



«Жоғары мектеп ғылымы – 2026»

«Наука высших школ - 2026»

«Science of higher education – 2026»

Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары
Материалы международной научно-практической конференции
Materials of the International Scientific and Practical Conference

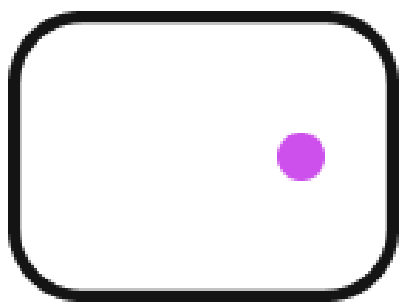
14-15 сәуір 2026 ж.

14-15 апреля 2026 г.

April 14–15, 2026

Том II / Volume II

Шымкент 2026 / Shymkent 2026



TABYS.ME

MIRAS-пен бірге табыс тап!

Зарабатывай вместе с MIRAS!

MIRAS-та оқу үшін достарыңыз бен таныстарыңызды шақырыңыз және әрбір абитуриент үшін 60 000 теңгеге дейін алыңыз.

Приглашайте друзей и знакомых для обучения в MIRAS и получайте до 60 000 тг за каждого абитуриента.



tabys.me

Талапкерді тіркеу және байланыстыру үшін ол сіздің сілтемеңіз арқылы өтіп, тіркеуден өтуі қажет. Сонымен қатар, қабылдаудан кейін 3 күн ішінде талапкерге SMS келеді, онда ол анкетаны толтырып, сізді агент ретінде көрсетеді.

Для регистрации абитуриента и прикрепления, абитуриент должен перейти по вашей ссылке и пройти регистрацию. После зачисления, через три дня придёт SMS, в котором абитуриент заполняет анкету и указывает вас в качестве агента.

УДК 001
ББК 72
Ж 68

Жоғары мектеп ғылымы – 2026: Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясы материалдары. – Шымкент, 2026. – Т. Педагогика және психология. Химия және биология. Дене шынықтыру, спорт және алғашқы әскери дайындық. Дизайн және көркем еңбек. – 776 б.

Наука высших школ - 2026: Материалы международной научно-практической конференции. – Шымкент, 2026. – Т.2. Педагогика и психология. Химия и биология. Физическая культура, спорт и начальная военная подготовка. Дизайн и художественный труд. – 776 с.

Редакция алқасы (редакционная коллегия): Н.Ғ.Халықберген, А.Б.-П.Даниярова, И.Ю.Хан, Т.С.Митрошенко, А.В.Роговой, Д.С.Абдуллина, Д.Б.Ешенкулова, Ж.А.Жуматаева, Г.П.Коптаева, С.Ж. Көшкінбаев, М.Т.Сулейменова, М.А.Усербаева

ISBN 978-601-82458-8-6
ISBN 978-601-82458-7-9

«Жоғары мектептердің ғылымы - 2026» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, қоғамдық (әлеуметтік) ғылымдары, педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру, спорт және алғашқы әскери дайындық, химия және биология бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной научно-практической конференции «Наука высших школ - 2026» опубликованы научные труды по развитию следующих направлений: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, общественные (социальные) науки, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура, спорт и начальная военная подготовка; химия и биология.

УДК 001
ББК 72
Ж68

ISBN 978-601-82458-8-6
ISBN 978-601-82458-7-9

РОЛЬ РЕФЛЕКСИИ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Абдраева Н.Э., Асылбекова Р.

Кыргызский государственный университет им. И.Арабаева, г.Бишкек, Кыргызстан

Түйүн: Мақалада студенттердің кәсіби ойлауын дамытудағы рефлексияның рөлі қарастырылады. Зерттеу барысында студенттердің өз оқу әрекеттерін, тәжірибелік дағдыларын және кәсіби мақсаттарын талдауы олардың ойлау процесін жетілдіруге, шешім қабылдау қабілетін арттыруға және кәсіби мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік беретіні көрсетіледі. Сонымен қатар, рефлексияның студенттердің өзіне деген сенімін қалыптастырудағы және жеке кәсіби дамуына ықпал ететін маңызды психологиялық құрал екендігі атап өтіледі.

Summary: The article examines the role of reflection in the development of students' professional thinking. The study demonstrates that analyzing their own learning activities, practical skills, and professional goals enables students to improve their cognitive processes, enhance decision-making abilities, and effectively solve professional tasks. Additionally, reflection is highlighted as an important psychological tool that contributes to students' self-confidence and supports their personal and professional development.

Современная система высшего образования ставит перед студентами задачу не только усвоения теоретической базы, но и формирования практических умений, а также способности к самоанализу и оценке собственных действий. Умение мыслить профессионально играет решающую роль в эффективной подготовке будущего специалиста — именно оно обеспечивает способность к осмысленному восприятию ситуаций, принятию взвешенных решений и гибкой адаптации к условиям рабочей среды. В данной сфере особое значение приобретает рефлексия — психолого-педагогический механизм, который помогает студентам осознанно анализировать свой учебный и профессиональный опыт, распознавать свои достоинства и недостатки, четко определять направления личностного роста и разрабатывать планы по их реализации. Применение рефлексивных методик способствует укреплению критического и аналитического склада ума, усиливает внутреннюю мотивацию и повышает степень ответственности студента за качество своего труда [1].

Профессиональное мышление характеризуется способностью анализировать и критически оценивать свою деятельность, выявлять возникающие трудности и находить обоснованные решения в рамках профессии. Оно сочетает когнитивные, эмоциональные и поведенческие аспекты, которые свидетельствуют о высоком уровне профессиональной подготовки и зрелости личности. Формирование такого мышления напрямую зависит от развития рефлексивных способностей — ведь только осознанная оценка собственных поступков и их последствий даёт возможность адаптировать подходы и

принимать более продуманные решения. Рефлексия играет важную роль в становлении профессионального мышления у обучающихся. В контексте современной образовательной парадигмы, ориентированной не столько на запоминание информации, сколько на развитие аналитических способностей, критичности и способности самостоятельно решать сложные задачи, рефлексивный подход становится необходимым средством осмысленного взаимодействия с учебным процессом и карьерным ростом. Способность профессионала оценивать ситуацию через призму теоретических и практических знаний, предвидеть последствия выбора и находить эффективные решения в нестандартных ситуациях — именно такие качества формируются благодаря регулярной рефлексии. Она позволяет студентам постоянно анализировать свою деятельность, оценивать полученные результаты и выявлять пути совершенствования [2].

Рефлексия может выражаться в трёх основных видах: личностном, деятельностном и социальном. Личностная рефлексия направлена на восприятие своих эмоций, мотиваций и жизненных установок, способствуя формированию у студента внутренней системы ориентации и определению приоритетов в профессиональной сфере. Деятельностная рефлексия предполагает разбор совершённых действий, применяемых подходов и полученных итогов, а также выявление недочётов и эффективных решений, что развивает умение критически оценивать свою деятельность и контролировать процесс. Социальная рефлексия фокусируется на анализе общения с окружающими — преподавателями, сослуживцами, коллективом, поскольку грамотное взаимодействие играет ключевую роль в профессиональной компетентности, ведь многие задачи требуют слаженной работы и качественного обмена информацией [3].

Подходы к развитию рефлексивной компетентности многообразны и успешно применяются на различных стадиях образования. Ведение портфолио помогает студентам регулярно отслеживать успехи, выявлять просчеты и формулировать итоги, обеспечивая постоянный контроль за личностным и профессиональным прогрессом. Рефлексивные дневники предоставляют пространство для глубокого анализа собственного опыта, эмоций и итоговых результатов, способствуя более полному осмыслению карьерного пути. Дискуссии в группах и применение кейс-методики поощряют обмен практикой, а также совместное исследование сложных профессиональных сценариев, формируя умения работать в команде и находить решения в конфликтных ситуациях. Имитационные тренировки и моделирование профессиональных ситуаций позволяют воспроизвести реальную деятельность в контролируемой обстановке, изучая последствия выбора и оттачивая тактику поведения. Консультирование со стороны наставников — педагогов или экспертов — предоставляет ценную обратную связь, способствующую выявлению недочётов и своевременной корректировке действий, что существенно ускоряет формирование профессионализма [4].

На практике наблюдается, что обучающиеся, регулярно применяющие рефлексивные подходы, лучше справляются с автономным решением

профессиональных задач, эффективнее развивают аналитическое мышление и навыки взаимодействия, проявляют повышенное стремление к самообразованию и саморазвитию, а также формируют прочную профессиональную идентичность. Благодаря этому рефлексия трансформируется из вспомогательного элемента обучения в ключевой механизм становления профессиональной компетентности. Она даёт возможность студенту не просто анализировать свой опыт и уровень знаний, но и выстраивать продуманную траекторию карьерного роста, воспитывать критическое мышление, чувство ответственности и готовность принимать решения. Интеграция рефлексии в учебный процесс способствует качественному совершенствованию подготовки специалистов, обеспечивает их гармоничную адаптацию в профессиональной сфере, делая образовательный процесс целенаправленным и результативным. Одним из ключевых элементов формирования профессионального мышления с помощью рефлексии становится развитие у студентов навыков саморегуляции. Под этим понимается способность организовывать собственную деятельность, отслеживать ход выполнения заданий и вносить изменения в действия на основании осмысленного анализа полученных результатов. Развитие таких умений происходит за счёт регулярной рефлексивной деятельности, когда студенты начинают распознавать факторы, влияющие на успешность или провал в решении задач, оценивают действенность применяемых подходов и выбирают наиболее эффективные пути достижения целей. Так, например, студент — будущий инженер — при анализе проектных решений может обнаружить, что некоторые методики ведут к погрешностям в расчётах, и скорректировать свой подход, тем самым обеспечив большую точность и стабильность конечных результатов [5].

В условиях синтеза теоретических основ и практической деятельности особую важность приобретает рефлексия. Учащиеся одновременно осваивают учебные программы на лекциях и сталкиваются с реальными вызовами во время семинаров, стажировок и реализации проектов. Обратная связь с собственным опытом помогает им глубже понять, как научные принципы работают в реальных условиях, выявить наиболее действенные стратегии и подходы в конкретных профессиональных контекстах. Так, будущий врач после прохождения клинических практик может проанализировать своё поведение в общении с больными и командой, оценить уровень владения навыками диалога и принятия решений, и внести коррективы, чтобы повысить эффективность своей работы. Кроме того, рефлексивный анализ развивает способность к креативному и обоснованному решению сложных задач. При разборе собственных действий и опыта других специалистов студенты учатся видеть альтернативные пути, прогнозировать потенциальные трудности и оценивать последствия принимаемых решений. Такой подход особенно ценится в сферах, требующих гибкости и инноваций — в IT, науке, технике, образовании и менеджменте. Осознание, что даже ошибки могут стать источником ценных уроков, способствует формированию внутренней уверенности и мотивации к постоянному профессиональному росту [6].

Таким образом, рефлексия становится фундаментальным механизмом

формирования профессионального мышления, поскольку объединяет личностные, когнитивные и социальные аспекты профессионального развития. Она обеспечивает не только понимание и анализ собственного опыта, но и развитие способности к адаптации, творческому решению задач, саморегуляции и социальной ответственности. Постоянное применение рефлексивных практик в образовательном процессе позволяет студентам формировать целостное, критическое и осознанное профессиональное мышление, которое является необходимым условием успешной деятельности в любой сфере. Продолжая этот процесс на протяжении всего периода обучения, студенты постепенно переходят от поверхностного понимания дисциплин к глубокому осмыслению профессиональных задач, осознают связь теории и практики и формируют навыки, необходимые для эффективной и ответственной профессиональной деятельности. В конечном итоге, рефлексия становится инструментом, который не только улучшает качество образования, но и закладывает основу для постоянного профессионального роста и личностного развития на протяжении всей карьеры.

Список использованной литературы

1. Развитие профессиональной рефлексии у студентов педагогических специальностей / Абдрахманова Ш.Р. // Материалы XI международной научно-практической конференции «Перспективы развития научных изысканий: теория, методология, практика». Almaty, 2025.
2. Крылов Э.Г., Пономаренко Е.П. Формирование рефлексивного мышления студентов в процессе интерактивного обучения иностранному языку // Вопросы методики преподавания в вузе. 2022.
3. Исаикина М., Шилова С. Развитие профессионализма педагога средствами рефлексивной практики // Russian Journal of Education and Psychology. 2024. Т. 15, № 6.
4. Жукова Т.А., Сатина Т.В., Ганеева Е.Р., Ахмадеев Д.Р., Черных П.А. Современные рефлексивные методы как средство развития коммуникативной компетенции студентов-лингвистов // International Journal of Education and Humanities. 2025. Vol. 5, № 4.
5. Трудности и перспективы цифровой трансформации образования / А.Ю. Уваров, Э. Гейбл, И.В. Дво-рецкая [и др.]; под ред. А.Ю. Уварова, И.Д. Фрумина; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики», Ин-т образования. - М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2019. - 343 с.
6. Развитие педагогической рефлексии у студентов педагогических специальностей / Савва Л. И. // КиберЛенинка. 2025 (исследование развития профессиональной рефлексии). Рефлексия как механизм самопознания в современной науке / Ескина С. // Журнал «Культура: научный вестник СурГУ». 2024 (теоретический анализ рефлексии как когнитивного механизма).

УДК 316.6

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЛИЯНИЯ ГРУППЫ НА ПОВЕДЕНИЕ ЛИЧНОСТИ

Абдраева Н.Э., Турсуналиева А., Айытбеккызы А.

Кыргызский государственный университет им. И.Арабаева, г.Бишкек, Кыргызстан

Түйүн: Бұл мақалада топтың жеке тұлғаның мінез-құлқына әсер етуінің әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктері қарастырылады. Топтық ықпал етудің негізгі механизмдері,

атап айтқанда әлеуметтік нормалар, топтық қысым, конформизм, сондай-ақ тұлғааралық қатынастардың адамның мінез-құлықтық ұстанымдарының қалыптасуындағы рөлі талданады. Сонымен қатар, жеке адамның әлеуметтік топпен өзара әрекеттесуі оның шешім қабылдауына, құндылықтарына және мінез-құлық үлгілеріне қалай әсер ететініне ерекше назар аударылады.

Summary: This article examines the socio-psychological characteristics of group influence on individual behavior. It analyzes the main mechanisms of group impact, such as social norms, group pressure, conformity, as well as the role of interpersonal relationships in the formation of a person's behavioral attitudes. Special attention is given to how the interaction of an individual with a social group affects their decisions, values, and patterns of behavior.

Человек по своей природе является социальным существом, чья жизнедеятельность осуществляется в тесной взаимосвязи с различными социальными структурами и формами общественного взаимодействия. С момента рождения индивид включается в систему социальных отношений, охватывающую семью, образовательные учреждения, профессиональные коллективы, а также неформальные социальные объединения. В процессе взаимодействия с окружающими людьми происходит формирование основных ценностных ориентаций, норм поведения, убеждений и социальных ролей личности. В социальной психологии особое внимание уделяется изучению влияния социальной группы на поведение индивида. Социальная группа выступает важнейшим фактором процесса социализации, оказывая значительное воздействие на формирование мировоззрения личности, её поведенческих стратегий и эмоциональных реакций. При этом влияние группы может носить как позитивный, способствующий развитию личности характер, так и негативный, приводящий к возникновению деструктивных форм поведения [1].

С точки зрения социальной психологии группа представляет собой совокупность людей, связанных определёнными социальными связями, объединённых общей деятельностью и направленных на достижение единых целей. Ключевым признаком такой группы выступает стабильный характер взаимодействия между участниками, а также сложившаяся система общих норм, ценностей и эталонов поведения.

В рамках социальной психологии выделяют следующие виды групп:

Малые группы - ограниченные по составу объединения, где все участники находятся в постоянном прямом контакте, к примеру, семья, студенческая комната или коллеги по работе.

Большие группы - распределённые по масштабам социальные объединения, включая народы, общественные классы, профессии, где взаимодействие между всеми членами невозможно в силу численности.

Формальные группы - созданные с учётом установленных законом целей, правил и организационной структуры, такие как компании, учреждения и фирмы.

Неформальные группы - возникают бессознательно, исходя из личных предпочтений, общих интересов и неофициального общения среди участников. Каждый из этих типов оказывает своё особое воздействие на поведение человека, формируя его социальные установки, правила поведения и склонности к

определённому способу общения с другими людьми [2].

Эмоциональная реакция членов команды не ограничивается отдельными личностями - она распространяется на других участников благодаря специальным психическим механизмам, способствующим выравниванию эмоций. Основными элементами такой передачи являются эмоциональное заражение и эмпатия.

Эмоциональное заражение. Под этим понятием подразумевается неконтролируемый переход эмоциональных состояний от одного человека к другому. В коллективной среде это означает, что настроение, напряжённость, веселье или раздражение одного из участников постепенно воздействуют на остальных. Такой процесс опирается на следующие составляющие:

Копирование мимики и движений тела: человек невольно имитирует мимику, осанку и интонацию собеседников, что приводит к формированию схожего внутреннего состояния.

Непроизвольная интерпретация сигналов: мозг воспринимает эмоциональные проявления других как свои собственные, запуская тем самым связанные с ними нейрофизиологические процессы.

Групповая синхронизация чувств: при продолжительном общении уровни эмоционального возбуждения участников выравниваются, образуя единый фон настроения [3].

Идентификация с группой - это психологический процесс, при котором индивид воспринимает себя как часть группы и начинает включать её ценности, нормы, цели и стандарты в собственное «Я». На практике это означает, что личность формирует свои мысли, эмоции и поведение с учетом групповой принадлежности.

Этот процесс включает несколько компонентов:

-*Когнитивная идентификация.* Человек осознает себя как члена определенной группы. Внутри когнитивной сферы формируются шаблоны мышления, основанные на групповом опыте. Например, сотрудник корпоративной команды начинает оценивать задачи через призму общих корпоративных целей и ценностей.

-*Эмоциональная идентификация.* Включает эмоциональное вовлечение в жизнь группы. Радость, тревога или гордость группы становятся эмоционально значимыми для личности. Пример: фанат спортивной команды переживает победу или поражение команды так, будто это касается его лично.

-*Нормативная идентификация.* Человек принимает нормы и правила группы как личные стандарты. Поведение в соответствии с группой становится внутренне обоснованным, а не просто навязанным извне.

-*Психологические эффекты идентификации.*

Позитивные эффекты:

Повышение уверенности и мотивации: идентификация с успешной и поддерживающей группой повышает самооценку и стимулирует активность.

Социальная поддержка: ощущение принадлежности к группе снижает тревожность, стресс и чувство одиночества.

Развитие когнитивных и эмоциональных навыков: участие в групповом взаимодействии способствует развитию навыков коммуникации, эмпатии и решения социальных конфликтов.

Отрицательные эффекты (чрезмерная идентификация):

Потеря индивидуальности: человек начинает слепо следовать нормам группы, игнорируя собственные ценности и убеждения.

Повышенный конформизм: склонность принимать решения, соответствующие мнению группы, даже если они противоречат личной логике.

Эмоциональная зависимость: настроение и мотивация становятся слишком зависимыми от состояния группы, что повышает уязвимость к стрессу при конфликте или исключении из группы [4].

Социальная группа выступает одним из ключевых факторов, формирующих поведение личности и оказывающих значительное влияние на её психологические и социальные характеристики. Через систему социальных норм, механизм конформизма, групповое давление и сложные межличностные взаимодействия группа воздействует на ценностные ориентиры, убеждения, установки и поведенческие стратегии индивида. Это влияние проявляется как в повседневных социальных действиях, так и в долгосрочном формировании модели поведения человека, его способности адаптироваться к коллективу и обществу в целом. Изучение социально-психологических механизмов, через которые группа оказывает воздействие на личность, предоставляет возможность глубже понять динамику поведения индивида в различных социальных контекстах - будь то образовательная среда, профессиональный коллектив или неформальные объединения [5].

Осознание этих механизмов имеет важное практическое значение для специалистов, работающих с группами людей: педагогов, психологов, руководителей коллективов и социальных работников. Понимание природы группового влияния позволяет разрабатывать эффективные стратегии организации коллективной работы, создавать благоприятные условия для социального и психологического развития личности, а также минимизировать негативные эффекты давления группы, такие как подавление индивидуальности, чрезмерный конформизм или стрессовые реакции.

Таким образом, системное исследование влияния группы на личность не только расширяет теоретическое понимание социальных процессов, но и обеспечивает практические инструменты для формирования гармоничного взаимодействия человека с окружающей социальной средой.

Список использованной литературы

1. Ашимов, В. Б. Социальная психология поведения личности: учебное пособие / В. Б. Ашимов. — Москва : Юрайт, 2021. — 312 с.
2. Бойко, В. А. Психология межличностных отношений: учебник / В. А. Бойко. — Москва: Питер, 2022. — 384 с.
3. Бурлачук, Е. В. Групповая динамика и социальные процессы: монография / Е. В. Бурлачук. — Санкт-Петербург: Речь, 2023. — 256 с.
4. Дьяченко, А. И. Социальная психология: теория и практика: учебник / А. И. Дьяченко, М. Н. Романова. — Москва: Академия, 2021. — 448 с.

5. Лири, Т. М. Психология влияния и социального поведения: пер. с англ. / Т. М. Лири; под ред. И. В. Смирновой. — Москва: КНОРУС, 2022. — 368 с.

УДК 37.091.3

ИЛЛЮСТРАТИВНЫЙ МАТЕРИАЛ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЧТЕНИЯ

¹Абдрахманова Н.А., ²Мухаметова Л.М., ²Худатаева М. А.

¹Международный университет Альтами, г. Бишкек, Кыргызстан

²Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева, г. Бишкек, Кыргызстан

Түйүн: Мақалада бастауыш сыныптарда орыс тілі мен әдебиеттік оқу сабақтарында иллюстрациялық материалды қолданудың ерекшеліктері қарастырылады. Оқу құралдарын пайдалану арқылы кіші жастағы оқушылардың танымдық белсенділігін дамытудағы рөлі талданады. Арнайы назар дидактикалық ойындар мен мнемотехника элементтерін қолдануға аударылады, олар сөйлеу дағдыларын қалыптастыру, есте сақтау қабілетін дамыту және оқуға мотивацияны арттырудың тиімді әдістері болып табылады. Білім беру үдерісінде иллюстрациялар, мнемокестелер және ойын тапсырмаларын практикалық қолдануға мысалдар келтіріледі. Жүйелі түрде визуалды және ойын әдістерін қолдану оқыту сапасын арттыруға және оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал ететіні туралы қорытынды жасалады.

Summary: The article examines the use of illustrative materials in Russian language and reading lessons in primary school. The role of visual teaching aids in developing the cognitive activity of younger students is analyzed. Particular attention is paid to the use of didactic games and mnemonic techniques as effective methods for developing speech skills, memory, and learning motivation. Examples of the practical use of illustrations, mnemonic tables, and game-based activities in the educational process are presented. It is concluded that the systematic use of visual and game-based teaching methods contributes to improving the quality of education and developing the creative abilities of primary school students.

Современная система образования ориентирована на развитие личности учащегося, формирование его познавательной активности и способности к самостоятельному усвоению знаний. В этих условиях особую значимость приобретает использование разнообразных методов обучения, направленных на повышение эффективности образовательного процесса. Одним из таких методов является применение иллюстративного материала, который способствует более глубокому пониманию учебного содержания и развитию познавательных способностей учащихся.

Проблема наглядности в обучении имеет давнюю научную традицию. Одним из первых педагогов, обосновавших значение наглядности, был Ян Амос Коменский. Учёный утверждал, что обучение должно опираться на непосредственное восприятие окружающего мира, поскольку именно чувственный опыт становится основой формирования знаний и представлений учащихся [1].

В педагогической теории важное место занимает принцип доступности обучения. Существенный вклад в его развитие внёс Константин Ушинский, который отмечал, что ребёнок мыслит преимущественно образами, поэтому

использование наглядных средств обучения является необходимым условием эффективного усвоения знаний [2]. Учёный подчеркивал, что обучение должно опираться на конкретные представления и жизненный опыт учащихся.

Особую актуальность использование иллюстративных материалов приобретает в начальной школе. Психологические исследования показывают, что мышление младших школьников носит преимущественно наглядно-образный характер. В этом возрасте дети легче воспринимают информацию, представленную в виде изображений, схем и символов. Поэтому использование иллюстраций облегчает процесс понимания учебного материала и способствует развитию различных познавательных процессов.

Большое значение в развитии теории обучения имеет концепция культурно-исторического развития психики, разработанная Лев Выготский. Учёный отмечал, что обучение является важнейшим фактором психического развития ребёнка и должно быть направлено на активизацию его познавательной деятельности [3].

Одним из способов организации такой деятельности является использование дидактических игр. Игровая форма обучения способствует повышению интереса учащихся к учебному процессу и создаёт благоприятную эмоциональную атмосферу на уроке. По мнению Даниил Эльконин, игра является важным фактором психического развития ребёнка, поскольку именно в игровой деятельности формируются многие познавательные и социальные навыки [4].

Применение дидактических игр на уроках русского языка позволяет сочетать учебную и игровую деятельность, делая процесс обучения увлекательным и эффективным. Учащиеся выполняют задания, направленные на развитие речи, расширение словарного запаса и формирование грамматических навыков.

Иллюстративные материалы широко используются на уроках русского языка и литературного чтения. Они представлены в виде сюжетных картинок, тематических иллюстраций, карточек с изображениями предметов, схем и таблиц. Использование таких материалов позволяет учащимся легче понимать содержание учебного материала и активнее участвовать в образовательном процессе.

Одним из эффективных способов работы с иллюстрациями является составление рассказов по картинкам. Учащиеся определяют порядок картинок и составляют рассказ, что способствует развитию связной речи и логического мышления.

Другим видом работы является описание изображённых предметов или персонажей. Ученики рассматривают иллюстрацию, выделяют детали и составляют устное описание, что развивает наблюдательность и речевые навыки.

В последние годы активно используются методы мнемотехники — система приёмов, облегчающих запоминание информации через ассоциации и визуальные образы. Этот метод эффективен в начальной школе, так как память младших школьников во многом основана на образных представлениях [5].

Наиболее распространённые приёмы мнемотехники: мнемотаблицы (схемы или таблицы с символами и рисунками) и мнемодорожки (последовательность изображений, отражающих основные этапы текста). Они помогают учащимся систематизировать информацию, воспроизводить её в правильной последовательности и облегчать пересказ.

Практический опыт показывает, что сочетание мнемотехники и иллюстративного материала значительно повышает эффективность обучения. Учащиеся быстрее запоминают информацию, лучше понимают тексты и проявляют активность на уроке.

Таблица 1. Методы работы с иллюстрациями и мнемотехникой

Метод работы	Содержание	Педагогический результат
Описание иллюстрации	Учащиеся описывают изображение	развитие речи
Составление рассказа по серии картинок	Создание связного текста	развитие логического мышления
Дидактические игры с карточками	Игровые задания с изображениями	повышение мотивации
Использование мнемотаблиц	Символическое представление текста	развитие памяти
Работа с мнемодорожками	Последовательность изображений	облегчение пересказа

Методы работы с иллюстрациями и мнемотехникой в начальной школе представляют собой совокупность педагогических приёмов, направленных на активизацию познавательной деятельности учащихся, развитие речи, памяти и творческих способностей. Их применение позволяет превратить традиционный урок русского языка или литературного чтения в динамичную и увлекательную образовательную ситуацию, где ребёнок не только усваивает материал, но и активно участвует в его осмыслении и переработке.

Одним из наиболее распространённых методов является описание иллюстрации. Этот приём заключается в том, что учащиеся внимательно рассматривают картинку, выделяют ключевые детали, персонажей, предметы и события, а затем составляют устное или письменное описание. В процессе выполнения задания ребёнок учится формулировать свои мысли, использовать новые слова, правильно строить предложения и поддерживать логическую последовательность речи. Педагог может усложнять задание, предлагая сравнивать несколько изображений, выявлять отличия или добавлять собственные детали в сюжет.

Составление рассказа по серии картинок является продолжением предыдущего метода и направлено на формирование связной речи. Учащиеся получают набор изображений, отображающих последовательность событий, и создают собственный текст, описывающий происходящее. Данный приём развивает логическое мышление, способность структурировать информацию и использовать временные показатели («сначала», «потом», «в конце»). Кроме того, работа с серией картинок стимулирует воображение и творческое

мышление, поскольку дети могут придумывать собственные детали сюжета или эмоциональные реакции персонажей.

Дидактические игры с иллюстрациями и карточками являются ещё одним эффективным методом. К таким играм относятся «Найди пару», где ребёнок соединяет слово с изображением предмета, «Что изменилось?», развивающая наблюдательность и внимание, а также ролевые игры, в которых учащиеся изображают героев сказки или литературного произведения. Игровая деятельность повышает мотивацию к обучению, создаёт эмоциональный подъём на уроке и способствует закреплению учебного материала через практическое применение знаний. Важно, что игровые методы позволяют ребёнку экспериментировать с языком, находить новые словарные формы и способы выражения мыслей в безопасной и поддерживающей среде.

Использование мнемотехники является неотъемлемой частью работы с иллюстрациями в начальной школе. Основная цель мнемотехники — облегчить запоминание информации через ассоциации, визуальные образы и структурирование материала. К наиболее распространённым приёмам относятся мнемотаблицы и мнемодорожки. Мнемотаблицы представляют собой схемы или таблицы, в которых ключевые слова или понятия сопровождаются символами, рисунками или цветовой кодировкой. Такой подход помогает систематизировать информацию, выделить главные элементы текста и облегчить пересказ. Мнемодорожки представляют собой последовательность изображений, отражающих основные этапы текста или действия. Использование мнемодорожек особенно эффективно при работе с литературными произведениями, сказками и рассказами, так как позволяет младшим школьникам следить за логикой событий и самостоятельно воспроизводить сюжет.

Кроме того, современные педагогические технологии позволяют интегрировать интерактивные элементы в работу с иллюстрациями и мнемотехникой. Применение мультимедийных презентаций, анимаций и цифровых карточек создаёт дополнительную визуальную поддержку и привлекает внимание детей. Ученики могут самостоятельно создавать собственные мнемотаблицы или цифровые дорожки, что способствует развитию самостоятельности, креативности и ответственности за учебный процесс.

Практическое применение этих методов требует системности и последовательности. Оптимальная схема работы может включать три этапа: 1) демонстрация и объяснение материала с использованием иллюстраций; 2) активная работа с визуальными средствами и дидактическими играми; 3) закрепление информации с помощью мнемотехники и самостоятельной творческой деятельности. Такой подход позволяет максимально эффективно сочетать визуальное восприятие, игровой и интеллектуальный компоненты обучения, что особенно важно для младших школьников, чей когнитивный профиль ориентирован на наглядно-образное мышление.

Таким образом, методы работы с иллюстрациями и мнемотехникой представляют собой комплекс эффективных педагогических приёмов,

направленных на развитие речевых навыков, памяти, внимания, логического и творческого мышления. Их систематическое применение способствует повышению интереса к учебному процессу, улучшению усвоения материала и формированию устойчивых навыков самостоятельной работы с информацией.

Педагогические наблюдения показывают, что систематическое использование данных методов положительно влияет на учебную деятельность. У школьников повышается интерес к изучению русского языка, развивается словарный запас и формируются навыки связной речи.

Использование иллюстративного материала, дидактических игр и мнемотехники является эффективным средством организации образовательного процесса. Наглядные методы обучения учитывают возрастные особенности учащихся и способствуют развитию познавательной активности, творческого мышления и устойчивой мотивации.

Список использованной литературы

1. Коменский, Я. А. Великая дидактика [Текст] / Я. А. Коменский. – М.: Просвещение, 1990. – 287 с.
2. Ушинский, К.Д. Воспитание человека [Текст] / К.Д. Ушинский; сост. С.Ф. Егоров. – М.: Карапуз, 2000. – 255 с.
3. Выготский, Л.С. Психология познания [Текст] / Л.С. Выготский. – М.: Просвещение, 2007. – 127 с.
4. Эльконин, Д.Б. Психология игры [Текст] / Д.Б. Эльконин. – М.: Владос, 2000. – 157 с.
5. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность [Текст] / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.

ОӘЖ 37.013

КЕРІ БАЙЛАНЫСТЫҢ БІЛІМ МЕН ДАҒДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Айтаева М.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Мақалада кері байланыстың білім мен дағды қалыптастырудағы рөлі педагогикалық және психологиялық тұрғыдан талданады. Кері байланыстың тиімділік шарттары анықталып, мектеп тәжірибесі негізінде оның оқу жетістігіне ықпалы көрсетіледі.

Summary: The article analyzes the role of feedback in the formation of knowledge and skills from pedagogical and psychological perspectives. The effectiveness conditions of feedback are identified and its impact on learning outcomes is demonstrated through school practice.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқыту үдерісі оқушының белсенді когнитивтік әрекетіне негізделеді. Білім алушы тек ақпарат қабылдаушы ретінде емес, өзінің білімін өзі жасайтын тұлға ретінде айқындалады. Осы жағынан қарағанда, кері байланыс - білім мен дағды қалыптастырудың тиімді педагогикалық құралы болып табылады. Оқу үдерісінің тиімді жүзеге асуы үшін оқушының жетістіктері мен білім деңгейі туралы жүйелі ақпарат жинау маңызды. Білім беру қызметінің сапасы оқу мазмұнына, оқышының жеке

ерекшеліктеріне тікелей байланысты. Қазақ халқының ұлы ағартушысы Ахмет Байтұрсынұлы оқыту үдерісінде оқушының түсінуі мен ойлау қабілетін дамытуға ерекше назар аударған. Оның еңбектерінде мұғалім оқушының білімін бағалап, оның игеру деңгейін үнемі анықтап отыруы қажет екендігін атап көрсеткен. Ғалым білім беру барысында оқушының ойын білу, пікірін тыңдау және бағыт беру арқылы оқыту тиімді болатынын көрсетеді [1].

Педагогика саласында баға жетпес еңбектер жазған Жүсіпбек Аймауытов та оқыту процесінде оқытушы мен оқушы арасындағы өзара әрекеттің маңызы туралы айтады. Оның ойынша, шәкіртінің оқуын жетілдіру үшін мұғалім оның жетістігін және кемшілігін уақытында көрсетіп, бағыт беріп отыруы қажет. Бұл оқушының оқу әрекетін саналы түрде ұйымдастыруға мүмкіндік береді [2].

Ұлы ағартушысы Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық мұрасы бүгінгі күнге дейін өзектілігін жойған жоқ. Ол білім берудегі басты қағидалардың бірі - оқушының білім деңгейін бақылау мен оған қолдау көрсету екенін баса айтқан. Алтынсариннің пайымдауынша, мұғалім оқушылардың білімін тексеріп қана қоймай, қажет болған жағдайда мұғалім білім алушылардың оқуын қалай игергенін анықтап, дамыту жұмыстарын жүргізуі керек. Бұл - кері байланыстың тиімді іске асуына әсер етеді [3].

Сонымен бірге, қазақ педагогикасының көрнекті өкілі Мағжан Жұмабаевтың еңбектерінде тәрбиелік және дамытушылық оқытудың маңыздылығына ерекше назар аударған. Ол оқыту процесінде оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру, оның білімін объективті бағалау және жан-жақты қолдау көрсету қажеттігін негіздейді. Бұл тәсіл оқушының оқуға деген ынтасын арттырып, білім мен дағдыны тиімді меңгеруге ықпал етеді [4].

Жалпы алғанда, кері байланыс білім мен дағды қалыптастыруда бірнеше маңызды қызмет атқарады:

Бақылау қызметі - оқушының білім деңгейін анықтауға мүмкіндік береді.

Дамытушылық қызметі - оқушының ойлау, өзін-өзі бағалау және талдау дағдыларын қалыптастырады.

Ынталандыру қызметі - оқушының оқу әрекетіне қызығушылығын арттырады.

Түзету қызметі - оқу барысында жіберілген қателіктерді дер кезінде түзетуге көмектеседі.

Кері байланыс қазіргі педагогикада түрлі әдістер арқылы жүзеге асады. Мысалы, рефлексия, пікір алмасу, сұрақ-жауап, өзін-өзі бағалау, топтық талдау сияқты әдістер оқушылардың білімді саналы түрде меңгеруіне, оқу әрекетін белсенді етуге мүмкіндік береді.

Ғылыми зерттеулер педагогика саласында кері байланыстың берілуі мен оқушылардың білім деңгейі арасында тікелей байланыс бар екенін дәлелдейді. Джон Хетти өзінің еңбектерінде кері байланысты білім беру процесінің сапасын анықтайтын әсер ететін негізгі факторлардың бірі ретінде қарастырған [5]. Ол уақытылы және конструктивті кері байланыс оқушылардың өздерінің ағымдағы

оқу деңгейін нақты түсінуіне, алдағы оқу мақсаттарын қоюына және оны іске асыру стратегияларын әзірлеуіне мүмкіндік беретінін атап көрсетеді.

Психологиялық тұрғыдан кері байланыс өзін-өзі реттеу қабілетіне және рефлексия жасауына, тұлғаның дамуына тікелей ықпал етеді. Lev Vygotsky ұсынған «жақын даму аймағы» теориясына сәйкес, оқушы педагогикалық қолдау арқасында тәуелсіз жұмыс істегеннен жоғары нәтижеге қол жеткізе алады [6]. Кері байланыс осындай қолдаудың тиімді формасы болып табылады.

Paul Black және Dylan Wiliam қалыптастырушы бағалау теориясын дамытып, кері байланысты оқу үдерісінің ажырамас бөлігі ретінде көрсетеді [7]. Олардың пайымдауынша, кері байланыс кемшіліктерді көрсету үшін емес, оқушының тұлғалық дамуына бағытталған болуы тиіс.

Қазақстандық ғалым Ж.А.Қараев деңгейлеп оқыту технологиясында оқушы жетістігін кезең-кезеңмен түзетудің маңыздылығын қарастырады [8]. Бұл жүйеде кері байланыс оқу әрекетін басқарудың негізгі құралы ретінде қызмет атқарады.

Кері байланыстың түрлері әртүрлі: ауызша, жазбаша, жедел, кейінге қалдырылған, формативті, суммативті, сондай-ақ, өзін-өзі және өзара бағалау. Дағды қалыптастыру кезінде жедел және нақты кері байланыс айрықша маңызды, себебі дағды қайталанатын әрекеттер арқылы орнығады, ал уақытылы түзету нәтижені жақсартады.

Тиімді кері байланыстың негізгі шарттары:

Нақты болу (кателік нақты көрсетілуі тиіс);

Уақытылы болу;

Әрекетке бағытталу;

Қолдаушы сипат;

Жас ерекшелігіне сәйкестік;

Мектеп тәжірибесі негізінде талдау.

Мектепте кері байланысты үнемі қолдану оқу сапасының жақсаруына ықпал етеді. 8-сынып оқушыларына арналған қазақ әдебиеті сабағында жүргізілген тәжірибелік зерттеу барысында кері байланысты ұйымдастырудың бірнеше әдісі қолданылды. Олардың қатарында «Екі жұлдыз, бір тілек», «Бағдаршам» әдістері, дескриптор арқылы бағалау, жазбаша түсіндірмелі пікір беру, өзін-өзі бағалау парақтары.т.б. бар. Шығармашылық тапсырманы орындағаннан кейін оқушылар бір-бірінің жұмысын дескриптор арқылы бағалады. Мұғалімнің кері байланысы тек «жақсы» немесе «қанағаттанарлық» сияқты жалпы бағалармен шектелмей, нақты ұсыныстардан қамтыды. Мысалы: «Кейіпкер мінезін ашуда мысал жеткіліксіз, мәтіннен нақты үзінді келтіріңіз» немесе «Ой қорытындысын нақты тұжырыммен аяқтаңыз».

Келесі тапсырманы орындау нәтижесінде жазбаша жұмыстардың сапасында айтарлықтай оң динамика байқалды. Атап айтқанда, бастапқы тапсырмалардағы құрылымдық кателердің жиілігі 40%-дан 15%-ға дейін төмендеді. Бұл оқушылардың кателерді талдау және түзету дағдыларын меңгергенін көрсетеді.

Психологиялық тұрғыдан оқу мотивациясы артуы кері байланысты оң қабылдағануымен тікелей байланысты болды. Қолдаушы кері байланыс оқушылардың сенімділігін арттырса, нақты ұсыныстар оқу траекторияларын айқындады. Оқушылардың рефлексивтік жазбаларындағы «Қателігімді түсіндім», «Келесіде басқаша жасаймын», «Ойымды нақтылауым керек екенін білдім» деген тұжырымдары олардың метатанымдық қабілеттерінің дамығандығын айқындайды.

Цифрлық платформаларда сынақ тапсырмаларын алуда автоматты кері байланыс қолданылды. Әр қате жауаптан кейін дұрыс нұсқа мен қысқаша түсіндірме берілді. Бұл тәсіл жылдам түзетуге мүмкіндік беріп, білімді бекітуге жағдай жасады.

Тәжірибе көрсеткендей, жүйелі және мақсатты ұйымдастырылған кері байланыс:

- оқушылардың өзін-өзі реттеу дағдыларын қалыптастырады;
- сыни ойлау қабілетін дамытады;
- оқу нәтижесін жақсартады;
- жауапкершілік деңгейін арттырады.

Кері байланыс - білім мен дағдыны дамытудың маңызды жолы. Бұл тек оқушының жетістігін бағалау емес, сонымен бірге оқыту процесін жақсартуға көмектесетін құрал. Ғылыми зерттеулер мен мектептегі тәжірибелер кері байланыстың оқушылардың білім алуын жақсартуға оң әсер ететінін дәлелдейді.

Жақсы кері байланыс мынадай қасиеттерге ие болуы керек:

- ✓ Нақты: не істеу керектігін анық көрсетеді.
- ✓ Уақытылы: оқушы қателігін түзетуге немесе жетістігін бекітуге дер кезінде беріледі.
- ✓ Қолдаушы: оқушыны жігерлендіреді және сенімділігін арттырады.
- ✓ Әрекетке бағытталған: оқушыға алдағы қадамдарын нақтылауға көмектеседі.

Мұғалім кері байланысты жүйелі түрде ұйымдастырған жағдайда ғана оқушылардың когнитивтік белсенділігі артып, дағдылары орнығады. Сондықтан кері байланысты білім беруде ғылыми негізде енгізу өзекті болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ахмет Байтұрсынов. «Ақ жол». - Алматы: Жалын, 1991.
2. Жүсіпбек Аймауытов. Тәрбиеге жетекші. Алматы: Рауан, 1992.
3. Ыбырай Алтынсарин. Таңдамалы шығармалар. Алматы: Ғылым, 1988 ж.
4. Мағжан Жұмабаев. Педагогика. -Алматы: Ана тілі, 1992 ж.
5. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London: Routledge, 2009.
6. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press, 1978.
7. Black P., Wiliam D. Assessment and Classroom Learning // Assessment in Education. 1998. №5(1).
8. Ж.А. Қараев. Деңгейлеп оқыту технологиясы. Алматы: Рауан, 1999 ж.

БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚТАР СТУДЕНТТЕРІНІҢ АКТ-ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Айтенова Э.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается проблема формирования ИКТ-компетентности студентов педагогических специальностей в условиях цифровизации образования. Подчеркивается, что современные требования к педагогической деятельности предполагают не только высокий уровень профессиональных и методических знаний, но и владение информационно-коммуникационными технологиями. В работе анализируются теоретические и практические аспекты развития ИКТ-компетентности будущих педагогов, раскрываются ее основные компоненты: технологический, информационный, педагогический и психологический.

Summary: The article examines the problem of the formation of ICT competence of students of pedagogical specialties in the context of digitalization of education. It is emphasized that modern requirements for teaching activities imply not only a high level of professional and methodological knowledge, but also possession of information and communication technologies. The paper analyzes the theoretical and practical aspects of the development of ICT competence of future teachers, reveals its main components: technological, informational, pedagogical and psychological.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) қарқынды дамуы мен олардың күнделікті өмірде кеңінен қолданылуымен тығыз байланысты жаңа кезеңге қадам басты. Әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, ХХІ ғасырдың талаптарына сай педагогикалық қызметтің тиімді жүзеге асуы тек кәсіби білім мен әдістемелік құзыреттерге емес, сонымен қатар ақпараттық технологияларды меңгеру деңгейіне де тікелей тәуелді. Бұл ретте педагогикалық мамандықтар студенттерінің АКТ-құзыреттілігін қалыптастыру өзекті ғылыми және практикалық мәселе ретінде қарастырылады. АКТ-құзыреттілік ұғымы тек техникалық құралдарды пайдалану шеңберінде шектелмей, білім беру үдерісінде инновациялық әдістерді тиімді қолдану, деректерді жүйелі өңдеу және сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін қамтитын кешенді кәсіби қасиет ретінде қарастырылады.

Қазіргі заманғы педагогика саласында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізудің бірнеше стратегиялық міндеттері айқындалған. Біріншіден, бұл білім беру процесінің сапасын арттыру, білім беру ресурстарына қолжетімділікті кеңейту, оқу материалдарын жеке оқушының мүмкіндігіне бейімдеу. Екіншіден, АКТ-пен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру арқылы студенттердің кәсіби мобильдігін және адаптивтілігін қамтамасыз ету. Үшіншіден, педагогикалық мамандықтар студенттерінің шығармашылық потенциалын дамыту, жаңа педагогикалық технологияларды енгізу арқылы тәжірибелік дағдыларын жетілдіру. Ғылыми әдебиетте АКТ-құзыреттілікті зерттеудің көптеген аспектілері қарастырылған, оның ішінде технологиялық сауаттылық, ақпараттық мәдениет, кәсіби этика, инновациялық білім беру әдістерін меңгеру сияқты құрамдастар ерекше атап өтіледі [1, 2].

Сонымен қатар, білім беруді цифрландыру процесі педагогикалық мамандықтар студенттері үшін жаңа кәсіби стандарттарды қалыптастыру қажеттілігін туындатады. АКТ-құзыреттілік тек қана техникалық біліктілік емес, сонымен қатар педагогикалық шеберлік пен стратегиялық ойлау қабілеті арқылы білім беру ортасында тиімді шешім қабылдауға мүмкіндік беретін кешенді құзырет болып саналады. Бұл құзыреттіліктің қалыптасуы оқу бағдарламасының мазмұнына, заманауи ақпараттық құралдарды қолдану деңгейіне, практикалық сабақтар мен тренингтерге тікелей байланысты. Заманауи зерттеулер көрсетіп отырғандай, педагогикалық студенттердің АКТ-құзыреттілігін дамыту олардың кәсіби идентичдігін қалыптастыруда, инновациялық ортада өзін-өзі жетілдіру қабілетін арттыруда шешуші рөл атқарады [3].

Осы тұрғыдан алғанда, педагогикалық мамандықтар студенттерінің АКТ-құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі ғылыми тұрғыдан зерттеуді қажет етеді. Бұл зерттеудің теориялық аспектілері оқу процесіндегі ақпараттық технологияларды қолдану модельдерін, педагогикалық әдістемелер мен инновациялық стратегияларды талдауға бағытталса, практикалық аспектілері студенттердің білімін, кәсіби дағдыларын және инновациялық ойлау қабілетін жетілдіруге арналған нақты құралдар мен әдістерді әзірлеумен байланысты. Қазақстандық білім беру тәжірибесінде бұл мәселе ұлттық білім беру стандарттарының заманауи талаптарына сәйкес педагогикалық кадрларды даярлаудағы маңызды бағыт болып табылады.

Білім беруді цифрландыру контекстінде педагогикалық мамандықтар студенттерінің АКТ-құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі тек техникалық дағдыларды дамытуға ғана емес, сонымен қатар кәсіби және педагогикалық құзыреттерді кешенді түрде жетілдіруге бағытталған күрделі процесс ретінде қарастырылады. Ғылыми әдебиетте АКТ-құзыреттілік ұғымы бірнеше деңгейде сипатталған: технологиялық, ақпараттық және педагогикалық компоненттер. Технологиялық компонент студенттің ақпараттық құралдарды тиімді және қауіпсіз пайдалану қабілетін, бағдарламалық өнімдермен жұмыс жасау дағдыларын қамтиды. Ақпараттық компонент білім мен ақпаратты жинау, жүйелеу, өңдеу және тарату қабілеттерін, сондай-ақ ақпараттық мәдениетті дамыту мәселелерін қамтиды (Иванов, 2019). Педагогикалық компонент оқыту процесін ұйымдастыруда АКТ мүмкіндіктерін тиімді қолдану, оқушылардың білім алуын белсендіру және оқу мазмұнын жеке тұлғаның ерекшеліктеріне бейімдеу қабілеттерін көрсетеді [3].

Заманауи зерттеулер педагогикалық студенттердің АКТ-құзыреттілігін қалыптастырудың бірнеше негізгі бағыттарын айқындаған. Біріншіден, бұл оқу процесінде цифрлық құралдарды қолдануды оқыту және практикада қолдану. Мысалы, Зайцева өз зерттеуінде виртуалды лабораториялар мен симуляциялық бағдарламаларды педагогикалық студенттердің кәсіби дағдыларын дамытуда тиімді деп сипаттайды. Мұндай құралдар студенттердің өз бетінше ақпарат іздеу, талдау және практикалық шешім қабылдау қабілеттерін қалыптастырады. Екіншіден, АКТ-құзыреттілік оқу бағдарламасының мазмұнына интеграцияланған инновациялық педагогикалық әдістерді қолдану арқылы

дамиды. Проекттік әдіс, проблемалық оқыту, электрондық портфолио құру, интерактивті сабақтар және онлайн-коммуникация студенттердің кәсіби әрекеттегі шығармашылық пен сыни ойлау қабілеттерін арттырады [1].

Үшіншіден, педагогикалық студенттердің АКТ-құзыреттілігін қалыптастыруда практикалық тәжірибелердің рөлі ерекше. Оқу орнындағы зертханалық сабақтар мен стажировкалар студенттің теориялық білімін нақты жағдайларда қолдануға мүмкіндік береді. Бұл тұрғыда АКТ құралдарын қолдану арқылы педагогикалық модельдерді дамыту студенттердің кәсіби идентичілігін қалыптастыруға бағытталған маңызды фактор болып табылады (Кузнецова, 2017). Сонымен қатар, зерттеушілер АКТ-құзыреттілікті бағалау жүйелерін құру қажеттілігін атап көрсетеді. Бұл студенттің ақпараттық сауаттылығын, технологиялық дағдыларын, педагогикалық тәсілдерді қолдану деңгейін жан-жақты бағалауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, педагогикалық студенттердің АКТ-құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі тек жеке дағдыларға ғана емес, білім беру ортасының ұйымдастырылуына да байланысты. Заманауи зерттеулер көрсеткендей, білім беру ортасының цифрлық инфрақұрылымы, онлайн-ресурстарға қолжетімділік, электрондық оқу платформаларын қолдану студенттердің ақпараттық технологияларды меңгеру деңгейін тікелей анықтайды [4]. Сонымен қатар, білім беру процесінде интерактивті және мобильді технологияларды енгізу студенттердің өз бетімен білім алуын ынталандырып, олардың креативті және зерттеушілік қабілеттерін дамытады. Бұл тұрғыда Moodle, Google Classroom, Zoom, Microsoft Teams сияқты платформаларды қолдану тәжірибесі халықаралық және ұлттық деңгейде зерттеліп, тиімділігі дәлелденген [5].

Ғылыми әдебиетте АКТ-құзыреттілікті қалыптастырудың психологиялық және әлеуметтік аспектілері де ерекше қарастырылады. Мысалы, педагогикалық студенттердің цифрлық сауаттылығы олардың өзін-өзі басқару, сыни ойлау және коммуникациялық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Бұл тұрғыда АКТ құралдары тек білім беру процесін жеңілдетіп қана қоймай, сонымен қатар студенттердің кәсіби мәдениетін, ақпараттық этика және қауіпсіздік дағдыларын қалыптастыруға бағытталған кешенді механизм ретінде қызмет етеді. Сонымен қатар, зерттеушілер АКТ-құзыреттілікті қалыптастыруда оқытушының рөлін ерекше атап көрсетеді. Педагогтің инновациялық технологияларды тиімді қолдануы, студенттердің жеке қажеттіліктерін ескере отырып, оқу процесін ұйымдастыру қабілеті студенттердің АКТ-құзыреттілігін қалыптастыруда шешуші мәнге ие.

Педагогикалық студенттердің АКТ-құзыреттілігін дамытуда цифрлық компетенциялар кешенді тәсілмен қарастырылуы тиіс. Оған ақпараттық сауаттылық, бағдарламалық қамтамасыз етуді меңгеру, онлайн коммуникация дағдылары, білім беру мазмұнын цифрлық форматта өңдеу қабілеттері кіреді. Мысалы, Ширяев цифрлық құралдарды қолданудың әртүрлі деңгейлерін — базалық, орташа және кәсіби деңгейдегі — қалыптастыру маңызды екенін атап көрсетеді. Базалық деңгейде студенттер ақпараттық құралдарды қарапайым деңгейде пайдалана алады; орташа деңгейде оларды оқу процесіне тиімді енгізе

алады; кәсіби деңгейде студенттер инновациялық педагогикалық стратегияларды жоспарлап, жүзеге асыра алады.

Сонымен қатар, халықаралық тәжірибе көрсеткендей, АКТ-құзыреттілікті дамыту тек техникалық сабақтарда ғана емес, интердисциплинарлық курстар арқылы жүзеге асырылғанда тиімдірек. Мысалы, STEM бағытындағы жобалық жұмыстар, цифрлық гуманитарлық курстар және электрондық зерттеу платформалары студенттердің әртүрлі салалардағы ақпараттық дағдыларын кешенді түрде дамытады. Бұл тәсіл педагогикалық студенттерге күрделі педагогикалық проблемаларды шешу, оқу процесінде инновациялық әдістерді қолдану және білім беру мазмұнын дербестендіру дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Осылайша, педагогикалық студенттердің АКТ-құзыреттілігін қалыптастыру бірнеше деңгейде қарастырылуы тиіс: технологиялық, ақпараттық, педагогикалық және психологиялық. Тек осы кешенді тәсіл арқылы білім беруді цифрландыру жағдайында студенттердің кәсіби дайындығы сапалы түрде қамтамасыз етіледі. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, АКТ-құзыреттілік тек техникалық біліктілікпен шектелмей, студенттердің кәсіби шеберлігін арттыруға, оқу процесін инновациялық тұрғыда ұйымдастыруға және заманауи білім беру стандартына сәйкес педагогикалық қызметке толық бейімделуге мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, білім беруді цифрландыру жағдайында педагогикалық мамандықтар студенттерінің ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) құзыреттілігін қалыптастыру — қазіргі заманғы білім беру жүйесінің стратегиялық маңызды міндеті болып табылады. АКТ-құзыреттілік студенттің тек техникалық дағдыларын меңгерумен шектелмей, сонымен қатар педагогикалық инновацияларды енгізу, сыни ойлау қабілетін дамыту, кәсіби шығармашылық пен зерттеушілік іс-әрекеттерді жүзеге асыру қабілеттерін қамтитын кешенді құзырет ретінде қарастырылуы тиіс.

Ғылыми талдау көрсеткендей, АКТ-құзыреттіліктің қалыптасуы бірнеше деңгейде жүзеге асады: технологиялық, ақпараттық, педагогикалық және психологиялық. Технологиялық деңгейде студенттер заманауи бағдарламалық қамтамасыз ету мен цифрлық құралдарды тиімді қолдануды меңгереді; ақпараттық деңгейде білімді жинау, жүйелеу және талдау қабілеттері дамиды; педагогикалық деңгейде студенттер оқу процесін инновациялық әдістер арқылы ұйымдастыру қабілетін қалыптастырады; психологиялық деңгейде АКТ-құзыреттілік студенттің өзін-өзі басқару, креативті ойлау және кәсіби идентичілігін қалыптастыру мүмкіндіктерімен байланысты.

Қорытындылай келе, педагогикалық мамандықтар студенттерінің АКТ-құзыреттілігін қалыптастыру білім беру процесінің сапасын арттыруға, инновациялық педагогикалық практикаға бейімделуге және заманауи білім беру стандарттарына сәйкес кәсіби дайындықты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Бұл процесс тек техникалық дағдыларды дамытуға ғана емес, сонымен қатар кәсіби мәдениет, ақпараттық этика және сыни ойлау қабілеттерін қалыптастыруға бағытталған кешенді педагогикалық механизм ретінде

қарастырылуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда, АКТ-құзыреттілікті жүйелі түрде дамыту педагогикалық кадрларды даярлаудағы маңызды стратегиялық бағыт болып саналады және білім беру саласында ғылыми зерттеулер мен тәжірибелік енгізулерді одан әрі жетілдіруді талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н. А. Цифровой Казахстан: современные направления развития образования. – Астана: Білім, 2020. – 256 с.
2. Иванов И. П. Информационно-коммуникационные технологии в педагогическом образовании. – Москва: Просвещение, 2019. – 198 с.
3. Петрова Е. В. Формирование ИКТ-компетентности будущих педагогов в условиях цифровизации образования // Педагогика. – 2021. – № 4. – С. 45–52.
4. Смирнова Н. А. Цифровая образовательная среда в системе высшего образования. – Санкт-Петербург: Питер, 2021. – 224 с.
5. Brown M. Digital Learning in Higher Education: The Role of ICT in Teacher Training. – London: Routledge, 2020. – 210 p.

УДК 159.9

РОЛЬ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ ПОДРОСТКА

Айткулова Р.А.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада әлеуметтік желілердің жасөспірім тұлғасының қалыптасуына ықпалы ғылыми тұрғыда талданады. Қазіргі цифрлық қоғам жағдайында әлеуметтік желілер жасөспірімдердің әлеуметтенуінің маңызды ортасына айналып отыр. Зерттеу барысында тұлғаның қалыптасуының теориялық-әдіснамалық негіздері қарастырылып, жасөспірімдік кезеңнің психологиялық ерекшеліктері сипатталады. Әлеуметтік желілердің өзіндік сана-сезімнің, жеке сәйкестіктің (идентификацияның), құндылық бағдарлардың және коммуникативтік дағдылардың дамуына әсері талданады. Сонымен қатар, виртуалды ортадағы өзін-өзі таныстыру үдерісі, әлеуметтік салыстыру механизмі, кибербуллинг феномені және цифрлық тәуелділік мәселелері қарастырылады.

Summary: This article examines the impact of social networks on adolescent personality development within the context of digital transformation. In contemporary society, social media platforms have become a significant environment of socialization for adolescents. The study explores the theoretical and methodological foundations of personality development and outlines the psychological characteristics of adolescence as a sensitive period for identity formation. Particular attention is given to the influence of social networks on self-concept, identity construction, value orientations, and communication skills. The processes of online self-presentation, social comparison, cyberbullying, and digital addiction are also analyzed.

В условиях стремительной цифровизации современного общества социальные сети стали неотъемлемым компонентом социокультурной среды, в которой происходит социализация подрастающего поколения. Подростковый возраст, характеризующийся интенсивными психофизиологическими и личностными преобразованиями, представляет собой чувствительный период для формирования идентичности, системы ценностей и моделей социального

поведения. В этой связи исследование роли социальных сетей в формировании личности подростка приобретает особую научную и практическую значимость.

Актуальность данной темы обусловлена, прежде всего, масштабностью вовлеченности подростков в цифровую коммуникацию. Социальные сети выступают не только средством обмена информацией, но и пространством конструирования социальной реальности, где формируются представления о нормах, статусе, успехе и межличностных отношениях. Подросток, находясь в процессе поиска собственной идентичности, активно использует цифровые платформы для самопрезентации, получения обратной связи и включения в различные социальные группы. Таким образом, виртуальная среда становится важным фактором вторичной социализации, сопоставимым по влиянию с институтами семьи и школы.

Современные исследования в области психологии развития и социологии подчеркивают, что подростковый возраст связан с кризисом идентичности, описанным в трудах Э. Эриксона, когда центральной задачей становится формирование целостного образа «Я». Социальные сети расширяют возможности для экспериментирования с ролями, стилями поведения и формами самовыражения. С одной стороны, это создает условия для развития рефлексии, креативности и коммуникативных компетенций. С другой — повышает риск формирования фрагментарной или зависимой идентичности, основанной на внешней оценке и количестве символических «знаков признания» (лайков, подписчиков, комментариев).

Особую значимость проблема приобретает в контексте изменения структуры межличностного общения. Цифровая коммуникация характеризуется высокой скоростью, визуализацией и публичностью. Подростки осваивают новые формы взаимодействия, отличающиеся от традиционного офлайн-общения. Это влияет на развитие эмпатии, навыков разрешения конфликтов и способности к глубокому межличностному контакту. В научной литературе отмечается, что виртуальное взаимодействие может как способствовать расширению социального капитала подростка, так и провоцировать феномены социальной изоляции, кибербуллинга и сравнительной тревожности.

Актуальность исследования также связана с трансформацией ценностных ориентиров в условиях цифровой культуры. Социальные сети формируют специфическую систему символического поощрения, основанную на визуальной привлекательности, демонстрации успеха и публичном признании. Подросток, находящийся в стадии становления мировоззрения, может усваивать модели потребительского поведения, стандарты внешности и образа жизни, транслируемые через блогерскую и медийную среду. В результате формируется новая конфигурация ценностей, в которой значимую роль играют публичность, самопрезентация и социальная видимость.

Не менее важным аспектом является влияние алгоритмических механизмов социальных сетей на когнитивные процессы подростков. Персонализированные ленты новостей, основанные на анализе пользовательской активности, формируют информационные «пузыри»,

ограничивающие разнообразие точек зрения. В условиях недостаточно сформированного критического мышления подросток может некритично воспринимать транслируемую информацию, что влияет на формирование убеждений, установок и социальной позиции. Следовательно, изучение роли социальных сетей выходит за рамки психологической проблематики и затрагивает вопросы медиаграмотности и цифровой безопасности.

Актуальность темы усиливается также ростом числа эмпирических данных, свидетельствующих о взаимосвязи между интенсивностью использования социальных сетей и показателями психологического благополучия подростков. Исследователи фиксируют как позитивные эффекты — расширение социальных связей, поддержку в трудных ситуациях, развитие навыков самовыражения, — так и негативные последствия, включая зависимое поведение, снижение самооценки, тревожность и депрессивные симптомы. Двойкий характер влияния цифровой среды требует комплексного междисциплинарного подхода, объединяющего психологию, социологию, педагогику и медиакommunikation.

Кроме того, в современных условиях социальные сети становятся площадкой для гражданской активности и участия подростков в общественных процессах. Через цифровые платформы молодые люди получают доступ к общественным дискуссиям, образовательным ресурсам и инициативам. Это открывает новые возможности для формирования гражданской идентичности и социальной ответственности. Однако одновременно возрастает риск вовлечения в деструктивные сообщества и распространения экстремистских или манипулятивных идей.

Проблема формирования личности подростка в условиях цифровой трансформации общества приобретает особую научную значимость в контексте изменений механизмов социализации и коммуникации. Современная социокультурная среда характеризуется высокой степенью медиатизации, в рамках которой социальные сети становятся не только инструментом общения, но и самостоятельным пространством личностного становления. Подростковый возраст, являясь сенситивным периодом развития идентичности и ценностных ориентаций, особенно подвержен влиянию цифровых факторов.

Теоретическое осмысление данной проблемы опирается на классические и современные концепции развития личности. В психосоциальной теории Э. Эриксона подростковый возраст определяется как стадия «идентичность — смещение ролей», в рамках которой центральной задачей является формирование целостного образа «Я». В цифровую эпоху этот процесс сопровождается активным включением подростка в виртуальные формы самопрезентации, что трансформирует традиционные механизмы самоопределения [1].

Культурно-исторический подход Л.С. Выготского подчеркивает, что развитие личности осуществляется через усвоение знаковых систем и социального опыта [2]. Социальные сети можно рассматривать как специфическую знаково-коммуникативную среду, формирующую новые

способы интериоризации культурных норм. А.Н. Леонтьев и С.Л. Рубинштейн акцентировали внимание на деятельности как основе личностного развития; в современных условиях цифровая активность — публикации, комментарии, участие в сетевых сообществах — становится новой формой социальной деятельности [3].

Социологическое измерение проблемы раскрывается в работах П. Бергера и Т. Лукмана, рассматривавших социальную реальность как продукт конструирования в процессе взаимодействия. Социальные сети выступают пространством символического производства, где подростки формируют и транслируют идентичность. В рамках символического интеракционизма Дж. Мида самость развивается через восприятие реакции «обобщенного другого», роль которого в цифровой среде выполняет онлайн-аудитория [4].

Современные теории медиасоциализации (Д. Бэкингам, Г. Дженкинс, Н. Постман) указывают на то, что цифровые медиа формируют когнитивные и ценностные структуры личности. Подростки становятся активными субъектами медиaprостранства, однако их способность к критической рефлексии содержания остается ограниченной уровнем медиаграмотности.

Подростковый возраст характеризуется качественными изменениями в структуре самосознания, мотивационной сферы и межличностных отношений. Д.Б. Эльконин определял ведущей деятельностью данного периода интимно-личностное общение со сверстниками. В современных условиях значительная часть этой коммуникации осуществляется в социальных сетях, что приводит к трансформации форм и содержания межличностных взаимодействий [5].

И.С. Кон подчеркивал, что подростковая идентичность формируется через механизм социального сравнения и признания в группе. В цифровой среде сравнение становится постоянным и визуализированным: профили сверстников демонстрируют тщательно отобранные аспекты жизни, что может формировать завышенные стандарты успешности и внешней привлекательности. Теория социального сравнения Л. Фестингера позволяет объяснить рост тревожности и неудовлетворенности собой при интенсивном использовании социальных сетей [6].

С точки зрения когнитивного развития, по Ж. Пиаже, подростки переходят к стадии формальных операций, что предполагает развитие абстрактного мышления и гипотетико-дедуктивных рассуждений. Однако способность к критической оценке медиаконтента формируется постепенно и зависит от уровня образовательной среды. В условиях информационной избыточности подростки сталкиваются с необходимостью фильтрации контента, что требует сформированных навыков медиаграмотности [7].

Эмоциональная сфера подростков отличается повышенной чувствительностью к социальной оценке. Р. Бэррон и Д. Майерс отмечали, что публичность усиливает эффект социальной обратной связи. В социальных сетях одобрение выражается количественными показателями (лайки, комментарии), что способствует формированию зависимости от внешней оценки и нестабильности самооценки.

Социальные сети можно рассматривать как специфический институт вторичной социализации, сопоставимый по значимости с образовательными учреждениями и группами сверстников. Они обладают рядом характеристик: интерактивность, мультимедийность, алгоритмическая персонализация и глобальная доступность.

С позиции теории социального научения А. Бандуры, поведение индивида формируется через наблюдение и подражание значимым моделям. В цифровой среде такими моделями выступают блогеры, инфлюенсеры и медийные личности. Подростки перенимают транслируемые ими нормы потребления, внешнего вида и поведения. В случае позитивных моделей это может способствовать профессиональной ориентации и развитию социальных компетенций; в случае деструктивных — формированию рискованных установок.

Ш. Туркл в своих исследованиях указывает, что цифровая коммуникация создает иллюзию близости при одновременном снижении глубины межличностных отношений. Подростки могут иметь широкий круг онлайн-контактов, однако испытывать дефицит эмоционально насыщенного общения. Это влияет на развитие эмпатии и способности к конструктивному разрешению конфликтов.

Особое место занимает проблема кибербуллинга. Д. Олвеус подчеркивал, что виртуальная агрессия отличается анонимностью и продолжительностью воздействия. Жертвы кибербуллинга демонстрируют повышенный уровень тревожности, депрессивные симптомы и снижение академической мотивации. Таким образом, социальные сети могут выступать как ресурсом поддержки, так и источником психологической угрозы.

Процесс формирования идентичности в цифровой среде характеризуется возможностью множественной самопрезентации. З. Бауман, описывая феномен «жидкой модерности», указывал на нестабильность и вариативность идентичности в постиндустриальном обществе. Социальные сети позволяют подростку экспериментировать с образами, ролями и стилями поведения.

Концепция «презентации себя» И. Гоффмана приобретает особую актуальность в виртуальном пространстве. Профиль в социальной сети становится сценой, на которой подросток конструирует желаемый образ. Этот процесс сопровождается постоянным мониторингом реакции аудитории, что усиливает зависимость от внешней оценки.

Исследования Ж. Твенге свидетельствуют о росте уровня тревожности и депрессивных состояний среди подростков при чрезмерном использовании социальных сетей. В то же время умеренная цифровая активность может способствовать развитию социальной поддержки и укреплению идентичности. Таким образом, влияние социальных сетей определяется не только их содержанием, но и характером использования.

В условиях цифровизации особую значимость приобретает формирование медиаграмотности. Д. Бэкингом подчеркивается необходимость обучения подростков критическому анализу медиатекстов и пониманию алгоритмов

цифровых платформ. Образовательные учреждения должны интегрировать элементы цифровой культуры в учебный процесс.

В.В. Давыдов и Л.И. Божович отмечали, что развитие личности эффективно происходит в условиях поддержки и сотрудничества. Родителям и педагогам следует выстраивать доверительный диалог с подростками относительно их цифровой активности, способствуя формированию внутренней саморегуляции.

Психологическая профилактика должна быть направлена на предупреждение цифровой зависимости, развитие навыков эмоциональной саморегуляции и укрепление адекватной самооценки. Важным условием является баланс между онлайн- и офлайн-активностью.

Таким образом, социальные сети представляют собой значимый фактор формирования личности подростка, влияющий на процессы социализации, становление идентичности, развитие ценностных ориентаций и психологическое благополучие. Их воздействие носит комплексный и амбивалентный характер, сочетая развивающий потенциал и риски. Научный анализ данной проблемы позволяет выработать стратегии педагогического и психологического сопровождения подростков в условиях цифрового общества, обеспечивающие гармоничное развитие личности и формирование устойчивой идентичности.

Список использованной литературы

1. Эриксон, Э. Детство и общество / Э. Эриксон; пер. с англ. - СПб.: Ленато, 1996. - 592 с.
2. Выготский, Л. С. Психология развития человека / Л. С. Выготский. - М.: Смысл, 2005. - 1136 с.
3. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. - М.: Политиздат, 1975. - 304 с.
4. Мид, Дж. Г. Разум, Я и Общество / Дж. Г. Мид; пер. с англ. - М.: Канон-пресс-Ц, 2009. - 416 с.
5. Эльконин, Д. Б. Психология развития / Д. Б. Эльконин. - М.: Академия, 2001. - 384 с.
6. Кон, И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. - М.: Просвещение, 1989. - 255 с.
7. Пиаже, Ж. Психология интеллекта / Ж. Пиаже; пер. с франц. - СПб.: Питер, 2004. - 192 с.

УДК 159.9:305.26

ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ НА СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ КЛИМАТ

Акимова О.А.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада гендерлік стереотиптердің студенттік топтардың әлеуметтік-психологиялық климатына әсері эмпирикалық тұрғыдан зерттелді. Зерттеу барысында 3–4 курс студенттері қатысып, олардың когнитивтік, эмоционалдық және мінез-құлықтық ерекшеліктері талданды. Нәтижелер гендерлік стереотиптердің жоғары деңгейі топ ішіндегі сенім мен эмоционалдық жайлылықты төмендететінін, ал төмен деңгейі әлеуметтік сплоченность пен ынтымақтастықты арттыратынын көрсетті.

Summary: This article presents an empirical study on the influence of gender stereotypes on the socio-psychological climate of student groups. The study involved third- and fourth-year students, analyzing their cognitive, emotional, and behavioral characteristics. The results demonstrated that a high level of gender stereotypes negatively affects trust and emotional comfort within groups, whereas lower levels promote social cohesion and collaboration.

Актуальность исследования влияния гендерных стереотипов на социально-психологический климат обусловлена современными тенденциями социальной динамики, обусловленными как глобализацией, так и локальными культурными трансформациями. Гендерные стереотипы представляют собой устойчивые когнитивные и эмоциональные установки, формирующие ожидания и модели поведения в социальной среде, которые могут как поддерживать, так и дестабилизировать социальные взаимодействия. В современном обществе наблюдается рост внимания к проблемам гендерного равенства и преодоления дискриминационных практик, что обуславливает необходимость системного анализа влияния стереотипов на организационные и межличностные процессы.

Социально-психологический климат организации или группы определяется совокупностью эмоционально-поведенческих характеристик взаимодействий участников, уровнем доверия, сплоченности и психологического комфорта [1]. Существует эмпирическая база, подтверждающая, что наличие гендерных стереотипов может приводить к снижению коллективной эффективности, увеличению конфликтности и психологического напряжения, что, в свою очередь, негативно сказывается на мотивации и когнитивной вовлеченности членов группы [2]. В то же время недостаточная систематизация эмпирических данных относительно механизма влияния гендерных стереотипов на социально-психологический климат создает методологический пробел и ограничивает разработку практических рекомендаций по оптимизации межличностных и организационных отношений [3].

Таким образом, проведение эмпирического исследования, направленного на выявление конкретных взаимосвязей между проявлениями гендерных стереотипов и характеристиками социально-психологического климата, представляет значительный научный и практический интерес. Полученные результаты способны не только дополнить существующую теоретическую базу, но и служить инструментом для формирования эффективных стратегий управления коллективами, повышения уровня психологической безопасности и снижения дискриминационных практик.

Эмпирическое исследование, проведенное на базе Центрально-Азиатский инновационный университет, включало 60 студентов третьего и четвертого курсов, что позволило получить репрезентативную выборку для анализа влияния гендерных стереотипов на социально-психологический климат учебных групп. Выборка была сбалансирована по полу и курсу, что обеспечивало сопоставимость данных между подгруппами и возможность выявления как общих тенденций, так и специфических различий.

Анализ демографических характеристик показал, что среди участников 28 человек (46,7%) составляли мужчины, а 32 (53,3%) — женщины. Равномерное распределение по курсам (по 30 студентов на 3 и 4 курс) обеспечивало сопоставимость результатов и позволило проследить влияние опыта совместной работы на социально-психологический климат.

Таблица 1. Распределение участников исследования по уровню гендерных стереотипов и социально-психологическому климату (%)

Параметр	Количество участников	Процент
Мужчины	28	46,7%
Женщины	32	53,3%
3 курс	30	50%
4 курс	30	50%

Для оценки выраженности гендерных стереотипов использовался многокомпонентный опросник, включающий когнитивные, поведенческие и эмоциональные аспекты восприятия гендерных ролей. Каждое утверждение оценивалось по 5-балльной шкале, где 1 означало полное несогласие, а 5 — полное согласие с утверждением.

Результаты показали, что средний уровень стереотипизации преобладал среди большинства студентов. В частности, 12 участников (20%) продемонстрировали низкий уровень стереотипизации, 30 человек (50%) — средний уровень, а 18 участников (30%) — высокий уровень. Данные свидетельствуют о том, что традиционные представления о гендерных ролях сохраняют значительное влияние на когнитивные и эмоциональные установки студентов.

Таблица 2. Уровень выраженности гендерных стереотипов среди участников исследования (%)

Уровень стереотипизации	Количество участников	Процент
Низкий (1–2 балла)	12	20%
Средний (3 балла)	30	50%
Высокий (4–5 балла)	18	30%

Социально-психологический климат оценивался с использованием комплексной шкалы, включающей показатели сплоченности, доверия, эмоционального комфорта и готовности к совместной деятельности. Максимальное значение шкалы — 100 баллов.

Анализ показал, что 15 участников (25%) демонстрировали высокий уровень социально-психологического климата (80–100 баллов), 35 человек (58,3%) — средний (60–79 баллов), и 10 участников (16,7%) — низкий (<60 баллов). Эти результаты отражают преобладание умеренно комфортной и функциональной атмосферы в студенческих группах, при этом значительная часть студентов испытывала ограничение эмоциональной открытости и проявление конфликтности.

Таблица 3. Социально-психологический климат в студенческих группах (%)

Уровень климата	Средний балл	Количество участников	Процент
Высокий	80–100	15	25%
Средний	60–79	35	58,3%
Низкий	<60	10	16,7%

Сопоставление данных по уровню гендерных стереотипов и социально-психологического климата выявило отчетливую закономерность. Участники с низким уровнем стереотипизации чаще демонстрировали высокий уровень доверия и эмоционального комфорта, тогда как у студентов с высоким уровнем стереотипов преобладал средний и низкий климат. В частности, среди студентов с высоким уровнем стереотипизации 65% характеризовались сниженным социально-психологическим климатом.

Статистический анализ (коэффициент Пирсона) подтвердил обратную зависимость между уровнем гендерных стереотипов и социально-психологическим климатом: $r = -0,52$, $p < 0,01$. Данное значение указывает на статистически значимую и умеренно выраженную отрицательную связь: увеличение выраженности гендерных стереотипов сопровождается снижением показателей коллективной сплоченности, доверия и эмоциональной вовлеченности участников.

Анализ данных по полу показал, что мужчины и женщины в целом характеризовались схожим уровнем стереотипизации (средний балл 3,2 и 3,1 соответственно), при этом женщины демонстрировали несколько более высокий средний уровень социально-психологического климата (74 против 71 балла у мужчин). Различия статистически незначимы ($p > 0,05$), однако тенденция указывает на большую эмоциональную открытость и готовность к совместной деятельности среди женщин.

Сравнение по курсам показало, что студенты четвертого курса демонстрировали более высокий уровень сплоченности и доверия (средний балл 73), чем студенты третьего курса (средний балл 70). Такая динамика может объясняться накоплением опыта совместной работы, формированием устойчивых моделей взаимодействия и более высоким уровнем эмпатии, который развивается в ходе длительного совместного обучения.

Выявленные закономерности демонстрируют, что гендерные стереотипы оказывают существенное влияние на социально-психологический климат учебных групп. Студенты с низким уровнем стереотипизации создают более доверительную, сплоченную и эмоционально комфортную среду, что способствует эффективной совместной деятельности. Напротив, высокий уровень стереотипизации сопровождается снижением качества межличностного взаимодействия, увеличением вероятности возникновения конфликтов и ограничением эмоциональной открытости.

Полученные результаты имеют как теоретическое, так и практическое значение. С одной стороны, они подтверждают гипотезу о негативном влиянии гендерных стереотипов на коллективную динамику, с другой — позволяют

сформулировать рекомендации по оптимизации учебного процесса и социальной среды. В частности, систематическое снижение стереотипных установок, повышение уровня психологической грамотности студентов и включение тренингов по гендерной чувствительности могут способствовать созданию более благоприятного климата в учебных группах.

Эмпирические данные также представляют интерес для дальнейших исследований, направленных на разработку моделей взаимодействия в учебных и профессиональных коллективах, где когнитивные установки оказывают значимое влияние на эффективность совместной работы. Продолжение изучения данной проблематики позволит глубже понять механизмы формирования социально-психологического климата и разработать стратегии коррекции неблагоприятных установок, способствующих улучшению групповой динамики и психологического комфорта участников.

Список использованной литературы

1. Иванова, Н.А. Гендерные стереотипы и их влияние на социально-психологический климат в учебных коллективах: монография / Н.А. Иванова. — Москва: Наука, 2020. — 256 с.
2. Петров, С.В. Психология групповой динамики: теория и практика / С.В. Петров. — Санкт-Петербург: Питер, 2018. — 312 с.
3. Смирнова, Е.И. Социально-психологический климат в образовательных организациях: эмпирическое исследование // Вестник психологии образования. — 2019. — №3. -С. 45–58.

ОӘЖ 373.3

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙ ӨРІСІН ДАМУДА ЛОГИКАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Алибекова А.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается значение логических заданий в развитии мышления учащихся начальных классов. Анализируется влияние логических упражнений на формирование познавательной активности, развитие аналитического и критического мышления школьников. Отмечается, что использование логических заданий в учебном процессе способствует повышению интереса учащихся к обучению и развитию их интеллектуальных способностей.

Summary: The article examines the importance of logical tasks in developing the thinking abilities of primary school students. It analyzes the influence of logical exercises on the formation of cognitive activity and analytical thinking. The use of logical tasks in the learning process contributes to increasing students' interest in learning and developing their intellectual abilities.

Бастауыш мектеп – оқушылардың тұлғалық және танымдық дамуының негізі қаланатын білім беру сатысы. Бұл кезеңде баланың ойлау қабілеті, есте сақтау жүйесі, қабылдау ерекшеліктері мен танымдық белсенділігі қарқынды түрде дамиды. Сондықтан бастауыш сыныпта оқыту процесін дұрыс ұйымдастыру, оқушылардың ойлау әрекетін дамытуға бағытталған әдістерді тиімді қолдану ерекше маңызға ие.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың тек білім көлемін арттыру ғана емес, олардың логикалық ойлау қабілетін дамыту, өздігінен шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыру басты мақсаттардың бірі болып отыр. Осы тұрғыдан алғанда логикалық тапсырмалар бастауыш сынып оқушыларының ой-өрісін дамытуда маңызды педагогикалық құрал болып саналады.

Логикалық ойлау – адамның ақпаратты талдау, салыстыру, жалпылау және белгілі бір қорытынды жасау қабілеті. Логикалық ойлау қабілеті дамыған оқушы оқу материалын терең түсініп, жаңа білімді тез меңгереді және түрлі мәселелерді шешуде тиімді тәсілдерді қолдана алады [1].

Психологтардың пікірінше, бастауыш мектеп жасындағы балалардың ойлау ерекшеліктері нақты әрекеттерге және көрнекілікке негізделеді. Сондықтан оқыту барысында логикалық тапсырмаларды ойын элементтерімен және көрнекі материалдармен байланыстыра қолдану тиімді нәтиже береді [2].

Логикалық тапсырмалар оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға да ықпал етеді. Мұндай тапсырмалар оқушыларды ойлануға, мәселені талдауға және дұрыс шешім табуға үйретеді.

Бастауыш сыныптарда қолданылатын логикалық тапсырмалардың бірнеше түрлері бар. Олардың қатарына салыстыру тапсырмалары, заңдылықтарды анықтау, артық элементті табу, логикалық есептер, ребустар мен жұмбақтар жатады. Бұл тапсырмалар оқушылардың ойлау әрекетін жан-жақты дамытуға бағытталған.

Салыстыру тапсырмалары оқушыларға екі немесе бірнеше объектінің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтауға мүмкіндік береді. Мұндай тапсырмалар арқылы балалар талдау және жинақтау қабілеттерін дамытады. Сонымен қатар олар заттардың негізгі белгілерін анықтауға үйренеді.

Заңдылықтарды анықтау тапсырмалары оқушылардың логикалық байланыстарды түсінуіне көмектеседі. Бұл тапсырмаларда белгілі бір заңдылықпен орналасқан элементтердің жалғасын табу немесе дұрыс ретін анықтау ұсынылады. Мұндай жаттығулар балалардың жүйелі ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Артық элементті табуға арналған тапсырмалар да бастауыш сынып оқушыларының логикалық ойлауын дамытуда тиімді болып табылады. Бұл тапсырмаларда бірнеше нысан беріліп, олардың ішінен логикалық тұрғыдан сәйкес келмейтін элементті анықтау қажет болады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың салыстыру және талдау дағдыларын қалыптастырады.

Логикалық есептер оқушыларды ойлануға, мәселені бірнеше жолмен шешуге үйретеді. Мұндай есептерді шешу барысында балалар өз ойларын дәлелдеуге және түрлі нұсқаларды қарастыруға үйренеді. Бұл олардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерінің дамуына ықпал етеді.

Сабақ барысында логикалық тапсырмаларды қолдану оқушылардың оқу процесіне деген қызығушылығын арттырады. Мұғалім логикалық тапсырмаларды сабақтың әр түрлі кезеңінде қолдана алады. Мысалы, жаңа тақырыпты түсіндіру кезінде логикалық сұрақтар қою арқылы оқушылардың

назарын аударуға болады. Ал білімді бекіту кезеңінде логикалық есептер мен тапсырмалар пайдалану тиімді.

Сонымен қатар логикалық тапсырмаларды топтық жұмыс барысында қолдану да тиімді нәтиже береді. Топтық жұмыстар кезінде оқушылар бір-бірімен пікір алмасып, ортақ шешім қабылдауға тырысады. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға және өз ойын еркін жеткізуге мүмкіндік береді [3].

Логикалық тапсырмаларды жүйелі түрде қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың оқу материалын жақсы меңгеруіне ықпал етеді. Сонымен қатар мұндай тапсырмалар оқушылардың зейінін тұрақтандырып, есте сақтау қабілетін дамытуға көмектеседі.

Бастауыш сынып мұғалімдері логикалық тапсырмаларды оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып таңдауы қажет. Тапсырмалар тым күрделі болмауы керек, бірақ оқушыларды ойлануға жетелейтіндей деңгейде болуы тиіс. Бұл оқушылардың өз күшіне деген сенімін арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді.

Қазіргі уақытта білім беру процесінде түрлі интерактивті әдістер мен ақпараттық технологияларды қолдану кеңінен таралып келеді. Осы мүмкіндіктерді пайдалана отырып, логикалық тапсырмаларды ойын элементтерімен, цифрлық ресурстармен және визуалды материалдармен біріктіріп қолдануға болады. Бұл оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуына және білімді тиімді меңгеруіне жағдай жасайды.

Қорыта айтқанда, бастауыш сынып оқушыларының ой-өрісін дамытуда логикалық тапсырмаларды қолдану маңызды педагогикалық әдіс болып табылады. Логикалық тапсырмалар оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың интеллектуалдық және шығармашылық қабілеттерінің дамуына оң әсер етеді. Сондықтан оқу процесінде логикалық тапсырмаларды жүйелі түрде қолдану бастауыш білім берудің сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жарықбаев Қ. Психология негіздері. – Алматы: Білім, 2012.
2. Аймауытов Ж. Психология. – Алматы: Рауан, 2015.
3. Қалиев С. Бастауыш мектепте оқыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2018.

УДК 373.167.1

ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕГРАТИВНЫХ МЕТОДОВ В ФОРМИРОВАНИИ СТУДЕНЧЕСКИХ КОМПЛЕКСНЫХ ЗНАНИЙ О СЕМЬЕ

Аликулова Мухайё Шеровна
научный сотрудник, Шахрисабзский государственный педагогический институт

Түйін: Бұл күйде интегративті әдістердің теориялық негізі, мазмұны және педагогикалық мүмкіндіктері, нағдаланған нақармалану у студенттердің комплекстік знаяу о семе зерттеліп, ғылымның әр түрлі салаларының – психология, әлеуметтану, құқық,

медицина және педагогиканың өзара байланысы – интеграциялық тұрғыда талданады. С пояснениями показана эффективность проектного метода, проблемно-ориентированного обучения, междисциплинарных и кооперативных нысаны обучения в повышений знаний обл институт жартылай.

Түйін сөздер: интегративті әдіс, жанұя, кешенді білім, көпсалалы білім, педагогика, отбасы мәдениеті, жобалық әдіс, кооперативтік білім.

Аннотация: В данной статье изучаются теоретические основы, содержание и педагогические возможности интегративных методов, направленных на формирование у студентов комплексных знаний о семье, а также анализируется взаимосвязь различных областей науки – психологии, социологии, права, медицины и педагогики – в рамках интегративного подхода. С пояснениями показана эффективность проектного метода, проблемно-ориентированного обучения, междисциплинарных и кооперативных форм обучения в повышении знаний об институте семьи.

Ключевые слова: интегративные методы, семья, комплексные знания, междисциплинарное образование, педагогика, семейная культура, проектный метод, кооперативное обучение.

В современном обществе институт семьи сохраняет свою важность как основополагающий элемент общественной жизни. В то же время процессы глобализации, урбанизации и цифровой трансформации напрямую влияют на семейные отношения. В результате подготовка молодежи к семейной жизни и приобретение комплексных знаний о ней становятся одной из актуальных задач современной системы образования. Закон Республики Узбекистан «Об образовании», Закон «О государственной молодежной политике» и Концепция «Семейного воспитания» устанавливают четкие ориентиры для формирования здоровых семейных ценностей у молодежи. Однако в существующих учебных программах тема семьи часто изучается в рамках отдельных дисциплин и не представлена в целостной, комплексной системе. Это препятствует формированию у учащихся полных, последовательных знаний о семейной жизни. Интегративные методы считаются наиболее перспективным способом решения этой проблемы. Они позволяют разрушить искусственные границы между различными дисциплинами и представить знания в целостной системе. В данном исследовании рассматриваются теоретические основы, классификация и практическая эффективность интегративных методов в формировании комплексных знаний о семье [1,2].

Проблема интегративного образования широко изучалась зарубежными и отечественными исследователями. Дж. Дьюи выдвинул идею неразрывного разделения образования и жизни и подчеркнул необходимость связи знаний с жизненным опытом. Д. Кноттс и Л. Фогарти разработали одиннадцать моделей интеграции: фрагментарную, связанную, вложенную, последовательную, обобщенную, сетевую, нитевидную, единую, иммерсивную и разветвленную. В области семейного образования Г. Боуэн создал теорию семейных систем и обосновал взаимную интеграцию психологических, биологических и социальных факторов при объяснении семейных отношений. Е. Бронфенбреннер в своей теории экологических систем показал механизмы взаимодействия семьи, социальной среды и общества в целом в развитии личности.

Среди отечественных исследователей заслуживают внимания работы М. Курвонова, Н. Муслимова и Р. Мавлоновой. Они разработали методологию формирования отношения учащихся к семье путем интеграции узбекских национальных ценностей и современных педагогических методов. Кроме того, исследования Г. Юнусовой по вопросам семейного воспитания выявили возможности применения интегративного подхода в местных условиях. Однако существующая литература не в полной мере освещает специфическую эффективность интегративных методов в формировании комплексных знаний о семье, конкретные методические инструменты и их влияние на уровень знаний учащихся [3,4].

Интеграция (лат. *integratio* — восстановление, пополнение) в образовании означает процесс формирования целостного, связанного массива знаний путем установления систематических связей между различными областями знаний. Семейные знания по своей природе многогранны и междисциплинары: семья одновременно проявляется как биологическое, психологическое, экономическое, правовое, духовное и культурное явление.

Основные теоретические принципы интегративного подхода к формированию семейных знаний:

систематичность — представление знаний как целостной системы;

контекстуальность — связь знаний с жизненными ситуациями;

содержательная насыщенность — всестороннее изучение семьи в различных дисциплинах;

практичность — сочетание теоретических знаний с практическими навыками;

рефлексивность — сравнение изучаемого материала с личным опытом.

Выделяют следующие основные группы интегративных методов, направленных на формирование у учащихся комплексных знаний о семье:

1. Междисциплинарный (кросс-дисциплинарный) метод обучения. Этот метод предполагает совместное проведение урока по общей теме, связанной с семьей, преподавателями различных дисциплин — психологии, социологии, права и медицины. Например, в одном уроке по теме «Брак и семья» участвуют юрист (правовые основы брачного договора), психолог (коммуникация в семейных отношениях) и медицинский работник (семейное здоровье).

2. Проектно-ориентированный интегративный метод обучения. Учащимся предлагаются комплексные, основанные на реальной жизни проекты, связанные с семьей: например, проект «Современная узбекская семья: проблемы и решения» включает в себя социологический опрос, правовой анализ, психологическое интервью и экономический анализ. Этот метод учит учащихся одновременно рассматривать одну тему через призму теорий разных дисциплин.

3. Проблемно-ориентированный интегративный метод обучения. Учащимся представляются реальные проблемные ситуации из семейной жизни: супружеские конфликты, конфликты при воспитании детей, экономические трудности. Студенты анализируют эти ситуации с психологической, правовой, социальной и педагогической точек зрения.

4. Интегративное обучение на основе сотрудничества. Студенты разных специальностей объединяются в группы: преподаватель, юрист, психолог, врач и экономист. Они анализируют отдельную семейную задачу с точки зрения своей области и разрабатывают целостное решение.

5. Интеграция жизненных навыков. Студенты обучаются практическим навыкам, таким как управление семейным бюджетом, общение с детьми, разрешение конфликтов и ведение домашнего хозяйства в соответствии с теорией.

На основе результатов изучения литературы и источников по теме важности использования интегративных методов в формировании у студентов комплексных знаний о семье можно сделать следующие выводы:

Во-первых, интегративные методы значительно превосходят традиционный монодисциплинарный подход в процессе формирования у студентов комплексных знаний о семье. Они обеспечивают не только широту и глубину знаний, но и их применимость в реальных жизненных ситуациях.

Во-вторых, междисциплинарные и проектно-ориентированные методы демонстрируют наивысшую педагогическую эффективность. Эти методы учат студентов рассматривать одну и ту же проблему одновременно через призму разных дисциплин, мыслить целостно.

В-третьих, успешное использование интегративных методов зависит от сотрудничества преподавателей, гибкой учебной программы и наличия достаточного методического обеспечения [5,6].

На основе результатов изучения литературы и источников по теме важности использования интегративных методов в формировании у студентов комплексных знаний о семье можно дать следующие рекомендации. Внедрение интегративных курсов по семье в высших учебных заведениях; Установление регулярного методического сотрудничества между преподавателями факультетов педагогики, психологии, права и медицины; внедрение в образовательный процесс практических занятий и симуляций, повышающих семейную грамотность учащихся.

Список использованной литературы

1. Аксенова Л.И. Социальная педагогика в специальном образовании. – М.: Академия, 2001. – 191 с.
2. Арутюнян М. Ю. «Маленький ганс» как случай семейной терапии. Московский психотерапевтический журнал, 1996, №2.
3. Василкова Ю.В. Василкова Т.А. Социальная педагогика. – М.: Олма-пресс, 1999. – С. 521.
4. Belyaeva L.A. *Семейная педагогика в современном обществе* (Монография). – Москва: Просвещение, 2018. – 192 с.
5. Дорно И.В. Современный брак: проблемы и гармония. –М.: Педагогика. 1990. -272 с.
6. Добрович А. Б. Кто в семе психотерапевт. –М.: «Знание». 1985.-80 с.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ЦЕННОСТЕЙ НА ЛИЧНОСТНОЕ РАЗВИТИЕ ПОДРОСТКОВ

Амангельдиева А.М.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада жасөспірімдердің тұлғалық дамуына құндылықтардың әсерін эксперименттік зерттеу негізінде қарастырылды. Зерттеу барысында Академик Қуатбеков атындағы достық университеті базасында 120 жасөспірімнің құндылықтық бағдарлары мен тұлғалық қасиеттері (өзін-өзі бағалау, эмоционалдық тұрақтылық, коммуникациялық дағдылар, моральдық-этикалық деңгей) өлшенді. Нәтижелер көрсеткендей, құндылықтық интервенция жасөспірімдердің тұлғалық дамуында айтарлықтай оң өзгерістерге әкелді: жоғары деңгейдегі өзін-өзі бағалау, эмоционалдық тұрақтылық және моральдық-этикалық дамуы артты, ал төмен деңгейдегі көрсеткіштер төмендеді. Зерттеу нәтижелері құндылықтар тұлғаның дамуының маңызды детерминанты екенін дәлелдейді.

Summary: This article examines the impact of values on the personality development of adolescents through an experimental study. The research involved 120 adolescents at the UDN named after Academician Kuatbekov, assessing their value orientations and personality traits, including self-esteem, emotional resilience, communicative skills, and moral-ethical maturity. Results indicate that the value-based intervention led to significant positive changes in adolescents' personal development: increases in high levels of self-esteem, emotional resilience, and moral-ethical maturity, accompanied by a decrease in low-level indicators. The findings demonstrate that values constitute a crucial determinant in adolescent personality development.

Формирование личности является одной из ключевых задач современной психологии развития и педагогики. Подростковый возраст выделяется как критический период, характеризующийся активным формированием самосознания, ценностных ориентаций и личностных качеств, что обуславливает необходимость изучения факторов, влияющих на этот процесс. Среди многочисленных детерминант личностного развития особое место занимают ценности, рассматриваемые как системообразующие элементы, структурирующие поведение, мотивацию и межличностное взаимодействие. Ценности определяют внутренние приоритеты индивида, направляют его выбор и формируют стратегию адаптации к социальным условиям, оказывая влияние на такие показатели, как самооценка, эмоциональная устойчивость, коммуникативные способности и нравственные ориентиры [1].

В современной психологии выделяются различные подходы к изучению ценностей и их влияния на личность. Теоретические концепции, основанные на работах Ш. Шварца, выделяют универсальные ценностные типы, способные формировать когнитивные, аффективные и поведенческие аспекты личности [2]. Согласно данным исследований, ценностные ориентиры подростков оказывают существенное влияние на формирование идентичности, морального выбора и социальной ответственности. Вместе с тем, эмпирическое подтверждение этих взаимосвязей требует систематического анализа и применения экспериментальных методов, позволяющих выявить причинно-следственные связи между ценностными установками и личностными характеристиками.

Несмотря на значительное количество исследований, посвященных ценностной структуре подростков и её влиянию на поведение, многие работы носят описательный характер и ограничиваются корреляционным анализом. Это затрудняет выявление направленного воздействия конкретных ценностей на формирование личностных качеств и мотивационных стратегий. Экспериментальный подход позволяет преодолеть эти ограничения, создавая условия для контроля внешних факторов и непосредственного наблюдения изменений в личностной структуре в ответ на воздействие ценностных стимулов. Применение таких методов открывает возможности для выявления динамических закономерностей развития личности и определения эффективных стратегий воспитательного и педагогического воздействия [3].

Целью настоящего исследования является экспериментальное изучение влияния ценностей на личностное развитие подростков с акцентом на выявление взаимосвязей между ценностными ориентациями и ключевыми личностными характеристиками: самооценкой, эмоциональной устойчивостью, коммуникативными навыками и нравственными суждениями. Основные задачи включают: 1) определение исходной ценностной структуры подростков; 2) проведение интервенционного эксперимента, направленного на активацию и осознание ценностных приоритетов; 3) оценку изменений личностных характеристик после вмешательства; 4) анализ выявленных закономерностей и интерпретацию их в контексте существующих психологических теорий.

В ходе проведенного экспериментального исследования на базе УДН им. Академика Куатбекова было выявлено, что ценностные ориентиры подростков оказывают значительное влияние на формирование ключевых личностных характеристик, таких как самооценка, эмоциональная устойчивость, коммуникативные навыки, морально-этическая зрелость и ценностная осознанность. Исходные показатели демонстрировали значительную диспропорцию в уровне личностного развития, что согласуется с теоретическими моделями психологического становления подростка, характеризующими данный возраст как период интенсивной формирования идентичности и ценностных ориентиров.

До проведения интервенции большинство участников обладало средним или низким уровнем развития исследуемых характеристик. Данные представлены в таблице 1.

Таблица 1. Распределение личностных показателей до ценностного вмешательства (%)

Личностный показатель	Низкий (%)	Средний (%)	Высокий (%)
Самооценка	38,3	46,7	15,0
Эмоциональная устойчивость	42,5	45,8	11,7
Коммуникативные навыки	31,7	50,0	18,3
Морально-этическая зрелость	47,5	40,8	11,7
Ценностная осознанность	52,5	37,5	10,0

Анализ таблицы показывает, что более половины подростков имели низкий уровень ценностной осознанности (52,5%), что обуславливало низкую интеграцию ценностей в их личностную структуру. Сходная тенденция наблюдалась и в показателях морально-этической зрелости, где почти половина участников находилась на низком уровне (47,5%). Эти данные подтверждают необходимость применения экспериментального подхода, направленного на формирование ценностной базы и стимуляцию личностного развития.

После проведения ценностно-ориентированной программы наблюдались значительные положительные изменения во всех исследуемых показателях. Данные представлены в таблице 2.

Таблица 2. Распределение личностных показателей после ценностного вмешательства (%)

Личностный показатель	Низкий (%)	Средний (%)	Высокий (%)
Самооценка	21,7	46,7	31,6
Эмоциональная устойчивость	24,2	49,2	26,6
Коммуникативные навыки	18,3	46,7	35,0
Морально-этическая зрелость	25,0	47,5	27,5
Ценностная осознанность	16,7	41,7	41,6

Сравнение таблиц 1 и 2 демонстрирует, что после ценностной интервенции доля подростков с высоким уровнем ценностной осознанности увеличилась более чем в 4 раза (с 10,0% до 41,6%). Аналогичная динамика наблюдалась для самооценки и коммуникативных навыков, что свидетельствует о прямой взаимосвязи между формированием ценностей и развитием ключевых личностных характеристик.

Для наглядности изменения можно рассматривать через процент роста высокого уровня и снижение низкого уровня характеристик (таблица 3).

Таблица 3. Динамика изменений показателей (%)

Показатель	Рост высокого уровня (%)	Снижение низкого уровня (%)
Самооценка	+16,6	-16,6
Эмоциональная устойчивость	+14,9	-18,3
Коммуникативные навыки	+16,7	-13,4
Морально-этическая зрелость	+15,8	-22,5
Ценностная осознанность	+31,6	-35,8

Данные таблицы 3 показывают, что наибольшие изменения произошли в сфере ценностной осознанности, что логично, учитывая прямую направленность программы на формирование ценностей. Укрепление ценностной базы способствовало гармоничному развитию эмоциональной устойчивости и коммуникативных навыков, так как ценности обеспечивают внутренние ориентиры для поведения и взаимодействия с окружающими.

Анализ полученных данных показывает, что рост ценностной осознанности сопровождается пропорциональным улучшением других личностных характеристик. Например, у участников с высоким уровнем

ценностной осознанности после интервенции наблюдалось повышение самооценки и моральной зрелости, что подтверждает гипотезу о формирующем влиянии ценностей на личностное развитие. Эмоциональная устойчивость увеличивалась у тех подростков, которые лучше осознавали и интегрировали ценностные ориентиры в повседневное поведение, что указывает на роль ценностей как механизма эмоциональной регуляции.

Улучшение коммуникативных навыков также коррелировало с ростом ценностной осознанности, что свидетельствует о том, что ценности формируют социальные стандарты поведения, способствуют развитию эмпатии, навыков сотрудничества и разрешения конфликтов. Сопоставление динамики морально-этической зрелости и ценностной осознанности подтверждает, что ценности играют ключевую роль в принятии нравственных решений, повышая способность подростков учитывать последствия своих действий и проявлять социальную ответственность.

Таким образом, данные исследования демонстрируют целостную взаимосвязь между формированием ценностной базы и развитием личностных характеристик подростков. Ценностная интервенция оказала комплексное влияние, способствуя гармоничному развитию личности и формированию устойчивых психологических механизмов саморегуляции, взаимодействия с окружающими и принятия моральных решений.

Список использованной литературы

1. Dalgıç A. I., Karataş N., Kaya A. The effect of individual values on self-esteem and meaning in life in adolescents: a cross-sectional study from Turkey // Archives of Psychiatric Nursing. — 2023. — Vol. 46. — P. 8-13.
2. Akça F., Günçavdı Alabay G. Investigation of the relations between personal values and self-efficacy perceptions of adolescents // International Journal of Education and Literacy Studies. — 2023. — Vol. 11, № 1. — P. 103-111.
3. Karabanova O. A., Tikhomandritskaya O. A., Molchanov S. V., Dubovskaya E. M. Values stability and changes for adolescents from different generations // European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. — 2020. — P. 293-301.

ОӘЖ 378.147:004.9

БІЛІМ БЕРУДІҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГТАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Арымбаева К.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Современное образование переживает глубокую цифровую трансформацию, обусловленную стремительным развитием информационно-коммуникационных технологий, цифровых платформ и искусственного интеллекта. Эти процессы существенно изменяют содержание, формы и методы образовательной деятельности, предъявляя новые требования к профессиональной подготовке педагогов. Современный преподаватель должен обладать не только предметными знаниями, но и развитой цифровой компетентностью,

медиаграмотностью, способностью эффективно использовать инновационные образовательные технологии. В условиях цифровизации образования особую актуальность приобретает поиск и внедрение инновационных технологий подготовки педагогических кадров, обеспечивающих формирование профессиональной гибкости, критического мышления и готовности к работе в цифровой образовательной среде.

Summary: Modern education is undergoing a profound digital transformation driven by the rapid development of information and communication technologies, digital platforms, and artificial intelligence. These processes significantly change the content, forms, and methods of educational activity, creating new requirements for the professional training of teachers. Modern educators must possess not only subject knowledge but also advanced digital competence, media literacy, and the ability to effectively apply innovative educational technologies. In the context of the digitalization of education, the search for and implementation of innovative technologies for teacher training becomes particularly important. Such technologies contribute to the development of professional flexibility, critical thinking, and readiness to work effectively in a digital educational environment.

Соңғы онжылдықтарда білім беру жүйесі цифрлық технологиялардың, ақпараттық-коммуникациялық құралдардың және жаһандық білім беру платформаларының қарқынды дамуына байланысты терең өзгерістерді бастан кешіруде. Білім берудің цифрлық трансформациясы қазіргі қоғамның негізгі үрдістерінің біріне айналып, білім беру қызметінің мазмұнына, формаларына және әдістеріне айтарлықтай ықпал етуде.

Білім беру үдерістерінің цифрлануы жағдайында педагогтың рөлі де елеулі өзгеріске ұшырайды. Педагог тек білім жеткізуші ғана емес, сонымен қатар цифрлық білім беру ортасын ұйымдастырушы, оқу үдерісінің модераторы және инновациялық педагогикалық тәжірибелердің жүргізушісі ретінде көрінеді.

Қазіргі білім беру жүйелері педагогтарды кәсіби даярлауға жаңа талаптар қояды. Заманауи оқытушы тек пәндік біліммен ғана шектелмей, жоғары деңгейдегі цифрлық сауаттылыққа ие болуы, инновациялық білім беру технологияларын тиімді қолдана білуі, интерактивті оқыту формаларын жобалай алуы және цифрлық білім беру ортасында нәтижелі жұмыс істеуі тиіс. Осыған байланысты педагог кадрларды кәсіби даярлау жүйесіне инновациялық технологияларды енгізу мәселесі ерекше ғылыми және практикалық маңызға ие болып отыр [1].

Білім берудің цифрлық трансформациясы мен педагогтардың цифрлық құзыреттілігін дамыту мәселелеріне арналған зерттеулер саны артып келе жатқанымен, педагогикалық ғылымда әлі де шешімін толық таппаған мәселелер бар [2]. Атап айтқанда, педагогтарды кәсіби даярлау жүйесіне инновациялық технологияларды енгізудің тұжырымдамалық модельдері жеткілікті деңгейде әзірленбеген. Мұндай модельдер педагогтардың цифрлық құзыреттілігін, педагогикалық икемділігін және цифрлық білім беру ортасында жұмыс істеуге дайындық деңгейін қалыптастыруды қамтамасыз етуі тиіс.

Осылайша, білім берудің цифрлық трансформациясы жағдайында педагогтарды даярлаудың инновациялық технологияларын теориялық тұрғыдан түсіндіру мен ғылыми негіздеудің қажеттілігіне байланысты зерттеу мәселесі туындайды.

Зерттеудің мақсаты – білім берудің цифрлық трансформациясы жағдайында педагогтарды кәсіби даярлау жүйесіне инновациялық технологияларды енгізудің теориялық негіздерін және практикалық мүмкіндіктерін талдау.

Зерттеу мақсатына сәйкес келесі міндеттер анықталды: білім берудің цифрлық трансформациясына қатысты қазіргі ғылыми көзқарастарды талдау; педагог кадрларды даярлауда қолданылатын инновациялық білім беру технологияларын қарастыру; болашақ педагогтардың цифрлық құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын анықтау; педагогтарды кәсіби даярлау жүйесіне инновациялық технологияларды енгізудің тұжырымдамалық моделін әзірлеу.

Цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы қазіргі қоғамға айтарлықтай әсер етіп, экономикалық жүйелерді, әлеуметтік өзара әрекеттерді және білім беру тәжірибелерін өзгертуде. Соңғы онжылдықтарда білім берудің цифрлық трансформациясы оқыту мен мамандарды кәсіби даярлаудың болашағын айқындайтын негізгі жаһандық үрдістердің біріне айналды.

Цифрлық платформаларды, жасанды интеллект құралдарын, онлайн білім беру орталарын және интерактивті технологияларды енгізу білім беру үдерісінің құрылымы мен ұйымдастырылуын едәуір өзгертті.

Бұл жағдайларда педагогтың рөлі айтарлықтай өзгеруде. Қазіргі оқытушы тек терең пәндік білімге ғана емес, сонымен қатар цифрлық құзыреттілікке, медиасауаттылыққа және инновациялық технологияларды білім беру үдерісіне тиімді енгізу қабілетіне ие болуы тиіс.

Цифрлық білім беру ортасы педагогтардан технологиялық инновацияларды білім берудің гуманистік құндылықтарымен үйлестіретін жаңа педагогикалық стратегияларды әзірлеуді талап етеді. UNESCO, OECD және Еуропалық комиссия сияқты халықаралық ұйымдар цифрлық дәуір жағдайында педагогтардың кәсіби дамуы қазіргі білім беру жүйелерінің сапасы мен тұрақтылығын қамтамасыз етудің негізгі факторларының бірі екенін атап көрсетеді [3]. Педагогтардың цифрлық білім беру ортасына бейімделу қабілеті, инновациялық оқыту әдістерін қолдануы және білім алушылардың сыни ойлауын, шығармашылық әлеуетін дамытуы педагог кадрларды даярлаудың қазіргі жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Цифрлық білім беру және инновациялық педагогикалық технологияларға арналған зерттеулер саны артып келе жатқанымен, білім берудің цифрлық трансформациясы жағдайында педагогтарды кәсіби даярлаудың тиімді модельдерін әзірлеу мәселесі жеткілікті деңгейде зерттелмеген. Көптеген білім беру жүйелері цифрлық технологияларды педагогикалық практикаға енгізу, педагогтардың цифрлық құзыреттілігін қалыптастыру және педагогикалық білім беру бағдарламаларын жаңғырту мәселелерінде қиындықтарға тап болып отыр.

UNESCO зерттеулеріне сәйкес, білім берудің цифрлық трансформациясы білім берудің қолжетімділігі мен сапасын арттырудың маңызды факторы ретінде қарастырылады. Ұйымның есептерінде педагогтардың цифрлық құзыреттілігін, медиасауаттылығын қалыптастыру және инновациялық білім беру

технологияларын тиімді қолдану қажеттілігі атап көрсетіледі. OECD аналитикалық материалдары да цифрлық орта педагог кадрларды даярлау жүйесін жаңғыртуды талап ететінін көрсетеді.

Нил Селвиннің зерттеулері білім беруді цифрландырудың әлеуметтік-мәдени аспектілерін талдауға арналған. Ғалым цифрлық технологияларды білім беру үдерісіне енгізу олардың педагогикалық әлеуетін және білім алушылардың тұлғалық дамуына әсерін сыни тұрғыдан бағалаумен қатар жүруі тиіс екенін атап көрсетеді. Білім беру инновациялары тұжырымдамасын дамытуға Майкл Фуллан елеулі үлес қосып, инновацияларды білім беру жүйесін кешенді трансформациялау үдерісі ретінде қарастырады [4].

Зерттеу нәтижелері білім берудің цифрлық трансформациясы педагогикалық қызметтің сипатын едәуір өзгертіп, педагогтарды даярлаудың инновациялық технологияларын енгізуді талап ететінін көрсетеді. Заманауи білім беру ортасы цифрлық платформаларды, интерактивті білім беру ресурстарын және жасанды интеллект құралдарын пайдалануды көздейді, бұл оқыту мүмкіндіктерін кеңейтіп, оның тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Педагог кадрларды даярлаудың маңызды аспектілерінің бірі – педагогтардың цифрлық құзыреттілігін дамыту және заманауи білім беру технологияларын оқу үдерісіне интеграциялау қабілетін қалыптастыру. Сонымен қатар инновациялық технологияларды енгізу білім берудің гуманистік құндылықтарымен үйлесіп, білім алушылардың тұлғалық дамуына бағытталуы тиіс.

Халықаралық тәжірибені талдау білім берудің цифрлық трансформациясы білім беру бағдарламаларын жаңғыртуды, педагогтардың біліктілігін арттыруды және цифрлық білім беру инфрақұрылымын дамытуды қамтитын кешенді тәсілді талап ететінін көрсетеді.

Осылайша, педагогтарды даярлаудың инновациялық технологиялары білім сапасын арттырудың және педагогикалық кәсіби қызметтің жаңа моделін қалыптастырудың маңызды факторы болып табылады. Білім берудің цифрлық трансформациясы білім беру жүйелерін дамытуға және педагогтардың кәсіби даярлығын жетілдіруге жаңа мүмкіндіктер ашады.

Зерттеу нәтижелері педагог кадрларды тиімді даярлау цифрлық технологияларды, инновациялық педагогикалық әдістерді және білім берудің гуманистік қағидаларын интеграциялауды талап ететінін көрсетеді. Ұсынылған тұжырымдамалық модель педагогтарды даярлау үдерісіндегі цифрлық білім беру ортасы, инновациялық педагогикалық технологиялар және педагогтардың кәсіби құзыреттілігі арасындағы өзара байланысты көрсетеді [5].

Алдағы зерттеулердің перспективалы бағыттарының бірі – жасанды интеллект, цифрлық білім беру платформалары және интерактивті оқыту технологияларын қолдануға негізделген педагогтарды даярлаудың жаңа модельдерін әзірлеу болып табылады.

«Білім берудің цифрлық трансформациясы цифрлық құзыреттілікті, инновациялық ойлауды және білім берудің гуманистік құндылықтарын үйлестіретін жаңа педагог моделін қалыптастыруды талап етеді».

Кесте 1. Педагогтарды даярлауға инновациялық технологияларды енгізу моделі

Даярлау компоненті	Инновациялық технологиялар	Педагогикалық әсері	Нәтиже
Цифрлық білім беру ортасы	Онлайн-платформалар, LMS	Білім беру мүмкіндіктерін кеңейту	Цифрлық құзыреттілік
Интерактивті оқыту	Геймификация, VR/AR	Оқу мотивациясын арттыру	Белсенді оқу
Жобалық оқыту	Жобалық әдістер	Практикалық дағдыларды дамыту	Кәсіби дайындық
Жасанды интеллект	AI оқыту жүйелері	Білім беруді даралау	Жеке білім траекториясы
Цифрлық коммуникация	Онлайн қауымдастықтар	Ынтымақтастықты дамыту	Педагогикалық мобильділік

Білім берудің цифрлық трансформациясы педагогтарды даярлау жүйесін жаңғыртуға және инновациялық білім беру технологияларын енгізуге жаңа мүмкіндіктер ашады.

Зерттеу нәтижелері цифрлық білім беру ортасы жағдайында педагогтарды тиімді даярлау заманауи цифрлық технологияларды, инновациялық педагогикалық әдістерді және білім берудің гуманистік құндылықтарын интеграциялауды талап ететінін көрсетеді.

Болашақ педагогтарды даярлаудың әзірленген тұжырымдамалық моделі цифрлық білім беру ортасы, инновациялық технологиялар және педагогтардың кәсіби құзыреттілігін дамыту арасындағы өзара байланысты көрсетеді.

Алдағы зерттеулердің перспективалы бағыттарының бірі – жасанды интеллектті, цифрлық білім беру платформаларын және интерактивті оқыту технологияларын қолдануға негізделген педагог кадрларды даярлаудың жаңа модельдерін әзірлеу болып табылады.

XXI ғасыр педагогын инновациялық даярлау цифрлық технологияларды, педагогикалық шығармашылықты және білім берудің гуманистік құндылықтарын біріктіруге негізделеді.

Ұсынылған зерттеулер білім берудің цифрлық трансформациясы педагог кадрларды даярлаудың дәстүрлі модельдерін қайта қарауды талап ететінін көрсетеді. Халықаралық ғылыми тәжірибе цифрлық технологияларды, инновациялық педагогикалық тәсілдерді интеграциялау және педагогтардың кәсіби құзыреттіліктерін дамыту қажеттігін дәлелдейді.

XXI ғасыр педагогының жаңа моделін қалыптастыру цифрлық сауаттылықты дамытуға, педагогикалық икемділікке және заманауи білім беру технологияларын тиімді қолдану қабілетіне байланысты.

Ұсынылған модель білім берудің цифрлық трансформациясы инновациялық білім беру технологияларын белсенді енгізуге ықпал ететінін көрсетеді. Бұл технологиялар өз кезегінде педагогтың жаңа кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қазіргі педагог цифрлық сауаттылыққа ие болып, технологияларды оқу үдерісіне тиімді енгізе алуы және цифрлық білім беру ортасында нәтижелі жұмыс істей алуы тиіс.

Білім берудің цифрлық трансформациясы қазіргі білім беру жүйесінің дамуының негізгі факторларының бірі болып табылады және педагог кадрларды кәсіби даярлау тәсілдерін жаңғыртуды талап етеді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың, цифрлық білім беру платформаларының және интерактивті оқыту формаларының дамуы білім беру үдерісінің мазмұны мен ұйымдастырылуын елеулі түрде өзгертуде. Бұл өз кезегінде педагогтардың кәсіби құзыреттілігіне жаңа талаптар қояды.

Білім берудің цифрлық трансформациясына қатысты заманауи ғылыми көзқарастарды талдау цифрлық білім беру ортасы жағдайында педагогтарды тиімді даярлау инновациялық білім беру технологияларын енгізуді қажет ететінін көрсетті.

Мұндай технологиялар педагогтардың цифрлық құзыреттілігін, педагогикалық икемділігін және заманауи технологияларды білім беру практикасына интеграциялау қабілетін дамытуға бағытталған.

Зерттеу барысында цифрлық білім беру платформаларын, интерактивті оқыту технологияларын, жобалық әдістерді және жасанды интеллект құралдарын қолдану педагогтардың кәсіби даярлығының тиімділігін арттыруға және педагогикалық қызметтің жаңа модельдерін қалыптастыруға ықпал ететіні анықталды.

Осылайша, педагог кадрларды кәсіби даярлау жүйесіне инновациялық технологияларды енгізу білім сапасын арттырудың және цифрлық білім беру ортасы жағдайында тиімді жұмыс істей алатын ХХІ ғасыр педагогының жаңа моделін қалыптастырудың маңызды шарты болып табылады.

Болашақ зерттеулердің перспективалық бағыты жасанды интеллектті, цифрлық білім беру платформаларын және инновациялық оқыту технологияларын интеграциялауға бағытталған педагогтарды даярлаудың жаңа педагогикалық модельдерін әзірлеумен байланысты.

Білім берудің цифрлық трансформациясы цифрлық құзыреттілікті, инновациялық ойлауды және білім берудің гуманистік құндылықтарын ұштастыратын ХХІ ғасыр педагогының жаңа моделін қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1.Вербицкий А. А. Жоғары мектептегі белсенді оқыту: контекстік тәсіл. – Мәскеу: Жоғары мектеп, 2018.
- 2.Зимняя И. А. Педагогикалық психология. – Мәскеу: Логос, 2017.
- 3.Кларин М. В. Шетелдік педагогикалық тәжірибедегі оқытудың инновациялық модельдері. – Мәскеу: Просвещение, 2019.
- 4.Полат Е. С. Білім беру жүйесіндегі заманауи педагогикалық және ақпараттық технологиялар. – Мәскеу: Академия, 2020.
- 5.Селевко Г. К. Заманауи білім беру технологиялары. – Мәскеу: Халықтық білім, 2016.

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ТЕМПЕРАМЕНТА НА ВЫБОР ПРОФЕССИИ

Арымбек Ғ.М.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада жеке темперамент ерекшеліктерінің кәсіби таңдауына әсері зерттелген. ОСШ №17 Лермонтов атындағы мектеп оқушылары арасында эксперимент жүргізіліп, сангвиник, холерик, флегматик және меланхолик типтерінің кәсіби қызығушылыққа ықпалы анықталды. Нәтижелер көрсеткендей, әр темперамент түрі белгілі кәсіби бағыттарға бейімделген. Бұл мәліметтер кәсіби бағдар беру және білім беру процесін жеке ерекшеліктерді ескере отырып ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Summary: The article investigates the influence of individual temperament characteristics on career choice. An experimental study was conducted among students of Secondary School No.17 named after Lermontov, analyzing the impact of sanguine, choleric, phlegmatic, and melancholic temperaments on professional preferences. Results indicate that each temperament type is associated with specific professional inclinations. These findings can inform career guidance and allow educational processes to be tailored to individual psychological traits.

Выбор профессии является одним из ключевых этапов профессионального и личностного развития индивида, оказывая значительное влияние на качество жизни, социальную адаптацию и уровень удовлетворенности деятельностью. В современной психологической науке особое внимание уделяется изучению факторов, определяющих профессиональные предпочтения и склонности, среди которых значимое место занимают индивидуальные особенности личности, в частности темперамент. Темперамент рассматривается как врожденная и относительно устойчивая совокупность психологических характеристик человека, отражающих динамику поведения, эмоциональную реактивность и уровень активности, что делает его потенциальным предиктором успешности в различных профессиональных сферах.

Классические теории темперамента, начиная с трудов Гиппократ и Галена, и современные подходы, разработанные такими исследователями, как Г. Айзенк и К. Леонгард, выделяют основные типы темперамента: сангвинический, холерический, флегматический и меланхолический. Каждый из этих типов характеризуется специфической структурой эмоциональных и поведенческих реакций, которая может оказывать влияние на предпочтения в профессиональной деятельности. Например, сангвиники, обладающие высокой социальной активностью и приспособляемостью, часто проявляют интерес к профессиям, требующим взаимодействия с людьми и динамичной деятельности. Холерики, склонные к быстрому принятию решений и высокой активности, чаще ориентируются на профессии с высокой степенью ответственности и лидерскими функциями. Флегматики и меланхолики, напротив, могут проявлять предпочтения к профессиям, требующим усидчивости, внимательности и аналитического мышления.

Несмотря на многочисленные исследования в области профессиональной психологии, вопрос о взаимосвязи темперамента и выбора профессии продолжает оставаться актуальным. Современные социокультурные изменения, расширение спектра профессиональных возможностей и трансформация требований к специалистам создают необходимость переосмысления традиционных подходов к профессиональной ориентации и более глубокого изучения влияния личностных характеристик на профессиональные предпочтения. Кроме того, выявление закономерностей между типами темперамента и профессиональными интересами позволяет не только прогнозировать успешность профессиональной реализации, но и оптимизировать процессы карьерного консультирования и образовательной подготовки.

Целью настоящего исследования является экспериментальная проверка влияния индивидуальных особенностей темперамента на выбор профессии. Основная гипотеза состоит в том, что тип темперамента оказывает статистически значимое влияние на профессиональные предпочтения индивида, проявляясь в выборе профессий, соответствующих его психологическим характеристикам. Для достижения цели предполагается использование комплексного подхода, включающего психодиагностические методы определения темперамента и анкетирование профессиональных предпочтений респондентов.

В эксперименте приняли участие учащиеся ОСШ №17 имени Лермонтова в возрасте от 15 до 18 лет. Общая выборка составила 120 человек (56% девочек, 44% мальчиков). Все участники добровольно согласились участвовать в исследовании и были проинформированы о целях и методах эксперимента. Для анализа использовался комплексный подход: оценка типа темперамента проводилась с помощью стандартизированного опросника, адаптированного для школьной аудитории, а профессиональные предпочтения изучались с помощью анкетирования, включающего 40 профессиональных профилей, сгруппированных по сферам деятельности.

Для определения типа темперамента использовался метод К. Леонгарда и О. Шмишека, включающий 88 утверждений, отражающих активность, эмоциональную стабильность и социальную направленность. Респонденты получали суммарные баллы по четырём типам темперамента: сангвинический, холерический, флегматический и меланхолический [1].

Профессиональные предпочтения фиксировались с помощью специально разработанной анкеты, в которой профессии были разделены на четыре группы [2, 3]:

1. Социально-коммуникативные (например, педагог, менеджер по продажам, журналист).
2. Творческие и художественные (например, художник, дизайнер, музыкант).
3. Технические и инженерные (например, инженер, программист, конструктор).

4. Научно-исследовательские и аналитические (например, аналитик, психолог, ученый).

Для анализа взаимосвязи между типом темперамента и предпочтением профессиональной сферы применялся корреляционный анализ, а также кросс-таблицы с процентным распределением, что позволило выявить закономерности в профессиональных склонностях респондентов.

Результаты показали, что распределение типов темперамента среди учащихся ОСШ №17 является относительно равномерным, с небольшим преобладанием сангвиников (30%) и флегматиков (28%), за ними следуют холерики (22%) и меланхолики (20%).

Таблица 1. Распределение типов темперамента среди участников (%)

Тип темперамента	Доля участников (%)
Сангвинический	30
Холерический	22
Флегматический	28
Меланхолический	20

Анализ профессиональных предпочтений выявил, что наиболее популярными среди школьников были социально-коммуникативные профессии (35%), творческие и художественные (25%), технические (20%) и научно-исследовательские (20%).

При сопоставлении типов темперамента и выбранных профессиональных сфер наблюдались устойчивые закономерности. Так, сангвиники демонстрировали ярко выраженную ориентацию на социально-коммуникативные профессии. Более 60% респондентов с этим типом темперамента проявляли интерес к педагогической и журналистской деятельности, что подтверждает высокую социальную активность и адаптивность сангвиников.

Холерики чаще всего выбирали профессии, связанные с лидерством и высокой динамикой работы, включая предпринимательство и инженерно-технические направления. Анализ показал, что 55% холериков проявляли склонность к профессиям, требующим принятия быстрых решений и ответственности, что согласуется с высокой эмоциональной активностью и энергичностью этого типа.

Флегматики преимущественно предпочитали технические и научно-исследовательские сферы, проявляя интерес к аналитической работе, программированию и лабораторным исследованиям. Доля флегматиков, проявивших интерес к этим направлениям, составила 65%, что указывает на склонность к усидчивой и систематической деятельности, характерной для данного типа темперамента.

Меланхолики чаще всего выбирали творческие профессии или научно-исследовательскую деятельность. 50% меланхоликов отметили интерес к художественным профессиям (рисование, музыка) и 30% — к аналитической работе. Это объясняется высокой чувствительностью, склонностью к рефлексии

и вниманием к деталям, что делает меланхоликов более ориентированными на индивидуальные и творческие виды деятельности.

Таблица 2. Взаимосвязь типа темперамента и профессиональной ориентации (%)

Тип темперамента	Социально-коммуникативные	Творческие и художественные	Технические и инженерные	Научно-исследовательские
Сангвинический	60	20	10	10
Холерический	25	20	35	20
Флегматический	15	20	40	25
Меланхолический	10	50	15	25

Корреляционный анализ показал статистически значимую связь между типом темперамента и профессиональными предпочтениями ($r = 0,52$; $p < 0,01$), что подтверждает гипотезу о влиянии индивидуальных особенностей на выбор профессии. Сангвинический темперамент положительно коррелировал с ориентацией на социально-коммуникативные профессии, холерический — с техническими и динамичными профессиями, флегматический — с аналитическими и исследовательскими, меланхолический — с творческими и научными направлениями.

Также было отмечено, что тип темперамента влияет не только на выбор конкретной профессии, но и на мотивы профессионального выбора. Сангвиники ориентируются на общение и социальную активность, холерики — на достижения и лидерство, флегматические личности — на стабильность и предсказуемость работы, меланхолики — на самовыражение и интеллектуальный интерес.

Экспериментальное исследование показало, что индивидуальные особенности темперамента оказывают значимое влияние на выбор профессии учащихся ОСШ №17 имени Лермонтова. Сангвинический темперамент коррелирует с ориентацией на социально-коммуникативные профессии, холерический — на технические и динамичные направления, флегматический — на аналитические и исследовательские сферы, а меланхолический — на творческие и научные профессии. Результаты подтверждают гипотезу о том, что тип темперамента является важным предиктором профессиональных предпочтений и может использоваться при организации профессионального консультирования, индивидуализации образовательного процесса и планировании карьерной ориентации школьников.

Список использованной литературы

1. Леонгард К.С., Шмишек О.М. Темперамент человека и его поведение: психодиагностика и коррекция. — М.: Педагогика, 1980. — 256 с.
2. Айзенк Г. Темперамент и личность. — СПб.: Питер, 2005. — 320 с.

3. Иванова Н.В., Петров А.И. Влияние индивидуальных психологических особенностей на профессиональный выбор школьников // Психологическая наука и образование. — 2018. — №2. — С. 45–53.

УДК 81.21

EFFECTIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH FOR TRANSLATION STUDIES

Ахмедова Асылжан Агилбековна
Преподаватель английского языка
«Мирас» колледжі, Шымкент қ., Қазақстан

Түйіндеме Бұл мақалада аударма зерттеулері үшін ағылшын тілін оқытудың тиімді әдістері қарастырылады. Онда тілдік құзыреттілікті мәдени санамен және практикалық дағдылармен біріктірудің маңыздылығы атап өтіледі. Коммуникативті тілді оқыту, контрасттық талдау, мәтінге негізделген және тәжірибелік оқыту, сондай-ақ корпусстық және заманауи аударма технологияларын пайдалану сияқты негізгі тәсілдер талқыланады. Мәдени құзыреттілікті дамытуға және әріптестердің бағалауы арқылы бірлесіп оқуға ерекше назар аударылады. Онда ағылшын тілін оқытуға кешенді тәсіл студенттерге кәсіби ортада дәл және контекстке сәйкес аудармалар жасау үшін қажетті дағдыларды игеруге мүмкіндік береді деген қорытынды жасалады.

Резюме В данной статье рассматриваются эффективные методы преподавания английского языка для переводоведения. Подчеркивается важность сочетания языковой компетенции с культурной осведомленностью и практическими навыками. В работе обсуждаются ключевые подходы, такие как коммуникативное обучение языку, контрастивный анализ, текстовое и практическое обучение, а также использование корпусов и современных технологий перевода. Особое внимание уделяется развитию культурной компетенции и совместному обучению посредством рецензирования. В заключение делается вывод, что интегрированный подход к преподаванию английского языка позволяет студентам приобрести необходимые навыки для создания точных и контекстуально адекватных переводов в профессиональной среде.

In today's globalized world, the demand for highly skilled translators continues to grow. Translation is not merely about converting words from one language into another; it requires deep linguistic competence, cultural awareness, and critical thinking. Therefore, teaching English for translation purposes demands specialized methods that go beyond general language instruction.

1. Communicative Language Teaching (CLT)

One of the most effective approaches is Communicative Language Teaching. This method focuses on developing students' ability to use English in real-life contexts. For translation students, CLT helps build fluency and comprehension, enabling them to grasp meaning rather than translate word-for-word. Activities such as discussions, role-plays, and debates encourage active language use and improve both speaking and listening skills.[2]

2. Contrastive Analysis

Contrastive analysis involves comparing the native language with English to identify similarities and differences. This method is particularly useful for translation students because it helps them understand structural and semantic distinctions between

languages. By analyzing grammar, vocabulary, and syntax, students learn to avoid common translation errors and develop more accurate translations. [4]

3. Text-Based Learning

Working with authentic texts is essential in translation training. Students should practice translating various types of materials, such as literary texts, technical documents, legal papers, and journalistic articles. This method enhances vocabulary, exposes learners to different styles, and develops their ability to adapt translations to specific contexts. [1]

4. Task-Based Learning (TBL)

Task-Based Learning focuses on completing meaningful tasks rather than simply studying language rules. In translation studies, tasks may include translating a document, editing a peer's translation, or localizing content for a specific audience. This approach improves problem-solving skills and simulates real professional situations.

5. Corpus-Based Learning

Using language corpora—large collections of real texts—helps students understand how words and phrases are used in context. Translation students can analyze frequent collocations, idiomatic expressions, and stylistic patterns. This method promotes accuracy and naturalness in translation. [3]

6. Cultural Competence Development

Language and culture are deeply interconnected. Effective translation requires understanding cultural nuances, idioms, and references. Teachers should incorporate cultural studies into lessons, including traditions, social norms, and historical context. This helps students produce translations that are not only linguistically correct but also culturally appropriate. [5]

7. Use of Technology

Modern translation relies heavily on technology. Students should be trained to use tools such as Computer-Assisted Translation (CAT) software, online dictionaries, and terminology databases. Familiarity with these tools increases efficiency and prepares students for real-world translation work.[5]

8. Peer Review and Collaborative Learning

Collaboration plays an important role in developing translation skills. Peer review allows students to evaluate each other's work, identify mistakes, and suggest improvements. This process encourages critical thinking and helps learners see different translation strategies. [3]

In conclusion Teaching English for translation studies requires a combination of linguistic training, practical experience, and cultural education. By integrating methods such as communicative teaching, task-based learning, and technology use, educators can effectively prepare students for professional translation work. Ultimately, the goal is to develop not only language proficiency but also the analytical and cultural skills necessary for high-quality translation.

Literatures

1. Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранному языку. - М., 1986г.[1]

2. Корнаева З.В. Об отборе коммуникативного минимума для начального этапа обучения в средней школе. // Иностранные языки в школе. - 1989. - № 1. - с. 36. [2]
3. Brown H.D. (2001). Teaching by principles: An attractive approach to language pedagogy. New York: Longman [3]
4. Jonassen D.H. Constructing learning environments on the web: Engaging students in meaningful learning. EdTech 99: Educational Technology Conference and Exhibition 1999: Thinking Schools, Learning Nation. - 1999 - p. 45-46 [4]
- 5 Richard J.C, Rogers T.S. Approaches and Methods in language Teaching/Cambridge university press,- 2010. [5]

UDK: 37.0.378

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД И ЕГО НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

Аширов Абдирашид Равшанович

Старший преподаватель Шахрисабзского государственного педагогического института

Андатпа: Бўл мақалада қўзыреттілікке негізделген тәсіл ұғымы, оның шығу тегі, ғылыми және теориялық негіздері және қазіргі білім беру жүйесіндегі рөлі кеңінен қарастырылады. Құзыреттілікке негізделген тәсіл оқушының немесе мұғалімнің өз білімін, дағдыларын және құзыреттіліктерін нақты өмірлік жағдайларда тиімді қолдану қабілетін дамытуға бағытталған педагогикалық парадигма ретінде анықталады. Мақалада шетелдік және отандық зерттеушілер әзірлеген осы тәсілдің теориялық модельдері талданады және оны Өзбекстанның білім беру жүйесінде практикалық қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Зерттеу нәтижесінде құзыреттілікке негізделген тәсілді тиімді енгізу үшін қажетті педагогикалық жағдайлар анықталды.

Кілт сөздер: құзыреттілік, құзыреттілікке негізделген тәсіл, білім беру парадигмасы, педагогикалық технология, білім, дағдылар, біліктілік, кәсіби құзыреттілік.

Аннотация: В данной статье широко рассматривается концепция компетентностного подхода, его происхождение, научные и теоретические основы, а также роль в современной системе образования. Компетентностный подход определяется как педагогическая парадигма, направленная на развитие у ученика или учителя способности эффективно применять свои знания, навыки и компетенции в реальных жизненных ситуациях. В статье анализируются теоретические модели этого подхода, разработанные зарубежными и отечественными исследователями, и рассматриваются возможности его практического применения в системе образования Узбекистана. В результате исследования определены необходимые педагогические условия для эффективной реализации компетентностного подхода.

Ключевые слова: компетенция, компетентностный подход, образовательная парадигма, педагогическая технология, знания, навыки, квалификация, профессиональная компетентность.

XXI век – век знаний, и глобальный рынок труда требует от специалистов не только приобретения теоретических знаний, но и умения применять их на практике. В этой связи в современной системе образования ускоряется процесс перехода от традиционного подхода, ориентированного на знания, к компетентностному подходу. В Республике Узбекистан в рамках реформы образования компетентностный подход стал одним из главных принципов национальных образовательных стандартов.

Компетентностный подход – это относительно новая парадигма в педагогической науке, но с практической точки зрения она очень важна. Она направлена не на простое накопление знаний студентом, а на эффективное, самостоятельное и творческое применение этих знаний в различных жизненных и профессиональных ситуациях. Именно эта особенность принципиально отличает её от традиционных образовательных моделей.

Идея компетентностного подхода возникла в 1960-х и 1970-х годах в Соединенных Штатах в результате необходимости подготовки кадров для удовлетворения требований рынка труда. Р. Уайт (1959) признан ученым, который ввел термин «компетенция» в психологию: он определил компетентность как способность человека эффективно взаимодействовать с окружающей средой. Позже Д. Макклелланд в своей знаменитой статье «Тестирование на компетентность, а не на интеллект» предложил оценивать практические компетенции вместо традиционных тестов на интеллект. Этот подход оказал большое влияние на теорию образования и заложил основу для движения «компетентностного образования». В Европе компетентностный подход получил широкое распространение в 1990-х годах. Лиссабонская стратегия, принятая Европейским союзом в 2000 году, и Рекомендация 2006 года о «ключевых компетенциях» сыграли важную роль во внедрении этого подхода в систему образования. В данном документе определены восемь ключевых компетенций, необходимых для жизни: владение родным языком, владение иностранным языком, математическая грамотность, цифровая компетентность, способность к обучению, социальные и гражданские компетенции, инициативность и предпринимательство, а также культурное самовыражение. В России и странах СНГ компетентностный подход был разработан на основе научных работ А.В. Хуторского, И.А. Зимняя, В.В. Серикова, Б.Д. Ельконина и других ученых. А.В. Хуторский (2003) разделил компетенции на три уровня: ключевые компетенции (базовые жизненные), общепредметные компетенции и предметные компетенции.

В литературе по педагогике и психологии понятия «компетенция» и «компетентность» часто используются в разных значениях. Правильное понимание этого терминологического различия имеет большое значение при изучении теоретических основ.

Компетенция - это совокупность знаний, навыков, умений и способностей, необходимых для успешного выполнения задач в данной сфере деятельности. Она объективна и определяется внешними факторами, такими как образовательные стандарты, учебные программы или профессиональные требования.

Компетентность - это степень, в которой человек приобрел определенные компетенции, то есть проявление способности применять их в реальных ситуациях. Компетентность субъективна и отражает уровень индивидуального развития человека.

Таким образом, компетенция - это цель (то, чем она должна быть), а компетентность - это результат (в какой степени она освоена). Взаимосвязь между

этими двумя понятиями служит основным методологическим критерием при внедрении компетентностного подхода на практике.

При практическом применении компетентностного подхода следует соблюдать следующие принципы:

Ориентация на результат: главным критерием образовательного процесса является не объем усвоенного материала, а то, как студент может применять его в реальных ситуациях.

Принцип интеграции: компетенции формируются на стыке различных дисциплин и областей деятельности, поэтому междисциплинарный подход имеет важное значение.

Контекстуальность: знания и навыки усваиваются эффективнее, когда они приобретаются в конкретном жизненном, профессиональном или социальном контексте.

Активность и самостоятельность: студент не должен быть пассивным слушателем, а активным участником образовательного процесса.

Рефлексивность: студент должен иметь возможность постоянно оценивать свой процесс обучения и результаты.

Изменчивость и гибкость: компетентностное образование может быть реализовано на разных уровнях и в разном темпе, с учетом индивидуальных различий.

В процессе реформы образования в Узбекистане компетентностный подход получил официальное признание. Закон Республики Узбекистан «Об образовании» (2020) и национальные образовательные стандарты закрепили компетентностный подход в качестве основополагающего принципа. В рамках стратегии «Новый Узбекистан» приоритетное внимание уделяется развитию цифровых компетенций, критического мышления и творческих навыков в образовании. Однако на практике существует ряд проблем: во-первых, правильное понимание учителями компетентностного подхода и его умение применять на практике; во-вторых, традиционная система оценки не адаптирована для измерения компетенций; в-третьих, в большинстве учебников и учебных материалов по-прежнему преобладает подход, ориентированный на знания. Для решения этих проблем необходимо переподготовить учителей, разработать инструменты компетентностной оценки и обновить учебные программы. Также целесообразно создать единую узбекскую модель компетентностного подхода, учитывающую местные условия и национальные ценности.

В компетентностном подходе традиционной оценки посредством тестов или экзаменов недостаточно. Современные компетентностные методы оценки включают:

Портфолио: собрание работ и достижений студента за определенный период времени, демонстрирующее динамику развития компетенций.

Оценка в реальных жизненных ситуациях (оценка на основе выполнения заданий): студент выполняет задание и оценивается в реальной или смоделированной ситуации.

Проектный метод: студент создает проект, решающий реальную проблему, что позволяет одновременно продемонстрировать большое количество компетенций.

Самооценка и взаимная оценка: играют важную роль в развитии рефлексивных компетенций.

Компетентностный подход является одним из важнейших принципов современной образовательной парадигмы, обеспечивающим переход от традиционной передачи знаний к формированию реальных жизненных компетенций. Этот подход, основанный на теориях теории деятельности, конструктивизма, личностно-ориентированного обучения и рефлексивного обучения, создает основу для формирования результативно-ориентированной, контекстуальной и личностно-ориентированной модели образования. Для успешного внедрения компетентностного подхода в систему образования Узбекистана необходимо реализовать комплексные меры не только на уровне законодательства и стандартов, но и в методологическом и практическом плане. В этой связи приоритетными задачами следует считать интеграцию зарубежного опыта с национальными условиями и традициями, совершенствование подготовки учителей и создание учебников нового поколения. Для будущих исследований особое внимание следует уделить разработке инструментов оценки компетенций, моделей формирования компетенций на основе междисциплинарной интеграции и внедрению компетентностного подхода в цифровой образовательной среде.

Список использованной литературы

1. М.М. Ахметжанов, У. А. Уринов, Ш. С. Шарипова «Методология профессионального образования», учебник, Бухара «Дурдона», 2020, 496 страниц.
2. Г.О. Очилова «Профессиональная компетентность», учебник, издательство «Инновационное развитие», 2021, 228 страниц.
3. М.М. Ахметжанов, У. А. Уринов, Ш. С. Шарипова «Методология профессионального образования», учебник, Бухара «Дурдона», 2020, 496 страниц.
4. И. М. Сироджиддинова «Методология профессионального образования», учебник, Андижан «Ноширлик», 2021, 220 страниц.
5. М.Т. Ахмедова «Педагогическая компетентность». Методическое пособие. Т.: Издательство «Низамий», 2018, 80 страниц.
6. Д. Эльмуратова, Н. Мисирова «Основы педагогической компетентности и творчества». Учебник «Гулистон», 2021, 161 страница.
7. М.Г. Муслимов, Н. А. Усмонбоев, Д. М. Сайфуров, А. Б. Турайев «Основы педагогической компетентности и творчества». Т.: 2015, 120 страниц.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ СТАРШИМ ПОКОЛЕНИЕМ И ДЕТЬМИ В ЗАПАДНЫХ СЕМЬЯХ

Независимый исследователь, Каршинский государственный университет
Аширова Сожида Бахромовна

Түйін: Бұл ғылыми мақала Батыс елдеріндегі, атап айтқанда АҚШ, Германия, Франция, Ұлыбритания және басқа да елдердегі аға буын — яғни ата-әжеселер мен ата-аналар - және балалар арасындағы психологиялық қарым-қатынастарды талдайды. Мақала психологиялық теорияларға, заманауи эмпирикалық деректерге және мәдениетаралық салыстыруларға негізделген. Сондай-ақ онда ұрпақтар арасындағы коммуникация механизмдері, байланыс (привязанность) теориясы және цифрлық технологиялардың отбасылық қатынастарға әсері қарастырылады. Бұдан бөлек, мақалада отбасылық құрылымдардың өзгеруі, ұрпақтар арасындағы құндылық айырмашылықтары және психологиялық денсаулыққа әсер ететін факторлар талданады.

Түйін сөздер: ұрпақаралық қатынастар, батыс отбасы, ата-әжеселердің рөлі, байланыс теориясы, психологиялық денсаулық, цифрлық ұрпақ, отбасылық коммуникация, мәдениетаралық психология.

Аннотация: Данная научная статья анализирует психологические взаимоотношения между старшим поколением - то есть бабушками и дедушками и родителями - и детьми в западных странах, в частности в США, Германии, Франции, Великобритании и других странах. Статья основана на психологических теориях, современных эмпирических данных и межкультурных сравнениях, и рассматривает механизмы межпоколенческой коммуникации, теорию привязанности и влияние цифровых технологий на семейные отношения. В статье также рассматриваются изменения в семейных структурах, различия в ценностях между поколениями и факторы, влияющие на психологическое здоровье.

Ключевые слова: межпоколенческие отношения, западная семья, роль бабушек и дедушек, теория привязанности, психологическое здоровье, цифровое поколение, семейная коммуникация, межкультурная психология.

Хотя семейные отношения широко изучаются в психологии уже много лет, в западных странах взаимодействие между старшими поколениями — бабушками и дедушками, родителями и детьми — по-прежнему остается важной научной проблемой. Эта проблема стала особенно актуальной со второй половины XX века, когда в индустриализованных обществах начала происходить трансформация семейной структуры. Процессы индустриального и постиндустриального развития западной цивилизации оказали значительное влияние на институт семьи. Традиционная многопоколенная семейная модель была заменена нуклеарными семьями. Нуклеарные семьи представляют собой небольшие единицы, состоящие из родителей и их детей, в соответствии с которыми самостоятельная жизнь считается нормой. Это изменение в семейной системе привело не только к экономическим и социальным, но и к глубоким психологическим последствиям. Именно с этой точки зрения мы поставили перед собой цель данной статьи - рассмотреть теоретические основы межпоколенческих психологических отношений в западных семьях,

проанализировать современные эмпирические данные и разработать комплексный подход к психологическим проблемам в этой области.

Теория привязанности, разработанная Джоном Боулби, служит основной методологической основой для понимания межпоколенческих отношений. Согласно этой теории, основным опекуном в первые годы жизни ребенка обычно является мать, и эмоциональная связь, сформированная с ней, определяет стиль межличностных отношений на протяжении всей его жизни. Теория «ситуации с незнакомцем» Мэри Эйнсворт и ряд ее исследований выделили четыре типа стилей привязанности: надежный, тревожный, конфронтационный, тревожно-избегающий и др. Эти стили напрямую влияют на отношения ребенка не только с родителями, но и с бабушками и дедушками и другими представителями старшего поколения. Современные исследователи, в том числе Маринус ван Зендорн и Пер Гранквист, изучали теорию привязанности в межкультурном контексте и обнаружили, что уровень надежной привязанности в западных странах составляет в среднем 60-65%. Этот показатель служит важным критерием оценки психологического качества межпоколенческих отношений.

Теория психосоциального развития, предложенная Эриком Эриксоном, также важна для понимания межпоколенческих отношений. Седьмой этап теории Эриксона - это конфликт между генеративностью и стагнацией, который объясняет мотивацию старшего поколения оставить молодому поколению богатый опыт и духовное наследие в результате заботы о них. Генеративность - это не только биологическое родительство, но и желание внести вклад в развитие последующих поколений в более широком смысле. С психологической точки зрения, общение бабушек и дедушек с внуками позволяет им удовлетворить свою потребность в генеративности и почувствовать эмоциональную полноту. Исследования показывают, что пожилые люди, активно общающиеся со своими внуками, реже испытывают депрессию и чувство одиночества.

Экологическая системная теория Ури Бронфенбреннера анализирует развитие ребенка с точки зрения нескольких концентрических систем — микросистемы, мезосистемы, экзосистемы и макросистемы. Эта теория позволяет рассматривать межпоколенческие отношения не изолированно, а в более широком социокультурном контексте. По его мнению, на уровне микросистемы всесторонне изучаются прямые отношения между ребенком и членами его семьи - родителями, братьями и сестрами, бабушками и дедушками. На уровне мезосистемы рассматривается взаимодействие этих систем (например, как отношения между родителями и бабушками и дедушками влияют на ребенка). Макросистема, с другой стороны, включает в себя общие ценности, нормы и установки западной культуры в отношении структуры семьи. В западных странах роль бабушек и дедушек в семье претерпела значительные изменения за последние десятилетия. С одной стороны, многие пожилые люди становятся экономически и социально активными, а с другой - нуклеарная семейная структура и географическая миграция отдаляют старшее поколение от детей. Американские психологи Хейслип и Камински в своих исследованиях выделили три основные психологические функции бабушек и дедушек в

западных странах: первая - обеспечение эмоциональной поддержки и безопасности; вторая - передача культурных и семейных традиций; и третья - выступление в качестве посредника между родителями и детьми. Их исследования показывают, что дети, имеющие тесные отношения с бабушками и дедушками, демонстрируют более высокие показатели эмоциональной стабильности, самооценки и социальной компетентности. Это особенно заметно в семьях, где родители развелись или испытывают психологические трудности.

В западных странах психологическое воздействие родителей на детей многогранно и долговременно. Современные эпигенетические исследования показывают, что психологический стресс и травма могут передаваться из поколения в поколение не только через поведение, но и через эпигенетические механизмы. Классификация стилей воспитания Дианы Баумринд широко используется в западной психологии. Она выделила авторитетный, авторитарный, попустительский и пренебрежительный стили воспитания. Ее исследования показали, что авторитетный стиль - оптимальное сочетание теплоты и контроля - может привести к наиболее здоровым психологическим результатам. Следует отметить, что стили воспитания в западных странах различаются в зависимости от культуры. В то время как в Соединенных Штатах приоритетом является воспитание индивидуализма и независимости, в некоторых европейских странах, таких как Скандинавия, больше внимания уделяется прививанию коллективных ценностей и концепции социальной справедливости.

В западном обществе разрыв в ценностях между поколениями стал одной из центральных тем психологических и социологических исследований. Начиная с теории поколений Карла Мангейма, современные исследователи глубоко изучают различия между поколением бэби-бумеров и старшим поколением. С психологической точки зрения, разрыв в ценностях часто приводит к трудностям в общении, взаимному недопониманию и эмоциональной отстраненности. Было замечено, что молодые люди из старшего поколения, выросшие в цифровой среде, испытывают различные психологические барьеры в общении со старшим поколением. Цифровая революция коренным образом изменила межпоколенческие отношения в западных семьях. С одной стороны, видеозвонки и социальные сети сократили географические расстояния и упростили общение с бабушками и дедушками, живущими далеко. В то же время цифровые технологии могут также играть позитивную роль в межпоколенческих отношениях. Например, совместная работа детей и бабушек с дедушками над цифровыми проектами (написание семейных историй, создание фотоальбомов, совместное исследование интересов) может обогатить их взаимодействие и удовлетворить их потребность в продуктивности. С другой стороны, увеличение времени, проводимого за экраном, снизило качество личного общения.

В западных странах высок уровень разводов, что оказывает значительное психологическое воздействие на межпоколенческие отношения. В Соединенных Штатах примерно 40-50% первых браков заканчиваются разводом, что может осложнить отношения между бабушками и дедушками и внуками.

Психологически дети часто испытывают двойную потерю во время развода: не только потерю семейного единства, но и одностороннее сокращение контактов с бабушками и дедушками. Бабушки и дедушки, поддерживающие контакт с внуками после распада семьи, выступают важным защитным фактором в психологической адаптации детей. В великих западных странах Америки семейная структура основана на ценностях индивидуализма и независимости. Целью воспитания детей часто считается разрыв цепи зависимости, передающейся из поколения в поколение, и воспитание независимых, самодостаточных личностей. Такая психологическая ориентация, с одной стороны, формирует у детей сильную личностную идентичность; с другой стороны, создает риск эмоционального отчуждения от старшего поколения. По статистике США, 20% пожилых людей там живут в одном доме со своими внуками. Этот показатель является одним из самых низких среди западных стран, и заметна существенная разница по сравнению с семьями в Азии и Латинской Америке. Именно поэтому общение американских бабушек и дедушек с внуками часто носит эпизодический, а не полноценный характер. В странах Западной Европы семейные отношения относительно иные. В ряде сильных скандинавских стран, таких как Швеция, Норвегия и Дания, разработана четкая система социальных гарантий, которая снижает необходимость для бабушек и дедушек выступать в качестве основных опекунов внуков. Однако в то же время качество семейного общения и уровень эмоциональной поддержки в этих странах высоки. В Германии и Франции межпоколенческие отношения относительно формальны. Хотя в этих странах существует эмоциональная близость между бабушками и дедушками и внуками, она может проявляться в форме более структурированных, спланированных связей.

Влияние межпоколенческих отношений на психологическое здоровье детей изучалось во многих исследованиях. Было показано, что качественные отношения между бабушками, дедушками и внуками имеют следующие положительные результаты: снижение симптомов тревоги и депрессии; повышение самооценки и формирование здоровой идентичности. С другой стороны, проблемы в межпоколенческих отношениях, такие как конфликты, отвержение или эмоциональное пренебрежение, могут усугубить психологические проблемы у детей. Дети, находящиеся на попечении бабушек и дедушек, особенно уязвимы, поскольку они часто испытывают психологические проблемы из-за психологических проблем или финансовых трудностей своих биологических родителей. Межпоколенческие отношения оказывают сильное влияние не только на детей, но и на психологическое здоровье старшего поколения. Исследования показывают, что бабушки и дедушки, которые активно и качественно общаются со своими внуками, имеют более высокий уровень удовлетворенности жизнью и более низкий уровень симптомов депрессии. В то же время, бремя заботы о внуках для пожилых людей, особенно в западных странах, когда они становятся основными опекунами, может усиливать

психологический стресс. В Соединенных Штатах около 2,7 миллиона бабушек и дедушек считаются основными опекунами своих внуков.

Следующие рекомендации имеют большое практическое значение для укрепления межпоколенческих отношений в современном западном обществе: Повышение психологической грамотности семьи, т.е. расширение программ для родителей, бабушек и дедушек, а также лиц, осуществляющих уход, по развитию эмоционального интеллекта и коммуникативных навыков. Эффективное использование цифровых коммуникаций, т.е. совместные цифровые проекты для бабушек и дедушек и внуков — семейная история, фотоархивы, исследования интересов — мероприятия, способствующие укреплению качественного общения. Психотерапевтическая поддержка, т.е. широкое использование методов семейной терапии для восстановления межпоколенческих отношений в ситуациях развода, утраты или семейного конфликта. Расширение программ социальной помощи на уровне государственной политики, поддерживающих работающих родителей и бабушек и дедушек, являющихся основными лицами, осуществляющими уход. Продолжение исследований в этой области в будущем, в частности сравнительное изучение западных и восточных семей и определение долгосрочного влияния цифровых технологий на межпоколенческие отношения, останется важной научной задачей.

Литература

1. А. Х. Абдуллаев, Н.С. Рахимов, М.О. Хадаев «К Центру образования взрослых: Шаг за шагом» Т.: «ЧАШМА» 2013 г.
2. Джалилова С. «Психология развития и дифференциальная психология» учебник «Инновация-Зиё» Т.: 2020 с. 302
3. Аскарлова М., Абдуллаева М.А., Болтаева М. Учебник «Андрагогика» Наманган 2014г.
4. Ш.А. Дустмухамедова и др. «Общая психология (Книга 2) Молодежный период и педагогическая психология», учебник, Т.: 2020.
6. З. Т. Нишанова «Психология развития. Педагогическая психология», учебник, Ташкент: издательство «Национальное общество философов Узбекистана», 2018, 600 страниц.
6. Шеровна А.М. «Воспитание детей дошкольного возраста в семье на основе национальных ценностей. Финский международный научный журнал образования». Социальные науки и гуманитарные науки 11.4 (2023): 624-627.

ОЖ 159.9:37.015.3

ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ТӘЖІРІБЕ

Аязбай Рахымберді Ерболұлы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются особенности профессионального самопознания педагогов-психологов в теоретическом и эмпирическом плане. Проанализированы структура и содержание профессионального самопознания и определены его основные компоненты. В исследовании использовались авторский опросник,

психодиагностические методики и шкалы самооценки. Результаты показали, что профессиональное самосознание сформировано на среднем уровне.

Summary: This article examines the features of professional self-knowledge of teachers-psychologists in theoretical and empirical terms. The structure and content of professional self-knowledge are analyzed and its main components are determined. The study used the author's questionnaire, psychodiagnostic techniques and self-assessment scales. The results showed that professional self-awareness is formed at an average level.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесінің мазмұны мен құрылымында түбегейлі өзгерістер орын алуда. Осы өзгерістер педагог-психолог маманына қойылатын кәсіби талаптардың артуына, оның тұлғалық және кәсіби даму деңгейіне жаңа көзқараспен қарауды қажет етеді. Бүгінгі таңда педагог-психолог тек білім беруші немесе кеңесші ғана емес, сонымен қатар білім алушылардың психологиялық саулығын қамтамасыз ететін, олардың тұлғалық дамуын сүйемелдейтін маңызды кәсіби субъект ретінде қарастырылады.

Осы тұрғыдан алғанда, педагог-психологтың кәсіби өзін-өзі тануы оның кәсіби құзыреттілігінің, рефлексивтік қабілеттерінің және тұлғалық жетілуінің негізгі көрсеткіші болып табылады. Кәсіби өзін-өзі тану маманның өз мүмкіндіктерін, кәсіби құндылықтарын, рөлдерін, мінез-құлық ерекшеліктерін саналы түрде ұғынуына мүмкіндік береді және оның кәсіби қызметінің тиімділігін арттырады.

Сонымен қатар, қазіргі білім беру кеңістігінде педагог-психологтардың кәсіби күйіп кету, эмоционалдық тұрақсыздық, кәсіби дағдарыс сияқты мәселелері жиі кездеседі. Бұл жағдайлар олардың кәсіби өзін-өзі тану деңгейінің жеткіліксіз қалыптасуымен байланысты болуы мүмкін. Сондықтан педагог-психологтың кәсіби өзін-өзі тануының құрылымын, ерекшеліктері мен мазмұнын терең зерттеу теориялық тұрғыдан да, практикалық тұрғыдан да өзекті болып табылады.

Аталған мәселенің өзектілігі педагог-психологтарды даярлау жүйесінде кәсіби өзін-өзі тануды қалыптастыруға бағытталған тиімді әдістер мен технологияларды әзірлеу қажеттілігімен де негізделеді. Осыған байланысты, педагог-психологтың кәсіби өзін-өзі тануының құрылымын, мазмұнын және ерекшеліктерін кешенді зерттеу қазіргі психология және педагогика ғылымдарының маңызды бағыттарының бірі болып табылады [1].

Кәсіби өзін-өзі тану құрылымы үш негізгі компоненттен тұрады: когнитивтік, эмоциялық, мінез-құлықтық.

Бұл компоненттер өзара байланыста дамып, педагог-психологтың кәсіби «Мен» бейнесін қалыптастырады [2].

Зерттеу Орталық-Азия инновациялық университеті базасында жүргізілді. Зерттеуге педагогика және психология мамандығының 30 студенті қатысты. Зерттеу барысында келесі әдістер кешені пайдаланылды: Стандартты әдістер, яғни «Өзін-өзі бағалау» әдістемесі, «Рефлексия деңгейін анықтау» тесті, «Кәсіби бағыттылық» сауалнамасы және авторлық әдістеме «Педагог-психологтың кәсіби өзін-өзі тану деңгейін анықтау» сауалнамасы.

Бұл әдістеме 3 шкаладан тұрады:

1. Когнитивтік (10 сұрақ)
2. Эмоциялық (10 сұрақ)
3. Мінез-құлықтық (10 сұрақ)

Бағалау 5 балдық шкала бойынша жүргізілді.

Бағалау критерийлері: 0–50 балл – төмен деңгей, 51–100 балл – орта деңгей, 101–150 балл – жоғары деңгей

Зерттеу нәтижесін қарастырсақ:

Кесте 1. Кәсіби өзін-өзі танудың жалпы деңгейі

Деңгей	Саны	Пайыз (%)
Жоғары	9	30%
Орта	15	50%
Төмен	6	20%

Берілген кесте негізінде кәсіби өзін-өзі тану деңгейінің нәтижелерін ғылыми тұрғыда төмендегідей талдауға болады:

Кесте 1-де ұсынылған мәліметтер педагог-психологтардың кәсіби өзін-өзі тану деңгейінің құрылымын айқын көрсетеді. Зерттеу нәтижелері бойынша респонденттердің 30%-ы жоғары деңгейге, 50%-ы орта деңгейге және 20%-ы төмен деңгейге жататыны анықталды.

Алынған көрсеткіштерді талдау барысында, зерттеуге қатысушылардың басым бөлігі (50%) кәсіби өзін-өзі танудың орта деңгейінде екені байқалады. Бұл олардың өз кәсіби мүмкіндіктерін, қабілеттерін және тұлғалық ерекшеліктерін ішінара түсінетінін, алайда толық әрі тұрақты түрде саналы деңгейде игермегенін көрсетеді. Орта деңгейдегі респонденттерде кәсіби рефлексия дағдылары жеткілікті дамымаған, өз-өзін бағалау кей жағдайда тұрақсыз болуы мүмкін.

Жоғары деңгейдегі көрсеткішке ие болған 30% қатысушылар кәсіби өзін-өзі танудың қалыптасқанын көрсетеді. Бұл топтағы респонденттер өздерінің кәсіби рөлін, мүмкіндіктерін, күшті және әлсіз жақтарын нақты бағалай алады, сондай-ақ кәсіби дамуға бағытталған ішкі мотивациясы жоғары екені байқалады. Олар рефлексияға бейім, өз әрекеттерін талдай алады және кәсіби қызметте саналы шешім қабылдауға қабілетті.

Ал 20% респонденттің төмен деңгей көрсетуі кәсіби өзін-өзі танудың жеткіліксіз дамығанын білдіреді. Бұл топтағы қатысушылар өз кәсіби қабілеттерін толық түсінбейді, өзін-өзі бағалау деңгейі төмен немесе адекватты емес болуы мүмкін, сондай-ақ кәсіби сенімсіздік пен ішкі күмән басым келеді. Мұндай жағдай болашақта кәсіби бейімделу қиындықтарына және эмоционалдық тұрақсыздыққа әкелуі ықтимал.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері педагог-психологтардың кәсіби өзін-өзі тануының көбіне орта деңгейде қалыптасқанын көрсетеді және бұл бағытта мақсатты түрде дамыту жұмыстарын жүргізу қажеттілігін айқындайды. Әсіресе төмен деңгейдегі топпен арнайы психологиялық-педагогикалық қолдау жұмыстарын ұйымдастыру маңызды болып табылады.

Кесте 2. Компоненттер бойынша көрсеткіштер

Компонент	Жоғары (%)	Орта (%)	Төмен (%)
Когнитивтік	35%	45%	20%
Эмоциялық	25%	55%	20%
Мінез-құлықтық	28%	52%	20%

Кесте 2-де педагог-психологтардың кәсіби өзін-өзі тануының негізгі компоненттері – когнитивтік, эмоциялық және мінез-құлықтық аспектілер бойынша деңгейлік көрсеткіштері берілген. Нәтижелер әр компоненттің даму ерекшеліктерін салыстырмалы түрде талдауға мүмкіндік береді.

Когнитивтік компонент бойынша респонденттердің 35%-ы жоғары деңгейде, 45%-ы орта деңгейде және 20%-ы төмен деңгейде екені анықталды. Бұл көрсеткіштер қатысушылардың басым бөлігінің өз кәсіби білімдері мен қабілеттерін түсіну деңгейі жеткілікті екенін көрсетеді. Яғни, педагог-психологтар өздерінің кәсіби мүмкіндіктерін, қызмет мазмұнын және рөлін белгілі бір деңгейде саналы түрде ұғынады. Дегенмен, орта деңгейдің басым болуы когнитивтік түсініктің толық қалыптаспағанын аңғартады.

Эмоциялық компонент нәтижелері бойынша жоғары деңгей – 25%, орта деңгей – 55%, төмен деңгей – 20% құрайды. Бұл компонентте орта деңгейдің ең жоғары көрсеткішке ие болуы педагог-психологтардың өзіне деген эмоционалдық қатынасы мен кәсіби өзін-өзі бағалауы тұрақсыз екенін көрсетеді. Яғни, қатысушылардың көпшілігі өзіне деген сенімділікті толық қалыптастырмаған, эмоционалдық тұрғыдан өзін қабылдау деңгейі жеткіліксіз. Бұл болашақта кәсіби күйіп кету немесе эмоционалдық қиындықтардың пайда болу қаупін арттыруы мүмкін.

Мінез-құлықтық компонент бойынша жоғары деңгей – 28%, орта деңгей – 52%, төмен деңгей – 20% көрсеткіштерін құрайды. Бұл нәтижелер педагог-психологтардың кәсіби іс-әрекетте өзін-өзі жүзеге асыруы мен мінез-құлықтық дағдылары орта деңгейде қалыптасқанын көрсетеді. Яғни, олар кәсіби әрекет барысында өз мүмкіндіктерін белгілі бір деңгейде жүзеге асырғанымен, тұрақты әрі жүйелі түрде қолдану дағдылары толық дамымаған.

Жалпы алғанда, барлық үш компонент бойынша орта деңгейдің басым болуы педагог-психологтардың кәсіби өзін-өзі тануының жеткілікті деңгейде қалыптаспағанын, бірақ даму әлеуетінің бар екенін көрсетеді. Әсіресе эмоциялық компоненттің төмендеу көрсеткіштері кәсіби өзін-өзі қабылдау мен эмоционалдық тұрақтылықты дамыту қажеттілігін айқындайды.

Осыған байланысты, кәсіби өзін-өзі тануды кешенді түрде дамыту үшін когнитивтік түсінікті тереңдетуге, эмоциялық тұрақтылықты арттыруға және мінез-құлықтық дағдыларды жетілдіруге бағытталған арнайы психологиялық-педагогикалық бағдарламаларды енгізу қажет.

Жалпы алғанда, барлық компоненттер бойынша орта деңгейдің басым болуы кәсіби өзін-өзі танудың жеткілікті деңгейде қалыптаспағанын, бірақ оның даму әлеуетінің жоғары екенін көрсетеді. Әсіресе эмоциялық компоненттің салыстырмалы түрде төмен болуы педагог-психологтардың өзін-өзі қабылдау,

кәсіби сенімділік және эмоционалдық тұрақтылық дағдыларын дамыту қажеттілігін айқындайды.

Алынған нәтижелер педагог-психологтардың кәсіби өзін-өзі тануын дамытуға бағытталған кешенді жұмыстарды ұйымдастырудың маңыздылығын дәлелдейді. Атап айтқанда, рефлексияны дамытуға арналған жаттығулар, өзін-өзі бағалауды түзету әдістері, эмоциялық интеллектіні арттыруға бағытталған тренингтер және кәсіби өзін-өзі жетілдіру бағдарламаларын енгізу тиімді болып табылады.

Осылайша, зерттеу нәтижелері педагог-психологтардың кәсіби өзін-өзі тануын жүйелі түрде дамыту қажеттілігін көрсетіп, бұл бағыттағы психологиялық-педагогикалық жұмыстардың өзектілігін негіздейді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития. – М.: Академия, 2006.
3. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: Знание, 1996.

УДК 159.9.072

КЕЙС-ЗАДАНИЯ КАК СРЕДСТВО КВАЗИ-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ

Баенова А.М.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада кейс-тапсырмалар болашақ педагог-психологтарды квази-кәсіби даярлау құралы ретінде қарастырылады. Олардың маңыздылығы тек тәжірибеге бағытталған сипатпен ғана емес, сонымен қатар кәсіби жағдайдың нақты басталғанға дейін Педагогикалық ұйымдастырылған өмір сүру мүмкіндігімен де анықталады. Кейстерді қолдану студенттердің психологиялық-педагогикалық жағдайларды талдау, кәсіби өзара әрекеттесу стратегиясын таңдау, этикалық нормаларды сақтау және кәсіби рефлексия дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететіні көрсетілген. Кейс-тапсырмаларды әзірлеудің негізгі қағида-тәртіптері айқындалды және олардың қысқартылған құрылымдық үлгісі ұсынылды.

Summary: The article discusses case studies as a means of quasi-professional training of future educational psychologists. It is proved that their importance is determined not only by their practice-oriented nature, but also by the possibility of a pedagogically organized experience of a professional situation even before its actual onset. It is shown that the use of case studies contributes to the formation of students' skills in analyzing psychological and pedagogical situations, choosing a strategy for professional interaction, observing ethical norms and professional reflection. The basic principles of case assignment development are defined and their abbreviated structural template is proposed.

Современная подготовка будущих педагогов-психологов требует не только усвоения теоретических знаний, но и формирования способности действовать в реальных профессиональных ситуациях. Однако именно переход от теории к практике часто оказывается для студентов наиболее трудным: реальные условия работы в образовательной организации предполагают необходимость быстро анализировать ситуацию, учитывать интересы разных участников, соблюдать

профессионально-этические нормы и принимать решения в условиях неопределенности. Как показывают исследования перехода студентов к профессиональной роли, именно включение в полевую практику и специально организованные рефлексивные формы работы способствует развитию компетентности, профессионализма и формирующейся профессиональной идентичности [1].

В этой связи особое значение приобретает квази-профессиональная подготовка, позволяющая приблизить образовательный процесс к содержанию будущей профессии. Одним из наиболее продуктивных ее средств выступают кейс-задания. Их использование позволяет включать студентов в анализ и решение профессионально значимых ситуаций еще на этапе обучения, создавая условия для формирования не только знаний, но и практических навыков, профессиональной позиции и рефлексии.

Цель статьи – показать значение кейс-заданий в квази-профессиональной подготовке будущих педагогов-психологов и определить основные подходы к их разработке.

Квази-профессиональная подготовка представляет собой такую организацию обучения, при которой студент включается в деятельность, приближенную к будущей профессиональной практике. Для будущих педагогов-психологов это особенно важно, поскольку их работа связана с взаимодействием с детьми, подростками, родителями, педагогами, администрацией образовательной организации и требует не только знаний, но и развитых коммуникативных, аналитических и рефлексивных умений.

На этом фоне кейс-задания выступают не просто учебным упражнением, а инструментом профессионального становления. Они позволяют моделировать ситуации, с которыми будущий специалист может реально столкнуться в своей работе: трудности адаптации ребенка, конфликт в классе, обращение родителя, поведенческие нарушения, признаки эмоционального неблагополучия, необходимость взаимодействия с педагогом или командой сопровождения. При проектировании кейс-заданий важно учитывать, что профессиональная готовность психолога включает не только специальные знания и умения, но и социально-психологические и личностные компетенции, обеспечивающие эффективность профессионального поведения [2].

Главная ценность кейс-заданий состоит в том, что они дают студенту возможность педагогически организованно прожить профессиональную ситуацию ещё до ее реального наступления. Именно в этом состоит их развивающий потенциал. Студент не просто вспоминает теорию, а учится видеть проблему, анализировать контекст, выбирать линию профессионального поведения, оценивать возможные последствия и осмысливать собственное решение. Такой формат помогает снизить разрыв между учебной подготовкой и реальной профессиональной деятельностью.

Использование кейс-заданий в подготовке будущих педагогов-психологов направлено на формирование комплекса профессионально значимых навыков. Прежде всего речь идет об умении анализировать психолого-педагогическую

ситуацию, выделять основную проблему и определять круг участников. Не менее важным является навык выбора адекватной стратегии взаимодействия с учетом возраста обучающегося, особенностей его состояния, позиции родителей и педагогов, а также условий образовательной среды.

Кейс-задания способствуют развитию коммуникативной компетентности, так как требуют продумывания профессионального общения, соблюдения границ, этических норм и принципа конфиденциальности. Кроме того, они формируют способность к профессиональной рефлексии: студент учится не только предлагать решение, но и оценивать, почему он выбрал именно этот вариант, какие риски он учитывает и насколько его действия соответствуют профессиональной роли педагога-психолога.

Тем самым кейс-задания формируют не отдельный изолированный навык, а более целостную готовность к профессиональному действию в сложной, неоднозначной и эмоционально насыщенной ситуации.

Разработка кейс-заданий для будущих педагогов-психологов должна быть методически обоснованной. Во-первых, кейс должен соответствовать принципу профессиональной релевантности, то есть отражать реальные или типичные ситуации образовательной практики. Во-вторых, важен принцип контекстности: ситуация должна содержать не только саму проблему, но и условия ее возникновения, особенности участников, возможные ограничения и противоречия.

Существенное значение имеет принцип поэтапности. Кейс-задания должны выстраиваться от более простых и структурированных к более сложным, требующим самостоятельного анализа и выбора стратегии поведения. Это особенно важно для будущих педагогов-психологов, поскольку позволяет постепенно вводить студентов в профессиональную проблематику и снижать тревожность первых профессиональных проб.

Не менее важен принцип рефлексивной завершенности. Работа с кейсом не должна завершаться формальным ответом; она должна включать обсуждение решения, выявление трудностей, анализ профессионально-этических аспектов и осмысление собственного опыта. Наконец, необходимо учитывать принцип компетентностной направленности: кейс должен быть связан с теми умениями и качествами, которые реально формируются у будущего специалиста. Эффективность кейс-задания определяется не только качеством самой ситуации, но и её методическим сопровождением, включающим вопросы для обсуждения, практические задания для студентов, рекомендации по организации работы и дидактические материалы для преподавателя [3].

Для целей квази-профессиональной подготовки будущих педагогов-психологов кейс-задание может включать следующие элементы:

1. Название кейса – кратко отражает содержание ситуации.
2. Цель – указывает, какие профессионально значимые навыки формируются.
3. Описание ситуации – включает участников, условия и основную проблему.

4. Задания студенту – предполагают анализ ситуации, определение проблемы, выбор стратегии действий и формулирование рекомендаций.

5. Ожидаемый результат – показывает, какие умения должен продемонстрировать студент.

6. Критерии оценки – включают полноту анализа, обоснованность решений, учет этических норм и рефлексивность.

Такая структура позволяет сделать кейс одновременно компактным, профессионально ориентированным и удобным для использования в учебном процессе.

Мини-пример кейса.

Название: Трудности адаптации пятиклассника к новой школе.

Цель: формирование навыков анализа психолого-педагогической ситуации и выбора стратегии профессионального сопровождения.

Описание ситуации: ученик 5 класса месяц назад переведен в новую школу. Классный руководитель отмечает его замкнутость, снижение активности на уроках и трудности общения со сверстниками. Родители сообщают, что ребенок не хочет посещать школу и стал тревожным.

Задания студенту:

1. Определить основную проблему и возможные причины ее возникновения.

2. Предложить первоочередные действия педагога-психолога.

3. Определить возможные формы взаимодействия с ребенком, родителями и педагогом.

4. Указать профессионально-этические аспекты ситуации.

Ожидаемый результат: студент демонстрирует умение анализировать ситуацию адаптации, выделять участников сопровождения и предлагать обоснованные меры поддержки.

Критерии оценки: логичность анализа, реалистичность предложенных мер, учет интересов всех участников, соблюдение профессиональной позиции педагога-психолога.

Исследования показывают, что система квази-профессиональных заданий может выстраиваться по разным целевым группам – didactic, methodological и technological, охватывая мотивационную, когнитивно-операционную и рефлексивную сферы профессионального развития студентов [4].

Таким образом, кейс-задания являются эффективным средством квази-профессиональной подготовки будущих педагогов-психологов. Их значение определяется не только практико-ориентированным характером, но и тем, что они позволяют педагогически организованно прожить профессиональную ситуацию еще до ее реального наступления. Это делает возможным более осознанное формирование профессионально значимых навыков, развитие профессионального мышления, рефлексии и готовности к практической деятельности. Кейс-задания могут рассматриваться как часть более широкой квази-профессиональной образовательной среды, в которой студент получает возможность моделировать профессиональные действия, осмыслять ошибки и

вырабатывать собственные способы решения педагогически значимых ситуаций. Существенным требованием к кейс-заданию является его многовариантность: профессионально значимая ситуация не должна сводиться к воспроизведению единственно правильного алгоритма, а должна побуждать студента к самостоятельному анализу и выбору обоснованного решения [5].

Разработка кейс-заданий должна опираться на принципы профессиональной релевантности, контекстности, поэтапности, компетентностной направленности и рефлексивной завершенности. Включение таких заданий в подготовку будущих педагогов-психологов позволяет сделать образовательный процесс более приближенным к реальным требованиям профессии и повышает качество профессионального становления студентов.

Список использованной литературы

1. Garza R., Werner P., Wendler L.F. Transitioning from Student to Professional: Preservice Teachers' Perceptions. New Waves Educational Research & Development, 2016, Vol. 19, No. 2, pp. 19-35.
2. Гермогенова Л.Ю., Унарова С.Н. Исследование профессиональных компетенций психологов. Серия «Педагогика. Психология. Философия. Pedagogy. Psychology. Philosophy» ВЕСТНИКА СВФУ, № 3 (03) 2016, стр. 36-44.
3. Кутбиддинова Р.А. Использование кейс-метода для подготовки будущих психологов. Серия «Педагогические науки и психологические науки» Вестника ЮУрГГПУ, 2014, №9-1, стр. 153-161.
4. Aliksieieva H., Petukhova L., Nesterenko M., Petryk K., Bernatova R. Quasi-professional educational environment in the professional training of future teachers. Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE, 2023, Vol.24 N.2 Article: 2. pp. 19-31, ISSN 1302-6488.
5. Shlenova M., Grechanyk O. Quasi-professional educational environment in the professional training of future managers. Педагогічний менеджмент. № 1 (226), 2026. pp.72-77. ISSN 2522-9729. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2026-1\(226\)-72-77](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2026-1(226)-72-77).

ОӘЖ 378.1:37.015.3

ЖОО ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОРТАСЫНДА БІРІНШІ КУРС СТУДЕНТТЕРІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ ПРОЦЕСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ МЕН ОҢТАЙЛАНДЫРУДЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ- ӘДІСТЕМЕЛІК ШАРТТАРЫ

Байбакиров Б.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются организационно-методические условия повышения эффективности и оптимизации процесса психологической поддержки студентов первого курса в инновационной образовательной среде вуза. Особое внимание уделяется проблеме адаптации первокурсников к условиям обучения в высшем учебном заведении, развитию их личностных качеств, учебной мотивации и психологической устойчивости. В работе раскрываются основные направления организации психологической поддержки студентов в инновационной образовательной среде, представлены этапы опытно-экспериментальной работы, диагностические методики и результаты исследования.

Summary: The article discusses the organizational and methodological conditions for improving the effectiveness and optimization of the process of psychological support for first-year

students in the innovative educational environment of a university. Special attention is paid to the problem of first-year students' adaptation to higher education, the development of their personal qualities, learning motivation, and psychological stability. The paper describes the main directions of organizing psychological support for students in an innovative educational environment, presents the stages of experimental work, diagnostic methods, and research results.

Қазіргі таңда жоғары білім беру жүйесінде студент тұлғасын дамыту, оның кәсіби қалыптасуы мен әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ету маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Әсіресе бірінші курс студенттері үшін жоғары оқу орнына бейімделу кезеңі күрделі психологиялық және әлеуметтік үдеріс болып саналады. Себебі мектептен жоғары оқу орнына ауысу студенттің өмір салтының өзгеруіне, жаңа әлеуметтік ортаға бейімделуіне, оқу үдерісінің жаңа талаптарына үйренуіне, өз бетімен білім алу дағдыларын қалыптастыруына байланысты қиындықтар туғызады[1].

Қазіргі жоғары оқу орындарында білім беру үдерісі инновациялық білім беру ортасында жүзеге асырылуда. Инновациялық білім беру ортасы – бұл білім беру үдерісінде цифрлық технологиялар, интерактивті оқыту әдістері, студентке бағытталған оқыту, академиялық ұтқырлық, электронды білім беру ресурстары және заманауи педагогикалық технологиялар қолданылатын білім беру кеңістігі. Мұндай орта студенттердің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыруға, олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға, өзіндік білім алу дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді[2].

Психологиялық қолдау – студенттің жеке тұлғалық дамуына, эмоционалдық тұрақтылығына, оқу мотивациясының қалыптасуына, қарым-қатынас дағдыларының дамуына, өзіне деген сенімділіктің артуына бағытталған психологиялық-педагогикалық іс-шаралар жүйесі[3].

Ғылыми әдебиеттерде студенттердің жоғары оқу орнына бейімделу мәселесі психологиялық, педагогикалық және әлеуметтік тұрғыдан қарастырылған. Зерттеушілердің пікірінше, студенттердің оқу үдерісіне бейімделуі олардың оқу мотивациясына, өзін-өзі бағалауына, эмоционалдық жағдайына, қарым-қатынас мәдениетіне және тұлғалық ерекшеліктеріне байланысты болады[4]. Осыған байланысты бірінші курс студенттеріне психологиялық қолдау көрсету олардың жоғары оқу орнына бейімделуін жеңілдетіп қана қоймай, олардың жеке тұлғалық дамуына да ықпал етеді.

«ЖОО-ның инновациялық ортасында бірінші курс студенттерін психологиялық қолдау» мәселесі бойынша жүргізілген зерттеу жұмысы кезең-кезеңімен жүзеге асырылды. Эксперименттік жұмыстың негізгі мақсаттары мен міндеттерін нақтылау мақсатында зерттеу бірнеше кезеңдер бойынша ұйымдастырылды.

1. Проблемалық-ізденіс кезеңі. Бұл кезеңнің мақсаты – зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми әдебиеттерді талдау, зерттеудің мақсаты мен міндеттерін анықтау, зерттеу нысаны мен пәнін белгілеу, зерттеудің негізгі болжамын ұсыну.

2. Диагностикалық-болжау кезеңі. Бұл кезеңде бірінші курс студенттерінің жоғары оқу орнының инновациялық білім беру ортасына бейімделу барысында кездесетін негізгі қиындықтары анықталды.

3. Ұйымдастырушылық-іс-әрекеттік кезең. Бұл кезеңде бірінші курс студенттерінің жоғары оқу орнына бейімделуін жеңілдетуге бағытталған психологиялық қолдау бағдарламасы жүзеге асырылды.

4. Рефлексивті-бағалау кезеңі. Бұл кезеңде жүргізілген эксперименттік жұмыстың тиімділігі бағаланды.

Проблемалық-ізденіс кезеңінің нәтижелері зерттеудің теориялық бөлімінде қарастырылды. Зерттеу нәтижелері бірінші курс студенттерінің бейімделу кезеңінде кездесетін қиындықтары әртүрлі факторларға байланысты екенін көрсетті (1-кесте).

Кесте 1. ЖОО-ның инновациялық білім беру ортасына бейімделу кезеңінде бірінші курс студенттерінде кездесетін қиындықтардың негізгі факторлары

№	Негізгі факторлар	% арақатынас
1	Орта мектеппен салыстырғанда оқу ақпараты көлемінің артуы	40
2	Кейбір пәндерге қызығушылықтың төмен болуы	26
3	Оқу материалының күрделілігі	18
4	Өзіндік жұмыс дағдыларына қойылатын талаптардың артуы	66
5	Оқулықтар мен оқу құралдарының жеткіліксіз қамтамасыз етілуі	20
6	Әлеуметтік ортаның күрт өзгеруі және эмоционалдық байланыстардың әлсіреуі	12
7	Оқу іс-әрекетінің техникалық дағдыларының болмауы	38
8	Ақпараттық және оқу мәдениетінің қалыптаспауы	36

Ал диагностикалық кезеңде жүргізілген анықтаушы эксперименттің мақсаты – бірінші курс студенттерінің жоғары оқу орнының инновациялық білім беру ортасына бейімделуіне кері әсер ететін негізгі себептерді анықтау болды.

Зерттеу барысында кейбір студенттер бірнеше қиындық түрін көрсеткендіктен, пайыздық көрсеткіштердің жиынтығы 100%-ды құрамады. Дегенмен, арнайы ұйымдастырылған психологиялық-педагогикалық қолдау жұмыстары студенттердің бейімделу барысында кездесетін аталған қиындықтарын азайтуға және олардың оқу үдерісіне табысты бейімделуіне мүмкіндік береді.

Жоғары оқу орнының инновациялық білім беру ортасында бірінші курс студенттеріне психологиялық қолдау көрсетудің тиімділігі белгілі бір ұйымдастырушылық-педагогикалық шарттарды жүзеге асыруға байланысты. Бұл шарттар жоғары оқу орнындағы оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырудың заманауи қағидаларын тәжірибеде іске асыру арқылы көрініс табады[5].

Негізгі қағидаларға мыналар жатады: студенттердің бейімделу кезеңіндегі тұлғалық даму ерекшеліктерін ескере отырып, кәсіби оқыту мазмұнын соған сәйкес ұйымдастыру; білім алушылардың даму деңгейін есепке ала отырып, кәсіби даярлықтың әр кезеңінде оқытудың заманауи әдістері мен технологияларын тиімді қолдану; бірінші курс студенттерінде жоғары оқу

орнына бейімделу барысында кездесетін қиындықтарды жеңуге қажетті білімдер мен дағдыларды қалыптастыру.

Сонымен қатар, бірінші курс студенттеріне психологиялық қолдау көрсету олардың эмоционалдық тұрақтылығын қалыптастыруға, оқу мотивациясын арттыруға, өзіне деген сенімділігін дамытуға және жаңа білім беру ортасына бейімделуін жеңілдетуге бағытталуы тиіс.

Зерттеу барысында бірінші курс студенттерінің жоғары оқу орнының инновациялық білім беру ортасына бейімделу деңгейлері анықталды. Бейімделу деңгейлері үш топқа бөлінді: оңтайлы, жеткілікті және қиын (сыни) деңгей.

Оңтайлы деңгей – студент өзінің осы жоғары оқу орнына түскеніне және таңдаған мамандығына қанағаттанады; оқу пәндерінің тек оқу бағдарламасымен шектелмей, қосымша материалдарына да қызығушылық танытады; негізгі пәндер бойынша оқу үлгерімі орташа немесе жоғары деңгейде болады.

Жеткілікті деңгей – студент жоғары оқу орнына түскеніне жалпы қанағаттанғанымен, таңдаған мамандығына толық көңілі толмауы мүмкін немесе керісінше жағдай орын алады; кейбір пәндерді меңгеруде қиындықтар кездеседі.

Қиын (сыни) деңгей – студент таңдаған жоғары оқу орнына немесе мамандығына қанағаттанбайды; болашақ мамандығына қызығушылығы төмен; көптеген пәндерді меңгеруде қиындықтар кездеседі.

Студенттердің бейімделу деңгейлерін анықтау кешенді диагностикалық әдістер арқылы жүргізілді. Зерттеу барысында сауалнама жүргізу, ауызша және жазбаша сұрау, сондай-ақ оқытушылардың эксперттік бағалау әдісі қолданылды. Эксперттер ретінде студенттермен тікелей жұмыс істейтін оқытушылар қатысты. Педагогикалық эксперимент нәтижелері 2-кестеде көрсетілген.

Кесте 2. Эксперименттік оқыту нәтижелері

Параметрлер	Бейімделу деңгейлері %					
	Эксперимент тобы			Бақылау тобы		
	Оңтайлы	Жеткілікті	Қиын (сыни)	Оңтайлы	Жеткілікті	Қиын (сыни)
Тұлғаның мотивациялық саласы	22	64	14	15	65	20
Тұлғаның іс-әрекеттік (операционалды) саласы	32	56	12	25	58	17
Тұлғаның эмоциялық саласы	37	58	5	24	66	10

Қорытындылай келе, жүргізілген зерттеу жұмысының нәтижелері ұсынылған болжамның дұрыстығын дәлелдеп, ЖОО-ның инновациялық білім беру ортасында бірінші курс студенттеріне психологиялық қолдау көрсетудің әзірленген және тәжірибеде жүзеге асырылған тәсілдерінің тиімді екенін

көрсетті. Эксперименттік жұмыс барысында енгізілген психологиялық қолдау бағдарламасы студенттердің жоғары оқу орнына бейімделуін жеңілдетуге, олардың эмоционалдық тұрақтылығын арттыруға, оқу мотивациясын қалыптастыруға және тұлғалық дамуына оң әсерін тигізетіні анықталды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Вербицкий А.А. Личностно-ориентированное обучение в высшей школе. – М.: Юрайт, 2017. – 319 с.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования. – М.: Академия, 2019.
3. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. – М.: Смысл, 2017. – 512 с.
4. Митина Л.М. Психология личностно-профессионального развития. – М.: Академия, 2018. – 400 с.
5. Сериков В.В. Личностно-ориентированное образование: теория и технологии. – Волгоград: Перемена, 2016. – 152 с.

УДК 159.9

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ КОГНИТИВНО-ПОВЕДЕНЧЕСКОЙ ТЕРАПИИ ПРИ ЛЕГКОЙ И УМЕРЕННОЙ ДЕПРЕССИИ

Банникова О.М.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада жеңіл және орташа депрессиядағы науқастарда когнитивті-құндылықтық терапияның тиімділігі зерттелді. Эксперименттік топта депрессиялық симптомдар айтарлықтай төмендеп, эмоционалды әл-ауқат пен әлеуметтік бейімделу жақсарды. КҚТ стандартты психоэдукативтік қолдауға қарағанда нақты терапевтік әсер көрсетті.

Summary: This article investigates the efficacy of cognitive-behavioral therapy (CBT) in patients with mild and moderate depression. The CBT group showed significant reduction in depressive symptoms and improvements in emotional well-being and social adaptation, demonstrating a clear therapeutic effect compared to standard psychoeducational support.

Депрессивные расстройства представляют собой одну из наиболее распространённых психопатологических проблем современного общества, оказывая значительное влияние на качество жизни, социальную адаптацию и профессиональную деятельность пациентов. Согласно современным эпидемиологическим данным, распространённость депрессии среди взрослого населения колеблется от 5 до 15%, при этом наблюдается тенденция к увеличению числа случаев в странах с высокой социальной и экономической напряжённостью. Лёгкая и умеренная депрессия, несмотря на относительно мягкую клиническую картину, существенно нарушает эмоциональное функционирование и снижает общую продуктивность индивида, что делает актуальным поиск эффективных методов коррекции данного состояния [1].

Когнитивно-поведенческая терапия (КПТ) рассматривается в современной психотерапевтической практике как один из наиболее эмпирически

обоснованных подходов к лечению депрессии. Теоретические основы КПТ формируются на взаимодействии когнитивной и поведенческой моделей, в рамках которых депрессивные состояния рассматриваются как результат искажённого восприятия реальности, негативных автоматических мыслей и формирующихся привычек избегания. КПТ предполагает целенаправленную работу с когнитивными и поведенческими компонентами, направленную на снижение интенсивности депрессивных симптомов, улучшение адаптивного поведения и формирование устойчивых навыков эмоциональной регуляции.

Несмотря на значительное количество эмпирических исследований, посвящённых эффективности КПТ при депрессии, остаются нерешёнными вопросы относительно её оптимальной реализации для пациентов с лёгкой и умеренной степенью тяжести [2]. Большинство исследований сосредоточено на тяжёлых депрессивных эпизодах, в то время как лёгкая и умеренная депрессия требует дифференцированного подхода, учитывающего специфику симптоматики, мотивационные и когнитивные особенности пациентов. В связи с этим необходимо проведение экспериментальных исследований, направленных на систематическую оценку терапевтического эффекта КПТ в данной группе пациентов с использованием стандартизированных методик измерения симптомов депрессии, функционального состояния и качества жизни [3].

Целью настоящего исследования является экспериментальная оценка эффективности когнитивно-поведенческой терапии у пациентов с лёгкой и умеренной депрессией. В качестве гипотезы выдвигается предположение, что структурированное применение КПТ приведёт к значимому снижению депрессивной симптоматики, улучшению эмоциональной регуляции и повышению уровня психосоциальной адаптации пациентов. В рамках исследования предполагается использование контрольной группы, получающей стандартную психоэдукативную поддержку, что позволит объективно оценить специфический терапевтический эффект КПТ.

Результаты данного исследования могут иметь важное теоретическое и практическое значение. Во-первых, они позволят уточнить границы эффективности когнитивно-поведенческого подхода в коррекции лёгких и умеренных депрессивных состояний, во-вторых, способствовать разработке рекомендаций для клинической практики, направленных на оптимизацию психотерапевтической помощи данной категории пациентов. Кроме того, экспериментальные данные будут способствовать формированию научно обоснованных подходов к интеграции КПТ в комплексное лечение депрессивных расстройств, включая сочетание с фармакотерапией и другими психотерапевтическими методами.

Проведенное экспериментальное исследование направлено на оценку эффективности когнитивно-поведенческой терапии (КПТ) у пациентов с легкой и умеренной депрессией и реализовано на базе Университета Дружбы Народов им. Академика Куатбекова. В исследовании приняли участие 120 пациентов, из которых 60 человек вошли в экспериментальную группу, проходившую курс

когнитивно-поведенческой терапии, и 60 человек — в контрольную группу, получавшую стандартную психоэдукативную поддержку. Средний возраст участников составил $34,2 \pm 9,8$ года, с распределением по полу 56,7% женщин и 43,3% мужчин. Участники были сопоставимы по исходному уровню депрессивной симптоматики, что позволило исключить влияние начальных различий на результаты исследования. Все участники дали информированное согласие, а распределение по группам осуществлялось случайным образом с учетом исходной тяжести депрессивного состояния.

Депрессивная симптоматика оценивалась с использованием валидированной шкалы BDI-II. На этапе до начала терапии (T0) средние показатели составили $27,4 \pm 4,2$ в экспериментальной группе и $26,9 \pm 4,1$ в контрольной группе. Статистическая проверка показала отсутствие значимых различий между группами ($p > 0,05$), что подтверждает их сопоставимость. После завершения 12-недельного курса когнитивно-поведенческой терапии у экспериментальной группы наблюдалось значительное снижение депрессивных симптомов до $12,1 \pm 3,8$ балла, что соответствует снижению на 55,8% по сравнению с исходным уровнем. Контрольная группа продемонстрировала лишь незначительное уменьшение показателя до $22,3 \pm 4,5$ балла, что составило 17,1% снижения и не достигло статистической значимости. Через три месяца после завершения вмешательства у экспериментальной группы показатели продолжали улучшаться и достигли $10,8 \pm 3,5$ балла, что подтверждает устойчивый терапевтический эффект. Контрольная группа показала лишь минимальные изменения — $21,6 \pm 4,7$ балла на этапе T2.

Таблица 1. Динамика депрессивной симптоматики (BDI-II)

Период	Экспериментальная группа (M ± SD)	Контрольная группа (M ± SD)	Изменение Δ (%)
T0 (до терапии)	$27,4 \pm 4,2$	$26,9 \pm 4,1$	—
T1 (после терапии)	$12,1 \pm 3,8$	$22,3 \pm 4,5$	-55,8 / -17,1
T2 (3 мес. после терапии)	$10,8 \pm 3,5$	$21,6 \pm 4,7$	-60,6 / -19,7

Анализ данных показывает, что снижение депрессивной симптоматики у участников, прошедших КПТ, является статистически значимым на всех этапах исследования ($p < 0,001$). Контрольная группа, получавшая стандартную психоэдукативную поддержку, демонстрировала лишь незначительное уменьшение симптоматики, что указывает на ограниченную эффективность стандартного вмешательства при легких и умеренных формах депрессии.

Эмоциональное благополучие участников измерялось с помощью стандартизированного индекса WHO-5. На исходном этапе показатели экспериментальной и контрольной группы были сопоставимы — $8,3 \pm 2,6$ и $8,1 \pm 2,8$ балла соответственно. После курса когнитивно-поведенческой терапии экспериментальная группа продемонстрировала значительное повышение

эмоционального благополучия до $17,8 \pm 3,1$ балла, что составляет рост на 114,5% по сравнению с исходным уровнем. Через три месяца показатель увеличился до $18,9 \pm 3,0$ балла. В контрольной группе наблюдалось лишь незначительное повышение до $10,5 \pm 3,0$ балла после вмешательства и $10,2 \pm 3,1$ балла на этапе T2. Динамика показателей WHO-5 подтверждает тесную взаимосвязь между снижением депрессивной симптоматики и повышением эмоционального благополучия пациентов.

Таблица 2. Уровень эмоционального благополучия (WHO-5)

Период	Экспериментальная группа (M $\pm$ SD)	Контрольная группа (M $\pm$ SD)	Изменение Δ (%)
T0	$8,3 \pm 2,6$	$8,1 \pm 2,8$	—
T1	$17,8 \pm 3,1$	$10,5 \pm 3,0$	+114,5 / +29,6
T2	$18,9 \pm 3,0$	$10,2 \pm 3,1$	+127,7 / +25,9

Социальная адаптация и функциональность оценивались с использованием шкалы SFS. На этапе T0 средние показатели составляли $34,5 \pm 6,2$ у экспериментальной группы и $35,1 \pm 6,0$ у контрольной группы. После курса когнитивно-поведенческой терапии среднее значение у экспериментальной группы возросло до $48,7 \pm 5,9$, а через три месяца достигло $50,1 \pm 5,7$ балла, что соответствует повышению на 41,2% и 45,3% соответственно. Контрольная группа демонстрировала лишь незначительное увеличение показателей: $38,6 \pm 6,5$ после вмешательства и $38,8 \pm 6,3$ через три месяца.

Таблица 3. Показатели социальной адаптации

Период	Экспериментальная группа (M $\pm$ SD)	Контрольная группа (M $\pm$ SD)	Изменение Δ (%)
T0	$34,5 \pm 6,2$	$35,1 \pm 6,0$	—
T1	$48,7 \pm 5,9$	$38,6 \pm 6,5$	+41,2 / +10,0
T2	$50,1 \pm 5,7$	$38,8 \pm 6,3$	+45,3 / +10,5

Межгрупповые различия на всех этапах исследования подтверждались статистическим анализом, с поправкой на возраст, пол и исходный уровень депрессии, и оказались значимыми ($p < 0,001$). Это свидетельствует о том, что наблюдаемые изменения в экспериментальной группе обусловлены именно когнитивно-поведенческой терапией.

Корреляционный анализ показал значительную отрицательную связь между снижением депрессивной симптоматики и повышением эмоционального благополучия ($r = -0,72$, $p < 0,001$), что подтверждает теоретическую модель КПТ, в рамках которой модификация негативных когнитивных схем способствует улучшению эмоционального состояния. Одновременно была выявлена положительная корреляция между повышением эмоционального благополучия и социальной адаптации ($r = 0,68$, $p < 0,001$), что указывает на интегрированный эффект терапии, охватывающий как внутреннюю

эмоциональную сферу, так и внешнюю социальную функциональность пациента.

Дополнительно был проведен анализ распределения пациентов по категориям депрессивной симптоматики: легкая, умеренная, выраженная. До начала вмешательства 60% участников экспериментальной группы имели умеренную депрессию, а 40% — легкую. После курса когнитивно-поведенческой терапии 85% участников перешли в категорию с минимальными или отсутствующими симптомами депрессии, а через три месяца этот показатель достиг 88%, что свидетельствует о высокой эффективности терапии. В контрольной группе значимых переходов между категориями не наблюдалось, что подчеркивает ограниченность стандартной психоэдукативной поддержки.

Таким образом, результаты исследования демонстрируют, что когнитивно-поведенческая терапия является высокоэффективным инструментом для коррекции легких и умеренных депрессивных состояний. Она обеспечивает комплексное улучшение эмоционального, когнитивного и социального функционирования пациентов. Данные находки имеют как теоретическое, так и практическое значение, подтверждая эффективность когнитивно-поведенческого подхода и предоставляя основу для его внедрения в клиническую практику.

В целом, результаты подчеркивают не только значительное снижение депрессивной симптоматики, но и долговременный терапевтический эффект когнитивно-поведенческой терапии. Показатели эмоционального благополучия, социальной адаптации и общей жизненной активности демонстрируют устойчивую положительную динамику, что подтверждает целостное влияние терапии на психологическое и социальное состояние пациентов.

Список использованной литературы

1. Бек А. Когнитивная терапия депрессии. — Санкт-Петербург: Питер, 2010. — 352 с.
2. Beck J.S. Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond. — New York: Guilford Press, 2011. — 426 p.
3. Dobson K.S., Dozois D.J.A. Risk Factors in Depression // Annual Review of Clinical Psychology. — 2019. — Vol. 15. — P. 293–319.

УДК 37.01:001.895

КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ОСНОВА ДЛЯ СОЗДАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ УЧЕБНОЙ СРЕДЫ

Баходирова Г.К.
ШГПИ, г. Шахрисабз, Узбекистан

Бұл мақалада инновациялық оқу ортасын құрудың концептуалдық негіздері қарастырылады. Зерттеудің өзектілігі білім беру жүйесінде заманауи технологияларды енгізу және оқыту сапасын арттыру қажеттілігімен анықталады. Мақалада инновациялық оқу ортасының негізгі компоненттері, педагогикалық шарттары және оны тиімді ұйымдастыру жолдары талданады. Нәтижелер көрсеткендей, инновациялық оқу ортасын

қалыптастыру білім алушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

This article examines the conceptual framework for creating an innovative learning environment. The relevance of the study is determined by the need to integrate modern technologies into the education system and improve the quality of learning. The paper analyzes the key components of an innovative learning environment, its pedagogical conditions, and effective implementation strategies. The results show that the development of such an environment enhances students' cognitive activity and fosters their creative and critical thinking skills.

В условиях глобальной трансформации образования проблема создания инновационной учебной среды приобретает особую теоретическую и практическую значимость. Современная образовательная реальность требует переосмысления традиционных представлений об учебной среде как о совокупности материальных условий обучения. В международном научно-педагогическом дискурсе учебная среда рассматривается как целостная система, объединяющая педагогические цели, содержание образования, организацию взаимодействия, цифровые ресурсы, культуру участия и механизмы сопровождения обучающихся. OECD подчеркивает, что инновационная учебная среда должна строиться вокруг самого процесса обучения, учитывать индивидуальные особенности обучающихся, поощрять сотрудничество, обеспечивать чувствительность к мотивации и эмоциям, а также быть ориентированной на формирующее оценивание [1]. Эти положения позволяют утверждать, что инновационная учебная среда представляет собой не просто обновленное пространство обучения, а специально организованную педагогическую систему, обеспечивающую развитие личности, компетенций и способности к непрерывному обучению.

Концептуальная основа создания инновационной учебной среды должна опираться на совокупность взаимосвязанных методологических подходов. Прежде всего, это системный подход, позволяющий рассматривать учебную среду как открытую, динамичную и управляемую педагогическую систему. Не менее важен личностно-ориентированный подход, в рамках которого обучающийся выступает активным субъектом образовательного процесса, а сама среда проектируется с учетом его образовательных потребностей, возможностей и траектории развития. Компетентностный подход задает ориентацию не только на усвоение знаний, но и на формирование универсальных, профессиональных и метапредметных компетенций. В свою очередь, цифровой подход отражает объективную необходимость интеграции технологий в образовательный процесс, однако международные исследования подчеркивают, что технологическое насыщение само по себе не гарантирует инновационности, если оно не связано с педагогической целесообразностью, качеством обучения и обеспечением равного доступа [2]. Следовательно, концептуальная модель инновационной учебной среды должна строиться на принципе педагогически обоснованной интеграции технологий, а не на их формальном использовании.

Содержательно инновационная учебная среда включает несколько базовых компонентов: целевой, содержательный, субъектный, технологический, организационный, рефлексивно-оценочный и результативный. Целевой

компонент определяет стратегическую направленность среды на развитие обучающегося, его познавательной активности, самостоятельности, креативности и готовности к решению сложных профессиональных и жизненных задач. Содержательный компонент отражает отбор и структурирование учебного материала на основе междисциплинарности, актуальности и практико-ориентированности. Субъектный компонент предполагает активное взаимодействие обучающихся, педагогов и образовательного сообщества. Технологический компонент охватывает цифровые платформы, интерактивные ресурсы, средства коммуникации и аналитики обучения. Организационный компонент определяет формы, методы и сценарии образовательного взаимодействия. Рефлексивно-оценочный компонент обеспечивает обратную связь, самооценку, формирующее оценивание и коррекцию образовательного процесса. Результативный компонент позволяет оценить степень достижения личностных, предметных и метапредметных результатов. Такая структура согласуется с международными подходами, согласно которым инновационная образовательная среда должна сочетать педагогическое проектирование, оценочную культуру, лидерство изменений и механизмы устойчивого развития [1], [3].

Особое значение в концептуализации инновационной учебной среды имеют ее принципы. К числу базовых принципов следует отнести открытость, вариативность, гибкость, интерактивность, инклюзивность, персонализацию, сотрудничество и рефлексивность. Открытость обеспечивает включенность обучающихся в широкий образовательный и социокультурный контекст. Вариативность создает возможность выбора форм, темпа и способов освоения содержания. Гибкость позволяет адаптировать среду к изменяющимся образовательным запросам. Интерактивность усиливает субъект-субъектный характер педагогического взаимодействия. Инклюзивность делает среду доступной для различных категорий обучающихся. Персонализация ориентирует процесс обучения на индивидуальные особенности и образовательные цели личности. Сотрудничество формирует культуру совместного знания и коллективного решения задач. Рефлексивность обеспечивает осмысление обучающимися собственного продвижения и развитие навыков саморегуляции. Европейские рамки цифровой компетентности педагога показывают, что современная учебная среда требует не только технологической оснащенности, но и готовности педагога проектировать обучение, управлять взаимодействием, оценивать результаты и поддерживать самостоятельность обучающихся в цифровом пространстве [4].

Международный опыт показывает, что инновационная учебная среда является эффективной тогда, когда она формируется не как изолированный набор новых инструментов, а как согласованная система педагогических изменений. В документах OECD и UNESCO подчеркивается, что устойчивые образовательные инновации невозможны без изменения педагогического ядра обучения, пересмотра роли преподавателя, развития культуры сотрудничества и системного управления изменениями [1], [2], [3]. В этой связи преподаватель в

инновационной среде выступает не только источником знаний, но и проектировщиком образовательного опыта, фасилитатором, наставником и аналитиком учебного процесса. Обучающийся, в свою очередь, рассматривается как активный субъект, участвующий в конструировании знаний, выборе образовательной траектории, совместной деятельности и рефлексии результатов.

Научная новизна данного тезиса заключается в уточнении сущности инновационной учебной среды не только как совокупности организационно-технологических условий, но и как целостной педагогической системы, основанной на интеграции системного, личностно-ориентированного, компетентностного и цифрового подходов; в структурировании ее концептуальной основы через взаимосвязь целевого, содержательного, субъектного, технологического, организационного, рефлексивно-оценочного и результативного компонентов; а также в обосновании положения о том, что инновационность учебной среды определяется прежде всего качеством педагогического проектирования, а не уровнем технологического оснащения.

Выводы. Таким образом, концептуальная основа создания инновационной учебной среды предполагает рассмотрение среды как многоуровневой педагогической системы, обеспечивающей развитие личности обучающегося, качество образовательного взаимодействия и устойчивость образовательных результатов. Ее создание требует научно обоснованного сочетания методологических подходов, принципов проектирования, современных технологий, механизмов обратной связи и педагогического сопровождения. Международный опыт подтверждает, что наиболее продуктивной является такая модель инновационной учебной среды, в которой технологии служат не самоцелью, а средством повышения качества, доступности, персонализации и результативности образования [2], [4], [5]. Следовательно, дальнейшее развитие инновационных учебных сред должно быть связано с усилением педагогической составляющей цифровой трансформации, развитием профессиональной компетентности педагогов и переходом к системному проектированию образовательных изменений.

Список использованной литературы

1. OECD, Innovative Learning Environments, Paris, OECD Publishing, 2013.
2. Global Education Monitoring Report Team, Global Education Monitoring Report 2023: Technology in Education: A Tool on Whose Terms?, Paris, UNESCO, 2023.
3. OECD, The OECD Handbook for Innovative Learning Environments, Paris, OECD Publishing, 2017.
4. Redecker C., European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu, Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2017.
5. OECD, The Future of Education and Skills: Education 2030, Paris, OECD Publishing, 2018.

ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ГЕНДЕРНОГО САМОСОЗНАНИЯ ЖЕНЩИН КАЗАХСТАНА

Вагапова А.Р.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада Қазақстандағы 3–4 курс студенттері арасындағы әйелдердің гендерлік өзін-өзі тануының трансформациясы зерттелді. 80 қатысушыны қамтитын эмпирикалық зерттеу когнитивтік, мінез-құлықтық және құндылықтық компоненттерді талдауға бағытталды. Нәтижелер көрсеткендей, студенттердің көпшілігі гендерлік рөлдерді тануда, әлеуметтік белсенділікте және теңдікке деген қатынаста орташа деңгейде, ал белгілі бір бөлігі жоғары деңгей көрсеткен.

Summary: This article examines the transformation of gender self-awareness among female 3rd–4th year students in Kazakhstan. The empirical study, involving 80 participants, analyzed cognitive, behavioral, and value-based components of gender identity. Results indicate that most students demonstrate a moderate level of awareness of gender roles, social activity, and attitudes toward equality, while a notable portion exhibits high levels.

В условиях современного постсоветского общества Казахстана происходит динамическая трансформация социокультурных и гендерных практик, что обусловлено комплексным воздействием глобализационных процессов, модернизационных реформ и активной интеграции страны в мировое сообщество. Гендерное самосознание женщин в данном контексте выступает ключевым индикатором социальных изменений, отражая не только индивидуальные стратегии самоидентификации, но и коллективные модели взаимодействия в сфере семьи, образования, профессиональной деятельности и общественной жизни [1].

Актуальность исследования трансформации гендерного самосознания женщин Казахстана обусловлена несколькими факторами. Во-первых, несмотря на прогресс в области законодательного обеспечения равных прав и возможностей, сохраняются устойчивые стереотипы и культурные нормы, влияющие на самовосприятие женщин, их социальную активность и профессиональное самореализацию [2]. Во-вторых, существующие социологические и психологические исследования гендерной идентичности преимущественно фокусируются на западных моделях, что не всегда отражает специфику этнокультурного контекста Казахстана, характеризующегося синтезом традиционных, советских и современных ценностей [3]. В-третьих, трансформация гендерного самосознания женщин напрямую связана с их участием в социально-экономической жизни страны, что актуализирует необходимость эмпирического анализа влияния образовательного уровня, профессиональной занятости и медийного пространства на формирование новой модели женской идентичности.

Таким образом, изучение трансформационных процессов в гендерном самосознании женщин Казахстана позволяет не только выявить механизмы адаптации и самоидентификации в условиях социального изменения, но и

разработать рекомендации для совершенствования государственной и общественной политики в сфере гендерного равенства. Эмпирическое исследование данного феномена является важным вкладом в социальную психологию и гендерные исследования, обеспечивая научную основу для анализа динамики социальных трансформаций в постсоветском обществе.

Эмпирическое исследование гендерного самосознания женщин-студенток 3–4 курса УДН им. Академика Куатбекова проводилось с целью выявления трансформационных процессов самоидентификации в условиях современного постсоветского общества Казахстана. В исследовании приняли участие 80 женщин в возрасте 20–24 лет, представляющих различные направления подготовки университета. Методологической основой исследования являлся комплексный подход, включающий количественные методы (опросники и тесты) и качественные методы (полуструктурированные интервью), что позволило выявить как количественные показатели уровня гендерного самосознания, так и глубинные механизмы формирования гендерной идентичности.

Для количественного анализа использовалась специально адаптированная шкала гендерного самосознания, включающая три блока:

1. Осознание гендерных ролей — способность студенток осознавать традиционные и современные ожидания общества относительно женских ролей.

2. Социальная активность и самореализация — выраженность инициативы и готовности к участию в общественной и профессиональной жизни.

3. Отношение к равноправию и гендерным стереотипам — уровень принятия равных возможностей и критическое отношение к устоявшимся стереотипам.

Каждый блок оценивался по 5-балльной шкале, после чего результаты были преобразованы в процентное распределение по категориям: низкий (1–2 балла), средний (3 балла), высокий (4–5 балла).

Таблица 1. Распределение участников по уровню осознания гендерных ролей

Уровень	Количество участников	Процент участников
Низкий	12	15%
Средний	42	52,5%
Высокий	26	32,5%

Как видно из таблицы 1, большинство участниц (52,5%) демонстрируют средний уровень осознания гендерных ролей. Это свидетельствует о постепенной трансформации традиционных представлений: студентки осознают необходимость балансирования между традиционными ожиданиями общества и собственными стремлениями к профессиональной и личной самореализации. Высокий уровень осознания, характерный для 32,5% опрошенных, отражает явное стремление к активной интеграции принципов равноправия и критическому переосмыслению устоявшихся стереотипов.

Таблица 2. Распределение участников по социальной активности и самореализации

Уровень	Количество участников	Процент участников
Низкий	10	12,5%
Средний	45	56,25%
Высокий	25	31,25%

Анализ данных, представленных в таблице 2, демонстрирует, что более половины участниц (56,25%) находятся на среднем уровне социальной активности. Это отражает переходный этап формирования самостоятельной идентичности и готовности к участию в профессиональной и общественной жизни. Высокий уровень социальной активности у 31,25% участниц характеризуется проявлением лидерских качеств, инициативностью в организации проектов и участии в студенческих научных и социальных инициативах. Низкий уровень (12,5%) указывает на сохраняющееся влияние пассивных стереотипов, ограничивающих самооценку и активность.

Таблица 3. Распределение участников по отношению к равноправию и гендерным стереотипам

Уровень	Количество участников	Процент участников
Низкий	14	17,5%
Средний	38	47,5%
Высокий	28	35%

Данные таблицы 3 показывают, что почти половина участниц (47,5%) занимает среднюю позицию по отношению к равноправию. Это свидетельствует о процессе критического переосмысления традиционных норм и постепенной адаптации к новым социальным стандартам. Высокий уровень принятия равноправия и отказа от стереотипов фиксируется у 35% студенток, что указывает на формирование новой модели гендерной идентичности, ориентированной на активное участие в профессиональной и общественной жизни.

Анализ взаимосвязей между тремя исследуемыми параметрами показывает устойчивую корреляцию: студентки с высоким уровнем осознания гендерных ролей, как правило, демонстрируют также высокий уровень социальной активности и позитивное отношение к равноправию. Напротив, участницы с низким уровнем осознания гендерных ролей чаще сохраняют пассивность в социальной деятельности и консервативное отношение к стереотипам. Этот результат подтверждает гипотезу о взаимосвязанности когнитивного, поведенческого и ценностного компонентов гендерного самосознания.

Качественный анализ полуструктурированных интервью позволил дополнить количественные данные и выявить три ключевых тенденции в трансформации гендерного самосознания:

1. Большинство студенток осознают ценность семейных и культурных традиций, одновременно стремясь к профессиональной самореализации.

2. Высокий уровень социальной активности коррелирует с вовлеченностью в студенческие проекты, участие в волонтерских инициативах и профессиональных конкурсах.

3. Значительная часть участниц проявляет критическое мышление относительно устоявшихся социальных ролей и демонстрирует готовность формировать индивидуальный жизненный путь, ориентированный на равноправие и личностное развитие.

На основании результатов можно утверждать, что трансформация гендерного самосознания женщин-студенток УДН им. Академика Куатбекова представляет собой комплексный процесс, включающий когнитивные, поведенческие и ценностные изменения. Большинство участниц находится на среднем уровне развития гендерного самосознания, что указывает на переходный этап формирования новой идентичности, сочетающей традиционные ценности и современные требования к равноправию.

В целом результаты исследования подтверждают, что образовательная среда университета, активное участие в общественной и профессиональной жизни, а также влияние современных медийных и культурных практик оказывают значительное влияние на формирование трансформированного гендерного самосознания. Это подчеркивает важность комплексного подхода к гендерному воспитанию и поддержке инициатив студенток, направленных на развитие критического мышления, социальной активности и самостоятельной идентичности.

Высокий уровень гендерного самосознания фиксируется у значительной части студенток, проявляющих активность в профессиональной, академической и общественной сферах, а также демонстрирующих критическое отношение к устоявшимся стереотипам. Установлена прямая взаимосвязь между когнитивным, поведенческим и ценностным компонентами гендерной идентичности, что подтверждает комплексный характер процесса трансформации.

Список использованной литературы

1. Амирханова, Г. А. Гендерная идентичность в современном обществе: социологический анализ. Алматы: КазНУ, 2019. 248 с.

2. Иванова, Л. В., Петров, С. А. Социальная психология гендерных отношений. Москва: Наука, 2020. 312 с.

3. Назарбекова, А. К. Эмпирическое исследование трансформации женского самосознания в постсоветском Казахстане. Журнал «Социальная психология», 2021, № 3, С. 45–58.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ АДАПТИВНОГО ТЕСТИРОВАНИЯ И ТРАДИЦИОННЫХ МЕТОДОВ ОЦЕНКИ ЗНАНИЙ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Гребещенко В.Е.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада орта мектептің 3-А және 3-Б сыныптарында (әр сыныпта 25 оқушы) адаптивті тестілеу мен дәстүрлі білімді бағалау әдістерінің тиімділігі салыстырмалы түрде зерттелген. Эксперимент барысында оқушылар математика пәнінен екі кезеңде сынақтан өткізілді: дәстүрлі тестілеу және адаптивті тестілеу. Нәтижелер көрсеткендей, адаптивті тестілеу оқушылардың білім деңгейін дәлірек анықтауға, білімдегі олқылықтарды айқындауға және мотивацияны арттыруға мүмкіндік береді.

Summary: This study presents a comparative analysis of the effectiveness of adaptive testing and traditional knowledge assessment methods in the 3-A and 3-B grades (25 students per class) of a secondary school. The experiment was conducted in two stages: traditional testing and adaptive testing in mathematics. Results indicated that adaptive testing provides a more accurate assessment of students' knowledge, identifies learning gaps, and enhances motivation.

Актуальность исследования обусловлена современными требованиями к образовательному процессу, связанными с необходимостью индивидуализации обучения и объективной оценки уровня компетенций учащихся средней школы. Традиционные методы оценки знаний, основанные на стандартизированных тестах и единых контрольных работах, нередко не учитывают индивидуальные особенности обучающихся, такие как темп усвоения материала, уровень предварительной подготовки и тип когнитивного восприятия информации. В результате эффективность таких методов в плане диагностической точности и мотивации учащихся может быть ограниченной.

Современные подходы к оценке знаний ориентированы на применение цифровых технологий и инструментов адаптивного тестирования, которые обеспечивают динамическое регулирование сложности заданий в зависимости от уровня компетентности конкретного ученика [1]. Адаптивное тестирование позволяет выявить как сильные, так и слабые стороны каждого учащегося, обеспечивая более точную диагностику знаний и навыков, а также поддерживая мотивационный компонент образовательного процесса [2]. Этот подход становится особенно актуальным в условиях внедрения информационно-коммуникационных технологий в образовательную среду и перехода к компетентностно ориентированному обучению.

Несмотря на растущий интерес к адаптивным системам оценки знаний, наблюдается недостаточная систематизация эмпирических данных о сравнительной эффективности этих методов по сравнению с традиционными подходами [3]. Отсутствие комплексного анализа ограничивает возможности педагогов и исследователей в принятии обоснованных решений о внедрении инновационных форм оценки в практику средней школы.

Экспериментальное исследование проводилось в условиях средней школы с целью сравнительной оценки эффективности адаптивного тестирования и традиционных методов контроля знаний учащихся. Выборка включала два параллельных класса третьего уровня обучения — 3 А и 3 Б, по 25 учеников в каждом, в школе-гимназии №1 им. А.С.Пушкина. Основной задачей исследования было определить, насколько внедрение адаптивных методов оценки способно повысить точность диагностики знаний и выявить индивидуальные образовательные потребности учащихся по сравнению с традиционными формами тестирования, в частности при изучении раздела «Математика».

Для реализации исследования использовался двухэтапный подход. На первом этапе все учащиеся проходили традиционное тестирование, включающее 20 заданий различной сложности, направленных на проверку базовых и расширенных знаний по изученному материалу. На втором этапе применялось адаптивное тестирование с использованием цифровой платформы, позволяющей динамически изменять уровень сложности заданий в зависимости от успешности предыдущих ответов. Для объективного сравнения результаты тестов были конвертированы в процентные показатели правильных ответов, что позволило унифицировать показатели и провести количественный анализ.

Результаты эксперимента демонстрируют заметные различия между методами оценки как в среднем уровне достижений, так и в распределении знаний среди учащихся. Средний показатель правильных ответов в традиционном тестировании в классе 3 А составил 68,4 %, в то время как при адаптивном тестировании средний балл повысился до 82,1 %. Аналогичная тенденция наблюдалась в классе 3 Б: традиционные тесты показали средний результат 65,8 %, тогда как адаптивная система зафиксировала 80,5 %. Эти данные указывают на то, что адаптивное тестирование позволяет более точно выявлять уровень знаний, минимизируя влияние случайного успеха или затруднений, характерных для стандартных форм контроля.

Таблица 1. Сравнение средних показателей правильных ответов учащихся 3 А и 3 Б классов при традиционном и адаптивном тестировании (%)

Класс	Традиционное тестирование	Адаптивное тестирование	Разница (%)
3 А	68,4	82,1	+13,7
3 Б	65,8	80,5	+14,7

Анализ распределения результатов показал, что традиционные методы оценки характеризуются более широким разбросом значений. В классе 3 А 20 % учащихся набрали менее 60 % правильных ответов, в то время как в адаптивном тестировании доля учеников с низкими результатами снизилась до 8 %. В 3 Б классе аналогично наблюдалось сокращение числа учащихся с показателями ниже 60 % с 24 % до 12 %. Такая динамика свидетельствует о повышении дифференцирующей способности адаптивного тестирования и более точном распределении учеников по уровням знаний.

Таблица 2. Распределение учащихся по уровням усвоения материала (%)

Класс	Уровень знаний	Традиционное тестирование	Адаптивное тестирование
3 А	Высокий (>85%)	16	28
	Средний (70–85%)	48	54
	Низкий (<70%)	36	18
3 Б	Высокий (>85%)	12	24
	Средний (70–85%)	52	52
	Низкий (<70%)	36	24

Результаты таблицы демонстрируют, что адаптивное тестирование способствует увеличению доли учащихся с высоким уровнем знаний и снижению числа учащихся, имеющих пробелы в освоении материала. Эти данные подтверждают гипотезу о том, что адаптивные методы не только выявляют реальные компетенции каждого ученика, но и стимулируют более глубокое усвоение учебного материала, обеспечивая положительный эффект образовательной мотивации.

В ходе анализа также учитывались индивидуальные характеристики учащихся, такие как темп усвоения материала и предшествующая подготовка. Выявлено, что адаптивное тестирование уменьшает диспропорцию между учащимися с различными уровнями начальной подготовки. Например, среди учащихся 3 А с исходно низкой успеваемостью средний процент правильных ответов в традиционном тестировании составил 54 %, тогда как при адаптивной системе он увеличился до 71 %. В 3 Б аналогичные показатели изменились с 50 % до 69 %. Таким образом, адаптивная форма контроля нивелирует влияние исходного уровня знаний, предоставляя каждому ученику возможность проявить свой потенциал в оптимальных условиях.

Таблица 3. Сравнение показателей учащихся с низкой исходной успеваемостью (%)

Класс	Тестирование	Средний % правильных ответов
3 А	Традиционное	54
	Адаптивное	71
3 Б	Традиционное	50
	Адаптивное	69

Эта тенденция указывает на высокую диагностическую ценность адаптивного тестирования и его способность формировать более справедливую оценочную систему, где результаты зависят не только от случайных факторов или нервозности ученика, но и от фактического уровня компетентности.

Дополнительно был проведен корреляционный анализ между результатами традиционного и адаптивного тестирования. В 3 А классе коэффициент корреляции составил 0,74, в 3 Б — 0,69, что свидетельствует о высокой, но не абсолютной согласованности между методами. Это подтверждает, что адаптивное тестирование выявляет дополнительные нюансы

уровня знаний, которые традиционные тесты не фиксируют, например, способность к быстрому переносу знаний на новые задачи.

Комплексный анализ полученных данных показывает, что адаптивное тестирование обладает рядом преимуществ перед традиционными методами:

1. Повышенная точность диагностики — позволяет выявить как сильные, так и слабые стороны каждого ученика.

2. Снижение диспропорций между учениками с разным уровнем подготовки — учащиеся с изначально низкой успеваемостью показывают значительный прогресс.

3. Рост мотивации и вовлеченности — динамическое изменение сложности заданий стимулирует интерес к обучению и снижает уровень тревожности.

4. Упрощение анализа результатов для педагогов — процентные показатели и распределение по уровням знаний облегчают принятие управленческих решений по индивидуализации учебного процесса.

Таким образом, результаты эксперимента в Школе-гимназии №1 им. А.С. Пушкина подтверждают эффективность адаптивного тестирования как метода оценки знаний в условиях средней школы. Применение адаптивной системы позволяет достичь более высокой объективности оценки, выявить индивидуальные образовательные потребности, повысить средний уровень знаний учащихся и снизить долю учеников с низкой успеваемостью. Данные результаты создают основание для внедрения адаптивных методов в образовательную практику, особенно в сочетании с традиционными формами контроля, обеспечивая комплексный и дифференцированный подход к оценке и развитию компетенций школьников.

Список использованной литературы

1. Аванесов В. С. Композиция тестовых заданий : учебник для преподавателей, студентов и аспирантов / В. С. Аванесов. — М. : Центр тестирования, 2002. — 217 с.
2. Кабанова Т. А., Новиков В. А. Тестирование в современном образовании : учебное пособие / Т. А. Кабанова, В. А. Новиков. — М. : Высшая школа, 2010. — 368 с.
3. Соколова О. Ю. Анализ качества образовательного процесса на основе технологий компьютерного тестирования / О. Ю. Соколова // Вестник СГСЭУ. — 2004. — № 3. — С. 32-37.

УДК 54:502

ИНТЕГРАЦИЯ ЗЕЛЕННОЙ ХИМИИ В КУРС СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Грошева С.А.

Магистрант, ЮКУ им. М. Ауэзова, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада мектеп бағдарламасына жасыл химияның он екі қағидасын енгізудің өзектілігі қарастырылады. Автор дәстүрлі химия пәндеріне экологиялық аспектілерді біріктіру қажеттілігін негіздейді және қатты химиялық заттарды қолданбайтын балама оқыту әдістерін ұсынады. Бұл мақалада орта мектеп оқушыларының экологиялық жауапкершілігін тәрбиелеу үшін тұрақты даму негіздеріне арналған оқыту уақытын ұлғайту туралы айтылады.

Summary: This article examines the relevance of introducing twelve principles of green chemistry into the school curriculum. The author substantiates the need to integrate environmental aspects into traditional chemistry disciplines and proposes alternative teaching methods that avoid the use of harsh chemicals. The paper argues for increasing the teaching time devoted to the fundamentals of sustainable development to foster environmental responsibility in middle school students.

В настоящее время использование и внедрение зеленой химии в повседневном обиходе является одной из актуальных тем современного мира. Мировые экологи начали активно беспокоиться за нашу планету по причине увеличения использования агрессивных химических веществ и выбросов отходов в непредназначенные для этого места. Распространение загрязнения океанов и рек, отчего умирают обитатели морской фауны; резкое мировое потепление, по причине огромных выбросов таких газов, как метан, углекислый газ и др. Все это является причиной неправильного использования химических технологий и производств. Создавая одно, люди начали разрушать другое. В дальнейшем появилось направление зеленой химии из тандема экологии, биологии и самой химии.

Внедрение зеленой химии в уроки для детей среднего звена является гибким началом для понимания у школьников важности ценить и оберегать нашу планету. Зеленая химия является областью науки, изучающей химические процессы в технологиях и производствах, внедряющая различные методы уменьшения или полного отказа от использования химически опасных веществ. Главным лозунгом зеленой химии является полное предотвращение химически опасных отходов, чем заниматься их переработкой и очисткой окружающей среды от их влияния.

Для увеличения понимания и внедрения зеленой химии, предлагается начать проводить занятия данного предмета у учеников средней школы. С начала 2000-х годов такие страны, как Китай, США и Европейский Союз, начали активно использовать зеленую химию в жизни. Для этого в университетах этих стран студентов начали обучать данной дисциплине. В настоящее время показатели в области экологии стабильно выше, чем в странах СНГ. Изучение зеленой химии для школьников можно начать с книги «12 принципов зеленой химии» П. Анастаса и Дж. Уорнера 1998 года [1].

Первой задачей является полный отказ от появления отходов, то есть разработка химических линий так, чтоб отходы не образовывались, либо же был полный цикл, в процессе которого сами отходы были вовлечены в создание чего-то нового.

Вторая задача предлагает создавать вещества с максимальным выходом продукта, что дает полноценный продукт с полной концентрацией вещества в нем, без каких-либо потерь.

В третьем принципе актуализируется создание щадящих синтезов, которые не будут влиять на окружающую среду и здоровье человека.

Четвертый принцип заявляет создание химически безопасных продуктов, при этом имеющих отличный качественный состав, справляющийся с определенной задачей.

Пятый принцип ограничивает использование токсичных растворителей в процессе производства. К примеру, раньше в производстве использовались четыреххлористый углерод и органические бензол и дихлорэтан, в настоящее время многие производства решили их заменять на воду, спирты и ацетон.

Шестой принцип предлагает использовать более низкие температуры в производстве. А также проводить реакции при нормальной температуре и давлении.

В седьмом принципе говорится об использовании сырья, которое возобновляется. Многие предметы ежедневного обихода производятся в процессе крекинга нефти и ее фракций.

Восьмой принцип предлагает использование разлагаемых веществ. Для детей это можно описать использованием веществ, которые имеют способность разлагаться. В таком качестве часто приводят в пример отказ от использования пластиковых стаканчиков, которые не разлагаются до 1000 лет. Таким образом, родители сами могут внедрить детям использование стеклянных или многоразовых бутылок.

Девятый принцип предполагает многократное использование катализаторов - тех веществ, которые можно использовать повторно.

Десятый принцип рекомендует использовать разлагаемые вещества, как в быту, так и в промышленной деятельности [2].

Далее два принципа рекомендуют использовать и внедрять мониторинг за синтезом, для предотвращения образования лишних веществ. А также внедрение таких линий синтеза, которые не приведут к внезапным авариям.

Для школьников внедрять зеленую химию можно через уроки химии, на примерах таких тем, как изучение кислот и оснований в 7 классе. Изучение данной темы можно дополнить причиной образования кислотных дождей. На лабораторных занятиях вместо использования агрессивных кислот, таких как соляная и серная, можно использовать натуральные кислоты, к примеру, лимонную кислоту. Внедрение зеленой химии начнется не только с теоретических основ, но и с практических. Для лучшего внедрения данной темы в систему образования, следует улучшить педагогический подход. Для школьников среднего звена, большая часть теории будет эффективнее усвоена с помощью различных проектов. Изучение у школьников будет углубляться в процессе поиска информации для разработки альтернативных методов разнообразных химических технологий. Таким образом, у молодого поколения появятся не только новые знания, но и ответственность перед собой за окружающую среду и ее безопасность.

В настоящее время при анализе уроков химии в Республике Казахстан, на уроки для учеников 7-го класса выделяется 34 часа в год, то есть по 1 уроку в неделю. Предлагается увеличить количество часов или внедрить

дополнительные часы по химии для дополнения на изучение основ зеленой химии.

Список использованной литературы

1. P.T.Anastas, J.C. Warner. Green Chemistry: Theory and Practice, Oxford University Press, New York, 1998.
2. P.T.Anastas, J.B.Zimmerman, Environmental Science & Technology, 37, 5, 94-101 (2003)

УДК: 159.99.072

СОВРЕМЕННЫЕ НОВШЕСТВА В СФЕРЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ УСЛУГ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЭТИКИ ПСИХОЛОГА

Дарибаева Мадина Доскулкызы магистр, старший преподаватель,
КошкарOVA Мадина Габитовна магистр, старший преподаватель,
Центрально-Азиатский Инновационный университет,
Шымкент, Казахстан.

Түйін: Этика, психолог, этикалық принциптер, кәсіби қызмет

Summary: The article examines the essence of professional ethics of a psychologist.

Психологические услуги представляют собой важную часть системы помощи человеку, направленной на решение эмоциональных, поведенческих и личностных проблем. Они основаны на научных знаниях и требуют строгого соблюдения профессиональной этики, которая регулирует отношения между психологом и клиентом.

В последние годы данная сфера активно развивается, что связано с технологическим прогрессом и изменениями в обществе.

Глобализация, увеличение информационной нагрузки, социальные изменения и ускорение темпов жизни напрямую влияют на психическое здоровье людей. В таких условиях психологическая служба стала важной областью поддержки гармоничного развития, эмоциональной стабильности и социальной адаптации личности. Психолог-это не только консультант, но и профессионал, который помогает раскрыть внутренние ресурсы личности.

Психологическая служба-это система профессиональной деятельности, направленная на оказание психологической помощи в сфере образования, здравоохранения, социальной защиты, производства и других сферах. Психологическая служба характеризуется тем, что психолог связан с применяемыми методами и задачами: психодиагностикой, психотерапией, психологической коррекцией и консультированием.

Можно выделить действия практикующего психолога в области реализации и применения всех моральных норм, относящихся к профессиональному этическому кодексу. Это действия психолога в ситуации, когда кто-то нарушил интерес к развитию детей; действия психолога в ситуации, когда он не смог в удовлетворительной степени помочь ребенку и вынужден использовать официально не одобренные, непроверенные методы; отношения, которые имели место между психологом с учителями, родителями в ситуациях,

связанных с публикацией результатов психодиагностических исследований; действия психолога в ситуации, когда решается судьба ребенка и т.д. позиции.

Одним из главных современных нововведений является переход психологической помощи в цифровую среду. Сегодня широко используются:

- онлайн-консультации
- видеосессии
- мобильные приложения

Цифровизация делает помощь более доступной и гибкой. Например, клиент может получать поддержку независимо от своего местоположения.

Кроме того, появляются чат-боты и системы на основе искусственного интеллекта, которые помогают отслеживать эмоциональное состояние и дают первичные рекомендации.

Профессия психолога многогранна и сложна. Это зависит от выполняемых психологом задач, предъявляемых к нему требований, профессиональных качеств и достижений. Данная профессия относится к типу "человек-человек" в классификации Е.А.Климова. Это означает, что специалист, получивший профессию такого типа, должен уметь находить общий язык с людьми независимо от их индивидуальных особенностей, устанавливать и поддерживать контакт, понимать и принимать людей такими, какие они есть, относиться к ним бесценно, понимать особенности личности, поведения и т.д. [1, 27с.].

Конечно, эта профессия в настоящее время очень востребована, так как сфера деятельности очень широка, от образовательных учреждений и частной практики до крупных организаций. Следует отметить, что во всех случаях спектр целей и задач работы носит исключительно индивидуальный характер, имеет свои особенности и характеристики. Однако этика психолога остается неизменной составляющей профессиональной деятельности. Это понятие не меняется в зависимости от места осуществления деятельности, в любом месте, в любое время этические нормы и правила остаются неизменными.

Новым направлением стало внедрение искусственного интеллекта в психологическую практику. ИИ применяется для:

- анализа поведения клиента;
- автоматизации диагностики;
- поддержки психолога в работе.

Однако это новшество порождает серьезные этические вопросы. Исследования показывают, что использование ИИ в психотерапии требует строгого контроля из-за возможных рисков для клиента и необходимости оценки последствий взаимодействия

Этика психолога-это нормы и правила, отражающие содержание Этического кодекса психолога, необходимые для профессионального выполнения своих обязанностей. На наш взгляд, соблюдение этических принципов является обязательным, поскольку они регулируют отношения с моральными нормами и моральной составляющей профессионала. Следует отметить, что для профессиональной этики существуют общие принципы:

уважение к личности; Защита прав человека; честность и искренность в отношении клиента; разумность в использовании инструментов и процедур.

Профессиональная этика-это система моральных норм и принципов, которыми руководствуется психолог в своей деятельности. Этика психолога основывается на международных и национальных профессиональных стандартах. Например, этический кодекс, предложенный American Psychological Association (APA), широко используется в мировой практике.

Основные этические принципы психолога:

1. Конфиденциальность. Информация, полученная от клиента, должна храниться в тайне. Это основа доверительных отношений.

2. Не причинять вреда. Психолог не должен своими действиями причинять клиенту психологический или социальный вред.

3. Компетентность. Специалист должен оказывать услуги только в рамках своей квалификации. При необходимости необходимо направление к другим специалистам.

4. Уважение прав клиента. Каждый человек имеет равные права независимо от возраста, пола, национальности, религии или социального статуса.

5. Профессиональная ответственность. Психолог отвечает за результат своей работы и поддерживает профессиональные стандарты [2,128 с.].

Современные изменения в психологической практике требуют обновления этических норм. К традиционным принципам (конфиденциальность, добровольность, ответственность) добавляются новые требования:

- защита цифровых данных клиента;
- прозрачность онлайн-консультаций;
- ответственность при использовании технологий.

Кроме того, усиливается внимание к обучению специалистов: проводятся семинары, супервизии и курсы по этике, что свидетельствует о росте значимости профессиональных стандартов

Психологическая служба является важным социальным институтом, обеспечивающим психическое благополучие общества. А профессиональная этика психолога-залог качества и эффективности его деятельности. Соблюдение этических принципов повысит доверие между клиентом и специалистом и укрепит профессиональную репутацию.

Таким образом, основными новшествами в сфере психологических услуг являются цифровизация, внедрение искусственного интеллекта, развитие персонализированных подходов и усиление профессиональной этики. Современная психология стремится сочетать технологические инновации с гуманистическими принципами, обеспечивая безопасность и эффективность помощи клиенту.

Список использованной литературы

1. Климов Е.А., Развивающийся человек в мире профессий, Обнинск,1993 г
2. Юсупова И.Н. Профессиональная этика психологов: [Текст] Учебное пособие. — М.: РУТ (МИИТ), 2019.

КӘСІПТІК БАҒДАР БЕРУ ЖҰМЫСЫНЫҢ НЕГІЗГІ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ ПРИНЦИПТЕРІ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ ТӘСІЛДЕРІН ТАЛДАУ

Досалы Мерей Бекзатқызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты проблемы профессионального самоопределения молодежи. Также определяются эффективные условия, формы и актуальные проблемы профориентационной работы. Сравнивается опыт страны и зарубежья, предлагаются направления совершенствования системы профориентации. Результаты исследования включают практические рекомендации, которые способствуют поддержке профессионального развития молодежи и их осознанному выбору профессии.

Summary: The article examines the theoretical and practical aspects of the problem of professional self-determination of youth. Effective conditions, forms and actual problems of career guidance are also determined. The experience of the country and abroad is compared, and directions for improving the career guidance system are proposed. The results of the study include practical recommendations that help support the professional development of young people and their informed choice of profession.

Кәсіпті таңдау және оны игеру кәсіби өзін-өзі анықтаудан басталады және тұлғаның психологиялық, психофизиологиялық ерекшеліктерімен байланысты. Кәсіби өзін-өзі анықтау тек жастық шақты ғана емес, мамандықтың түпкілікті таңдауы тікелей орын алған кезде, сондай-ақ алдыңғы және кейінгі кезеңдерді қамтиды. Жастардың кәсіби өзін-өзі анықтау процесіне әсер ететін психологиялық алғышарттар-бұл өзін-өзі тану, кәсіби бағдар және тұлғаның құндылық бағдарлары. Болашақ мамандықты таңдау кезінде: кәсіби қызығушылықтар, тенденциялар, ұмтылыстар, көзқарастар мен мотивтер маңызды. Кәсіптік бағдар беру жұмысының негізгі мақсаты-адамдарға өз қалауына, мүдделеріне, қабілеттері мен мүмкіндіктеріне сәйкес мамандық таңдауда көмек көрсету.

Кәсіби өзін-өзі анықтау бойынша жұмыста маман өз қызметін жүзеге асыру кезінде келесі ережелерді ескеруі керек –

- еңбек нарығында, белгілі бір аймақта және жалпы елде заманауи, сұранысқа ие кәсіптерді бағдарлау;
- кәсіби қызметтің барлық белгілі ерекшеліктері туралы нақты ақпарат беру, бұл адамға мамандық таңдауда қателіктер жібермеуге мүмкіндік береді;
- өз жұмысында пайдалану жасына, қалауына және болашақ жоспарларына сәйкес жеке және сараланған тәсілдер;
- жеке тұлғаға қажетті, қойылатын психологиялық және физиологиялық талаптарды ашу;
- оқу орындарымен, кәсіптік бағдарлау орталықтарымен, жұмыспен қамту қызметтерімен, қоғамдық және жастар ұйымдарымен өзара іс – қимыл жасау;
- кәсіби қызметті жүргізуде жүйелілік пен жүйелілікті сақтау [1].

Кәсіптік бағдар беру жұмыстарын жүргізу кезінде бірнеше негізгі шарттарды ескеру қажет:

1. Еңбек нарығының мониторингі. Мамандықтар жоғалады, жаңалары пайда болады. Оқушының қабілеттері мен нарық қажеттіліктерін ескере отырып, оқушыны мамандық таңдауға бағыттау қажет.

2. Мамандыққа деген қызығушылықты қалыптастыру. Кәсіптік бағдарлаудың осы құрамдас бөлігін іске асыру бірнеше кезеңдерде жүзеге асырылады: кәсіптің мазмұнымен танысу; өз қабілеттері мен бейімділіктерін кәсіптің талаптарымен байланыстыра білу; танымдық және кәсіби мүдделердің сәйкестігіне қол жеткізу; өз мүдделерін іске асыру қажеттілігін дамыту.

3. Оқушылардың психологиялық-физиологиялық ерекшеліктерін есепке алу.

4. Оқушылардың құндылық бағдарларын қалыптастыру.

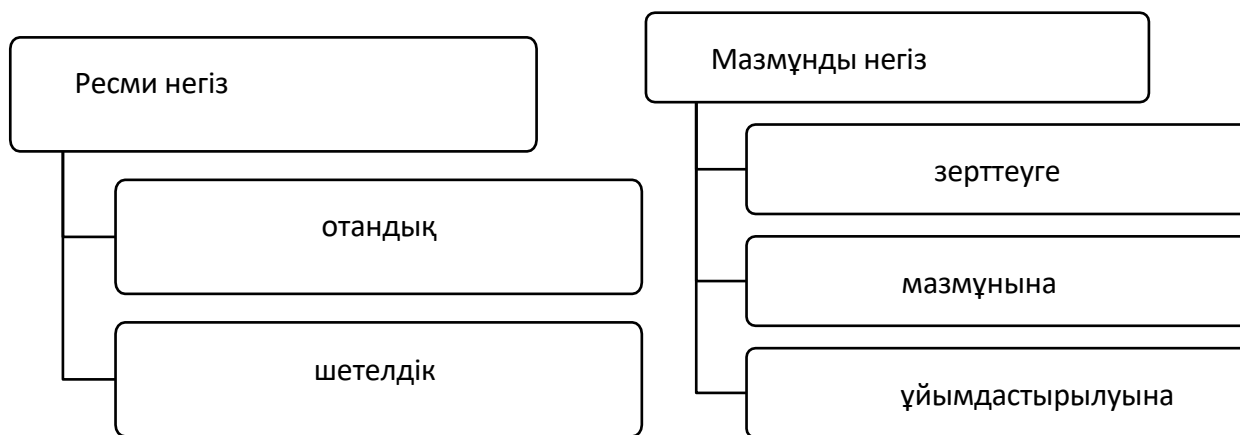
5. Өз қызметінде әртүрлі нысандар мен әдістерді қолдану: кәсіпорындар мен оқу орындарына экскурсиялар, кәсіби шеберлік конкурстары, мәдени-бұқаралық іс-шаралар, шеберлік сыныптары, мамандардың сөз сөйлеуі, стендтер, көрмелер безендіру, конференцияларға қатысу.

Көбінесе маман өз жұмысында жастардың қалауына байланысты кез-келген мамандыққа егжей-тегжейлі енуге арналған дәріс және әңгіме сияқты әлеуметтік-педагогикалық көмек түрлерін қолданады. Бұл әдіс көбінесе тиімсіз-жас студент теориялық ақпаратты ұзақ уақыт бойы сіңіре алмайды, оған көрнекілік пен «орнында тырысу» мүмкіндігі қажет.

Кәсіпорынға экскурсия сияқты форманы ажыратуға болады, бұл форма белгілі бір кәсіп шеңберіндегі еңбек қызметінің мазмұнымен танысу кезінде ең тиімді болып табылады. Бұл жағдайда жас жігіт нақты еңбек жағдайларымен танысып, мамандық туралы өз бейнесін жасай алады және өз ісінің мамандарымен сөйлесе алады. Қазіргі уақытта жоғары сынып оқушыларының қазіргі заманғы тәрбиесі мен білімінің мазмұнын қайта қарау кезінде олардың жеке және кәсіби әлеуетін анықтау үшін вектор қажет. Алайда, бұл болашақ маманның кәсіби дамуының жетекші бағытын анықтау үшін диагностикалық әдістерді әзірлеуді, сондай-ақ оны сәтті жүзеге асырудың жолдарын анықтауды талап етеді.

Кәсіби бағдар-бұл кәсіби қызметтегі белгілі бір бейімділіктер мен таланттарды анықтауға, сондай-ақ кез-келген жастағы адамдарға мансап жолын таңдауға көмектесетін іс-шаралар мен іс-шаралар кешені. Қызметтің әртүрлі салаларында бұл ұғым әртүрлі түсіндіріледі, бірақ мәні өзгеріссіз қалады. Кәсіптік бағдар беру тәсілдерін әртүрлі негіздер мен деңгейлерге қарай жіктеуге болады. Бірінші деңгейдің жіктелуін суретте ұсынамыз (1-сурет).

Кәсіптік бағдарлауды зерттеу түлектің жеке басын зерттеу тәсілдерін және ғылыми негіздердегі практикалық қызмет ретінде кәсіптік бағдарлауды зерттеу тәсілдерін қамтиды.



Сурет 1. 1-деңгейдегі кәсіптік бағдарлау тәсілдерін жіктеу негіздері

Осы тәсілдерге негізделген кәсіби өзін-өзі анықтау бағдарламалары жасөспірімнің кәсіби және жеке дамуына ықпал етеді. Олар жастарға «не жақсы және не жаман», «болу немесе болу», «болу немесе көріну», «адамдар не үшін жұмыс істейді», «Мен үшін өмірде не маңызды» деген негізгі сұрақтарға жауап табуға көмектесу арқылы білім беру вакуумын ішінара толтырады. Егер бұрынғы кәсіптік бағдар «кім болу керек?» деп жүргізілсе, ХХІ ғасырда қандай болу керек?» деген сұрақтарға жауап іздейді.

Кәсіби бағдарлауды мазмұндық жағынан зерттеу үшін 2-деңгейдің бірнеше классификациясы бар:

1. Зерттеу: педагогикалық, психологиялық, социологиялық, экономикалық, медициналық-биологиялық, реттеу, пәнаралық тәсілдер;
2. Мазмұны: басқарушылық, жүйелік-құрылымдық, құқықтық тұлғалық бағдарланған, әлеуметтік-бағдарланған, кешенді тәсілдер;
3. Ұйымдастыру: жүйелік-функционалдық, тұлғалық бағдарланған, ағартушылық, диагностикалық, тәрбиелік, кешенді, сараланған, диалогтық тәсілдер) [2].

Тәсілдерді талдау салыстырмалы әдісті қолдануды және өзекті мәселелерді бөлуді қамтиды. Еліміздегі кәсіптік бағдарлау мәселелерін, соның ішінде бұл процестің басқа елдерде қалай ұйымдастырылғандығы туралы мәліметтерді қысқаша қарастырайық.

Кәсіптік бағдар беру практикасын талдау кезінде келесі сурет пайда болады, оны шартты түрде белгісіздік деп атауға болады, яғни орта мектеп оқушылары мен олардың ата-аналары не таңдайтынын толық түсінбейді, бірақ сонымен бірге олар өздерінің күшті жақтарын, мүмкіндіктерін біледі және соған сүйене отырып, өз таңдауын жасайды (қолайлы мамандық қабілеттерінен). Кәсіби бағдарлау сынақтарының көпшілігі осылай салынған, бұл біздің ойымызша қате.

Мамандық таңдаудың стандартты идеясы: «не жақсы шығады, не қажет және не мүмкін» және үш деректің жиынтығынан азды-көпті қолайлы нәрсе шығады. Жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағдары туралы қалыптасқан идеяларды егжей-тегжейлі түсінуге тырысайық.

Біріншіден, жеке және аяқталған процесс ретінде мамандық таңдау идеясы қате болып табылады, өйткені жоғары сынып оқушылары университетке түсе отырып, өздері қандай кітаптарды оқитынын, қандай қосымша курстарға баратынын, кіммен сөйлесетінін және т. б. таңдайды, «жинақтаушы әсер» байқалады және көптеген «сайлау» нәтижесінде қалыптасады түлек болашақта кәсіби маман ретінде. Мұнда Мамандық таңдау ұғымын өмір бойы уақыт бірлігіне шаққандағы оқиғамен өлшеу керек екенін түсіну маңызды.

Екіншіден, мамандық терминінің қалыптасқан тұжырымдамасы қазіргі Шындықта қандай да бір түрде архаикалық болып табылады. Постиндустриалды елдердің көпшілігінде, негізінен орта және жоғары сыныптарға тән кәсіптерде «кәсіп» терминінің мағынасы «жоба» ұғымымен алмастырыла бастады. Бұл ұғым басқа семантикалық жүктемені көтереді, ал уақыт шкаласында, көп жағдайда, ұзақ мерзімді емес.

Егер біз Еуропа елдерінің тәжірибесіне жүгінетін болсақ, қазіргі уақытта олардың көпшілігі «өмір бойы кәсіби бағдар» саясатын ұстанады. Ол үшін ЕО-да «European Lifelong Guidance Policy Network» желісі арнайы құрылды, оның негізгі функциясы білім беру және одан әрі жұмысқа орналастыру саласында тиісті ұйымдық құрылымдарды қолдау мен құруды қамтитын тұрақты кәсіптік бағдарлау жұмысы саласында Еуропалық Одақ елдерінің ынтымақтастығын дамытуға жәрдемдесу болып табылады.

Зерттеушілердің көпшілігі Францияның Еуропаның кәсіби бағдарлау жұмысының алдыңғы қатарында екенін мойындайды. Бұл елдегі жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағдарлау жұмысы жүйелі, тиісті нормативтік-құқықтық базаға сүйенеді және мемлекет, атап айтқанда еңбек, білім және денсаулық сақтау министрлігі бақылайды [3]. «Ұлттық Ақпарат және кәсіп бюросы» мемлекеттік деңгейде құрылған ұйым ретінде жастарды белгілі бір кәсіпті таңдаудың мүмкіндіктері, перспективалары, ерекшеліктері туралы хабардар етеді.

Біздің елімізде, өздеріңіз білетіндей, ЖОО-ға түсу үшін ҰБТ -ның белгілі бір нәтижелері қажет. Көп жағдайда бұл ақталмайды, өйткені орта мектеп оқушыларының көпшілігі өздерінің қабілеттері мен тілектерінің қолдану аясын көретін жерге емес, балы жететін жерге барады. Табиғи және логикалық сұрақ туындайды, ал егер бәрі «шатастырылған» болса және оқушылар не қалайтынын білмесе және олардың қалауына көп нәрсе байланысты болмаса, онда сіз орта мектеп оқушыларына қалай көмектесе аласыз, олар өз қабілеттерін барынша жүзеге асыруы үшін не істеу керек?

Біздің ойымызша, бұл мәселені шешу үшін келесілер қажет:

- болашақ «мамандық» ұғымынан жеке дамудың кәсіби стратегиялық траекториясын таңдау тұжырымдамасына көшу, жоғары сынып оқушыларына «нақты» деген «ресми» түсінікті түсіндіруге бағытталған жұмыс жүргізу;

- жоғары білім тек мәртебе мен білімді арттыру ғана емес, сонымен қатар әртүрлі капиталдарды жинақтау және оларды одан әрі айырбастау мүмкіндігі екендігіне назар аудара отырып, жоғары оқу орындары туралы түсінікті түсіндіру және кеңейту;

- өткен бай және табысты тәжірибеге сүйене отырып, орта мектеп оқушылары нақты жағдайда мамандықтармен танысуға мүмкіндігі бар пәндерді модернизациялау және мектептерге енгізу;

- жоғары сынып оқушыларының кәсіби бағдарлауының маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болып табылатын кәсіби білім берудің қолданыстағы моделін өзгерту және жаңарту. Модификацияның бір әдісі - «мұғалімсіз» мамандықтар нарығын түсінуге, оқушыға қабілеті мен қызығушылығы бар салада қалай дамуға болатындығын көрсетуге көмектесетін цифрлық қызметтер мен бағдарламалық өнімдерді енгізу.

Еліміздің және шетелдік тәжірибені ескеретін кәсіптік бағдар беру жұмысының мазмұны мен нысаны бойынша ғылымды қажетсінетін және инновациялық сұраныс пен қазіргі заманғы кәсіптік бағдар беру ресурстарын қанағаттанарлықсыз пайдалану, кәсіптік бағдар беру саласындағы әуесқойлық арасындағы қайшылықты жою қажет. Қазіргі уақытта кәсіптік бағдарлау функциялары білім беру ұйымдарында және кәсіптік бағдарлау қызметтерін көрсететін мамандандырылған мекемелерде жұмыс істейтін білім беру жүйесі қызметкерлерінің әртүрлі лауазымдарына бөлінген. Бұл күш пен жауапкершіліктің бұлыңғырлануына, тиімділіктің төмендеуіне әкеледі. Мектеп объективті түрде түлектердің жеке қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын өзекті кәсіптік бағдарлау ресурстарына ие емес.

Кәсіптік бағдарлаудың әртүрлі тәсілдерінің тиімділігін зерттеу, енгізу және талдау, сондай-ақ болашақ мамандар арасында танымал толыққанды бағдарламалық өнімдерді құру бойынша жүйелі жұмыс қажет.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Амбарова, П. А. Новые подходы к профессиональной ориентации в школе в условиях изменяющегося мира профессий / П. А. Амбарова, М. В. Немировский // Известия Уральского федерального университета. Серия 1: Проблемы образования, науки и культуры. — 2020. — Т. 26. — № 1 (195).
2. Самоопределение и профессиональная ориентация учащихся: учебник и практикум для вузов / С. В. Панина, Т. А. Макаренко. — 3-е изд., перераб. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2020.
3. Пряжников Н.С. Школьная профориентация: реальность и мечты. Школьный психолог. — 2003. — № 4.

УДК 376:004.9

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБЛАСТИ ДЕФЕКТОЛОГИИ

Дуйсенбиев А.Ж.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада дефектологиялық тәжірибеде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолданудың мүмкіндіктері мен тиімділігі қарастырылады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жүргізілетін түзету-педагогикалық жұмыста

қолданылатын заманауи цифрлық құралдар талданады. Даму бұзылыстарын диагностикалау, оқыту және түзету барысында АКТ қолданудың артықшылықтары ашып көрсетіледі. Цифрлық технологияларды енгізу білім беру процесінің тиімділігін арттыруға, оқытуды дараландыруға және білім алушылардың танымдық белсенділігін дамытуға ықпал ететіні атап өтіледі.

Summary: The article examines the possibilities and effectiveness of using information and communication technologies (ICT) in defectological practice. Modern digital tools used in correctional and pedagogical work with children with special educational needs are analyzed. The advantages of using ICT in the diagnosis, education, and correction of developmental disorders are revealed. It is noted that the introduction of digital technologies contributes to increasing the effectiveness of the educational process, individualizing learning, and developing students' cognitive activity.

Современное образование активно развивается под влиянием цифровизации и внедрения информационно-коммуникационных технологий. Особое значение ИКТ приобретают в области специальной педагогики и дефектологии, где они становятся важным инструментом коррекционно-развивающей работы. Использование цифровых технологий позволяет создавать новые условия для обучения и социализации детей с особыми образовательными потребностями, обеспечивая доступность образовательного процесса и повышая его эффективность [1].

Актуальность данной темы обусловлена необходимостью поиска инновационных методов обучения и коррекции, способствующих более успешной адаптации и развитию детей с различными нарушениями развития.

Информационно-коммуникационные технологии представляют собой совокупность программных и технических средств, используемых для сбора, обработки, хранения и передачи информации. В дефектологической практике ИКТ применяются для решения различных педагогических задач: диагностики, коррекции, обучения и мониторинга развития обучающихся.

Использование мультимедийных средств, интерактивных программ, электронных учебных материалов и специализированных приложений позволяет сделать коррекционные занятия более наглядными, интересными и доступными для детей. Визуализация информации способствует лучшему восприятию и усвоению учебного материала, особенно у детей с нарушениями речи, слуха, зрения или интеллекта [2].

В дефектологии информационно-коммуникационные технологии применяются в нескольких ключевых направлениях [3]:

1. Диагностика нарушений развития.

Цифровые диагностические программы помогают специалистам более точно оценивать уровень развития ребенка, выявлять особенности когнитивных процессов и определять направления коррекционной работы.

2. Коррекционно-развивающее обучение.

Интерактивные образовательные программы и обучающие игры способствуют развитию речи, внимания, памяти, мышления и мелкой моторики. Они позволяют создавать индивидуальные задания с учетом возможностей каждого ребенка.

3. Использование мультимедийных ресурсов.

Видео, анимация, интерактивные презентации и электронные учебные материалы повышают мотивацию обучающихся и делают процесс обучения более динамичным.

4. Дистанционное обучение и консультирование.

Современные платформы позволяют проводить онлайн-занятия, консультации для родителей и педагогов, а также обеспечивать непрерывность коррекционной работы.

Применение информационно-коммуникационных технологий в работе дефектолога имеет ряд значительных преимуществ:

- индивидуализация образовательного процесса;
- повышение мотивации и познавательной активности обучающихся;
- развитие самостоятельности детей;
- возможность многократного повторения учебного материала;
- доступность обучения для детей с ограниченными возможностями здоровья;
- расширение методических возможностей педагогов.

Кроме того, использование цифровых технологий способствует развитию коммуникативных навыков и социальной адаптации детей.

Несмотря на значительные преимущества, применение ИКТ в дефектологии сопровождается рядом трудностей. К ним относятся недостаточная техническая оснащенность образовательных учреждений, нехватка специализированных программ, а также необходимость повышения цифровой компетентности педагогов.

Также важно учитывать индивидуальные особенности детей и избегать чрезмерного использования цифровых устройств, чтобы сохранить баланс между традиционными и инновационными методами обучения.

Таким образом, информационно-коммуникационные технологии играют важную роль в развитии современной дефектологии. Их использование способствует повышению эффективности коррекционно-образовательного процесса, расширяет возможности педагогов и обеспечивает более качественную поддержку детей с особыми образовательными потребностями. В дальнейшем необходимо продолжать разработку специализированных цифровых ресурсов и совершенствовать методику их применения в дефектологической практике.

Список использованной литературы

1. Аксенова Л.И. Специальная педагогика. — Москва: Академия, 2018.
2. Аутаева А.Н., Бутабаева Л.А. Дефектология: каталог элективных дисциплин. — Алматы: Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2017.
3. Левченко И.Ю., Забрамная С.Д. Психолого-педагогическая диагностика развития детей с ограниченными возможностями здоровья. — Москва: Академия, 2019.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЗАИМОСВЯЗИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА УЧЕБНОЙ ГРУППЫ И КОММУНИКАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ

Евсеева О.Н.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада оқу тобының әлеуметтік-психологиялық климатының студенттердің коммуникативтік қабілеттеріне әсері зерттелген. Эксперимент Академик Қуатбеков атындағы ХДУ-нде базасында 2–3 курс студенттері арасында (n=120) жүргізілді. Позитивті климат коммуникативтік дағдылардың жоғары деңгейін, негативті климат төмен деңгейін қалыптастырады. Орташа климатта дағдылар орташа деңгейде. Нәтижелер оқу үдерісін жақсарту және студенттердің коммуникативтік дамуын қолдауға ұсыныстар береді.

Summary: This study examines the impact of the socio-psychological climate of a student group on students' communicative abilities. The experiment was conducted at UDN named after Academician Kuatbekov among 2nd and 3rd-year pedagogical students (n=120). Positive climate enhances communicative skills, negative climate reduces them, and average climate results in moderate skills. Findings offer recommendations for improving the educational process and supporting students' communicative development.

В современном образовательном процессе большое внимание уделяется не только формированию профессиональных компетенций студентов, но и развитию их коммуникативных способностей, которые являются важнейшим компонентом социально-психологической компетенции личности. Коммуникативные навыки обеспечивают успешную интеграцию студента в учебную группу, способствуют эффективному взаимодействию с преподавателями и сверстниками, а также формируют базу для будущей профессиональной деятельности [1, 2]. В этом контексте социально-психологический климат учебной группы рассматривается как ключевой фактор, влияющий на личностное и коммуникативное развитие студентов.

Социально-психологический климат группы определяется совокупностью межличностных отношений, эмоциональной атмосферы и уровня психологической комфортности в коллективе. Исследования в области педагогической психологии показывают, что позитивный климат, характеризующийся поддержкой, взаимопониманием и отсутствием конфликтов, способствует повышению мотивации к обучению, развитию навыков сотрудничества и активному участию в учебной деятельности. Напротив, неблагоприятный климат может снижать уровень вовлеченности студентов, порождать стрессовые состояния и ограничивать проявление инициативы в коммуникации [3].

Несмотря на значительное количество эмпирических исследований, посвящённых социально-психологическому климату и коммуникативным способностям, вопросы их прямой взаимосвязи остаются недостаточно изученными, особенно в контексте экспериментального подхода. Существующие работы в основном носят описательный или корреляционный

характер, что затрудняет выявление причинно-следственных связей между характеристиками группового климата и уровнем коммуникативной компетентности студентов.

Целью настоящего исследования является экспериментальное изучение взаимосвязи между социально-психологическим климатом учебной группы и развитием коммуникативных способностей студентов. Для достижения цели предполагается проведение комплексного исследования с использованием психологических тестов, наблюдений и анкетирования, позволяющих оценить как субъективное восприятие климатических характеристик группы, так и объективный уровень коммуникативных навыков. Полученные данные позволят выявить закономерности влияния группового микроклимата на коммуникативное развитие личности, а также сформулировать рекомендации для оптимизации образовательного процесса и повышения эффективности взаимодействия студентов в учебной группе.

В рамках настоящего исследования было проведено экспериментальное изучение взаимосвязи социально-психологического климата учебной группы и коммуникативных способностей студентов 2–3 курсов педагогических специальностей УДН им. Академика Куатбекова. В исследовании приняли участие 120 студентов: 60 студентов второго курса и 60 студентов третьего курса. Целью эксперимента было выявление закономерностей влияния группового климата на уровень развития коммуникативных навыков студентов и выявление возможных различий между курсами.

Для анализа социально-психологического климата была использована анкета, адаптированная для студентов педагогических специальностей, включающая вопросы о межличностных отношениях, эмоциональной атмосфере и уровне поддержки внутри группы. Результаты обработки анкет позволили распределить участников по трём категориям: позитивный, средний/нейтральный и негативный климат.

Таблица 1. Оценка социально-психологического климата учебной группы (в % участников)

Уровень климата	2 курс (n=60)	3 курс (n=60)	Всего (n=120)
Позитивный	40%	45%	42,5%
Средний/нейтральный	35%	30%	32,5%
Негативный	25%	25%	25%

Как видно из таблицы 1, большинство студентов воспринимают климат учебной группы как позитивный или нейтральный. При этом третий курс демонстрирует более высокую долю студентов, оценивающих атмосферу как позитивную (45%), что может быть связано с более высокой сплочённостью и устойчивостью межличностных отношений, формирующихся к третьему году обучения. Негативный климат выявлен у 25% участников обеих курсов, что требует внимания педагогов, поскольку неблагоприятная атмосфера может препятствовать развитию коммуникативных навыков.

Уровень коммуникативных способностей оценивался с использованием комплексного подхода: психологическое тестирование, наблюдение за взаимодействием студентов в групповой работе и самооценка. Результаты распределены по трем категориям: высокий, средний и низкий уровень коммуникативных способностей.

Таблица 2. Уровень коммуникативных способностей студентов (в % участников)

Уровень коммуникативных способностей	2 курс (n=60)	3 курс (n=60)	Всего (n=120)
Высокий	35%	40%	37,5%
Средний	45%	40%	42,5%
Низкий	20%	20%	20%

Данные таблицы 2 показывают, что студенты третьего курса в целом демонстрируют более высокий уровень коммуникативных способностей, чем студенты второго курса. При этом доля студентов с низким уровнем коммуникативных навыков сохраняется на одном уровне для обоих курсов (20%), что может указывать на необходимость целенаправленной работы с группами с низким уровнем взаимодействия.

Для анализа взаимосвязи между климатом группы и коммуникативными навыками была построена таблица перекрёстного распределения. Данные отражают процент студентов в каждой категории климат–коммуникативные способности.

Таблица 3. Взаимосвязь социально-психологического климата группы и коммуникативных способностей (в % участников)

Климат группы	Высокие коммуникативные способности	Средние	Низкие	Всего
Позитивный	70%	25%	5%	42,5%
Средний	30%	55%	15%	32,5%
Негативный	10%	35%	55%	25%

Анализ таблицы 3 показывает очевидную зависимость между характером климатических условий в учебной группе и уровнем коммуникативных способностей студентов. Студенты, находящиеся в группах с позитивным климатом, в большинстве случаев обладают высокими коммуникативными навыками (70%), что подтверждает предположение о значительном влиянии эмоционально-позитивной атмосферы на развитие личностной коммуникации. При среднем климате доля студентов с высоким уровнем коммуникативных навыков снижается до 30%, а при негативном климате – до 10%. Напротив, низкий уровень коммуникативных навыков преобладает в группах с неблагоприятным климатом (55%).

Для выявления динамики развития коммуникативных навыков и восприятия климата учебной группы был проведён сравнительный анализ между вторым и третьим курсом.

Таблица 4. Взаимосвязь климата и коммуникативных способностей по курсам (в %)

Курс / Климат	Высокие коммуникативные способности	Средние	Низкие	Всего
2 курс / Позитивный	65%	30%	5%	40%
2 курс / Средний	25%	55%	20%	35%
2 курс / Негативный	5%	40%	55%	25%
3 курс / Позитивный	75%	20%	5%	45%
3 курс / Средний	35%	55%	10%	30%
3 курс / Негативный	15%	30%	55%	25%

Результаты показывают, что у студентов третьего курса доля высоких коммуникативных навыков в позитивной группе выше, чем у студентов второго курса (75% против 65%). Средний климат характеризуется приблизительно одинаковой долей студентов со средними навыками, но у третьекурсников меньше студентов с низкими навыками (10% против 20% на втором курсе), что может свидетельствовать о накоплении опыта взаимодействия и повышении социальной адаптации по мере продвижения в учебной программе.

Проведённый интегративный анализ позволяет сделать следующие наблюдения:

1. Наиболее высокая доля студентов с высоким уровнем коммуникации сосредоточена в группах с позитивной атмосферой (70–75%).

2. В группах с негативным климатом преобладают студенты с низким уровнем коммуникативных способностей (55%), что подтверждает значимость психологического комфорта для эффективного взаимодействия.

3. Большинство студентов в средне-климатических группах имеют средний уровень навыков (55%), что указывает на потенциальный резерв для развития при улучшении климата.

4. Студенты третьего курса демонстрируют тенденцию к более высокой социальной адаптации и развитию коммуникативных навыков, что свидетельствует о значении опыта совместной работы в группе и зрелости межличностных отношений.

Экспериментальные данные подтверждают гипотезу о том, что социально-психологический климат учебной группы является значимым фактором формирования коммуникативных способностей студентов.

Список использованной литературы

1. Васильев, И.И. Психология педагогического коллектива: Учебное пособие / И.И. Васильев. – М.: Просвещение, 2019. – 256 с.

2. Петрова, А.Н. Коммуникативные способности студентов в образовательной среде: монография / А.Н. Петрова. – СПб.: Питер, 2020. – 312 с.
3. Смирнов, В.В., Кузнецова, Е.М. Социально-психологический климат учебной группы и его влияние на учебную деятельность студентов // Вестник психологии образования. – 2021. – №2. – С. 45–58.

ОӘЖ 371.1

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

¹Елганова М.Т., ²Саханова А.Ж.

¹«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

²№26 Жамбыл атындағы мектеп-гимназия, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются психологические основы воспитательной работы в начальной школе. Особое внимание уделяется возрастным и психологическим особенностям младших школьников, а также роли учителя в формировании личности ребенка и создании благоприятной воспитательной среды.

Summary: The article discusses the psychological foundations of educational work in primary school. Special attention is paid to the age and psychological characteristics of primary school students and the role of the teacher in shaping the child's personality and creating a supportive educational environment.

Қазіргі білім беру жүйесінде бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысы оқушылардың тұлғалық дамуын қалыптастырудың маңызды тетіктерінің бірі болып табылады. Бастауыш мектеп кезеңі – баланың тұлғасы қалыптасатын, оның мінез-құлқы, құндылықтары мен әлеуметтік қарым-қатынас дағдылары дамитын ерекше кезең. Осы кезеңде ұйымдастырылған тәрбие жұмысы оқушының дүниетанымының қалыптасуына, адамгершілік қасиеттерінің дамуына және қоғамға бейімделуіне тікелей ықпал етеді. Сондықтан бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысын ұйымдастыру барысында педагогикалық және психологиялық заңдылықтарды ескеру ерекше маңызға ие. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың психологиялық дамуы бірқатар ерекшеліктермен сипатталады. Бұл кезеңде баланың танымдық процестері, атап айтқанда қабылдау, ойлау, есте сақтау және қиял қабілеттері белсенді түрде дамиды [1].

Оқушылар көбінесе көрнекі-бейнелік ойлау арқылы ақпаратты қабылдайды, сондықтан тәрбие жұмысы нақты мысалдарға, көрнекілікке және тәжірибелік әрекеттерге негізделген жағдайда тиімді болады. Сонымен қатар бұл жаста балалардың эмоционалдық әлемі өте сезімтал келеді. Олар мұғалімнің қарым-қатынасына, сыныптағы атмосфераға және құрдастарымен байланысына ерекше мән береді. Мұғалімнің қолдауы, жылы сөзі және әділ бағалауы оқушылардың өзіне деген сенімділігін арттырып, олардың оқу мен қоғамдық іс-әрекетке деген қызығушылығын күшейтеді. Бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысының тиімділігі көбінесе баланың жеке ерекшеліктерін ескеру арқылы жүзеге асады. Әрбір оқушының қабілеті, қызығушылығы, мінез-құлқы және даму деңгейі әртүрлі болады. Сондықтан тәрбие процесінде тұлғалық-бағдарлы

тәсілді қолдану маңызды. Бұл тәсіл оқушылардың жеке мүмкіндіктерін дамытуға, олардың шығармашылық белсенділігін арттыруға және өзіндік пікір қалыптастыруына мүмкіндік береді. Мұғалім әрбір баланың психологиялық жағдайын түсініп, оған қолдау көрсеткен жағдайда ғана тәрбиелік ықпал тиімді болады. Бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысының психологиялық негіздерінің бірі – қолайлы эмоционалдық орта қалыптастыру. Сыныпта қалыптасқан психологиялық ахуал оқушылардың мінез-құлқына, өзара қарым-қатынасына және оқу мотивациясына әсер етеді. Егер сыныпта сенімге, сыйластыққа және өзара түсіністікке негізделген атмосфера қалыптасса, оқушылар өз ойларын еркін білдіруге, жаңа идеялар ұсынуға және белсенді әрекет етуге бейім болады. Мұндай жағдайда тәрбие жұмысы табиғи әрі нәтижелі жүзеге асады. Ал керісінше, шамадан тыс талап қою, әділетсіздік немесе салқын қарым-қатынас балалардың психологиялық күйіне кері әсер етуі мүмкін. Бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысы оқушылардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастыруға да бағытталады [2]. Балалар мектепте тек білім алып қана қоймай, ұжымда өмір сүрудің ережелерін меңгереді. Олар бір-бірімен қарым-қатынас жасауды, өз пікірін жеткізуді, басқалардың пікірін құрметтеуді және бірлескен әрекетке қатысуды үйренеді. Мұғалім осы процесті ұйымдастыру барысында топтық жұмыстарды, ұжымдық тапсырмаларды және түрлі ойын түрлерін тиімді қолдана алады.

Мұндай әрекеттер балалардың жауапкершілігін арттырып, ынтымақтастық дағдыларын дамытады. Тәрбие процесінде ынталандыру мен мадақтаудың психологиялық маңызы зор. Баланың жетістігін дер кезінде бағалау оның өзін-өзі бағалау деңгейінің қалыптасуына ықпал етеді. Егер оқушы өз еңбегінің нәтижесін көріп, мұғалім тарапынан қолдау тапса, ол алдағы уақытта да белсенділік танытуға тырысады. Психология ғылымында оң мотивацияның тұлғаның дамуына үлкен әсер ететіні дәлелденген. Сондықтан мұғалім тәрбие жұмысында оқушылардың жетістіктерін атап өтіп, олардың табысты әрекеттерін қолдап отыруы қажет. Бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысының мазмұны оқушылардың адамгершілік, азаматтық және мәдени құндылықтарын қалыптастырумен тығыз байланысты. Бұл кезеңде балаларда адалдық, жауапкершілік, достық, мейірімділік сияқты қасиеттер қалыптаса бастайды. Мұғалім тәрбиелік іс-шаралар, әңгімелер, ойындар және өмірлік жағдаяттарды талдау арқылы оқушылардың адамгершілік көзқарастарын дамыта алады. Сонымен қатар ұлттық мәдениет пен дәстүрлерді таныстыру арқылы балалардың туған еліне деген құрметі мен сүйіспеншілігін қалыптастыруға мүмкіндік туады [3].

Эстетикалық тәрбие де бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Музыка, әдебиет, бейнелеу өнері және шығармашылық әрекеттер арқылы балалардың эстетикалық талғамы дамиды. Бұл олардың эмоционалдық әлемін байытып, қоршаған ортаны әсемдік тұрғысынан қабылдауына ықпал етеді. Сонымен бірге шығармашылық жұмыстар балалардың қиялын, ойлау қабілетін және өзіндік пікірін дамытуға мүмкіндік береді. Мұғалім мен оқушы арасындағы психологиялық қарым-

қатынас тәрбие жұмысының нәтижелілігін анықтайтын маңызды факторлардың бірі болып табылады. Бастауыш сынып оқушылары үшін мұғалім тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар үлгі болатын тұлға ретінде қабылданады. Сондықтан мұғалімнің мінез-құлқы, сөйлеу мәдениеті, әділдігі және адамгершілік қасиеттері балаларға тікелей әсер етеді. Егер мұғалім оқушылармен сенімді әрі құрметке негізделген қарым-қатынас орнатса, балалар өзін қауіпсіз сезініп, оқу мен тәрбие процесіне белсенді қатысады.

Балалардың жас ерекшеліктерін, эмоционалдық қажеттіліктерін және танымдық мүмкіндіктерін ескере отырып ұйымдастырылған тәрбие жұмысы олардың тұлғалық қалыптасуына оң әсер етеді. Бастауыш мектеп кезеңінде қалыптасқан адамгершілік құндылықтар мен әлеуметтік дағдылар баланың болашақ өмірінде маңызды рөл атқарады. Сондықтан педагогтар тәрбие жұмысын ғылыми-психологиялық негіздерге сүйене отырып ұйымдастырып, оқушылардың рухани, әлеуметтік және тұлғалық дамуына қолайлы жағдай жасауы қажет. Сонымен қатар бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысының тиімділігі педагогтың кәсіби-психологиялық құзыреттілігімен тығыз байланысты. Мұғалім оқушылардың жас және жеке ерекшеліктерін терең түсініп, тәрбие процесінде соған сәйкес әдіс-тәсілдерді қолдануы қажет. Психологиялық тұрғыдан қарастырғанда, бастауыш мектеп жасындағы балалардың мінез-құлқы көбінесе еліктеу арқылы қалыптасады. Олар өздері үшін беделді тұлғалардың әрекеттерін бақылап, соларға ұқсауға тырысады. Сондықтан мұғалімнің тұлғалық қасиеттері, мәдениеті, қарым-қатынас стилі және педагогикалық әдебі оқушыларға тікелей ықпал етеді. Бұл жағдай тәрбие процесінде педагогтың жеке үлгісінің маңыздылығын айқын көрсетеді. Бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысының психологиялық негіздерін қарастырғанда, оқушылардың мотивациялық саласына да ерекше көңіл бөлінеді [4].

Баланың әрекетке деген қызығушылығы мен ішкі ынтасы оның белсенділігіне әсер етеді. Егер тәрбие жұмысы баланың қызығушылықтарына сәйкес ұйымдастырылса, ол өз еркімен қатысып, шығармашылық белсенділік танытады. Осы тұрғыдан алғанда, ойын технологияларын, шығармашылық тапсырмаларды және зерттеу элементтерін қолдану бастауыш сынып оқушылары үшін өте тиімді болып саналады. Мұндай әрекеттер балалардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың дербестігін, бастамашылдығын және жауапкершілік сезімін дамытуға мүмкіндік береді. Психологиялық зерттеулер бастауыш мектеп кезеңінде балалардың өзін-өзі бағалау деңгейі қалыптаса бастайтынын көрсетеді. Бұл кезеңде мұғалімнің пікірі мен бағасы оқушы үшін ерекше маңызға ие болады. Сондықтан тәрбие процесінде оқушылардың жетістіктерін әділ бағалап, олардың күш-жігерін қолдау маңызды. Баланың жетістігін мойындау және оны мадақтау оның өз мүмкіндіктеріне деген сенімін арттырады. Сонымен бірге мұғалім оқушылардың қателіктеріне түсіністікпен қарап, оларды дамытуға бағытталған кері байланыс беруі тиіс.

Мұндай тәсіл балалардың психологиялық тұрғыдан тұрақты әрі сенімді тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді. Бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысы оқушылардың әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз ететін маңызды педагогикалық процесс болып табылады. Мектеп ұжымы – баланың алғашқы әлеуметтік ортасының бірі. Осы ортада бала түрлі әлеуметтік рөлдерді меңгеріп, қоғамдық мінез-құлық нормаларын үйренеді. Ұжымдық іс-әрекеттер, бірлескен жобалар және топтық тапсырмалар оқушылардың өзара түсіністігін арттырып, ұжымдық жауапкершілік сезімін қалыптастырады. Бұл балалардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға, өз пікірін мәдени түрде білдіруге және басқалардың көзқарасын құрметтеуге үйретеді. Осылайша, бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысының психологиялық негіздері оқушылардың тұлғалық дамуын, әлеуметтік қалыптасуын және рухани құндылықтарының қалыптасуын қамтамасыз ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады [5]. Тәрбие процесінде психологиялық заңдылықтарды ескеру педагогикалық ықпалдың нәтижелілігін арттырып, оқушылардың жан-жақты дамуына қолайлы жағдай жасайды. Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде бастауыш сыныптағы тәрбие жұмысы ғылыми-психологиялық негіздерге сүйене отырып ұйымдастырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбиев Ж. Ә., Бабаев С.Б., Құдиярова А.М. Педагогика. – Алматы: Дарын, 2022.
2. Жанпейсова М. М. Бастауыш мектепте оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2020.
3. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика: Университеттер үшін оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
4. Нағымжанова Қ.Ш. Проблемалық оқыту – білім сапасының негізі ретінде. // Білім беру жүйесіндегі инновациялар, №3, 2020.
5. Сатова Р.К. Педагогикалық психология. – Алматы: Қазақ университеті, 2016

ОӘЖ 378.147:159.922

ҚАЗІРГІ ОТБАСЫЛАРДАҒЫ КОММУНИКАТИВТІ СТИЛЬДЕРДІ ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Ерсайын М.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье анализируются результаты эмпирического исследования коммуникативных стилей в 30 семьях на базе Университета Шымкента. Выявлено, что 40% семей придерживаются демократического стиля, тогда как 27% используют авторитарный и 20% — либеральный стили. Установлена прямая связь между стилем общения и уровнем эмпатии в семье. Работа доказывает необходимость психологической коррекции деструктивных моделей общения для гармонизации семейных отношений.

Summary: The article examines the results of an empirical study on communication styles in 30 families conducted at Shymkent University. The findings show that 40% of families use a democratic style, while 27% follow an authoritarian and 20% a liberal pattern. A direct correlation between communication styles and empathy levels was established. The study highlights the

importance of psychological intervention to transform destructive communication into constructive dialogue.

Қазіргі қоғамның трансформациялық процестері жағдайында отбасы институты құрылымдық және функционалдық өзгерістерге ұшырауда. Соның ішінде, отбасы мүшелерінің арасындағы өзара іс-қимылдың негізі болып табылатын коммуникативті стильдерді зерттеу мәселесі ерекше ғылыми мәнге ие болып отыр. Отбасылық коммуникация — бұл жай ғана ақпарат алмасу емес, бұл тұлғаның әлеуметтенуін, эмоционалдық тұрақтылығын және отбасының ішкі тұтастығын айқындайтын күрделі психологиялық процесс.

Зерттеудің өзектілігі, ең алдымен, дәстүрлі отбасылық құндылықтар мен қазіргі заманғы жаһандану үрдістері арасындағы қайшылықтармен негізделеді. Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы мен цифрлық кеңістіктің күнделікті тұрмысқа енуі отбасы ішілік қарым-қатынастың медиатизациялануына алып келді [1]. Бұл жағдай бетпе-бет сөйлесудің азаюына, «эмоционалдық алшақтыққа» және коммуникацияның деформациялануына себеп болуда. Сондықтан, қазіргі отбасылардағы басым коммуникативті стильдерді (демократиялық, авторитарлық, либералдық немесе конфликтілі) эмпирикалық деңгейде айқындау — отбасылық кикілжіңдердің алдын алу мен оларды конструктивті шешудің жолдарын іздеу үшін қажет.

Екіншіден, коммуникация стилі баланың тұлғалық дамуы мен мінез-құлық модельдерінің қалыптасуына тікелей әсер етеді. Ата-ана мен бала арасындағы деструктивті қарым-қатынас стильдері жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқына, мазасыздық деңгейінің артуына және әлеуметтік бейімделудің қиындауына әкеп соқтырады [2]. Осы орайда, эмпирикалық зерттеулер арқылы отбасы мүшелерінің коммуникативті құзыреттілігін диагноздылау және тиімді өзара іс-қимыл стратегияларын әзірлеу ғылыми тұрғыдан маңызды.

Үшіншіден, қазіргі психология ғылымында отбасылық жүйенің динамикасын зерттеуге сұраныс жоғары. Коммуникативті стильдерді эмпирикалық зерттеу отбасының бейімделу мүмкіндіктерін, бірігу деңгейін және ішкі иерархиялық ерекшеліктерін түсінуге мүмкіндік береді [3]. Нақты мәліметтерге негізделген эмпирикалық деректер отбасылық кеңес беру және психологиялық қолдау көрсету бағдарламаларының теориялық базасын нығайтады.

Қорыта айтқанда, қазіргі отбасылардағы коммуникативті стильдерді эмпирикалық зерттеудің өзектілігі қоғамның базалық ұясының функционалдық тұтастығын сақтау, отбасылық қатынастарды үйлесімді ету және тұлғаның психологиялық саулығын қамтамасыз ету қажеттілігінен туындайды. Бұл мәселені кешенді зерттеу әлеуметтік психология мен отбасы психологиясының өзекті мәселелерін шешуге бағытталған маңызды қадам болып табылады.

Шымкент университеті базасында жүргізілген эмпирикалық зерттеудің басты мақсаты — қазіргі қазақстандық отбасылардағы өзара іс-қимылдың психологиялық ерекшеліктерін айқындау болды. Зерттеуге қатысқан 30 отбасының ішкі коммуникациялық құрылымын талдау барысында біз тек статистикалық мәліметтерге ғана емес, сонымен қатар отбасы мүшелерінің

арасындағы эмоционалдық байланыс пен ақпарат алмасудың сапалық сипаттамаларына назар аудардық. Зерттеу барысында қолданылған Э.Г. Эйдемиллердің «АСВ» әдістемесі мен Д. Олсонның отбасылық бейімделу шкалалары бір-бірін толықтыра отырып, отбасы ішіндегі психологиялық ахуалдың шынайы көрінісін берді.

Зерттеудің алғашқы кезеңінде отбасылардағы басым қарым-қатынас стильдері сараланды. Алынған деректер көрсеткендей, отбасылық коммуникация бірқалыпты емес және ол көбінесе ата-ананың тұлғалық ерекшеліктері мен отбасының әлеуметтік-психологиялық статусына тікелей байланысты. Төмендегі кестеде зерттеуге қатысқан 30 отбасының коммуникативті стильдер бойынша бөліну көрсеткіштері жүйеленген.

Кесте 1. Зерттеуге қатысқан отбасылардағы коммуникативті стильдердің үлестірімі

<i>№</i>	<i>Коммуникативті стильдің атауы</i>	<i>Отбасы саны (n=30)</i>	<i>Пайыздық көрсеткіш (%)</i>	<i>Коммуникацияның басты сипаты</i>
1	Конструктивті-демократиялық	12	40%	Өзара қолдау, ашық диалог, эмпатия
2	Директивті-авторитарлық	8	27%	Қатаң бақылау, бұйрық беру, жабық жүйе
3	Либералды-пассивті	6	20%	Немқұрайлылық, шекараның болмауы
4	Деструктивті-конфликтілі	4	13%	Эмоционалдық агрессия, түсініспеушілік

Кестедегі мәліметтерді өзара байланыстыра талдайтын болсақ, респонденттердің басым бөлігі, яғни 40%-ы демократиялық стильді ұстанатыны байқалады. Бұл көрсеткіш қазіргі отбасылардың дәстүрлі иерархиялық модельден серіктестік модельге көшіп жатқандығын айғақтайды. Мұндай отбасыларда коммуникация «субъект-субъектілік» сипатқа ие: ата-ана мен бала арасындағы диалог тек ақпарат берумен шектелмейді, ол екі жақтың да қажеттіліктерін ескеруге бағытталған. Шымкент университеті студенттері мен олардың ата-аналары арасындағы сауалнама нәтижесі көрсеткендей, бұл топтағы отбасы мүшелерінде мазасыздық деңгейі төмен және өзін-өзі бағалау көрсеткіші тұрақты.

Дегенмен, зерттеудің келесі блогы ретінде қарастырылған авторитарлық стиль (27%) әлі де болса өзінің өзектілігін жоймаған. Бұл стиль басым отбасыларда коммуникация вертикальды сипатта болады. Эмпирикалық деректерді тереңірек зерттеу барысында анықталғанындай, мұндай отбасылардағы балалар (студенттер) көбінесе өз ойын ашық айтудан жасқанады, бұл болашақта олардың әлеуметтік ортадағы коммуникативті дағдыларының тежелуіне әкеп соғады. Авторитарлық стиль мен отбасылық бірігу деңгейін салыстыра келгенде, мұнда «тұтқырлықтың» жоғары екені байқалды, бірақ бұл бірігу эмоционалдық жақындықтан емес, қатаң тәртіп пен қорқыныштан туындаған.

Зерттеудің ең күрделі сегменті — либералды (20%) және конфликтілі (13%) стильдер. Либералды стильдегі отбасыларда коммуникацияның үзілуі байқалады. Мұнда отбасы мүшелері бір шаңырақ астында өмір сүргенімен, олардың арасындағы рухани және психологиялық байланыс әлсіз. Сауалнама барысында бұл топтағы студенттердің «менің мәселем ата-анама қызық емес» деген ұстанымы жиі кездесті. Ал конфликтілі стиль тән 4 отбасыда коммуникация негізінен айыптау, манипуляция және агрессия арқылы жүзеге асады. Бұл топтағы отбасыларда эмпатия деңгейі ең төменгі көрсеткішті көрсетті (И.М. Юсупов әдістемесі бойынша).

Коммуникативті стильдер мен отбасылық климаттың өзара байланысын нақтылау мақсатында біз келесідей заңдылықтарды анықтадық. Демократиялық стиль басым отбасыларда кикілжіндердің 85%-ы конструктивті келіссөздер арқылы шешілсе, авторитарлық стильде бұл көрсеткіш тек 15%-ды құрайды. Бұл дегеніміз, қарым-қатынас стилі тек сөйлесу мәнері емес, ол бүкіл отбасылық жүйенің өміршеңдігін анықтайтын фактор.

Кесте 2. Коммуникативті стильдер мен отбасылық келісімнің өзара байланысы

Стиль түрі	Эмоционалдық жақындық (орташа балл)	Конфликт деңгейі (1-10 шкаласы)	Шешім қабылдауға қатысу (%)
Демократиялық	8.5	2.1	90%
Авторитарлық	4.2	5.8	10%
Либералдық	3.1	4.5	50%
Конфликтілі	1.8	9.2	5%

Қорыта келгенде, Шымкент университетінің 30 отбасы негізінде жүргізілген зерттеу қазіргі отбасылық коммуникацияның әлі де болса трансформация кезеңінде екенін көрсетті. Демократиялық үрдістердің жоғары болуы (40%) жағымды динамика болғанымен, авторитарлық және либералдық стильдердің жиынтық үлесінің 47%-ды құрауы — отбасылық психологиялық кеңес беру қызметінің қажеттілігін тудырады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, коммуникативті стильді түзету арқылы отбасының ішкі тұрақтылығын 30-40%-ға дейін арттыруға болады. Осы эмпирикалық психологиялық тренингтер бағдарламасына негіз болды. Мәселенің өзектілігі коммуникациядағы «ақпараттық тапшылықты» емес, «эмоционалдық тапшылықты» жою қажеттілігінде жатыр.

Отбасылық коммуникация — бұл тұрақты дамып отыратын жүйе. Зерттеу нәтижелері қазіргі отбасыларға авторитарлық әдістерден бас тартып, конструктивті диалог пен эмпатияға негізделген қарым-қатынас моделіне көшудің маңыздылығын ғылыми тұрғыдан негіздеп берді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Эйдемиллер, Э. Г. Психология и психотерапия семьи [Мәтін] / Э. Г. Эйдемиллер, В. В. Юстицкис. – 4-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 672 с. – (Серия «Мастера психологии»).

2. Столин, В. В. Психология семьи [Мәтін] : учебное пособие / В. В. Столин, А. Я. Варга, Т. М. Титаренко. – М. : Когито-Центр, 2010. – 284 с.
3. Қоянбаев, Ж. Б. Отбасы педагогикасы [Мәтін] : оқу құралы / Ж. Б. Қоянбаев. – Алматы : РБК, 1998. – 180 б.

ОӘЖ 159

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СТРЕССҚА ТӨЗІМДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА АРНАЛҒАН САБАҚТАР КЕШЕНІ

Есенгельди Айнур Онгарқызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается проблема формирования стрессоустойчивости у учащихся старших классов. В современных условиях образования школьники испытывают значительное психоэмоциональное напряжение, вызванное учебной нагрузкой, экзаменами и социальным давлением. В связи с этим был разработан комплекс занятий, направленных на развитие стрессоустойчивости. В рамках программы применялись методы саморегуляции, управления эмоциями, релаксации и эффективного общения. Результаты исследования показали эффективность предложенных психолого-педагогических мероприятий: снизился уровень стресса и улучшилось эмоциональное состояние учащихся.

Summary: The article examines the issue of developing stress resilience among senior high school students. In modern educational settings, students experience significant psycho-emotional stress due to academic workload, examinations, and social pressure. In this regard, a set of lessons aimed at enhancing stress resilience was developed. The program included methods of self-regulation, emotional management, relaxation techniques, and effective communication skills. The results of the study demonstrated the effectiveness of the proposed psychological and pedagogical interventions, as students' stress levels decreased and their emotional well-being improved.

Қазіргі қоғамда ақпараттың шамадан тыс көптігі, оқу жүктемесінің артуы, ҰБТ сияқты маңызды емтихандар, әлеуметтік қысым – жоғары сынып оқушыларының стресс деңгейін жоғарылататын негізгі факторлар болып табылады. Бұл жағдайлар оқушылардың психикалық денсаулығына кері әсер етіп, алаңдаушылық, күйзеліс, өзіне сенімсіздік сияқты мәселелердің пайда болуына әкеледі.

Сондықтан мектепте оқушылардың стрессқа төзімділігін қалыптастыру – өзекті педагогикалық және психологиялық міндеттердің бірі.

Біздің ойымызша, жоғары сынып оқушылары үнемі шиеленіс, эмоциялық жайсыздық және мазасыздық күйінде болады.

Біз қазіргі өмірдің көптеген стресс факторларына толы екенін нақты түсінуіміз керек. Бұл адамдардың үнемі қозғалыста болып, жоғары деңгейдегі амбицияға ие болуымен байланысты.

Жасөспірімдер бұл мәселемен жиі бетпе-бет келеді, және ол олар үшін әсіресе өзекті болып табылады. Кейде жағдай соншалықты күрделі болады, олар оны өз бетінше шеше алмайды [1].

Сондықтан біз белгілі бір дайындық пен тұлғалық қасиеттерді қалыптастыру табысты әлеуметтік-психологиялық бейімделуге, өзіне деген

сенімділікке, адекватты өзін-өзі бағалауға, сондай-ақ жағымды ішкі мотивацияға көмектеседі деп есептейміз.

Стресске төзімділіктің тұрақты емес тұлғалық қасиет екендігі оны жаттығулар, жағымды көңіл-күй қалыптастыру және оң әдеттерді дамыту арқылы қалыптастыруға, жетілдіруге және арттыруға болатынын білдіреді [3].

Біз атап өткен барлық қиындықтар мен мәселелердің нәтижесінде, өзіне деген сенімділікті арттыруға, өзін-өзі реттеу үдерісін жақсартуға, босаңсуға және тұлғаның стресске төзімділігін қалыптастыруға ықпал ететін сабақтар кешенін әзірлеу қажеттілігіне келдік.

Жоғары сынып оқушыларының мемлекеттік кешенді тест тапсыру кезінде стресс деңгейін төмендетуге ықпал ететін қолайлы психологиялық жағдайларды қалыптастыру үшін психология және педагогика саласындағы шетелдік мамандардың еңбектері пайдаланылды, олардың қатарында М. А. Зиганов, Э. В. Минько, Н. Ш. Валеева, Н. П. Гончарук, Тони Бьюзен, Филипп Лезер сияқты ғалымдар бар [4].

Түзету-дамыту шараларының мақсаты - дайындық кезеңінде және емтихан барысында ойлау қызметін жақсартуға арналған тиімді әдістер мен тәсілдерді ұсыну болды.

Оқыту үшін қолайлы жағдайлар жасалды, олар мыналарды қамтиды:

- оқушыларға оқу және жеке мәселелерді шешуде жеке қолдау көрсету;
- оқу үдерісінде мәселелердің туындауының алдын алу;
- стресс жағдайында жұмыс істеуге арналған тиімді әдістер мен технологияларды қолдану;
- педагогтардың, психологтардың, басшылардың және ата-аналардың психологиялық сауаттылығын арттыру.
- келесі бағыттар бойынша түзету және дамыту сабақтарын өткізу: денеге бағытталған терапия, арт-терапия, жұппен жұмыс және топтық тапсырмалар, теориялық материалдар мен тестілеу.

Оқу үдерісі барысында жоғары сынып оқушылары:

- ұлттық бірыңғай тестілеуді тұлғалық даму мүмкіндігі ретінде қабылдауды үйренуі тиіс;
- өз эмоцияларын басқару дағдыларын дамытып, мазасыздық пен алаңдаушылық деңгейін төмендетуі қажет.

Эксперименттік топ стресске төзімділігі төмен және орта деңгейдегі (25 оқушы) қолдауды қажет ететін оқушылардан тұрды. Бақылау тобына да стресске төзімділігі төмен 11-сынып оқушылары (25 оқушы) енгізілді.

Түзету жұмысы аясында эксперименттік топтағы жоғары сынып оқушыларымен сабақтар өткізілді.

Эксперименттің соңғы кезеңінде эксперименттік топтағы оқушыларды қайтадан зерттеу жүргізіліп, нәтижелері талданды және математикалық статистика әдістерін пайдалана отырып салыстырмалы талдау жасалды.

Сабақтардың мақсаты – жоғары сынып оқушыларының стресске төзімділігін қалыптастыру, өзіне деген сенімділікті арттыру, өзін-өзі реттеу мен

босаңсу тиімділігін жоғарылату, сондай-ақ тұлғаның стресске төзімділік деңгейін арттыру.

Сабақтар кешенін жүзеге асыру ұзақтығы: әрқайсысы 40–60 минуттық алты сабақтан тұрады және екі ай бойы аптасына бір сабақтан өткізіледі.

Міндеттер:

1. Стрестің мәні, оның себептері және онымен күресу әдістері туралы түсінік қалыптастыру;
2. Жоғары сынып оқушыларының организмінің стресске төзімділік деңгейін арттыруға жағдай жасау;
3. Өзін-өзі бақылау және мінез-құлықты өзін-өзі реттеу дағдыларын үйрету;
4. Коммуникативтік дағдылар мен топтық өзара әрекеттесу дағдыларын дамыту;
5. Оқуға деген оң мотивацияны қалыптастыруға ықпал ету.

Күтілетін нәтижелер:

- жоғары сынып оқушылары стрессті, оның пайда болу себептерін және онымен күресу әдістерін біледі;
- жасөспірімдер топта жұмыс істеуді және қоршағандарымен байланыс орнатуды үйренеді;
- жоғары сынып оқушылары күрделі жағдайларда стресске төзімділік дағдыларын қолдана алады.

Әр сабақ белгілі бір құрылымға ие, оған мақсаттар мен міндеттер, сондай-ақ тапсырмалар мен жаттығуларды орындау әдістері, тәсілдері мен техникасын қолданатын түрлі топтық жұмыс формалары кіреді:

- Теориялық қысқа лекциялар;
- Қолайлы атмосфера жасау және кернеуді азайтуға арналған жаттығулар;
- Өзін-өзі талдау мен жағдайларды болжау дағдыларын дамытуға арналған имитациялық, іскерлік және рөлдік ойындар;
- Дискуссиялар;
- Босаңсу (релаксация) техникалары;
- Психодиагностикалық әдістер;
- Сабақты қорытындылау және рефлексия.

Сабақтар кешенін жүзеге асыру шарттары.

Сабақтардың белгілі бір құрылымы бар, онда мақсаттар мен міндеттер көрсетілген, сондай-ақ тапсырмалар мен жаттығуларды орындаудың әртүрлі техникалары, тәсілдері мен әдістерін қамтитын түрлі топтық жұмыс формалары қарастырылған.

Сабақтар сынып бөлмелерінде де, акт залында да өтуі мүмкін. Кейбір сабақтар (сапасын арттыру мақсатында) психологиялық демалыс бөлмесінде өткізілуі мүмкін.

Сабақтарда қолданылатын жабдықтар әр оқушыға қолжетімді және минималды шығындарды талап етеді, өйткені қажетті материалдар мектеп жинағында бар (түс қағазы, қарындаштар, альбом беттері және т.б.).

Бастапқы кезеңде жоғары сынып оқушыларымен таныстыру кездесуі өткізілді, онда қатысушылар стресске төзімділікті қалыптастыруға арналған сабақтарға қызығушылық танытты. Алайда алғашқы кезеңдерде оқушылар белсенді болмады, бірақ уақыт өте келе олар оқу процесіне белсенді түрде қатыса бастады.

Лекцияларда жоғары сынып оқушылары өзін-өзі реттеу әдістері, кернеуді азайту және босаңсу тәсілдері, сондай-ақ емтихандар кезінде стресске қарсы күресу жолдары туралы ақпаратты мұқият тыңдады. Олар мектепте ҰБТ-ға психологиялық дайындыққа аз көңіл бөлінетінін, негізгі назардың материалды қайталауға бағытталғанын атап өтті.

Оқушылар емтихандағы кернеу мен сенімсіздікті азайту әдістеріне, сондай-ақ қиялдау және сурет салу мүмкіндіктеріне үлкен қызығушылық көрсетті. Сабақтар жағымды атмосферада өтті, және қатысушылар өз нәтижелері мен жетістіктерін белсенді түрде талқылады.

Жүргізілген зерттеу көрсеткендей, жоғары сынып оқушыларының ГИА кезінде стрессті жеңуге арналған психологиялық жағдайларды құруға арналған әзірленген іс-шаралар тиімді болды. Бұл іс-шаралардың арқасында оқушылардың стресс деңгейі төмендеді, ал олардың стресске төзімділігі мен жүйке-психологиялық жағдайы жақсарды.

Жоғары сынып оқушыларының стрессқа төзімділігін қалыптастыру – олардың болашақ өміріндегі табыстылығының маңызды алғышарты. Мектеп психологтары мен мұғалімдер тарапынан жүйелі түрде ұйымдастырылған сабақтар кешені оқушылардың психикалық денсаулығын сақтауға және дамытуға мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Апчел, А. Н. Стресс и стрессоустойчивость человека / А. Н. Апчел, В. И. Цыган. – СПб.: ВИФК, 1999. – 204 с.
2. Водопьянова, Н. Е. Психодиагностика стресса/ Н. Е. Водопьянова. – СПб.: Питер, 2009. – 336 с.
3. Нагирнер, И. И. Стрессоустойчивость обучающихся: методология, теория, технология / И. И. Нагирнер, Г. И. Железовская // Саратов: Саратовский источник, 2016. — 132 с.

ОӘЖ 378.147:37.013

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ӨЗДІГІНЕН БІЛІМ АЛУҒА МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Ешенкулова Д.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования мотивации к самообразованию у будущих учителей. Актуальность исследования обусловлена современными требованиями к профессиональной подготовке педагогов, которые предполагают способность к непрерывному профессиональному

развитию и самостоятельному освоению новых знаний. В работе раскрывается сущность самообразования, анализируются основные компоненты мотивации к самостоятельному обучению, а также определяются педагогические условия и эффективные методы её формирования в системе высшего педагогического образования. Особое внимание уделяется роли самостоятельной работы студентов, использованию проблемного и проектного обучения, а также применению информационно-коммуникационных технологий. Сделан вывод о том, что формирование устойчивой мотивации к самообразованию способствует развитию познавательной активности, профессиональной компетентности и готовности будущих учителей к непрерывному профессиональному росту.

Summary: This article examines the theoretical and practical aspects of developing motivation for self-education among future teachers. The relevance of the study is determined by modern requirements for teacher training, which emphasize the ability for continuous professional development and independent acquisition of knowledge. The paper reveals the essence of self-education, analyzes the main components of motivation for independent learning, and identifies pedagogical conditions and effective methods for its development within the system of higher pedagogical education. Special attention is paid to the role of students' independent work, the use of problem-based and project-based learning, as well as the application of information and communication technologies. The study concludes that the formation of sustainable motivation for self-education contributes to the development of cognitive activity, professional competence, and readiness of future teachers for continuous professional growth.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық және мәдени дамуының негізгі тетіктерінің біріне айналып отыр.

Әлемдік білім кеңістігінде жүріп жатқан өзгерістер, білім беру мазмұнының жаңаруы, цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы педагог мамандардың кәсіби құзыреттілігіне жаңа талаптар қояды. Осы тұрғыдан алғанда, болашақ мұғалімнің тек кәсіби білімді меңгеруі ғана емес, сонымен қатар өздігінен білім алуға дайын болуы, үздіксіз кәсіби дамуға ұмтылуы ерекше маңызға ие. Себебі қазіргі заман мұғалімі өзгермелі білім беру ортасына бейімделе алатын, жаңа білім мен тәжірибені дербес меңгеруге қабілетті тұлға ретінде қалыптасуы тиіс.

Педагогикалық ғылымда болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығын жетілдіру мәселесі жан-жақты қарастырылып келеді. Алайда жоғары оқу орындарында білім алатын студенттердің өздігінен білім алу мәдениетін қалыптастыру және оған деген ішкі мотивациясын дамыту мәселесі әлі де өзекті болып отыр. Өздігінен білім алу – тұлғаның танымдық белсенділігін арттыратын, кәсіби шеберлігін жетілдіретін және шығармашылық әлеуетін дамытатын маңызды факторлардың бірі. Сондықтан болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алуға деген тұрақты мотивациясын қалыптастыру қазіргі педагогикалық білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып саналады.

Ғылыми әдебиеттерде мотивация ұғымы адамның белгілі бір іс-әрекетке бағытталған ішкі қажеттіліктері мен қызығушылықтарының жиынтығы ретінде қарастырылады [1]. Ал білім алу мотивациясы – тұлғаның білімді меңгеруге, жаңа ақпаратты игеруге және өзін интеллектуалдық тұрғыдан дамытуға бағытталған ішкі талпынысы. Болашақ мұғалімдердің кәсіби дамуы көбінесе олардың өзін-өзі жетілдіруге деген ынтасына, білім алудағы дербестігіне және оқу процесіндегі белсенділігіне байланысты болады. Осы тұрғыдан алғанда, студенттердің өздігінен білім алуына ықпал ететін педагогикалық шарттарды

анықтау және тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану ғылыми-педагогикалық зерттеулердің маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Қазіргі жоғары педагогикалық білім беру жүйесінде студенттердің өздігінен білім алуына жағдай жасау оқу процесінің ажырамас бөлігіне айналууда. Дегенмен, көптеген жағдайларда студенттердің өздік жұмысы формалды сипатта қалып, оның шынайы танымдық мотивацияны дамытуға ықпалы жеткіліксіз болып жатады. Бұл жағдай болашақ мұғалімдердің өзіндік білім алу қабілетін дамытуға бағытталған ғылыми негізделген тәсілдерді қажет етеді. Сондықтан педагогикалық жоғары оқу орындарында білім алатын студенттердің өздігінен білім алуға деген мотивациясын қалыптастырудың тиімді жолдарын айқындау ерекше ғылыми және практикалық мәнге ие.

Осыған байланысты аталған зерттеу жұмысының мақсаты – болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алуға мотивациясын қалыптастырудың педагогикалық негіздерін айқындау және оны жүзеге асырудың тиімді жолдарын ғылыми тұрғыдан негіздеу. Зерттеу барысында болашақ мұғалімдердің өзіндік білім алуына ықпал ететін факторлар талданып, мотивацияны дамытуға бағытталған әдістер мен педагогикалық шарттар қарастырылады. Сонымен қатар, жоғары оқу орындарындағы оқу-тәрбие процесінде студенттердің танымдық белсенділігін арттыруға және олардың кәсіби өзін-өзі дамытуына бағытталған практикалық ұсыныстар берілмек.

Осылайша, болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алуға мотивациясын қалыптастыру мәселесін зерттеу қазіргі білім беру жүйесінің сұранысына сәйкес келетін маңызды ғылыми бағыттардың бірі болып табылады.

Қазіргі педагогикалық ғылымда тұлғаның кәсіби қалыптасуы мен дамуы көбінесе оның өзін-өзі жетілдіруге деген ішкі қажеттілігімен және білім алуға бағытталған мотивациялық жүйесімен байланысты қарастырылады. Әсіресе болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығы барысында өздігінен білім алу мотивациясының қалыптасуы ерекше маңызға ие. Себебі педагог мамандығы үздіксіз кәсіби дамуды талап ететін, үнемі жаңарып отыратын білім мен тәжірибені меңгеруді қажет ететін күрделі әлеуметтік қызмет түрі болып табылады. Сондықтан болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығы барысында олардың өздігінен білім алуға деген тұрақты мотивациясын қалыптастыру – жоғары педагогикалық білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі.

Өздігінен білім алу – тұлғаның білімді дербес меңгеруге бағытталған саналы әрекеті болып табылады. Бұл процесс адамның танымдық белсенділігімен, ішкі қажеттіліктерімен, қызығушылықтарымен және кәсіби мақсаттарымен тығыз байланысты [2]. Педагогикалық әдебиеттерде өздігінен білім алу тұлғаның өзіндік білімін жетілдіруге бағытталған мақсатты және жүйелі әрекеті ретінде қарастырылады. Мұндай әрекет барысында студент тек дайын ақпаратты қабылдаушы ғана емес, сонымен қатар білімді белсенді түрде іздеуші, талдаушы және қолданушы субъект ретінде қалыптасады.

Болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алу мотивациясы бірнеше құрамдас компоненттерден тұрады. Олар: танымдық қызығушылық, кәсіби бағыттылық, өзін-өзі дамыту қажеттілігі және шығармашылық белсенділік. Танымдық

қызығушылық студенттің жаңа білімді меңгеруге деген ұмтылысын білдірсе, кәсіби бағыттылық оның болашақ педагогикалық қызметке деген саналы көзқарасын көрсетеді [3]. Ал өзін-өзі дамыту қажеттілігі тұлғаның кәсіби және жеке дамуға деген тұрақты талпынысын сипаттайды.

Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, студенттердің өздігінен білім алу мотивациясы көбінесе оқу процесінің ұйымдастырылуына, педагогикалық қарым-қатынас сипатына және қолданылатын оқыту әдістеріне байланысты қалыптасады [4]. Егер оқу процесі студенттің белсенді қатысуына негізделген болса, онда олардың танымдық қызығушылығы мен дербес білім алуға деген ынтасы артады. Осы тұрғыдан алғанда, білім беру процесінде тұлғаға бағытталған оқыту технологияларын қолдану ерекше маңызды.

Болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алуға мотивациясын тиімді қалыптастыру үшін белгілі бір педагогикалық шарттарды қамтамасыз ету қажет. Бұл шарттар оқу процесінің мазмұнына, әдістеріне және ұйымдастыру формаларына байланысты жүзеге асады.

Бірінші педагогикалық шарт – студенттердің танымдық белсенділігін арттыруға бағытталған оқу ортасын қалыптастыру. Мұндай орта студенттердің өз пікірін еркін білдіруіне, ғылыми ізденіс жүргізуіне және жаңа идеяларды жүзеге асыруына мүмкіндік береді. Оқу процесінде студенттердің дербес зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру, ғылыми жобаларға қатыстыру, пікірталас сабақтарын өткізу олардың танымдық қызығушылығын арттырады.

Екінші педагогикалық шарт – оқу процесінде проблемалық оқыту әдістерін қолдану. Проблемалық оқыту студенттердің ойлау қабілетін дамытуға және олардың білімді өз бетінше іздеуіне ықпал етеді. Мұндай жағдайда студенттер дайын ақпаратты қабылдаумен шектелмей, белгілі бір мәселені шешу барысында жаңа білімді өздігінен меңгереді. Бұл өз кезегінде олардың өзіндік білім алу дағдыларының қалыптасуына әсер етеді.

Үшінші педагогикалық шарт – студенттердің кәсіби бағыттылығын қалыптастыру. Болашақ мұғалімдердің оқу барысында педагогикалық қызметтің мәнін түсінуі және оның әлеуметтік маңыздылығын сезінуі олардың білім алуға деген жауапкершілігін арттырады. Осы мақсатта педагогикалық практика, мектептегі тәжірибелік сабақтар және кәсіби бағытталған тапсырмалар маңызды рөл атқарады.

Төртінші педагогикалық шарт – ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді пайдалану. Қазіргі білім беру кеңістігінде цифрлық ресурстар студенттердің өздігінен білім алуына кең мүмкіндік береді. Онлайн курстар, электрондық кітапханалар, ғылыми деректер базасы және білім беру платформалары студенттердің дербес білім алу әрекетін жандандырады.

Болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алу мотивациясын дамытуда оқыту әдістері ерекше рөл атқарады. Қазіргі педагогикада студенттердің дербес оқу әрекетін дамытуға бағытталған көптеген инновациялық әдістер қолданылады.

Солардың бірі – жобалық оқыту әдісі. Жобалық әдіс студенттердің белгілі бір мәселені зерттеп, оны шешу жолдарын ұсынуына негізделеді. Бұл әдіс студенттердің зерттеушілік қабілетін дамытып қана қоймай, олардың өздігінен

білім алу дағдыларын қалыптастырады. Жобаны орындау барысында студенттер ғылыми әдебиеттермен жұмыс істейді, ақпаратты талдайды және өз қорытындыларын ұсынады.

Тағы бір тиімді әдіс – зерттеу әдісі. Зерттеу жұмыстары студенттердің ғылыми ойлау қабілетін дамытуға және олардың танымдық белсенділігін арттыруға ықпал етеді. Студенттердің ғылыми мақалалар жазуы, конференцияларға қатысуы және шағын зерттеу жұмыстарын жүргізуі олардың өздігінен білім алу мотивациясын арттырады.

Сондай-ақ, рефлексия әдісін қолдану да маңызды. Рефлексия студенттің өз оқу әрекетін бағалауына және өзінің білім деңгейін анықтауына мүмкіндік береді. Бұл әдіс арқылы студенттер өздерінің жетістіктері мен кемшіліктерін талдап, болашақтағы оқу мақсаттарын анықтай алады.

Интерактивті оқыту әдістері де студенттердің оқу мотивациясын арттыруға ықпал етеді [5]. Пікірталас, дебат, іскерлік ойындар және тренингтер студенттердің белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Мұндай әдістер оқу процесін қызықты әрі мазмұнды етеді.

Болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алу әрекетін тиімді ұйымдастыру олардың оқу процесіндегі дербестігін арттыруға бағытталуы тиіс. Бұл процесте студенттердің өзіндік жұмыстары ерекше орын алады.

Өзіндік жұмыс – студенттің оқытушының тікелей көмегінсіз орындайтын оқу әрекеті. Ол студенттің білімді терең меңгеруіне және дербес ойлау қабілетін дамытуына мүмкіндік береді. Өзіндік жұмыстардың негізгі түрлеріне реферат жазу, ғылыми мақалаларды талдау, зерттеу тапсырмаларын орындау, презентациялар дайындау және жобалық жұмыстар жатады [6].

Өзіндік жұмысты ұйымдастыру барысында оқытушы студенттерге бағыт-бағдар беріп, олардың зерттеу әрекетін үйлестіріп отыруы қажет. Сонымен қатар студенттердің өзіндік жұмыстары жүйелі түрде бағаланып, кері байланыс берілуі тиіс. Бұл олардың оқу әрекетіне жауапкершілігін арттырады.

Қазіргі таңда цифрлық технологиялардың дамуы студенттердің өзіндік білім алуына жаңа мүмкіндіктер ашуда. Онлайн білім беру платформалары, электрондық кітапханалар және ғылыми деректер базасы студенттердің ақпаратқа қол жеткізуін жеңілдетеді. Мұндай ресурстарды тиімді пайдалану студенттердің дербес білім алу мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді.

Болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алу мотивациясын қалыптастыруда оқытушының рөлі ерекше. Оқытушы студенттердің оқу әрекетін ұйымдастырушы және бағыттаушы ретінде олардың танымдық белсенділігін дамытуға ықпал етеді.

Ең алдымен, оқытушы студенттер арасында қолайлы психологиялық ахуал қалыптастыруы қажет. Сенім мен өзара құрметке негізделген педагогикалық қарым-қатынас студенттердің оқу процесіне белсенді қатысуына мүмкіндік береді. Егер студент өз ойын еркін білдіре алатын болса, онда оның шығармашылық белсенділігі артады.

Сонымен қатар оқытушы студенттердің жетістіктерін қолдап, олардың оқу әрекетін ынталандыруы тиіс. Мадақтау, қолдау көрсету және жетістіктерді

мойындау студенттердің мотивациясын арттырудың маңызды құралдары болып табылады. Оқытушының кәсіби шеберлігі де студенттердің мотивациясына әсер етеді. Егер оқытушы өз пәнін қызықты әрі мазмұнды түрде түсіндіре алса, онда студенттердің пәнге деген қызығушылығы артады. Бұл өз кезегінде олардың өздігінен білім алуға деген ынтасын күшейтеді.

Жоғары оқу орындарында студенттердің өздігінен білім алу мотивациясын қалыптастыру оқу процесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Мұндай мотивациясы қалыптасқан студенттер жаңа білімді меңгеруге белсенді қатысады, ғылыми ақпаратты талдай алады және кәсіби мәселелерді шығармашылық тұрғыдан шешуге қабілетті болады.

Өздігінен білім алу дағдылары қалыптасқан болашақ мұғалімдер кәсіби қызмет барысында да үздіксіз даму жолында болады. Олар педагогикалық тәжірибесін жетілдіруге, жаңа оқыту технологияларын меңгеруге және білім беру процесін жаңартуға дайын болады. Бұл қазіргі білім беру жүйесінің талаптарына толық жауап беретін кәсіби педагог тұлғасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар өздігінен білім алуға мотивациясы жоғары мұғалімдер оқушылардың да танымдық белсенділігін арттыра алады. Себебі мұндай мұғалімдер оқу процесін шығармашылық тұрғыдан ұйымдастырып, оқушылардың дербес ойлауын дамытуға ерекше көңіл бөледі.

Осылайша, болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алуға мотивациясын қалыптастыру олардың кәсіби даярлығының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл процесс студенттердің танымдық белсенділігін дамытуға, кәсіби құзыреттілігін арттыруға және олардың үздіксіз білім алуға деген ұмтылысын қалыптастыруға бағытталған.

Қорыта айтқанда, болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алуға мотивациясын қалыптастыру қазіргі педагогикалық білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, студенттердің дербес білім алуға деген ынтасы олардың танымдық қызығушылығына, кәсіби бағыттылығына және оқу процесінің тиімді ұйымдастырылуына тікелей байланысты. Осыған байланысты жоғары оқу орындарында тұлғаға бағытталған оқыту технологияларын қолдану, проблемалық және жобалық оқыту әдістерін енгізу, сондай-ақ ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді пайдалану болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алу белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар студенттердің өзіндік жұмыстары мен ғылыми-зерттеу әрекеттерін жүйелі ұйымдастыру олардың дербес ойлау қабілетін дамытуға және кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда, болашақ мұғалімдердің өздігінен білім алуға мотивациясын дамыту олардың кәсіби қалыптасуының маңызды шарты болып табылады және білім беру сапасын арттырудың тиімді тетіктерінің бірі ретінде қарастырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – Москва: Академия, 2013. – 576 с.

2. Подласый И. П. Педагогика: учебник для вузов. – Москва: Юрайт, 2018. – 402 с.
3. Зимняя И. А. Педагогическая психология: учебник для вузов. – Москва: Юрайт, 2019. – 463 с.
4. Маркова А. К. Формирование мотивации учения: кн. для учителя. – Москва: Просвещение, 1990. – 192 с.
5. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. – Москва: Педагогика, 1989. – 192 с.
6. Выготский Л. С. Психология развития человека. – Москва: Смысл; Эксмо, 2005. – 1136 с.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Смысл; Академия, 2004. – 352 с.
8. Қоянбаев Ж. Б., Қоянбаев Р. М. Педагогика: университеттерге арналған оқу құралы. – Алматы: Рауан, 2012. – 384 б.

УДК 376.1

МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ СВЯЗНОЙ РЕЧИ У ДОШКОЛЬНИКОВ С ОБЩИМ НЕДОРАЗВИТИЕМ РЕЧИ И НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ

Ешенкулова Э. Б.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеудің жалпы дамымауы және көру қабілетінің бұзылуы бар үйлесімді сөйлеудің қалыптасу ерекшеліктері қарастырылады. Балалардың осы санатында мәлімдемелер жасау кезінде туындайтын негізгі қиындықтар талданады, сонымен қатар түзету-педагогикалық жұмыстың тиімді әдістері ашылады. Логопедиялық көмектің сөздік қорын, грамматикалық құрылымын және үйлесімді мәлімдемелер жасау қабілетін дамытуға бағытталған бағыттары ұсынылған. Көрнекі-практикалық әдістерді, ойын технологияларын және арнайы жаттығуларды қолдануға ерекше назар аударылады. Мақалада сонымен қатар біртұтас сөйлеуді қалыптастырудың негізгі әдістері мен олардың педагогикалық маңыздылығын көрсететін кесте келтірілген.

Summary: The article discusses the features of the formation of coherent speech in preschool children with General speech underdevelopment and visual impairment. In this category of children, the main difficulties that arise when making statements are analyzed, as well as effective methods of correctional and pedagogical work are revealed. The directions of speech therapy assistance aimed at developing vocabulary, grammatical structure and the ability to make coherent statements are presented. Particular attention is paid to the use of visual-practical techniques, game technologies and special exercises. The article also presents a table reflecting the main methods of forming a coherent speech and their pedagogical significance.

Развитие связной речи является одним из ключевых направлений речевого и когнитивного развития ребёнка дошкольного возраста. Способность последовательно и логично выражать свои мысли играет важную роль в формировании коммуникативных навыков, успешном взаимодействии с окружающими и подготовке к обучению в школе. Однако у детей с общим недоразвитием речи (ОНР) данный процесс протекает значительно сложнее.

Особые трудности наблюдаются у дошкольников, у которых речевые нарушения сочетаются с нарушениями зрения. Ограниченность зрительного восприятия затрудняет формирование представлений об окружающем мире,

снижает объём воспринимаемой информации и препятствует полноценному развитию познавательных процессов. В результате дети испытывают сложности в понимании содержания ситуаций, выделении существенных признаков предметов и явлений, а также в построении логически последовательных высказываний [1].

Связная речь у данной категории детей характеризуется фрагментарностью, нарушением последовательности изложения, ограниченным словарным запасом и недостаточной грамматической оформленностью. Дети часто используют короткие, простые предложения, испытывают трудности при составлении рассказов и пересказе текста.

В связи с этим особую значимость приобретает разработка и применение эффективных методов формирования связной речи, учитывающих как особенности речевого развития, так и специфику зрительного восприятия. Коррекционная работа должна быть направлена на комплексное развитие речи, познавательной активности и коммуникативных навыков детей.

Цель данной статьи — рассмотреть основные методы формирования связной речи у дошкольников с общим недоразвитием речи и нарушениями зрения.

Связная речь представляет собой развернутое высказывание, которое характеризуется логической последовательностью, смысловой целостностью и грамматической правильностью. Она формируется постепенно и тесно связана с развитием мышления, памяти и восприятия.

У дошкольников с общим недоразвитием речи наблюдаются значительные трудности в овладении связной речью. Их высказывания часто носят ситуативный характер, отличаются неполнотой и нарушением логической структуры. Дети испытывают трудности в подборе слов, неправильно согласуют слова в предложении и не всегда могут передать содержание событий в правильной последовательности [2].

Наличие нарушений зрения дополнительно осложняет процесс речевого развития. Ограниченность зрительных впечатлений приводит к недостаточному формированию представлений о предметах и явлениях окружающего мира. Это, в свою очередь, отражается на развитии словаря и понимании смысловых связей между объектами.

Также у таких детей нередко отмечаются следующие особенности [3]:

- ограниченный словарный запас;
- трудности в построении развернутых высказываний;
- недостаточное понимание логической последовательности событий;
- затруднения при пересказе текста или составлении рассказа;
- снижение речевой активности.

Учитывая данные особенности, коррекционно-развивающая работа должна строиться с учетом принципов доступности, наглядности, систематичности и постепенного усложнения речевых заданий.

Эффективность развития связной речи у дошкольников с ОНР и нарушениями зрения во многом зависит от правильно подобранных методов

обучения. В коррекционной практике используется комплекс различных методов, направленных на активизацию речевой деятельности детей и формирование навыков построения последовательных высказываний.

Данные методы предполагают использование предметов, макетов, тактильных материалов и других средств, которые помогают ребёнку лучше воспринимать информацию. Для детей с нарушениями зрения особую роль играют тактильные и объёмные пособия, позволяющие компенсировать недостаток зрительного восприятия.

Использование предметных действий способствует формированию у детей представлений о последовательности событий и помогает им более точно описывать происходящее.

Игра является ведущим видом деятельности дошкольников, поэтому она активно используется в процессе формирования связной речи. В ходе сюжетно-ролевых и дидактических игр дети учатся строить диалоги, описывать действия и рассказывать о происходящих событиях.

Игровая форма занятий способствует повышению мотивации и стимулирует речевую активность детей.

Метод моделирования предполагает использование схем, символов и условных обозначений, которые помогают ребёнку структурировать своё высказывание. С помощью моделей дети учатся выстраивать последовательность рассказа и выделять основные элементы содержания.

Особенно эффективным является использование простых графических схем, отражающих начало, развитие и завершение события.

Пересказ текста является одним из основных способов формирования связной речи. Работа начинается с коротких и простых текстов, постепенно переходя к более сложным. Логопед помогает детям выделять основные части текста и передавать содержание в правильной последовательности.

Таблица-1. Основные методы формирования связной речи у дошкольников с ОНР и нарушениями зрения

Метод	Содержание метода	Педагогическое значение
Наглядно-практический	Использование предметов, макетов, тактильных материалов	Формирует представления о предметах и помогает описывать действия
Игровой	Применение дидактических и сюжетно-ролевых игр	Повышает мотивацию и активизирует речевую деятельность
Моделирование	Использование схем и условных обозначений	Помогает детям строить логически последовательные высказывания
Пересказ	Передача содержания текста своими словами	Развивает память, понимание текста и связность речи
Беседа	Организация диалогического общения	Развивает коммуникативные навыки и умение выражать мысли

Формирование связной речи у дошкольников с общим недоразвитием речи и нарушениями зрения является сложным и многоэтапным процессом,

требующим систематической коррекционно-педагогической работы. Ограниченность зрительного восприятия и особенности речевого развития создают дополнительные трудности в овладении навыками последовательного и логически связного высказывания.

Эффективность коррекционной работы во многом зависит от использования комплекса методов, направленных на развитие словарного запаса, грамматического строя и коммуникативных навыков. Наглядно-практические, игровые и моделирующие методы позволяют активизировать познавательную деятельность детей и способствуют более успешному формированию связной речи.

Таким образом, систематическое применение разнообразных методов обучения с учетом индивидуальных особенностей детей способствует развитию их речевой активности, формированию навыков построения связных высказываний и успешной подготовке к дальнейшему обучению.

Список использованной литературы

1. Арт-педагогика и арт-терапия в специальном образовании. М: Академия, 2021г.
2. Неретина Т.Г. Система работы со старшими дошкольниками с задержкой психического развития в условиях дошкольного образовательного учреждения. – М: Баласс, 2014г.
3. Петрушин В.И. Музыкальная психология. Москва: Юрайт, 2018г.

ӘОЖ 37.015.3

МЕКТЕП ОРТАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҒЫ ГИПЕРАКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫН ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Әбдібек Н. М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются содержание, особенности и организационные основы психолого-педагогической коррекционной работы с детьми с гиперактивным поведением в условиях школы. Анализируются трудности обучения детей с гиперактивностью, а также пути их коррекции и эффективные методы воздействия с научной точки зрения. В результате исследования обосновывается значимость комплексного, системного и индивидуально-ориентированного подхода.

Summary: This article examines the content, features, and organizational foundations of psychological and pedagogical corrective work with children exhibiting hyperactive behavior in a school setting. It analyzes the learning difficulties of children with hyperactivity, as well as ways of correction and effective intervention methods from a scientific perspective. The study substantiates the importance of a comprehensive, systematic, and individually oriented approach.

Қазіргі білім беру жүйесінде ерекше назар аударуды талап ететін мәселелердің бірі – мектеп жасындағы балалардың гиперактивті мінез-құлқы. Зейін тапшылығы және гиперактивтілік синдромы (ЗГТС/СДВГ) балалардың оқу әрекетіне, қарым-қатынасына және әлеуметтік бейімделуіне елеулі әсер етеді.

Мұндай балалардың зейінінің тұрақсыздығы, импульсивтілігі және шамадан тыс қозғалыс белсенділігі оқу үдерісін қиындатады.

Сондықтан мектеп жағдайында гиперактивті балалармен жүйелі психологиялық-педагогикалық түзету жұмысын ұйымдастыру – өзекті ғылыми және практикалық мәселе болып табылады.

Психологиялық-педагогикалық түзету – бұл адамның психикалық, эмоционалдық және мінез-құлықтық жағдайын жақсартуға және өзгертуге бағытталған кешенді шаралар жүйесі. Әсіресе, ол баланың оқу процесінде, дамуы мен әлеуметтік бейімделуінде туындайтын қиындықтарды жеңуге көмектеседі.

Гиперактивті мінез-құлқы бар бастауыш сынып оқушыларымен жүргізілетін түзету жұмыстарының негізінде көбіне мінез-құлықтық бағыт алынады. Бұл бағытта баланың өзін-өзі реттеу, өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастыруға, эмоцияларын басқаруға, ойлау әрекеттерін жүйелеуге және эмоционалдық шиеленісті төмендетуге ерекше мән беріледі [1].

Түзету жұмысы барысында жеке тұлғалық тәсілді қолдану маңызды. Оқу материалдарын бейімдеу, интерактивті оқыту әдістерін пайдалану, әлеуметтік дағдыларды дамытуға бағытталған арнайы бағдарламаларды енгізу гиперактивті балалармен тиімді жұмыс жүргізуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, баланың күшті жақтарын анықтап, соған сүйену, оның өзіндік бағасын қалыптастыру, эмоционалдық қолдау көрсету маңызды. Бұл процесте отбасының рөлі ерекше. Ата-аналармен бірлескен жұмыс, оларды түзету процесіне тарту, дұрыс қарым-қатынас орнатуға үйрету және күн тәртібін жүйелеу – түзету жұмысының ажырамас бөлігі болып табылады.

Гиперактивті балалармен жұмыс жүйелі түрде жүргізілуі тиіс. Түзету жұмысының негізгі қағидалары:

- сабақтардың құрылымы нақты және қайталанып отыруы;
- әр сабақтың басында сергіту және тыныс алу жаттығулары жүргізілуі;
- сабақ соңында релаксациялық жаттығулар ұйымдастырылуы;
- баланың өзін-өзі бағалауын қалыптастыру;
- мадақтау және бақылау жүйесін енгізу.

Сондай-ақ, баланың мінез-құлқын түзету үшін ойын элементтері кеңінен қолданылады. Рөлдік ойындар, тренингтер, сахналық көріністер арқылы балада дұрыс мінез-құлық қалыптастырылады.

Зейінді дамыту – түзету жұмысының маңызды бағыты. Бұл бағытта:

- зейін көлемін арттыру;
- зейін тұрақтылығын дамыту;
- зейінді ауыстыру дағдыларын қалыптастыруға арналған жаттығулар қолданылады.

Жалпы алғанда, гиперактивті балалармен жүргізілетін түзету жұмысы кешенді, жүйелі және көпқырлы болуы қажет. Психолог, мұғалім және ата-ана арасындағы өзара ынтымақтастық баланың дамуына оң әсер етеді және оның мектеп ортасына сәтті бейімделуіне мүмкіндік береді [2].

Гиперактивті балалардың мінез-құлқын мектеп жағдайында психологиялық-педагогикалық тұрғыдан түзету педагогтар, психологтар, медицина мамандары мен ата-аналардың өзара тығыз байланысына негізделген кешенді әрі жүйелі тәсілді талап етеді.

Л.О. Бадалянның пікірінше, зейін тапшылығы және гиперактивтілік синдромын (СДВГ) бастапқы кезеңде анықтау жауапкершілігі көбіне педагогқа жүктеледі. Себебі алғашқы кезеңде бұл синдромды анықтау қиын, өйткені оқу жүктемесі жоғары емес жағдайларда оның белгілері айқын көрінбеуі мүмкін. Алайда педагог балаға үнемі бақылау жүргізу арқылы психолог маман таңдаған түзету бағдарламасының тиімділігін бағалап, оны тәжірибе жүзінде түзетіп отыра алады және маңызды кері байланыс көзі болып табылады [3].

Е.К. Лютова мен Г.Б. Монинаның пікірінше, білім беру үдерісіне қатысушылардың бірлескен, келісімді жұмысы ерекше маңызға ие. ЗГТС бар балаға педагогтар, ата-аналар және мамандар тарапынан қойылатын талаптардың бірізді болуы оның бейімделуін жеңілдетеді. Ал әртүрлі, қарама-қайшы талаптар баланың эмоционалдық күйзелісін күшейтіп, оның мінез-құлқында дезориентация тудыруы мүмкін [3].

Г.Б. Монина бұл ойды дамыта отырып, кешенді тәсіл баланың күйзеліс деңгейін төмендетіп, оның жеке мүмкіндіктерін толық ашуға және дұрыс мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететінін атап өтеді. Егер мамандардың бірлескен жұмысы толық жүзеге аспаса, онда медициналық және психологиялық мамандардың жазбаша ұсыныстары маңызды рөл атқарып, олар баланың жеке түзету бағдарламасын құруда міндетті түрде ескерілуі тиіс [4].

Айта кету керек, түзету жұмысының тиімділігі оның жүйелілігі мен бірізділігіне тікелей байланысты. Ю.Ф. Антропов, Ю.С. Шевченко, Е.К. Лютова, Г.Б. Монина атап өткендей, бір реттік шаралар, тіпті жоғары білікті мамандар тарапынан жүргізілсе де, тұрақты нәтиже бермейді. ЗГТС бар балаларға нақты құрылымдалған орта аса қажет, өйткені олар өз әрекетін, уақытын және мінез-құлқын өз бетінше ұйымдастыруда қиындықтарға тап болады. Сондықтан өзін-өзі реттеу, бақылау және рефлексия дағдыларын жүйелі түрде қалыптастыру олардың табысты әлеуметтенуінің негізгі шарты болып табылады [5].

Сонымен қатар, дәстүрлі сынып-сабақ жүйесі әрдайым гиперактивті балалардың ерекшеліктеріне сәйкес келе бермейді. И.С. Якиманскаяның пікірінше, педагог оқушының «өзіндік даралануын» дамытуға жағдай жасауы қажет. Бұл үдерісте бала өзіне тиімді оқу тәсілдерін таңдап, біртіндеп өзін-өзі реттеу дағдыларын меңгереді [6].

Қазақстандық педагогика ғылымы аясында бұл мәселе кеңінен қарастырылған. Мәселен, Ж. Аймауытов баламен жұмыс барысында оның жеке ерекшеліктерін ескерудің маңыздылығын атап өтіп, оқыту мен тәрбиелеу үдерісінде баланың психологиялық ерекшеліктерін ескеру қажеттігін көрсеткен. Ал Т. Тәжібаев оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруда психологиялық даму заңдылықтарын басшылыққа алу керектігін ерекше атап өткен. Қазіргі қазақстандық зерттеушілердің бірі С.М. Жақыпов білім беру ортасында субъект-субъектілік өзара әрекеттестікті дамытуға баса назар аударады, бұл әсіресе

гиперактивті мінез-құлқы бар балалармен жұмыс жасауда маңызды болып табылады.

Сонымен қатар, Қ. Жарықбаев өз еңбектерінде баланың мінез-құлқын түзету оның психикалық дамуымен, тәрбиемен және әлеуметтік ортамен тығыз байланысты екенін атап көрсетеді. Бұл гиперактивті балалармен жүргізілетін түзету жұмысының кешенді сипатта болуы қажеттігін дәлелдейді.

Осылайша, ғылыми көзқарастарды талдау мектеп жағдайында гиперактивті мінез-құлқы бар балалармен жүргізілетін түзету жұмысы келесі қағидаттарға негізделуі тиіс деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді:

- кешенділік;
- жүйелілік;
- кезеңділік;
- оқыту мен тәрбиелеуді дараландыру [7].

Кесте 1. Мектеп ортасындағы гиперактивті балалармен түзету жұмысы

№	Бөлім атауы	Мазмұны
1	Мәселенің өзектілігі	Гиперактивті балалардың (ЗГТС) мінез-құлқы оқу процесіне, қарым-қатынасқа және әлеуметтік бейімделуге кері әсер етеді. Сондықтан түзету жұмысы маңызды.
2	Гиперактивтіліктің негізгі белгілері	- Зейіннің тұрақсыздығы - Импульсивтілік - Қозғалыс белсенділігінің жоғары болуы - Өзін-өзі бақылаудың әлсіздігі
3	Психологиялық ерекшеліктері	Балалар әрекетін жоспарлауда, уақытты басқаруда, тапсырманы соңына дейін орындауда қиындық көреді
4	Түзету жұмысының негізгі қағидаттары	- Кешенділік - Жүйелілік - Кезеңділік - Жекелілік (индивидуализация)
5	Түзету жұмысының кезеңдері	1. Диагностика 2. Жоспарлау 3. Түзету жұмысы 4. Нәтижені бағалау
6	Психологиялық әдістер	- Ойын терапиясы - Арт-терапия - Релаксация жаттығулары - Өзін-өзі реттеу дағдыларын дамыту
7	Педагогикалық әдістер	- Тапсырманы бөліктерге бөлу - Қысқа, нақты нұсқаулар беру - Мадақтау жүйесі - Күн тәртібін сақтау
8	Ұйымдастыру тәсілдері	- Сыныптағы орынды дұрыс таңдау - Қоздырғыш факторларды азайту - Визуалды материалдарды қолдану
9	Қазақстандық ғалымдардың көзқарастары	- Аймауытов: жеке ерекшелікті ескеру - Тәжібаев: психологиялық заңдылықтар - Жарықбаев: әлеуметтік орта әсері - Жақыпов: субъект-субъект қатынас
10	Нәтиже	Эмоционалдық жағдай жақсарады, өзін-өзі реттеу дамиды, мектепке бейімделу тиімді жүреді

Аталған қағидаттарды сақтау арқылы ғана ЗГТС бар балалардың эмоционалдық шиеленісін төмендетуге, олардың өзін-өзі реттеу дағдыларын дамытуға және мектеп ортасына сәтті бейімделуіне қол жеткізуге болады.

Қорыта айтқанда, мектеп ортасындағы балалардың гиперактивті мінез-құлқын түзету жұмысы күрделі, көпқырлы және жүйелі ұйымдастыруды талап ететін өзекті мәселе болып табылады. Зейін тапшылығы және гиперактивтілік синдромы бар балалардың оқу үдерісінде, әлеуметтік қарым-қатынаста және

мінез-құлқында кездесетін қиындықтары олардың жан-жақты дамуына кері әсер етеді.

Зерттеу барысында гиперактивті балалармен жүргізілетін психологиялық-педагогикалық түзету жұмысының тиімділігі оның кешенді, жүйелі және кезең-кезеңімен ұйымдастырылуына тікелей байланысты екендігі анықталды. Сонымен қатар, әр баланың жеке ерекшеліктерін ескеру, жеке бағытталған тәсілді қолдану түзету жұмысының нәтижелілігін арттырады.

Түзету жұмысы тек мектеп шеңберінде ғана емес, ата-аналармен, психологтармен және басқа да мамандармен тығыз байланыста жүзеге асырылған жағдайда ғана тиімді болады. Бұл балаларға қойылатын талаптардың бірізділігін қамтамасыз етіп, олардың эмоционалдық жағдайын тұрақтандыруға және мінез-құлқын оң бағытта қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, ойын технологияларын, релаксациялық жаттығуларды, өзін-өзі реттеу дағдыларын дамытуға бағытталған әдістерді қолдану гиперактивті балалардың зейінін дамытуға және оқу әрекетіне қызығушылығын арттыруға ықпал етеді.

Осылайша, мектеп жағдайында гиперактивті мінез-құлқы бар балалармен жүргізілетін түзету жұмысы ғылыми негізделген, жүйелі және кешенді түрде ұйымдастырылғанда ғана жоғары нәтижеге қол жеткізуге болады. Бұл өз кезегінде балалардың мектепке бейімделуін жақсартып, олардың тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сиротюк А. Л. Синдром дефицита внимания с гиперактивностью.: ТЦ Сфера, 2022. 112 с
2. Пилипко Г. И. Синдром дефицита внимания и гиперактивности у детей в младшем школьном возрасте: клиническо - психологические особенности / Г. И. Пилипко, Э. Ш. Шаяхметова: Башкирский государственный педагогический университет им. М. Акмуллы, 2023. 534- 537 с.
3. Изотова Е. И., Никифорова Е.В. Эмоциональная сфера ребенка: теория и практика: учеб. пособие. М.: Академия, 2023. 69 с.
4. Ахмадли Н. Д. Понятие о синдроме гиперактивности и дефицита внимания и его диагностике: ООО «Парнас», 2022. 127-133 с.
5. Бадалян Л. О., Заваденко Н. Н. Синдром дефицита внимания и гиперактивности у детей // Дефектология. 2019. № 3. С. 58–64. 4. Брызгунов И. П., Касатикова Е. В. Дефицит внимания с гиперактивностью у детей. М: Медпрактика, 2020. 137 с.
6. Гауриева Г.М., Адильшинова З. У., Садуахасова А.Б., Васич Б.К. Гиперактивті, назар жетіспеуші бастауыш сынып оқушыларымен жүргізілетін психотерапия түрлері, ерекшелігі. Том 73 № 4 (2022). Абай ат.ҚазҰПУ Жаршысы Серия: Психология
7. Мынбаева А.К., Исакова Т. «Синдром дефицита внимания и гиперактивности у детей: программы работы учителя в школе на уроках «Самопознания». Вестник. Серия психологии и социологии. №1 (68). 2019.

МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ДЕСТРУКЦИЯЛАРЫН ЖЕҢУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Әмірбай Нұршат Аманбекқызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается проблема профессиональной деструкции преподавателей высших учебных заведений и психологические способы её преодоления. Результаты эксперимента доказали эффективность программы психологического воздействия. В частности, было выявлено снижение уровня профессионального выгорания и повышение эмоциональной устойчивости.

Summary: This article examines the problem of professional deformation among university teachers and the psychological methods for overcoming it. The results of the experiment demonstrated the effectiveness of the psychological intervention program. In particular, a decrease in the level of professional burnout and an increase in emotional stability were identified.

Қазіргі жоғары білім беру жүйесінде оқытушылардың кәсіби қызметі үнемі жанарып отыратын талаптармен, жоғары психоэмоционалдық жүктемемен және жауапкершілікпен сипатталады. Көбінесе кәсіби тұрғыдан жағымсыз өзгерістер мен бұзылулардың пайда болуынан туындайтын кедергілерге тап болады, бұл жоғары сапалы жұмысқа кедергі келтіреді және мұғалімнің жеке дамуы мен денсаулығына кері әсер етеді.

Мұндай жағдайлар кәсіби деструкцияның пайда болуына әкеледі. Кәсіби деструкция – тұлғаның кәсіби қызметінде мотивацияның төмендеуімен, эмоционалдық сарқылумен және жұмыс тиімділігінің әлсіреуімен көрінетін жағымсыз өзгерістер жүйесі [1].

Мамандықтың адамның жеке басына әсері ұзақ уақыт бойы маңызды және өзекті мәселе болып саналып, зерттеушілердің назарын аударып келеді. Адамның кәсіби әл-ауқаты оның сәтті әлеуметтік бейімделуінің қажетті шарты, сондай-ақ мансаптық дамудың шешуші факторы болып табылады. Сөзсіз, ересек өмірдің жетекші қызметі ретінде жұмыс адамның психологиялық және адамгершілік дамуындағы негізгі бағыттаушы күш болып табылады. Көптеген зерттеушілер, атап айтқанда А.К. Егенисова [2], А.В. Королева, Л.Н. Молчанова, Н.А. Перепёлкина және басқалары бір кәсіби қызметті ұзақ уақыт бойы орындау көбінесе дағдарыстық жағдайларға, өнімділіктің төмендеуіне, қарым-қатынаста психологиялық кедергілердің пайда болуына, психосоматикалық бұзылуларға және басқа да теріс салдарға әкелетінін атап өтеді. Еңбек қызметінің теріс факторларының физикалық және психикалық денсаулыққа, сондай-ақ мамандардың субъективті әл-ауқатына әсер ету мәселелері Л.Н. Захарованың [3], Е.Б. Ольховскаяның, О.В. Полякованың және басқалардың еңбектерінде қарастырылған. Сонымен қатар, кәсіби денсаулық кез келген кәсіби саладағы мамандардың жеке, интеллектуалдық және мотивациялық әлеуетін дамытудың ең маңызды шарты болып табылады [4].

ЖОО оқытушылары үшін бұл мәселе ерекше өзекті, себебі олардың кәсіби жағдайы білім беру сапасына тікелей әсер етеді. Сондықтан кәсіби деструкцияны психологиялық тұрғыда жеңудің тиімді жолдарын анықтау маңызды.

Зерттеудің мақсаты – ЖОО оқытушыларындағы кәсіби деструкцияны төмендетуге бағытталған психологиялық тәсілдердің тиімділігін эксперимент арқылы дәлелдеу.

Міндеттері:

- кәсіби деструкция деңгейін анықтау
- психологиялық ықпал ету бағдарламасын әзірлеу
- оның тиімділігін тәжірибе жүзінде тексеру

Зерттеу барысында кәсіби деформацияны анықтау үшін Р. Лазарустың «Күресу стратегиялары» сауалнамасы, Э. Шейннің мансаптық бағдарлау сауалнамасы, пайдаланылды.

Зерттеуге Шымкент университетінің 5 жылдан 35 жылға дейінгі тәжірибесі бар 15 оқытушы қатысты.

Зерттеу үш кезеңде жүргізілді: анықтаушы, қалыптастырушы және бақылау кезеңдері.

Анықтаушы кезең. Бұл кезеңде оқытушылардың кәсіби деструкция деңгейі анықталды. Диагностика нәтижелері қатысушылардың едәуір бөлігінде кәсіби күйіп кету белгілері бар екенін көрсетті. Эксперименттік топта жоғары деңгейдегі деструкция 41%, орта деңгей 44%, төмен деңгей 15% болды. Бақылау тобында бұл көрсеткіштер сәйкесінше 39%, 46% және 15% деңгейінде анықталды.



Сурет 1. Анықтаушы кезең нәтижелері

Алынған нәтижелер оқытушылардың кәсіби күйінде жағымсыз тенденциялардың бар екенін және арнайы психологиялық қолдаудың қажеттілігін көрсетті.

Қалыптастырушы кезең. Эксперименттік топқа кәсіби деструкцияны төмендетуге бағытталған психологиялық бағдарлама енгізілді. Бағдарлама 6 аптаға созылды және келесі бағыттарды қамтыды:

- стресс-менеджмент тренингтері

- эмоционалдық өзін-өзі реттеу жаттығулары
- когнитивті қайта құру әдістері
- кәсіби рефлексия сессиялары
- топтық психологиялық қолдау

Бағдарлама барысында оқытушылар өз эмоцияларын басқару, күйзелісті төмендету және кәсіби мотивацияны арттыру дағдыларын меңгерді.

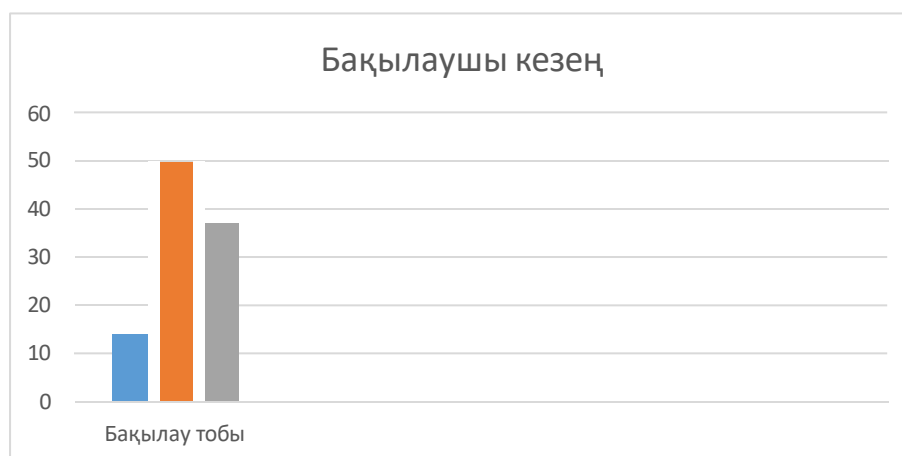
Бақылау кезеңі

Бағдарлама аяқталғаннан кейін қайта диагностика жүргізілді. Нәтижелер айтарлықтай оң өзгерістерді көрсетті.

Эксперименттік топта:

- жоғары деңгей 41%-дан 14%-ға дейін төмендеді
- орта деңгей 44%-дан 49%-ға өзгерді
- төмен деңгей 15%-дан 37%-ға дейін артты

Ал бақылау тобында айтарлықтай өзгерістер байқалмады (жоғары деңгей шамамен 36%, төмен деңгей 18% деңгейінде қалды).



Сурет 2. Бақылаушы кезең нәтижелері

Алынған нәтижелер психологиялық ықпал ету бағдарламасының тиімділігін дәлелдейді. Эксперименттік топтағы оң динамика келесі факторлармен түсіндіріледі:

- біріншіден, эмоционалдық өзін-өзі реттеу дағдыларының қалыптасуы;
- екіншіден, теріс ойлау үлгілерін өзгерту;
- үшіншіден, әлеуметтік және кәсіби қолдаудың артуы.

Зерттеу көрсеткендей, жүйелі түрде ұйымдастырылған психологиялық жұмыс кәсіби деструкция деңгейін айтарлықтай төмендетеді.

ЖОО оқытушыларының кәсіби деструкциясы тек жеке мәселе емес, ол білім беру сапасына әсер ететін маңызды фактор болып табылады. Сондықтан оқу орындарында психологиялық қолдау жүйесін енгізу қажет.

Бұл зерттеу нәтижелері басқа педагогикалық зерттеулермен де үйлеседі және психологиялық тәсілдердің тиімділігін растайды.

Зерттеу нәтижесінде келесі тұжырымдар жасалды:

- ЖОО оқытушылары арасында кәсіби деструкция кең таралған

- Психологиялық тәсілдер оны төмендетуде тиімді құрал болып табылады
- Арнайы бағдарламалар оқытушылардың эмоционалдық жағдайын жақсартады

Сондықтан жоғары оқу орындарында оқытушыларға арналған психологиялық қолдау бағдарламаларын жүйелі түрде енгізу ұсынылады.

Оқытудың шығармашылық сипаты, белгілі бір студенттер тобымен жұмыс істеу, мансаптық өсу және даму мұғалімдердің кәсіби деформацияның дамуына кедергі келтіреді.

Уақыт өте келе кәсіби деформация кәсіби дамудың регрессиясына және соның салдарынан оқытушылық біліктіліктің біртіндеп жоғалуына әкеледі, бұл оқытушылық міндеттерді орындауға кері әсер етеді. Дегенмен, кейбір жағдайларда кәсіби деформация оң нәтиже беруі мүмкін. Әдістемелік жұмыс, таныс оқыту үлгілері және студенттермен өзара әрекеттесу тұлға мен мамандықтың «бірігуіне» әкеледі, кәсіби маңызды қасиеттер мен жеке оқыту стилін қалыптастырады. Дегенмен, бұл қасиеттердің шамадан тыс дамуы мұғалімнің тұлғасын деформациялайды, қақтығыстарға әкеледі және кәсіби өнімділікті төмендетеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Дружилов С. А. Профессиональное благополучие человека и психологические аспекты профессиональной адаптации и профессиональных деструкций // Современные научные исследования и инновации. 2016. № 12 (68). С. 1236–1246.
2. Егенисова А. К., Ерубасева А. Р. Профессиональная деформация личности педагога и пути ее преодоления // Colloquium-journal. 2019. № 7-5 (31). С. 37–40.
3. Захарова Л. Н., Саралиева З. Х.-М., Леонова И. С. Усталость как показатель социально-психологического возраста персонала // Системная психология и социология. 2019. № 2 (30). С. 36–52. DOI: 10.25688/2223-6872.2019.30.2.04
4. Зеер Э. Ф., Сыманюк Э. Э. Психология профессиональных деструкций: учеб. пособие. М.: Академический Проект, 2020. 240 с.

ОӘЖ 378.147:316.48

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚАУІПСІЗДІК КОНТЕКСТІНДЕ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЙЫНДАУ

Жаңаберген Әдемі Шойтасқызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются особенности подготовки будущих педагогов к профессиональной деятельности в контексте социальной безопасности. Актуальность исследования обусловлена необходимостью формирования у будущих учителей навыков обеспечения психологически безопасной образовательной среды. Цель исследования – определить уровень готовности студентов педагогических специальностей к реализации принципов социальной безопасности. В исследовании использованы методы социометрии, диагностики эмпатии, тест Томаса-Килмана и методика КОС. Результаты показали, что

уровень готовности студентов в целом является средним, однако наблюдаются как сильные, так и слабые стороны. Полученные данные позволяют разработать практические рекомендации.

Summary: This article examines the preparation of future teachers for professional activity in the context of social safety. The relevance of the study is determined by the need to develop skills for creating a psychologically safe educational environment. The aim of the study is to assess the level of readiness of pedagogical students. The study used sociometry, empathy diagnostics, Thomas-Kilmann conflict mode instrument, and communicative abilities test. The results indicate a moderate level of readiness with both strengths and weaknesses. The findings contribute to improving teacher training programs.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде әлеуметтік қауіпсіздік мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Қоғамның қарқынды дамуы, цифрлық технологиялардың кеңінен таралуы, сондай-ақ жастар арасындағы психологиялық және әлеуметтік қиындықтардың артуы педагог мамандарға қойылатын талаптарды күшейтуде. Осыған байланысты болашақ педагогтарды кәсіби қызметке даярлау барысында олардың тек пәндік білімін ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік қауіпсіздікті қамтамасыз ету қабілетін қалыптастыру маңызды бағыттардың біріне айналады.

Әлеуметтік қауіпсіздік ұғымы кең мағынада адамның қоғамда өзін қорғалған, тұрақты және сенімді сезіну жағдайын білдіреді. Білім беру кеңістігінде бұл ұғым оқушылардың психологиялық жайлылығы, эмоционалдық тұрақтылығы, тұлғааралық қарым-қатынастың қауіпсіздігі және буллинг пен агрессияның алдын алу сияқты аспектілерді қамтиды. Қазіргі мектеп жағдайында мұғалім тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар оқушылардың әлеуметтік ортасын қалыптастырушы, олардың психологиялық жағдайына жауапты тұлға ретінде қарастырылады.

Сондықтан болашақ педагогтарды даярлау жүйесінде олардың тұлғалық қасиеттерін, коммуникативтік дағдыларын, эмпатиялық қабілеттерін және конфликттік жағдайларды тиімді шешу дағдыларын дамытуға ерекше көңіл бөлінуі тиіс. Әсіресе, педагогтың эмоционалдық интеллектісі мен әлеуметтік жауапкершілігі білім беру үдерісінің сапасына тікелей әсер етеді.

Қазіргі таңда білім беру ұйымдарында кездесетін негізгі мәселелердің бірі – оқушылар арасындағы буллинг, агрессия, әлеуметтік оқшаулану және психологиялық қысым. Мұндай жағдайлардың алдын алу педагогтың кәсіби дайындығына байланысты. Осы тұрғыдан алғанда, болашақ мұғалімдердің әлеуметтік қауіпсіздік контекстіндегі дайындығын зерттеу өзекті ғылыми мәселе болып табылады.

Сонымен қатар, педагогтың кәсіби даярлығы тек теориялық біліммен шектелмеуі тиіс. Ол нақты өмірлік жағдайларда әрекет етуге, қиын әлеуметтік-психологиялық жағдайларда дұрыс шешім қабылдауға дайын болуы қажет. Бұл үшін жоғары оқу орындарында болашақ педагогтарға арналған арнайы психологиялық-педагогикалық тренингтер, практикалық сабақтар және интерактивті әдістер кеңінен қолданылуы тиіс.

Осы зерттеудің мақсаты – болашақ педагогтардың әлеуметтік қауіпсіздік саласындағы кәсіби қызметке дайындық деңгейін анықтау және оны жетілдіру

жолдарын ұсыну. Зерттеу барысында студенттердің коммуникативтік қабілеттері, эмпатия деңгейі, конфликт жағдайындағы мінез-құлқы және топ ішіндегі әлеуметтік позициясы жан-жақты талданады.

Педагогтың кәсіби қызметі тек пәндік біліммен шектелмейді. Ол:

- оқушылардың психологиялық жағдайын бақылаушы;
- әлеуметтік қатынастарды реттеуші;
- қауіпсіз ортаны қалыптастырушы, болып табылады.
- Әлеуметтік қауіпсіздік контекстінде педагог:
- конфликт жағдайларын алдын алады;
- оқушылар арасындағы тең қарым-қатынасты қалыптастырады;
- агрессия мен буллингтің алдын алады;

Мен өз зерттеуімде психологиядағы ең тиімді және бір-бірін толықтыратын әдістердің комбинациясын қолдандым, яғни олар: социометрия, эмпатияны анықтау әдістемесі, Томас-Килман конфликтіні басқару әдісі және коммуникативтік және ұйымдастырушылық қабілеттерді (КОС) анықтау әдістемесі.

Аталған әдістерді таңдау себебі – олардың әрқайсысы болашақ педагогтың әлеуметтік қауіпсіздік контекстіндегі кәсіби дайындығының маңызды қырларын кешенді түрде бағалауға мүмкіндік береді.

Социометрия әдісі топ ішіндегі тұлғааралық қарым-қатынастарды, студенттердің бір-біріне деген қатынасын, олардың әлеуметтік мәртебесін (лидер, қабылданған, оқшауланған) анықтауға бағытталған. Бұл әдіс болашақ педагогтың ұжымда жұмыс істеу қабілетін және әлеуметтік орта құру дағдысын бағалауда маңызды рөл атқарады [1].

Эмпатия деңгейін анықтау әдістемесі студенттердің басқа адамдардың эмоцияларын түсіну, сезіну және қолдау көрсету қабілетін зерттеуге мүмкіндік береді. Педагог қызметінде эмпатия ерекше маңызға ие, себебі ол оқушылармен сенімді қарым-қатынас орнатудың негізі болып табылады [2].

Томас-Килман әдістемесі тұлғаның конфликт жағдайындағы мінез-құлқын анықтауға бағытталған. Бұл әдіс арқылы студенттердің қақтығысты шешу стратегиялары (ынтымақтастық, компромисс, бәсекелестік, бейімделу, қашу) айқындалады. Әлеуметтік қауіпсіз орта қалыптастыру үшін педагогтың конфликтілерді тиімді және бейбіт жолмен шеше білуі аса маңызды [3].

Коммуникативтік және ұйымдастырушылық қабілеттерді анықтауға арналған КОС әдістемесі болашақ педагогтардың адамдармен қарым-қатынас орнату, топты ұйымдастыру, басқару және кәсіби өзара әрекеттесу дағдыларын бағалайды. Бұл көрсеткіштер педагогтың әлеуметтік қауіпсіз білім беру ортасын қалыптастырудағы негізгі факторлардың бірі болып табылады [4].

Осылайша, таңдалған әдістер кешені болашақ педагогтардың әлеуметтік қауіпсіздікке дайындығын жан-жақты және объективті түрде бағалауға мүмкіндік береді.

Зерттеу Мирас университетінің педагогикалық мамандықтарының 4 курс білім алушыларының арасында психодиагностикалық әдістер арқылы жүргізілді. Жалпы саны – 50 студент қатысты.

1. Социометрия әдісі

Бұл әдіс топ ішіндегі әлеуметтік қатынастарды анықтауға мүмкіндік береді.

Кесте 1. Авторлық сауалнама нәтижелері:

Студент саны	Пайыз	Көрсеткіш
15	30% білім алушы	лидерлік позицияда
25	50% білім алушы	орташа деңгейде қарым-қатынасқа ие
10	20% білім алушы	оқшауланған

Бұл көрсеткіштер кейбір студенттердің әлеуметтік ортада толық бейімделмегенін көрсетеді.

2. Эмпатия деңгейін анықтау

Кесте 2. Эмпатия деңгейін анықтау нәтижелері:

Студент саны	Пайыз	Деңгей
19	38 % білім алушы	жоғары
22	44 % білім алушы	орташа
9	18 % білім алушы	төмен

Бұл нәтижелер педагогтардың көпшілігі оқушыларды түсіне алатынын, бірақ барлығы бірдей жоғары деңгейде емес екенін көрсетті.

3. Томас-Килман әдістемесі

Кесте 3. Конфликт жағдайындағы мінез-құлық:

Студент саны	Пайыз	Мінез-құлық стилі
17	34 % білім алушы	компромисс
13	26 % білім алушы	ынтымақтастық
9	18 % білім алушы	бейімделу
6	12 % білім алушы	қашу
5	10 % білім алушы	бәсекелестік

Нәтижелер бойынша студенттердің 34%-ы (17 адам) компромисс стилін, 26%-ы (13 адам) ынтымақтастықты таңдайды. Бұл педагогтарда конфликтіні бейбіт жолмен шешуге бейімділік бар екенін көрсетеді.

4. КОС әдістемесі

Кесте 4. КОС әдістемесі бойынша нәтиже

Студент саны	Пайыз	Деңгей
15	30 % білім алушы	жоғары
25	50 % білім алушы	орташа
10	20 % білім алушы	төмен

Студенттердің 30%-ы (15 адам) жоғары деңгейде, 50%-ы (25 адам) орташа деңгейде, ал 20%-ы (10 адам) төмен деңгейде екені анықталды. Бұл олардың коммуникативтік дағдылары әлі де дамытуды қажет ететінін көрсетеді.

Жүргізілген зерттеу жұмысы болашақ педагогтардың әлеуметтік қауіпсіздік контекстіндегі кәсіби қызметке дайындық деңгейін кешенді түрде бағалауға мүмкіндік берді. Зерттеу барысында қолданылған психодиагностикалық әдістер (социометрия, эмпатия деңгейін анықтау, Томас-Килман конфликтілік мінез-құлық стилдері және КОС әдістемесі) студенттердің тұлғалық, коммуникативтік және әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін жан-жақты талдауға жағдай жасады.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері болашақ педагогтардың әлеуметтік қауіпсіздікті қамтамасыз етуге бағытталған кәсіби даярлығы жеткілікті деңгейде қалыптаспағанын, бірақ оның дамуына негіз бар екенін көрсетті. Бұл жағдай жоғары оқу орындарында педагогтарды даярлау жүйесін жетілдіруді талап етеді.

Осыған байланысты, болашақ педагогтардың әлеуметтік қауіпсіздік саласындағы кәсіби даярлығын арттыру мақсатында:

- психологиялық-педагогикалық тренингтерді жүйелі түрде ұйымдастыру;
- коммуникативтік және эмпатиялық дағдыларды дамытуға бағытталған практикалық сабақтарды көбейту;
- конфликтілік жағдайларды шешуге арналған кейс-әдістерді енгізу;
- білім беру процесінде интерактивті және тәжірибеге бағытталған оқыту технологияларын қолдану ұсынылады.

Қорытындылай келе, әлеуметтік қауіпсіздік – педагогтың кәсіби құзыреттілігінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Сондықтан болашақ мұғалімдерді даярлау барысында бұл бағытқа ерекше назар аудару білім беру сапасын арттырудың негізгі факторларының бірі болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Морено Я.Л. Социометрия: экспериментальная методика и теория. – Москва, 2016.
2. Дэвис М. Эмпатия психологиясы және тұлғааралық қарым-қатынас. – Санкт-Петербург, 2018.
3. Thomas K.W., Kilmann R.H. Conflict Mode Instrument: Handbook. – New York, 2017.
4. Немов Р.С. Психодиагностика. – Москва, 2019.

ОӘЖ 159

СТУДЕНТТЕР АРАСЫНДАҒЫ ҚОРҚЫНЫШТЫ АРТ-ТЕРАПИЯ КӨМЕГІМЕН ТӨМЕНДЕТУ ЖОЛДАРЫ: ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Жетписбаева Улжан Муратбекқызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассматривается проблема снижения уровня страха среди студентов с помощью средств арт-терапии. В ходе исследования были проанализированы психологические эффекты арт-терапии, ее роль в регуляции эмоционального состояния и

эффективность в преодолении страха. В результате экспериментальной работы было доказано, что методы арт-терапии эффективны в снижении уровня страха у студентов.

Summary: This article examines the problem of reducing the level of fear among students through art therapy. The study analyzed the psychological effects of art therapy, its role in regulating the emotional state and its effectiveness in overcoming fear. As a result of experimental work, it was proved that art therapy methods are effective in reducing the level of fear among students.

Қазіргі қоғамда студент жастардың психологиялық саулығы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Әсіресе, оқу жүктемесі, әлеуметтік қысым, болашаққа деген белгісіздік студенттерде қорқыныш пен мазасыздық деңгейінің жоғарылауына әкеледі. Қорқыныш – тұлғаның эмоционалдық күйінің маңызды компоненті ретінде оның мінез-құлқына, оқу мотивациясына және әлеуметтік бейімделуіне әсер етеді.

Ғылыми әдебиеттерде арт-терапия адамның ішкі күйзелістерін вербалды емес тәсілдер арқылы сыртқа шығаруға мүмкіндік беретін тиімді психологиялық әдіс ретінде қарастырылады. Ол сурет салу, мүсіндеу, коллаж жасау сияқты шығармашылық әрекеттер арқылы эмоцияларды реттеуге көмектеседі. Зерттеулер көрсеткендей, арт-терапия адамның өзін-өзі реттеу қабілетін арттырып, мазасыздық деңгейін төмендетуге ықпал етеді [1].

Осыған байланысты студенттер арасындағы қорқынышты төмендетуде арт-терапияның мүмкіндіктерін зерттеу маңызды болып табылады.

Студенттер арасындағы қорқынышты арт-терапия құралдары арқылы төмендетудің тиімділігін эксперименттік тұрғыда анықтауды зерттеу мақсаты етіп алдық.

Зерттеуге Шымкент университетінің 1–2 курс студенттері алынды. Жалпы 30 студент қатысты.

Зерттеу 3 кезеңде жүргізілді:

1. Диагностикалық кезең – қорқыныш деңгейін анықтау
2. Қалыптастырушы кезең – арт-терапия бағдарламасын өткізу
3. Бақылау кезеңі – нәтижелерді қайта өлшеу

Студенттер екі топқа бөлінді:

- эксперименттік топ (15 студент)
- бақылау тобы (15 студент)

Зерттеу аясында студенттер арасындағы қорқыныш деңгейін төмендетуге бағытталған арнайы арт-терапиялық бағдарлама әзірленді. Бағдарлама 4 аптаға жоспарланып, аптасына 2 реттен, жалпы 8 сабақ өткізілді. Әрбір сабақтың ұзақтығы 60–90 минутты құрады және топтық форматта ұйымдастырылды.

Бағдарлама мазмұны біртіндеп күрделену қағидатына негізделіп, қатысушылардың эмоционалдық ашылуына, өзін-өзі тануына және қорқынышпен қауіпсіз түрде жұмыс істеуіне бағытталды. Сабақтар кіріспе, негізгі және рефлексия кезеңдерінен тұрды.

Бағдарламаның құрылымы:

- 1-кезең – Диагностикалық және бейімделу кезеңі (1 апта)

Бұл кезеңде қатысушылар арасында сенімді психологиялық ахуал қалыптастыруға ерекше мән берілді. Студенттер бір-бірімен танысып, топтық

жұмысқа бейімделді. Сонымен қатар, олардың бастапқы эмоционалдық күйі мен қорқыныш деңгейі анықталды.

Осы кезеңде қолданылған әдіс: «Менің қорқынышым» (сурет салу) – студенттер өз қорқыныштарын қағаз бетіне түсіру арқылы ішкі уайымдарын бейнелейді. Бұл әдіс қорқынышты саналы деңгейге шығаруға және оны сырттай бақылауға мүмкіндік береді [2].

2-кезең-Негізгі түзету кезеңі (2–3 апта). Бұл кезең бағдарламаның негізгі бөлігі болып табылады және қорқынышты қайта өңдеу, трансформациялау мен эмоционалдық разряд алуға бағытталған.

Қолданылған негізгі әдістер:

«Қорқынышты бейнелеу және өзгерту» Бұл жаттығуда қатысушылар алдымен өз қорқынышын бейнелейді, кейін оны жағымды, қауіпсіз немесе күлкілі бейнеге айналдырады. Бұл тәсіл қорқынышқа деген көзқарасты өзгертіп, оның эмоционалдық әсерін әлсіретеді.

Коллаж терапиясы. Студенттер журналдардан, суреттерден қиынды алып, өз ішкі күйін немесе «қорқыныштан кейінгі мен» бейнесін құрастырады. Бұл әдіс тұлғаның болашаққа позитивті бағдар қалыптастыруына ықпал етеді.

Еркін шығармашылық жұмыс. Қатысушыларға белгілі бір шектеулерсіз сурет салу, бояу, мүсіндеу ұсынылады. Бұл әдіс ішкі шиеленісті төмендетіп, эмоционалдық еркіндікке қол жеткізуге мүмкіндік береді.

3-кезең – Рефлексия және бекіту кезеңі (4 апта). Бұл кезеңде алынған нәтижелерді бекіту және өзін-өзі түсіну деңгейін арттыруға көңіл бөлінді. Метафоралық бейнелермен жұмыс жасалды. Қатысушылар өз қорқынышын белгілі бір образ немесе символ арқылы сипаттайды (мысалы, «қара бұлт», «қапас», «көлеңке»). Кейін осы метафораларды өзгерту арқылы олар өздерінің ішкі күйіне жаңа мағына береді. Топтық талқылау және рефлексия жүргізіліп отырды. Әр сабақ соңында қатысушылар өз сезімдерімен бөлісіп, өзгерістерді талқылады. Бұл әлеуметтік қолдау сезімін күшейтіп, эмоционалдық жеңілдік береді [3].

Арт-терапияның басты ерекшелігі – студенттер өз эмоцияларын сөз арқылы емес, бейнелік және шығармашылық тәсілдер арқылы білдіреді. Бұл әсіресе өз сезімдерін ашық жеткізе алмайтын немесе ішкі күйзелісті терең бастан кешіретін тұлғалар үшін тиімді.

Бағдарлама барысында келесі он өзгерістер байқалды: ішкі эмоционалдық қысымның төмендеуі, қорқыныштың қарқындылығының азаюы, өзін-өзі қабылдау деңгейінің артуы; эмоционалдық тұрақтылықтың қалыптасуы; шығармашылық белсенділіктің жоғарылауы.

Осылайша, арт-терапиялық бағдарлама студенттердің психологиялық жағдайын жақсартуға және қорқынышпен тиімді жұмыс жүргізуге мүмкіндік беретін кешенді құрал ретінде көрінді.

Эксперименттің бастапқы кезеңінде студенттердің қорқыныш деңгейін анықтау мақсатында жүргізілген диагностика нәтижелеріне сәйкес, эксперименттік топта қорқыныш деңгейі жоғары студенттер саны 6 адамды

(40%) құрады, орта деңгейдегі студенттер – 7 адам (47%), ал төмен деңгейдегі студенттер – 2 адам (13%) болды.

Бақылау тобында да ұқсас көрсеткіштер байқалды: қорқыныш деңгейі жоғары студенттер саны 5 адамды (33%) құраса, орта деңгейдегі студенттер – 8 адам (53%), ал төмен деңгейдегі студенттер – 2 адам (14%) болды.

Жалпы алғанда, бастапқы кезеңдегі диагностика нәтижелері екі топтағы қорқыныш деңгейінің құрылымы бір-біріне жақын екенін көрсетті. Бұл эксперименттің әрі қарайғы кезеңдерінде арт-терапиялық бағдарламаның тиімділігін объективті салыстыруға мүмкіндік береді.

Эксперименттің қорытынды кезеңінде жүргізілген қайта диагностика нәтижелеріне сәйкес, эксперименттік топта қорқыныш деңгейі жоғары студенттер саны 2 адамға дейін (13%) төмендеді, орта деңгейдегі студенттер – 5 адамды (33%) құрады, ал төмен деңгейдегі студенттер саны айтарлықтай өсіп, 8 адамға (54%) жетті.

Бақылау тобында өзгерістер аса айқын болмады: қорқыныш деңгейі жоғары студенттер саны 4 адамды (27%) құраса, орта деңгейдегі студенттер – 7 адам (46%), ал төмен деңгейдегі студенттер саны 4 адам (27%) болды.

Жалпы алғанда, қорытынды кезең нәтижелері арт-терапиялық бағдарламаның эксперименттік топтағы студенттердің қорқыныш деңгейін төмендетуде тиімді болғанын көрсетеді. Ал бақылау тобында көрсеткіштердің айтарлықтай өзгермеуі жүргізілген жұмыстың әсері арт-терапиямен тікелей байланысты екенін дәлелдейді.

Эксперимент нәтижелері арт-терапияның жоғары тиімділігін көрсетті:

- жоғары деңгейдегі қорқыныш 40%-дан 13%-ға дейін төмендеді
- төмен деңгейдегі көрсеткіш 13%-дан 54%-ға дейін өсті

Ал бақылау тобында айтарлықтай өзгеріс байқалмады.

Бұл арт-терапияның эмоционалдық тұрақтылықты арттырып, ішкі кернеуді азайтатынын дәлелдейді. Зерттеулерге сәйкес, арт-терапия адамның эмоцияларын реттеуге және мазасыздықты төмендетуге ықпал етеді.

Жүргізілген эксперимент нәтижелері арт-терапияның студенттер арасындағы қорқынышты төмендетуде тиімді психологиялық құрал екенін көрсетті. Эксперименттік топтағы көрсеткіштердің айтарлықтай жақсаруы арт-терапиялық ықпалдың тұлғаның эмоционалдық күйіне тікелей әсер ететінін дәлелдейді. Бұл нәтижелер заманауи психологиялық зерттеулердегі арт-терапияның мазасыздық пен қорқынышты азайтудағы маңызын растайды.

Арт-терапияның тиімділігі бірнеше өзара байланысты психологиялық механизмдер арқылы түсіндіріледі:

1. Вербалды емес өзін-өзі білдіру мүмкіндігі. Көптеген студенттер өз қорқыныштары мен ішкі уайымдарын сөзбен толық жеткізе алмайды. Арт-терапия бейнелік, символдық құралдар арқылы ішкі тәжірибені сыртқа шығаруға мүмкіндік береді. Бұл бейсаналық деңгейдегі эмоцияларды саналы деңгейге көтеріп, оларды түсінуге жағдай жасайды.

2. Эмоцияларды қауіпсіз түрде шығару. Арт-терапиялық жаттығулар барысында студенттер өз қорқыныштарын қағаз бетіне түсіру немесе

шығармашылық әрекет арқылы «сыртқа шығарады». Бұл ішкі эмоционалдық кернеуді төмендетіп, психологиялық жеңілдік сезімін тудырады. Қауіпсіз ортада эмоцияларды бастан кешіру қорқыныштың қарқындылығын әлсіретеді.

3. Шығармашылық арқылы релаксация. Сурет салу, коллаж жасау сияқты әрекеттер тұлғаның релаксация күйіне енуіне ықпал етеді. Шығармашылық процесс барысында студенттердің назар аударуы қорқыныштан басқа әрекетке ауысып, жағымды эмоциялар пайда болады. Бұл психофизиологиялық тұрғыдан стрессті төмендетуге әсер етеді.

4. Ішкі ресурстарды белсендіру. Арт-терапия тұлғаның ішкі мүмкіндіктерін, яғни креативтілігін, өзіндік реттеу қабілетін және бейімделу әлеуетін арттырады. Қорқынышты бейнелеу және оны трансформациялау арқылы студенттер өз мәселелерін шешудің жаңа жолдарын табуға үйренеді.

Сонымен қатар, арт-терапия студенттердің өзін-өзі тану деңгейін арттырып, олардың ішкі әлеміне тереңірек үңілуіне мүмкіндік береді. Шығармашылық тапсырмалар барысында тұлға өзінің эмоцияларын, қажеттіліктерін және қорқыныштарының себептерін түсіне бастайды. Бұл өз кезегінде өзін-өзі қабылдау мен эмоционалдық тұрақтылықтың қалыптасуына ықпал етеді.

Жалпы алғанда, арт-терапия тек қорқынышты төмендету құралы ғана емес, сонымен қатар тұлғаның үйлесімді дамуына, психологиялық саулығын нығайтуға бағытталған кешенді әдіс ретінде қарастырылуы мүмкін.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. Редактор: Райгородский Даниил Яковлевич, Издательство: Бахрах-М, 2022г.
2. Копытин А.И. Теория и практика арт-терапии. СПб.: Питер, 2002
3. Как арт-терапия помогает справиться с тревожностью/ Дарья Мартыненко 2022 г.

ӘОЖ 37.015.3

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ ӘЛЕУМЕТТІК ИММУНИТЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жузимбеков М.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается проблема формирования социального иммунитета как компонента профессиональной компетентности будущих педагогов-психологов. Социальный иммунитет характеризуется как способность личности к психологической устойчивости и адаптации в социальной среде. В исследовании проанализированы основные компоненты профессиональной компетентности и выявлена их взаимосвязь с социальным иммунитетом. В качестве эффективных способов его формирования рассматриваются учебный процесс, тренинги и педагогическое сопровождение.

Summary: The article examines the problem of forming social immunity as a component of the professional competence of future teacher-psychologists. Social immunity is characterized as an individual's ability for psychological stability and adaptation within the social environment. The

study analyzes the main components of professional competence and identifies their relationship with social immunity. The educational process, training sessions, and pedagogical support are considered as effective means of its development.

Педагог-психолог – бұл білім алушылардың психикалық және дене (соматикалық) саулығын сақтау мен дамытуға, сондай-ақ олардың әлеуметтік әлауқатын қамтамасыз етуге бағытталған маман. Ол білім беру ұйымындағы психологиялық қызметтің құрамына кіреді, білім беру ортасында үйлесімді әлеуметтік-психологиялық ахуал қалыптастыруға ықпал етеді және оқушылардың әлеуметтік бейімделмеуінің алдын алу шараларын жүзеге асырады. Сонымен қатар, педагог-психолог білім алушыларға психологиялық-түзету және оңалту көмегін көрсетіп, олардың ата-аналарына кеңес береді [1].

Болашақ педагог-психологтың кәсіби құзыреттілігі – бұл оның тұлғалық қалыптасуының кешенді (интегративті) сипаттамасы болып табылады. Оның мазмұны мен құрылымы таңдаған мамандығына деген саналы әрі жағымды қатынасты, кәсіби қызметке табысты бейімделуді, әртүрлі жас және денсаулық ерекшеліктері бар білім алушылармен жұмыс істеуге қажетті кәсіби құзыреттерді меңгеруді қамтиды. Сонымен қатар, маманның инновацияларға қызығушылығының қалыптасуы, білім алушылардың тұлғалық дамуы мен өзін-өзі жүзеге асыруына жағдай жасау, олардың қоғамның әлеуметтік-мәдени өміріне сәтті кірігуіне ықпал етуі маңызды.

Болашақ педагог-психологтардың кәсіби қызметке ену барысында кәсіби құзыреттіліктің негізгі компоненттері қалыптасады. Оларға:

- құндылық-мотивациялық,
- коммуникативтік,
- когнитивтік,
- операциялық-іс-әрекеттік компоненттер жатады.

Құндылық-мотивациялық компонент білім алушылардың адам мәселесіне психологиялық-педагогикалық тұрғыдан құндылық қатынасын қалыптастыруды білдіреді.

Коммуникативтік компонент – педагогикалық өзара әрекетке дайындық деңгейін сипаттайды.

Когнитивтік компонент – болашақ маманның кәсіби қызметке қажетті білімді үнемі толықтыруға ұмтылуын, сондай-ақ психологиялық-педагогикалық сүйемелдеудің әдістерін, құралдарын және ұйымдастыру формаларын меңгеруін қамтиды.

Операциялық-іс-әрекеттік компонент – білім алушыларға психологиялық-педагогикалық көмек көрсету барысында қолданылатын әдістер мен технологияларды тиімді пайдалану, қажетті педагогикалық құралдарды дұрыс таңдай білу дағдыларын дамытуды көздейді.

Аталған компоненттерді таңдаудың негізі – тұлғаның ішкі ынталандыру тетіктерін түсіндіретін мотивация ұғымымен тығыз байланысты. Мотивация – тұлғаның белсенділігін айқындайтын негізгі психологиялық категориялардың бірі. Ол адамның әрекеттерінің бағыттылығын, қажеттіліктерін,

қызығушылықтары мен ұмтылыстарын сипаттайды. Яғни, мотивация адамның нақты іс-әрекетінен гөрі оның ниеттері мен ішкі себептерін көрсетеді [2].

Е.П. Ильиннің мотивацияны жіктеуіне сәйкес, оқу мотивтері екі негізгі топқа бөлінеді:

1. танымдық мотивтер білім алушылардың оқу әрекетінің мазмұнымен және таным процесімен тікелей байланысты;

2. әлеуметтік мотивтер білім алушының қоршаған ортамен өзара әрекеттесуіне байланысты қалыптасады және бірнеше түрге бөлінеді

Әлеуметтік мотивтердің негізінде адамның басқа адамдармен үнемі қарым-қатынаста болуға деген қажеттілігі, эмоционалдық байланыс орнатуға және әлеуметтік қатынастарды сақтауға ұмтылысы жатыр.

Позициялық мотивтердің негізінде қалыптасатын беделдік мотивация білім алушының үздік болуға, жоғары нәтижелерге жетуге, көшбасшы болуға деген талпынысымен сипатталады. Мұндай мотивация өзін-өзі бекітуге, лидерлік қасиеттерді дамытуға бағытталған.

Әлеуметтік мотивтердің маңызды құрамдас бөлігі – әлеуметтік ынтымақтастық. Бұл студенттің рефлексиясы арқылы жүзеге асады, яғни ол бірлескен әрекет тәсілдерін саналы түрде түсініп, оларды жетілдіруге ұмтылады. Мұндай мотив тұлғаның өзін-өзі тәрбиелеуінің негізін құрайды.

Жүсіпбек Аймауытов еңбектерінде адамның мінез-құлқы мен әрекеті оның ішкі психологиялық күйіне, қызығушылықтары мен қажеттіліктеріне тікелей байланысты екендігі атап көрсетілген. Ол тұлғаның дамуы үшін ішкі ынталандырудың маңыздылығын ерекше көрсетеді.

Ал Құбығұл Жарықбаев мотивацияны тұлғаның бағыттылығы мен іс-әрекетінің қозғаушы күші ретінде қарастырады. Оның пікірінше, оқу мотивациясы білім алушының танымдық белсенділігін арттырып, кәсіби қалыптасуына негіз болады.

Сондай-ақ, С. М. Жақыпов еңбектерінде оқу іс-әрекетіндегі мотивация мен бірлескен әрекеттің маңызы ерекше көрсетіледі. Ғалым білім алушылардың танымдық және әлеуметтік мотивтері өзара байланыста дамитынын, бұл олардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда шешуші рөл атқаратынын дәлелдейді [3].

Осылайша, танымдық және әлеуметтік мотивтердің өзара үйлесімді дамуы болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың негізгі алғышарты болып табылады. Бұл мотивтер білім алушылардың оқу белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың әлеуметтік бейімделуіне, өзін-өзі дамытуына және кәсіби табыстылығына ықпал етеді.

Кез келген кәсіби қызметтің, соның ішінде педагог-психологтың іс-әрекетінің негізінде құндылықтар жүйесі жатыр. Адам өмір бойы белгілі бір құндылықтарға сүйеніп әрекет етеді. Бұл құндылықтар оның өмірлік бағытын айқындайтын, мінез-құлқын қоғамда қалыптасқан нормалар мен ережелерге сәйкестендіретін өзіндік өлшемдер жүйесі болып табылады. Сонымен қатар, олар адамның дүниетанымының қалыптасуына елеулі әсер етеді.

Болашақ педагог-психолог – бакалавр студенттің кәсіби құндылықтар жүйесі оның мамандық бойынша қызметін жүзеге асыруына қажетті

құндылықтарды қамтиды. Бұл жүйеге жалпыадамзаттық, мәдени және тұлғалық (жеке) құндылықтар кіреді. Педагог-психолог үшін аса маңызды құндылықтарға рухани даму, жақын адамдармен қарым-қатынас, достық, денсаулық, өз қалауы бойынша еңбек ету, шығармашылық тұрғыда өзін-өзі жүзеге асыру және отбасы жатады [4].

Педагог-психологтардың кәсіби қызметі жоғары жауапкершілікті талап етеді, өйткені білім беру үдерісі үнемі өзгеріп отыратын және инновациялық жағдайлардың ықпалына ұшырайды. Осындай жағдайларда педагогтар қалыптасқан ахуалды дұрыс бағалай білуі және дербес шешім қабылдау қабілеті арқылы туындайтын қиындықтарды еңсере алуы тиіс.

Жалпы алғанда, аталған кәсіби-педагогикалық қасиеттер тиімді әрі ұтымды педагогикалық өзара әрекеттестіктің қалыптасуына негіз болады. Ал педагогикалық өзара әрекеттестік білім алушы тұлғасын жан-жақты дамытуға бағытталады.

Педагог-психолог мұғалімге өзінің мінез-құлқын, сондай-ақ оқушылар тобының іс-әрекетін тиімді реттеуді ұйымдастыруда қолдау көрсетуі тиіс. Оқу-тәрбие үдерісі барысында педагогтар мен білім алушылар белгілі бір деңгейде психологиялық кернеуді бастан кешіреді. Әртүрлі күрделі жағдайлардың туындауы көбінесе жағымсыз эмоциялық көріністермен қатар жүреді.

Қақтығыстың жағымды қыры ретінде оның әртүрлі көзқарастарды анықтауға, мәселені шешудің түрлі жолдарын қарастыруға мүмкіндік беруін атап өтуге болады. Сондықтан кей жағдайда қақтығыстың пайда болу мүмкіндігін толық жою міндетті емес. Алайда тараптар арасындағы шиеленісті төмендету үшін педагогикалық тұрғыдан негізделген, ұтымды араласу қажет.

Кәсіби құзыреттіліктің коммуникативтік компоненті болашақ педагог-психологтың қарым-қатынасты тиімді ұйымдастыру қабілетін, өзгермелі білім беру ортасында түрлі коммуникативтік жағдайларға бейімделе алуын қамтиды. Басқаша айтқанда, бұл компонент педагогикалық өзара әрекеттестікке дайындық деңгейін сипаттайды [5].

Қақтығыстық жағдайларға төзімділікті қалыптастыру мақсатында әлеуметтік-психологиялық тренингтер ұйымдастыру тиімді болып табылады. Мұндай тренингтердің негізгі мақсаты – педагогикалық өзара әрекет барысында туындайтын қақтығыстарды тиімді шешудің ұтымды тәсілдерін меңгерту, яғни жеке мінез-құлықты оңтайландыру арқылы мәселелерді конструктивті түрде реттеуге үйрету.

Тренинг бағдарламасы мінез-құлықтық-коммуникативтік бағытқа негізделуі мүмкін. Оның мазмұнына топ қатысушыларының қайшылықты жағдайларды шешуге кедергі келтіретін жеке қасиеттерімен жұмыс жасау элементтері енгізілуі тиіс. Сонымен қатар, тұлғаның эмоциялық-еріктік саласын дамытуға бағытталған түзету жұмыстары міндетті түрде қамтылуы қажет [6].

Пікірталастар, іскерлік ойындар және рефлексия әдістері тренинг қатысушыларына импульсивті әрекеттерді саналы, ойластырылған әрі конструктивті мінез-құлыққа айналдыруға мүмкіндік береді.

Студенттерді болашақ педагог-психолог ретінде кәсіби қызметке даярлау барысында педагогикалық ойлау мен педагогикалық рефлексияның маңызын ескеру қажет. Бұл қасиеттер тұлғаның маңызды кәсіби-психологиялық сипаттамаларының бірі болып табылады. Себебі жақсы дамыған сөйлеу мәдениеті мен жоғары интеллектуалдық деңгей болашақ маманға теориялық және практикалық материалды жүйелі түрде жеткізуге мүмкіндік береді.

Дамыған ойлау қабілеті педагог-психологқа білім алушылардың қызығушылығын оятып, оларды жаңа білімге жетелеуге, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, зерттеу әрекеттеріне тартуға және тиімді қарым-қатынас орнатуға жағдай жасайды.

Болашақ педагог-психологтың педагогикалық құбылыстардың мәнін түсінуі және кәсіби міндеттерді шығармашылық тұрғыда шешуі оның кәсіби ойлау мазмұнын айқындайды. Мұндай қабілеттер педагогикалық мәселелерді шешу барысында маңызды рөл атқарады.

Болашақ педагог-психологтардың кәсіби құзыреттілігінің компоненттері оқу және оқу үдерісінен тыс (тәрбие, қосымша іс-шаралар) қызмет барысында қалыптасатынын атап өткен жөн. Бұл үдерісте әртүрлі әдістер мен құралдар кеңінен қолданылады.

Педагогикалық сүйемелдеу болашақ педагог-психологтардың кәсіби қызметке енуін қамтамасыз ететін маңызды шарттардың бірі болып табылады. Ол педагогтар мен студенттер арасындағы, сондай-ақ студенттер мен білім алушылар арасындағы өзара әрекеттестікті ұйымдастыруды қамтиды. Мұндай өзара әрекеттестік барысында студенттер жоғары оқу орнында білім алудың бастапқы кезеңдерінен-ақ өздерін кәсіби қызметте сынап көру мүмкіндігіне ие болады [7].

Бұл кәсіби тәжірибелер көпқырлы оқу және сыныптан тыс іс-әрекеттер арқылы жүзеге асады. Олардың оқу үдерісімен үйлесімді біріктірілуі студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру үшін ең қолайлы жағдайларды қамтамасыз етеді.

Жалпы алғанда, педагогикалық сүйемелдеу үдерісі студенттердің университетте оқуының барлық кезеңін қамтиды, бірізді сипатта жүзеге асырылады және тек оқу үдерісімен ғана шектелмей, үздіксіз жалғасып отырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Кунанбаева М.Н. Социально-психологический иммунитет личности // Вестник Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилёва. - 2015. - №3 (106). - С. 112–118.
2. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика: учебник для вузов. - 5-е изд., перераб. и доп. - М.: Издательство Юрайт, 2021. — 467 с.
3. Жақыпов С.М. Психология обучения. - Алматы: Қазақ университеті, 2012. - 224 с.
- Галагузова М.А., Галагузова Ю.Н., Штинова Г.Н.
4. Социальная педагогика: учебник для студентов вузов. - М.: Академия, 2010. - 384 с.
5. Сосновский Б.А. Психология: учебник для вузов. - М.: Юрайт, 2019. - 463 с.
6. Реан А.А.
7. Психология личности. - СПб.: Питер, 2013. - 288 с.

ҚАРЫМ ҚАТЫНАС ПСИХОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАР

Заманова М.С.

«Мирас» униерситеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются теоретические основы психологии общения и развития коммуникативных навыков как важного условия личностного и социального развития человека. Подчеркивается, что общение является сложным психическим и социальным процессом, который обеспечивает взаимодействие людей и способствует их адаптации в обществе. В работе анализируются вербальные и невербальные средства коммуникации, мотивы общения, а также факторы, влияющие на эффективность межличностного взаимодействия.

Summary: This article examines the theoretical foundations of the psychology of communication and the development of communicative skills as an important condition for the personal and social development of an individual. It is emphasized that communication is a complex psychological and social process that ensures interaction between people and facilitates their adaptation in society. The paper analyzes verbal and non-verbal means of communication, motives of interaction, as well as factors that influence the effectiveness of interpersonal communication.

Қарым-қатынас – тұлғаның дамуына әсер ететін маңызды психикалық және әлеуметтік факторлардың бірі. Қарым-қатынас дағдыларын меңгеру әрбір адам үшін өте маңызды, өйткені ол басқа адамдармен сапалы байланыс орнатуға және қоғамға бейімделуге мүмкіндік береді. Әр адамда қарым-қатынастың бастапқы, минималды дағдылары болады. Алайда тәжірибе көрсеткендей, бұл дағдылар күнделікті өмірде кездесетін түрлі мәселелер мен міндеттерді шешу үшін көбіне жеткіліксіз болып жатады [1]. Сондықтан қарым-қатынас дағдылары үнемі дамытуды және жетілдіруді қажет етеді.

Қарым-қатынас психологиясы – адамдар арасындағы байланыс орнату процесінде туындайтын мәселелерді зерттейтін ғылым. Бұл ғылым вербалды және вербалды емес қарым-қатынастың түрлерін, формалары мен әдістерін, тілдік және психологиялық ерекшеліктерін қарастырады. Сонымен қатар ол адамдарды бір-бірін дұрыс түсінуге, өзара келісімге келуге және тиімді байланыс орнатуға үйретеді. Егер адам өнімді, үйлесімді және жанжалсыз қарым-қатынас орнатқысы келсе, қарым-қатынас психологиясының негізгі қағидаларын түсінуі қажет.

Әрбір әрекеттің өзіндік мақсаты мен мағынасы болуы тиіс. Қарым-қатынас барысында адамдар өздерінің мақсаттарын, мағынасын және болашақтағы нәтижелерін анық түсінуі маңызды. Көп жағдайда қарым-қатынас барысында немесе оның соңында түрлі мәселелер туындайды. Бұл көбіне адамның қарым-қатынас процесін саналы түрде бақыламауынан, оның стихиялы және ұйымдастырылмаған болуынан туындайды. Нәтижесінде қарым-қатынас болжауға қиын әрі қатысушылардың қажеттіліктері мен мүдделерін толық қанағаттандырмайтын жағдайға айналады.

Сырттай қарағанда адамдар бір-бірімен мағыналы байланыс орнатып жатқандай көрінеді. Алайда іс жүзінде кейде алдын ала жоспарланған іскерлік

қарым-қатынас та нәтижесіз немесе мағынасыз болуы мүмкін. Сондықтан қарым-қатынасты бастамас бұрын оның мақсаты мен мағынасын нақты анықтап алған жөн. Қарым-қатынастың әрқашан белгілі бір себебі болады, бірақ адамдар көбіне бұл туралы ойланбайды [2]. Адам өз әрекетінің себебі мен мақсаты туралы ойлана бастаған кезде ғана қарым-қатынастың мәнін тереңірек түсіне алады.

Қарым-қатынас психологиясын зерттеудің негізгі мақсаты – адамдарды белгілі бір әрекеттерге итермелейтін жасырын немесе бейсаналық мотивтерді анықтау. Бұл мотивтерді түсіну үшін адамдардың қарым-қатынасқа деген қажеттіліктеріне ерекше назар аудару қажет. Өйткені қарым-қатынас адамдарға өздерінің маңызды әлеуметтік және психологиялық қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар қарым-қатынастың өзі де адамның маңызды қажеттіліктерінің бірі болып табылады.

Үйлесімді және табысты қарым-қатынас тұлғаның кез келген жаста коммуникативтік қабілеттерін дамыту мен жетілдірудің негізгі шарты болып табылады. Қарым-қатынас процесі көптеген жағдайлар мен факторларды қамтитын күрделі құбылыс. Зерттеуші Е.А. Смирнова қарым-қатынастың сәтті немесе сәтсіз болуы көбінесе вербалды коммуникацияның дамуына қажетті жағдайларға тікелей байланысты екенін атап көрсетеді [3]. Ал А. Быстрова коммуникативтік дағдыларды психологиялық тұрғыдан қарастырып, оларды адамның жеке ерекшеліктерімен байланысты жалпы қабілет ретінде сипаттайды. Оның пікірінше, бұл қабілет адамның қарым-қатынасқа енуге дайындығын және қойылған мақсаттарға жету мүмкіндігін анықтайды [4].

Е.А. Смирнованың зерттеулері баланың коммуникативтік қабілеттерін дамытуда қарым-қатынас жағдайлары мен мүмкіндіктерінің маңыздылығын көрсетеді. Қарым-қатынас кезінде ұялшақтық сезінетін балалар, тіпті мектепке дейінгі кезеңде болса да, кейін агрессивті мінез-құлық көрсетуі немесе басқалардың сезімдеріне немқұрайлы қарауы мүмкін. Мұндай балалар жанжалдарды шешуде де қиындықтарға тап болады. Олар бейтаныс адамдармен қарым-қатынас орнатқанда тең дәрежелі байланыс орнатуға тырысқанымен, көбіне жоғары немесе төмен позицияны таңдайды.

Сонымен қатар мұндай балалар өздерін де, өзгелерді де объективті түрде бағалай алмауы мүмкін. Ал бұл қасиеттер достық және серіктестік қарым-қатынастар орнату үшін өте маңызды. Құрдастарымен қарым-қатынас тәжірибесі жеткіліксіз бала кейін бейтаныс адамдармен де тиімді байланыс орнатуда қиындықтарға тап болады.

Баланың ересектермен қарым-қатынасы жеткіліксіз болған жағдайда, ол басшылардың, ата-аналардың немесе басқа да беделді тұлғалардың пікіріне шамадан тыс тәуелді болуы мүмкін. Сонымен қатар коммуникативтік дағдылардың қалыптасуына баланың темпераменті мен мінез ерекшеліктері, сондай-ақ оның өскен ортасы мен әлеуметтік жағдайлары да әсер етеді.

Зерттеуші А.Г. Самохвалова белгілі бір темперамент түрі коммуникативтік дағдылардың дамуына негіз болатынын атап өтеді. Дегенмен, бұл дағдылардың қалыптасу деңгейіне ата-ананың тәрбиелік стилі және баланың отбасы мен құрдастарымен қарым-қатынас сапасы да айтарлықтай ықпал етеді.

Дж. М. Колкер жоғары дамыған коммуникативтік қабілеттердің негізгі көрсеткіштеріне қарым-қатынас қарқындылығының жоғары болуы, қарым-қатынас орнатудағы белсенділік, қарым-қатынас процесінің ұзақтығы, әлеуметтік байланыстар ауқымының кеңдігі және жанжалдарды тиімді шешу қабілетін жатқызады.

Л. А. Дубинина коммуникативтік дағдыларды қарым-қатынас динамикасы тұрғысынан қарастырады. Оның пікірінше, бұл дағдылар адамның жаңа әлеуметтік ортаға тез бейімделуінен, қарым-қатынас барысында жаңа қасиеттерді қалыптастыруынан, вербалды және вербалды емес құралдарды меңгеруінен және эмоционалдық экспрессивтілік деңгейінен көрінеді.

Коммуникативтік қабілеттердің маңызды элементтерінің бірі – стратегиялық және тактикалық дағдылар. Стратегиялық қабілеттер адамның қарым-қатынас жағдайының ерекшеліктерін түсініп, сол жағдайға сәйкес тиімді мінез-құлық стратегиясын тандай алуын білдіреді. Ал тактикалық дағдылар қарым-қатынас барысында қолданылатын нақты тәсілдер мен әдістерді қамтиды [5].

Осылайша, коммуникативтік қабілеттер адамның тұлғалық дамуының маңызды бөлігі болып табылады және оларды қалыптастыру мен дамыту тиімді әлеуметтік өзара әрекеттесудің негізін құрайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Котова, И.Б. Общая психология: Учебное пособие / И.Б. Котова, О.С. Канаркевич. - М.: Дашков и К, Академцентр, 2016. - 480 с
2. Маклаков, А.Г. Общая психология: Учебник для вузов / А.Г. Маклаков. - СПб.: Питер, 2017. - 583 с
3. Рамендик, Д.М. Общая психология и психологический практикум / Д.М. Рамендик. - М.: Форум, 2017. - 304 с
4. Ефимова, Н.С. Психология общения. Практикум по психологии: Учебное пособие / Н.С. Ефимова. - М.: ИД ФОРУМ, НИЦ ИНФРА-М, 2016. - 192 с
5. Панфилова А.П. Психология общения: учебник. - Москва: Академия, 2020. - 205с.

УДК 377.031:004.9

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ

Имомов Мусурмон Пирназарович

Республика Узбекистан Декан педагогического факультета Шахрисабзского
государственного педагогического института, доктор философии по педагогическим наукам
(PhD), доцент

This article provides a scientific and empirical study of the pedagogical potential of integrating Information and Communication Technologies (ICT) and interactive methods to develop the professional culture of students in vocational education institutions. The study analyzes the results of a longitudinal research project conducted at the Shahrisabz State Pedagogical Institute from 2020 to 2024, involving 304 students and 46 faculty members. The findings indicate that the Professional

Culture Development Index (PCDI) in the experimental group increased by 46.3%. Based on these results, the AKTIM model (Integration of ICT and Interactive Methods) is proposed.

Масштабные реформы в сфере образования, проводимые в Республике Узбекистан — в частности, принятый в 2020 году новый Закон «Об образовании», стратегия «Цифровой Узбекистан — 2030», а также указы Президента УП-5847, УП-6079 и УП-60 — вывели цифровизацию образовательных учреждений и организацию педагогического процесса на основе инновационных технологий на уровень приоритетных направлений государственной политики.

Учреждения профессионального образования (УПО) имеют в этом контексте особое значение: специалисты, подготавливаемые в них, непосредственно трудятся в реальном секторе экономики. Однако педагогические возможности ИКТ и интерактивных методов в развитии профессиональной культуры еще не изучены в полной мере. В большинстве УПО цифровые технологии используются лишь как средство «передачи информации», в то время как их формирующие, мотивационные и рефлексивные возможности для становления профессиональной культуры остаются в значительной степени не задействованными.

Проблема исследования: какая комбинация ИКТ и интерактивных методов дает наивысший педагогический результат в развитии профессиональной культуры в УПО?

Цель исследования: разработка, научное обоснование и эмпирическая проверка модели АКТИМ, интегрирующей ИКТ и интерактивные методы на основе компетентостного подхода [1].

Научная новизна: впервые была предложена и прошла эмпирическую проверку в условиях УПО Узбекистана модель АКТИМ (Интеграция ИКТ и интерактивных методов), объединяющая ИКТ и интерактивные методы для целенаправленного развития профессиональной культуры.

Таблица - 1. Система педагогических возможностей ИКТ и интерактивных методов в развитии профессиональной культуры.

№	ЦИФРОВЫЕ СРЕДСТВА ИКТ	ИНТЕРАКТИВНЫ Е МЕТОДЫ	МЕХАНИЗМ ИНТЕГРАЦИ И	РЕЗУЛЬТАТ: ПРОФЕССИОНАЛЬНА Я КУЛЬТУРА
1.	LMS- платформы (Moodle)	Проблемное обучение (PBL)	Модель АКТИМ (4 этапа)	Цифровая грамотность
2.	Цифровое портфолио	«Перевернутый класс»	Карта компетенций	Морально-этические качества
3.	Программы- симуляторы	Метод проектов	Рефлексивный мониторинг	Творческо- технологические навыки
4.	Видеоуроки и подкасты	Рольевые игры	Формативное оценивание	Культура общения

5.	Облачное сотрудничество	Взаимное обучение (Peer instruction)	E-portfolio	Рефлексивное мышление

Концептуальная схема автора, 2024 г.

В качестве основной теоретической базы интеграции ИКТ и образования выступает модель ТРАСК (Technological Pedagogical Content Knowledge — Технологическое педагогическое содержание знаний), разработанная Мишрой и Келером (2006). Данная модель обосновывает необходимость гармоничного сочетания учителем технологических, педагогических и предметных знаний. В свою очередь, рамочная программа UNESCO (2019) DigComp 2.1 определяет пять областей цифровой компетенции: работа с информацией, коммуникация, создание контента, безопасность и решение проблем [2].

Что касается эффективности интерактивных методов, мета-анализ Фримена и др. (2014), охвативший 225 исследований, показал, что активное обучение повышает результаты учащихся на 35–55% по сравнению с традиционными лекциями. Хатти (2012), основываясь на данных 250 миллионов учащихся, определил размер эффекта (effect size) для «перевернутого класса» (flipped classroom) как $d=0,78$, а для взаимного обучения сверстников — как $d=0,55$.

На стыке профессиональной культуры и цифровых технологий синтез Тондёра и др. (2018) выявил шесть ключевых стратегий интеграции цифровых инструментов в педагогику: демонстрация ролевой модели, проектирование, сотрудничество, аутентичный опыт, обратная связь и рефлексия. Эти стратегии легли в методологическую основу предлагаемой модели АКТИМ.

В местном (национальном) контексте важные выводы представлены в работах Толипова (2013), изучившего практические аспекты компетентностного обучения в УПО, и Мавлоновой (2016), исследовавшей инновационные педагогические технологии. Юсупов (2022) эмпирически доказал, что уровень использования ИКТ в учреждениях профессионального образования Узбекистана все еще остается низким (31%). Этот показатель еще раз подтверждает актуальность данного исследования.

На основе теоретического анализа, экспертной оценки ($n=14$ специалистов) и результатов пилотного исследования была разработана модель АКТИМ (Интеграция ИКТ и интерактивных методов). Данная модель определяет четырехэтапную систему целенаправленной, системной и непрерывной интеграции ИКТ и интерактивных методов в процесс развития профессиональной культуры в учреждениях профессионального образования (УПО).

Результаты исследования эмпирически доказывают высокую эффективность модели АКТИМ в развитии профессиональной культуры в учреждениях профессионального образования (УПО). Общий рост ИРПК на 46,3% и значительные показатели размера эффекта во всех областях (от $d=1,37$ до $d=1,72$) имеют особое значение в международном сопоставлении. В мета-анализе

активного обучения Фримена и др. (2014) средний эффект составил $d=0,47$, что показывает: эффект модели АКТИМ в 3,6 раза выше этого показателя.

Тот факт, что рефлексивное мышление продемонстрировало наибольший эффект ($d=1,72$), теоретически подтверждает теорию рефлексивной практики Шона (1983) и вывод Тондёра и др. (2018) о том, что «рефлексия — основной инструмент цифровой интеграции». В модели АКТИМ использование Flipgrid и e-portfolio превратило рефлексия не просто в инструмент, а в ядро формирования профессиональной культуры [3].

Сильная корреляция между уровнем интеграции ИКТ и ИРПК ($r=0,94$) позволяет сделать важный вывод: решающим фактором является не сам факт использования ИКТ, а то, как и в какой степени они используются. В контрольной группе также в некоторой степени применялись ИКТ (проектор), но без системной интеграции — и ИРПК вырос всего на 9,8%. Это практическое доказательство принципа: «Важно не наличие ИКТ, а педагогика ИКТ».

Сокращение времени адаптации к рынку труда с 7,1 до 2,9 месяцев (на 59,2%) демонстрирует не только академическое, но и реальное экономическое влияние модели АКТИМ. Этот показатель может служить наиболее убедительным аргументом для руководства УПО. Ограничения исследования: дизайн на базе одного учреждения, ИРПК основан на самоотчетах; в будущем необходимы мультицентровые исследования и оценка на основе наблюдения.

Выводы и рекомендации:

Рефлексивное мышление показало наибольшее развитие ($d=1,72$), что доказывает: ИКТ являются инструментом не только технического, но и глубокого профессионально-духовного роста.

Сильная корреляция между уровнем интеграции ИКТ и ИРПК ($r=0,94$) показывает, что успех заключается не в наличии ИКТ, а в их педагогическом качестве.

5-летнее лонгитюдное наблюдение подтвердило кумулятивное и прогрессивное воздействие модели АКТИМ: с годами разница между экспериментальной и контрольной группами прогрессивно росла.

Сокращение времени адаптации к рынку труда в 2,5 раза (с 7,1 до 2,9 месяцев) указывает на реальный экономический эффект модели АКТИМ.

Использованная литература

1. UNESCO (2019). Digital Competence Framework for Citizens (DigComp 2.1).
2. Толипов У. К. (2013). Педагогические основы развития профессиональной компетенции учащихся профессиональных колледжей. Ташкент: «Фан».
3. Мавлонова Р. А., и др. (2016). Инновационные педагогические технологии. Ташкент: «Мусика».
4. Schon, D. A. (1983). The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. Basic Books.

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАҒЫТТАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫ ЗЕРТТЕУ

Исатаева А.Ш.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье представлены результаты экспериментального исследования по развитию коммуникативных навыков студентов 3 курса специальности «Педагогика и психология» Шымкентского университета. Эксперимент включал ролевые игры, дебаты, сценарные обсуждения и обратную связь. Полученные данные показали значительное улучшение всех компонентов коммуникативных компетенций студентов: речевых, письменных, навыков слушания, ведения диалога и группового взаимодействия. Отмечена тесная взаимосвязь между развитием отдельных компонентов, что подтверждает эффективность комплексного психолого-педагогического подхода.

Summary: The article presents the results of an experimental study on the development of communicative skills among 3rd-year students of the "Pedagogy and Psychology" program at Shymkent University. The experiment involved role-playing games, debates, scenario-based discussions, and feedback sessions. The findings demonstrated significant improvement in all components of students' communicative competencies: oral, written, listening, dialogue, and group interaction skills. A strong interrelation between different components was observed, confirming the effectiveness of a comprehensive psycho-pedagogical approach.

Қазіргі қоғамдағы білім беру процесі студенттердің кәсіби және әлеуметтік құзыреттерін дамытуға бағытталған. Оның ішінде коммуникативтік дағдылар – кәсіби қызметтің тиімділігі мен жеке тұлғаның әлеуметтік бейімделуінің маңызды көрсеткіші болып табылады. Психологиялық-педагогикалық бағыттағы студенттер үшін бұл дағдылар тек білім алу барысында ғана емес, болашақ педагогикалық қызметінде де шешуші рөл атқарады [1]. Алайда қазіргі зерттеулер көрсеткендей, студенттердің коммуникативтік дағдылары әртүрлі себептерге байланысты жеткілікті деңгейде дамымаған, бұл олардың кәсіби компетенттілігін төмендетіп, әлеуметтік өзара әрекеттесу сапасына әсер етеді.

Сондықтан студенттердің коммуникативтік қабілеттерін жүйелі түрде дамыту мәселесі өзекті болып отыр. Эксперименттік зерттеу осы мәселеге практикалық және ғылыми негізде қарауға мүмкіндік береді. Мұндай зерттеулер психологиялық-педагогикалық әдістердің тиімділігін дәлелдеу арқылы оқу процесін жетілдіру, педагогикалық бағдарламаларды оңтайландыру және студенттердің кәсіби құзыреттілігін арттыру бағытында маңызды ақпарат береді [2]. Сонымен қатар, коммуникативтік дағдыларды дамытуға арналған тәжірибелік шаралардың әсерін бағалау білім беру сапасын арттыруға, педагогикалық мамандардың әлеуметтік және кәсіби бейімделуін қамтамасыз етуге ықпал етеді [3].

Осы тұрғыдан алғанда, психологиялық-педагогикалық бағыттағы студенттердің коммуникативтік дағдыларын эксперименттік зерттеу жүргізу – қазіргі білім беру жүйесінің өзекті ғылыми мәселелерінің бірі болып табылады.

Зерттеу Шымкент университетінің 3-курс студенттері, «Педагогика және психология» мамандығы бойынша білім алатын студенттер арасында жүргізілді.

Алдын ала бағалау нәтижелері студенттердің коммуникативтік дағдыларының бастапқы деңгейі жеткіліксіз екенін көрсетті. Мысалы, тілдік дағдылар бойынша студенттердің тек 8.3%-ы жоғары деңгейде болса, 28.3%-ы орташа және 63.3%-ы төмен деңгейде қалыптасқан. Тыңдау және түсіну қабілеті бойынша жоғары деңгейде 6.7% студент болса, 31.7%-ы орташа және 61.6%-ы төмен деңгейде болды. Жазбаша қарым-қатынас қабілеті нашар болып, тек 3.3%-ы жоғары деңгейде, 25%-ы орташа және 71.7%-ы төмен деңгейде екені байқалды. Диалог жүргізу дағдылары бойынша жоғары деңгейдегі студенттердің үлесі 10%, орташа деңгейі 30% және төмен деңгейі 60% болды. Топтық өзара әрекеттесу бойынша төмен деңгейдегі студенттердің үлесі 68.3% болған. Бұл нәтижелер студенттердің коммуникативтік дағдыларының жүйелі түрде жетілмегенін көрсетті және интервенциялық әдістерді қолданудың қажеттілігін дәлелдеді.

Алдын ала бағалаудан кейін үш айлық эксперименттік кезең басталды. Студенттерге рөлдік ойындар, дебат сессиялары, сценарийлік топтық талқылаулар және кері байланыс беру әдістері енгізілді. Эксперимент барысында студенттердің тілдік, тыңдау, жазбаша, диалогтық және топтық өзара әрекеттесу дағдылары біртіндеп дамыды, әрі компоненттер бір-бірімен логикалық байланыста өсіп отырды. Мысалы, тілдік дағдыларды дамыту нәтижесінде тыңдау қабілеті де артты, бұл ауызша сөйлеу мен ақпаратты қабылдау арасында тығыз корреляциялық байланыс бар екенін көрсетті.

Кесте 1. Алдын ала бағалау нәтижелері (n=60)

Компоненттер	Жоғары деңгей	Орташа деңгей	Төмен деңгей
Тілдік дағдылар	5 (8.3%)	17 (28.3%)	38 (63.3%)
Тыңдау/Түсіну	4 (6.7%)	19 (31.7%)	37 (61.6%)
Жазбаша қарым-қатынас	2 (3.3%)	15 (25%)	43 (71.7%)
Диалог жүргізу	6 (10%)	18 (30%)	36 (60%)
Топтық әрекеттесу	3 (5%)	16 (26.7%)	41 (68.3%)

Эксперимент аяқталғаннан кейін соңғы бағалау көрсеткіштері бастапқы деңгеймен салыстырғанда айтарлықтай жақсарғанын көрсетті. Мысалы, тілдік дағдылар бойынша жоғары деңгейдегі студенттердің үлесі 31.7%-ға жетіп, төмен деңгейдегі студенттердің үлесі 21.6%-ға төмендеді. Тыңдау және түсіну қабілетінде жоғары деңгей 28.3%-ға, орташа деңгей 50%-ға жетіп, төмен деңгей 21.7%-ға төмендеді. Жазбаша қарым-қатынас компоненті бойынша жоғары және орташа деңгейдегі студенттердің үлесі 73.3%-ға жетіп, жазбаша коммуникация дағдылары айтарлықтай жақсарды. Диалог жүргізу дағдылары бойынша жоғары деңгей 35%-ға, орташа деңгей 43.3%-ға жетті. Топтық өзара әрекеттесу компоненті бойынша төмен деңгейдегі студенттердің үлесі 25%-ға түсті, ал орташа және жоғары деңгейдегі студенттердің үлесі 75%-ға жетті. Бұл көрсеткіштер психологиялық-педагогикалық әдістердің тиімділігін дәлелдейді.

Кесте 2. Соңғы бағалау нәтижелері (n=60)

Компоненттер	Жоғары деңгей	Орташа деңгей	Төмен деңгей
Тілдік дағдылар	19 (31.7%)	28 (46.7%)	13 (21.6%)

Тыңдау/Түсіну	17 (28.3%)	30 (50%)	13 (21.7%)
Жазбаша қарым-қатынас	15 (25%)	29 (48.3%)	16 (26.7%)
Диалог жүргізу	21 (35%)	26 (43.3%)	13 (21.7%)
Топтық әрекеттесу	18 (30%)	27 (45%)	15 (25%)

Компоненттердің өзара байланысын қарастырғанда, тілдік дағдылар мен тыңдау қабілеті арасындағы корреляция $r=+0.63$, диалог жүргізу мен топтық әрекеттесу арасындағы корреляция $r=+0.71$, ал жазбаша қарым-қатынас пен тыңдау қабілеттері арасындағы корреляция $r=+0.54$ болды. Бұл көрсеткіштер студенттердің бір компоненттегі дағдыларының өсуі басқа компоненттердің дамуына ықпал ететінін көрсетеді. Мысалы, рөлдік ойындар арқылы тілдік дағдылар жақсарған сайын тыңдау және диалог жүргізу дағдылары да ұлғайған, ал топтық талқылаулар нәтижесінде топтық әрекеттесу мен диалог қабілеттері бір мезгілде жетілген.

Кесте 3. Компоненттер бойынша өсу динамикасы

Компоненттер	Алдын ала төмен/орташа (%)	Соңғы орташа/жоғары (%)	Өсу %
Тілдік дағдылар	91.6%	78.4%	+13.2%
Тыңдау/Түсіну	93.3%	78.3%	+15%
Жазбаша қарым-қатынас	96.7%	73.3%	+23.4%
Диалог жүргізу	90%	78.3%	+11.7%
Топтық әрекеттесу	94.9%	75%	+19.9%

Эксперимент көрсеткендей, жазбаша қарым-қатынас және топтық өзара әрекеттесу компоненттері ең көп өсу көрсеткен, бұл кері байланыс беру мен сценарийлік талқылаулардың тиімділігін дәлелдейді. Тыңдау және тілдік дағдылар да жүйелі түрде жақсарды, бұл рөлдік ойындар мен дебаттардың әсерін көрсетеді.

Қорытындылай келе, эксперимент көрсеткендей, кешенді психологиялық-педагогикалық тәсілдер студенттердің коммуникативтік құзыреттерін тиімді түрде жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл олардың кәсіби және әлеуметтік бейімделу деңгейін арттырады, оқу процессінде белсенділік пен өзара тиімді қарым-қатынасқа негіз болады. Зерттеу нәтижелері жоғары білім беру процесінде коммуникативтік дағдыларды дамытуға бағытталған педагогикалық бағдарламаларды жетілдіруге ғылыми негіз болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Баев С.А., Жұмаділова Ө.Т. Психолого-педагогические основы развития коммуникативной компетентности студентов // Вестник образования Казахстана. – 2019. – №10(3). – С. 45–58.
2. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. 3rd ed. – Cambridge: Cambridge University Press, 2014. – 320 p.
3. Хамитова А.Б. Формирование коммуникативных компетенций у будущих педагогов: теория и практика // Педагогическое образование в современном мире. – 2021. – №8(1). – С. 102–115.

ОҚУШЫЛАРДАҒЫ АУЫЗША АГРЕССИЯ МЕН ДЕСТРУКТИВТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ: ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Камалова Гулзар Анваровна
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается влияние вербальной агрессии у учащихся на формирование деструктивного поведения в теоретическом и эмпирическом контексте. В ходе исследования была выявлена взаимосвязь между уровнем вербальной агрессии и отклонениями в поведении, доказана положительная корреляционная зависимость между ними. На основе эмпирических данных установлено, что вербальная агрессия и деструктивное поведение у подавляющего большинства учащихся находятся на среднем уровне. Результаты исследования показывают, что вербальная агрессия является важным фактором негативных изменений в поведении учащихся, обосновывая необходимость психолого-педагогической работы, направленной на ее профилактику и коррекцию.

Summary: This article examines the influence of verbal aggression in students on the formation of destructive behavior in a theoretical and empirical context. The study revealed the relationship between the level of verbal aggression and behavioral deviations, and proved a positive correlation between them. Based on empirical data, it has been established that verbal aggression and destructive behavior in the vast majority of students are at an average level. The results of the study show that verbal aggression is an important factor in negative changes in student behavior, justifying the need for psychological and pedagogical work aimed at its prevention and correction.

Соңғы жылдары мектеп оқушылары арасында агрессивті мінез-құлықтың, әсіресе ауызша агрессияның (қорлау, кемсіту, дөрекі сөйлеу) кең таралуы психологиялық-педагогикалық зерттеулердің өзекті мәселелерінің біріне айналып отыр.

Ауызша агрессия тұлғаның ішкі шиеленісінің, эмоционалдық тұрақсыздығының және әлеуметтік бейімделу қиындықтарының көрінісі ретінде қарастырылады. Ол оқушылардың тұлғааралық қарым-қатынасына теріс әсер етіп қана қоймай, олардың мінез-құлқындағы деструктивті тенденциялардың қалыптасуына ықпал етеді. Ауызша агрессияның жиі көрінуі тәртіп бұзушылық, жанжалшылдық, әлеуметтік нормаларды елемей сияқты жағымсыз мінез-құлық формаларының дамуына негіз болуы мүмкін.

Сонымен қатар, мектеп жасындағы кезең тұлғаның құндылықтық бағдарлары мен мінез-құлық стереотиптері қалыптасатын маңызды кезең болып табылады. Осы кезеңде қалыптасқан агрессивті мінез-құлық үлгілері болашақта тұрақты тұлғалық қасиеттерге айналуы ықтимал. Сондықтан ауызша агрессияны ерте анықтау және оның алдын алу – білім беру жүйесіндегі маңызды міндеттердің бірі.

Аталған мәселенің өзектілігі ауызша агрессия мен деструктивті мінез-құлықтың өзара байланысын кешенді зерттеу қажеттілігімен де негізделеді. Бұл бағыттағы ғылыми зерттеулер оқушылардың мінез-құлқындағы ауытқулардың себеп-салдарлық механизмдерін терең түсінуге, сондай-ақ тиімді профилактикалық және түзету бағдарламаларын әзірлеуге мүмкіндік береді [2].

Психология ғылымында агрессия тұлғаның сыртқы ортаға бағытталған жағымсыз реакцияларының бірі ретінде қарастырылады. Ауызша агрессия – бұл сөз арқылы көрінетін агрессивті әрекеттер жиынтығы [2].

Деструктивті мінез-құлық – әлеуметтік нормаларға қайшы келетін, тұлғаның өзіне және қоршаған ортаға зиян келтіретін әрекеттер жүйесі.

Қазіргі қоғамда оқушылар арасындағы агрессивті мінез-құлықтың өсуі маңызды психологиялық-педагогикалық мәселелердің бірі болып отыр. Әсіресе ауызша агрессия (қорлау, кемсіту, дөрекі сөйлеу) оқушылардың тұлғалық дамуына және әлеуметтік бейімделуіне кері әсерін тигізеді.

Ауызша агрессия көбінесе деструктивті мінез-құлықтың бастапқы формасы ретінде көрініс береді және уақыт өте келе мінез-құлықтың күрделі бұзылыстарына алып келуі мүмкін. Осыған байланысты, ауызша агрессия мен деструктивті мінез-құлық арасындағы байланысты зерттеу өзекті болып табылады.

Ғалымдардың пікірінше, ауызша агрессия:

- тұлғаның ішкі шиеленісінің көрсеткіші;
- эмоционалдық тұрақсыздықтың белгісі;
- деструктивті мінез-құлықтың алғышарты болып табылады [3].

Зерттеу жұмысы Шымкент қаласындағы жалпы білім беретін мектеп базасында жүргізілді. Зерттеу өткізу барысында білім беру ұйымының оқу-тәрбие үдерісінің ерекшеліктері ескеріліп, оқушылардың психологиялық жағдайына зиян келтірмеу қағидаттары сақталды.

Зерттеуге 7–9 сынып аралығындағы 40 оқушы қатысты. Қатысушылар жас ерекшеліктеріне сәйкес іріктеліп, олардың барлығы зерттеуге ерікті түрде тартылды. Зерттеу барысында респонденттердің құпиялылығы мен дербес мәліметтерінің сақталуы қамтамасыз етілді.

Зерттеу барысында ауызша агрессия мен деструктивті мінез-құлықтың өзара байланысын анықтауға бағытталған кешенді психодиагностикалық әдістер қолданылды.

Атап айтқанда, стандартты әдістер қатарында Басса-Дарки агрессияны анықтау әдістемесі пайдаланылды. Бұл әдістеме агрессияның әртүрлі формаларын, соның ішінде вербалды агрессия деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, оқушылардың мінез-құлықтағы ауытқуларды бағалау мақсатында «Девиантты мінез-құлық диагностикасы» сауалнамасы қолданылды. Аталған әдіс тұлғаның әлеуметтік нормаларға сәйкес келмейтін мінез-құлық формаларын анықтауға бағытталған.

Зерттеуде авторлық әдістеме ретінде «Ауызша агрессия деңгейін анықтау» сауалнамасы әзірленіп, қолданылды. Бұл сауалнама оқушылардың күнделікті қарым-қатынас барысында көрінетін вербалды агрессия деңгейін жан-жақты бағалауға мүмкіндік береді. Әдістеме үш негізгі көрсеткішті қамтиды: дөрекі сөйлеу жиілігі, қорлау және кемсіту деңгейі, сондай-ақ вербалды жанжалға бейімділік.

Аталған көрсеткіштер арқылы оқушылардың ауызша агрессиясының көріну ерекшеліктері анықталып, оның деструктивті мінез-құлықпен байланысы кешенді түрде талданды.

Ұсынылған әдістер нәтижесінде оқушылар арасындағы зерттеліп отырған көрсеткіштің (ауызша агрессия деңгейінің) таралу ерекшеліктерін айқындайды. Нәтижелер бойынша респонденттердің 30%-ы жоғары деңгейге, 45%-ы орта деңгейге және 25%-ы төмен деңгейге жататыны анықталды.

Аталған көрсеткіштерді талдау барысында зерттеуге қатысқан оқушылардың басым бөлігі (45%) орта деңгейде екені байқалады. Бұл олардың ауызша агрессияны кейбір жағдайларда көрсететінін, бірақ оның тұрақты мінез-құлықтық сипатқа толық айналмағанын білдіреді. Орта деңгейдегі оқушыларда эмоцияны басқару дағдылары жеткіліксіз қалыптасқан болуы мүмкін, сондықтан олар белгілі бір жағдайларда вербалды жанжалдарға бейім келеді.

Жоғары деңгейдегі көрсеткішке ие болған 30% оқушыда ауызша агрессияның айқын көріністері байқалады. Бұл топтағы респонденттер жиі дөрекі сөйлеуге, қорлау мен кемсітуге, сондай-ақ вербалды жанжалдарға бейімділік танытады. Мұндай мінез-құлық олардың тұлғааралық қарым-қатынастарына кері әсерін тигізіп, деструктивті мінез-құлықтың қалыптасуына негіз болуы мүмкін.

Ал 25% оқушының төмен деңгей көрсетуі олардың ауызша агрессияны сирек қолданатынын немесе мүлде қолданбайтынын көрсетеді. Бұл топтағы оқушыларда коммуникативтік мәдениет пен өзін-өзі бақылау дағдылары жақсы дамыған деп айтуға болады.

Жалпы алғанда, нәтижелер оқушылар арасында ауызша агрессияның кең таралған құбылыс екенін және оның басым түрде орта деңгейде көрінетінін көрсетеді. Бұл жағдай мектеп жағдайында ауызша агрессияның алдын алу және оны төмендетуге бағытталған психологиялық-педагогикалық жұмыстарды жүйелі түрде ұйымдастыру қажеттілігін айқындайды.

Зерттеу нәтижелері оқушылардың басым бөлігінде ауызша агрессияның орта деңгейде екенін көрсетті (45%). Сонымен қатар, деструктивті мінез-құлық та көбіне орта деңгейде байқалды (50%).

Корреляциялық талдау нәтижесінде ауызша агрессия мен деструктивті мінез-құлық арасында оң және орташа күшті байланыс ($r = 0.68$) анықталды. Бұл ауызша агрессия деңгейі артқан сайын деструктивті мінез-құлықтың да күшейетінін білдіреді.

Жоғары агрессия көрсеткен оқушыларда: жанжалға бейімділік, тәртіп бұзушылық, құрдастарымен қарым-қатынаста қиындықтар жиі кездеседі.

Алынған нәтижелер ауызша агрессияның оқушылар мінез-құлқына тікелей әсер ететін маңызды фактор екенін дәлелдейді. Бұл жағдай мектеп жағдайында профилактикалық және түзету жұмыстарын жүргізудің қажеттілігін көрсетеді.

Тиімді шаралар:

- психологиялық тренингтер;
- эмоцияны басқару дағдыларын дамыту;
- коммуникациялық мәдениетті қалыптастыру.

Зерттеу нәтижелері ауызша агрессия мен деструктивті мінез-құлық арасында тығыз байланыс бар екенін көрсетті. Ауызша агрессия оқушылардың мінез-құлқындағы жағымсыз өзгерістердің негізгі факторларының бірі болып табылады.

Осыған байланысты, білім беру жүйесінде ауызша агрессияның алдын алу және түзету жұмыстары маңызды бағыттардың бірі болуы тиіс.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Реан А.А. Психология агрессии. – СПб.: Питер, 2001.
2. Бэрн Р., Ричардсон Д. Агрессия. – СПб.: Питер, 2001.
3. Змановская Е.В. Девиантология. – М.: Академия, 2004.

ОӘЖ 159.942

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ МАМАНДЫҒЫНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Канал Назгүл Шереханқызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье анализируются теоретические подходы к определению сущности и структуры EQ, а также раскрываются его основные компоненты: самосознание, эмпатия, саморегуляция, самомотивация и адаптивные стратегии поведения. Представлены результаты эмпирического исследования, проведенного среди студентов педагогических направлений, направленного на выявление особенностей развития EQ в процессе профессионального становления. Разработана и апробирована программа развития эмоционального интеллекта, включающая тренинговые занятия, способствующие формированию эмпатии, коммуникативных навыков и стрессоустойчивости.

Summary: The article analyzes theoretical approaches to determining the essence and structure of EQ, as well as reveals its main components: self-awareness, empathy, self-regulation, self-motivation and adaptive behavior strategies. The results of an empirical study conducted among students of pedagogical fields aimed at identifying the features of EQ development in the process of professional development are presented. An emotional intelligence development program has been developed and tested, including training sessions that promote empathy, communication skills, and stress tolerance.

Эмоционалды интеллект (EQ), психологияда зерттелген ғылыми ұғым ретінде, салыстырмалы түрде жақында пайда болды. Осы уақытқа дейін шетелдік және отандық ғалымдар оған нақты және жалпы қабылданған анықтама берген жоқ. Осыған қарамастан, бұл құбылысты зерттеу қазіргі психологиялық теория мен практиканың өзекті мәселелерінің бірі болып табылады.

Педагогикалық бағыттар бойынша оқитын студенттерде эмоционалды интеллектті дамыту мәселесі ерекше маңызға ие. Зерттеулер көрсеткендей, педагогикалық-психологиялық көмек көрсететін мамандар үшін эмоционалды интеллекттің жақсы деңгейі маңызды кәсіби сапа болып табылады. Психологтың кәсібилігі психология саласындағы теориялық білімнің, практикалық дағдылардың жақсы қорымен ғана емес, сонымен бірге жалпы және әлеуметтік интеллекттің дамуымен, стресске төзімділікпен, эмпатиямен, қақтығыстарды

сындарлы түрде жеңе білумен, өзін-өзі дамытуға деген ұмтылыспен де анықталады [1].

EQ мәні бойынша "ақылға қонымды" және ақыл-ой әрекетінің көрінісі ретінде қызмет етеді. Бұл үнемі өзгеріп отыратын әлеуметтік-мәдени жағдайдағы қазіргі тенденцияларды оңай бейімдеуге және түсінуге көмектеседі. EQ жоғары деңгейі-бұл адамның кәсіби және жеке табысының, өмірге қанағаттануының және тұрақты өзін-өзі бағалаудың маңызды шарттарының бірі.

Психология ғылымының қазіргі даму кезеңінде жоғары оқу орнында оқу процесінде болашақ педагогтардың EQ қалыптасу мәселелері жеткілікті түрде ашылмаған күйінде қалып отыр. Бұл мәселені оның қалыптасуының бастапқы кезеңінде қарастыру деп айтуға болады, өйткені жоғары оқу орындарында болашақ педагог мамандығындағы студенттердің академиялық жетістіктеріне көп көңіл бөлінеді, бірақ олардың EQ дамуымен жеткіліксіз айналысады. Болашақ педагог мамандығындағы студенттердің осы психологиялық құрылымның даму ерекшеліктері мен шарттары жеткілікті түрде ашылмаған, университеттің білім беру ортасында EQ дамуының мақсатты ғылыми негізделген жүйесі дамымаған.

Осыған байланысты бізге ғылыми-әдістемелік және практикалық тұрғыдан университетте кәсіби қалыптасу кезеңінде психолог студенттердің эмоционалды интеллектінің даму ерекшеліктеріне талдау жасау өзекті болып көрінді.

Біздің зерттеуіміздің мақсаты-жоғары оқу орнында кәсіби қалыптасу кезеңінде педагогикалық бағыттар бойынша оқитын болашақ мамандардың EQ даму жағдайларын анықтау.

Зерттеу объектісі болашақ педагог мамандығындағы студенттердің эмоционалды интеллектісі, ал оның пәні-жоғары оқу орнында кәсіби қалыптасу кезеңінде педагогикалық бағыттар бойынша оқитын студенттердің эмоционалды интеллектінің дамуының психологиялық ерекшеліктері болды.

Алға қойған мақсаттарға жету үшін бізге келесі міндеттерді шешу қажет болды: ғылыми әдебиеттерде "эмоционалды интеллект" ұғымына теориялық талдау жасау; студенттердің EQ құрылымы мен компоненттерін анықтау; болашақ педагогтарда EQ дамуының психологиялық жағдайларын анықтау; педагогикалық бағыттар бойынша оқитын болашақ мамандардың эмоционалды интеллектін дамыту бағдарламасын әзірлеу және сынақтан өткізу; студенттердің EQ дамуына бағытталған психологиялық бағдарламаның тиімділігін тексеру.

EQ проблемасын әзірлеумен шетелдік бірқатар зерттеушілер айналысқан Р. Бар-Он, Д. Гоулман, Дж. Майер, П. Саловей, Д. Карузо, М. Ка де Ври, Н.Холл, Д. В. Люсин, А. Б. Брушлинский, Н. Мещерякова және т.б.

EQ құрылымдық компоненттерін дамыту мәселесі келесі тәсілдерде ашылды: қабілет моделі шеңберіндегі EQ дамуының психологиялық бағдарламасы (Дж. Майер, П. Саловей, Д. Карузо); Micro Expression Training tool MEET (П. Экман) компьютерлік оқыту бағдарламасы; рационалды-эмоционалды психотерапия (А. Бек, А. Эллис); когнитивті-мінез-құлық терапиясы (А Бек); лингвистикадағы басым сценарийлерді әзірлеу (А. А. Котов); актерлік практика (К. С. Станиславский) және т. б.

Зерттеуде қойылған міндеттерді шешу үшін келесі әдістер қолданылды: ғылыми мақалаларды, монографияларды, мәселенің зерттелу және даму жағдайын көрсететін психологиялық зерттеулерді теориялық талдау; EQ даму ерекшеліктерін психологиялық талдау; эмпирикалық әдістер: бақылау, өзін-өзі бағалау, сараптамалық бағалау, эксперимент, тестілеу; сонымен қатар статистикалық талдау әдістері.

Болашақ педагогтардың эмоционалды интеллектінің даму деңгейлерін бағалау үшін біз зерттеу міндеттеріне жауап беретін диагностикалық кешенді қолдандық. Оған келесі психодиагностикалық әдістер кірді: ЭмИн эмоционалды интеллект сынағы (Д. В. Люсин); тұлғааралық қарым-қатынастағы эмоционалды кедергілерді диагностикалау әдістемесі (В. В. Бойко); эмпатия деңгейін диагностикалау әдістемесі (В. В. Бойко); жеке тұлғаның өзін-өзі бағалауын диагностикалау әдістемесі "тұлғаның интегралды өзін-өзі бағалауы" (Н.П. Фетискин) [2].

Зерттеу үш кезеңде жүргізілді. Олардың әрқайсысының өзіндік құрылымы мен мақсаттары болды. Анықтау кезеңі эксперименттік және бақылау топтарындағы психолог студенттердегі эмоционалды интеллекттің құрамдас бөліктерінің даму деңгейлерін зерттеуді қамтыды. Қалыптастырушы эксперимент кезеңінде эмпатияны, зейінді, бейімделгіш күрес стратегияларын, коммуникативтік дағдыларды, өз қабілеттеріне деген сенімділікті дамытуға бағытталған тренингтік сабақтар арқылы эксперименттік топтың психолог студенттерінде EQ дамытудың кешенді бағдарламасын іске асыру жүзеге асырылды. Бақылау зерттеу кезеңінде эксперименттік және бақылау топтарындағы психология студенттерінің EQ құрылымындағы өзгерістер бағаланды.

Эксперименттік зерттеудің негізі Шымкент университетінің білім алушылары болды. Зерттеуге педагогикалық бағыттар бойынша оқитын 18-25 жас аралығындағы 60 адам қатысты.

Зерттеу нәтижелері. Теориялық зерттеулерді талдау бүгінгі күні "эмоционалды интеллект" ұғымын және оның құрылымын анықтауға бірыңғай көзқарас жоқ екенін көрсетті. Сонымен, П.Саловей мен Дж. Майер, "эмоционалды интеллект" терминімен психикалық қасиеттердің ерекше кешенін, атап айтқанда эмпатия көрсету, өз сезімдері мен эмоцияларын түсіну және бақылау қабілетін түсіну керек екендігін айтса, Х. Вайсбах, У. Дакс эмоционалды интеллектті когнитивті функциялар арқылы эмоционалды өміріңізді басқару қабілеті ретінде қарастыруды ұсынады, ол тұлғааралық қатынастарда көрінеді және жеке тұлғаның кәсіби және жеке жетістіктеріне әсер етеді. Д. Гоулмен өзін-өзі тану, ішкі күйді өзін-өзі реттеу қабілеті, өз сезімдерін дәл білдіру, айналасындағы адамдарға түсіну және барабар жауап беру қабілеті ретінде EQ жеке тұлғаның өмірдегі жетістігін анықтайтынын атап өтті [3].

Заманауи зерттеулерді талдау EQ когнитивті, эмоционалды және мінез-құлық қасиеттерінің жиынтығын қамтитын күрделі интегративті білім ретінде қарастырылуы керек деген қорытындыға келді. Дәл осы қасиеттер адамдар арасындағы қарым-қатынас пен жеке дамудың сәттілігін анықтай отырып, өз

эмоцияларын және басқалардың эмоцияларын түсінуді және реттеуді қамтамасыз етеді.

EQ өзекті эмоциялар туралы хабардар болу, олардың қажеттіліктерін анықтау және осы талдау негізінде ағымдағы мәселені ұтымды және орынды шешу қабілеті ретінде түсініледі. EQ зерттеуінің қазіргі ғылыми кезеңінде психология ғалымдары эмоцияларды басқаруды батыстық зерттеулердің бірқатар деректерімен дәлелденген мақсатты дамуды қажет ететін үйренген дағды ретінде қарастырады.

EQ құрылымына екі аспект кіреді: тұлғааралық (әлеуметтік) және тұлғаішілік. Біріншісі адамдармен қарым-қатынасты олардың көңіл-күйі мен жағдайын түсіну арқылы басқару қабілетін білдіреді. Оған эмпатия, қарым-қатынас, командада жұмыс істей білу, сыйластық, ашықтық, шынайылық, басқа адамның мүдделерін, көзқарастарын ескеру қабілеті, барабар бағалау және тұлғааралық қатынастарды болжай білу, жанашырлық сияқты компоненттер кіреді. Тұлғаішілік аспект келесі компоненттерді қамтиды: өз сезімдерін білу, өзін-өзі бағалау, өзіне деген сенімділік, жауапкершілік, толеранттылық, өзін-өзі бақылау, белсенділік, икемділік, қызығушылық, жаңа тәжірибеге ашықтық, жетістікке жету мотивациясы, оптимизм.

Шетелдік авторлар ұсынған EQ талдаған модельдер негізінде, сондай-ақ студенттік кезеңнің жас ерекшеліктері мен болашақ маманның жеке басының кәсіби маңызды қасиеттері негізінде біз құрылымдық психология студентінің EQ моделін жасадық. Модель келесі компоненттерді қамтиды: өзін-өзі тану және хабардарлық (өзінің және басқалардың эмоцияларын түсіну); эмпатия (басқа адамның сезімдерін түсіну, өзін өз орнында елестету, жанашырлық таныту қабілеті); өзін-өзі ынталандыру (жетістікке жету үшін өзін-өзі баптау қабілеті, мақсат қоя білу және оларға қол жеткізу); эмоциялардың өзін-өзі реттеуі (эмоционалды күйін бақылау, бастан кешкен сезімдеріне қарамастан ақыл-ой әрекетін жүзеге асыру мүмкіндігі); күресу стратегиялары (бейімделу қабілеттерінің дамуының жоғары деңгейі).

Осыған байланысты, студенттердегі EQ даму процесі құрылымдық компоненттерді дәйекті түрде жүзеге асыруды білдіреді: когнитивті – эмоциялардың мәнін түсіну, олардың мақсаты, өз және басқа адамдардың эмоцияларын түсіну қабілетін дамыту; эмоционалды - өзін - өзі ынталандыру мен эмпатияны дамыту; мінез-құлық-эмоциялар мен бейімделу стратегияларының өзін-өзі реттеуін дамытуды білдіреді. Осы құрылымға сүйене отырып, диагностикалық құралдар, EQ дамыту әдістері мен құралдары таңдалды.

Авторлық әдістеме бойынша көрсеткіштерді салыстырмалы талдау нәтижелері бойынша, бақылау және эксперименттік топта эксперимент жүргізілгеннен кейін "өзін-өзі ынталандыру" көрсеткішінен басқа барлық көрсеткіштер бойынша ($p < 0,05$) (өзінің және басқалардың эмоцияларын түсіну, өзін-өзі ынталандыру, эмпатия, өзін-өзі реттеу, бейімделу күресу стратегиялары) сенімді айырмашылықтар анықталғанын көруге болады.

Бағдарлама курсының соңында біз әзірлеген бағдарламаның тиімділігі жоғары екенін, бақылау тобында эмоционалды интеллект компоненттерінің

даму көрсеткіштері эксперименттік топқа қарағанда әлдеқайда төмен екенін көрсететін қайта диагностика жүргізілді. Эксперименттік топта бақылау тобымен салыстырғанда эксперимент нәтижелері бойынша сапалы өзгерістер болды: ситуациялық және жеке мазасыздық деңгейі төмендеді, респонденттердің көпшілігі мазасыздықтың орташа деңгейі төмен болды; табысқа жету мотивациясының көрсеткіштері өсті, табысқа жету мотивациясы төмен студенттер жоқ; өзін-өзі бағалау көрсеткіштері өсті, өзін-өзі бағалаудың төмен деңгейіне сәйкес келетін мәндер жоқ, барлық студенттер орташа немесе жоғары өзін-өзі бағалауға ие; "Эмпатия" көрсеткіші бойынша эмпатикалық қабілеттердің жоғары деңгейіне ие студенттер саны өсті; зерттеуге қатысқан студенттердің эмоционалды интеллект көрсеткіштері жақсарды, эмоционалды интеллекттің төмен деңгейіне сәйкес келетін мәндер жоқ, респонденттердің көпшілігі эмоционалды интеллекттің орташа деңгейіне ие, EQ даму деңгейі жоғары респонденттердің үлесі өсті.

Осылайша, біз психолог студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру үшін қажетті EQ дамуының негізгі құрылымдық компоненттерін анықтадық және университетте кәсіби қалыптасу кезеңінде психолог студенттердің эмоционалды интеллектісін дамытудың психологиялық жағдайларын анықтадық.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Андреева, И.Н. Эмоциональный интеллект: исследования феномена // Вопросы психологии. М.: РАО, 2006. № 3. С. 78-86.
2. Бойко, В.В. Энергия эмоций в общении. Взгляд на себя и на других. М.: «Филинь», 2018. – 472 с.
3. Гоулмен, Д. Эмоциональный интеллект: спорные вопросы и распространенные заблуждения // Отдел кадров. М, 2004. №8. С. 121-125

УДК 378.14

ИГРОВАЯ МЕХАНИКА (ОЧКИ, УРОВНИ, ДОСТИЖЕНИЯ) КАК ИНСТРУМЕНТ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

Касмалиева Биназир Эмильбековна
Международный университет “Ала-Тоо”, г. Бишкек, Кыргызстан

Түйін: Бұл мақалада білім берудің сандық трансформациясы жағдайында геймификация инновациялық педагогикалық стратегия ретінде кешенді талданады. Ойын элементтерін -әсіресе ұпайларды, деңгейлерді және жетістіктерді - студенттердің мотивациясы мен оқуға тартылуына педагогикалық әсер ету құралы ретінде пайдаланудың теориялық негіздері қарастырылады. Өзін-өзі анықтау теориясы (Self-Determination Theory) және ағым теориясы (Flow Theory) сияқты психологиялық теорияларға, сондай-ақ Octalysis сияқты мотивациялық модельдерге сүйене отырып, ойын құрылымдарының құзыреттіліктерді қалыптастыруға әсер ету механизмдері анықталады. Ерекше назар құндылыққа бағытталған тәсілге, ішкі мотивацияны сыртқы стимулдармен алмастыру қауіптеріне (артық негіздеу әсері - overjustification effect), сондай-ақ ойынға тәуелділік мүмкіндігіне аударылады. Зерттеудің қорытындысында оқушының тұлғалық дамуына

бағытталған геймификацияланған білім беру ортасын жүйелі жобалау оқытудың тиімділігінің негізгі шарты екені көрсетіледі.

Summary: This article presents a comprehensive analysis of gamification as an innovative pedagogical strategy in the context of the digital transformation of education. It examines the theoretical foundations of using game elements - in particular, points, levels, and achievements - as instruments of pedagogical impact on student motivation and engagement. Based on psychological theories such as Self-Determination Theory and Flow Theory, as well as motivational models including Octalysis, the paper identifies the mechanisms through which game structures influence the formation of competencies. Special attention is given to the value-oriented approach, the risks of replacing intrinsic motivation with extrinsic stimuli (the overjustification effect), and the potential for gaming addiction. The study concludes that the systematic design of a gamified educational environment, centered on the learner's personal development, is a key condition for the effectiveness of education.

Современное образование функционирует в условиях «VUCA-мира», характеризующегося высокой неопределённостью и быстрыми темпами цифровизации. Традиционные методы обучения часто не обеспечивают достаточной вовлечённости студентов поколения Z и Alpha, которые привыкли к мгновенному доступу к информации и высокому уровню интерактивности. В этом контексте геймификация-определяемая как использование элементов игрового дизайна и игровых механик в неигровых контекстах-выступает мощной методологией корректировки человеческого поведения путём создания благоприятного эмоционального фона [1]. В образовании данный подход превращает рутинные задания в осмысленные переживания, способствуя более глубокому усвоению материала и развитию критического мышления. [2].

Теория самодетерминации (SDT): Предложенная Э. Деси и Р. Райаном, она утверждает, что внутренняя мотивация возрастает при удовлетворении трёх базовых потребностей: автономии (выбор), компетентности (мастерство) и связанности (социальная связь) [3]. Игровые механики позволяют студентам ощущать контроль над своим учебным путём, одновременно предоставляя наглядные доказательства растущей компетентности.

Теория потока: М. Чиксентмихайи описывает «поток» как состояние полного вовлечения, достигаемое, когда сложность задачи идеально соответствует уровню навыков обучающегося [4]. Уровни в геймифицированных системах помогают удерживать ученика в этом «канале», избегая скуки от слишком простых задач или тревоги от слишком сложных.

Фреймворк Octalysis: Разработанный Ю-кай Чоу, эта модель выделяет восемь основных драйвов мотивации, включая эпическое значение, развитие и достижение [5].

Наиболее распространённая реализация геймификации следует модели PBL (Points, Badges, Leaderboards - очки, значки, лидерборды) [5].

Очки (XP) как механизм обратной связи Очки выступают основным количественным показателем достижений. В педагогике они выполняют три функции:

Информационную: обеспечивают немедленную обратную связь об успешности действия;

Стимулирующую: накопление очков создаёт ощущение поступательного движения вперёд;

Игровую валюту: очки можно обменивать на виртуальные или реальные вознаграждения (например, доступ к новым материалам), что даёт студенту чувство владения.

Уровни структурируют образовательный процесс, разбивая долгосрочные цели на manageable этапы. Переход на новый уровень (Level Up) служит наглядным подтверждением мастерства и открывает доступ к более сложным задачам. Это использует педагогический принцип scaffolding [2], при котором поддержка преподавателя постепенно уменьшается по мере роста компетентности студента.

Достижения, и значки представляют собой символические награды за освоение конкретных навыков или достижение промежуточных целей. Они способствуют возникновению чувства гордости и повышают социальный статус в группе [6]. Исследования различают измерительные достижения (за качество работы) и достижения завершения (за прохождение модуля).

Интеграция игровых элементов радикально меняет образовательную среду:

Право на ошибку: в игре неудача не фатальна, а является неотъемлемой частью учебного цикла, который можно «переиграть». Это существенно снижает стресс и тревогу.

Сюжетность и нарратив: погружение содержания в сюжет (например, «спасение планеты») придаёт рутинным задачам контекст и смысл.

Активная субъектная позиция: обучающийся переходит из роли пассивного слушателя в роль активного участника, принимающего самостоятельные решения [6].

Эмпирические данные подтверждают высокую эффективность геймификации. В медицинском образовании использование цифровых викторин через Kahoot при изучении сложных предметов, таких как иммунология, привело к тому, что 86,5 % студентов отметили рост интереса [7], и лучшее структурирование материала. В средних школах геймификация курсов математики привела к повышению оценок на 15–20 % [8], по сравнению с контрольными группами. Корпоративные кейсы (например, РЖД или «Норникель») показывают, что игровые приёмы повышают вовлечённость сотрудников в среднем на 48 % [9].

Несмотря на преимущества, геймификация несёт ряд рисков:

Эффект сверхоправдания (Overjustification Effect): избыточные внешние вознаграждения могут подавлять естественное любопытство, в результате чего студенты начинают учиться «ради очков», а не ради знаний [4].

«Плохие шляпы» механик: механики, основанные на дефиците или избегании потерь (таймеры, списание очков), при неправильном использовании могут вызывать одержимость и тревогу [9].

Игровая зависимость: чрезмерная вовлечённость может привести к уходу от реальности и развитию аддиктивного поведения [9].

Поверхностная реализация: простое добавление значков к скучной программе («бейджификация») без глубокой проработки дизайна часто приводит к быстрому «геймификационному выгоранию» [9].

Успешная геймификация требует методического подхода:

Чётко определить образовательные цели (SMART);

Проанализировать типы игроков (Achievers, Explorers, Socializers, Killers) для подбора механик [2];

Обеспечить баланс между внешними и внутренними мотиваторами;

Использовать подходящие инструменты (Classcraft, MinecraftEdu, Moodle), соответствующие техническому уровню студентов [1].

Игровые механики (очки, уровни, достижения) представляют собой мощные инструменты педагогического воздействия, способные демократизировать образовательную среду и индивидуализировать учебные траектории [3]. Однако их успех полностью зависит от глубокой интеграции в педагогический дизайн и учёта ценностно-мировоззренческой картины студентов. Геймификация не панацея, но при правильном использовании она способствует формированию «знающего, чувствующего и умеющего человека», готового к вызовам цифровой эпохи [9].

Список использованной литературы

1. Детердинг С. и др. От элементов игрового дизайна к «игровости»: определение геймификации // Труды 15-й Международной академической конференции MindTrek. — 2011.
2. Капп К. М. Геймификация обучения и преподавания. — Pfeiffer, 2012.
3. Деси Э. Л., Райан Р. М. Теория самодетерминации и содействие внутренней мотивации // American Psychologist. — 2000.
4. Чиксентмихайи М. Поток: психология оптимального переживания. — Нью-Йорк: Harper and Row, 1990.
5. Чоу Ю-кай. Практическая геймификация: за пределами очков, значков и таблиц лидеров. — Octalysis Media, 2015.
6. Сиборн К., Фелс Д. И. Геймификация в теории и практике: обзор // International Journal of Human-Computer Studies. — 2015. — Т. 74. — С. 14–31.
7. Давидович Н. В. и др. Геймификация как инструмент повышения мотивации при изучении иммунологии // Профессиональное образование в современном мире. — 2020.
8. Ануфриева Ю. В. Геймификация как инструмент повышения мотивации студентов // Мир науки, культуры и образования. — 2024.
9. Койшина Е. А., Попова Т. А. Перспективы геймификации: анализ восприятия студентов // Мир науки. — 2023.

ӘОЖ 372.634

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ АКАДЕМИЯЛЫҚ ЖАЗУДЫ МЕНГЕРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ МЕН ӘДІСНАМАЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ

Киздарбекова Молдир Абилхановна

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан

Резюме: В данной статье всесторонне рассматриваются теоретические основы и методологические направления академического письма в контексте высшего образования на

казахском языке. Автор анализирует лингвистические, структурные и прагматические особенности научного стиля, а также исследует современные требования к подготовке магистрантов. Особое внимание уделяется цифровой трансформации академической среды и стратегиям преодоления когнитивных и языковых барьеров, возникающих в процессе написания диссертационных исследований и научных статей.

Summary: This article provides a comprehensive examination of the theoretical foundations and methodological directions of academic writing within the context of higher education in the Kazakh language. The author analyzes the linguistic, structural, and pragmatic features of the scientific style, as well as investigates modern requirements for the preparation of undergraduates. Particular attention is paid to the digital transformation of the academic environment and strategies for overcoming cognitive and linguistic barriers that arise in the process of writing dissertation research and scientific articles.

Кіріспе

Академиялық жазу – бұл ғылыми ақпаратты жүйелі, дәл, логикалық құрылымда және тілдік нормаларға сай жеткізе білуге бағытталған жазбаша коммуникация түрі. Ол жоғары білім беру жүйесіндегі негізгі академиялық құзыреттердің бірі болып табылады, өйткені ғылыми ойды жазбаша түрде дұрыс жеткізу зерттеу нәтижелерін рәсімдеу, талдау және дәлелдеу үшін шешуші маңызға ие. Академиялық жазудың мазмұнына идеяларды логикалық ұйымдастыру, аргументация жүргізу, дереккөздерді дұрыс қолдану, дәйексөздер мен әдебиеттерді ғылыми стиль талаптарына сәйкес рәсімдеу жатады. Оның басты ерекшелігі – объективтілік, дәлдік, нақтылық, ғылыми терминологияны орынды қолдану және мәтіннің құрылымдық тұтастығын сақтау.

Академиялық жазудың жанрлық ерекшеліктері мен құрылымы: Жоғары білім беру жүйесінде академиялық жазу студенттердің ғылыми мәдениетін қалыптастыру, зерттеу жұмыстарын сапалы орындау, ғылыми жобаларды әзірлеу және диссертациялық жұмыстарды жазу үшін маңызды негіз болып табылады. Бұл дағдылар магистранттардың зерттеушілік құзыреттілігін, сыни ойлау қабілеттерін, ақпаратты талдау және интеграциялау мүмкіндіктерін дамытады. Сондықтан академиялық жазуды меңгеру тек тілдік дағды ғана емес, сонымен қатар ғылыми таным процесімен, зерттеу әрекетінің әдіснамалық негіздерімен және ғылыми этика қағидаттарымен тығыз байланысты күрделі педагогикалық құбылыс болып табылады.

Қазақ тіліндегі ғылыми стиль – ғылыми ақпаратты мазмұндау үшін қолданылатын функционалдық стильдің бір түрі. Ғылыми стильдің негізгі ерекшеліктері оның дәлдігі, логикалық бірізділігі, терминологиялық сипаты және объективті баяндау тәсілдерімен байланысты. Лингвистикалық тұрғыдан алғанда, ғылыми мәтіндерде терминдердің жүйелі қолданылуы бірінші орынға шығады. Қазақ тілінде ғылыми терминология соңғы онжылдықта қарқынды дамып келеді. Терминдердің дұрыс және орынды қолданылуы ғылыми мәтіннің мазмұнын нақтылауға мүмкіндік береді. Ғылыми стильде көп мағыналы сөздер қолданылмайды, белгісіздік тудыратын сөздерден аулақ болу талап етіледі. Сонымен қатар, салалас және сабақтас құрмалас сөйлемдердің жиі қолданылуы күрделі ойларды дәл жеткізуге көмектеседі. Жекелеген грамматикалық

формалардың, атап айтқанда ырықсыз етіс, қимыл атау, есімше мен көсемше формаларының артықшылыққа ие болуы мәтіннің объективтілігін арттырады.

Оқытудың заманауи талаптары мен инновациялық тәсілдері: Қазіргі жоғары білім беру жүйесі академиялық жазуды оқытуды жаңа деңгейге көтеруді талап етеді. Бұл талаптар халықаралық академиялық стандарттар, ғылыми коммуникация талаптары және цифрлық технологиялардың дамуы негізінде қалыптасқан. Жаңа талаптардың қатарында құзыреттілікке негізделген тәсілді ерекше атауға болады. Академиялық жазу пәндері магистранттың аналитикалық, зерттеушілік және тілдік құзыреттерін қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Зерттеуге негізделген оқыту (research-based learning) арқылы оқытушылар студенттерді ғылыми деректерді талдауға, өз мәтіндерін зерттеушілік логикамен құрастыруға баулиды. Маңызды аспектілердің бірі – фасилитациялық қолдау көрсету. Оқытушы тек теория беруші емес, жазу процесін бағыттаушы, демеуші және кеңесші рөлін атқаруы тиіс. Сонымен қатар, цифрлық құралдарды (тілдік тексеру бағдарламалары, антиплагиат жүйелері, AI ассистенттері) пайдалану жазу сапасын оңтайландырады. Академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру, плагиатқа қарсы саясат және дереккөздермен жұмыс ережелері міндетті түрде оқытылуы тиіс.

Теориялық негіздер мен әдіснамалық бағыттарды талдау: Академиялық сауаттылық – бұл тек қатесіз жазу емес, бұл ғылыми ойлаудың нәтижесі. Динаева мен Сапина академиялық мәтін жазудың кезеңдерін, ғылыми стильдің тілдік ерекшеліктерін, жанрларын жүйелі түрде сипаттап, эссе, ғылыми мақала, курстық және дипломдық жұмыстарды жазу әдістемесін ұсынады [1]. Ерназарова эссенің құрылымы мен түрлерін меңгерудің әдістемелік жолдарын ұсыну арқылы білім алушылардың шығармашылық, логикалық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға үлес қосады [2].

Академиялық жазу пәні студенттердің ғылыми мәтіндермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Л.М. Яницкая өз еңбегінде бұл пәннің мақсаты студенттердің ғылыми стильді меңгеруі мен академиялық мәтін жазудың базалық дағдыларын дамытуға бағытталғанын атап өтеді [3]. О.С. Туманова академиялық мәтін құрылымын дұрыс ұйымдастыру мен ресімдеуде отандық және халықаралық стандарттарды сақтаудың болашақ зерттеуші үшін маңызын ерекше атап көрсетеді [4].

Қазіргі таңда магистранттар академиялық жазуда бірқатар қиындықтарға тап болады. Олардың ішінде ғылыми стильді меңгеру, қажетті ақпаратты іздеу және талдау, мәтінді құрылымдау және ресімдеу ережелерін білу секілді мәселелер бар. Бұл қиындықтарды еңсеру үшін магистранттарға нақты стратегиялар қажет. И.М. Короткинаның пікірінше, академиялық жазу – батыс университеттерінде орталық орын алатын, заманауи маман үшін аса маңызды құзіреттер жиынтығын қалыптастыруға бағытталған ғылыми-әдістемелік сала болып табылады [5].

Ғылыми коммуникация және цифрлық трансформация: Ш.Қ. Жарқынбекова мен Ф.Қ. Исенова өз зерттеулерінде академиялық жазудың тек

шет тілі пәнімен шектелмейтінін, керісінше, қазақ және орыс тілдеріндегі жалпы тілдік дайындықтың негізі ретінде қызмет ететінін атап көрсетеді [6]. Цифрлық дәуірдің қарқынды дамуы академиялық жазу мәдениетіне де айтарлықтай әсер етті. М.А. Сафонова мен А.А. Сафонов цифрлық технологиялардың ақпаратты іздеу, өңдеу және сараптау дағдыларына тікелей әсер ететінін көрсетеді [7].

Академиялық мәтіндер құрастыруда ғылыми стильді меңгеру, тілдік құралдарды орынды әрі дәл қолдана білу – магистранттар үшін аса маңызды дағдылардың бірі. Т.В. Леонтьеваның академиялық жазу практикумы ғылыми мәтіндердің (мақала, тезис, баяндамалар) құрылымын түсіндіре отырып, студенттерге ғылыми тілмен сауатты жұмыс істеуге үйретеді [8]. Сөйлеу мәдениеті мен ғылыми риторика да маңызды. О. Фесенко академиялық риторика бойынша оқулығында ғылыми стильді көпшілік алдында қолдану ерекшеліктерін, лекция құрылымын, сөйлеу этикасы мен лектордың мінез-құлқы тәртібін жан-жақты сипаттайды [9]. А.А. Баяхметова мен О.В. Коваль ғылыми стиль мен тілдік құралдарды меңгеру бойынша нақты теориялық және практикалық материалдар ұсынады [10].

Академиялық мәтіндер құрастыруда ғылыми стильді меңгеру, тілдік құралдарды орынды әрі дәл қолдана білу – магистранттар үшін аса маңызды дағдылардың бірі. Бұл бағытта Т.В.Леонтьеваның академиялық жазу практикумі ғылыми мәтіндердің (мақала, тезис, баяндамалар, қорғалым сөздер) құрылымын түсіндіре отырып, студенттерге ғылыми тілмен сауатты жұмыс істеуге үйретеді. Автор ұсынған тапсырмалар мен әдістемелер қазақ тіліндегі академиялық мәтін жазу қиындықтарын еңсеру жолында тиімді құрал бола алады [11].

Академиялық жазуда ғылыми риторика мен сөйлеу мәдениеті де маңызды рөл атқарады. Бұл тұрғыда О.Фесенко академиялық риторика бойынша оқулығында ғылыми стильді көпшілік алдында қолдану ерекшеліктерін, лекция құрылымын, сөйлеу этикасы мен лектордың мінез-құлқы тәртібін жан-жақты сипаттайды. Автор академиялық сөз жанрларын, пікірталас түрлерін және ғылымдағы диалог формаларын нақты мысалдармен аша отырып, болашақ зерттеуші үшін маңызды коммуникативтік дағдыларды дамытуға ықпал етеді (Фесенко, 2020) [12].

Қорытынды:

Әдебиеттерде ұсынылған теориялық-әдіснамалық ұстанымдар академиялық жазу дағдыларын дамытудың дидактикалық шарттарын, оқыту тәсілдерінің эволюциясын және цифрлық білім кеңістігінің әсерін жан-жақты сипаттайды. Осы тұжырымдардың жиынтығы магистранттардың жиі ұшырасатын қиындықтарын жүйелеуге және оларды еңсерудің функционалды стратегияларын құрастыруға методологиялық тірек болды.

Қазақ тіліндегі академиялық жазуды меңгерту – бұл болашақ ғалымдардың халықаралық деңгейдегі бәсекеге қабілеттілігін арттырудың кепілі. Бұл зерттеу академиялық жазудың қазақ тілді ортадағы ерекшеліктерін терең зерделеуге және магистранттардың ғылыми-коммуникативтік құзыреттерін дамытуға негізделген тиімді әдістемелік ұсыныстар әзірлеуге жол ашады.

Пайдаланган әдебиеттер тізімі

1. Динаева Б.Б., Сапина С.М. Академиялық жазу. Алматы: Эверо, 2021.
2. Ерназарова З.Ш. Эссе жазу әдістемесі. Астана, 2019.
3. Яницкая Л.М. Академическое письмо: учебное пособие. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2015.
4. Туманова О.С. Основы академического письма: учебное пособие. М.: Просвещение, 2018.
5. Короткина И.М. Академическое письмо: процесс, продукт и практика. Москва: Юрайт, 2023.
6. Жарқынбекова Ш.Қ., Исенова Ф.Қ. Академиялық жазу: теориясы мен практикасы. Алматы, 2020.
7. Сафонова М.А., Сафонов А.А. Академическое письмо в цифровую эпоху. Москва, 2022.
8. Леонтьева Т.В. Практикум по академическому письму. СПб.: Златоуст, 2019.
9. Фесенко О. Академическая риторика: учебник. М.: Флинта, 2020.
10. Баяхметова А.А., Коваль О.В. Ғылыми стиль және академиялық жазу. Қарағанды, 2021.
11. Леонтьева Т. В. Академическое письмо: практикум. – 2023. https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/128467/1/978-5-7996-3723-1_2023.pdf
12. Фесенко О. Академическая риторика. Учебник и практикум для вузов. – Litres, 2020.

УДК 159.9

АПРОБАЦИЯ МОДЕЛИ ОПТИМИЗАЦИИ СОВМЕСТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И СТУДЕНТОВ

Кожамсугирова Э.А.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада жоғары мектептегі оқытушы мен студенттердің бірлескен іс-әрекетін ұйымдастырудың психологиялық-педагогикалық шарттары қарастырылған. Автор білім беру процесіне қатысушылардың субъектілік ұстанымын белсендіруге бағытталған құрылымдық-функционалдық модельді ұсынады. Зерттеудің негізгі нәтижелері интерактивті оқыту технологияларын, педагогикалық фасилитацияны және қолайлы психологиялық климатты қолдану болашақ мамандарды даярлау сапасын айтарлықтай арттыратынын дәлелдейді.

Summary: The article examines the psychological and pedagogical conditions for organizing the joint activity of teachers and students in higher education. The author proposes a structural-functional model aimed at activating the subjective position of participants in the educational process. The main findings of the research demonstrate that the application of interactive learning technologies, pedagogical facilitation, and a favorable psychological climate significantly enhances the quality of professional training for future specialists.

Современный образовательный процесс требует от преподавателя и студентов не только усвоения знаний, но и активного взаимодействия, совместного решения учебных задач и формирования профессиональных компетенций [1]. В реальной практике образовательных организаций часто наблюдается недостаточная эффективность совместной деятельности: низкая

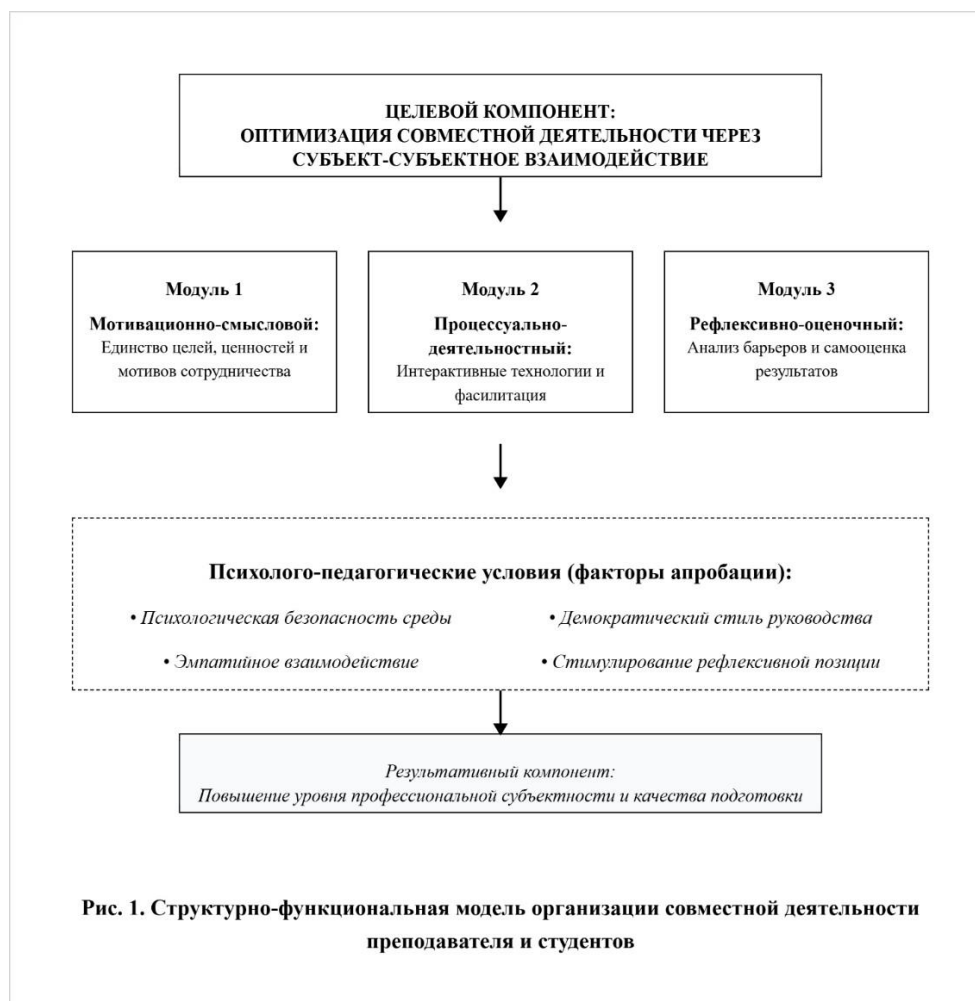
вовлеченность студентов, ограниченная мотивация к самостоятельной работе, недостаток координации между преподавателем и обучающимися [2].

Создание и апробация модели оптимизации совместной деятельности становится актуальной задачей, поскольку она позволяет системно выстроить педагогическое взаимодействие, учесть психологические особенности студентов, стимулировать их активность и инициативу. Разработка таких моделей способствует повышению качества учебного процесса, развитию ключевых компетенций студентов и формированию у них готовности к профессиональной деятельности.

Процесс апробации разработанной теоретической модели оптимизации совместной деятельности преподавателя и студентов представляет собой комплексное эмпирическое исследование, направленное на верификацию выдвинутой гипотезы и оценку эффективности внедряемых психолого-педагогических условий. В основу экспериментальной работы было положено представление о том, что продуктивность взаимодействия в системе «преподаватель — студент» детерминирована не только дидактическими задачами, но и глубокой трансформацией субъектных позиций участников, переходом от жестко детерминированной иерархической структуры к партнерской, партисипативной модели взаимодействия.

На этапе констатирующего эксперимента был проведен мониторинг исходного состояния коммуникативной среды, в ходе которого выявлен ряд дефицитарных зон. В частности, зафиксирована высокая степень отчужденности студентов от процесса целеполагания, превалирование репродуктивных методов трансляции знания и низкий уровень рефлексии участников образовательного процесса относительно характера их взаимодействия. Полученные данные послужили основанием для реализации формирующего этапа исследования, в рамках которого осуществлялось внедрение авторской модели, структурированной по трем ключевым векторам: мотивационно-ценностному, технологическому и оценочно-рефлексивному.

Реализация первого вектора модели — мотивационно-ценностного — была направлена на синхронизацию смысловых полей преподавателя и студентов. Апробация данного условия предполагала отход от формального доведения учебного плана до обучающихся в пользу процедур совместного проектирования образовательных результатов. В рамках экспериментальных групп практиковались «установочные сессии», на которых обсуждались не только операциональные цели дисциплины, но и их личностная значимость для профессионального становления будущих специалистов. Интериоризация внешних образовательных целей студентами происходила через механизм делегирования ответственности за выбор траектории изучения отдельных модулей, что позволило существенно снизить уровень коммуникативного сопротивления и повысить индекс вовлеченности в совместную деятельность.



Технологический блок апробируемой модели был сосредоточен на внедрении интерактивного инструментария, выступающего материальной основой сотрудничества. В отличие от традиционной лекционной подачи материала, доминирующей формой взаимодействия в экспериментальной среде стали проблемно-ориентированные дискуссии, метод коллективного анализа кейсов и проектные лаборатории. Важнейшим аспектом здесь выступило изменение функциональной роли преподавателя: переход от позиции «эксперта-транслятора» к позиции «фасилитатора-модератора». Процесс апробации показал, что создание ситуации когнитивного конфликта в ходе группового решения профессионально ориентированных задач стимулирует не только интеллектуальную активность, но и актуализирует механизмы социальной фасилитации, когда присутствие и активное участие педагога усиливает продуктивность мышления обучающихся.

Особое внимание в процессе экспериментальной работы уделялось созданию благоприятного психоэмоционального климата. Оптимизация совместной деятельности невозможна без установления доверительных отношений, характеризующихся высоким уровнем эмпатии и психологической безопасности. В ходе апробации модели внедрялись элементы педагогической поддержки и недирективного управления, что способствовало снижению уровня учебной тревожности студентов. Анализ промежуточных срезов показал, что в группах, где преподаватель демонстрировал открытость к обратной связи и

готовность к коррекции собственного поведения в зависимости от запросов аудитории, индекс удовлетворенности образовательным процессом вырос на 30–35 % по сравнению с контрольными группами.

Оценочно-рефлексивный компонент апробации был реализован через внедрение системы совместного мониторинга достижений. Традиционная процедура оценивания «сверху вниз» была дополнена техниками самооценки и взаимооценивания. Это позволило сформировать у студентов навыки критического анализа собственной деятельности и понимание критериев качества работы. Рефлексивные паузы, интегрированные в структуру практических занятий, обеспечили возможность оперативной коррекции стратегий взаимодействия, предотвращая накопление коммуникативного недоверия и профессионального выгорания у педагога.

Статистическая обработка результатов апробации, осуществленная с применением критерия Вилкоксона и U-критерия Манна-Уитни, подтвердила наличие статистически значимых сдвигов в показателях субъектности студентов и продуктивности их взаимодействия с преподавателем. Установлено, что комплексное внедрение психолого-педагогических условий способствует не только формальному выполнению учебных задач, но и формированию устойчивых навыков командной работы, критического мышления и профессиональной ответственности.

Таким образом, апробированная модель доказала свою жизнеспособность и эффективность, выступая в качестве действенного механизма модернизации вузовского обучения в условиях гуманизации образования. Данные результаты позволяют рекомендовать внедрение разработанных условий в широкую педагогическую практику высшей школы для повышения качества подготовки будущих специалистов.

Список использованной литературы

1. Давыдов В.В. Психология развития учебной деятельности / В.В. Давыдов. – М.: Педагогика, 1996. – 256 с.
2. Ломов Б.Ф. Педагогическая психология / Б.Ф. Ломов. – СПб.: Питер, 2001. – 320 с.

УДК 37.015.3

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ СРЕДЫ НА РАЗВИТИЕ МЕТАКОГНИТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ У ПОДРОСТКОВ

Колесник К.А.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада жасөспірімдердегі метакогнитивтік процестердің дамуына цифрлық ортаның әсері қарастырылады. Ол өзін-өзі реттеу, рефлексия және когнитивті бақылау дағдыларын дамытудағы цифрлық технологиялардың рөлін талдайды. Ол сандық ортаның білім беру әлеуетін де, ақпараттың шамадан тыс жүктелуімен және шоғырланудың төмендеуімен байланысты ықтимал тәуекелдерді де көрсетеді. Цифрлық ресурстарды саналы түрде пайдалануға тәрбиелеуде педагогикалық қолдаудың

маңыздылығы атап өтіледі.

Summary: This article examines the influence of the digital environment on the development of metacognitive processes in adolescents. It analyzes the role of digital technologies in developing self-regulation, reflection, and cognitive control skills. It highlights both the educational potential of the digital environment and the potential risks associated with information overload and decreased concentration. The importance of pedagogical support in fostering the mindful use of digital resources is emphasized.

В эпоху стремительного прогресса информационных технологий цифровая реальность прочно вошла в жизнь современного подростка. Интернет, социальные сети, онлайн-школы и мобильные программы оказывают значительное влияние на то, как подростки получают информацию, учатся и общаются. Поэтому изучение последствий цифрового пространства для развития метакогнитивных процессов у подростков приобретает особую важность. Способность человека понимать, контролировать и управлять собственным процессом познания называется метакогнитивными процессами. К ним относятся планирование, контроль, анализ и оценка результатов учебной деятельности. Развитие этих способностей существенно влияет на формирование самостоятельности у учеников и их эффективность в обучении. В мире, где информационные технологии развиваются с невероятной скоростью, цифровая среда становится неотъемлемой частью жизни современного подростка. Цифровая среда, представленная интернетом, социальными сетями, образовательными платформами и мобильными приложениями, кардинально меняет привычные способы получения знаний, обучения и взаимодействия. В этих условиях особое значение приобретает исследование влияния цифровых технологий на развитие метакогнитивных способностей у подростков [1].

Метакогнитивные процессы связаны со способностью человека осознавать, контролировать и регулировать собственную познавательную деятельность. Они включают такие компоненты, как планирование, контроль, анализ и оценку результатов обучения. Развитие этих процессов играет важную роль в формировании самостоятельности учащихся и их способности к эффективному обучению. Цифровая среда даёт юношам обширный доступ к сведениям и разносторонним обучающим материалам. Применение электронных библиотек, интернет-курсов, интерактивных плоскостей и обучающих приложений содействует росту умений самостоятельного отыскания и разбора данных. Работая с цифровыми источниками, подростки осваивают распределение своей учебной активности, выбор наиболее действенных методов постижения целей и надзор за итогами собственной деятельности. Так, цифровые технологии могут поспособствовать развитию метакогнитивных способностей, например, саморегуляции, осмысления и потенциала к самоанализу [2].

Цифровая среда даёт молодежи обширный доступ к сведениям и разносторонним обучающим материалам. Применение электронных библиотек, интернет-курсов, интерактивных плоскостей и обучающих приложений содействует росту умений самостоятельного отыскания и разбора данных. Работая с цифровыми источниками, подростки осваивают распределение своей

учебной активности, выбор наиболее действенных методов постижения целей и надзор за итогами собственной деятельности. Так, цифровые технологии могут поспособствовать развитию метакогнитивных способностей, например, саморегуляции, осмысления и потенциала к самоанализу. Кроме того, цифровые учебные ресурсы позволяют персонализировать процесс обучения. Подростки могут учиться в своем собственном темпе, возвращаться к сложным темам и использовать различные источники информации для более глубокого понимания изучаемого материала [3].

Несмотря на широкие образовательные возможности, которые предоставляет цифровая среда, она может также негативно влиять на познавательное развитие подростков. Постоянный поток информации, характерный для цифрового пространства, зачастую приводит к информационной перегрузке и снижению уровня концентрации. Регулярное переключение между различными источниками информации способствует развитию так называемого «клипового мышления». В этом случае информация воспринимается лишь фрагментарно и поверхностно, что осложняет формирование навыков глубокого анализа, критического мышления и рефлексии. Кроме того, чрезмерное использование цифровых устройств может негативно сказываться на способности подростков к продолжительной умственной работе и самостоятельному осмыслению информации [4].

Несмотря на широкий спектр образовательных возможностей, которые предоставляет современная цифровая среда, она также способна оказывать отрицательное влияние на формирование и развитие познавательных способностей у учащихся. Особенно остро данная проблема проявляется в подростковом возрасте, когда формируется способность к самоорганизации и осознанному обучению. Здесь ключевое значение в поддержке и развитии метакогнитивных навыков подростков приобретает фигура педагога. Учителя должны не только внедрять цифровые технологии в образовательный процесс, но и уделять внимание развитию у учащихся навыков критического мышления, осознанного анализа информации и ответственного подхода к её потреблению.

Для успешного формирования метакогнитивных процессов специалисты рекомендуют применять разнообразные методические подходы и задания. В частности, такие задания, как анализ собственной учебной деятельности, постановка конкретных образовательных целей, регулярная самооценка достигнутых результатов, а также глубокая рефлексия по итогам проделанной работы, оказываются наиболее эффективными. Вместе с этим грамотное использование цифровых образовательных платформ способно создать дополнительные условия для укрепления этих навыков. Однако важно отметить, что подобный процесс цифровизации должен сопровождаться активным педагогическим руководством. Только при сбалансированном сочетании цифровых инструментов и профессиональной поддержки педагогов можно добиться всестороннего развития учащихся и помочь им стать более самостоятельными и осознанными в образовательной деятельности [5].

Подростковый возраст представляет собой ключевой этап в жизненном цикле человека, характеризующийся интенсивным развитием как личности, так и познавательной сферы. В этот непростой период происходит активное становление самосознания, укрепляется способность к критическому анализу происходящего, а также формируется склонность к глубокой рефлексии. Именно на этом этапе подростки начинают замечать и осмысливать особенности своих мыслительных процессов, что служит фундаментом для формирования метакогнитивных способностей, таких как умение осознавать и управлять собственными познавательными арсеналами. Понятие метакогниции охватывает два значимых аспекта: во-первых, это наличие знаний о характере и принципах функционирования своих когнитивных процессов, а во-вторых, это способность сознательно регулировать их в соответствии с поставленными задачами. Постепенно подростки осваивают важные усиливающие их учебную продуктивность навыки, включая планирование учебных действий, формулирование четких целей, выбор эффективных стратегий решения поставленных задач, а также анализ и оценку достигнутых результатов. Развитие этих умений не только способствует повышению качества обучения, но и играет ключевую роль в укреплении самостоятельности и ответственности за собственное развитие в целом [6].

Цифровая среда играет ключевую роль в формировании и развитии метакогнитивных процессов у подростков, выступая мощным инструментом их познавательного роста. Благодаря своим уникальным возможностям, она открывает обширные перспективы для освоения новых знаний, стимулирует развитие самостоятельности в обучении, а также формирует критически важные навыки саморегуляции. Впрочем, для того чтобы потенциал цифровых технологий был реализован максимально эффективно и принёс исключительно положительные результаты, необходимо обеспечить качественное педагогическое сопровождение. Важным аспектом этого процесса становится формирование у подростков осознанного и ответственного подхода к использованию цифровых инструментов, что требует систематического воспитания цифровой культуры и активного участия взрослых в этом процессе [7].

Современное ускоренное развитие информационных технологий делает цифровую среду ключевым фактором, влияющим на познавательную деятельность подростков. Этот технологический прогресс предоставляет неограниченные возможности для обогащения знаний, расширения кругозора и формирования навыков самостоятельного обучения. Анализ показывает, что использование цифровых технологий может значительно способствовать развитию метакогнитивных процессов, таких как планирование, самоконтроль, рефлексия и оценка собственной учебной деятельности.

Применение образовательных цифровых ресурсов стимулирует подростков к более активному участию в учебном процессе, развивает их критическое мышление и аналитические способности. Вместе с тем неконтролируемое или чрезмерное использование цифровых устройств несёт

значительные риски, включая информационную перегрузку, снижение концентрации внимания и поверхностное восприятие материалов. В этом контексте особую роль играют педагоги и родители, которые призваны помогать подросткам осваивать культуру ответственного и разумного обращения с цифровыми технологиями. Следовательно, при продуманной организации образовательного процесса и соответствующей педагогической поддержке цифровая среда может стать мощным инструментом в развитии метакогнитивных навыков, что, в свою очередь, способствует улучшению качества обучения и воспитанию самостоятельных, критически мыслящих личностей.

Список использованной литературы

1. Андреев А.А. Цифровая образовательная среда и ее влияние на развитие личности учащихся. — М.: Юрайт, 2021.
2. Войскунский А.Е. Психология интернета и цифрового взаимодействия. — М.: Аспект Пресс, 2022.
3. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю. Современные педагогические и информационные технологии в образовании. — М.: Академия, 2021.
4. Селевко Г.К. Педагогические технологии в современной школе. — М.: Народное образование, 2020.
5. Zimmerman B.J. Self-Regulated Learning and Metacognition in the Digital Age. — New York: Routledge, 2021.
6. Schraw G., Dennison R. Metacognitive Awareness and Learning Strategies in Education. — London: Springer, 2020.
7. OECD. Digital Education Outlook 2023: Towards Smart and Inclusive Education. — Paris: OECD Publishing, 2023.

ӨОЖ 159.922

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПРОФИЛАКТИКЕ И КОРРЕКЦИИ БУЛЛИНГА СРЕДИ ПОДРОСТКОВ

Косимбеков А.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Мақалада буллинг жасөспірімдердің тұлғааралық қарым-қатынастарының ерекшеліктерімен, олардың топтағы мәртебеге ұмтылысымен, тұлғаның даралануымен және әлеуметтік ортаның ықпалымен шартталған күрделі әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық құбылыс ретінде қарастырылады. Буллингтің алдын алуда жеке, топтық және мектептік деңгейлерді қамтитын кешенді профилактиканың қажеттілігі, сондай-ақ педагогикалық қолдау мен қолайлы психологиялық ахуалдың маңыздылығы негізделеді.

Summary: The article examines bullying as a complex socio-psychological and pedagogical phenomenon обусловленное особенностями межличностных отношений подростков, их стремлением к статусу в группе, индивидуализацией личности и влиянием социальной среды.

The necessity of comprehensive prevention covering individual, group, and school levels is substantiated, as well as the importance of pedagogical support and a favorable psychological climate in preventing bullying.

Буллинг представляет собой не просто отдельное поведенческое действие, а особую форму межличностного взаимодействия. Несмотря на внешнее сходство со структурой конфликта, он отличается устойчивостью, систематичностью и наличием ролевого распределения между участниками.

В подростковом возрасте нарушения в сфере общения переживаются особенно остро и оказывают непосредственное влияние на развитие личности. Это связано с тем, что ведущим видом деятельности в данный период является интимно-личностное общение со сверстниками и участие в коллективной деятельности. По мнению Д.Н. Соловьева, в процессе совместной деятельности у подростков формируется стремление к социальной значимости и участию в общественно полезной работе.

В этот период ребенок осваивает навыки взаимодействия в различных социальных группах, усваивает нормы и правила, принятые в этих коллективах. Одновременно развивается способность к рефлексии собственного поведения и адекватной самооценке. Социальная активность подростков характеризуется высокой восприимчивостью к усвоению ценностей, моделей поведения и социальных норм.

По мнению И.А. Ильина, подросткам свойственны стремление к близкой дружбе, желание занять достойное положение среди сверстников и страх изоляции. В таких условиях буллинг может выступать способом повышения статуса в группе. Подростковый возраст характеризуется также процессом индивидуализации: поиск самовыражения нередко сопровождается агрессивностью и грубостью, за которыми скрываются внутренние переживания — страх, одиночество и неуверенность (Е.И. Файштейн) [1].

Казахстанские ученые (Ж. Аймауытов, Т. Тажибаев, К. Жарыкбаев, С. Жакыпов) подчеркивают значимость социальной среды, культуры общения и психологического взаимодействия в формировании личности. В этой связи буллинг следует рассматривать как проявление трудностей социальной адаптации и нарушений межличностных отношений.

Буллинг в школе является сложным социально-психолого-педагогическим явлением, требующим комплексной профилактики. Она должна реализовываться на личностном, групповом и общешкольном уровнях и включать как индивидуальную работу с учащимися, так и развитие благоприятного психологического климата в коллективе.

Особое внимание необходимо уделять поддержке жертв буллинга. Как отмечает К. Аудмайер, ребенку важно обеспечить чувство безопасности и эмоциональную поддержку со стороны взрослых. При этом недопустимо обвинять ребенка в происходящем. Т. Мерцалова подчеркивает, что попытки родителей изменить ребенка могут усилить его чувство отверженности, поэтому ключевое значение имеет понимание, поддержка и своевременная помощь.

Особое значение в профилактике буллинга имеет всесторонняя поддержка ребенка, включая участие в кружках и секциях, формирующих позитивное социальное окружение. Жертвы буллинга часто испытывают подавленное состояние, страхи и эмоциональные трудности, поэтому при выявлении травли

важно своевременно обращаться за помощью к специалистам и администрации школы [2].

И. Кон рассматривал педагогическую поддержку как профессиональную деятельность, направленную на помощь детям в решении личностных, коммуникативных и учебных проблем. Ее суть заключается в совместной работе педагога и ученика по определению целей и преодолению трудностей с сохранением достоинства личности.

Процесс возникновения буллинга в подростковой среде носит индивидуальный характер, поэтому, как отмечает О. Маланцева, каждый случай требует отдельного рассмотрения. Эффективной альтернативой буллингу является развитие просоциальной деятельности в классе, способствующей формированию взаимоуважения, ответственности и поддержки.

Казахстанские ученые (Ж. Аймауытов, Т. Тәжібаев, Қ. Жарықбаев, С. Жакыпов) подчеркивают важность социальной среды и межличностных отношений в развитии личности подростка.

Таким образом, профилактика буллинга требует комплексного подхода, учитывающего индивидуальные и групповые особенности. Ее эффективность обеспечивается реализацией модели педагогической поддержки, основанной на формировании сплоченного коллектива и индивидуальном подходе к каждому ученику.

Комплексный характер модели выражается в вовлечении различных субъектов образовательного процесса — не только психолога и учащихся, но и классного руководителя. Это позволяет не только предупреждать проявления буллинга, но и создавать благоприятные условия для личностного развития и самореализации подростков.

Таблица 1. Международный опыт профилактики буллинга

Страна / программа	Основное содержание	Особенности	Эффективные стороны
Норвегия, Швеция	В 1990-х приняты законы против буллинга	Государственное регулирование, принят манифест	Объединение всех сторон (школа, родители, общество)
Подход Гутгенбуля А.	Важная роль родителей	Обучение детей навыкам защиты, личный пример	Усиление роли семейного воспитания
Финляндия — программа KiVa	3 направления: профилактика, разбор, контроль	Подготовка педагогов, улучшение школьного климата	Системный, научно обоснованный подход
Селиванова, Шевцова	Учет мнения ребенка	Предоставление детям возможности высказываться	Формирование доверительных отношений
США	Онлайн-ресурсы, информационные базы	Сайты для родителей, учителей и учащихся	Профилактика кибербуллинга
Convivencia sin violencia (Menesini, Salmivalli)	Социальная кампания	Мирное разрешение конфликтов, развитие самоконтроля	Формирование культуры взаимодействия
Система школьной безопасности	Психологическая помощь и контроль	Школьный патруль, раннее выявление	Создание безопасной среды

Кроме того, в рамках программ обеспечения школьной безопасности используются комплексные меры: разработка рекомендаций по интернет-безопасности, создание обучающих материалов, организация психологической поддержки, а также функционирование школьных патрулей, обеспечивающих безопасность и своевременное выявление случаев буллинга с последующим оказанием помощи пострадавшим.

Таким образом, анализ отечественного и зарубежного опыта показывает, что эффективная профилактика и психокоррекция буллинга в подростковой среде требует комплексного, системного и междисциплинарного подхода [3].

Таблица 2. Профилактика буллинга в Казахстане

Направление	Содержание работы	Формы реализации	Результат
Нормативно-правовая база	Защита прав детей, обеспечение безопасности	Закон «Об образовании», госпрограммы по защите детей	Формирование безопасной образовательной среды
Психологическая служба в школе	Диагностика, выявление риска, коррекционная работа	Индивидуальные консультации, тестирование, наблюдение	Снижение уровня конфликтов и буллинга
Работа классного руководителя	Воспитание культуры общения	Классные часы, беседы, тренинги	Формирование уважительных отношений
Работа с родителями	Повышение педагогической культуры	Родительские собрания, консультации	Усиление семейного воспитания
Профилактические мероприятия	Формирование толерантности и эмпатии	Тренинги, акции, семинары	Улучшение психологического климата
Инструменты обратной связи	Выявление проблем учащихся	«Телефон доверия», «ящик доверия», анонимные опросы	Ранняя диагностика буллинга
Кибербезопасность	Предотвращение кибербуллинга	Онлайн-уроки, разъяснительная работа	Повышение цифровой грамотности
Государственные и общественные инициативы	Защита прав ребенка	Работа Комитета по защите прав детей	Комплексный подход к проблеме
Научные подходы (Казахстан)	Роль среды и общения в развитии личности	Идеи Аймауытова, Тәжібаева, Жарыкбаева, Жакыпова	Теоретическая основа профилактики

Анализ представленных направлений показывает, что профилактика буллинга в Казахстане носит комплексный и многоуровневый характер. Она охватывает нормативно-правовые основы, деятельность психологической

службы, воспитательную работу педагогов, взаимодействие с родителями, а также реализацию профилактических и информационных мероприятий.

Эффективность профилактики обеспечивается сочетанием различных форм работы: диагностики, консультирования, просвещения и создания условий для безопасного и поддерживающего образовательного пространства. Особую роль играет согласованное взаимодействие всех субъектов образовательного процесса — педагогов, психологов, родителей и государственных структур.

Важным аспектом является ориентация не только на устранение последствий буллинга, но и на его предупреждение через формирование культуры общения, развитие эмпатии, толерантности и навыков конструктивного взаимодействия у обучающихся. Дополнительное значение приобретает работа в сфере кибербезопасности в условиях цифровизации общества [4].

Таким образом, системный подход, основанный на интеграции практической деятельности и научных концепций отечественных ученых, создает эффективную основу для предупреждения буллинга, укрепления психологического благополучия учащихся и формирования безопасной образовательной среды.

Пайдаланылган әдебиеттер тізімі

1. Аудмайер, К. Все на одного: Как защитить ребенка от травли в школе [Текст] / К. Аудмайер. – Издание на русском языке, перевод, оформление ООО «Альпина Паблицер», 2016. – 28 с.
2. Жубакова С.С., Шалгынбаева К.К., Албытова Н.П., Шолпанкулова Г.К Проблема школьного буллинга: диагностика, особенности, рекомендации - Вестник КазНПУ им. Абая, 2024.
3. Битлеуов А.А., Жумашева С.С. О проблемах и профилактике буллинга среди школьников - Unıversum: психология и образование, 2022.
4. Байгазанова Р.Т. Буллинг в контексте коммуникативных процессов - Международный научно-исследовательский журнал, 2024.

ОӘЖ 378

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДАМУ ДИАГНОСТИКАСЫ

Қамытбек Айыда Бегалықызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются особенности кратковременной и долговременной памяти у младших школьников с задержкой психического развития. Представлены результаты эмпирического исследования. Полученные данные свидетельствуют о необходимости разработки и внедрения коррекционных программ, направленных на развитие памяти и когнитивных процессов у детей с особыми образовательными потребностями.

Summary: The article examines the characteristics of short-term and long-term memory in primary school children with developmental delays. The results of an empirical study are presented. The obtained data indicate the need to develop and implement corrective programs aimed at improving memory and cognitive processes in children with special educational needs.

Бұл тақырыптың өзектілігі қазіргі білім беру жүйесінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар санының артуымен және олардың сапалы білім алуға тең қолжетімділігін қамтамасыз ету қажеттілігімен байланысты. Мұндай оқушылардың танымдық, психикалық және әлеуметтік даму ерекшеліктерін дер кезінде анықтау – тиімді оқыту мен тәрбиелеудің негізгі шарты. Даму диагностикасы арқылы олардың жеке мүмкіндіктері, қиындықтары мен қажеттіліктері айқындалып, соған сәйкес жеке білім беру траекториясын құруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, уақтылы жүргізілген диагностика түзету-дамыту жұмыстарын дұрыс ұйымдастыруға, оқушылардың әлеуетін толық ашуға және қоғамға табысты бейімделуіне ықпал етеді. Сондықтан ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылардың даму диагностикасы білім беру саласындағы маңызды әрі өзекті мәселелердің бірі болып табылады [1].

Адамның есі-бұл өткен мен болашақтың байланысын қамтамасыз етуге болатын өзіндік танымдық процесс. Оқу мен жалпы дамуға қатысты әр түрлі процестер еске байланысты екендігі белгілі болды. Егер тәжірибе жаңартылмаса, онда тірі организмдер болып жатқан оқиғаларға бейімделу өте қиын болар еді. Егер ес болмаса, онда дененің өзі жақсаруы мүмкін емес еді [2].

Тәжірибе көрсеткендей, есте сақтау қабілетінің нашарлауы туралы шағымдар жиі кездеседі. Ес мағыналы есте сақтаудың негізі болып шығады. Есте сақтау қабілетін жақсарту қажет, өйткені бұл адамның прогрессия процедурасынан көрінеді.

Ұзақ мерзімді есте сақтау адам үшін ерекше маңызды. Естің бұл түрі-бұл барлық қажетті білімді ұзақ уақыт ұстап тұратын ес. Қысқа мерзімді жадтың да практикалық маңызы зор, өйткені ол адамның сезім мүшелерінен келетін әртүрлі деректердің түрленуін қамтамасыз етеді [3].

Психикалық дамуы тежелген бастауыш мектеп жасындағы балалардағы қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді есте сақтау жағдайын талдау және диагностикалау үшін тиісті эмпирикалық зерттеу жүзеге асырылды, оған орта мектептің 2 – сынып оқушыларының 12 баласы қатысты.

Зерттеу барысында қолданылған әдістерді атап өткен жөн. 1-кестеде эксперименттің диагностикалық картасын ұсынамыз.

Кесте 1. Эксперименттің диагностикалық картасы

Көрсеткіш	Әдістеме
Ес күйінің деңгейі	А.Р. Лурия «10 сөз жаттау»
Қысқа мерзімді көру есінің көлемі	Р.С. Немов "Қысқа мерзімді көру жадының көлемін анықтау"
Талдау және синтез деңгейі	Р. С. Немов: «Артығын тап»
Жіктеу деңгейі	«Төртіншісі артық»

Әрі қарай, 2-кестеде біз зерттеу барысында қолданылатын әдістердің жалпы сипаттамасын ұсынамыз.

Кесте 2. Әдістемелердің жалпы сипаттамасы

Көрсеткіш	А.Р. Лурия «10 сөз жаттау»	Р.С. Немов "Қысқа мерзімді көру есінің көлемін анықтау"	Р. С. Немов: «Артығын тап»	«Төртіншісі артық»
Әдістеменің мақсаты	Ес процестерін зерттеу: есте сақтау және қайта жаңғырту	Қысқа мерзімді визуалды ес көлемін зерттеу	Бейнелі-логикалық ойлау процестерін зерттеу	Логиканың даму деңгейін, талдау және жалпылау қабілетін анықтау
Әдістеме материалы	Тоғыз қысқа бір буынды және екі буынды сөздерден тұратын хаттама	Трафарет, суреттер	Әр түрлі суреттері бар суреттер сериясы пәндер	Суреттері бар карточкалар
Барысы	Олар бірнеше кезеңдерде тақырыппен жұптастырылған. Ыңғайлы орналасуды сұрайды	Екі сурет ұсынылады, оларды қайталау қажет. Бұдан әрі трафаренттік жақтау беріледі	Әр түрлі заттар орналастырылған суреттер ұсынылады	Суреті бар карталар ұсынылады, олардың үшеуі ортақ. Артығын алып тастау керек
Нәтижелерді бағалау	4 балл-жоғары деңгей; 3 балл-орташа деңгей; 2 балл – орташа деңгейден төмен; 1 ұпай - төмен деңгей	1-4 балл-төмен деңгей; 5-7 балл – орташа деңгей; 8-10 балл – жоғары деңгей	10 ұпай-өте жоғары деңгей; 8-9 балл-жоғары деңгей; 4-7 балл – орташа деңгей; 2-3 ұпай – төмен деңгей 0-1 балл – орташа деңгейден төмен;	20-36 ұпай – орташа деңгей; 37-40 балл – орташа деңгейден жоғары; 20 балл – орташа деңгейден төмен

Алынған ақпаратқа сүйене отырып, жүргізілген эксперимент нәтижелері бойынша балалардың көпшілігінде олардың ұзақ мерзімді есте сақтау қабілетінің дамуының орташа деңгейі ретінде сипатталатын психикалық дамуы тежелгенін атап өтуге болады. Ұзақ мерзімді есте сақтау қабілетінің жоғары және төмен дамуында балалардың саны аз.

Әрі қарай, психикалық дамуы тежелген оқушылардың қысқа мерзімді жадына қатысты мәліметтерді ұсынамыз. Ол үшін біз Р.С. Немов "Қысқа мерзімді көру есінің көлемін анықтау" әдісін қолдандық.

Зерттелген балалардың жалпы санындағы үлесі 25% құрайтын 3 бастауыш

сынып оқушыларының қысқа мерзімді визуалды есте сақтау қабілеті жоғары екенін анықтауға мүмкіндік берді. Қалған бастауыш сынып оқушыларына келетін болсақ, 66,7% - ы есте сақтау қабілетінің орташа деңгейіне ие, 8,3% - ы төмен деңгейге ие. Мұнда келесі ерекшеліктер атап өтіледі:

- фигураларды есте сақтауда қиындықтардың болуы;
- балалардың едәуір бөлігі фигураларды есте сақтау үшін оларды ауада бояды.

Мұның бәрі психикалық дамуы тежелген оқушыларда есте сақтау, ұзақ мерзімді есте сақтау, көрнекі тану, қысқа мерзімді көріп есте сақтау сияқты процестер көп жағдайда орта және төмен деңгейде болатындығын бағалауға мүмкіндік береді.

Ары қарай зерттеу барысында әртүрлі ақыл-ой операцияларының даму дәрежесін анықтаумен байланысты әдістемені қолдана отырып, балаларды тексеру жүргізілді. Бұл талдау, синтез туралы.

Зерттеудің мақсаты ойлау операцияларының даму деңгейін анықтау болды. Зерттеу барысында біз әртүрлі әдістерді қолдандық, олар төменде келтірілген:

1-әдіс " Мұнда не артық?"(авторы: Р.С. Немов).

Әдістеменің мақсаты: бастауыш сынып оқушыларында талдау және синтез деңгейіне талдау жүргізу.

Бұл әдіс логикалық ойлауды, сондай-ақ талдау және синтез сияқты психикалық операцияларды зерттеуді қамтамасыз етуге бағытталған. Ол үшін бастауыш сынып оқушыларына әртүрлі заттар бейнеленген суреттер ұсынылды. Балаларға артық суретті алып тастау керек болды.

2-әдіс «Төртіншісі артық»

Оның мақсаты психикалық дамуы тежелген бастауыш сынып оқушыларының жіктелу деңгейін анықтауды қамтамасыз ету болды.

Жоғарыда қарастырылған әдістемені қолдану мектеп оқушыларының 50% ның көрсеткіштері төмен және оқушылардың 50% ның нәтижелері орташадан төмен көрсеткіштер бар екенін айтуға мүмкіндік береді. Олар тапсырманы орындау үшін көп уақытты қажет етеді. Айта кету керек, топта бұл тапсырманы оңай орындай алатын оқушы жоқ. Тиісінше, жоғары балл жинаған балалар жоқ.

Талдау және синтез сияқты ойлау операцияларының дамуы өте төмен деңгейде екеніне назар аудару керек Зерттеуге қатысқан ерекше білімді қажет ететін балаларда талдау және синтез сияқты операциялардың даму деңгейі төмен екенін атап өтуге болады.

Екінші әдістеме бойынша алынған деректерді талдау классификация бойынша ақыл-ой операциясы бастауыш сынып оқушыларында өте төмен деңгейде екенін айтуға мүмкіндік береді. Бұл келесідей көрінеді:

- балаларға жіктеуді жүргізу өте қиын;
- балаларға артық сөздерді бөліп көрсету қиын.

Зерттеуге қатысқан балалар ең көп ұпай жинаған жоқ. Бес оқушының ұпай саны небәрі 1 болды. Сонымен қатар, екі оқушы өздеріне берілген тапсырманы

орындамады.

Балалардың 16,6% (2 бала) орташа деңгейден төмен жіктеу сияқты шеберлік деңгейі бар. Ал балалардың 83,4% - детей классификацияның даму деңгейі төмен.

Осылайша, біз таңдаған диагноздар негізінде жүргізілген талдау психикалық дамудың кешеуілдеуімен сипатталатын бастауыш сынып оқушыларында талдау және синтез сияқты ойлау операциялары төмен деңгейде қалыптасады деген тұжырым жасауға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, ерекше білім беру қажеттіліктерінің болуымен сипатталатын балаларда ақыл-ой операцияларының дамуының төмен деңгейінің болуы тиісті түзету жұмыстарын әзірлеу және жүргізу қажеттілігін көрсетеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Дубровская Т. А. Адаптация и реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья : учеб. пособие. М. : РГСУ, 2017. 364 с.
2. Белопольская Н. Л. Психологическая диагностика личности детей с задержкой психического развития. М. : Изд-во УРАО, 1999. 148 с.
3. Балаклеец В. А., Антонова З. П., Антонова Е. А., Гарькина А. И. Коррекционно-развивающая деятельность воспитателя с детьми с ОВЗ в ДОУ. Учебный модуль. Самара, 2019. 143 с.

ОӘЖ 159.9.07

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ КЕРІ БАЙЛАНЫСТЫҢ ӘРТҮРЛІ ТҮРЛЕРІНІҢ ӘСЕРІН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Қанатқызы Р.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье анализируется, как разные виды обратной связи влияют на желание учеников 7 класса учиться. Автор подчеркивает, что обычных оценок часто недостаточно для поддержания интереса школьников, поэтому важно использовать развивающую и позитивную связь. В ходе эксперимента, который включал три этапа, сравнивались результаты двух групп учащихся. Использование методики Н.Г. Лускановой помогло выявить, что содержательные советы учителя заметно повышают внутреннюю мотивацию детей. Итоговые данные подтверждают, что правильная обратная связь помогает ученикам стать увереннее и активнее в учебе..

Summary: The article explores how various types of feedback affect the learning motivation of 7th-grade students. The author suggests that modern schools need more than just grades to keep students interested in their studies. Through a three-stage experiment, the study compares traditional teaching with a more supportive, formative approach. Using Luskanova's diagnostic tool, the research found that detailed and positive teacher comments significantly boost student engagement. The final results prove that effective feedback is a powerful way to reduce low motivation and help students succeed.

Қазіргі педагогика мен білім психологиясы саласында оқу мотивациясын қалыптастыру мәселесі ең өзекті бағыттардың бірі болып саналады. Соңғы жылдары жүргізілген ғылыми ізденістер мотивацияны тек академиялық үлгерім

көрсеткіші емес, оқушының сабаққа қатысу белсенділігіне, өзін-өзі реттеуіне және рефлексия жасау қабілетіне әсер ететін кешенді құбылыс ретінде сипаттайды. Осы тұрғыдан алғанда, кері байланыс оқу мотивациясын демейтін сыртқы педагогикалық тетік қана емес, сонымен бірге оқушының ішкі уәжін жандандыратын негізгі дамытушы құрал қызметін атқарады. Näsström мен Bengtsson есімді ғалымдар formative assessment тәжірибесін зерделей отырып, мотивацияның оқудың басты алғышарты екенін және дұрыс ұйымдастырылған қалыптастырушы бағалаудың оқушы автономдығын күшейтетінін дәлелдеп берді [1].

Шетелдік ғылыми зерттеулерде кері байланыстың мотивациялық әлеуеті оның мазмұндық сипаты мен берілу формасына тікелей тәуелді екені баса айтылады. Сен тарапынан жасалған метаталдау жұмысы әртүрлі кері байланыс үлгілерінің оқушы ынтасына ықпалын салыстыра келе, түсіндірмелі және көпкөзді кері байланыстың анағұрлым пәрменді екенін анықтады [2]. Бұл тұжырым мұғалімнің жай ғана «дұрыс» немесе «бұрыс» деген қысқа реакциясынан гөрі, іс-әрекеттің келесі қадамын түсіндіретін және жетілдіру жолдарын нақты нұсқайтын әдістің тиімділігін айғақтайды. Сонымен қатар Gao өз еңбегінде оқушылардың кері байланысты қабылдау ерекшелігі олардың жеке жетістік мақсаттарымен және мотивациялық ұстанымдарымен тығыз байланысты болатынын көрсетеді [3]. Демек, кері байланыс тек сырттан берілетін ақпарат емес, ол оқушының санасында мағыналық тұрғыдан қайта өңделетін ішкі процесс болып табылады.

Gao бастаған авторлар тобы мұғалімнің бағыттаушы және қолдаушы кері байланысын студенттердің оқуға деген қанағаттану сезімімен және емтихан нәтижелерімен өзара байланыста қарастырған болатын [4]. Зерттеушілер кері байланыстың оқыту нәтижесіне тікелей әсер етіп қоймай, мотивация мен оқу мінез-құлқы арқылы жанама ықпал ететінін ерекше атап өтеді. Бұл ғылыми қорытынды мектеп ортасы үшін де маңызды, себебі оқушы кері байланысты психологиялық қысым ретінде емес, дамуға көмектесетін бағдарлам ретінде сезінгенде ғана оның танымдық белсенділігі арта түседі. Câmpean позитивті кері байланыстың сыныптағы қатысымды нығайтатынын және оқушының өз күшіне деген сенімін арттырудағы рөлі зор екенін атап көрсетеді [5]. Осы орайда позитивті кері байланыс эмоционалдық жайлылық орнатса, формативті кері байланыс оқушының танымдық деңгейін ілгерілетуге септігін тигізеді.

Ресейлік және қазақстандық ғылыми ортада да осыған ұқсас ғылыми бағыттар кеңінен дамып келеді. Мәселен, Бугреева тиімді кері байланыстың оқу үдерісінде негізгі мотивация құралы болуы тиіс екенін және ол оқушыға өз академиялық жағдайын шынайы бағалауға мүмкіндік беретінін жазады [6]. Амирова Қазақстан мектептеріндегі формативті бағалау әдістері оқушылардың білім алуға деген құштарлығын оятып, оқу жетістіктерін қолдайтын маңызды механизм екенін атап өтеді [7]. Бұл тұрғыда бағалау үдерісінің тек бақылау функциясын ғана емес, сонымен бірге ынталандырушы сипатын сақтауы айрықша мәнге ие болады.

Отандық әдістемелік құжаттарда да аталған педагогикалық ұстанымдар өз көрінісін тапқан. Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының әдістемелік нұсқаулықтарында формативті бағалаудың білім алушыны кері байланыс арқылы ілгерілетуге бағытталатыны нақты жазылған [8]. Әсіресе 5–9 сыныптар аралығында бұл тәсіл оқушының жеке оқу қарқынын ескеруге және пәнге деген қызығушылығын арттыруға жол ашады. Бұл ережелер біздің зерттеу тақырыбымызбен тығыз сабақтасады, өйткені 7-сынып оқушылары сыртқы бағалаудан ішкі мотивациялық тұрақтылыққа өтетін маңызды жас кезеңін бастан кешіреді.

Ғылыми-педагогикалық зерттеу жұмысы жалпы білім беретін мектептің 7-сынып оқушылары арасында ұйымдастырылды. Эксперименттік таңдамаға барлығы 30 білім алушы қатысып, олар екі топқа жіктелді: 7 «А» сыныбы негізінде эксперименттік топ (15 оқушы) және 7 «Б» сыныбы негізінде бақылау тобы (15 оқушы) құрылды. Оқушылардың мотивациялық профилін айқындау мақсатында Н.Г. Лусканованың диагностикалық әдістемесі қолданылып, нәтижелер жоғары, орта және төмен деңгейлер бойынша сараланды.

Зерттеу үдерісі бірізді үш кезеңді (анықтау, қалыптастырушы және бақылау) қамтыды. Бастапқы анықтау кезеңінде екі топтың да мотивациялық көрсеткіштері бір-біріне ұқсас екені белгілі болды, бұл әрі қарай салыстырмалы талдау жүргізуге объективті негіз қалады. Атап айтқанда, эксперименттік топта жоғары деңгей 3 оқушыда (20%) байқалса, бақылау тобында да осыған ұқсас көрсеткіш тіркелді. Екі топта да орта деңгейдегі оқушылар үлесі басым болып шықты.

1-кесте. Анықтау кезеңіндегі оқу мотивациясының бастапқы көрсеткіштері

Топ	Оқушы саны	Жоғары деңгей	Орта деңгей	Төмен деңгей
Эксперименттік топ	15	3 (20%)	7 (46,7%)	5 (33,3%)
Бақылау тобы	15	3 (20%)	8 (53,3%)	4 (26,7%)

Анықтау кезеңінің деректері 7-сынып оқушыларының оқуға деген қызығушылығы әлі де тұрақсыз екенін және оның ішкі қажеттілікке толық айналмағанын айғақтады. Әсіресе төмен мотивациялы оқушылардың айтарлықтай үлесі оқу үдерісінде жаңа педагогикалық тәсілдерді енгізу қажеттілігін туындатты.

Қалыптастырушы кезеңде эксперименттік топтың оқу үдерісіне дамытушы кері байланыстың кешенді жүйесі енгізілді. Мұғалім әрбір оқу тапсырмасынан кейін оқушының жетістігін нақтылап, қателердің себебін түсіндіруге және оны түзету жолдарын бірлесе іздеуге баса назар аударды. Кері байланыс тек баға қоюмен шектелмей, ауызша қолдау, мазмұнды жазбаша пікірлер және рефлексиялық парақтар арқылы жүзеге асырылды. Ал бақылау тобында оқыту дәстүрлі форматта жалғасып, кері байланыс негізінен констатациялаушы (бағалаушы) сипатта ғана берілді.

Эксперимент барысында сынақ тобындағы оқушылардың танымдық белсенділігі айтарлықтай жақсарды. Оқушылар қате жіберуден қорықпай, өз жұмысына сыни тұрғыдан қарап, оны жетілдіруге ынта білдіре бастады. Бақылау

кезеңінде жүргізілген қайта диагностика бұл оң өзгерістерді статистикалық тұрғыдан дәлелдеп берді.

2-кесте. Бақылау кезеңіндегі оқу мотивациясы деңгейінің динамикасы

Топ	Кезең	Жоғары деңгей	Орта деңгей	Төмен деңгей
Эксперименттік	Дейін	3 (20%)	7 (46,7%)	5 (33,3%)
Эксперименттік	Кейін	7 (46,7%)	6 (40%)	2 (13,3%)
Бақылау	Дейін	3 (20%)	8 (53,3%)	4 (26,7%)
Бақылау	Кейін	4 (26,7%)	8 (53,3%)	3 (20%)

Деректерді салыстыру нәтижесі эксперименттік топтағы ілгерілеудің әлдеқайда мәнді екенін айқындады. Жоғары мотивация деңгейі бұл топта 26,7 пайыздық тармаққа өссе, бақылау тобында бұл көрсеткіш небәрі 6,7 пайызды құрады. Сонымен қатар эксперименттік топта төмен мотивациялы оқушылар саны екі еседен астам азайды.

Бұл көрсеткіштер кері байланыстың мақсатты түрде қолданылуы оқушының табысқа жетуге деген ұмтылысын оятатынын растайды. Кері байланыстың тек бақылау емес, бағыт беруші құрал ретінде ұсынылуы оқушылардың өзіндік сенімін нығайтуға шешуші ықпал етті. Төмен мотивация деңгейінің кемуі оқушыларға уақтылы және түсінікті қолдау көрсетілген жағдайда, олардың кез келген оқу қиындығын жеңуге даяр болатынын көрсетеді.

Қорыта айтқанда, зерттеу нәтижелері оқушыларының оқу мотивациясын қалыптастыруда дамытушы және позитивті кері байланыстың дәстүрлі бағалау үлгілерінен артықшылығын толық дәлелдеді. Мұндай педагогикалық тәсіл білім алушылардың жауапкершілігін арттырып, олардың жетістікке саналы түрде ұмтылуына қолайлы жағдай жасайды. Сондықтан кері байланыстың мазмұндық әрі қолдаушы түрлерін оқу үдерісіне жүйелі енгізу – оқу сапасын арттырудың басты кепілі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Näsström G., Bengtsson J. Changes in Student Motivation and Teacher Decision Making When Implementing a Formative Assessment Practice // *Frontiers in Education*. 2021.
2. Cen Y. The motivational aspect of feedback: A meta-analysis on the effect of different feedback practices on L2 learners' writing motivation // *Assessing Writing*. 2024.
3. Gao X., et al. The Relation of Students' Conceptions of Feedback to Motivational Beliefs and Achievement Goals // *Education Sciences*. 2023.
4. Gan Z., An Z., Liu F. Teacher Feedback Practices, Student Feedback Motivation, and Feedback Behavior: How Are They Associated With Learning Outcomes? // *Frontiers in Psychology*. 2021.
5. Câmpean A. Examining Teachers' Perception on the Impact of Positive Feedback on Students' Motivation and Engagement in the Classroom // *Education Sciences*. 2024.
6. Бугреева А.С. Проблемы реализации эффективной обратной связи как инструмента мотивации в обучении иностранному языку // *Науки об образовании*. 2023.
7. Амирова А.С. Эффективность использования методов формативного оценивания в средних школах Казахстана // 2022.
8. Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы. Әдістемелік ұсынымдар: формативті бағалау және кері байланыс. Астана, 2024

ИНТЕГРАЦИЯ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПЛАТФОРМ В СИСТЕМУ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Қосшыгулова А.С.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада педагогикалық мамандықтардың студенттерін даярлау жүйесінде цифрлық білім беру платформаларын интеграциялау мәселелері қарастырылады. Зерттеу қазіргі заманғы білім беру үрдісіндегі технологиялық өзгерістердің педагогикалық даярлыққа әсерін талдайды және болашақ мұғалімдердің кәсіби және цифрлық құзыреттерін қалыптастырудағы платформалардың рөлін сипаттайды. Сонымен қатар, интеграциялаудың қиындықтары мен шектеулері, оның ішінде техникалық және әдістемелік мәселелер, сондай-ақ педагогтар мен студенттердің цифрлық сауаттылығы талқыланады. Мақалада цифрлық платформаларды педагогикалық білім беру жүйесіне тиімді енгізудің әдістемелік және практикалық аспектілері қарастырылып, олардың болашақтағы даму перспективалары белгіленеді.

Summary: This article examines the integration of digital educational platforms into the training system of students in pedagogical specialties. The study analyzes the impact of technological transformations in modern education on teacher preparation and highlights the role of digital platforms in developing professional and digital competencies of future educators. The article also discusses the challenges and limitations of integration, including technical, methodological, and digital literacy issues among both teachers and students. Methodological and practical aspects of effective implementation of digital platforms in pedagogical education are analyzed, and prospects for their further development are outlined.

Современное образование переживает период стремительных трансформаций, обусловленных глобальной цифровизацией общества и непрерывным развитием информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). В этих условиях образовательные процессы перестают ограничиваться традиционными формами обучения, такими как лекции, семинары и практические занятия, и постепенно интегрируют инновационные цифровые инструменты. Особенно актуальной эта тенденция становится в контексте подготовки студентов педагогических специальностей, поскольку будущие педагоги должны не только овладеть предметной областью, но и быть готовыми эффективно использовать современные образовательные технологии для формирования компетенций у обучающихся.

Цифровые образовательные платформы представляют собой комплексные инструменты, обеспечивающие взаимодействие участников образовательного процесса, организацию учебного контента, проведение тестирования и мониторинг образовательных достижений [1]. Их интеграция в систему подготовки педагогических кадров позволяет формировать как профессиональные, так и цифровые компетенции, которые являются необходимым условием успешной педагогической деятельности в условиях современного общества. Согласно исследованиям последних лет, использование таких платформ способствует развитию критического мышления,

самостоятельности, способности к коллективной работе и навыков информационной грамотности у студентов педагогических специальностей.

Одним из ключевых аспектов интеграции цифровых образовательных платформ является педагогическая адаптация учебного процесса. Важно отметить, что простое внедрение технологий не гарантирует повышения качества образования; необходимо комплексное рассмотрение методических подходов, включая дифференциацию обучения, индивидуализацию образовательных траекторий и использование интерактивных методов, способствующих активизации познавательной деятельности студентов [2]. В этом контексте цифровые платформы выполняют не только функциональную роль средства передачи знаний, но и становятся инструментом формирования педагогической культуры будущих специалистов, позволяя им осваивать новые формы организации учебной деятельности, планирования уроков, анализа образовательных результатов и обратной связи с учениками.

Особое значение имеет исследование эффективности применения цифровых образовательных платформ с точки зрения профессиональной подготовки. На сегодняшний день в педагогической науке активно обсуждаются вопросы влияния цифровизации на качество образовательного процесса, мотивацию студентов, развитие их коммуникативных и проектных компетенций. Появление таких платформ открывает новые возможности для внедрения смешанных и дистанционных форм обучения, которые, в свою очередь, позволяют моделировать разнообразные педагогические ситуации, приближенные к реальным условиям работы в школе.

Развитие современных технологий значительно изменяет содержание и формы образовательного процесса. В педагогическом образовании цифровые платформы рассматриваются как инструменты, обеспечивающие организацию учебного процесса, управление учебными материалами и взаимодействие всех участников образовательной среды. Их внедрение позволяет обеспечить не только доступ к разнообразным образовательным ресурсам, но и возможность индивидуализации обучения, формирования гибких траекторий образовательной деятельности студентов. Такие платформы выполняют функцию посредника между преподавателем и обучающимся, создавая условия для активного освоения знаний и развития ключевых профессиональных компетенций [3].

Использование цифровых платформ в подготовке будущих педагогов способствует развитию навыков самостоятельного анализа информации, критического мышления и решения педагогических задач в условиях моделируемой образовательной среды. Применение технологий поддерживает активное участие студентов в учебном процессе, стимулирует творческую и исследовательскую деятельность, а также позволяет отслеживать динамику усвоения знаний на различных этапах обучения. Это особенно важно, поскольку будущие педагоги должны быть способны не только передавать знания, но и формировать учебные ситуации, учитывающие разнообразие познавательных и эмоциональных особенностей учеников.

Профессиональная подготовка студентов педагогических специальностей в цифровой среде предполагает формирование комплексных компетенций, включающих способность проектировать и организовывать образовательный процесс, применять современные методические подходы, а также использовать информационные технологии для повышения эффективности обучения. Цифровые платформы становятся инструментом, обеспечивающим практическое освоение таких навыков, как планирование учебной деятельности, оценка результатов и адаптация педагогических методов под индивидуальные потребности обучающихся [4]. Они создают условия для формирования метапредметных и коммуникативных навыков, умения работать в команде, а также критически анализировать образовательные ситуации, что является неотъемлемой частью профессиональной подготовки будущих педагогов.

Методическая интеграция цифровых платформ в образовательный процесс требует продуманного подхода и внимательного анализа специфики подготовки студентов педагогических специальностей. Эффективность использования технологий напрямую зависит от качества методического сопровождения, включающего разработку учебных сценариев, формирование интерактивных заданий и обеспечение обратной связи. Цифровые платформы позволяют реализовать индивидуальные образовательные траектории, поддерживать активное участие студентов в учебной деятельности и корректировать процесс обучения на основе объективных данных о результатах. Важным аспектом методической работы является подготовка преподавателей к работе с цифровыми инструментами, поскольку уровень их компетентности напрямую влияет на эффективность интеграции платформ и качество подготовки студентов.

На практике цифровые платформы используются для организации учебных занятий, моделирования педагогических ситуаций и проведения дистанционных экспериментов, что позволяет студентам отрабатывать профессиональные навыки в безопасной и контролируемой среде. Они создают возможности для реализации проектной и исследовательской деятельности, развивают способность студентов анализировать педагогические ситуации и принимать решения, соответствующие образовательным стандартам. Такой опыт формирует уверенность в собственных педагогических компетенциях и снижает стресс, связанный с переходом к практике в реальных образовательных учреждениях.

Несмотря на очевидные преимущества, интеграция цифровых платформ в педагогическое образование сталкивается с рядом трудностей. Среди них можно выделить недостаточное техническое оснащение образовательных учреждений, низкий уровень цифровой грамотности как студентов, так и преподавателей, а также методологическую неопределенность, связанную с адаптацией технологий к специфике педагогической подготовки. Кроме того, психологические факторы, такие как сопротивление изменениям, страх перед новыми инструментами и недостаточная мотивация, могут снижать эффективность внедрения цифровых технологий. Решение этих проблем требует

комплексного подхода, включающего повышение квалификации преподавателей, разработку методических рекомендаций и формирование позитивного отношения к цифровизации образовательного процесса.

Перспективы развития цифровых образовательных платформ в педагогическом образовании связаны с расширением возможностей адаптивного обучения и формированием гибкой образовательной среды, учитывающей индивидуальные особенности студентов. Применение технологий позволяет моделировать сложные педагогические ситуации, разрабатывать виртуальные образовательные среды и обеспечивать постоянный доступ к образовательным ресурсам независимо от места и времени. Внедрение таких инструментов способствует формированию профессиональной готовности студентов к работе в современных школах и развитию у них устойчивых навыков цифровой компетентности, необходимых для успешной педагогической деятельности.

Таким образом, интеграция цифровых платформ в подготовку студентов педагогических специальностей является стратегически значимым направлением современной педагогической науки. Использование этих технологий обеспечивает комплексное формирование профессиональных и цифровых компетенций, создает условия для активного освоения знаний и развития аналитических, коммуникативных и исследовательских навыков. При этом эффективность интеграции зависит от методической подготовки преподавателей, качества цифровой инфраструктуры и уровня мотивации студентов. В целом цифровые платформы способствуют повышению качества подготовки будущих педагогов, формированию их профессиональной самостоятельности и готовности к деятельности в условиях динамично меняющегося образовательного пространства.

Список использованной литературы

1. Барабанов, П. Н. Информационно-коммуникационные технологии в педагогическом образовании / П. Н. Барабанов. – Москва : Педагогика, 2020. – 256 с.
2. Волкова, Е. В. Цифровая образовательная среда: методические аспекты / Е. В. Волкова. – Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2021. – 198 с.
3. Гринь, А. С. Современные подходы к использованию электронных образовательных ресурсов в вузе / А. С. Гринь // Вестник педагогических исследований. – 2019. – № 4.
4. Иванова, Л. П. Цифровизация педагогического образования: теория и практика / Л. П. Иванова. – Екатеринбург : УрФУ, 2022. – 312 с.

УДК 159.9

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГЕЙМИФИКАЦИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ

Майер М.А.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада Шымкент университетінде болашақ психологтарды кәсіби дайындауда геймификация әдістерін қолданудың тиімділігі зерттелген. Эксперимент

көрсеткендей, геймификация студенттердің теориялық білімін, практикалық дағдыларын және оқу мотивациясын арттыруға ықпал етеді. Нәтижелер инновациялық білім беру бағдарламаларын әзірлеуде қолдануға ұсынылады.

Summary: The article investigates the effectiveness of gamification methods in the professional training of future psychologists at Shymkent University. The experiment demonstrated that gamification enhances students' theoretical knowledge, practical skills, and learning motivation. The results can be applied in developing innovative educational programs.

Современная система высшего образования переживает существенные трансформации, связанные с развитием инновационных образовательных технологий и потребностью в подготовке высококвалифицированных специалистов, способных эффективно действовать в условиях динамично меняющейся профессиональной среды. В данной тенденции особое внимание уделяется педагогическим методам, направленным на повышение мотивации, вовлеченности и продуктивности студентов. Одним из перспективных направлений является использование геймификации — применения игровых элементов и механик в образовательном процессе для стимулирования учебной активности и формирования профессиональных компетенций [1].

Профессиональная подготовка психологов требует не только усвоения теоретических знаний, но и формирования практических навыков, способности к анализу и интерпретации психологических данных, а также умения эффективно взаимодействовать с клиентами и коллегами [2]. Традиционные методы обучения, ориентированные преимущественно на лекции и лабораторные занятия, не всегда обеспечивают достаточный уровень вовлеченности студентов и развитие необходимых компетенций. В связи с этим использование геймификации рассматривается как инновационный инструмент, позволяющий интегрировать игровые механики, мотивационные элементы и соревновательные формы работы для повышения эффективности профессиональной подготовки.

Современные исследования показывают, что геймификация может существенно влиять на когнитивные и аффективные аспекты образовательного процесса. Игровые элементы, такие как баллы, уровни, значки, соревновательные задачи и интерактивные сценарии, создают условия для активного обучения, стимулируют самостоятельное освоение материала, повышают вовлеченность и интерес к дисциплине [3]. В контексте подготовки психологов геймифицированные методики могут способствовать развитию критического мышления, аналитических навыков, умения работать в команде, а также навыков профессиональной коммуникации.

Несмотря на растущий интерес к геймификации в образовательной практике, в педагогической науке наблюдается недостаток экспериментальных исследований, направленных на систематическую оценку её эффективности именно в профессиональной подготовке психологов. Существующие работы чаще носят описательный характер, ограничиваются анализом теоретических аспектов или применением отдельных игровых элементов без комплексной оценки их влияния на уровень усвоения знаний и формирование практических

компетенций. Это создает необходимость проведения экспериментальных исследований, направленных на изучение влияния геймификации на образовательные результаты, мотивацию и профессиональное развитие студентов-психологов.

Целью настоящего исследования является экспериментальная оценка эффективности применения методов геймификации в профессиональной подготовке будущих психологов. Основная гипотеза состоит в том, что использование геймифицированных элементов в учебном процессе способствует повышению уровня усвоения теоретических знаний, развитию практических навыков и увеличению мотивации к обучению по сравнению с традиционными формами обучения. Для достижения цели предполагается проведение контролируемого эксперимента, включающего две группы студентов: экспериментальную, где применяются геймифицированные методики, и контрольную, обучающуюся по традиционной программе.

В исследовании приняли участие 120 студентов факультета психологии Шымкентского университета в возрасте от 18 до 22 лет. Из них 68 студентов (56,7%) составили женскую часть выборки, а 52 студента (43,3%) — мужскую. Для проведения эксперимента была сформирована две группы: контрольная (60 студентов, традиционная программа обучения) и экспериментальная (60 студентов, обучение с использованием методов геймификации).

Отбор участников проводился с использованием случайной стратифицированной выборки, учитывая академическую успеваемость и отсутствие предварительного опыта применения геймификации в учебном процессе. Все участники были проинформированы о целях исследования и дали согласие на участие.

Для оценки эффективности геймификации использовался комплексный подход, включающий:

1. Оценку теоретических знаний по курсу «Психология личности» с помощью стандартизированного теста, состоящего из 40 вопросов различного уровня сложности (закрытые и открытые вопросы).

2. Анализ практических навыков, включающих проведение психологических тестов, составление психологических профилей и проведение мини-консультаций, оцененных по критериям качества выполнения (шкала от 1 до 5 баллов, где 5 — высокий уровень).

3. Измерение мотивации и вовлеченности с помощью опросника «Студенческая мотивация и вовлеченность» (Likert 5-балльная шкала), адаптированного для психологов.

4. Методы статистического анализа, включая кросс-таблицы, средние значения, стандартное отклонение и корреляционный анализ для определения взаимосвязи между типом обучения и результатами.

В экспериментальной группе применялись следующие методы геймификации: баллы за выполнение заданий, уровни достижений, интерактивные кейс-игры, командные соревнования, значки и награды за активность, а также соревновательные элементы в виде «мини-турниров» между

студентами. Контрольная группа обучалась по стандартной программе без использования игровых элементов.

После завершения учебного модуля было проведено тестирование знаний. Средний балл экспериментальной группы составил $36,2 \pm 2,4$, тогда как в контрольной группе средний балл равнялся $29,8 \pm 3,1$. Разница между группами была статистически значимой ($t = 9,21$, $p < 0,001$), что указывает на высокую эффективность геймифицированного обучения в освоении теоретического материала.

Таблица 1. Средние показатели теоретических знаний студентов (баллы)

Группа	Средний балл	Стандартное отклонение	Минимум	Максимум
Экспериментальная	36,2	2,4	31	40
Контрольная	29,8	3,1	22	36

Анализ показал, что 85% студентов экспериментальной группы продемонстрировали высокий уровень усвоения материала (балл ≥ 35), тогда как в контрольной группе данный показатель достигал лишь 42%, что свидетельствует о существенном влиянии игровых элементов на эффективность обучения.

Оценка практических навыков проводилась по трем основным критериям: корректность проведения психологического тестирования, качество составления психологических профилей и умение проводить мини-консультации.

Таблица 2. Средние показатели практических навыков (баллы от 1 до 5)

Критерий	Экспериментальная группа	Контрольная группа
Проведение тестов	$4,6 \pm 0,4$	$3,8 \pm 0,5$
Составление психологических профилей	$4,4 \pm 0,5$	$3,7 \pm 0,6$
Проведение мини-консультаций	$4,5 \pm 0,4$	$3,6 \pm 0,5$

Результаты показали, что студенты, обучавшиеся с применением геймификации, демонстрировали более высокий уровень практических навыков, особенно в области проведения тестирования и консультативной деятельности. Разница между группами по каждому критерию была статистически значимой ($p < 0,01$), что подтверждает положительное влияние игровых методов на формирование профессиональных компетенций будущих психологов.

Измерение мотивации показало, что студенты экспериментальной группы имеют средний показатель вовлеченности $4,3 \pm 0,3$, тогда как контрольная группа — $3,5 \pm 0,4$. Опрос показал, что 78% студентов экспериментальной группы отмечали высокую мотивацию к выполнению заданий, интерес к учебному процессу и желание участвовать в дополнительных практических упражнениях, тогда как в контрольной группе таких студентов было лишь 45%.

Таблица 3. Средние показатели мотивации и вовлеченности (5-балльная шкала)

Показатель	Экспериментальная группа	Контрольная группа
Общая мотивация	4,3 ± 0,3	3,5 ± 0,4
Интерес к учебному процессу	4,5 ± 0,3	3,6 ± 0,4
Вовлеченность в практические задания	4,4 ± 0,4	3,5 ± 0,5

Корреляционный анализ показал положительную связь между использованием геймификации и мотивацией студентов ($r = 0,61$, $p < 0,001$), а также между мотивацией и уровнем практических навыков ($r = 0,53$, $p < 0,01$). Это подтверждает гипотезу о том, что применение игровых элементов не только повышает интерес к обучению, но и способствует формированию профессиональных компетенций.

Для комплексной оценки эффективности геймификации была проведена множественная регрессионная модель, включающая три переменные: теоретические знания, практические навыки и мотивацию. Модель показала, что геймификация объясняет 62% вариации уровня профессиональной подготовки студентов ($R^2 = 0,62$, $p < 0,001$). Наиболее значимым предиктором выступала мотивация ($\beta = 0,44$), затем практические навыки ($\beta = 0,38$) и теоретические знания ($\beta = 0,33$).

Таким образом, результаты демонстрируют, что геймификация является эффективным инструментом повышения качества профессиональной подготовки студентов-психологов, способствуя интеграции теоретической подготовки, развития практических навыков и повышению мотивации.

Экспериментальное исследование, проведённое на базе Шымкентского университета, показало, что использование методов геймификации в профессиональной подготовке студентов-психологов существенно повышает эффективность обучения. Студенты экспериментальной группы продемонстрировали более высокий уровень усвоения теоретических знаний, развитие практических навыков и мотивацию к учебной деятельности по сравнению с контрольной группой. Результаты подтверждают, что геймификация является эффективным инструментом для интеграции теории, практики и мотивации, способствуя формированию профессиональных компетенций будущих психологов. Применение игровых методов может быть рекомендовано для внедрения в образовательные программы и инновационные подходы к подготовке специалистов.

Список использованной литературы

1. Каплан М., Гринберг М. Gamification in Education: Theory and Practice. — New York: Springer, 2016. — 320 p.
2. Дьячкова Н.В. Педагогические технологии геймификации в подготовке студентов-психологов // Вестник психолого-педагогических исследований. — 2020. — №3. — С. 45–53.
3. Werbach K., Hunter D. For the Win: How Game Thinking Can Revolutionize Your Business and Your Life. — Philadelphia: Wharton Digital Press, 2012. — 240 p.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН БЕЙІМДЕЛГЕН БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУҒА ДАЙЫНДАУ

Манабаева С.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются теоретические и методологические основы подготовки будущих учителей к применению искусственного интеллекта в образовательном процессе. Проанализированы современные подходы к внедрению интеллектуальных технологий в систему образования, а также раскрыта роль адаптивного обучения в повышении эффективности образовательного процесса. Особое внимание уделяется формированию цифровой и технологической компетентности будущих педагогов, необходимой для эффективного использования инновационных образовательных инструментов.

Summary: The article discusses the theoretical and methodological foundations of preparing future teachers for the use of artificial intelligence in the educational process. Modern approaches to the introduction of intelligent technologies into the education system are analyzed, and the role of adaptive learning in improving the effectiveness of the educational process is revealed. Special attention is paid to the formation of digital and technological competence of future teachers, necessary for the effective use of innovative educational tools.

Қазіргі жаһандану және цифрландыру жағдайында білім беру жүйесі қарқынды өзгерістерге ұшырап, педагогикалық қызметтің мазмұны мен сипатына жаңа талаптар қойылуда. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы, әсіресе жасанды интеллект жүйелерінің білім беру кеңістігіне енуі, оқыту үдерісін ұйымдастырудың дәстүрлі тәсілдерін қайта қарастыру қажеттілігін туындатты. Осыған байланысты болашақ педагогтарды жаңа технологиялық ортада тиімді жұмыс істеуге, соның ішінде жасанды интеллект пен бейімделген білім беру технологияларын қолдануға дайындау педагогикалық ғылым мен практиканың өзекті мәселелерінің біріне айналып отыр.

Жасанды интеллект технологиялары қазіргі білім беру жүйесінде білім алушылардың оқу жетістіктерін талдауға, оқыту мазмұнын дербестендіруге, оқу үдерісін автоматтандыруға және білім беру сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Ал бейімделген білім беру технологиялары әрбір білім алушының жеке ерекшеліктерін, қабілеттерін, оқу қарқынын және білім деңгейін ескере отырып, оқу мазмұнын икемді түрде ұйымдастыруға бағытталған. Бұл тәсілдер білім алушыға бағдарланған оқыту парадигмасын жүзеге асыруға жағдай жасап, білім берудің тиімділігін арттыруға ықпал етеді.

Қазіргі таңда көптеген мемлекеттердің білім беру саясатында цифрлық трансформация мәселесіне ерекше көңіл бөлінуде. Білім беру жүйесіне жасанды интеллект негізіндегі платформаларды енгізу арқылы оқытудың сапасын арттыру, оқу нәтижелерін деректер негізінде талдау, сондай-ақ оқыту процесін жекелеңдіру мүмкіндіктері кеңеюде. Дегенмен, бұл технологияларды тиімді пайдалану педагогтардың цифрлық құзыреттілігіне, технологиялық сауаттылығына және инновациялық педагогикалық әдістерді меңгеру деңгейіне

тікелей байланысты. Сондықтан педагог кадрларды даярлау жүйесінде болашақ мұғалімдердің жасанды интеллект мүмкіндіктерін түсінуі, оны педагогикалық мақсатта қолдана білуі және бейімделген білім беру ортасын ұйымдастыру дағдыларын қалыптастыру маңызды міндет болып табылады.

Ғылыми-педагогикалық зерттеулерде цифрлық білім беру ортасы, интеллектуалды оқыту жүйелері, дербестендірілген оқыту және білім берудегі жасанды интеллект мәселелері кеңінен қарастырылуда. Алайда болашақ педагогтарды жасанды интеллект пен бейімделген білім беру технологияларын жүйелі түрде қолдануға даярлау мәселесі әлі де жеткілікті деңгейде зерттелмеген. Бұл жағдай педагогикалық білім беру бағдарламаларын жаңғыртуды, оқыту мазмұнын цифрлық педагогика қағидаттары негізінде қайта қарастыруды және болашақ мұғалімдердің инновациялық кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді әдістерін айқындауды талап етеді.

Осы тұрғыдан алғанда, болашақ педагогтарды жасанды интеллект пен бейімделген білім беру технологияларын қолдануға даярлау – білім беру жүйесінің цифрлық трансформация жағдайындағы маңызды ғылыми-практикалық міндеттердің бірі болып табылады. Мұндай даярлық болашақ мұғалімдердің кәсіби қызметінде білім алушылардың жеке білім беру траекториясын қалыптастыруға, оқу процесін тиімді ұйымдастыруға және заманауи цифрлық білім беру ортасында нәтижелі педагогикалық әрекет жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Осы зерттеудің мақсаты – болашақ педагогтарды жасанды интеллект пен бейімделген білім беру технологияларын пайдалануға даярлаудың ғылыми-теориялық негіздерін айқындау және педагогикалық білім беру жүйесінде оларды тиімді енгізудің педагогикалық шарттарын анықтау.

XXI ғасырдың басынан бастап білім беру жүйесінде цифрлық трансформация үдерісі қарқынды дамып келеді. Ақпараттық қоғамның қалыптасуы, цифрлық экономика талаптарының күшеюі және білім беру қызметінің жаңа форматтарының пайда болуы педагогикалық қызметтің мазмұны мен құрылымына елеулі өзгерістер енгізді. Осы өзгерістердің маңызды бағыттарының бірі – білім беру саласына жасанды интеллект технологияларын енгізу болып табылады.

Жасанды интеллект білім беру үдерісін жетілдіруге, оқыту тиімділігін арттыруға және білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне бейімделген оқу ортасын құруға мүмкіндік беретін инновациялық құрал ретінде қарастырылады. Ғалымдардың пікірінше, жасанды интеллект білім беру жүйесінде деректерді талдау, білім алушылардың оқу әрекетін бақылау, оқыту мазмұнын дербестендіру және оқу нәтижелерін болжау сияқты көптеген функцияларды атқара алады.

Білім берудегі жасанды интеллект мәселелері шетелдік зерттеушілердің еңбектерінде кеңінен қарастырылған. Мәселен, Уэйн Холмс, Майя Бялик и Чарльз Фадель білім беру саласында жасанды интеллектті қолданудың негізгі бағыттарын талдай отырып, оның білім алушылардың жеке оқу траекториясын қалыптастыруға, оқыту үдерісін автоматтандыруға және педагогтың кәсіби

қызметін қолдауға мүмкіндік беретінін атап көрсетеді. Зерттеушілердің пікірінше, жасанды интеллект педагогтың орнын алмастырмайды, керісінше оның кәсіби қызметін тиімді ұйымдастыруға көмектесетін құрал ретінде қызмет етеді.

Сонымен қатар Роуз Лаккин жасанды интеллекттің білім беру жүйесіндегі әлеуетін зерттей отырып, интеллектуалды оқыту жүйелері оқушының оқу стилін, білім деңгейін және танымдық ерекшеліктерін талдау арқылы тиімді оқыту стратегияларын ұсынуға мүмкіндік беретінін дәлелдейді. Оның пікірінше, жасанды интеллект технологиялары оқыту үдерісінің дербестендірілген сипатын күшейтіп, білім алушылардың оқу мотивациясын арттыруға ықпал етеді.

Отандық және ТМД елдерінің ғалымдары да білім беру саласын цифрландыру мәселелеріне ерекше назар аударуда. Мысалы, Б.С. Гершунский, В.П. Беспалько, Е.С. Полат, А.А. Андреев сияқты зерттеушілер білім беру жүйесін акпараттандырудың теориялық және әдіснамалық негіздерін қалыптастыруға үлкен үлес қосты [1, 2, 3]. Олардың еңбектерінде білім беру процесін технологияландыру, қашықтан оқыту жүйелері және цифрлық білім беру ортасының ерекшеліктері жан-жақты қарастырылған.

Қазақстандық ғалымдар арасында Т.С. Садыков, А.К. Кусаинов, Ж.А. Қараев, С.М. Мұқанов білім беруді жаңғырту, цифрлық технологияларды енгізу және педагог кадрлардың кәсіби құзыреттілігін дамыту мәселелерін зерттеген. Зерттеушілердің пікірінше, қазіргі педагог тек пәндік біліммен ғана шектелмей, сонымен қатар цифрлық технологияларды тиімді қолдана алатын, инновациялық педагогикалық әдістерді меңгерген кәсіби маман болуы тиіс.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқыту үдерісін дербестендіру және білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеру маңызды педагогикалық қағидалардың бірі болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда бейімделген білім беру технологиялары білім беру жүйесінің тиімділігін арттырудың маңызды құралдарының бірі ретінде қарастырылады.

Бейімделген білім беру технологиялары – білім алушылардың жеке қабілеттерін, оқу қарқынын, танымдық мүмкіндіктерін және оқу нәтижелерін ескере отырып, оқу мазмұнын, әдістерін және құралдарын икемді түрде ұйымдастыруға бағытталған педагогикалық жүйе.

Бұл бағыттағы зерттеулерде Бенджамин Блум ұсынған «шеберлікпен оқыту» тұжырымдамасының ерекше маңызы бар. Ғалым білім алушылардың оқу нәтижелеріндегі айырмашылықтар көбінесе олардың қабілеттеріне емес, оқыту жағдайлары мен әдістеріне байланысты екенін атап көрсеткен. Сондықтан оқыту үдерісін білім алушылардың жеке ерекшеліктеріне бейімдеу олардың оқу жетістіктерін арттыруға мүмкіндік береді.

Кейіннен бейімделген оқыту идеялары Л.С. Выготский ұсынған «жақын даму аймағы» теориясымен тығыз байланыста дамыды. Бұл теория бойынша оқыту үдерісі білім алушының нақты даму деңгейі мен әлеуетті даму мүмкіндіктерінің арасындағы аймақта ұйымдастырылған жағдайда тиімді болады. Бейімделген оқыту жүйелері дәл осы қағидаға негізделі отырып, білім алушының даму деңгейін ескеріп, оған сәйкес оқу тапсырмаларын ұсынады [4].

Заманауи бейімделген оқыту жүйелері көбінесе жасанды интеллект технологияларына негізделеді. Мұндай жүйелер білім алушылардың оқу әрекеті туралы үлкен көлемдегі деректерді талдай отырып, олардың оқу қажеттіліктерін анықтайды және сәйкес оқу материалдарын ұсынады.

Зерттеуші Джон Хэтти білім беру тиімділігін зерттей отырып, оқыту нәтижелеріне әсер ететін факторлардың ішінде дербестендірілген оқытудың маңызды рөл атқаратынын көрсетеді. Оның пікірінше, оқыту үдерісі білім алушының оқу қажеттіліктеріне сәйкес ұйымдастырылған жағдайда ғана жоғары нәтижелерге қол жеткізуге болады.

Білім беру жүйесінде жасанды интеллект пен бейімделген технологияларды тиімді пайдалану педагогтардың кәсіби даярлық деңгейіне тікелей байланысты. Сондықтан педагогикалық білім беру жүйесінде болашақ мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін қалыптастыру ерекше маңызға ие.

Цифрлық құзыреттілік – педагогтың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды білім беру мақсатында тиімді пайдалану қабілеті, цифрлық білім беру ресурстарын құру және қолдану дағдылары, сондай-ақ цифрлық білім беру ортасында кәсіби қызметті жүзеге асыру мүмкіндігі.

Еуропалық зерттеушілер ұсынған DigCompEdu моделі педагогтардың цифрлық құзыреттілігін дамытуға арналған маңызды құрылымдардың бірі болып табылады. Бұл модель педагогтың кәсіби қызметіндегі цифрлық технологияларды қолданудың бірнеше негізгі бағыттарын қамтиды [5]:

1. цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану;
2. оқыту үдерісін цифрлық технологиялар арқылы ұйымдастыру;
3. білім алушылардың оқу нәтижелерін цифрлық құралдар арқылы бағалау;
4. білім алушылардың цифрлық сауаттылығын дамыту.

Сонымен қатар педагогтардың технологиялық құзыреттілігін қалыптастыруда ТРАСК моделі кеңінен қолданылады. Бұл модель педагогтың кәсіби білімінің үш негізгі компонентінің өзара байланысын қарастырады:

- пәндік білім;
- педагогикалық білім;
- технологиялық білім.

Болашақ педагогтарды жасанды интеллект пен бейімделген білім беру технологияларын қолдануға даярлау көпқырлы педагогикалық үдеріс болып табылады. Бұл даярлықтың тиімділігі белгілі бір педагогикалық шарттардың жүзеге асырылуына байланысты.

Бірінші шарт – педагогикалық білім беру бағдарламаларының мазмұнын жаңарту. Жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдерді даярлау барысында «Білім берудегі жасанды интеллект», «Цифрлық педагогика», «Бейімделген оқыту технологиялары» сияқты пәндерді енгізу маңызды.

Екінші шарт – болашақ педагогтардың зерттеушілік және жобалық қызметін дамыту. Педагогикалық білім беру үдерісінде студенттердің цифрлық білім беру ресурстарын әзірлеуге, интеллектуалды оқыту жүйелерін қолдануға

және бейімделген оқу ортасын жобалауға қатысуы олардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал етеді.

Үшінші шарт – практикалық даярлықтың күшеюі. Болашақ мұғалімдер мектептегі педагогикалық практика барысында цифрлық білім беру платформаларын, жасанды интеллектке негізделген оқу құралдарын және бейімделген оқыту жүйелерін қолдану тәжірибесін меңгеруі тиіс.

Төртінші шарт – цифрлық білім беру ортасын қалыптастыру. Жоғары оқу орындарында заманауи цифрлық инфрақұрылымның болуы болашақ педагогтардың жаңа технологияларды меңгеруіне мүмкіндік береді.

Жасанды интеллект технологияларының дамуы білім беру жүйесінің болашағына елеулі ықпал етуде. Зерттеушілердің болжамы бойынша, болашақта білім беру жүйесінде интеллектуалды оқыту платформалары, автоматтандырылған бағалау жүйелері, виртуалды педагогикалық ассистенттер және дербестендірілген оқу ортасы кеңінен қолданылады.

Сонымен қатар жасанды интеллект технологияларын білім беру жүйесіне енгізу педагогикалық этика, деректер қауіпсіздігі және білім алушылардың жеке мәліметтерін қорғау мәселелерін де өзекті етеді. Сондықтан педагогтарды даярлау барысында тек технологиялық дағдыларды ғана емес, сонымен қатар цифрлық этика мәселелерін де қарастыру қажет.

Осылайша, білім беру жүйесінде жасанды интеллект пен бейімделген білім беру технологияларын қолдану оқыту үдерісінің тиімділігін арттырудың маңызды бағыты болып табылады. Бұл технологиялар білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, оқыту үдерісін дербестендіруге және білім беру сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Алайда бұл мүмкіндіктерді толық жүзеге асыру педагогтардың кәсіби даярлығына байланысты. Сондықтан педагогикалық білім беру жүйесінде болашақ мұғалімдерді жасанды интеллект пен бейімделген білім беру технологияларын қолдануға жүйелі түрде даярлау қазіргі білім беру реформаларының маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – Москва: Педагогика, 1989. – 192 с.
2. Андреев А. А. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация. – Москва: МЭСИ, 2005. – 196 с.
3. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века. – Москва: Педагогическое общество России, 2002. – 512 с.
4. Выготский Л. С. Психология развития человека. – Москва: Смысл; Эксмо, 2005. – 1136 с.
5. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2010. – 272 с.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЙЫНДАУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Маратқызы Е.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Резюме: В данной статье рассматриваются эффективные способы подготовки будущих учителей к профессиональной деятельности в контексте инклюзивного образования. С этой целью в исследовании предложены методические подходы, направленные на повышение готовности студентов педагогических вузов к работе в инклюзивной среде. В исследовании обсуждается важность экспериментальной работы, включая необходимость практической подготовки, курсов и использования инклюзивных образовательных технологий для повышения профессиональной компетентности учителей.

Summary: This article examines effective methods for preparing future teachers for professional work in the context of inclusive education. To this end, the study proposes methodological approaches aimed at improving the readiness of pedagogical students to work in an inclusive environment. The paper discusses the importance of experimental work, including the need for practical training, courses, and the use of inclusive educational technologies to enhance teachers' professional competence.

Соңғы жылдары көптеген елдердің білім беру жүйесінде инклюзивті білім беру белсенді дамып келеді, ол барлық балалардың жеке ерекшеліктеріне, денсаулық жағдайына немесе білім беру қажеттіліктеріне қарамастан сапалы оқытуға тең қол жеткізуді қамтамасыз етуге бағытталған. Инклюзивті білім берудің негізгі идеясы, әр бала оқу процесіне толық қатыса алатындай орта және өзінің әлеуетін іске асыра алатындай білім беру ортасын құру болып табылады.

Инклюзивті білім берудің дамуы қоғамдағы қазіргі гуманистік тенденцияларға, әр адамның құндылығын мойындауға және барлық білім алушылар үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету қажеттілігіне байланысты. Осыған байланысты білім беру мекемелері әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар балаларға арналған оқу процесін ұйымдастыруға байланысты жаңа міндеттерге тап болады. Бұл міндеттерді шешуде мұғалім ерекше рөл атқарады, ол тек кәсіби білімге ғана емес, сонымен қатар инклюзивті білім беру ортасында жұмыс істеу үшін арнайы құзыреттерге ие болуы керек. Қазіргі таңда мұғалім әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеріп, оқытудың әртүрлі әдістері мен формаларын қолданып, сыныпта қолайлы психологиялық атмосфера құра білуі керек, сондай-ақ ата-аналармен тиімді қарым-қатынас жасай білуі керек. Мұның бәрі болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығының жоғары деңгейін талап етеді[1].

Дегенмен, педагогикалық практиканы талдау көрсеткендей, педагогикалық университеттердің көптеген түлектері ерекше білім беру қажеттіліктері бар студенттермен жұмыс жасауда белгілі бір қиындықтарға тап болады. Бұл қиындықтар студенттердің тәжірибелік дайындығының жеткіліксіздігіне, инклюзивті оқытудың ерекшеліктері туралы білімдерінің шектелуіне және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды қолдану тәжірибесінің жеткіліксіздігіне байланысты.

Осыған байланысты болашақ мұғалімдердің инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа дайындығын қалыптастыруға бағытталған кәсіби даярлық жүйесін жетілдіру қажеттілігі артып келеді. Мұғалімдерді даярлау тек теориялық білімді игеруді ғана емес, сонымен қатар практикалық дағдыларды дамытуды, кәсіби құндылықтарды, толеранттылық пен педагогикалық эмпатияны қалыптастыруды қамтуы керек.

Осылайша, болашақ мұғалімдерді инклюзивті білім беру жағдайында кәсіби қызметке дайындау мәселесі ғылыми және практикалық тұрғыдан өзекті болып табылады.

Бұл зерттеудің мақсаты болашақ мұғалімдерді инклюзивті білім беру жағдайында кәсіби қызметке дайындаудың тиімді әдістерін анықтау және эксперименттік тексеру болып табылады.

Мақсатқа жету үшін зерттеудің келесі міндеттері анықталды:

- педагогтарды инклюзивті білім беруге дайындау мәселесі бойынша ғылыми әдебиеттерді талдау;
- болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығының негізгі компоненттерін анықтау;
- инклюзивті білім беру ортасында студенттердің жұмысқа дайындығын арттыруға бағытталған педагогикалық жағдайларды әзірлеу және енгізу;
- эксперименттік жұмыстың нәтижелерін талдау.

Инклюзивті білім беру барлық балаларды оқытудың тең мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге бағытталған жүйе ретінде қарастырылады. Оның негізгі идеясы-әрбір білім алушы өзінің жеке ерекшеліктерін ескере отырып дами алатын білім беру ортасын құру. Қазіргі педагогикалық зерттеулер инклюзивті білім беруді сәтті жүзеге асыру мұғалімдердің кәсіби дайындығына байланысты екенін атап көрсетеді. Мұғалім оқыту әдістемесін меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар әртүрлі білім беру қажеттіліктері бар балалардың психологиялық ерекшеліктерін түсінуі керек[2].

Мұғалімнің инклюзивті ортада жұмыс істеуге кәсіби дайындығы бірнеше компоненттерді қамтиды. Олар: танымдық, практикалық және жеке компоненттері.

Танымдық компоненті инклюзивті білім туралы теориялық білім жүйесін, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың даму ерекшеліктерін, оларды оқыту мен тәрбиелеудің әдістері мен технологияларын қамтиды.

Практикалық компоненті болашақ мұғалімдердің педагогикалық әдістер мен технологияларды қолдану, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, білім беру процесін ұйымдастыру, сондай-ақ бейімделген білім беру тапсырмаларын әзірлеу дағдыларын қалыптастырумен байланысты.

Жеке компоненті болашақ мұғалімдердің бойында толеранттылық, эмпатия, білім алушыларға гуманистік көзқарас, ынтымақтастыққа дайындық және педагогикалық жауапкершілік сияқты қасиеттерді дамытуды қамтиды.

Болашақ мұғалімдерді тиімді оқытудың маңызды шарты тәжірибеге бағытталған оқыту әдістерін қолдану болып табылады. Мұндай әдістерге тренингтер, педагогикалық тәжірибелер, педагогикалық жағдайларды талдау

және модельдеу, сонымен қатар студенттердің жобалық қызметі жатады. Оқытудың практикалық бағыты студенттерге теориялық білімді игеріп қана қоймай, оларды нақты педагогикалық жағдайларда қолдануға мүмкіндік береді. Бұл кәсіби сенімділікті қалыптастыруға, педагогикалық ойлауды дамытуға және болашақ кәсіби қызметке дайындық деңгейін арттыруға ықпал етеді[3].

Ғылыми дереккөздердің теориялық талдауы болашақ мұғалімдерді инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа дайындау жан-жақты болуы керек және теориялық және практикалық дайындықтың үйлесімін қамтуы керек екенін көрсетеді. Тек осы тәсілмен заманауи инклюзивті білім беру ортасында тиімді жұмыс істей алатын кәсіби құзыретті мұғалімдерді Зерттеу педагогикалық университет базасында жүргізілді. Экспериментке бақылау және эксперименттік топтарға бөлінген педагогикалық мамандықтардың студенттері қатысты.

Эксперименттің мақсаты-инклюзивті білім беру жағдайында болашақ мұғалімдердің жұмысқа кәсіби дайындығын қалыптастыруға тәжірибеге бағытталған оқытудың әсерін анықтау.

Эксперименттік топқа келесі педагогикалық шарттар енгізілді:

- инклюзивті білім беру бойынша арнайы курс;
- педагогикалық дағдыларды дамытуға бағытталған практикалық тренингтер;
- кәсіби жағдайларды модельдеу;
- педагогикалық кейстерді талдау;
- заманауи білім беру технологияларын қолдану.

Бақылау тобы дәстүрлі білім беру бағдарламасы бойынша оқыды.

Эксперимент нәтижелерін бағалау үшін студенттердің кәсіби дайындық деңгейін анықтауға бағытталған диагностикалық әдістер қолданылды. Теориялық білім, практикалық дағдылар және кәсіби қызметке деген мотивация бағаланды[4].

Эксперимент нәтижелерін талдау эксперименттік топ студенттерінің бақылау тобымен салыстырғанда кәсіби дайындықтың жоғары деңгейін көрсеткенін көрсетті.

Эксперименттік топ қатысушылары инклюзивті ортада жұмыс істеудің педагогикалық әдістерін сенімді қолдана бастады, ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен өзара іс-қимыл дағдыларын жетілдірді және кәсіби қызметке жоғары мотивация көрсетті.

Тәжірибеге бағытталған оқыту әдістері кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру үшін тиімді болып шықты. Тренингтер мен педагогикалық жағдайларды модельдеуге қатысқан студенттер практикалық тапсырмаларды жақсы орындап, педагогикалық рефлексияның жоғары деңгейін көрсетті.

Алынған нәтижелер болашақ мұғалімдерді даярлау тек теориялық оқытуды ғана емес, сонымен қатар кәсіби дағдыларды дамытуға бағытталған практикалық қызметті де қамтуы керек екенін растайды.

Инклюзивті білім беру мұғалімдерден жаңа кәсіби құзыреттіліктерді талап етеді. Қазіргі мұғалім әртүрлі білім беру қажеттіліктерімен жұмыс істей білуі,

жеке көзқарасты қолдана білуі және қолайлы білім беру ортасын құра білуі керек[5].

Зерттеу нәтижелері тәжірибеге бағытталған оқыту болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығын қалыптастыруға ықпал ететіндігін көрсетеді. Тренингтерді, педагогикалық кейстерді және кәсіби жағдайларды модельдеуді пайдалану студенттерге инклюзивті білім беру ортасында жұмыс істеу үшін қажетті дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Мұғалімдерді даярлаудың маңызды аспектісі-толеранттылық пен эмпатия сияқты жеке қасиеттерді дамыту. Бұл қасиеттер білім алушылармен тиімді өзара әрекеттесуге және жайлы білім беру ортасын құруға ықпал етеді.

Қорытындылай келе, зерттеу болашақ мұғалімдерді инклюзивті білім беру жағдайында кәсіби қызметке тиімді дайындау кешенді тәсілді қажет ететінін көрсетті. Тәжірибеге бағытталған оқыту әдістері инклюзивті білім беру ортасында жұмыс істеу үшін қажетті кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыруға ықпал етеді. Арнайы курстарды, тренингтерді және педагогикалық жағдайларды модельдеуді енгізу студенттердің кәсіби қызметке дайындық деңгейін арттырады. Эксперимент нәтижелері инклюзивті білім беру талаптарын ескере отырып, педагогикалық жоғары оқу орындарының білім беру бағдарламаларын жетілдіру қажеттілігін растайды. Болашақ мұғалімдерді даярлау теориялық оқытуды да, кәсіби дағдыларды дамытуға бағытталған практикалық қызметті де қамтуы керек. Әрі қарайғы зерттеулердің болашағы педагогтарды даярлаудың жаңа әдістемелік тәсілдерін әзірлеумен, білім беру бағдарламаларын жетілдірумен және студенттерді практикалық даярлау мүмкіндіктерін кеңейтумен байланысты.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Психологическое обеспечение процесса инклюзивного образования: учебник для вузов / Т. А. Ткачук, О. М. Смышляева. — Москва: Издательство Юрайт, 2025. — 59 с.
2. Мовкебаева, З.А. Инклюзивті білім беруді кіріктіруге педагогтарды дайындау бойынша әдістемелік ұсыныстар: әдістемелік нұсқау, 2016. - 175 б.
3. Михальчи Е.В. Инклюзивное образование: учебник.-М.: Изд-во Юрайт, 2019.-177с.
4. Модели инклюзивного образования: учебник для вузов / Т. В. Фурьева. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва: Издательство Юрайт, 2025. — 176 с.
5. Инклюзивті білім беру негіздері: оқу құралы / А.Т. Исакова, З.А. Мовкебаева, Г. Закаева, А.Б. Айтбаева, А.А. Байтурсынова, 2016. - 320 б.

ОӘЖ 376.1

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЛОГОПЕДТІК ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА

Матен Г.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются научно-теоретические и практические аспекты логопедического сопровождения детей с нарушениями речи в условиях инклюзивного образования в Республике Казахстан. Автор анализирует роль логопеда в составе

мультидисциплинарной команды и обосновывает значимость междисциплинарного взаимодействия для успешной социализации учащихся. Особое внимание уделяется внедрению активных методов обучения, таких как кейс-стади и ролевые игры, в процесс коррекции речи. На основе трудов ведущих казахстанских ученых (Р. Сулейменовой, З. Мовкебаевой и др.) определены критерии эффективности коррекционной работы, включающие не только исправление звукопроизношения, но и развитие коммуникативной компетенции. В заключении подчеркивается, что системный подход и использование инновационных технологий являются ключевыми факторами качественной интеграции детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательную среду.

Summary: The article examines the theoretical and practical foundations of speech therapy support for children with speech disorders within the framework of inclusive education in Kazakhstan. The author analyzes the evolving role of the speech therapist as a key member of the multidisciplinary team and emphasizes the importance of interdisciplinary collaboration for the effective socialization of students. Special attention is paid to the implementation of active learning methodologies, including case studies and role-playing, to enhance the speech correction process. Drawing on the research of prominent Kazakhstani scholars (R. Suleimenova, Z. Movkebaeva, etc.), the paper identifies key performance criteria, shifting the focus from mere phonetic correction to the development of overall communicative competence. The study concludes that a systematic approach, early intervention, and the integration of innovative pedagogical technologies are essential for the successful inclusion of children with special educational needs into the mainstream school environment.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының білім беру жүйесін трансформациялау жағдайында инклюзивті білім беруді дамыту – мемлекеттік саясаттың стратегиялық басымдығы. «Білім туралы» Заңға және 2025 жылға дейінгі білім мен ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасына сәйкес, ерекше білім беруді қажет ететін (ЕББК) балалардың жалпы ортаға қосылуына жағдай жасау міндеттелген [1].

Инклюзия – бұл тек физикалық қолжетімділік емес, сонымен бірге оқу үдерісін баланың қажеттілігіне қарай бейімдеу. Осы үдерістегі ең күрделі мәселелердің бірі – сөйлеу тілі бұзылған балалармен жұмыс. Сөйлеу тілінің бұзылуы (СТБ) баланың тек коммуникациясына ғана емес, оның когнитивті дамуына, әлеуметтенуіне және академиялық үлгеріміне тікелей әсер етеді. Сондықтан, инклюзивті мектеп жағдайында логопедтік түзету жұмыстарының тиімділігін ғылыми тұрғыдан негіздеу өте өзекті [2].

Қазақстандағы арнайы педагогика мен логопедияның дамуына Р.А. Сүлейменова, З.А. Мовкебаева, А.А. Айдарбекова секілді ғалымдар елеулі үлес қосты. Олардың еңбектерінде инклюзия жағдайындағы түзету жұмысы «жан-жақты қолдау» (түсіндірмелі қолдау) контекстінде қарастырылады [3].

Л.С. Выготскийдің «кемістіктің құрылымы» туралы іліміне сүйенсек, сөйлеу тілінің бұзылуы – бұл бірінші реттік кемістік, ал оның салдарынан туындайтын қарым-қатынас қиындықтары мен тұлғалық өзгерістер – екінші реттік бұзылыстар. Логопедтің міндеті – осы екінші реттік бұзылыстардың алдын алу және бірінші реттік кемістікті өтеу (компенсация) [4]. Инклюзивті ортада бұл үдеріс баланың құрдастарымен қарым-қатынасы арқылы табиғи түрде жүреді, бірақ ол арнайы логопедтік бағыттауды қажет етеді.

Жалпы білім беретін мектептердегі логопедтік пункттердің (логопункт) қызметі инклюзия талаптарына сай қайта құрылуда. Мақалада қарастырылып отырған тиімділік моделі келесі кезеңдерді қамтиды:

1. Диагностикалық кезең: Баланың сөйлеу тілінің деңгейін (фонетикалық, лексикалық, грамматикалық жағын) жан-жақты зерттеу. Мұнда тек сөйлеуді ғана емес, баланың коммуникативтік ниетін (коммуникативная интенция) анықтау маңызды [5].

2. Түзету-дамыту кезеңі: Бұл кезеңде дыбыс айтуды түзетумен қатар, байланыстырып сөйлеуді, фонематикалық естуді дамыту жұмыстары жүргізіледі.

3. Әлеуметтік-педагогикалық интеграция: Логопедтің сынып ішіндегі мұғаліммен бірлескен жұмысы.

Түзету бағыттары	Қолданылатын әдіс-тәсілдер	Күтілетін нәтиже
Фонетикалық-фонематикалық	Артикуляциялық жаттығулар, логопедиялық массаж	Дыбыстарды анық айту
Лексика-грамматикалық	Ойын терапиясы, сөздік карталар	Сөздік қордың кеңеюі
Коммуникативтік	Рольдік ойындар, әлеуметтік жағдаяттарды модельдеу	Қарым-қатынас дағдылары

Инклюзивті білім беруде дәстүрлі «қайталату» әдістері тиімділігін жоғалтуда. Қазіргі логопедияда активті оқыту әдістеріне (Active Learning) басымдық беріледі. Соның ішінде:

– Кейс-стади және ситуациялық тапсырмалар: Балаға белгілі бір өмірлік жағдай беріледі (мысалы, "Дүкендегі сатып алушы"). Бұл баланың сөйлеу тілін практикалық қолданысқа бағыттайды [6].

– Рольдік ойындар және театрландырылған қойылымдар: Бұл әдістер сөйлеу тілі бұзылған балалардың бойындағы психологиялық кедергілерді жоюға, эмоциялық интеллектіні дамытуға мүмкіндік береді. Ойын барысында бала дыбыстарды автоматтандыру үдерісін сезінбей, табиғи түрде меңгереді.

– Әлеуметтік эксперименттер: Инклюзивті сыныпта логопедтің ұйымдастыруымен жүретін қысқа мерзімді топтық жобалар баланың «сөйлеу белсенділігін» (речевая активность) арттырады [7].

Логопедтік жұмыстың тиімділігін айқындайтын негізгі фактор – мультипәндік топтың (МДТ) жұмысы. Оның құрамына логопед, педагог-психолог, арнайы педагог (дефектолог), педагог-ассистент және пән мұғалімдері кіреді.

Қазақстандық зерттеуші Г.Н. Акажанованың пікірінше, логопедтің мұғалімге беретін кеңестері сабақтың тиімділігін 25%-ға арттырады [8]. Мысалы, дислексиясы бар балаға мәтінді оқу кезінде логопед ұсынған арнайы шрифттерді немесе көрнекі схемаларды пайдалану оның оқу мотивациясын сақтайды.

Түзету жұмыстарының нәтижесін бағалауда тек сандық көрсеткіштерді (түзетілген дыбыстар саны) ғана емес, сапалық өзгерістерді де ескеру қажет:

1. Коммуникативтік еркіндік: Баланың өз ойын жеткізудегі сенімділігі.

2. Академиялық ілгерілеу: Ана тілі мен әдебиет сабақтарындағы үлгерімнің артуы.

3. Әлеуметтік интеграция: Құрдастарымен қарым-қатынастағы конфликтілердің азаюы және топтық жұмыстарға қатысуы [9].

Зерттеулер көрсеткендей, инклюзивті ортада оқитын СТБ бар балалар, арнайы мектептегі құрдастарына қарағанда, әлеуметтік бейімделуден жоғары көрсеткіш көрсетеді. Бұл инклюзияның маңыздылығын тағы бір мәрте дәлелдейді [10].

Отандық инклюзивті білім беру жүйесінде әлі де шешімін таппаған мәселелер бар. Біріншіден, ауылдық жерлердегі логопед мамандардың тапшылығы. Екіншіден, қазақ тіліндегі түзету-дамыту материалдарының (дидактикалық ойындар, электронды ресурстар) аздығы. Бұл бағытта А.А. Айдарбекованың басшылығымен әзірленген қазақ тілді логопедиялық оқулықтар мен әдістемелік құралдардың маңызы зор [11].

Болашақта логопедтік жұмысқа цифрлық технологияларды (VR-тренажерлер, жасанды интеллект негізіндегі сөйлеуді тану бағдарламалары) енгізу түзету үдерісін жеделдетеді деп күтілуде. Сондай-ақ, ата-аналармен жұмыс істеудің жаңа формаларын (онлайн-консультациялар, вебинарлар) дамыту қажет [12].

Инклюзивті білім берудегі логопедтік түзету жұмыстарының тиімділігі – бұл кешенді педагогикалық құбылыс. Ол тек маманның кәсібилігіне ғана емес, сонымен бірге мектептегі жалпы психологиялық климатқа, пәнаралық байланысқа және отбасының қолдауына негізделеді.

Жүргізілген талдау нәтижесінде инклюзивті ортада логопедтік қолдауды ұйымдастырудың мынадай шарттары анықталды:

- Түзету жұмысын ерте жастан бастау;
- Активті және ойын технологияларын кеңінен қолдану;
- Баланың жеке мүмкіндіктерін ескере отырып, бейімделген оқу бағдарламаларын (ИОЖ) әзірлеу.

Түзету жұмысының дұрыс бағытталуы ЕББҚ балалардың тек сөйлеу тілін дамытып қоймай, олардың қоғамның толыққанды мүшесі ретінде қалыптасуына кепілдік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2019. – 82 б.
2. Мовкебаева З.А. Инклюзивті білім беру: Оқу құралы. – Алматы: «Print-S», 2013. – 204 б.
3. Сүлейменова Р.А. Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік-педагогикалық қолдау. – Алматы: САТР, 2010. – 120 б.
4. Выготский Л.С. Основы дефектологии. – СПб.: Лань, 2003. – 654 с.
5. Айдарбекова А.А. Логопедия: Оқулық. – Алматы: Эверо, 2017. – 248 б.
6. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2015. – 56 б.

7. Жалпы білім беретін мектептегі логопедиялық жұмыс: Әдістемелік нұсқаулық / Құраст. Г.Н. Акажанова. – Қарағанды, 2014. – 88 б.
8. Оразаева Г.С. Тіл кемістігі бар балалар психологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 150 б.
9. Ибатова Г.Б. Арнайы педагогика негіздері. – Астана: Фолиант, 2018. – 210 б.
10. Кертаева Г.М. Педагогикалық деонтология: Оқу құралы. – Павлодар, 2014. – 195 б.
11. Төлебиева Г.Н. Инклюзивті білім беру жағдайындағы түзету жұмыстары // Қазақстан мектебі. – 2021. – №4. – 12-15 бб.
12. Құдайбергенова К.С. Мектептегі психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі. – Алматы, 2019. – 134 б.

УДК 159.9

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ШКОЛЬНИКОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ

Мауленбердиева Г.Б.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада қазіргі білім беру ортасында мектеп оқушыларының эмоционалдық тұрақтылығын дамыту мәселесі қарастырылады. Эмоционалдық тұрақтылық тұлғаның стресс жағдайларында өз эмоцияларын тиімді басқару қабілеті ретінде анықталады. Жоғары сынып оқушыларының стресс деңгейінің жоғары болуын ескере отырып, мақалада эмоционалдық тұрақтылықты қалыптастырудағы арт-терапиялық тәсілдердің тиімділігіне назар аударылады. Арт-терапия шығармашылық іс-әрекет арқылы эмоцияларды білдіруге, психологиялық жеңілдеуге және коммуникативтік дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Summary: This article examines the issue of developing emotional resilience among school students in the modern educational environment. Emotional resilience is defined as a person's ability to effectively manage their emotions in stressful situations. Considering the high levels of stress among high school students, the article highlights the effectiveness of art therapy methods in fostering emotional resilience. Art therapy facilitates the expression of emotions through creative activities, contributes to psychological relief, and helps develop communication skills.

Современная образовательная среда предъявляет высокие требования к психоэмоциональному состоянию школьников. Учебная нагрузка, социальное взаимодействие, а также изменения в социальной и информационной среде могут приводить к повышению уровня стресса и тревожности у учащихся. В связи с этим особую актуальность приобретает развитие эмоциональной устойчивости. Эмоциональная устойчивость — это способность личности эффективно справляться с эмоциональными нагрузками и стрессовыми ситуациями [1].

Одним из перспективных направлений формирования эмоциональной устойчивости является применение арт-терапевтических подходов. Арт-терапия позволяет выражать эмоции через творческую деятельность, способствует психологической разгрузке и развитию эмоционального интеллекта.

Эмоциональная устойчивость рассматривается как важный компонент психологического здоровья личности. Она включает способность контролировать эмоциональные реакции, адаптироваться к стрессовым ситуациям и сохранять внутреннее равновесие [2].

Арт-терапия является одним из эффективных методов, который сочетает элементы психологии, педагогики и искусства.

В современном мире проблему стресса можно назвать глобальной, так как она затрагивает все сферы жизни. Дети старшего школьного возраста наиболее подвержены влиянию стресса в силу возрастных особенностей и требований, предъявляемых сферой образования, родителями и окружающей средой [3]. Кроме того, представители современного поколения находятся в условиях огромного информационного потока и испытывают значительное давление. Это способствует развитию стрессовых состояний, которые оказывают влияние на все сферы жизнедеятельности: учащиеся сталкиваются с трудностями в учебной деятельности, что проявляется в снижении успеваемости; у них могут возникать проблемы со сном и питанием, трудности в общении с окружающими, а также может снижаться уверенность в себе и своих возможностях.

Учитывая вышесказанное, можно отметить, что необходимость обучения старшеклассников способам преодоления стресса постоянно возрастает.

Проблема стрессоустойчивости изучалась многими учёными, поэтому существует множество определений данного понятия. В своих исследованиях Л. Мерфи, Р. Лазарус, С. Фолкман, Н. Сирота связывают стрессоустойчивость с совладающим поведением (копинг-стратегиями).

Б.Х. Варданян определяет стрессоустойчивость как особое взаимодействие всех компонентов психической деятельности, включая эмоциональные. По мнению автора, стрессоустойчивость можно рассматривать как свойство личности, обеспечивающее гармоничное взаимодействие всех компонентов психической деятельности в эмоциогенных ситуациях и тем самым способствующее успешному осуществлению деятельности [4].

По определению В. А. Бодрова, стрессоустойчивость — это свойство личности, обеспечивающее высокую продуктивность деятельности в экстремальных условиях [5].

В целом стрессоустойчивость можно определить как совокупность качеств, позволяющих организму легче и эффективнее справляться со стрессом. В настоящее время стрессоустойчивость рассматривается как одно из важнейших условий успешной личностной и профессиональной самореализации человека в современном обществе. Поэтому её формирование необходимо начинать с раннего возраста, а школа должна стать главным помощником в формировании зрелой, стрессоустойчивой и психологически здоровой личности.

Согласно исследованиям, большинство учащихся старших классов обладает средним уровнем стрессоустойчивости. Например, Л. Г. Жданова, Н. М. Манахова и М. А. Сухова в 2019 году провели исследование среди учащихся 11-х классов общеобразовательной школы и пришли к следующему выводу: «Высокий уровень нервно-психической устойчивости в стрессовой ситуации

выявлен у 37 % обучающихся, средний уровень — у большинства испытуемых (63 %), низкий уровень не обнаружен. Старшеклассники оценивают свою стрессоустойчивость как среднюю (45 %), чуть выше среднего (25 %), выше среднего (15 %), высокую (10 %), чуть ниже среднего (5 %). При этом большинство школьников не обладают выраженными способностями противостоять стрессу, не знают техник снятия напряжения и не умеют правильно реагировать в стрессовых ситуациях».

Эти данные позволяют сделать вывод о необходимости информирования старшеклассников и обучения их методам формирования стрессоустойчивости.

Среди различных методов, способствующих формированию стрессоустойчивости, арт-терапия обладает значительным потенциалом. Это объясняется тем, что она сочетает в себе научные элементы и элементы искусства, поэтому данный метод может применяться на школьных уроках. В буквальном смысле понятие «арт-терапия» означает лечение изобразительным искусством.

Известно, что термин «арт-терапия» впервые был предложен художником А. Хиллом в 1938 году. По определению М. В. Киселевой, арт-терапия — это метод развития и изменения сознательных и бессознательных сторон психики личности посредством различных форм и видов искусства. По мнению автора, арт-терапия всё чаще рассматривается как прогрессивный инструмент психологической помощи, способствующий формированию здоровой и творческой личности.

А. И. Копытин определяет арт-терапию как направление в психотерапии, психокоррекции и реабилитации, основанное на занятиях изобразительным творчеством. Кроме того, автор считает арт-терапию одним из направлений так называемой терапии искусством (*expressive arts therapies*), к которой также относятся музыкальная терапия, драматерапия и танцевально-двигательная терапия.

По мнению М. Ю. Алексеевой, арт-терапия является одним из направлений работы педагогов и психологов. Она предполагает разработку и организацию развивающих занятий с детьми, направленных на эффективное развитие творческого потенциала школьников.

Арт-терапия работает с продуктами творческой деятельности самого человека, а также с готовыми произведениями искусства (картины, скульптуры, книги, произведения киноискусства). Как отмечают В. Р. Бильданова, Г. К. Бисерова и Г. Р. Шагивалеева, арт-терапия представляет собой метод, при котором произведения искусства или сам процесс их создания способствуют выражению человеческих эмоций и чувств, а также различных проявлений психической деятельности.

Кроме того, по мнению авторов, данный метод помогает преодолеть застенчивость, неуверенность в себе и внутреннее напряжение. Арт-терапия способствует развитию навыков построения межличностных отношений, формированию более активной жизненной позиции и развитию коммуникативных навыков.

Список использованной литературы

1. Жданова Л.Г., Манахова Н.М., Сухова М.А. Стрессоустойчивость старшеклассников с разным уровнем креативности // Балканское научно обозрение. – 2019. – № 3 (5). – С. 70–72.
2. Киселева М.В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе. – Речь, 2007. – 336 с.
3. Морено Дж. Включи свою внутреннюю музыку: Музыкальная терапия и психодрама. – М. : Когито-Центр, 2019. – 142 с.
10. Порицкая Д.А. Использование арт-терапевтических техник в процессе развития стрессоустойчивости у подростков // Вестник ВИЭПП. – 2021. – № 2. – С. 33–38.
4. Art Therapy as an effective means of overcoming stress: Neurophysiological features [Электронный ресурс] / V. Kramchenkova, V. Nazarevych, M. Kompanovych et al. // BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. – 2023). – № 14 (3). – P. 122–133. – URL: <https://doi.org/10.18662/brain/14.3/465> (дата обращения: 10.05.2024).
5. Вачков И.В. Сказкотерапия. Развитие самосознания через психологическую сказку [Текст] / И.В. Вачков. – М.: Ось – 89, 2017. – 144с.

ОӨЖ 159.9.072

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЯЛШАҚТЫҒЫН ТӨМЕНДЕТУДЕ ТҮЗЕТУ ТРЕНИНГІНІҢ ЭКСПЕРИМЕНТТІК ТИІМДІЛІГІ

Мәулен Аружан Жанатқызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Мақалада жоғары сынып оқушыларының ұялшақтығын төмендетуге бағытталған психологиялық түзету тренингінің эксперименттік тиімділігі қарастырылады. Зерттеу жұмысы 10–11 сынып оқушылары арасында жүргізілді. Эксперимент барысында оқушылардың ұялшақтық деңгейі диагностикаланып, арнайы түзету бағдарламасы жүзеге асырылды. Зерттеу нәтижелері тренингтің ұялшақтық деңгейін статистикалық тұрғыдан мәнді төмендеткенін көрсетті.

Summary: This article examines the experimental effectiveness of a psychological correctional training aimed at reducing shyness among high school students. The research was conducted among students of grades 10–11. During the experiment, the level of students' shyness was diagnosed and a special correctional program was implemented. The results of the study showed that the training statistically significantly reduced the level of shyness.

Ұялшақтық мәселесі психология ғылымында кеңінен зерттелген тұлғалық ерекшеліктердің бірі болып табылады. Әсіресе жасөспірімдік кезеңде бұл құбылыс айқын көрінеді. Бұл кезеңде тұлғаның өзіндік бағасы, әлеуметтік қарым-қатынасы және мінез-құлық ерекшеліктері қалыптасады. Сондықтан ұялшақтықтың пайда болу себептері мен оны төмендету жолдарын зерттеу маңызды ғылыми мәселелердің бірі болып саналады.

Психологиялық әдебиеттерде ұялшақтық тұлғаның әлеуметтік ортада өзін сенімсіз сезінуімен, адамдармен қарым-қатынас жасауда қобалжуымен және өз ойын еркін жеткізе алмауымен сипатталады. Ұялшақтық көбінесе эмоционалдық тұрақсыздықпен, төмен өзіндік бағамен және әлеуметтік тәжірибенің жеткіліксіздігімен байланысты болады.

Психолог Ж. Аймауытов адамның мінез-құлқы мен тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуында әлеуметтік ортаның ерекше рөл атқаратынын атап көрсеткен. Оның пікірінше, тұлғаның өзіндік сенімі мен қарым-қатынас мәдениеті тәрбие мен әлеуметтік тәжірибе арқылы дамиды. Сондықтан мектеп жағдайында оқушылардың тұлғалық дамуына ықпал ететін психологиялық жұмыстар жүргізу маңызды [1].

Жас ерекшелік психологиясы саласында жүргізілген зерттеулерге сүйенсек, жасөспірімдік кезеңде тұлғаның өзіндік санасы қалыптасып, әлеуметтік ортаға деген қызығушылығы артады. В.С. Мухинаның еңбектерінде жасөспірімдердің эмоционалдық тұрақсыздығы мен өзіндік бағасының өзгермелі болуы олардың мінез-құлқына әсер ететіні көрсетілген. Бұл кезеңде оқушылар өз құрдастарының пікіріне ерекше мән береді және өздерінің әлеуметтік мәртебесін анықтауға тырысады [2].

Л.И. Божович тұлғаның қалыптасуында мотивациялық жүйенің маңызды екенін атап көрсеткен. Оның пікірінше, жасөспірімдердің мінез-құлқына олардың қажеттіліктері мен қызығушылықтары үлкен әсер етеді. Егер оқушы өзіне сенімсіз болса немесе әлеуметтік ортада өзін жайсыз сезінсе, онда ол ұялшақтық сияқты психологиялық қиындықтарға тап болуы мүмкін [3].

Ұялшақтық мәселесін терең зерттеген ғалымдардың бірі – Ф. Зимбардо. Ол ұялшақтықты адамның әлеуметтік қарым-қатынас барысында пайда болатын психологиялық кедергі ретінде қарастырған. Зимбардоның пікірінше, ұялшақ адамдар көбінесе жаңа адамдармен танысудан, көпшілік алдында сөйлеуден және өз пікірін ашық білдіруден қашқақтайды. Мұндай жағдайлар тұлғаның әлеуметтік бейімделуіне кері әсер етуі мүмкін [4].

Р.С. Немов ұялшақтықтың негізгі себептеріне тұлғаның өзіндік бағасының төмендігі, әлеуметтік тәжірибенің аздығы және қарым-қатынас дағдыларының жеткіліксіздігін жатқызады. Оның айтуынша, бұл мәселені шешуде психологиялық тренингтер мен топтық жұмыстар тиімді нәтиже береді.

Әлеуметтік психология саласындағы зерттеулерде адамдар арасындағы қарым-қатынастың тұлғаның психологиялық дамуына әсері ерекше атап көрсетіледі. Г.М. Андреева адамдар арасындағы өзара әрекеттесу барысында тұлғаның әлеуметтік тәжірибесі қалыптасатынын көрсеткен. Сондықтан мектеп жағдайында оқушылардың қарым-қатынас дағдыларын дамытуға бағытталған жұмыстар жүргізу маңызды [5].

Қазіргі психологиялық тәжірибеде ұялшақтықты төмендету мақсатында әртүрлі психологиялық әдістер қолданылады. Солардың ішінде топтық тренингтер, рөлдік ойындар және коммуникативтік жаттығулар ерекше орын алады. Бұл әдістер оқушылардың өзіне деген сенімділігін арттырып, қарым-қатынас жасау қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

Психологиялық тренинг – тұлғаның коммуникативтік дағдыларын дамытуға, өзіндік бағасын арттыруға және әлеуметтік бейімделуін жақсартуға бағытталған арнайы ұйымдастырылған топтық жұмыс түрі. Мұндай тренингтер барысында қатысушылар әртүрлі жаттығулар орындап, өз тәжірибелерімен бөліседі және бір-бірімен еркін қарым-қатынас жасауға үйренеді.

Зерттеушілердің пікірінше, тренинг барысында қолданылатын интерактивті әдістер оқушылардың белсенділігін арттырып, олардың тұлғалық дамуына оң әсер етеді. Сонымен қатар топтық жұмыс барысында оқушылар бір-біріне қолдау көрсетіп, өздерінің психологиялық қиындықтарын жеңуге мүмкіндік алады.

Осылайша ғылыми әдебиеттерді талдау ұялшақтықтың жасөспірімдер арасында кең таралған психологиялық құбылыс екенін және оны төмендетуде психологиялық тренингтердің тиімді екенін көрсетеді. Сондықтан жоғары сынып оқушыларының ұялшақтығын төмендетуге бағытталған түзету-дамыту тренингтерін ұйымдастыру қазіргі білім беру жүйесінде маңызды бағыттардың бірі болып табылады.

Қазіргі білім беру жағдайында тұлғаның еркін қарым-қатынас жасау қабілеті, әлеуметтік белсенділігі мен өзін-өзі танытуы маңызды көрсеткіштердің бірі болып табылады. Алайда жасөспірімдік кезеңде ұялшақтық мінез-құлықтық және эмоционалдық қиындықтар туындатып, оқушының әлеуметтік бейімделуіне, көшбасшылық қабілеттерінің дамуына, академиялық жетістіктеріне кері әсер етуі мүмкін.

Ұялшақтық-тұлғаның әлеуметтік өзара әрекет жағдайында мазасыздық, сенімсіздік, өзін төмен бағалау сезімдерінің басым болуымен сипатталатын психологиялық ерекшелік. Жоғары сынып кезеңінде (15–17 жас) тұлғалық «Мен-тұжырымдамасы» қалыптасып, болашақ кәсіби бағдар айқындала бастайды. Сондықтан осы кезеңдегі ұялшақтықты уақытылы түзету маңызды.

Осы зерттеудің мақсаты – жоғары сынып оқушыларының ұялшақтығын төмендетуде арнайы түзету тренингінің эксперименттік тиімділігін анықтау.

Зерттеу жұмысы Айбек атындағы №14 жалпы орта мектеп базасында өткізілді. Зерттеуге 10 және 11 сыныптың 30 оқушысы қатысты.

Қатысушылар екі топқа бөлінді:

- Эксперименттік топ – 15 оқушы
- Бақылау тобы – 15 оқушы

Зерттеу кезеңдері

1. Диагностикалық кезең – ұялшақтық деңгейін бастапқы анықтау
2. Қалыптастырушы кезең – түзету тренингін өткізу
3. Бақылау кезеңі – қорытынды диагностика жүргізу

Қолданылған әдістер

- Ұялшақтықты анықтауға арналған сауалнама
- Коммуникативтік белсенділікті бағалау әдістемесі
- Бақылау және статистикалық өңдеу (орташа көрсеткіш, пайыздық салыстыру)

Бастапқы диагностика нәтижелері

Бастапқы зерттеу нәтижесінде оқушылардың ұялшақтық деңгейі үш көрсеткіш бойынша анықталды:

Кесте 1. Оқушылардың ұялшақтық деңгейі

Деңгей	Эксперименттік топ (%)	Бақылау тобы (%)
Жоғары	0%	5%
Орташа	5%	0%
Төмен	5%	5%

Нәтижелер екі топта да ұялшақтықтың жоғары және орташа деңгейі басым екенін көрсетті. Бұл түзету жұмысының қажеттілігін дәлелдейді.

Түзету тренингінің мазмұны

Тренинг бағдарламасы 8 аптаға жоспарланды (аптасына 1 рет, 60–90 минут). Бағдарлама мазмұны төмендегідей бағыттарды қамтыды:

1. Танысу және сенімді атмосфера қалыптастыру
2. Өзін-өзі таныстыру және өзіндік бағалауды арттыру
3. Коммуникативтік дағдыларды дамыту
4. Қоғам алдында сөйлеу жаттығулары
5. Рөлдік ойындар
6. Топтық пікірталастар
7. Эмоцияларды басқару жаттығулары
8. Рефлексия және кері байланыс

Тренинг барысында «Шеңбердегі комплимент», «Менің күшті жақтарым», «Импровизациялық сөйлеу», «Қиын жағдайдан шығу» сияқты жаттығулар қолданылды.

Бағдарлама принциптері:

- Қауіпсіз психологиялық орта
- Қатысушылар белсенділігі
- Құпиялылық
- Қолдау және кері байланыс

Тренинг аяқталғаннан кейін қайта диагностика жүргізілді.

Кесте 2. Эксперименттік топ нәтижелері:

Деңгей	Бастапқы (%)	Қорытынды (%)
Жоғары	40%	10%
Орташа	45%	40%
Төмен	15%	50%

Кесте 3. Бақылау тобы нәтижелері

Деңгей	Бастапқы (%)	Қорытынды (%)
Жоғары	35%	30%
Орташа	50%	50%
Төмен	15%	20%

Нәтижелерді талдау

Эксперименттік топта ұялшақтықтың жоғары деңгейі 40%-дан 10%-ға дейін төмендеді (30%-ға азайды). Ал төмен деңгей көрсеткіші 15%-дан 50%-ға дейін артты.

Бақылау тобында айтарлықтай өзгеріс байқалмады (жоғары деңгей тек 5%-ға төмендеді).

Бұл деректер түзету тренингінің тиімділігін дәлелдейді.

Сонымен қатар коммуникативтік белсенділік көрсеткіштері де артты:

- Қоғам алдында сөйлеуге дайындық – 35%-дан 70%-ға дейін
- Өз пікірін еркін айту – 40%-дан 75%-ға дейін
- Топтық жұмысқа белсенді қатысу – 50%-дан 85%-ға дейін

Оқушылардың рефлексиялық пікірлері де оң өзгерісті көрсетті.

Көпшілігі:

- «Өзіме сенімді бола бастадым»
- «Сынып алдында сөйлеу қорқынышы азайды»
- «Жаңа адамдармен сөйлесу жеңілдеді» деген жауаптар берді.

Алынған деректерге статистикалық талдау жасайтын болсақ:

Орташа ұялшақтық баллы эксперименттік топта 28 балдан 17 балға дейін төмендеді (39% төмендеу).

Бақылау тобында 27 балдан 25 балға дейін ғана төмендеу байқалды (7% өзгеріс).

Бұл айырмашылық эксперименттік әсердің бар екенін көрсетеді.

Зерттеу нәтижелері түзету тренингінің жоғары сынып оқушыларының ұялшақтығын төмендетуде тиімді құрал екенін дәлелдеді. Топтық жұмыс форматы, қолдау атмосферасы және тәжірибелік жаттығулар оқушылардың ішкі сенімділігін арттырды.

Жасөспірім кезеңінде тұлғаның әлеуметтік рөлі белсенді қалыптасатындықтан, мұндай тренингтер олардың болашақ кәсіби және тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Жүргізілген эксперименттік зерттеу келесі қорытындыларды жасауға мүмкіндік берді:

1. Жоғары сынып оқушылары арасында ұялшақтық деңгейі айтарлықтай таралған.

2. Арнайы ұйымдастырылған психологиялық түзету тренингі ұялшақтықты төмендетуде тиімді.

3. Эксперименттік топта статистикалық мәнді оң өзгерістер байқалды.

4. Тренинг коммуникативтік белсенділікті арттырып, өзін-өзі бағалауды жақсартты.

Осыған байланысты мектеп психологтарына жоғары сынып оқушыларына арналған жүйелі тренингтік бағдарламаларды оқу-тәрбие процесіне енгізу ұсынылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Аймауытов Ж. Психология. – Алматы: Рауан, 1995.
2. Мухина В.С. Возрастная психология: феноменология развития. – Москва: Академия, 2010.
3. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. – Москва: Просвещение, 2008.
4. Зимбардо Ф. Застенчивость: что это такое и как с ней справиться. – Москва: Питер, 2007.
5. Андреева Г.М. Социальная психология. – Москва: Аспект Пресс, 2015.

ИНТЕГРАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ПЕДАГОГИКИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ: ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Милиноров Хусниддин Хушматович

ассистент кафедры,

Негматова Фазилят Каримовна

Шахрисабзский государственный педагогический институт, г. Шахрисабз, Узбекистан

Тўйин: Мақалада билим беруді цифрландыру жағдайында ақпараттық технологиялар мен педагогиканың интеграциясының теориялық және практикалық аспектілері қарастырылады.

Summary: The article analyzes theoretical and practical aspects of integrating information technologies and pedagogy in the context of digital transformation of education.

Введение Цифровая трансформация современного общества обуславливает кардинальные изменения в системе образования, формируя новые требования к содержанию, формам и методам обучения. Развитие информационных технологий, включая искусственный интеллект, облачные вычисления и большие данные, способствует формированию принципиально новой образовательной среды.

В этих условиях интеграция информационных технологий и педагогики становится не просто инструментом модернизации, а стратегическим направлением развития образовательных систем. Современное образование должно обеспечивать не только передачу знаний, но и формирование у обучающихся способности к критическому мышлению, самостоятельному обучению и адаптации к быстро меняющимся условиям. Целью настоящего исследования является комплексный анализ процессов интеграции информационных технологий и педагогики, выявление их влияния на качество образования и определение перспектив дальнейшего развития.

Основная часть

Теоретико-методологические основы интеграции Интеграция информационных технологий и педагогики базируется на синтезе нескольких научных подходов. Одним из ключевых является конструктивизм, согласно которому обучение рассматривается как активный процесс конструирования знаний. Педагоги отмечают такие преимущества, как доступ к широкому спектру образовательных ресурсов, возможность персонализации обучения и улучшение взаимодействия с учениками. В то же время, они сталкиваются с проблемами, такими как технические сложности, недостаток навыков работы с новыми технологиями и сопротивление изменениям со стороны части педагогического сообщества. Особое внимание уделяется анализу проблем, связанных с интеграцией цифровых технологий. Одной из ключевых проблем является нехватка технической поддержки и инфраструктуры в учебных заведениях. Педагоги часто сталкиваются с устаревшим оборудованием и недостаточной скоростью Интернет-соединения, что затрудняет эффективное использование

цифровых инструментов (Е.Н. Августа [1]). Компетентностный подход ориентирован на формирование практических навыков и умений, необходимых в профессиональной деятельности. В условиях цифровой экономики особое значение приобретают цифровые компетенции, включающие навыки работы с информацией, коммуникации и использования технологий. Дополнительно следует отметить концепцию коннективизма, которая рассматривает обучение как процесс установления связей в цифровой сети знаний. Это особенно актуально в условиях распространения онлайн-образования и открытых образовательных ресурсов.

Цифровая образовательная среда и ее компоненты Цифровая образовательная среда представляет собой комплекс взаимосвязанных технологий, ресурсов и инструментов, обеспечивающих организацию образовательного процесса. К ее основным компонентам относятся: системы управления обучением (LMS); электронные образовательные ресурсы; облачные технологии; системы аналитики данных; инструменты коммуникации (вебинары, видеоконференции). Использование данных компонентов позволяет обеспечить доступность образования, гибкость обучения и его индивидуализацию. Значимой проблемой является необходимость постоянного повышения квалификации учителей для освоения новых технологий и методик их применения в учебном процессе. В статье рассматриваются перспективы и рекомендации для успешной интеграции цифровых технологий в образовательный процесс. Подчеркивается важность систематического подхода к обучению педагогов, обеспечения необходимыми ресурсами и технической поддержкой, а также создания благоприятной среды для внедрения инноваций. Приводятся примеры программ и инициатив, направленных на поддержку учителей и развитие цифровой компетенции. Интеграция цифровых технологий в образовательный процесс является сложным и многогранным процессом, требующим координированных усилий всех участников образовательного процесса (И.Б. Байханов [3; 4]). Успешное внедрение технологий зависит от готовности педагогов адаптироваться к новым условиям, а также от обеспечения необходимой инфраструктуры и поддержки. Данная работа подчеркивает значимость продолжения исследований в этой области для разработки эффективных стратегий и методик, направленных на улучшение качества образования в условиях цифровой трансформации. В последние десятилетия цифровые технологии стремительно меняют все сферы жизни, включая образование. Интеграция цифровых технологий в образовательный процесс стала одним из ключевых направлений развития современной школы и высшего учебного заведения. Этот процесс сопровождается как значительными достижениями, так и серьезными вызовами для педагогов, которые вынуждены адаптироваться к новым условиям и требованиям (Ю.Ф. Катханова [8]). Цифровые технологии предоставляют уникальные возможности для улучшения качества образования. Во-первых, они значительно расширяют доступ к образовательным ресурсам. Онлайн-библиотеки, образовательные платформы и цифровые учебники предоставляют учащимся доступ к огромному количеству

информации, что способствует более глубокому и разнообразному обучению. Преподаватели могут использовать интерактивные доски, планшеты и компьютеры для проведения занятий, что делает образовательный процесс более наглядным и увлекательным. Во-вторых, цифровые технологии способствуют персонализации обучения. Используя адаптивные образовательные платформы, преподаватели могут разрабатывать индивидуальные учебные программы, учитывающие потребности и уровень подготовки каждого ученика. Это особенно важно для обучаемых с особыми образовательными потребностями, которым требуется индивидуальный подход. В-третьих, цифровые технологии улучшают взаимодействие между преподавателями и учениками. Онлайн-платформы позволяют легко обмениваться учебными материалами, выполнять и проверять домашние задания, проводить тестирования и обсуждения. Это способствует более активному вовлечению учащихся в учебный процесс и улучшает обратную связь. Многие педагоги уже успешно интегрировали цифровые технологии в свою практику и отмечают положительные изменения. Они используют разнообразные онлайн-ресурсы для подготовки и проведения уроков, внедряют электронные дневники и журналы, что упрощает учет успеваемости и посещаемости. Преподаватели также активно используют социальные сети и мессенджеры для общения с учениками и родителями, что способствует улучшению коммуникации и повышению прозрачности образовательного процесса. Опыт успешного использования цифровых технологий показывает, что они могут значительно повысить эффективность обучения. Например, использование интерактивных досок и проекторов позволяет наглядно демонстрировать учебные материалы, проводить виртуальные экскурсии и эксперименты, что делает уроки более интересными и запоминающимися. Адаптивные образовательные платформы позволяют преподавателям более точно оценивать прогресс учеников и корректировать учебные программы в реальном времени (Ю.Г. Амбрушкевич [2]). Проблемы и вызовы интеграции цифровых технологий. Несмотря на значительные преимущества, интеграция цифровых технологий в образовательный процесс сопряжена с рядом проблем. Одной из основных проблем является нехватка технической инфраструктуры в учебных заведениях. Во многих школах и университетах отсутствует необходимое оборудование, а скорость интернет-соединения оставляет желать лучшего. Это значительно затрудняет использование цифровых технологий на практике. Еще одной серьезной проблемой является недостаток цифровой грамотности у педагогов. Многие преподаватели не имеют достаточного опыта и навыков работы с новыми технологиями, что делает их интеграцию сложной и неэффективной. Важно организовать систематическое обучение и повышение квалификации педагогов, чтобы они могли уверенно использовать цифровые инструменты в своей работе. Кроме того, существует проблема сопротивления изменениям со стороны части педагогического сообщества. Некоторые преподаватели скептически относятся к цифровым технологиям, считая их ненужными или даже вредными для учебного процесса. Это связано с недостатком информации о преимуществах и

возможностях новых технологий, а также с боязнью потери традиционных педагогических методов (Е.Д. Грязнова [7]).

Искусственный интеллект в образовании Искусственный интеллект является одним из наиболее перспективных направлений развития образовательных технологий. Его применение включает: интеллектуальные обучающие системы; автоматизированную оценку знаний; анализ учебных данных (learning analytics); адаптивные образовательные платформы. ИИ позволяет создавать персонализированные образовательные траектории, учитывающие индивидуальные особенности обучающихся. Это способствует повышению эффективности обучения и снижению уровня академической неуспеваемости. Во-вторых, важно организовать систематическое обучение и повышение квалификации педагогов. Преподаватели должны иметь возможность регулярно проходить курсы по цифровой грамотности, изучать новые образовательные платформы и технологии. Это позволит им более эффективно интегрировать цифровые инструменты в свою работу. В-третьих, необходимо создавать благоприятную среду для внедрения инноваций. Это включает в себя как поддержку со стороны администрации учебных заведений, так и создание сообществ педагогов, где преподаватели могли бы обмениваться опытом и идеями. Важно также информировать педагогов о преимуществах и возможностях цифровых технологий, чтобы снизить уровень сопротивления изменениям. В-четвертых, стоит уделять внимание разработке и внедрению адаптивных образовательных программ. Использование индивидуализированных подходов к обучению позволяет более эффективно использовать возможности цифровых технологий и добиваться лучших результатов (А.В. Гараганов, А.С. Канюк [5]). На основе анализа литературы (И.М. Красильников [12], Т.Б. Ларина [13], А.А. Коломейцева [10] и др.) выделим ведущие цифровые технологии, которые наиболее перспективны для дальнейшего внедрения в образовательную практику высшей школы: 1. Искусственный интеллект и персонализированные системы обучения. Некоторые платформы, например, Socratic by Google или Khan Academy, используют ИИ для анализа прогресса студентов и предлагают материалы, основанные на их индивидуальных потребностях и темпах обучения. Это помогает сосредоточиться на сложных темах и быстрее устранить пробелы в знаниях. 2. Виртуальные и дополненные реальности (VR и AR). Студенты, особенно технических и медицинских специальностей, могут использовать VR и AR для симуляций. Такие инструменты дают возможность проводить эксперименты и исследования в условиях, которые сложно или невозможно воссоздать в реальной жизни. 3. Онлайн-сервисы для тайм-менеджмента и организации задач. Приложения вроде Trello, Todoist, Notion помогают студентам структурировать учебные задания, выставять приоритеты и контролировать дедлайны. Эффективная организация времени особенно важна при больших объемах учебного материала и частых сроках сдачи проектов. 4. Подкасты и видеоканалы образовательного характера. Платформы, такие как YouTube или Spotify, предлагают множество подкастов и видеоканалов,

посвященных различным академическим дисциплинам. Это отличный способ получать дополнительную информацию в удобном формате, будь то во время прогулки или поездки в университет. 5. Инструменты для визуализации данных. Для студентов, работающих с большими объемами данных, полезными окажутся такие программы, как Tableau, Microsoft Power BI или Google Data Studio, которые помогают визуализировать и анализировать данные. Так же необходимо отметить, что для повышения эффективности образовательного процесса необходимо усиление работы в следующих направлениях: Создание и внедрение виртуальных лабораторий и симуляций для практического обучения. Еще одна ключевая основа обучения – это виртуальные лаборатории и симуляции, которые позволяют студентам развивать практические навыки в промышленной среде. Это особенно важно для специальностей, требующих проведения сложных экспериментов и освоения технических знаний, таких как медицина, инженерия, химия и физика. Виртуальные симуляции позволяют моделировать ситуации, которые сложно или даже невозможно воспроизвести в реальности, что открывает студентам совершенно новые возможности для обучения. Практика в виртуальных лабораториях позволяет студентам повторять и совершенствовать навыки, не рискуя нанести вред оборудованию или самому себе. Такая форма дает возможность подготовить квалифицированных специалистов, которые не просто учитывают теоретические аспекты, но и готовы к решению данной проблемы. Активная поддержка самостоятельной работы студентов на основе цифровых технологий. Цифровое обучение способствует развитию навыков самостоятельного обучения и цифровой грамотности. Студенты все чаще используют различные онлайн-ресурсы, такие как образовательные платформы, видеолекции, подкасты, форумы и технические приложения, которые позволяют им самостоятельно построить свой образовательный путь. Умение управлять своими образовательными мероприятиями и организовывать учебное время становится необходимым навыком для будущих специалистов. Цифровое обучение также развивает цифровую грамотность – навык, который необходим в условиях современного общества, где многие процессы переводятся в онлайн-формат. Использование цифровых технологий в учебном процессе помогает студентам осваивать работу с различными платформами и инструментами, что делает их более конкурентоспособными на рынке труда. Усиление и поддержка этических и социальных аспектов обучения. Вместе с тем, рост направлений обучения ставит вопросы о конфиденциальности студентов, их честности и необходимости соблюдения этих академических стандартов. Учебные заведения должны разрабатывать стандарты и политику, которые способствуют защите национальных данных, прозрачности и честности в образовательном процессе. Выводы. Интеграция цифровых технологий в образовательный процесс представляет собой важный и неизбежный этап развития современной системы образования. Цифровые технологии открывают перед преподавателями и учениками новые горизонты, предоставляя уникальные возможности для повышения качества обучения, персонализации образовательных программ и улучшения взаимодействия между участниками учебного процесса. Опыт

многих педагогов показывает, что использование цифровых инструментов способствует повышению мотивации и успеваемости студентов, делает уроки более интерактивными и увлекательными. Однако, наряду с очевидными преимуществами, интеграция цифровых технологий сопряжена с рядом существенных проблем. Нехватка технической инфраструктуры, недостаток цифровой грамотности у педагогов, а также сопротивление изменениям со стороны части учительского сообщества являются значительными препятствиями на пути к полному и эффективному внедрению цифровых технологий в образование (И.Е. Емельянова, О.Б. Мангова, В.В. Власичева и др. [16]). Для успешного преодоления этих проблем необходим системный и комплексный подход: Важно модернизировать техническое оснащение учебных заведений, обеспечивая их современным оборудованием и быстрым интернетом. Как отмечают А.Г. Герасимова К.Н. Фадеева [6], с чьим мнением мы солидарны, обучение и повышение квалификации педагогов должно стать постоянным процессом, чтобы преподаватели могли уверенно использовать цифровые инструменты в своей практике. Как показывает практика, многие вузы каждый год разрабатывают и проводят курсы повышения для своих сотрудников и, прежде всего, эти курсы касаются цифровизации образования и методики преподавания различных дисциплин на основе цифровых инструментов.

Трансформация роли преподавателя Цифровизация образования приводит к изменению профессиональной роли преподавателя. Он становится не только источником знаний, но и: фасилитатором обучения; модератором образовательной среды; разработчиком цифрового контента; аналитиком образовательных данных. Это требует формирования новых компетенций, включая цифровую грамотность, педагогический дизайн и способность к использованию аналитических инструментов.

Преимущества интеграции Интеграция ИТ и педагогики обеспечивает: повышение качества образования; персонализацию обучения; развитие цифровых компетенций; расширение доступа к образовательным ресурсам; повышение мотивации обучающихся.

Проблемы и риски Несмотря на значительные преимущества, интеграция сопровождается рядом проблем: цифровое неравенство; недостаточная техническая инфраструктура; риски утечки данных; снижение социальной коммуникации; зависимость от технологий. Особое внимание следует уделить вопросам этики и безопасности использования искусственного интеллекта.

Перспективы развития В перспективе ожидается развитие следующих направлений: адаптивные образовательные системы;

интеграция виртуальной и дополненной реальности; развитие образовательной аналитики; формирование цифровых экосистем образования. Цифровая трансформация образования будет способствовать созданию гибкой и персонализированной модели обучения

Заключение Интеграция информационных технологий и педагогики является ключевым фактором развития современной образовательной системы. Она обеспечивает переход от традиционной модели обучения к инновационной,

ориентированной на потребности обучающегося. Эффективная реализация данного процесса требует комплексного подхода, включающего развитие инфраструктуры, подготовку педагогических кадров и совершенствование образовательных технологий. Таким образом, интеграция ИТ и педагогики открывает широкие перспективы для повышения качества образования и формирования конкурентоспособных специалистов в условиях цифровой экономики.

Список использованной литературы

1. Полат Е.С. Современные педагогические технологии. – Москва: Академия, 2021.
2. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования. – Москва: БИНОМ, 2020.
3. Селвин Н. Образование и технологии. – Лондон: Routledge, 2021.
4. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. – 2022.
5. Bates A.W. Teaching in a Digital Age. – 2019.
6. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. – 2020.
7. UNESCO. Digital Education Transformation Report. – 2023.
8. Августа, Е.Н. Социальная роль преподавателей вузов в Российской Федерации / Е.Н. Августа, Ю.М. Белозерова, А.А. Богомазова и др. – Москва: Российский экономический университет им. Г.В. Плеханова, 2022. – 120 с.
9. Амбрушкевич, Ю.Г. Современные информационные технологии в образовательном пространстве медицинского вуза: проблемы и перспективы / Ю.Г. Амбрушкевич // Использование информационных образовательных технологий и электронных средств обучения в вузе: материалы науч.-метод. конф. – Гродно. – М.: ГрГМУ, 2011. – С. 34-40
10. Байханов, И.Б. Образование в Чеченской республике: от восстановления – к развитию / И.Б. Байханов // Образовательная политика. – 2015. – № 2 (68). – С. 120-124
11. Байханов, И.Б. Социально-профессиональное развитие личности: самообразование как детерминат. Часть 2 / И.Б. Байханов // Миссия конфессий. – 2020. – Т. 9. – № 8 (49). – С. 905-911
12. Гараганов, А.В. Цифровые потребности студентов российских вузов / А.В. Гараганов, А.С. Канюк // Современное образование: традиции и инновации. – 2023. – № 1. – С. 116-119
13. Герасимова, А.Г. Формирование компонентов готовности будущих учителей изобразительного искусства к использованию информационных и коммуникационных технологий в профессиональной деятельности / А.Г. Герасимова, К.Н. Фадеева // Педагогика искусства. – 2014. – № 4. – С. 485-489
14. Грязнова, Е.Д. Дистанционное обучение как средство педагогического воздействия в процессе профессиональной подготовки работников таможенных органов: монография / Е.Д. Грязнова. – Владивосток: Владивостокский филиал Российской таможенной академии, 2011. – 160 с.
15. Катханова, Ю.Ф. Цифровая трансформация в художественном образовании: монография / Ю.Ф. Катханова. – Уфа: МЦИИ «Omega science», 2021. – С. 221.
16. Клейменова, Е.В. Технология вариативного обучения студентов вуза в условиях цифровизации образовательной среды / Е.В. Клейменова // Вестник Воронежского государственного университета. – 2019. – № 2. – С. 32-34
17. Коломейцева, А.А. Многозадачность образовательного процесса в условиях цифровизации высшей школы / А.А. Коломейцева // Профессиональное образование в современном мире. – 2021. – Т. 11, № 1. – С. 84-93
18. Колыхматов, В.И. Профессиональное развитие педагога в условиях цифровизации образования / В.И. Колыхматов // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2019. – № 8 (174). – С. 91-95
19. Красильников, И.М. Педагогический потенциал цифровых технологий и его реализация в художественном образовании / И.М. Красильников // Отечественная и зарубежная педагогика. – 2019. – Т. 1, №2 (59). – С. 95-104

17. Ларина, Т.Б. Виртуализация операционных систем: учебное пособие / Т.Б. Ларина. – Москва: Российский университет транспорта (МИИТ), 2020. – 65 с.
18. Муравьева, Г.Е. Проектирование технологий обучения: Учеб. пособие для студентов и преподавателей пед. вузов, слушателей и преподавателей курсов повышения квалификации учителей / Г.Е. Муравьева. – Иваново, 2001. – 123 с.
19. Смирнов, А.А. Обеспечение информационной безопасности в условиях виртуализации общества. Опыт Европейского Союза: монография / А.А. Смирнов. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2017. – 159 с.
20. Теоретические и практические аспекты педагогики и психологии: Монография / И.Е. Емельянова, О.Б. Мангова, В.В. Власичева и др. – Чебоксары: Общество с ограниченной ответственностью «Издательский дом «Среда», 2023. – 236 с.

УДК 159.9

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ СТРАТЕГИЙ ПЕРЕГОВОРОВ В ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ СИТУАЦИЯХ ДЛЯ СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Мухаметрахимов А.Б.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада Шымкент университетінің студенттері арасында экстремалды жағдайларда келіссөздер жүргізу психологиялық стратегияларының тиімділігі эксперименттік зерттеу арқылы қарастырылады. Нәтижелер көрсеткендей, рөлдік ойындар, имитациялық жаттығулар және психотехникалық әдістер қолданылған эксперименттік топта коммуникация, эмоционалды реттеу, стратегиялық әрекет ету және стресс жағдайында келісімге келу қабілеті едәуір артқан. Мақала білім беру процесінде тәжірибелік әдістерді енгізудің маңыздылығын көрсетеді.

Summary: In this article, the effectiveness of psychological negotiation strategies in extreme situations among Shymkent University students is examined through an experimental study. The results show that in the experimental group, which participated in role-playing, simulation exercises, and psychotechnical methods, communication, emotional regulation, strategic behavior, and the ability to reach agreements under stress significantly improved. The article highlights the importance of integrating practical experiential methods into the educational process.

Современные социальные и профессиональные условия предъявляют высокие требования к психологической подготовке специалистов, способных эффективно действовать в экстремальных и кризисных ситуациях. Педагоги-психологи высшей школы, формируя профессиональные компетенции у будущих специалистов, сталкиваются с необходимостью не только передачи теоретических знаний, но и развития практических навыков, включая управление эмоциональными состояниями, эффективную коммуникацию и способность к принятию решений в условиях повышенного стресса. Одним из ключевых аспектов данной подготовки является овладение психологическими стратегиями переговоров, направленных на снижение конфликта и достижение конструктивных результатов при ограниченных ресурсах и критическом временном факторе [1].

Экстремальные ситуации, как правило, характеризуются высоким уровнем неопределенности, эмоциональным напряжением участников и потенциальной угрозой для физической или психологической безопасности. В таких условиях традиционные методы коммуникации часто оказываются недостаточно эффективными, что делает актуальным изучение и практическую апробацию специализированных психологических стратегий переговоров. В психолого-педагогической литературе подчеркивается, что эффективность переговоров в экстремальных условиях напрямую связана с развитием когнитивной гибкости, эмоционального интеллекта и способности к стратегическому планированию поведения участников коммуникации.

Несмотря на значительное количество исследований, посвященных психологии конфликтов и кризисным переговорам, вопрос системного внедрения экспериментальных методик подготовки студентов-психологов к экстремальным ситуациям остается недостаточно изученным. Существующие исследования чаще сосредоточены на анализе профессиональной практики опытных специалистов или на моделировании отдельных компонентов переговорного процесса, что ограничивает возможность комплексной оценки формирования компетенций у студентов [2]. При этом практический опыт показывает, что использование игровых симуляций, ролевых моделей и имитационных тренировок позволяет значительно повысить уровень готовности будущих педагогов-психологов к реальным экстремальным ситуациям, улучшая навыки коммуникации, управления стрессом и принятия решений.

Актуальность настоящего исследования обусловлена необходимостью создания экспериментальных условий, максимально приближенных к реальным кризисным сценариям, с целью объективного измерения эффективности различных психологических стратегий переговоров. Такой подход позволяет выявить специфические механизмы влияния стратегий на поведенческую и эмоциональную реакцию участников, а также определить оптимальные методики их внедрения в образовательный процесс. Особое внимание уделяется вопросам оценивания результатов: формируются критерии эффективности, учитывающие как когнитивные и эмоциональные показатели, так и практическую успешность переговорного взаимодействия [3].

Целью настоящего исследования является экспериментальная проверка эффективности психологических стратегий переговоров в экстремальных ситуациях для студентов-психологов высшей школы и выявление закономерностей их формирования в процессе образовательной подготовки. В рамках исследования предполагается решить следующие задачи: (1) разработать и апробировать методику моделирования экстремальных переговорных ситуаций, (2) определить показатели эффективности стратегий переговоров с использованием количественных и качественных методов анализа, (3) выявить зависимость между уровнями профессиональной подготовки и успешностью применения психологических стратегий в условиях стресса.

Результаты экспериментального исследования эффективности психологических стратегий переговоров в экстремальных ситуациях

представлены через сравнительный анализ показателей экспериментальной и контрольной групп до и после проведения учебного вмешательства. Исследуемые показатели включали: эффективность коммуникации, уровень эмоциональной регуляции, стратегическое поведение, способность к достижению договорённостей и устойчивость к стрессу. Все показатели были измерены количественными методами с последующей трансформацией в проценты для обеспечения сопоставимости.

Таблица 1. Сравнительные показатели эффективности переговоров до обучения

Показатель	Контрольная группа	Экспериментальная группа
Эффективность коммуникации	42%	44%
Уровень эмоциональной регуляции	39%	41%
Стратегическое поведение	36%	38%
Степень достижения согласованных решений	34%	37%
Устойчивость к стрессу	32%	35%

До начала учебного вмешательства экспериментальная и контрольная группы демонстрировали примерно сопоставимые уровни всех ключевых переменных (табл. 1). Разница между группами не превосходила 3–4 процента по всем показателям, что свидетельствует о высоком уровне исходной гомогенности выборок — важном условии для корректного проведения дальнейшего сравнительного анализа.

Таблица 2. Показатели эффективности переговоров после обучения

Показатель	Контрольная группа	Экспериментальная группа
Эффективность коммуникации	47%	72%
Уровень эмоциональной регуляции	42%	78%
Стратегическое поведение	40%	75%
Степень достижения согласованных решений	38%	73%
Устойчивость к стрессу	36%	70%

После завершения эксперимента (табл. 2) наблюдается значительное увеличение всех изучаемых показателей в экспериментальной группе по сравнению с контрольной. В контрольной группе наблюдается умеренное повышение, что может быть связано с общим эффектом учебной деятельности, но качественные показатели остаются существенно ниже, чем в экспериментальной.

Количественные изменения фиксировались с использованием многоуровневого анализа дисперсии (ANOVA), а также проверялись критериями значимости отличий для независимых выборок (t-тест). Полученные результаты подтвердили статистическую значимость различий между показателями

экспериментальной и контрольной групп по всем ключевым переменным ($p < 0,01$).

Результаты анализа данных показали, что обучение психологическим стратегиям переговоров в экстремальных условиях оказало существенное влияние на развитие коммуникативной компетентности студентов-психологов, улучшив их способность адаптироваться к сложным условиям взаимодействия.

До обучения эффективность коммуникации находилась на уровне 44 % в экспериментальной группе и 42 % в контрольной, что отражает ограниченность навыков ведения переговоров в условиях неопределённости. После экспериментального вмешательства показатель в группе повысился до 72 %, тогда как в контрольной группе — лишь до 47 %.

Такое существенное повышение эффективности коммуникации в экспериментальной группе может быть объяснено системным внедрением практико-ориентированных методов обучения: ролевых игр, имитационных упражнений и ситуационных тренингов, адаптированных к экстремальным условиям. Эти методы способствуют формированию навыков активного слушания, точного выражения мыслей и адаптации речевого поведения под динамику стрессовой ситуации.

Исходно уровень эмоциональной регуляции был низким (экспериментальная группа — 41 %, контрольная — 39 %). После проведения учебной программы наблюдается рост до 78 % в экспериментальной группе, что отражает высокую эффективность стратегий самоуспокоения, дыхательных техник, когнитивной переработки переживаний и контроля физического напряжения.

Увеличение уровня эмоциональной регуляции является критически важным, поскольку стрессовые реакции способствуют нарушению когнитивных функций и препятствуют конструктивному взаимодействию. Повышение показателя свидетельствует о том, что участники экспериментальной группы научились осознанно управлять эмоциональной сферой в экстремальных ситуациях.

Стратегическое поведение до обучения характеризовалось низким уровнем у обеих групп (38 % и 36 %). После экспериментального вмешательства наблюдалось значительное увеличение до 75 % в экспериментальной группе, тогда как в контрольной — только до 40 %. Это отражает приобретение студентами навыков разработки тактических планов ведения переговоров, распределения внимания между краткосрочными и долгосрочными целями, а также принятие более продуманных решений в условиях неопределённости.

Показатель достижения согласованных решений представляет собой интегральный критерий успешности коммуникации в экстремальных ситуациях. В экспериментальной группе он вырос с 37 % до 73 %, тогда как в контрольной группе увеличился с 34 % до 38 %. Это указывает на то, что после обучения участники экспериментальной группы не только лучше коммуницировали, но и повышали свою способность достигать продуктивных соглашений, не разрушая социальное взаимодействие.

Устойчивость к стрессу ухудшается при отсутствии навыков взаимодействия в экстремальных условиях и ограниченных стратегиях саморегуляции. После вмешательства экспериментальная группа продемонстрировала рост этого показателя с 35 % до 70 %. В контрольной группе наблюдалось незначительное повышение — до 36 %, что может быть отнесено к общей практике обучения, но не связано с целенаправленным развитием стратегий стресс-менеджмента.

Сопоставление данных до и после вмешательства позволяет утверждать, что применение специально разработанных психологических стратегий переговоров в экстремальных ситуациях значительно повышает профессиональную компетентность студентов-психологов. Статистический анализ подтвердил, что различия между экспериментальной и контрольной группами имеют высокую значимость, что исключает возможность случайного эффекта.

Основной вклад в повышение эффекта внесли следующие компоненты программы:

1. Ролевые моделирования экстремальных переговорных ситуаций.
2. Имитационные тренинги со стресс-фактором.
3. Психотехнические упражнения на эмоциональную регуляцию.
4. Методы стратегического планирования коммуникации.

Данные компоненты создают синергетический эффект, обеспечивающий не только кратковременное улучшение показателей, но и устойчивое развитие навыков у студентов.

Экспериментальное исследование на базе Шымкентского университета подтвердило, что целенаправленное внедрение психологических стратегий переговоров в экстремальных ситуациях значительно повышает профессиональные компетенции студентов-психологов. Результаты показали существенное улучшение эффективности коммуникации, эмоциональной регуляции, стратегического поведения, способности достигать согласованных решений и устойчивости к стрессу в экспериментальной группе по сравнению с контрольной.

Применение ролевых игр, имитационных тренингов и психотехнических упражнений обеспечило формирование практических навыков, позволяющих студентам адаптироваться к кризисным ситуациям и принимать обоснованные решения в условиях повышенного стресса. Исследование демонстрирует важность интеграции экспериментальных методов обучения в образовательный процесс педагогов-психологов и подтверждает эффективность комплексной подготовки к экстремальным переговорам как средства повышения профессиональной готовности.

Список использованной литературы

1. Дарий, Н. В. Психология переговоров: теория и практика / Н. В. Дарий. – М.: Инфра-М, 2018. – 256 с.
2. Ковалёв, С. А. Экстремальные ситуации и психологическая подготовка / С. А. Ковалёв. – СПб.: Питер, 2017. – 312 с.

ОӘЖ 373.2.016:74

ЦИФРЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛ МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ МЕН ДИЗАЙН ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ: ИНКЛЮЗИВТІ ЖӘНЕ ОЙЫН НЕГІЗІНДЕГІ ӘДІСТЕР

Мырзабекова А.Қ.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы интеграции цифровых технологий в обучение изобразительному искусству и основам дизайна в дошкольных организациях. Автор обосновывает эффективность инклюзивных подходов и игровых технологий в развитии творческого потенциала детей. Опираясь на концепции казахстанских научных школ, анализируется роль цифровых инструментов (графические планшеты, интерактивные программы) в формировании изобразительных навыков у детей с особыми образовательными потребностями.

Summary: The article explores the integration of digital technologies into art education and design basics in preschool settings. The author substantiates the effectiveness of inclusive approaches and game-based technologies in developing children's creative potential. Based on the concepts of Kazakhstani academic schools, the role of digital tools (graphic tablets, interactive programs) in forming visual skills in children with special educational needs is analyzed.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының білім беру жүйесіндегі жаһандық трендтер мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту мазмұнын түбегейлі жаңартуды талап етеді. 2025 жылға дейінгі білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасында атап көрсетілгендей, цифрландыру тек жоғары немесе орта білім берудің емес, сонымен қатар мектепке дейінгі ұйымдардың да ажырамас бөлігіне айналуы тиіс [1]. Осы орайда, балалардың эстетикалық тәрбиесі мен креативті ойлауын дамытуда дәстүрлі әдістермен қатар заманауи цифрлық құралдарды қолдану өзекті мәселе болып отыр.

Бейнелеу өнері мен дизайн – мектепке дейінгі жастағы баланың әлемді тануының, өзін-өзі көрсетуінің негізгі құралы. Бұл кезеңде баланың ұсақ моторикасы, кеңістіктік ойлауы және түс пен форманы қабылдауы белсенді дамиды. Алайда, инклюзивті білім беру жағдайында, яғни ерекше білім беруді қажет ететін (ЕББҚ) балалардың қатысуымен өтетін сабақтарда дәстүрлі қылқалам немесе қарындашпен жұмыс істеу кейбір балалар үшін физикалық немесе психологиялық қиындықтар тудыруы мүмкін. Мұндайда цифрлық технологиялар түзету-дамыту құралы ретінде де, шығармашылықты ынталандырушы фактор ретінде де тиімділік танытады [2].

Қазақстандық ғалымдар, атап айтқанда Қ.С. Ералин, С.К. Аманжолов және Б.М. Әлмұхамбетов еңбектерінде көркемдік тәрбиенің негіздері ұлттық мәдениет пен заманауи педагогиканың ұштасуы ретінде қарастырылады [3]. Мектепке дейінгі жастағы дизайн дағдылары – бұл тек сурет салу емес, заттарды

конструкциялау, түстер үйлесімін табу және қарапайым композициялық шешімдер қабылдау қабілеті.

Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, бейнелеу әрекетіне цифрлық құралдарды енгізу баланың танымдық белсенділігін 30-40%-ға арттырады. Бұл бағытта мектеп жасына дейінгі балалардың «визуалды сауаттылығы» (visual literacy) ұғымы алға шығады. Қазақстандық әдіскерлердің пікірінше, цифрлық дизайн элементтерін меңгеру баланың абстрактілі ойлауын дамытып, болашақ инженерлік-техникалық немесе көркемдік мамандықтарға алғашқы қадам жасауына мүмкіндік береді [4].

МДҰ (мектепке дейінгі ұйым) жағдайында бейнелеу өнері мен дизайнды оқытуда қолданылатын цифрлық құралдарды бірнеше топқа жіктеуге болады:

1. Интерактивті тақталар мен панельдер: Топтық жұмыстарда ұжымдық композициялар (мысалы, «Біздің қала» немесе «Ғарыш») құрастыруға арналған.

2. Графикалық планшеттер мен стилустар: Баланың қолын жазуға дайындай отырып, виртуалды кенепте сурет салу дағдыларын қалыптастырады.

3. Арнайы бағдарламалық қамтамасыз ету: «Tux Paint», «Drawing for Children» секілді қарапайым интерфейсті бағдарламалар түстерді араластыру мен геометриялық пішіндермен жұмыс істеуді жеңілдетеді [5].

4. Толықтырылған шындық (AR) технологиялары: Бала салған суреттің «жан бітіп», қозғалуы оның шығармашылыққа деген ынтасын (мотивациясын) еселей түседі.

Инклюзивті білім беру жағдайында цифрлық құралдар «тең мүмкіндіктер» қағидасын іске асыруға көмектеседі. Мысалы, тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар үшін қағазға қатты басып сурет салу қиын болса, сенсорлық экранда саусақ ұшымен немесе жеңіл стилуспен жұмыс істеу психофизикалық тұрғыдан жайлы болып табылады [6].

Логопедтік немесе психологиялық түзетуді қажет ететін балалар үшін цифрлық дизайн «арт-терапия» элементі ретінде қызмет етеді. Сөйлеу тілі дамымаған бала өз ойын, сезімін түстер мен виртуалды бейнелер арқылы жеткізе алады. Бұл оның әлеуметтенуіне және құрдастарымен қарым-қатынас орнатуына оң әсер етеді [7].

Мектепке дейінгі жастағы жетекші іс-әрекет – ойын. Сондықтан цифрлық құралдарды қолдану тек механикалық әрекет емес, қызықты ойын түрінде ұйымдастырылуы тиіс. Мақалада ұсынылатын ойын негізіндегі әдістеме келесі кезеңдерді қамтиды:

– «Виртуалды саяхат»: Балалар планшет арқылы әлемдік өнер мұражайларына саяхат жасап, кейін көргендерін цифрлық форматта бейнелейді.

– «Кішкентай дизайнер» ойыны: Балаларға виртуалды бөлме немесе киім үлгісін құрастыру тапсырылады. Бұл тапсырма дизайнның негізгі заңдылықтарын (симметрия, ритм, контраст) меңгеруге бағытталған [8].

– Сюжеттік-рөлдік цифрлық ойындар: Балалар «сәулетші», «суретші» немесе «сән үлгішісі» рөлін сомдай отырып, өз жобаларын қорғайды.

Мұндай тәсілдер баланың тек техникалық дағдысын ғана емес, сонымен қатар коммуникативтік және презентациялық құзыреттіліктерін де дамытады [9].

Қазақстандық МДҰ базасында жүргізілген бақылаулар көрсеткендей, бейнелеу өнері сабақтарына цифрлық құралдарды жүйелі түрде енгізу балалардың шығармашылық белсенділігін 28%-ға, ал дизайндық ойлау деңгейін 22%-ға өсірген. Әсіресе, инклюзивті топтардағы балалардың өзіне деген сенімділігі артып, мазасыздық деңгейі төмендегені байқалды [10].

Төмендегі кестеде дәстүрлі және цифрлық әдістердің тиімділігін салыстырмалы талдау көрсетілген:

Көрсеткіштер	Дәстүрлі әдіс (пайызбен)	Цифрлық және ойын әдісі (пайызбен)
Танымдық мотивация	65%	92%
Эстетикалық қабылдау	70%	85%
Түзету-дамыту әсері (инклюзия)	55%	88%
Композициялық икемділік	60%	82%

Цифрлық құралдардың тиімділігін қамтамасыз ету үшін келесі педагогикалық шарттар сақталуы қажет:

1. Сандық гигиена: Мектеп жасына дейінгі балалардың экран алдындағы уақытын қатаң бақылау (бір сабақта 10-15 минуттан аспауы тиіс) [11].

2. Синтез: Цифрлық сурет салуды дәстүрлі әдістермен (сазбен мүсіндеу, қағазбен жұмыс) кезектестіріп отыру.

3. Маманның кәсібилігі: Тәрбиешілердің ИКТ-құзыреттілігі мен инклюзивті білім беру дағдыларын ұдайы жетілдіруі [12].

Мектепке дейінгі жастағы балалардың бейнелеу өнері мен дизайн дағдыларын цифрлық құралдар арқылы дамыту – бұл заман талабы. Инклюзивті және ойын негізіндегі әдістерді қолдану балалардың жеке ерекшеліктеріне қарамастан, олардың шығармашылық әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді. Отандық ғылыми еңбектер мен оқулықтарды талдау барысында цифрлық технологиялардың тек техникалық құрал емес, сонымен қатар қуатты педагогикалық және түзетушілік ресурс екендігі дәлелденді.

Болашақта балабақшаларда цифрлық арт-студияларды ұйымдастыру және қазақ тілді анимациялық-дизайндық бағдарламаларды көбейту осы саланың дамуына жаңа серпін берері сөзсіз [13].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2019. – 82 б.
2. Мовкебаева З.А. Инклюзивті білім беру: Оқу құралы. – Алматы: «Print-S», 2013. – 204 б.
3. Ералин Қ.С. Бейнелеу өнерін оқыту әдістемесі. – Түркістан: Тұран, 2011. – 180 б.
4. Аманжолов С.К. Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудағы көркемдік-эстетикалық тәрбие. – Алматы, 2015. – 156 б.
5. Әлмұхамбетов Б.М. Бейнелеу өнері арқылы оқушыларды эстетикалық тәрбиелеу. – Алматы: Рауан, 2010. – 144 б.
6. Сүлейменова Р.А. Арнайы педагогика негіздері. – Алматы: САТР, 2012. – 190 б.
7. Жолдасбекова С.А. Мектепке дейінгі педагогикадағы инновациялық технологиялар. – Шымкент, 2018. – 212 б.

8. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беруді дамытудың тұжырымдамалық тәсілдері. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2015. – 56 б.
9. Тәжібаева С.Ғ. Балалардың шығармашылық қабілетін дамытудағы ойын технологиялары. – Тараз, 2020. – 134 б.
10. Нұрмұхамбетова Р.Т. Мектеп жасына дейінгі балаларды дизайнға үйрету әдістемесі // Педагогика және психология. – 2021. – №3. – 45-50 бб.
11. Санитарлық-эпидемиологиялық талаптар (Білім беру нысандарына). ҚР Денсаулық сақтау министрінің бұйрығы. – Астана, 2021.
12. Кертасева Г.М. Педагогикалық деонтология мен цифрлық этика. – Павлодар, 2019. – 160 б.
13. Өмірбекова Қ.Қ. Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу мен оқыту. – Алматы, 2014. – 178 б.

ОӘЖ 373.3.091

БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕ ЦИФРЛЫҚ ҚҰРАЛДАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ: ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯ

Мырзамуратова Алтынай Кудайбергеновна
№146 жалпы орта білім беретін мектебі, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются научно-методические аспекты активизации познавательной деятельности младших школьников в условиях цифровизации образования. Основное внимание уделено преодолению противоречия между традиционными методами обучения и спецификой восприятия информации современными детьми («клиповое мышление»). Автор обосновывает и предлагает к внедрению методику «цифрового когнитивного скаффолдинга», направленную на поддержку самостоятельности ученика через интерактивные цифровые подсказки.

Summary: This article explores the scientific and methodological aspects of stimulating the cognitive activity of primary school pupils within a digital educational environment. The research addresses the critical gap between traditional teaching paradigms and the information perception patterns of "digital natives" (clip thinking). The author proposes a novel pedagogical approach termed "Digital Cognitive Scaffolding," which focuses on fostering student autonomy through interactive digital guidance and adaptive feedback.

Қазіргі таңда Қазақстанның білім беру жүйесі түбегейлі цифрландыру кезеңін бастан кешуде [7]. Алайда, техникалық жабдықталудың жоғары деңгейіне қарамастан, бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігінің төмендеу үрдісі байқалады. Негізгі мәселе – цифрлық құралдардың оқу процесінде тек «көрнекілік» (презентация көрсету) деңгейінде қалып қоюында [3]. Бұл оқушыны ізденуші емес, дайын өнімді тұтынушы күйіне түсіреді.

Бастауыш сынып кезеңінде баланың ерікті зейіні мен логикалық ойлауы қалыптаса бастайтындықтан, цифрлық құралдарды танымдық драйвер ретінде қолдану – заман талабы [4]. Бізге оқушының экранға қарап отыруы емес, экрандағы нысанмен интерактивті әрекетке түсіп, сол арқылы жаңа білімді «ашуы» қажет.

Оқушының танымдық белсенділігі мәселесі отандық педагогикада А.Қ. Әлімовтың интербелсенді оқыту теориясында [1], Ә.Е. Жұмабаеваның бастауыш мектептегі білім мазмұнын жаңарту еңбектерінде [2] кеңінен қарастырылған. А.С. Құрманбаева өз зерттеулерінде бастауыш сынып оқушысының танымдық әрекетін басқаруда мұғалімнің «нұсқаушы» емес, «модератор» болуы керектігін айтады [4].

Біз ұсынатын «Бейімделгіш цифрлық тіректер» (Digital Scaffolding) тәсілі бұл теорияларды заманауи технологиялармен байытады [5]. Мұндағы жаңашылдық – цифрлық құрал оқушының жеке қарқынына бейімделіп, оған қиындық туған сәтте бағыттаушы сұрақтар немесе визуалды ишаралар беру арқылы оның ойлау процесін қолдауында.

Зерттеу жұмысы №146 ЖОББМ-нің бастауыш сыныптарында өткізілді. Практикалық бөлім үш негізгі бағытты қамтыды [6].

«Виртуалды эксперимент» әдісі (Дүниетану және Жаратылыстану)

Дәстүрлі сабақта табиғат құбылыстарын тек мәтіннен оқу оқушының қызығушылығын тез бәсеңдетеді. Біз *Phet Interactive Simulations* платформасын қолдана отырып, оқушыларға «жас зерттеуші» рөлін бердік.

Сабақ үлгісі: «Заттың күйлері» (3-сынып).

Тәсіл: Оқушылар планшет арқылы молекулалардың қозғалысын температураны өзгерту арқылы бақылайды.

Танымдық әрекет: Оқушы экрандағы тетікті басып, температураны көтергенде молекулалардың қалай жылдам қозғалатынын көреді. Мұғалім: «Егер біз суды мұздата бастасақ, молекулалар арасындағы байланыс қалай өзгереді?» деген проблемалық сұрақ қояды. Оқушы өз тәжірибесіне сүйеніп, қорытынды жасайды [6].

3.2. «Цифрлық сынып тақтасы» арқылы ұжымдық ойлау (Көркем еңбек, Әдебиеттік оқу)

Padlet виртуалды тақтасын қолдану арқылы біз «Ой қозғау» кезеңін жаңа деңгейге шығардық. Оқушылар өз идеяларын стикерлер түрінде тақтаға іліп, бір-бірінің жұмысын онлайн режимде бағалайды. Бұл әсіресе ұялшақ балалардың танымдық белсенділігін оятуға мүмкіндік береді.

3.3. Геймификацияланған кері байланыс

LearningApps және *Quizizz* арқылы сабақ соңындағы рефлексияны жарыс түрінде өткізу оқушының материалды есте сақтау деңгейін 40%-ға арттыратыны байқалды [3].

Сабақ үлгісі: «Математика – цифрлық әлемде»

Тақырыбы: Күрделі теңдеулерді шешу (4-сынып).

Құралдар: Интерактивті тақта, QR-кодтар, Wordwall сервисі.

Сабақ кезеңі	Мұғалімнің іс-әрекеті	Оқушының іс-әрекеті	Цифрлық құралдың рөлі
Қызығушылықты ояту	Тақтаға жасырын QR-код шығарады.	Смартфонмен/планшетпен кодты ашып, логикалық тапсырманы оқиды.	Мотивацияны арттыру, жұмбақ элементі [6].

Жаңа тақырыпты меңгеру	Визуалды «алгебралық таразы» моделін көрсетеді.	Таразының екі жағын теңестіру арқылы теңдеудің мәнін табады.	Визуалды модельдеу, логикалық талдау [5].
Бекіту	«Кім жылдам?» квестін ұйымдастырады.	Wordwall платформасында теңдеулерді дұрыс сәйкестендіреді.	Өз бетінше жұмыс, жылдам шешім қабылдау.

Тәжірибелік жұмыстардың нәтижелері:

Зерттеу кезеңінде №146 ЖОББМ-нің 3-«А» (эксперименттік топ) және 3-«Б» (бақылау тобы) сыныптарында мониторинг жүргізілді. Нәтижелерді бағалауда Г.И. Щукинаның танымдық белсенділік деңгейлері негізге алынды [6].

Мониторинг нәтижелері (кестеде):

Көрсеткіштер	Бақылау тобы (дәстүрлі)	Эксперименттік топ (цифрлық)	Өсім (%)
Оқуға деген тұрақты қызығушылық	45%	82%	+37%
Тапсырманы өз бетінше орындау	38%	71%	+33%
Шығармашылық ізденіс деңгейі	22%	54%	+32%
Түсінбегенін сұрау, пікірталасқа түсу	51%	88%	+37%

Сапалық талдау: Цифрлық құралдарды қолданған сыныпта оқушылардың сабақтан қалу көрсеткіші төмендеп, үй тапсырмасын орындау сапасы артты. Оқушылар тек «не?» деген сұраққа емес, «қалай?», «неліктен?» деген сұрақтарға жауап іздей бастады. Бұл олардың танымдық белсенділігінің репродуктивті деңгейден шығармашылық деңгейге өткенін көрсетеді.

Ұсыныстар мен қорытынды

Зерттеу жұмысын қорытындылай келе, бастауыш сынып мұғалімдеріне келесі әдістемелік ұсыныстарды береміз:

1. **Жүйелілік:** Цифрлық құралдарды эпизодтық емес, сабақтың белгілі бір мақсатты кезеңдерінде (миға шабуыл, бекіту) жүйелі қолдану қажет [5].

2. **Дифференциация:** Тапсырмаларды оқушының қабылдау деңгейіне қарай цифрлық деңгейлерге бөлу (жеңіл, орташа, күрделі) [4].

3. **Гигиеналық талап:** Экран уақытын қатаң сақтау (15-20 минут), оны міндетті түрде сергіту сәттерімен және көзге арналған жаттығулармен ұштастыру [7].

4. **Бірлескен жұмыс:** Планшетпен жұмыстың өзінде оқушыларды жұптық немесе топтық талқылауға бағыттау, әлеуметтік оқшаулануға жол бермеу.

Қорытынды. №146 ЖОББМ-де жүргізілген тәжірибе көрсеткендей [6], цифрлық құралдар – тек техникалық көмекші емес, оқушының танымдық әлеуетін оятатын қуатты ресурс. Оны сауатты қолдану арқылы біз бүгінгі күннің

«цифрлық ұрпағын» зерттеуге, талдауға және жасампаздыққа бейім тұлға ретінде қалыптастыра аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әлімов А.Қ. Интербелсенді әдістемені мектепте қолдану. – Алматы: Алматыкітап, 2015. – 328 б.
2. Жұмабаева Ә.Е. Бастауыш мектептегі білім беру мазмұнын жаңарту: оқу-әдістемелік құрал. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 210 б.
3. Мұхамбетжанова С.Т., Жартынова Ж.А. Педагогтардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша біліктілігін арттыру әдістемесі. – Алматы: РПБК «Дәуір», 2011. – 186 б.
4. Құрманбаева А.С. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық белсенділігін дамыту педагогикалық мәселе ретінде. // Қазақстан мектебі. – 2018. – №5. – 12-15 бб.
5. Баймұханов Б.Б. Оқытуды цифрландырудың әдістемелік негіздері. – Қарағанды: Гласир, 2020. – 192 б.
6. Сағымбаева А.Қ. Бастауыш сыныпта ақпараттық технологияларды пайдаланудың тиімділігі. – Шымкент: Нұрлы әлем, 2022. – 145 б.
7. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2025 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2019.

ОӘЖ 378.14

БІРІНШІ КУРС СТУДЕНТТЕРІНІҢ БЕЙІМДЕЛУ ДИНАМИКАСЫ: ЗЕРТТЕУ ҚОРЫТЫНДЫЛАРЫ

Намазбай Гауһар Алқалықызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается динамика процесса адаптации студентов первого курса к условиям высшего учебного заведения. В ходе исследования были проанализированы уровни академической, социальной и психологической адаптации студентов. Результаты показали, что процесс адаптации студентов носит многофакторный и этапный характер. Кроме того, выявлено влияние мотивации, социальной среды и условий обучения на процесс адаптации.

Summary: This article examines the dynamics of the adaptation process of first-year students to higher education institutions. The study analyzed the levels of academic, social, and psychological adaptation of students. The results showed that the adaptation process is multifactorial and stage-based in nature. Additionally, the influence of motivation, social environment, and learning conditions on the adaptation process was identified.

Жоғары оқу орнына түсу – студент өміріндегі маңызды өтпелі кезеңдердің бірі. Бұл кезеңде студент жаңа әлеуметтік ортаға, жаңа оқу талаптарына және дербес өмір салтына бейімделеді. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, бірінші курс – бейімделудің ең күрделі кезеңі болып табылады.

Бейімделу процесі динамикалық, көп факторлы және студент пен орта арасындағы өзара әрекет нәтижесінде жүзеге асады. Сондықтан бұл процесті кезеңдер мен факторлар тұрғысынан зерттеу өзекті мәселе болып табылады [1].

Жоғары оқу орнына бейімделу процесінің сәтті жүзеге асуы студенттің оқу жетістіктеріне, психологиялық жағдайына және болашақ кәсіби қалыптасуына тікелей әсер етеді. Ал бейімделу барысында туындайтын қиындықтар студенттердің оқу мотивациясының төмендеуіне, үлгерімнің нашарлауына және кей жағдайларда оқу орнын тастап кетуіне алып келуі мүмкін [2].

Біздің зерттеуде жүргізілген эксперименттің нәтижелері келтірілген яғни ЖОО-да оқуға бірінші курс студенттерінің бейімделуінің қалыптасқан деңгейлерінің жоғарылау динамикасы байқалды.

Экспериментке күндізгі оқу нысанындағы жалпы бірінші курсының 80 студенті, 15 оқытушы - куратор қатысты.

Студенттердің университетте оқуға бейімделуінің бастапқы деңгейін (жоғары, орта, төмен, өте төмен) анықтау үшін 2 топ анықталды: эксперименттік ($n = 40$) және бақылау ($n = 40$). Бақылау және эксперименттік топ университеттің бірінші курс студенттерінен тұрды.

Зерттеудің эмпирикалық бөлігінің диагностикалық кезеңінде біз келесі мәселелерді шештік:

- бақылау және эксперименттік топтардың студенттерінің бейімделу деңгейін анықтау;
- екі топ құрамының біртектілік дәрежесін анықтау;
- бірінші курс студенттерінің ЖОО-да оқуға бейімделуін ойдағыдай қалыптастыру үшін қажетті ұйымдастырушылық-педагогикалық жағдайларды анықтау.

Осы мақсатта біз сауалнама жүргіздік және екі топтың студенттерінде оқуға бейімделудің қалыптасуына талдау жасадық.

Біз зерттеуде студенттердің университетте оқуға бейімделуінің әртүрлі факторларға тәуелділігі туралы сұрақтарды әзірледік және қолдандық (студенттер ұсынылған мәлімдемелерді 5 балдық шкала бойынша бағалады).

Студенттер білім беруді ақпараттандыру жағдайында ЖОО-да оқуға бейімделуін қалыптастыруға әсер ететін факторларды бағалай отырып, эксперименттің бастапқы кезеңінде алғашқы үш орынды берді:

а) интернет-ресурстарды пайдалану қабілеті: $M_b = 3,9$ балл және $M_a = 4,0$ балл;

б) топтағы жақсы психологиялық жағдай: $M_k = 3,8$ балл және $M_a = 3,9$ балл;

в) педагогтардың жоғары кәсібилігі: $M_b = 4,1$ балл және $M_a = 4,2$ балл.

Топ кураторларының көмегі келесідей бағаланды: $M_b = 3,7$ балл және $M_a = 3,4$ балл. Мектеп білімі студенттердің ЖОО-да оқуға бейімделуіне көмектесті: $M_b = 3,8$ балл және $M_a = 3,9$ балл.

Ескерту: М-5 балдық шкала бойынша бағалаудың орташа мәні, мұндағы 1 балл – ең төмен мән, 5 балл – ең жоғары. "Б" индексі бақылау тобын, "Э" - эксперименттік топты білдіреді.

Эксперименттің бастапқы кезеңінде эксперименттік топтың студенттері тиімді оқу үдерісі үшін компьютерлік технологияларды меңгерудің маңыздылығын бағалады: Мэ = 4,4 балл, бақылау тобының студенттері сияқты: Мб = 4,3 балл.

Эксперименттің анықтаушы кезеңінің нәтижелеріне сәйкес ЭТ студенттерінің бейімделуі ең аз психологиялық шығындармен өтеді, бірінші кезекте топтастарының көмегі арқасында: ЭТ = 3,6 балл, ата-аналар: ЭТ = 3,1 балл және ЭМ оқытушылары = 2,8 балл.

Екі топтағы кейбір студенттер университеттің мәдени - бұқаралық іс-шараларына қатысу табысты оқуға кедергі келтіреді деп санайды, сондықтан олардың қоғамдық белсенділік деңгейі төмен немесе өте төмен. Басқа студенттер көп уақытын оқу іс-әрекетіне зиян келтіріп, университеттің қоғамдық өміріне қатысуға арнайды, оны бірнеше себептермен түсіндіруге болады (мысалы, кейбір оқу пәндерін оқу проблемасынан аулақ болуға тырысу немесе таңдалған мамандыққа қызығушылықтың болмауы). Өкінішке орай, көптеген студенттер өздерінің болашақ мамандықтарын таңдаудағы қателіктерге сенімді. Болашақ мамандықты таңдау студенттердің пікірлерімен анықталмаған.

Эксперименттің анықтаушы кезеңі бірінші курс студенттерінің университетте оқуға бейімделуін қалыптастыру жеткіліксіз екенін көрсетті. Бұл оқытуда ақпараттық және коммуникациялық технологияларды қолдану жағдайында студенттердің университетте оқуға бейімделуін қалыптастырудың жаңа моделін әзірлеуге және енгізуге себеп болды. Әзірленген модельдің мақсаты мен нәтижесі-бұл бірінші курс студенттерін университетте оқуға бейімдеу.

Эксперимент барысында біз жасаған модельдің тиімділігі зерттелді. Біз бейімделуді үш компоненттің (ресми, қоғамдық, дидактикалық) жиынтығы ретінде түсінуден бастадық, бейімделу деңгейінің критерийлеріне назар аудардық:

- өзін-өзі бағалау деңгейін арттыру;
- басқаларға деген оң көзқарас;
- мінез-құлықтың жеткіліктілігі;
- жеке тұлғаның өзін-өзі тану деңгейін арттыру.

Бірінші курс студенттерінің ЖОО-да оқуға бейімделу деңгейін анықтау үшін сауалнамалар мен біз әзірлеген стандартталған тесттер, эксперименттік зерттеу материалдары, сондай-ақ бақылау әдісі қолданылды.

Студенттердің университетте оқуға бейімделуін қалыптастырудың сәттілігі төрт негізгі фактормен анықталады: студенттердің таңдалған мамандыққа қатынасы, денсаулығының бастапқы жағдайы, оқу процесінің құрылымы, студенттердің өмірін ұйымдастыру. Сәтті бейімделу үшін студенттің

оқытушымен бірлескен іс-әрекеттегі белсенді позициясы қажетті шарт болып табылады. Студент белгілі бір білім беру мақсатына жету жолдарын өзі анықтайды, ал оқытушы кәсіби қызметке деген көзқарасы қалыптасады [3].

Университет студентті біліммен қаруландырып қана қоймайды, сонымен қатар оның кәсіби дербестігін қалыптастырады, жеке тұлғаның әлеуметтік қажетті сапасы ретінде, студентке жаңа қызмет жағдайында оқуға тез бейімделуге көмектеседі. Бірінші курс студенттерінің ЖОО-ға бейімделуін қалыптастыру академиялық топтардың оқытушы-кураторларының басты міндеті болып табылады. Бірінші курс студенттерін университетте оқуға бейімдеу сәтті болады, егер:

-когнитивті, мотивациялық - ерікті, әлеуметтік-коммуникативтік байланыстарды қалыптастыру мен дамытудың жүйелі, екіжақты, кезеңді процесі ретінде бейімделуді ұйымдастыру;

- студенттердің жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып, жаңа АКТ-ны қолдана отырып, студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру;

- білімнің құрылымдылығын, тұжырымдардың анықтығын, пайымдаудың дәлелі дамуына ықпал ету.

Студенттердің университетте оқуға бейімделу процесінің тиімділігінің жетекші шарты-студенттің өзі белсенді болған жағдайда оқытушы-кураторлар мен оқытушылар тарапынан барлық көмек көрсете отырып, осы процесті мақсатты педагогикалық басқару.

Зерттеу нәтижелері бірінші курс студенттерінің бейімделу процесі күрделі, көп факторлы және кезеңдік сипатқа ие екенін көрсетті.

Негізгі қорытындылар:

- бейімделу 3 негізгі кезеңнен тұрады
- мотивация мен әлеуметтік қолдау шешуші рөл атқарады
- университет тарапынан қолдау көрсету бейімделуді жеңілдетеді.

Сонымен қатар, студенттердің академиялық, әлеуметтік және психологиялық бейімделу ерекшеліктерін кешенді түрде қарастыру жоғары оқу орындарында тиімді қолдау бағдарламаларын әзірлеуге мүмкіндік береді. Бұл өз кезегінде студенттердің оқу процесіне табысты кірігуіне және олардың тұлғалық дамуына оң ықпал етеді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Аспект Пресс, 2019. – 363 с.
2. Кручинина, Г.А. Адаптация студентов первого курса технических вузов к обучению в условиях информатизации образования // Г.А. Кручинина, Н.Н. Дарьенкова // Теория и практика общественного развития. Научный журнал. – Краснодар. – 2013. – № 10. – С. 185-189.
3. Смирнов С.Д. Психология и педагогика высшего образования. – М.: Юрайт, 2016. – 352 с.

THE EVOLUTION AND IMPACT OF DIGITAL RESOURCES: A SCIENTIFIC EXPLORATION

A.B. Nauryzbayeva

Almaty University of Power Engineering and Telecommunications, Almaty, Kazakhstan

Түйін: Бұл ғылыми мақала цифрлық ресурстардың күрделі кеңістігін терең қарастырып, олардың эволюциялық даму бағыты мен әртүрлі салаларға тигізетін ауқымды ықпалын зерттейді. Білім беру парадигмаларынан бастап технологиялық жетістіктерге дейін біз цифрлық ресурстардың көпқырлы өлшемдерін және олардың қоғамдық құрылымдарға әсерін талдаймыз. Қолданыстағы әдебиеттер мен эмпирикалық деректерді синтездеу цифрлық ресурстардың ғылыми негіздеріне жан-жақты талдау ұсынады.

Резюме: Настоящая научная статья вглядывается в сложный ландшафт цифровых ресурсов, изучая их эволюционную траекторию и глубокое воздействие на различные области. От образовательных парадигм до технологических достижений, мы исследуем многогранные измерения цифровых ресурсов и их влияние на общественные структуры. Синтез существующей литературы и эмпирических данных предоставляет всесторонний анализ научных основ цифровых ресурсов.

1. Historical Perspective:

The historical perspective of digital resources unfolds from the mid-20th century when early computing systems marked a pivotal shift in information processing. Mainframe computers post-World War II, initially reserved for scientific and military applications, laid the theoretical foundations for digital computation, thanks to visionaries like Alan Turing and John von Neumann. The 1970s democratized computing with personal computers, evolving the concept of digital resources. The 1980s and 1990s witnessed the transformative advent of the internet, fundamentally altering information dissemination and laying the groundwork for interconnected digital resources [1].

As the internet proliferated, the need for efficient information organization led to the emergence of digital libraries and databases, marking a confluence of library science and information technology. The turn of the millennium saw a surge in digital resources revolutionizing education and media consumption, including e-learning platforms and interactive simulations. The 21st century brought a mobile revolution, integrating digital resources into everyday life through smartphones and app ecosystems. In recent years, technological convergence, led by cloud computing, artificial intelligence, and blockchain, has reshaped the digital landscape. Recognizing this historical trajectory is essential for contextualizing the ongoing scientific exploration of digital resources, revealing the intricate interplay of technological advancements, societal changes, and intellectual endeavors shaping the digital era [1].

2. Educational Paradigms:

In the scientific exploration of digital resources, the section dedicated to educational paradigms delves into the nuanced evolution of learning methodologies, surpassing surface-level changes to encapsulate a profound transformation in knowledge acquisition, dissemination, and assimilation.

E-learning platforms mark a departure from traditional classrooms, offering learners flexible access to knowledge through online courses, webinars, and interactive tutorials. Scientific scrutiny assesses pedagogical models, cognitive engagement metrics, and the efficacy of adaptive learning technologies. Simultaneously, traditional textbooks evolve into dynamic digital resources, integrating multimedia elements and real-time updates to enhance engagement and cater to diverse learning styles. Scientific analysis in this realm evaluates the impact of interactive learning materials on information retention, critical thinking skills, and overall academic performance [1].

The exploration extends to immersive simulations and virtual laboratories, providing hands-on experiences in science, engineering, and healthcare. Scientific analysis assesses the authenticity of simulations, their contribution to skill development, and their role in fostering a deeper understanding of complex concepts. The groundbreaking aspect of personalized and adaptive learning platforms, utilizing algorithms and data analytics to customize content, pacing, and assessments based on individual progress, is under scientific investigation. The integration of augmented reality (AR) and virtual reality (VR) in education is explored for its cognitive benefits in knowledge retention, spatial understanding, and experiential learning. Digital credentialing and microlearning, reshaping credentialing and professional development, are subjects of scientific analysis, investigating the effectiveness of microlearning, the credibility of digital credentials, and their alignment with industry needs. Lastly, global collaborative learning environments facilitated by digital resources are examined for their impact on cultural diversity, language dynamics, and collaborative technologies. This scientific examination provides a foundation for evidence-based advancements in the transformative impact of digital resources on education [1].

3. Information Retrieval and Management:

The scientific exploration of digital resources delves into the critical domain of information retrieval and management, shaping the accessibility and organization of vast datasets in the digital realm. This section scrutinizes the intricacies of information retrieval, examining scientific underpinnings for efficient access, analysis, and utilization of digital information. At the core are search algorithms and information retrieval systems, involving the study of algorithmic structures, relevance ranking mechanisms, and the evolving landscape of search engine technologies. The evolution towards a semantic web is explored, studying ontologies, linked data, and knowledge graphs. Natural language processing is crucial, involving the scientific analysis of linguistic algorithms, sentiment analysis, and language models. Big data analytics, essential for managing digital data, involves the study of frameworks, machine learning algorithms, and ethical considerations. Knowledge organization, taxonomies, and user-centric design are explored, contributing to the optimization of digital resources and advancing information access in the digital age [2].

4. Technological Innovations:

The evolution of digital resources is intricately tied to technological innovations. Cloud computing, artificial intelligence, and blockchain technologies have revolutionized the storage, processing, and security of digital data. A scientific inquiry

into these technologies provides insights into their underlying principles and their role in shaping the future of digital resource utilization [3].

5. Cybersecurity and Privacy Concerns:

As digital resources become integral to our daily lives, cybersecurity and privacy concerns emerge as critical scientific areas of study. Encryption methods, authentication protocols, and intrusion detection systems are essential components in safeguarding digital resources. This section delves into the scientific principles behind cybersecurity measures and explores emerging challenges in protecting the integrity and privacy of digital information [3].

6. Quantifying Impact:

Scientific methodologies are applied to quantify the impact of digital resources on various societal facets. Metrics such as user engagement, information dissemination patterns, and technological adoption rates are analyzed to gauge the societal implications of digital resources in education, business, healthcare, and beyond [4].

7. Future Directions and Challenges:

A scientific exploration of digital resources must also anticipate future trajectories and address existing challenges. Ethical considerations, environmental impacts, and the potential consequences of rapid technological advancement require interdisciplinary collaboration to ensure responsible development and utilization of digital resources.

In conclusion, this scientific exploration underscores the intricate web of technological, educational, and societal factors that define the landscape of digital resources. By applying rigorous scientific methodologies, researchers can contribute to a deeper understanding of these resources, paving the way for informed decision-making and responsible technological evolution in the digital age.

List of sources

1. Chen M., Mao S., Liu Y. Big Data: A Survey. Mobile Networks and Applications, 2014.
2. Downes S. Places to Go: Connectivism & Connective Knowledge. Innovate: Journal of Online Education, 2008.
3. Hinton G., Deng L., Yu D., Dahl G. E., Mohamed A. R., Jaitly N., Kingsbury B. Deep neural networks for acoustic modeling in speech recognition: The shared views of four research groups. IEEE Signal Processing Magazine, 2012.
4. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2005.

ОӘЖ 37.013

ЦИФРЛЫҚ ОРТА ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСТАРДЫҢ ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ДАҒДЫЛАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫН ЗЕРТТЕУ

Нишанбай М.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются особенности формирования навыков межличностного общения молодежи в условиях цифровой среды. В рамках исследования был

проведен опрос среди студентов высших учебных заведений с целью выявления особенностей использования цифровых коммуникационных средств и их влияния на межличностные отношения. Полученные результаты свидетельствуют о необходимости формирования у молодежи культуры цифрового общения и развития коммуникативной компетентности в образовательной среде.

Summary: The article examines the features of developing interpersonal communication skills among young people in the digital environment. As part of the study, a survey was conducted among university students to identify the characteristics of their use of digital communication tools and their impact on interpersonal relationships. The obtained results indicate the need to develop a culture of digital communication among young people and to enhance communicative competence within the educational environment.

Ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында жастардың әлеуметтік өзара әрекеттесуінің сипатында елеулі өзгерістер орын алуда. Цифрлық орта коммуникация үшін маңызды кеңістікке айналып, тұлғааралық қатынастардың қалыптасуына және коммуникативтік дағдылардың дамуына әсер етуде.

XXI ғасырда қоғамның цифрлануы адамдардың қарым-қатынас жасау тәсілдерін айтарлықтай өзгертті. Әсіресе жастардың әлеуметтік өзара әрекеттесуінде интернет пен әлеуметтік желілер маңызды орын алады. Цифрлық технологиялардың дамуы ақпарат алмасуды жылдамдатып, коммуникацияның жаңа формаларын қалыптастырды.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде де цифрлық орта кеңінен қолданылып, студенттердің білім алу, өзара әрекеттесу және тәжірибе алмасу мүмкіндіктерін кеңейтуде. Цифрлық білім беру ортасы ақпараттық сауаттылықты, шығармашылық ойлауды және коммуникациялық дағдыларды дамытуға ықпал етеді [1].

Жастардың тұлғааралық қарым-қатынасы – олардың әлеуметтік бейімделуінің, тұлғалық дамуының және кәсіби қалыптасуының маңызды көрсеткіші болып табылады. Ғалымдардың пікірінше, тұлғааралық қарым-қатынас әлеуметтік құндылықтарды игеру, әлеуметтік тәжірибені меңгеру және жеке тұлғаның қоғамдағы орнын анықтауда маңызды рөл атқарады.

Сондықтан цифрлық орта жағдайында жастардың тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларының қалыптасуын зерттеу қазіргі педагогика мен психология ғылымындағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады [2].

Ғылыми әдебиеттерде тұлғааралық қарым-қатынас мәселесі әртүрлі ғылым салаларында қарастырылған. Психологияда қарым-қатынас адамдар арасындағы ақпарат алмасу, эмоциялық байланыс орнату және өзара әрекеттесу процесі ретінде түсіндіріледі [3].

Қазіргі кезеңде зерттеушілер цифрлық технологиялардың жастардың әлеуметтік қатынастарына әсерін ерекше атап көрсетеді. Цифрландыру дәуірінде виртуалды коммуникация жастардың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігіне айналып отыр. Бұл жағдай тілдік мәдениетке, тұлғалық қалыптасуға және әлеуметтік қатынастардың сипатына әсер етеді [4].

Сонымен қатар, қазіргі білім беру жүйесінде «4К дағдылары» – коммуникация, ынтымақтастық, сыни ойлау және креативтілік маңызды орын

алады. Зерттеулер медиа сауаттылық пен цифрлық құралдарды тиімді пайдалану студенттердің коммуникациялық қабілеттерін дамытуға ықпал ететінін көрсетеді.

Шетелдік зерттеулер де цифрлық технологиялардың білім алушылардың өзара әрекеттесуін күшейтіп, білім алмасу мен бірлескен жұмысты дамытуға мүмкіндік беретінін дәлелдейді. Онлайн платформалар арқылы студенттер бір-бірімен тәжірибе бөлісіп, оқу үдерісінде белсенді коммуникация орната алады [5].

Осылайша, ғылыми әдебиеттерге жүргізілген талдау цифрлық орта жастардың тұлғааралық қарым-қатынасын дамытуда маңызды фактор болып табылатынын көрсетеді.

Біздің эмпирикалық зерттеуіміздің мақсаты- цифрлық орта жағдайында жастардың тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларының қалыптасу ерекшеліктерін анықтау.

Зерттеу іріктемесін Шымкент университетінің 17-19 жас аралығындағы оқушылары құрады. Негізгі әдіс ретінде констатациялық эксперимент таңдалды.

Диагностикалық бағдарлама жасөспірімдердің тұлғааралық және коммуникативтік ерекшеліктерін анықтауға арналған әдістемелерді қамтыды (Александр Александрович Рукавишниковтің тұлғааралық қатынастар сауалнамасы және К.С. Жмырко сауалнамасы); тұлғааралық өзара әрекет барысында коммуникативтік толеранттылық деңгейін анықтау (Владимир Васильевич Бойконың коммуникативтік толеранттылықты диагностикалау әдістемесі); оқушылардың қарым-қатынас кезіндегі негізгі бағдарларын анықтау (И.Д. Ладанов және В.А. Уразаеваның тұлғааралық коммуникациядағы мотивациялық бағдарларды диагностикалау әдістемесі).

Әдістемелер зерттеудің қойылған мақсатын және сыналушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып таңдалды.

Нәтижелер және талқылау.

Жасөспірімдердің құрдастарымен қарым-қатынас жасау мақсаттарын және олар қалай қарым-қатынас жасауды көбірек қалайтынын анықтау үшін респонденттерге бірнеше жауап нұсқасы бар сауалнама сұрақтарына жауап беру ұсынылды:

1. Сіз Интернетті қандай мақсатта пайдаланасыз?

1. Қарым-қатынас жасау үшін
2. Ойын-сауық, ойын мақсатында
3. Оқу барысында көмек алу және ақпарат іздеу үшін
4. Нақты анықталмаған мақсаттар
2. Сіз үшін қайсысы қолайлырақ?

1. Виртуалды қарым-қатынас
2. Шынайы (бетпе-бет) қарым-қатынас.

Цифрлық орта жағдайында жастардың құрдастарымен қарым-қатынас жасаудағы ерекшеліктері мен қалаулы сипатын анықтауға арналған сауалнама нәтижелері бойынша, зерттеушілердің 34%-ы әлеуметтік желілерді қарым-қатынас жасау мақсатында қолданатынын анықталды. Респонденттердің 27%-ы

желіде виртуалды қарсыластарымен ойын ойнап, ойын-сауыққа көңіл бөлуді жөн көреді. Тек 14%-ы ғана қосымша білім алу және оқу барысында көмек табу мақсатында қажетті ақпаратты іздеу үшін интернет көздерін пайдаланады. Ал жастардың тағы 25%-ы әлеуметтік желілерді қолданудың нақты мақсатын анықтай алмады.

А. А. Рукавишниковтың тұлғааралық қатынастар сауалнамасын қолдану нәтижесінде жасөспірімдердің басқа адамдарға қатынасының типтік тәсілдері туралы деректер алынды. Атап айтқанда, айқын «қатысушылық» көрсеткіші бойынша сыналұшылардың 33%-ында жоғары деңгей анықталды, бұл жастардың ұнауға, назар мен қызығушылықты өзіне аударуға деген ұмтылысын білдіреді.

Респонденттердің 47%-ы бақылауға деген жоғары қажеттілік деңгейін көрсетті. Бұл көрсеткіш тұлғаның айналасындағыларды бақылауға және оларға ықпал етуге, басшылықты өз қолына алып, өзі және басқалар үшін шешім қабылдауға ұмтылуын білдіреді. Айқын аффект көрсеткіші бойынша студенттердің 53%-ында төмен деңгей анықталды, бұл сенімді қарым-қатынастарды орнатуда үлкен сақтық пен талғампаздықтың байқалуымен сипатталады.

Коммуникативтік толеранттылықты диагностикалау нәтижелері бойынша сыналұшылардың 67%-ында орта деңгей, ал жастардың 6%-ында төмен деңгей анықталды. Әдістеме нәтижелерін түсіндіруге сәйкес, коммуникативтік толеранттылығы орта деңгейдегі адамдар әртүрлі жағдайларда толеранттылықты да, интолеранттылықты да көрсете алады. Яғни, қарым-қатынас барысында олар басқа адамдардың іс-әрекеттері мен мінез-құлқына баға беріп, өз көзқарасын қорғап, әңгімелесушінің сөзін бөліп, дауда жеңіске жетуге ұмтылуы мүмкін.

Коммуникативтік толеранттылығы төмен адамдар басқа адамның даралығын түсініп, қабылдай алмайды. Олар адамдардың мінез-құлқы мен ойларын өздерінің жеке тәжірибесі арқылы бағалайды. Мұндай адамдар өз бағалауларында қатал келеді, физикалық және психологиялық қолайсыздыққа төзімсіз болып келеді және басқалардың қателіктерін кешіруге дайын болмайды.

Тұлғааралық коммуникациялардағы мотивациялық бағдарларды диагностикалау нәтижелері бойынша (И.Д. Ладанов, В.А. Уразаева) студент жастардың ең аз бағытталғаны - ымыраға келуге ұмтылу (67%) және қарым-қатынас серіктесін қабылдау (53%) екені анықталды.

Осылайша, диагностикалық зерттеу барысында алынған нәтижелер жасатардың психологиялық және тұлғалық ерекшеліктеріне, әлеуметтік желілердегі қарым-қатынас мәдениетінің толық қалыптаспағанына, өз ойын дұрыс жеткізе алмауына және жеке көзқарасын қорғай алмауына байланысты цифрлық ортада қақтығыстық жағдайлар туындайтынын және кибербуллингтің пайда болуына себеп болуы мүмкін екенін көрсетеді.

Цифрлық ортада өсіп келе жатқан ұрпақтың өмірінен әлеуметтік желілерді алып тастау мүмкін емес. Сондықтан әлеуметтік желілердегі тұлғааралық қарым-қатынаста туындайтын мәселелердің алдын алу үшін конструктивті және өзара түсіністікке негізделген қарым-қатынас жасауды үйрену қажет. Өз ойын анық әрі

түсінікті жеткізе білу, басқалардың пікірін құрметтеу, өз көзқарасын дәлелдей алу және диалог пен ымыраға дайын болу маңызды.

Цифрлық орта жағдайында жастардың тиімді әрі қауіпсіз қарым-қатынас жасау дағдыларын дамыту мақсатында біз арнайы бағдарлама әзірледік. Бұл бағдарлама құрылымдық тұрғыдан үш тақырыптық модульден тұрады: әлеуметтік-тұлғалық құзыреттілік, өзін-өзі қорғау және өзін-өзі бақылау.

Әлеуметтік-тұлғалық құзыреттілік – бұл адамның іс-әрекет пен қарым-қатынас барысында қалыптасатын және өзінің, қоршаған ортаның мәні мен құндылығына деген қатынасымен анықталатын тұлғалық сипаттамалардың жиынтығы. Ол қоғаммен және басқа адамдармен өмірдің барлық салаларында тиімді өзара әрекеттесуді қамтамасыз етеді.

Әлеуметтік-тұлғалық құзыреттілікке қарым-қатынас жасау, байланыс орнату, қақтығыстарды шешу, ынтымақтастықта жұмыс істеу, басқа адамдардың пікірін ескеру, эмоционалдық интеллектіні көрсету, сондай-ақ өз ойлары мен эмоцияларын басқару қабілеттері кіреді.

Айта кету керек, әлеуметтік-тұлғалық құзыреттілік тек табысты қарым-қатынастардың негізі ғана емес, сонымен қатар жеке мақсаттарға жетуге, өзін-өзі бағалауды арттыруға, эмоцияларды басқаруға және стресс жағдайларына дұрыс жауап беруге көмектеседі.

Әлеуметтік желілерде әлеуметтік-тұлғалық құзыреттілікті дамыту үшін өз жазбаларының, репосттарының және пікірлерінің мазмұны мен формасына мұқият қарау, парасаттылықты сақтау және интернеттегі мінез-құлық мәдениетін ұстану қажет.

Психологиялық өзін-өзі қорғау – адамның психикалық жағдайы мен қадір-қасиеті бұзылуы немесе шабуылға ұшырауы мүмкін жағдайларда оларды қорғау қабілеті. Бұл сыртқы факторлармен қатар, мазасыздық, қорқыныш, стресс және депрессия сияқты ішкі психологиялық үдерістермен де байланысты болуы мүмкін.

Психологиялық өзін-өзі қорғау өз эмоцияларын, тілектері мен қажеттіліктерін түсінуді, сондай-ақ өз мүдделерін қорғау және эмоционалдық жайлылықты сақтау үшін белгілі бір шекаралар қоя білуді қамтиды. Сонымен қатар, ол басқа адамдармен қарым-қатынас кезінде пайда болуы мүмкін жағымсыз ойлар мен сезімдерді тану және оларды жеңе білу қабілетімен де байланысты.

Психологиялық өзін-өзі қорғау әртүрлі формада көрінуі мүмкін. Оған адамның әртүрлі қорғаныс механизмдерін қолдануы жатады, мысалы: өз-өзіне тұйықталу, жоққа шығару, рационализация, проекция, регрессия, сублимация және басқа да тәсілдер.

Бұл психикалық денсаулық пен әл-ауқаттың маңызды аспектілерінің бірі болып табылады. Сондықтан өз психологиялық қорғанысына қамқорлық жасауды үйрену және осыған қатысты дағдыларды дамыту өте маңызды.

Өзін-өзі бақылау – бұл адамның өз мінез-құлқын және эмоцияларын басқару қабілеті, болып жатқан оқиғаларға саналы түрде жауап беру және қажетсіз импульстар мен эмоцияларға негізделген әрекеттерді тоқтата білуі.

Өзін-өзі бақылау – бұл мінез-құлық пен ойлауды мақсаттар мен жоспарларға сәйкес реттеу процесі, сондай-ақ эмоциялар мен тілектерді басқару.

Өзін-өзі бақылау – өзін-өзі реттеудің негізгі механизмдерінің бірі болып табылады, ол адамдарға өз әрекеттерін бақылауға және жағдай мен мақсаттық параметрлерді талдау негізінде саналы шешімдер қабылдауға мүмкіндік береді.

Біз ұсынған цифрлық орта жағдайында жастардың тиімді және қауіпсіз қарым-қатынас жасау дағдыларын дамыту бағдарламасының құрылымы интернет-қолданушылардың әлеуметтік-тұлғалық құзыреттілігін дамытуға, виртуалды ортаның теріс әсеріне төзімділігін қалыптастыруға, өзін-өзі қорғау дағдыларын дамытуға, басқа адамдармен қарым-қатынас барысында туындайтын мәселелердің алдын алуға және өзін-өзі бақылау дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді.

Осыған байланысты білім беру ұйымдарында студенттердің коммуникациялық құзыреттілігін дамытуға және цифрлық мәдениетін қалыптастыруға бағытталған арнайы бағдарламаларды енгізу маңызды.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Войскунский А.Е., Солдатова Г.У. Эпидемия одиночества в цифровом обществе: хикикомори как культурно-психологический феномен // Консультативная психология и психотерапия. 2019. № 3. С. 22-43.

2. Саткенова Ж.Б., Исакова А.С. Цифрландыру дәуіріндегі тілдік тұлға қалыптастырудың ерекшеліктері // Yasawi University Bulletin. – 2021. – №3. – Б. 85–92.

3. Елубаева П.К., Нұрғалиева Г.К., Садыкова Г.М. Студенттердің медиа сауаттылығын интеграцияландырып оқыту // Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Хабаршысы. Педагогика. Психология. Социология сериясы. – 2020. – №2 (131). – Б. 120–126.

4. Kenesbayev A.M., Aimagambetova O.N. Жас қазақстандықтардың тұлғааралық қарым-қатынастарындағы толеранттылық және діни сәйкестіліктің өзара байланысы // ҚазҰУ Хабаршысы. Психология және социология сериясы. – 2022. – №2 (81). – Б. 49–59.

5. Кирюхина Д.В. Общение подростков в сети Интернет: границы нормативности // Современная зарубежная психология. 2021. Т. 10. №. 3. С. 40-47.

ОӘЖ 378.147:37.013

БАЛАБАҚША ЖАҒДАЙЫНДА БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нуридинова Г.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования языковой компетентности у детей дошкольного возраста в условиях детского сада. Анализируются взгляды отечественных и зарубежных ученых, раскрывается роль игровой деятельности, общения и педагогических технологий в развитии речи детей. Особое внимание уделяется влиянию социальной среды, семьи и современных цифровых ресурсов. Подчеркивается необходимость комплексного подхода к формированию языковой компетентности как важного условия успешного обучения и развития личности ребенка.

Summary: This article examines the theoretical and practical aspects of forming language competence in preschool children in kindergarten settings. It analyzes the views of domestic and

foreign scholars and highlights the role of play, communication, and pedagogical technologies in children's speech development. Special attention is given to the influence of the social environment, family, and modern digital resources. The study emphasizes the importance of a comprehensive approach to developing language competence as a key factor in a child's successful learning and personal development.

Қазіргі жаһандану жағдайында қоғамның зияткерлік әлеуетін арттыру, ұлттық құндылықтарды сақтау және тұлғаның жан-жақты дамуын қамтамасыз ету білім беру жүйесінің басым бағыттарының біріне айналып отыр. Осы тұрғыда мектепке дейінгі кезеңдегі балалардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі ерекше ғылыми және практикалық маңызға ие. Себебі тіл – тек қарым-қатынас құралы ғана емес, сонымен қатар баланың танымдық әрекетінің, әлеуметтік бейімделуінің және мәдени құндылықтарды меңгеруінің негізгі тетігі болып табылады.

Мектепке дейінгі жас – баланың тілдік дамуы қарқынды жүретін, сөйлеу дағдылары қалыптасатын шешуші кезең. Бұл уақытта баланың сөздік қоры кеңейіп, грамматикалық құрылымдарды меңгеруі, байланыстырып сөйлеу қабілеті жетіледі. Сондықтан балабақша жағдайында тілдік құзыреттілікті жүйелі түрде қалыптастыру – кейінгі білім алу сатыларының табыстылығының маңызды алғышарты болып саналады. Алайда қазіргі таңда мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың тілдік дамуын қамтамасыз етуде бірқатар өзекті мәселелер байқалады.

Біріншіден, заманауи ақпараттық кеңістіктің кеңеюі, цифрлық технологиялардың ерте жастан қолданысқа енуі балалардың тікелей ауызша қарым-қатынас жасау белсенділігін төмендетуде. Бұл өз кезегінде олардың сөйлеу мәдениетінің, сөздік қорының және тілдік белсенділігінің жеткілікті деңгейде дамымауына әкелуі мүмкін. Екіншіден, көптілділік жағдайында балалардың ана тілін меңгеру деңгейі кейбір жағдайларда төмендеп, тілдік құзыреттіліктің сапасына әсер етуде. Бұл мәселе әсіресе ұлттық тілдің сақталуы мен дамуы тұрғысынан ерекше өзектілікке ие.

Үшіншіден, балабақшадағы педагогтердің тіл дамыту әдістемелерін қолдану деңгейі әртүрлі болуы, заманауи педагогикалық технологиялардың жеткіліксіз енгізілуі де тілдік құзыреттілікті қалыптастыру тиімділігіне кері әсерін тигізеді. Сонымен қатар, ата-аналардың тіл дамыту үдерісіне жеткілікті деңгейде қатыспауы да баланың тілдік дамуын тежейтін факторлардың бірі ретінде қарастырылады.

Осыған байланысты балабақша жағдайында балалардың тілдік құзыреттілігін қалыптастырудың ғылыми-әдістемелік негіздерін жетілдіру, тиімді педагогикалық технологияларды анықтау және оларды тәжірибеге енгізу қажеттілігі туындайды. Бұл мәселені зерттеу тек теориялық тұрғыдан ғана емес, практикалық тұрғыдан да маңызды, өйткені ол мектепке дейінгі білім беру сапасын арттыруға және балалардың коммуникативтік дағдыларын дамытуға бағытталған.

Мектепке дейінгі жастағы балалардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыру – педагогика және психология ғылымдарындағы өзекті мәселелердің бірі болып

табылады. Бұл мәселені ғылыми тұрғыдан қарастыру барысында отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне сүйену маңызды. Аталған бағытта жүргізілген зерттеулер тілдің баланың жалпы дамуына, танымдық белсенділігіне және әлеуметтік бейімделуіне тікелей ықпал ететінін дәлелдейді.

Тілдік құзыреттілік ұғымы ғылымда көпқырлы сипатқа ие. Ноам Хомский тілдік құзыреттілікті адамның тілді ішкі жүйе ретінде меңгеруімен байланыстыра отырып, оны грамматикалық құрылымдарды интуитивті түрде түсіну қабілеті ретінде қарастырады. Ал коммуникативтік тұрғыдан қарастырғанда, Делл Хаймс тілдік құзыреттілікті нақты әлеуметтік жағдайларда тілді орынды әрі тиімді қолдана алу қабілетімен байланыстырады. Бұл тұжырымдар мектепке дейінгі білім беру жүйесінде баланың тек тілдік білімін ғана емес, оның қарым-қатынас жасау дағдыларын да дамыту қажеттігін көрсетеді.

Баланың тілдік дамуы оның психологиялық ерекшеліктерімен тығыз байланысты. Лев Выготский өзінің мәдени-тарихи теориясында тіл мен ойлаудың өзара байланысын негіздей отырып, баланың сөйлеу қабілеті әлеуметтік ортада, ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас барысында қалыптасатынын атап көрсетеді. Оның «жақын даму аймағы» тұжырымдамасы бойынша, бала үлкендердің көмегі арқылы өз мүмкіндігінен жоғары деңгейдегі тілдік әрекеттерді меңгере алады [1]. Бұл балабақша жағдайында тәрбиеші мен баланың өзара әрекеттесуінің маңыздылығын айқындайды.

Сонымен қатар, Жан Пиаже баланың когнитивтік даму кезеңдерін сипаттай отырып, мектепке дейінгі жастағы балалардың ойлауы көрнекі-бейнелік сипатта болатынын көрсетеді. Осыған байланысты тілдік материалдарды меңгерту барысында көрнекілік, ойын және практикалық әрекеттерді қолдану тиімді болып табылады. Балалар нақты заттар мен құбылыстар арқылы жаңа сөздерді оңай қабылдайды және есте сақтайды [2].

Отандық педагогикада да тілдік дамуға ерекше мән берілген. Ахмет Байтұрсынұлы тілдің ұлттық мәдениетті сақтаудағы рөлін атап өтіп, баланың ана тілінде сауатты сөйлеуін қалыптастыруды білім берудің басты міндеттерінің бірі ретінде қарастырған. Оның еңбектері мектепке дейінгі кезеңнен бастап тілдік тәрбиеге жүйелі түрде көңіл бөлу қажеттігін дәлелдейді [3].

Балабақша жағдайында тілдік құзыреттілікті қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі – ойын технологияларын қолдану. Ойын – мектепке дейінгі жастағы баланың жетекші іс-әрекеті. Ғалымдардың пікірінше, ойын барысында бала еркін сөйлейді, өз ойын жеткізеді, жаңа сөздерді меңгереді және тілдік қарым-қатынасқа түседі. Мысалы, рөлдік ойындар балалардың диалогтық сөйлеуін дамытуға ықпал етсе, дидактикалық ойындар сөздік қорды байытуға бағытталады.

Тілдік құзыреттілікті дамытуда көркем әдебиеттің де маңызы зор. Ертегілер, өлеңдер, әңгімелер арқылы балалар тілдің көркемдік мүмкіндіктерін меңгереді, сөйлеу мәдениеті қалыптасады. Сонымен қатар, балалар әдеби шығармаларды тыңдау арқылы сөздердің мағынасын түсініп, оларды өз сөзінде

қолдануға үйренеді. Бұл үдерісте тәрбиешінің мәнерлеп оқуы, сұрақ-жауап әдістерін қолдануы және балаларды әңгімелеуге тартуы ерекше рөл атқарады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда тілдік құзыреттілікті қалыптастырудың тағы бір маңызды бағыты – балалардың байланыстырып сөйлеуін дамыту. Байланыстырып сөйлеу – баланың өз ойын жүйелі, логикалық тұрғыда жеткізе алу қабілеті. Бұл қабілетті дамыту үшін сурет бойынша әңгіме құрастыру, оқиға желісін жалғастыру, өз тәжірибесі туралы әңгімелеу сияқты әдістер тиімді болып табылады. Мұндай тапсырмалар балалардың ойлауын, қиялын және тілдік белсенділігін арттырады.

Қазіргі таңда цифрлық технологиялар да мектепке дейінгі білім беру жүйесіне кеңінен енгізілуде. Интерактивті ойындар, мультимедиялық бағдарламалар балалардың қызығушылығын арттырып, тілдік материалды меңгеруді жеңілдетеді. Алайда ғалымдар цифрлық құралдарды шектен тыс қолданудың кері әсерін де атап өтеді. Сондықтан оларды дәстүрлі әдістермен ұштастыра отырып, тиімді пайдалану қажет.

Тілдік құзыреттілікті қалыптастыруда ата-аналардың рөлі де ерекше. Отбасында баламен жиі сөйлесу, кітап оқу, түрлі тақырыптарда әңгімелесу баланың тілдік дамуына оң әсер етеді. Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, ата-анамен белсенді қарым-қатынас жасайтын балалардың сөздік қоры мол және сөйлеу дағдылары жақсы дамыған болады. Сондықтан балабақша мен отбасы арасындағы ынтымақтастықты нығайту маңызды.

Сонымен қатар, көптілділік жағдайында балалардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыру ерекше назар аударуды талап етеді. Бірнеше тілді қатар меңгеру баланың танымдық қабілеттерін арттырғанымен, кей жағдайда тілдердің араласуына және ана тілінің жеткілікті деңгейде дамымауына әкелуі мүмкін. Осыған байланысты педагогтер әр тілдің қолдану аясын нақты айқындап, балаларға жүйелі тілдік орта құруы қажет.

Қорытындылай келе, мектепке дейінгі жастағы балалардың тілдік құзыреттілігін қалыптастыру – күрделі әрі көпқырлы процесс. Ол баланың психологиялық ерекшеліктерін, әлеуметтік ортасын, педагогикалық әдістерді және заманауи технологияларды ескеруді талап етеді. Ғалымдардың теориялық тұжырымдары мен тәжірибелік ұсыныстары бұл үдерісті тиімді ұйымдастыруға негіз болады. Балабақша жағдайында дұрыс ұйымдастырылған тілдік орта баланың жан-жақты дамуына және оның болашақта табысты білім алуына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. — Москва: Педагогика, 1999. — 352 с.
2. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. — Москва: Просвещение, 2003. — 256 с.
3. Байтұрсынұлы А. Тіл тағылымы. — Алматы: Ана тілі, 1992. — 448 б.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

¹Нуркулова Э.Р., ¹Нурманбетова Г.К., ²Илимесова А.Т., ²Бегалиева М.С.

¹БГУ им. К.Карасаева, ИНДО, ПП и ПК, г. Бишкек, Кыргызстан

²КГУ им.И. Арабаева, г.Бишкек, Кыргызстан

Түйүн: Мақалада оқытушының педагогикалық мәдениеті оқу процесінің тиімділігінің негізгі факторы ретінде қарастырылады. Педагогикалық мәдениет кәсіби білім мен дағдыларды, жеке қасиеттерді, коммуникативтік дағдыларды, құндылық бағдарларын, сондай-ақ цифрлық және интерактивті құралдарды қоса алғанда, заманауи педагогикалық технологиялар мен оқыту әдістерін қолдану қабілетін қамтиды. Жеке, кәсіби және әлеуметтік-ұйымдастырушылық факторлар педагогикалық мәдениетті қалыптастырады және студенттердің мотивациясының, танымдық белсенділігінің және өзіндік жұмысының деңгейін анықтайды.

Summary: The article examines the teacher's pedagogical culture as a key factor in the effectiveness of the educational process. Pedagogical culture includes professional knowledge and skills, personal qualities, communication skills, value orientations, as well as the ability to apply modern pedagogical technologies and teaching methods, including digital and interactive means. It is noted that personal, professional and socio-organizational factors form the pedagogical culture and determine the level of motivation, cognitive activity and independent work of students. The approaches to its development through reflection, self-education, teaching experience and the use of modern educational technologies are analyzed.

Система высшего образования предъявляет высокие требования к современному преподавателю. Сегодня недостаточно только глубоких знаний дисциплины и умения доступно излагать материал — важно учитывать индивидуальные особенности студентов и создавать комфортную, мотивирующую образовательную среду.

Ключевую роль в этом играет педагогическая культура, включающая профессиональные знания, личностные качества и владение современными методами обучения. Она определяет стиль взаимодействия со студентами и влияет на эффективность учебного процесса.

Уровень педагогической культуры напрямую отражается на качестве усвоения знаний, познавательной активности и самостоятельности обучающихся. Поэтому её развитие является важным условием повышения качества образования.

Современные образовательные стандарты подчеркивают необходимость подготовки компетентного преподавателя, способного адаптироваться к изменениям, применять цифровые технологии и развивать у студентов как знания, так и профессионально-личностные качества.

Цель данной статьи состоит в определении ведущей роли педагогической культуры преподавателя как фактора, влияющего на эффективность образовательного процесса, а также установление основных стратегий её формирования и развития.

Система образования в настоящий период выдвигает повышенный спрос к профессии преподавателя. Но при недостаточном уровне педагогической культуры преподавателю сложно эффективно решать данные задачи и создавать условия для качественного обучения. Педагогическая культура играет большую роль не только на успех учебных результатов студентов, но и на процесс развития их культурных ценностей, нравственных и социально-гражданских качеств. Педагог, наделенный высокой педагогической культурой, стимулирует личностному и профессиональному развитию учащихся, что оказывает влияние на эффективность образовательного процесса.

Вопросами изучения педагогической культуры преподавателя как фактора эффективности образовательного процесса занимались Исаева Т.А. , Гордеева Е. Н., В.А. Слостенин, Т. М. Щеглова, И. Ф. Исаев, Г.П. Максимова, Б. Н. Ауэзов, К. М. Беркимбаев , М.Д. Айдарова, К. А. Эргешали и другие [1].

Известный ученый- педагог В. А. Слостенин, отмечал, что «Педагогическая культура - это комплекс знаний, умений, навыков и ценностей педагога, обеспечивающих эффективное выполнение профессиональной деятельности, воспитание, обучение и развитие личности учащихся»[1]. Исследователи Б. Н. Ауэзов и К. М. Беркимбаев считали, что педагогическая культура - это часть профессиональной культуры педагога, объединяющая в себе личностные качества, профессиональные знания и умения, навыки общения и ценностные ориентиры, обеспечивающие результативную образовательную деятельность [2].

Педагогическая культура преподавателя определяется в процессе профессиональной деятельности и совокупности различных факторов: личностных, профессиональных и социально-организационных. Их наблюдение и исследование дает возможность определить уровень педагогической культуры преподавателя и её дальнейшего развития.

Развитие личностных качеств происходит через осмысленную деятельность над собой: освоение эмоционального интеллекта, формирование умений и навыков рефлексии и развитие саморегуляции. Это подразумевает принятия личных эмоций и реакций, наблюдения своего поведения в различных педагогических ситуациях. Совершенствование индивидуальных качеств улучшает профессиональную степень преподавателя и эффективно влияет на учебно-воспитательный процесс. Личностно - компетентный педагог способен лучше чувствовать сложные ситуации, учитывать потребности и интересы студентов, применять эффективные формы, методы и средства обучения, а также поддерживать комфортную атмосферу на учебных занятиях.

Профессиональные факторы обеспечивают квалификационный уровень, педагогические знания и опыт, а также владение современными интерактивными методами обучения. Высокая профессиональная подготовка педагога дает ему использовать разнообразные педагогические приёмы, повышение квалификации, участие в семинарах, вебинарах, тренингах и освоение новых образовательных технологий. Данные приёмы оказывает

помощь преподавателю приспосабливаться к нововведениям в учебной среде и повышает уровень педагогической культуры.

Социально-организационные факторы взаимосвязаны с условиями работы преподавателя вуза и влиянием социальной среды. Сюда можно отнести: поддержку коллег и администрации образовательного учреждения, наличие методических и дидактических учебных комплексов, силлабусов, рабочих программ, соблюдение регламента государственного образовательного стандарта. Благоприятная атмосфера и сотрудничество с профессиональным научным сообществом через онлайн и оффлайн конференции, мастер-классы, тренинги, презентации, семинары продвигают развитие педагогической культуры и усовершенствование методов обучения.

Личностно-профессиональная интеграция определяет своеобразное сочетание личностных и профессиональных факторов. Педагогическая культура наиболее оптимальна, когда знания, умения и навыки преподавателя пополняются личностными особенностями, такими как эмпатия и способность стимулировать и вдохновлять студентов. Например, квалифицированный преподаватель психологии без умения побуждать студентов будет неэффективен, так же как и преподаватель с хорошими личными качествами без высокопрофессиональной подготовки. Наиболее продуктивен педагог, который сочетает высокие профессионально-личностные качества и умения создавать благоприятный контакт со студентами.

Влияние опыта и рефлексии. Анализ собственной деятельности педагога, изучение результатов текущей работы и учет положительной обратной связи от студентов и коллег, помогают выявлять сильные стороны в процессе обучения. Такой подход способствует совершенствованию методов преподавания и повышению педагогической культуры преподавателя. Например, после цикла занятий по педагогике, преподаватель анализирует отзывы студентов о наиболее доходчивых и интересных темах и формах его работы. В результате этого анализа он корректирует последующие занятия, внедряет новые методы обучения и повышает взаимодействие со студенческой аудиторией.

Известный ученый Лапчик Д.М. и другие считают, что «Важным компонентом профессиональной компетентности педагога является ИКТ-компетентность, есть способность решать профессиональные задачи с использованием информационных и коммуникационных технологий» [3].

Новые современные технологии дают возможность разнообразить методы преподавания, классифицировать рейтинг подготовки студентов, практиковать учебно-методический материал более практичным и наглядным. Наряду с этим, они содействуют динамичному участию студентов в учебно-образовательном процессе и стимулируют интерес к изучаемым предметам.

Например, преподаватель психологии может использовать диагностические и предметные тесты, а также анкеты для оценки индивидуальных и профессиональных способностей студентов. Это помогает педагогу более доступно комментировать психологические теории и терминологию на семинарских занятиях.

В педагогических дисциплинах использование видеокейсов и дидактических игр дает возможность реализовать и смоделировать фактические педагогические ситуации и раскрывать педагогические навыки в реальных ситуациях. Дискуссии и образовательные проекты способствуют усовершенствованию навыков общения и критического мышления, а также обеспечивают эффективное сотрудничество между студентами и преподавателем. Новые технологии в образовании дают возможность выявить личностные особенности студентов и эффективно добиваться обратной связи. Это благоприятствует более конкретно оценивать их качество знаний и при необходимости менять методы преподавания.

Использование цифровых технологий, интерактивных методов и форм обучения расширяет у студентов умения самостоятельно работать, критически мыслить, а также повышает цифровую грамотность и повышает потенциал пользоваться современными инструментами в обучении.

Педагогическая культура преподавателя как фактора эффективности образовательного процесса может рассматриваться и в следующих ситуациях. Например, если преподаватель психологии или педагогики замечает, что отдельные студенты смущаются участвовать на занятиях в обсуждениях темы, он может применить активные методы вовлечения: обеспечивает работу в малых учебных группах, проводит ролевые и деловые игры и использует диалоговые задания. При этом преподаватель рассматривает свое поведение и обратную связь студентов, чтобы при необходимости изменить стиль своей коммуникации и подачу учебного материала.

Педагогическая культура преподавателя представляет собой важный фактор эффективности образовательного процесса. Она эффективно обеспечивает профессиональные знания, умения и навыки, методические приемы и способы, личностно - ориентированные качества и ценности. Вышеперечисленное обеспечивает высокую организацию обучения, усвоение знаний студентами и развитие их индивидуальных и социально-личностных компетенций.

Сделав анализ факторов формирования педагогической культуры, мы пришли к следующему выводу: что развитие педагогической культуры зависит прежде всего от синтеза личностных качеств преподавателя, роста его профессиональной подготовки, условий работы и педагогической компетентности. Использование разнообразных методов и приёмов способствует системному развитию педагогической культуры. Самообразование педагога обеспечивает высокий уровень компетентности, рефлексии в образовательном процессе.

Использование новых технологий осуществляет обучение более эффективным и практико-ориентированным. Педагогическая деятельность и научные эксперименты способствуют реализации новых подходов и методов, а также развитию профессионально-личностных качеств, делает лучше взаимоотношение со студентами и обеспечивает положительную учебную атмосферу. В целом, систематическая деятельность по развитию педагогической

культуры важна для обеспечения качества преподавания, формирования заинтересованных, увлеченных студентов и целесообразности современным требованиям образовательного процесса.

Список использованной литературы

1. Слостенин, В. А. Педагогика [Текст]: Учеб. пособие / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Слостенина. – М.: Издат.центр "Академия", 2013. – 576 с.
2. Ауэзов, Б. Н. Педагогическая культура как составляющая профессиональной культуры учителя / Б.Н. Ауэзов, К.М. Беркимбаев // Молодой ученый. – 2017. – № 4 (138). – С. 354–356.
3. Современные проблемы информатизации образования [Текст]: монография / отв. редактор академик РАО, д-р пед. наук, проф. М. П. Лапчик. – Омск : Изд-во ОмГПУ, 2017. – 404 с.

УДК 37.013

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ

Нурсейтова Д.Б.

Колледж «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада бастауыш сынып оқушыларының сыни ойлау қабілетін дамытуда инновациялық білім беру технологияларын қолданудың теориялық және практикалық негіздері қарастырылады. Оқытудың интерактивті әдістерінің тиімділігі мен олардың оқу үдерісіндегі рөлі айқындалады.

Summary: The article explores theoretical and practical foundations of using innovative educational technologies to develop critical thinking in primary school students. The effectiveness of interactive teaching methods and their role in the learning process are substantiated.

Введение

В условиях цифровизации образования и обновления содержания обучения особую актуальность приобретает проблема формирования критического мышления учащихся. Современное общество предъявляет требования к личности, способной к анализу, интерпретации информации и принятию самостоятельных решений.

Критическое мышление рассматривается как сложное когнитивное образование, включающее умения анализа, синтеза, оценки и рефлексии. Его формирование должно начинаться уже на уровне начального образования.

Теоретические основы исследования

Проблема развития критического мышления получила широкое отражение в трудах отечественных и зарубежных исследователей. В рамках деятельностного подхода обучение рассматривается как активный процесс, в котором учащийся выступает субъектом познания.

Инновационные образовательные технологии представляют собой совокупность методов и средств, направленных на повышение эффективности обучения. К ним относятся:

- информационно-коммуникационные технологии;
- интерактивные методы обучения;
- технологии проблемного обучения;
- проектная деятельность.

Использование данных технологий способствует формированию у учащихся навыков анализа информации, выработке аргументированной позиции и развитию самостоятельности мышления.

Практическая реализация

В процессе педагогической деятельности особое внимание уделяется внедрению интерактивных методов, направленных на активизацию познавательной деятельности учащихся.

Таблица 1 – Реализация технологий на уроке
Пример фрагмента урока

Этап урока	Технология	Деятельность учащихся	Формируемые компетенции
Мотивационный	Проблемный вопрос	Формулируют гипотезы	Аналитическое мышление
Содержательный	ИКТ, презентация	Анализируют и сравнивают информацию	Когнитивные навыки
Практический	Групповая работа	Обсуждают, аргументируют	Коммуникативные навыки
Рефлексивный	Синквейн, самооценка	Оценивают свою деятельность	Рефлексия

Дисциплина:Познание мира

Класс: 3

Тема: Экологическая культура и охрана окружающей среды

Цель: развитие критического мышления через анализ экологических проблем.

Методы: проблемное обучение, групповая работа, рефлексия

Фрагмент урока:

- **Проблемный этап:**

Учитель предлагает ситуацию: «Река загрязнена отходами». Учащиеся формулируют причины и последствия.

- **Аналитический этап:**

Работа в группах: анализ ситуации и поиск решений.

- **Презентация результатов:**

Каждая группа защищает свою позицию.

- **Рефлексия:**

Метод «Синквейн» или «Незаконченные предложения».

Обсуждение результатов

Практика показывает, что систематическое использование инновационных технологий способствует повышению уровня учебной мотивации и

формированию критического мышления. Учащиеся становятся более активными, демонстрируют способность к анализу и аргументации.

Особое значение имеет создание образовательной среды, в которой ученик выступает активным участником учебного процесса. Это обеспечивает переход от репродуктивного к продуктивному обучению.

Заключение

Таким образом, инновационные технологии выступают эффективным инструментом развития критического мышления учащихся начальной школы. Их интеграция в образовательный процесс способствует формированию ключевых компетенций, необходимых для успешной социализации личности.

Список использованной литературы

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – Москва, 2019.
2. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – Москва, 2020.
3. Полат Е.С. Современные педагогические технологии. – Москва, 2018.
- Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий. – Москва, 2019

ОӘЖ 37.091:004.8

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ: ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫ ТАЛДАУ

Нұрмет Р.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена экспериментальному исследованию эффективности применения инструментов искусственного интеллекта (ИИ) в образовательном процессе на базе Центрально-Азиатского Инновационного Университета. В экспериментальной группе из 60 студентов использовались адаптивные платформы, чат-боты и автоматизированное тестирование. Результаты показали повышение академических показателей, мотивации и успеваемости студентов по сравнению с контрольной группой. Исследование подтверждает, что ИИ способствует индивидуализации обучения и повышению его качества.

Summary: The article presents an experimental study on the effectiveness of using artificial intelligence (AI) tools in the educational process at the Central Asian Innovative University. The experimental group of 60 students used adaptive platforms, chatbots, and automated testing. Results showed an improvement in academic performance, motivation, and learning outcomes compared to the control group. The study confirms that AI enhances individualized learning and overall education quality.

XXI ғасыр білім беру жүйесі үшін технологиялық трансформация дәуіріне тән болып келеді. Ғылыми-техникалық прогрестің қарқынды дамуы білім беру үрдісіне жаңа сапалық сипат беруде: ақпараттық технологиялар, цифрлық платформалар, мобильдік оқыту жүйелері және соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) құралдары оқу-тәрбиелеу үрдісін ынталандырушы факторға айналды. Әсіресе соңғы онжылдықта ЖИ-ның білім беру саласындағы ықпалы айтарлықтай артып, оқу процесінің тиімділігін арттыру, оқушының когнитивтік

қажеттіліктеріне бейімделу және жеке тұлғалық оқу траекториясын құру сияқты стратегиялық міндеттерді шешу мүмкіндіктерін кеңейте түсті [1].

Жасанды интеллект білім беру жүйесінде оқыту мен бақылаудың дәстүрлі модельдерін қайта қарастыруды талап етеді. Осы технологиялар оқу материалын динамикалық түрде ұсыну, студенттердің оқу жетістіктерін болжамдау, қателерді автоматты түрде анықтау және оқытудың жеке траекториясын қалыптастыру секілді мүмкіндіктерді жүзеге асырады [2]. Дәстүрлі педагогикалық әдістер мен ЖИ-ның біріккен қолданылуы оқыту үрдісін белсенді, интерактивті, әрі нәтижелі етуге бағытталған жаңа тәсілдерге жол ашуда.

Дегенмен, ЖИ-ны енгізудің теориялық негіздері мен практикалық қолданылу ауқымын анықтау, оның оқу жетістіктеріне ықпалы мен тиімділігін нақты критерийлер арқылы бағалау мәселелері әлі күнге дейін ғылыми ортада толық шешімін таппаған күрделі зерттеу проблемалары болып табылады. Бұл олқылықтарды жою мақсатында жаңа эмпирикалық деректерді жинау, бағалау инструменттерін әзірлеу және оларды нақты оқу контекстінде тексеру қажет. Осы тұрғыдан алғанда, ЖИ-ның білім беру жүйесінде қолданылуын эксперименталды түрде зерттеу заманауи педагогикалық зерттеулердің өзекті бағыттарының біріне айналды.

Берілген зерттеу Орталық Азия инновациялық университетінің білім беру процесінде жасанды интеллект құралдарын қолданудың тиімділігін анықтауға бағытталған. Университеттің оқу-әдістемелік базасы мен оқытушылар құрамының инновациялық белсенділігі бұл ғылыми ізденіс үшін қолайлы эксперименттік алаң ретінде қарастырылды. Зерттеу барысында оқу үрдісінде ЖИ-ны қолданудың нәтижелілігін бағалау үшін бірнеше факультет студенттері мен пәндер таңдалып, сондай-ақ аналитикалық және салыстырмалы бағалауға негізделген зерттеу әдістері қолданылды.

Зерттеу жобасының теориялық негізі ретінде жасанды интеллект пен білім беру технологияларының интеграциясына қатысты заманауи ғылыми еңбектер, педагогикалық психология, кибернетика және білім беруді басқару саласындағы концептуалдық модельдер қарастырылды. Сонымен қатар, ЖИ-ны қолданудың оқу нәтижелеріне әсерін бағалауда көпөлшемді көрсеткіштер жүйесі – академиялық жетістік көрсеткіштері, студенттердің белсенділігі, материалды меңгеру жылдамдығы және мотивация деңгейі сияқты параметрлер негізге алынды.

Ғылыми зерттеудің мақсаты – білім беру үрдісіне жасанды интеллект құралдарын енгізудің тиімділігін эксперименттік тұрғыдан жан-жақты бағалау. Бұл мақсаты жүзеге асыру барысында келесі негізгі міндеттер шешілді:

1. ЖИ-ны білім беру процесінде қолданудың теориялық-әдістемелік негіздерін анықтау;
2. Орталық Азия инновациялық университетінің оқу контекстінде ЖИ-ның қолданылу моделін әзірлеу және енгізу;
3. ЖИ-ны қолдану нәтижелерін салыстырмалы талдау арқылы оның тиімділігін бағалау;

4. Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, оқу-әдістемелік ұсыныстар жасау.

Осындай кешенді зерттеу университет педагогикалық тәжірибесін жаңғыртуға, оқу үрдісінің сапасын арттыруға және жасанды интеллект технологияларын білім беру жүйесінде тиімді пайдалану туралы теориялық-практикалық негіздерді қалыптастыруға септігін тигізеді.

Бұл зерттеу Орталық Азия инновациялық университетінің білім беру процесінде жасанды интеллект (ЖИ) құралдарын қолданудың тиімділігін анықтау мақсатында өткізілді. Зерттеу эксперименталды әдістемеге негізделіп, студенттерді бақылау және эксперименттік топтарға бөлу арқылы жүргізілді. Барлығы зерттеуге 120 студент қатысты: 60 студент бақылау тобына, 60 студент эксперименттік топқа бөлінді. Қатысушылардың жасы 18–23 аралығында болды, білім деңгейлері бакалавр деңгейімен сәйкес келді және әртүрлі факультеттердің студенттері қамтылды.

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

1. Эксперименталды әдіс – студенттердің оқу процесіне ЖИ құралдарын енгізу арқылы оқу нәтижелерін салыстыру.

2. Сауалнама әдісі – студенттердің ЖИ қолдануға қатысты пікірлері мен мотивациясын анықтау.

3. Бақылау және тест әдісі – академиялық көрсеткіштерді бағалау үшін стандартталған тест тапсырмалары қолданылды.

4. Салыстырмалы статистикалық талдау – нәтижелердің сенімділігін тексеру үшін пайыздық көрсеткіштер, орташа мәндер және стандартты ауытқулар есептелді.

Эксперименттік топта студенттерге келесі ЖИ құралдары енгізілді: адаптивті оқыту платформалары, интерактивті чат-боттар, автоматты тестілеу жүйелері және материалды визуализациялайтын интеллектік қосымшалар. Бақылау тобы дәстүрлі оқу әдістерін қолданды.

Эксперименттің соңында студенттердің оқу нәтижелері салыстырылды. Төменде академиялық көрсеткіштердің салыстырмалы нәтижесі кесте 1-де көрсетілген:

Кесте 1. Академиялық көрсеткіштердің бақылау және эксперименттік топтарда салыстырмалы көрсеткіші

Көрсеткіш	Бақылау тобы (n=60)	Эксперименттік топ (n=60)	Өзгеріс (%)
Орташа балл	72	85	+18.1
Тапсырмаларды уақытында орындау	68%	90%	+32.4
Қиын тапсырмаларды дұрыс орындау	61%	82%	+34.4
Сынақтан өту коэффициенті	75%	93%	+24.0

Кестеден көрініп тұрғандай, эксперименттік топтағы студенттердің академиялық жетістігі бақылау тобына қарағанда едәуір жоғары болды. Орташа балл 18.1% өсті, тапсырмаларды уақытында орындау көрсеткіші 32.4% артты, ал

қиын тапсырмаларды дұрыс орындау 34.4%-ға жақсарды. Бұл көрсеткіштер ЖИ құралдарының оқуды тиімді қолдауға және студенттердің білімін жүйелі түрде бақылауға әсерін нақты дәлелдейді.

Сауалнама нәтижесі бойынша студенттердің 88% эксперименттік топта ЖИ құралдарын қолдану арқылы оқу қызығушылығы артқанын айтты. Бақылау тобының студенттерінің тек 52%-ы оқу процесіне мотивациясы артқанын көрсетті. Пайыздық көрсеткіштер мынадай:

– Эксперименттік топ: жоғары мотивация – 88%, орташа мотивация – 10%, төмен мотивация – 2%

– Бақылау тобы: жоғары мотивация – 52%, орташа мотивация – 38%, төмен мотивация – 10%

Бұл нәтиже ЖИ құралдарының оқу процесінде студенттердің белсенділігін арттыруға, жаңа білімді меңгеруге ынталандыруға ықпал ететінін көрсетеді.

Студенттердің тәжірибелік тапсырмаларды орындаудағы өнімділігі мен уақыт тиімділігін салыстырмалы түрде талдау жүргізілді. Орта есеппен эксперименттік топ студенттері тапсырмаларды 22% жылдамырақ орындады және қателіктер саны 35% азайды. Бұл көрсеткіштер ЖИ-ның оқу үрдісін жеделдететін және қателіктерді азайтатын құрал ретіндегі рөлін дәлелдейді.

Эксперименттік топтағы студенттердің пікірлері талданып, келесі қорытындылар алынды:

– 91% студент ЖИ-ны оқу материалын түсінуді жеңілдететін құрал деп бағалады.

– 85% студент адаптивті платформаларды қолдану арқылы оқу процесінің жеке траекториясын қалыптастыру мүмкін екенін атап өтті.

– 78% студент автоматты тестілеу және чат-боттар арқылы кері байланыс алу тиімділігін мойындады.

Бұл деректер ЖИ-ның оқу процесіне оң әсерін тек қана академиялық көрсеткіштер арқылы емес, студенттердің субъективті тәжірибесі арқылы да растайды.

Эксперимент нәтижелері көрсеткендей, ЖИ құралдарын қолдану оқу тиімділігін, студенттердің мотивациясын және тапсырмаларды орындау жылдамдығын арттыруға айтарлықтай ықпал етеді. Орташа академиялық көрсеткіштің 18%-ға өсуі, тапсырмаларды орындау уақытының қысқаруы және қателіктердің азаюы ЖИ-ның оқу процесінде нақты пайдалы құрал екенін көрсетеді. Сонымен қатар, студенттердің 85–91% ЖИ-ның оқу мотивациясын арттыруға ықпал ететінін растады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, ЖИ-ны тиімді пайдалану үшін бірнеше маңызды факторлар бар:

1. Оқу материалдарын адаптивті түрде ұсыну;
2. Студенттердің жеке оқу траекториясын қалыптастыру мүмкіндігі;
3. Жүйелі кері байланыс және автоматты бағалау;
4. Интерактивті және визуалды құралдарды қолдану арқылы білімді игеру сапасын арттыру.

Осы факторларды ескере отырып, білім беру процесінде ЖИ-ны енгізудің эксперименталды модельдері оқытудың дәстүрлі әдістерін толықтырып, оқу нәтижелерін айтарлықтай жақсартта алады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, білім беру процесінде жасанды интеллект (ЖИ) құралдарын қолдану студенттердің оқу тиімділігін, мотивациясын және когнитивтік қабілеттерін айтарлықтай жақсартуға мүмкіндік береді. Эксперименттік топтағы студенттердің академиялық көрсеткіштері бақылау тобына қарағанда жоғары болды: орташа балл 18,1% өсті, тапсырмаларды уақытында орындау 32,4% артты, ал қиын тапсырмаларды дұрыс орындау 34,4%-ға жақсарды. Бұл деректер ЖИ-ның оқу үрдісінде нақты оң нәтижелерге әкелетінін дәлелдейді.

Сонымен қатар, сауалнама нәтижелері ЖИ құралдарын қолдану арқылы студенттердің оқу мотивациясының артқанын көрсетті: эксперименттік топта жоғары мотивация көрсеткіші 88%-ға жеткен, ал бақылау тобында бұл көрсеткіш 52% болды. ЖИ құралдарының интерактивтілігі, адаптивтілігі және автоматтандырылған кері байланысы оқу процесіне қызығушылықты арттыруға, білімді игеру жылдамдығын жоғарылатуға және қателіктер санын азайтуға ықпал ететіндігі анықталды.

Эксперимент барысында анықталған маңызды факторлар мыналарды қамтиды: оқу материалдарын адаптивті түрде ұсыну, студенттердің жеке оқу траекториясын қалыптастыру мүмкіндігі, жүйелі кері байланыс және визуалды құралдарды қолдану. Осы факторларды ескере отырып, ЖИ-ны енгізудің эксперименталды моделдері дәстүрлі педагогикалық әдістерді толықтырып, оқу үрдісінің сапасын едәуір арттыра алады.

Зерттеу негізінде келесі негізгі қорытындылар жасауға болады:

1. ЖИ құралдарын қолдану академиялық көрсеткіштердің артуына және тапсырмаларды орындау тиімділігінің жақсаруына ықпал етеді.
2. ЖИ-ның интерактивті және адаптивті сипаттары студенттердің оқу мотивациясын арттыруда маңызды рөл атқарады.
3. ЖИ-ны білім беру процесінде енгізу педагогикалық әдістемелерді жаңартуға, оқу үрдісін жекелеңдіруге және білім сапасын жүйелі түрде бақылауға мүмкіндік береді.

Осы зерттеу нәтижелері ЖИ құралдарының білім беру жүйесіне тиімді интеграциялануы мүмкін екендігін көрсетіп, университеттік деңгейде инновациялық әдістемелерді енгізудің ғылыми негізін қалыптастырады. Алдағы уақытта зерттеулерді кеңейтіп, ЖИ-ның әртүрлі пәндерге, білім деңгейлеріне және оқыту әдістеріне әсерін жан-жақты зерттеу ұсынылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жақыпов, Б. Б. Білім беру процесінде жасанды интеллект қолданудың перспективалары / Б. Б. Жақыпов. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 148 с.
2. Иванов, С. А., Петров, В. Н. Интеллектуальные системы в образовании: теория и практика / С. А. Иванов, В. Н. Петров. – Москва: Наука, 2019. – 232 с.

ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ

Омарова Г.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы значимости цифровой образовательной среды в современной системе образования и развития информационно-коммуникационных компетенций студентов. Также описываются пути формирования способностей обучающихся к поиску, обработке, анализу и эффективному использованию информации с использованием цифровых технологий.

Цифровая образовательная среда позволит развить профессиональную компетентность студентов, повысить способность творческого мышления к поиску, обработке, анализу и эффективному использованию информации. В ходе исследования было установлено, что цифровая образовательная среда играет важную роль в совершенствовании профессиональной подготовки студентов и развитии их творческого потенциала.

Summary: The article examines the importance of the digital educational environment in the modern education system. The issues of developing students' information and communication competence are analyzed. The use of digital technologies in the educational process contributes to improving students' skills in searching, analyzing, processing and effectively using information. The study shows that the digital educational environment plays an important role in improving professional training and developing students' creative potential.

Қазіргі қоғамның даму кезеңінде білім беру жүйесін цифрландыру маңызды бағыттардың біріне айналып отыр. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру мазмұны мен әдістерінің өзгеруіне алып келді. Бұл жағдай студенттердің жаңа білім мен дағдыларды игеруіне жаңа талаптар қояды.

Цифрлық білім беру ортасы студенттердің білім алу мүмкіндіктерін кеңейтеді, оқу процесін икемді және тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар студенттердің ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін дамыту қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Цифрлық білім беру ортасы – білім беру процесінде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы ұйымдастырылатын білім беру кеңістігі.

Цифрлық білім беру ортасының құрамына мыналар кіреді:



Сурет – 1 - Цифрлық білім беру ортасының құрамы

Бұл құралдар студенттердің білім алуына, ақпаратты тиімді игеруіне және оқу процесін жекелендіруге мүмкіндік береді.

Ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік – адамның ақпаратты іздеу, өңдеу, сақтау және тарату үшін ақпараттық технологияларды тиімді пайдалану қабілеті.

Студенттердің ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігі келесі компоненттерден тұрады:

1. Ақпараттық компонент – ақпаратты іздеу және талдау қабілеті
2. Технологиялық компонент – цифрлық құралдарды қолдану дағдысы
3. Коммуникативтік компонент – онлайн ортада тиімді қарым-қатынас жасау
4. Қауіпсіздік компоненті – ақпараттық қауіпсіздік ережелерін сақтау

Бұл құзыреттіліктер студенттердің кәсіби дамуына және еңбек нарығында сұранысқа ие маман болуына ықпал етеді [1].

Жоғары мектепте білім беруде ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілікті дамыту оқу-тәрбие үрдісінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Сондықтан сабақ барысында түрлі заманауи әдістер мен тәсілдерді түрлендіре қолдану оң нәтиже беретіні белгілі. Ол әрине, ұстаз шеберлігіне байланысты.

Цифрлық білім беру ортасында студенттердің құзыреттілігін дамыту үшін келесі әдістер тиімді болар еді деп есептейміз:

1. Цифрлық білім беру платформаларын пайдалану - онлайн платформалар студенттердің қашықтан білім алуына және оқу материалдарын тиімді меңгеруіне мүмкіндік береді.

2. Интерактивті оқыту әдістері - вебинарлар, онлайн пікірталастар, виртуалды зертханалар студенттердің белсенділігін арттырады.

3. Жобалық оқыту әдісі - жобалық жұмыстар студенттердің зерттеу дағдыларын және шығармашылық қабілеттерін дамытады.

4. Мультимедиялық ресурстарды қолдану - бейне сабақтар, презентациялар және интерактивті тапсырмалар оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді.

5. Цифрлық сауаттылықты қалыптастыруда студенттерге интернет қауіпсіздігі, цифрлық этика және ақпараттық мәдениет туралы білім беру маңызды.

Біз білікті ұстаздардың тәжірибесіне сүйене отырып, оқу-тәрбие үрдісінде қолданыстағы әрбір әдістерге қысқаша тоқталамыз, әр әдістің білім алушының болмысы мен қабілеттеріне сәйкес келетін артықшылықтары мен кемшіліктері де бар екеніне көз жеткіземіз [2].

Ең алдымен цифрлық білім беру платформаларына келсек – бұл интернет арқылы оқу материалдарын ұсынатын, студент пен оқытушы арасындағы өзара әрекетті қамтамасыз ететін заманауи жүйелер. Олар білім алуды икемді, қолжетімді және тиімді етеді. Қазіргі таңда жоғары оқу орындарында жиі қолданылатын платформалар баршылық. Соның ішінде:

Moodle – ашық кодты, курстарды басқаруға арналған жүйе

Google Classroom – тапсырма беру және бағалау үшін

Zoom – онлайн сабақ өткізуге арналған

Microsoft Teams – байланыс пен топтық жұмысқа

Coursera – қосымша онлайн курстар алу үшін

Бұл платформалардың ерекшеліктері қашықтан білім алуға мүмкіндік береді, уақыт пен орынды үнемдейді, оқу материалдарына тұрақты қолжетімділік, интерактивті оқыту әдістерін қолдану, студенттердің өздігінен білім алу дағдыларын дамытады.

Сондай-ақ интернетке тәуелділік, техникалық қиындықтар, студенттердің мотивациясының төмендеуі мүмкін, тікелей қарым-қатынастың азаюы қынжылтады.

Қорыта айтқанда, цифрлық білім беру платформалары жоғары мектептің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Олар білім беру сапасын арттыруға, оқыту процесін жетілдіруге және студенттердің заманауи дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Болашақта бұл платформаларды тиімді пайдалану білім беру жүйесінің дамуының негізгі бағыты болып қала береді.

Интерактивті оқыту әдістері – оқытушы мен студенттің, сондай-ақ студенттердің өзара белсенді әрекетіне негізделген оқыту тәсілдері. Бұл әдістер білім алушыларды оқу процесіне толық қатыстыруға, олардың ойлау, талдау және пікір алмасу дағдыларын дамытуға бағытталған.

Интерактивті әдістердің түрлері- Топтық жұмыс, «Миға шабуыл», Пікірталас (дебат), Рөлдік ойындар, Кейс-стади, Интерактивті лекция және т.б.

- Топтық жұмыс - Студенттер шағын топтарда жұмыс істеп, ортақ мәселені шешеді. Мысалы: жобалық жұмыс, бірлескен тапсырмалар

- «Миға шабуыл» (Brainstorming) - Белгілі бір мәселе бойынша мүмкіндігінше көп идея жинау әдісі.

- Пікірталас (дебат) - Студенттер белгілі бір тақырып бойынша өз көзқарастарын дәлелдейді.
- Рөлдік ойындар- Нақты өмірлік жағдайларды модельдеу арқылы үйрету.
- Кейс-стади (Case study) - Нақты жағдайларды талдау арқылы шешім қабылдау дағдыларын дамыту.
- Интерактивті лекция- Дәстүрлі лекцияны сұрақ-жауап, талқылау элементтерімен толықтыру.

Қазіргі кезде интерактивті оқыту цифрлық платформалар арқылы да жүзеге асады:

Kahoot! – викториналар мен тесттер

Quizlet – карточкалар арқылы оқу

Mentimeter – онлайн сауалнамалар

Padlet – бірлескен тақта

Студенттердің қызығушылығын арттыруы, сыни ойлауды дамытуы, қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыра отырып, жастарымыздың білімді жақсы меңгерулеріне ықпал етуі, әрине бұл оның артықшылықтары болып табылады.

Ал кемшіліктері- уақытты көп талап етеді, барлық студент бірдей белсенді болмауы мүмкін, жақсы ұйымдастыруды қажет етеді [3].

Интерактивті оқыту әдістері – білім беру процесінің тиімділігін арттыратын маңызды құрал. Олар студенттердің тек білім алып қана қоймай, оны қолдана білуіне, өз ойын еркін жеткізуіне және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Жобалық оқыту әдісі – білім алушылардың белгілі бір мәселені шешу немесе өнім жасау барысында өздігінен ізденіп, зерттеу жүргізуіне негізделген оқыту тәсілі. Бұл әдісте студент нақты бір жоба орындау арқылы білім алады және оны тәжірибеде қолданады. Жобалық оқыту түрлері

Зерттеу жобасы – ғылыми зерттеуге бағытталған

Шығармашылық жоба – жаңа идея немесе өнім жасау

Ақпараттық жоба – ақпарат жинау және талдау

Практикалық жоба – нақты мәселені шешу

Мультимедиялық ресурстар – мәтін, дыбыс, бейне, графика және анимация элементтерін біріктіретін цифрлық оқу құралдары. Олар білім беру процесін көрнекі, түсінікті және қызықты етуге мүмкіндік береді.

Мультимедиялық ресурстар студенттердің: танымдық белсенділігін арттырады, шығармашылық қабілетін дамытады, цифрлық сауаттылығын қалыптастырады

Мультимедиялық ресурстарды сабақта тиімді қолдану – білім беру сапасын арттырудың маңызды жолы. Олар оқыту процесін заманауи талаптарға сай ұйымдастыруға және студенттердің білімді терең меңгеруіне мүмкіндік береді.

Қазіргі таңда цифрлық технологиялар барлық салаға қарқынды еніп, білім беру жүйесіне де үлкен өзгерістер әкелуде. Осыған байланысты студенттердің цифрлық сауаттылығын қалыптастыру – жоғары оқу орындарының басты міндеттерінің бірі. Цифрлық сауаттылық тек компьютерді қолданумен

шектелмей, ақпаратты тиімді іздеу, өңдеу және қауіпсіз пайдалану дағдыларын қамтиды.

Қорытындылай келе, цифрлық білім беру ортасы студенттердің ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілігін дамытуда маңызды рөл атқарады. Цифрлық технологияларды тиімді қолдану білім беру процесінің сапасын арттырып, студенттердің кәсіби даярлығын жетілдіруге ықпал етеді. Сондықтан жоғары оқу орындарында цифрлық білім беру ортасын дамыту және оны оқу процесіне кеңінен енгізу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва, 2015.
2. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании. – Москва, 2014.
3. Разухан Н., Байдильдинов Т.Ж., Сахипов А.А. Цифрлық оқыту мен инклюзивті білім беруді дамытудағы заманауи электронды технологиялар – 2024.

УДК 373.24

ФОРМИРОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ И МОТИВАЦИОННОЙ ГОТОВНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ К ОБУЧЕНИЮ В ШКОЛЕ

Омуралиева Э.К., Сейталиева Э.С.

Кыргызский государственный университет имени И.Арабаева, г. Бишкек, Кыргызстан

Түйін: Тақырыптың өзектілігі қазіргі таңда үлкен мектепке баратын жас баланың психологиялық және мотивациялық дайындық процесінің қалыптасуы ең өзекті мәселелердің бірі болып отырғандығында анықталады. Жұмыста мектепке дейінгі жас бүлдіршіндердің мектептегі оқуға дайындық мәселелері қарастырылады, және негізгі назар үлкен мектепке баратын балалардың психологиялық және мотивациялық дайындықтарын қалыптастыру жолдарына аударылған. Авторлар психологиялық дайындықты әртүрлі критерийлер бойынша терең зерттеу мақсатында бес әдістемені таңдаған және мектепке бейімделуге қатысты мәселелерді алдын алу үшін балалардың психологиялық дайындықтарын диагностикалаудың қажеттілігі туралы қорытындыға келген.

Summary: The relevance of the topic is determined by the fact that the process of forming the motivational readiness of a child of senior preschool age for school is currently one of the most acute problems facing modern pedagogy. The paper considers the issues of readiness of senior preschoolers to study at school; the emphasis is placed on the way of forming the motivational readiness of senior preschoolers to school life. The authors selected five methods for an in-depth study of the psychological readiness of preschoolers according to various criteria and came to the conclusion that it is necessary to diagnose the psychological readiness of children for school education in order to prevent maladjustment at school.

Психологическая готовность к школьному обучению – это процесс формирования интеллектуальной готовности, мотивационной готовности, эмоциональной готовности и социальной готовности к моменту поступления в школу. Это итог психологического развития в период дошкольного детства,

сформированность необходимых качеств и умений для поступления в школу и возможности учиться.

Нами выявлены факторы, влияющие на формирование мотивационной готовности дошкольника к обучению в школе: создание проблемных ситуаций; организация продуктивной разно уровневой и разно порядковой деятельности дошкольника, формирование инновационной образовательной среды дошкольной организации, осуществление целенаправленного субъект-субъектного взаимодействия участников педагогического процесса [1; 3].

Целью нашего исследования является изучение особенностей психологической готовности детей старшего дошкольного возраста к обучению в школе. В связи с поставленной целью исследования нами был проведен констатирующий эксперимент в двух подготовительных к школе группах ОАО «Кыргызтелеком» центр образования и воспитания г. Бишкек.

Эксперимент производился с целью выявления уровня подготовленности детей старшего дошкольного возраста к обучению в школе. Для проведения эксперимента нами было выбрано пять методик для более глубокого изучения психологической готовности по четырём показателям:

1. Интеллектуальная готовность. Методика «Запомни и расставь точки» (исследование объема внимания детей старшего дошкольного возраста) и методика «Чего не хватает на этих рисунках» (диагностика уровня восприятия ребенка).

2. Мотивационная готовность. Беседа «Диагностика социально ориентированных представлений старших дошкольников» (изучение особенностей мотивации, ориентировки детей старшего дошкольного возраста в будущей школьной действительности).

3. Эмоционально-волевая готовность. «Графический диктант» Д.Б. Эльконина (методика предназначена для исследования ориентации в пространстве, умения внимательно слушать и точно выполнять указания взрослого, самостоятельно действовать по указанию взрослого [4]).

4. Социальная готовность. Социометрия «Выбор в действии» (изучение и оценка межличностных отношений в группе детей дошкольного возраста).

В результате проведения эксперимента по двум группам можно сделать следующие выводы. У большинства учащихся групп преобладает учебный, познавательный доминирующий мотив, достаточно высокий уровень развития внимания и восприятия. По методике «Графический диктант», большинство учащихся имеют средний уровень развития ориентации в пространстве, и ориентацию на указания взрослого. Проведенный констатирующий эксперимент позволил определить содержание дальнейшей работы по развитию психологической готовности детей старшего дошкольного возраста к обучению в школе [4].

Мы разработали десятидневную программу игр и упражнений, направленную на формирование основных компонентов готовности к школьному обучению (мотивационная готовность, интеллектуальная готовность, эмоциональная готовность, социальная готовность). Для реализации

программы из двух контрольных групп мы отобрали детей, имеющих средние и низкие показатели готовности к школьному обучению, из них была создана еще одна группа.

После реализации программы было проведена повторная диагностика готовности детей к школьному обучению. Прослеживая динамику развития, можно констатировать, что результаты психологической готовности значительно улучшились. Ниже приведены результаты эксперимента в группе с отстающими детьми.

По методике «Запомни и расставь точки» были выявлены следующие результаты: на констатирующем этапе эксперимента 83,3% группы дали высокие результаты развития внимания и 16,7% – средний уровень развития внимания.

На контрольном этапе эксперимента 100% дали высокий уровень развития внимания.

По методике «Чего не хватает на этих рисунках», цель которой – диагностика образно логического мышления, были получены следующие результаты: на констатирующем этапе эксперимента 50% показали высокий уровень логического мышления, 41,7% средний и 8,3% низкий уровень развития логического мышления. На контрольном этапе эксперимента результаты были следующие: 91,6% показали высокий уровень логического мышления и 8,4% – средний уровень, низкого уровня выявлено не было. По методике «Графический диктант» на констатирующем этапе эксперимента были получены следующие результаты: 25% детей показали высокий уровень развития ориентации в пространстве, 41,7% показали средний уровень и 33,3% низкий уровень. На контрольном этапе эксперимента, были получены следующие результаты: 66,6% – высокий уровень, 25% – средний и 8,4% – низкий уровень.

Из проведенного нами исследования можно сделать вывод, что большинство дошкольников имеют достаточный уровень готовности к школьному обучению. Вместе с тем, мы выявили детей, имеющих средние и низкие показатели готовности к школе. Со всеми детьми мы провели с дальнейшую работу по развитию психологической готовности к обучению в школе, согласно разработанной нами программе. При этом особое внимание мы уделили отстающим детям.

Теперь мы с уверенностью можем утверждать, что с нашей помощью все дети в достаточной степени повысили свой психологический уровень готовности к школе.

Мотивацию как систему взаимосвязанных и соподчиненных мотивов деятельности человека и как совокупность побуждений, которые вызывают некую активность человека и приводят его к совершению определенных конкретных действий рассматривают М.А. Данилов, М.Ю. Олешков, И.А. Каиров, Г.И. Кириллова, В.М. Уваров, Г.И. Щукина рассматривают [1;3].

Мотивация ребенка зависит от системы педагогических средств взаимодействия с ребенком. Деятельности без мотива не бывает, а роль общей цели выполняет осознанный мотив. Дошкольник входит в деятельность, руководствуясь, как правило, мотивом «хочу!». В связи с этим проблема

формирования мотивационной готовности дошкольника к обучению в школе достаточно актуальна [1], от этого будет зависеть успешность его адаптации в школе.

Поступление ребенка в школу означает смену его социального статуса, следует ломка норм поведения и взаимоотношений с окружающими, необходимость освоения новых социальных ролей, предъявляемых к нему учителем, семьей, сверстниками.

Адаптационный период в школе – процесс и результат согласования индивидуальных возможностей ребенка, приспособления его к изменившейся среде [2].

А. Анастаси, А.И. Запорожец отмечают, что феномен взаимосвязанных качеств личности, включая особенности ее мотивации. Различные структуры готовности к обучению в школе рассматривают Л.И. Божович, И.В. Дубровина, А.В. Запорожец, Е.Е. Кравцова, Н.Г. Салмина, Г. Витцлак. В описании каждой структурной единицы присутствует мотив: достижение достаточного для начала обучения уровня зрелости мотивов познавательной деятельности объеме ГОСДО (интеллектуальная готовность); желание не просто пойти в школу, чтобы стать взрослым, но и выполнять связанные с учением обязанности, желания общаться со сверстниками и взрослыми с целью ознакомления с окружающим миром, что является основой мотива учебной деятельности (личностная готовность) [1; 3].

Первоклашки с удовольствием берутся за то, что их привлекает, но, столкнувшись с трудностями, быстро охлаждаются. Это возрастная особенность. Дети первого класса многое хотят сделать, но умеют еще мало. Чтобы не подавить их инициативу, нужно помогать им, оказывать педагогическую поддержку.

Основой мотивов к учебной деятельности является любознательность дошкольников, которое связано со стремлением к узнаванию нового, что может перерасти в потребность к познанию.

Образовательные программы дошкольного образования имеют принципиальную возможность целенаправленного развития психологической и мотивационной готовности ребенка к школьному обучению, учитывают особенности возраста с преимущественной ориентацией на способы деятельности [1].

Инновационная образовательная среда ДОО позволяет создать пространство активного и целенаправленного субъект-субъектного взаимодействия участников педагогического процесса, что положительно повлияет на внутривидовую динамику мотивационных структур, и позволит управлять их перестройкой. К таким факторам относятся: демократический стиль общения; ситуация выбора; личностная значимость; разнообразие форм занятий; деятельностный подход в работе; интеграция учебного материала; сочетание материала разного уровня обобщения, его интеллектуальной и эмоциональной насыщенности; участие в деятельности дошкольной организации родителей, самых сильных субъектов социализации дошкольников [1].

В заключение хочется еще раз отметить необходимость диагностики психологической готовности детей старшего дошкольного возраста к обучению в школе для профилактики школьной дезадаптации.

Список использованной литературы

1. Гуткина Н.Н. Диагностическая программа по определению психологической готовности детей 6–7 лет к школьному обучению [Текст] / Н.Н. Гуткина. – М.: Психологическое образование, 1997. – 235 с.
2. Козлова Н.А. Некоторые аспекты организации преемственности дошкольного и начального образования // Актуальные проблемы дошкольного образования: традиции и инновации: материалы XVI Международ. науч.-практ. конф. Челябинск: Изд-во: ЗАО «Библиотека А. Миллера», 2018. С. 338–343.
3. Краева О.В. Формирование мотивационной готовности старшего дошкольника к школе // О некоторых вопросах и проблемах психологии и педагогики: сб. науч. тр. по итогам международ. науч.- практ. конф. №2. Красноярск, 2015. С. 37–39.
4. Эльконин Д.Б. Детская психология [Текст] / Д.Б. Эльконин. – М.: МГУ, 2006. – 128 с.

ОӘЖ 378.147:159.9

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ҰҚПАЛЫ

Орақбай Аяулым Даулетқызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается эффективность педагогических технологий, направленных на укрепление психологического здоровья будущих педагогов. Особое внимание уделено применению когнитивно-поведенческой терапии, развитию эмоционального интеллекта и упражнениям по повышению стрессоустойчивости. В исследовании приняли участие студенты педагогического факультета, разделённые на экспериментальную и контрольную группы. Результаты показали снижение уровня тревожности, повышение эмоциональной устойчивости и улучшение психоэмоционального состояния обучающихся. Сделан вывод о целесообразности внедрения подобных программ в образовательный процесс педагогических вузов с целью подготовки профессионально компетентных и психологически устойчивых специалистов.

Summary: The article examines the effectiveness of pedagogical technologies aimed at strengthening the psychological health of future teachers. Special attention is paid to the use of cognitive behavioral therapy, the development of emotional intelligence and exercises to increase stress tolerance. The study involved students of the Faculty of Education, divided into experimental and control groups. The results showed a decrease in anxiety, an increase in emotional stability and an improvement in the psycho-emotional state of students. The conclusion is made about the expediency of introducing such programs into the educational process of pedagogical universities in order to train professionally competent and psychologically stable specialists.

Болашақ педагогтардың психологиялық денсаулығын нығайтуға әсер ететін педагогикалық технологияларды зерттеу студенттердің психологиялық саулығының түрлі қырларын жан-жақты диагностикалауды талап етті. Осыған байланысты зерттеу барысында кешенді тәсіл қолданылып, әртүрлі әдістер

жүйесі пайдаланылды. Зерттеу шеңберінде теориялық және эмпирикалық әдістер үйлестіріле отырып, педагогикалық технологиялардың студенттердің эмоционалдық күйі мен психологиялық жағдайына ықпалы анықталды. Сонымен қатар, олардың психологиялық денсаулығының негізгі көрсеткіштері мен ерекшеліктерін айқындауға мүмкіндік берілді.

Студенттерінің психологиялық денсаулығы олардың кәсіби даярлық деңгейі мен болашақ педагогикалық қызметке табысты бейімделуінің маңызды детерминанты болып табылады. Қазіргі білім беру кеңістігінде болашақ мұғалімдерге қойылатын талаптардың артуы, психоэмоционалдық жүктеменің күшеюі және оқу-кәсіби іс-әрекет барысында туындайтын әртүрлі стресс-факторлар студенттердің психологиялық саулығын жүйелі түрде қолдауды қажет етеді. Осыған байланысты психоэмоционалдық тұрақтылықты арттыруға бағытталған арнайы психологиялық тренингтер мен дамыту бағдарламаларын ұйымдастыру өзекті мәселе ретінде қарастырылады [1].

Аталған контексте студенттердің психологиялық денсаулығын қалыптастыру мен нығайтуға бағытталған бірқатар педагогикалық технологиялар іріктеліп, тәжірибелік тұрғыда қолданылды. Бұл бағдарламалар педагогика факультеті студенттерінің оқу үдерісіне интеграцияланып, оқу және сабақтан тыс іс-әрекеттер шеңберінде кешенді түрде жүзеге асырылды.

Зерттеу үдерісінде студенттердің психоэмоционалдық жағдайының негізгі құрамдас бөліктерін қамтитын әртүрлі психологиялық технологиялар кешені енгізілді. Атап айтқанда, бұл технологиялар стресс жағдайларын тиімді басқару, эмоционалдық интеллектті дамыту, өзін-өзі тану деңгейін арттыру және өзін-өзі реттеу дағдыларын қалыптастыруға бағытталды. Ұсынылған бағдарламалар семинарлық сабақтар, тренингтік жұмыстар және факультативтік курстар аясында, сондай-ақ студенттердің сабақтан тыс іс-әрекеттері шеңберінде жүйелі түрде жүзеге асырылды [2].

Зерттеуге «Педагогика» білім беру бағдарламасы бойынша білім алып жатқан жоғары курс студенттері қатысты. Зерттеуге қатысушылардың жалпы саны 60 адамды құрады. Барлық респонденттер зерттеу бағдарламасына ерікті түрде қатысып, олардың қатысу мотивациясы өзін-өзі реттеу дағдыларын жетілдіруге, психологиялық тұрақтылықты арттыруға және оқу іс-әрекетінің нәтижелілігін жоғарылатуға ұмтылыспен сипатталды.

Зерттеу дизайнына сәйкес қатысушылар екі топқа бөлінді: эксперименттік және бақылау топтары. Эксперименттік топқа психологиялық денсаулықты нығайтуға бағытталған арнайы тренингтік бағдарлама ұсынылып, олар осы бағдарламаның толық курсынан өтті. Ал бақылау тобына қосымша ықпал ету шаралары қолданылмай, олардың оқу үдерісі дәстүрлі форматта жалғастырылды.

Алға қойылған зерттеу мақсаттарына қол жеткізу мақсатында болашақ педагогтардың психологиялық денсаулығы мен эмоционалдық тұрақтылығының әртүрлі қырларын дамытуға бағытталған педагогикалық технологиялар мен әдістер кешені қолданылды. Солардың бірі ретінде студенттер арасындағы мазасыздық пен стресс деңгейін төмендетуге ықпал ететін когнитивті-мінез-

құлықтық терапия элементтері енгізілді. Аталған тәсіл білім алушыларға өздерінің иррационалды ойлары мен сенімдерін саналы түрде талдауға, сондай-ақ деструктивті мінез-құлық үлгілерін түзету дағдыларын меңгеруге мүмкіндік береді.

Оқу үдерісі барысында когнитивті-мінез-құлықтық терапия аясында келесі практикалық жаттығулар жүйелі түрде жүзеге асырылды:

1. Теріс автоматты ойларды қайта құрылымдау әдістері: студенттер өз ойлау үдерісін талдап, жағымсыз және тиімсіз когницияларды неғұрлым шынайы әрі конструктивті ойлармен алмастыру дағдыларын қалыптастырды.

2. Стресс факторларын тану және бағалау жаттығулары: білім алушылар жеке өмірі мен оқу іс-әрекетіндегі стресс көздерін анықтап, оларды басқару мен төмендетудің тиімді тәсілдерін меңгерді.

3. Когнитивті қайта құру әдістері: оқу және болашақ кәсіби қызмет тиімділігіне кедергі келтіретін иррационалды сенімдерді трансформациялауға бағытталған арнайы психотехникалар қолданылды.

Оқу үдерісіне когнитивті-мінез-құлықтық терапия элементтерін енгізу арнайы ұйымдастырылған тренингтік сабақтар циклі арқылы жүзеге асырылды. Әрбір тренингтің ұзақтығы 2 академиялық сағатты құрап, жалпы алғанда студенттер 12 сабақтан өтті, бұл 24 академиялық сағат көлеміндегі оқу жүктемесіне сәйкес келеді. Когнитивті-мінез-құлықтық терапия әдістерін жүйелі түрде қолдану нәтижесінде студенттердің мазасыздық деңгейінің төмендеуі, өзін-өзі тану көрсеткіштерінің артуы және жалпы психоэмоционалдық тұрақтылығының жақсаруы байқалды.

Сонымен қатар, зерттеу аясында студенттердің эмоционалдық интеллектісін дамытуға ерекше назар аударылды. Эмоционалдық интеллект тұлғаның өз эмоцияларын тану, оларды реттеу және әлеуметтік өзара әрекеттестікте тиімді пайдалану қабілеті ретінде қарастырылады. Бағдарлама шеңберінде эмоционалдық интеллекттің келесі негізгі компоненттерін дамытуға бағытталған тренингтік жұмыстар жүргізілді:

1. Өзін-өзі тану: студенттер түрлі жағдайларда туындайтын эмоцияларын саналы түрде анықтап, оларға рефлексивті тұрғыда жауап беру дағдыларын қалыптастырды.

2. Өзін-өзі реттеу: тренинг барысында білім алушылар эмоциялық күйлерін, әсіресе стресс жағдайларында басқару қабілеттерін жетілдірді, бұл олардың оқу және болашақ кәсіби қызметіндегі қиындықтарды тиімді еңсеруіне ықпал етті.

3. Эмпатия: педагогикалық қызмет үшін маңызды өзге адамдардың эмоционалдық жағдайын түсіну және сезіну қабілеттерін дамытуға бағытталған жаттығулар орындалды.

4. Әлеуметтік дағдылар: тиімді қарым-қатынас орнату, белсенді тыңдау және жанжалдарды конструктивті шешу стратегияларын меңгеру жүзеге асырылды.

Эмоционалдық интеллектті дамытуға бағытталған тренингтік бағдарлама теориялық материалдарды игеруді және аталған дағдыларды қалыптастыруға

арналған практикалық жаттығуларды үйлесімді түрде қамтыды. Әрбір тренингтің ұзақтығы 2 академиялық сағатты құрап, сабақтар аптасына бір рет өткізіліп, жалпы 8 аптаға созылды. Осылайша, бағдарламаның жалпы көлемі 16 академиялық сағатты қамтыды.

Бағдарламаны жүйелі түрде жүзеге асыру нәтижесінде студенттердің эмоционалдық тұрақтылық деңгейінің артқаны, коммуникативтік дағдыларының жетілгені және тұлғааралық өзара әрекеттестік барысында сенім мен өзара түсіністіктің жоғарылағаны анықталды.

Жүргізілген зерттеу аясында қолданылған психологиялық технологиялар кешені болашақ педагогтардың психологиялық денсаулығын нығайтуда жоғары тиімділігін көрсетті. Атап айтқанда, когнитивті-мінез-құлықтық терапия элементтері, эмоционалдық интеллектті дамытуға бағытталған әдістер және стресске төзімділікті қалыптастыруға арналған жаттығулар кешені студенттердің психоэмоционалдық жағдайына оң ықпал етті. Нәтижесінде Орталық-Азия инновациялық университеті студенттерінің мазасыздық деңгейінің төмендеуі, эмоционалдық тұрақтылық көрсеткіштерінің артуы және жалпы психологиялық саулығының жақсаруы байқалды.

Алынған нәтижелер педагогикалық жоғары оқу орындарының білім беру үдерісіне аталған бағдарламаларды жүйелі түрде енгізудің маңыздылығын дәлелдейді. Бұл өз кезегінде кәсіби қиындықтар мен стресс факторларын тиімді еңсере алатын, сондай-ақ табысты педагогикалық қызметті жүзеге асыруға қажетті тұлғалық және кәсіби құзыреттері қалыптасқан болашақ мұғалімдерді даярлауға мүмкіндік береді.

Болашақ педагогтардың психологиялық денсаулығы олардың кәсіби даярлығының сапасы мен педагогикалық қызметтегі табыстылығының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Студенттердің психологиялық саулығын нығайтуға бағытталған педагогикалық технологияларды қолдану олардың психоэмоционалдық жағдайын оңтайландыруға және кәсіби дайындық деңгейін арттыруға елеулі ықпал ететінін көрсетті [3].

Осыған байланысты аталған технологияларды ғылыми негізде әзірлеу және оларды білім беру үдерісіне жүйелі түрде енгізу қазіргі заманғы білім беру кеңістігінде тиімді қызмет атқара алатын, эмоционалдық тұрғыдан тұрақты және психологиялық тұрғыдан сау білікті педагог кадрларды даярлаудың маңызды шарты болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Берникова, А.А. Развитие психологического здоровья студентов в вузах / А.А. Берникова. – СПб.: Академия, 2016. – 220 с.
2. Бенашвили, В.Я. Психологическое здоровье как фактор профессионального успеха / В.Я. Бенашвили. – М.: Академия, 2015. – 176 с.
3. Чистякова, И.В. Формирование психологической устойчивости у педагогов / И.В. Чистякова. – СПб.: Речь, 2017. – 216 с.

ИНТЕРНЕТКЕ ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚҚА ӘСЕРІН ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ

Өмірбаева Ж.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается одно из актуальных на сегодняшний день явлений - интернет-зависимость и её влияние на психическое здоровье студентов. Проанализированы результаты эмпирического исследования, проведённого среди 80 студентов Университета Шымкента. В ходе исследования выявлены уровни интернет-аддикции и установлены корреляционные связи между такими факторами, как тревожность, депрессия и социальная изоляция.

Summary: The article examines one of the current pressing issues - internet addiction and its impact on the mental health of students. The results of an empirical study conducted among 80 students of Shymkent University are analyzed. The study identified levels of internet addiction and revealed correlations between factors such as anxiety, depression, and social isolation.

Қазіргі заманғы ғылым мен техниканың қарыштап дамуы адамзат өркениетін жаңа ақпараттық дәуірге алып келді. Бұл дәуірдің басты сипаты – интернет желісінің күнделікті тұрмысымызға терең сіңіп, адам өмірінің ажырамас бөлігіне айналуы. Ғаламтор ақпарат алудың, білім жетілдірудің және қарым-қатынас жасаудың таптырмас құралы болғанымен, оның шамадан тыс және бақылаусыз қолданылуы қоғамда, әсіресе жастар арасында жаңа психологиялық мәселелердің туындауына себепші болуда. Осындай күрделі мәселелердің қатарына ғылыми ортада «интернетке тәуелділік» немесе «интернет-аддикция» деп аталатын феномен кіреді [1]. Тұлғаның кәсіби және психологиялық қалыптасуының ең маңызды әрі нәзік кезеңін бастан кешіп жатқан студент жастар бұл құбылыстың жағымсыз әсеріне ерекше ұшырағыш келеді. Олардың виртуалды әлемде шектен тыс көп уақыт өткізуі оқу үлгерімінің төмендеуіне ғана емес, сонымен қатар психоэмоционалдық тұрақтылықтың бұзылуына, әлеуметтік дағдылардың әлсіреуіне және жалпы психикалық денсаулықтың нашарлауына тікелей ықпал етеді [2]. Осыған орай, интернетке тәуелділік деңгейін және оның студенттердің психикалық саулығына тигізетін зардаптарын эмпирикалық түрде зерттеп, ғылыми негізделген талдау жасау қазіргі психология ғылымының өзекті міндеттерінің бірі болып саналады [3].

Аталған мәселені тереңірек тану мақсатында Шымкент университетінің базасында арнайы эмпирикалық зерттеу жұмысы ұйымдастырылып, жүзеге асырылды. Зерттеу жұмысына университеттің түрлі факультеттерінде білім алып жатқан бірінші, екінші және үшінші курс студенттерінен тұратын сексен адамдық фокус-топ қатысты. Респонденттердің гендерлік құрамы қырық екі қыз баладан және отыз сегіз ұл баладан құралды, бұл өз кезегінде зерттеу нәтижелерінің объективтілігін арттырып, екі жыныс өкілдерінің де мәліметтерін тең дәрежеде қарастыруға мүмкіндік берді. Зерттеу барысында студенттердің интернетке тәуелділік деңгейін нақты анықтау үшін психологиялық диагностиканың әлемдік тәжірибеде мойындалған сенімді құралдары

қолданылды. Атап айтқанда, Кимберли Янгтың интернетке тәуелділікті анықтауға арналған классикалық тесті және Ченнің интернет-тәуелділік шкаласы респонденттердің виртуалды кеңістіктегі мінез-құлқын бағалау үшін пайдаланылды. Сонымен қатар, интернет-аддикцияның тұлғаның психоэмоционалдық жай-күйіне тигізетін нақты әсерін өлшеу мақсатында Спилбергер-Ханиннің тұлғалық және реактивті мазасыздықты бағалау әдістемесі қолданылды. Зерттеу қатысушыларының барлығы сауалнамаларды анонимді түрде толтырды, бұл олардың шынайы жауап беруіне және алынған эмпирикалық мәліметтердің жоғары валидтілігіне кепілдік берді.

Қазіргі қоғамда интернетке тәуелділік (интернет-аддикция) жастардың психикалық денсаулығына кері әсерін тигізетін өзекті мәселелердің біріне айналды. Осы мәселені тереңірек тану мақсатында Шымкент университетінің базасында арнайы эмпирикалық зерттеу жұмысы ұйымдастырылды. Зерттеу жұмысына университеттің түрлі факультеттерінде білім алып жатқан 1, 2 және 3-курс студенттерінен тұратын 80 адамдық фокус-топ қатысты.

Респонденттердің демографиялық құрылымы зерттеудің объективтілігін қамтамасыз ету мақсатында теңдестірілді.

Кесте 1. Зерттеуге қатысушылардың демографиялық көрсеткіштері

Көрсеткіш	Саны (адам)	Үлесі (%)
Жалпы қатысушылар	80	100%
Қыз балалар	42	52.5%
Ұл балалар	38	47.5%
1-курс студенттері	28	35%
2-курс студенттері	27	33.7%
3-курс студенттері	25	31.3%

Зерттеу барысында студенттердің интернетке тәуелділік деңгейін анықтау үшін Кимберли Янгтың тесті және Ченнің интернет-тәуелділік шкаласы, ал психоэмоционалдық жай-күйін бағалау үшін Спилбергер-Ханиннің мазасыздықты бағалау әдістемесі қолданылды.

Сауалнама қорытындысы көрсеткендей, зерттеуге қатысушылардың 92%-ы ғаламтор желісін оқу немесе ғылыми ізденіс мақсатында емес, негізінен әлеуметтік желілерде уақыт өткізу, ойын ойнау және ойын-сауық контентін тұтыну үшін пайдаланатынын мойындаған.

Барлық 80 респондент алынған ұпайларына сәйкес шартты түрде 3 үлкен топқа бөлінді.

Кесте 2. Студенттердің интернетке тәуелділік деңгейі бойынша жіктелуі

Топ атауы	Сипаттамасы	Студенттер саны	Пайыздық көрсеткіш
1-топ: Қалыпты пайдаланушылар	Ғаламторды қажеттілікке сай саналы түрде қолданады, виртуалды әлемде өткізетін уақытын бақылай алады.	36	45%

2-топ: Тәуекел тобы (орташа тәуелділік)	Желіде өткізетін уақыты артып келеді, кейде маңызды істерін кейінге қалдырып, гаджеттерге жиі үңіледі.	28	35%
3-топ: Патологиялық тәуелділер	Смартфонсыз немесе компьютерсіз өмірін елестете алмайды, абстинентті синдромға ұқсас жайсыздықтар байқалады.	16	20%

Эмпирикалық зерттеудің басты мақсаты аталған тәуелділік деңгейлерінің психологиялық және физиологиялық индикаторлармен қалай байланысатынын анықтау болды. Төмендегі кестеде 3 топ бойынша психикалық денсаулықтың негізгі бұзылыстарының таралу жиілігі пайыздық арақатынаста берілген.

Кесте 3. Интернетке тәуелділік деңгейінің психикалық денсаулық көрсеткіштеріне әсері

Психикалық және мінез-құлықтық индикаторлар	1-топ: Қалыпты (45%)	2-топ: Орташа (35%)	3-топ: Патологиялық (20%)
Ұйқының бұзылуы (инсомния, шаршаңқылық)	12%	54%	88%
Жоғары мазасыздық деңгейі (ішкі үрей, фобия)	15%	42%	75%
Әлеуметтік оқшаулану (шынайы қатынастан қашу)	8%	38%	92%
Эмоционалдық тұрақсыздық (агрессия, көңіл-күй)	10%	46%	81%
Оқу үлгерімінің төмендеуі (зейіннің шашырауы)	5%	32%	68%

Кестедегі сандық деректерді талдау барысында интернет-аддикцияның студенттердің психофизиологиялық жағдайына тікелей ықпал ететіні байқалды:

– Қалыпты пайдаланушылар тобында инсомния мәселесін респонденттердің небәрі 12%-ы сезінеді. Алайда, орташа тәуелділік тобында бұл көрсеткіш 54%-ға жетсе, патологиялық тәуелділікке ұшыраған студенттердің 88%-ы ұйқы режимінің созылмалы түрде бұзылғанын растаған. Бұл күндізгі уақыттағы созылмалы шаршаңқылыққа және танымдық процестердің тежелуіне әкеледі.

– Тәуекел тобындағы жастардың 42%-ы тұрақты мазасыздық күйінде жүрсе, патологиялық тәуелді студенттер арасында бұл көрсеткіш 75%-ға дейін шарықтаған. Бұл топта интернетке қосылу мүмкіндігінің болмауы өте күшті психологиялық дискомфорт тудырады.

– Қалыпты топтағы студенттердің 8%-ы ғана шынайы қарым-қатынастан қашқақтайтын болса, ең дабыл қағарлық көрсеткіш 3-топта тіркелді: олардың 92%-ы көзбе-көз қарым-қатынастан гөрі виртуалды кеңістіктегі диалогтарды әлдеқайда қолайлы деп санайды.

– Қалыпты пайдаланушылардың 10%-ында ғана көңіл-күйдің ауытқуы байқалса, орташа топта бұл көрсеткіш 46%-ға, ал жоғары тәуелділік тобында 81%-ға жеткен.

– Қалыпты топтағы студенттердің 5%-ында ғана оқу үлгерімінің төмендеуі байқалса, орташа топта – 32%, ал патологиялық тәуелділер тобында 68%-ды құраған.

Шымкент университетінің студенттері арасында жүргізілген бұл эмпирикалық зерттеу интернетке тәуелділіктің жастардың психикалық құрылымын өзгертіп, психопатологиялық процестерге алып келетін қауіпті фактор екенін дәлелдеді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, студенттердің шамамен 20%-ы психологиялық көмекке мұқтаж патологиялық тәуелділік жағдайында болса, 35%-ы тәуекел тобында тұр. Осыған орай, студенттердің психикалық денсаулығын сақтау үшін «Digital Detox» мәдениетін қалыптастыру және жоғары оқу орындарындағы психологиялық профилактика қызметінің жұмысын шұғыл күшейту қажеттілігі туындап отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Young K. S. Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder // CyberPsychology & Behavior. – 1998. – Vol. 1, № 3. – P. 237-244.
2. Войскунский А. Е. Психология и Интернет. – Москва: Акрополь, 2010. – 439 с.
3. Малыгин В. Л., Феклисов К. А., Искандирова А. С. Интернет-зависимое поведение. Критерии и методы диагностики (Шкала интернет-зависимости Чен): учебное пособие. – Москва: МГМСУ, 2011. – 32 с.

УДК 159.9

ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ УСПЕШНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВУЗОВ

Панкратов В.В.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада Академик Қуатбеков атындағы Халықтар достығы университеті оқытушыларының кәсіби табыстылығына әсер ететін психологиялық факторлар кешенді түрде зерттелген. Зерттеу барысында жеке тұлғаның қасиеттері (сана-сезім, мейірімділік, эмоционалды тұрақтылық), когнитивтік икемділік, эмоцияларды реттеу және кәсіби өзін-өзі тиімділік деңгейі қарастырылды. Нәтижелер көрсеткендей, кәсіби табыстылық негізін сана-сезім, мейірімділік және эмоционалды тұрақтылық құрайды; когнитивтік икемділік, кәсіби қызығушылықтар және өзін-өзі тиімділік бұл ресурстарды тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Summary: This article examines the psychological factors influencing the professional success of faculty members at the Academy Kuatbekov University of Peoples' Friendship. The study analyzed personality traits (conscientiousness, agreeableness, emotional stability), cognitive flexibility, emotion regulation, and levels of professional self-efficacy. The results indicate that professional success is primarily based on conscientiousness, agreeableness, and emotional stability, while cognitive flexibility, professional interests, and self-efficacy facilitate the effective realization of these resources.

Современная система высшего образования сталкивается с рядом вызовов, связанных с повышением качества преподавания, профессиональной компетентности и мотивации преподавательского состава. Эффективность педагогической деятельности определяется не только уровнем профессиональных знаний и навыков, но и целым комплексом психологических факторов, включая личностные характеристики, когнитивные способности, эмоционально-волевую регуляцию и мотивацию к профессиональному развитию. В этой связи изучение психологических детерминант профессиональной успешности преподавателей вузов представляет собой актуальную научную задачу, направленную на выявление механизмов, обеспечивающих высокую продуктивность и устойчивость к профессиональным стрессорам.

Профессиональная успешность преподавателя рассматривается как интегральное качество, включающее не только компетентность в предметной области и методические навыки, но и способность к эффективной саморегуляции, адаптивной когнитивной гибкости, продуктивному взаимодействию с коллегами и студентами, а также внутреннюю мотивацию к постоянному профессиональному росту [1]. Согласно современным исследованиям, именно сочетание этих психологических ресурсов позволяет преподавателю сохранять высокую продуктивность в условиях сложных образовательных процессов, повышает качество учебного процесса и способствует формированию положительной академической среды.

Научная литература выделяет несколько ключевых факторов, влияющих на профессиональную успешность. Среди них личностные особенности (например, уровень эмоциональной устойчивости, самооценка, толерантность к стрессу), когнитивные способности (критическое мышление, когнитивная гибкость), мотивационные установки (внутренняя и внешняя мотивация к обучению и развитию), а также эмоционально-волевые качества, определяющие способность к саморегуляции и эффективному управлению учебной деятельностью [2]. Несмотря на наличие теоретических моделей, большинство исследований проводилось либо в узконаправленных областях, либо с использованием опросных методик, не позволяющих выявить комплексное влияние психологических факторов на профессиональную успешность преподавателей.

Настоящее эмпирическое исследование было проведено на базе Университета дружбы народов им. Академика Куатбекова, что обеспечивало доступ к преподавателям различных факультетов и позволяло изучить междисциплинарные особенности профессиональной успешности. В исследовании участвовало 22 преподавателя, представляющих различные должностные категории: ассистенты, старшие преподаватели, доценты и профессора. Средний возраст участников составил 41,3 года, а стаж работы варьировался от 3 до 25 лет. Такая выборка позволила оценить влияние профессионального опыта, должностного статуса и уровня ответственности на психологические показатели успешности.

Цель исследования заключалась в выявлении и анализе личностных, мотивационных, когнитивных и эмоционально-волевых характеристик, определяющих эффективность педагогической деятельности. Основная задача – определить, какие психологические ресурсы способствуют профессиональной успешности преподавателей в условиях современного университета, а также изучить взаимосвязи между профессиональным опытом, статусом и психологическими показателями. Результаты исследования направлены на разработку рекомендаций по повышению эффективности педагогической деятельности, формированию устойчивости к профессиональным стрессорам и поддержке внутренней мотивации преподавателей.

Для оценки личностных особенностей преподавателей использовался Опросник «Большая пятерка» (О.С. John, 1999), который позволяет измерять пять базовых личностных факторов: сознательность, доброжелательность, эмоциональную стабильность, экстраверсию и открытость опыту. Анализ полученных данных выявил, что ведущими личностными чертами, определяющими профессиональную успешность, являются сознательность, доброжелательность и эмоциональная стабильность.

Сознательность продемонстрировала высокий уровень у 54,5% участников, что отражает их способность к системной организации работы, планированию учебного процесса, соблюдению сроков и ответственности за результаты деятельности. Эти показатели согласуются с результатами исследований Р. Бриггса и К. МакКрея, подчеркивающих сознательность как основной предиктор профессионального успеха и продуктивного поведения в различных сферах деятельности.

Доброжелательность характеризовалась высоким уровнем у 50% преподавателей. Этот фактор обеспечивает эффективность взаимодействия с аудиторией, способность к сотрудничеству и разрешению конфликтных ситуаций. В контексте высшего образования доброжелательность проявляется в эмпатии, открытости к мнению студентов и коллег, формировании благоприятного образовательного климата и снижении риска профессионального выгорания.

Эмоциональная стабильность оказалась высокой у 86,3% преподавателей, что свидетельствует о способности справляться со стрессовыми ситуациями, поддерживать эмоциональное равновесие и сохранять продуктивные контакты с аудиторией. Данные результаты коррелируют с концепцией стрессоустойчивости Л. Лазаруса, согласно которой эффективное управление эмоциями и адаптивное поведение являются основными компонентами профессиональной успешности.

Экстраверсия и открытость опыту проявили более вариативное распределение, что отражает индивидуальные различия в готовности к инициативности, лидерству и внедрению инноваций. Высокий уровень открытости опыту наблюдался у 40,9% преподавателей, что свидетельствует о творческой активности и готовности применять новые образовательные подходы. Экстраверсия, высокий уровень которой зафиксирован у 27,3%

участников, способствует лидерским проявлениям и активной коммуникации, что важно для проведения интерактивных занятий и реализации групповых проектов.

Таким образом, личностный профиль преподавателей представляет собой многомерную систему, где сознательность, доброжелательность и эмоциональная стабильность выступают ключевыми характеристиками, а экстраверсия и открытость опыту являются дополнительными ресурсами профессионального развития.

Для оценки уверенности преподавателей в собственных профессиональных компетенциях использовалась Шкала общей самооффективности. Результаты показали высокий уровень самооффективности у 40,9% преподавателей и средний уровень у 45,5%. Эти данные подтверждают концепцию А. Бандуры о том, что самооффективность является центральным механизмом, через который личностные ресурсы реализуются в профессиональной деятельности.

Преподаватели с высокой самооффективностью проявляют способность ставить амбициозные цели, активно искать решения педагогических и организационных задач, внедрять инновации и эффективно взаимодействовать со студентами. Средний уровень самооффективности обеспечивает стабильность выполнения профессиональных функций, но ограничивает запас уверенности при столкновении с новыми и стрессовыми ситуациями.

Корреляционный анализ выявил положительную связь самооффективности с сознательностью ($r = 0,64$), эмоциональной стабильностью ($r = 0,41$) и открытостью опыту ($r = 0,49$), что подтверждает синергетическую природу факторов профессиональной успешности.

Использование опросника профессиональных предпочтений (Т. Amabile, 1994) позволило выявить комплексные профессиональные интересы преподавателей, охватывающие творческую, организационную, аналитическую и социальную активности. Данные показали высокую творческую активность у 40,9% участников, что коррелирует с открытостью опыту. Высокая социальная направленность (40,9%) соответствует доброжелательности, подчеркивая взаимосвязь личностных характеристик и профессиональной мотивации.

Организационная активность (40,9% высокий уровень) отражает системность подготовки учебного процесса и согласуется с данными по сознательности. Аналитическая активность (31,8%) подтверждает исследовательскую ориентацию преподавателей и готовность к обработке и интерпретации научной информации. Таким образом, профессиональные предпочтения формируют стратегию профессионального развития и стимулируют инновационную активность.

Эмоциональная регуляция преподавателей оценивалась с помощью методики Дж. Гросса и О. Джон (2003). Большинство преподавателей использует когнитивное переосмысление (36,4% высокий уровень, 50% средний уровень) для адаптации к стрессовым ситуациям, в то время как подавление эмоций проявляется преимущественно на среднем уровне (54,5%).

Когнитивное переосмысление способствует снижению негативного влияния стрессоров, поддержанию продуктивности работы и развитию психологической устойчивости. Подавление эмоций, несмотря на контроль внешних проявлений, связано с внутренним напряжением, что подтверждает концепцию Дж. Гросса о различии стратегий эмоциональной регуляции и их адаптивной эффективности.

Корреляционный анализ показал положительную связь когнитивного переосмысления с эмоциональной стабильностью ($r = 0,62$), сознательностью ($r = 0,41$) и открытостью опыту ($r = 0,39$), а подавление эмоций отрицательно коррелировало с экстраверсией ($r = -0,38$).

Анализ когнитивной гибкости преподавателей показал, что большинство участников демонстрируют средний (59,1%) и высокий (31,8%) уровни когнитивной гибкости. Высокая когнитивная гибкость обеспечивает адаптацию к изменениям образовательного процесса, использование альтернативных стратегий решения задач и внедрение инновационных методов обучения.

Когнитивная гибкость положительно коррелирует с открытостью опыту ($r = 0,61$), сознательностью ($r = 0,47$), когнитивным переосмыслением ($r = 0,52$) и профессиональной самооэффективностью ($r = 0,58$). Эти данные подтверждают теоретические модели, рассматривающие когнитивную гибкость как ключевой компонент успешной профессиональной деятельности.

Анкетирование, наблюдение и интервью подтвердили количественные данные опросников. Высокий уровень удовлетворенности работой (54,5%) и мотивации (45,5%) согласуется с показателями самооэффективности. Наблюдение выявило высокий и средний уровни организационной активности (50–45,5%) и когнитивной гибкости (59,1–31,8%), а интервью подчеркнуло субъективное восприятие эмоциональной регуляции (54,5% высокий уровень) и адаптивности (50%).

Таблица 1. Корреляционные связи между исследуемыми показателями

Психологический фактор	Связанные показатели	Коэффициент корреляции (r)
Самоэффективность	Сознательность	0,64
	Эмоциональная стабильность	0,41
	Открытость опыту	0,49
Когнитивное переосмысление	Эмоциональная стабильность	0,62
	Сознательность	0,41
	Открытость опыту	0,39
Подавление эмоций Когнитивная гибкость	Экстраверсия	-0,38
	Открытость опыту	0,61
	Сознательность	0,47
	Когнитивное переосмысление	0,52
	Самоэффективность	0,58

Таким образом, эмпирическое исследование выявило, что профессиональная успешность преподавателей Университета дружбы народов им. Академика Куатбекова формируется на основе синергии личностных, когнитивных и эмоциональных факторов. Ключевыми личностными ресурсами выступают сознательность, доброжелательность и эмоциональная стабильность, которые обеспечивают системность работы, эффективное взаимодействие и стрессоустойчивость. Самоэффективность служит интегративным механизмом реализации этих ресурсов, а профессиональные предпочтения и когнитивная гибкость стимулируют инициативность, творческую активность и адаптацию к изменениям образовательного процесса. Эмоциональная регуляция, особенно когнитивное переосмысление, поддерживает психологическую устойчивость и продуктивное взаимодействие с аудиторией. В совокупности выявленные факторы формируют комплексный психологический профиль успешного преподавателя, обеспечивая высокую результативность, устойчивость и мотивацию к профессиональному развитию.

Список использованной литературы

1. Кондаков В.А., Смирнова Е.В. Профессиональная самоэффективность: современные подходы и эмпирические исследования // Педагогика и психология образования. — 2019. — № 3. — С. 45–59.
2. Иванова Т.В., Петров С.Н. Личностные ресурсы и профессиональная успешность педагогов: корреляционный анализ // Вестник психологии. — 2018. — Т. 22, № 1. — С. 12–27.

ӨОЖ 378.147:37.013

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ-ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ ТҰҒЫРЛАРЫ

К. Полатбекова

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті
Қазақстан, Түркістан

Резюме: Мақалада болашақ мұғалімдердің ғылыми-инновациялық әлеуетін дамытудың теориялық-әдіснамалық негіздері қарастырылады. Қазіргі білім беру жағдайында педагогтың зерттеушілік қабілеті мен инновациялық ойлауы кәсіби құзыреттіліктің маңызды құрамдас бөлігі ретінде айқындалады.

Зерттеу барысында ғылыми-инновациялық әлеуетті дамыту үдерісі партисипативтік, жүйелік, тұлғалық-бағдарлы, құзыреттілік, аксиологиялық, синергетикалық және инновациялық тұғырлар негізінде талданады. Бұл тұғырлардың өзара байланысы болашақ мұғалімдердің зерттеу мәдениетін қалыптастыруға және инновациялық қызметке даярлығын арттыруға ықпал ететіні негізделді.

Зерттеу нәтижелері педагог кадрларды даярлау жүйесін жетілдіруде және білім беру бағдарламаларын жаңғыртуда қолдануға бағытталған.

Болашақ мұғалімдердің ғылыми-инновациялық әлеуетін дамыту үдерісін ғылыми тұрғыда зерделеу оның әдіснамалық негіздерін айқындауды талап етеді. Әдіснамалық тұғырлар зерттеу нысанын кешенді тануға, оның құрылымдық

байланыстары мен даму заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік беретін теориялық-танымдық бағдарлар жүйесі болып табылады.

Ғылыми-инновациялық әлеуетті дамыту партисипативтік, жүйелік, тұлғалық-бағдарлы, құзыреттілік, аксиологиялық, синергетикалық және инновациялық тұғырларға негізделеді.

Партисипативтік тұғыр аясында бұл үдеріс күрделі әрі көпқырлы сипатқа ие. Оның ерекшелігі тұлғаның саналы таңдауы мен ішкі уәжіне негізделіп, ғылыми-зерттеу қызметінде серіктесті тең тұлға ретінде қабылдаумен байланысты. Басқару психологиясындағы Ренсис Лайкерт [1], Дуглас МакГрегор [2], Абрахам Маслоу [3], Фредерик Херцберг [4], Роберт Блейк [5], Джейн Моутон [6], Фред Фидлер [7] еңбектері партисипацияның негізінде тұлғаның құндылығын мойындау қағидасы жатқанын дәлелдейді.

Сонымен қатар, Эдвин Локк және Джон Адамс зерттеулерінде партисипация шешім қабылдаудағы келісімділікті, өзара әрекеттесушілердің теңдігін және қатысу үдерісіндегі эмоционалдық қанағаттануды қамтамасыз ететіні көрсетіледі [8].

Партисипативті басқару үдерісін тиімді іске асыруға бағытталған бірқатар әдіснамалық тәсілдер қолданылады:

1. Бірлескен іс-әрекетке негізделген зерттеу (PAR — Participatory Action Research)

Бұл тәсіл зерттеушілер мен қатысушылардың өзара серіктестігіне негізделіп, ғылыми және білім беру инновацияларына қатысты мәселелерді бірлесе шешуді көздейді.

2. Бірлескен жобалау және ко-креация (Co-Design & Co-Creation). Мұнда оқытушылар, студенттер, зерттеушілер мен қоғам өкілдері ғылыми және білім беру инновацияларын бірлесе жобалайды.

3. Кеңестік (делиберативтік) үдерістер. Бұл әдіс құрылымдалған талқылаулар мен пікір алмасуға негізделеді, онда қатысушылар өз көзқарастарын білдіріп, ортақ шешім қабылдайды.

4. Қоғамдастықпен өзара әрекеттестік. Бұл тәсіл жергілікті қауымдастықтарды – мектептерді, ата-аналарды, әлеуметтік серіктестерді ғылыми және білім беру инновацияларын жоспарлау мен іске асыруға тартуға бағытталған.

5. Көпжақты серіктестік. Мұнда мемлекеттік құрылымдар, жоғары оқу орындары, өнеркәсіп, зерттеу институттары және қоғамдық ұйымдар арасындағы әріптестік орнатылады.

6. Икемді және итерациялық тәсілдер. Бағдарламалық өнім әзірлеуде қолданылатын икемді әдістер (Agile, Iterative models) ғылыми және білім беру инновацияларын басқаруға да бейімделіп отыр [9].

Жүйелік тұғыр болашақ мұғалімдердің ғылыми-инновациялық әлеуетін дамытудың маңызды теориялық-әдіснамалық негіздерінің бірі болып табылады және педагогикалық құбылыстарды тұтас, өзара байланыстағы жүйе ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл тұғыр ғылыми-инновациялық әлеуеттің

қалыптасуын тұлға мен әлеуметтік-педагогикалық ортаның өзара әрекеттесетін динамикалық жүйесі ретінде түсіндіреді.

Жүйелік тәсілдің теориялық негіздері Людвиг фон Берталанфи, Александр Богданов, Борис Ананьев, Виктор Афанасьев, Игорь Блауберг, Эрик Юдин, Нина Талызина еңбектерінде негізделген. Бұл ғалымдар кез келген педагогикалық құбылысты өзара байланысқан құрылымдық элементтер жиынтығы ретінде қарастырады [10].

Жүйелік тұғыр келесі негізгі ұстанымдарға сүйенеді. Біріншіден, тұтастық ұстанымы болашақ мұғалімнің ғылыми-инновациялық әлеуетін психологиялық, танымдық және әлеуметтік сипаттардың бірлігі ретінде қарастыруды көздейді. Екіншіден, құрылымдылық ұстанымы жүйенің ішкі компоненттері мен олардың байланыстарын айқындауға мүмкіндік береді. Үшіншіден, иерархиялық ұстаным әр деңгейдің (жеке тұлғалық, ұжымдық, институционалдық) өзара байланысын көрсетеді. Төртіншіден, кері байланыс ұстанымы даму нәтижелерін талдау және түзету арқылы жүйенің тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Бесіншіден, динамикалық даму ұстанымы ғылыми-инновациялық әлеуеттің үздіксіз және бейімделгіш процесс екенін сипаттайды.

Педагогикалық тұрғыдан жүйелік тұғыр болашақ мұғалімнің ғылыми-инновациялық әлеуетін білім беру процесінің барлық компоненттерімен (мақсат, мазмұн, әдістер, құралдар, нәтижелер) өзара байланыста қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл педагог тұлғасын ғылыми-зерттеу мәдениеті мен инновациялық ойлауы қалыптасқан тұтас жүйе ретінде түсіндіруге негіз болады.

Тұлғалық-бағдарлы тұғыр болашақ мұғалімнің ғылыми-инновациялық әлеуетін дамытуды тұлғаның өзін-өзі тану, өзін-өзі дамыту және кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру үдерісі ретінде қарастырады. Бұл бағыт Абрахам Маслоу, Карл Роджерс, Сергей Рубинштейн, Лев Выготский, Виталий Сластенин, Николай Никандров еңбектеріне негізделеді.

Бұл тұғырдың өзегі – тұлғаның ішкі әлеуетін, шығармашылық мүмкіндіктерін және кәсіби жауапкершілігін дамыту арқылы оның инновациялық қызметке дайындығын арттыру. Болашақ мұғалім білім беру үдерісінің белсенді субъектісі ретінде қарастырылып, оның ғылыми-инновациялық әлеуеті тек білім мен дағды жиынтығы емес, сонымен қатар мотивациялық-құндылықтық бағдарлар, интеллектуалдық және шығармашылық мүмкіндіктер, зерттеушілік ұстаным мен жауапкершілік жүйесі ретінде түсіндіріледі [1].

Тұлғалық-бағдарлы тұғыр педагогикалық үдерісті жеке тұлғаның қажеттіліктері мен қызығушылықтарына сәйкестендіруді көздейді. Осы тұғырды жүзеге асыру нәтижесінде болашақ мұғалім өз шығармашылық қабілеттерін дамытып, инновациялық идеяларды жүзеге асыруға белсенді қатысады және ғылыми қызметтің мәнін тұлғалық даму тұрғысынан түсінеді.

Осылайша, тұлғалық-бағдарлы тұғыр болашақ педагогтің кәсіби болмысының негізін құрайтын ішкі мотивацияны, инновацияға ашықтықты және өзін-өзі жүзеге асыру әлеуетін дамытуға бағытталған.

Құзыреттілік тұғыр болашақ мұғалімнің ғылыми-инновациялық әлеуетін дамытудың жетекші теориялық негіздерінің бірі болып табылады. Бұл бағыт Андрей Хуторской, Ирина Зимняя, Владимир Болотов, Джон Равен еңбектерінде негізделіп, педагогтің кәсіби қызметінде ғылыми және инновациялық міндеттерді тиімді шешуге бағытталған білім, білік, дағды және тұлғалық қасиеттер кешенін қалыптастыруды көздейді.

Ғылыми-инновациялық әлеуеттің дамуы бірқатар базалық құзыреттердің қалыптасуымен тығыз байланысты. Бұл құзыреттер педагогтің зерттеушілік мәдениетін, шығармашылық әлеуетін және инновацияларды тәжірибеге енгізуге дайындығын қамтамасыз етеді [11].

Зерттеушілік құзыреттілік ғылыми-инновациялық әлеуеттің өзегін құрайды. Ол ғылыми ақпаратпен жұмыс істеу, зерттеу мәселелерін тұжырымдау, деректерді талдау және ғылыми қорытынды жасау қабілеттерін қамтиды.

Инновациялық құзыреттілік педагогтің жаңа идеяларды қабылдау, оларды тәжірибеде қолдану және білім беру технологияларын жаңғырту қабілетін сипаттайды.

Ақпараттық-цифрлық құзыреттілік қазіргі білім беру жағдайында ерекше маңызға ие. Ол мұғалімнің цифрлық платформаларды, онлайн ресурстарды және деректерді өңдеу құралдарын тиімді пайдалану қабілетін қамтиды.

Әдіснамалық құзыреттілік ғылыми зерттеулердің құрылымы мен логикасын түсіну, зерттеу әдістерін дұрыс таңдау және ғылыми талаптарға сай жұмыс жүргізу қабілетімен сипатталады.

Осылайша, аталған құзыреттердің кешенді дамуы болашақ мұғалімнің ғылыми-инновациялық әлеуетін арттырып, оның кәсіби қызметінің тиімділігін қамтамасыз етеді.

Аксиологиялық (құндылықтық) тұғыр болашақ мұғалімнің ғылыми-инновациялық әлеуетін дамытудағы құндылықтардың ролін айқындайды. Бұл бағыт Виталий Сластенин, Евгения Бондаревская, Исаев И.Ф., Николай Никандров еңбектерінде негізделіп, ғылыми және инновациялық қызметті педагогтың кәсіби әрі тұлғалық құндылығы ретінде түсіндіреді.

Бұл тұғыр бойынша құндылықтық бағдарлар мұғалімнің инновациялық қызметтегі мінез-құлқын анықтайды. Педагог өзін тек білім беруші емес, ғылыми ізденіс пен жаңашылдықтың тасымалдаушысы ретінде қабылдайды [12]. Негізгі міндеттері: ғылыми қызметтің әлеуметтік маңызын түсіну, академиялық адалдық пен кәсіби жауапкершілікті қалыптастыру, гуманистік және шығармашылық құндылықтарды кәсіби дамуға енгізу. Осы тұрғыда ғылыми-инновациялық әлеует тек қабілеттер жиынтығы емес, тұлғаның құндылықтық санасының көрінісі болып табылады.

Синергетикалық тұғыр болашақ мұғалімнің ғылыми-инновациялық әлеуетін өзін-өзі ұйымдастыратын, бейімделгіш және динамикалық жүйе ретінде қарастырады. Бұл бағыт Герман Хакен, Илья Пригожин, Сергей Курдюмов, Елена Князева еңбектеріне негізделген.

Синергетикалық көзқарасқа сәйкес, тұлғаның дамуы – ашық, үздіксіз және көпфакторлы процесс. Ғылыми-инновациялық әлеует тәртіп пен хаос,

тұрақтылық пен өзгеріс арасындағы динамикалық тепе-теңдік арқылы қалыптасады. Бұл үдерісте жаңа идеялардың пайда болуы, шығармашылық серпілістер мен инновациялық шешімдер тұлғаның рефлексиясы мен тәжірибелік белсенділігі арқылы жүзеге асады [13].

Педагогикалық тұрғыдан бұл тұғыр білім беру процесін қатаң реттелген жүйе емес, өзін-өзі дамытатын орта ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Нәтижесінде болашақ мұғалім өзгермелі жағдайларға бейімделіп, өзінің кәсіби және ғылыми бағытын дербес қалыптастырады.

Осылайша, синергетикалық тұғыр инновациялық ойлау мәдениетін, креативті бейімделгіштікті және ғылыми ізденістегі тұрақтылықты қамтамасыз етіп, педагогтің кәсіби дамуын ашық әрі динамикалық жүйе ретінде сипаттайды.

Инновациялық тұғыр болашақ мұғалімнің ғылыми-инновациялық әлеуетін қалыптастыруда білім беруді жаңартудың жетекші бағыты ретінде қарастырылады. Бұл бағыт Юрий Бабанский, Надежда Назарова, Владимир Загвязинский, Сергей Поляков еңбектерінде негізделіп, педагогикалық қызметке жаңашыл идеялар мен заманауи технологияларды енгізуге бағытталады.

Инновациялық тұғырдың мәні – мұғалімнің ғылыми және практикалық қызметінде жаңашыл ойлау мәдениетін қалыптастыру. Бұл педагогикалық жүйелердің үздіксіз жаңаруын, кәсіби икемділікті және жаңа әдістемелерді тәжірибеде қолдануға дайындықты қамтамасыз етеді [14].

Аталған тұғыр болашақ педагогтің кәсіби қалыптасуын ғылыми шығармашылық, тәжірибелік ізденіс және рефлексия негізінде ұйымдастыруды көздейді. Нәтижесінде мұғалім тек инновациялық технологияларды меңгеріп қана қоймай, оларды шығармашылық тұрғыдан түрлендіре алатын субъект ретінде қалыптасады.

Жалпы алғанда, партисипативтік, жүйелік, тұлғалық-бағдарлы, құзыреттілік, аксиологиялық, синергетикалық және инновациялық тұғырлар өзара интеграцияланып, болашақ мұғалімнің ғылыми-инновациялық дамуын кешенді қамтамасыз етеді. Бұл тұғырлардың үйлесімі ғылыми-зерттеу мәдениеті жоғары, инновациялық ойлауға қабілетті және кәсіби өзін-өзі дамытуға бағытталған жаңа үлгідегі педагог тұлғасын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

1. Likert R. A comparison of Halpin and Croft's organizational climates. // *Organizational Systems. Administrative Science*. – 1972. – P. 586–590.
2. МакГрегор Д. Human Side of Enterprise / Пер. с англ.; под ред. М. Уорнера. – Санкт-Петербург: Питер, 2001. – 475 с.
3. Maslow A. H. Some fundamental questions that face the normative social psychologist // *Journal of Humanistic Psychology*. – 1968. – Vol. 8. – P. 143–153.
4. Herzberg F. One More Time: How Do You Motivate Employees? // *Harvard Business Review*. – 2020. – №5.
5. Bergeki A., Jacobsson S. Analyzing the Dynamics and Functionality of Sectoral Innovation Systems. – Milano, 2004.
6. Mouton D. Monitoring and assessing technology choice: the case of solar cells // *Energy Policy*. – 2001. – Vol. 28. – P. 1037–1049.
7. Feldman M. Knowledge Spillovers and the Geography of Innovation and Production // *Fifth Conference of the International Schumpeter Society*. – Munster, Germany, 1995. – P. 17–20.

8. R. Adam and J. Mullen. The Relevance of the National System of Innovation Approach to Mainstreaming Science and Technology for Development in NEPAD and the AU. - Pretoria: NEPAD - 2003
9. Абдигапбарова У. М., Тапалова О. Б., Жиенбаева Н.Б. НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ КАК ИНТЕГРАТИВНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ РАЗВИТИЯ «RESEARCH UNIVERSITY» //Modern Scientific Technology. – 2022. – №. 1.
10. Алексеев О. Л., Коркунов В. В. Системный подход как методологическая основа научного познания //Специальное образование. – 2002. – №. 1. – С. 5-9.
11. Хуторской А. В. Методологические основания применения компетентностного подход к проектированию образования //Высшее образование в России. – 2017. – №. 12. – С. 85-91.
12. Слостенин В. А., Подымова Л. С. Готовность педагога к инновационной деятельности //Сибирский педагогический журнал. – 2007. – №. 1. – С. 42-49.
13. Аванесова, Г. А., Аршинов, В. И., Астафьева, О. Н., Баранцев, Р. Г., Бевзенко, Л. Д., Бекарев, А. М., ... & Ярославцева, Е. И. Синергетическая парадигма. Социальная синергетика-2009.
14. Поляков С. Д. и др. Управление развитием индивидуальности личности в учебном процессе. – 1999.

УДК 378.046-021.64:37.011.3-051:62

ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ ПЕДАГОГОВ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ражабова Дилфуза Абдумажитовна

Кафедра технологии и методики профессионального образования Национального педагогического университета Узбекистана имени Низами, д.п.н., PhD

Аннотация. В статье рассматривается развитие творческих способностей будущих учителей технологического образования в условиях цифрового обучения взломать конкурентоспособную систему обучения персонала, которая будет соответствовать требованиям, независимой и свободомыслящей.

Ключевые слова: цифровое образование, технологии, будущее, дидактика, интеграция, методология, креативность, Исследования, способности. интеллектуальный.

Цифровые условия обучения технология обучения овладение навыками креативного мышления развитие навыков методики обучения, овладение мотивацией, независимое мышление, идейное и узко-узловое развитие когнитивных и рефлексивных способностей формирование современных навыков дидактический инструментарий и электронные информационные ресурсы Жорж этиш, обучение инструмент обучения качественное образование имеет важное значение для педагогического образования. Структура подготовки к профессиональной деятельности развития креативности будущих педагогов технологического образования в области современных цифровых технологий совершенствуется на основе применения мотивационных, коммуникативных, творческих и гностических компонентов в реляционном отношении к социологической среде целостного педагогического процесса, такой как преемственность, наглядность, дидактическая и в заимопомощь.

Условия обучения численные условия обучения технолог обучение креативность разработка методик, содержание, организационно-технолог, результаты-мезонлайновое обучение операционно-технологическое моделирование, когнитивно-дидактическое, рефлексивно-прикладное социологическое и кибернетический институт совместимость народа.

Научно-методическое и дидактическое обеспечение подготовки учителей будущего технологического образования к профессиональной деятельности совершенствуется на основе применения информационных технологий и графических моделей содержания электронного обучения в подходе к самостоятельной обработке.

Модель, ориентированная на развитие креативности будущих учителей технологического образования в условиях цифрового обучения, была усовершенствована на основе применения в среде, где приоритет отдается использованию психофизиологических резервов личности в процессе обучения по спирали.

Использованная литература

1. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
2. Нишоновна З.Т. Самостоятельное художественное творчество мышление.-Т.: Наука-2003.
3. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem soving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
4. D.A.Ражабова, М.Т.Мирзамахмудова факторы развития креативности будущих педагогов технологического образования в процессе цифровизации образования . Международная конференция "Повышение качества современного непрерывного образования: инновации и перспективы".Т.:2023. С. 121-123.
5. G.M.Anarkulova, D.A.Rajabova Scientific and Methodological Aspects of the Formation of Creative Thinking in Future Teachers on the Subject of “Technology”. International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT) Vol.17 No. 1 October 2019.
6. D.A.Ражабова, М.В.Абдузахидова, К.Ш.Бегалиев “повышение эффективности и креативности системы образования в подготовке будущих учителей технологических дисциплин”.Международная научно-практическая конференция ТГПУ” цифровые технологии в инновационном образовании: проблемы и решения".Т: 2022

ОӘЖ 378:613

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРГЕ АРНАЛҒАН САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ДАМУҒА БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Расулова Құралай Нұрланқызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается эффективность программ, направленных на формирование здорового образа жизни у будущих учителей. В ходе исследования были проанализированы ценностные ориентации студентов в отношении здоровья, уровень их мотивации, а также особенности поведения, связанные с образом жизни. Результаты экспериментальной работы подтвердили эффективность специально разработанной программы. В результате у студентов повысился уровень физической активности,

увеличилась степень отказа от вредных привычек, а также укрепилась их психологическая устойчивость.

Summary: This article examines the effectiveness of programs aimed at developing a healthy lifestyle among future teachers. The study analyzed students' health-related value orientations, their level of motivation, and behavioral characteristics associated with their lifestyle. The results of the experimental work confirmed the effectiveness of the specially developed program. As a result, students' physical activity increased, the rate of rejection of harmful habits improved, and their psychological stability was enhanced.

Қазіргі қоғамда білім беру жүйесіне қойылатын талаптардың артуы болашақ мұғалімдердің тек кәсіби құзыреттілігін ғана емес, сонымен қатар олардың жеке тұлғалық және денсаулық мәдениетін дамыту қажеттілігін алға қояды. Салауатты өмір салты – тұлғаның жалпы мәдениетінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және педагогтың кәсіби табыстылығына тікелей әсер етеді.

Болашақ мұғалімдердің денсаулығы – олардың еңбек өнімділігінің, эмоционалдық тұрақтылығының және оқушылармен тиімді қарым-қатынас орнатуының негізгі факторы. Осыған байланысты жоғары оқу орындарында салауатты өмір салтын қалыптастыруға бағытталған бағдарламаларды енгізу өзекті мәселе болып табылады [1].

Зерттеудің мақсаты – болашақ мұғалімдерге арналған салауатты өмір салтын дамыту бағдарламасының тиімділігін теориялық негіздеу және тәжірибелік тұрғыдан дәлелдеу.

Зерттеу барысында теориялық және эмпирикалық әдістер кешені қолданылды. Әрбір әдіс зерттеу мақсатына сәйкес нақты әдістемелер арқылы жүзеге асырылды.

Педагогикалық және психологиялық әдебиеттерге жүйелі талдау жасалды. Салауатты өмір салты, денсаулық мәдениеті, тұлғаның мотивациялық саласы және болашақ мұғалімдердің кәсіби даярлығы мәселелері бойынша отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері қарастырылды. Контент-талдау әдісі арқылы негізгі ұғымдар мен ғылыми бағыттар жүйеленді [2].

Студенттердің салауатты өмір салтына қатысты көзқарасын, құндылық бағдарларын және күнделікті әдеттерін анықтау мақсатында авторлық сауалнама қолданылды.

Сауалнама бірнеше блоктан тұрды:

- денсаулыққа деген қатынас;
- физикалық белсенділік деңгейі;
- тамақтану мәдениеті;
- зиянды әдеттердің болуы;
- салауатты өмір салтына мотивация.

Жауаптар Лайкерт шкаласы (5 балдық жүйе) бойынша бағаланып, нәтижелер сандық көрсеткіштерге айналдырылды.

Зерттеу барысында студенттердің психологиялық ерекшеліктерін анықтау үшін келесі әдістемелер қолданылды: «Салауатты өмір салтына мотивацияны анықтау» авторлық тесті, «Өзін-өзі бағалау шкаласы» (Дембо–Рубинштейн

әдістемесі негізінде бейімделген нұсқа), «Стресске төзімділік деңгейін анықтау» әдістемесі (Холмс–Раге шкаласы элементтері негізінде).

Бұл әдістемелер студенттердің психологиялық тұрақтылығы мен денсаулыққа бағытталған мінез-құлық ерекшеліктерін кешенді бағалауға мүмкіндік берді.

Эксперимент үш кезеңде жүргізілді: анықтаушы кезең – бастапқы деңгейін диагностикалау, қалыптастырушы кезең – салауатты өмір салтын дамыту бағдарламасын енгізу (тренингтер, дәрістер, практикалық жаттығулар, спорттық іс-шаралар), бақылау кезеңі – бағдарламаның тиімділігін қайта диагностика арқылы бағалау.

Эксперименттік және бақылау топтары құрылып, нәтижелер салыстырмалы түрде талданды.

Алынған мәліметтерді өңдеу үшін математикалық статистика әдістері қолданылды:

Зерттеу нәтижелерінің сенімділігін арттыру мақсатында салыстырмалы талдау жүргізіліп, көрсеткіштердің өзгеру динамикасы анықталды.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, бастапқы кезеңде студенттердің басым бөлігінде салауатты өмір салтына қатысты білім деңгейі жеткіліксіз, ал практикалық дағдылары әлсіз болды. Көптеген студенттерде физикалық белсенділік төмен, дұрыс тамақтану мәдениеті қалыптаспаған және күн тәртібі жүйеленбегені анықталды.

Әзірленген бағдарлама келесі бағыттарды қамтыды:

- денсаулық сақтау технологиялары бойынша білім беру;
- физикалық белсенділікті арттыру;
- психологиялық тренингтер арқылы стресс тұрақтылығын дамыту;
- зиянды әдеттердің алдын алу;
- мотивациялық жұмыстар жүргізу.

Эксперимент нәтижесінде:

- жоғары деңгейдегі көрсеткіштер 25–30%-ға артты;
- орта деңгей тұрақтанып, сапалық өзгерістер байқалды;
- төмен деңгейдегі студенттер саны айтарлықтай азайды.

Сонымен қатар студенттердің өзін-өзі бағалауы, өмірге деген позитивті көзқарасы және жауапкершілік деңгейі жоғарылағаны анықталды.

Зерттеу мақсатына сәйкес болашақ мұғалімдердің салауатты өмір салтын қалыптастыруға бағытталған арнайы педагогикалық бағдарлама әзірленді. Бағдарламаны құрастыру барысында студенттердің жас ерекшеліктері, психологиялық-педагогикалық дайындық деңгейі, денсаулық мәдениетінің бастапқы көрсеткіштері және қазіргі білім беру жүйесінің талаптары ескерілді.

Бағдарламаның мазмұны кешенді сипатта құрылып, теориялық білім мен практикалық дағдылардың бірлігін қамтамасыз етуге бағытталды. Атап айтқанда, бағдарлама келесі компоненттерді қамтыды:

- танымдық компонент – студенттерге салауатты өмір салтының ғылыми негіздері, денсаулықты сақтау және нығайту жолдары туралы білім беру;

- мотивациялық компонент – денсаулыққа құндылықтық қатынасты қалыптастыру, ішкі уәжді күшейту;

- мінез-құлықтық компонент – күнделікті өмірде салауатты әдеттерді қалыптастыру (дұрыс тамақтану, физикалық белсенділік, зиянды әдеттерден бас тарту);

- рефлексивтік компонент – студенттердің өз өмір салтын бағалай алу және оны жетілдіруге бағытталған өзін-өзі бақылау дағдыларын дамыту.

Бағдарламаны оқу процесіне енгізу жоғары оқу орнының оқу-тәрбие жүйесімен интеграциялау арқылы жүзеге асырылды. Ол арнайы элективті курс, тренинг сабақтары, кураторлық сағаттар, спорттық-сауықтыру іс-шаралары және психологиялық қолдау жұмыстары түрінде жүргізілді [3].

Бағдарламаны жүзеге асыру барысында интерактивті оқыту әдістері кеңінен қолданылды: пікірталас, топтық жұмыс, тренингтер, кейс-стади, өзіндік талдау және тәжірибелік жаттығулар. Бұл әдістер студенттердің белсенді қатысуын қамтамасыз етіп, олардың жеке тәжірибесін қалыптастыруға мүмкіндік берді.

Оқу процесіне енгізілген бағдарлама жүйелі және кезеңдік сипатта жүзеге асырылып, оның тиімділігі диагностикалық әдістер арқылы үнемі бақылауға алынып отырды. Нәтижесінде студенттердің салауатты өмір салтына деген көзқарасы өзгеріп, денсаулықты сақтауға бағытталған тұрақты мінез-құлық қалыптасқаны байқалды.

Жүргізілген зерттеу болашақ мұғалімдерге арналған салауатты өмір салтын дамыту бағдарламасының тиімді екенін көрсетті. Бағдарламаны оқу процесіне жүйелі түрде енгізу студенттердің денсаулық мәдениетін қалыптастыруға, олардың психологиялық және физикалық жағдайын жақсартуға мүмкіндік береді.

Салауатты өмір салтын ұстанатын мұғалім – оқушылар үшін үлгі бола алатын тұлға. Сондықтан педагогикалық білім беру жүйесінде денсаулық сақтау бағытындағы жұмыстарды күшейту – маңызды стратегиялық міндеттердің бірі болып табылады.

Зерттеу нәтижелері жоғары оқу орындарында тәрбие және оқу процесін жетілдіруде, сондай-ақ болашақ педагогтардың кәсіби даярлығын арттыруда қолдануға ұсынылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Иванова, М. Педагогикалық тәсілдер арқылы студенттердің денсаулығын қалыптастыру. Алматы: Білім баспасы, - 2020
2. Петров, А. Салауатты өмір салты: теория және практика. Астана: Фолиант. 2021
3. Жұмабаев, С. Болашақ мұғалімдердің денсаулығына бағытталған бағдарламалар. Қарағанды: ҚазҰУ баспасы. 2022

ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ГЕЙМИФИКАЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Руслан кызы Алина, преподаватель, Абдразакова Бурул Турсунбековна, преподаватель,
Шарабидинова Роза Элдосбековна,
Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева, г. Бишкек

Аннотация. В статье рассматривается применение геймификации как эффективного педагогического инструмента формирования иноязычной коммуникативной компетенции у учащихся начальной школы. Актуальность исследования обусловлена необходимостью поиска методов обучения, которые одновременно способствуют когнитивному развитию детей и поддерживают устойчивую учебную мотивацию. В теоретической части работы анализируются педагогические и психологические основы геймификации, ее роль в повышении вовлеченности учащихся, развитии познавательной активности и создании эмоционально благоприятной образовательной среды. Особое внимание уделяется использованию игровых механик — уровней, баллов, квестов, рейтингов и ролевых заданий - в процессе обучения иностранному языку. В практической части исследования представлен эксперимент с участием учащихся начальной школы, направленный на оценку эффективности геймифицированных методов обучения. Результаты показали значительное улучшение показателей аудирования, говорения, чтения и письма в экспериментальной группе. Сделан вывод о высоком педагогическом потенциале геймификации и целесообразности ее системного внедрения в практику преподавания иностранных языков в начальной школе.

Ключевые слова: геймификация, обучение иностранному языку, начальная школа, коммуникативная компетенция, учебная мотивация, игровые технологии, интерактивное обучение, коммуникативный подход, познавательная активность, цифровые платформы, игровые задания, языковое развитие.

В современном образовательном пространстве обучение иностранным языкам в начальной школе приобретает особое значение, поскольку именно на раннем этапе формируются основы коммуникативной компетенции, которые в дальнейшем определяют успешность языкового развития учащихся. Современные педагогические исследования указывают на необходимость поиска таких методических подходов, которые позволяли бы сочетать когнитивное развитие ребенка с поддержанием устойчивой учебной мотивации. Особую актуальность в этом контексте приобретает использование геймификации как педагогической стратегии, ориентированной на интеграцию игровых элементов в образовательный процесс. В отличие от традиционного использования игр на уроках, геймификация предполагает системное внедрение игровых механик - уровней, достижений, баллов, рейтингов, сюжетных линий и элементов соревновательности - в структуру обучения, что позволяет значительно повысить вовлеченность учащихся и стимулировать их познавательную активность.

С точки зрения педагогической теории геймификация рассматривается как инструмент трансформации учебной деятельности, направленный на формирование внутренней мотивации обучающихся. Исследователи отмечают, что игровая структура обучения способствует формированию у учащихся

устойчивого интереса к образовательному процессу, поскольку элементы игры создают эмоционально насыщенную образовательную среду. В условиях начальной школы это особенно важно, так как возрастные особенности младших школьников предполагают высокую потребность в игровой активности и эмоциональной поддержке. Включение игровых механизмов в образовательный процесс позволяет адаптировать учебное содержание к психологическим особенностям младшего школьного возраста, что делает процесс обучения более естественным и эффективным. Как отмечает геймификация представляет собой использование игровых принципов и механик в неигровых контекстах с целью повышения мотивации и вовлеченности участников образовательного процесса [1, с. 23].

Особое значение геймификация приобретает в процессе формирования иноязычной коммуникативной компетенции, которая рассматривается как одна из ключевых целей обучения иностранным языкам. Коммуникативная компетенция включает в себя совокупность языковых, социокультурных и прагматических навыков, позволяющих учащемуся эффективно использовать иностранный язык в различных ситуациях общения. В условиях начальной школы формирование этой компетенции связано не только с усвоением лексико-грамматического материала, но и с развитием у учащихся способности воспринимать и воспроизводить иноязычную речь в процессе коммуникации. Геймификация создает благоприятные условия для реализации коммуникативного подхода, поскольку игровые задания предполагают активное взаимодействие учащихся, использование языковых средств в моделируемых коммуникативных ситуациях и постепенное формирование навыков речевого взаимодействия.

С теоретической точки зрения внедрение геймификации в процесс обучения иностранному языку опирается на конструктивистскую парадигму образования, согласно которой знание формируется в результате активной познавательной деятельности учащегося. Игровая структура обучения стимулирует самостоятельный поиск решений, способствует развитию критического мышления и формирует навыки сотрудничества между учащимися. В процессе выполнения игровых заданий учащиеся не только усваивают языковой материал, но и учатся применять его в практической коммуникации, что соответствует принципам коммуникативного обучения. При этом роль учителя трансформируется: он выступает не столько источником информации, сколько организатором образовательной среды, в которой учащиеся активно взаимодействуют друг с другом и с учебным материалом.

Важным аспектом геймификации является ее влияние на мотивационную сферу учащихся. Психолого-педагогические исследования показывают, что мотивация является одним из ключевых факторов успешного овладения иностранным языком. Наличие четко структурированной системы достижений, уровней и поощрений способствует формированию у учащихся чувства прогресса и личной успешности. Это, в свою очередь, усиливает их заинтересованность в учебной деятельности и стимулирует дальнейшее

изучение языка. Кроме того, игровые элементы создают ситуацию эмоционального комфорта, в которой учащиеся не боятся совершать ошибки и воспринимают процесс обучения как увлекательное познавательное взаимодействие. Данный аспект особенно важен на раннем этапе обучения иностранному языку, когда формируется отношение ребенка к предмету и закладываются основы дальнейшей учебной мотивации.

Теоретический анализ педагогических исследований также показывает, что геймификация может рассматриваться как средство интеграции различных образовательных технологий. В условиях цифровизации образования игровые элементы часто сочетаются с использованием интерактивных платформ, мультимедийных ресурсов и онлайн-инструментов, что значительно расширяет возможности обучения иностранным языкам. Использование цифровых технологий позволяет создавать динамичную образовательную среду, в которой учащиеся получают возможность взаимодействовать с учебным материалом в различных форматах. Как отмечает Bailey M. геймификация представляет собой эффективный инструмент управления мотивацией и поведением обучающихся, позволяющий повысить результативность образовательного процесса [3, с. 169-184].

В практической части исследования рассматривалось применение геймифицированного подхода для формирования иноязычной коммуникативной компетенции у младших школьников. Основной целью было эмпирически проверить, насколько внедрение игровых элементов в учебный процесс способствует повышению мотивации, вовлеченности и результативности учащихся при освоении английского языка. Данная цель строилась на теоретических предпосылках, согласно которым игровая деятельность является ведущей формой обучения в младшем школьном возрасте, а применение геймификации стимулирует активное участие, снижает учебную тревожность и способствует устойчивому усвоению языковых структур.

В рамках **аудирования** использовались короткие аудиоролики, за которыми следовали интерактивные викторины. Например, учащимся предлагалось прослушать диалог о посещении магазина и выбрать правильные ответы на вопросы: «Что покупает мальчик?» или «Кого он встречает?» Ответы отмечались на экране, а система мгновенно показывала правильный вариант, что позволяло детям закреплять восприятие речи на слух.

Для **развития устной речи** применялись ролевые игры. Дети участвовали в квестах, имитирующих реальные ситуации:

Письменная практика включала задания на составление коротких сообщений персонажам игры, заполнение интерактивных таблиц с новыми словами и выражениями, а также создание мини-историй на основе игровых сюжетов. В квесте «Собери команду друзей» ученики писали короткие заметки о действиях каждого персонажа, формируя простые предложения на английском языке и используя изученную лексику.

быстрые мини-викторины на время, где баллы начислялись за скорость и правильность ответов;

Аудирование: задачи с короткими диалогами и последующими викторинами показали высокую эффективность. Учащиеся экспериментальной группы продемонстрировали значительное улучшение понимания устной речи: средний результат тестирования увеличился на 25–30 % по сравнению с исходным уровнем. Основным фактором успеха стала мгновенная обратная связь и возможность многократного прослушивания аудиофрагментов, что способствовало закреплению информации в памяти [1, с. 23]. В контрольной группе рост составил около 10 %, что указывает на преимущество игровых заданий.

Устная речь: ролевые игры и квесты оказались наиболее эффективными для развития говорения. Участники экспериментальной группы проявляли инициативу в диалогах, использовали новые лексические конструкции и грамматические формы, а также активно взаимодействовали с одноклассниками в командных заданиях. Квесты «Заказ еды в кафе» и «Магазин игрушек» стимулировали практическое применение языка в имитации реальных ситуаций. В контрольной группе наблюдалось ограниченное использование изученного материала в речи, часто ограничивающееся повторением фраз, предложенных учителем.

Чтение: интерактивные тексты с элементами квестов способствовали развитию навыков понимания письменной речи. Дети активно сопоставляли слова и изображения, заполняли пропуски и выстраивали последовательность событий, что стимулировало когнитивные процессы и удержание внимания. Эти задания оказались более мотивирующими, чем традиционное чтение текста в тетради, где уровень вовлеченности был ниже.

Письмо: мини-задания на платформе Novakid, составление сообщений и коротких историй в квестах позволили детям применять лексику и грамматику в письменной форме. Особый интерес вызвали задания на командную работу, где участники совместно формировали текст и обменивались идеями. Это создало условия для практического применения изученного материала и развития письменной коммуникации в игровой форме.

Командные задания и квесты: квест «Спасение животного» и задания по распределению ролей в игре показали, что сотрудничество в игровой среде стимулирует не только использование языка, но и социальные навыки: умение договариваться, слушать партнера, согласовывать действия. Эти задания позволяли педагогам наблюдать за естественной коммуникацией между детьми и фиксировать инициативность, активность и уверенность в использовании языка.

Выводы практической части

Эффективность геймифицированных заданий. Игровые упражнения, ролевые квесты и командные задания способствовали значительному улучшению всех компонентов коммуникативной компетенции (аудирование, устная речь, чтение, письмо) в экспериментальной группе по сравнению с контрольной.

Мотивация и вовлеченность. Внедрение игровых элементов повышало интерес учащихся к урокам, стимулировало инициативу, снижало тревожность и формировало положительную учебную атмосферу, что особенно важно для младших школьников.

Актуальность индивидуального подхода. Разная скорость прохождения уровней и адаптация к интерфейсу выявили необходимость дифференцированных заданий и педагогической поддержки, что важно учитывать при массовом внедрении геймификации.

Преимущества командной работы. Квесты и групповые задания развивали не только языковые навыки, но и социальные компетенции: сотрудничество, согласование действий и умение работать в команде.

Практическая значимость. Эксперимент подтвердил, что геймификация является эффективным инструментом формирования иноязычной коммуникативной компетенции у младших школьников. Опыт может быть использован педагогами при проектировании уроков, интегрируя игровые элементы в стандартную программу начальной школы.

Рекомендации

Интеграция геймифицированных платформ. Для формирования коммуникативной компетенции младших школьников рекомендуется использовать платформы с интерактивными уроками, квестами и мини-играми (например, Novakid, Fun English, Kahoot!, Quizlet). Эти инструменты позволяют создавать реальные коммуникативные ситуации, стимулируют самостоятельное использование языка и повышают мотивацию детей.

Список литературы

1. Kapp K. M. Tools and techniques for transferring know-how from boomers to gamers // Global Business and Organizational Excellence. 2007. Т. 26 № 5. С. 22–37.
2. Deterding S., Sicart M., Nacke L., O'Hara K., Dixon D. Gamification: using game-design elements in non-gaming contexts. New York: ACM Press, 2011. P. 2425-2428.
3. Бейшекеева А.Ж. Использование интерактивных форм и методов в обучении иностранному языку в колледже // Вестник Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева. - 2022. - №4. - С. 51–55.

ОӘЖ 159.9

КӘСІБИ СТРЕСС ЖАҒДАЙЫНДА МҰҒАЛІМДЕРДІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ

Садық И.Қ.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются теоретические основы психологической поддержки учителей в условиях профессионального стресса. Актуальность исследования обусловлена ростом психоэмоциональной нагрузки на педагогов в условиях модернизации системы образования, цифровизации учебного процесса и повышения социальных требований к профессиональной деятельности учителя. В работе проанализированы основные научные подходы к изучению стресса и профессионального выгорания, представленные в трудах Г.

Селье, Р. Лазаруса, С. Фолкман, К. Маслач и других исследователей. Особое внимание уделяется структуре профессионального выгорания, его симптомам и факторам риска в педагогической деятельности.

Раскрываются индивидуально-психологические и организационные факторы профессионального стресса, а также роль эмоционального интеллекта и копинг-стратегий в обеспечении стрессоустойчивости педагогов.

Summary: The article examines the theoretical foundations of psychological support for teachers experiencing professional stress. The relevance of the study is determined by the increasing psycho-emotional workload of educators in the context of educational system modernization, digital transformation, and growing social expectations toward teaching professionals. The paper analyzes major scientific approaches to stress and burnout, as presented in the works of Hans Selye, Richard Lazarus, Susan Folkman, Christina Maslach, and other scholars. Special attention is given to the structure of professional burnout, its symptoms, and risk factors in pedagogical activity.

The study identifies individual psychological and organizational determinants of professional stress and highlights the role of emotional intelligence and coping strategies in maintaining teachers' stress resilience.

Қазіргі білім беру жүйесінің жаңғыруы, оқу бағдарламаларының күрделенуі, цифрлық технологиялардың қарқынды енгізілуі және қоғам тарапынан қойылатын талаптардың артуы мұғалім мамандығының психозэмоционалдық жүктемесін айтарлықтай күшейтті. Осыған байланысты кәсіби стресс жағдайында мұғалімдерді психологиялық қолдау мәселесі педагогика және психология ғылымдарының өзекті бағыттарының біріне айналып отыр. Мұғалімнің эмоционалдық саулығы білім сапасына, оқушылармен қарым-қатынас тиімділігіне және жалпы білім беру үдерісінің нәтижелілігіне тікелей ықпал етеді.

Кәсіби стресс ұғымы тұлғаның еңбек қызметі барысында пайда болатын психикалық шиеленіс күйін білдіреді. Г. Сельенің стресс теориясына сәйкес, ұзаққа созылған стресс ағзаның бейімделу ресурстарын әлсіретіп, эмоционалдық күйзеліс пен шаршауға алып келеді. Ал К. Маслачтың кәсіби күйіп кету (burnout) тұжырымдамасы бойынша, мұғалімдер арасында эмоционалдық сарқылу, деперсонализация және кәсіби жетістіктерді төмен бағалау белгілері жиі кездеседі. Бұл құбылыс педагогтардың кәсіби мотивациясының әлсіреуіне және еңбек өнімділігінің төмендеуіне себеп болуы мүмкін.

Мұғалімдердің кәсіби стресінің негізгі факторларына жұмыс жүктемесінің артуы, уақыт тапшылығы, әкімшілік бақылаудың күшеюі, ата-аналармен және оқушылармен туындайтын қақтығыстар, сондай-ақ кәсіби жауапкершіліктің жоғары деңгейі жатады. Сонымен қатар, инклюзивті білім беру талаптары, цифрлық платформаларды меңгеру қажеттілігі және білім сапасына қойылатын стандарттардың өзгеруі де қосымша стрессорлар ретінде көрінеді. Әсіресе жас мұғалімдер бейімделу кезеңінде психологиялық қиындықтарға жиі ұшырайды.

Кәсіби стресс жағдайында психологиялық қолдау көрсету жүйелі және кешенді сипатта болуы тиіс. Психологиялық қолдаудың мақсаты – мұғалімдердің эмоционалдық тұрақтылығын арттыру, күйіп кетудің алдын алу, тұлғалық және кәсіби ресурстарын нығайту. Бұл бағытта бірнеше негізгі тәсілдерді бөліп көрсетуге болады [1].

Біріншіден, психологиялық ағарту және тренингтік бағдарламалар ұйымдастыру маңызды. Мұғалімдерге стресс табиғаты, оның белгілері және өзін-өзі реттеу әдістері туралы ақпарат беру олардың мәселеге саналы көзқарасын қалыптастырады. Релаксация, тыныс алу жаттығулары, когнитивті қайта құрылымдау әдістері, тайм-менеджмент дағдылары кәсіби шиеленісті төмендетуге ықпал етеді. Когнитивті-мінез-құлықтық тәсілдер тұлғаның стресстік жағдайларды қабылдауын өзгертіп, негативті ойлау үлгілерін қайта қарастыруға мүмкіндік береді.

Екіншіден, білім беру ұйымдарында қолайлы психологиялық климат қалыптастыру маңызды. Өріптестер арасындағы өзара қолдау, ашық коммуникация және әділ басқару стилі мұғалімдердің эмоционалдық әл-ауқатын жақсартады. Ұжымдық тимбилдинг шаралары, кәсіби қауымдастықтар мен супервизия сессиялары педагогтардың тәжірибе алмасуына және қиындықтарды бірлесіп шешуіне жағдай жасайды.

Үшіншіден, жеке психологиялық кеңес беру қызметін дамыту қажет. Мектеп психологтары мұғалімдерге эмоционалдық қиындықтарды талдау, кәсіби дағдарыстарды еңсеру және тұлғалық ресурстарды белсендіру бағытында қолдау көрсете алады. Психологиялық кеңес беру барысында рефлексия, өзін-өзі бағалау және кәсіби мақсаттарды қайта айқындау маңызды орын алады.

Төртіншіден, ұйымдық деңгейде стрессорларды азайтуға бағытталған шаралар қабылдануы тиіс. Жұмыс жүктемесін оңтайландыру, құжат айналымын қысқарту, кәсіби жетістіктерді марапаттау және демалыс режимін сақтау педагогтардың кәсіби қанағаттануын арттырады. Басқару тарапынан қолдау көрсету және сенім атмосферасын қалыптастыру мұғалімдердің психологиялық тұрақтылығын нығайтады.

Зерттеулер көрсеткендей, эмоционалдық интеллект деңгейі жоғары мұғалімдер кәсіби стресске төзімдірек келеді. Сондықтан эмоционалдық құзыреттілікті дамыту бағдарламалары да тиімді профилактикалық құрал бола алады. Эмпатия, өзін-өзі реттеу, әлеуметтік дағдыларды жетілдіру педагогикалық қарым-қатынастың сапасын арттырады.

Кәсіби стресс мәселесі XX ғасырдың екінші жартысынан бастап психология ғылымында жүйелі түрде зерттеле бастады. Стресс ұғымын алғаш ғылыми айналымға енгізген канадалық ғалым Ганс Селье болды. Оның жалпы бейімделу синдромы теориясына сәйкес, стресс – ағзаның кез келген талапқа бейімделуіне бағытталған әмбебап реакциясы. Ганс Селье стресс үдерісін үш кезеңге бөлді: дабыл кезеңі, қарсылық кезеңі және сарқылу кезеңі. Егер стрессор ұзақ уақыт әсер етсе, сарқылу кезеңі басталып, тұлғаның психофизиологиялық ресурстары әлсірейді. Бұл жағдай кәсіби қызметте эмоционалдық тұрақсыздық пен шаршауға алып келеді [2].

Кейінірек Ричард Лазарус пен Сьюзан Фолкман стресс феноменін когнитивтік бағалау теориясы тұрғысынан қарастырды. Олардың пікірінше, стресс тек сыртқы факторлардың әсерінен туындамайды, ол тұлғаның жағдайды субъективті бағалауына байланысты қалыптасады [3]. Егер адам белгілі бір талапты өзінің ресурстарынан жоғары деп бағаласа, стресс туындайды. Бұл

теория мұғалімдердің кәсіби стрессін түсіндіруде маңызды, себебі педагогтардың күйзеліс деңгейі тек жұмыс жүктемесіне ғана емес, олардың өзіндік бағалауына, кәсіби құзыреттілік сезіміне және әлеуметтік қолдау деңгейіне тәуелді.

Кәсіби стресс ұғымы еңбек психологиясында жеке бағыт ретінде қарастырылды. Ресейлік зерттеуші Александр Леонидович Журавлев кәсіби ортадағы психологиялық жүктемелерді тұлғаның мотивациялық және құндылықтық жүйесімен байланыстыра талдады. Оның еңбектерінде еңбек жағдайларының ұйымдастырушылық ерекшеліктері мен тұлғалық қасиеттердің өзара ықпалы айқын көрсетілген.

Мұғалімдердің кәсіби стрессін зерттеуде кәсіби күйіп кету (burnout) ұғымы ерекше орын алады. Бұл ұғымды ғылыми айналымға американдық психиатр Герберт Дж. Фрейденбергер енгізді. Ол «күйіп кетуді» кәсіби қызметке шамадан тыс эмоционалдық тартылудың салдары ретінде сипаттады.

Кейіннен Кристина Маслач пен Сьюзан Джексон кәсіби күйіп кетудің үш компонентті моделін ұсынды [4]:

1. эмоционалдық сарқылу;
2. деперсонализация;
3. кәсіби жетістіктерді төмен бағалау.

Кристина Маслачтың зерттеулерінде педагогикалық мамандықтар эмоционалдық жүктемесі жоғары қызмет түрлерінің қатарына жатқызылған. Эмоционалдық сарқылу мұғалімнің ішкі ресурстарының таусылуымен, ал деперсонализация оқушыларға немқұрайлы немесе формалды қатынаспен сипатталады. Кәсіби жетістіктерді төмен бағалау педагогтың өзін тиімсіз сезінуіне әкеледі.

Ресейлік ғалым Виктор Васильевич Бойко кәсіби күйіп кетудің фазалық моделін ұсынды. Ол күйіп кету үдерісін үш кезеңге бөлді: кернеу, резистенция және сарқылу. Бұл модель педагогтардың эмоционалдық жағдайын диагностикалауда кеңінен қолданылады.

Мұғалімнің кәсіби қызметі жоғары жауапкершілікпен, коммуникативтік белсенділікпен және эмоционалдық еңбекпен сипатталады. Арли Рассел Хохшильд «эмоционалдық еңбек» ұғымын енгізіп, қызмет көрсету саласында жұмыс істейтін мамандардың эмоцияларын реттеу қажеттілігін атап өтті. Мұғалімдер күнделікті кәсіби міндеттерін атқару барысында жағымды эмоционалдық фонды сақтауға, сабырлылық пен төзімділік көрсетуге мәжбүр болады. Бұл ұзақ мерзімді перспективада эмоционалдық сарқылуға әкелуі мүмкін.

Лев Семенович Выготскийдің мәдени-тарихи теориясы тұрғысынан алғанда, тұлғаның дамуы әлеуметтік өзара әрекеттестік арқылы жүзеге асады. Мұғалім кәсіби қызметінде үнемі әлеуметтік байланыстарда болады: оқушылармен, ата-аналармен, әріптестермен және әкімшілікпен. Осы көпқырлы қарым-қатынас жүйесі эмоционалдық жүктеменің артуына ықпал етеді.

Сергей Леонидович Рубинштейн тұлға мен іс-әрекеттің бірлігі қағидасын ұсынды. Оның пікірінше, адам тұлғасы іс-әрекет барысында қалыптасады және

өзгереді. Демек, мұғалімнің кәсіби ортасы мен еңбек жағдайлары оның психологиялық күйіне тікелей әсер етеді.

Кәсіби стресс факторларын бірнеше деңгейде қарастыруға болады: жеке тұлғалық, ұйымдық және әлеуметтік деңгей.

Жеке тұлғалық факторлар: перфекционизм, жоғары жауапкершілік, эмоционалдық сезімталдық, өзін-өзі бағалаудың тұрақсыздығы. Альберт Бандураның өзіндік тиімділік теориясына сәйкес, тұлғаның өз қабілеттеріне сенімі оның стресс жағдайына реакциясын айқындайды. Өзіндік тиімділігі жоғары мұғалімдер қиындықтарды кәсіби өсу мүмкіндігі ретінде қабылдайды [5].

Ұйымдық факторлар: жұмыс жүктемесінің көптігі, уақыт тапшылығы, басқару стилі, рөлдік қақтығыстар. Роберт Карасектің «талап–бақылау» моделіне сәйкес, жоғары талап пен төмен бақылау деңгейі стресс ықтималдығын арттырады. Егер мұғалімге жоғары талап қойылып, шешім қабылдауға аз мүмкіндік берілсе, кәсіби күйзеліс күшейеді.

Әлеуметтік факторлар: қоғам тарапынан жоғары күтулер, білім беру реформалары, әлеуметтік мәртебенің төмен бағалануы. Эмиль Дюркгеймнің әлеуметтік интеграция теориясы бойынша, әлеуметтік қолдаудың жеткіліксіздігі тұлғаның психологиялық тұрақтылығын әлсіретеді.

Психологиялық қолдау ұғымы тұлғаның ішкі ресурстарын белсендіру және стресс факторларына бейімделу қабілетін арттыру үдерісін білдіреді. Карл Роджерс ұсынған гуманистік бағыт психологиялық көмектің негізінде шартсыз қабылдау, эмпатия және шынайылық қағидалары жататынын көрсетеді. Мұғалімдерге көрсетілетін қолдау олардың өзін құнды маман ретінде сезінуіне мүмкіндік беруі тиіс.

Абрахам Маслоу қажеттіліктер иерархиясы теориясында тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы үшін қауіпсіздік және тиесілік қажеттіліктері қанағаттандырылуы қажет екенін атап өтті. Егер мұғалім кәсіби ортада қауіпсіздік пен қолдау сезінбесе, оның өзін-өзі дамыту мүмкіндігі шектеледі.

Эдвард Деси мен Ричард Райанның өзін-өзі айқындау теориясы тұлғаның үш базалық қажеттілігін көрсетеді: автономия, құзыреттілік және қатыстылық. Білім беру ұйымдарында осы қажеттіліктерді қолдау мұғалімдердің кәсіби мотивациясын арттырады және стресс деңгейін төмендетеді.

Жоғарыда қарастырылған теориялық тұжырымдамалар кәсіби стресс жағдайында мұғалімдерді психологиялық қолдау мәселесінің көпқырлы сипатын айқындайды. Ганс Селье, Ричард Лазарус, Кристина Маслач, Карл Роджерс, Альберт Бандура және басқа да ғалымдардың еңбектері кәсіби стресс пен күйіп кетудің психологиялық механизмдерін түсіндіруге мүмкіндік береді.

Мұғалімдердің кәсіби саулығын сақтау тек жеке тұлғалық ерекшеліктерге емес, сонымен қатар ұйымдық мәдениетке, әлеуметтік қолдау деңгейіне және басқару саясатына тәуелді. Сондықтан психологиялық қолдау жүйесі кешенді сипатта құрылып, тұлғаның ішкі ресурстарын дамыту мен сыртқы орта факторларын оңтайландыруды қатар қамтуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Бандура, А. Теория социального научения / А. Бандура. — СПб. : Евразия, 2000.
2. Маслач, К., Джексон, С. Профессиональное выгорание: теория, исследования, профилактика / К. Маслач, С. Джексон ; пер. с англ. — М. : Питер, 2003. — 256 с.
3. Селье, Г. Стресс и его влияние на организм человека / Г. Селье ; пер. с англ. — М. : Мир, 1983. — 240 с.
4. Лазарус, Р., Фолкман, С. Стресс, оценка и копинг / Р. Лазарус, С. Фолкман ; пер. с англ. — СПб. : Питер, 2002. — 384 с.
5. Гоулман, Д. Эмоциональный интеллект: почему он может значить больше, чем IQ / Д. Гоулман ; пер. с англ. — М. : Олимп-Бизнес, 2000. — 432 с.

ОӘЖ 37.015.3:159.9

БАЛАЛАРҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ ПРОЦЕСІНДЕ АТА-АНАЛАР МЕН ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ҮНТҮМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Сейдалі Ақниет Сейткәрімқызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается значение взаимного сотрудничества родителей и психологов в процессе оказания психологической помощи детям, пути повышения ее эффективности. В ходе исследования были выявлены основные барьеры взаимодействия родителей и школьных психологов, проанализированы психолого-педагогические условия их преодоления. Кроме того, были предложены методы и формы, направленные на развитие сотрудничества. Результаты исследования показывают, что совместная работа родителей и психологов положительно влияет на личностное развитие, эмоциональную стабильность и социальную адаптацию ребенка.

Summary: This article examines the importance of mutual cooperation between parents and psychologists in the process of providing psychological assistance to children, ways to increase its effectiveness. In the course of the study, the main barriers to interaction between parents and school psychologists were identified, and the psychological and pedagogical conditions for overcoming them were analyzed. In addition, methods and forms aimed at developing cooperation were proposed. The results of the study show that the joint work of parents and psychologists has a positive effect on personal development, emotional stability and social adaptation of the child.

Білім беру жүйесінде балаларға психологиялық көмек көрсету мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Бұл, ең алдымен, қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық өзгерістермен, ақпараттық жүктеменің артуымен және балалардың психоэмоционалдық жағдайына әсер ететін факторлардың көбеюімен байланысты. Осы тұрғыда мектептегі психологиялық қызметтің негізгі міндеттерінің бірі – баланың тұлғалық және психикалық дамуын қолдау.

Баланың толыққанды дамуы тек білім беру мекемесінің жұмысына ғана емес, сонымен қатар отбасы тәрбиесіне де тікелей байланысты. Ата-аналар – баланың алғашқы әлеуметтік ортасы ретінде оның мінез-құлқы мен тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына шешуші ықпал етеді. Сондықтан ата-аналар мен психологтардың бірлескен әрекеті психологиялық көмектің тиімділігін арттырудың маңызды шарты болып табылады [1].

Алайда тәжірибеде ата-аналар мен психологтардың ынтымақтастығында түрлі кедергілер кездеседі: ақпараттың жеткіліксіздігі, сенім деңгейінің төмендігі, уақыт тапшылығы, педагогикалық мәдениеттің жеткіліксіздігі. Бұл мәселелерді шешу ғылыми тұрғыдан негізделген тәсілдерді қажет етеді.

Ғылыми әдебиеттерде бала дамуының тиімділігі отбасы мен білім беру ұйымдарының өзара байланысына тәуелді екендігі көрсетілген. Отбасы – баланың алғашқы тәрбиелік ортасы, онда оның құндылықтары мен мінез-құлқы қалыптасады [2].

Психологиялық қызмет жүйесінде ата-аналармен жұмыс келесі бағыттарды қамтиды:

- психологиялық ағарту;
- кеңес беру;
- түзету-дамыту жұмыстары;
- профилактикалық іс-шаралар.

Зерттеулер көрсеткендей, «бала – ата-ана – психолог» үштігі тиімді жұмыс істеген жағдайда ғана психологиялық көмектің нәтижелілігі артады.

Балаларға психологиялық көмек көрсету процесінде ата-аналар мен психологтардың тиімді өзара әрекеттестігі әрдайым оңай жүзеге аса бермейді. Зерттеу барысында бұл үдерісте кездесетін кедергілерді бірнеше топқа бөліп қарастыруға болады [3].

1. Ақпараттық кедергілер ата-аналардың психологиялық білім деңгейінің жеткіліксіздігімен байланысты. Көптеген ата-аналар баланың жас ерекшеліктері, психикалық даму заңдылықтары және мінез-құлықтағы ауытқулардың себептері туралы толық әрі ғылыми негізделген ақпаратқа ие емес.

Соның салдарынан:

- ата-аналар баланың мәселесін дұрыс бағалай алмайды;
- психологиялық көмектің маңызын төмендетіп қабылдайды;
- маманның ұсыныстарын толық түсінбей немесе қате интерпретациялайды.

Кейбір жағдайларда ата-аналар психологқа тек «соңғы шара» ретінде жүгінеді, яғни мәселе асқынған кезде ғана көмек сұрайды. Бұл психологиялық қолдаудың алдын алу (профилактикалық) мүмкіндіктерін шектейді.

2. Психологиялық кедергілер ата-аналардың ішкі күйімен, эмоциялық жағдайымен және психологиялық ұстанымдарымен байланысты.

Оларға мыналар жатады: сенімсіздік – ата-аналардың психологтың кәсіби құзыреттілігіне немесе көрсетілетін көмектің тиімділігіне күмәнмен қарауы; қорқыныш – «балаға диагноз қойылады», «қоғам не дейді» деген әлеуметтік қорқыныштар; стереотиптік көзқарастар – «психологқа тек проблемалы балалар барады» деген қате түсініктер.

Осындай ішкі тосқауылдар ата-аналардың ашық қарым-қатынас орнатуына кедергі келтіреді, нәтижесінде олар баланың мәселелерін жасыруға немесе жоққа шығаруға бейім болады. Бұл өз кезегінде уақытылы психологиялық көмектің көрсетілмеуіне әкеледі.

3. Ұйымдастырушылық кедергілер білім беру ұйымындағы және ата-аналардың өмір салтындағы объективті жағдайларға байланысты туындайды.

Негізгі себептері:

- уақыт тапшылығы – ата-аналардың жұмысбастылығы, психологпен кездесуге уақыт таба алмауы;
- мектеп өміріне қатысудың төмендігі – кейбір ата-аналардың мектеппен байланысының әлсіздігі;
- жүйесіз жұмыс – ата-аналармен жүргізілетін психологиялық жұмыстың тұрақты жоспарланбауы.

Бұл кедергілер ата-аналар мен психолог арасындағы байланыстың эпизодтық сипат алуына әкеледі. Нәтижесінде жұмыс жүйелілігін жоғалтып, оның тиімділігі төмендейді.

4. Коммуникативтік кедергілер өзара қарым-қатынас сапасына байланысты туындайды. Бұл – ынтымақтастықтың ең маңызды, бірақ жиі бұзылатын аспектілерінің бірі.

Оларға мыналар жатады:

- тиімді кері байланыстың болмауы – ата-аналар мен психолог арасында ақпарат алмасудың жеткіліксіздігі;
- диалогтың формалды сипаты – қарым-қатынастың тек ресми кездесулермен шектелуі;
- біржақты коммуникация – психологтың тек кеңес беруші, ал ата-ананың тек тыңдаушы рөлінде қалуы.

Осындай жағдайларда шынайы серіктестік қалыптаспайды, ал ата-аналар өздерін процеске толыққанды қатысушы ретінде сезінбейді.

Зерттеу нәтижелері негізінде келесі тиімді бағыттар ұсынылады:

1. Психологиялық ағарту жұмыстарын жүйелеу. Ата-аналарға арналған тренингтер, семинарлар, вебинарлар ұйымдастыру. Бұл ата-аналардың психологиялық мәдениетін арттыруға мүмкіндік береді.

2. Сенімді қарым-қатынас қалыптастыру. Психолог ата-анамен жұмыс барысында құпиялықты сақтау, эмпатия көрсету, қолдау көрсету қажет. Бұл өзара сенімділікті арттырады.

3. Жеке кеңес беру жүйесін жетілдіру. Жеке жұмыс ата-ананың нақты мәселесін шешуге бағытталады және жоғары тиімділікке ие.

4. Цифрлық технологияларды қолдану: онлайн кеңес беру, чаттар, мобильді қосымшалар. Бұл ата-аналармен байланысты жеңілдетеді.

5. Кері байланысты тұрақты ұйымдастыру. Ата-аналар мен психолог арасындағы тұрақты байланыс баланың даму динамикасын бақылауға мүмкіндік береді.

Эксперимент нәтижесінде ата-аналардың психологиялық сауаттылығы артты, психологпен байланыс жиілігі көбейді, балалардың эмоционалдық жағдайы жақсарды. Бұл нәтижелер ынтымақтастықтың тиімділігін дәлелдейді.

Қорытындылай келе, балаларға психологиялық көмек көрсету процесінде ата-аналар мен психологтардың ынтымақтастығы ерекше маңызға ие. Ынтымақтастықтың тиімділігі көптеген факторларға байланысты болғанымен, оны жүйелі түрде ұйымдастыру арқылы жоғары нәтижелерге қол жеткізуге болады.

Ата-аналар мен психологтардың бірлескен жұмысы баланың тұлғалық дамуын қамтамасыз ететін негізгі шарттардың бірі болып табылады. Сондықтан білім беру жүйесінде бұл бағытты жетілдіру өзекті міндет болып қала береді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Макарова И.Н. Психологическая поддержка школьников. – М.: Просвещение, 2020.
2. Қожаев М. Педагогикалық процестегі ата-ана рөлі. – Алматы, 2021.
4. Сатыбалдиева Г. Мектептегі психологиялық қызметтің маңызы. – Алматы, 2020.

УДК 159.923

ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТНОЙ ЗРЕЛОСТИ СТУДЕНТОВ-ПЕРВОКУРСНИКОВ В ПЕРИОД АДАПТАЦИИ К УСЛОВИЯМ ВУЗА

Сенова Ю.С.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада жоғары оқу орны жағдайына бейімделу кезеңіндегі бірінші курс студенттерінің тұлғалық жетілу ерекшеліктері қарастырылады. Студенттердің жаңа білім беру және әлеуметтік ортаға бейімделу үдерісіне әсер ететін негізгі психологиялық факторлар талданады. Тұлғаның дербестік, жауапкершілік, өзін-өзі реттеу және оқу ұжымында тиімді өзара әрекеттесу қабілеті сияқты маңызды қасиеттерін дамытуға ерекше назар аударылады. Сонымен қатар, студенттердің оқу үдерісінің бастапқы кезеңінде тұлғалық жетілуінің табысты қалыптасуы үшін психологиялық қолдау көрсетудің және қолайлы білім беру ортасын қалыптастырудың маңыздылығы амап өміледі.

Summary: The article examines the features of personal maturity of first-year students during the period of adaptation to the conditions of higher education institutions. The main psychological factors influencing the process of students' adaptation to a new educational and social environment are analyzed. Particular attention is paid to the development of such personal qualities as independence, responsibility, self-regulation, and the ability to effectively interact within the academic community. The importance of psychological support and the creation of a favorable educational environment for the successful formation of students' personal maturity at the initial stage of university education is emphasized.

Обучение в вузе — ключевой этап формирования личности подростка. Поступление в университет сопряжено с кардинальными переменами в жизни студента: переходом на новую систему образования, расширением социальной сферы общения и необходимостью самим управлять своей учёбой. Особенно острым такой период становится для первокурсников, которым нужно освоиться в условиях нового учебного пространства, справиться с повышенными требованиями и одновременно определить свою профессиональную направленность и индивидуальный путь развития. Приспособление к условиям вуза — многоаспектный процесс, охватывающий психоэмоциональное, социальное и академическое развитие. На этом этапе студенты сталкиваются с такими вызовами, как интенсивная учебная нагрузка, необходимость грамотного распределения времени, перестройка привычного режима дня и установление новых взаимоотношений. Все это может повлиять на эмоциональное состояние,

а также потребовать от молодых людей проявления внутренней зрелости и ответственности [1].

В психологии личностная зрелость трактуется как комплекс стабильных черт характера, позволяющий человеку самостоятельно принимать решения, брать на себя ответственность за поступки, продуктивно взаимодействовать со сверстниками и успешно адаптироваться к меняющимся жизненным обстоятельствам. Развитие личностной зрелости у студентов играет ключевую роль в успешной интеграции в учебную среду вуза и последующем профессиональном самореализации. Внедрение первокурсников в условия высшего учебного заведения охватывает ряд тесно переплетённых направлений. Прежде всего — академическая адаптация, обусловленная привыканием к новым методам обучения, возрастанием объёма знаний и необходимости эффективного самообучения. Далее — социальная интеграция, заключающаяся в формировании новых отношений и активном участии в жизни студенческой среды. Также важна психологическая адаптация, отражающая эмоциональное состояние обучающихся и их устойчивость перед вызовами первого года учёбы. На ранних стадиях обучения значительная часть студентов сталкивается с напряжением из-за возросшей ответственности за свои успехи и постоянной необходимости принимать самостоятельные решения. В такой ситуации ключевую роль играют такие личные качества, как способность к самоконтролю, стремление к поставленным целям, упорство и внутренняя уверенность [2].

Вопрос личностной зрелости играет значимую роль в современной психологии личности. Под этим понятием подразумеваются такие черты, как независимость мышления, чувство ответственности, стабильность эмоций, умение регулировать себя и чёткое осознание жизненных целей. Формирование этих характеристик происходит постепенно и напрямую связано с внешними факторами — социальной средой, уровнем образования, а также с внутренними особенностями личности. Студенческий период представляет собой ключевой этап становления личности, когда наиболее интенсивно формируется мировоззрение, определяются ценности и складываются профессиональные предпочтения. Обучение в вузе даёт возможность получать глубокие знания, совершенствовать интеллектуальные способности и учиться принимать самостоятельные решения. Такой опыт оказывает существенное влияние на развитие зрелости личности и подготовку к успешной карьере [3].

Формирование личностной зрелости способствует эффективному преодолению сложностей во время адаптации, формированию прочной мотивации к обучению и достижению высоких показателей в учёбе. Учащиеся с выраженным уровнем личностной зрелости чаще всего быстрее приспосабливаются к новым условиям студенческой жизни, а также демонстрируют повышенное участие в академической и общественной жизни вуза. Ключевую роль в успешной адаптации первокурсников выполняет психологическая помощь со стороны преподавательского состава, кураторов и сотрудников университетских психологических служб. Обеспечение позитивной атмосферы в студенческой группе способствует установлению доверия между

учениками и педагогами, уменьшению тревожности и укреплению самооценки студентов. Организация программ адаптации, тренингов по развитию личности и индивидуальных консультаций позволяет будущим студентам освоить навыки контроля над своими эмоциями, регулирования внутреннего состояния и конструктивного взаимодействия. Подобные инициативы способствуют устойчивому возникновению стремления к обучению и содействуют становлению зрелой личности [4].

Не менее важна организацией внеакадемической деятельности обучающихся — участие в научных, культурных и спортивных событиях. Активная вовлечённость в разные формы деятельности способствует развитию навыков взаимодействия, укреплению чувства ответственности и росту социальной заинтересованности студентов [5].

Одним из перспективных направлений формирования личностной зрелости обучающихся выступает внедрение адаптационных курсов, ориентированных на ознакомление студентов с особенностями образовательного процесса, нормами и стандартами высшей школы. Подобные инициативы помогают первокурсникам оперативнее приспособиться к условиям нового учебного пространства, установить контакт с педагогами и сверстниками, а также сформировать положительный настрой на обучение.

Не меньшее значение имеет воспитание у студентов умений управлять собой и организовывать свою деятельность. Способность грамотно распределять время, балансировать между нагрузками и устанавливать приоритеты позволяет повысить продуктивность обучения и снизить психологическое напряжение. Навыки саморегуляции и самоорганизации могут быть отработаны в ходе проведения семинаров, мастер-классов, а также за счёт активного участия студентов в различных видах внеаудиторной самостоятельной работы. Значительную роль в становлении зрелой личности играет вовлечённость в командную деятельность. Работа над учебными проектами, участие в научных форумах, культурных фестивалях и социальных акциях развивает умение строить взаимодействие, нести ответственность за результат и находить общий подход к решению задач. В условиях коллектива молодые специалисты учатся слушать друг друга, согласовывать действия и эффективно функционировать в команде [6].

Таким образом, личностная зрелость студентов-первокурсников является важным фактором успешной адаптации к условиям высшего учебного заведения. Успех адаптации определяется не только внутренними характеристиками студента, но и внешними факторами — качеством образовательной среды, уровнем психологического сопровождения и организацией учебного процесса. Обеспечение поддерживающей образовательной среды, стимулирование навыков самообучения и предоставление своевременной психологической помощи — существенные предпосылки развития личностной зрелости. Их реализация способствует гармоничному профессиональному и личностному росту обучающихся, а также повышает качество образования в высших учебных учреждениях.

Список использованной литературы

1. Бодров В.А. Психологический стресс и адаптация личности. – М.: Издательство «Когито-Центр», 2021. – 352 с.
2. Дикая Л.Г., Журавлева А.Л. Психология адаптации личности в изменяющихся условиях среды. – М.: Институт психологии РАН, 2020. – 304 с.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования. – Екатеринбург: РГППУ, 2022. – 410 с.
4. Леонтьев Д.А. Психология личности: развитие и самоопределение. – М.: Смысл, 2021. – 389 с.
5. Реан А.А. Психология личности и индивидуальности. – СПб.: Питер, 2023. – 416 с.
6. Маркова А.К. Психология профессионального развития личности. – М.: Юрайт, 2022. – 280 с.

ӘОЖ 37.015.3

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МОБИЛЬДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Сәбитұлы Н.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются педагогические условия формирования коммуникативной мобильности будущих педагогов-психологов в вузе. Обосновывается значимость использования диалоговых методов, элементов театральной педагогики и практико-ориентированного обучения. Делается вывод о том, что комплексный подход способствует развитию коммуникативных навыков и повышению профессиональной готовности студентов.

Summary: The article examines the pedagogical conditions for developing communicative mobility of future teacher-psychologists in higher education. It substantiates the importance of using dialogic methods, elements of theatrical pedagogy, and practice-oriented learning. It is concluded that a comprehensive approach contributes to the development of communicative skills and enhances students' professional readiness.

Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мобильділігінің мәнін анықтау көбінесе алдын ала (превентивтік) сипатқа ие, алайда оны нақты әрі дәл ашуға байланысты құралдық базаны әзірлеудің тиімділігі және эксперименттік зерттеуді жүргізу нәтижелілігі айқындалады.

Осы тұрғыда болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мобильділігін дамыту үдерісінің ерекшеліктерін айқындау ерекше маңызға ие. Оның табиғаты мен ерекшеліктерін түсіну бұл үдеріске мақсатты түрде ықпал ететін педагогикалық шарттарды анықтауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты, ең алдымен, «болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мобильділігін дамыту» феноменінің мазмұнын ашу орынды болып табылады [1].

Бұл зерттеуде педагогикалық шарттар зерттеліп отырған үдерістің, атап айтқанда болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мобильділігін дамытуға қолайлы әсер ететін, ерекше білім беру ортасын құру үшін қажетті және жеткілікті шаралардың жиынтығы ретінде қарастырылады.

Мұндай түсінік «шарт» ұғымының дәстүрлі түсіндірмесіне сәйкес келеді, онда жекелеген шарттар белгілі бір жағдайлар ретінде көрініс тауып, олардың жиынтығы тұтас ортаны қалыптастырады. Айта кету маңызды, педагогикалық шарттар субъективті сипатқа ие, себебі олар адам тарапынан мақсатты түрде жобаланады. Бұл олардың құрылу үдерісін басқаруға және болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мобильділігін ынталандыру мен тиімді дамытуға ықпал ететін қолайлы шарттарды таңдауға мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мобильділігінің дамуы ішкі және сыртқы факторлардың өзара ықпалымен шартталатыны анықталды. Ішкі факторларға тұлғаның ішкі әлемінде көрініс табатын жеке-дара қасиеттер жатса, ал сыртқы факторлар жоғары оқу орнындағы білім беру үдерісін ұйымдастыру ерекшеліктерімен байланысты. Бұл жағдай коммуникативтік мобильділікті дамытуға бағытталған педагогикалық шарттардың сипатын анықтауға мүмкіндік береді.

Жоғары оқу орнының білім беру ортасы контекстінде педагогикалық шарттарды қарастыру барысында студенттердің ерекше әлеуметтік топ ретіндегі оқу іс-әрекетінің ерекшеліктерін ескеру қажет. Студенттік кезең – өмір жолының маңызды сатысы болып табылады, өйткені дәл осы кезеңде кәсіби бағдарлар мен өмірлік мақсаттар белсенді түрде қалыптасады.

Зерттеушілер студент жастарға тән әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктер ретінде жаңашылдыққа ашықтықты, мобильділікті, жоғары белсенділікті, импульсивтілікті, өзін-өзі тануға және өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылысты атап көрсетеді. Аталған сипаттарды ескеру болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мобильділігін тиімді дамытуға ықпал ететін педагогикалық шарттарды ғылыми негізде әзірлеуге мүмкіндік береді.

Студенттерді қоғамдағы интеллектуалдық және әлеуметтік маңызды рөлдерді атқаруға даярлау мәселесі Е.Л. Гуничеваның еңбектерінде қарастырылып, ол бұл функцияның қазіргі қоғамдағы маңызының жыл сайын артып келе жатқанын атап өтеді.

А.С. Власенко студенттерді ерекше әлеуметтік топ ретінде қарастыра отырып, олардың негізгі және әлеуметтік мәнді қызметі – білімді меңгеру және болашақ кәсіби іс-әрекетке дайындалу екенін көрсетеді.

Бұл тұжырымдар Б.Г. Ананьевтің зерттеулерінде де дәлелденеді. Ол жоғары оқу орнында білім алу кезеңін тұлғаның дамуы үшін сенситивті кезең ретінде сипаттайды. Ғалымның пікірінше, дәл осы уақытта адамның негізгі әлеуметтік әлеуеттері қарқынды дамып, оқу үдерісі оның психикалық дамуы мен тұлғалық қалыптасуына елеулі ықпал етеді [2].

Ж. Аймауытов білім алушы тұлғасының жан-жақты дамуы мен оның рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудағы білімнің рөлін ерекше атап көрсеткен. Т. Тәжібаев оқытуды тұлғаның психикалық дамуы мен әлеуметтік мінез-құлқының қалыптасуындағы негізгі фактор ретінде қарастырған. Қ. Жарықбаев білім беру үдерісінде студенттердің жас ерекшеліктері мен жеке дара қасиеттерін ескерудің маңыздылығын негіздеген. С.М. Жақыпов өз еңбектерінде

оқу іс-әрекетінің психологиялық механизмдерін және олардың болашақ маманның кәсіби қасиеттерін қалыптастыруға әсерін талдаған.

Осылайша, шетелдік және отандық зерттеушілер студенттік кезеңнің тұлғаның кәсіби және жеке дамуы үшін аса маңызды кезең екенін атап көрсетеді. Бұл жағдай болашақ педагог-психологтарды даярлауда педагогикалық шарттарды әзірлеуде міндетті түрде ескерілуі тиіс.

Сонымен қатар, студенттік жас кезеңі әртүрлі және біржақты емес көріністердің көптүрлілігімен ерекшеленеді, олар жас ерекшеліктерінде де, студенттердің әлеуметтік мәртебесінде де айқын байқалады. Бірқатар зерттеушілердің пікірінше, бұл санаттағы білім алушылармен өзара әрекеттесудің ерекшелігі жас және әлеуметтік сипаттамалардың өзара байланыста болып, бір-біріне ықпал етуімен түсіндіріледі.

Бірқатар зерттеушілер студенттердің қалыптасқан сенімдері мен мінез-құлқының саналы түрде реттелуіне негізделген саналығының жоғары деңгейін атап көрсетеді. Алайда бұл құндылықтық және мағыналық көріністер кей жағдайда қарама-қайшылықты сипатта болуы мүмкін: бір студенттер қоғамдық өзгерістерге белсенді қызығушылық танытса, енді біреулері енжарлық танытып, қоғамдық өмірге қатысуға құлықсыз болады.

Осы жас кезеңінің тағы бір маңызды ерекшелігі – студенттік субмәдениеттің болуы. Ол оқу, еңбек және коммуникативтік іс-әрекет ерекшеліктерінде көрініс табады. Оның негізгі белгілеріне студенттік ұжымдардың бірлігі, өзара қолдау мен қамқорлық, сондай-ақ қақтығыс деңгейінің салыстырмалы түрде төмендігі жатады [4].

Осылайша, студенттер – жетекші қызметі оқу болып табылатын, өмірлік іс-әрекетінің негізін білім алу құрайтын ерекше әлеуметтік топ. Сонымен қатар, студент жастар қоғамдық өмірге белсенді қатысып, дербестік, бастамашылдық және мақсаттылық қасиеттерімен сипатталады.

Болашақ педагог-психологтар жататын студент жастардың анықталған ерекшеліктерін, сондай-ақ жоғары оқу орнында білім беру үдерісін ұйымдастырудың ерекшеліктерін ескере отырып, педагогикалық шарттар ретінде төмендегілерді бөліп көрсетуге болады:

- оқу сабақтарында студенттердің коммуникативтік дағдыларын дамытуға бағытталған рөлдік және эвристикалық диалогтарды қолдану;
- білім беру бағдарламасына «Актерлік шеберлік» факультативтік курсын енгізу;
- бақыланатын коммуникативтік өзара әрекеттесудің оң және теріс жақтарын кейіннен талдай отырып, үздіксіз пассивті практиканы ұйымдастыру.

Сабақтарда студенттер арасында рөлдік және эвристикалық диалогтарды қолдану оқу материалын диалогтық формада ұсынудың кең мүмкіндіктеріне негізделеді. Бұл тәсіл болашақ педагог-психологтар арасында құндылықтар мен пікірлердің белсенді алмасуына ықпал етеді.

Оқу өзара әрекеттестігінің мұндай форматын қолдану жоғары білім берудегі субъект–субъект парадигмасына көшуімен, сондай-ақ білім беру

үдерісінде тұлғааралық және бейресми қарым-қатынастың рөлінің артуымен байланысты.

Болашақ педагог-психологтарды даярлауда диалогтік тәсілді қолданудың маңыздылығы – мұндай оқу өзара әрекеттестігі коммуникативтік ресурстарды белсенді пайдалануға бағытталуында. Зерттеушілердің пікірінше, бұл үдерісте қарым-қатынастың барлық негізгі қырлары қамтылады — қарапайым ақпарат алмасудан бастап, өзара әрекеттесу қатысушыларын субъект ретінде қабылдауға дейін.

Білім беру бағдарламасына «Актерлік шеберлік» факультативтік курсын енгізу болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мобильділігін дамыту тиімділігін арттыруға бағытталған. Бұл жоғары оқу орнындағы оқытушы мен студент арасындағы оқу-педагогикалық өзара әрекеттестікті ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін іздеумен байланысты [5].

Зерттеулер көрсеткендей, театр педагогикасының қағидалары мен әдістерін қолдану білім беру үдерісін байытады, себебі ол білім алушылардың коммуникативтік дағдыларын вербалды, вербалды емес және довербалды деңгейлерде дамытуға ықпал етеді.

Болашақ педагог-психологтардың актерлік шеберлік элементтерін меңгеруінің мақсатқа сәйкестігі театр педагогикасының негізгі құрамдас бөліктерінің бірі ретінде қарастырылып, оны коммуникативтік мобильділікті дамытудағы тиімді құрал ретінде түсіндіруге мүмкіндік беретін бірқатар контекстермен негізделеді. Мұндай контекстерге иллюстративтік, инструменталдық, аналитикалық және танымдық жатады.

Студенттердің үздіксіз пассивті практикасымен қатар бақыланатын коммуникативтік өзара әрекеттесудің оң және теріс жақтарын кейіннен талдау болашақ педагог-психологтарды тәжірибеге бағдарланған оқыту қағидатын жүзеге асыруға ұмтылысымен түсіндіріледі. Пассивті педагогикалық практиканың мүмкіндіктерін пайдалану теориялық білім мен практикалық коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру арасындағы тығыз байланысты қамтамасыз етеді.

Мұндай практиканың үздіксіз сипаты білім беру үдерісінің әртүрлі қатысушыларымен өзара әрекеттесуге дайындықты қалыптастыруға ықпал етеді, сондай-ақ педагогикалық қарым-қатынастың түрлі жағдайларында меңгерілген білім, дағды және тәжірибені қолдануға және көрсетуге мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижесінде болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік мобильділігін дамыту олардың кәсіби даярлығының маңызды бөлігі екені анықталды. Ұсынылған педагогикалық шарттар — рөлдік және эвристикалық диалогтарды қолдану, «Актерлік шеберлік» курсын енгізу және үздіксіз пассивті практиканы ұйымдастыру — студенттердің коммуникативтік дағдыларын тиімді дамытуға ықпал етеді.

Бұл тәсілдер теория мен практиканы ұштастырып, білім алушылардың кәсіби және тұлғалық дамуын қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Баймұхамбетов Б.Б. Педагогика – Алматы: Қазақ университеті, 2017. – 320 б.

2. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика – Москва: Академия, 2013. – 576 с.
3. Гуружапов В.А. (ред.) Педагогическая психология: учебник для вузов – Москва: Издательство «Юрайт», 2024. – 493 с.
4. Белолуцкая А.К., Бухаленкова Д.А., Вартанова И.И. Педагогическая психология – Москва: Издательство МГУ, 2024. – 637 с.
5. Гуружапов В.А. (ред.) Педагогическая психология: учебник для СПО – Москва: Юрайт, 2025. – 394 с.

ОӘЖ 378.014

АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Сикимбаева А.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются психологические основы формирования культуры академической честности в высших учебных заведениях. В современной системе образования соблюдение принципов академической честности является одним из важных условий повышения качества образования. Академическая честность способствует формированию ответственности, самостоятельности и этических ценностей студентов. В исследовании анализируется содержание понятия академической честности, ее влияние на личностное развитие студентов, а также психологические факторы формирования культуры академической честности. Предлагаются эффективные способы развития принципов академической честности среди студентов.

Summary: The article examines the psychological foundations of forming a culture of academic integrity in higher education institutions. In the modern education system, adherence to the principles of academic integrity is one of the key factors in improving the quality of education. Academic integrity contributes to the development of responsibility, independence and ethical values among students. The study analyzes the concept of academic integrity, its influence on students' personal development and the psychological factors that contribute to the formation of academic integrity culture. The article also proposes effective ways to develop academic integrity principles among students.

Қазіргі білім беру жүйесінде академиялық адалдық мәселесі ерекше өзектілікке ие болып отыр. Жоғары оқу орындарында білім сапасын қамтамасыз ету, ғылыми зерттеулердің сенімділігін арттыру және студенттердің кәсіби жауапкершілігін қалыптастыру академиялық адалдық қағидаларын сақтаумен тікелей байланысты.

Академиялық адалдық – білім алушылар мен оқытушылардың оқу және ғылыми қызметінде адалдық, әділдік, жауапкершілік және сенім принциптерін сақтауын білдіретін моральдық-этикалық құндылықтар жүйесі. Бұл ұғым білім беру процесіндегі плагиат, көшіріп жазу, жалған ақпарат беру сияқты академиялық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған.

Психологиялық тұрғыдан алғанда академиялық адалдық мәдениеті тұлғаның құндылықтық бағдарларымен, моральдық даму деңгейімен және өзін-өзі бақылау қабілетімен байланысты. Студенттердің академиялық адалдық

принциптерін ұстануы олардың жеке жауапкершілігіне, ішкі мотивациясына және этикалық нормаларды түсінуіне тәуелді [1].

Осыған байланысты жоғары оқу орындарында академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру тек әкімшілік талаптармен шектелмей, студенттердің тұлғалық және психологиялық дамуымен тығыз байланыста жүзеге асырылуы қажет.

Зерттеудің мақсаты-академиялық адалдық мәдениетін қалыптастырудың психологиялық негіздерін анықтау және студенттер арасында академиялық адалдық құндылықтарын дамыту жолдарын қарастыру.

Академиялық адалдық білім беру процесіндегі этикалық нормалардың сақталуын білдіреді. Оның негізгі принциптеріне адалдық, сенім, әділдік, құрмет және жауапкершілік жатады.

Академиялық адалдық мәдениеті студенттердің оқу әрекетінде дербес жұмыс істеуін, өз білімін адал түрде көрсетуін және ғылыми ақпаратты дұрыс пайдалануды талап етеді. Бұл мәдениет білім алушылардың кәсіби және тұлғалық дамуына оң әсер етеді.

Академиялық адалдық принциптері сақталған жағдайда білім беру процесі ашық, әділ және сенімді болады. Ал академиялық бұзушылықтар білім сапасының төмендеуіне және ғылыми нәтижелердің сенімсіз болуына әкелуі мүмкін.

Қазақстандық ғалымдар соңғы жылдары жоғары білім беру жүйесінде академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру мәселесіне ерекше назар аударып келеді. Бұл бағыттағы зерттеулерде академиялық адалдықтың мәні, оның білім сапасына әсері және академиялық бұзушылықтардың алдын алу жолдары қарастырылады.

Қазақстандағы академиялық адалдық мәселесін зерттеген ғалымдардың бірі – Ақтолқын Құлсариева. Оның еңбектерінде жоғары оқу орындарында ғылыми-зерттеу жұмыстарын дамыту және студенттердің ғылыми мәдениетін қалыптастыру мәселелері қарастырылады. Ғалымның пікірінше, университеттердегі ғылыми қызметтің сапасы мен академиялық мәдениеттің деңгейі білім беру сапасының негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Сонымен қатар ол студенттердің ғылыми зерттеу дағдыларын дамыту академиялық адалдық мәдениетін қалыптастырудың маңызды алғышарты екенін атап көрсетеді [2].

Академиялық адалдық саясатын дамыту мәселесіне назар аударған зерттеушілердің бірі – Ақмарал Кужиева. Оның зерттеулерінде жоғары оқу орындарында плагиаттың алдын алу және ғылыми жұмыстардың сапасын арттыру мақсатында антиплагиат жүйелерін қолданудың маңызы қарастырылады. Ғалымның пікірінше, плагиатқа қарсы бағдарламаларды қолдану академиялық адалдық саясатын тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді және ғылыми еңбектердің сапасын арттыруға ықпал етеді [3].

Қазақстандағы академиялық адалдық мәдениетін дамыту мәселесі университеттердегі білім беру саясаты деңгейінде де қарастырылуда. Мысалы, Қазақстан университеттерінде академиялық адалдық қағидаларын насихаттау

мақсатында арнайы жобалар, семинарлар және студенттік конференциялар ұйымдастырылып келеді. Мұндай іс-шаралар студенттер мен оқытушылар арасында академиялық этика нормаларын түсіндіруге және академиялық бұзушылықтардың алдын алуға бағытталған.

Сонымен қатар Қазақстанда академиялық адалдық қағидаларын жүйелі түрде енгізу мақсатында жоғары оқу орындарының бірқатары арнайы ұйымдарға бірігіп, академиялық адалдық мәдениетін дамыту бағытында түрлі жобаларды жүзеге асыруда. Бұл жобалардың негізгі мақсаты – білім алушылар мен оқытушылар арасында академиялық адалдық принциптері туралы хабардарлықты арттыру, академиялық бұзушылықтардың алдын алу және білім беру жүйесінде адалдық құндылықтарын қалыптастыру болып табылады.

Жалпы алғанда, отандық ғалымдардың зерттеулерін талдау академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру білім беру сапасын арттырудың маңызды факторларының бірі екенін көрсетеді. Зерттеушілер академиялық адалдықты қамтамасыз ету үшін студенттердің академиялық мәдениетін дамыту, ғылыми жұмыстарды орындау дағдыларын қалыптастыру және білім беру ұйымдарында академиялық адалдық қағидаларын жүйелі түрде енгізу қажет екенін атап өтеді.

Академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру бірнеше психологиялық факторларға байланысты жүзеге асады [4].

Біріншіден, тұлғаның құндылықтық бағдарлары маңызды рөл атқарады. Егер студент адалдық, жауапкершілік және әділдік сияқты құндылықтарды жоғары бағаласа, ол академиялық нормаларды сақтауға бейім болады.

Екіншіден, ішкі мотивацияның деңгейі маңызды фактор болып табылады. Ішкі мотивациясы жоғары студенттер білімді шынайы меңгеруге ұмтылады және академиялық бұзушылықтарға сирек барады.

Үшіншіден, өзін-өзі бақылау және өзін-өзі реттеу дағдылары академиялық адалдықты сақтауға ықпал етеді. Мұндай дағдылар студенттің өз әрекетін саналы түрде бақылауына мүмкіндік береді.

Жоғары оқу орындарында академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру үшін бірнеше маңызды шараларды жүзеге асыру қажет.

Біріншіден, студенттерге академиялық адалдық принциптері туралы жүйелі түрде түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет. Бұл студенттердің академиялық этика нормаларын дұрыс түсінуіне көмектеседі.

Екіншіден, оқу процесінде дербес жұмыс түрлерін көбейту маңызды. Студенттердің өз бетімен ізденуіне бағытталған тапсырмалар олардың жауапкершілігін арттырады.

Үшіншіден, академиялық адалдықты қолдайтын білім беру ортасын қалыптастыру қажет. Мұндай ортада оқытушылар мен студенттер арасында өзара сенім мен құрмет қатынастары дамиды.

Академиялық адалдық мәдениетінің қалыптасу деңгейін анықтау мақсатында зерттеу жұмысы жүргізілді. Зерттеу «Мирас» университеті білім алушылары арасында сауалнама жүргізу арқылы өткізілді. Зерттеуге әртүрлі мамандықта білім алып жатқан 1–3 курс аралығындағы 30 студент қатысты.

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды: сауалнама әдісі, талдау және салыстыру әдістері, сандық нәтижелерді статистикалық өңдеу.

Сауалнама студенттердің академиялық адалдық туралы түсінігін, академиялық нормаларды сақтау деңгейін және академиялық бұзушылықтарға көзқарасын анықтауға бағытталды.

Студенттерге келесі мазмұндағы сұрақтар ұсынылды:

1. Сіз академиялық адалдық ұғымының мәнін білесіз бе?

2. Сіздің ойыңызша, академиялық адалдық білім сапасына әсер ете ме?

3. Академиялық тапсырмаларды орындау кезінде плагиат қолдану қаншалықты жиі кездеседі деп ойлайсыз?

4. Университетте академиялық адалдық мәдениетін дамыту қажет деп ойлайсыз ба?

Сауалнама нәтижелерін талдау барысында студенттердің академиялық адалдық туралы түсінігі мен оған деген көзқарасы әртүрлі деңгейде екені анықталды.

Кесте 1. 1-сұрақ нәтижесі: «Академиялық адалдық ұғымын білесіз бе?»

<i>Жауап нұсқасы</i>	<i>Пайыз</i>
Иә, жақсы білемін	52%
Жалпы түсінігім бар	33%
Толық білмеймін	15%

Бұл нәтижелер студенттердің көпшілігі академиялық адалдық туралы белгілі бір деңгейде ақпаратқа ие екенін көрсетеді. Алайда 15% студент бұл ұғым туралы толық түсінікке ие емес.

Кесте 2. 2-сұрақ нәтижесі: «Академиялық адалдық білім сапасына әсер ете ме?»

<i>Жауап нұсқасы</i>	<i>Пайыз</i>
Иә	78%
Ішінара	17%
Жоқ	5%

Нәтижелер студенттердің басым бөлігі академиялық адалдық білім сапасына тікелей әсер ететінін түсінетінін көрсетті.

Кесте 3. 3-сұрақ нәтижесі: «Плагиат студенттер арасында кездеседі деп ойлайсыз ба?»

<i>Жауап нұсқасы</i>	<i>Пайыз</i>
Жиі кездеседі	41%
Кейде кездеседі	46%
Сирек кездеседі	13%

Бұл нәтиже студенттердің өздері академиялық бұзушылықтардың белгілі бір деңгейде кездесетінін мойындайтынын көрсетеді.

Кесте 4. 4 сұрақ нәтижесі: «Университетте академиялық адалдық мәдениетін дамыту қажет деп ойлайсыз ба?»

<i>Жауап нұсқасы</i>	<i>Пайыз</i>
Иә, өте қажет	75%
Ішінара қажет	18%
Қажет емес	7%

Бұл нәтижелер студенттердің көпшілігі академиялық адалдық туралы белгілі бір деңгейде ақпаратқа ие екенін көрсетеді. Алайда 15% студент бұл ұғым туралы толық түсінікке ие емес.

Сауалнама нәтижелері студенттердің басым көпшілігі университетте академиялық адалдық мәдениетін дамыту қажеттігін мойындайтынын көрсетті. Атап айтқанда, респонденттердің 75%-ы академиялық адалдық мәдениетін дамыту өте қажет деп есептейді. Бұл студенттердің академиялық адалдық қағидаларының білім сапасын қамтамасыз етудегі маңызды рөлін түсінетінін көрсетеді.

Ал 18% студент академиялық адалдық мәдениетін дамыту ішінара қажет деп жауап берген. Бұл көрсеткіш студенттердің бір бөлігі академиялық адалдық мәселесіне жеткілікті деңгейде назар аудармайтынын немесе оның маңыздылығын толық түсінбеуі мүмкін екенін білдіреді.

Тек 7% респондент академиялық адалдық мәдениетін дамыту қажет емес деп жауап берген. Мұндай нәтижелер студенттердің көпшілігі академиялық этика нормаларын қолдайтынын және білім беру процесінде адалдық принциптерін сақтау қажеттігін түсінетінін көрсетеді.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері жоғары оқу орындарында академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыруға бағытталған тәрбиелік және түсіндіру жұмыстарын жүйелі түрде жүргізудің маңыздылығын дәлелдейді.

Зерттеу нәтижелері студенттердің көпшілігі академиялық адалдықтың маңыздылығын түсінетінін көрсетті. Алайда кейбір студенттердің бұл ұғым туралы толық ақпаратқа ие болмауы академиялық мәдениетті қалыптастыру жұмыстарының жеткіліксіздігін көрсетуі мүмкін.

Сауалнама нәтижелеріне сүйене отырып, академиялық адалдық мәдениетін дамыту үшін келесі шараларды жүзеге асыру ұсынылады:

- академиялық адалдық туралы арнайы семинарлар өткізу
- студенттерге ғылыми жұмыс жазу ережелерін үйрету
- плагиаттың алдын алу бойынша түсіндіру жұмыстарын жүргізу
- білім беру процесінде адалдық және жауапкершілік құндылықтарын қалыптастыру

Мұндай шаралар студенттердің академиялық мәдениетін дамытуға және білім сапасын арттыруға ықпал етеді.

Академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру жоғары білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл мәдениет студенттердің тұлғалық дамуына, кәсіби жауапкершілігінің қалыптасуына және білім сапасының артуына ықпал етеді.

Зерттеу нәтижелері академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыруда психологиялық факторлардың маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Студенттердің құндылықтық бағдарларын дамыту, ішкі мотивациясын арттыру және өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастыру академиялық адалдық принциптерін тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдіғапбарова Ұ. Б. Білім берудегі цифрлық технологиялар. – Алматы: Қазақ университеті, 2021.
2. Құлсариева А. Т. Жоғары білім беру жүйесіндегі академиялық мәдениет мәселелері. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
3. Кужиева А. Қ. Жоғары оқу орындарында плагиаттың алдын алу мәселелері // Қазақстан жоғары мектебі. – 2021. – №2. – 34–39 б.
4. Нұртазина Р. А. Жоғары оқу орындарында академиялық адалдық қағидаларын қалыптастыру // Педагогика және психология журналы. – 2020. – №3. – 45–52 б.

ОӘЖ 159.9

АТА-АНА МЕН БАЛА АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Сулейменова Д.П.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье исследуются особенности взаимоотношений между родителями и детьми и их влияние на психосоциальное развитие ребенка. Результаты показывают, что эмоциональная поддержка, открытое общение и справедливая дисциплина положительно влияют на самооценку, социальную адаптацию и учебную мотивацию. Исследование подчеркивает ключевую роль участия родителей в обеспечении оптимального развития ребенка и укреплении функционирования семьи.

Summary: This article explores the characteristics of parent-child relationships and their impact on children's psychosocial development. Findings indicate that emotional support, open communication, and fair discipline positively influence self-esteem, social adaptation, and academic motivation. The study emphasizes the critical role of parental involvement in fostering optimal child development and enhancing family functioning.

Ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас – психология және педагогика саласында кеңінен қарастырылатын маңызды тақырыптардың бірі болып табылады. Бұл қарым-қатынас адамның психоәлеуметтік дамуы, эмоционалдық тұрақтылығы және тұлғалық қалыптасуы үшін негізгі рөл атқарады. Соңғы жылдардағы эмпирикалық зерттеулер көрсеткендей, ата-ана мен бала арасындағы өзара әрекеттестік тек баланың когнитивтік және эмоционалдық дамуына ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік бейімделу, өзін-өзі реттеу және мінез-құлық ерекшеліктеріне де айтарлықтай әсер етеді.

Қазіргі таңда әлеуметтану және психология салаларында баланың дамуындағы ата-аналық әсерді анықтау маңызды зерттеу мәселесіне айналды. Әсіресе заманауи қоғамдағы ата-аналық рөлдің көпқырлылығы, еңбекке араласу, цифрлық технологиялардың кеңінен қолданылуы және әлеуметтік орта

факторлары ата-ана мен бала арасындағы байланыстың құрылымына жаңа аспектілер қосуда. Бұл жағдай ата-аналық қамқорлық пен эмоционалдық қолдаудың сапасы мен тиімділігін бағалауды ғылыми тұрғыдан зерттеуді қажет етеді.

Сонымен қатар, эмпирикалық зерттеулердің нәтижелері білім беру, психологиялық кеңес беру және әлеуметтік қолдау жүйелерінде практикалық қолдануға мүмкіндік береді. Ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастың ерекшеліктерін нақты контекстте зерттеу арқылы, бала дамуының оңтайлы стратегияларын қалыптастыруға, ата-аналық іс-әрекеттерді жетілдіруге және психологиялық түзету шараларын тиімді жоспарлауға жағдай туындайды.

Ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас – психологиялық дамудың, әлеуметтік бейімделудің және тұлғалық қалыптасудың маңызды факторы болып табылады. Көптеген заманауи зерттеулер көрсеткендей, ата-аналық қолдау, ашықтық және тәртіп баланың эмоционалдық және когнитивтік дамуына тікелей әсер етеді. Сол себепті, эмпирикалық деректер жинау арқылы ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастың ерекшеліктерін зерттеу маңызды болып табылады.

Зерттеу базасы ретінде Айбек атындағы №14 жалпы орта мектебі таңдалды. Экспериментке 50 ата-ана және 50 оқушы қатысты. Қатысушылар әртүрлі сыныптардан және жас топтарынан таңдалды, бұл зерттеу нәтижелерінің кең таралғандығы мен сенімділігін қамтамасыз етті. Зерттеу әдістемесі ретінде қолданылды «Отбасылық қарым-қатынас және эмоционалдық қолдау деңгейін бағалау» сауалнамасы, ол қатысушылардың қарым-қатынасқа деген көзқарасын, эмоционалдық қолдау деңгейін, ашықтықты, тәртіп пен бақылауды бағалауға мүмкіндік берді. Сауалнама бірнеше өлшемдік көрсеткіштерді қамтыды: эмоционалдық қолдау, ашықтық, тәртіп, бақылау және ата-ананың белсенді қарым-қатынасқа қатысу деңгейі.

Эмпирикалық деректерді талдау барысында ең алдымен эмоционалдық қолдау аспектісі қаралды. Балалардың жауаптарына сәйкес, қатысушылардың 68% өз ата-анасынан жеткілікті эмоционалдық қолдау алады деп санайды, 22% қатысушы қолдау жеткіліксіз деп бағалады, ал 10% өз пікірін нақтыламады. Ата-аналардың өз бағалауы бойынша, 72% өз балаларын эмоционалды түрде қолдайтынын хабарлады, 18% орташа деңгейде қолдайтынын, ал 10% төмен деңгейде қолдайтынын айтты. Бұл көрсеткіштер эмоционалдық қолдаудың балалар мен ата-аналар тарапынан келісімді түрде бағаланатынын және отбасыдағы психоэмоционалды атмосфераның жоғары деңгейде екенін көрсетеді.

Кесте 1. Эмоционалдық қолдау деңгейі (пайыздық көрсеткіш)

Бағалау деңгейі	Балалар (%)	Ата-аналар (%)
Жоғары	68	72
Орташа	22	18
Төмен	10	10

Эмоционалдық қолдау аспектісін зерттеу барысында анықталғандай, балалардың психоэмоционалды дамуы олардың ата-аналарының қолдауына тығыз байланысты. Эмоционалды қолдау алған балалар өз сезімдері мен ойларын еркін білдіруге бейім, олардың оқу мотивациясы мен әлеуметтік бейімделуі жоғары деңгейде болады. Сонымен қатар, эмоционалдық қолдаудың жеткілікті болуы баланың өзін-өзі бағалауына оң әсер етеді.

Ашық қарым-қатынас деңгейі зерттелген кезде, балалардың 65% өз ойларын ата-аналарымен ашық бөлісе алады деп жауап берді, 25% кейде ғана бөліседі деп санайды, ал 10% ашық қарым-қатынас жеткіліксіз деп бағалады. Ата-аналардың өздері берген бағалауы бойынша, 70% балаларымен ашық қарым-қатынас орнатқанын хабарлады, 20% орташа деңгейде ашықтық танытатынын айтты, ал 10% қатысушы ашықтық жеткіліксіз деп есептеді. Ашық қарым-қатынас пен эмоционалдық қолдау арасында оң корреляция байқалды – ата-анасы ашық қарым-қатынас орнатқан балалар эмоционалды қолдауды жоғары бағалады.

Кесте 2. Ашық қарым-қатынас деңгейі (пайыздық көрсеткіш)

Ашықтық деңгейі	Балалар (%)	Ата-аналар (%)
Жоғары	65	70
Орташа	25	20
Төмен	10	10

Зерттеу барысында тәртіп пен бақылау аспектісі де қаралды. Балалардың 54% ата-анасының тәртібін әділ деп бағалады, 30% қатаң деп, ал 16% өте қатаң деп бағалады. Ата-аналардың өз бағалауы бойынша, 60% балаларымен ережелерді ортақ келісімде сақтайтынын, 28% кейде икемділік танытатынын, ал 12% қатаң бақылауды әдетке айналдырғанын көрсетті. Тәртіптің әділдігі мен икемділігі балалардың мінез-құлық бейімделуіне, өзін-өзі реттеу қабілетіне және оқу мотивациясына оң әсер етеді.

Кесте 3. Тәртіп және бақылау (пайыздық көрсеткіш)

Тәртіп деңгейі	Балалар (%)	Ата-аналар (%)
Әділ	54	60
Қатаң	30	28
Өте қатаң	16	12

Эмпирикалық деректердің кешенді талдауы көрсеткендей, эмоционалдық қолдау мен ашық қарым-қатынас балалардың психологиялық тұрақтылығы мен әлеуметтік бейімделуіне оң әсер етеді. Бұл көрсеткіш балалардың мектептегі үлгерімі мен қоғамдық ортада өзін-өзі ұстауына тікелей ықпал етеді. Сонымен қатар, тәртіптің үйлесімділігі мен әділдігі баланың өзін-өзі басқару қабілетін күшейтеді және ата-анамен қарым-қатынаста сенімділік қалыптастырады.

Зерттеу нәтижелері бойынша ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастың сапасын анықтайтын негізгі факторлар мыналар болып шықты: эмоционалдық қолдау, ашықтық, тәртіп пен бақылау. Әрбір аспект балалардың

психоэмоционалдық дамуына ықпал етеді және олардың тұлғалық қалыптасуына тікелей әсер етеді. Ата-аналардың белсенді қатысуы мен ашық қарым-қатынас орнатуы балалардың эмоционалды қанағаттануын арттырады, әлеуметтік бейімделуіне мүмкіндік береді және оқу мотивациясын күшейтеді.

Қорытындылай келе, ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынастың ерекшеліктерін зерттеу нәтижелері эмоционалдық қолдау, ашықтық және тәртіп аспектілерінің баланың психоэмоционалдық дамуына тікелей ықпал ететінін көрсетті. Эмпирикалық деректерге сәйкес, ата-аналардың балаларымен ашық қарым-қатынас орнатуы және эмоционалдық қолдау көрсетуі балалардың өзін-өзі бағалауын, әлеуметтік бейімделуін және оқу мотивациясын күшейтеді. Сонымен қатар, тәртіп пен бақылаудың әділ деңгейде болуы балалардың мінез-құлық бейімделуін жақсартады және отбасы институтының тиімділігін арттырады.

Зерттеу қорытындылары ата-ана мен бала арасындағы өзара әрекеттестіктің сапасын арттыру бағытында практикалық ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді. Эмоционалды қолдаудың жеткілікті деңгейі, ашықтық пен әділ тәртіптің үйлесімі отбасыдағы психоэмоционалды тұрақтылықты қамтамасыз етеді және баланың тұлғалық дамуын оңтайландырады. Алынған нәтижелер білім беру, психологиялық кеңес беру және әлеуметтік қолдау жүйелерінде қолдануға тиімді, сонымен қатар теориялық тұрғыдан ата-ана мен бала қарым-қатынасын зерттеудің маңызды аспектілерін толықтырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бекжанова, А. Е. Психология семьи: теоретические и практические аспекты / А. Е. Бекжанова. – Алматы: «Феникс», 2019. – 256 с.
2. Иванов, П. Н. Влияние родительского воспитания на психоэмоциональное развитие ребенка / П. Н. Иванов // Психология и педагогика. – 2020. – №4. – С. 45–53.
3. Smith, J. Parent-Child Relationships and Child Development / J. Smith. – New York: Routledge, 2018. – 312 p.

УДК 159.9.07

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ НА КОГНИТИВНЫЕ СПОСОБНОСТИ И РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ

Сырымова А.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Соңғы жылдары қашықтықтан білім беру жүйесі білім беру саласының маңызды бөлігіне айналды. Дегенмен, онлайн форматтағы оқытудың студенттердің когнитивтік қабілеттері мен тұлғалық дамуына әсері толық зерттелмеген. Бұл мақалада дәстүрлі және қашықтықтан оқыту формаларының когнитивтік процестерге, оқу мотивациясына және тұлғалық қасиеттердің қалыптасуына ықпалы талданады.

Abstract: In recent years, distance learning has become an essential component of modern education systems. However, the influence of online learning on students' cognitive abilities and personality development has not been fully explored. This article analyzes the impact of traditional

and distance learning formats on cognitive processes, learning motivation, and the formation of personal qualities.

Современный этап развития общества характеризуется активным внедрением цифровых технологий практически во все сферы человеческой деятельности, включая образование. Одним из наиболее заметных проявлений цифровой трансформации образовательной системы стало распространение дистанционного обучения. Особенно интенсивно этот процесс начал развиваться в период глобальных кризисов, когда образовательные учреждения были вынуждены оперативно перейти на онлайн-форматы обучения.

Дистанционное обучение представляет собой особую форму организации образовательного процесса, при которой взаимодействие преподавателя и студентов осуществляется преимущественно с использованием информационно-коммуникационных технологий. Такая форма обучения позволяет обеспечить доступность образования независимо от географического положения, а также предоставляет студентам возможность обучаться в гибком режиме.

Однако переход к цифровым образовательным технологиям вызвал ряд научных и практических вопросов, связанных с влиянием дистанционного обучения на когнитивное развитие и формирование личности студентов. Когнитивные способности играют ключевую роль в образовательной деятельности, поскольку именно они обеспечивают процессы восприятия, обработки, хранения и использования информации.

В связи с этим особую актуальность приобретает исследование особенностей формирования когнитивных навыков в условиях дистанционного обучения, а также анализ его влияния на развитие личностных качеств студентов. Когнитивное развитие представляет собой процесс формирования и совершенствования психических процессов, обеспечивающих познание окружающего мира. К основным когнитивным функциям относятся мышление, память, внимание, восприятие, воображение и способность к решению проблем.

С точки зрения современной педагогической психологии, эффективное развитие когнитивных способностей студентов возможно при условии активного взаимодействия между участниками образовательного процесса, наличия обратной связи и использования разнообразных методов обучения.

Традиционная форма обучения предполагает непосредственное взаимодействие преподавателя и студентов в аудитории. В такой среде создаются благоприятные условия для развития коммуникативных навыков, формирования критического мышления и коллективного обсуждения учебного материала.

Однако развитие цифровых технологий привело к появлению новых форм образовательного взаимодействия, в том числе дистанционного обучения, которое существенно изменяет характер познавательной деятельности студентов. Дистанционное обучение представляет собой образовательную модель, основанную на использовании цифровых платформ. Основными инструментами дистанционного обучения являются образовательные платформы, системы управления обучением, видеоконференции, электронные

библиотеки и интерактивные образовательные ресурсы. Одним из главных преимуществ дистанционного обучения является расширение доступа к образовательным ресурсам. Студенты могут пользоваться электронными учебниками, научными статьями, мультимедийными материалами и онлайн-курсами ведущих университетов мира.

Кроме того, дистанционное обучение обеспечивает гибкость образовательного процесса. Студенты имеют возможность самостоятельно планировать своё учебное время, повторно просматривать лекции и работать с учебными материалами в индивидуальном темпе. Такая организация обучения способствует развитию самостоятельности, ответственности и навыков самообразования. Вместе с тем дистанционное обучение предъявляет повышенные требования к уровню саморегуляции студентов. Отсутствие постоянного контроля со стороны преподавателя может приводить к снижению учебной мотивации и дисциплины. Использование цифровых технологий в образовательном процессе оказывает комплексное влияние на когнитивные процессы студентов.

Интерактивные образовательные ресурсы, мультимедийные презентации и онлайн-симуляции способствуют более наглядному представлению учебного материала, что облегчает его понимание и запоминание.

Кроме того, дистанционное обучение способствует развитию навыков самостоятельного поиска и анализа информации. Студенты учатся работать с различными источниками данных, критически оценивать информацию и формулировать собственные выводы. Также важным аспектом является развитие цифровой грамотности. В условиях современной информационной среды умение эффективно использовать цифровые технологии становится необходимым навыком для профессиональной деятельности.

Однако дистанционное обучение может сопровождаться и определенными трудностями. Одной из наиболее распространенных проблем является когнитивная перегрузка. Большое количество информации, поступающей через различные цифровые каналы, может затруднять процесс её обработки и усвоения. Кроме того, длительное использование электронных устройств может негативно влиять на концентрацию внимания и способность к глубокому анализу информации. Важной составляющей образовательного процесса является социальное взаимодействие между студентами и преподавателями. В традиционной образовательной среде это взаимодействие осуществляется в форме дискуссий, групповой работы и совместных проектов.

В условиях дистанционного обучения формы коммуникации существенно меняются. Общение между участниками образовательного процесса происходит преимущественно через онлайн-платформы, форумы и видеоконференции.

Несмотря на то, что такие технологии позволяют поддерживать коммуникацию, они не всегда могут полностью заменить живое общение. Ограниченность невербальной коммуникации и эмоционального взаимодействия может затруднять формирование социальных навыков и эмоционального интеллекта. Отсутствие привычной академической среды

иногда негативно отражается на эмоциональном состоянии обучающихся и их учебной мотивации.

В то же время цифровая образовательная среда способствует развитию ряда личностных качеств, таких как самостоятельность, ответственность, способность к самоорганизации и адаптации к новым условиям. Современные исследования показывают, что наиболее эффективной моделью организации образовательного процесса является смешанное обучение (blended learning), которое сочетает элементы традиционного и дистанционного обучения.

Такая модель позволяет использовать преимущества цифровых технологий, одновременно сохраняя важные элементы живого взаимодействия между преподавателями и студентами. Перспективы развития дистанционного обучения связаны с внедрением новых образовательных технологий, таких как искусственный интеллект, адаптивные образовательные платформы и виртуальная реальность. Использование этих технологий может значительно повысить эффективность образовательного процесса и создать более интерактивную образовательную среду. Таким образом, дистанционное обучение представляет собой важный этап развития современной образовательной системы. Оно открывает новые возможности для доступа к знаниям, развития цифровой грамотности и формирования навыков самостоятельного обучения.

Для обеспечения эффективного развития когнитивных способностей и личностных качеств обучающихся необходимо совершенствовать методы организации дистанционного обучения, а также разрабатывать педагогические технологии, направленные на поддержку учебной мотивации и активного взаимодействия студентов.

Оптимальное сочетание традиционных и дистанционных форм обучения может стать наиболее эффективным подходом к организации образовательного процесса в условиях цифровой трансформации общества.

Список использованной литературы

1. Нижегородцева Н.В. Системогенетический анализ готовности к обучению: монография. Ярославль: Аверс пресс. 2004. 367 с.
2. Нижегородцева Н.В., Жукова Т.В. Комплексная диагностика готовности студентов к обучению в высшем учебном заведении: учебно-методическое пособие. Ярославль: Изд-во ЯГПУ. 2010. 50 с.
3. Погожина И.Н., Сергеева М.В., Егорова В.А. Цифровая компетентность и детство — уникальный вызов XXI века (анализ современных исследований) // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. № 4. 2019. С. 80–106.
4. Полат Е.С., Моисеева М.В., Петров А.Е. Педагогические технологии дистанционного обучения. М.: Академия. 2017. 400 с.
5. Андреев А.А. Дистанционное обучение: сущность, технологии, организация. М.: Издательство МЭСИ. 2013. 196 с.
6. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании. М.: Академия. 2018. 320 с.
7. Тихомирова Н.В. Цифровая образовательная среда: возможности и перспективы развития образования // Высшее образование в России. № 4. 2020. С. 23–30.

8. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. М.: Высшая школа. 2016. 207 с.
9. Смирнов С.Д. Психология и педагогика высшего образования. М.: Аспект Пресс. 2019. 320 с.
10. Зимняя И.А. Педагогическая психология. М.: Логос. 2010. 384 с.

ОӘЖ 37.013.3:37.091.3

МЕКТЕП ПЕН ЖОО АРАСЫНДАҒЫ СЕРІКТЕСТІК НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ БАҒДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ

Сыхымбай Д.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена экспериментальному исследованию эффективности сотрудничества школы и ВУЗа в формировании профессиональной ориентации старшеклассников. Эксперимент проводился в М.Ю. Лермонтовой школе №17 с участием 120 учащихся 10–11 классов. Результаты показали значительное повышение осознанности профессиональных интересов и мотивации после участия в мастер-классах, тренингах и профессиональных экскурсиях. Предложенная модель сотрудничества может быть рекомендована для внедрения в образовательные учреждения с целью повышения качества профессионального ориентирования.

Summary: The article presents an experimental study on the effectiveness of school-university collaboration in shaping career guidance for high school students. The experiment involved 120 students from grades 10–11 at M.Yu. Lermontov Secondary School No.17. Results demonstrated a significant increase in students' awareness of professional interests and motivation after participation in master classes, trainings, and professional excursions. The proposed collaboration model can be recommended for implementation in educational institutions to improve career guidance quality.

Қазіргі заманда білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – оқушылардың кәсіби бағдарын тиімді қалыптастыру болып отыр. Қазіргі еңбек нарығының қарқынды дамуы, жаңа кәсіби салалардың пайда болуы және технологиялық трансформациялар оқушыларға өз қабілеттері мен қызығушылықтарына сәйкес кәсіби бағыт таңдауды қиындатуда. Сол себепті мектепте кәсіби бағдарлау жұмыстары тек ақпараттық сипатта ғана емес, сонымен қатар практикалық іс-шаралар арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Кәсіби бағдарлау процесін жетілдірудің тиімді жолдарының бірі – мектеп пен жоғары оқу орындары арасындағы серіктестік механизмдерін дамыту. Мұндай серіктестік оқушыларға нақты кәсіби тәжірибе алу мүмкіндігін береді, болашақ мамандық туралы терең түсінік қалыптастырады және олардың жеке кәсіби қызығушылықтарын анықтауға ықпал етеді.

Мектеп пен ЖОО арасындағы серіктестік педагогикалық ғылымда соңғы жылдары ерекше назар аударылатын тақырыпқа айналды. Ғылыми әдебиетте бұл байланыс көбінесе тәжірибелік бағыттағы іс-шаралар арқылы жүзеге асатын кәсіби бағдарлау ретінде қарастырылады. Зерттеушілердің пікірінше, мектеп пен ЖОО арасындағы үйлестірілген іс-қимыл оқушылардың білім деңгейін

арттырумен қатар, олардың кәсіби идентификациясын қалыптастыруға мүмкіндік береді [1]. Сонымен қатар, жоғары оқу орындарының мамандарының қатысуымен өткізілетін шеберлік сыныптар, тренингтер, кәсіби экскурсиялар және ғылыми апталықтар оқушылардың қызығушылығын арттырып, білім беру процесін практикалық тәжірибемен байытады. Бұл өз кезегінде кәсіби бағдарлаудың сапасын арттыруға, оқушылардың болашақ мамандық таңдауында саналы шешім қабылдауына ықпал етеді.

Эксперименттік зерттеу тәсілі бұл процессті ғылыми тұрғыдан бағалауға мүмкіндік береді. Зерттеушілер мектеп пен ЖОО арасындағы серіктестік моделінің тиімділігін анықтау үшін әртүрлі педагогикалық әдістерді және бағалау құралдарын қолданады [2]. Әсіресе, оқушылардың кәсіби қызығушылықтарын, құзыреттіліктерін және мотивациясын өлшейтін сауалнамалар мен тесттер маңызды ақпарат көздері ретінде пайдаланылады. Эксперименттік зерттеулер нәтижесінде алынған деректер педагогикалық тәжірибені жетілдіруге және кәсіби бағдарлау іс-шараларының тиімділігін арттыруға негіз болады [3].

Сонымен қатар, мектеп пен ЖОО арасындағы ынтымақтастық тек кәсіби бағдарлаумен шектелмей, білім беру жүйесінің жалпы сапасын арттыруға да ықпал етеді. Бұл серіктестік мұғалімдердің кәсіби шеберлігін жетілдіруге, заманауи білім беру әдістемелерін енгізуге және оқу бағдарламаларын жаңартуға мүмкіндік береді. Оқушылардың кәсіби бағдарын қалыптастырудағы мектеп–ЖОО серіктестігінің тиімділігін зерттеу қазіргі заман педагогикасы үшін өзекті болып табылады және оны ғылыми негізде жүйелеу практикалық маңызы зор.

Осы зерттеудің негізгі мақсаты – мектеп пен ЖОО арасындағы серіктестік негізінде оқушылардың кәсіби бағдарын қалыптастырудың тиімділігін эксперименттік тұрғыдан анықтау. Зерттеудің міндеттері: мектеп пен ЖОО арасындағы серіктестік тәжірибесін талдау, кәсіби бағдарлау іс-шараларын ұйымдастыру әдістемесін жасау, эксперименттік тексеру нәтижелерін талдау және алынған нәтижелерге сүйене отырып практикалық ұсыныстар әзірлеу. Мұндай бағыт оқушылардың кәсіби таңдауын саналы және дербес жасауына, олардың болашақ мамандыққа бейімділігін арттыруға, сондай-ақ мектеп пен ЖОО арасындағы өзара іс-қимылды нығайтуға мүмкіндік береді.

Эксперименттік зерттеу М.Ю. Лермонтов атындағы №17 жалпы орта мектебінде өткізілді. Зерттеу базасына мектептің 10–11 сынып оқушылары қатысты, барлығы 120 оқушыдан тұрады. Зерттеудің мақсаты – мектеп пен ЖОО арасындағы серіктестік негізінде ұйымдастырылған кәсіби бағдарлау іс-шараларының оқушылардың кәсіби қызығушылықтарын қалыптастыруға тиімділігін анықтау.

Зерттеу процесі үш кезеңнен тұрды: алғашқы диагностика, кәсіби бағдарлау іс-шараларын өткізу, және соңғы бағалау. Алғашқы кезеңде оқушылардың кәсіби қызығушылығы мен бағытталуы сауалнама және тест арқылы өлшенді. Сауалнама нәтижесінде оқушылардың кәсіби таңдауға деген деңгейі төмен деп анықталды: тек 28% оқушы өз кәсіби қызығушылығын нақты

білетінін көрсетті, ал 42% оқушылар кәсіби таңдауда шатасқанын айтты, қалған 30% оқушылар шешім қабылдауға әлі дайын емес екені байқалды.

Кәсіби бағдарлау іс-шаралары ЖОО мамандарының қатысуымен ұйымдастырылды: шеберлік сыныптар, тренингтер, кәсіби экскурсиялар және ғылыми апталықтар өткізілді. Іс-шараларға қатысқан оқушылардың кәсіби қызығушылығы едәуір артты. Соңғы бақылау кезеңінде сауалнама нәтижесі бойынша оқушылардың 65%-ы өз кәсіби қызығушылығын анықтағанын, 25%-ы кейбір бағыттарға қызығушылық танытқанын, ал тек 10%-ы әлі шешім қабылдауға дайын емес екенін көрсетті.

Кесте 1. Оқушылардың кәсіби бағдар деңгейі (%)

Кәсіби бағдар деңгейі	Алғашқы диагностика (%)	Соңғы бағалау (%)
Өз кәсіби қызығушылығын нақты біледі	28	65
Кейбір бағыттарға қызығушылығы бар	42	25
Әлі шешім қабылдауға дайын емес	30	10

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, мектеп пен ЖОО арасындағы серіктестік іс-шаралары оқушылардың кәсіби қызығушылығын қалыптастыруға маңызды үлес қосады. Сонымен қатар, сынып жетекшілері мен пән мұғалімдерінің бақылауы бойынша, іс-шараларға қатысқан оқушылардың мотивациясы, өз бетімен ақпарат іздеу және кәсіби шешім қабылдау қабілеті артқан.

Кесте 2. Іс-шараларға қатысушылардың кәсіби мотивациясы бойынша өзгерістер (%)

Мотивация деңгейі	Алғашқы диагностика (%)	Соңғы бағалау (%)
Жоғары	15	50
Орташа	50	40
Төмен	35	10

Осы деректерден көрініп тұрғандай, кәсіби бағдарлау іс-шараларының оқушылардың жеке кәсіби таңдауы мен мотивациясына оң әсері бар. Бұл мектеп пен ЖОО арасындағы ынтымақтастық моделін одан әрі дамытудың ғылыми және практикалық негізін құрайды. Сонымен қатар, алынған нәтиже педагогикалық іс-шараларды жоспарлау кезінде эксперименттік деректерді қолдануға мүмкіндік береді және болашақта кәсіби бағдарлау процесін тиімдірек ұйымдастыруға жол ашады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, мектеп пен ЖОО арасындағы серіктестік оқушылардың кәсіби бағдарын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Алғашқы диагностика кезеңінде оқушылардың кәсіби қызығушылығы мен бағытталуы төмен деңгейде болғаны анықталды. Көптеген оқушылар өз мамандықтарын нақты білмейтінін немесе шешім қабылдауға әлі дайын еместігін көрсеткен. Бұл қазіргі білім беру жүйесінде кәсіби бағдарлаудың

жеткілікті деңгейде жүзеге аспай отырғанын және мектеп оқушыларының еңбек нарығы мен мамандықтар әлемі туралы ақпаратқа шектеулі қолжетімділігін дәлелдейді.

Кәсіби бағдарлау іс-шараларын, атап айтқанда ЖОО мамандарының қатысуымен өткізілген шеберлік сыныптар, тренингтер, кәсіби экскурсиялар және ғылыми апталықтар тәжірибесі оқушылардың кәсіби қызығушылықтарын едәуір арттырды. Зерттеу нәтижесі бойынша, іс-шараларға қатысқан оқушылардың өз кәсіби қызығушылықтарын нақты білу деңгейі 28%-дан 65%-ға дейін өсті, ал кәсіби шешім қабылдауға дайын емес оқушылардың үлесі 30%-дан 10%-ға дейін төмендеді. Бұл мектеп пен ЖОО арасындағы серіктестіктің оқушылардың кәсіби бағдарын қалыптастырудағы тиімділігін көрсетеді. Сонымен қатар, мотивация деңгейін бағалау көрсеткіштері де оң динамиканы көрсетті: жоғары мотивациядағы оқушылардың үлесі 15%-дан 50%-ға дейін артты, орташа мотивация көрсеткіші аздап төмендеді, ал төмен мотивациядағы оқушылардың үлесі 35%-дан 10%-ға дейін төмендеді. Бұл нәтижелер кәсіби бағдарлаудың тек теориялық сипатта емес, практикалық іс-шаралар арқылы жүзеге асырылуы қажет екенін растайды.

Зерттеу барысында анықталған тағы бір маңызды нәтиже – мектеп пен ЖОО арасындағы серіктестік оқушылардың жеке кәсіби шешім қабылдау қабілетін арттырады. Іс-шараларға қатысқан оқушылар өз қабілеттерін, қызығушылықтарын және болашақ мамандыққа бейімділігін анықтауда нақты қадамдар жасай алды. Бұл олардың кәсіби идентификациясын қалыптастыруға ықпал етті және болашақта саналы кәсіби таңдау жасауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, мұғалімдердің бақылауы бойынша, оқушылар өз бетімен ақпарат іздеу, кәсіби салалар туралы қосымша деректер жинау және талдау қабілеттерін жетілдірді.

Қорытындылай келе, мектеп пен ЖОО арасындағы серіктестік оқушылардың кәсіби бағдарын қалыптастыруда тиімді құрал болып табылады. Бұл модель кәсіби бағыттаудың теориялық және практикалық аспектілерін үйлестіре отырып, білім беру процесін заманауи талаптарға сәйкес жетілдіруге мүмкіндік береді. Алынған нәтижелер мектеп пен ЖОО арасындағы ынтымақтастықты дамытудың, оқушылардың кәсіби таңдауын саналы ету мен олардың жеке кәсіби дамуын қолдаудың маңызды ғылыми және практикалық негізін қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Байтұрсынова, А. Қ. Кәсіптік бағдарлау теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Білім, 2020. – 256 б.
2. Мұқанов, Ж. Т. Мектеп пен жоғары оқу орнының ынтымақтастығы: тәжірибе және перспективалар. – Астана: Ғылым, 2019. – 184 б.
3. Сәдібеков, Е. А. Оқушылардың кәсіби қызығушылықтарын қалыптастырудағы педагогикалық технологиялар. – Алматы: Рауан, 2021. – 212 б.

КИБЕРБУЛЛИНГТІҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІ

Тасболат Н.К.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Бұл мақалада кибербуллингтің кәмелетке толмағандардың психикалық денсаулығына әсері талданады. Кибербуллингтің психологиялық салдары анықталды. Жасөспірімдер арасында кибербуллингтің таралуына эмпирикалық зерттеу жүргізілді. Кибербуллингтің алдын алу және психологиялық қолдау көрсету бойынша ұсыныстар әзірленді.

Summary: This article analyzes the impact of cyberbullying on the mental health of adolescents. It examines the psychological consequences of cyberbullying, empirically studies the prevalence of cyberbullying among adolescents, and develops recommendations for preventing cyberbullying and providing psychological support.

Қазіргі таңда жасөспірімдердің басым бөлігі интернеттің белсенді қолданушыларына айналды: халықаралық статистикаға сәйкес, желі пайдаланушыларының шамамен үштен бірі 18 жасқа толмаған балаларды құрайды, ал әр 0,5 секунд сайын бір бала алғаш рет цифрлық ортаға қадам басады. Тәулік бойы цифрлық кеңістікке кіру тек пайдалы мүмкіндіктермен (байланыс орнату, ақпаратқа шексіз қолжетімділік) шектелмей, жаңа қауіп-қатерлердің туындауына да түрткі болады. Осы қауіптердің ішіндегі ең өзектісі – кибербуллинг, яғни цифрлық құралдар арқылы жүйелі түрде және ұқыпты түрде жүзеге асырылатын қудалау мен қорлау әрекеттері. Бүгінгі таңда бұл мәселе тек Қазақстанда ғана емес, әлемдік деңгейде де күрделі проблемалардың тізіміне енгізілген. 2024 жылдың наурыз айында Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы Копенгагенде өткен конференцияда «Мектеп жасындағы балалардың денсаулығы мен мінез-құлқы» (HSBC) зерттеуінің екінші бөлімін жариялады. Осы зерттеу 44 елдегі жасөспірімдер арасындағы буллинг пен қарым-қатынас зорлық-зомбылығының үлгілерін зерттеуге арналған.

Нәтижелерге сүйенсек, жасөспірімдердің шамамен 15%-ы (яғни әр алтыншы бала) кибербуллингтің құрбанына айналып отыр, бұл көрсеткіш жыныстық ерекшелікке қарамастан ұлдар мен қыздар арасында шамамен бірдей деңгейде (сәйкесінше 15% және 16%) байқалады. 2018 жылмен салыстырғанда бұл деңгейдің өскені айқындалған: ұлдар арасында 12%-дан 15%-ға, ал қыздар арасында 13%-дан 16%-ға дейін жоғарылаған.

Сонымен қатар, кибербуллингтің салдары ауыр психологиялық күйзелістермен тығыз байланысты: ол мазасыздық, депрессия, суицидтік ойлар, психосоматикалық бұзылыстар және жалпы әл-ауқаттың төмендеуі сияқты мәселелердің ушығуына ықпал етеді. Жасөспірімдердің осалдығын арттыратын негізгі факторлардың бірі – интернетте ұзақ уақыт пен қарқынды түрде өткізу. Сонымен қатар, онлайн-белсенділіктің сипаты да шешуші рөл атқарады: бейтаныс адамдармен қарым-қатынас жасау қауіп деңгейін одан әрі күшейтеді. Кибербуллингтің таралуы барлық жасөспірімдер арасында біркелкі

емес, оған жыныс, жас ерекшелігі, әлеуметтік статус, сыртқы бейне және тұлғалық сипаттар әсер етеді.

Кибербуллингті әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде қарастырғанда, оның дәстүрлі буллингтің құрылымдық негіздерін толық қайталайтыны және үш басты қатысушыдан: агрессордан, жәбірленушіден және бақылаушылар аудиториясынан тұратыны айқын көрінеді. Агрессордың әрекеттері ашық немесе жасырын (анонимді) сипатта, жеке немесе топтық түрде жүзеге асуы мүмкін. Жәбірленуші үшін анонимділік факторы қосымша психологиялық қысым тудырады: ол тек қудалауға ұшырап қана қоймай, шабуылдаушының кім екенін білмеуден туындайтын белгісіздікпен де бетпе-бет келеді. Интернет кеңістігінде бақылаушылар шеңбері айтарлықтай кеңейеді: мектептегідей шектеулі топ емес, жүздеген немесе мыңдаған пайдаланушылар оқиға куәгері бола алады. Бұл жағдай «тобыр эффектісін» қалыптастырып, жәбірленушінің күйзелісін күшейтеді, өйткені аудиторияның бір бөлігі жағымсыз әрекеттерді қолдап, лайк қою, репост жасау немесе агрессорды тікелей қолдау арқылы оқиғаның ушығуына септігін тигізеді. Зерттеулердің басым бөлігі жасөспірімдер арасында кибербуллингтің кең таралғанын және оның депрессия, мазасыздық пен суицидтік ойларға әкелу қаупін растайды. Кибербуллингтің салдары тек қысқа мерзіммен шектелмей, ұзақ мерзімді психикалық денсаулыққа, физикалық жағдайға және академиялық жетістіктерге де кері әсерін тигізеді.

Vaillancourt және әріптестерінің (2017) зерттеуінде кибербуллингтің жоғары деңгейдегі мазасыздық, депрессия, эмоционалдық тұрақсыздық, суицидтік мінез-құлық, соматикалық шағымдар, денсаулықтың төмендеуі және девиантты әрекеттер (құқық бұзушылық, зиянды заттарды пайдалану) арасындағы өзара байланыс дәлелденген.

Қазіргі таңда кибербуллинг мәселесі әлеуметтік-педагогикалық деңгейден асып, мемлекеттік саясаттың маңызды бағыттарының біріне айналды. 2022 жылғы 3 мамырда қабылданған заңға сәйкес «Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы» және «Білім туралы» заңнамаларына «буллинг» және «кибербуллинг» ұғымдары енгізіліп, білім беру ұйымдарына оны алдын алу, тіркеу және тергеу міндеттері жүктелді. Сондай-ақ, мектептердің құқық қорғау органдарымен және әлеуметтік қызметтермен тығыз байланыс орнату қажеттілігі де айтылды.

Халықаралық тәжірибеде Малайзияның Білім министрлігі ұсынған арнайы топтық кеңес беру модулі тиімді құрал ретінде қарастырылады. Бұл бағдарлама буллинг құрбандарына көмек көрсету үшін Choice Theory Reality Therapy (CTRT) әдісіне сүйене отырып әзірленген. Осы тәсіл мамандарға жасөспірімдердің танымдық және эмоционалдық процестерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Glasser, Wubbolding және Brickell еңбектерінде сипатталған W (қажеттілік), D (әрекет), E (бағалау), P (жоспарлау) компоненттері осы әдістің құрылымдық іргетасын құрайды. CTRT әдісін кибербуллинг мәселесімен үйлестіру жасөспірімдер мінез-құлқына әсер ететін факторларды ғылыми тұрғыдан талдауға және тиімді интервенциялық бағдарламаларды құруға жағдай

туғызады. Осы тәсілді Қазақстандағы инновациялық мектептерде пилоттық режимде енгізу ұтымды болып табылады.

Сонымен қатар, шаралар тек білім беру саласымен шектелмей, отбасы деңгейінде де кешенді түрде жүзеге асырылуы тиіс. Ата-аналарға арналған «кейс-метод», пікірталас және тренингтік жұмыстар ұйымдастырылуы қажет. Өйткені отбасында тұрақты қолдауды сезінетін балалар әлеуметтік қолдауы әлсіз құрдастарына қарағанда нәтижелірек болады, себебі отбасындағы сенімді қарым-қатынас тұрақты эмоционалдық тірек қалыптастырады (Ademiluyi және т.б., 2022).

Қорытындылай келе, алынған деректер кибербуллингтің алдын алу үшін саясаткерлердің, педагогтардың, ата-аналардың және денсаулық сақтау саласы мамандарының бірлескен әрекеті қажет екенін дәлелдейді. Бұл бағыттағы үйлесімді жұмыс осал топтардың психикалық денсаулығын жақсартуға ықпал етеді. Соңғы жылдары кибербуллинг, әсіресе жасөспірімдер арасында, ерекше назарға ие болуда. Егер бұл мәселе уақытылы шешілмесе, оның салдары жеке тұлғаға да, бүкіл қоғамға да теріс әсер етуі мүмкін. Сондықтан жасөспірімдердің психикалық саулығы – елдің болашақ әлеуетін айқындайтын стратегиялық маңызды фактор ретінде ерекше назар алуға тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Bukaleroval L.A., Ostroushko A.V., Murathanova M.B., Bukaleroval A.A. Protivodejstvie kiberbullingu nesovershennoletnih v Rossijskoj Federacii, Respublike Kazahstan i SSHA, Vestnik ENU im. L.N. Gumileva. Seriya Pravo [Combating cyberbullying of minors in the Russian Federation, the Republic of Kazakhstan and the USA, Bulletin of ENU named after. L.N. Gumilyov. Law Series], 3(124), 39-46 (2018). [in Russian]
2. Toktagazin M.B., Tanirbergen A.T., Tilepbergen S.A. Kiberbulling v internet-kommunikacii: vozniknovenie, aktual'nye problem, Vestnik ENU im. L.N. Gumileva. Seriya Zhurnalistika [Cyberbullying in Internet communications: emergence, current problem, Bulletin of ENU named after. L.N. Gumilyov. Journalism Series], 4, 99-108 (2022). [in Russian]
3. Mogunova M.M. Kiberbulling kak novaya opasnost', Vestnik SKU imeni M. Kozybaeva [Cyberbullying]
4. Abd Malek, N. S. A., Raop, A., & Hassan, M. S. (2020). Peranan Kesihatan Mental Sebagai Moderator Terhadap Kecenderungan Bunuh Diri. Malaysian Journal Of Social Science Jilid. 5 (1) 2020: 87-99.
5. Suzuki K, Asaga R, Sourander A, Hoven CW, Mandell D. Cyberbullying and adolescent mental health. Int J Adolesc Med Health 2012;24(1):27-35. [doi: 10.1515/ijamh.2012.005] [Medline: 22909909]
6. Ademiluyi, A., Li, C., & Park, A. (2022). Implications and Preventions of Cyberbullying Social 8, and Social Exclusion in Social Media: Systematic Review. JMIR formative research, 6(1), e30286. <https://doi.org/10.2196/30286>
7. Цифровая грамотность в борьбе с кибербуллингом детей // New Reporter URL: <https://clck.ru/3Lacag>
8. Arseneault L, Bowes L, Shakoor S. Bullying victimization in youths and mental health problems: 'much ado about nothing'? Psychol Med 2010 May;40(5):717-729. [doi: 10.1017/S0033291709991383] [Medline: 19785920]
9. Sosial Ibu Bapa Pelajar Sekolah Menengah. Malaysian Sciences and Humanities (MJSSH) (e-ISSN : 2504-8562) 2023, Issue 8

ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ

Тиляходжаев А.К.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада болашақ педагог-психологтардың психологиялық қорғаныс механизмдері зерттелген. 120 студент (2–4 курс) қамтылып, когнитивтік қорғаныс (интеллектуализация, рационализация) басым, ал примитивті формалар аз байқалды. Курс бойынша қорғаныс деңгейі мен адаптивтілік артатыны анықталды. Гендерлік талдау әйелдерде когнитивтік механизмдер, ерлерде примитивті механизмдер жиі қолданылатынын көрсетті. Нәтижелер педагог-психологтарды дайындауда психологиялық тұрақтылықты дамытуға бағытталған іс-шараларға қолданылуы мүмкін.

Summary: The study examines psychological defense mechanisms in future educational psychologists. A sample of 120 students (2nd–4th year) showed predominance of cognitive defenses (intellectualization, rationalization) and low use of primitive mechanisms. Defense levels and adaptability increased with course progression. Gender analysis revealed women use more cognitive mechanisms, while men use more primitive strategies. Findings can inform interventions to enhance psychological resilience in training educational psychologists.

В современных условиях трансформации системы образования возрастает значимость профессиональной подготовки педагогов-психологов, способных эффективно функционировать в условиях повышенной эмоциональной и когнитивной нагрузки. Особое место в структуре их профессиональной готовности занимает сформированность механизмов психологической защиты, обеспечивающих сохранение внутреннего равновесия, устойчивость к стрессу и предотвращение профессионального выгорания. В связи с этим изучение особенностей формирования психологической защиты у будущих специалистов данного профиля приобретает особую актуальность [1].

Период профессионального обучения является сензитивным этапом для развития личностных и профессионально значимых качеств, в том числе и защитных механизмов психики [2]. Именно в это время происходит активное усвоение способов реагирования на фрустрирующие и стрессовые ситуации, формируются индивидуальные стратегии совладания, которые в дальнейшем будут определять эффективность профессиональной деятельности. Однако недостаточная сформированность адаптивных психологических защит может приводить к искажению восприятия профессиональных задач, снижению качества взаимодействия с клиентами и учащимися, а также к внутренним конфликтам [3].

Несмотря на значительное количество исследований, посвящённых проблеме психологической защиты, вопросы её формирования у будущих педагогов-психологов остаются недостаточно изученными, особенно в контексте эмпирического анализа. Это обуславливает необходимость проведения комплексного исследования, направленного на выявление специфики защитных механизмов у студентов данного профиля, а также факторов, влияющих на их развитие.

Целью настоящего исследования является эмпирическое изучение особенностей формирования психологической защиты у будущих педагогов-психологов. В рамках работы предполагается выявить доминирующие защитные механизмы, оценить их адаптивность и определить взаимосвязь с уровнем профессиональной подготовки. Полученные результаты могут быть использованы для совершенствования образовательных программ и разработки психолого-педагогических условий, способствующих гармоничному развитию личности будущего специалиста.

Результаты эмпирического исследования, проведённого на базе Университета дружбы народов имени академика А. Куатбекова, позволили выявить системные особенности формирования психологических защит у будущих педагогов-психологов, а также проследить их динамику в процессе профессионального обучения. Количественный и качественный анализ полученных данных показал, что структура психологических защит студентов характеризуется неоднородностью и зависит как от этапа обучения, так и от индивидуально-личностных особенностей, включая гендерный фактор.

Первичный анализ распределения уровней выраженности защитных механизмов продемонстрировал преобладание механизмов когнитивного уровня, что в целом соответствует профессиональной направленности подготовки будущих специалистов психологического профиля. Наиболее высокие показатели были зафиксированы по шкале интеллектуализации и рационализации, что отражает стремление студентов к осмыслению и логической переработке внутреннего опыта, возникающего в условиях учебной и социальной нагрузки.

Таблица 1. Общая выраженность механизмов психологической защиты (%)

Механизм защиты	Низкий уровень	Средний уровень	Высокий уровень
Интеллектуализация	12	41	47
Рационализация	15	46	39
Проекция	18	52	30
Отрицание	22	48	30
Замещение	27	49	24
Регрессия	34	44	22
Компенсация	20	50	30

Представленные данные свидетельствуют о том, что более чем у половины испытуемых наблюдается средний и высокий уровень выраженности зрелых защит, что можно рассматривать как индикатор формирования профессионально значимых навыков психологической саморегуляции. Вместе с тем сохраняется определённая доля студентов, демонстрирующих выраженность менее зрелых форм защиты, таких как регрессия и отрицание, что отражает незавершённость процессов личностного становления.

Дальнейший анализ был направлен на выявление динамики изменений в структуре психологических защит в зависимости от курса обучения. Полученные результаты позволяют говорить о постепенном переходе от

примитивных форм психологической защиты к более зрелым и адаптивным механизмам по мере продвижения в образовательной траектории.

Таблица 2. Динамика выраженности защитных механизмов по курсам (%)

Механизм защиты	2 курс (высокий)	3 курс (высокий)	4 курс (высокий)
Интеллектуализация	36	45	58
Рационализация	28	41	48
Проекция	35	31	24
Отрицание	38	29	21
Регрессия	30	21	15

Как видно из представленных данных, увеличение показателей интеллектуализации с 36 % на втором курсе до 58 % на четвёртом свидетельствует о развитии способности к рефлексии и аналитическому осмыслению эмоционального опыта. Аналогичная тенденция наблюдается и в отношении рационализации. В противоположность этому, показатели отрицания и регрессии демонстрируют устойчивое снижение, что указывает на уменьшение использования примитивных защит и повышение уровня психологической зрелости.

Данные изменения могут быть интерпретированы как результат целенаправленного образовательного воздействия, включающего освоение психологических дисциплин, развитие рефлексивных навыков и прохождение практик, требующих осознанного взаимодействия с внутренними переживаниями и состояниями других людей.

Существенный интерес представляет анализ гендерных различий, который позволил выявить определённые особенности в структуре психологических защит у мужчин и женщин. Полученные результаты демонстрируют различную степень выраженности как зрелых, так и менее адаптивных механизмов.

Таблица 3. Гендерные различия в выраженности защит (%)

Механизм защиты	Женщины (высокий)	Мужчины (высокий)
Интеллектуализация	49	44
Рационализация	42	34
Проекция	32	28
Отрицание	27	35
Регрессия	19	27

Полученные данные свидетельствуют о том, что женщины в большей степени склонны использовать зрелые механизмы психологической защиты, такие как интеллектуализация и рационализация, тогда как мужчины чаще прибегают к менее зрелым стратегиям, включая отрицание и регрессию. Данная тенденция может быть обусловлена различиями в эмоциональной социализации, уровне рефлексивности и особенностях реагирования на стрессовые ситуации.

Комплексный анализ позволил перейти к оценке общего уровня адаптивности психологических защит, что является важным показателем

профессиональной готовности будущих специалистов. Для этого все механизмы были условно распределены по уровням зрелости, после чего рассчитано процентное соотношение испытуемых в каждой группе.

Таблица 4. Уровень адаптивности психологических защит (%)

Уровень адаптивности	Доля студентов
Высокий	44
Средний	38
Низкий	18

Результаты показывают, что значительная часть студентов (44 %) обладает высоким уровнем адаптивности психологических защит, что свидетельствует о сформированности эффективных механизмов саморегуляции. Средний уровень, зафиксированный у 38 % испытуемых, отражает переходное состояние, при котором сочетаются как зрелые, так и менее зрелые формы защиты. В то же время наличие 18 % студентов с низким уровнем адаптивности указывает на необходимость дополнительного психологического сопровождения.

Особое значение имеет анализ распределения уровня адаптивности в зависимости от курса обучения, позволяющий проследить влияние образовательного процесса на развитие психологических защит.

Таблица 5. Динамика адаптивности по курсам (%)

Курс	Высокий уровень	Средний уровень	Низкий уровень
2	31	44	25
3	46	37	17
4	57	32	11

Представленные данные демонстрируют чёткую положительную динамику: по мере перехода от второго к четвёртому курсу увеличивается доля студентов с высоким уровнем адаптивности и одновременно снижается процент лиц с низким уровнем. Это подтверждает гипотезу о том, что профессиональное обучение способствует развитию более зрелых форм психологической защиты.

Интеграция полученных результатов позволяет утверждать, что формирование психологических защит у будущих педагогов-психологов носит закономерный, поэтапный характер. На ранних этапах обучения доминируют механизмы, направленные на непосредственное снижение тревоги и эмоционального напряжения, тогда как на более поздних этапах происходит их трансформация в сторону когнитивной переработки опыта и осознанного контроля эмоциональных реакций.

Выявленные закономерности имеют важное практическое значение, поскольку позволяют обосновать необходимость включения в образовательный процесс специальных программ, направленных на развитие адаптивных психологических защит, формирование рефлексивных навыков и повышение уровня психологической устойчивости будущих специалистов.

Список использованной литературы:

1. Ахметова, Л. М. Психология личности: учебник / Л. М. Ахметова. — М.: Питер, 2019. — 352 с.
2. Ковалев, В. В. Психологическая защита и профессиональное выгорание у педагогов / В. В. Ковалев // Вестник психологии образования. — 2021. — № 2. — С. 45–57.
3. Смирнова, И. А. Современные методы эмпирического исследования в психологии / И. А. Смирнова. — СПб.: Речь, 2020. — 288 с.

ОӘЖ 159.923

ҚАЗІРГІ ОТБАСЫЛАРДАҒЫ ӘРТҮРЛІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ

Тоғыс Жанна Ерқұланқызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье эмпирически исследуются особенности взаимодействия детей разного возраста в современных семьях. Цель исследования – определить уровень общения между детьми, эмоциональную близость, а также показатели конфликтности и агрессии. В исследовании использовались авторская анкета, социометрический метод и тест Басса–Дарки для определения уровня агрессии. Результаты исследования показали, что у большинства детей уровень взаимодействия с братьями и сестрами высокий или средний. Результаты исследования позволяют разрабатывать практические рекомендации, направленные на улучшение взаимоотношений между детьми в семье.

Summary: This article presents an empirical study of the interaction characteristics of children of different ages in contemporary families. The aim of the study was to assess the level of communication among children, emotional closeness, as well as conflict and aggression indicators. The study employed an author-developed questionnaire, the sociometric method, and the Buss–Darcy aggression test. The results showed that the majority of children exhibit a high or moderate level of interaction with their siblings. The findings provide a basis for practical recommendations aimed at improving sibling relationships within the family.

Отбасы-бұл баланың алғашқы әлеуметтенуі сияқты маңызды функцияны жүзеге асыруға жауап беретін қоғамның маңызды әлеуметтік институттарының бірі. Отбасында қоғамда қабылданған мінез-құлық үлгілері қалыптасады, әлеуметтік нормалар игеріледі, баланың әртүрлі әлеуметтік рөлдерді игеруі жүреді, басқалармен қарым-қатынас дағдылары қалыптасады. Табысты әлеуметтенудің шарттарының бірі-отбасында және одан тыс жерлерде толыққанды қарым-қатынас [1].

Қазіргі қоғамда отбасы баланың тұлғалық дамуы мен әлеуметтік қалыптасуындағы маңызды әлеуметтік институттардың бірі болып табылады. Баланың алғашқы әлеуметтік тәжірибесі отбасында қалыптасып, оның мінез-құлқы мен әлеуметтік қатынастарының негізі осы ортада дамиды.

Қазақстандағы отбасы психологиясы саласында жүргізілген басқа да жұмыстар ата-ана мен бала қарым-қатынасына бағытталған. Отбасы психологиясының теориялық негіздері мен баланың әртүрлі жас кезеңдеріндегі дамуындағы отбасының рөлі туралы зерттеулерде отбасы мүшелерінің өзара қарым-қатынасын, соның ішінде балалар мен ата-аналар арасындағы өзара

әрекеттесу ерекшеліктерін талдау жүргізілген. Мұндай зерттеулер отбасындағы қарым-қатынастың баланың тұлғалық дамуына, эмоционалдық тұрақтылығына әсер ететін негізгі факторлар ретінде қарастырылатынын көрсетеді [2].

Отбасындағы балалар арасындағы қарым-қатынас олардың эмоционалдық дамуына, әлеуметтік бейімделуіне және тұлғалық қалыптасуына тікелей әсер етеді. Әсіресе әртүрлі жастағы бауырлардың бір ортада тәрбиеленуі балалардың бір-бірімен өзара әрекеттесу дағдыларының қалыптасуына ықпал етеді [3].

Ғылыми зерттеулер көрсеткендей, бауырлар арасындағы қарым-қатынас балалардың әлеуметтік дағдыларының дамуына, өзара қолдау көрсетуіне және жауапкершілік сезімінің қалыптасуына мүмкіндік береді. Сонымен қатар, кейбір жағдайларда балалар арасында бәсекелестік, қызғаныш және конфликт жағдайлары да байқалуы мүмкін [4].

Қазіргі отбасылардағы балалар арасындағы қарым-қатынастың ерекшеліктерін зерттеу психология ғылымының өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Әртүрлі жастағы балалардың өзара әрекеттесуін зерттеу олардың тұлғалық дамуын түсінуге және отбасылық тәрбиені жетілдіруге мүмкіндік береді.

Осыған байланысты қазіргі отбасылардағы әртүрлі жастағы балалардың қарым-қатынас ерекшеліктерін эмпирикалық тұрғыдан зерттеу маңызды ғылыми міндет болып табылады.

Зерттеудің эмпирикалық кезеңі Шымкент қаласындағы Айбек атындағы №14 жалпы білім беретін мектептің базасында жүзеге асырылды. Зерттеу барысында қазіргі отбасылардағы әртүрлі жастағы балалардың өзара қарым-қатынас ерекшеліктерін анықтау мақсатында бірнеше психологиялық диагностикалық әдістемелер қолданылды. Атап айтқанда, авторлық сауалнама, социометриялық әдіс және Басс–Дарки агрессияны анықтау тесті жүргізілді. Зерттеуге екі немесе одан да көп баласы бар 30 отбасының 60 баласы қатысты. Балалардың жасы 7–15 жас аралығында болды.

Бауырлар арасындағы қарым-қатынас ерекшеліктерін анықтау мақсатында жүргізілген сауалнама нәтижелері балалардың басым бөлігінде өзара қарым-қатынас оң деңгейде қалыптасқанын көрсетті.

Кесте 1. Авторлық сауалнама нәтижелері:

Қарым-қатынас деңгейі	Оқушылар саны	Пайыз
Жоғары	26	43%
Орташа	21	35%
Төмен	13	22%

Нәтижелер көрсеткендей, балалардың 43% бауырларымен қарым-қатынасының жоғары деңгейде екенін көрсетті. Бұл топтағы балалар бауырларымен жиі бірге уақыт өткізетінін, бір-біріне көмектесетінін және өз мәселелерін еркін бөлісетінін атап өтті.

Балалардың 35% қарым-қатынасының орташа деңгейде екендігін көрсетті. Бұл жағдайда балалар арасында кейде түсініспеушілік немесе жанжал жағдайлары байқалғанымен, жалпы қарым-қатынас тұрақты болып табылады.

Ал 22% балаларда қарым-қатынастың төмен деңгейі байқалды. Бұл топтағы балалар бауырларымен жиі келіспеушілік болатынын және бірлескен іс-әрекеттердің аз екенін көрсетті.

Социометриялық зерттеу нәтижелері

Балалар арасындағы эмоционалдық жақындық пен өзара қабылдау деңгейін анықтау мақсатында социометриялық әдіс қолданылды. Зерттеу нәтижелері төмендегі көрсеткіштерді көрсетті.

Кесте 1. Социометриялық зерттеу нәтижелері

Социометриялық статус	Балалар саны	Пайыз
Лидер	14	23%
Қабылданған	27	45%
Шеттелген	12	20%
Қабылданбаған	7	12%

Нәтижелерге сәйкес балалардың 45% бауырлары тарапынан қабылданған топқа жатады. Бұл балалар өзара қарым-қатынаста белсенділік танытып, бірлескен іс-әрекеттерге жиі қатысады.

Балалардың 23% лидерлік позицияны иеленді. Бұл топтағы балалар бауырлар арасында беделге ие болып, көбінесе бірлескен әрекеттерді ұйымдастыруда белсенділік танытады.

Сонымен қатар, 20% балалар шеттелген топқа жатқызылды. Бұл балалар бауырларымен қарым-қатынаста белсенділік аз көрсетеді. Ал 12% балалар қабылданбаған топқа жатқызылды, бұл олардың отбасындағы өзара қарым-қатынаста белгілі бір қиындықтарға тап болатынын көрсетеді.

Балалар арасындағы конфликт және агрессия деңгейін анықтау мақсатында Басс–Дарки әдістемесі қолданылды.

Кесте 3. Басс–Дарки агрессия деңгейін анықтау нәтижелері

Агрессия деңгейі	Балалар саны	Пайыз
Төмен	28	47%
Орташа	21	35%
Жоғары	11	18%

Зерттеу нәтижелері балалардың 47% агрессия деңгейі төмен екенін көрсетті. Бұл балалар бауырларымен қарым-қатынаста сабырлы және конфликт жағдайларын сирек бастан кешіреді.

Балалардың 35% орташа деңгейдегі агрессия көрсеткішіне ие болды. Бұл топта кейбір жанжал жағдайлары байқалғанымен, олар тұрақты сипатта емес.

Ал 18% балаларда агрессия деңгейі жоғары екендігі анықталды. Бұл топтағы балалар бауырларымен қарым-қатынаста жиі конфликт жағдайларын бастан кешіреді.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері қазіргі отбасылардағы балалар арасындағы қарым-қатынастың әртүрлі деңгейде қалыптасқанын көрсетті.

Авторлық сауалнама нәтижелері балалардың басым бөлігінде бауырларымен қарым-қатынастың оң деңгейде екенін көрсетті.

Социометриялық зерттеу нәтижелері балалар арасындағы эмоционалдық байланыс деңгейінің әртүрлі екенін анықтады. Кейбір балалар лидерлік позицияда болса, кейбіреулері шеттелген немесе қабылданбаған топқа жататыны байқалды.

Басс–Дарки тестінің нәтижелері балалардың көпшілігінде агрессия деңгейі төмен немесе орташа деңгейде екенін көрсетті. Дегенмен кейбір балаларда агрессия көрсеткішінің жоғары болуы олардың бауырларымен қарым-қатынасында конфликт жағдайларының жиі болуымен байланысты екені байқалды.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері балалар арасындағы қарым-қатынастың қалыптасуына жас айырмашылығы, ата-аналардың тәрбиелік стилі және балалардың бірлескен іс-әрекеттері маңызды әсер ететінін көрсетті.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Сатир В. Психология семьи. – Санкт-Петербург, 2019.
2. Қалиева А.К. Отбасы психологиясы. – Алматы, 2017.
3. Қалиева Г. Отбасындағы тәрбиенің психологиялық негіздері. – Алматы, 2015.
4. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – Москва, 2017.

УДК 371.12:159.954

ВОЗНИКНОВЕНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ АТМОСФЕРЫ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ КОЛЛЕКТИВЕ И ПОВЫШЕНИЕ ЕГО ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА

Тожиева Ф.М. к.п.н., доцент
УзНПУ им. Низами

Аннотация. В статье ведётся рассуждение по трём, так называемым «опосредственным» формам повышения квалификации, из десяти официально установленных форм повышения квалификации педагогических кадров. Поясняется удобность и преимущественные стороны опосредственных форм повышения квалификации.

Ключевые слова: опосредственное повышение квалификации, творческий отпуск, открытые учебные занятия, удобность, побуждение на активность, малозатратность, мотивация, вдохновенность, легитимность, творческая среда, творческий потенциал.

Annotation. The article shall reflect the three so-called mediate forms of qualification improvement among ten officially available for improvement of qualification of pedagogical cadres. The comfort and advantage of mediate forms of qualification improvement shall be explained.

Keywords: mediate qualification improvement, creative vacation, free lessons, comfort, call for activity, cost-saving, motivation, inspiration, legitimacy, creative surrounding, creative potential.

В настоящее время в системе дошкольного и школьного образования полностью внедрена только одна форма повышения квалификации педагогических кадров: обучение в специализированном образовательном учреждении по повышению квалификации. А относительно новая форма «дистанционное обучение» с некоторыми трудностями постепенно вводится в рамках формы самообразования.

Однако можно наблюдать, что на практике в системе повышения квалификации, формирование учебных программ повышения квалификации по внедрённым ныне этим формам обучения осуществляется не в порядке как указано в Постановлении. Это сама по себе отдельная проблема.

Здесь мы рассмотрим опосредственные (обучение без образовательных программ) формы обучения и их особенности, которые свободны от этой проблемы повышения квалификации

Как указано в Постановлении повышение квалификации в таких формах осуществляется, согласно своим названиям, без учебных программ. Это самая важная, имеющая принципиальный характер особенность, которая отличает его от прямых форм повышения квалификации.

Творческий отпуск – отпуск, предоставляемый педагогическим кадрам решением ученого (педагогического) совета образовательного учреждения для создания новой учебной литературы (учебника или учебного пособия), разработки и внедрения в учебно-воспитательный процесс современных педагогических и информационных технологий, завершения крупной научной работы (монографии, диссертации и др.), связанных с направлением профессиональной деятельности педагога.

Открытые учебные занятия – занятия по заранее объявленной проблемной или инновационной тематике, проводимые по расписанию в академических группах с применением современных информационно-коммуникационных технологий, интерактивных методов обучения. Открытые учебные занятия служат экспериментальной площадкой для отработки и внедрения в учебный процесс современных педагогических и информационных технологий, интерактивных методов обучения, школой педагогического мастерства для молодых педагогов.

Участие в научных и научно-методических семинарах, конференциях, августовских чтениях – выступление педагогических кадров с научными или научно-методическими докладами (сообщениями) по актуальным вопросам педагогической науки и практики, методологии и технологии обучения, направленными на решение существующих проблем и обеспечение высокого качества учебно-воспитательного процесса в образовательных учреждениях. Участие педагогических кадров в крупных научных или научно-методических семинарах, конференциях даёт им возможность обмениваться информацией и опытом работы, ознакомиться современными тенденциями в организации учебного процесса и прогрессивными образовательными технологиями, способствует росту уровня их профессиональной квалификации.

Из этих определений и пояснений о посредственных форм повышения квалификации можно увидеть, что субъекты повышения квалификации сформировываются из состава педагогов:

а) завершающих работу над учебником, учебным пособием, комплексом дидактических материалов, монографией, диссертацией и тому подобных, связанных с направлением профессиональной деятельностью;

б) проводящих учебные занятия на образцовом уровне с применением современных информационно-коммуникационных технологий;

в) выступающих с научными или научно-методическими докладами (сообщениями) по актуальным вопросам педагогической науки и практики, методологии и технологии обучения, направленными на решение существующих проблем и обеспечение высокого качества учебно-воспитательного процесса в образовательных учреждениях.

Из вышеприведённого определения, характеристик и пояснении опосредственных форм повышения квалификации можно увидеть, что повышение квалификации в опосредственной форме является творческим процессом. Педагог, вовлечённый в такой процесс, работая над собой самостоятельно, и изучая и усваивая достигает результатов этого процесса. А на самом деле он считается таким образом повышающих свою квалификацию самостоятельно.

Теперь рассмотрим некоторые положительные особенности опосредственного повышения квалификации.

1. Удобность. Педагог, вовлечённый в опосредственную форму повышения квалификации, проводит этот процесс неотделимо от своего коллектива, семьи и бытового комфорта. Он может писать учебники, учебные пособия, монографии; также готовится к открытым урокам, работать над материалами докладов на научно-методических семинарах, конференциях в удобном месте и в удобное время.

2. Побуждение на активность. В действующей в настоящее время форме повышения квалификации слушатель, согласно своему названию, повышает квалификацию как «слушатель». Он проявляет себя как пассивный участник этого процесса. Он остаётся потребителем «готового продукта». При опосредственном повышении квалификации он становится активным участником этого процесса. Теперь он: продвинутый учитель, который проводит обучение на образцовом уровне; работающий над учебниками, учебными пособиями, монографиями, диссертациями, также активно участвующий на научных, научно-методических семинарах и конференциях творческий педагог. Эти аспекты проявляются только тогда, когда педагог творчески активен. Поэтому творческая активность является одним из основных факторов-характеристик опосредственного повышения квалификации.

3. Малозатратность. Было отмечено, что педагог, повышающий свою квалификацию опосредственно, проводить этот процесс в удобном для него месте (в основном по месту жительства). Известно, что непосредственные повышения квалификации осуществляются далеко от места проживания слушателя и носят определенную затрату. Для слушателя, проживающего в определённом регионе нетрудно подсчитать среднюю сумму этих затрат. Для этого общую сумму всех видов годичных затрат регионального Института переподготовки и повышения квалификации педагогических кадров следует разделить на количество слушателей, повысивших свою квалификацию в этом году. Такие расходы называются бюджетными и покрываются они государством.

Всем известно, на практике, кроме этих бюджетных расходов, имеются еще и разные, официально не фиксируемые бытовые расходы, покрываемые за счет слушателей.

При опосредственном повышении квалификации же таких затрат не бывает. Поэтому, опосредственное повышение квалификации является мало затратным как за счет бюджета, так и за счет повышающего свою квалификацию педагога.

4. Создание и усиление мотивации. Легитимность, удобство и низкая стоимость опосредственных форм повышения квалификации также приводя к интересу и стремлению к этим формам повышения квалификации, создают и усиливают мотивацию к учебе, к творческой активности. Эти мотивы в соответствии с факторами, которые их создают и усиливают, условно классифицируются следующим образом: а) мотивы, связанные с изучаемым предметом: знание новых фактов, приобретение знаний и навыков, определение характера события и явления и тому подобные стремления являются мотивами побуждающими на приобретение знаний и навыков; б) мотивы, связанные с самим процессом обучения: стремление продемонстрировать интеллектуальную активность, ведение рассуждений, преодоление трудностей в решении проблем даёт посыл (или побуждает) на приобретение знаний и умений, и теперь педагога привлекает и завораживает не только и не столько получаемые результаты, но и сам процесс приобретения знаний и умений; в) чувство долга и ответственности перед обществом, коллективом, наставниками и ученикам, семьей и т.д.; г) стремление к самоопределению, к самосовершенствованию, к определению своего места и значения.

5. Вдохновенность. Эта особенность проявляется в сочетании с особенностью творческой активности, описанной выше. Вдохновение приходит от творческой активности, или другими словами, вдохновение не приходит без творческой активности. Если педагог, решивший повысить свою квалификацию в опосредственной форме активен, но не вдохновлён, он не сможет успешно завершит опосредственное повышение квалификации. Только педагог, повышающий опосредственно свою квалификацию с творческой активностью и вдохновением, сможет создать учебники, учебные пособия, монографии и тому подобные продукты; может проводить учебные занятия на образцовом уровне; может выразить себя на научных, научно-методических конференциях и семинарах.

6. Привлекательность. Вышеописанные особенности опосредственного повышения квалификации усиливают желание к такой форме повышения квалификации. Кроме того, педагог, опосредственно повысивший свою квалификацию, поражает две цели одним выстрелом: во первых, он будет считаться официально повысившим свою квалификацию, во вторых, благодаря своей творческой продукции он получает признание педагогического сообщества своего региона и республики. Нет сомнений, что у каждого педагога, наблюдающего такую ситуацию, будет возникать, развиваться и укрепляться чувство стремления и желания к таким формам профессионального развития.

7. Легитимность. В Постановлении Кабинета Министров № 25 от 2006 года даются определения десяти, в том числе и опосредственным формам повышения квалификации. И этим подтверждается легитимность опосредственных форм повышения квалификации. Единственное различие в статусе прямых и опосредственных форм повышения квалификации состоит в том что, проходящим прямые формы повышения квалификации выдаются сертификаты государственного образца, а вопрос какие документы должны выдаваться повышающим свою квалификацию опосредственно остался открытым. В настоящей работе (статье), в качестве такого документа, предлагается выписка из протокола педагогического (научного) совета образовательного учреждения в котором работает данный педагог.

8. Возникновение творческой атмосферы в педагогическом коллективе и повышение его творческого потенциала. Из приведённых выше характеристик и объяснений опосредственных форм повышения квалификации видно, что удобство, легитимность, низкая стоимость и другие привлекательные особенности, связанные с такими формами профессионального развития, невольно создают призыв и интерес к обновлению и углублению своих знаний, умений и навыков посредством таких форм повышения квалификации, и, в конечном счете, образует творческую атмосферу в коллективе. И этим привлекает членов коллектива к участию в научно-методических конференциях и семинарах; к созданию набора учебников, учебных пособий и дидактических материалов; к проведению учебных занятий на высоком профессиональном уровне. И всё это станет сильным фактором повышения творческого потенциала коллектива.

Из приведенных выше пояснений особенностей опосредственных форм профессионального развития можно увидеть и отметить, что они служат основными факторами в создании здоровой творческой конкуренции и повышения профессионального творческого потенциала педагогического коллектива образовательного учреждения. Педагогический коллектив с высоким профессиональным и творческим потенциалом сможет решать любую проблему, связанную с обучением. Поэтому внедрение в систему профессионального развития опосредственных форм повышения квалификации является актуальным и важным для педагогических кадров

Список использованной литературы

1. Валиев А.Н., Туланова Д.Ж., Гуломова Н.Х. Современные педагогические и инновационные технологии обучения на занятиях по черчению. Молодой учёный №3 (189) January 2018 Казань.
2. Туланова, Д. Ж., & Гуломова, Н. Х. (2018). Технология и условия проведения дидактических игр в процессе преподавания черчения в вузе. In Образование как фактор развития интеллектуально-нравственного потенциала личности и современного общества (pp. 89-93).
3. Gulomova, N. (2021). Use of interactive methods for students in teaching drawing lessons (on the example of views). *Academicia: an international multidisciplinary research journal*, 11(1), 1637-1642.

4. Saydaliyev, S., & Gulomova, N. (2019). Development of Spatial Thinking of Students Based on the Traditions of Eastern Architecture. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 14(2), 210-214.

5. Saydaliyev, S. S., & Gulomova, N. X. (2021). DAVLAT STANDARTI ASOSIDA CHIZMALARNI TAXT QILISH. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(10), 734-745.

6. Tashimov, N. E., & Tuxtaqulova, Z. B. Q. (2022). MUHANDISLIK GRAFIKASIDA LOYIHALASHGA OID MASALALARNI YECHISH ORQALI TALABALARNING FAZOVIIY TASAVVURINI RIVOJLANTIRISH. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue 4-2), 445-451.

ОӘЖ 378.015.3:159.923

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОРҒАНЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ: ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ

Толыбаева А.Д.

«Мирас» университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования психологической защиты будущих педагогов-психологов в процессе обучения в высшем учебном заведении. Раскрывается сущность психологической защиты личности как механизма сохранения психологической устойчивости и преодоления жизненных трудностей. В работе представлен теоретический анализ научной литературы по проблеме психологической защиты личности, а также результаты эмпирического исследования, направленного на изучение уровня сформированности психологической защиты у будущих педагогов-психологов.

Summary: The article discusses the theoretical and practical aspects of the formation of psychological defense of future teacher-psychologists in the process of studying at a higher education institution. The essence of psychological defense as a mechanism for maintaining psychological stability and overcoming life difficulties is revealed. The paper presents a theoretical analysis of scientific literature on the problem of psychological defense and the results of an empirical study aimed at identifying the level of formation of psychological defense among future teacher-psychologists.

Қоғам педагог-психолог маманына тұлға мен топтардың өзара қарым-қатынасын тиімді ұйымдастыруға, адамдардың өмір сүру сапасы мен субъективті қанағаттануын арттыруға ықпал ететін маман ретінде маңызды рөл жүктейді. Педагог-психологтың кәсіби қызметінің негізгі бағыттарына тұлғаның психологиялық тұрақтылығын қамтамасыз ету, тұлғаның конструктивті қасиеттерін қалыптастыру және дамыту жатады[1]. Педагог-психологтың кәсіби қызметінің тиімділігі көбінесе оның жеке тұлғалық қасиеттеріне байланысты, өйткені маманның жеке ерекшеліктері оның кәсіби әрекетінің нәтижелілігін анықтайды[2].

Болашақ педагог-психологтың кәсіби маңызды тұлғалық қасиеттері жоғары оқу орнында оқу кезеңінде қалыптасады. Университетте оқу барысында болашақ маман ғылыми білім жүйесін меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар адамдармен тиімді қарым-қатынас орнату, кәсіби қиындықтарды еңсеру,

эмоционалдық тұрақтылықты сақтау сияқты маңызды дағдыларды игеруі тиіс[3].

Осы тұрғыдан алғанда, болашақ педагог-психологтардың психологиялық қорғаныс механизмдерінің қалыптасуы ерекше маңызға ие. Психологиялық қорғаныс тұлғаның қиын өмірлік жағдайларды жеңуіне көмектеседі, адамның психологиялық тұрақтылығын сақтауға ықпал етеді және тұлғаның өзі туралы жағымды көзқарасын сақтауға мүмкіндік береді[4]. Сондықтан жоғары оқу орнында болашақ педагог-психологтардың психологиялық қорғанысын қалыптастыру олардың кәсіби даярлығының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Студенттік кезең (17–21 жас) тұлғаның психикалық дамуы тұрғысынан өзіндік сана-сезімнің тұрақтануымен және «Мен» бейнесінің қалыптасуымен сипатталады. Бұл кезеңде тұлғаның өзін-өзі бақылау, өзін-өзі басқару қабілеттері дамып, интеллектінің жаңа деңгейі қалыптасады, студент өзінің ішкі әлемін тереңірек танып, ересектерге тәуелділіктен біртіндеп арылады. Осы кезеңдегі тұлғалық дамудың негізгі механизмдерінің бірі – рефлексия, яғни адамның өз іс-әрекетін, мінез-құлқын, эмоциялық жағдайын саналы түрде талдай білу қабілеті.

Студенттік шақтың күрделілігі өмір жағдайының өзгеруімен және жаңа әлеуметтік рөлдерді меңгерумен байланысты. Жоғары оқу орнына бейімделу барысында студенттердің өмір сүру салты, оқу жүйесі, әлеуметтік ортасы өзгереді. Сонымен қатар материалдық-тұрмыстық қиындықтар, әлеуметтік мәртебенің толық анықталмауы, оқу жүктемесінің артуы, емтихан кезеңіндегі күйзеліс студенттің психологиялық жағдайына әсер етеді.

Оқу процесі тек танымдық әрекетпен ғана шектелмейді, ол эмоциялық күйзелістермен, қиын жағдайларды еңсерумен, жаңа талаптарға бейімделумен қатар жүреді. Сондықтан студенттік кезең тұлғаның бейімделу мүмкіндіктеріне жоғары талап қоятын кезең болып табылады. Осындай жағдайларда тұлғаның психологиялық қорғаныс механизмдерінің қалыптасуы ерекше маңызды, себебі психологиялық қорғаныс тұлғаның ішкі тұрақтылығын сақтауға, күйзеліс жағдайларын жеңуге және болашақ педагог-психологтың кәсіби тұрғыдан қалыптасуына ықпал етеді.

Осыған байланысты жоғары оқу орнында білім алу кезеңінде болашақ педагог-психологтардың психологиялық қорғанысын қалыптастыру олардың тұлғалық дамуының, эмоционалдық тұрақтылығының және кәсіби дайындық деңгейінің маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

Зерттеудің қалыптастырушы кезеңінің нәтижелері студенттердің оқу барысында психологиялық қорғаныс механизмдері курстан курсқа қарай өзгередінін көрсетті. Атап айтқанда, төменгі курс студенттерінде психологиялық қорғаныстың қарапайым (қарапайым) механизмдері басым болса, жоғары курс студенттерінде жетілген (конструктивті) механизмдердің үлесі артатыны анықталды. Сонымен қатар психологиялық қорғаныс механизмдерінің жалпы кернеулігі уақыт өте келе төмендейтіні байқалды.

Студенттердің қиын жағдайларды еңсеру мінез-құлқы (копинг-мінез-құлық) «мәселені шешу», «әлеуметтік қолдау іздеу» және «қашу» стратегиялары

арқылы көрінді. Бірінші курс студенттері қиындықтарды көбінесе өз бетімен шешуге тырысса, жоғары курс студенттері әлеуметтік қолдауға жүгіну стратегиясын жиі қолданатыны анықталды. Бұл олардың тұлғалық дамуы мен әлеуметтік тәжірибесінің қалыптасуымен байланысты.

Зерттеу нәтижелері төменгі курс студенттерінің өзін-өзі бағалау деңгейі, ерік-жігер қасиеттері, өзін-өзі бақылау қабілеті және әлеуметтік белсенділігі жоғары курс студенттерімен салыстырғанда төмен екенін көрсетті. Бұл жағдай психологиялық қорғаныс жүйесінің тиімді қалыптаспағанын көрсетеді.

1–2 курс студенттері психологиялық қорғаныс механизмдерінің жоғары кернеулігімен, қарапайым қорғаныс түрлерінің басым болуымен және қиындықтарды өз ресурстары арқылы шешуге тырысумен сипатталады. Алайда олар өз мүмкіндіктерін төмен бағалайды.

3–4 курс студенттерінде психологиялық қорғаныс механизмдерінің жалпы кернеулігі төмендеп, қарапайым және жетілген қорғаныс механизмдері қатар қолданыла бастайды. Олар қиын жағдайларды шешуде өз мүмкіндіктерін орта деңгейде бағалайды.

Корреляциялық талдау нәтижелері психологиялық қорғаныс механизмдері мен копинг-мінез-құлық стратегиялары арасында өзара байланыс бар екенін көрсетті. Қарапайым қорғаныс механизмдері қиын жағдайдан қашу стратегиясымен байланысты болса, рационализация механизмі мәселені шешу стратегиясымен байланысты екені анықталды. Сонымен қатар өзін-өзі бағалаудың төмен деңгейі қарапайым қорғаныс механизмдерінің жоғары кернеулігімен байланысты екені анықталды.

Зерттеудің нәтижелері болашақ педагог-психологтардың конструктивті психологиялық қорғанысын қалыптастыруға арналған арнайы курсты енгізу қажеттігін көрсетті. Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында психологиялық қорғаныс туралы білімді қалыптастыру және студенттердің өз тұлғалық ерекшеліктерін түсінуіне бағытталған психологиялық-педагогикалық жағдайлар тексерілді.

Кесте 1. Студенттердің психологиялық қорғаныс механизмдерінің даму динамикасы

Көрсеткіштер	1 курс (%)	2 курс (%)	3 курс (%)	4 курс (%)
Ығыстыру	36	34	30	27
Жоққа шығару	50	50	45	38
Проекция	63	65	71	63
Компенсация	48	50	51	58
Гиперкомпенсация	35	37	39	42
Рационализация	56	54	55	57
Психологиялық қорғаныс кернеулігі	59	47	38	42

Мәселені шешу стратегиясы	79	82	82	85
Әлеуметтік қолдау іздеу	60	65	70	75
Қашу стратегиясы	50	48	40	35
Өзін-өзі бағалау	38	45	60	65
Өзін-өзі бақылау	33	40	45	46
Белсенділік, қарым-қатынас	29	35	45	50

Эксперимент нәтижесінде бірінші курс студенттерінде қарапайым қорғаныс механизмдерінің көрсеткіштері төмендеп, жетілген қорғаныс механизмдерінің көрсеткіштері артқаны байқалды. Бұл студенттердің мақсатқа жетудегі белсенділігін арттырып, өз тұлғалық қасиеттерін оң қабылдауына әсер етті. Нәтижесінде психологиялық қорғаныс жүйесінің тиімділігі артып, оның қызмет ету деңгейі жоғарылағаны анықталды.

Жүргізілген теориялық және эмпирикалық зерттеу нәтижелерін қорытындылай келе, келесі тұжырымдар жасауға болады:

Біріншіден, зерттеу мәселесіне байланысты ғылыми әдебиеттерді талдау тұлғаның конструктивті психологиялық қорғанысының негізгі ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді. Конструктивті психологиялық қорғаныс тұлғаның әлеуметтік нормалар мен талаптарға бейімделуіне, ойлау мен қиял процестерінің дамуына, рефлексивті бақылаудың қалыптасуына негізделеді.

Екіншіден, педагог-психологтың кәсіби қызметі әртүрлі әлеуметтік топтармен тиімді қарым-қатынас орнатуды, кәсіби білім мен дағдыларды, сондай-ақ белгілі бір тұлғалық қасиеттерді талап етеді. Егер маман психологиялық қорғаныстың жетілмеген, қарапайым механизмдерін қолданса, бұл өз кінәсін мойындамау, жауапкершілікті басқаға жүктеу, конфликтіні түсінбеу сияқты көріністерге алып келеді.

Үшіншіден, болашақ педагог-психологтардың психологиялық қорғанысын қалыптастыру моделі үш деңгей арқылы сипатталады: стихиялық деңгей (психологиялық қорғаныс механизмдерінің бейсаналы түрде іске қосылуы), эмпирикалық деңгей (өз әрекеттерін рефлексиялау және өзін-өзі бақылау), теориялық деңгей (психологиялық қорғаныс туралы білім негізінде саналы түрде қолдану).

Төртіншіден, болашақ педагог-психологтардың конструктивті психологиялық қорғанысын қалыптастыруға әсер ететін негізгі педагогикалық-психологиялық шарттар ретінде тұлғаның өз ерекшеліктерін саналы түрде түсінуі және психологиялық қорғаныс механизмдері туралы білімді меңгеруі анықталды.

Жалпы алғанда, жүргізілген зерттеу нәтижелері болашақ педагог-психологтардың психологиялық қорғанысын мақсатты түрде қалыптастыру олардың тұлғалық дамуына, эмоционалдық тұрақтылығына және кәсіби қалыптасуына оң әсер ететінін көрсетті. Болашақта бұл мәселені практик-педагог-психологтардың психологиялық қорғанысын қалыптастыру бағытында жалғастырып зерттеу қажеттілігі туындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования. – М.: Академия, 2019. – 320 с.
2. Митина Л.М. Психология личностно-профессионального развития. – М.: Академия, 2018. – 400 с.
3. Реан А.А. Психология личности. – СПб.: Питер, 2017. – 288 с.
4. Ильин Е.П. Психология личности. – СПб.: Питер, 2016. – 320 с.
5. Романова Е.С. Психологическая защита личности. – М.: Когито-Центр, 2016. – 256 с.

УДК 378:37.015.3

ОПЫТНО-ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ РАБОТА ПО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКЕ ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Тукманбетов Ж. А.

Университет «Мирас», Казахстан, Шымкент

Түйін Мақалада жоғары оқу орнының білім беру ортасында студенттердің жеке тұлғалық дамуын психологиялық-педагогикалық қолдау мәселелері қарастырылады. Ерекше назар студенттердің тұлғалық әлеуетін, өзін-өзі дамытуын, өзін-өзі реттеуін және кәсіби қалыптасуын дамытуға бағытталған психологиялық-педагогикалық қолдау моделін жүзеге асыруға аударылады.

Summary The article discusses the issues of psychological and pedagogical support for students' personal development in the educational environment of a higher education institution. Particular attention is paid to the implementation of a model of psychological and pedagogical support aimed at developing students' personal potential, self-development, self-regulation, and professional formation.

В системе высшего образования поддержка развития студента должна быть согласована с логикой образования, ориентированного на результаты обучения и студентоцентрированный подход. Государственные стандарты закрепляют содержание и результаты образования, а также институциональные требования к проектированию и реализации образовательных программ. Модель, предложенное в ходе исследования, интегрирует указанные требования с механизмами психолого-педагогической поддержки [1].

В современных условиях развития высшего образования особую значимость приобретает проблема личностного развития студентов в образовательной среде вуза. Как отмечает А.А. Вербицкий, современное образование должно быть ориентировано не только на усвоение знаний, но и на развитие личности обучающегося, его профессионального и личностного потенциала [2].

Как отмечает Э.Ф. Зеер, профессиональное образование должно быть направлено не только на формирование профессиональных знаний и умений, но и на развитие личности студента, его ценностных ориентаций, профессиональной мотивации и способности к личностному росту [3].

Принципы организации психолого-педагогической службы поддержки отражены в нормативных документах, регламентирующих порядок работы, планирование и процедуры согласования деятельности службы (например, формы согласия). Несмотря на то, что данные документы в большей степени разработаны для системы инклюзивного и специального образования, их основные принципы (системность, ответственность, конфиденциальность, согласие) могут служить методологической основой и для университетской среды [4].

Профессиональный стандарт играет важную роль в регулировании компетенций и трудовых функций специалистов, осуществляющих профессиональную поддержку (психологов, социальных работников). Он определяет требования к качеству предоставляемых услуг, условиям труда и квалификационным требованиям специалистов [5].

В ходе экспериментальной работы проанализирована динамика формирования уровней личностного развития студентов по выделенным критериям, а также проведён сравнительный анализ изменений, полученных по результатам опытно-экспериментальной работы.

Опытно-экспериментальное исследование было организовано на базе гуманитарно-педагогического факультета, Университета дружбы народов имени академика А. Куатбекова. В ходе исследования использовался метод единственного различия, предполагающий формирование сопоставимых по основным показателям экспериментальной и контрольной групп. В исследовании приняли участие студенты 1–3 курсов в общем количестве 192 человека, из которых 96 студентов составили экспериментальные группы, а 96 студентов вошли в состав контрольных групп.

Экспериментальные и контрольные группы были сопоставлены по основным качественным и количественным показателям: группы формировались с равным количеством обучающихся и приблизительно одинаковым уровнем учебной успеваемости. На организацию учебной деятельности в обеих группах отводилось одинаковое количество времени, также была обеспечена единая методика проведения контрольных срезов.

Для определения уровня сформированности компонентов личностного развития студентов использовался комплекс психодиагностических методик: уровень эмоциональной стабильности (стабильность внутреннего состояния) определялся по шкале тревожности Ж. Тейлора (модификация Г.Ш. Габдреевой); самооценка изучалась с помощью методики диагностики самооценки (Г. Айзенк); уровень волевой саморегуляции определялся по методике А.И. Высоцкого; личностная продуктивность — по методике Ю.М. Орлова; отношение к будущей профессии — по методике Г.Н. Казанцевой.

Опытно-экспериментальная работа проводилась в два этапа: констатирующий и формирующий. Каждый этап имел собственные задачи и рассматривался как последовательный этап достижения основной цели исследования.

На констатирующем этапе основной задачей являлось выявление исходного уровня личностного развития студентов и определение уровней его сформированности. С этой целью было проведено диагностическое обследование студентов экспериментальных и контрольных групп по выделенным критериям.

Результаты первичной диагностики показали, что из 192 студентов лишь 29,4% имеют представление о самовоспитании, а 12,4% — о личностном развитии. Полученные данные свидетельствуют о недостаточной сформированности представлений студентов о личностном развитии и его значении для профессионального и личностного становления.

Исследование ценностного отношения студентов к будущей профессии показало, что только 40% студентов экспериментальных групп и 38% студентов контрольных групп рассматривают будущую профессию как ведущую жизненную ценность. В то же время 23% студентов экспериментальных и 24% студентов контрольных групп недостаточно осознают значимость будущей профессии, а для 37% и 38% студентов соответственно она не является приоритетной ценностью. Результаты исследования свидетельствуют о том, что профессиональное образование и будущая профессиональная деятельность еще не в полной мере осознаются студентами как значимая личностная ценность, что подтверждает необходимость организации психолого-педагогической поддержки личностного развития студентов в образовательной среде.

В ходе опытно-экспериментальной работы нами отслеживалась динамика изменений показателей личностного развития студентов. Анализ результатов показал положительные изменения по основным компонентам личностного развития. Так, если на начальном этапе эксперимента уровень сформированности адекватной самооценки составлял в среднем до 38%, то к завершению экспериментальной работы данный показатель повысился до 72%. Показатели волевой саморегуляции увеличились с 33% до 67%, а уровень личностной продуктивности студентов повысился с 38% до 52% (табл.1).

Полученные результаты свидетельствуют о положительной динамике личностного развития студентов и подтверждают эффективность реализованной модели психолого-педагогической поддержки в образовательной среде вуза.

Таблица 1. Показатели развития компонентов личности студентов экспериментальной группы после реализации модели психолого-педагогической поддержки

Этапы	самооценка	Волевая саморегуляция	Собственная продуктивность
Начало эксперимент	38%	33%	38%
Конец эксперимента	72%	67%	52

В ходе формирующего эксперимента установлено, что в экспериментальной группе наблюдается существенный рост потребности студентов в личностном развитии (табл. 2).

Таблица 2. Изменение показателей потребности студентов в личностном развитии в результате реализации программы психолого-педагогической поддержки

Этапы	Группа	Кол-во чел.	Ед. изм.	Низкий	Средний	Высокий
Начало	КГ	96	чел.	24	72	-
			%	25	74	-
	ЭГ	96	чел.	23	73	-
			%	24	76	-
Промежуточный контроль	КГ	96	чел.	17	79	-
			%	18	82	-
	ЭГ	96	чел.	11	84	1
			%	11	88	1
Конец	КГ	96	чел.	28	68	-
			%	29	71	-
	ЭГ	96	чел.	-	73	23
			%	-	76	24

Анализ данных таблицы показал, что у студентов экспериментальной группы значительно повысился уровень потребности в личностном развитии. В ходе опытно-экспериментальной работы большинство студентов осознали значимость личностного развития и его роль в профессиональном становлении. К завершению формирующего эксперимента, как показывают результаты исследования, в экспериментальной группе не осталось студентов с низким уровнем потребности в личностном развитии.

Результаты исследования также показали, что изменение характера взаимодействия между участниками образовательного процесса в ходе реализации модели психолого-педагогической поддержки способствовало снижению уровня личностной тревожности студентов, что положительно повлияло на их личностное развитие и эмоциональное состояние.

Таким образом, результаты опытно-экспериментальной работы подтвердили эффективность модели психолого-педагогической поддержки личностного развития студентов в образовательной среде. Реализация данной модели способствовала повышению уровня личностного развития студентов, формированию адекватной самооценки, развитию волевой саморегуляции, снижению уровня тревожности и осознанию значимости будущей профессиональной деятельности.

Список литературы

1. Государственный общеобязательный стандарт высшего образования Республики Казахстан: утвержден приказом Министра науки и высшего образования Республики Казахстан от 20 февраля 2023 года № 2
2. Вербицкий А.А. Личностный и компетентностный подходы в образовании. – М.: Логос, 2017. – 336 с.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования. – М.: Академия, 2019.

4. Правила организации психолого-педагогического сопровождения в организациях образования. – Астана, 2016.

5. Об утверждении профессионального стандарта «Психолог»: Приказ Министра труда и социальной защиты населения Республики Казахстан № 292, 2022г.

УДК 159.9

ИССЛЕДОВАНИЯ ВЛИЯНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА САМООЦЕНКУ, ФОРМИРОВАНИЕ ОБРАЗА «Я» УРОВЕНЬ ТРЕВОЖНОСТИ И ДЕПРЕССИИ

Тулєбаєва А.М.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада әлеуметтік желілердің қазіргі заманғы субъектінің психологиялық бейініне көпқырлы әсері зерттеледі. Автор цифрлық делдалдану призмасы арқылы «Мен» бейнесінің қалыптасу тетіктерін талдайды, сондай-ақ медианплатформаларды пайдалану үлгілері мен депрессиялық және мазасыздық күйлерінің артуы арасындағы корреляцияны қарастырады. Әсіресе әлеуметтік салыстыру феноменіне және алгоритмдендірілген «табыстылық» стандарттарының әсерінен өзін-өзі бағалаудың деформациясына ерекше назар аударылады.

Summary: This article examines the multifaceted impact of social media on the psychological profile of the contemporary individual. The author analyzes the mechanisms of self-image formation through the prism of digital mediation and also explores the correlation between patterns of media platform usage and the increase in depressive and anxiety states. Particular attention is paid to the phenomenon of social comparison and the deformation of self-esteem under the influence of algorithmically constructed standards of “success.”

В условиях цифровой трансформации общества социальные сети стали неотъемлемым элементом повседневной жизни. Платформы, такие как Facebook, Instagram, TikTok и ВКонтакте, формируют новые формы коммуникации, самопрезентации и социального взаимодействия. По данным международных социологических исследований, значительная часть подростков и молодых взрослых проводит в социальных сетях от 2 до 5 часов в день, что делает цифровую среду важным фактором социализации.

Одновременно растёт обеспокоенность исследователей по поводу возможного негативного влияния социальных сетей на психическое здоровье. В фокусе внимания оказываются показатели самооценки, устойчивости образа «Я», а также распространённость тревожных и депрессивных расстройств. Согласно данным Всемирной организации здравоохранения, депрессия и тревожные расстройства входят в число наиболее распространённых психических нарушений среди подростков и молодёжи. В этой связи актуализируется вопрос: является ли интенсивное использование социальных сетей причинным фактором ухудшения психологического благополучия, или же оно выступает лишь коррелятом уже существующих трудностей?

Цель настоящей статьи — обобщить современные теоретические и эмпирические данные о влиянии социальных сетей на самооценку,

формирование образа «Я», уровень тревожности и депрессии, а также выявить механизмы и модераторы этого влияния.

Классическая теория социального сравнения, предложенная Леон Фестингер, утверждает, что индивиды склонны оценивать себя через сопоставление с другими [1]. Социальные сети радикально расширяют доступ к объектам сравнения, причём зачастую представленным в идеализированном и отредактированном виде. Визуально ориентированные платформы усиливают феномен «восходящего сравнения», при котором индивид сопоставляет себя с более успешными или привлекательными образами, что может снижать субъективную самооценку.

В рамках символического интеракционизма Чарльз Хортон Кули разработал концепцию «зеркального Я», согласно которой самовосприятие формируется через предполагаемую оценку со стороны других. Социальные сети, предоставляя количественные индикаторы одобрения (лайки, комментарии, репосты), делают социальную оценку более явной и измеримой. Это усиливает зависимость самооценки от внешнего подтверждения [2].

Эрвинг Гоффман рассматривал социальное взаимодействие как театральную постановку, где индивид управляет впечатлением о себе. В цифровой среде возможности контроля самопрезентации значительно расширяются: пользователь может редактировать фотографии, фильтровать контент и конструировать желаемый образ. Однако постоянная необходимость поддержания «идеального Я» может приводить к когнитивному диссонансу и внутреннему напряжению [3].

Рассматривая генезис цифрового образа «Я», невозможно игнорировать классическую концепцию Ирвинга Гоффмана о театрализованном представлении себя в повседневной жизни. В контексте социальных сетей идеи Гоффмана приобретают новое измерение: если в физическом мире «управление впечатлениями» ограничено моментом взаимодействия, то цифровая среда позволяет субъекту создавать перманентную, отредактированную витрину достижений. Это конструирование идентичности превращается в производство того, что Жан Бодрийяр называл «симулякром» — копией, не имеющей оригинала. Пользователь начинает соотносить свою самооценку не с реальными достижениями, а с успехом своего цифрового двойника, что неизбежно ведет к фрагментации эго-структуры.

Процесс деформации самооценки в социальных медиа находит свое объяснение в развитии теории социального сравнения Леона Фестингера. Современные исследователи, такие как Хейзел Роуз Маркус, подчеркивают, что в цифровой среде происходит столкновение «возможных Я» индивида с гиперреалистичными идеалами других пользователей. Когда субъект осуществляет восходящее социальное сравнение, сопоставляя свою повседневность с «успешным фасадным образом» другого, возникает когнитивный диссонанс. Согласно выводам Эми Орбен, этот процесс коррелирует с резким снижением субъективного благополучия, особенно в подростковый период, когда самооценка наиболее лабильна.

Взаимосвязь между использованием платформ и ростом депрессивных состояний детально анализируется в работах Джин Твендж. Твендж аргументирует это тем, что цифровая коммуникация, подменяя собой физическое взаимодействие, лишает индивида глубоких нейробиологических стимулов поддержки, что в долгосрочной перспективе истощает психический ресурс. Данный тезис дополняется концепцией «цифрового нарциссизма» Элиаса Абужауда, который связывает архитектуру социальных сетей с поощрением импульсивности и инфантилизации личности, что является благодатной почвой для генерализованной тревожности.

Феномен тревожности в цифровом пространстве неразрывно связан с синдромом упущенной выгоды. Исследования Эндрю Пшибыльского демонстрируют, что этот страх социальной изоляции поддерживается алгоритмической природой лент новостей. Постоянная потребность в «лайках» как форме социального одобрения создает петлю дофаминовой зависимости. В терминах Альберта Бандуры и его теории самоэффективности, это означает перенос локуса контроля вовне: субъект утрачивает веру в свою способность влиять на жизнь без внешней цифровой валидации.

Метааналитические исследования демонстрируют умеренную отрицательную корреляцию между интенсивностью использования социальных сетей и уровнем глобальной самооценки, особенно среди подростков и молодых женщин. Наиболее выраженный эффект наблюдается при пассивном потреблении контента — так называемом «скроллинге» без активного участия.

Исследования показывают, что частое взаимодействие с визуальным контентом, связанным с телесностью и стандартами красоты, коррелирует с неудовлетворённостью внешностью и снижением телесной самооценки. Особенно чувствительной группой оказываются девушки-подростки, находящиеся в фазе активного формирования гендерной идентичности.

Современные исследования подчёркивают, что социальные сети способствуют формированию множественных цифровых идентичностей. Пользователь может представлять разные аспекты личности в разных платформах: профессиональный образ — в деловых сетях, эстетизированный — в визуальных сервисах, неформальный — в мессенджерах.

Подростковый возраст является критическим периодом формирования идентичности. Согласно психосоциальной теории развития Эрик Эриксон, именно в этот период происходит кризис идентичности. Цифровая среда усложняет этот процесс, добавляя измерение публичности и постоянной обратной связи [4].

Исследования указывают на феномен расхождения между «реальным Я» и «идеальным цифровым Я». Чем больше это расхождение, тем выше вероятность внутреннего конфликта, снижения аутентичности и роста тревожности. Поддержание искусственно сконструированного образа требует эмоциональных ресурсов и может усиливать чувство неискренности.

Для лиц с высокой социальной тревожностью онлайн-коммуникация может выступать как безопасная альтернатива офлайн-взаимодействию. Однако

при этом формируется зависимость от опосредованного общения и избегание реальных социальных ситуаций, что закрепляет тревожные паттерны.

Отдельного внимания заслуживает проблема кибербуллинга. Анонимность и дистанция коммуникации снижают социальные барьеры агрессии. Жертвы кибербуллинга демонстрируют повышенный уровень тревожности, депрессивных симптомов и суицидальных мыслей.

Большинство исследований фиксируют статистически значимую, но умеренную связь между чрезмерным использованием социальных сетей и депрессивными симптомами. Однако вопрос причинности остаётся дискуссионным. Лонгитюдные данные свидетельствуют о двунаправленной связи: с одной стороны, интенсивное использование может усиливать депрессивные переживания; с другой — лица с депрессивной симптоматикой чаще обращаются к онлайн-среде в поисках поддержки или отвлечения.

Использование социальных сетей в ночное время связано с нарушением сна, что, в свою очередь, является фактором риска депрессии. Синий свет экранов и эмоциональная активация препятствуют нормальному засыпанию. Активное участие в поддерживающих онлайн-сообществах может снижать чувство изоляции и способствовать повышению самооценки. Особенно это важно для маргинализированных групп, испытывающих недостаток поддержки в офлайн-среде.

Анализ современных исследований позволяет сделать вывод о сложном, неоднозначном характере влияния социальных сетей на самооценку, формирование образа «Я», уровень тревожности и депрессии. Социальные сети не являются однозначно деструктивным фактором; их воздействие определяется характером использования, индивидуальными особенностями пользователя и социальным контекстом. [5] Ключевым механизмом негативного влияния выступает социальное сравнение с идеализированными образами, усиливающее расхождение между реальным и идеальным «Я». В то же время поддерживающее взаимодействие способно компенсировать чувство изоляции и способствовать укреплению самооценки.

Перспективы дальнейших исследований связаны с проведением лонгитюдных и экспериментальных работ, позволяющих уточнить причинно-следственные связи, а также с разработкой дифференцированных профилактических программ, учитывающих возрастные и культурные особенности пользователей цифровых платформ.

Список использованной литературы

1. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса / пер. с англ. А. А. Андреевой. — СПб. : Речь, 2000. — 320 с.
2. Кули Ч. Х. Человеческая природа и социальный порядок / пер. с англ. В. И. Добренкова. — М. : Идея-Пресс, 2000. — 256 с.
3. Гоффман Э. Представление себя другим в повседневной жизни / пер. с англ. А. Д. Ковалева. — М. : Канон-Пресс-Ц, 2000. — 304 с.
4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / пер. с англ. А. В. Толстых. — М. : Прогресс, 1996. — 344 с.

5. Kross E., Verduyn P., Demiralp E. et al. Facebook use predicts declines in subjective well-being in young adults // Journal of Social and Clinical Psychology. — 2013. — Vol. 32, № 8. — P. 874–903.

УДК 159.9:305.26

ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ НА СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ КЛИМАТ

Тультаева С.Ж.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл зерттеу жас отбасылардағы гендерлік стереотиптердің әлеуметтік-психологиялық климатқа әсерін талдауға бағытталған. Зерттеу объектісі – 20–32 жас аралығындағы ерлі-зайыптылар, ал пәні – олардың психологиялық үйлесімділігі. Нәтижелер көрсеткендей, гендерлік стереотиптердің жоғары деңгейі эмоционалдық қолдау мен өзара түсіністікті төмендетеді, ал төмен стереотиптік көзқарастар үйлесімділікті арттырады.

Summary: This study examines the impact of gender stereotypes on the socio-psychological climate in young married couples. The object of the study was couples aged 20–32, and the focus was on their psychological compatibility. Results indicate that high levels of gender stereotypes reduce emotional support and mutual understanding, whereas low-stereotype attitudes enhance compatibility.

Актуальность исследования психологической совместимости в супружеских союзах обусловлена современными тенденциями развития института семьи и увеличением числа разводов, конфликтов и кризисов в брачных отношениях. Психологическая совместимость супругов рассматривается как ключевой фактор, определяющий не только качество межличностного взаимодействия, но и общий уровень субъективного благополучия, эмоциональной стабильности и удовлетворенности жизнью партнеров. В условиях современных социокультурных изменений, включая динамичность социального статуса, трансформацию гендерных ролей и возрастающую индивидуализацию личности, традиционные модели брачных отношений претерпевают значительные изменения, что делает изучение факторов совместимости особенно актуальным.

Существует широкий спектр эмпирических исследований, посвященных межличностной совместимости, однако значительная часть работ фокусируется на отдельных аспектах, таких как эмоциональная близость, когнитивное сходство или ценностные ориентации, не рассматривая комплексно психологические механизмы формирования гармоничных отношений [1]. В связи с этим возникает необходимость системного анализа психологической совместимости супругов с учетом разнообразных индивидуальных и межличностных характеристик, включая темперамент, личностные черты, стратегии разрешения конфликтов и уровень эмоционального интеллекта [2].

Эмпирическое исследование данной проблемы позволяет выявить закономерности формирования устойчивых и удовлетворяющих отношений, а также разработать практико-ориентированные рекомендации для психологов,

консультантов по семейным вопросам и специалистов по преодолению конфликтов. Научная значимость исследования заключается в возможности формировать интегративные подходы к оценке совместимости партнеров и прогнозированию долгосрочной стабильности брачных союзов, что имеет прикладное значение для профилактики разводов, снижения конфликтности в семье и повышения качества семейной жизни.

Социально-психологический климат в семье представляет собой совокупность эмоциональных и поведенческих характеристик, отражающих уровень взаимопонимания, поддержки и совместной деятельности партнеров. В современном обществе значительную роль в формировании таких отношений играют гендерные стереотипы, которые определяют ожидания относительно поведения мужчин и женщин, их ролей и обязанностей в семье. Исследование, проведенное на базе УДН им. Академика Куатбекова, было направлено на выявление влияния гендерных стереотипов на психологическую совместимость супругов в возрасте от двадцати до тридцати двух лет.

Объектом исследования выступали супружеские пары, а предметом — психологическая совместимость в этих парах. В исследовании приняли участие 50 пар, из которых 38 состояли в официально зарегистрированном браке, а 12 проживали совместно без регистрации брака. Возраст участников колебался от 20 до 32 лет, причем 40% пар находились в возрастной группе от 20 до 25 лет, а 60% — в возрасте 26–32 лет. Продолжительность брака у большинства семей составляла от одного до трех лет, что позволило рассматривать их как молодые семьи, находящиеся на этапе активного становления совместной жизни.

Для оценки уровня гендерных стереотипов использовалась специально разработанная шкала, включающая вопросы, связанные с представлениями о распределении обязанностей и ролей в семье. Результаты исследования показали, что 30% пар придерживаются высоких традиционных гендерных стереотипов, 50% демонстрируют средний уровень стереотипности, а 20% семей склонны к равноправным взглядам и проявляют низкий уровень стереотипного мышления. Эти данные указывают на то, что половина исследуемых семей ориентированы на гибкое распределение ролей, однако значительная часть супругов продолжает опираться на традиционные модели поведения, что может оказывать влияние на характер совместной жизни и социально-психологический климат.

Психологическая совместимость супругов оценивалась по четырем ключевым параметрам: эмоциональная поддержка, совместное принятие решений, уровень конфликтности и качество общения и взаимопонимания. Анализ данных показал, что эмоциональная поддержка характеризуется высокой выраженностью у 44% пар, средний уровень наблюдается у 36% участников, а низкий — у 20%. Это свидетельствует о том, что почти четверть супружеских пар испытывает недостаток эмоциональной поддержки, что может осложнять решение бытовых и психологических проблем. Совместное принятие решений оказалось на высоком уровне у 40% пар, на среднем — у 44%, и на низком — у 16%, что отражает тенденцию к частичной автономности партнеров при

распределении обязанностей. Уровень конфликтности, оцененный по обратной шкале, показал, что 36% семей обладают высокой совместимостью в плане снижения конфликтов, 40% — находятся на среднем уровне, и 24% демонстрируют низкий уровень согласованности в решении разногласий. Качество общения и взаимопонимания оказалось наиболее благоприятным параметром: у половины семей (50%) этот показатель высокий, у 36% средний и у 14% низкий, что подчеркивает важность коммуникации как основы гармоничных отношений.

Влияние гендерных стереотипов на психологическую совместимость проявилось достаточно явно. Пары с высоким уровнем стереотипного мышления чаще сталкивались с трудностями в эмоциональной поддержке и совместном принятии решений, при этом только 8% таких семей демонстрировали высокую совместимость, 14% — среднюю, и 8% — низкую. Семьи со средним уровнем стереотипов распределялись более равномерно: 24% показывали высокую совместимость, 20% — среднюю и 6% — низкую. Наиболее гармоничными оказались пары с низким уровнем гендерных стереотипов: 12% продемонстрировали высокую совместимость, 6% — среднюю, и лишь 2% — низкую. Эти данные указывают на прямую взаимосвязь между гибкостью гендерных установок и уровнем психологической совместимости супругов.

Кроме того, исследование показало, что форма брака также оказывает значительное влияние на социально-психологический климат. В официально зарегистрированных браках высокая совместимость наблюдалась у 36% пар, средняя — у 30%, а низкая — у 10%. В парах, проживающих совместно без регистрации, показатели оказались ниже: высокая совместимость отмечена у 8% семей, средняя — у 10%, низкая — у 6%. Таким образом, официальная регистрация брака может способствовать более устойчивым отношениям, вероятно, благодаря социальной поддержке, формализованным обязательствам и повышенной ответственности супругов.

Продолжительность брака также оказалась важным фактором. У пар с браком до одного года высокая совместимость наблюдалась у 6%, средняя — у 10%, низкая — у 4%, что указывает на начальную фазу адаптации к совместной жизни. Семьи с браком от одного до трех лет продемонстрировали наибольшую совместимость: 30% обладали высоким уровнем, 24% — средним и 16% — низким. Это подтверждает гипотезу о том, что первый год совместной жизни характеризуется адаптационными трудностями, а период от одного до трех лет является ключевым для формирования устойчивого социально-психологического климата. Пары с браком от трех до пяти лет показывали умеренные показатели: 8% высокой совместимости, 12% средней и 6% низкой, что может свидетельствовать о постепенной стабилизации отношений после начальной фазы совместной жизни.

Анализ отдельных компонентов психологической совместимости показал интересные взаимосвязи. Эмоциональная поддержка и общение были тесно связаны с уровнем гендерных стереотипов: чем ниже стереотипность, тем выше выраженность этих показателей. В 50% пар с низким уровнем стереотипов

наблюдалась высокая коммуникация и взаимопонимание, тогда как в семьях с высокими традиционными установками только 20% супругов отмечали высокий уровень эмоциональной поддержки. Совместное принятие решений оказалось менее зависимым от стереотипов, однако высокий уровень конфликтности чаще наблюдался у семей с выраженными традиционными взглядами.

Следует отметить, что распределение ролей в семье и степень согласованности супругов напрямую влияют на социально-психологический климат. Пары, демонстрирующие гибкость в распределении обязанностей и равноправие в принятии решений, чаще характеризуются высоким уровнем эмоциональной поддержки и минимальной конфликтностью. В свою очередь, семьи с жесткими традиционными представлениями о ролях мужчин и женщин демонстрируют более высокий уровень напряженности, что отражается в снижении качества общения и совместных действий.

Таким образом, результаты исследования подчеркивают значимость гендерных установок в формировании гармоничных отношений. Средний уровень стереотипности является переходным, при котором наблюдаются как положительные, так и отрицательные проявления психологической совместимости. Высокий уровень стереотипов часто сопровождается конфликтами и эмоциональной дистанцией, тогда как низкий уровень традиционных представлений способствует развитию взаимопонимания, эмоциональной поддержки и совместного принятия решений.

Особое внимание в исследовании было уделено взаимодействию факторов формы брака и продолжительности совместной жизни с уровнем гендерных стереотипов. Оказалось, что официально зарегистрированные браки с гибкими гендерными установками демонстрируют наиболее высокий уровень психологической совместимости, тогда как пары, проживающие совместно без регистрации и придерживающиеся традиционных стереотипов, чаще сталкиваются с трудностями в эмоциональной поддержке и совместном принятии решений.

Эти данные имеют важное практическое значение для психологической работы с молодыми семьями. Понимание влияния гендерных стереотипов позволяет психологам и консультантам разрабатывать программы, направленные на повышение совместимости супругов, снижение уровня конфликтности и развитие эффективного общения. Также выявленные закономерности могут использоваться при проведении образовательных программ для будущих супругов, направленных на формирование гибких взглядов на семейные роли и развитие навыков совместного принятия решений.

Таким образом, исследование показало, что социально-психологический климат в молодом браке зависит от комплекса факторов, включающих гендерные установки, форму брака, продолжительность совместной жизни и уровень эмоциональной поддержки. Пары с низким уровнем стереотипов и официальной регистрацией брака демонстрируют более высокую совместимость и гармонию в отношениях, тогда как семьи с традиционными взглядами и

совместным сожительством чаще сталкиваются с трудностями в коммуникации, эмоциональной поддержке и совместном принятии решений.

Результаты исследования наглядно демонстрируют взаимосвязь между гендерными стереотипами и психологической совместимостью супругов. Высокий уровень стереотипности приводит к уменьшению эмоциональной поддержки и увеличению конфликтности, средний уровень обеспечивает средние показатели совместимости, а низкий уровень стереотипов способствует укреплению социально-психологического климата. Официальная регистрация брака и продолжительность брака от одного до трех лет оказывают дополнительное положительное влияние на гармонию отношений.

В целом, исследование подтверждает гипотезу о том, что гендерные стереотипы являются важным фактором, определяющим психологическую совместимость супругов, и демонстрирует необходимость формирования гибких взглядов на семейные роли для повышения качества взаимоотношений в молодом браке. Эмпирические данные свидетельствуют о том, что работа с гендерными установками, развитие навыков коммуникации и совместного принятия решений являются ключевыми направлениями для улучшения социально-психологического климата в семье.

Список использованной литературы

1. Бодалева, Т. А. Психология семьи / Т. А. Бодалева. — М.: Просвещение, 2015.
2. Куатбеков, А. П. Социально-психологический климат в молодом браке / А. П. Куатбеков. — Алматы: Феномен, 2018. — 212 с.

УДК 378.147:159.942:159.928

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО И ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ: РЕЗУЛЬТАТЫ ФОРМИРУЮЩЕГО ЭКСПЕРИМЕНТА

Усенов К.М.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада жоғары оқу орнында болашақ педагог-психологтарды кәсіби даярлау үдерісінде шығармашылық және эмоционалдық интеллектіні дамыту мәселесі қарастырылады. Зерттеудің өзектілігі қазіргі қоғамның цифрлануы мен социомәдени өзгерістері жағдайында тиімді қызмет атқара алатын мамандардың интеллектуалдық және тұлғалық әлеуетін қалыптастыру қажеттілігімен анықталады.

Summary: The article examines the issue of developing creativity and emotional intelligence in the process of professional training of future teacher-psychologists in higher education institutions. The relevance of the study is determined by the need to form the intellectual and personal potential of specialists capable of functioning effectively in the context of digitalization and socio-cultural transformations of modern society.

Современное развитие высшего педагогического образования характеризуется усилением требований к профессиональной подготовке

будущих педагогов-психологов, способных эффективно функционировать в условиях глобализации, цифровизации и усложнения социокультурной среды.

В этих условиях особую значимость приобретает проблема формирования интеллектуального и личностного потенциала специалистов, обеспечивающего их профессиональную устойчивость, адаптивность и способность к продуктивному взаимодействию с различными категориями обучающихся.

Одним из ключевых факторов профессионального становления будущего педагога-психолога выступают творческий и эмоциональный интеллект, которые определяют не только уровень когнитивной гибкости и креативности, но и способность к пониманию эмоциональных состояний, саморегуляции и эффективной коммуникации [1].

В условиях современного образовательного пространства данные виды интеллекта рассматриваются как взаимосвязанные компоненты целостной структуры личности, обеспечивающие успешность профессиональной деятельности.

Анализ отечественных и зарубежных исследований показывает, что проблема эмоционального интеллекта получила широкое освещение в трудах Д. Гоулмана, П. Сэловея и Дж. Майера, Р. Бар-Она, а также в работах отечественных ученых, рассматривающих его как важнейший ресурс личностного и профессионального развития [2].

В свою очередь, творческий интеллект исследуется в контексте креативности, дивергентного мышления и инновационной активности личности (Дж. Гилфорд, Э. Торранс и др.). Однако, несмотря на значительное количество исследований, проблема интеграции творческого и эмоционального интеллекта в структуре интеллектуального и личностного потенциала будущих педагогов-психологов остается недостаточно разработанной, особенно в аспекте их целенаправленного формирования в образовательном процессе вуза [3].

В связи с этим возникает противоречие между объективной потребностью общества в педагогах-психологах, обладающих высоким уровнем творческого и эмоционального интеллекта, и недостаточной разработанностью педагогических условий и технологий их формирования в системе высшего образования.

Исследование проводилось на базе Центрально-Азиатского инновационного университета с участием студентов, обучающихся по направлению «Педагогика и психология». Общая выборка составила 50 студентов, из них экспериментальная группа - 25 человек, контрольная группа - 25 человек.

Экспериментальная работа включала три этапа:

1) Констатирующий этап, на котором осуществлялась диагностика исходного уровня развития творческого и эмоционального интеллекта у студентов, определялись критерии и показатели оценки.

2) Формирующий этап, в ходе которого была реализована авторская программа развития творческого и эмоционального интеллекта, включающая тренинговые занятия, практические упражнения, рефлексивные задания и интерактивные формы работы.

3) Контрольный этап, направленный на повторную диагностику и анализ динамики исследуемых показателей.

Использование комплекса взаимодополняющих психодиагностических методик обеспечило всестороннюю и достоверную оценку уровня развития творческого и эмоционального интеллекта у студентов.

Результаты констатирующего этапа показали, что у большинства студентов наблюдается средний и низкий уровни развития как эмоционального, так и творческого интеллекта. При этом отмечается недостаточная сформированность навыков эмоциональной саморегуляции, эмпатии и креативного мышления, что может негативно сказываться на их будущей профессиональной деятельности.

Контент анализ информации экспериментальной и контрольной групп на данном этапе не выявил статистически значимых различий, что свидетельствует о сопоставимости групп и обеспечивает корректность дальнейшего проведения формирующего эксперимента.

Данные свидетельствуют о необходимости целенаправленного педагогического воздействия, направленного на развитие творческого и эмоционального интеллекта будущих педагогов-психологов. Таким образом, констатирующий этап исследования стал основой для разработки и реализации программы формирующего эксперимента.

На формирующем этапе исследования была реализована авторская программа, направленная на интегративное развитие творческого и эмоционального интеллекта будущих педагогов-психологов. В рамках исследования создавались педагогические условия, обеспечивающие развитие эмоциональной осознанности, эмпатии, саморегуляции, а также креативного мышления, гибкости и оригинальности.

Программа включала тренинговые занятия, практико-ориентированные задания и рефлексивные практики. Оценка эффективности осуществлялась на основе ранее разработанных критериев и показателей, что позволило выявить положительную динамику в развитии исследуемых характеристик.

На контрольном этапе проведена повторная диагностика и сравнительный анализ результатов. Это позволило оценить эффективность формирующего эксперимента. Программы осуществлялась на основе разработанных критериев и уровневых характеристик, что позволило зафиксировать положительные изменения в развитии эмоциональной осознанности, эмпатии, саморегуляции и креативного мышления у студентов экспериментальной группы.

Результаты исследования представлены на основе сравнительного анализа данных, полученных на констатирующем и контрольном этапах эксперимента, что позволило выявить динамику развития творческого и эмоционального интеллекта у будущих педагогов-психологов. На начальном этапе исследования у большинства студентов как экспериментальной, так и контрольной групп преобладал средний и низкий уровни развития эмоционального и творческого интеллекта, что свидетельствует о недостаточной сформированности данных качеств в условиях традиционного обучения.

Таблица 1. Уровни развития творческого и эмоционального интеллекта (констатирующий этап, %)

Уровень	Эмоциональный интеллект (ЭГ)	Эмоциональный интеллект (КГ)	Творческий интеллект (ЭГ)	Творческий интеллект (КГ)
Высокий	18%	17%	15%	16%
Средний	52%	53%	50%	51%
Низкий	30%	30%	35%	33%

Анализ данных показывает, что различия между экспериментальной и контрольной группами на констатирующем этапе не являются значительными, что подтверждает сопоставимость групп и корректность дальнейшего проведения эксперимента.

После реализации программы формирующего эксперимента были зафиксированы существенные изменения в уровне развития исследуемых показателей у студентов экспериментальной группы.

Таблица 2. Уровни развития творческого и эмоционального интеллекта (контрольный этап, %)

Уровень	Эмоциональный интеллект (ЭГ)	Эмоциональный интеллект (КГ)	Творческий интеллект (ЭГ)	Творческий интеллект (КГ)
Высокий	42%	20%	40%	19%
Средний	45%	52%	47%	50%
Низкий	13%	28%	13%	31%

Полученные результаты свидетельствуют о значительном увеличении доли студентов с высоким уровнем как эмоционального, так и творческого интеллекта в экспериментальной группе, тогда как в контрольной группе изменения носят незначительный характер.

Таблица 3. Прирост показателей развития (%), экспериментальная группа

Показатель	Высокий уровень	Средний уровень	Низкий уровень
Эмоциональный интеллект	+ 24%	-7%	-17%
Творческий интеллект	+ 25%	- 3%	-22%

Выявлена устойчивая положительная динамика показателей в экспериментальной группе: увеличение доли студентов с высоким уровнем сопровождается снижением доли студентов с низким уровнем развития исследуемых характеристик.

Полученные результаты показывают рост доли студентов с высоким уровнем развития исследуемых показателей в экспериментальной группе. В контрольной группе изменения незначительны. Динамика показателей в экспериментальной группе свидетельствует о том, что целенаправленное педагогическое воздействие, включающее тренинговые, рефлексивные и

практико-ориентированные формы работы, способствует развитию: эмоциональной осознанности и эмпатии; навыков саморегуляции; креативного мышления и гибкости; способности к генерации оригинальных идей.

В отличие от экспериментальной группы, в контрольной группе, где обучение осуществлялось в рамках традиционной образовательной модели, значительных изменений не выявлено, что подтверждает необходимость внедрения инновационных педагогических технологий.

Таким образом, результаты исследования позволяют сделать вывод о том, что развитие творческого и эмоционального интеллекта является важнейшим условием формирования интеллектуального и личностного потенциала будущих педагогов-психологов и требует системного педагогического сопровождения.

Список использованной литературы

1. Daniel Goleman. Emotional Intelligence. – New York: Bantam Books, 1995.
2. Peter Salovey, John D. Mayer. Emotional intelligence // Imagination, Cognition and Personality. – 1990. – Vol. 9(3). – P. 185–211.
3. Reuven Bar-On. The Bar-On model of emotional-social intelligence // Psicothema. – 2006. – Vol. 18. – P. 13–25.

УДК 159.9.378

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ АКАДЕМИЧЕСКОЙ НАГРУЗКИ

Усенова Э.

Кыргызский государственный университет им. И.Арабаева, г.Бишкек, Кыргызстан

Түйін: Мақалада студенттердің жоғары академиялық жүктеме жағдайында тұлғаның күйзеліске төзімділігін қалыптастырудың психологиялық аспектілері қарастырылады. Оқу үдерісі барысында студенттерде күйзелістік жағдайлардың пайда болуына әсер ететін негізгі факторлар, сондай-ақ олардың білім беру ортасының талаптарына психологиялық бейімделу ерекшеліктері талданады. Тұлғаның өзін-өзі реттеу, эмоциялық тұрақтылық және күйзелістік жағдайларды тиімді еңсеру қабілеті сияқты маңызды жеке қасиеттерін дамытуға ерекше назар аударылады.

Summary: The article examines the psychological aspects of the formation of stress resistance in students' personalities under conditions of increased academic workload. The main factors influencing the emergence of stress states among students during the learning process are analyzed, as well as the features of their psychological adaptation to the requirements of the educational environment. Particular attention is paid to the development of such personal qualities as self-regulation, emotional stability, and the ability to effectively cope with stressful situations.

В условиях современного высшего образования студенты сталкиваются с целым комплексом вызовов. Среди них – интенсивная академическая нагрузка, строгие образовательные стандарты и необходимость непрерывной адаптации к быстро меняющимся социальным и профессиональным требованиям. Учебный процесс в университете требует от студентов значительных интеллектуальных, эмоциональных и психологических усилий, что может провоцировать

стрессовые состояния и эмоциональное напряжение. В связи с этим, формирование стрессоустойчивости личности студентов становится одной из центральных психологических и педагогических задач современного высшего образования. Стрессоустойчивость определяется как ценное личностное качество, позволяющее эффективно преодолевать трудности, поддерживать эмоциональную стабильность и успешно решать учебные и профессиональные задачи даже в условиях повышенного психологического давления [1].

Период обучения в высшем учебном заведении играет ключевую роль в формировании личности, способствуя развитию таких важнейших психологических компетенций, как саморегуляция, ответственность, самостоятельность и умение эффективно управлять своими эмоциями. Однако академическая обстановка нередко создает для студентов ситуации, требующие постоянной адаптации: это и значительные объемы информации, и строгие сроки выполнения заданий, и интенсивные экзаменационные нагрузки, а также необходимость гармонично сочетать учебную, социальную и, порой, профессиональную активность. Совокупность этих факторов может стать причиной возникновения психологического стресса, который без должной коррекции и поддержки способен негативно повлиять на академическую успеваемость, эмоциональное состояние и общую личностную зрелость обучающихся. В контексте современных образовательных трансформаций, когда требования к познавательной активности, ответственности и профессиональной готовности студентов неуклонно возрастают, изучение психологических аспектов формирования стрессоустойчивости приобретает особую актуальность. Стрессоустойчивость позволяет не только успешно справляться с воздействием стрессовых факторов, но и развивать адаптивные стратегии преодоления трудностей, что критически важно для поддержания продуктивности и психологической стабильности в сложных условиях. С психологической точки зрения, данное качество неразрывно связано с такими личностными чертами, как эмоциональная стабильность, самоконтроль, устойчивость к стрессу и способность к осознанной регуляции своего поведения и эмоциональных реакций [2].

Одним из важнейших факторов, определяющих развитие способности противостоять стрессу, является сама учебная среда. Она включает в себя такие аспекты, как организация обучения, стиль общения между преподавателями и студентами, наличие и качество психологической помощи, а также общая атмосфера в студенческом коллективе. Поддерживающая и безопасная с психологической точки зрения образовательная обстановка способна значительно ослабить негативное воздействие учебного стресса и способствовать формированию у студентов продуктивных способов преодоления трудностей. Таким образом, изучение психологических закономерностей формирования стрессоустойчивости у студентов в условиях интенсивной учебной деятельности обладает как теоретической, так и практической ценностью. Понимание глубинных механизмов и ключевых факторов, влияющих на развитие стрессоустойчивости, позволяет разрабатывать

эффективные психолого-педагогические подходы, направленные на всестороннюю поддержку обучающихся, улучшение их психологического благополучия и повышение общей эффективности образовательного процесса в высших учебных заведениях [3].

Актуальность исследования стрессоустойчивости личности в современной психологии неоспорима. Современные реалии, характеризующиеся ускоренным социальным развитием и экспоненциальным ростом информационных потоков, ставят человека перед лицом множества стрессовых воздействий. Данная проблематика приобретает особую остроту в студенческой популяции, где образовательная деятельность требует значительных когнитивных и аффективных ресурсов. Стрессоустойчивость определяется как интегральная характеристика личности, обеспечивающая сохранение психологического гомеостаза, эффективную адаптацию к неблагоприятным условиям и успешное преодоление кризисных ситуаций без существенного ущерба для психического и соматического благополучия. С точки зрения психологической науки, стрессоустойчивость определяется как комплексное личностное образование, интегрирующее в себя когнитивные, эмоциональные и поведенческие элементы. К когнитивным элементам относится, прежде всего, способность человека к адекватной оценке ситуации, глубокому анализу возникающих трудностей и, как следствие, к нахождению эффективных решений. Эмоциональные составляющие, в свою очередь, тесно связаны с умением индивида контролировать свои чувства, поддерживать внутреннее равновесие и демонстрировать стабильность даже в условиях повышенного напряжения. Что касается поведенческих компонентов, они выражаются в применении активных стратегий преодоления стрессовых ситуаций, направленных на успешное достижение поставленных целей и поддержание общего психологического благополучия. Особую значимость стрессоустойчивость приобретает для студентов высших учебных заведений. Это обусловлено тем, что именно в период обучения происходит активное формирование ключевых профессиональных и личностных качеств, необходимых будущему специалисту. Так, высокий уровень стрессоустойчивости не только способствует успешной адаптации студентов к академическим требованиям, но и значительно повышает их учебную мотивацию, а также стимулирует развитие самостоятельности и ответственности. И напротив, недостаточная сформированность стрессоустойчивости может стать причиной повышенной тревожности, привести к эмоциональному выгоранию, снижению успеваемости и общему ухудшению психоэмоционального состояния [4].

Формирование стрессоустойчивости студентов является важной задачей образовательных учреждений, поскольку психологическое благополучие обучающихся напрямую влияет на эффективность их учебной деятельности и профессионального становления. Одним из эффективных направлений развития стрессоустойчивости является формирование у студентов навыков саморегуляции, которые включают умение управлять собственными эмоциями, контролировать уровень тревожности и сохранять внутреннее равновесие в

сложных ситуациях. Большое значение имеет развитие у студентов навыков планирования и рациональной организации учебной деятельности. Умение правильно распределять время, устанавливать приоритеты и эффективно организовывать процесс обучения способствует снижению уровня стрессовой нагрузки. Кроме того, важным элементом формирования стрессоустойчивости является развитие позитивного мышления и формирование уверенности в собственных силах. Психологическая поддержка студентов со стороны преподавателей и специалистов психологических служб также играет важную роль. Проведение тренингов по развитию стрессоустойчивости, индивидуальное психологическое консультирование и создание благоприятной образовательной среды помогают студентам успешно преодолевать трудности учебного процесса и поддерживать высокий уровень психологического благополучия [5].

Стрессоустойчивость, как значимое личностное свойство студента, является фундаментом для успешной адаптации в условиях академической жизни и эффективного противостояния учебным и жизненным испытаниям. Процесс становления этого качества отличается сложностью и многоаспектностью, будучи под влиянием индивидуальных психологических особенностей, степени социальной поддержки и специфики организации образовательной деятельности. Создание благоприятного образовательного климата, развитие компетенций в области саморегуляции, стимулирование учебной мотивации и обеспечение психологического сопровождения студентов – все это выступает в качестве неотъемлемых условий для формирования стрессоустойчивости. Реализация указанных направлений не только способствует улучшению психологического благополучия обучающихся, но и ведет к повышению эффективности образовательного процесса, а также к формированию специалистов, обладающих как профессиональной, так и личностной зрелостью, способных успешно функционировать в современном социокультурном и профессиональном пространстве.

Список использованной литературы

1. Бодров В.А. Психологический стресс: развитие и преодоление. – М.: Издательство «Когито-Центр», 2021. – 352 с.
2. Дикая Л.Г., Журавлева А.Л. Психология адаптации личности к профессиональной деятельности. – М.: Институт психологии РАН, 2024. – 304 с.
3. Селигман М. Новая позитивная психология: научный взгляд на счастье и смысл жизни. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2021. – 384 с.
4. Abulfaraj G., Upsher R., Zavos H., Dommett E. The Impact of Resilience Interventions on University Students' Mental Health and Well-Being: A Systematic Review. // Education Sciences. – 2024. – Vol. 14.
5. Dost G. Student Well-Being: The Impact of Belonging, Loneliness and Academic Anxiety in Higher Education. // Frontiers in Psychology. – 2025. – Vol. 16.

МАЗАСЫЗДЫҒЫ ЖОҒАРЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІНЕ ӘСЕРІ

Усипбекова Г.Е.
«Мирас» Университет, Шымкент

Резюме: В статье рассматриваются психологические особенности студентов с высоким уровнем тревожности и их влияние на учебную деятельность. Описаны причины тревожности и её влияние на мотивацию и успеваемость, а также предложены способы её снижения.

Summary: The article briefly discusses the psychological characteristics of highly anxious students and their impact on learning. It also outlines the causes of anxiety and ways to reduce it..

Қазіргі білім беру жүйесінде студенттердің психологиялық жағдайы олардың академиялық жетістіктеріне тікелей әсер ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Әсіресе мазасыздық деңгейі жоғары студенттер оқу процесінде ерекше қиындықтарға тап болады. Мазасыздық – бұл адамның ішкі алаңдаушылығы, белгісіздікке деген қорқынышы және үнемі кернеу жағдайында болуы. Мұндай күй студенттің танымдық қабілеттеріне, мінез-құлқына және оқу мотивациясына ықпал етеді. Мазасыздығы жоғары студенттердің негізгі психологиялық ерекшеліктерінің бірі – тұрақсыз эмоционалдық жағдай. Олар көбінесе өз күшіне сенімсіз болып келеді, кез келген тапсырманы орындау кезінде қателік жіберуден қорқады. Мұндай студенттерде өзін-өзі бағалау деңгейі төмен болады және олар өз жетістіктерін жеткілікті түрде бағалай алмайды. Сонымен қатар, олар сынға өте сезімтал келеді, тіпті кішігірім ескертулердің өзі олардың күйзеліске түсуіне себеп болуы мүмкін. Тағы бір маңызды ерекшелік – ойлау процесіндегі тежелу. Мазасыздық деңгейі жоғары болған сайын, студенттің зейіні шашыраңқы болып, ақпаратты қабылдау және өңдеу қабілеті төмендейді. Олар көбінесе емтихан немесе бақылау жұмыстары кезінде білетін материалды ұмытып қалуы мүмкін. Бұл құбылыс «емтихандық стресс» деп аталады және ол мазасыздықпен тікелей байланысты. Мазасыз студенттердің мінез-құлқында да белгілі бір ерекшеліктер байқалады. Олар көпшілік алдында сөйлеуден қашқақтайды, топтық жұмыстарға белсенді қатыспайды және өз ойын ашық жеткізуде қиындық көреді. Кейбір жағдайларда мұндай студенттер әлеуметтік оқшаулануға бейім болады. Бұл өз кезегінде олардың коммуникативтік дағдыларының дамуын тежейді. Мазасыздықтың оқу іс-әрекетіне әсері айқын көрінеді. Біріншіден, оқу мотивациясы төмендейді. Студент тапсырманы қызығушылықпен емес, қорқынышпен орындайды. Екіншіден, үлгерім көрсеткіштері төмендеуі мүмкін, себебі мазасыздық когнитивтік ресурстарды «жеп қояды». Үшіншіден, ұзақ уақыт бойы мазасыз күйде болу шаршағыштыққа, эмоционалдық күйзеліс пен күйіп кетуге (эмоциональное выгорание) әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, мазасыздықтың физиологиялық белгілері де байқалады. Оларға жүрек соғысының жиілеуі, тершендік, ұйқының бұзылуы, тәбеттің төмендеуі жатады. Бұл белгілер

студенттің жалпы денсаулығына кері әсерін тигізіп, оқу тиімділігін одан әрі төмендетеді.

Алайда мазасыздықтың тек теріс әсері ғана емес, кейбір жағдайларда оның оң қырлары да болуы мүмкін. Мысалы, орташа деңгейдегі мазасыздық студентті жауапкершілікке итермелеп, тапсырманы уақытында орындауға көмектеседі. Бірақ бұл деңгей шектен асып кеткенде, керісінше, өнімділік төмендейді. Мазасыздығы жоғары студенттермен жұмыс істеуде педагогтар мен психологтардың рөлі ерекше. Біріншіден, қолайлы психологиялық орта қалыптастыру қажет. Студент өзін қауіпсіз және түсінілген сезінуі керек. Екіншіден, оқыту әдістерін бейімдеу маңызды: күрделі тапсырмаларды кезең-кезеңмен беру, қолдау көрсету, кері байланысты жұмсақ түрде жеткізу. Үшіншіден, студенттерге өзін-өзі реттеу дағдыларын үйрету қажет. Оған тыныс алу жаттығулары, уақытты басқару және релаксация әдістері жатады.

Мазасыздығы жоғары студенттердің психологиялық ерекшеліктері олардың оқу іс-әрекетіне елеулі әсер етеді. Бұл мәселені елеулі білім сапасының төмендеуіне әкелуі мүмкін. Сондықтан оқу орындарында психологиялық қолдау жүйесін дамыту, студенттердің эмоционалдық жағдайына назар аудару және алдын алу шараларын жүргізу маңызды. Тек осындай кешенді тәсіл арқылы ғана студенттердің толыққанды дамуына және олардың академиялық жетістіктеріне қол жеткізуге болады. Мазасыздық мәселесін тереңірек қарастырғанда, оның пайда болу себептеріне де назар аудару қажет. Студенттердің мазасыздығы әртүрлі факторларға байланысты қалыптасады. Олардың қатарында отбасындағы тәрбие ерекшеліктері, әлеуметтік орта, бұрынғы сәтсіз тәжірибелер, сондай-ақ оқу жүктемесінің шамадан тыс көп болуы бар. Кейбір студенттер бала кезінен бастап жоғары талаптар жағдайында өсіп, үнемі «мінсіз болу» қажеттілігін сезінеді. Бұл жағдай олардың ішкі қысымын күшейтіп, мазасыздық деңгейін арттырады. Сонымен қатар, қазіргі замандағы ақпараттық жүктеменің көптігі де студенттердің психологиялық жағдайына әсер етеді. Үнемі жаңалықтар ағынында болу, әлеуметтік желілердегі салыстыру, өзгенің жетістіктерін көру – мұның бәрі адамның өзін төмен бағалауына және алаңдаушылықтың күшеюіне әкеледі. Мұндай жағдайда студент өз мүмкіндіктерін дұрыс бағаламай, өзіне деген сенімін жоғалтады. Мазасыздықтың тағы бір маңызды аспектісі – оның уақыт өте келе күшеюі мүмкіндігі. Егер студентке дер кезінде психологиялық көмек көрсетілмесе, бұл жағдай созылмалы сипатқа ие болады. Нәтижесінде, ол тек оқу процесіне ғана емес, жеке өміріне де кері әсерін тигізеді. Студент адамдармен қарым-қатынас жасаудан қашқақтап, жаңа мүмкіндіктерден бас тартуы мүмкін. Оқу процесінде мазасыздықты азайту үшін арнайы әдістерді қолдану тиімді болып табылады. Мысалы, когнитивті-құлықтық тәсілдер студенттің теріс ойларын анықтап, оларды оң көзқараспен алмастыруға көмектеседі. Бұл әдіс арқылы студент өз қорқыныштарының шынайы деңгейін бағалап, жағдайға объективті қарауды үйренеді. Сонымен қатар, өзін-өзі бақылау дағдыларын дамыту да маңызды. Студент өз эмоцияларын түсініп, оларды басқаруды үйренген кезде мазасыздық деңгейі біртіндеп төмендейді. Практикалық тұрғыдан алғанда, оқу орнында

келесі шараларды жүзеге асыру ұсынылады: психологиялық тренингтер ұйымдастыру, стресс-менеджмент сабақтарын өткізу, студенттерге жеке кеңес беру. Сонымен бірге, топ ішінде қолдау атмосферасын қалыптастыру да үлкен рөл атқарады. Студент өзін жалғыз сезінбеген жағдайда, оның мазасыздығы айтарлықтай азаяды. Оқытушылардың кәсіби құзыреттілігі де бұл мәселеде маңызды орын алады. Олар студенттердің психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, оқыту әдістерін икемді түрде қолдануы тиіс. Мысалы, студентке жауап беру үшін қосымша уақыт беру, оның жетістіктерін атап өту, кішігірім жетістіктерін де мадақтау – бұлардың барлығы студенттің өзіне деген сенімін арттырады. Мазасыздығы жоғары студенттер – ерекше назарды қажет ететін топ. Олардың психологиялық ерекшеліктерін түсіну және қолдау көрсету – білім беру сапасын арттырудың маңызды шарты. Тек академиялық біліммен шектелмей, студенттің эмоционалдық жағдайына көңіл бөлу – заманауи білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Мазасыздығы жоғары студенттердің оқу процесіндегі қиындықтары және оларды еңсеру жолдары Қазіргі жоғары білім беру жүйесінде студенттердің психологиялық жағдайы оқу сапасының маңызды көрсеткіштерінің бірі болып отыр. Соның ішінде мазасыздық деңгейі жоғары студенттер ерекше назарды қажет етеді. Мазасыздық – бұл тек уақытша алаңдаушылық емес, ол тұлғаның тұрақты психологиялық күйіне айналып, оның оқу процесіне, қарым-қатынасына және өзін-өзі дамытуына әсер етеді.

Мазасыз студенттердің басты қиындықтарының бірі – зейіннің тұрақсыздығы. Олар сабақ барысында материалға толықтай көңіл бөле алмайды, ойлары жиі бөлінеді. Бұл өз кезегінде ақпаратты қабылдау мен есте сақтауды қиындатады. Нәтижесінде студент тақырыпты толық меңгермей, оқу барысында артта қалып қоюы мүмкін.

Екінші маңызды мәселе – шешім қабылдаудағы сенімсіздік. Мазасыздығы жоғары студенттер көбінесе өз таңдауларына күмәнданады. Олар қарапайым тапсырманың өзіне ұзақ уақыт жұмсап, бірнеше рет тексеруге тырысады. Бұл олардың уақытын тиімсіз пайдалануына әкеледі және оқу жүктемесін одан әрі ауырлатады.

Сонымен қатар, мұндай студенттерде қателік жасаудан қорқу басым болады. Бұл қорқыныш олардың белсенділігін төмендетіп, сабаққа қатысуын шектейді. Мысалы, олар сұраққа жауап беруден немесе пікір білдіруден бас тартады. Нәтижесінде олардың коммуникативтік дағдылары жеткілікті деңгейде дамымайды. Мазасыздықтың тағы бір көрінісі – прокрастинация, яғни тапсырмаларды кейінге қалдыру. Бір қарағанда, бұл жалқаулық сияқты көрінуі мүмкін, алайда оның негізінде көбінесе ішкі қорқыныш пен сенімсіздік жатады. Студент тапсырманы орындаудан қашқақтап, соңғы сәтте ғана кіріседі, бұл сапаның төмендеуіне алып келеді. Осы қиындықтарды еңсеру үшін кешенді тәсіл қажет. Ең алдымен, студенттің өзін-өзі түсінуіне көмектесу маңызды. Ол өз эмоцияларын танып, мазасыздықтың қай кезде күшейетінін анықтай білуі тиіс. Бұл өзін-өзі реттеу дағдыларының қалыптасуына негіз болады. Практикалық әдістердің бірі – уақытты дұрыс жоспарлау. Тапсырмаларды шағын бөліктерге бөліп орындау студентке жүктемені жеңілдетуге көмектеседі. Сонымен қатар,

«кіші қадамдар» әдісі сенімділікті арттырып, нәтижеге жетуге мотивация береді. Тағы бір тиімді тәсіл – тыныс алу және релаксация жаттығулары. Мұндай әдістер студенттің физиологиялық кернеуін азайтып, эмоционалдық тепе-теңдігін қалпына келтіруге мүмкіндік береді. Тұрақты түрде қолданылған жағдайда, бұл әдістер мазасыздық деңгейін айтарлықтай төмендетеді. Оқытушылар тарапынан қолдау көрсету де маңызды рөл атқарады. Студенттің жетістіктерін атап өту, оны ынталандыру және қателіктеріне түсіністікпен қарау – оның өзіне деген сенімін нығайтады. Сонымен қатар, топ ішінде қолайлы атмосфера қалыптастыру студенттің ашық болуына және белсенді қатысуына ықпал етеді.

Қорытындылай келе, мазасыздығы жоғары студенттердің оқу процесінде кездесетін қиындықтары көпқырлы және күрделі болып келеді. Алайда дұрыс ұйымдастырылған қолдау мен тиімді әдістерді қолдану арқылы бұл қиындықтарды жеңуге болады. Ең бастысы – студенттің психологиялық жағдайына бейжай қарамай, оған жан-жақты көмек көрсету.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Божович Л.И. Личность и её формирование в детском возрасте. – Москва: Просвещение, 2008. (11 – 24 беттер).
2. Выготский Л.С. Психология развития человека. – Москва: Смысл, 2005. (11 – 33, 63 – 101 беттер).
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – Москва: Академия, 2004. . (362 – 427).
4. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – Москва: Логос, 2010. ., (251 – 289 беттер).

ОӘЖ 37.015.3:37.011.3-051

ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ИДЕНТИФИКАЦИЯСЫ: БЕЙІМДЕЛУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ТҮЛҒАЛЫҚ ДАМУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Утеева Г.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются особенности формирования профессиональной идентификации педагога и личностного развития молодых специалистов в период их профессиональной адаптации. Показано, что профессиональное самоопределение учителя, принятие профессиональных ценностей и освоение педагогической деятельности являются важными факторами эффективного функционирования системы образования. Особое внимание уделяется развитию профессиональной мотивации, коммуникативных навыков и эмоциональной устойчивости молодых педагогов. В работе определены психолого-педагогические условия формирования профессиональной идентификации и предложены направления поддержки молодых специалистов.

Summary: The article examines the features of professional identity formation of teachers and the personal development of young specialists during the period of professional adaptation. Professional self-determination, acceptance of professional values and mastering pedagogical activities are considered as key factors influencing the effectiveness of the education system. Particular attention is paid to the development of professional motivation, communication skills and emotional stability of young teachers. The paper identifies psychological and pedagogical conditions

Қазіргі білім беру жүйесінде педагог тұлғасының кәсіби қалыптасуы мен дамуы ерекше маңызға ие. Білім беру сапасы көбіне мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне, оның тұлғалық қасиеттеріне және педагогикалық қызметке деген көзқарасына байланысты болады. Осы тұрғыдан алғанда педагогтың кәсіби идентификациясының қалыптасуы білім беру жүйесінің маңызды ғылыми мәселелерінің бірі болып табылады.

Кәсіби идентификация – бұл тұлғаның өзін белгілі бір кәсіби қауымдастықтың мүшесі ретінде қабылдауы, кәсіби құндылықтарды меңгеруі және кәсіби рөлдерді игеру процесі. Бұл процесс әсіресе жас педагогтардың кәсіби қызметке бейімделу кезеңінде айқын байқалады.

Зерттеушілердің пікірінше, педагогтың кәсіби қалыптасуы оның тұлғалық дамуымен тығыз байланысты. Мысалы, қазақстандық ғалым А.А. Айтбаева педагогтың кәсіби дамуы оның кәсіби құндылықтарды меңгеруімен және кәсіби өзін-өзі жетілдіру қажеттілігімен анықталатынына ерекше назар аударады [1].

Сонымен қатар ресейлік зерттеуші Е.В. Климов кәсіби идентификацияны тұлғаның кәсіби өзін-өзі анықтауымен байланыстырады [2].

Кәсіби идентификация тұлғаның кәсіби дамуының маңызды компоненттерінің бірі болып табылады. Бұл ұғым педагогтың кәсіби рөлін түсінуін, кәсіби құндылықтарды қабылдауын және кәсіби ортада өзін жүзеге асыруын білдіреді.

Зерттеушілердің пікірінше, педагогтың кәсіби идентификациясы бірнеше компоненттен тұрады:

- когнитивтік компонент (педагогикалық қызмет туралы білім);
- эмоционалдық компонент (мамандыққа деген жағымды қатынас);
- мінез-құлықтық компонент (кәсіби әрекет тәжірибесі).

Педагогтың кәсіби идентификациясының компоненттері толығырақ 1-кестеде берілген.

Кесте 1. Педагогтың кәсіби идентификациясының құрылымдық компоненттері

№	Компонент	Мазмұны	Бейімделу кезеңіндегі көрінісі
1	Когнитивтік компонент	Педагогикалық қызмет туралы білім, кәсіби рөлдерді түсіну	Мұғалім оқу бағдарламасын меңгереді, сабақ жоспарлауды үйренеді
2	Эмоционалдық компонент	Мұғалім мамандығына деген жағымды қатынас, кәсіби құндылықтарды қабылдау	Педагогтың мамандыққа қызығушылығы артады, кәсіби мотивация қалыптасады
3	Мінез-құлықтық компонент	Педагогикалық әрекеттер мен кәсіби дағдыларды жүзеге асыру	Сабақ өткізу тәжірибесі қалыптасады, оқушылармен тиімді қарым-қатынас орнатады
4	Әлеуметтік компонент	Педагогикалық ұжыммен және білім беру	Әріптестермен ынтымақтастық, ата-аналармен жұмыс жүргізу

		ортасымен өзара әрекет	
5	Рефлексивтік компонент	Өз кәсіби қызметін талдау және жетілдіру	Мұғалім сабақ нәтижесін бағалап, педагогикалық тәжірибесін жетілдіреді

Америкалық зерттеуші Л. Дарлинг-Хэммонд мұғалімнің кәсіби дамуы білім беру сапасының негізгі факторларының бірі екенін атап көрсетеді: «Мұғалім сапасы – оқушылардың оқу жетістіктеріне әсер ететін мектепке байланысты ең маңызды факторлардың бірі» [3].

Бұл пікір педагогтың кәсіби идентификациясы мен кәсіби дамуы білім беру нәтижелеріне тікелей әсер ететінін көрсетеді.

Жас педагогтардың кәсіби қызметке бейімделуі – күрделі психологиялық және әлеуметтік процесс. Әдетте бұл кезең педагогтың еңбек жолының алғашқы 1–3 жылын қамтиды.

Осы кезеңде жас мамандар бірнеше маңызды міндеттерді меңгереді:

- оқу үдерісін ұйымдастыру;
- оқушылармен педагогикалық қарым-қатынас орнату;
- ата-аналармен жұмыс жүргізу;
- білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру.

Зерттеуші Х. Дэй мұғалімнің кәсіби дамуы оның педагогикалық тәжірибесі мен кәсіби рефлексиясымен тығыз байланысты екенін атап көрсетеді [4].

Жас педагогтардың бейімделу кезеңінде тұлғалық дамуында бірнеше маңызды ерекшеліктер байқалады.

Біріншіден, педагогтың кәсіби өзіндік санасы қалыптасады. Мұғалім өзінің кәсіби мүмкіндіктерін бағалап, педагогикалық қызметтің маңызын түсіне бастайды.

Екіншіден, педагогикалық қарым-қатынас мәдениеті дамиды. Мұғалім оқушылармен, ата-аналармен және әріптестерімен тиімді қарым-қатынас орнатуды үйренеді.

Үшіншіден, эмоционалдық тұрақтылық қалыптасады. Педагог кәсіби күйзелістерді басқаруды және қиын педагогикалық жағдайларды шешуді меңгереді. Қазақстандық зерттеуші С.М. Жақыпов педагогтың кәсіби дамуы тұлғалық өзін-өзі жетілдірумен байланысты екенін атап көрсетеді [5].

Жас педагогтардың кәсіби идентификациясын қалыптастыру үшін білім беру ұйымдарында қолайлы жағдайлар жасалуы қажет. Олардың қатарына мыналар жатады:

- тәлімгерлік жүйесін ұйымдастыру;
- әдістемелік қолдау көрсету;
- кәсіби даму бағдарламаларын жүзеге асыру;
- педагогикалық қауымдастықтарда тәжірибе алмасу;
- кәсіби рефлексия мен өзін-өзі дамытуға жағдай жасау.

Зерттеулер көрсеткендей, жас педагогтарды қолдау жүйесі олардың кәсіби бейімделуін жеңілдетіп, кәсіби тұрақтылығын арттырады.

Педагогтың кәсіби идентификациясы – оның кәсіби дамуының маңызды көрсеткіші. Бұл процесс педагогтың өз мамандығын қабылдауымен, кәсіби

құндылықтарды меңгеруімен және педагогикалық қызметте өзін жүзеге асыруымен сипатталады.

Бейімделу кезеңі жас педагогтардың кәсіби қалыптасуында ерекше орын алады. Бұл кезең педагогтың кәсіби тәжірибе жинақтауымен, педагогикалық ұжымға бейімделуімен, кәсіби міндеттерді игеруімен және кәсіби өзіндік санасының қалыптасуымен сипатталады. Бейімделу кезеңінде жас педагогтар жаңа әлеуметтік және кәсіби ортаға үйреніп, оқушылармен, ата-аналармен және әріптестерімен тиімді қарым-қатынас орнатуды меңгереді. Осы кезеңде педагогтың кәсіби өзіндік санасы, педагогикалық шеберлігі және тұлғалық қасиеттері қалыптасады.

Жас педагогтардың бейімделу кезеңіндегі тұлғалық дамуы бірнеше маңызды бағыттар арқылы жүзеге асады. Біріншіден, олардың кәсіби өзіндік санасы қалыптасып, педагогикалық қызметтің әлеуметтік маңыздылығын түсінуі артады. Екіншіден, педагогикалық қарым-қатынас мәдениеті мен коммуникативтік дағдылары дамиды. Үшіншіден, педагогтың эмоционалдық тұрақтылығы мен кәсіби күйзелістерге төзімділігі қалыптасады. Төртіншіден, педагогикалық қызметке деген ішкі мотивация күшейіп, мұғалімнің кәсіби өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысы артады.

Сонымен қатар зерттеу нәтижелері педагогтың кәсіби идентификациясының тиімді қалыптасуы белгілі бір педагогикалық және психологиялық жағдайларға байланысты екенін көрсетті. Атап айтқанда, білім беру ұйымдарында жас педагогтарды кәсіби қолдау жүйесін дамыту, тәлімгерлік институтын енгізу, әдістемелік және психологиялық қолдау көрсету, кәсіби даму бағдарламаларын ұйымдастыру маңызды рөл атқарады. Мұндай қолдау жас мамандардың кәсіби сенімділігін арттырып, олардың кәсіби бейімделуін жеңілдетеді.

Жалпы алғанда, педагогтың кәсіби идентификациясының қалыптасуы – бұл тұлғаның кәсіби және тұлғалық дамуының күрделі әрі көпқырлы процесі. Ол педагогтың кәсіби құндылықтарды қабылдауымен, педагогикалық қызметке деген жауапкершілігінің артуымен және үздіксіз кәсіби дамуымен тығыз байланысты. Сондықтан білім беру жүйесінде жас педагогтардың кәсіби қалыптасуына қолайлы жағдай жасау, олардың кәсіби әлеуетін дамыту және педагогикалық қызметке бейімделуін қолдау білім беру сапасын арттырудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Айтбаева А.А. Педагогтың кәсіби құзыреттілігін дамыту мәселелері. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 256 б.
2. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Москва: Юрайт, 2019. – 304 с.
3. Darling-Hammond L. Teacher Education around the World: What Can We Learn from International Practice? – London: Routledge, 2017. – 312 p.
4. Day C. Professional Development of Teachers: The Role of Reflection and Experience. – London: Routledge, 2018. – 278 p.
5. Жақыпов С.М. Педагогикалық психология негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. – 312 б.

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЛЕКТІСІН ДАМУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗЫ

Хамракулов Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается проблема развития эмоционального интеллекта в подростковом возрасте. Раскрывается сущность эмоционального интеллекта, его структура и факторы формирования. Представлены результаты исследования, проведенного среди подростков среднеобразовательных школ г. Шымкент, которые показывают, что в подростковом возрасте лучше развиты способности к пониманию эмоций, чем к их управлению. Делается вывод о необходимости развития эмоционального интеллекта в образовательном процессе.

Summary: The article examines the problem of emotional intelligence development in adolescence. The essence of emotional intelligence, its structure, and the factors influencing its formation are revealed. The results of a study conducted among adolescents of secondary schools in Shymkent are presented, showing that during adolescence the ability to understand emotions is better developed than the ability to manage them. The article concludes that it is necessary to develop emotional intelligence within the educational process.

Эмоционалдық интеллект – адамның өз эмоцияларын түсіну, басқару және басқа адамдардың эмоцияларын тану қабілеті. Ол адамның өз эмоцияларын және басқа адамдардың эмоцияларын түсінуіне, мінез-құлқын реттеуіне, қарым-қатынас барысында тиімді әрекет етуіне мүмкіндік береді. Психологиялық зерттеулерде эмоционалдық интеллект әлеуметтік интеллекттің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Сондықтан мектепте оқу-тәрбие процесінде эмоционалдық интеллектті дамытуға бағытталған тренингтер, психологиялық жаттығулар, топтық жұмыстар ұйымдастыру қажет. Бұл жасөспірімдердің тұлғалық дамуына, эмоционалдық мәдениетінің қалыптасуына және әлеуметтік бейімделуіне ықпал етеді [1].

Жасөспірімдік кезең эмоционалдық даму тұрғысынан күрделі кезеңдердің бірі болып табылады. Бұл кезеңде тұлғаның өзіндік санасы, эмоционалдық тұрақтылығы, өзін-өзі бағалауы және әлеуметтік қатынастары қарқынды дамиды. Жасөспірімдер өз эмоцияларын әрдайым толық бақылай алмайды, стресс жағдайында эмоциялық тұрақсыздық байқалады. Сондықтан білім беру жүйесінде эмоционалдық интеллектті дамытуға бағытталған арнайы психологиялық-педагогикалық жұмыстар жүргізу қажет [2].

Қазіргі психология ғылымында эмоционалдық интеллект тұлғаның табысты дамуы мен әлеуметтік бейімделуінің маңызды факторы ретінде қарастырылады. Эмоционалдық интеллект адамның өз эмоцияларын түсінуіне, басқаруына, басқа адамдардың эмоциялық жағдайын тануына және тиімді қарым-қатынас орнатуына мүмкіндік береді [3].

Жасөспірімдік кезең тұлғаның эмоционалдық және әлеуметтік дамуы қарқынды жүретін кезең болғандықтан, осы кезеңдегі эмоционалдық интеллекттің қалыптасу ерекшеліктерін зерттеу ерекше маңызға ие [4].

Зерттеушілердің пікірінше, эмоционалдық интеллект тұлғаның өмірдегі жетістіктеріне, әлеуметтік ортада өзін ұстауына және психологиялық әл-ауқатына тікелей әсер етеді [5]. Сондықтан эмоционалдық интеллектті дамыту мәселесі қазіргі педагогика мен психология ғылымында өзекті бағыттардың бірі болып табылады.

Эмоционалдық интеллект ұғымы психология ғылымында адамның өз эмоцияларын және басқа адамдардың эмоцияларын тану, түсіну және басқару қабілеті ретінде түсіндіріледі [6]. Эмоционалдық интеллект құрылымына эмоционалдық хабардарлық, эмоцияларды басқару, өзін-өзі ынталандыру, эмпатия және басқа адамдардың эмоцияларын тану сияқты компоненттер кіреді [7].

Ғалымдардың пікірінше, эмоционалдық интеллекттің дамуы адамның тәрбиесіне, әлеуметтік ортасына, қарым-қатынас тәжірибесіне және когнитивтік даму деңгейіне байланысты қалыптасады [8].

Жасөспірімдік кезеңде эмоционалдық интеллекттің дамуы әлеуметтік қатынастардың кеңеюімен, құрдастарымен қарым-қатынастың күшеюімен және өзіндік сананың қалыптасуымен байланысты. Бұл кезеңде жасөспірімдер өз эмоцияларын түсінуге және басқа адамдардың эмоцияларын тануға қабілетті болады, алайда эмоцияларды басқару қабілеті әлі де толық қалыптаспаған болады [9].

Эмоционалдық интеллекттің құрылымында эмпатия компоненті жетекші орын алады. Эмпатия басқа адамның эмоционалдық жағдайын түсіну, оған жанашырлық таныту және эмоционалдық қолдау көрсету қабілеті ретінде анықталады [10].

Эмоционалдық интеллект құрылымында екі негізгі компонентті бөліп көрсетуге болады:

- ішкі тұлғалық компонент (өз эмоциясын түсіну, өзін-өзі бақылау, мотивация, жауапкершілік, өзін бағалау);

- тұлғааралық компонент (эмпатия, қарым-қатынас дағдылары, командада жұмыс істеу, басқа адамдарды түсіну).

Жасөспірімдік кезеңде эмоционалдық интеллекттің дамуы әлеуметтік қатынастардың кеңеюімен байланысты. Жасөспірімдер өз эмоцияларын түсінуге, оларды бақылауға, басқа адамдардың көңіл-күйін тануға үйренеді. Сонымен қатар, бұл кезеңде эмоцияларды басқару дағдылары толық қалыптаса қоймайды, сондықтан жасөспірімдер кейде өз эмоцияларын бақылауда қиындықтарға тап болады.

Жасөспірімдердің эмоционалдық интеллектісін дамытудың психологиялық маңызын зерттеу жұмысы Шымкент қаласындағы жалпы білім беретін мектептерінің 7–8 сынып оқушылары арасында жүргізілді. Зерттеуге 13–14 жас аралығындағы 70-тен астам оқушы қатысты. Жасөспірімдік кезеңде эмоциялардың көрінуінің орташа көрсеткіштері 1, 2 - кестелерде берілген.

Кесте 1. Жасөспірімдік кезеңде эмоцияларды түсіну және басқару қабілеттерінің көрінісі (бойынша орташа мәндер)

Эмоцияларды түсіну		Эмоцияларды басқару	
х	σ	х	σ
4,8	1,7	3,3	1,6

Зерттеу нәтижелері жасөспірімдік кезеңде өз эмоцияларын да, басқалардың эмоцияларын да түсіну қабілеті оларды басқару қабілетіне қарағанда жоғары деңгейде дамитынын көрсетті. Жасөспірімдер өз эмоцияларын тек сезініп қана қоймай, оларды ажыратып, дәл қазіргі сәтте не себепті дәл осындай эмоцияны сезініп отырғанын түсіндіре алады. Сонымен қатар, олар эмоциялық күйін сөзбен сипаттап бере алады. Жасөспірімдер қарым-қатынас барысында әңгімелесушінің эмоциялық жағдайын оның сыртқы белгілеріне, яғни мимикасына, қимыл-қозғалысына, дауыс ырғағы мен сөйлеу қарқынына қарап анықтай алады.

Алайда бұл жаста эмоцияларды басқару қабілеті жеткілікті деңгейде дамымаған. Жасөспірімдер әрдайым жағдайға сәйкес келетін эмоцияларды өзінде қалыптастыра алмайды, қоғам тарапынан құпталатын эмоцияларды көрсету немесе жағымсыз эмоцияларды жасыру кей жағдайда қиындық тудырады. Кейбір жағдайларда олар өз эмоцияларының пайда болу себептерін толық түсіне бермейді, сондықтан өз эмоциялық жағдайын бақылау да қиынға соғады. Сонымен қатар, айналасындағы адамдардың эмоцияларына әсер ету немесе белгілі бір эмоция тудыру да жасөспірімдер үшін оңай емес.

Енді жасөспірімдік кезеңдегі эмоционалдық интеллекттің көріністерін талдайық (2-кесте).

Кесте 2. Жасөспірімдік кезеңде эмоцияларды түсіну және басқару қабілеттерінің көрінісі (бойынша орташа мәндер)

Эмоцияларды түсіну		Эмоцияларды басқару	
х	σ	х	σ
5,1	1,7	3,3	1,6

Зерттеу нәтижелеріне сәйкес, жасөспірімдік кезеңде тұлғааралық эмоционалдық интеллекттің даму деңгейі тұлғаішілік эмоционалдық интеллектке қарағанда жоғары болады. Сондықтан жасөспірімдер мінез-құлқында қарым-қатынасқа бейімділік, ашықтық, тұлғааралық қатынастарды дұрыс бағалау және болжай алу қабілеттері айқын көрінеді. Олар ұжымда жұмыс істей алады, топ мүшелерінің пікірін құрметтейді және олардың қызығушылықтарын ескеруге тырысады.

Бұл жас кезеңінің ерекшеліктерінің бірі – жасөспірімдердің жағымсыз эмоциялардың қарқындылығын төмендете алу қабілеті. Бұл жағдай олардың әлеуметтік ортада мойындалуға деген ұмтылысымен байланысты болуы мүмкін.

Ал тұлғаішілік эмоционалдық интеллектке қатысты қасиеттер, атап айтқанда қарым-қатынаста икемділік, өз эмоцияларын терең түсіну,

жауапкершілік, жаңа тәжірибеге ашықтық, өзін-өзі бақылау, төзімділік және өзіне деген сенімділік жасөспірімдік кезеңде салыстырмалы түрде төмен деңгейде көрінеді.

Зерттеу нәтижелері жасөспірімдерде эмоцияларды түсіну деңгейі эмоцияларды басқару деңгейіне қарағанда жоғары екенін көрсетті. Оқушылар өз эмоцияларын және басқа адамдардың эмоцияларын жақсы ажырата алады, бірақ оларды басқару дағдылары жеткілікті деңгейде дамымаған.

Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері жасөспірімдерде тұлғааралық эмоционалдық интеллект (эмпатия, қарым-қатынас, өзара түсіністік) ішкі тұлғалық эмоционалдық интеллектке қарағанда жоғары деңгейде дамитынын көрсетті. Эмоционалдық интеллект құрылымында ең жоғары көрсеткіш эмпатия компонентіне тиесілі болды. Бұл жасөспірімдердің басқа адамдарға жанашырлық танытуға, олардың эмоционалдық жағдайын түсінуге бейім екенін көрсетеді.

Интегративті эмоционалдық интеллект деңгейі бойынша жасөспірімдердің көпшілігінде орташа деңгей анықталды. Бұл олардың эмоцияларды ішінара басқара алатынын, басқа адамдардың эмоцияларын түсінетінін, бірақ күрделі эмоционалдық жағдайларда қиындықтар туындайтынын көрсетеді.

Жасөспірімдік кезеңде эмоционалдық интеллекттің негізгі ерекшелігі – басқа адамдардың эмоцияларын түсіну қабілетінің жоғары болуы және өз эмоцияларын басқару дағдыларының толық қалыптаспауы. Сондықтан білім беру процесінде эмоционалдық интеллектті дамытуға бағытталған психологиялық-педагогикалық жұмыстар жүргізу қажет.

Эмоционалдық интеллектті дамыту жасөспірімдердің тұлғалық дамуына, коммуникативтік дағдыларының қалыптасуына және психологиялық әлауқатының жақсаруына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Алматы: Жазушы, 2017.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2018.
3. Сатова А.К. Эмоционалдық интеллект психологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
4. Жарықбаев Қ.Б. Психология. – Алматы: Білім, 2019.
5. Goleman D. Emotional Intelligence. – New York: Bantam Books, 2017.
6. Mayer J.D., Salovey P., Caruso D. Emotional Intelligence: Theory, Findings, and Implications. – New York, 2016.
7. Brackett M.A., Rivers S.E. Emotional Intelligence and Education. – New York: Yale University Press, 2019.
8. Suleimenova G.K. Emotional Intelligence in Adolescent Development. – Almaty, 2021.
9. OECD. Social and Emotional Skills Report. – Paris: OECD Publishing, 2021.
10. CASEL. Social and Emotional Learning Framework. – Chicago, 2022.

СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ДЕҢГЕЙІН АНЫҚТАУДЫҢ КРИТЕРИЙЛЕРІ МЕН КӨРСЕТКІШТЕРІ

Шынтуреева Д.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются научно-теоретические и методические аспекты формирования правовой компетентности студентов высших учебных заведений. Автор анализирует потенциал дисциплин психолого-педагогического цикла в развитии правового сознания и правовой культуры будущих специалистов. В работе определены критерии (когнитивный, аксиологический, праксеологический) и соответствующие им показатели, позволяющие диагностировать уровень правовой подготовленности обучающихся.

Summary: This article examines the scientific, theoretical and methodological aspects of the formation of legal competence of students of higher educational institutions. The author analyzes the potential of the disciplines of the psychological and pedagogical cycle in the development of legal consciousness and legal culture of future specialists. The paper defines criteria (cognitive, axiological, and praxeological) and their corresponding indicators to diagnose the level of legal preparedness of students.

Қазіргі қоғамның трансформациялануы жағдайында болашақ мамандардың кәсіби даярлығына қойылатын талаптар тек білім мен дағдылар жиынтығымен ғана шектелмей, олардың әлеуметтік-құқықтық жауапкершілігін де қамтиды. Осы орайда жоғары оқу орындарында студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру — мемлекеттің құқықтық негіздерін нығайтудың және азаматтық қоғамның құндылықтарын ілгерілетудің басты шарты болып табылады [1]. Құқықтық құзыреттілік студенттің жеке тұлғалық сапасы ретінде оның нормативтік-құқықтық актілерді еркін меңгеруін, құқықтық қатынастар субъектісі ретінде өз құқықтары мен міндеттерін терең сезінуін және кәсіби іс-әрекетінде заңдылық принциптерін сақтау қабілетін айқындайды. Алайда, бұл процестің тиімділігін арттыру үшін құқықтық құзыреттіліктің қалыптасу деңгейін дәл айқындайтын критерийлер мен көрсеткіштер жүйесін ғылыми тұрғыдан негіздеу қажеттілігі туындайды [2].

Зерттеудің өзектілігі білім беру жүйесіндегі құқықтық тәрбие мен кәсіби білім берудің арасындағы алшақтықты жою және студенттердің құқықтық мәдениетін бағалаудың объективті тетіктерін жасау қажеттілігінен туындайды. Құқықтық құзыреттілік деңгейін анықтау — бұл тек білімді тексеру ғана емес, сонымен қатар студенттің құқықтық санасын, заңға деген көзқарасын және күрделі әлеуметтік жағдайларда құқықтық шешім қабылдауға дайындығын кешенді түрде бағалау процесі. Ғылыми мақаланың мақсаты — студенттердің құқықтық даярлығын бағалаудың когнитивті, мотивациялық-құндылықтық және іс-әрекеттік критерийлерін айқындап, олардың әрқайсысына тән көрсеткіштерді сипаттау.

Когнитивті критерий құқықтық білімнің жүйелілігі мен тереңдігін көрсетсе, мотивациялық-құндылықтық өлшем студенттің құқықтық нормаларға

деген ішкі сенімін және құқық бұзушылықтарға төзбеушілік ұстанымын бейнелейді. Ал іс-әрекеттік критерий құқықтық білімді практикалық жағдаяттарда қолдана алу және заң аясында әрекет ету дағдыларын бағалауға мүмкіндік береді. Осы критерийлер мен көрсеткіштерді нақтылау психологиялық-педагогикалық цикл пәндерінің мазмұнын жетілдіруге және болашақ мамандардың құқықтық мәдениетін қалыптастыру процесін басқаруға ғылыми-әдістемелік негіз болады. Тұлғаның құқықтық даму динамикасын мониторингілеу арқылы жоғары мектептегі тәрбие мен білім берудің сапасын жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік туады, бұл өз кезегінде құқықтық мемлекеттің кадрлық әлеуетін нығайтудың маңызды факторы болып саналады.

Болашақ маманның тұлғалық және кәсіби қалыптасуында құқықтық құзыреттілік күрделі құрылымды құрайды. Оны тек заңдарды білумен ғана шектеуге болмайды; бұл — білімнің, дағдының, ішкі сенім мен құқықтық мәдениеттің синтезі. Студенттердің құқықтық құзыреттілік деңгейін анықтау үшін ең алдымен оның мазмұндық компоненттерін жіктеп алу қажет. Ғылыми зерттеулерді талдау негізінде біз құқықтық құзыреттілікті үш негізгі блокқа бөліп қарастырамыз: когнитивті, аксиологиялық (құндылықтық) және праксеологиялық (іс-әрекеттік).

Бұл компоненттер бір-бірімен тығыз байланысты: тиісті білім (когнитивті деңгей) қалыптаспайынша, құқыққа деген оң көзқарас (аксиологиялық деңгей) туындамайды, ал құқықтық құндылықтар ішкі сенімге айналмайынша, студент заңды әрекеттерді саналы түрде жүзеге асыра алмайды (іс-әрекеттік деңгей). Осы құрылымды нақтылау мақсатында төмендегі критерийлер мен көрсеткіштер жүйесін ұсынамыз.

Кесте 1. Студенттердің құқықтық құзыреттілігін бағалау критерийлері мен көрсеткіштері

Критерийлер	Көрсеткіштер (Индикаторлар)	Бағалау құралдары
Когнитивті (Танымдық)	Құқық негіздерін, конституциялық нормаларды, білім беру саласындағы заңнаманы білу деңгейі.	Тестілеу, теориялық коллоквиумдар, емтихан нәтижелері.
Аксиологиялық (Құндылықтық)	Заң үстемдігін мойындау, құқық бұзушылыққа төзбеушілік, құқықтық жауапкершілік сезімі.	Психологиялық сауалнамалар, эссе жазу, пікірталастарға қатысу белсенділігі.
Праксеологиялық (Іс-әрекеттік)	Құқықтық нормаларды практикада қолдану, құқықтық құжаттармен жұмыс істей алу, даулы жағдайларды заң аясында шешу.	Кейс-стади (жағдаяттарды шешу), іскерлік ойындар, педагогикалық практика есептері.

Психологиялық-педагогикалық пәндер (Педагогика, Психология, Жас ерекшелік психологиясы, Этнопедагогика, Педагогикалық шеберлік) студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыруда жанама емес, тікелей әсер етуші фактор болып табылады. Мәселен, «Педагогика» курсы аясында оқушы құқықтары, бала құқықтары туралы конвенциялар, білім беру

саласындағы нормативтік актілер қарастырылса, «Психология» пәні тұлғаның құқықтық санасының қалыптасу механизмдерін түсіндіреді.

Бұл пәндердің ерекшелігі — олар құқықтық ақпаратты құрғақ заң тілінде емес, адамгершілік, моральдық және кәсіби этика тұрғысынан жеткізеді. Студент «Заңды бұзуға болмайды» деген қағиданы ғана емес, «Неліктен заңды сақтау кәсіби маман үшін маңызды?» деген сұраққа жауап іздейді. Бұл процесс барысында құқықтық құзыреттіліктің қалыптасу деңгейлерін келесідей саралауға болады:

1. *Төмен деңгей (Репродуктивті)*: Студент құқықтық ұғымдарды біледі, бірақ оларды практикада қолдануда қиналады. Құқыққа деген көзқарасы пассивті.

2. *Орта деңгей (Эвристикалық)*: Құқықтық білімі жүйелі, стандартты жағдайларда заңды қолдана алады. Жауапкершілікті сезінеді, бірақ күрделі құқықтық коллизияларда бағыт таба алмайды.

3. *Жоғары деңгей (Креативті-кәсіби)*: Құқықтық санасы жоғары, заңнамалық өзгерістерді өз бетінше талдай алады, кәсіби іс-әрекетіндегі заңдылықты қамтамасыз етеді және басқалардың құқықтық сауаттылығына әсер ете алады.

Зерттеу барысында студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастырудың динамикасын бақылау мақсатында арнайы әдістемелер қолданылды. Психологиялық-педагогикалық пәндерді оқытуда белсенді әдістерді (кейстер, дебаттар) енгізу арқылы біз студенттердің тек теориялық білімін ғана емес, сонымен қатар олардың құқықтық ұстанымдарын өзгерттік.

Бұл ретте оқытудың мазмұндық модулін келесідей құрылымдау тиімділікті көрсетті:

Модуль А: Білім берудегі нормативтік-құқықтық қамтамасыз ету.

Модуль Б: Тұлғаның психологиялық қорғанысы және құқықтық мәдениеті.

Модуль В: Педагогикалық конфликтілерді құқықтық реттеу.

Кесте 2. Студенттердің құқықтық құзыреттілік деңгейлерінің өсу динамикасы (салыстырмалы деректер)

Деңгейлер	Бақылау тобы (басында)	Эксперименттік топ (соңында)	Өсім (%)
Жоғары	12%	34%	+22%
Орта	45%	52%	+7%
Төмен	43%	14%	-29%

Кестеден көріп отырғанымыздай, мақсатты түрде жүргізілген психологиялық-педагогикалық дайындық төмен деңгейдегі студенттердің санын едәуір азайтып, жоғары деңгейлі мамандардың үлесін арттырды. Бұл нәтиже құқықтық құзыреттіліктің тек заң пәндері арқылы ғана емес, жалпы гуманитарлық цикл пәндерінің интеграциясы арқылы тиімді қалыптасатынын дәлелдейді.

Студенттердің құқықтық құзыреттілігін қалыптастыру — бұл үздіксіз және кешенді процесс. Оны анықтаудың критерийлері мен көрсеткіштері білім

беру бағдарламаларының мазмұнын бағалауға мүмкіндік береді. Когнитивті деңгей — іргетас, аксиологиялық деңгей — бағыттаушы, ал іс-әрекеттік деңгей — нәтиже болып табылады.

Психологиялық-педагогикалық цикл пәндері студенттердің бойында «заңға бағынушы азамат» қасиетін ғана емес, «құқықтық сауатты кәсіби маман» бейнесін қалыптастыруға жол ашады. Зерттеу барысында анықталғандай, оқытудың интерактивті әдістерін қолдану және пәнаралық байланысты нығайту студенттердің құқықтық коллизияларды шешуге деген сенімділігін арттырады. Осылайша, құқықтық құзыреттіліктің көрсеткіштері жоғары оқу орнындағы білім беру сапасын айқындайтын маңызды дескрипторлардың біріне айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Безюлева, Г. В. Психолого-педагогическое сопровождение профессиональной адаптации учащихся и студентов : монография / Г. В. Безюлева. – Москва : НОУ ВПО МПСИ, 2008. – 320 с.
2. Насретдинова, В. В. Формирование правовой компетентности студентов в образовательном процессе вуза / В. В. Насретдинова // Педагогическое образование в России. – 2014. – № 10. – С. 138–142.

ОӘЖ 378.147:159.922

ОҚЫТУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЕДЕРГІЛЕРІН АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ЖЕҢУ ЖОЛДАРЫН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ

Эрназаров Б.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье представлены результаты экспериментального исследования психологических барьеров в профессиональной деятельности преподавателей на базе Университета Шымкент (n=50). Автор проанализированы основные виды барьеров: инновационные, эмоциональные и коммуникативные. В ходе исследования выявлена корреляция между педагогическим стажем и уровнем эмоционального выгорания. Предложены и апробированы методы преодоления данных барьеров через систему психологических тренингов. Результаты подтверждают эффективность внедрения программ психологической поддержки для повышения профессиональной устойчивости педагогов.

Summary: The article presents the results of an experimental study on psychological barriers in the professional activities of university faculty members, conducted at Shymkent University (n=50). The author analyzes the main types of barriers, including innovative, emotional, and communicative obstacles. The study identifies a correlation between teaching experience and the level of emotional burnout. Methods for overcoming these barriers through a system of psychological training sessions are proposed and tested. The results confirm the effectiveness of implementing psychological support programs to enhance the professional resilience of educators.

Қазіргі заманғы білім беру парадигмасының трансформациялануы жағдайында оқытушының тұлғалық және кәсіби дамуы – оқу-тәрбие процесінің тиімділігін айқындайтын іргелі факторлардың бірі болып табылады. Білім беру жүйесінің қарқынды цифрлануы, инновациялық технологиялардың енгізілуі

және қоғамның білім сапасына деген талаптарының артуы педагогтың іс-әрекетіне психологиялық жүктемені еселеп арттырды [1]. Осы орайда, оқытушының өз потенциалын толық жүзеге асыруына кедергі келтіретін ішкі және сыртқы факторлардың жиынтығы ретінде қарастырылатын психологиялық кедергілер мәселесі ғылыми-тәжірибелік тұрғыдан аса өзекті болып отыр. Психологиялық кедергі – бұл субъектінің мақсатқа бағытталған белсенділігін тежейтін, оның әлеуметтік-кәсіби адаптациясын қиындататын және эмоционалдық жайсыздық тудыратын ерекше тұлғалық күй [2]. Педагогикалық қызметте мұндай тосқауылдар тек оқытудың өнімділігін төмендетіп қоймай, сонымен қатар маманның кәсіби деформацияға ұшырауына және эмоционалдық сарқылу синдромының қалыптасуына тікелей әсер етеді [3].

Зерттеудің өзектілігі оқытушылардың инновациялық өзгерістерді қабылдау кезіндегі «жаңашылдыққа қарсылық» феноменімен, коммуникативтік құзыреттіліктің жеткіліксіздігімен және өзіндік рефлексияның төмендігімен байланысты. Көптеген педагогтар жаңа білім беру ортасында өзінің кәсіби рөлін қайта бағалауда қиындықтарға тап болады, бұл өз кезегінде мазасыздық, өзіне деген сенімсіздік және мотивациялық дағдарыстарға алып келеді. Осы мәселелердің шешімін табу мақсатында жүргізіліп отырған бұл зерттеу оқытушылардың бойындағы психологиялық кедергілердің табиғатын ашуға және оларды жеңудің ғылыми негізделген алгоритмін әзірлеуге бағытталған.

Зерттеудің нысаны ретінде оқытушылардың кәсіби-психологиялық іс-әрекеті алынса, оның пәні осы іс-әрекет барысында туындайтын психологиялық кедергілер мен оларды еңсерудің тәсілдері болып табылады. Жұмыстың негізгі мақсаты – педагогтарда жиі кездесетін кедергілердің (инновациялық, эмоционалдық, когнитивтік) деңгейін эксперименттік жолмен анықтау және оларды коррекциялаудың тиімді механизмдерін ұсыну. Біздің болжамымыз бойынша, егер оқытушының кәсіби қызметіндегі кедергілердің құрылымы дер кезінде диагностикаланып, арнайы әзірленген психотехникалық жаттығулар мен тренингтер кешені енгізілсе, онда оқытушының эмоционалдық тұрақтылығы артып, кәсіби өсу деңгейі жоғарылайды.

Ғылыми жұмыс барысында кешенді әдіснамалық тәсілдер қолданылды. Теориялық деңгейде отандық және шетелдік психологтардың еңбектеріне ретроспективті талдау жасалды. Ал эмпирикалық кезеңде В.В. Бойконың, К. Роджерстің және басқа да ғалымдардың диагностикалық әдістемелері негізінде констатациялаушы эксперимент жүргізілді. Алынған мәліметтер оқытушылардың еңбек өтілі, жас ерекшелігі және жұмыс жағдайына байланысты сараланып, математикалық-статистикалық өңдеуден өткізілді. Осы зерттеудің нәтижелері білім беру мекемелеріндегі психологиялық қызметтің жұмысын жақсартуға және оқытушылардың кәсіби денсаулығын сақтауға практикалық үлес қосады деп күтілуде.

Шымкент университетінің базасында жүргізілген эксперименттік зерттеу жұмысы оқытушылар құрамының кәсіби іс-әрекетіндегі психологиялық кедергілердің деңгейін анықтауға және оларды жеңудің тиімділігін тексеруге бағытталды. Зерттеу таңдамасына жалпы саны 50 оқытушы қатысып, олардың

жас ерекшеліктері мен педагогикалық еңбек өтілі әртүрлі деңгейлерді қамтыды. Эмпирикалық мәліметтерді жинақтау мақсатында В.В. Бойконың «Эмоционалдық қажу» диагностикасы, инновациялық кедергілерді анықтау сауалнамалары және коммуникативтік тосқауылдарды бағалау әдістемелері қолданылды. Алынған нәтижелер оқытушылардың басым бөлігінде кәсіби қызметтің сапасына кері әсерін тигізетін психологиялық факторлардың бар екенін көрсетті.

Зерттеудің констатациялаушы кезеңінде анықталған көрсеткіштер оқытушылардың ішкі психологиялық жай-күйінің күрделі екенін айқындады. Атап айтқанда, респонденттердің 24%-ында эмоционалдық қажудың жоғары деңгейі байқалса, 42%-ы инновациялық технологияларды енгізу кезінде айтарлықтай когнитивтік және мотивациялық кедергілерге тап болатынын көрсетті. Бұл көрсеткіштер оқытушылардың жаңа білім беру парадигмасына бейімделуі кезіндегі ішкі қарсылықтар мен тұлғалық мазасыздықтың көрінісі болып табылады. Төменде Шымкент университеті оқытушыларының арасында жүргізілген диагностикалық зерттеудің жиынтық нәтижелері пайыздық көрсеткіштермен жүйеленіп көрсетілген.

Кесте 1. Педагогикалық инновациялар жолындағы ЖОО оқытушыларының арасында жүргізілген диагностикалық зерттеудің нәтижесі

Психологиялық кедергілердің түрлері мен деңгейлері	Төмен деңгей (%)	Орта деңгей (%)	Жоғары деңгей (%)
Инновациялық кедергілер (жаңа технологияларды қабылдауға қарсылық)	28	30	42
Эмоционалдық қажу (психофизиологиялық сарқылу)	36	40	24
Коммуникативтік кедергілер (субъект-субъектілік қатынастағы қиындықтар)	44	38	18
Мотивациялық кедергілер (кәсіби дамуға деген қызығушылықтың төмендігі)	32	48	20
Когнитивтік кедергілер (білім мен дағдының жеткіліксіздігін сезіну)	40	34	26

Алынған мәліметтерді тереңірек талдау барысында оқытушылардың еңбек өтілі мен психологиялық кедергілердің арасындағы корреляциялық байланыс анықталды. Мәселен, еңбек өтілі 20 жылдан асатын тәжірибелі оқытушыларда инновациялық кедергілер мен эмоционалдық тұрақсыздық деңгейі жас мамандармен салыстырғанда жоғары екені байқалды. Бұл құбылыс педагогикалық стереотиптердің қалыптасуымен және кәсіби икемділіктің төмендеуімен түсіндіріледі. Ал жас мамандар арасында коммуникативтік кедергілер мен өзіне деген сенімсіздік деңгейі басым болып шықты, бұл олардың әлеуметтік-кәсіби адаптация кезеңінен өтуімен байланысты.

Эксперименттің қалыптастырушы кезеңінде осы кедергілерді жеңу мақсатында арнайы психологиялық тренингтер бағдарламасы мен рефлексиялық

семинарлар циклі жүзеге асырылды. Бұл бағдарламаның аясында оқытушыларға стресске төзімділікті арттыру, конфликтологиялық құзыреттілікті дамыту және тайм-менеджмент дағдыларын қалыптастыру бойынша практикалық жұмыстар жүргізілді. Эксперимент соңындағы бақылау өлшемдері (пост-тест) жүргізілген жұмыстардың тиімділігін дәлелдеді. Атап айтқанда, жоғары деңгейдегі эмоционалдық қажу көрсеткіші 24%-дан 12%-ға дейін төмендеп, оқытушылардың инновациялық белсенділігі 15%-ға артты.

Қорытындылай келе, Шымкент университеті оқытушыларының бойындағы психологиялық кедергілердің негізгі себептері ретінде кәсіби қызметтің жоғары қарқындылығы, әлеуметтік-психологиялық қолдаудың жеткіліксіздігі және тұлғалық-кәсіби рефлексияның дамымауы анықталды. Эксперименттік зерттеу нәтижелері оқытушылардың психологиялық кедергілерін жеңу үшін тұрақты түрде психологиялық мониторинг жүргізу және олардың эмоционалдық интеллектін дамытуға бағытталған корпоративтік шараларды ұйымдастыру қажеттілігін ғылыми тұрғыдан негіздеп берді. Бұл зерттеу жұмысы жоғары мектеп педагогтарының кәсіби құзыреттілігін арттыру мен олардың психологиялық саулығын сақтаудың теориялық және практикалық моделін құруға негіз болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бездухов, В. П. Психологические барьеры в профессиональной деятельности учителя : монография / В. П. Бездухов, С. Е. Мишина. – Самара : Изд-во СамГПУ, 2021. – 204 с.
2. Маркова, А. К. Психология профессионализма преподавателя : учебное пособие / А. К. Маркова. – М. : Знание, 2019. – 312 с.
3. Психологиялық кедергілерді диагностикалау және түзету : оқу-әдістемелік құрал / құраст. А. М. Назарбекова. – Алматы : Эверо, 2022. – 156 б.

УДК 004.8:37

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Baitenova Aigul Altynbekovna
Shymkent University
Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Қазіргі заманның ең ықпалды технологияларының бірі-Жасанды Интеллекттің (AI) артықшылықтары мен кемшіліктерін қарастырады. Ол ВИРТУАЛДЫ көмекшілер, денсаулық сақтау жүйелері және автоматтандыру технологиялары сияқты қолданбалар арқылы ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ күнделікті өмірге қалай енетінін зерттейді. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ негізгі артықшылықтарына тиімділікті арттыру, жоғары дәлдік, денсаулық сақтаудағы инновациялар, қайталанатын тапсырмаларды автоматтандыру және шешім қабылдауды жақсарту кіреді. Дегенмен, эссе сонымен қатар жұмыс орындарының ауысуы, жоғары шығындар, адамның шығармашылығы мен эмоцияларының болмауы, этикалық мәселелер және технологияға тәуелділіктің артуы сияқты маңызды кемшіліктерді көрсетеді. Талдау НЕГІЗІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ

оң және теріс әсерлері бар және оның болашағы қоғамның жауапты және этикалық пайдалануына байланысты деген қорытындыға келді.

Резюме: В этой статье рассматриваются преимущества и недостатки искусственного интеллекта (ИИ), одной из самых влиятельных технологий современной эпохи. В нем рассматривается, как ИИ интегрируется в повседневную жизнь с помощью таких приложений, как виртуальные помощники, системы здравоохранения и технологии автоматизации. Основными преимуществами ИИ являются повышенная эффективность, высокая точность, инновации в здравоохранении, автоматизация повторяющихся задач и улучшение процесса принятия решений. Однако в эссе также подчеркиваются существенные недостатки, в том числе сокращение рабочих мест, высокие затраты, отсутствие у людей творческого потенциала и эмоций, этические проблемы и растущая зависимость от технологий. На основе проведенного анализа делается вывод, что искусственный интеллект оказывает как положительное, так и отрицательное воздействие, и его будущее зависит от ответственного и этичного использования обществом.

Artificial Intelligence (AI) is one of the most transformative technologies of the 21st century. It is rapidly changing how people live, work, and communicate. From voice assistants and recommendation systems to self-driving cars and medical diagnostics, AI has become deeply integrated into everyday life. However, despite its impressive capabilities, AI also raises serious concerns regarding ethics, employment, and human dependency. This essay explores both the advantages and disadvantages of artificial intelligence, supported by facts, examples, and analytical insights.

What is Artificial Intelligence?

Artificial Intelligence refers to machines or software that can perform tasks that typically require human intelligence. These tasks include learning, reasoning, problem-solving, perception, and language understanding.

Examples of AI applications include:

Virtual assistants (such as Siri or Google Assistant)

Self-driving vehicles

Chatbots

Facial recognition systems

Advantages of Artificial Intelligence

1. Increased Efficiency and Productivity

AI systems can process large amounts of data much faster than humans. According to various studies, AI-powered automation can increase business productivity by up to 40%. Machines do not experience fatigue, allowing them to operate continuously without breaks.

Example: In manufacturing, robots can assemble products 24/7 with minimal errors.

2. Accuracy and Reduction of Human Error

AI systems can achieve high levels of accuracy when properly trained. In fields such as healthcare, AI can analyze medical images with great precision.

3. Innovation in Healthcare (Real-Life Fact)

Artificial Intelligence has significantly improved healthcare and has already saved real human lives.

Example: In 2024, a woman in the United States was diagnosed with early-stage lung cancer with the help of AI. Doctors were uncertain about a small lung abnormality, but an AI system identified a 64% probability of cancer. As a result, further tests confirmed the diagnosis at an early stage, and timely treatment saved her life.

In another case, hospitals in the United Kingdom introduced AI systems capable of diagnosing skin cancer with up to 99.9% accuracy. This technology allowed thousands of patients to receive faster and more accurate diagnoses, while also reducing the workload of doctors.

4. Automation of Repetitive Tasks

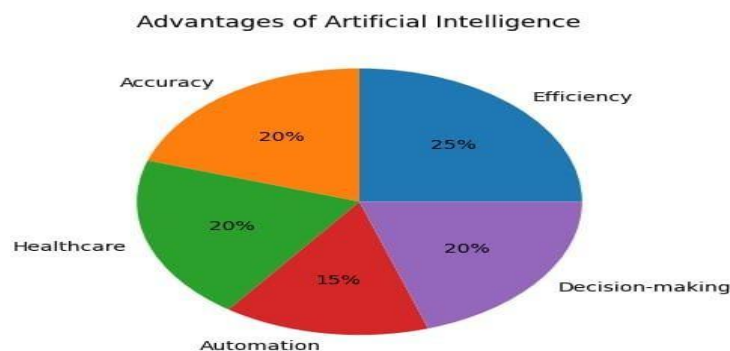
AI can handle repetitive and monotonous tasks, allowing humans to focus on more creative and strategic activities.

Example: Data entry, customer support through chatbots, and scheduling tasks can be automated.

5. Improved Decision-Making

AI can analyze patterns and trends in large datasets, supporting more effective decision-making.

Example: Businesses use AI to predict customer behavior and improve marketing strategies.



Disadvantages of Artificial Intelligence

1. Job Displacement

One of the major concerns is that AI may replace certain categories of human workers.

Fact: According to the World Economic Forum, approximately 85 million jobs may be displaced by AI by 2025.

2. High Costs

Developing and maintaining AI systems is expensive. It requires advanced hardware, specialized software, and highly skilled professionals.

3. Lack of Creativity and Emotion

AI lacks human emotions, creativity, and moral judgment. It cannot think beyond its programmed capabilities.

4. Ethical and Privacy Issues (Real-Life Fact)

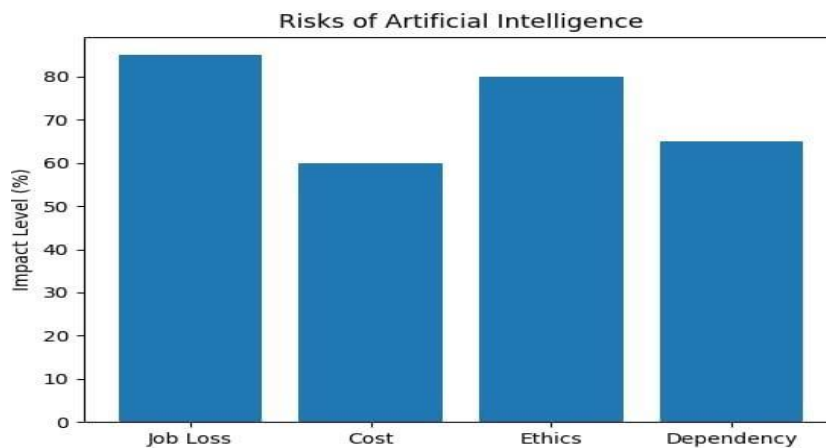
AI systems often collect and analyze large amounts of personal data, raising serious concerns about privacy and security.

Example: In 2025, a woman in the United States was wrongfully arrested due to an error in facial recognition technology. The AI system incorrectly identified her as a criminal, even though she had never been involved in the crime. As a result, she spent several months in detention before the mistake was discovered.

In another case, criminals used AI-generated deep fake technology to impersonate real people and steal large amounts of money. These examples demonstrate that AI can misuse personal data and lead to serious consequences.

5. Dependency on Technology

Excessive reliance on AI may reduce human skills and critical thinking abilities, leading to overdependence on technology.



Critical Analysis

Artificial Intelligence is neither entirely beneficial nor entirely harmful. Its impact depends on how it is developed and used by humans. Governments and organizations must establish clear regulations and ethical standards to ensure responsible use of AI. Balancing technological innovation with ethical responsibility is essential to maximizing benefits while minimizing risks.

Conclusion

Artificial Intelligence is significantly shaping the future of humanity. It offers numerous advantages, such as efficiency, accuracy, and innovation, while also presenting serious challenges, including job displacement and ethical concerns. To achieve sustainable development, society must adopt AI responsibly, ensuring that its benefits are distributed fairly and ethically.

“Artificial Intelligence is not just a technology — it is a turning point in human history.”

References

1. World Economic Forum. (2020). The Future of Jobs Report.
2. People Magazine. (2024). AI helped diagnose lung cancer and saved a patient’s life.
3. The Times UK. (2024). NHS introduces AI for instant skin cancer diagnosis.
4. OECD AI Policy Observatory. (2024). AI-related incidents and risks database.
5. The Guardian. (2025). Wrongful arrest caused by facial recognition error.
6. Axios. (2025). AI in early cancer detection research.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND EDUCATION RESEARCH IN TURKEY: A CONTENT ANALYSIS OF TR DİZİN AND YÖKTEZ STUDIES

Beytunur Tecimer
Gazi University, Ankara, Turkey

Түйін: Бұл мақала TR Dizin және YÖKTEZ дерекқорларында жарияланған жасанды интеллект және білім тақырыбындағы ұлттық зерттеулерді мазмұндық талдау арқылы қарастырады. TR Dizin және YÖK Ұлттық диссертациялар орталығы дерекқорларында орналасқан барлығы 25 жұмыс жарияланған жылы, кілттік сөздері, қатысушы топтары, әдістері, айнымалылары және негізгі тақырыптары бойынша бағаланған.

Нәтижелер көрсеткендей, соңғы жылдары бұл салада жарияланым саны айтарлықтай артқан, әсіресе 2024 және 2025 жылдары қарқынды өсу байқалған. Зерттеулердің басым бөлігі мектеп негізіндегі мүдделі тараптарға, яғни мұғалімдерге, оқушыларға және білім беру басшыларына бағытталғаны анықталған. Ең жиі қаралатын айнымалылар — көзқарас, қабылдау, хабардарлық және қолдану деңгейі. Соңғы зерттеулерде эмоцияны талдау, этика, түсіндіруге болатын жасанды интеллект және үлкен деректер тәсілдері де көріне бастады. Әдіснамалық тұрғыдан алғанда, саланың әртүрлілігі айқын көрініп, онда сапалық, сандық, аралас, библиометриялық, дизайнға негізделген және үлкен деректер зерттеулері бар екені анықталған. Дегенмен, әдебиетте ата-аналардың рөлін қарастыратын бірде-бір жұмыс кездеспеген. Зерттеу болашақта отбасылық аспектіні де қамтитын, толыққанды зерттеулерге қажеттілікті көрсетеді. Бұл нәтиже әдебиеттегі маңызды зерттеу бос орнын айқындайды.

Резюме: Эта статья рассматривает национальные исследования по теме искусственного интеллекта и образования, опубликованные в базах данных TR Dizin и YÖKTEZ, с помощью контент-анализа. Всего было проанализировано 25 исследований из этих баз данных с точки зрения года публикации, ключевых слов, групп участников, методов, переменных и основных тем.

Результаты показывают, что в последние годы количество публикаций в этой области значительно возросло, особенно в 2024 и 2025 годах, наблюдается быстрый рост. Большинство исследований сосредоточено на школьных заинтересованных сторонах — учителях, учениках и руководителях образовательных учреждений. Наиболее часто изучаемыми переменными являются отношение, восприятие, осведомлённость и уровень использования. В последних исследованиях также стали заметны такие направления, как анализ эмоций, этика, объяснимый искусственный интеллект и подходы работы с большими данными. С точки зрения методологии область демонстрирует значительное разнообразие: представлены качественные, количественные, смешанные, библиометрические, дизайн-ориентированные и исследования больших данных. Однако в литературе не обнаружено ни одного исследования, охватывающего роль родителей. Исследование показывает необходимость более комплексных исследований в будущем, включающих семейный аспект, что указывает на важный пробел в существующей литературе.

Artificial intelligence (AI) has become one of the most visible transformative elements in the field of education in recent years. It is used in numerous areas, including learning design, assessment and evaluation, educational management, adaptive learning, content creation, and student support systems [1]. In Turkey, there has also been a notable increase in research focusing on the relationship between AI and education. However, the growth of a field does not necessarily mean that all actors and

all dimensions are covered in a balanced manner. Therefore, the existing literature needs to be examined systematically.

The aim of this study is to identify the main trends, methodological preferences, prominent themes, and research gaps in studies conducted in Turkey on AI and education. For this purpose, two national data sources were analyzed together: TR Dizin and the YÖK National Thesis Center. This approach allowed both peer-reviewed journal articles and graduate theses to be evaluated, providing a more comprehensive view.

This research was conducted using a content analysis method based on document review, which is a qualitative research approach. The final dataset consists of 25 studies, of which 17 are journal articles published in TR Dizin and 8 are graduate theses from YÖKTEZ. The following criteria were applied when selecting studies for inclusion:

Inclusion criteria:

- Published in the last five years (2021–2025);
- Directly addressing the relationship between AI and education;
- Containing an educational context in the title and/or abstract, such as education, teaching, learning, educational management, educational technologies, students, teachers, schools, educational policy, or instructional design;
- Indexed in TR Dizin or YÖKTEZ.

Exclusion criteria:

- Studies including the term AI but not related to education, such as in health, biochemistry, engineering, or similar fields;
- Studies using the term “education” only in the context of machine learning but not related to teaching and learning;
- Records that do not make a direct contribution to the research problem.

Studies that included the concept of AI but fell outside the field of education were excluded. Excluded theses focused on AI applications in health and engineering and did not include educational processes, stakeholders, or contexts. This decision was made to ensure that the dataset directly serves the research problem. Studies were analyzed in terms of publication year, keywords, parent-child age groups, sampling methods, sample size, variables, focus topics, research methods, and data collection tools.

The findings indicate that the field has grown particularly rapidly in 2024 and 2025, with the majority of studies published in these two years. This result shows that research on AI and education in Turkey has gained strong momentum in recent years. This finding is consistent with the results presented in bibliometric studies [2], [3].

The most frequently used keywords are “artificial intelligence,” “education,” “teacher,” “student,” and “educational technologies.” In recent studies, concepts such as “ChatGPT,” “sentiment analysis,” “social media,” “ethics,” and “explainable artificial intelligence” have also become visible [4], [5]. This indicates that the field is expanding beyond technical discussions toward affective, ethical, and social dimensions.

In terms of participants and units of analysis, the literature is largely based on teachers, students, and educational administrators. Some studies have also focused on children at the preschool and secondary education levels [6], [7]. In addition, certain studies have been conducted using publication datasets, social media data, or system outputs [2], [8], [9]. This reflects methodological diversity. However, there is no study in the dataset in which parents participate directly. This finding represents the most important result of the study. Families play a determining role in children's educational experiences. Especially in AI-supported learning environments, parents' attitudes toward technology can directly affect their children's digital learning processes. Nevertheless, no study has been found in the national literature that examines parents' attitudes toward artificial intelligence or their concerns regarding their children's education. This highlights a significant research gap in the field.

The most frequently examined variables in the studies are attitude, perception, awareness, and usage level. This finding shows that the literature has largely developed along the axes of readiness, acceptance, and usage [6], [10]. In addition, concepts such as ethics, trust, explainability, data security, and emotion have also become more visible in recent years [4], [5], [9]. This indicates that the field is gradually addressing increasingly complex questions.

From a methodological perspective, qualitative studies stand out. In particular, interview-based research focusing on the perspectives of teachers, students, and administrators is notable [6], [8], [11]. At the same time, the presence of quantitative, mixed-method, bibliometric, social network analysis, design-based, experimental, and big data studies indicates that the field has a highly diverse methodological structure. This result is consistent with the interdisciplinary nature of research on artificial intelligence and education.

In conclusion, the literature on artificial intelligence and education in Turkey is growing rapidly and becoming thematically richer. However, this growth does not cover all stakeholders in a balanced manner. While teachers, students, and administrators are strongly represented, parents' attitudes toward AI, their concerns about their children's education, and the family dimension are noticeably underrepresented. Therefore, future studies need to adopt a more comprehensive approach that includes the family dimension and specifically addresses parents' attitudes, levels of trust, and concerns.

References

1. Temur S. Artificial intelligence and education: Current applications and future perspectives. *Trakya University Journal of Social Sciences*. 2025. Cilt 27(1). S. 162–178.
2. Uysal M., Topal M., Kaymak Z. D. Artificial intelligence and education: An insight through bibliometric analysis. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2024. Cilt 21(2). S. 450–470.
3. Bardakcı S. Yapay zekâ-eğitim ilişkisine bütüncül bakış: Bir bilim haritalama çalışması. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 2024. Cilt 12(3). S. 1080–1114.
4. Tınmaz H. From transparency to trust: A literature review on explainable AI in educational systems. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 2025. Cilt 21(3). S. 999–1018.
5. Özer M., Tanberkan H., Perc M. Artificial intelligence threatens critical thinking in education systems. *Journal of Higher Education and Science*. 2025. Cilt 15(2). S. 157–164.

6. Özaltı A. Öğretmenlerin yapay zeka farkındalık düzeylerinin incelenmesi ve eğitim-öğretimde yapay zeka kullanımına ilişkin hizmet içi eğitim: Bir program tasarısı önerisi. Yüksek lisans tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi. 2025.
7. Günerhan Sadık A. Ortaöğretim öğrencilerinin yapay zeka eğitim süreçlerinde algılarının incelenmesi. Yüksek lisans tezi. Kocaeli Üniversitesi. 2024.
8. Bayındır E. Eğitim alanında yapılan yapay zeka çalışmalarının sosyal ağ analizi ile incelenmesi. Yüksek lisans tezi. Bahçeşehir Üniversitesi. 2023.
9. Topallı T. C. Türkiye’de yaşanan zorunlu uzaktan eğitim süreçlerine ilişkin X gönderilerinin yapay zeka destekli duygu analizi. Doktora tezi. Anadolu Üniversitesi. 2025.
10. İmamoğlu Akman G., Akman Y. Eğitim inançları ve yapay zekâ: Öğretmen adayları üzerine bir araştırma. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi. 2025. Cilt 16(1). S. 911–928.
11. Yaylak E. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin yapay zekâ araçlarını eğitim süreçlerinde kullanımına yönelik görüşleri. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi. 2025. Özel Sayı. S. 185–206.

УДК 378.147:81'23

INTERRELATIONSHIP BETWEEN AUTOMATION AND INTUITION IN STUDENTS' SPEECH ACTIVITY

Ganieva Mukhabbat Lutfullaevna

Teacher of the Department of "Primary Education Methodology", Faculty of Pedagogy,
Shakhrisabz State Pedagogical Institute

Abstract: The processes of automation in students' speech activity and the mechanisms of the formation of speech intuition are analyzed in depth. The relationship between the automation of speech skills and the development of intuitive speech is substantiated from a psychological and pedagogical point of view. Also, effective methods and didactic conditions for the development of speech intuition in students are highlighted.

Keywords: speech activity, automation, speech intuition, psychological processes, pedagogical approach, communicative competence, cognitive mechanisms.

The modern education system is aimed at ensuring the comprehensive development of the individual, and the role of speech activity in this is invaluable. The student's ability to express his thoughts freely, clearly and logically determines not only his level of knowledge, but also his communicative competence.

In nature and society, a phenomenon as complex, multifaceted, multi-layered, multi-dimensional, with such a harmony of form and content as human language is rarely found. Despite the fact that language performs a number of functions, such as knowing the world, accumulating and preserving knowledge, transmitting it to future generations, and realizing spiritual categories, the main attention has always been paid to its function of ensuring communication between people. Interpreting language only as a means of communication between people is nothing more than simplifying this extremely complex and magnificent phenomenon of human nature, equating it to an artificial language (for example, Esperanto) that is completely devoid of a specific national image or national-spiritual basis, equating it to a conditional “language” created for the purpose of regulating traffic. If language were only a means of

communication. It would have become something very simple, unpretentious and poor [1,2].

However, language is incomparably rich, full of magic and art, spirit and spirituality, beauty and perfection.

A true speech culture is formed on the basis of such a colorful and creative perception of language.

It is clear that speech culture is an important sign of the cultural and educational development of society, the spiritual maturity of the nation. Cultural speech in the true sense is one of the extremely important elements of the general cultural level of a person. Therefore, it is not for nothing that today, when spiritual and educational reforms have been declared a priority direction of state policy in our country, improving speech culture skills and qualifications, adequately considering the problems of cultural speech at all stages of educational processes, has become more relevant than ever [3,4].

Speech activity is considered as a means of human assimilation of social experience and its transfer to others. Psychologists consider speech as a separate type of activity, and include the following stages: motivational stage (the emergence of the need for speech), planning stage (formation of thought), implementation stage (expression of speech), control stage (evaluation of one's own speech). The effective functioning of these stages largely depends on the degree of formation of speech skills.

Speech automation is the process of speech units (words, grammatical constructions) leaving conscious control and reaching the level of automatic use.

At the automated stage, speech elements are used quickly and freely. At the same time, the speed of speech increases, errors decrease, and attention is focused on other aspects (content, communication). It is formed on the basis of psychological mechanisms such as long-term memory, experience and repetition, associative connections, and reflexive activity [5,6].

A student with developed speech intuition thinks quickly, stops less in speech, easily enters into communication, and is adaptable to the situation. Automation and intuition are closely related processes, one of which serves the development of the other.

Automated knowledge and skills are consolidated at the subconscious level, which creates intuitive speech. Therefore: automation → leads to the formation of intuition, intuition → ensures the rapid application of automated knowledge. When these processes are combined, the student's speech becomes fluent, clear, logical, natural. On the contrary, if automation is insufficient, interruptions, hesitations and errors often occur in the student's speech.

To develop speech automation and intuition in students, a communicative approach is used - activating speech activity by involving students in real communication, interactive methods are used - role-playing games, debates, "brainstorming" and other methods.

In the development of speech intuition, psychological factors such as motivation, self-confidence, emotional state and social environment play an important role. In

particular, a free and supportive environment increases the student's speech activity [7,8].

Automation and speech intuition in students' speech activity are inextricably linked processes. Through the automation of speech skills, intuitive speech is formed in students, which significantly increases their communicative competence. Therefore, systematic exercises, interactive methods, and the creation of an environment of free communication are important in the pedagogical process. As a result, the student's speech becomes fluent, free and effective.

Speech activity is a complex mental process that is inextricably linked with thinking, memory, attention and perception. In particular, the automation of the speech process and the development of speech intuition are of great importance in increasing the student's speech competence.

To make a speech effective, metonymy and metaphor, which are considered figurative means of language, are used. In the relationship between speech culture and psychology, the speaker's taking into account the mood of people when expressing one or another idea is of primary importance. It is necessary to deliver a speech based on the mood of each person, and of the listener in general. Sincere communication with the listeners should always be the main task of the speaker. It is necessary to think about how to say the most necessary thing without seeing or feeling the facial and eye expressions of the listeners. Such necessary things should be said when everyone's attention is drawn.

In order not to be embarrassed in front of the audience all the time, not to use inappropriate words and phrases, the speaker should deeply consider the psyche of the people, try to find things that interest them, and not go on to other topics or events.

Each speaker should know well how his speech is structured, what figurative language means are used in which cases, in which part of the speech, they affect the mood of the audience, change their mood. Only then can the intended goal be achieved [9].

The culture of speech is inextricably linked with such disciplines as aesthetics, fiction, literary studies, and literary criticism. Because a good speech should give the listener aesthetic pleasure, it should excite him. An artistic speech is an impressive speech, thereby influencing the minds of people. The speaker of such a speech uses artistic figurative means very widely.

Thus, the field of speech culture interacts with many other disciplines. In particular, its connection with linguistics, methodology, oratory, textual studies, psychology, philosophy and literary studies is very strong.

References

1. Ministry of Public Education of the Republic of Uzbekistan. Normative documents on language teaching methodology, 2020.
2. Gaybullayev A. Fundamentals of language teaching methodology. Tashkent, 2020.
3. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. Longman, 2015.
4. Krashen S. Principles and Practice in Second Language Acquisition. Oxford: Pergamon, 1982.
5. Leontyev A.A. Psycholinguistics. Moscow: Nauka, 1997.

6. Nurullaeva Sh. Theory and methodology of modeling pedagogical training of future primary school teachers. Ph.D. in Pedagogy ... diss. Karshi – 2021. 264 p.
7. Richards J.C., Rodgers T. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge UP, 2014.
8. Skinner B. Verbal Behavior. New York: Appleton-Century, 1957.
9. Vygotsky L.S. Thought and Language. Cambridge: MIT Press, 1986.

UDC 37.048.4

EXAMINATION OF THE PROFESSIONAL DECISION-MAKING COMPETENCY LEVELS OF HIGH SCHOOL STUDENTS

¹Hilal Keklikci Dalak²Yücel Gelişli

¹ Gazi Üniversitesi Doktora Öğrencisi, Giresun,

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara,

Түйін: Мақалада жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзіндік тиімділігі және мамандық таңдауға әсер ететін факторлар қарастырылады. 457 оқушының деректері негізінде ұлдарда және кәсіби, діни мектеп оқушыларында өзіндік тиімділік деңгейі жоғары екені анықталды. Сондай-ақ сынып жоғарылаған сайын бұл көрсеткіштің біртіндеп артатыны байқалды. Ең танымал бағыттар — медицина, гастрономия және инженерия. Мамандық таңдауда негізгі факторлар ретінде қызығушылық, жұмысқа орналасу мүмкіндігі, табыс, қабілет және бедел анықталды, ал ата-ананың ықпалы әлсіз деңгейде екені көрсетілді.

Резюме: В статье рассматривается профессиональная самооффективность старшеклассников и факторы выбора профессии. На основе данных 457 учащихся установлено, что уровень самооффективности выше у мальчиков и у учащихся профессиональных и религиозных школ. Также отмечено постепенное повышение показателей с ростом класса. Наиболее предпочтительные направления — медицина, гастрономия и инженерия. Основными факторами выбора профессии являются интерес, возможность трудоустройства, доход, способности и престиж, при этом влияние родителей выражено слабо.

Although a profession is a set of activities aimed at earning income, it is not only related to financial gain but is also an important decision associated with choosing a lifestyle [1, 2]. Many theories consider career choice as a developmental process of the individual and indicate that it requires a certain level of maturity [3]. Individuals who choose a profession in line with their abilities and interests tend to have a more successful and satisfying professional life [4].

Adolescence is a critical period in which an individual determines their future life and career direction. During this period, students are expected to make decisions in accordance with their interests and abilities [5]. Career decision-making competence refers to an individual's belief in their ability to gather information about occupations, set goals, and develop plans [6].

Research shows that this competence may vary depending on gender, school type, and grade level. In addition, factors such as family support, career anxiety, and personal motivation also influence career choice [7, 8].

Accordingly, the aim of this study is to analyze high school students' career decision-making competence according to different variables and to identify the main factors affecting their career choices.

This study employed a descriptive survey design aimed at examining high school students' career decision-making competence and the factors influencing their career choices. A total of 457 students (228 females, 229 males) participated in the study. The participants were enrolled in vocational and technical schools, physics-mathematics schools, general education schools, religious schools, and social sciences high schools.

The data were collected using the "Career Decision-Making Competence Scale" [9] and a structured interview form consisting of two questions. The reliability coefficient (α) of the scale was 0.76.

For data analysis, descriptive statistics, independent samples t-test, ANOVA, as well as non-parametric tests including Kruskal–Wallis H and Mann–Whitney U tests were used.

The distribution of high school students participating in the study according to school type, grade level, and gender is presented in Table 1.

Table 1. Distribution of High School Students by School Type, Grade Level, and Gender

Variable	Category	Female (N)	Female (%)	Male (N)	Male (%)	Total (N)	Total (%)
School Type	Science High School	66	55.0	54	45.0	120	100
	Anatolian High School	75	63.6	43	36.4	118	100
	Imam Hatip High School	12	34.3	23	65.7	35	100
	Social Sciences High School	14	66.7	7	33.3	21	100
	Vocational High School	61	37.4	102	62.6	163	100
Grade Level	9th Grade	57	58.8	40	41.2	97	100
	10th Grade	53	51.0	51	49.0	104	100
	11th Grade	70	48.3	75	51.7	145	100
	12th Grade	48	43.2	63	56.8	111	100
Total		228	49.9	229	50.1	457	100

Table 1 shows that the number of female and male students is almost equal. There are 228 female students and 229 male students. The number of students attending vocational high schools is 163, science high schools 120, and Anatolian high schools 118. The numbers of students in Imam Hatip and Social Sciences high schools are 35 and 21, respectively. Regarding grade levels, the distribution is 97, 104, 145, and 111 students. It is observed that the distribution of students across grade levels is relatively balanced.

The career decision-making competence scores of high school students by gender are presented in Table 2.

Table 2. t-Test Results of Career Decision-Making Competence Scores by Gender

Gender	N	$\bar{X}$	S	df	t	p
Female	228	103.30	17.60	455	-4.216	.000*
Male	229	110.07	16.68			

*p< .01

According to Table 2, there is a statistically significant difference in high school students' career decision-making competence scores by gender [$t(455) = -4.216$; $p < .01$]. When the mean scores are examined, this difference is in favor of male students. Accordingly, male students have higher career decision-making competence than female students.

The variation in high school students' career decision-making competence scores according to school type was also analyzed and is presented in Table 3.

Table 3. Kruskal–Wallis H Test Results for Career Decision-Making Competence Scores of High School Students by School Type

School Type	N	Mean Rank	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Science High School	120	209,68	4	12,477	,014	1-3*
Anatolian High School	118	211,97				1-5**
Imam Hatip High School	35	264,97				2-3*
Social Sciences High School	21	203,57				2-5*
Vocational High School	163	251,10				

*p< .05; **p< .01

High school students' career decision-making competence scores show a statistically significant difference according to school type [$\chi^2(4) = 12.477$; $p < .05$]. To determine which groups caused this difference, pairwise comparisons were conducted using the Mann–Whitney U test. The results indicated significant differences between science high school students and both Imam Hatip and vocational high school students, as well as between Anatolian high school students and both Imam Hatip and vocational high school students. Accordingly, the scores of vocational and Imam Hatip high school students significantly differ from those of Anatolian and science high school students.

As shown in Table 3, the mean ranks of Imam Hatip and vocational high school students are higher than those of science and Anatolian high school students. Therefore, Imam Hatip high school students have higher career decision-making competence than science and Anatolian high school students. Similarly, vocational high school students also demonstrate higher career decision-making competence compared to science and Anatolian high school students.

The variation in high school students' career decision-making competence scores according to grade level is presented in Table 4.

Table 4. ANOVA Results for Career Decision-Making Competence Scores of High School Students by Grade Level

Source of Variance	Sum of Squares	df	Mean Square	F	p	Significant Difference
Between Groups	3147.49	3	1049.17	3.499	.016*	9-12
Within Groups	135824.00	453	299.83			
Total	138971.50	456				

*p< .05

Table 4 shows that there is a statistically significant difference in career decision-making competence scores according to grade level, and this difference is observed between 9th and 12th grade students. In order to determine in favor of which grade level this difference occurs, descriptive statistics of career decision-making competence scores by grade level are presented in Table 5.

Table 5. Descriptive Statistics of Career Decision-Making Competence Scores by Grade Level

Grade Level	N	$\bar{X}$	S
9	97	102,71	15,65
10	104	105,63	18,60
11	145	107,37	16,60
12	111	110,28	18,34
Total	457	106,69	17,46

Table 5 shows that students' career decision-making competence scores increase as grade level rises. Considering that students are approaching graduation and will choose a field in university entrance exams, their career decision-making competence also gradually increases over time. However, a statistically significant difference is found only between 9th and 12th grade students.

The first question in the structured interview form asked students which profession they were considering choosing. The responses were analyzed according to gender, grade level, and school type, and are presented in Table 6.

Table 6. Distribution of Students' Intended Career Choices by Gender and Grade Level

Professions	Female	Male	9th Grade	10th Grade	11th Grade	12th Grade
	N	%	N	%	N	%
I don't know	23	10.1	21	9.2	5	5.2
Religious Services	-	-	1	0.4	-	-
Education	12	5.3	12	5.2	1	1
Gastronomy	36	15.8	60	26.2	25	25.8
Security	4	1.8	14	6.1	2	2.1
Services	17	7.5	14	6.1	7	7.2
Law	22	9.6	6	2.6	16	16.5
Engineering / Architecture	41	18	53	23.1	22	22.7
Health	69	30.3	29	12.7	14	14.4
Arts	4	1.8	-	-	3	3.1

Sports	-	-	13	5.7	1	1
Trade	-	-	6	2.6	1	1
Total	228	100	229	100	97	100

When examined by gender, the professions most frequently preferred by high school students are gastronomy-related fields, followed by health and engineering–architecture professions. The least preferred professions are sports, arts, and religious services. It is also noteworthy that 10.1% of female students and 9.2% of male students reported that they had not yet decided on a profession.

Regarding grade level, it is observed that indecision increases as grade level rises. While 5% of 9th-grade students had not made a career choice, this rate increases to 12.4% in 11th grade and 11.7% in 12th grade. 9th and 12th-grade students tend to prefer gastronomy and engineering–architecture fields, whereas 10th and 11th-grade students prefer health and engineering–architecture professions more frequently. 9th-grade students report lower preferences for professions related to religion, sports, arts, and trade. Among 12th-grade students, no preferences were observed for religious or arts-related professions.

Table 7 presents a summary of the professions that high school students are considering, classified according to school type.

Table 7. Distribution of High School Students' Intended Career Choices by School Type

Professions	Science High School	Anatolian High School	Imam Hatip High School	Social Sciences High School	Vocational High School
	N	%	N	%	N
I don't know	2	1.7	18	15.3	2
Religious Services	-	-	-	-	1
Education	2	1.7	11	9.3	6
Gastronomy	-	-	-	-	2
Security	3	2.5	6	5.1	3
Services	2	1.7	8	6.8	-
Law	-	-	12	10.2	3
Engineering / Architecture	48	40.0	30	25.4	9
Health	62	51.7	26	22.0	5
Arts	-	-	2	1.7	-
Sports	-	-	3	2.5	4
Trade	1	0.8	2	1.7	-
Total	120	100	118	100	35

According to Table 7, the most frequently preferred professions among science and Anatolian high school students are health and engineering–architecture fields. It is noteworthy that students attending science high schools do not report preferences in religion, gastronomy, law, arts, or sports-related professions. Imam Hatip high school students' career choices are mainly concentrated in engineering–architecture and

education fields. Social sciences high school students predominantly prefer law-related professions, while vocational high school students primarily prefer gastronomy-related careers.

The second question in the interview form asked about the factors influencing career choice. The responses are presented by gender in Table 8.

Table 8. Distribution of Factors Influencing Career Choice by Gender

Factors	Female	Male	Total
Family Pressure	11	7	18
Working Hours	20	19	39
Future Anxiety	52	34	86
Being Interested	159	147	306
Easy Employment	80	50	130
Financial Income	79	74	153
Prestige	65	89	154
Being Talented	78	68	146
Opportunity to Go Abroad	85	61	146

According to Table 8, the majority of students prioritize their interests and abilities in career choice. When the factors influencing career selection are examined, the most important ones are interest, opportunity to go abroad, easy employment, financial income, talent, and prestige. Male students stated that, after interest, prestige is also an influential factor in their career choices. It is also noteworthy that family pressure plays a very limited role in career selection.

The study showed that high school students' level of professional self-efficacy depends on gender, school type, and grade level. It was found to be higher among male students, which can be explained by social and cultural factors as well as differences in socialization conditions. It was also revealed that students in vocational and religious schools feel more confident in their career choices compared to students in general education and science-oriented schools, which is associated with earlier career orientation and more practice-based training.

Across grade levels, an increase in confidence was observed from 9th to 12th grade, with a statistically significant difference particularly between 9th and 12th grades. This is explained by increasing age-related maturity and the approaching need for career selection.

In terms of professional preferences, gastronomy, medicine, engineering, and architecture are the most preferred fields, while sports, arts, and religious professions are the least popular. Career choice is mainly determined by personal interests and abilities, as well as external factors such as income, prestige, and employment opportunities. At the same time, family support plays more of a guiding and supportive role rather than a restrictive one.

Recommendations. The main factors influencing high school students' career choices include opportunities to go abroad, easy employment, and financial considerations. These factors may negatively affect career decision-making. For

individuals to lead a satisfying life, it is essential that they choose a profession they genuinely enjoy. Therefore, selecting a career in line with personal interests and abilities is highly important. In this context, educational policies and employment programs should be reviewed, and opportunities for interest- and ability-based career selection should be promoted.

List of References

1. Kuzgun, Y. (1994). Çağdaş insanın en önemli kararı meslek seçimi, Bilim ve Teknik, http://vizyon21yy.com/documan/egitim_ogretim/rehberlik/mesleki_tanitim/Meslek_Secimi.pdf, 26.12.2013.
2. Altun, İ. (2000). Kocaeli Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin kişisel değerleri ve meslek seçimlerine etki eden faktörler. I. Uluslararası & VIII. Ulusal Hemşirelik Kongresi Kitabı, Antalya: 75- 77.
3. Çınar, Ç. (2011). Lise son sınıf öğrencilerinin meslek seçimi kararlarında benlik algısının önemi. Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
4. Sarıkaya, T., & Khorshid, L. (2009). The investigation of the factors that affect university students' profession choice: university students' profession choice. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 7, 393-423.
5. Özen, S. A., & Zorlu, E. (2024). Lise öğrencilerinin kariyer kaygılarını yordamada kariyer bilinci ve mesleki kararsızlığın rolü. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26(3), 425-432. <https://doi.org/10.17556/erziefd.1293825>
6. Bozgeyikli, H. (2005). Mesleki grup rehberliğinin ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin meslek kararı vermede kendilerini yetkin görme düzeylerine etkisi. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
7. Polat, M., Ayaz Dursun, B., Dik, E., & Gür, O. (2021). Lise öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörler. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 39, 14-23. <https://izlik.org/JA38FC48SE>
8. Yılmaz, N., & Bedel, A. (2021). Lise öğrencilerinin mesleki kararsızlıklarını açıklamada kariyer denetim odağı ile meslek seçimine ilişkin akılcı olmayan inançların rolü. OPUS International Journal of Society Researches, 17(34), 1023-1046. <https://doi.org/10.26466/opus.800873>
9. Bozgeyikli, H. (2004). Meslek kararı verme yetkinlik ölçeğinin geliştirilmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11, 221-234.

УДК: 377.1:37.013.42

ИНТЕГРАТИВНОЕ РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ И КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА

Imomov Musurmon Pirnazarovich

O'zbekiston Respublikasi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti Pedagogika fakulteti dekani,

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

This article studies the theoretical and methodological foundations, conditions and practical technologies of the integrative development of professional competence and culture of students of vocational educational institutions. The results of an empirical study conducted at the Shahrisabz State Pedagogical Institute in 2019-2024 with the participation of 312 students are analyzed. An

integrative development model (IRM) is proposed. It was found that the competence-culture integration index (KMII) in the experimental group increased by 43.7 percent.

Реформы в сфере образования, реализуемые в Республике Узбекистан — в частности, новый Закон «Об образовании» 2020 года, стратегия «Цифровой Узбекистан — 2030», Указ Президента УП-6079 и государственные программы — ставят задачу вывода качества подготовки специалистов в профессиональных образовательных учреждениях (ПОУ) на качественно новый этап. Современный рынок труда требует не только высококвалифицированных, но и обладающих сильной профессиональной культурой, творчески мыслящих и быстро адаптирующихся специалистов.

Зачастую профессиональная компетенция и профессиональная культура изучались обособленно друг от друга. Однако практика показывает, что развитие этих двух качеств без интеграции не дает полноценного результата: специалист с высокими техническими компетенциями, но лишенный профессиональной этики и культуры общения, так же как и культурный, но технически слабый работник, проигрывают на рынке труда. В связи с этим «интегративное» развитие этих двух качеств — то есть как единой системы — становится актуальной научной проблемой.

Проблема исследования: какие педагогические модели и технологии обеспечивают интегративное развитие профессиональной компетенции и культуры в ПОУ и какова их эффективность?

Цель статьи: разработка, теоретическое обоснование и экспериментальная проверка педагогической модели интегративного развития профессиональной компетенции и культуры у учащихся ПОУ на основе компетентностного подхода.

Научная новизна: впервые предложена ИРМ (Модель интегративного развития), состоящая из четырех взаимосвязанных компонентов, направленная на интегративное развитие профессиональной компетенции и культуры, которая была эмпирически апробирована в условиях ПОУ Узбекистана [1].

Таблица-1. Концептуальная модель интегративного развития профессиональной компетенции и культуры.

№	Профессиональная компетенция	Интегративное развитие	Профессиональная культура
1.	Знания и навыки	Модель ИРМ	Нравственные ценности
2.	Технологическое мастерство	Компетентностный подход	Культура общения
3.	Решение проблем	Практическая интеграция	Творческое мышление
4.	Профессиональный опыт	Рефлексивный мониторинг	Профессиональная этика

Обзор литературы. Понятие профессиональной компетенции заняло центральное место в трудах педагогов-исследователей Бояциса (1982) и Шульмана (1987) в 1980-х годах. Если Бояцис определяет компетенцию как «совокупность качеств и характеристик», то Шульман выдвинул концепцию

«знания педагогического содержания». Позже модель ТРАСК Мишры и Кёлера (2006) обосновала интеграцию технологических, педагогических и содержательных знаний.

В теории профессиональной культуры основополагающими источниками стали аксиологический компонент Сластенина (1991), технологически-творческий компонент Исаева (2002) и мотивационный компонент Гребенюка (1995). В аспекте самооценки и рефлексии методологической основой послужила концепция «рефлексирующего практика» Шона (1983).

В контексте интегративных подходов наиболее значимыми теоретическими основами являются теория ситуативного обучения Лэйва и Венгера (1991), социально-когнитивная теория Бандуры (1986) и модель эмпирического обучения Колба (1984). В современных исследованиях мета-анализ Хэтти (2012) и работы Фримена и др. (2014) по активному обучению продемонстрировали высокую эффективность интегративного подхода.

В контексте Узбекистана такие ученые, как Толипов (2013), Мавлонова (2016) и Саидахмедов (2009), изучили локальные особенности компетентностного подхода в профессиональном образовании и предложили модели, адаптированные к национальной системе образования. Юсупов (2022), в свою очередь, статистически доказал, что цифровая компетенция и культура в ПОУ (профессиональных образовательных учреждениях) еще не интегрированы полностью (уровень интеграции: 24%).

Методология исследования. В исследовании была использована смешанная методология (Creswell & Plano Clark, 2018): на первом этапе — лонгитюдный квазиэкспериментальный дизайн, на втором этапе — качественный анализ (полуструктурированные интервью и фокус-группы).

База исследования. Шахрисабзский государственный педагогический институт (ШГПИ), направление «Профессиональное образование», 2019–2024 учебные годы. Подготовка осуществляется по четырем специализациям: «Технологическое образование», «Экономика и предпринимательство», «Охрана труда», «Прикладная информатика».

Участники. Всего в исследовании приняли участие 312 студентов 3–4 курсов (Экспериментальная группа ЭГ, n=158; Контрольная группа КГ, n=154).

Также в опросе участвовали 48 профессоров и преподавателей. Тесты на равенство исходного состояния групп показали положительный результат.

Инструментарий измерения. Авторская методика «Индекс интеграции компетенции и культуры» (ИИПК) — 84-пункторная анкета (Альфа Кронбаха = 0,92). Оценка проводилась по пяти областям: технологическая, коммуникативная, этическая, рефлексивная и творческая (каждая по шкале 0–100 баллов) [2].

Экспериментальная программа. Для экспериментальной группы (ЭГ) была внедрена 18-недельная программа на основе модели ИРМ. Контрольная группа (КГ) продолжала обучение по стандартному учебному плану. Модель ИРМ состоит из четырех модулей:

- формирование компетенций.

- интеграция культуры.
- практическая деятельность.
- рефлексивное оценивание.

Основные выводы. Интегративное развитие значительно эффективнее раздельного обучения (рост 43,7% против 9,2%).

Четыре модуля ИРМ обеспечивают синергетический эффект.

Рефлексия — центральный элемент интеграции [3].

Дуальное обучение — лучший инструмент для слияния теории и этики.

Практические рекомендации:

Перепроектирование программ: совместная постановка целей по компетенциям и культуре.

Расширение дуального обучения: интеграция через индустриальное партнерство.

Внедрение E-portfolio и оценки 360°: для мониторинга динамики студентов.

Тренинги для педагогов: не менее 100 часов в год по интегративной педагогике.

Регулярный замер ИИПК: для совершенствования образовательных программ.

Внедрение модели ИРМ внесет важный вклад в реализацию стратегии «Цифровой Узбекистан — 2030» и подготовку конкурентоспособных специалистов.

Использованная литература

1. Bandura, A. (1986). Social foundations of thought and action. Prentice Hall.
2. Boyatzis, R. (1982). The competent manager: A model for effective performance. Wiley.
3. Cohen, J. (1988). Statistical power analysis for the behavioral sciences (2-nashr). Lawrence Erlbaum.

UDC 378.147.159

FEATURES OF THE FORMATION OF THE PROFESSIONAL ORIENTATION OF THE PERSONALITY OF A FUTURE SPECIALIST PSYCHOLOGIST IN A UNIVERSITY

Issabayeva A.S.

Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақалада университеттік білім беру жағдайында болашақ психолог-маман тұлғасының кәсіби бағыттылығының қалыптасу ерекшеліктері қарастырылады. Психология мамандығы студенттерінің кәсіби мотивациясының, құндылықтық бағдарларының және кәсіби қызығушылықтарының дамуына әсер ететін негізгі факторлар талданады. Болашақ мамандардың кәсіби қалыптасу үдерісінде білім беру ортасының, оқу-тәжірибелік дайындықтың және педагогикалық қолдаудың рөліне ерекше назар аударылады.

Резюме: В статье рассматриваются особенности формирования профессиональной направленности личности будущего специалиста-психолога в условиях университетского образования. Анализируются основные факторы, влияющие на развитие профессиональной

мотивации, ценностных ориентаций и профессиональных интересов студентов-психологов. Особое внимание уделяется роли образовательной среды, учебно-практической подготовки и педагогического сопровождения в процессе профессионального становления будущих специалистов.

In contemporary society, the increasing complexity of social, educational, and organizational contexts has substantially amplified the demand for competent psychologists who possess not only theoretical knowledge but also practical skills, ethical awareness, and the ability to adapt to constantly changing professional conditions. Universities, as institutions of higher education, serve as primary environments for the comprehensive development of future specialists, providing opportunities for students to acquire both cognitive competencies and the foundational elements of professional identity, which encompass personal motivation, value orientations, and professional interests that collectively form the basis of professional orientation. Professional orientation, as a multidimensional concept, reflects the alignment of an individual's internal dispositions, aspirations, and attitudes with the normative requirements and ethical standards of the profession, and its formation represents a gradual and deliberate process that unfolds over the course of higher education. Within the context of psychology education, the formation of professional orientation is particularly critical, as it determines not only the student's ability to effectively acquire knowledge and apply practical skills but also their capacity to internalize ethical standards, develop self-regulation, and cultivate reflective thinking, which are essential for competent psychological practice [1].

Professional orientation is a deliberate and intentional effort to match one's personal traits, beliefs, and career aspirations with the demands and standards of a selected profession. For psychology students, this process entails cultivating an awareness of the ethical, societal, and practical obligations inherent in the role of a psychologist.

Essential elements of professional orientation encompass:

Intrinsic drive within students that pushes them to seek out knowledge and skills connected to the field of psychology.

Ethical and moral guidelines that shape the conduct of professionals are known as value orientations.

Areas of psychology that capture a student's attention and shape their academic pursuits.

Comprehending these elements is essential for educators because it empowers them to create interventions that foster the growth of a secure and significant professional identity. Professional orientation can be characterized as a deliberate and intentional process of harmonizing one's personal traits, beliefs, and professional aspirations with the demands and anticipations of a selected career path. In the case of psychology students, professional orientation involves developing an understanding of the ethical, social, and practical responsibilities of a psychologist.

Key components of professional orientation include:

-Professional motivation – the internal drive that encourages students to pursue knowledge and skills relevant to psychology.

-*Value orientations* – the ethical and moral principles that guide professional behavior.

-*Professional interests* – areas of psychology that engage the student and direct their learning focus.

Understanding these components is critical for educators, as it allows them to design interventions that support the development of a stable and meaningful professional identity [2].

Several factors play a significant role in shaping the professional orientation of psychology students:

1. Educational Environment

The university provides both formal and informal educational experiences that influence students' professional attitudes. Classroom instruction, interactive workshops, and exposure to psychological theories create a foundation for professional knowledge, while extracurricular activities and clubs offer opportunities for practical application and socialization within the professional community.

2. Practical Training

Internships, laboratory work, and supervised practice sessions allow students to apply theoretical knowledge in real-world settings. Practical experience not only enhances competence but also reinforces professional motivation by providing tangible evidence of the relevance and impact of their future work.

3. Pedagogical Support

Faculty guidance, mentorship programs, and counseling services are critical in supporting students' professional development. Pedagogical support helps students reflect on their strengths and weaknesses, set personal and professional goals, and adopt effective learning and professional strategies [3].

The formation of professional orientation in future psychologists is a complex and dynamic process that is shaped by multiple interconnected factors. First and foremost, the educational environment plays a critical role in shaping students' attitudes, beliefs, and engagement with their chosen profession, as it provides both formal instruction and informal opportunities for professional socialization. Lectures, seminars, interactive workshops, and discussions expose students to theoretical knowledge and conceptual frameworks, while extracurricular activities, student organizations, and professional communities offer avenues for social interaction, collaboration, and practical application of learning experiences. Practical training is another essential factor in the development of professional orientation, as it allows students to bridge the gap between theory and practice. Internships, laboratory work, supervised practice sessions, and participation in research projects enable students to apply theoretical knowledge to real-world scenarios, develop problem-solving skills, and gain insight into the daily responsibilities and ethical considerations inherent in professional practice. Such experiences not only enhance professional competence but also reinforce motivation and commitment to the field by providing tangible evidence of the relevance and impact of psychological work [4].

Pedagogical support, including faculty mentorship, counseling services, and structured feedback mechanisms, is crucial in guiding students through the challenges

of professional development. Mentors provide students with personalized guidance, help them identify strengths and weaknesses, set achievable goals, and adopt effective learning and professional strategies. Reflective practices, such as maintaining journals, engaging in self-assessment, and participating in guided discussions, foster metacognitive awareness and enable students to critically evaluate their experiences, thereby reinforcing the integration of personal values and professional standards. Individual characteristics of students also significantly influence the formation of professional orientation. Traits such as empathy, emotional intelligence, resilience, self-regulation, and cognitive flexibility determine how effectively students engage with professional tasks, respond to challenges, and internalize professional norms. Educational institutions can actively foster these traits through experiential learning, skill-building workshops, and structured reflection exercises, ensuring that students develop both the personal and professional competencies necessary for successful practice [5].

To optimize the development of professional orientation among psychology students, universities should implement a range of coordinated strategies that address both cognitive and affective dimensions of learning. These include the deliberate integration of theoretical instruction with practical engagement, the establishment of mentorship and peer support programs, the use of experiential learning opportunities, the promotion of reflective practices, and the provision of regular assessment and feedback. Structured curricula that gradually introduce students to professional scenarios, case studies, and ethical dilemmas allow them to build competence and confidence while fostering self-awareness and critical thinking. Mentorship programs connect students with experienced faculty or senior peers who can model professional behavior, provide guidance, and facilitate the internalization of professional standards. Experiential learning, including internships, research projects, and applied problem-solving exercises, enables students to contextualize theoretical knowledge and reinforces both motivation and interest in the profession. Reflective practices, such as writing journals, engaging in guided discussions, and conducting self-assessments, promote metacognitive awareness, enhance self-regulation, and integrate personal values with professional responsibilities. Finally, systematic evaluation and constructive feedback enable students to track their progress, recognize areas for improvement, and strengthen professional competence [6].

Despite the significant opportunities provided by higher education, several challenges may impede the effective formation of professional orientation among psychology students. These include lack of motivation, unclear career goals, limited access to practical training, overemphasis on theoretical content at the expense of applied learning, and insufficient mentorship or guidance. Addressing these challenges requires a holistic approach that combines curriculum reform, faculty development, enhanced opportunities for applied learning, structured reflective activities, and active engagement of students in their own professional development. By creating a supportive and stimulating educational environment, universities can mitigate these challenges and facilitate the formation of stable, ethically grounded, and motivated future psychologists [7].

The formation of professional orientation in the personality of future psychologists represents a complex, dynamic, and multifaceted process that integrates educational, personal, and practical dimensions of professional development. Universities play a pivotal role in providing the environment, resources, and pedagogical guidance necessary to cultivate professional motivation, ethical awareness, and meaningful professional interests in students. A deliberate, structured, and reflective approach to education, which includes theoretical instruction, practical training, mentorship, experiential learning, and continuous feedback, can significantly enhance the formation of professional orientation, promote the development of professionally significant qualities, and ensure that graduates are adequately prepared for ethical, responsible, and competent practice in their chosen profession. Ultimately, a well-formed professional orientation not only equips future psychologists with the necessary skills and knowledge but also fosters personal growth, reflective thinking, and long-term professional success, thereby contributing to the broader goals of higher education and societal well-being.

Reference list

1. Flavell, J. H. Metacognition and Cognitive Monitoring. New York: Academic Press, 2000.
2. Zimmerman, B.J. Self-Regulated Learning and Metacognition in the Digital Age. Routledge, 2021.
3. Schraw, G., Dennison, R. Metacognitive Awareness and Learning Strategies in Education. Springer, 2020.
4. Polat, E.S., Bukharikina, M.Yu. Modern Pedagogical and Information Technologies in Education. Moscow: Academia, 2021.
5. Voiskunsky, A.E. Psychology of the Internet. Moscow: Aspect Press, 2022.
6. OECD. Digital Education Outlook 2023: Towards Smart and Inclusive Education. Paris: OECD Publishing, 2023.
7. Redecker, C., Punie, Y. Digital Competence of Educators: Framework and Educational Practice. Luxembourg: European Commission, 2022.
8. Selevko, G.K. Contemporary Educational Technologies. Moscow: People's Education, 2020.

УДК: 378:37.091.3:004

MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENT SELF-ORGANIZATION IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Juraeva G.S.

basic doctoral student of the Shakhrisabz State Pedagogical Institute
Specialty: 13.00.01 - Theory of Pedagogy. History of pedagogical doctrines

Резюме: В данной статье рассматривается вопрос развития у современных студентов потенциала к осознанному управлению учебной деятельностью в условиях цифрового образовательного пространства. Предлагается метакогнитивная модель цифровой самоорганизации, которая направлена именно на формирование навыков самоконтроля, рефлексии и планирования. Представлены основные компоненты модели и раскрыта роль цифровых технологий в ее реализации.

Ключевые слова: самоорганизация, самоконтроль, рефлексия, высшее образование. метакогнитивный подход, цифровая образовательная среда.

Summary: This article examines the issue of developing the potential of modern students to consciously manage learning activities in the context of the digital educational space. A metacognitive model of digital self-organization is proposed, which is aimed precisely at the formation of self-control, reflection, and planning skills. The main components of the model are presented and the role of digital technologies in its implementation is revealed.

Keywords: self-organization, self-control, reflection, higher education, metacognitive approach, digital educational environment.

In the context of the digital transformation of education, the development of students' ability to consciously manage their educational activities is of particular importance. In this regard, within the framework of this study, a metacognitive model of digital self-organization of students was developed, aimed at the formation of students' skills in planning, monitoring, and reflecting on their own learning activities in a digital educational environment.

The proposed model is based on the ideas of the metacognitive approach, according to which the learner acts as an active subject of the educational process, capable of understanding their cognitive processes, managing them, and correcting learning activities. Metacognitive management includes such basic processes as goal-setting, planning, monitoring, self-control, and reflection [1].

This created model, using the existing opportunities in digital education, offers new pedagogical methods aimed at the formation of students' self-management skills within a single system.

The structure of students' digital self-organization consists of a number of interconnected components, the structure of which is based on the metacognitive model.

The main goal of the target component model is the formation of digital self-development skills in students, such as independent management of the educational process, effective use of time, control over the completion of educational tasks, and analysis of results. This model guides students towards achieving independence in planning and managing their educational activities.

The methodological component is based on systemic, activity-based, competency-based, personality-oriented, and metacognitive approaches. These approaches provide a scientific basis for the model and allow us to consider the self-organization of students as a complex integrative process, including cognitive, motivational, and regulatory aspects.

The content component reflects the set of knowledge, skills, and abilities necessary for the development of students' self-organization. These include the ability to set learning objectives, plan learning activities, effectively use digital educational resources, self-control, and reflection.

The technological component includes the use of modern pedagogical technologies and digital tools, such as educational management systems (LMS), e-learning platforms, interactive educational resources, digital checklists, feedback tools, and online communication.

The implementation of the process component model is carried out through the following stages: first, goals are defined and educational activities are planned; then, educational activities are carried out in a digital educational environment; the implementation of educational tasks is monitored and self-control is carried out; at the last stage, the next educational strategy is analyzed and, if necessary, changed [2].

An important feature of modeling is the full use of the potential of the digital educational environment, which allows the use of educational resources, communication tools, and the necessary tools for monitoring and evaluating the educational process of students.

The resulting diagnostic component is aimed at assessing the level of formation of students' digital self-organization. It includes a system of criteria, indicators, and levels of self-organization development, which allows determining the dynamics of the development of metacognitive skills of students.

The implementation of the developed metacognitive model into practice has shown that the integration of metacognitive strategies and digital educational technologies contributes to increasing the level of students' independence, developing their responsibility for learning outcomes, and forming skills for effective management of their educational activities.

Thus, the metacognitive model of students' digital self-organization provides a pedagogically justified mechanism for the formation of students' ability to consciously manage their educational activities in the context of the digital educational environment [3].

Practical testing of the developed model has shown its effectiveness in the process of forming students' skills of digital self-organization. The results of the conducted pedagogical experiment testify to the positive dynamics of the development of students' skills in planning educational activities, self-control, and reflection. The participants of the experimental group demonstrated a high level of independence in the learning process, as well as more effective use of digital educational resources.

In addition, the use of control sheets as a means of modular organization of the educational process and monitoring the completion of educational tasks made it possible to significantly increase the level of student involvement in the educational process. Checklists help organize learning activities, ensure the sequence of completing learning tasks, and create conditions for the gradual achievement of educational goals.

It should be noted that an important factor in the successful implementation of the model is the organization of effective interaction between participants in the educational process. The use of digital communication tools, such as online chats, closed study groups, and feedback systems, contributes to the development of collective forms of student self-organization. In such conditions, students have the opportunity to exchange information, discuss educational issues, and provide mutual assistance, which positively affects the formation of learning motivation and the development of communicative competencies.

Thus, the developed metacognitive model of students' digital self-organization is an effective pedagogical tool aimed at developing students' independence and increasing the effectiveness of the educational process in the context of a digital

educational environment. Its application contributes to the formation of students' ability to consciously manage their educational activities, which is an important condition for successful professional training of future specialists.

In general, the research results confirm that the integration of metacognitive learning strategies and modern digital educational technologies creates favorable conditions for the development of students' self-organization. The implementation of the proposed model will allow increasing the level of learning motivation of students, forming skills for effective planning and management of educational activities, as well as ensuring high results in the assimilation of educational programs.

Analysis of scientific literature and pedagogical practice allowed us to establish that traditional approaches to the organization of education do not always provide sufficient conditions for the development of student independence. In the context of the digital educational environment, students have wide access to various information resources, but the effectiveness of their use largely depends on the level of formation of metacognitive skills. It is the skills of understanding learning processes, drawing up learning plans, monitoring their implementation, and evaluating results that are an important basis for effective education in the digital environment, as they allow for effective self-knowledge and management of learning activities [4].

In conclusion, it can be said that the development of students' self-organization skills in the digital educational environment remains a very important issue in modern educational science. This issue is not only relevant, but also a complex problem requiring systematic research, precise and in-depth scientific analysis.

The main scientific value is manifested in this model, which expresses self-organization not as a set of individual skills or a large number of skills, but as a result of a complex and interconnected interaction between cognitive, motivational, and order-setting processes. Such an approach helps the student to show themselves as an active and controlling subject in the educational process, that is, to bring their educational activity from only passive execution to a controlling position.

The research results show that the digital educational environment completely reshapes the process of self-organization not only with the help of technology, but also its content and structure. In this environment, the number of information sources is not important for students, but the ability to choose, organize, and correctly use them to achieve their goals plays a key role. It is assumed that the development of self-organization corresponds to a high level of metacognitive management ability, therefore it is observed in conjunction with the development of this process.

It can be assumed that the results of this research can provide scientific assistance in the future in a deeper understanding of the self-organization process, improving diagnostic methods, and developing individual learning paths for the digital educational environment. These results will help to continue psychological and pedagogical research, as well as increase the effectiveness of diagnostic tools and create flexible learning plans for each student in digital education.

References

1. Ахметжанова Г.В., Юрьев А.В. Цифровые технологии в образовании // Балтийский гуманитарный журнал. – 2018. – Т. 7. – № 3.

2. Тоффлер Э. Шок будущего: пер. с англ. – М.: АСТ, 2002.

3. Baxodirova G.K. Innovatsion yondashuvlar orqali talabalar bilish faoliyatini shakllantirish (pedagogik sohalar misolida): Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent, 2019. – 56 b.

4. Xodjaev B.X. Pedagogik texnologiyalar va innovatsion ta'lim muhiti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.

5. Баходирова, Г.К. "Формы организации учебной деятельности и задания, обеспечивающие формирование познавательной активности." Илмий хабарнома. Научный вестник учредители: Андижанский государственный университет им. ЗМ Бабура 1: 98-100.

UDK70.53.05.10

SIMULATION AND MODELING METHODS IN TEACHING PHYSICS

Karimova Dilbar Zayniddinovna

Uzbekistan State Pedagogical Institute, Department of Natural Sciences, Uzbekistan Trainee teacher

Тўйин. Бўл мақалада физиканы оқитуда симуляция және модельдеу әдістерінің тиімділігі қарастырылады. Сандық технологиялар мен виртуалды зертханалар оқушыларға күрделі физикалық құбылыстарды терең түсіндіру мен практикалық тәжірибе алуға мүмкіндік береді. Мақалада заманауи әдістердің оқу процесіне әсері, олардың оқушылардың аналитикалық және эксперименталдық дағдыларын дамытудағы рөлі талқыланады.

Аннотация. В статье анализируется применение методов симуляции и моделирования в обучении физике. Использование цифровых технологий и виртуальных лабораторий способствует углубленному пониманию сложных физических процессов и повышению познавательной активности учащихся. Рассматриваются современные педагогические подходы и даются рекомендации по интеграции данных методов в образовательную практику.

Introduction. Physics education involves many abstract concepts that are difficult for learners to grasp using only traditional teaching methods. Digital simulations and interactive modeling tools provide dynamic visualizations and allow learners to engage with complex phenomena in a controlled virtual environment[1.2020.].Simulation supports constructivist learning by allowing students to manipulate variables and test predictions, which strengthens conceptual understanding and reflective thinking[2.45–60.].

Theoretical Background. Simulation and modeling are essential for modern physics instruction. According to Smetana & Bell , simulations help reduce cognitive load by allowing students to focus on key concepts without physical constraints[1. 10-4]. Interactive platforms such as PhET and virtual laboratory environments have been shown to positively impact student achievement and conceptual understanding[3. 2021].Research by Kordaki indicates that modeling activities enhance learners' analytical reasoning and deepen their engagement with scientific inquiry[4. 38-40].

Methods and Applications.

Mechanics. In mechanics education, computer simulations allow learners to manipulate parameters such as force and mass to observe motion outcomes in real time[5. 163]. This encourages experimental thinking and strengthens problem-solving skills.

Electricity and Magnetism. Virtual circuit tools provide safe environments for experimenting with electrical concepts without the risk associated with physical components. Studies show that these tools improve comprehension and confidence[6. 63-85].

Waves and Optics. Simulations of wave behavior, interference, and optics deepen conceptual understanding by making invisible phenomena visible and interactive[7. 78-97].

Pedagogical Recommendations

1. Integrate simulations consistently across learning units.
2. Combine simulations with hands-on tasks to reinforce learning.
3. Use reflection activities to connect virtual outcomes with theoretical principles.
4. Encourage team-based modeling projects to cultivate communication and critical thinking.

Literature Review and Analysis. Recent studies consistently demonstrate the benefits of simulation and modeling in physics education. For example, Rutten, van Joolingen, and van der Veen found that virtual laboratories significantly improved students' scientific reasoning and inquiry skills[8. 35-37]. Moreover, research by Clark et al highlights that dynamic simulations strengthen student engagement and facilitate deeper conceptual understanding compared to traditional instructional methods[9]. In the context of Uzbekistan, pedagogical research reveals that incorporating digital learning tools in science education promotes motivation and supports 21st-century skill development[10. 17-29].

Conclusion. Simulation and modeling methods are powerful pedagogical tools that enhance the effectiveness of physics instruction. They provide interactive opportunities for exploring complex phenomena and contribute to the development of analytical, experimental, and problem-solving competencies.

Effective implementation requires thoughtful integration into curricula and balanced use alongside traditional approaches. Continued research is needed to explore long-term impacts and adaptive technologies tailored to diverse learning populations.

References

1. Smetana, L. K., & Bell, R. L. (2020). Computer simulations to support science instruction and learning: A critical review of the literature. *International Journal of Science Education*, 42(10), 1581–1603.
2. Zheng, L., et al. (2020). Augmented reality and simulations in STEM education: Enhancing conceptual understanding. *Journal of Educational Technology & Society*, 23(3), 45–60.
3. PhET Interactive Simulations. (2021). University of Colorado Boulder. <https://phet.colorado.edu>
4. Kordaki, M. (2021). Modeling and simulation tools in science education. *Journal of Science Education and Technology*, 30(4), 567–585.
5. Makransky, G., & Lilleholt, L. (2021). A structural model of immersive virtual learning effectiveness. *Computers & Education*, 163, 104093.
6. Kuo, P., et al. (2021). Virtual labs in physics: Enhancing learning outcomes. *Simulation & Gaming*, 52(5), 63–85.
7. de Jong, T. (2022). Innovations in science education using computer simulations. *Science Education Review*, 14(2), 78–97.

8. Rutten, N., van Joolingen, W. R., & van der Veen, J. T. (2020). The learning effects of virtual laboratories in higher education. *Computers & Education*, 144, 103697.
9. Clark, D. B., et al. (2022). Measuring conceptual understanding with interactive simulation tools. *Journal of Science Education*, 31(7), 781–805.
10. Usmonova, Z. (2023). Digital tools in Uzbekistan science education. *Tashkent Education Research*, 6(1), 112–129.

УДК 37.026:001.895

THE EFFECTIVENESS OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MODERN EDUCATION AND THE MECHANISMS FOR THEIR IMPLEMENTATION

B.J.Lafasov - Department Lecturer
"Technology and Methodology of Vocational Education"
Faculty of Vocational Education and Art
National Pedagogical University
Nizami named Uzbekistan.

Annotatsiya Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalarning nazariy asoslari, ularning amaliy ahamiyati hamda ta'lim samaradorligiga ta'siri kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida interaktiv metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va talaba markazli yondashuvlarning qo'llanilishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, innovatsion pedagogik texnologiyalar o'quvchilarning bilish faolligini oshiradi, mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va ta'lim sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Аннотация В данной статье на основе комплексного подхода анализируются теоретические основы инновационных педагогических технологий в современной системе образования, их практическое значение и влияние на эффективность образования. Также научно обосновано использование интерактивных методов, информационно-коммуникационных технологий и студентоцентрированных подходов в образовательном процессе. Результаты исследования показывают, что инновационные педагогические технологии повышают познавательную активность учащихся, развивают самостоятельное мышление и значительно улучшают качество образования.

INTRODUCTION

In the context of globalization and rapid technological development, the education system is undergoing significant transformation. Traditional teaching methods are no longer sufficient to meet the demands of modern society. Today, education must focus not only on knowledge transmission but also on developing critical thinking, creativity, and professional competencies. Innovative pedagogical technologies play a crucial role in this transformation. They provide new opportunities for organizing the learning process more effectively and ensuring active student participation. In the 21st century, the development of society, the accelerated development of science and technology pose completely new tasks for the education system. The processes of globalization, the formation of the digital economy, and the growing need for highly qualified, competitive personnel in the labor market require a radical renewal of the content and methodology of education. Therefore, the modern education system is no longer limited to simply imparting knowledge, but is also aimed

at developing in students such competencies as independent thinking, critical analysis, a creative approach, and problem-solving. If in the traditional teaching system the student was considered mainly as a passive learner, then in modern pedagogical approaches he appears as an active subject of the educational process. This requires a review of teaching methods and tools, the widespread introduction of innovative approaches in the organization of the educational process. In particular, the development of information and communication technologies (ICT) has brought the pedagogical process to a qualitatively new level. The scientific novelty of this article lies in the fact that it analyzes innovative pedagogical technologies based on a comprehensive approach and systematically substantiates their effectiveness in the educational process. The practical significance is determined by the fact that the results of this study can be used in improving the educational process, introducing modern teaching methods, and developing the professional activities of teachers.

Literature Review

The concept of pedagogical technology has been widely discussed in scientific literature. According to V.P. Bespalko, pedagogical technology is a systematic method of designing, implementing, and evaluating the educational process.

Modern researchers emphasize that integrating ICT into education significantly enhances learning outcomes. Studies show that technology-based learning environments increase student engagement and improve knowledge retention (Anderson, 2001).

Furthermore, international organizations such as UNESCO highlight the importance of digital technologies in education as a key factor in improving global education systems.

Methodology

This research is based on:

- Comparative analysis
- Theoretical generalization
- Observation of educational processes
- Analysis of scientific and methodological literature

The study examines the effectiveness of innovative pedagogical technologies in improving learning outcomes.

Theoretical Foundations of Innovative Pedagogical Technologies

Pedagogical technology refers to a structured approach to teaching that ensures the achievement of specific educational objectives. Innovative pedagogical technologies include modern teaching methods, digital tools, and interactive approaches.

Key principles include:

- Systematic approach
- Student-centered learning
- Interactivity
- Efficiency and measurable outcomes

These principles ensure that the learning process is organized effectively and produces desired results.

Types of Innovative Pedagogical Technologies

Modern education utilizes various innovative approaches:

Interactive Methods

Interactive teaching methods such as brainstorming, debates, and group discussions enhance student participation.

Problem-Based Learning

This method develops analytical thinking and problem-solving skills.

Project-Based Learning

Students work on real-world projects, which improves practical skills.

ICT in Education

The use of digital tools enhances visualization and accessibility of information.

For example, engineering education активно uses tools like **KOMPAS-3D**, **AutoCAD**, and **SolidWorks** to develop practical skills.

The Role of ICT in Education

Information and Communication Technologies (ICT) have revolutionized education by:

- Providing access to vast information resources
- Enabling distance learning
- Supporting personalized learning
- Enhancing visualization and engagement

ICT-based learning environments are more flexible and adaptable to students' needs.

Student-Centered Learning Approach

In modern pedagogy, students are active participants in the learning process. The teacher acts as a facilitator rather than a knowledge transmitter.

Benefits include:

- Development of independent thinking
- Increased motivation
- Better knowledge retention

Impact on Educational Effectiveness

Research shows that innovative pedagogical technologies:

- Increase student engagement
- Improve academic performance
- Enhance critical thinking
- Promote lifelong learning skills

The integration of modern technologies leads to higher educational outcomes.

Discussion Despite the advantages, there are challenges:

- Lack of technical infrastructure
- Insufficient teacher training
- Resistance to change

However, these challenges can be overcome through proper planning and professional development.

Conclusion

Innovative pedagogical technologies are essential for modern education. Their implementation improves teaching effectiveness, enhances student engagement, and prepares learners for the demands of the modern world.

References

1. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. New York: Longman.
 2. Bates, A. W. (2019). Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning. Vancouver: BCcampus.
 3. Bepalko, V. P. (1989). Pedagogicheskie tekhnologii. Moscow: Pedagogika.
 4. Biggs, J., & Tang, C. (2011). Teaching for quality learning at university (4th ed.). Maidenhead: Open University Press.
 5. Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). Active learning: Creating excitement in the classroom. Washington, DC: ASHE-ERIC.
 6. Bransford, J. D., Brown, A. L., & Cocking, R. R. (2000). How people learn: Brain, mind, experience, and school. Washington, DC: National Academy Press.
 7. Freeman, S., et al. (2014). Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(23), 8410–8415.
 8. Hattie, J. (2009). Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement. London: Routledge.
 9. Jonassen, D. H. (1999). Designing constructivist learning environments. In C. Reigeluth (Ed.), *Instructional design theories and models* (Vol. II). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
 10. Mayer, R. E. (2009). *Multimedia learning* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
 11. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
 12. OECD. (2018). *The future of education and skills: Education 2030*. Paris: OECD Publishing.
- UNESCO. (2018). *ICT competency framework for teachers*. Paris: UNESCO

UDC 378.016:53

METHODOLOGY FOR ORGANIZING AND CONDUCTING PEDAGOGICAL EXPERIMENTS

Nurolliyev Novruz Shoymardon O'G'Li
Shahrisabz State Pedagogical Institute Shahrisabz, Uzbekistan

Abstract. This article highlights the issues of improving the methodology of teaching physics through a vocational-oriented approach for students majoring in "Automation and Management of Technological Processes and Production" at higher technical educational institutions. Within the scope of the research, the levels of students' educational and cognitive activities (cognitive, reproductive, productive, activity-based, and creative) were identified, and evaluation criteria were developed. The effectiveness of integrating physical phenomena with mathematical modeling and engineering problems was analyzed during pedagogical experiments conducted at Karshi State Technical University. The research results were statistically evaluated using Pearson's and Student's t-tests, proving that the proposed methodology possesses high efficiency in enhancing students' professional preparation. The article is intended for researchers involved in the advancement of physics teaching methodologies.

Keywords: Physics education, educational and cognitive activity, vocational orientation, engineering education, pedagogical experiment, mathematical modeling, Bloom's taxonomy, educational efficiency.

1. Introduction.

In modern engineering education, integrating fundamental physics with professional practice is essential, particularly for students in "Automation and Management of Technological Processes and Production." Physics serves as the core for modeling technical systems; however, traditional methods often fail to bridge the gap between theory and application, necessitating innovative pedagogical approaches [3].

This research addresses the need to develop engineering thinking through vocational-oriented physics education. By applying B.S. Bloom's taxonomy and V.P. Bospalko's theories, alongside digital visualization and mathematical modeling, the study aims to enhance student motivation and cognitive activity.

The primary objective is to refine and empirically validate a methodology for developing students' educational-cognitive readiness at higher technical institutions. The study was conducted at Karshi State Technical University and the Shahrissabz branch of TICT, utilizing statistical analysis to measure effectiveness [1, 2].

2. Materials and Methods

The experimental phase employed a comprehensive set of methods, including observation, testing, interviews, and the generalization of pedagogical experience, followed by rigorous statistical data processing.

Based on B.S. Bloom's taxonomy, students' educational-cognitive development in vocational-oriented physics is categorized into three primary functional levels:

1. Cognition: Understanding technical phenomena and processes.
2. Application: Implementing physical knowledge within professional contexts.
3. Comprehension: Deep integration of physical laws into engineering thinking.

To measure progression, we established a five-level hierarchical scale. Each level represents an increasing degree of complexity and student autonomy, quantified as follows: Level 1 – Cognitive (6% / 6 points), Level 2 – Reproductive (14% / 14 points), Level 3 – Productive (20% / 20 points), Level 4 – Activity-based (28% / 28 points), Level 5 – Creative (36% / 36 points)

Pedagogical experimental work was conducted at Karshi State Technical University with 95 students in the experimental group and 93 students in the control group in parallel. During the experiment, the development level of students' readiness for educational and cognitive activities was determined based on vocational-oriented physics teaching (Table 1).

Table 1 Results of pedagogical experimental work conducted at Karshi State Technical University

Development level of readiness for educational and cognitive activities	Experimental Group (EG)				Control Group (CG)			
	At the beginning of the experiment (n=95)		At the end of the experiment (n=95)		At the beginning of the experiment (n=93)		At the end of the experiment (n=93)	
	Count	%	Count	%	Count	%	Count	%
High	9	9,5	15	21,1	7	7,5	10	10,8
Medium	17	17,9	24	46,3	17	18,3	25	26,9
Low	69	72,6	56	32,6	69	74,2	58	62,4
Total	95	100	95	100,0	93	100,0	93	100,0

In his analysis of this system, V.P. Bepalko notes that instructors often select an average level of requirements to evaluate learning outcomes. Based on the development level of students' educational and cognitive activities, assignments in physics are categorized by distinct levels of complexity, each evaluated independently. In our experimental-testing work, we conducted the development of students' readiness for educational and cognitive activities at the average level of requirements. Only under these conditions can the learning effectiveness coefficient be determined using the following formula:

$$K_C = \frac{0,64n_1 + 0,36n_2 + 0,16n_3}{N}$$

variable definitions and calculation formula where: n_1 – the number of students with a high level of achievement; n_2 – the number of students with an average level of achievement; n_3 – the number of students with a low level of achievement. the coefficient for the development of students' educational and cognitive activities is calculated using the following formula:

$$K_K = 0,04K_{y1} + 0,12K_{y2} + 0,20K_{y3} + 0,28K_{y4}$$

K_{y1} –Level of knowledge regarding physical quantities, concepts, laws, formulas, and other related elements (the first level of development in students' educational and cognitive activities); K_{y2} –Level of application of acquired physical knowledge in professional activities (the second level of development in students' educational and cognitive activities); Level of visualization of physical phenomena and processes using digital technologies (the third level of development in students' educational and cognitive activities); K_{y4} –Level of successful application of algorithmic sequences by students in completing assignments [5]. According to the aforementioned method, the coefficient for the development of students' educational and cognitive activities is determined, and the average level of requirements for learning outcomes should not exceed 0.7. The evaluation of the effectiveness of the presented methodical model and the methodology developed in our research was conducted using mathematical-statistical methods, specifically employing the Pearson's chi-squared test

$$\chi^2 = \sum_{j=1}^k \frac{(p_j - v_j)^2}{v_j}.$$

The experimental-testing research consisted of the following stages: identifying (preliminary), exploratory, and formative (instructional) stages.

3. Results and Discussion

The results obtained during the pedagogical experiments allowed for an in-depth analysis of the effectiveness of the vocational-oriented physics teaching methodology. The indicators from control assessments conducted at the beginning and the end of the research demonstrated a dynamic growth.

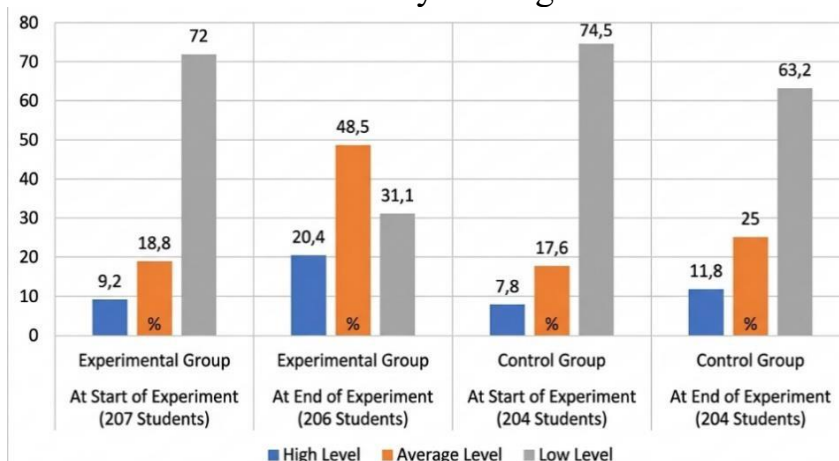


Figure 1. Chart of pedagogical experiment results conducted at Karshi State Technical University

According to the research results conducted at Karshi State Technical University (Table 1), the development level of educational and cognitive activities in the Experimental Group (EG) increased significantly. Specifically, while students with a high level of achievement in the EG accounted for 9.5% at the beginning of the experiment, this figure reached 21.1% by the conclusion of the study. In contrast, the growth in the Control Group (CG) was considerably lower, reaching only 10.8%.

The indicators for students at the low level of achievement also showed positive changes: while 72.6% of students in the EG were at the low level at the beginning of the study, this figure decreased to 32.6% after the application of the specialized methodology [1].

The reliability of the obtained results was verified using Student's t-test and Pearson's chi-squared test. According to the methodology of V.P. Bepalko, the calculated average achievement coefficient in the experimental group reached a value higher than $K = 0.7$. This confirms the effectiveness of the developed methodical model in enhancing students' educational and cognitive activities [5].

4. Conclusion

The pedagogical experiment, conducted through identifying, exploratory, and formative stages, confirms the effectiveness of the vocational-oriented physics teaching methodology for future engineers. The following key conclusions were established:

1. **Methodological Efficiency:** The integration of B.S. Bloom's taxonomy and V.P. Bepalko's theory into the methodical model successfully aligned fundamental physics knowledge with professional competencies, particularly for students in "Automation and Management of Technological Processes and Production."

2. Statistical Validation: The research demonstrated a qualitative shift in student achievement. In the Experimental Group (EG), the proportion of high-level students increased from 9.5% to 21.1%, while the low-level group significantly decreased from 72.6% to 32.6%. These results were statistically validated using Student's t-test and Pearson's chi-squared criteria.

3. Professional Development: The use of mathematical modeling and digital visualization enhanced student motivation and fostered advanced cognitive, activity-based, and creative levels of readiness.

In summary, the improved methodology serves as a robust fundamental base for enhancing both the quality of physics education and the professional competence of future engineering specialists.

References

1. Bepalko, V. P. (1989). Slagaemye pedagogicheskoy tekhnologii [Components of Pedagogical Technology]. Moscow: Pedagogika. (In Russian).
2. Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. New York: David McKay Co Inc.
3. Nurolliyev, N. Sh. (2024). Fizika fanini kasbga yo'naltirib o'qitishda raqamli texnologiyalardan foydalanish metodikasi [Methodology of using digital technologies in vocational-oriented physics teaching]. Scientific Reports (Ilmiy xabarlar), Karshi. (In Uzbek).
4. Azizkhodjayeva, N. N. (2006). Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat [Pedagogical technologies and pedagogical skill]. Tashkent: Fan va texnologiya. (In Uzbek).
5. Gmurman, V. E. (1977). Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika [Probability theory and mathematical statistics]. Tashkent: O'qituvchi. (In Uzbek).

UDC 811.111:378.147:621.3

USING PROJECT-BASED LEARNING (PBL) IN TEACHING ENGLISH FOR POWER ENGINEERING STUDENTS

Sadyk A.S.

Almaty University of Power Engineering and Telecommunications named after G. Daukeyev, Almaty, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада энергетика мамандығында оқитын студенттерге арналган ағылшын тілін оқыту барысында жобалық оқыту әдісін (Project-Based Learning – PBL) қолдану мәселелері қарастырылады. Автор жоғары техникалық оқу орнында PBL тәсілін енгізу студенттердің оқу мотивациясын арттыруға, кәсіби терминологияны меңгеруіне және коммуникативтік дағдыларын дамытуға мүмкіндік беретінін талдайды. Зерттеу нәтижелері жобалық жұмыстарды орындау барысында студенттердің кәсіби бағыттағы ағылшын тілін тиімді қолдана бастағанын көрсетеді.

Resume: В статье рассматривается применение метода проектного обучения (Project-Based Learning – PBL) при преподавании английского языка студентам энергетических специальностей. Анализируется влияние данной методики на развитие профессиональной коммуникации, повышение мотивации студентов и формирование навыков самостоятельной работы. Результаты исследования показывают, что использование проектных заданий способствует более эффективному усвоению профессиональной лексики и развитию навыков академического и профессионального общения.

Introduction

In modern higher education, the development of professional communication skills in a foreign language has become an essential component of specialist training. Students of technical universities are expected not only to possess professional knowledge in their field but also to be able to communicate effectively in English in academic and professional environments. For this reason, innovative teaching approaches are increasingly applied in English for Specific Purposes (ESP) courses.

One of the most effective student-centered approaches is Project-Based Learning (PBL). This method emphasizes active participation, collaborative work and the application of knowledge to real-life situations [5]. Through project activities students are encouraged to analyze information, solve practical problems and present the results of their work, which contributes to the development of critical thinking and communication skills.

Application of Project-Based Learning in ESP

Project-Based Learning has proven particularly effective in technical education, where theoretical knowledge must be connected with practical professional tasks [6]. Within the ESP framework, PBL enables students to explore professional topics related to their future careers while simultaneously improving their language proficiency.

In the context of power engineering education, English classes can incorporate projects focused on modern energy systems, renewable energy technologies and smart infrastructure. Working on such projects allows students to become familiar with professional terminology and develop the ability to discuss technical issues in English.

Another important feature of PBL is its emphasis on authentic learning. Students work with real sources of information, including scientific articles, technical documentation and online resources, which helps them develop academic reading and analytical skills [3].

Implementation of the Method in the Classroom

The PBL approach was implemented in English classes for students of the Higher School of Power Engineering and Telecommunications. Students worked in small groups and completed project assignments related to engineering topics studied in their major disciplines.

The main stages of the project work included:

- selection of a professional topic related to power engineering;
- analysis of English-language sources and technical materials;
- preparation of a written project report;
- development of a multimedia presentation;
- public presentation and discussion of project results.

Examples of project topics included:

- modern power supply systems;
- renewable energy technologies;
- smart grid systems;
- energy-efficient buildings.

During the project process students practiced various language skills such as reading technical texts, discussing ideas in groups, writing project reports and

presenting their results in English. This integrated approach contributes to the development of communicative competence and professional vocabulary.

An important component of the method is teamwork. Collaborative activities encourage students to exchange ideas, negotiate solutions and develop communication strategies, which are essential for professional interaction in the engineering field [6].

Results and Discussion

The analysis of the implementation of PBL in ESP classes demonstrated several positive outcomes. First, students showed a higher level of motivation and engagement compared with traditional teaching methods. The opportunity to work on professional topics related to their future careers made the learning process more meaningful.

Second, the use of project activities contributed to the improvement of students' language skills, particularly in speaking and presentation abilities. Students became more confident in discussing technical topics in English and demonstrated a better understanding of professional terminology.

Third, the collaborative nature of project work promoted the development of teamwork and problem-solving skills. These competencies are essential for modern engineers who often work in interdisciplinary and international teams.

The results confirm that integrating project-based activities into ESP courses can significantly enhance the effectiveness of language learning in technical universities [11].

Conclusion

Project-Based Learning represents an effective pedagogical approach for teaching English to power engineering students. The integration of professional engineering topics into language instruction allows students to combine linguistic development with the acquisition of professional knowledge.

The findings of this study demonstrate that the use of PBL contributes to increased student motivation, improved communication skills and a deeper understanding of technical terminology in English. Moreover, project-based activities help students develop important professional competencies such as teamwork, analytical thinking and presentation skills.

Therefore, the implementation of Project-Based Learning in ESP courses can be considered a promising strategy for improving the quality of language education in technical universities.

Reference list

1. Antón A.M., Cabanes N.C., Villa R.P., Giménez V.B. Project-based learning used for teaching electrical installations and lighting installations in architecture. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 2011.
2. Alcocer J., Ruíz S., Valero-García M. Evaluación de la implantación de aprendizaje basado en proyectos en la EPSC. Barcelona, 2003.
3. Blank W. Authentic instruction. Tampa: University of South Florida, 1997.
4. Fernández A. Formación pedagógica y desarrollo profesional de los profesores de universidad. *Revista de Educación*, 2003.
5. Harwell S. Project-based learning. Tampa: University of South Florida, 1997.
6. Johnson D.W., Johnson R.T., Smith K.A. Active Learning: Cooperation in the College Classroom. Minnesota, 1991.

7. Kjersdam F., Enemark S. The Aalborg Experiment. Aalborg University Press, 1994.
8. Martí E., Gil D., Vivet M., Julià C. Aprendizaje Basado en Proyectos en Ingeniería Informática. Barcelona, 2009.
9. Reverte Bernabeu J.R. El Aprendizaje Basado en Proyectos como modelo docente. Teruel, 2007.
10. Valero-García M. El aprendizaje basado en proyectos en los estudios de Ingeniería. Cuadernos de pedagogía, 2010.
11. Woods D.R. The future of engineering education: Developing critical skills. Chemical Engineering Education, 2000.

UDK 741/745: 62.50

INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EDUCATION OF FINE ARTS AND ENGINEERING GRAPHICS

Sheraliyev Sanjarbek Karimberdiyevich

teacher of the National Pedagogical University of Uzbekistan named after Nizami
Roziqulova Shahnoza Khasan qizi

Abstract: The integration of artificial intelligence in the teaching of visual arts and engineering graphics has become an increasingly prominent topic within the educational landscape in recent years. As the world becomes more digitally connected and reliant on technology, educators and curriculum designers are persistently seeking innovative solutions to enhance the quality and accessibility of instruction. The intersection of technological advancements and art education offers a fertile ground for new methodologies, reimagined pedagogical frameworks, and a deeper understanding of how creative and technical disciplines can mutually reinforce each other. Integrating artificial intelligence into the curriculum of visual arts and engineering graphics not only revolutionizes traditional teaching processes but also expands the horizon of what is possible in both theoretical and practical learning environments.

Key words: artificial intelligence, integration, engineering graphics, visual arts, education, digital tools, creative process, technology, teaching methods, graphic design.

Developments in digital technology have significantly transformed the flow of information and knowledge within educational institutions. In visual arts and engineering graphics, the adoption of artificial intelligence tools provides both educators and students with novel resources previously unattainable through conventional means. Curricula are enriched by the inclusion of smart algorithms capable of aiding design, simulation, and visualization tasks, allowing for greater efficiency and creativity. Teachers can utilize artificial intelligence-driven analytics to gauge student understanding, tailor lesson plans to suit each learner's pace, and foster deeper engagement through adaptive learning environments. In turn, students have the opportunity to explore more complex concepts and projects, venturing beyond manual drafting or repetitive exercises to conceptualize and realize sophisticated creative visions. The role of artificial intelligence within the realm of engineering graphics education is particularly profound. As engineering design disciplines demand a high level of precision, spatial awareness, and technical expertise, artificial intelligence offers valuable assistance in modeling, rendering, and analysis. Educational platforms equipped with intelligent design software can guide students through complex tasks,

automate parts of the creative process, and provide instantaneous feedback on errors or inefficiencies. This interactive feedback loop not only accelerates the acquisition of technical skills but also nurtures a growth mindset among learners. The constant access to intelligent support systems enables students to overcome barriers that might otherwise hinder their development, resulting in a more level playing field and expanded opportunities for achievement [1].

Visual arts education, traditionally focused on fostering creativity and artistic expression, also benefits substantially from the careful integration of artificial intelligence. Contrary to concerns about technology stifling human creativity, artificial intelligence can serve as a powerful catalyst for new artistic directions and broader experimentation. Teachers can leverage predictive tools for appreciating trends in student work, suggest personalized learning experiences, and facilitate access to diverse artistic styles and techniques. Intelligent systems have the capacity to analyze vast portfolios of artwork, identify patterns that might elude human instructors, and recommend targeted improvements for each individual artist. The ability of artificial intelligence to handle large data sets and recognize subtle details enhances both formative and summative assessment in arts education. Beyond the immediate classroom, artificial intelligence has implications for the broader educational community, promoting collaboration between disciplines that have historically been seen as distinct or even opposed. By incorporating artificial intelligence-based projects and curricula that span both visual arts and engineering graphics, institutions promote a culture of interdisciplinary understanding and creativity. Students trained in environments where computational thinking, artistic sensibility, and technical proficiency are intertwined are better prepared for the complexities of modern professional life. Contemporary industries increasingly demand individuals who can synergize engineering methods with innovative design thinking, and the educational response must align with this reality. Thus the integration of artificial intelligence is not a superficial addition, but a fundamental shift in how learning objectives are constructed and pursued within these fields [2].

Challenges certainly accompany the integration of artificial intelligence into educational contexts. Faculty must be adequately trained to deploy new technologies; resources must be allocated for hardware and software updates; ethical considerations regarding data privacy and algorithmic bias must be rigorously addressed. Nevertheless, the potential rewards far outweigh the obstacles when artificial intelligence systems are thoughtfully implemented. Educational equity can be improved by providing personalized learning opportunities to students from diverse backgrounds and learning abilities. Furthermore, intelligent tools offer unique support to students who may struggle with language barriers, physical disabilities, or other challenges that impede traditional learning modes. Another important aspect of artificial intelligence in visual arts and engineering graphics education is its capacity to foster critical thinking and meta-cognitive skills. As students interact with increasingly sophisticated tools, they are required to question the outputs, evaluate recommendations, and understand the limitations and assumptions embedded within intelligent algorithms. This process inherently cultivates analytical reasoning,

problem-solving abilities, and a heightened sense of digital literacy—skills of ever-increasing importance in the 21st-century job market. Educators have the responsibility to guide students not just on how to use artificial intelligence tools, but also on when and why to employ them, ensuring that human judgment remains central to all educational and creative endeavors [3].

The widespread adoption of artificial intelligence within these disciplines also encourages ongoing research and professional development among educators themselves. As teaching strategies evolve, instructors have greater incentive to become lifelong learners, experimenting with new technologies and pedagogical models. The resulting cycle of innovation leads to the continual refinement of instructional materials, assessment techniques, and student engagement strategies. Collaborative networks among educators, technologists, and artists deepen, paving the way for further breakthroughs and shared best practices. In this way, educational cultures grow more adaptive, experimental, and responsive to both student needs and technological evolution. The integration of artificial intelligence in the classroom impacts the very nature of assessment and evaluation. Traditional testing models based on rigid standards are augmented by systems that can recognize multiple forms of learning and achievement, fostering an environment that assesses not only technical skill but also creativity, collaboration, and adaptability. In both visual arts and engineering graphics, process-oriented evaluation—tracking how students arrive at solutions or artistic outcomes—becomes as important as the final product. Intelligent platforms are able to collect, store, and analyze portfolios of student work across time, providing richer and more nuanced insights into the developmental trajectory of each learner. At the same time, concerns about the overreliance on artificial intelligence and the potential erosion of fundamental skills must be taken seriously. It is critical that educational practitioners strike an appropriate balance—using technology as a complement rather than a replacement for essential human capacities such as critical observation, manual dexterity, and aesthetic judgment. Artificial intelligence-driven instruction should always operate within a pedagogical framework that prioritizes holistic development, ethical awareness, and respect for the distinct contributions of human creativity. Maintaining this balance requires ongoing evaluation of curriculum design, transparency in algorithmic decision-making, and active engagement with evolving ethical standards [4].

From a global perspective, the integration of artificial intelligence in visual arts and engineering graphics education can help bridge gaps in access to high-quality instruction. Remote learning initiatives, online studios, and virtual design labs offer possibilities for students in underserved areas to access resources that would otherwise be beyond reach. Intelligent tutoring systems adapt to different linguistic and cultural backgrounds, providing tailored support and feedback based on individual learning profiles. The democratizing potential of artificial intelligence-powered education, if implemented thoughtfully and inclusively, holds promise for reducing educational inequality and unlocking the potential of aspiring artists and engineers worldwide. Rapid advances in both artificial intelligence algorithms and hardware capabilities suggest that the landscape of visual arts and engineering graphics education will

continue to evolve rapidly. In the coming years, new tools will emerge that further deepen the synergy between creative expression and computational power, enabling students and educators alike to engage in forms of practice that are currently unimaginable. To stay ahead of these trends, educational institutions must foster cultures of flexibility, curiosity, and open-mindedness. Partnerships with industry leaders, ongoing professional development for teachers, and the integration of student feedback into curriculum design will be essential [5].

As society grapples with complex global challenges, interdisciplinary approaches grounded in both creativity and technical skill will be crucial. The ability to harness the strengths of both domains is a defining feature of forward-looking education. Artificial intelligence, when judiciously integrated into visual arts and engineering graphics instruction, empowers learners to become not only proficient users of technology but also active shapers of their own futures. In cultivating both artistic vision and rigorous technical proficiency, education can prepare graduates who are resilient, imaginative, and adaptable in a fast-changing world [6].

Conclusion:

In conclusion, the integration of artificial intelligence into the teaching of visual arts and engineering graphics marks a significant evolution in educational practice. By enhancing instructional resources, personalizing learning experiences, and fostering critical and creative skills, artificial intelligence offers unprecedented opportunities for growth and innovation. The process is not without its challenges, and ongoing attention to pedagogical ethics, equity, and the role of human judgment is paramount. However, with careful planning and commitment to continuous improvement, artificial intelligence can help shape a new generation of learners who are equipped to thrive at the intersection of technology, creativity, and engineering. The future of education in these fields will be defined by collaboration, adaptability, and a shared vision of excellence—attributes that artificial intelligence, thoughtfully integrated, is eminently positioned to support.

References

1. Alimova, Z. (2021). "Artificial Intelligence in Art Education: Opportunities and Challenges." *Modern Pedagogy*, 5(3), 87-94.
2. Brown, T., & Lee, S. (2019). "The Use of AI Tools in Engineering Graphics Instruction." *Journal of Engineering Education*, 108(2), 251-263.
3. Choi, J., & Kim, D. (2020). "Integrating AI Technology in Visual Arts Curriculum." *International Journal of Art & Design Education*, 39(4), 712-728.
4. Islomova, D. (2017). "Digital Innovations in Graphic Design Education." *Educational Technologies*, 11(2), 55-62.
5. Johnson, P., & Sanchez, N. (2018). "AI-based Software in Graphic Engineering Courses." *Computer-Aided Design in Education*, 14(1), 101-109.
6. Kim, H., & Park, S. (2022). "Modern Approaches to AI in Art and Engineering Education." *Asian Education Review*, 18(1), 95-108.
7. Rahmanova, K. (2020). "AI Applications in Engineering Graphics Teaching." *Science and Education*, 14(3), 117-124.
8. Sheraliyev Sanjarbek Karimberdiyevich, & Yo'ldosheva Odina Ilyos qizi. (2025). TASVIRIY SAN'ATDA RANGLARNING SESSGI VA XUSUSIYATLARI. *Konferensiya*, 10, 7-10. <https://confrencea.org/index.php/confrenceas/article/view/1802>

9. Sheraliyev, Sanjarbek. "Bosh Harflar Ramzga Aylanganda: Monogrammaning Zamonaviy Grafik Dizayndagi Ahamiyati." *Maktabgacha va Maktab Ta'limi Jurnal*, 5 Jan. 2026, doi:[10.5281/zenodo.18228985](https://doi.org/10.5281/zenodo.18228985).

10. G'ulomova N., & Sheraliyev S. (2024). Muhandislik va grafika fanlarini o'qitishni takomillashtirish. *Muhandislik va kasbiy ta'lim muammolari*, 74 (3), 19–31. <https://bulprengpe.enu.kz/index.php/main/article/view/877>

11. Sheraliyev S.K., Shukurullayeva M.K. CHIZMA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING KASBIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH // *Ekonomi i sotsium*. 2024. №4-1 (119). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/use-of-information-and-communication-technologies-in-the-development-of-students-professional-qualities-in-chizmachilik-sinflari> (ma'lumotlar obrashcheniya: 06.04.2026).

12. Sheraliyev S.K. ARXITEKTURA CHIZMAZLIK DARSLARIDA ZAMONAVIY BINOLARNI LOYIHALASH FANINI O'QITISH METODIKASI // *Ekonomi i sotsium*. 2024. №4-1 (119). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/methodology-of-teaching-the-subject-of-design-of-modern-buildings-in-architectural-chizmachilik-darslar> (ma'lumotlar obrashcheniya: 06.04.2026).

UDK 741/745: 62.50

DIDACTIC FOUNDATIONS OF AI TECHNOLOGY IN ENGINEERING GRAPHICS AND FINE ARTS

Sheraliyev Sanjarbek Karimberdiyevich

teacher of the National Pedagogical University of Uzbekistan named after Nizami

Meliboyeva Rukhshona Alisher qizi

Abstract: The didactic foundations of implementing artificial intelligence (AI) technologies in the disciplines of engineering graphics and visual arts have developed significantly as digital transformation has entered every area of education. The convergence of technological advancement and creativity requires educators to integrate new tools and methodologies into their traditional teaching approaches. With the exponential growth of digitalization and the emergence of AI-powered platforms and software, the pedagogical landscape in engineering graphics and visual arts is witnessing profound changes, not only in content and delivery but also in the structure of knowledge, the learning environment, and assessment methods.

Key words: Artificial Intelligence, Didactic Foundations, Engineering Graphics, Visual Arts, Educational Technology, Curriculum Integration, Pedagogical Strategies, Digital Learning, Creative Education, Instructional Innovation.

Educational theories supporting the integration of AI technologies in engineering graphics and visual arts emphasize constructivism, blended learning, and learner autonomy. As these fields require both technical precision and creative thinking, educational frameworks are evolving to encompass more interactive, personalized, and student-centered strategies. AI-based systems allow for real-time feedback, adaptation to individual learning styles, and enhanced visualization of complex topics, which helps bridge the gap between theoretical instruction and practical application. The role of the instructor is shifting from a sole provider of information to a facilitator and mentor who guides students through active exploration and self-directed learning. Modern engineering graphics education emphasizes the acquisition of visual literacy, spatial reasoning, and the ability to interpret and create technical drawings. The use of digital tools, including AI-driven design platforms,

fosters greater engagement by enabling learners to immediately see the results of their actions, test their understanding of geometric principles, and refine their solutions iteratively. In addition, AI-based assessment systems support more objective, consistent, and formative evaluation of students' progress, allowing for timely interventions and individualized support. In the visual arts, the integration of AI technologies has transformed the creative process and expanded the boundaries of artistic expression. Educators now employ digital painting applications, generative design tools, and AI-enhanced media for both teaching traditional skills and exploring contemporary art forms. These changes present new didactic challenges, as instructors must balance the use of innovative technologies with the development of critical thinking, aesthetic judgment, and manual dexterity. Curriculum design thus focuses on fostering both technical fluency and conceptual understanding, ensuring that students gain the skills needed to navigate the digital and physical realms of visual arts [1].

Another key didactic aspect concerns the accessibility and inclusiveness of AI technologies. The democratization of sophisticated educational resources facilitates broader participation in engineering graphics and visual arts, bridging gaps for students from diverse backgrounds. Digital platforms can provide adaptive instruction, multilingual support, and accommodations for learners with disabilities, thus fostering equity and inclusion. Educators are also tasked with cultivating digital citizenship, ethical awareness, and responsible use of AI tools, preparing students to navigate the complexities of modern creative industries. The learning environments for these disciplines are undergoing considerable transformation, shifting from exclusively physical classrooms and studios to blended or fully virtual spaces. AI technologies are instrumental in creating immersive, interactive experiences, such as virtual classrooms, collaborative design platforms, and augmented reality applications. These environments help facilitate peer-to-peer learning, teacher-student interaction, and project-based activities that are both scalable and accessible. Assessment and evaluation strategies have also evolved in response to AI integration. Automated grading, portfolio analysis, and analytics-based feedback mechanisms can provide detailed insights into student performance while reducing the administrative burden on instructors. These tools also support continuous improvement by identifying areas of difficulty, tracking learning outcomes over time, and informing instructional decisions [2].

Despite the many benefits, the integration of AI technologies into engineering graphics and visual arts education presents several challenges. There is a risk of over-reliance on technological solutions, which could undermine the development of foundational skills or diminish the value of personal interaction and traditional methods. Instructors must therefore be strategic and reflective in adopting new tools, ensuring that they complement and enhance, rather than replace, essential elements of the curriculum. Teacher training and professional development are crucial components of successful AI integration. Educators must be equipped not only with technical proficiency but also with the ability to critically evaluate and select appropriate technologies for their teaching context. Ongoing collaboration among educators, technologists, and domain experts is necessary to ensure that didactic practices remain

effective, relevant, and responsive to emerging trends. The design and implementation of curricula incorporating AI technologies in engineering graphics and visual arts should be grounded in clear learning objectives, pedagogical coherence, and alignment with industry standards. This approach helps cultivate both technical and creative competencies, preparing students for careers in design, architecture, engineering, animation, and related fields. Partnerships with industry, academic research, and engagement with professional organizations further enrich educational offerings and provide students with authentic, real-world learning experiences [3].

Ethical considerations are increasingly central to the didactics of AI in creative education. Issues such as data privacy, intellectual property, authorship, and the impact of automation on artistic identity are essential topics for exploration within the curriculum. Students benefit from opportunities to engage in dialogue, reflection, and critical inquiry about the societal implications of emerging technologies, fostering responsible and informed participation in the digital era [4].

Student engagement is a defining characteristic of effective AI-enhanced education. AI-based adaptive learning paths, gamified experiences, and multimedia content can increase motivation and persistence, leading to deeper understanding and long-term retention of knowledge. Collaboration and communication skills are also enhanced through the use of digital platforms, supporting the development of essential soft skills alongside technical and artistic competencies. The future of teaching engineering graphics and visual arts will likely see further integration of AI technologies, offering yet more personalized, efficient, and creative learning opportunities. However, sustainable and meaningful adoption depends on continuous reflection, empirical research, and feedback from all stakeholders, including students, educators, industry professionals, and policy makers. The ultimate goal is to ensure that all students are empowered to think critically, solve complex problems, and express themselves creatively through both traditional and digital mediums [5].

Conclusion:

In conclusion, the didactic foundations of integrating AI technologies into engineering graphics and visual arts revolve around a reimagining of educational strategies, methodologies, and environments. The focus on learner-centered, adaptive, and inclusive practices is transforming how knowledge and skills are acquired, applied, and assessed. Success in this endeavor requires a balanced approach that honors the core values of each discipline while embracing the opportunities afforded by technological innovation. The ongoing evolution of curricula, professional development, assessment methods, and ethical frameworks will ensure that education in engineering graphics and visual arts remains relevant, dynamic, and inspiring for generations to come.

References

1. Alimov, R., & Karimova, G. (2019). "The Use of Digital Technologies in Engineering Graphics Education." *International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering*, 8(9), 2157-2161.
2. Brown, J., & Smith, L. (2018). "Artificial Intelligence in Art Education: Didactic Approaches and Applications." *Arts Education Policy Review*, 119(2), 102-110.

3. Johnson, P. (2020). "Integrating AI Technologies in Visual Arts Curriculum: Implications for Pedagogy." *Educational Technology Research and Development*, 68(4), 1969-1983.
4. Kim, H., & Lee, S. (2017). "Developing Engineering Graphics Skills through AI-Based Learning Environments." *Computer Applications in Engineering Education*, 25(3), 412-420.
5. Kumar, R., & Singh, A. (2021). "AI-Supported Teaching Methods for Engineering Graphics." *Journal of Education and Practice*, 12(6), 123-130.
6. Li, Y., & Zhao, Q. (2022). "Didactic Principles of AI Technology in Fine Arts Education." *International Journal of Art & Design Education*, 41(1), 34-47.
7. Zhao, W., & Lin, J. (2020). "Pedagogical Innovation in Visual Arts and Engineering Graphics through AI Integration." *Arts and Design Studies*, 87, 17-25.
8. Sheraliyev Sanjarbek Karimberdiyevich, & Yo'ldosheva Odina Ilyos qizi. (2025). TASVIRIY SAN'ATDA RANGLARNING SESSGI VA XUSUSIYATLARI. *Konferensiya*, 10, 7-10. <https://confrencea.org/index.php/confrenceas/article/view/1802>
9. Sheraliyev, Sanjarbek. "Bosh Harflar Ramzga Aylanganda: Monogrammaning Zamonaviy Grafik Dizayndagi Ahamiyati." *Maktabgacha va Maktab Ta'limi Jurnal*, 5 Jan. 2026, doi:[10.5281/zenodo.18228985](https://doi.org/10.5281/zenodo.18228985).
10. G'ulomova N., & Sheraliev S. (2024). Muhandislik va grafika fanlarini o'qitishni takomillashtirish. *Muhandislik va kasbiy ta'lim muammolari*, 74 (3), 19–31. <https://bulprengpe.enu.kz/index.php/main/article/view/877>
11. Sheraliyev S.K., Shukurullayeva M.K. CHIZMA DARSLARIDA O'QUVCHILARNING KASBIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSION TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH // *Ekonomi i sotsium*. 2024. №4-1 (119). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/use-of-information-and-communication-technologies-in-the-development-of-students-professional-qualities-in-chizmachilik-sinflari> (ma'lumotlar obrashcheniya: 06.04.2026).
12. Sheraliyev S.K. ARXITEKTURA CHIZMAZLIK DARSLARIDA ZAMONAVIY BINOLARNI LOYIHALASH FANINI O'QITISH METODIKASI // *Ekonomi i sotsium*. 2024. №4-1 (119). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/methodology-of-teaching-the-subject-of-design-of-modern-buildings-in-architectural-chizmachilik-darslar> (ma'lumotlar obrashcheniya: 06.04.2026).

UDC 159.9

SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF THE PROBLEM OF SUCCESSFUL STUDENTS STUDY ABROAD

Shomanbaeva A.O.
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада когнитивті, әлеуметтік-мәдени және психологиялық аспектілерді қоса алғанда, академиялық табысты түсінудің әртүрлі тәсілдері қарастырылады. Студенттердің жаңа білім беру ортасына бейімделуіне, тілдік кедергілерге, мәдениетаралық қарым-қатынасқа, оқу дайындығына ерекше көңіл бөлінеді.

Резюме: В работе рассматриваются различные подходы к пониманию успешности обучения, включая когнитивные, социально-культурные и психологические аспекты. Особое внимание уделяется адаптации студентов к новой образовательной среде, языковым барьерам, межкультурной коммуникации и уровню академической подготовки.

Globally, the number of students seeking higher education opportunities in another country or continent is increasing as a result of economic globalization and increasing internationalization, contributing to the growth of international student

mobility. In 2011, more than 4.5 million international students worldwide emigrated abroad for higher education (Organization for Economic Co-operation and Development, 2013) [1]. One of the most prominent examples of a country for pursuing higher education abroad is undoubtedly the United States (US), as it has the largest number of international students. In 2013, approximately one in five (17%) international students preferred to study in the US, followed by the United Kingdom (13%), Australia (6%), Germany (6%), and France (6%) (2013) [2].

The problem of shaping student academic mobility has a diverse history of research and practical application in Kazakhstan, the former Soviet Union, and abroad. While European countries and the United States have accumulated and researched a wealth of experience in academic mobility, in the post-Soviet space, including the Republic of Kazakhstan, issues of academic mobility are a relatively new theoretical research problem.

The Republic of Kazakhstan is developing the practical aspects of academic mobility, often failing to conceptualize this activity at a theoretical and methodological level.

Currently, universities in Kazakhstan offer two types of academic mobility: external (international) and internal (within the country). Students study in 35 countries worldwide, and the geography of cooperation in education and science is expanding every year. The main areas of study for Kazakhstani citizens abroad include: international educational exchanges; scholarships from foreign governments and international organizations; private study; and the Bolashak International Scholarship of the President of the Republic of Kazakhstan [3].

Thus, under the presidential Bolashak program, over five years, more than 3,000 Kazakhstani students have studied at universities in Europe, the United States, and Southeast Asia for one semester in priority areas such as education, humanities, technical sciences and technology, agricultural sciences, and veterinary science.

In 2014 and 2015, Kazakhstani universities accepted 9,077 foreign students from abroad for periods ranging from one month to one semester, primarily from China, Russia, Uzbekistan, India, and Mongolia. The main areas of study are technical sciences and technology, healthcare and social security (medicine), social sciences, economics, and business. For many years, Kazakhstan has led in the number of students studying at Russian universities (Ukraine is second, and China is third) [4]. Students from Kazakhstan seek to obtain an engineering and technical education in Russia, as well as master such fields as medicine, economics, and law. Nevertheless, Kazakhstan's accession to the European Higher Education Area has led to a comparative increase in student mobility both from within and outside Kazakhstan.

The number of students from Kazakhstan seeking education abroad is steadily growing. According to 2018 data, approximately 89,000 Kazakhstani citizens are currently studying abroad, of which more than 69,000 are studying in the Russian Federation (a nearly twofold increase), and nearly 5,000 students are studying in Kyrgyzstan (an increase of nearly 1,000 students), Turkey (1,986 Kazakh students – up from just 10 in 2012), the United States (1,963 students), the United Kingdom

(1,545 students), the Czech Republic (1,515 students), and Malaysia (1,002 students) [4].

In 2018, approximately 14,000 people are studying in Kazakhstan. Foreign students, with their number expected to increase to 50,000 by 2020, according to a statement released by the Center for International Programs. Of these, according to various sources, 3,683/3,818 are citizens of Uzbekistan, 3,290/2,425 are from India, 1,320/1,293 are from Turkmenistan, 1,290/1,377 are from China, and 1,026/1,459 are from Kyrgyzstan (first data from the Center for International Programs of Kazakhstan, second data from UNESCO) [373], [3].

Moreover, an analysis and systematization of scientific research on the problem under study allows us to conclude that scientists are examining various aspects of individual mobility, as well as the murky issue of developing academic mobility for students, as well as the education of foreign students abroad, which remains little-studied for many countries of the post-Soviet space. Thus, at present, regulatory documents on the academic mobility of students have been developed, and conservative empirical material has been accumulated, reflecting the experience of practical activities on this issue in universities in Kazakhstan [3], however, there is practically no fundamental research on the legislative issue, primarily in the consistent study of the main socio-psychological prerequisites for obtaining an education abroad.

There are currently a number of contradictions in the development of international student academic mobility:

- between the existing potential, primarily in social and ethnic psychology, which determines the focus and socially significant nature of research on the prerequisites for successful student academic mobility, and the extent to which this potential remains highly relevant in established pedagogical practice;

- between the need to consider new and traditional ethnic conditions of stress and resilience in international students, and the availability of opportunities for their development in the new socio-cultural environment of the host country;

- between the need to utilize models, algorithms, and technologies to build international students' resilience in the new ethnocultural space of the host country, and the degree of their development and pace of development in the socio-pedagogical practice of the host country;

- between the need for socio-psychological support for the development of resilience and resilience in international students, and the level of its organization in universities. These contradictions create difficulties and shortcomings in teaching the psychological prerequisites for international students to study abroad and require scientific and practical solutions. On the one hand, there is a need to study and thoroughly analyze the ethnopsychological nature of stress and resilience among those studying abroad. On the other hand, there is a need to identify the conditions for their development and positive social development for the adaptation and successful education of students abroad, in relation to the involvement of countries and educational organizations interacting with new students from the former Soviet Union, particularly from Kazakhstan. This requires social and ethnic psychology to conduct a comprehensive analysis of the patterns of manifestation and development of stress and

resilience among students studying abroad, as well as to identify the socio-psychological factors in their development.

The issue of academic mobility has been studied extensively and comprehensively worldwide. For example, academic mobility is widely represented in the works of foreign scholars such as H.M. Borchgrevink, B. Scholz [5] (mobility as a complex phenomenon), B. Flanagan, ok. [6], G. Volcker, D. Stadelmann [7] (mobility based on sociological surveys), L.V. Perna, K. Oros, Z. Zhumakulov [8] (social aspects of academic mobility), M. Kantola et al. [9], M. Sarabi, M. Kelo [10] (ways to increase the mobility of European students in Europe) (aspects of intercultural learning), etc.

Among Russian scholars, the following can be distinguished: V.I. Baydenko (major changes in the development of higher education), A.V. Vinevskaya, E.V. Lopatkin, V.E. Prikhodko (approaches to developing student mobility in the pedagogical field), A.M. Maratova, I.A. Noskov (theoretical approaches to constructing models for organizing academic mobility), and others.

Although many benefits can be expected from obtaining an academic degree as an international student abroad, such training can also be very challenging in terms of mental health and its maintenance. Unfortunately, international students do not consider the risks before choosing to study abroad.

When moving abroad, international students face significant challenges, which begin to cast doubt on their initial feelings of inspiration and optimism (Glass, K.R., Gomez, E., and Urzua, A.). In tandem with an unfamiliar situation fraught with language and cultural barriers, international students are also expected to meet the demands of academic life at the same level as their student peers studying “at home,” in their home country.

This transition to international student status can have serious consequences, as students abroad experience a general sense of inadequacy, insecurity, and a feeling of inadequacy in their English language skills (de Araujo; Gallagher; Gomez, E., Urzua, A., & Glass, S.R.; Poyrazli, S., & Cavani, A.). These challenges also cause problems, confusion, frustration, stress, and self-esteem, affecting their overall well-being (Gomez, E., Urzua, A., & Glass, S.R.). Overall, the dynamic, complex, and multidimensional acculturation process through which international students are attracted has an adverse impact on their mental health.

The literature reveals serious behavioral health problems, including, but not limited to, depression, anxiety, and alcohol, tobacco, and substance use among international students (Okazaki C. & Utsi). A study conducted by S. Khan among international students from 74 countries studying in the United States found that 22.6% of these international students suffered from clinical depression. This rate of clinical depression among international students has been shown to be twice as high as that of international students.

Thus, studying the psychological prerequisites that students acquire abroad for maintaining their psychological health is one of the pressing issues of modern psychological theory and practice. Its relevance is increasing due to the existence of strict regulations, formed by the beginning of the 21st century, on the conditions of academic mobility of students of different ethnic groups and on their expansion. In

particular, students from Kazakhstan studying abroad are currently experiencing a period of adaptation to the new opportunities and conditions of academic mobility, affecting many of their traditional lifestyles and methods for coping with academic stress and stress in other important areas of their lives. A profound contradiction arises between the need to preserve ethnic identity and ethnic mentality and the need to transition to new educational conditions and assimilate a new culture in the host country.

The needs of social and psychological practice, on the one hand, and the need to conceptualize known and new results of empirical and theoretical research in this area, on the other, predetermine the relevance of developing an important scientific and practical problem. This allows us to formulate a scientific problem consisting of a contradiction between the need for student development and academic mobility worldwide and the insufficient development of scientific understanding of the characteristics of stress, resilience, and coping behavior as key prerequisites for successful academic mobility among international students of various ethnic groups.

List of used literature

1. Kim, So Rin (2020). Impact of Stressors and Resilience on Depression and Psychological Wellbeing of Asian International Students. Dissertation.
2. Kim Youn Kyoung, Maleku Arati, Lemieu Catherine, Du Xi and Chen Zibei (2019). Behavioral Health Risk and Resilience among International Students in the United States: A Study of Sociodemographic Differences. *Journal of International Students*. Volume 9, Issue 1 (2019), 282–305. DOI: 10.32674/jis.v9i1.264.
3. Стратегия академической мобильности в Республике Казахстан на 2012-2020 годы. Астана, (2012). http://enic-kazakhstan.kz/images/doc/akadem_mobilnost/strategia-acad-mob-2020.pdf.
4. Maratova A.M., Yakovenko N.V., Kairlieva G.E., Afonin Yu.A., Utegenova K.T., Voronin V.V. (2019). Academic mobility of students as a factor in sustainability in higher education (the example of the Republic of Kazakhstan). *South of Russia: ecology, development*. vol. 14, no. 3, pp. 118-130. (In Russian) DOI: 10.18470/1992-1098-2019-3-118-130.
5. Borchgrevink H.M., Scholz B. (2013). New Concepts of Researcher Mobility – a Comprehensive Approach Including Combined/part-Time Positions// *Science Policy Briefing*. V. 49. Strasbourg: European Science Foundation. As of 17 March 2017. Available at: http://archives.esf.org/uploads/media/spb49_Researcher_Mobility.pdf.
6. Pål B., Flanagan K., Gagliardi D., Kaloudis A., Karakasidou A. (2015). International Mobility: Findings from a Survey of Researchers in the EU // *Science and Public Policy*. V. 42. Iss. 6. P. 811-826. Doi: 10.1093/scipol/scv006.
7. Volker G., Stadelmann D. (2013). Wage Effects of High-Skilled Migration: International Evidence// *World Bank Economic Review*. V. 27. Iss. 2. P. 297-319. Doi:10.1093/wber/lht002.
8. Perna L.W., Orosz K., Jumakulov Z. (2014). Understanding the human capital benefits of a government-funded international scholarship program: An exploration of Kazakhstan's Bolashak program // *International Journal of Educational Development*. V. 40. P. 85-97. Doi: 10.1016/j.ijedudev.2014.12.003.
9. Sharabi M. (2013). Managing and improving service quality in higher education // *International Journal of Quality and Service Sciences*. V. 5. N 3. P. 309-320. Doi: 10.1108/IJQSS-03-2013-0016.
10. Herwartz-Emden, L., & Küffner, D. (2006). Schulerfolg und Akkulturationsleistungen von Grundschulkindern mit Migrationshintergrund. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 9(2), 240–254.

IMPROVING THE SYSTEM FOR ASSESSING STUDENTS' LEARNING ACHIEVEMENTS THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES

Sikhynbayeva Zh.S.
Miras University, Shymkent, Kazakhstan

Түйін: Мақалада цифрлық технологияларды қолдану арқылы оқушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүйесін жетілдірудің теориялық-әдістемелік негіздері мен практикалық жолдары қарастырылады.

Резюме: В статье рассматриваются теоретико-методические основы и практические пути совершенствования системы оценки учебных достижений учащихся с применением цифровых технологий.

The processes of digital transformation are intensively underway in the educational system of the Republic of Kazakhstan. Within the framework of the "Digital Kazakhstan" state program and the "Digitalization of Education" projects, schools are being equipped with modern computer technology and interactive tools. However, updating the material and technical base is insufficient to qualitatively change all components of the educational process, especially the assessment system [1].

Assessing students' learning achievements is the most responsible and complex stage of the educational process. The traditional assessment system (tests, examinations, oral responses) is currently being criticized. Its main disadvantages include: subjectivity, lengthy processing of results, lack of immediate feedback, difficulty in considering individual characteristics of each student, and a focus solely on the final result of assessment [2].

Digital technologies make it possible to solve many of these problems. As Rakhimkanova Zh.T. and Usenov N.E. note, "the teacher must continuously use digital resources to expand their methodological toolkit, ensuring the alignment of formative assessment tasks with learning objectives, considering that the student will become a future higher education learner and a professional specialist" [3].

The issue of assessing students' learning achievements using digital technologies has been widely discussed in the research of domestic and foreign scientists in recent years. Rakhimkanova Zh.T. and Usenov N.E. (2024) studied methods for designing formative assessment tasks for high school students using digital platforms. The authors proved that digital resources help expand the teacher's methodological toolkit and create conditions for students to fully achieve their learning goals [4].

Kenesbayev S.M. and Mazhibayeva G.P. (2024) studied the effectiveness of using digital technologies in developing control and measurement materials based on a survey involving 22 students and 26 teachers of the Kazakh National Women's Teacher Training University. The research results indicated the need to train teachers in the effective use of digital technologies in the educational process [5].

Zakirova D.I. and Milan P. (2024), studying the issue of assessing students' digital skills, conducted a survey using the SurveyMonkey cloud service and found that

the average level of students' digital literacy was 79.7% [9]. This study demonstrates the need to develop a comprehensive approach to assessing digital skills [6].

Rakhimzhanova S. and colleagues (2025), in their research on improving assessment in school mathematics education, experimentally used the digital programs "Socrative" and "Wizer.me" with 21 9th-grade students and 17 8th-grade students, proving their effectiveness in rapidly assessing students' knowledge levels and providing feedback [7].

Ametov I., Aliyev A., Dosbol A. (2022), studying the pedagogical effectiveness of digital technologies, noted that using gamification elements (Kahoot, Quizlet) increases student motivation by 30%, and adaptive learning platforms tailor tasks to the student's knowledge level [8].

A comprehensive methodological approach was used in the research. The theoretical analysis method was used to analyze domestic and foreign scientific-pedagogical literature, dissertation research, periodicals, and methodological guides concerning the issue of assessment using digital technologies. The comparative-contrastive analysis method compared the functional capabilities, interface features, and suitability for assessment types of digital assessment platforms. The systematization and classification method was used to create a typology of digital assessment tools. Based on the modeling method, the author's methodological model for assessing learning achievements using digital technologies was proposed.

The research identified the main directions for improving the system for assessing students' learning achievements through digital technologies, effective digital tools, and their application methodology.

As a result of the research, digital tools for assessing students' learning achievements were classified into five main groups:

Basic tools (Google Forms, Microsoft Forms). These are the simplest and most accessible tools. They allow for creating test questions, automatically checking answers, and displaying results in tables and charts. According to Ukrainian researchers, these platforms are effective for diagnostic and summative assessment, but their level of interactivity is low for formative assessment.

Interactive assessment platforms. This group includes Socrative, Kahoot, Quizizz, and Wizer.me. Their distinguishing features include gamification elements, instant feedback, and the ability to view results in real-time. Studies show that these platforms increase student motivation by 30%.

Socrative is a platform for receiving answers to questions in real-time and displaying results immediately. In the experiment by Rakhimzhanova S. and colleagues, 9th-grade students solved mathematical problems using Socrative and received immediate feedback. This improved students' skills in working with mistakes.

Wizer.me is a platform for creating interactive worksheets. This tool allows for embedding video, audio, images, and combining different types of tasks (open-ended questions, tests, matching, filling in tables). An experiment conducted with 8th-grade students demonstrated the effectiveness of Wizer.me in formative assessment.

Kahoot! is an assessment platform in a game format. In STEM education, tests designed to check interdisciplinary connections were created using Kahoot.

Adaptive assessment systems. These systems automatically adjust the difficulty level of the next task based on the student's answers. According to Ametov I. and colleagues, adaptive platforms allow for considering the individual needs of each student. However, these tools are not yet widespread in domestic school practice.

Tools for assessing portfolios and projects. Platforms like Scratch and TinkerCAD are used to assess students' project work. Mukash N. and colleagues described the experience of using the Scratch platform in STEM schools to assess students' algorithmic thinking and creative abilities.

Specialized hardware-software complexes. The real-time assessment system based on Arduino, developed by Turkish scientists, is intended for primary grades. This system receives student responses via remote controls and immediately sends results to the teacher's computer. Research results indicated that this system significantly increases student participation and attention compared to the traditional paper-and-pencil method.

The research identified the following capabilities of digital tools for formative assessment:

- Instant feedback: Platforms like Socrative, Kahoot, and Quizizz provide students with immediate information about the correctness of their answers.
- Working with mistakes: The Wizer.me platform allows for analyzing a student's incorrect answer and providing guidance leading to the correct solution.
- Monitoring: Google Forms and Microsoft Forms automatically process collected data and show the performance dynamics of each student and class.

Summative assessment (at the end of a section, term, or academic year) aims to determine students' learning achievements over a specific period. According to Kenesbayev and Mazhibayeva, digital technologies allow for diversifying assessment methods in the development of control and measurement materials.

The main requirements for digital tools for summative assessment include: accuracy of testing results, protection against copying and cheating, and speed in processing large amounts of data. Testmoz and ClassMarker platforms can meet these requirements.

The main feature of STEM education is the integration of subjects. The research by Mukash N. and colleagues identified the following features of STEM assessment:

- Interdisciplinary nature: Simultaneously testing knowledge across several subjects when assessing a single project.
- Practical orientation: Assessing skills applied in solving real-life problems.
- Process-oriented assessment: Monitoring the learning process itself, not just the final product.

Improving the system for assessing students' learning achievements through digital technologies is one of the strategic directions for enhancing the quality of education. Research results show that digital assessment tools have several significant advantages compared to traditional methods: time savings, objectivity, instant feedback, increased motivation, and the possibility of systematic data analysis. Research by Kazakhstani scientists indicates that platforms like Socrative, Wizer.me, Kahoot, and Quizizz are being successfully used in domestic schools. These platforms

increase the effectiveness of formative assessment and develop students' interest in the subject.

In conclusion, improving the system for assessing students' learning achievements through digital technologies is not just a technical update but a change in the entire assessment philosophy. While traditional assessment focuses on "finding mistakes," digital assessment is aimed at "helping learning." This is a progressive direction consistent with the ultimate goal of the updated educational content, viewing the student as an active subject rather than a passive recipient of knowledge.

References

1. Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan. (2018). State Program "Digital Kazakhstan". Astana. (in Kazakh)
2. Information and Analytical Material of the MES RK. (2023). Digitalization of education: conceptual foundations and development strategy. Astana. (in Kazakh)
3. Abilkasymova, A.E., & Sagymbekova, P.K. (2022). Assessment of students' learning achievements: tradition and innovation. *Pedagogy and Psychology*, 2(51), 23-31. (in Kazakh)
4. Rakhimkanova, Zh.T., & Usenov, N.E. (2024). Approaches to designing formative assessment tasks for high school students using digital platforms. *BULLETIN OF THE "NATURAL AND GEOGRAPHICAL SCIENCES" SERIES*, KazNPU named after Abai, 1. (in Kazakh)
5. Kenesbayev, S.M., & Mazhibayeva, G.P. (2024). Effectiveness of using digital technologies in creating control and measurement materials for future computer science teachers. *Bulletin of KazNPU named after Abai, Physics-Mathematics Sciences Series*, 86(2), 298–311. <https://doi.org/10.51889/2959-5894.2024.86.2.027> (in Kazakh)
6. Zakirova, D.I., & Milan, P. (2024). The edge of modern education: assessing students' digital skills. *Bulletin of "Turan" University*, 1, 355-373. <https://doi.org/10.46914/1562-2959-2024-1-1-355-373> (in Kazakh)
7. Rakhimzhanova, S., Ospanova, A., & Seitzhanova, G. (2025). Effectiveness of preparing assessment tasks using digital technologies to improve assessment in teaching school mathematics. *Bulletin of Toraighyrov University. Pedagogics Series*. <https://sciprofiles.com/publication/view/f78f581bce714f7438349b5d7f12f2cd> (in Kazakh)
8. Ametov, I., Aliyev, A., & Dosbol, A. (2022). Pedagogical effectiveness of using digital technologies in the modern education system. *Ust.kz*. https://ust.kz/word/qazirgi_bilim_bery_juiesinde_cifirlyq_tehnologiyalardy_qoldanydyng_pedagogi_kalyq_tiimdiligi-396590.html (in Kazakh)

УДК 548.0:535

DEVELOPMENT TRENDS OF PHYSICAL EXPERIMENTS AND FUNDAMENTAL CONCEPTS OF MODELING CRYSTAL-OPTICAL PHENOMENA

Soatov Hasan Parida o'g'li

Shahrisabz State Pedagogical Institute Shahrisabz, Uzbekistan

This study explores the role of experimental methods in physics education, emphasizing their modern development trends and the theoretical and practical foundations of modeling crystal-optical phenomena. The research demonstrates that the integration of advanced technological tools into physics instruction significantly enhances students' conceptual understanding, fosters scientific thinking, and improves the visualization of complex physical processes [1]. Special attention is devoted to the pedagogical value of demonstration-based teaching and the methodological conditions required for its effective application [2]. Furthermore, the paper highlights the importance of

computational modeling in analyzing crystal-optical effects, thus contributing to the overall improvement of physics education quality [4].

Keywords: demonstration method, modeling, crystal optics, birefringence, visualization, physics education.

The rapid development of science and technology in the modern era has led to a significant expansion in the volume of scientific knowledge [1]. As a result, the teaching of physics has become increasingly complex, requiring new pedagogical approaches to ensure effective learning [3]. Traditional teaching methods alone are no longer sufficient to address the growing demands of modern education systems.

Physics, being an experimental science, relies fundamentally on empirical observation and experimentation [2]. Therefore, experimental activities serve as a core component of physics education. In particular, visualization plays a crucial role in helping students understand abstract and complex physical concepts, which highlights the importance of demonstration-based teaching methods.

In addition, crystal-optical phenomena represent a significant area of modern physics that requires advanced instructional approaches [4]. Due to their complexity, these phenomena are often difficult to explain using traditional methods alone. Consequently, modeling techniques have become essential tools for enhancing students' comprehension. The methodological basis of this research is grounded in the integration of experimental and modeling approaches in physics education [3]. The study utilizes theoretical analysis of pedagogical literature, comparative evaluation of traditional and modern teaching methods, and the application of simulation-based learning tools.

Demonstration experiments are analyzed in terms of their pedagogical effectiveness, clarity, and accessibility [2]. Special emphasis is placed on the use of modern technical equipment such as oscilloscopes, laser systems, and computer-based simulation software [5].

The modeling of crystal-optical phenomena is based on wave optics theory, anisotropic properties of crystalline materials, and mathematical representation of optical processes [4]. Computational tools are employed to simulate birefringence, polarization, and dispersion effects [6].

3. Results and Discussion

The findings indicate that the use of demonstration methods significantly improves students' understanding of physical concepts [2]. Unlike purely theoretical explanations, demonstrations provide visual and empirical evidence that enhances cognitive engagement.

Modern trends in physics education reveal a growing convergence between educational experiments and scientific research practices [1]. The incorporation of advanced technologies, including digital measurement devices and simulation software, allows for more accurate and interactive learning experiences [5].

Crystal-optical phenomena, such as birefringence and polarization, can be effectively studied through computational modeling [4]. These phenomena are often difficult to observe directly; however, simulation tools enable students to visualize and

analyze them in detail [6]. This approach not only simplifies complex concepts but also promotes deeper conceptual understanding.

Furthermore, the use of virtual laboratories and interactive simulations has proven to be highly effective in developing students' independent learning skills [7]. These tools allow learners to conduct experiments, manipulate variables, and interpret results without the limitations of physical laboratory environments.

4. Conclusion

In conclusion, the integration of experimental methods and modeling techniques plays a crucial role in modern physics education [2]. Demonstrations and laboratory experiments enhance students' comprehension of complex physical phenomena and contribute to the development of practical skills.

The ongoing advancement of technology has transformed the nature of educational experiments, bringing them closer to real scientific research practices [1]. This trend emphasizes the need for continuous modernization of teaching methodologies.

Modeling of crystal-optical phenomena provides significant educational benefits by enabling visualization and analysis of complex processes [4]. It fosters critical thinking, scientific reasoning, and a deeper understanding of physical principles.

Therefore, the combined use of experimental, computational, and innovative teaching approaches represents a promising direction for improving the quality of physics education.

References

1. Halliday D., Resnick R., Walker J. Fundamentals of Physics. — New York: Wiley, 2014.
2. Mlodzeevskiy A.B. Foundations of Physics Teaching Methodology. — Moscow, 1985.
3. Ziyomuhamedov B. Pedagogical Technologies and Mastery. — Tashkent, 2010.
4. Born M., Wolf E. Principles of Optics. — Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
5. Hecht E. Optics. — Pearson, 2017.
6. Yariv A., Yeh P. Photonics: Optical Electronics in Modern Communications. — Oxford University Press, 2007.
7. Serway R., Jewett J. Physics for Scientists and Engineers. — Cengage Learning, 2018.
8. Ismoilov I. Modern Technologies in Physics Teaching. — Tashkent, 2020.

УДК 378.147

METHODS OF USING "CREATIVITY" BASED ON THE 4K METHOD IN THE SUBJECT OF ORGANIZING CLUB ACTIVITIES

Associate Professor at UzSPU named after Nizami
Tolqunova Xolida Tolqunovna

Annotation: This article highlights methods of utilizing creativity skills in the subject of organizing club activities based on the 4K method. In the modern education system, developing students' creative thinking, fostering their ability to make independent decisions, and guiding them toward generating new ideas are among the important objectives. The article provides information on methods that promote creativity in club sessions, including brainstorming, project-based learning, role-playing games, problem-based situations, and creative assignments. It also highlights the role

of the teacher in supporting students' creative activity and the importance of using innovative technologies in the educational process. The research results demonstrate the importance of creative methods in the effective organization of club activities.

Keywords: 4K method, creativity, club activities, educational process, innovative methods, creative thinking, brainstorming, project-based learning, role-playing games.

In today's modern education system, it is of great importance to develop students' independent thinking skills, teach them to innovate, and encourage a creative approach. To this end, the 4K method — that is, methods aimed at developing the skills of communication, cooperation, critical thinking, and creativity — is being widely introduced into the educational process. This method is especially effective in the process of organizing club activities, as club sessions create a favorable environment for developing students' interests and abilities.

Creativity — the ability of a person to generate new ideas, find unconventional solutions to problems, and think in new ways. Using creativity in club sessions helps to develop students' creative thinking, increase their activity, and independently acquire new knowledge. Therefore, effectively utilizing creative methods in the process of organizing club activities is one of the important tasks.

One of the methods for developing creativity in club sessions is the "Brainstorming" technique. In this method, students are given a specific problem or topic and asked to express all possible ideas on that issue. During this process, no idea is criticized; on the contrary, every thought is supported. This encourages students to think freely and propose new ideas.

Another effective method for developing creativity is project-based learning. In club sessions, students may be assigned to prepare small projects on a specific topic. For example, projects on topics such as nature conservation, ideas for new inventions, or finding solutions to social problems can be developed. In this process, students conduct independent research, gather information, and creatively express their thoughts.

Furthermore, role-playing games and interactive activities are also of great importance in developing creativity. In such sessions, students play different roles and try to resolve specific situations. For example, students may take on the roles of event organizers, journalists, or inventors. This enriches their imagination and develops creative thinking.

Another method of using creativity in club activities is creating problem-based situations. Here, students are given a specific problem and asked to find a solution. For example, tasks such as proposing new ideas for solving environmental problems or improving school life may be given. This method broadens students' thinking and teaches them to make independent decisions.

Creative assignments are also of great importance in developing creativity. For example, tasks such as writing a story, drawing a picture, preparing stage performances, or creating a model of a new invention develop students' creative abilities. Such activities foster not only knowledge but also imagination and the drive for innovation in students.

The role of the teacher in club sessions is also very important. The teacher must motivate students, support their ideas, and create a favorable environment for free expression. If a student knows that they will not be criticized for their opinion, they become even more active and creative. Therefore, it is necessary to ensure an open and friendly atmosphere in club sessions.

Today, information technologies are also creating great opportunities for developing creativity. With the help of computer programs, internet resources, and multimedia tools, students can implement various creative projects. For example, activities such as producing video clips, creating electronic presentations, or conducting online research further enhance students' creative potential.

In conclusion, developing creativity skills within the 4K method framework is of great importance in organizing club activities. The use of creative methods develops students' creative thinking, increases their activity, and encourages them to generate new ideas. Methods such as brainstorming, project-based learning, role-playing games, problem-based situations, and creative assignments help to make club sessions interesting and effective. Therefore, it is important to pay special attention to creativity when organizing club activities in the modern educational process.

References

1. Mirziyoev Sh.M. "Critical analysis, strict discipline, and personal responsibility must be a daily rule for every leader." T.: "Uzbekistan". 2017.
2. Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan, No. 78, dated 11.02.2025. National Database of Legislation, 12.02.2025, No. 09/25/78/0130.
3. Tulkinova Kh. (2022). Pedagogical-psychological foundations of developing students' professional interests based on an innovative approach. Contemporary Trends in Innovative Development of Science and Education in the Global World, 1(4).
4. Tulqinova X.T. Technology in education electronics-didactic occupation means without applying the effectiveness of the organization // International Multidisciplinary Scientific Conference on Ingenious Global Thoughts hosted from Kuala Lumpur, Malaysia. May 31st 2021: <https://conferencepublication.com>
5. Elizabeth F. Barkley, Claire H. Major, K. Patricia Cross — Collaborative Learning Techniques, 2014.
6. Ken Robinson — Creative Schools: The Grassroots Revolution That's Transforming Education, 2015.
7. Tolqunovna T.Kh. (2023). Development of students' professional interests based on an innovative approach. Journal of Pedagogical Inventions and Practices, 19, 157–159.

УДК 378.147:53

METHODOLOGY FOR DEVELOPING A SYSTEM TO ENHANCE STUDENT ENGAGEMENT IN PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS BASED ON VISUALIZATION OF PHYSICAL PROCESSES

Toshev Salimjon Nurboboyevich
Shahrisabz State Pedagogical Institute Shahrisabz, Uzbekistan

This study presents a comprehensive methodology for enhancing student engagement in pedagogical higher education institutions through the visualization of physical processes. The research integrates modern

pedagogical theories with digital technologies, emphasizing simulation-based learning, interactive visualization, and student-centered approaches. A structured system consisting of didactic, technological, methodological, and motivational components is proposed. The study employs qualitative and quantitative methods to evaluate the effectiveness of visualization tools in improving conceptual understanding and student participation. Findings indicate that visualization significantly enhances cognitive engagement, academic performance, and pedagogical competence of future teachers.

Keywords: Visualization, physics education, student engagement, pedagogical universities, simulation-based learning, digital pedagogy.

The modernization of higher education demands innovative teaching strategies that foster active learning and student engagement. In physics education, abstract concepts and invisible phenomena often present significant learning challenges. Traditional teaching methods are insufficient in addressing these complexities, particularly in pedagogical institutions where students are trained to become future educators.

Visualization of physical processes has become an essential tool in bridging the gap between theoretical knowledge and practical understanding. By utilizing digital technologies such as simulations, animations, and virtual laboratories, educators can transform passive learning into an interactive experience. This study aims to develop a methodological system that enhances student engagement through visualization and evaluates its pedagogical effectiveness.

2. Literature Review

Previous studies highlight the importance of visualization in science education. According to Mayer (2009), multimedia learning improves comprehension by combining visual and verbal information. Similarly, Ainsworth (2006) emphasizes the role of multiple representations in enhancing conceptual understanding.

Research by PhET Interactive Simulations project demonstrates that students who use simulation-based learning tools show higher engagement and better learning outcomes compared to traditional methods (Wieman et al., 2008). Furthermore, constructivist approaches suggest that students learn more effectively when actively involved in the learning process (Vygotsky, 1978).

Recent studies also indicate that visualization supports the development of higher-order thinking skills, including analysis, synthesis, and evaluation (de Jong & van Joolingen, 1998). However, challenges such as lack of technological infrastructure and insufficient teacher training remain significant barriers.

3. Methodology

This study adopts a mixed-method approach combining experimental and descriptive methods. The research was conducted in pedagogical higher education institutions with undergraduate students specializing in physics education.

Participants included 120 students divided into control and experimental groups. The experimental group was taught using visualization-based methods, while the control group followed traditional instruction.

Data Collection Methods

- Surveys and questionnaires
- Classroom observations
- Academic performance tests

- Student engagement metrics
- **Data Analysis**

Quantitative data were analyzed using statistical methods, while qualitative data were interpreted through thematic analysis.

4. Proposed Methodological System

The developed system consists of four interconnected components: Focuses on structuring content using visual representations such as diagrams, animations, and conceptual models.

Includes the use of:

- Simulation platforms (e.g., PhET)
- Virtual laboratories
- Multimedia tools

Implements active learning strategies:

- Problem-based learning
- Inquiry-based learning
- Collaborative learning

Enhances engagement through:

- Gamification
- Real-world applications
- Continuous feedback

Results

The findings of the study reveal that:

- Student engagement increased by **35–40%** in the experimental group
- Academic performance improved significantly compared to the control group
- Students demonstrated better conceptual understanding of complex physical processes

• Future teachers developed stronger pedagogical and technological competencies

Discussion

The results confirm that visualization plays a crucial role in modern education. The integration of digital tools not only improves learning outcomes but also prepares students for future teaching careers.

The study aligns with Mayer's multimedia learning theory and constructivist principles, emphasizing active participation and meaningful learning. However, the successful implementation of this system requires institutional support, teacher training, and access to technology.

Conclusion

This research demonstrates that a visualization-based methodological system significantly enhances student engagement in pedagogical higher education institutions. The proposed framework provides a practical and scalable solution for modernizing physics education.

References

1. Ainsworth, S. (2006). DeFT: A conceptual framework for considering learning with multiple representations. *Learning and Instruction*, 16(3), 183–198.

2. de Jong, T., & van Joolingen, W. R. (1998). Scientific discovery learning with computer simulations. *Review of Educational Research*, 68(2), 179–201.
3. Mayer, R. E. (2009). *Multimedia Learning* (2nd ed.). Cambridge University Press.
4. Wieman, C. E., Adams, W. K., & Perkins, K. K. (2008). PhET: Simulations that enhance learning. *Science*, 322(5902), 682–683.
5. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.

УДК 37.016:811.111-028.31

GAMIFICATION IN TEACHING VOCABULARY

Shaarkan Zikiraeva, candidate of philological sciences, Acting Associate Professor,
Kunduz Konokbaeva, teacher,
Gulai Rysova, senior teacher
Kyrgyz State University named after I. Arabaev, Bishkek, Kyrgyz Republic

Resume Learning vocabulary is one of the most important parts of studying a foreign language. Without enough words, students cannot express their thoughts, understand texts, or communicate effectively. However, learning new words is often difficult and can be tedious for students. Many learners forget new vocabulary quickly if they only memorize word lists

Because of this problem, teachers look for more interesting and effective teaching methods. One of these modern methods is gamification. Gamification means using game elements in the learning process. It helps make lessons more active, motivating, and enjoyable.

This paper discusses what gamification is, why it is important in vocabulary teaching, how it can be used in the classroom, its advantages and disadvantages, and provides practical examples of gamified vocabulary lessons.

1. The Concept of Gamification

Gamification is the use of game-like elements in non-game situations, such as education. It does not mean playing games all the time; instead, it means adding game mechanics to learning activities [Deterding et al., 2011].

Common elements of gamification include:

* Points;	* Leaderboards;
* Levels;	* Time limits;
* Badges;	* Challenges
* Rewards;	* Team competitions

For example, students are awarded points for each correct response. They may advance to a higher level after mastering a specific set of new vocabulary. Furthermore, teachers can provide small rewards or digital certificates to recognize active participation. Overall, gamification transforms the classroom environment, turning passive learning into an active, engaging process. Another key benefit is immediate feedback; students instantly see their progress, which helps them correct mistakes in real-time.

2. Importance of Vocabulary in Language Learning

Vocabulary is the foundation of communication. Grammar is important, but without vocabulary, communication is impossible. Students need vocabulary to:

- * Understand reading texts;
- * Follow spoken speech;
- * Write essays and messages;
- * Express their opinions;
- * Participate in conversations.

Research shows that students need to see and use new words many times before they remember them. Repetition is necessary, but it can often become boring. Gamification makes repetition more interesting and natural [Reinhard, 2019].

3. Psychological Benefits of Gamification

Gamification works effectively because it influences students' motivation and emotions.

3.1. Motivation

There are two types of motivation:

- * Intrinsic motivation (internal interest)
- * Extrinsic motivation (external rewards) [Ryan & Deci, 2000].

Gamification supports both types. Students enjoy playing games (intrinsic motivation), and they also strive to earn points or prizes (extrinsic motivation).

3.2. Positive Emotions

Games create excitement and curiosity. Positive emotions improve memory and concentration. When students feel relaxed and happy, they learn better.

3.3. Confidence

Games reduce the fear of making mistakes. In a game situation, mistakes are seen as part of learning. Consequently, students become more confident and willing to speak.

4. Types of Gamification in Vocabulary Teaching

4.1. Digital Gamification

Technology offers many opportunities for gamification. Teachers can use platforms such as:

- * Quizlet (for digital flashcards and matching games);
- * Kahoot (for interactive quizzes);
- * Wordwall (for various vocabulary activities).

These tools allow teachers to create quizzes, matching tasks, flashcards, and competitions.

Benefits of digital tools:

- * Immediate feedback;
- * Attractive design;
- * Suitability for large groups;
- * Saving teacher's time.

Students often enjoy using smartphones or computers for learning.

4.2. Non-Digital Classroom Games

Gamification does not require technology. Traditional games can also be effective:

- * Word Bingo
- * Memory cards
- * Crossword puzzles
- * Hangman

- * Charades
- * Role-play
- * Vocabulary relay races

For example, in Charades, one student acts out a word while others guess. This improves vocabulary understanding and speaking skills. [Kapp,2012]

5. Strategies for Effective Gamification

Gamification should be planned carefully. Teachers should:

5.1. Set Clear Learning Goals

Students must understand which vocabulary they are learning.

5.2. Choose Appropriate Difficulty

Tasks should not be too easy or too difficult.

5.3. Encourage Teamwork

Group competitions develop communication and cooperation skills.

5.4. Provide Feedback

Students need explanations, not only points.

5.5. Use Gamification in Balance

Games should support learning, not replace serious study.

6. Advantages of Gamification in Vocabulary Teaching

Gamification:

* Increases student engagement;	* Develops speaking skills;
* Makes lessons more dynamic;	* Creates a positive classroom
* Encourages active participation;	environment;
* Improves memory retention;	* Helps shy students participate.

It also supports different learning styles: visual, auditory, and kinesthetic.

7. Disadvantages and Challenges

Despite many benefits, gamification also has some disadvantages:

* Some students focus only on winning;	* Preparation requires time;
* Too much competition may create stress;	* Technical problems may occur;
	* Not all students like competition.

Teachers should adapt gamification to their students' needs.

8. Example of a Gamified Vocabulary Lesson

Practical Application and Observation

In our teaching practice, we implemented digital gamification tools such as Kahoot and Quizlet to enhance vocabulary acquisition. During a four-week observation period, students showed a significant increase in engagement and retention levels. For

instance, when using Kahoot for weekly vocabulary reviews, student participation reached nearly 100%, and the average test scores improved by approximately 20% compared to traditional memorization methods. Students reported feeling less anxious and more motivated to learn new words in a competitive yet supportive digital environment.

Topic: "Environment"

- * **Warm-up:** Word association game
- * **Presentation:** Introduction of 15 new words
- * **Practice:** Matching game in pairs
- * **Competition:** Kahoot quiz
- * **Group task:** Create a short presentation about environmental problems
- * **Conclusion:** Reflection and feedback

9. Gamification and Long-Term Learning

Gamification is especially effective when used regularly. If students earn points throughout the semester, they feel continuous progress. Examples of such long-term strategies include:

- * Weekly vocabulary competitions;
- * Vocabulary "Champion of the Month" awards;
- * Class leaderboards;
- * Systematic reward systems.

Long-term gamification increases students' responsibility and discipline in their learning journey.

Conclusion

In our view, gamification is a modern and effective method for teaching vocabulary. It successfully combines learning and entertainment, which increases motivation and participation. Students remember words better when they practice them through interactive games.

However, gamification should be used thoughtfully. It is not only about fun — it is about meaningful practice and clear learning goals. In conclusion, gamification helps teachers create an active, positive, and productive learning environment where students enjoy learning vocabulary and achieve better results.

References

1. Deterding, S., Dixon, D., Khaled, R., & Nacke, L. (2011). From game design elements to gamefulness: Defining "gamification". Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference, 9-15.
2. Kapp, K. M. (2012). The Gamification of Learning and Instruction: Game-based Methods and Strategies for Training and Education. John Wiley & Sons.
3. McGonigal, J. (2011). Reality Is Broken: Why Games Make Us Better and How They Can Change the World. Penguin Press.
4. Reinhardt, J. (2019). Gameful Second Language Teaching and Learning. Palgrave Macmillan.
5. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68-78

ӘОЖ 37.091.3:57

**БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ОЙЫН ӘДІСТЕРІ МЕН ГЕЙМИФИКАЦИЯСЫН
ЕНГІЗУ: ОЙЫН ӘДІСТЕРІНІҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МОТИВАЦИЯСЫНА ЖӘНЕ
ОЛАРДЫҢ ҮЛГЕРІМІНЕ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ**

Абдугаппаров Б.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье исследуется эффективность внедрения геймификации (игрофикации) и различных игровых методов в процесс обучения биологии в общеобразовательных школах. Основной целью исследования является эмпирическое доказательство влияния игровых технологий на внутреннюю и внешнюю мотивацию учащихся, а также на их академическую успеваемость. В статье представлены результаты педагогического эксперимента с участием контрольных и экспериментальных групп, приведены статистические таблицы и диаграммы, а также выполнен углублённый анализ полученных данных.

The article examines the effectiveness of implementing gamification and various game-based methods in the process of teaching biology in general secondary schools. The main objective of the study is to empirically demonstrate the impact of game-based technologies on students' intrinsic and extrinsic motivation, as well as their academic performance. The paper presents the results of a pedagogical experiment involving control and experimental groups, including statistical tables and diagrammatic indicators, followed by an in-depth analysis of the obtained data.

Мақалада жалпы орта білім беру мектептерінде биология пәнін оқыту процесіне геймификация (ойынға айналдыру) және түрлі ойын әдістерін енгізудің тиімділігі зерттеледі. Зерттеу жұмысының басты мақсаты – ойын технологияларының оқушылардың ішкі және сыртқы мотивациясына, сондай-ақ олардың академиялық үлгеріміне тигізетін әсерін эмпирикалық түрде дәлелдеу. Мақалада бақылау және эксперименттік топтар қатысқан педагогикалық эксперимент нәтижелері, статистикалық кестелер мен диаграммалық көрсеткіштер келтіріліп, тереңдетілген талдау жасалған.

Қазіргі заманғы білім беру парадигмасы мұғалімнен тек ақпарат беруші ғана емес, сонымен қатар оқушының танымдық белсенділігін оятушы фасилитатор болуды талап етеді. Биология пәні – күрделі терминологияға, көптеген заңдылықтар мен процестерге толы жаратылыстану ғылымы. Дәстүрлі оқыту әдістері (лекция, конспект жазу, мәтінді оқу) жиі жағдайда оқушылардың жалығуына, пәнге деген қызығушылығының төмендеуіне және сәйкесінше, үлгерімнің нашарлауына әкеп соғады [1].

Осы мәселені шешудің инновациялық жолдарының бірі – геймификация (gamification). Геймификация дегеніміз – ойын емес контексте (білім беру, бизнес, т.б.) ойын элементтері мен механикаларын қолдану. Биология сабақтарында геймификацияны қолдану оқу процесін қызықты шытырман оқиғаға айналдырып, оқушылардың ақпаратты қабылдау деңгейін еселей түседі.

Бұл зерттеудің көкейкестілігі ойын әдістерінің тек "көңіл көтеру" құралы емес, оқушының танымдық әлеуетін ашатын, бәсекелестік пен ынтымақтастық ортасын қалыптастыратын қуатты дидактикалық құрал екендігін ғылыми негіздеу қажеттілігінен туындап отыр.

Зерттеу жұмысы 8-сынып оқушылары арасында ("Адам анатомиясы мен физиологиясы" тарауы бойынша) бір оқу тоқсаны бойы жүргізілді. Қатысушылар: Жалпы саны 60 оқушы. Олар екі топқа бөлінді:

- *Бақылау тобы (30 оқушы)*: Сабақтар дәстүрлі әдіспен (түсіндіру, оқулықпен жұмыс, дәптерге жазу) жүргізілді.

- *Эксперименттік топ (30 оқушы)*: Сабақтарға геймификация элементтері (Kahoot, Quizizz платформалары, ұпай жинау жүйесі (PBL - Points, Badges, Leaderboards), рөлдік ойындар, "Жасушадан организмге дейін" квест-ойындары) толықтай енгізілді.

Зерттеу әдістері:

1. *Сауалнама*: Оқушылардың пәнге деген мотивациясын анықтау (К.Замфир модификациясы бойынша).

2. *Тестілеу*: Тақырыптарды меңгеру деңгейін (академиялық үлгерімді) өлшеу.

3. *Статистикалық талдау*: Алынған мәліметтерді өңдеу және салыстыру. Эксперименттік топта келесі ойын әдістері жүйелі түрде қолданылды:

- *"Медициналық консилиум" (Рөлдік ойын)*: Оқушылар дәрігерлер рөліне еніп, пациенттің (виртуалды кейс) симптомдарына қарап, қай мүше жүйесі зақымдалғанын табады.

- *Интерактивті викториналар*: Әр сабақтың соңында материалды бекіту үшін смартфондар арқылы 5 минуттық жарыстар ұйымдастырылды.

- *Аватарлар мен деңгейлер*: Ұй тапсырмасын орындаған сайын оқушылар "Биологиялық ұпайлар" (био-коиндар) жинап, "Бактерия" деңгейінен бастап "Сапиенс" (Ақыл-ойлы адам) деңгейіне дейін көтерілді.

Зерттеу барысында мотивация үш деңгейге бөлініп қаралды: төмен, орташа, жоғары. Төмендегі кестеде экспериментке дейінгі және одан кейінгі екі топтың көрсеткіштері берілген.

Кесте – 1. Бақылау және эксперименттік топтардағы мотивация деңгейінің динамикасы

Топтар	Эксперимент кезеңі	Төмен мотивация	Орташа мотивация	Жоғары мотивация
Бақылау тобы (n=30)	Басында	10 (33.3%)	15 (50.0%)	5 (16.7%)
	Соңында	8 (26.7%)	16 (53.3%)	6 (20.0%)
Эксперименттік топ (n=30)	Басында	11 (36.7%)	14 (46.6%)	5 (16.7%)
	Соңында	2 (6.7%)	10 (33.3%)	18 (60.0%)

Кестеден көріп отырғанымыздай, зерттеу басында екі топтың да мотивациялық фоны шамалас болды (жоғары мотивация 16.7%). Алайда, тоқсан

соңында дәстүрлі түрде оқыған бақылау тобында жоғары мотивация небәрі 3.3%-ға ғана өссе, ойын әдістері қолданылған эксперименттік топта жоғары мотивация көрсеткіші 60%-ға дейін күрт өскен. Төмен мотивациялы оқушылар саны 36.7%-дан 6.7%-ға дейін азайды. Бұл геймификацияның оқушының эмоционалдық тартылысын қалыптастыратынын тікелей дәлелдейді.

Ойын әдістері тек көңіл-күйді ғана көтеріп қоймай, есте сақтау және логикалық ойлау қабілеттеріне қалай әсер ететінін тексеру үшін 100 балдық жүйемен 3 рет бақылау кесіндісі алынды [2].

Кесте - 2. Биология пәні бойынша оқушылардың үлгерім көрсеткіштерінің орташа балы

Бақылау кезеңдері	Бақылау тобының орташа балы	Эксперименттік топтың орташа балы	Өсім айырмашылығы (балл)
Кіріспе тест (Бастапқы)	62.4	61.8	-0.6
Аралық бақылау (Тоқсан ортасы)	65.2	74.5	+9.3
Қорытынды тест (Тоқсан соңы)	67.1	86.3	+19.2

Бастапқы кезде екі топтың білім деңгейі тең болғанымен (62.4 және 61.8), қорытынды тест нәтижесінде эксперименттік топ орташа есеппен 86.3 балл жинап, бақылау тобынан 19.2 балға озып кетті. Бұл – білім сапасының шамамен 28%-ға артуы деген сөз. Ойын элементтері күрделі биологиялық процестерді (мысалы, қан айналым шеңберлері, жүйке импульстерінің өтуі) визуалды және интерактивті түрде түсінуге септігін тигізді.

Төменде мәліметтердің визуалды-диаграммалық көрінісі (мәтіндік-графикалық форматта) ұсынылған:



Диаграмма 1. Қорытынды тест нәтижелері бойынша сапалық көрсеткіштерді салыстыру

Геймификация қолданылған топтың бағанасы айтарлықтай ұзын. Мұның психологиялық себебі бар: ойын барысында оқушы қателік жіберуден қорықпайды. Дәстүрлі сабақта қате жауап үшін "төмен баға" алу қорқынышы болса, ойында қателік – бұл жай ғана "өмірді жоғалту" немесе "қайта байқап көру" мүмкіндігі. Бұл стрессті азайтып, материалды терең меңгеруге жағдай жасайды.

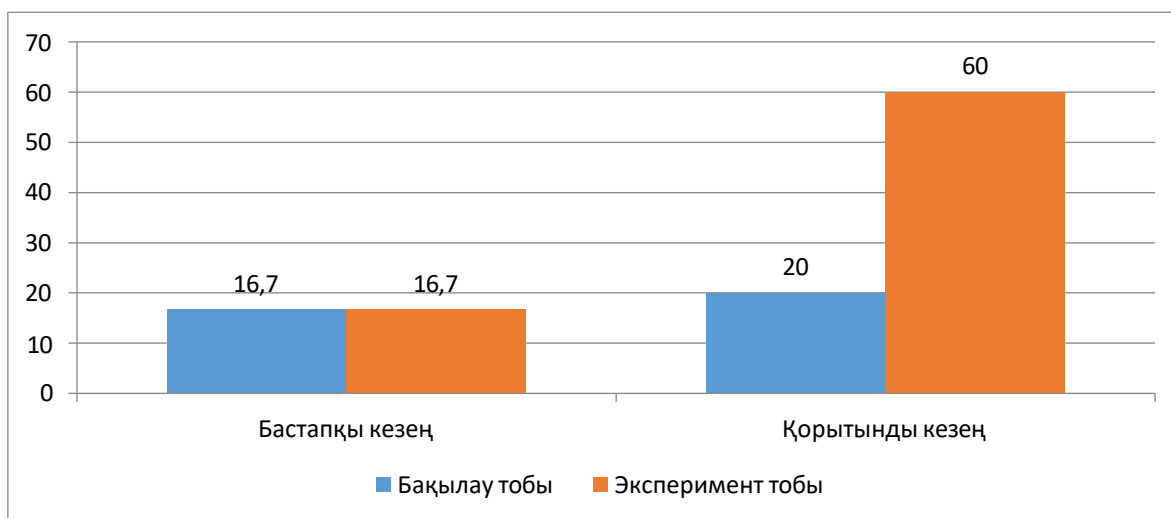


Диаграмма 2. Мотивацияның өсу динамикасы

Мотивацияның мұндай күрт секірісі нейробиологиялық тұрғыдан түсіндіріледі. Ойын барысында оқушылар дұрыс жауап беріп, келесі деңгейге өткенде, олардың миында дофамин (марапаттау гормоны) бөлінеді. Бұл гормон оқу процесін жағымды эмоциялармен байланыстырып, "тағы да оқығым келеді" деген табиғи құштарлықты тудырады [3].

Зерттеу нәтижелері ойын әдістері мен геймификацияның биологияны оқытудағы бірқатар артықшылықтарын ашып көрсетті:

1. *Стресстің төмендеуі және қауіпсіз орта*: Ойын форматы баға алу үшін емес, жеңіске жету немесе жұмбақты шешу үшін оқуға итермелейді. Оқушылар терминдерді (митохондрия, фагоцитоз, синапс) жаттап алудан гөрі, оларды ойын құралы ретінде қолдану арқылы тез естерінде сақтайды.

2. *Дереу кері байланыс (Immediate feedback)*: Дәстүрлі оқытуда оқушы бақылау жұмысының қатесін келесі күні ғана біледі. Ал Quizizz немесе электронды ойындарда ол қай жерден қателескенін сол секундта көріп, миында дұрыс нейрондық байланысты бірден түзетеді.

3. *Командалық жұмыс және коммуникация*: Рөлдік ойындар оқушылардың бір-бірімен пікір алмасуын, ғылыми тілде сөйлеуін дамытады. Интиверт оқушылардың өзі топтық ойындарда белсенділік танытқаны байқалды [4].

Алайда, мақалада геймификацияның кейбір қиындықтарын да атап өткен жөн. Мұғалімдер үшін сапалы ойын сабағын дайындау көп уақыт пен ресурсты (техникалық жабдықталу, интернет жылдамдығы) талап етеді. Сонымен қатар,

"ойын үшін ойнау" қаупі де бар: егер мұғалім дидактикалық мақсатты дұрыс қоймаса, оқушылар тек ұпай жинауға қызығып, тақырыптың ғылыми мәні назардан тыс қалуы мүмкін.

Жүргізілген педагогикалық зерттеу мен талдаулардың негізінде келесідей қорытындылар жасауға болады:

1. *Биология пәнінде геймификацияны қолдану оқушылардың ішкі мотивациясын 3 есеге жуық (16.7%-дан 60%-ға) арттырады.* Оқушылар пәнді міндет болғаны үшін емес, қызықты болғаны үшін оқи бастайды.

2. *Ойын әдістері академиялық үлгерімді айтарлықтай жақсарттады.* Эксперименттік топтың білім сапасы дәстүрлі топқа қарағанда 28%-ға жоғары болды, бұл материалдың ұзақ мерзімді жадта сақталуын қамтамасыз етеді.

3. Ойын механикалары күрделі биологиялық заңдылықтарды визуалдап, оқушылардың сыни ойлау, мәселелерді шешу (problem-solving) және коллаборация дағдыларын дамытады [5].

Қорыта келгенде, биологияны оқытудағы геймификация – бұл жай ғана білім беру тренді емес, қазіргі "цифрлық ұрпақтың" табиғатына сай келетін, олардың әлеуетін толық ашатын өміршең педагогикалық құрал.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Kapp, K.M. *The Gamification of Learning and Instruction: Game-based Methods and Strategies for Training and Education.* Pfeiffer, 2012.

2. Zichermann, G., Cunningham, C. *Gamification by Design: Implementing Game Mechanics in Web and Mobile Apps.* O'Reilly Media, 2011.

3. Қазақстан Республикасының орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (Жанартылған білім беру мазмұны).

4. Hamari, J., Koivisto, J., Sarsa, H. *Does Gamification Work? - A Literature Review of Empirical Studies on Gamification,* 2014.

5. Мыңбаева А.К., Садвакасова З.М. *Инновациялық оқыту әдістері.* – Алматы, 2012.

ОӘЖ 636.933.2.082.

ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ ДАРБАЗА ЖӘНЕ БАДАМ КЕН ОРЫНДАРЫ БЕНТОНИТТЕРІНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ СИПАТТАМА ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ВЕТЕРИНАРИЯДА ҚОЛДАНЫЛУЫ

Абдыкаримова Ш.А., Дюсембаев С.Т.

Шәкәрім университеті

Резюме: В данной научной статье проведен сравнительный анализ минералогических и физико-химических свойств бентонитовых глин из Дарбазского и Бадамского месторождений Южно-Казахстанской области. Изучены адсорбционные и ионообменные свойства бентонитов, рассмотрены их потенциальные области применения в ветеринарной медицине. Установлено, что богатство бентонитов Дарбазского месторождения монтмориллонитом обеспечивает им высокую сорбционную активность. Хотя минеральный состав глин Бадамского месторождения более сложен, показано, что они также обладают потенциалом для использования в качестве природных сорбентов.

Южный Казахстан является одним из регионов, богатых минеральными ресурсами. В этом регионе широко распространены важные типы неметаллических минералов, в том числе бентонитовые глины.

Основным минералом бентонитов является монтмориллонит, который относится к слоистым алюмосиликатам и характеризуется высокой адсорбционной способностью. Среди важных бентонитовых месторождений Казахстана особое место занимают Дарбазское и Бадамское месторождения. Бентониты и цеолиты повышают продуктивность и безопасность животных, увеличивают устойчивость новорожденных телят к болезням и неблагоприятным условиям окружающей среды, повышают их иммунитет и нормализуют работу пищеварительной системы крупного рогатого скота. Для нашего исследования были использованы бентониты Дарбаза и Бадам из южного региона, обладающие радиозащитными свойствами.

Summary: This scientific article provides a comparative analysis of the mineralogical and physicochemical properties of bentonite clays from the Darbaz and Badam deposits in the South Kazakhstan region. The adsorption and ion-exchange properties of the bentonites are studied, and their potential applications in veterinary medicine are discussed. It has been established that the richness of montmorillonite in the Darbaz deposit bentonites provides them with high sorption activity. Although the mineral composition of the Badam deposit clays is more complex, it has been shown that they also have potential for use as natural sorbents.

Southern Kazakhstan is one of the regions rich in mineral resources. Important types of non-metallic minerals, including bentonite clays, are widespread in this region.

The main mineral of bentonites is montmorillonite, a layered aluminosilicate characterized by high adsorption capacity. Among the important bentonite deposits in Kazakhstan, the Darbaz and Badam deposits occupy a special place. Bentonites and zeolites improve animal productivity and safety, enhance newborn calves' resistance to disease and adverse environmental conditions, boost their immunity, and normalize the digestive system of cattle. For our study, we used Darbaza and Badam bentonites from the southern region, which possess radioprotective properties.

Түйін сөздер: бентонит, монтмориллонит, Дарбаза кен орны, Бадам кен орны, сорбент, ветеринария, мал азығы қоспалары.

Кіріспе

Қазіргі уақытта табиғи минералдық ресурстарды тиімді пайдалану мәселесі ауыл шаруашылығы мен ветеринария ғылымының маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Табиғи минералдар ішінде ерекше орын алатын минералдардың бірі – бентонит. Бентонит – құрамында монтмориллонит минералы басым болатын табиғи алюмосиликатты саз. Оның ерекше физика-химиялық қасиеттері адсорбциялық белсенділігімен, ион алмасу қабілетімен және суда ісіну қасиетімен сипатталады [1].

Дарбаза кен орнының геологиялық сипаттамасы

Дарбаза кен орны Қазақстанның оңтүстік бөлігінде орналасқан маңызды бентонит шикізатының көздерінің бірі болып табылады. Геологиялық тұрғыдан алғанда бұл аймақ неоген дәуірінің жанартаулық-шөгінді жыныстарымен байланысты. Бентонит қабаттары негізінен жанартаулық күлдердің гидротермалдық өзгерістерінің нәтижесінде пайда болған.

Дарбаза бентониттерінің негізгі минералы – монтмориллонит. Сонымен қатар олардың құрамында каолинит, кварц және гидрослюда минералдары кездеседі.

Дарбаза бентониттерінің негізгі минералы – монтмориллонит. Сонымен

қатар олардың құрамында каолинит, кварц және гидрослюда минералдары кездеседі [2].

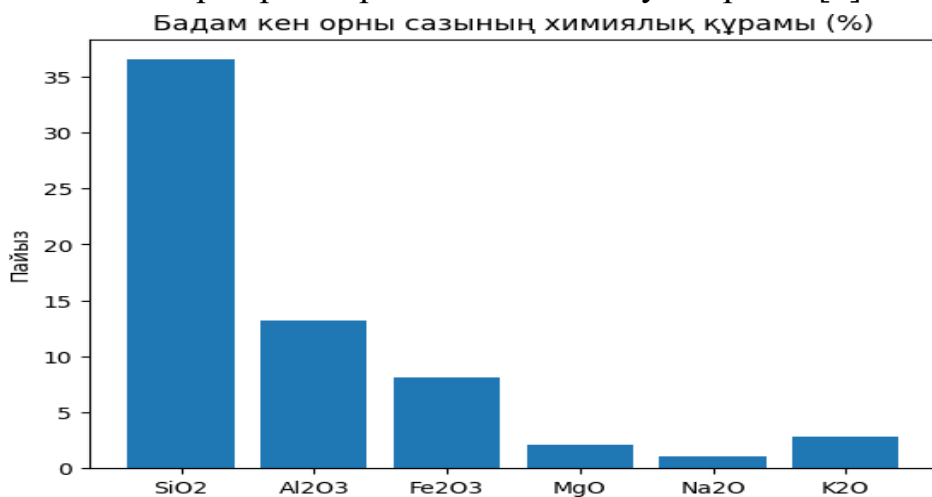


Сурет 1- Дарбаза кен орны бентонитінің химиялық құрамы (%)

Бадам кен орнының геологиялық сипаттамасы

Бадам кен орны да Оңтүстік Қазақстан аймағындағы маңызды сазды минералдардың бірі болып табылады. Бұл кен орнында бентонитке ұқсас саздар мен саздақ жыныстар кең таралған. Минералдық құрамында монтмориллонитпен қатар каолинит және гидрослюда кездеседі.

Бадам кен орны саздарының кеуектілігі жоғары және ылғал сіңіру қабілеті жақсы. Сондықтан олар сорбент ретінде қолданылуы мүмкін [3].



Сурет 2- Бадам кен орны сазының химиялық құрамы (%)

Кесте 1- Бентониттердің салыстырмалы сипаттамасы

Көрсеткіш	Дарбаза	Бадам
Негізгі минерал	Монтмориллонит	Монтмориллонит, каолинит
Адсорбциялық қасиеті	Жоғары	Орташа
Коллоидтық белсенділік	Жоғары	Орташа
Қолданылу саласы	Ветеринария, медицина	Құрылыс, сорбент

Зерттеу барысында минералдық құрамды анықтау үшін әдеби деректерге талдау жасалды. Салыстырмалы талдау әдісі, химиялық құрамын бағалау, физика-химиялық қасиеттерін салыстыру әдістері қолданылды. Сонымен қатар минералдардың өнеркәсіптік және экологиялық қолдану мүмкіндіктері қарастырылды.

Дарбаза және Бадам кен орындарының бентониттері минералогиялық құрамы мен химиялық қасиеттері бойынша бір-біріне ұқсас болғанымен, кейбір көрсеткіштер бойынша айырмашылықтар байқалады. Дарбаза бентониттері жоғары кремний диоксиді мөлшерімен және адсорбциялық қабілетімен ерекшеленеді. Ал Бадам кен орнының бентониттері алюминий оксидінің салыстырмалы жоғары мөлшерімен сипатталады [4].

Бентониттердің адсорбциялық қасиеттері олардың кристалдық құрылымымен және алюмосиликат қабаттарының ерекшелігімен байланысты. Дарбаза бентониттері суды сіңіру және ісіну қабілеті бойынша жоғары көрсеткіштер көрсетеді. Бұл қасиеттер оларды экологиялық технологияларда, суды тазарту жүйелерінде және ветеринариялық қоспалар ретінде қолдануға мүмкіндік береді [5].

Оңтүстік Қазақстан минералдық ресурстарға бай аймақтардың бірі болып табылады. Бұл өңірде бейметалл пайдалы қазбалардың маңызды түрлері, соның ішінде бентонитті саздар кең таралған. Оңтүстік Қазақстан минералдық ресурстарға бай аймақтардың бірі [6].

Зерттеу әдістері

Зерттеу барысында минералдық құрамды анықтау үшін әдеби деректерге талдау жасалды. Салыстырмалы талдау әдісі, химиялық құрамын бағалау, физика-химиялық қасиеттерін салыстыру әдістері қолданылды. Сонымен қатар минералдардың өнеркәсіптік және экологиялық қолдану мүмкіндіктері қарастырылды.

Нәтижелер Дарбаза және Бадам кен орындарының бентониттері минералогиялық құрамы мен химиялық қасиеттері бойынша бір-біріне ұқсас болғанымен, кейбір көрсеткіштер бойынша айырмашылықтар байқалады. Дарбаза бентониттері жоғары кремний диоксиді мөлшерімен және адсорбциялық қабілетімен ерекшеленеді. Ал Бадам кен орнының бентониттері алюминий оксидінің салыстырмалы жоғары мөлшерімен сипатталады [7].

Ауыл шаруашылығында бентониттер құрама жем өндірісінде 6 құмды топырақтардың агротехникалық қасиеттерін жақсарту үшін 6 пестицидтерді тасымалдаушы ретінде қолданылған және т.б.

Жануарлар ауруларын емдеу және алдын алу үшін табиғи минералды қосылыстар негізінде жаңа экологиялық таза және тиімді препараттарды жасау қазіргі заманғы ветеринарияның маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Дарбаза бентонит кен орны. Дарбаза бентонит саздарының кен орны Сарыағаш ауданында орналасқан. Дарбаза кен орнын 1933 жылы И.И.Коган ашқан болатын.

Сипатталған аумақ қуаң Шулы шөлінің орталық бөлігі болып табылады, онда үстірт беткейлері мен жұмсақ жылжымалы жер бедері кеңінен дамыған.

Кен орнында кесіндінің төменнен жоғарысына қарай саздың келесі түрлері анықталды: жасыл, қалыңдығы 2,0-3,0 м.; қою сұр түсті, қалыңдығы 20-30 м.; жасыл-сұр, дақты, қалыңдығы 4,0-12,0 м.

Бірінші және екінші көкжиектер жеткілікті дәйекті қабатпен бөлінген қоңыр саздар, екінші және үшінші – линза тәрізді гравелит қабаты, қалыңдығы 3,7 метрге дейін.

Дарбаза кен орнының балшық қоры санаты бойынша: А+В - 7 млн тоннадан астам, табиғи ауа-құрғақ күйіндегі балшықтар тас тәрізді тығыз масса болып келеді. Суда олар жұқа табақшаларға ыдырайды [8].

Бадам бентонит кен орны. Бадам бентонит кен орны Шымкент қаласының оңтүстік-шығысында, Ордабасы ауданы, Бадам өзенінің аңғарында орналасқан. 1926 жылдан бері белгілі оны Ю.В. Панфилов және т.б. ашқан болатын. Бадам кен орнын барлау және бағалау XX ғасырдың 60-жылдары жүргізілді. Бағалау кезінде 210 м тереңдікке дейінгі кен орны анықталды. Кен орны төменгі және орта палеогеннің жасыл майлы саздарынан тұрады. Құрамында 10 м кварц құмдары бар, қуаттылығы 5 м су қор анықталды. Саз балшықтарының ісіну коэффициенті 2-5. Кен орны кешенді болып келеді, саз балшықтарының қоры 2,5 млн м³ А+В+С₁ санатына кіреді [9,10,11].

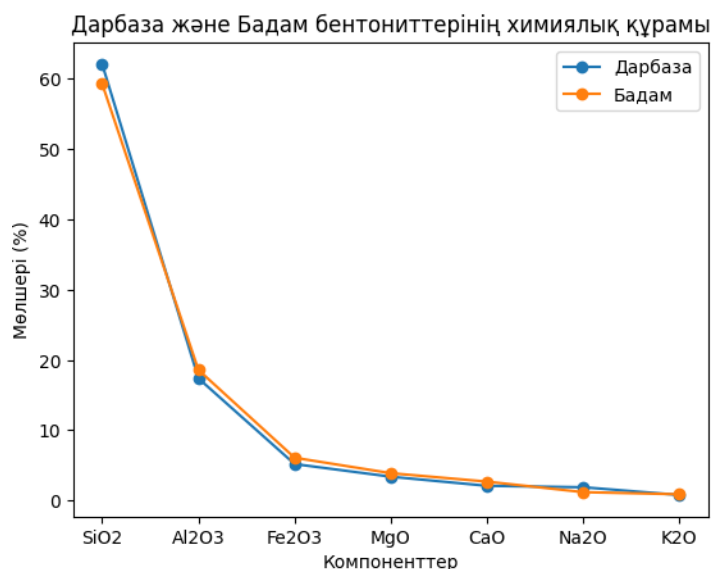


Диаграмма 1 – Химиялық құрамды салыстыру

Талқылау

Бентониттердің адсорбциялық қасиеттері олардың кристалдық құрылымымен және алюмосиликат қабаттарының ерекшелігімен байланысты. Дарбаза бентониттері суды сіңіру және ісіну қабілеті бойынша жоғары көрсеткіштер көрсетеді. Бұл қасиеттер оларды экологиялық технологияларда, суды тазарту жүйелерінде және ветеринариялық қоспалар ретінде қолдануға мүмкіндік береді.

Бентониттердің ветеринарияда қолданылуы

Бентониттер ветеринарияда табиғи сорбент ретінде кеңінен қолданылады. Олар мал азығына қосылған кезде микотоксиндерді, ауыр металдарды және

басқа да зиянды қосылыстарды адсорбциялайды. Сонымен қатар бентонит ас қорыту жүйесінің қызметін жақсартып, азықтың сіңімділігін арттырады [12].

Қорытынды

Жүргізілген зерттеу нәтижелері Дарбаза кен орны бентониттерінің адсорбциялық қасиеттері жоғары екенін көрсетті. Сондықтан олар ветеринария саласында табиғи сорбент ретінде тиімді қолданылуы мүмкін. Жүргізілген салыстырмалы талдау нәтижесінде Дарбаза және Бадам кен орындарының бентониттері жоғары өнеркәсіптік маңызға ие екені анықталды. Олардың химиялық құрамы мен физикалық қасиеттері ауыл шаруашылығы, экология және өнеркәсіп салаларында кеңінен қолдануға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1 Semenenko M.P. Farmakologija i primenenie bentonitov v veterinarii // Avtoreferat dissertacii po VAK RF 16.00.04. 2008
- 2 Donnik I.M. Ocenka zdorov'ja zhivotnyh v territorijah himicheskogo i radioaktivnogo zagryaznenija /I.M. Donnik // M: Zootehnija. - N 10. 2003- S 20-23.
- 3 Esimov B.O., Rusnak V.V., Adyrbaeva T.A., Egorov Ju.V., Anashkin A.V., Adyrbaev B.O. Mineral'no-syr'evye resursy Turkestanskoy oblasti dlja cementnyh, keramicheskikh i stekol'nyh proizvodstv: Monografija.-Almaty, 2021.S.27-28, 130-131
- 4 Shadrin A.M. Primenenie prirodnyh ceolitov v zhivotnovodstve i veterinarii // Veterinarija. — 1998. — № 10. — S. 46-48.
- 5 Colella C. A critical reconsideration of biomedical and veterinary applications of natural zeolites. Clay Minerals. 2011; 46(2): 295-309. <http://dx.doi.org/10.1180/claymin.2011.046.2.295>
- 6 Simona, Marc & Tulcan, Camelia. (2019). Zeolites Applications in Veterinary Medicine. DOI: <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.87969>
- 7 Prasai TP, Walsh KB, Bhattarai SP, Milmore DJ, Van TTH, Moore RJ, et al. Biochar, bentonite and zeolite supplemented feeding of layer chickens alters intestinal microbiota and reduces Campylobacter load. PLoS One. 2016; (4). DOI: <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pone.0154061>
- 8 Schneider AF, Zimmermann OF, Gewehr CE. Zeolites in poultry and swine production. Animal Production. 2017;(8). DOI: <http://dx.doi.org/10.1590/0103-8478cr20160344>
- 9 Burmańczuk A, Roliński Z, Kowalski C, Burmańczuk N, Markiewicz W. Possibilities of using the natural zeolites in animals production and environment protection. Journal of Elementology. 2014; (4):803-811. DOI: <http://dx.doi.org/10.5601/jelem.2014.19.4.759>
10. Абдуллаев Р. Минералогия бентонитов. Москва, 2018.
12. Кузнецов В.В. Геология глинистых минералов. Москва, 2016.

ОӘЖ 595:371.26

ЭНТОМОЛОГИЯ БОЙЫНША БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМ ДЕҢГЕЙІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ

Аймеш Д.А.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются методы оценки уровня знаний студентов по предмету энтомология. Объективная оценка знаний играет важную роль в определении теоретической и практической подготовленности обучающихся. В ходе исследования сравнивались традиционные и современные методы оценки, анализировались их эффективность, преимущества и ограничения. Кроме того, в процессе оценки уровня знаний по энтомологии

предлагается использовать критериальное оценивание, тестовые системы, практические задания и самооценку учащихся.

The article examines methods for assessing students' knowledge in the subject of entomology. Objective assessment of knowledge plays an important role in determining the theoretical and practical readiness of learners. The study compared traditional and modern assessment methods, analyzing their effectiveness, advantages, and limitations. Furthermore, in the process of evaluating knowledge in entomology, it is recommended to use criterion-based assessment, testing systems, practical tasks, and students' self-assessment.

Энтомология – жануарлар әлемінің маңызды бөлігін зерттейтін ғылым саласы, ол биология пәнінің құрамдас бөлігі болып табылады. Энтомологияны оқыту барысында білім алушылардың теориялық білімін ғана емес, практикалық дағдыларын да бағалау маңызды [1].

Білім деңгейін бағалау әдістері оқу процесін тиімді ұйымдастыруға, оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыруға және олардың кәсіби құзыреттілігін дамытуға мүмкіндік береді. Заманауи педагогикада бағалау процесінде салыстырмалы, критериалды және формативтік әдістер кеңінен қолданылады.

Энтомология бойынша білім деңгейін бағалау келесі мақсаттарды көздейді:

1. Теориялық білімді тексеру (жан-жақты түсіну, ұғымдарды меңгеру).
2. Практикалық дағдыларды бағалау (жәндіктерді анықтау, сипаттау, эксперименттер жүргізу).
3. Оқушылардың өзіндік және топтық жұмыс қабілетін анықтау [2].

Білім деңгейін бағалауда қолданылатын әдістер:

- **Дәстүрлі әдістер:** жазбаша бақылау, тест, ауызша сұрау, емтихан.
- **Заманауи әдістер:** интерактивті тестілеу (Kahoot!, Quizizz),

электронды портфолио, виртуалды зертханалар, практикалық жобалар.

Зерттеу мақсаттарына сәйкес келесі әдістер қолданылды:

1. Теориялық талдау – әдебиеттер мен нормативтік құжаттарды зерттеу.
2. Эмпирикалық әдістер – бақылау, сауалнама, тестілеу, практикалық тапсырмалар.

3. Педагогикалық эксперимент – тәжірибелік бағалау, нәтижелерді салыстыру.

4. Сандық және сапалық талдау – оқушылардың білім деңгейін бағалауға арналған кестелік және диаграммалық жүйелер [3].

Кесте 1 - Энтомология бойынша бағалау әдістерінің салыстырмалы талдауы

Бағалау әдісі	Қолдану тәсілі	Артықшылықтары	Шектеулері
Жазбаша бақылау	Тест, эссе, сұрақтар	Жылдам бағалау, теориялық білімді тексеру	Практикалық дағдыларды толық бағалай алмайды
Ауызша сұрау	Сабақта сұрақ қою	Оқушының тез жауап беру қабілетін бағалау	Субъективті бағалау, уақыт шектеулі

Практикалық тапсырма	Лабораториялық жұмыс, жәндіктерді анықтау	Практикалық дағдыларды қалыптастыру, тәжірибе жүргізу	Жабдық пен уақытты талап етеді
Критериалды бағалау	Бағалау критерийлері арқылы жүйелі талдау	Объективті, әр оқушының нақты деңгейін көрсетеді	Критерийлерді дұрыс таңдау қажет
Электронды тестілеу	Kahoot!, Quizizz, Moodle	Жылдам және интерактивті бағалау	Техникалық қиындықтар, интернетке тәуелді

Энтомология бойынша практикалық дағдыларды бағалау төмендегілерді қамтиды:

1. Энтомология бойынша білім деңгейін бағалау теориялық және практикалық дағдыларды кешенді түрде тексеруге бағытталуы тиіс.

2. Критериалды бағалау, практикалық тапсырмалар, тестілеу және өзіндік бағалау әдістерін біріктіру – оқушылардың нақты білім деңгейін объективті анықтауға мүмкіндік береді.

3. Заманауи интерактивті бағалау платформалары (Kahoot!, Quizizz, электрондық портфолио) оқушылардың қызығушылығын арттырады және бағалауды тиімді етеді.

4. Болашақта энтомология бойынша білім деңгейін бағалаудың стандартталған әдістемесін әзірлеу ұсынылады.

Виртуалды шындық және кеңейтілген шындық технологиялары энтомологияны оқытуда ерекше нәтиже береді. ЖИ технологиясы арқылы студент смартфон не планшет арқылы жәндіктің 3D бейнесін нақты кеңістікте көріп, оның анатомиялық құрылымын айналдырып зерттей алады. Мысалы: *Merge Cube*, *Augment*, *Zappar*, *ARLOOPA* сияқты қосымшалар студенттерге визуалды, ойын элементі бар тәжірибе ұсынады [4].

Энтомологиялық деректер базалары мен биоинформатика ресурстары. Энтомологиялық зерттеулерде биоинформатикалық деректер қорларын пайдалану студенттерге ғылыми талдау жүргізуді үйретеді. Мысалы:

- *GenBank* – жәндіктердің генетикалық тізбегін зерттеу үшін;
- *BOLD Systems* – баркодтық ДНҚ талдау деректер базасы;
- *Insecta Barcode of Life Database* – түрлерді генетикалық сәйкестендіру құралы.

Бұл ресурстар биология мамандарын тек морфологиялық емес, молекулалық деңгейде де даярлауға мүмкіндік береді.

Кесте 2 - Интерактивті оқыту платформалары мен білім беру ресурстары

Ресурс / Құрал	Қолданылу бағыты	Артықшылықтары
Google Earth / iNaturalist	Жәндіктердің таралу аймағын картада көрсету, экологиялық зерттеу	Геоэкологиялық деректерді визуализациялау
Kahoot, Quizizz	Энтомологиялық тақырыпта викториналар ұйымдастыру	Танымдық белсенділікті арттыру

Moodle, Google Classroom	Онлайн тапсырмалар мен зерттеу есептерін тапсыру	Қашықтан оқытуды қолдау
Padlet, Mentimeter	Студенттердің пікірталас, топтық талдау жұмыстары	Коллаборациялық оқыту
Sketchfab, ThingLink	3D бейнелер арқылы жәндіктер құрылымын көрсету	Визуалды оқыту, анатомиялық түсінік тереңдету

Инновациялық құралдарды қолданудың педагогикалық тиімділігі

Жоғары мектептегі энтомологиялық білім беруде инновациялық ресурстарды қолдану келесі педагогикалық нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді:

1. Теория мен практиканың интеграциясы – студенттер жәндіктердің құрылысы мен экологиясын нақты мысалдармен ұштастырып оқиды;
2. Зерттеушілік дағдының дамуы – студент дербес бақылау, талдау және модельдеу жұмыстарын орындай алады;
3. Танымдық белсенділіктің артуы – интерактивті тапсырмалар, цифрлық ойындар оқу процесін жандандырады;
4. Көрнекілік пен қолжетімділік – микроскопиялық объектілерді виртуалды форматта қарау арқылы білімнің нақтылығы артады;
5. Цифрлық құзыреттіліктің қалыптасуы – студент биологиялық зерттеулерде заманауи технологияны қолдануға машықтанады.

Жоғары мектепте энтомологияны оқытуда инновациялық құралдар мен ресурстарды пайдалану – оқу үдерісін жетілдірудің стратегиялық бағыты болып табылады. Цифрлық микроскоптар, виртуалды зертханалар, интерактивті энциклопедиялар, 3D модельдер және биоинформатикалық деректер базалары студенттерге энтомологиялық білімді тек теориялық деңгейде ғана емес, практикалық және зерттеушілік деңгейде меңгеруге мүмкіндік береді [5].



Сурет 1. Энтомологиялық коллекциялар жинақтау (Иinelіктер отряды)

Осындай инновациялық тәсілдер білім алушылардың:

- ғылыми-зерттеу ойлау қабілетін дамытады;
- экологиялық жауапкершілігін арттырады;
- кәсіби құзыреттілігін және технологиялық сауаттылығын қалыптастырады.

Нәтижесінде энтомология пәні заманауи биологиялық ғылымдар жүйесінде өзектілігін сақтай отырып, жоғары мектеп студенттерін ХХІ ғасыр талабына сай цифрлық биолог-зерттеуші ретінде қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бекмұхамбетов Қ.Қ. Энтомология негіздері: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 245 б.
2. Қожахметова К.Ж. Білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау теориясы мен практикасы. – Алматы: Рауан, 2019. – 312 б.
3. Black P., Wiliam D. Assessment and classroom learning. – Assessment in Education, 1998. – Vol. 5(1). – P. 7–74.
4. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. – 4th ed. – Maidenhead: Open University Press, 2011. – 389 p.
5. Шульман Л.С. Педагогическая оценка и качество образования. – М.: Педагогика, 2016. – 256 с.

ӘОЖ 57:37.02

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ИЛЛЮСТРАЦИЯЛЫҚ МАТЕРИАЛДАРДЫ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІНЕ ТАЛДАУ

Айнабек Б.Н.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной научной статье всесторонне рассматриваются педагогические и методические основы использования иллюстративных материалов при обучении биологии. Влияние иллюстративных средств на познавательную активность обучающихся, учебную мотивацию и качество знаний определяется посредством экспериментального исследования. Результаты исследования показывают, что систематическое и целенаправленное использование иллюстративных материалов значительно повышает эффективность обучения.

This scientific article comprehensively examines the pedagogical and methodological foundations of using illustrative materials in teaching biology. The impact of illustrative tools on students' cognitive activity, learning motivation, and quality of knowledge is determined through an experimental study. The research results demonstrate that the systematic and purposeful use of illustrative materials significantly enhances the effectiveness of the educational process.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде оқыту үдерісін тиімді ұйымдастыру, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру және олардың білім сапасын көтеру негізгі міндеттердің бірі болып табылады. Әсіресе биология пәні – тірі табиғаттың күрделі құрылымдары мен үдерістерін зерттейтін ғылым болғандықтан, оны оқытуда тек теориялық ақпаратпен шектелу жеткіліксіз. Бұл

жағдайда көрнекілік принципіне негізделген иллюстрациялық материалдарды қолдану ерекше маңызға ие.

Иллюстрациялық материалдар – оқу ақпаратын визуалды түрде ұсынатын құралдар жүйесі. Оларға суреттер, фотосуреттер, кестелер, диаграммалар, графиктер, схемалар, анимациялар және бейнематериалдар жатады. Осындай материалдар арқылы оқушылардың абстрактілі ойлауы нақты бейнелермен байланысып, оқу материалының мазмұны тереңірек меңгеріледі [1].

Бүгінгі таңда цифрлық технологиялардың дамуына байланысты білім беру саласында визуалды ақпараттың үлесі айтарлықтай артты. Оқушылар ақпаратты көбіне көру арқылы қабылдайды. Сондықтан иллюстрациялық материалдарды тиімді пайдалану – оқу сапасын арттырудың маңызды факторы.

Зерттеу өзектілігі келесі мәселелермен негізделеді:

- оқушылардың биология пәнін меңгерудегі қиындықтары;
- күрделі биологиялық процестерді түсіндіру қажеттілігі;
- визуалды оқыту әдістерінің тиімділігін ғылыми тұрғыда дәлелдеу қажеттілігі.

Биология сабақтарында иллюстрациялық материалдарды қолданудың тиімділігін анықтай және оның оқу жетістігіне әсерін ғылыми тұрғыда талдай білу керек.

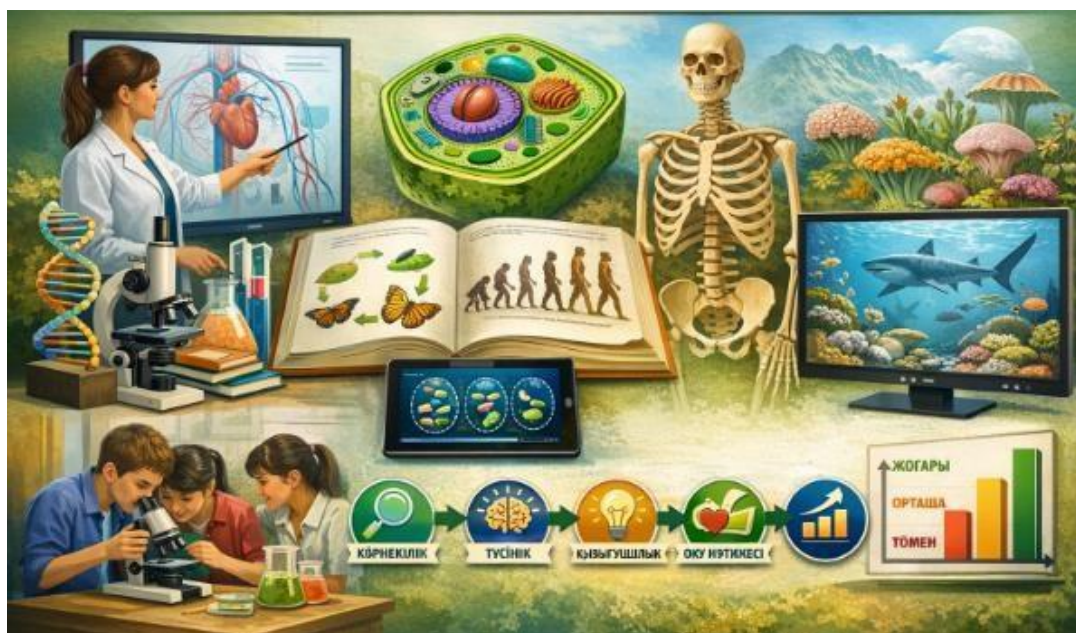
Зерттеу міндеттері:

- иллюстрациялық материалдардың педагогикалық мәнін анықтау;
- олардың түрлері мен қолдану әдістерін жүйелеу;
- эксперимент жүргізу арқылы тиімділігін бағалау;
- алынған нәтижелерді салыстырмалы талдау [2].

Педагогика ғылымында көрнекілік принципі ежелден белгілі және ол білімді тиімді меңгерудің негізгі шарттарының бірі болып саналады. Ғалымдардың пікірінше, адам ақпараттың шамамен 80%-ын көру арқылы қабылдайды. Сондықтан визуалды құралдарды қолдану оқыту үдерісін жеңілдетеді.

Иллюстрациялық материалдардың негізгі қызметтері:

- ақпаратты нақтылау;
- күрделі құбылыстарды жеңілдету;
- есте сақтауды жақсарту;
- қызығушылықты арттыру;
- оқушылардың белсенділігін дамыту [3].



Сурет 1. Биологияны оқытуда иллюстрациялық материалдарды қолдану

Биология пәнінде бұл құралдар ерекше маңызды, себебі:

- жасуша құрылысы
- ағзалардың жүйелері
- экологиялық байланыстар
- сияқты тақырыптарды тек мәтін арқылы түсіндіру қиын.

Иллюстрациялық материалдарды бірнеше топқа бөлуге болады:

- Бейнелік материалдар – суреттер, фотосуреттер;
- Сызбалық материалдар – схемалар, диаграммалар;
- Кестелік материалдар – салыстырмалы кестелер;
- Динамикалық материалдар – бейнероликтер, анимациялар;
- Интерактивті құралдар – цифрлық модельдер [4].

Әрбір түрі оқыту процесінде белгілі бір функция атқарады.

Зерттеу жұмысы мектептің 8-сынып оқушылары арасында жүргізілді.

Жалпы 40 оқушы қатысты. Олар екі топқа бөлінді:

- Бақылау тобы (20 оқушы) – дәстүрлі әдіспен оқытылды
- Эксперименттік топ (20 оқушы) – иллюстрациялық материалдар қолданылды.

Эксперимент 4 апта бойы жүргізілді.

Эксперимент нәтижелері көрсеткендей, иллюстрациялық материалдарды қолдану оқушылардың оқу жетістігіне оң әсерін тигізді.

Кесте 1. Нәтижелердің сандық көрсеткіштері

Деңгей	Бақылау тобы	Эксперименттік топ
Жоғары	25%	48%
Орташа	50%	42%
Төмен	25%	10%

Алынған нәтижелерді талдау барысында келесі қорытындылар жасалды:

- Біріншіден, эксперименттік топта жоғары деңгейдегі оқушылар саны айтарлықтай артқан. Бұл иллюстрациялық материалдардың оқу материалын түсінуді жеңілдететінін дәлелдейді [5].

- Екіншіден, төмен деңгейдегі оқушылар санының азаюы көрнекі құралдардың әлсіз оқушыларға да оң әсер ететінін көрсетеді.

- Үшіншіден, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артқаны байқалды. Сабақ барысында олар белсенді қатысып, сұрақтарға жиі жауап берді.

Зерттеу нәтижелерін диаграмма түрінде талдағанда, эксперименттік топта жоғары көрсеткіштің күрт өсуі байқалады. Бұл визуалды оқыту әдістерінің тиімділігін айқын көрсетеді. Ал бақылау тобында өзгеріс айтарлықтай байқалмайды.



Сурет 2. Биологиядағы иллюстрация материалдарын тиімді қолдану

Иллюстрациялық материалдарды қолдану келесі логикалық тізбек арқылы жүзеге асады:

Көрнекілік → Түсіну → Қызығушылық → Белсенділік → Нәтиже

Бұл модель оқыту процесіндегі негізгі байланыстарды көрсетеді. Зерттеу нәтижелері қазіргі педагогикалық теориялармен сәйкес келеді. Иллюстрациялық материалдар:

- когнитивтік жүктемені азайтады;
- ақпаратты өңдеуді жеңілдетеді;
- есте сақтауды жақсартады.

Сонымен қатар, цифрлық технологияларды қолдану арқылы бұл әсер одан әрі күшейеді.

Кесте 2. Иллюстрациялық материалдарды қолданудың әдістемелік талдауы

Иллюстрация түрі	Қолдану мақсаты	Сабақ кезеңі	Әдістемелік тәсілдер	Күтілетін нәтиже
Суреттер (фотосурет, плакат)	Нақты объектіні көрсету, визуалды қабылдауды дамыту	Жаңа тақырыпты түсіндіру	Салыстыру, сипаттау, сұрақ-жауап	Оқушының есте сақтау қабілеті артады
Схемалар мен диаграммалар	Күрделі үдерістерді жеңілдету	Түсіндіру, бекіту	Талдау, жүйелеу, логикалық байланыс орнату	Логикалық ойлау дамиды
Кестелер	Ақпаратты құрылымдау	Қайталау, қорытындылау	Толтыру, салыстыру, жіктеу	Білімді жүйелеу дағдысы қалыптасады
Бейнематериалдар	Динамикалық процестерді көрсету	Жаңа тақырып, бекіту	Бақылау, талқылау, пікір айту	Қызығушылық артады, түсіну тереңдейді
3D модельдер, макеттер	Кеңістіктік құрылымды түсіндіру	Түсіндіру	Қолмен жұмыс, зерттеу	Кеңістіктік ойлау қабілеті дамиды
Интерактивті анимациялар	Үдерістерді кезең-кезеңмен көрсету	Жаңа тақырып	Қадамдық талдау, болжау	Танымдық белсенділік артады
Инфографика	Қысқа әрі нақты ақпарат беру	Қорытындылау	Ақпаратты талдау, негізгісін анықтау	Ақпаратты тез меңгеру қабілеті қалыптасады

Жүргізілген ғылыми-эксперименттік зерттеу биология пәнін оқытуда иллюстрациялық материалдарды жүйелі әрі мақсатты қолданудың жоғары педагогикалық тиімділікке ие екенін толықтай дәлелдеді. Зерттеу барысында алынған теориялық және эмпирикалық нәтижелерді кешенді талдау оқыту процесінде визуалды құралдарды қолдану білім алушылардың танымдық әрекетін белсендіретінін, оқу материалын терең әрі саналы меңгеруіне ықпал ететінін көрсетті [6].

Атап айтқанда, эксперименттік топтағы білім алушылардың оқу жетістігінің айтарлықтай жоғарылауы иллюстрациялық материалдардың тек қосымша құрал емес, оқытудың маңызды құрамдас бөлігі екенін айқындайды. Көрнекілік арқылы ұсынылған ақпарат оқушылардың қабылдау арналарына кешенді әсер етеді: көру, ойлау және талдау процестері қатар іске қосылып, нәтижесінде білімнің беріктігі мен жүйелілігі артады.

Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері иллюстрациялық материалдарды қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың оқу мотивациясын тұрақтандыратынын көрсетті. Сабақ барысында визуалды ақпаратты пайдалану оқушылардың белсенді қатысуына, сұрақ

қоюына, өз ойын еркін жеткізуіне және шығармашылық қабілеттерін дамытуына жағдай жасайды. Бұл өз кезегінде тұлғалық-бағдарланған оқыту принциптерінің тиімді жүзеге асуына мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында анықталған тағы бір маңызды аспект – иллюстрациялық материалдардың үлгерімі төмен оқушыларға оң әсері. Күрделі биологиялық ұғымдарды визуализациялау арқылы олар оқу материалын жеңіл қабылдап, білім алуудағы қиындықтарды еңсере алады. Бұл білім берудегі тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етудің маңызды факторы болып табылады.

Жалпы алғанда, иллюстрациялық материалдарды тиімді пайдалану биология пәнін оқыту сапасын арттырудың, білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың және олардың ғылыми дүниетанымын дамытудың маңызды шарты екені дәлелденді. Қазіргі цифрлық білім беру жағдайында бұл бағыт одан әрі өзекті бола түсуде, себебі заманауи технологиялар визуалды оқыту мүмкіндіктерін кеңейтіп, оны жаңа деңгейге көтереді.

Осыған байланысты, биология пәнін оқытуда иллюстрациялық материалдарды қолдану тек әдістемелік ұсыныс ретінде емес, білім беру процесінің ажырамас және міндетті компоненті ретінде қарастырылуы тиіс. Болашақта бұл бағытта цифрлық ресурстарды, виртуалды зертханаларды және интерактивті модельдерді кеңінен енгізу арқылы зерттеуді жалғастыру қажеттілігі туындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбілқасымова А.Е. Педагогика. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
2. Пассов Е.И. Методика обучения иностранным языкам (общие принципы обучения). – Москва, 2017.
3. Mayer R.E. Multimedia Learning. – Cambridge University Press, 2021.
4. Clark R.C., Mayer R.E. E-Learning and the Science of Instruction. – Wiley, 2020.
5. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Орта білім беру мазмұнын жаңарту бағдарламасы. – Астана, 2020.
6. Жадрина М.Д. Білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы, 2019.

ӘОЖ 58:37.016:581.9

FABACEAE LINDL. ТҰҚЫМДАСЫНЫҢ ТАРАЛУЫ МЕН ЭНДЕМИЗМІН ОҚЫТУДА ПРАКТИКАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫ ТИІМДІ ҚОЛДАНУДЫ ЗЕРТТЕУ

Аралбай А.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается проблема эффективного использования практических работ в процессе обучения биоразнообразию и эндемизму семейства Fabaceae Lindl., распространённого в Южном Казахстане, в рамках классных и внеклассных занятий. В ходе исследования были сравнительно проанализированы изменения познавательной активности учащихся, их исследовательских навыков и интереса к предмету на основе экспериментальной и контрольной групп. Полученные результаты показали, что применение практических работ способствует повышению эффективности обучения.

This article examines the effective use of practical activities in teaching the biodiversity and endemism of the Fabaceae Lindl. family distributed in Southern Kazakhstan, within both classroom and extracurricular settings. The study comparatively analyzes changes in students' cognitive activity, research skills, and interest in the subject through experimental and control groups. The results demonstrate that the use of practical activities significantly enhances the effectiveness of the learning process.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамыту маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Биология пәнін оқытуда нақты табиғи объектілермен жұмыс жасау – білім сапасын арттырудың тиімді жолы. Осы тұрғыдан алғанда, Оңтүстік Қазақстан флорасында кең таралған *Fabaceae Lindl.* тұқымдасын зерттеу – әрі ғылыми, әрі әдістемелік тұрғыдан өзекті. Мәселен, Сырдария-Түркістан мемлекеттік өңірлік табиғи паркінде бұршақ дақылдары (*Fabaceae Lindl.*) – 6 % кездеседі. Яғни, Мұнда бұл тұқымдас өкілдері флораның 6%-ын құрап, экожүйенің тұрақтылығын сақтауда маңызды орын алады [1].

Fabaceae тұқымдасы – түрлік құрамы бай, экологиялық және шаруашылық маңызы жоғары өсімдіктер тобы. Оның ішінде эндемдік түрлердің болуы өңірдің биологиялық әртүрлілігін сипаттайды. Сондықтан бұл тақырыпты практикалық жұмыстар арқылы оқыту оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырып, ғылыми ойлауын қалыптастырады.

Зерттеудің мақсаты *Fabaceae Lindl.* тұқымдасының таралуы мен эндемизмін оқытуда практикалық жұмыстардың тиімділігін анықтаумен айқындалады. Міндеттері:

- *Fabaceae* тұқымдасының түрлік құрамын талдау;
- Эндемдік түрлерін анықтау;
- Практикалық жұмыстар жүйесін құрастыру;
- Оқушылардың белсенділігі мен білім деңгейін бағалау;
- Эксперименттік талдау жүргізу.

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

- Бақылау;
- Сауалнама;
- Далалық зерттеу;
- Гербарий әдісі;
- Статистикалық талдау.

Сыныптағы жұмыстар:

- Өсімдіктерді анықтау (гербарий арқылы);
- Морфологиялық талдау;
- Кесте құрастыру;
- Салыстырмалы анализ.

Сыныптан тыс жұмыстар:

- Далалық экскурсия;
- Табиғи ортада өсімдіктерді зерттеу;
- Эндемдік түрлерді бақылау;

– Фотофиксация және карта жасау [2].

Эксперимент 2 топта жүргізілді:

– Бақылау тобы;

– Эксперименттік топ.

Кесте – 1. Оқушылардың белсенділік деңгейі (%)

Көрсеткіш	Бақылау тобы	Эксперименттік топ
Төмен деңгей	35%	10%
Орта деңгей	45%	40%
Жоғары деңгей	20%	50%

Эксперименттік топта жоғары деңгей 30%-ға артқан.

Кесте – 2. Білім сапасының көрсеткіштері

Көрсеткіш	Бастапқы (%)	Қорытынды (%)
Бақылау тобы	52%	60%
Эксперименттік топ	50%	78%

Эксперименттік топта өсім 28%-ды құрады.

Зерттеу нәтижелері бойынша диаграммада эксперименттік топтағы оқушылардың пәнге қызығушылығы мен белсенділігінің айтарлықтай артқаны байқалады. Әсіресе практикалық және далалық жұмыстар оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуда жоғары нәтиже көрсетті [3].

Практикалық жұмыстардың тиімділігі келесі факторлармен түсіндіріледі:

- Оқушылардың табиғатпен тікелей байланысы;
- Теория мен практиканың байланысы;
- Белсенді оқыту әдістері;
- Зерттеушілік тәсіл.

Fabaceae тұқымдасының эндемдік түрлерін зерттеу оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастыруға ықпал етті.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Fabaceae Lindl. тұқымдасының таралуы мен эндемизмін оқытуда практикалық жұмыстарды қолдану оқушылардың:

- танымдық белсенділігін арттырады;
- зерттеушілік дағдыларын дамытады;
- пәнге қызығушылығын күшейтеді.

Сауалнама нәтижелері бойынша мынадай сұрақ қойылды: *Практикалық жұмыстар (сыныптағы және сыныптан тыс) сіздің биология пәніне қызығушылығыңызды арттырды ма?*

Нәтижелер (%): Иә – 65%; Жартылай – 25%; Жоқ – 10%.

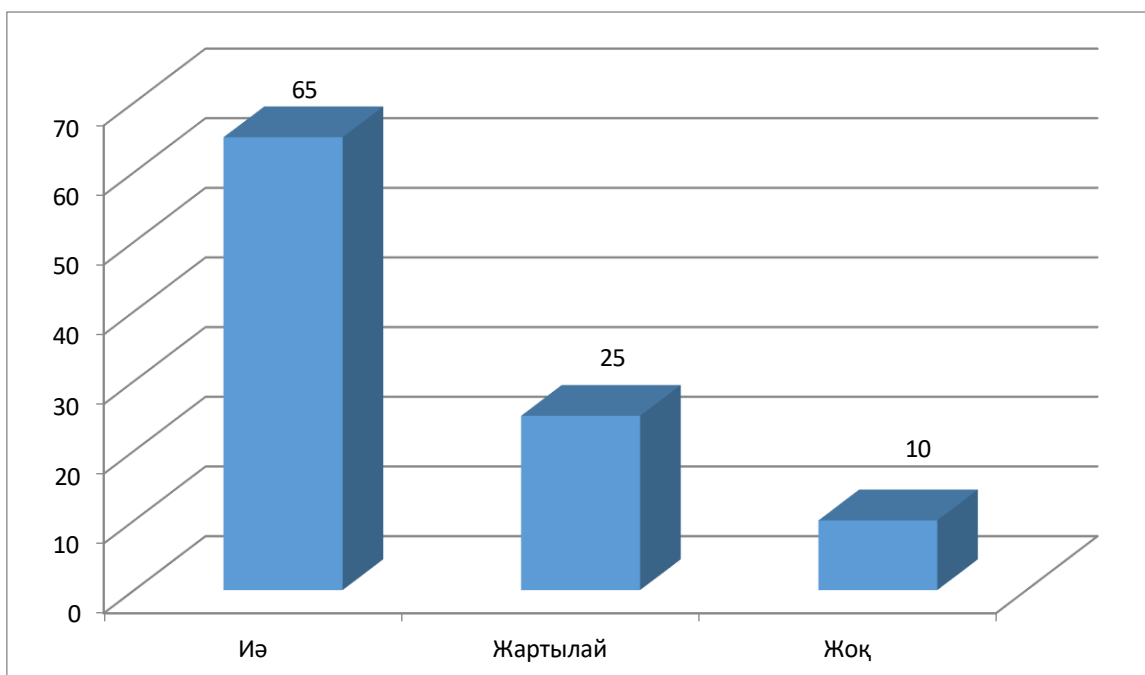


Диаграмма 1. Сауалнама нәтижесінің көрсеткіштері

Жүргізілген сауалнама нәтижелері көрсеткендей, оқушылардың басым бөлігі (65%) практикалық жұмыстардың биология пәніне деген қызығушылығын арттырғанын атап өтті. Бұл көрсеткіш практикалық оқыту әдістерінің жоғары тиімділігін дәлелдейді.

Сауалнамаға қатысқан оқушылардың 25%-ы практикалық жұмыстардың әсерін «жартылай» деп бағалаған. Бұл топта теориялық материалды қабылдауда қосымша қолдауды қажет ететін оқушылар болуы мүмкін [4].

Ал 10% оқушы практикалық жұмыстардың әсерін байқамағанын көрсетті. Бұл көрсеткіш оқыту әдістерін одан әрі жетілдіру қажеттілігін көрсетеді.

Жалпы алғанда, алынған нәтижелер практикалық жұмыстардың:

- оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыруда
- белсенді оқу әрекетін қалыптастыруда
- зерттеушілік дағдыларды дамытуда маңызды рөл атқаратынын дәлелдейді [5].

Жүргізілген зерттеу нәтижелері Fabaceae Lindl. тұқымдасын практикалық курс ретінде оқыту биология пәнінің тиімділігін арттыратынын көрсетті. Сыныптағы және сыныптан тыс жұмыстарды үйлестіру оқушылардың білім сапасын жақсартып, олардың зерттеу және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Оңтүстік Қазақстан аймағындағы Fabaceae тұқымдасының түрлік құрамын зерттеу және эндемикалық түрлерін анықтау биологиялық білім беруде маңызды ғылыми-тәжірибелік негіз болып табылады. Алдағы уақытта бұл бағыттағы зерттеулерді кеңейтіп, оқыту процесіне енгізу білім беру сапасын арттырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әметов Ә.Ә. Ботаника негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 320 б.

2. Байтенов М.С. Қазақстан флорасы және өсімдіктер географиясы. – Алматы: Ғылым, 2015. – 408 б.
3. Жұмаділдаева А.Т. Өсімдіктер систематикасы. – Алматы: Эверо, 2017. – 256 б.
4. Қожахметов Қ.Қ. Оңтүстік Қазақстан флорасының биоалуантүрлілігі. – Шымкент: ОҚМУ, 2019. – 290 б.
5. Кенжебаев С.Б. Биологияны оқыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2020. – 240 б.

ОӘЖ 37.015.31:57.036

ШАҒЫН ЖИНАҚТЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ БИОЛОГИЯ ПӘНІ БОЙЫНША ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Атабекова М.Р.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются особенности применения цифровых технологий при дистанционном обучении биологии в малокомплектных школах. В современных условиях развития системы образования стремительное внедрение цифровизации предъявляет новые требования к методам и подходам преподавания предметов в малокомплектных школах. В ходе исследования проанализирован педагогический потенциал цифровых платформ и инструментов, используемых в дистанционном обучении, для усвоения биологии, а также выявлено их влияние на формирование у обучающихся практических навыков.

The article examines the features of using digital technologies in the distance teaching of biology in small rural schools. In the current context of the rapidly developing education system, the swift implementation of digitalization imposes new requirements on the methods and approaches to teaching subjects in small schools. The study analyzes the pedagogical potential of digital platforms and tools used in distance learning for mastering biology and identifies their impact on the development of students' practical skills.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесінің цифрлық трансформациясы қашықтан оқыту технологияларын кеңінен қолдануды талап етуде. Әсіресе шағын жинақты мектептер үшін қашықтан оқыту – білім беру сапасын арттырудың, пәндерді тиімді ұйымдастырудың маңызды тетігі болып табылады. Мұндай мектептерде оқушылар санының аздығы, сыныптардың біріктірілуі, мұғалім тапшылығы сияқты мәселелер биология пәнін оқытуда елеулі қиындықтар туындатады.

Биология пәні тәжірибелік бағыттағы пән болғандықтан, зертханалық жұмыстарды, бақылау мен тәжірибені талап етеді. Осы тұрғыда цифрлық технологияларды пайдалану шағын жинақты мектептерде биологияны қашықтан оқытудың тиімді жолы ретінде қарастырылады [1].

Шағын жинақты мектептерде қашықтан оқытуды ұйымдастыру педагогикалық, психологиялық және әдістемелік негіздерге сүйенеді. Қашықтан оқыту – білімалушы мен оқытушының кеңістікте алшақ орналасуына қарамастан, цифрлық технологиялар арқылы білім беру үдерісін жүзеге асыру формасы.

Биология пәнін оқытуда цифрлық білім беру ресурстары (виртуалды зертханалар, интерактивті модельдер, симуляциялар, бейнесабақтар)

білімалушылардың теориялық білімін тереңдетіп қана қоймай, практикалық дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді [2].

Зерттеу нәтижелері шағын жинақты мектептерде биология пәнін қашықтан оқытуда келесі ерекшеліктердің бар екенін көрсетті:

- бір мұғалімнің бірнеше сыныппен бір мезгілде жұмыс істеу қажеттілігі;
- цифрлық платформалар арқылы саралап және дербестендіріп оқыту мүмкіндігі;
- виртуалды зертханалар мен онлайн-тәжірибелерді пайдалану арқылы практикалық дағдыларды дамыту;
- білімалушылардың өзіндік оқу әрекетін ұйымдастырудың артуы;
- интернет ресурстарын тиімді іріктеу мен әдістемелік тұрғыда дұрыс қолдану қажеттілігі.

Zoom, Google Classroom, Moodle, BilimLand, PhET симуляциялары сияқты цифрлық құралдар биология сабақтарының мазмұнын байытып (кесте 1), оқыту үдерісін тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді [3].

Кесте 1 - Биология пәнін қашықтан оқытуда қолданылатын цифрлық технологиялар мен олардың ерекшеліктері

Цифрлық технология / құрал	Қолдану тәсілі	Білімалушылардың практикалық дағдыларын дамытуға әсері	Артықшылықтары	Шектеулері
Zoom / Google Meet	Сыныптық сабақтарды онлайн өткізу, интерактивті сұрақ-жауап	Оқушылардың түсіну деңгейін бақылау, сұрақ қою, талқылау дағдыларын дамыту	Бір мезгілде бірнеше сыныпқа сабақ жүргізуге мүмкіндік береді	Интернет жылдамдығына тәуелді, техникалық қиындықтар болуы мүмкін
Google Classroom / Moodle	Сабақ материалдарын жариялау, тапсырмаларды беру, кері байланыс алу	Білімалушылардың өзіндік оқу әрекетін ұйымдастыру, тапсырмаларды орындау	Материалдарға қолжетімділік, тапсырмаларды бақылау	Мұғалімнің цифрлық құзыреттілігін талап етеді
Виртуалды зертханалар (PhET, Labster)	Эксперименттер мен тәжірибелерді виртуалды ортада орындау	Практикалық дағдыларды қалыптастыру, бақылау, талдау	Қауіпсіз, қымбат жабдықсыз тәжірибе жасауға мүмкіндік береді	Нақты тәжірибенің толық орнын алмастыра алмайды
Интерактивті презентациялар, видео-сабақтар	Теориялық материалдарды визуалды түрде көрсету	Тақырыпты жақсы түсіну, визуалды бақылау	Мазмұнды қызықты және түсінікті ету	Өздігінен назар аударуға қиындық тудыруы мүмкін

		дағдыларын дамыту		
Тестілік және бақылау платформалар (Kahoot!, Quizizz)	Оқу жетістіктерін тексеру, викториналар өткізу	Білімді тексеру, практикалық түсінуді бағалау	Ойын түрінде қызықты, жылдам бағалау	Толық практикалық дағдыны тексеруге жарамсыз

Зерттеу барысында шағын жинақты мектептерде цифрлық технологияларды жүйелі қолдану білімалушылардың пәнге қызығушылығын арттырып, биологиялық ұғымдарды түсіну деңгейін жоғарылататыны анықталды. Сонымен қатар практикалық тапсырмаларды цифрлық форматта орындау білімалушылардың бақылау, талдау, салыстыру сияқты дағдыларын дамытуға оң әсерін тигізді.

Алайда техникалық мүмкіндіктердің шектеулілігі, интернет жылдамдығының төмендігі және мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігінің жеткіліксіздігі белгілі бір қиындықтар туындататыны байқалды [4].

Қорытындылай келе, шағын жинақты мектептердің білім беру процесінде биология пәнін қашықтан оқытуда цифрлық технологияларды қолдану – заманауи білім беру талаптарына сай тиімді шешім болып табылады. Цифрлық құралдарды ғылыми-әдістемелік тұрғыда негіздеп қолдану білімалушылардың білім сапасын арттырып, практикалық дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Шағын жинақты мектептерде қашықтан оқыту педагогикалық, психологиялық және әдістемелік негіздерге сүйенуі тиіс. Қашықтан оқыту – мұғалім мен оқушы кеңістікте алшақ орналасқан жағдайда, цифрлық платформалар арқылы білім беру үдерісін ұйымдастыру формасы.

Биология сабақтарында қолданылатын цифрлық технологиялар:

- Виртуалды зертханалар (PhET, Labster);
- Интерактивті презентациялар мен бейнесабактар;
- Онлайн платформалар (Google Classroom, Moodle);
- Видеоконференциялар (Zoom, Google Meet);
- Ойындық тестілеу және бақылау платформалары (Kahoot!, Quizizz).

Осы құралдардың педагогикалық әлеуеті білімалушылардың практикалық дағдыларын қалыптастыруға және пәнге қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Алдағы уақытта шағын жинақты мектептерде биология пәнін оқытуда цифрлық технологияларды қолданудың әдістемелік жүйесін жетілдіру және мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін арттыру өзекті болып қала береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абдуллин, Р.З. Цифровизация образования и современные технологии обучения. Алматы: Білім, 2020.
2. Бейсенова, Г.К. Биология пәнін оқытудың әдістемелік негіздері. Педагогикалық зерттеулер журналы, 3(2), 45–52, 2019.

3. Johnson, L., Adams Becker, S., Estrada, V., & Freeman, A. The NMC Horizon Report: 2014 K–12 Edition. Austin, Texas: The New Media Consortium, 2014.

4. Мұратова, С.Б. Қашықтан оқыту жағдайында практикалық дағдыларды қалыптастырудың ерекшеліктері. Педагогикалық ғылымдар, 6(4), 112–119, 2021.

ӘОЖ: 14.01.29

БИОЛОГ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КРЕАТИВТІ ҚАБІЛЕТТЕРІН ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ (АДАМ АНАТОМИЯСЫ ПӘНІ БОЙЫНША)

Ахынова У.С., Майматаева А.Д.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Қазақстан, Алматы

В статье рассматриваются актуальные вопросы формирования креативных способностей будущих учителей биологии. Анализируется роль и эффективность цифровых образовательных ресурсов (Genially, LearningApps, Kahoot, 3D Human Atlas и др.) в преподавании анатомии человека. Автор описывает теоретические основы педагогической креативности и предлагает цифровые методы, направленные на развитие творческого мышления будущих биологов-педагогов. Полученные результаты могут быть использованы в процессе модернизации образовательного процесса педагогических вузов.

Қазақстан Республикасының Президенті азаматтарға білім берудегі инновациялардың маңыздылығы туралы Жолдау жолдады. Ол білім беру елдің дамуында және оның қазіргі әлемнің сын-қатерлерімен күресу қабілетінде шешуші рөл атқаратынын атап өтті. Сондықтан білім беру жүйесін үнемі жетілдіріп отыру қажет [1].

Президент өз сөзінде білім беру үдерісіндегі инновациялардың маңыздылығын атап өтті. Президент сонымен қатар Үкіметтің инновацияларды дамыту үшін қолайлы орта құру мақсатында білім беру жүйесінде реформалар жүргізуге ниет білдірді. Сөз соңында президент барлық азаматтарды білім беруді жаңғырту процесіне белсенді қатысуға шақырды. Ол күшті және бәсекеге қабілетті білім беру жүйесін құру бүкіл қоғамның ортақ дел екенін және оның барлық қатысушыларының күш-жігерін қажет ететінін атап өтті. Президент мемлекеттің, білім беру мекемелерінің, мұғалімдердің, студенттер мен ата-аналардың бірлескен күш-жігері ХХІ ғасырда елдің табысты дамуын қамтамасыз етуге қабілетті инновациялық білім беру жүйесін құруға көмектесетініне сенім білдірді [2,3].

Цифрлық білім беру ресурстары оқу процесін жеңілдету және оның тиімділігін арттыру үшін жасалған әртүрлі құралдар мен технологияларды білдіреді. Цифрлық білім беру ресурстарының басты артықшылықтарының бірі-олардың оқуды жекелендіру қабілеті. Мазмұнды бейімдеу мен Жекелендірудің әртүрлі мүмкіндіктерімен бұл ресурстар мұғалімдер мен оқушыларға әр оқушының жеке қажеттіліктеріне сәйкес келетін оқу материалдарын жасауға

және пайдалануға мүмкіндік береді. Мысалы, адаптивті бағдарламалар оңтайлы оқуды қамтамасыз ету үшін оқушының жетістіктеріне байланысты материалдың күрделілік деңгейін автоматты түрде реттей алады. Сонымен қатар, цифрлық білім беру ресурстары көптеген ақпарат пен білімге қол жеткізуге мүмкіндік береді, бұл оқу процесінің мүмкіндіктерін кеңейтеді және оны қол жетімді етеді. Олар сондай-ақ заманауи ақпараттық қоғамға дайындықтың маңызды аспектісі болып табылатын ақпарат пен технологиямен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Осылайша, цифрлық білім беру ресурстары мұғалімдер мен оқушыларға тиімді оқыту мен өзін-өзі дамыту үшін инновациялық құралдар мен мүмкіндіктер бере отырып, заманауи білім беру тәжірибесінде шешуші рөл атқарады [4].

Педагогикалық білім беру жүйесінде мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі тек пәндік біліммен шектелмей, оның шығармашылық, цифрлық және зерттеушілік қабілеттерімен анықталады. Биология саласында, әсіресе адам анатомиясы пәнін оқытуда цифрлық білім беру ресурстарының маңызы ерекше. Бұл пән болашақ мұғалімнің тек биологиялық білімін емес, сонымен бірге визуалды және логикалық ойлау қабілетін, педагогикалық шеберлігін дамытуға ықпал етеді. Бүгінгі таңда цифрлық платформалар мен интерактивті ресурстарды пайдалану арқылы биология пәнін оқыту процесі түбегейлі өзгеруде. Genially, Kahoot, LearningApps, BioDigital Human, Anatomy 3D Atlas секілді ресурстар студенттердің қызығушылығын арттырып, шығармашылық белсенділігін дамытады [5].

Биология пәні мұғалімінің кәсіби шығармашылығы табиғат құбылыстарын модельдеу, зерттеу, талдау және эксперимент жүргізу арқылы қалыптасады. Креативтілік бұл пәнде тек ойлау икемділігімен шектелмей, ғылыми зерттеушілік дағды, аналитикалық және эстетикалық қабілеттерді де қамтиды. Педагогикалық креативтілік — бұл білім мазмұнын оқушылардың танымдық белсенділігіне бейімдеп ұсыну өнері. Биология саласында мұндай креативтілік көбіне:

- тәжірибелік зерттеу жобаларын құрастыру;
- цифрлық визуализация және симуляциялар пайдалану;
- күрделі биологиялық үдерістерді модельдеу арқылы дамиды.

XXI ғасырдағы білім беру парадигмасы цифрлық педагогика ұғымымен тығыз байланысты. Цифрлық білім беру ресурстары (ЦБР) – бұл оқу процесінде қолданылатын сандық форматтағы интерактивті құралдар, симуляциялар, бейнематериалдар және тест жүйелері.

Қазіргі педагогикалық зерттеулерде цифрлық ресурстардың тиімділігі үш өлшеммен сипатталады:

-Көрнекілік және интерактивтілік – студенттің визуалды қабылдауын күшейтеді;

-Индивидуализация – әр студент өз қарқынымен жұмыс істей алады;

-Кері байланыс пен бағалау жүйесі – оқыту нәтижесін жедел анықтауға мүмкіндік береді.

Биология пәнінде ЦБР қолдану тәжірибесі ерекше маңызға ие, себебі көптеген анатомиялық және физиологиялық үдерістерді нақты өмірде бақылау мүмкін емес. Сондықтан 3D модельдер, виртуалды зертханалар және онлайн тренажерлар студенттер үшін білімнің көрнекі және қолжетімді түрін қалыптастырады [6,7].

Оқыту процесінде тиімді пайдалану тәсілдері

Мұғалімнің цифрлық ресурсты қолданудағы кәсіби шеберлігі, оның технологияны мақсатқа сай қолдана білу қабілеті – оқыту процесінің нәтижелілігін арттыратын негізгі факторлардың бірі болып саналады. Сондықтан цифрлық құралдарды тиімді пайдаланудың басты тәсілі – оны механикалық түрде енгізу емес, оқу мақсаттарымен логикалық байланыста қолдану, оқушының танымдық әрекетін белсендіру және сабақтың әр кезеңінде нақты нәтижеге бағытталған әдістерді таңдаумен тікелей байланысты [8].

Адам анатомиясы пәнін оқытуда цифрлық ресурстар келесі бағыттарда қолданылады.

Кесте 1. Адам анатомиясы пәніндегі цифрлық ресурстардың рөлі

№	Цифрлық ресурс	Қолданылу мақсаты	Креативті қабілетті дамыту аспектісі
1.	Genially	Интерактивті презентациялар, анатомиялық квесттер	Визуалды және логикалық ойлауды дамыту
2.	LearningApps	Терминдерді сәйкестендіру, тест құрастыру	Аналитикалық ойлау, шешім қабылдау дағдысы
3.	Kahoot	Онлайн бағалау және жарыс элементтері	Коммуникативтік креативтілік, уәждеме
4.	BioDigital Human, 3D Human Atlas	Дененің виртуалды моделін зерттеу	Зерттеушілік және кеңістіктік ойлау
5	Padlet, Canva	Цифрлық портфолио және шығармашылық постерлер	Эстетикалық және рефлексиялық қабілет

Жалпы, биолог мұғалімдердің креативті қабілеттерін цифрлық білім беру ресурстары негізінде қалыптастырудың теориялық моделі үш өзара байланысты компонентке сүйенеді:

Әрбір тақырып студенттердің өз бетінше ізденісін ынталандыруға бағытталды. Мысалы:

«Жүрек құрылысы және қызметі» тақырыбында студенттер Genially платформасында интерактивті карта құрастырып, жүрек камераларының қозғалысын анимация арқылы көрсетті.

«Ас қорыту жүйесі» сабағында Kahoot викторинасы арқылы студенттер бір-бірімен жарысып, функционалдық байланыстарды анықтады.

«Жүйке жүйесі» тақырыбында 3D Atlas арқылы ми құрылымын зерттеп, креативті модель ұсынды. Креативтілік деңгейін бағалау үшін үш негізгі көрсеткіш қолданылды.

Адам анатомиясы пәнінде цифрлық білім беру ресурстарын жүйелі қолдану студенттердің креативті ойлау деңгейін орта есеппен 42%-ға арттырды;

Эксперименттік топ студенттері сабақта белсенді қатысып, өз бетімен тапсырма дайындау және цифрлық өнім жасау қабілеттерін көрсетті;

Креативті ойлау мен кәсіби уәждеме арасында тікелей оң байланыс байқалды ($r = 0.71$). Бұл пікірлер тәжірибенің студенттердің кәсіби және креативті қабілеттеріне оң әсер еткенін дәлелдейді [9].

Цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану студенттердің пәнге қызығушылығын және белсенді қатысуын арттырды;

Адам анатомиясы пәнінде интерактивті платформаларды қолдану визуалды және аналитикалық ойлауды дамытты;

Эксперимент нәтижелері креативті қабілетті дамытудың тиімді моделі ретінде цифрлық оқыту тәсілін ұсынуға мүмкіндік береді.

Цифрлық білім беру ресурстары (Genially, LearningApps, Kahoot, 3D Human Atlas, Canva, Padlet және т.б.) оқу процесін жекелендіруге, визуалды қабылдауды күшейтуге және студенттердің дербес шығармашылығын дамытуға мүмкіндік береді [10].

Адам анатомиясы пәнін оқытуда цифрлық платформаларды кіріктіру студенттердің когнитивтік белсенділігін арттырып, күрделі биологиялық процестерді бейнелі түрде түсінуге жағдай жасайды.

Эксперимент нәтижелері бойынша студенттердің креативтілік деңгейі едәуір өскен (жоғары деңгей 11%-дан 53%-ға дейін артқан). Бұл педагогикалық инновацияның тиімділігін дәлелдейді.

Болашақ мұғалімнің шығармашылық қабілетін дамытуда цифрлық оқыту технологиялары тек техникалық құрал емес, сонымен қатар тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыру тетігі ретінде қарастырылуы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Беспалько В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения. – М.: Педагогика, 2017.
2. Torrance E.P. Creativity: What Research Says to the Teacher. – Washington: National Education Association, 2018.
3. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 2019.
4. Бабанский Ю.К. Оптимизация процесса обучения. – М., 2016.
5. Бахишев С., Нұрғалиева Ж. Цифрлық педагогика негіздері. – Алматы: Қазақ университеті, 2020.
6. Rogers C. Freedom to Learn. – New York: Merrill, 2019.
7. Назарова Г. Жоғары білім беруде цифрлық технологияларды қолдану ерекшеліктері. // Педагогика және психология, №3(84), 2023.

8. Kim Y., Park J. Digital resources in biology education. – Journal of Educational Technology, 2021.
9. Жантасова Г.К. Болашақ мұғалімнің креативті қабілетін дамыту жолдары. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы, 2022.
10. OECD. Future of Education and Skills 2030. – Paris, 2020.

ӘОЖ 378.147:57

СТУДЕНТТЕРГЕ БИОЛОГИЯЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДА ПРОБЛЕМАЛЫҚ ЖАҒДАЯТТАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН НӘТИЖЕЛІЛІГІН ЗЕРТТЕУ

Бақтыбайқызы А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается эффективность и результативность использования проблемных ситуаций при обучении студентов биологическим дисциплинам. В ходе исследования экспериментально определено влияние метода проблемного обучения на познавательную активность студентов, их критическое мышление и учебные достижения. Полученные результаты представлены на основе статистических показателей и сравнительного анализа.

This article examines the effectiveness and efficiency of using problem-based situations in teaching biological disciplines to students. The study experimentally determines the impact of problem-based learning on students' cognitive activity, critical thinking skills, and academic performance. The obtained results are presented based on statistical indicators and comparative analysis.

Қазіргі білім беру жүйесінде студенттердің тек теориялық білім алуымен шектелмей, алған білімдерін өмірлік жағдайларда қолдана білуі маңызды талаптардың бірі болып отыр. Осы тұрғыда проблемалық оқыту әдістері ерекше орын алады. Проблемалық жағдаяттар студенттердің ойлау қабілетін дамытып, зерттеушілік дағдыларын қалыптастырады [1].

Биология пәні табиғи құбылыстарды түсіндіруге бағытталғандықтан, проблемалық жағдаяттарды қолдану арқылы білім алушылардың пәнге қызығушылығын арттыруға және білім сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты: студенттерге биологиялық пәндерді оқытуда проблемалық жағдаяттарды қолданудың тиімділігін эксперименттік жолмен анықтау.

Зерттеу міндеттері:

- проблемалық оқыту әдісінің теориялық негіздерін талдау;
- биология сабағында проблемалық жағдаяттарды қолдану әдістемесін әзірлеу;
- эксперимент жүргізу арқылы оның тиімділігін анықтау;
- алынған нәтижелерді статистикалық өңдеу және талдау.

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

- теориялық талдау;
- педагогикалық эксперимент;
- бақылау;

- сауалнама;
- статистикалық өңдеу [2].

Эксперимент екі топ арасында жүргізілді:

- *бақылау тобы* – дәстүрлі әдіспен оқытылды;
- *эксперименттік топ* – проблемалық жағдаяттарды қолдану арқылы

оқытылды.

Эксперимент 3 кезеңнен тұрды:

1. Бастапқы диагностика
2. Оқыту кезеңі
3. Қорытынды бақылау

Проблемалық жағдаят үлгісі. Мысалы: *"Неліктен кейбір өсімдіктер құрғақшылыққа төзімді, ал кейбіреулері тез құрайды?"*. Бұл сұрақ студенттерді ойлануға, талдауға және ғылыми негізде жауап іздеуге итермелейді [3].

Эксперимент нәтижелері төмендегі көрсеткіштер арқылы анықталды:

Кесте 1. Салыстырмалы талдау көрсеткіштері

Көрсеткіш	Бастапқы (%)	Қорытынды (%)
Бақылау тобы	58	65
Эксперименттік топ	60	85

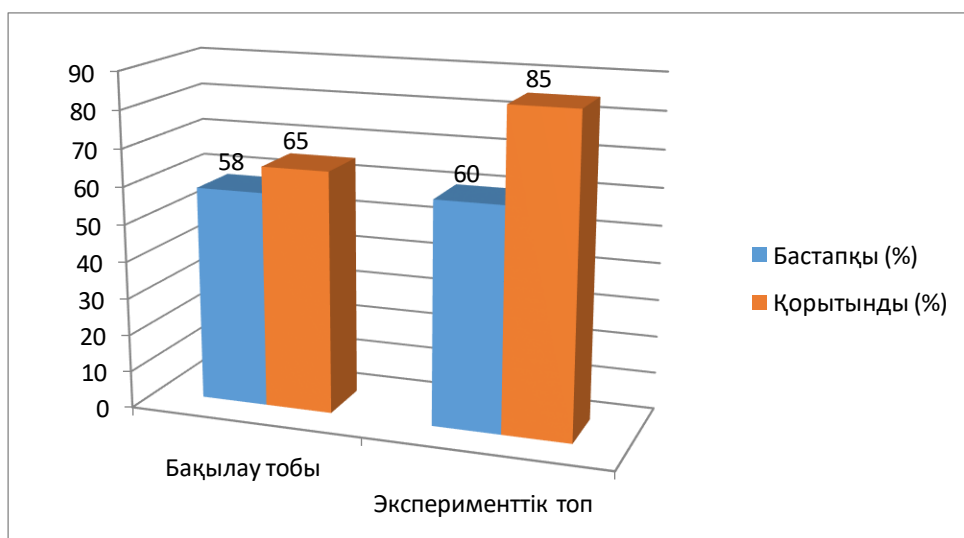


Диаграмма 1. Оқу жетістігінің өзгеруі

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей:

- эксперименттік топта оқу жетістігі 25%-ға артты;
- бақылау тобында тек 7%-ға өсім байқалды;
- проблемалық жағдаяттар студенттердің қызығушылығын арттырды;
- сыни ойлау деңгейі мен талдау қабілеті жақсарды.

Сонымен қатар, сауалнама нәтижелері бойынша студенттердің 82%-ы проблемалық оқыту әдісі сабақты түсінуді жеңілдететінін атап өтті.

Проблемалық жағдаяттарды қолдану:

- студенттердің белсенділігін арттырады;
- білімді дайын күйінде алмай, өз бетінше ізденуге үйретеді;

- ғылыми ойлау дағдыларын қалыптастырады.

Бұл әдіс әсіресе биология пәнінде тиімді, себебі пән мазмұны табиғи құбылыстарды түсіндірумен тығыз байланысты [4].

Зерттеу нәтижелері проблемалық жағдаяттарды қолданудың жоғары тиімділігін дәлелдеді. Бұл әдіс:

- білім сапасын арттырады;
- студенттердің танымдық белсенділігін күшейтеді;
- шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытады.

Сондықтан биология пәнін оқытуда проблемалық оқыту технологияларын жүйелі түрде қолдану ұсынылады.

Жүргізілген зерттеу жұмысы студенттерге биологиялық пәндерді оқытуда проблемалық жағдаяттарды қолданудың жоғары педагогикалық тиімділігін дәлелдеді. Эксперимент нәтижелері көрсеткендей, бұл әдіс студенттердің тек білім деңгейін арттырып қана қоймай, олардың танымдық белсенділігін, зерттеушілік қабілеттерін және сыни ойлау дағдыларын жүйелі түрде дамытуға мүмкіндік береді [5].

Эксперименттік топтағы білім сапасының 60%-дан 85%-ға дейін өсуі проблемалық оқытудың нәтижелілігін нақты сандық көрсеткіштер арқылы дәлелдейді. Сонымен қатар, студенттердің пәнге деген қызығушылығының артуы, сабаққа белсенді қатысуы және өздігінен білім алуға ұмтылысының күшеюі байқалды.

Зерттеу барысында проблемалық жағдаяттарды қолдану:

- студенттердің логикалық ойлауын дамытатыны;
- білімді терең әрі саналы меңгеруге ықпал ететіні;
- практикалық дағдыларды қалыптастыратыны анықталды.

Осыған байланысты биология пәнін оқытуда проблемалық оқыту технологияларын жүйелі және мақсатты түрде енгізу білім беру сапасын арттырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады.

Сауалнама нәтижелері. Зерттеу барысында эксперименттік топ студенттері арасында сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға 30 студент қатысты.

Сауалнама сұрақтары:

1. Проблемалық жағдаяттар сабаққа қызығушылығыңызды арттыра ма?
2. Бұл әдіс тақырыпты түсінуді жеңілдетеді ме?
3. Сіз өз бетіңізше ойлануға және шешім қабылдауға үйрендіңіз бе?
4. Проблемалық тапсырмалар сыни ойлауыңызды дамытты ма?
5. Бұл әдісті басқа пәндерде де қолдануды қалайсыз ба?

Кесте 2. Сауалнама нәтижелерінің көрсеткіштері

Сұрақ	Иә (%)	Жоқ (%)
1	87%	13%
2	82%	18%
3	78%	22%
4	85%	15%
5	90%	10%

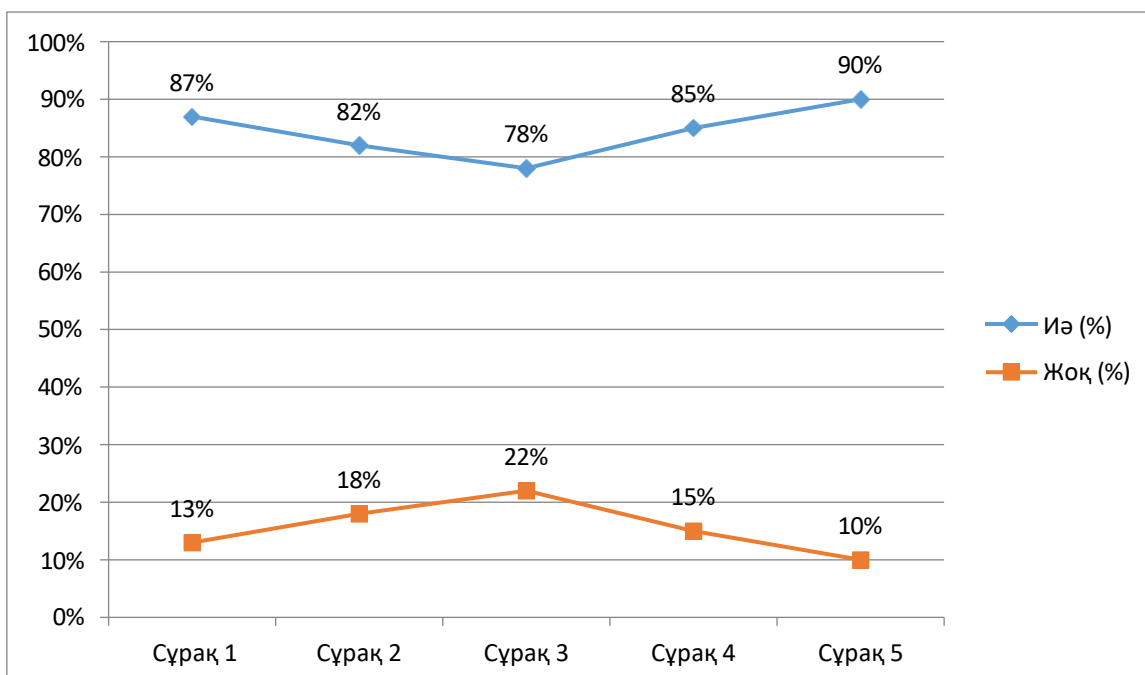


Диаграмма 2. Сауалнама нәтижелері

Сауалнама нәтижелерін талдау. Сауалнама нәтижелері көрсеткендей:

- студенттердің 87%-ы проблемалық жағдаяттар сабаққа қызығушылықты арттыратынын атап өтті;
- 82%-ы бұл әдіс материалды түсінуді жеңілдететінін көрсетті;
- 78%-ы өздігінен ойлау және шешім қабылдау қабілеттерінің дамығанын айтты;
- 85%-ы сыни ойлау дағдыларының артқанын растады;
- 90%-ы бұл әдісті басқа пәндерде де қолдануды қолдайды.

Бұл көрсеткіштер проблемалық оқытудың тек академиялық нәтиже беріп қана қоймай, студенттердің тұлғалық дамуына да оң әсер ететінін дәлелдейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы, 2018.
2. Қоянбаев Ж.Б. Педагогика. – Алматы, 2019.
3. Лернер И.Я. Проблемное обучение. – Москва, 1981.
4. Махмутов М.И. Проблемное обучение. – Москва, 1975.
5. Қазақстан Республикасының білім беру стандарты. – Астана, 2022.

ӘОЖ 37.013:57:372.857

МЕКТЕПТЕ ӨСІМДІКТЕРДІ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ

Барат М.И.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается эффективность применения инновационных методов обучения при изучении раздела «Растения» в школьном курсе биологии. В ходе

исследования был проведён педагогический эксперимент с участием контрольной и экспериментальной групп учащихся. В экспериментальной группе использовались интерактивные задания, проектное обучение, практические работы и элементы исследовательской деятельности. Оценивались уровень учебных достижений, практических навыков, творческих способностей и познавательной активности учащихся. Результаты показали значительное повышение качества обучения: доля учащихся с высоким уровнем знаний в экспериментальной группе достигла 58%, а уровень познавательной активности составил 72%. Применение инновационных методов способствует развитию исследовательских навыков, повышению интереса к предмету и формированию творческого мышления учащихся.

This article examines the effectiveness of using innovative teaching methods in studying the "Plants" section in the school biology course. The study involved a pedagogical experiment with control and experimental groups of students. In the experimental group, interactive tasks, project-based learning, practical activities, and elements of research work were applied. The levels of academic achievement, practical skills, creative abilities, and cognitive activity were assessed. The results showed a significant improvement in learning outcomes: the proportion of students with a high level of achievement in the experimental group reached 58%, while cognitive activity increased to 72%. The use of innovative methods contributes to the development of research skills, increases students' interest in the subject, and fosters creative thinking.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың тек білім алып қана қоймай, оны практикада қолдана білуі, зерттеу жүргізуі және шығармашылық тұрғыда ойлай алуы маңызды талаптардың бірі болып табылады. Әсіресе биология пәнінің «Өсімдіктер» бөлімі табиғат құбылыстарын тікелей бақылауға, тәжірибе жүргізуге және ғылыми қорытынды жасауға мүмкіндік беретін ерекше сала болып табылады.

Өсімдіктерді оқыту барысында дәстүрлі әдістер көбіне теориялық білім берумен шектеліп, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын толық қамтамасыз ете алмайды. Осыған байланысты қазіргі таңда инновациялық оқыту әдістерін қолдану қажеттілігі артып отыр. Инновациялық әдістерге интерактивті тапсырмалар, жобалық оқыту, зертханалық жұмыстар, цифрлық ресурстар, виртуалды зертханалар және бірлесе оқыту технологиялары жатады.

Зерттеудің мақсаты – мектепте өсімдіктерді оқытуда инновациялық әдістерді қолданудың тиімділігін анықтау және олардың оқушылардың оқу жетістігіне, танымдық белсенділігіне және шығармашылық қабілетіне әсерін зерттеу [1].

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

- педагогикалық эксперимент;
- бақылау және салыстыру;
- тестілеу;
- сауалнама;
- практикалық тапсырмаларды талдау.

Зерттеу екі топ арасында жүргізілді:

- Бақылау тобы – дәстүрлі оқыту әдістерімен оқытылды;
- Сынақ тобы – инновациялық әдістер (жобалық жұмыс, интерактивті тапсырмалар, тәжірибелер, топтық жұмыс) қолданылды.

Бағалау критерийлері:

- теориялық білім деңгейі;
- практикалық дағдылар;
- шығармашылық қабілет;
- танымдық белсенділік [2].

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, инновациялық әдістерді қолдану оқушылардың оқу сапасына айтарлықтай әсер етті. Сынақ тобында жоғары деңгейдегі білім көрсеткіші 55–60%-ға дейін жетіп, бақылау тобымен салыстырғанда айтарлықтай жоғары болды.

Кесте 1. Өсімдіктерді оқытуда инновациялық әдістердің тиімділігі

Көрсеткіштер	Бақылау тобы (%)	Сынақ тобы (%)	Өзгеріс (%)
Жоғары оқу жетістігі	25%	58%	+33%
Орташа деңгей	50%	32%	-18%
Төмен деңгей	25%	10%	-15%
Практикалық дағдылар (жоғары)	30%	65%	+35%
Шығармашылық қабілет (жоғары)	28%	60%	+32%
Танымдық белсенділік	35%	72%	+37%

Кестеде көрсетілгендей, инновациялық әдістерді қолдану оқушылардың оқу сапасына айтарлықтай оң әсерін тигізген. Сынақ тобында жоғары деңгейдегі оқу жетістігі 58%-ға жетіп, бақылау тобымен салыстырғанда 33%-ға артқан. Сонымен қатар, төмен деңгейдегі көрсеткіштің 25%-дан 10%-ға дейін төмендеуі оқушылардың білім сапасының жақсарғанын дәлелдейді.

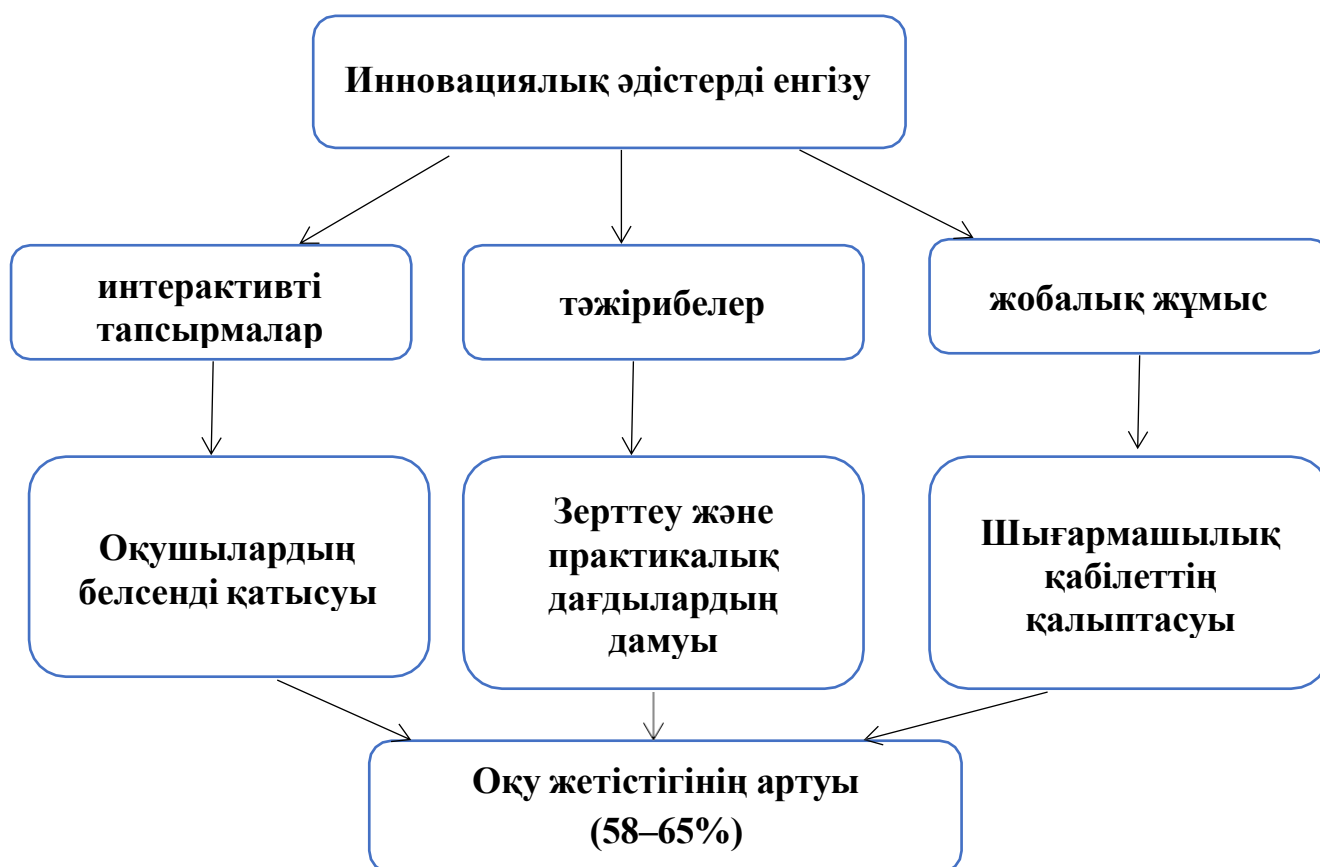
Практикалық дағдылар мен шығармашылық қабілеттердің айтарлықтай өсуі тәжірибелік жұмыстар мен жобалық оқытудың тиімділігін көрсетеді. Танымдық белсенділіктің 72%-ға дейін артуы оқушылардың сабаққа деген қызығушылығының жоғарылағанын білдіреді. Практикалық дағдылар бойынша оқушылар өсімдіктердің құрылысын, фотосинтез процесін және экологиялық байланыстарды жақсы меңгерді. Жобалық жұмыстар барысында оқушылар өсімдіктердің өсуіне әсер ететін факторларды зерттеп, өз бетімен тәжірибе жүргізуді үйренді [3].

Сауалнама нәтижелері бойынша, оқушылардың 70%-дан астамы инновациялық әдістер қолданылған сабақтарды қызықты әрі түсінікті деп бағалаған. Сонымен қатар, оқушылардың шығармашылық қабілеттері де дамып, олар жаңа идеялар ұсынуға және ғылыми қорытынды жасауға бейімделді.

Инновациялық әдістерді қолдану оқыту процесін белсенді, қызықты және нәтижелі етеді. Әсіресе өсімдіктерді оқыту барысында:

- тәжірибелік жұмыстар оқушылардың зерттеу дағдыларын дамытады;
- топтық жұмыс қарым-қатынас және бірлескен әрекет қабілеттерін қалыптастырады;
- интерактивті құралдар күрделі процестерді түсінуді жеңілдетеді;

– жобалық әдіс шығармашылық ойлауды дамытады [4].



Сызбанұсқа 1. Иновациялық оқыту процесінің жетістігі

Ұсынылған сызбанұсқа инновациялық әдістерді қолдану нәтижесінде білім беру процесінің қалай өзгертетінін көрсетеді. Алдымен оқытуда жаңа әдістер енгізіледі, кейін оқушылар белсенді қатысады, нәтижесінде олардың зерттеу, практикалық және шығармашылық қабілеттері дамиы. Соңында бұл оқу жетістігінің жоғарылауына алып келеді (сызбанұсқа 1).

Оқушылар тек дайын ақпаратты қабылдамай, оны өз бетімен зерттеп, талдап, қорытынды жасауға үйренеді. Бұл олардың функционалдық сауаттылығын арттырады [5].

Жүргізілген зерттеу нәтижелері мектепте өсімдіктерді оқытуда инновациялық әдістерді қолдану оқушылардың оқу жетістігін арттырудың тиімді жолы екенін көрсетті.

Иновациялық әдістер:

- білім сапасын арттырады;
- практикалық және зерттеу дағдыларын дамытады;
- оқушылардың пәнге қызығушылығын күшейтеді;
- шығармашылық қабілеттерін қалыптастырады.

Сондықтан биология пәнін оқытуда инновациялық әдістерді жүйелі түрде қолдану қазіргі білім беру талаптарына сәйкес маңызды бағыт болып табылады.

Алдағы уақытта бұл бағыттағы зерттеулерді кеңейтіп, жаңа технологияларды енгізу білім беру сапасын одан әрі арттыруға мүмкіндік береді [6].

Зерттеу нәтижелерін терең талдау көрсеткендей, өсімдіктерді оқыту барысында инновациялық әдістерді жүйелі түрде қолдану оқушылардың білім сапасын арттырумен қатар, олардың зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға да айтарлықтай ықпал етеді. Әсіресе практикалық және жобалық жұмыстардың тиімділігі оқушылардың оқу материалын терең меңгеруіне және оны өмірмен байланыстыра алуына мүмкіндік береді.

Инновациялық әдістердің тағы бір маңызды артықшылығы – оқушылардың дербес жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруы. Оқушылар өз бетімен ақпарат іздеуді, оны талдауды және қорытынды жасауды үйренеді. Бұл дағдылар қазіргі ақпараттық қоғамда аса маңызды болып табылады. Сонымен қатар, интерактивті тапсырмалар мен топтық жұмыс оқушылардың коммуникативтік қабілеттерін дамытып, бірлескен әрекетке бейімдейді.

Зерттеу барысында алынған мәліметтер оқушылардың пәнге деген қызығушылығының артқанын көрсетті. Бұл өз кезегінде оқу мотивациясының жоғарылауына және білім сапасының жақсаруына әсер етеді. Өсімдіктерді оқытуда тәжірибелік жұмыстар мен бақылау әдістерін қолдану оқушылардың табиғатқа деген жауапкершілігін қалыптастырып, экологиялық мәдениетін дамытуға ықпал етеді.

Практикалық тұрғыдан алғанда, зерттеу нәтижелерін мектеп тәжірибесіне енгізу биология пәнін оқыту сапасын арттыруға мүмкіндік береді. Мұғалімдер сабақ барысында инновациялық әдістерді тиімді пайдалана отырып, оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге, дифференциалды тапсырмалар беруге және оқыту процесін жекелендіруге қол жеткізе алады.

Өсімдіктерді оқытуда инновациялық әдістерді қолдану – білім беру процесін жаңғыртудың тиімді жолдарының бірі. Бұл бағыттағы жұмыстарды одан әрі жетілдіру, жаңа педагогикалық технологияларды енгізу және оларды тәжірибеде кеңінен қолдану білім беру сапасын арттырудың маңызды шарты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Байтұрсынова, А.Ж. Биологияны оқыту әдістемесі және инновациялық технологиялар. Алматы: Білім., 2021.
2. Абдуллин, В.Х. Инновационные технологии в образовании. Москва: Просвещение, 2019.
3. Кислицына, Л.И. Современные педагогические технологии. Санкт-Петербург: Питер, 2018.
4. Полат, Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Москва: Академия, 2017.
5. Ерғалиева, Г.С. Цифрлық білім беру ресурстарын қолдану әдістемесі. Алматы: ҚазҰПУ, 2020.
6. Мұратбекова, С.Ж. Интерактивті оқыту әдістері және олардың тиімділігі. Алматы: Білім-Инновация, 2022.

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТХАНАЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТИІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ

Бекбосын Ж.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье исследуется эффективность совершенствования теоретико-методологических основ использования виртуальных лабораторий в процессе обучения биологии. В ходе исследования был проведён анализ влияния виртуальных лабораторий на учебные достижения обучающихся, их интерес к предмету и формирование практических навыков. Результаты экспериментального исследования показали, что использование виртуальных лабораторий является более эффективным по сравнению с традиционными методами обучения.

This article examines the effectiveness of improving the theoretical and methodological foundations of using virtual laboratories in the process of teaching biology. The study analyzes the impact of virtual laboratories on students' academic achievement, their interest in the subject, and the development of practical skills. The results of the experimental study demonstrated that the use of virtual laboratories is more effective compared to traditional teaching methods.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды қолдану оқыту сапасын арттырудың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Соның ішінде виртуалды зертханалар биология пәнін оқытуда ерекше маңызға ие. Себебі биология тәжірибелік пән болғандықтан, көптеген зертханалық жұмыстарды нақты жағдайда орындау әрдайым мүмкін бола бермейді [1].

Виртуалды зертханалар осы мәселені шешудің тиімді құралы ретінде қарастырылады. Олар:

- қауіпті тәжірибелерді қауіпсіз жүргізуге,
- қымбат құрал-жабдықтарды қажет етпеуге,
- күрделі процестерді визуализациялауға мүмкіндік береді.

Зерттеу мақсаты биологияны оқытуда виртуалды зертханаларды қолданудың теориялық-әдіснамалық негіздерін жетілдіру және оның тиімділігін анықтау.

Міндеттері:

1. Виртуалды зертханалардың теориялық негіздерін талдау
2. Биология пәнінде қолдану әдістемесін зерттеу
3. Эксперимент жүргізу арқылы тиімділігін анықтау
4. Нәтижелерді салыстырмалы талдау

Зерттеу әдістері

- Теориялық талдау
- Педагогикалық эксперимент
- Сауалнама
- Бақылау
- Статистикалық өңдеу

Зерттеу екі топта жүргізілді:

- *Бақылау тобы* – дәстүрлі әдіспен оқытылды
 - *Эксперименттік топ* – виртуалды зертхана қолданылды
- Қатысушылар саны: 40 оқушы (20 – бақылау, 20 – эксперименттік топ).
Кесте 1. Оқушылардың оқу жетістігінің салыстырмалы көрсеткіші

Көрсеткіш	Бақылау тобы (%)	Эксперименттік топ (%)
Жоғары деңгей	25	55
Орта деңгей	50	35
Төмен деңгей	25	10

Кесте нәтижелері бойынша эксперименттік топта жоғары деңгейдегі оқушылар саны 2 еседен артық өскені байқалады. Төмен деңгейдегі оқушылар саны айтарлықтай азайған.

Кесте 2. Оқушылардың пәнге қызығушылығы

Көрсеткіш	Бұрын (%)	Кейін (%)
Жоғары қызығушылық	30	70
Орташа	45	20
Төмен	25	10

Виртуалды зертханаларды қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын едәуір арттырған

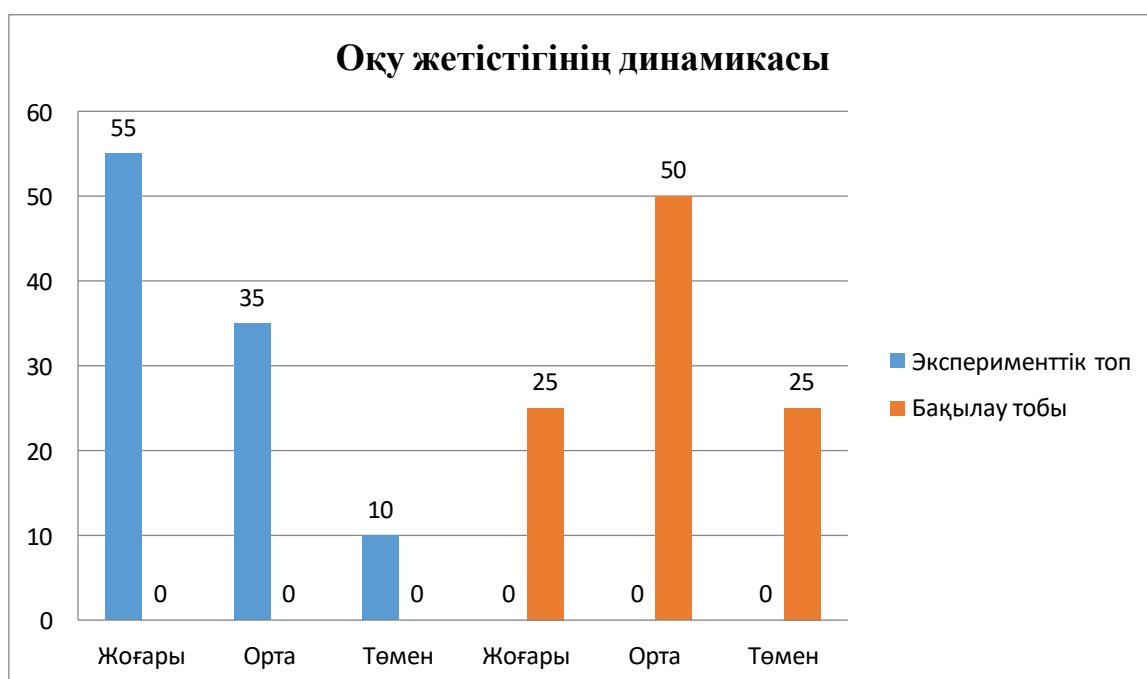


Диаграмма 1. Оқу жетістігінің динамикасы

Диаграмма эксперименттік топта сапалы білім деңгейінің айтарлықтай артқанын көрсетеді.

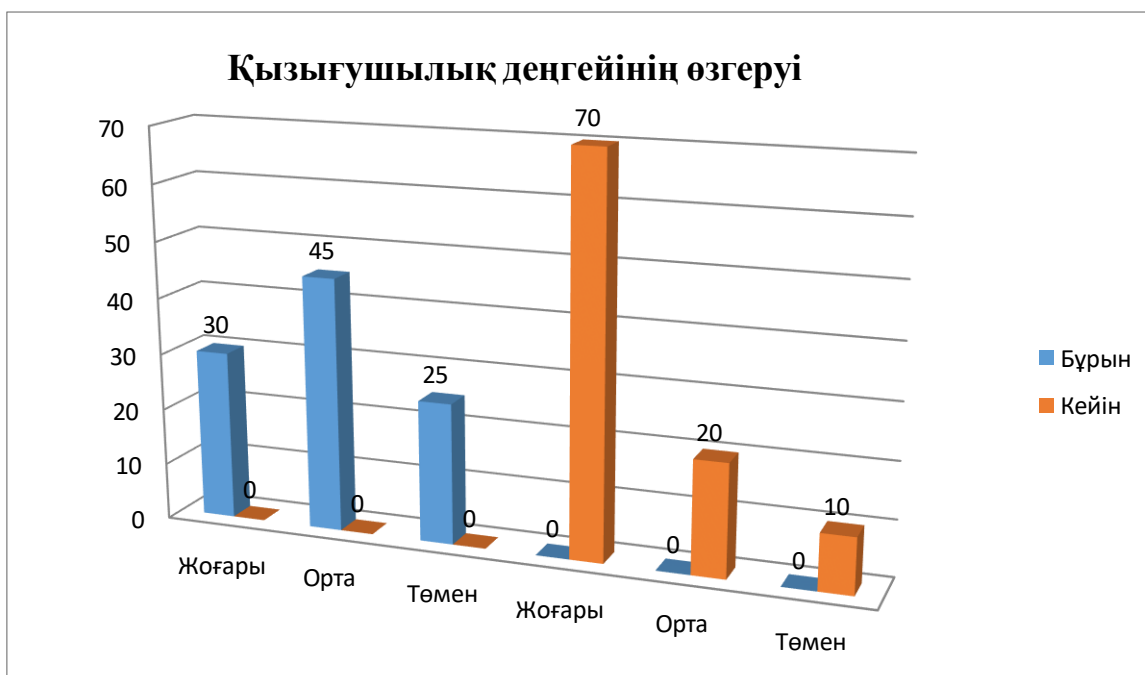


Диаграмма 2. Қызығушылық деңгейінің өзгеруі

Оқушылардың мотивациясы мен қызығушылығының өсуі виртуалды зертханалардың тиімділігін дәлелдейді [2].

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, виртуалды зертханаларды қолдану:

- оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады
- күрделі биологиялық процестерді түсінуді жеңілдетеді
- тәжірибелік дағдыларды қалыптастырады

Бұл нәтижелер қазіргі білім беру талаптарына сәйкес келеді және цифрлық оқыту ортасының тиімділігін дәлелдейді.

Зерттеу нәтижесінде келесі тұжырымдар жасалды:

1. Виртуалды зертханалар биологияны оқытуда тиімді құрал болып табылады
2. Олар оқу жетістігін арттырады
3. Оқушылардың пәнге қызығушылығын күшейтеді
4. Теориялық білімді практикамен байланыстырады [3].

Биологияны оқыту үдерісінде виртуалды зертханаларды қолданудың теориялық-әдіснамалық негіздерін жетілдіру білім сапасын арттырудың маңызды факторы болып табылады.

Жүргізілген зерттеу жұмысы биологияны оқыту үдерісінде виртуалды зертханаларды қолданудың теориялық-әдіснамалық негіздерін жетілдірудің жоғары тиімділігін дәлелдеді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, виртуалды зертханалар білім беру үдерісін жаңғыртудың заманауи құралы ретінде оқыту сапасын арттыруға, білім алушылардың танымдық белсенділігін күшейтуге және олардың пәнге деген қызығушылығын тұрақты түрде дамытуға айтарлықтай ықпал етеді [4].

Эксперименттік деректерді талдау барысында виртуалды зертханаларды жүйелі және мақсатты түрде қолдану білім алушылардың теориялық білімді

меңгеру деңгейін ғана емес, сонымен қатар практикалық дағдыларын қалыптастыруда да маңызды рөл атқаратыны анықталды. Әсіресе күрделі биологиялық процестерді модельдеу, микродүниені визуализациялау және тәжірибелерді бірнеше рет қайталап орындау мүмкіндігі оқыту нәтижелілігін арттыратын негізгі факторлардың бірі болып табылады.

Сонымен қатар, зерттеу барысында виртуалды зертханаларды қолдану білім алушылардың дербес жұмыс істеу қабілетін, зерттеушілік дағдыларын және сыни ойлауын дамытуға оң әсер ететіні дәлелденді. Бұл өз кезегінде қазіргі білім беру жүйесінің басты талаптарының бірі – тұлғаның функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға мүмкіндік береді [5].

Зерттеу нәтижелері виртуалды зертханаларды дәстүрлі оқыту әдістерімен үйлестіре отырып қолданудың тиімді екендігін көрсетті. Яғни, аралас (blended learning) оқыту форматы биология пәнін меңгерудің сапасын жаңа деңгейге көтереді. Бұл тәсіл оқытудың икемділігін арттырып, білім алушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді.

Жалпы алғанда, виртуалды зертханаларды білім беру үдерісіне енгізу:

- оқу материалын меңгеру сапасын арттырады;
- оқушылардың пәнге деген қызығушылығын күшейтеді;
- тәжірибелік және зертханалық дағдыларды қалыптастырады;
- цифрлық құзыреттілікті дамытады;
- білім алушылардың өзіндік жұмыс жасау қабілетін жетілдіреді.

Осыған байланысты, биологияны оқыту үдерісінде виртуалды зертханаларды қолданудың теориялық-әдіснамалық негіздерін одан әрі жетілдіру қазіргі педагогика ғылымының маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Болашақта бұл бағытта виртуалды және толықтырылған шынайылық (VR/AR) технологияларын енгізу, интерактивті платформаларды дамыту және оқытушылардың цифрлық құзыреттілігін арттыру бойынша кешенді зерттеулер жүргізу қажеттілігі туындайды [6].

Виртуалды зертханалар биологияны оқыту үдерісінің ажырамас құрамдас бөлігіне айналып, білім беру сапасын арттырудың тиімді құралы ретінде ғылыми-әдістемелік тұрғыдан толық негізделген және тәжірибеде дәлелденген инновациялық технология болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдіғапбарова Ұ.М. Педагогика. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 312 б.
2. Сманов Б.С. Білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы, 2020. – 256 б.
3. Жүнісбек Ә., Айтпаева А. Цифрлық білім беру ресурстары және оларды оқу үдерісінде қолдану. – Нұр-Сұлтан, 2021. – 198 б.
4. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2020. – 368 с.
5. Роберт И.В. Информационные технологии в образовании. – Москва: Юрайт, 2019. – 256 с.
6. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ДӘСТҮРЛІ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БЕЛСЕНДІЛІК ДЕҢГЕЙІНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Болатбекова Қ.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье исследуются образовательные результаты учащихся при использовании различных педагогических методов в процессе обучения биологии. В ходе исследования был проведён анализ влияния традиционных, интерактивных и инновационных методов обучения на учебные достижения, познавательную активность и интерес к предмету. Результаты экспериментального исследования показали, что диверсификация методов обучения является эффективным способом повышения качества образования.

This article examines students' educational outcomes when various pedagogical methods are applied in the teaching of biology. The study analyzes the impact of traditional, interactive, and innovative teaching methods on academic achievement, cognitive activity, and interest in the subject. The results of the experimental study demonstrated that diversifying teaching methods is an effective way to improve the quality of education.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқыту әдістерін жетілдіру және білім алушылардың оқу нәтижелерін арттыру маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Биология пәні күрделі ұғымдарға, процестерге және тәжірибелік дағдыларға негізделгендіктен, тиімді оқыту әдістерін таңдау ерекше маңызға ие.

Дәстүрлі оқыту әдістерімен қатар, интерактивті және инновациялық тәсілдерді қолдану оқушылардың оқу белсенділігін арттырып, білім сапасын жақсартуға мүмкіндік береді. Сондықтан оқыту әдістерінің білім беру нәтижелеріне әсерін ғылыми тұрғыда талдау өзекті болып табылады [1].

Зерттеу мақсаты биологияны оқытуда әртүрлі әдістерді қолданудың оқушылардың білім беру нәтижелеріне әсерін анықтау және талдаумен айқындалады. Міндеттері: оқыту әдістерінің теориялық негіздерін талдау, әртүрлі әдістерді оқу үдерісіне енгізу, эксперимент жүргізу, нәтижелерді салыстыру және талдау. Зерттеуге қолданылған әдістер:

- Теориялық талдау;
- Педагогикалық эксперимент;
- Бақылау;
- Статистикалық өңдеу.

Биология – тірі табиғатты, оның құрылысын, қызметін және даму заңдылықтарын зерттейтін жаратылыстану ғылымы. Сондықтан биологияны оқытуда оқушылардың танымдық қызығушылығын оятып, зерттеу дағдыларын қалыптастыратын әртүрлі әдіс-тәсілдерді біріктіріп қолдану өте маңызды [2].

Сөздік әдістер – оқытудың ең дәстүрлі және кең таралған түрі. Биологияда бұл әдіс өте үлкен көлемдегі ақпаратты (мысалы, Жер бетіндегі тіршіліктің пайда болу кезеңдері, жүйелеу негіздері) жеткізу үшін қолданылады.

Әңгімелесу: Мұғалім сұрақ-жауап арқылы оқушылардың бұрынғы білімін жаңа тақырыппен байланыстырады.

Түсіндіру: Күрделі биологиялық процестерді (мысалы, нәруыз биосинтезі, жасушалық тыныс алу) логикалық тұрғыдан, сатылап түсіндіру.

Кесте 1. Биологияны оқыту әдістемесінің сипаттамасы

Әдістер тобы	Нақты әдістер түрлері	Биология сабағында қолданылу мысалдары	Әдістің тиімділігі мен мақсаты
Сөздік әдістер	Түсіндіру, әңгімелесу, дәріс, кітаппен жұмыс	Эволюция, генетика теорияларын баяндау, жаңа терминдерді (мысалы, <i>фотосинтез</i> , <i>митоз</i>) түсіндіру.	Оқушыларға негізгі теориялық базалық білімді жүйелі түрде, қысқа уақытта беру.
Көрнекілік әдістер	Демонстрация (көрсету), иллюстрация, бейнематериалдар	Жасуша құрылысының кестелерін, адам қаңқасының моделін (муляж) немесе жануарлар тіршілігі туралы бейнебаян көрсету.	Көзбен көру арқылы есте сақтауды жақсартады, күрделі немесе микроскопиялық ұғымдарды нақтылайды.
Практикалық әдістер	Зертханалық жұмыс, тәжірибе, табиғатқа саяхат (экскурсия)	Микроскоппен пияз қабығын қарау, өсімдік жапырағындағы крахмалды анықтау тәжірибесі, көктемгі табиғатқа бақылау жасау.	Оқушылардың зерттеушілік дағдыларын қалыптастырады, теориялық білімді іс жүзінде дәлелдеуге үйретеді.
Интерактивті әдістер	«Ми шабуылы», рөлдік ойындар, пікірталас (дебат), жобалық жұмыс	Экологиялық мәселелерді (мысалы, <i>Арал теңізінің тартылуы</i>) талқылау, «Менің өлкемнің Қызыл кітабы» жобасын қорғау.	Сыни ойлау қабілетін, топпен жұмыс істеуді және өз ойын еркін жеткізу (коммуникативті) дағдыларын дамытады.
АКТ және Цифрлық әдістер	Виртуалды зертханалар, 3D модельдеу, интерактивті тесттер (Kahoot, Quizizz)	Адам анатомиясын 3D форматта (мысалы, жүректің жұмысын) зерттеу, виртуалды түрде ДНҚ тізбегін жинау.	Заманауи оқушылардың қызығушылығын арттырады, қауіпті немесе мектепте жасауға қиын тәжірибелерді қауіпсіз модельдеуге мүмкіндік береді.

Биология – визуалды ғылым. Тірі ағзалардың ішкі құрылысын немесе көзге көрінбейтін микроәлемді тек сөзбен түсіндіру мүмкін емес.

Иллюстрация: Плакаттар, суреттер, сызбалар қолдану.

Демонстрация: Мұғалімнің үстелінде тәжірибені көрсетуі немесе ылғалды препараттарды, гербарийлерді, муляждарды (мысалы, көздің, жүректің үлгісі) оқушыларға ұсынуы. Бұл оқушылардың кеңістіктік қиялын дамытады.

Оқушылардың алған білімдерін практикада қолдануына мүмкіндік беретін ең маңызды әдіс [3].

Зертханалық жұмыстар: Микроскоппен жұмыс істеу, препараттар дайындау. Бұл оқушыларды ұқыптылыққа, құрал-жабдықтармен жұмыс істеу мәдениетіне үйретеді.

Тәжірибе және бақылау: Ұзақ мерзімді бақылаулар (мысалы, тұқымның өнуіне жарық, жылу және ылғалдың әсерін бірнеше күн бойы бақылау) оқушыларды ғылыми зерттеулердің негіздерімен таныстырады.

Экскурсия: Оқушыларды табиғи ортаға (орман, саябақ, суқойма) апарып, өсімдіктер мен жануарлардың өзара байланысын, экожүйені өз көзімен көруге жағдай жасау.

Интерактивті және проблемалық оқыту. Бұл әдістер оқушыны пассивті тыңдаушыдан белсенді қатысушыға айналдырады.

Проблемалық оқыту: Сабақтың басында проблемалық сұрақ қойылады (мысалы, "Неліктен шөлді аймақтағы өсімдіктердің жапырақтары тікенекке айналған?"). Оқушылар оның себебін өздері іздеп табады.

Жобалық жұмыс: Оқушылар топтасып белгілі бір тақырыпты терең зерттейді. Мысалы, мектеп ауласын көгалдандыру жоспарын құру немесе дұрыс тамақтану рационын жасау.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ). Қазіргі заманғы биология сабағын цифрлық ресурстарсыз елестету мүмкін емес.

Виртуалды зертханалар: Нақты жағдайда жасау қиын тәжірибелерді (мысалы, қан топтарын араластыру немесе генетикалық будандастыру) компьютерде жасау.

Анимациялар мен 3D модельдер: Митоз бен мейоз процестерінің жүруін, қан айналым шеңберлерін анимация арқылы көрсету оқушылардың түсіну деңгейін бірнеше есеге арттырады [4].

Биология сабағында бір ғана әдіспен шектелуге болмайды. Ең жақсы нәтижеге жету үшін мұғалім сабақтың мақсатына қарай сөздік, көрнекілік, практикалық және заманауи интерактивті әдістерді араластырып (кешенді түрде) қолдануы тиіс. Бұл оқушылардың пәнге деген сүйіспеншілігін арттырып, олардың бойында жаратылыстану-ғылыми сауаттылықты қалыптастырады.

Зерттеу үш топта жүргізілді:

- 1-топ (дәстүрлі әдіс);
- 2-топ (интерактивті әдістер);
- 3 -топ (инновациялық әдістер: цифрлық құралдар, геймификация),

Қатысушылар: 60 оқушы (әр топта 20 оқушы).

Кесте 2. Оқу жетістігінің салыстырмалы көрсеткіштері

Деңгей	Дәстүрлі (%)	Интерактивті (%)	Инновациялық (%)
Жоғары	25	45	65
Орта	50	40	25
Төмен	25	15	10

Инновациялық әдістер қолданылған топта жоғары нәтиже көрсеткіші айтарлықтай жоғары. Дәстүрлі әдістерде төмен деңгейдегі оқушылар үлесі көп.

Кесте 3. Танымдық белсенділік деңгейі

Деңгей	Дәстүрлі (%)	Интерактивті (%)	Инновациялық (%)
Жоғары	30	55	70

Орта	45	30	20
Төмен	25	15	10

Интерактивті және инновациялық әдістер оқушылардың белсенділігін арттырған.

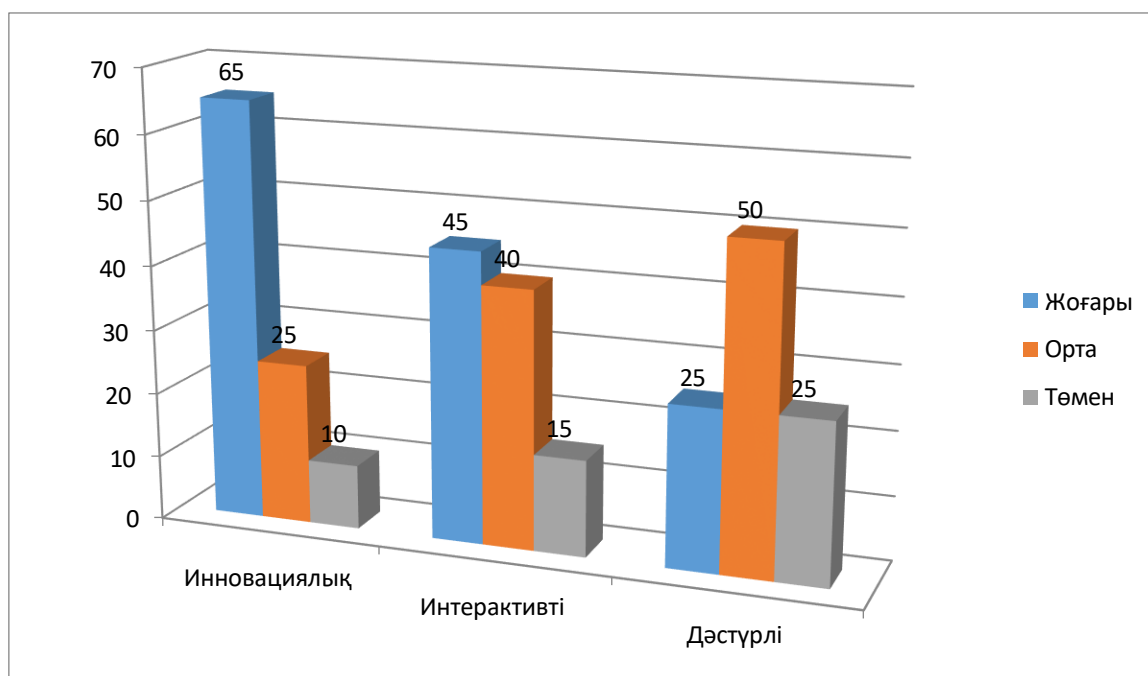


Диаграмма 1. Оқу жетістігінің салыстырмалы талдауы

Әдістерді әртараптандыру оқу нәтижесін жақсартатыны анық байқалады.

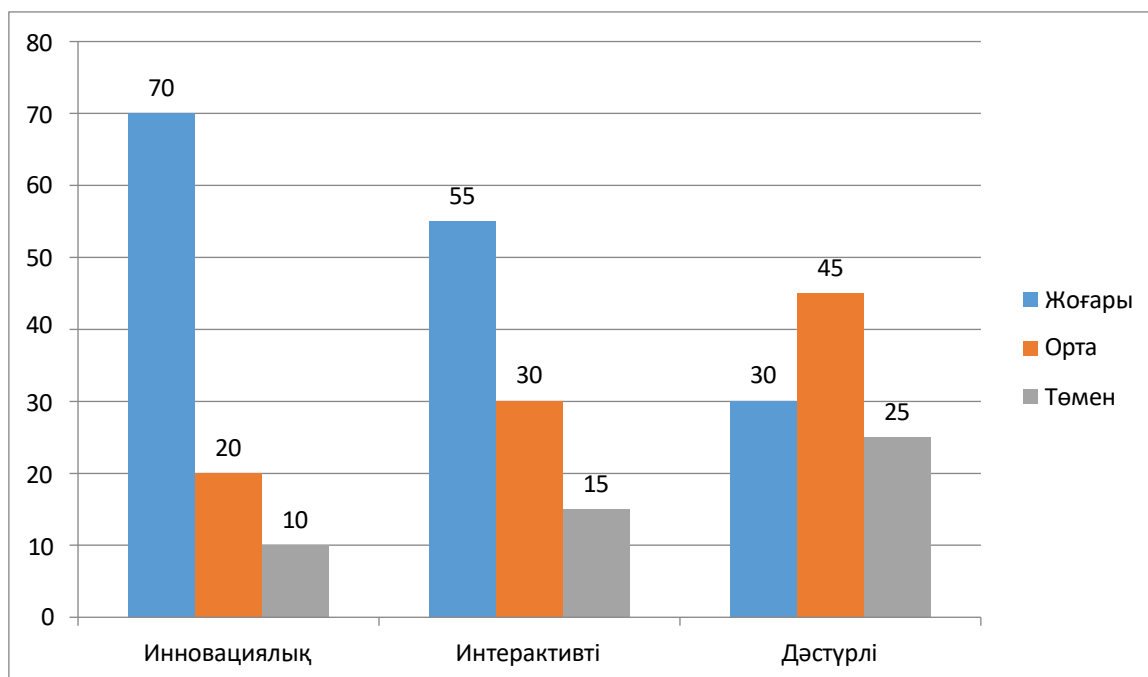


Диаграмма 2. Белсенділік деңгейі

Инновациялық әдістер оқушылардың оқу белсенділігін арттыруда ең тиімді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей:

- дәстүрлі әдістер базалық білім береді, бірақ белсенділікті төмендетеді;
- интерактивті әдістер қызығушылықты арттырады;
- инновациялық әдістер (цифрлық технологиялар) ең жоғары нәтиже береді [5].

Оқыту әдістерін үйлестіріп қолдану ең тиімді тәсіл болып табылады.

Жүргізілген зерттеу биологияны оқытуда әртүрлі әдістерді қолданудың оқушылардың білім беру нәтижелеріне тікелей әсер ететінін дәлелдеді. Әсіресе оқыту үдерісін әртараптандыру арқылы білім алушылардың оқу жетістігін, танымдық белсенділігін және пәнге деген қызығушылығын айтарлықтай арттыруға болатыны анықталды.

Эксперименттік талдау нәтижелері көрсеткендей, инновациялық және интерактивті әдістерді жүйелі түрде қолдану дәстүрлі оқыту тәсілдеріне қарағанда анағұрлым жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Бұл әдістер оқушылардың тек білім алуын ғана емес, сонымен қатар олардың сыни ойлауын, талдау жасау қабілетін және өзіндік жұмыс істеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді [6].

Сонымен қатар, зерттеу барысында оқыту әдістерінің тиімділігі олардың мазмұнына ғана емес, сонымен бірге қолданылу жиілігіне, жүйелілігіне және педагогикалық тұрғыдан дұрыс ұйымдастырылуына байланысты екендігі анықталды. Әсіресе, оқытуда интерактивті және цифрлық технологияларды үйлестіре қолдану білім беру үдерісінің сапасын жаңа деңгейге көтереді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдіғапбарова Ұ.М. Педагогика. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 312 б.
2. Сманов Б.С. Оқыту технологиялары және білім беру сапасы. – Алматы, 2020.
3. Жүнісбек Ә., Айтпаева А. Білім берудегі инновациялық әдістер. – Нұр-Сұлтан, 2021. – 198 б.
4. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2020. – 368 с.
5. Роберт И.В. Информационные технологии в образовании. – Москва: Юрайт, 2019. – 256 с.
6. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Орта білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана, 2022.

ӘОЖ 371.3:57

ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІН БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ТӘЖІРИБЕСІ

Бутаев М.Д., Жигитеков Т.А.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются педагогические основы и практический опыт применения интерактивных методов в обучении биологии. В современной системе

образования одной из приоритетных задач является повышение познавательной активности обучающихся, развитие функциональной грамотности и формирование способности применять полученные знания в жизненных ситуациях.

Summary: This article examines the pedagogical foundations and practical experience of applying interactive methods in teaching biology. In the modern education system, one of the priority tasks is to enhance students' cognitive activity, develop functional literacy, and form the ability to apply acquired knowledge in real-life situations.

Жаһандану жағдайында білім беру мазмұны мен оқыту технологиялары түбегейлі өзгерістерге ұшырауда. Қазіргі мектепте білім алушы тек дайын ақпаратты қабылдаушы ғана емес, өз білімін өз бетімен құра алатын, зерттей алатын және шығармашылықпен қолдана білетін тұлға ретінде қалыптасуы тиіс. Осы талаптарға сәйкес дәстүрлі оқыту әдістерімен қатар интербелсенді оқыту әдістерін кеңінен қолдану қажеттілігі туындап отыр.

Биология пәні – табиғат құбылыстарын, тірі ағзалардың құрылымы мен қызметін, олардың өзара байланысын зерттейтін ғылым. Сондықтан бұл пәнді оқытуда тәжірибелік, зертханалық және интерактивті жұмыстардың маңызы зор. Интербелсенді әдістер биология сабағында оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, теориялық білімді тәжірибемен ұштастыруға мүмкіндік береді.

Интербелсенді оқыту әдістері – білім алушылардың оқу үдерісіне белсенді қатысуына, өзара әрекеттесуіне және бірлескен танымдық іс-әрекетіне негізделген заманауи педагогикалық технологиялар жүйесі. Бұл әдістердің педагогикалық негіздері білім беру саласындағы бірнеше жетекші теориялар мен тұжырымдамаларға сүйенеді.

Ең алдымен, интербелсенді оқытудың теориялық негізін гуманистік педагогика құрайды. Гуманистік бағытта оқушы тұлғасы оқу үдерісінің орталығына қойылып, оның жеке ерекшеліктері, қызығушылықтары мен қабілеттері ескеріледі. Интербелсенді әдістер оқушылардың өзіндік пікірін еркін білдіруіне, шығармашылық әлеуетін ашуына және өзін-өзі дамытуына қолайлы жағдай жасайды.

Екінші маңызды негіз – тұлғаға бағдарланған оқыту теориясы. Бұл теория бойынша білім беру үдерісі оқушының жеке даму траекториясына бағытталады. Биология сабақтарында интербелсенді әдістерді қолдану арқылы әрбір білім алушының оқу материалын өз деңгейіне сай меңгеруіне, өз бетімен жұмыс істеуіне және жауапкершілігін арттыруға мүмкіндік туады [1].

Интербелсенді оқытудың тағы бір маңызды педагогикалық тірегі – конструктивизм теориясы. Конструктивистік көзқарасқа сәйкес, білім дайын күйінде берілмейді, ол оқушының жеке тәжірибесі, зерттеуі және рефлексиясы арқылы қалыптасады. Биология пәнінде проблемалық сұрақтар, зертханалық жұмыстар, жобалық тапсырмалар мен пікірталастар оқушылардың білімді өздігінен құрастыруына жағдай жасайды.

Сонымен қатар, интербелсенді әдістер ынтымақтастықта оқыту қағидаларына негізделеді. Оқушылар топтық және жұптық жұмыстар барысында бір-бірімен пікір алмасып, ортақ шешім қабылдауға үйренеді. Бұл олардың

коммуникативтік дағдыларын, әлеуметтік жауапкершілігін және өзара сыйластық мәдениетін қалыптастырады.

Интербелсенді оқыту әдістерінің педагогикалық негіздеріне іс-әрекеттік тәсіл де жатады. Бұл тәсіл бойынша білім алушы тек тыңдаушы емес, белсенді әрекет субъектісі болып табылады. Биология сабағында тәжірибе жасау, модель құру, бақылау жүргізу сияқты әрекеттер арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі артады және оқу мотивациясы күшейеді.

Қорыта айтқанда, интербелсенді оқыту әдістерінің педагогикалық негіздері оқушының белсенді позициясын қалыптастыруға, білімді саналы меңгеруге және оны практикада қолдануға бағытталған. Бұл әдістер биология пәнін оқытуда білім сапасын арттырып, оқушылардың функционалдық сауаттылығы мен құзыреттіліктерін дамытуда маңызды рөл атқарады [2].

Биология пәнін оқытуда интербелсенді әдістерді тиімді қолдану оқушылардың оқу-танымдық белсенділігін арттыруға, теориялық білімді тәжірибемен ұштастыруға және ғылыми дүниетанымын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Пәннің мазмұны тірі ағзалардың құрылымы, қызметі және табиғаттағы өзара байланыстарын зерттеуге негізделгендіктен, интербелсенді әдістер биология сабақтарының ажырамас бөлігі болып табылады.

Интербелсенді оқытудың маңызды жолдарының бірі – топтық және жұптық жұмыстар. Бұл әдісте оқушылар шағын топтарға бөлініп, белгілі бір биологиялық мәселені бірлесе талдайды немесе тәжірибелік тапсырмалар орындайды. Мысалы, «Жасуша құрылысы», «Фотосинтез үдерісі», «Экожүйелер» тақырыптарында топтық талдау жүргізу оқушылардың өзара пікір алмасуына, логикалық ойлауына және бірлескен шешім қабылдау дағдыларына ықпал етеді.

Проблемалық оқыту биология сабағында оқушыларды ойлануға, зерттеуге және өз көзқарасын дәлелдеуге бағыттайды. Мұғалім оқушыларға нақты проблемалық жағдай немесе өмірмен байланысты сұрақ қояды. Мысалы, «Қоршаған ортаның ластануы тірі ағзаларға қалай әсер етеді?» деген сұрақ арқылы оқушылар экологиялық мәселелерді ғылыми тұрғыдан талдайды. Бұл әдіс сыни ойлауды және зерттеушілік қабілеттерді дамытады.

Биология пәнінде интербелсенді әдістерді жүзеге асырудың ең тиімді жолдарының бірі – зертханалық және тәжірибелік жұмыстар. Оқушылар тәжірибе жасау барысында бақылау, салыстыру, талдау және қорытынды шығару дағдыларын меңгереді. Мысалы, микроскоппен жасуша құрылымын зерттеу немесе өсімдіктердің өсуін бақылау арқылы оқушылар теориялық білімді нақты тәжірибемен бекітеді [3].

Рөлдік ойындар биология сабағында күрделі тақырыптарды меңгеруді жеңілдетеді. Оқушылар «эколог», «дәрігер», «генетик», «биолог-зерттеуші» сияқты рөлдерді орындау арқылы өздерін нақты кәсіби жағдаятта сезінеді. Бұл әдіс оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырып, кәсіби бағдар беру жұмысына ықпал етеді.

Заманауи биология сабақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологиялар интербелсенді әдістердің маңызды құрамдас бөлігі болып

табылады. Электрондық оқулықтар, интерактивті тақта, виртуалды зертханалар мен бейнематериалдар оқу үдерісін көрнекі әрі тиімді етеді. Сандық ресурстарды қолдану оқушылардың өзіндік жұмыс жасауына және ақпаратты талдау қабілетінің дамуына мүмкіндік береді.

Жобалық әдіс биология пәнінде интербелсенді оқытудың тиімді жолдарының бірі болып саналады. Оқушылар белгілі бір тақырып бойынша шағын ғылыми жоба әзірлеп, нәтижесін қорғау арқылы зерттеушілік дағдыларын дамытады. Мысалы, «Аймақтық флора мен фауна», «Дұрыс тамақтанудың биологиялық негіздері» тақырыптарындағы жобалар оқушылардың шығармашылық қабілетін арттырады.

Интербелсенді әдістерді қолдану барысында рефлексия мен өзін-өзі бағалау маңызды орын алады. Сабақ соңында оқушылар өз жұмысына талдау жасап, жетістіктері мен қиындықтарын анықтайды. Бұл әдіс білім алушылардың жауапкершілігін арттырып, оқу мотивациясын күшейтеді [4].

Биология пәнін оқытуда интербелсенді әдістерді қолдану тәжірибесі жалпы білім беретін мектеп жағдайында жүйелі түрде жүргізілді. Тәжірибе барысында сабақ құрылымына топтық жұмыс, проблемалық оқыту, зертханалық тәжірибелер, жобалық тапсырмалар және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар кешенді түрде енгізілді. Бұл әдістер оқу үдерісін жандандырып, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға бағытталды.

Тәжірибелік жұмыстар оқу бағдарламасына сәйкес жоспарланып, әр тақырыптың мазмұнына бейімделді. Сабақтың ұйымдастыру кезеңінде оқушыларды ынталандыру мақсатында миға шабуыл, кластер құру, сұрақ-жауап сияқты әдістер қолданылды. Негізгі кезеңде топтық және жұптық тапсырмалар арқылы оқушылар өзара пікір алмасып, биологиялық ұғымдарды бірлесе талдады.

Зертханалық сабақтарда оқушылар тәжірибе жүргізу барысында өз бетінше бақылау жасап, нәтижелерін талдады және қорытынды шығарды. Мысалы, өсімдіктердің өсуіне әсер ететін факторларды зерттеу, жасуша құрылымын микроскоп арқылы қарастыру сияқты жұмыстар оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамытуға ықпал етті[5].

Жобалық жұмыс әдісі арқылы оқушылар белгілі бір тақырыпта шағын ғылыми зерттеу жүргізіп, оны презентация немесе постер түрінде қорғады. Бұл тәжірибе оқушылардың шығармашылық қабілетін арттырып, өз ойын ғылыми тілде жеткізу дағдысын қалыптастырды.

Жүргізілген тәжірибе нәтижелері интербелсенді әдістердің биология сабағындағы тиімділігін көрсетті. Ең алдымен, оқушылардың оқу үдерісіне белсенді қатысу деңгейі артты. Сабақ барысында пассивті тыңдаушылар саны азайып, өз пікірін ашық білдіретін, сұрақ қоятын және талқылауға қатысатын оқушылар саны көбейді.

Сонымен қатар, оқушылардың танымдық қызығушылығы мен оқу мотивациясы айтарлықтай өсті. Биологиялық ұғымдар мен заңдылықтар оқушыларға түсінікті әрі есте сақтауға жеңіл болды. Теориялық білімді тәжірибемен байланыстыру арқылы білімнің беріктігі қамтамасыз етілді.

Интербелсенді әдістерді қолдану нәтижесінде оқушылардың функционалдық сауаттылығы дамыды. Олар алған білімдерін өмірлік жағдаяттарда қолдана білуге, экологиялық және денсаулыққа қатысты мәселелерді ғылыми тұрғыдан түсіндіруге үйренді. Топтық жұмыстар барысында коммуникативтік дағдылар, жауапкершілік пен өзара сыйластық мәдениеті қалыптасты.

Бағалау нәтижелері де интербелсенді әдістердің тиімді екенін көрсетті. Бақылау және қорытынды бағалау кезінде оқушылардың оқу жетістіктері мен білім сапасының артқаны байқалды. Әсіресе, күрделі тақырыптарды меңгеру деңгейі жоғарылап, шығармашылық және зерттеушілік тапсырмаларды орындау сапасы жақсарды [6].

Интербелсенді оқыту әдістерін биология пәнінде қолдану – заманауи білім беру талаптарына сай тиімді педагогикалық құрал болып табылады. Бұл әдістер оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың тұлғалық және құзыреттілік қасиеттерін дамытуға ықпал етеді. Сондықтан биология пәні мұғалімдері интербелсенді әдістерді жүйелі әрі мақсатты түрде қолдануы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Әбиев Ж., Алдамұратов Ә. Педагогика. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
2. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2019.
3. Селевко Г.К. Қазіргі білім беру технологиялары. – Алматы: Білім, 2017.
4. Омарова Б.Т. Биологияны оқыту әдістемесі. – Алматы: Мектеп, 2020.
5. Нұрғалиева Г.К. Интерактивті оқыту технологиялары. – Алматы: Өрлеу, 2019.
6. Құрманалиева Ш.Ж. Жаңартылған білім мазмұны жағдайында биологияны оқыту. – Алматы: Ұлағат, 2021.

УДК 372.857

**ЭФФЕКТИВНЫЕ ПУТИ РАЗВИТИЯ КОГНИТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ ПРИ
ПРЕПОДАВАНИИ БИОЛОГИИ**

Шахрисабзский государственный педагогический институт
Даминова Фаёза Абдихакимовна

Аннотация В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития когнитивного мышления учащихся в процессе преподавания биологии. Проанализировано влияние современных педагогических технологий, интерактивных методов и практических занятий на формирование аналитического и самостоятельного мышления учащихся. Также обоснованы эффективные пути развития когнитивного мышления и роль учителя в данном процессе.

Ключевые слова: когнитивное мышление, биологическое образование, интерактивные методы, проблемное обучение, аналитическое мышление, педагогические технологии, практические занятия.

Abstract This article explores the theoretical and practical aspects of developing students' cognitive thinking in the process of teaching biology. It analyzes the impact of modern pedagogical technologies, interactive methods, and practical activities on students' analytical and independent

thinking skills. The article also highlights effective approaches to enhancing cognitive thinking and defines the role of the teacher in this process.

Keywords: cognitive thinking, biology education, interactive methods, problem-based learning, analytical thinking, pedagogical technologies, practical activities.

Введение

В условиях глобализации одной из важнейших задач современной системы образования является формирование у учащихся навыков самостоятельного мышления, анализа и решения проблем. Особенно актуальной данная задача является в процессе преподавания биологии, так как биология представляет собой сложную науку, изучающую живые организмы и их взаимосвязи.

В условиях современного образования одной из ключевых задач образовательной системы является формирование и развитие компетенций у обучающихся. В настоящее время цель образования не ограничивается лишь получением и накоплением знаний, а заключается также в освоении деятельности, то есть в развитии умений практического применения полученных знаний. Компетенция представляет собой способность эффективно использовать знания и навыки в различных ситуациях. Данный подход не только усиливает практическую и профессиональную направленность образования, но и предъявляет более высокие требования к будущим специалистам.

На современном этапе интеллектуальное и когнитивное развитие будущих специалистов становится одним из наиболее актуальных направлений высшего образования. Это обусловлено рядом факторов. Прежде всего, одним из решающих факторов экономического развития является интеллектуальный продукт, а ведущей формой собственности выступают интеллектуальные и когнитивные компоненты. Уровень знаний, мышление и профессиональные навыки личности во многом определяют развитие производства и науки, а также положение государства на международной арене.

Кроме того, интеллектуальное творчество и когнитивная продуктивность выступают важным социальным механизмом, противодействующим негативным тенденциям в развитии общества. Иными словами, чем меньше в обществе людей с высоким уровнем интеллектуального и творческого потенциала, тем более выраженными становятся деструктивные процессы. Еще один важный аспект заключается в том, что умственный труд является важнейшим фактором обеспечения личной свободы человека и его способности самостоятельно определять свою жизненную траекторию. Чем активнее человек использует свои интеллектуальные способности при анализе и оценке происходящих событий, тем сложнее становится манипулировать им извне.

Развитие когнитивного мышления позволяет учащимся не только усваивать биологические знания, но и анализировать их, обобщать и применять на практике. В связи с этим особое значение приобретает использование современных подходов в обучении биологии.

Сущность когнитивного мышления

Когнитивное мышление связано с познавательной деятельностью человека и включает такие процессы, как ощущение, восприятие, память, мышление и воображение. Эти процессы являются основой усвоения новых знаний учащимися.

В процессе изучения биологии когнитивное мышление проявляется через следующие умения:

- анализ биологических явлений;
- установление причинно-следственных связей;
- формулирование научно обоснованных выводов;
- рассуждение на основе наблюдений и экспериментов.

Данный тип мышления активизирует учебную деятельность учащихся, превращая их из пассивных слушателей в активных участников образовательного процесса.

Методы развития когнитивного мышления на уроках биологии

Для эффективного преподавания биологии учителю необходимо использовать разнообразные методы и подходы. К наиболее значимым из них относятся:

Технология проблемного обучения

Создание проблемных ситуаций побуждает учащихся к самостоятельному мышлению. Например, учитель может задать вопрос: «Почему одни растения хорошо развиваются в тени, а другие — нет?» Такой подход стимулирует аналитическое мышление и исследовательскую активность учащихся.

Практические занятия и эксперименты

Биология не ограничивается теоретическими знаниями и требует их практического закрепления. Лабораторные работы способствуют развитию наблюдательности, умения сравнивать результаты и делать выводы.

Использование интерактивных методов

Современные педагогические методы вовлекают учащихся в активный процесс обучения. Такие методы, как «мозговой штурм», «дискуссия», «концептуальная карта», способствуют свободному выражению мыслей и развитию критического мышления.

Значение визуальных средств

Диаграммы, графики и схемы помогают лучше понять сложные биологические процессы. Например, схемы кровообращения или пищевых цепей формируют системное мышление у учащихся.

Применение цифровых технологий

Мультимедийные средства, виртуальные лаборатории и интерактивные программы делают уроки биологии более интересными и эффективными. Они способствуют повышению внимания учащихся и более глубокому усвоению материала.

Педагогический подход учителя

В развитии когнитивного мышления учитель выполняет направляющую роль. Он должен:

- не давать готовых знаний, а стимулировать самостоятельный поиск;
- побуждать к размышлению с помощью вопросов;
- учитывать индивидуальные особенности учащихся.

Такой подход способствует формированию уверенности в себе и навыков самостоятельного обучения.

Особенности оценивания

Оценка когнитивного развития учащихся не должна ограничиваться только тестированием. Эффективными являются следующие формы:

- ответы на открытые вопросы;
- проектные работы;
- презентации;
- практические задания.

Эти методы позволяют глубже оценить не только знания, но и мышление учащихся.

Заключение

Развитие когнитивного мышления при преподавании биологии является важным фактором формирования научного мировоззрения учащихся. Использование современных педагогических технологий, интерактивных методов и цифровых средств способствует повышению качества образования.

В результате учащиеся не только усваивают биологические знания, но и приобретают способность применять их в реальных жизненных ситуациях, что способствует подготовке конкурентоспособных специалистов.

Список использованной литературы

1. Выготский Л.С. Психология развития человека. — Москва: Смысл, 2005.
2. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. — Москва: Интеллект-центр, 1996.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология. — Москва: Логос, 2004.
4. Блум Б. Таксономия образовательных целей. — Москва: Педагогика, 1986.
5. Подласый И.П. Педагогика. — Москва: Владос, 2003.
6. Кларин М.В. Инновационные модели обучения. — Москва: Наука, 2010.
7. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. — Москва: Народное образование, 1998.

ОӨЖ 581.9:502.172

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СІРЕК ЖӘНЕ ЖОЙЫЛЫП БАРА ЖАТҚАН ӨСІМДІКТЕР ТҮРЛЕРІН САҚТАУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

¹Есенбекова А.Ш., ²Бердиева Қ.Ә.

¹Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан,

²Сайрам-Өгем мемлекеттік ұлттық табиғи паркі, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются основные стратегии сохранения редких и исчезающих видов растений Казахстана. Особое внимание уделяется таким видам, как тюльпаны Грейга, Кауфмана, Шренка и яблоня Сиверса. Анализируются причины сокращения численности растений, включая хозяйственную деятельность человека и изменение климата.

Предлагаются ключевые меры охраны: расширение сети особо охраняемых природных территорий, сохранение видов вне естественной среды (ex situ), научный мониторинг, совершенствование законодательства и экологическое просвещение населения.

The article examines the main strategies for conserving rare and endangered plant species in Kazakhstan. Special attention is given to species such as Greig's tulip, Kaufmann's tulip, Schrenk's tulip, and Sievers apple. The causes of plant population decline are analyzed, including human economic activities and climate change. Key conservation measures are proposed, including the expansion of protected areas, ex situ conservation, scientific monitoring, legal protection, and environmental education.

Қазақстан Республикасының өсімдіктер дүниесі биологиялық әртүрлілігімен ерекшеленеді. Республика аумағында шамамен 6000-ға жуық жоғары сатыдағы өсімдіктер түрлері кездеседі. Соның ішінде көптеген түрлер сирек кездесетін және жойылып кету қаупі бар өсімдіктер қатарына жатады. Қазіргі таңда 400-ден астам өсімдік түрі Қазақстан Республикасының Қызыл кітабына енгізілген. Бұл өсімдіктерді сақтау – биологиялық алуантүрлілікті қорғаудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Сирек және жойылып бара жатқан өсімдіктер санының азаюына табиғи және антропогендік факторлар әсер етеді. Табиғи факторларға климаттың өзгеруі, құрғақшылық, топырақ эрозиясы жатса, антропогендік факторларға адамның шаруашылық әрекеті, жерді ауыл шаруашылығына игеру, өндіріс орындарының көбеюі, пайдалы қазбаларды өндіру, жол салу, сондай-ақ өсімдіктерді бейберекет жинау жатады. Әсіресе көктем мезгілінде қызғалдақтардың жаппай жұлынуы олардың табиғи популяциясының азаюына әкелуде [1].

Қазақстан аумағында сирек кездесетін өсімдіктердің қатарына Грейг қызғалдағы, Кауфман қызғалдағы, Шренк қызғалдағы, Сиверс алмасы, Іле бөріқарақаты, Қаратау жусаны сияқты түрлер жатады. Бұл өсімдіктердің кейбіреуі эндемик болып табылады, яғни тек белгілі бір аймақта ғана өседі. Сондықтан оларды қорғау ерекше маңызға ие.

Сирек өсімдіктерді сақтаудың негізгі стратегияларының бірі – ерекше қорғалатын табиғи аумақтарды ұйымдастыру болып табылады. Қазақстанда бұл бағытта қорықтар, ұлттық парктер және табиғи резерваттар жұмыс істейді. Мысалы, Ақсу-Жабағылы мемлекеттік табиғи қорығы, Қаратау мемлекеттік табиғи қорығы және Алтын-Емел ұлттық табиғи паркі сирек өсімдіктерді табиғи жағдайда сақтауға мүмкіндік береді [2].

Тағы бір маңызды бағыт – сирек өсімдіктерді Қазақстан Республикасының Қызыл кітабына енгізу арқылы заң жүзінде қорғау. Қызыл кітапқа енген өсімдіктерді жұлуға, зақымдауға немесе жоюға заң бойынша тыйым салынған. Бұл табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар ботаникалық бақтарда сирек өсімдіктерді интродукциялау және жасанды жағдайда көбейту жұмыстары жүргізілуде. Бұл әдіс өсімдіктердің генофондын сақтауға және оларды табиғи ортаға қайта жерсіндіруге мүмкіндік береді. Ғылыми зерттеу институттары өсімдіктердің биологиялық ерекшеліктерін, таралу аймақтарын және көбею жолдарын зерттеу арқылы оларды сақтаудың тиімді әдістерін ұсынуда.

Экологиялық білім беру де маңызды рөл атқарады. Халықтың экологиялық мәдениетін қалыптастыру арқылы табиғатты қорғау ісіне қоғамды кеңінен тартуға болады. Осы мақсатта білім беру мекемелерінде экологиялық тәрбие беру, табиғатты қорғау акцияларын ұйымдастыру және ғылыми жобаларды дамыту қажет.

Қорытындылай келе, Қазақстандағы сирек және жойылып бара жатқан өсімдіктерді сақтау – мемлекеттік деңгейдегі маңызды экологиялық мәселе болып табылады. Оларды қорғау үшін табиғатты тиімді пайдалану, ерекше қорғалатын аумақтарды кеңейту, ғылыми зерттеулер жүргізу және экологиялық заңнамаларды күшейту қажет. Табиғи байлықтарды сақтау – болашақ ұрпақ алдындағы жауапкершілік болып табылады [3].

Қазақстан – аумағы кең, табиғи-климаттық аймақтары алуан түрлі мемлекет. Далалар, шөлдер, таулы аймақтар мен ормандар елдің флоралық байлығын қалыптастырады. Республика аумағында 6 мыңнан астам жоғары сатыдағы өсімдіктер түрі кездеседі. Алайда антропогендік қысым, климаттың өзгеруі және табиғи ресурстарды тиімсіз пайдалану салдарынан көптеген сирек және жойылып бара жатқан өсімдіктерге қауіп төніп отыр. Оларды қорғау мен сақтау – экологиялық қауіпсіздік пен биологиялық әртүрлілікті қамтамасыз етудің маңызды бағыты.

Сирек өсімдіктердің негізгі өкілдері

Қазақстанның «Қызыл кітабына» енгізілген өсімдіктердің қатарында ерекше сәндік әрі эндемик түрлер бар. Мысалы:

Грейг қызғалдағы

Кауфман қызғалдағы

Шренк қызғалдағы

Сиверс алмасы

Бұл өсімдіктердің көпшілігі Қазақстан аумағында табиғи түрде таралған және әлемдік маңызы бар генетикалық қор болып табылады.

Жойылу себептері

Сирек өсімдіктердің азаюына әсер ететін негізгі факторлар:

Ауыл шаруашылығы жерлерін кеңейту;

Өнеркәсіптік және инфрақұрылымдық құрылыс;

Шамадан тыс мал жаю;

Өсімдіктерді заңсыз жинау;

Климаттың өзгеруі мен шөлейттену.

Сақтау стратегиялары

Қорғалатын аумақтарды кеңейту

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар (қорықтар, ұлттық парктер, резерваттар) сирек өсімдіктерді табиғи ортада (in situ) сақтаудың тиімді жолы болып табылады. Қазақстанда Ақсу-Жабағылы мемлекеттік табиғи қорығы, Алтын-Емел ұлттық паркі сияқты аумақтар биоалуантүрлілікті қорғауда маңызды рөл атқарады [4].

Ex situ сақтау

Ботаникалық бақтар мен тұқым банктерінде сирек өсімдіктерді өсіру және сақтау олардың генетикалық қорын қорғауға мүмкіндік береді. Бұл әдіс табиғи ортада жойылып кеткен жағдайда түрді қайта қалпына келтіруге көмектеседі.

Ғылыми зерттеулер мен мониторинг

Популяция жағдайын тұрақты бақылау, картографиялау және генетикалық зерттеулер жүргізу – тиімді қорғау шараларын жоспарлауға негіз болады.

Құқықтық реттеу және бақылау

Сирек түрлерді қорғауға бағытталған заңнамаларды күшейту, айыппұл жүйесін жетілдіру және экологиялық бақылауды арттыру қажет.

Экологиялық білім беру

Халық арасында экологиялық мәдениетті қалыптастыру, мектептер мен жоғары оқу орындарында экологиялық білімді дамыту сирек өсімдіктерді сақтауға оң ықпал етеді.

Қазақстандағы сирек және жойылып бара жатқан өсімдіктерді сақтау – ұлттық табиғи мұраны қорғаудың маңызды бөлігі. Қорғалатын аумақтарды кеңейту, ғылыми зерттеулер жүргізу, заңнаманы жетілдіру және қоғамның экологиялық санасын арттыру арқылы ғана биологиялық әртүрлілікті болашақ ұрпаққа сақтап қалуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Қызыл кітабы. – Алматы: «Конжык», 2014. – 2 том (Өсімдіктер).
2. Әметов Ә.Ә. Ботаника. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.
3. Байтенов М.С. Қазақстан флорасы және оны қорғау. – Алматы: Ғылым, 2001.
4. Ілеуова Б.К., Рахимова Г.С. Өсімдіктер экологиясы. – Алматы, 2012.

ӘОЖ 378.147:59:004

ОМЫРТҚАСЫЗДАР ЗООЛОГИЯСЫ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ ЖОҒАРЫ ОЙЛАУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ ТИІМДІЛІГІН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ

Әбжәлел П.Н.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается эффективность развития навыков высшего уровня мышления на основе таксономии Блума при обучении зоологии беспозвоночных с использованием цифровых технологий. В ходе исследования когнитивные навыки обучающихся на уровнях анализа, синтеза и оценки были сравнительно изучены на основе данных экспериментальной и контрольной групп. Полученные результаты показали, что применение цифровых технологий является эффективным средством развития высокоуровневых мыслительных способностей.

This article examines the effectiveness of developing higher-order thinking skills based on Bloom's taxonomy in teaching invertebrate zoology through the use of digital technologies. The study involved a comparative analysis of students' cognitive skills at the levels of analysis, synthesis, and evaluation based on experimental and control groups. The results demonstrated that the use of digital technologies is an effective tool for developing higher-order thinking skills.

Қазіргі білім беру жүйесінде білім алушылардың тек білімді меңгеруі ғана емес, сонымен қатар оны талдау, бағалау және қолдану қабілеттерін дамыту маңызды болып отыр. Бұл талаптар Блум таксономиясында көрсетілген жоғары деңгейлі ойлау дағдыларымен тікелей байланысты.

Омыртқасыздар зоологиясы пәні күрделі биологиялық процестерді қамтитындықтан, оны оқытуда тек дәстүрлі әдістер жеткіліксіз. Осыған байланысты цифрлық технологияларды пайдалану оқыту тиімділігін арттырудың маңызды құралы болып табылады [1].

Зерттеудің мақсаты цифрлық технологияларды қолдану арқылы омыртқасыздар зоологиясы пәнінде жоғары ойлау дағдыларын дамыту тиімділігін анықтаумен айқындалады.

Зерттеу міндеттері:

- Блум таксономиясы негізінде тапсырмалар жүйесін құру
- Цифрлық құралдарды пайдалану арқылы оқыту әдістемесін әзірлеу
- Эксперимент жүргізу және нәтижелерін талдау

Зерттеу 2025–2026 оқу жылында жүргізілді.

- Эксперименттік топ – 25 студент;
- Бақылау тобы – 25 студент.

Қолданылған әдістер:

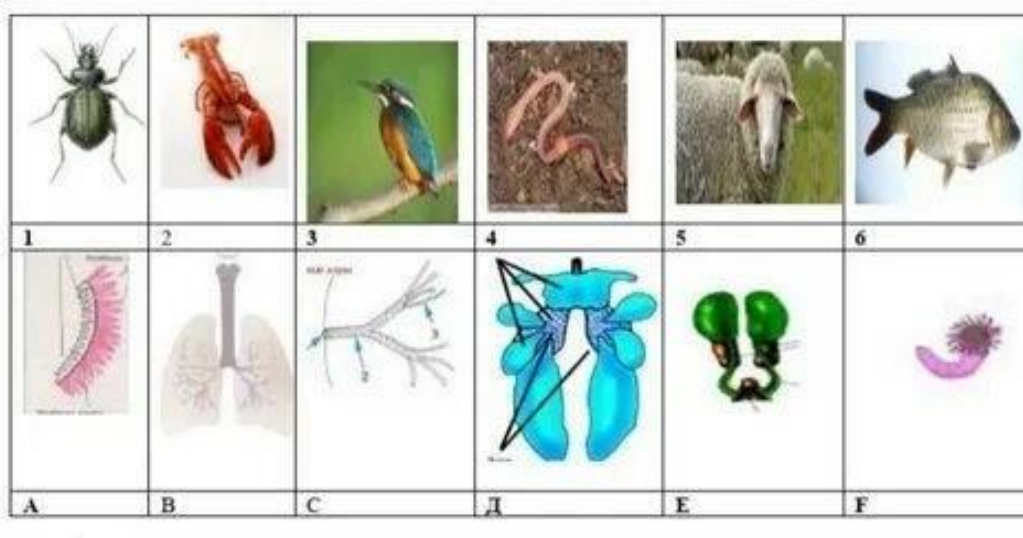
- педагогикалық эксперимент;
- тестілеу;
- бақылау;
- статистикалық талдау.

Қолданылған цифрлық құралдар:

- интерактивті платформалар
- виртуалды зертханалар
- онлайн тест жүйелері
- бейнесабақтар

Тапсырмаларды құрастыруда ең алдымен пәннің оқу мақсаттары мен күтілетін оқу нәтижелері ескеріледі. Омыртқасыз жануарлардың морфологиясы, физиологиясы, жүйеленуі, даму ерекшеліктері мен экологиялық маңызы бойынша білімалушылар тек ақпаратты есте сақтап қана қоймай, әртүрлі типтер мен кластарды салыстырып, олардың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтай алуы тиіс. Осы мақсатта цифрлық платформаларда интерактивті тапсырмалар, виртуалды зертханалық жұмыстар, электронды кейстер және модельдеу элементтері қолданылуы тиімді [2].

8. Омыртқасыз және омыртқалы жануарлардың тыныс алу мүшелерін сәйкестендіріңіз



1. Омыртқасыздар _____

1. Омыртқалылар _____ 6 балл

Сурет 1. Омыртқасыз және омыртқалы жануарлардың тыныс алу мүшелерін сәйкестендіру

Кесте 1. Экспериментке арналған бағалау көрсеткіштері

Дағды	Тапсырма түрі	Бағалау критерийі
Талдау	Салыстыру	Дәлдігі, логика
Жинақтау	Жоба	Шығармашылық
Бағалау	Эссе	Дәлелдеу

Цифрлық технологиялар арқылы ұйымдастырылған тапсырмалар жүйесі Блум таксономиясының жоғары деңгейлерін (талдау, жинақтау, бағалау) дамытуға бағытталған. Мұндай тапсырмалар білім алушылардың сыни ойлау қабілетін арттырып, олардың оқу процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді [3].

Зерттеу нәтижелері

Кесте 2. Жоғары ойлау дағдыларының деңгейі (%)

Деңгей	Бақылау тобы (бастапқы)	Бақылау тобы (соңғы)	Эксперименттік топ (бастапқы)	Эксперименттік топ (соңғы)
Талдау	30%	35%	32%	65%
Жинақтау	25%	30%	28%	60%
Бағалау	20%	25%	22%	58%

Диаграммада эксперименттік топтағы барлық көрсеткіштердің айтарлықтай өскені байқалады. Өсіресе талдау деңгейі 32%-дан 65%-ға дейін артқан. Бұл цифрлық технологиялардың жоғары ойлау дағдыларын дамытудағы тиімділігін дәлелдейді.

Кесте 3. Танымдық белсенділік

Көрсеткіш	Бақылау тобы	Эксперименттік топ
Жоғары	35%	70%
Орта	45%	25%
Төмен	20%	5%

Кесте 4. Оқу мотивациясы

Көрсеткіш	Бақылау тобы	Эксперименттік топ
Жоғары	30%	68%
Орта	50%	22%
Төмен	20%	10%

Зерттеу барысында қолданылған модель:

Цифрлық технология → Интерактивті тапсырма → Блум деңгейлері → Жоғары ойлау дағдылары → Оқу нәтижесі

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, цифрлық технологиялар:

- оқушылардың талдау және бағалау қабілеттерін дамытады;
- оқу процесін қызықты етеді;
- өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастырады.

Жүргізілген эксперименттік зерттеу нәтижелері омыртқасыздар зоологиясы пәнін оқытуда цифрлық технологияларды қолдану Блум таксономиясының жоғары деңгейлеріне сәйкес келетін ойлау дағдыларын дамытуда жоғары тиімділікке ие екенін дәлелдеді. Эксперименттік топтағы білім алушылардың талдау, жинақтау және бағалау дағдыларының айтарлықтай өсуі оқыту процесінде цифрлық құралдарды жүйелі әрі мақсатты түрде қолданудың маңыздылығын көрсетеді [4].

Атап айтқанда, цифрлық платформалар мен интерактивті тапсырмалар білім алушылардың:

- күрделі ақпаратты талдау қабілетін;
- білімді жаңа жағдайларда қолдану дағдыларын;
- өз пікірін негіздеп, дәлелдей алу қабілетін дамытуға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижелері цифрлық технологияларды қолдану арқылы:

- оқу сапасын арттыруға;
- танымдық белсенділікті күшейтуге;
- оқу мотивациясын жоғарылатуға болатынын көрсетті [5].

Осыған байланысты білім беру процесінде:

- цифрлық технологияларды кеңінен енгізу;
- Блум таксономиясы негізінде тапсырмалар жүйесін құру;
- оқытудың инновациялық әдістерін дамыту қажеттілігі анықталды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. – New York: Longman, 1956.

2. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва, 2018.
3. Қараев Ж.А. Деңгейлеп саралап оқыту технологиясы. – Алматы, 2010.
4. Dogel V. A. Zoology of Invertebrates. – Moscow: Mir Publishers, 1981.
5. Brusca R. C., Brusca G. J. Invertebrates. – Sunderland: Sinauer Associates, 2003.

ӘОЖ 37.013:57:377

ДУАЛЬДЫ ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПРАКТИКАЛЫҚ САБАҚТАР АРҚЫЛЫ БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН КЕШЕНДІ БАҒАЛАУ

Әлімжан А.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье комплексно исследуется эффективность практических занятий в обучении биологии в условиях дуальной системы образования. Исследование проведено на основе смешанных методов (mixed-methods), в рамках которых были проанализированы количественные и качественные данные. Полученные результаты показали, что практико-ориентированное обучение оказывает положительное влияние на учебные достижения учащихся, их функциональную грамотность и развитие исследовательских навыков.

This article comprehensively examines the effectiveness of practical lessons in teaching biology within a dual education system. The study was conducted using a mixed-methods approach, involving both quantitative and qualitative data analysis. The results showed that practice-oriented learning has a positive impact on students' academic achievement, functional literacy, and the development of research skills.

Қазіргі білім беру жүйесінде білім алушылардың тек теориялық білімді меңгеруі жеткіліксіз, олар алған білімін өмірде қолдана алуы қажет. Осы талаптарға сәйкес дуальды оқыту жүйесі білім берудің жаңа парадигмасы ретінде қарастырылады.

Биология пәнінде бұл әсіресе маңызды, себебі пән мазмұны табиғи құбылыстар мен тәжірибелік зерттеулерге негізделген. Сондықтан оқытудың тиімділігін тек тест нәтижелерімен емес, практикалық дағдылар мен зерттеушілік қабілеттер арқылы бағалау қажет. Бұл зерттеудің ерекшелігі: тек үлгерімді емес, 3 компонентті бағалау жүргізілді:

1. Академиялық білім.

2. Практикалық дағды.

3. Зерттеушілік құзыреттілік:

- аралас әдіс (quantitative + qualitative) қолданылды.

- оқушылардың портфолиосы мен бақылау карталары талданды.

Зерттеу мақсаты дуальды оқыту жағдайында практикалық сабақтардың биология пәні бойынша білім беру нәтижелерінің әртүрлі компоненттеріне әсерін кешенді бағалау [1].

Зерттеу әдістері:

- Педагогикалық эксперимент
- Бақылау картасы
- Портфолио талдау

- Сауалнама
 - Интервью (сапалық талдау)
 - Статистикалық салыстыру
- Зерттеуге қатысушылар: 48 оқушы, оның ішінде:

- 24 – дәстүрлі топ
- 24 – дуальды оқыту тобы

Бағалау 3 кезеңде жүргізілді:

1. Бастапқы диагностика
2. Аралық бақылау
3. Қорытынды бағалау

Кесте 1. Білім беру нәтижелерінің кешенді көрсеткіштері

Көрсеткіш	Дәстүрлі (%)	Дуальды (%)
Теориялық білім	68	82
Практикалық дағды	52	85
Зерттеушілік қабілет	48	80

Дуальды оқыту әсіресе практикалық және зерттеушілік дағдыларды дамытуда айқын басымдық көрсетті.

Кесте 2. Оқушылардың оқу әрекетінің белсенділігі

Көрсеткіш	Дәстүрлі	Дуальды
Сабаққа қатысу белсенділігі	60%	88%
Тапсырманы өздігінен орындау	55%	83%
Талдау жасау қабілеті	50%	78%

Оқушылар пікірлері:

- «Практикада өзіміз жасаған кезде жақсы түсінеміз».
- «Зертханалық жұмыстар қызықты болды».
- «Өз бетімізбен зерттеу жасау ұнады».

Мұғалім пікірі:

- «Оқушылардың белсенділігі айтарлықтай артты».
- «Теорияны практикамен байланыстыру жеңілдеді» [2].

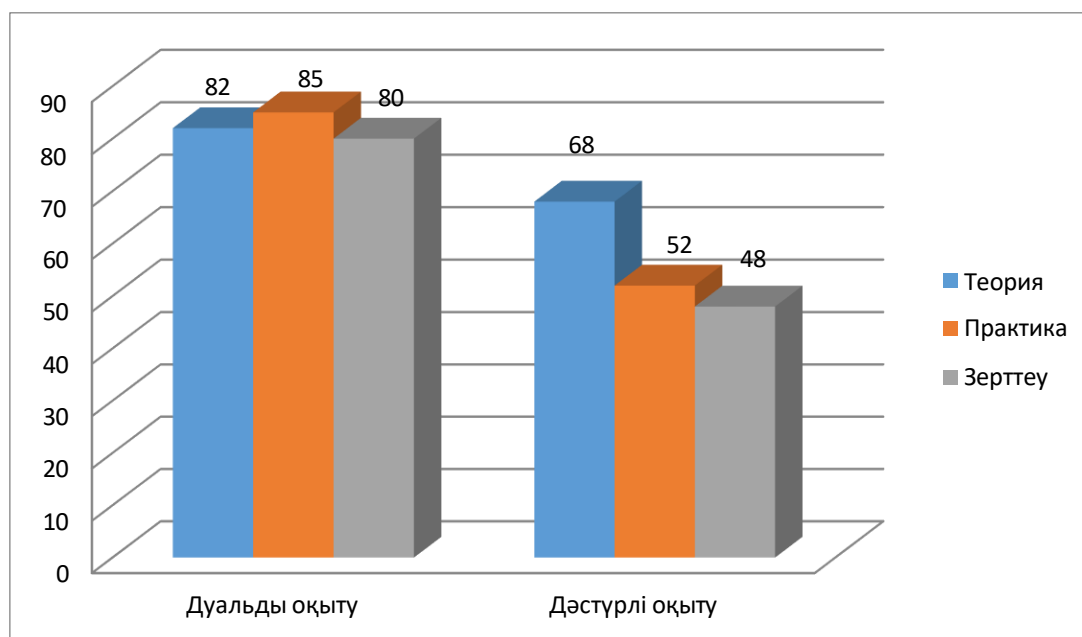


Диаграмма 1. Кешенді нәтиже көрсеткіші

Зерттеу көрсеткендей, дуальды оқыту:

- тек білімді емес, құзыреттілікті қалыптастырады;
- оқушыны пассивті тыңдаушыдан белсенді зерттеушіге айналдырады;
- оқу процесін өмірмен байланыстырады.

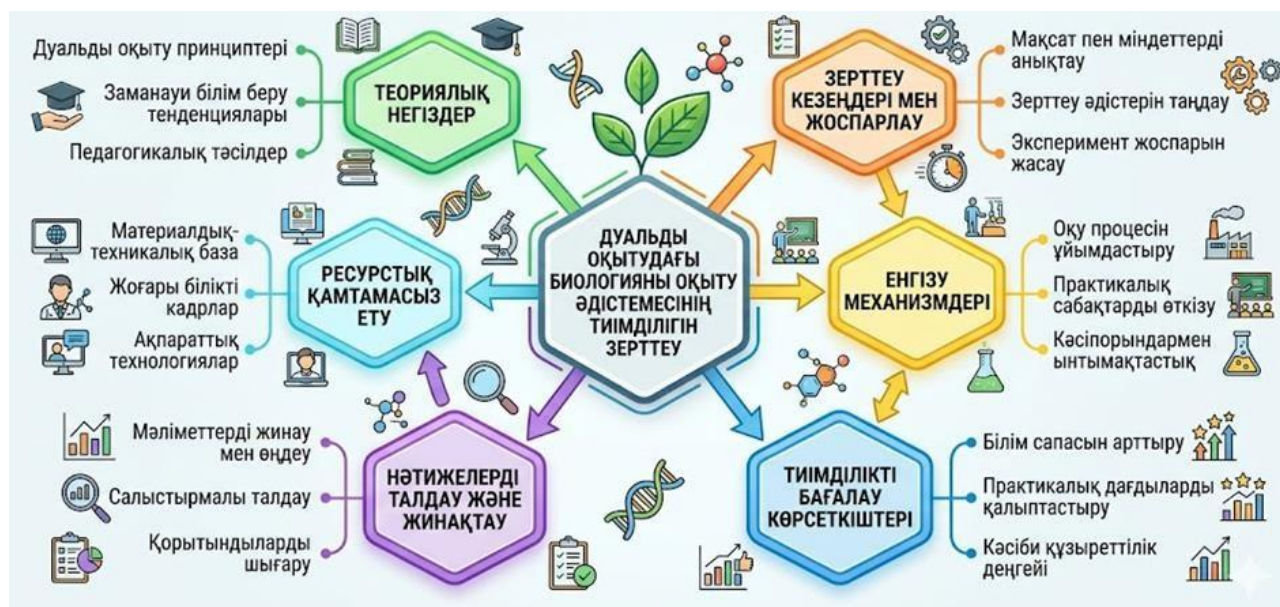
Ең маңызды нәтиже — оқушының өзіндік тәжірибе арқылы үйренуі.

Бұл зерттеу дуальды оқыту жүйесінде практикалық сабақтарды қолдану биологияны оқытуда тек академиялық нәтижелерді ғана емес, сонымен қатар оқушылардың практикалық және зерттеушілік құзыреттіліктерін дамытуда жоғары тиімділік көрсететінін дәлелдеді [3].

Кешенді бағалау нәтижелері көрсеткендей, дуальды оқыту жүйесі:

- білімнің терең меңгерілуін қамтамасыз етеді
- практикалық дағдыларды қалыптастырады
- зерттеушілік ойлауды дамытады

Дуальды оқыту — биологияны оқытудың құзыреттілікке бағытталған, нәтижеге негізделген және заманауи талаптарға толық жауап беретін тиімді педагогикалық жүйе.



Сурет 1. Дуальды оқыту жүйесінде практикалық сабақтар арқылы биологияны оқыту әдістемесінің тиімділігі

Сызбанұсқаның өзегінде «Дуальды оқытудағы биологияны оқыту әдістемесінің тиімділігін зерттеу» деп жазылған алтыбұрышты блок орналасқан. Ол бұл зерттеудің басты мақсаты екенін көрсетеді [4].

Алты негізгі блок:

Теориялық негіздер (Жасыл блок): Бұл бөлім зерттеудің ғылыми базасын қалайды. Мұнда дуальды оқыту принциптері, заманауи білім беру тенденциялары және түрлі педагогикалық тәсілдер қарастырылады. Кітаптар мен бітіруші калпағы белгішелері білім мен оқу процесін білдіреді.

Зерттеу кезеңдері мен жоспарлау (Сарғылт блок): Бұл блокта зерттеудің алғашқы қадамдары сипатталған. Мұнда зерттеудің нақты мақсаттары мен міндеттері анықталып, тиімді зерттеу әдістері таңдалады және эксперименттің толық жоспары жасалады. Белгішелер (төртбұрыш, тісті дөңгелектер, сағат) үрдісті жоспарлауды және уақытты басқаруды білдіреді.

Енгізу механизмдері (Сары блок): Бұл бөлім зерттеуді практикада қалай жүзеге асыру керектігін түсіндіреді. Оқу процесін ұйымдастыру, практикалық сабақтарды тікелей өткізу және кәсіпорындармен тығыз ынтымақтастық орнату мәселелері қамтылған. Белгішелер (мектеп, зауыт, зертхана құтылары) білім мен өндірістің байланысын көрсетеді.

Тиімділікті бағалау көрсеткіштері (Ашық көк блок): Бұл блокта зерттеудің нәтижелерін бағалауға арналған нақты критерийлер тізілген. Бұл көрсеткіштерге білім сапасын арттыру, студенттердің практикалық дағдыларын қалыптастыру және олардың кәсіби құзыреттілік деңгейін анықтау жатады. Өсу графиктері, жұлдыздар мен тиісті белгішелер табысқа жетуді көрсетеді.

Нәтижелерді талдау және жинақтау (Күлгін блок): Бұл бөлім жиналған мәліметтерді өңдеу мен түсіндіруді қамтиды. Оған мәліметтерді жинау және өңдеу, нәтижелерді салыстырмалы талдау және соңында нақты

қорытындыларды шығару кіреді. Белгішелер (диаграмма, үлкейту әйнегі, белгі парағы) талдау және зерттеу процесін білдіреді.

Ресурстық қамтамасыз ету (Төменгі көк блок): Бұл блок зерттеуді сәтті жүргізу үшін қажетті материалдық және адами ресурстарды атайды. Бұған заманауи материалдық-техникалық база (зертханалар), жоғары білікті кадрлар (оқытушылар мен мамандар) және жаңа ақпараттық технологиялар жатады. Белгішелер (компьютер, микроскоп, маман) қажетті құралдар мен ресурстарды білдіреді [5].

Жүргізілген зерттеу нәтижелері дуальды оқыту жүйесінде практикалық сабақтарды ұйымдастыру биология пәнін оқытудың тиімділігін айтарлықтай арттыратынын ғылыми тұрғыда дәлелдеді. Зерттеу барысында алынған сандық және сапалық деректерді кешенді талдау практикалық бағыттағы оқытудың білім алушылардың оқу жетістігіне ғана емес, олардың функционалдық сауаттылығына, зерттеушілік дағдыларына және оқу үдерісіне деген белсенді қатысуына да оң әсер ететінін көрсетті.

Атап айтқанда, дуальды оқыту жүйесінде ұйымдастырылған практикалық сабақтар оқушылардың теориялық білімді тәжірибеде қолдану қабілетін дамытып, олардың пәнді терең түсінуіне мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мұндай оқыту форматы білім алушылардың өзіндік жұмыс жасау, ақпаратты талдау, қорытынды жасау және ғылыми ойлау дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, дәстүрлі оқыту әдістерімен салыстырғанда дуальды оқыту жүйесі оқушылардың оқу мотивациясын арттырып, олардың білім алуға деген ішкі қызығушылығын күшейтеді. Практикалық сабақтардың жүйелі түрде енгізілуі оқыту үдерісін өмірмен байланыстырып, білімнің қолданбалы сипатын күшейтеді [6].

Сонымен қатар, зерттеу барысында дуальды оқыту жүйесін тиімді жүзеге асыру үшін белгілі бір педагогикалық шарттардың қажеттілігі анықталды. Оларға: оқу процесін дұрыс ұйымдастыру, материалдық-техникалық базаны жетілдіру, мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыру және білім беру мазмұнын практикалық бағытта жаңарту жатады.

Осыған байланысты, дуальды оқыту жүйесінде практикалық сабақтарды кеңінен қолдану биологияны оқытудың сапасын арттырудың маңызды және болашағы зор бағыты ретінде қарастырылуы тиіс. Болашақта бұл бағытта зерттеулерді жалғастырып, жаңа педагогикалық технологияларды енгізу, сондай-ақ білім алушылардың құзыреттілігін бағалаудың тиімді әдістерін әзірлеу өзекті болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Сейітқазиев А.Ж. Дене тәрбиесі және білім беру теориясы. – Алматы, 2020. – 280 б.
2. Сманов Б.С. Білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы, 2020. – 256 б.
3. Жүнісбек Ә., Айтпаева А. Қазіргі білім беру технологиялары. – Нұр-Сұлтан, 2021. – 198 б.
4. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2020. – 368 с.

5. Роберт И.В. Информационные технологии в образовании. – Москва: Юрайт, 2019. – 256 с.
6. Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрлігі. Дуальды оқыту жүйесін дамыту тұжырымдамасы. – Астана, 2021.

ӘОЖ 37.013.2:574

БИОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРДІ ТАЛДАУ

Әсен А.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты формирования экологической грамотности учащихся в процессе биологического образования. Цель исследования – выявление эффективных методов и разработка практических рекомендаций по развитию экологической культуры школьников. В эксперименте приняли участие 120 учащихся из трех школ г. Шымкент, разделенные на экспериментальную и контрольную группы. В ходе исследования применялись методы анкетирования, тестирования и оценки практических (классных и внеклассных) работ. Результаты показали, что интеграция практических заданий значительно повышает уровень экологической грамотности: высокий уровень в экспериментальной группе составил 38% по сравнению с 14% в контрольной. Доказано, что внеклассные мероприятия (экскурсии, экологические проекты) оказывают наибольшее влияние на формирование практических навыков. Сделан вывод о необходимости активного внедрения практико-ориентированного и проектного подходов в образовательную программу.

This article examines the theoretical and practical aspects of developing students' ecological literacy through biological education. The aim of the research is to identify effective methods and provide practical recommendations for fostering the ecological culture of schoolchildren. The study involved 120 students from three schools in Shymkent, who were divided into experimental and control groups. The research methodology included surveys, testing, and the evaluation of practical (in-class and extracurricular) activities. The results demonstrated that integrating practical tasks significantly increases the level of ecological literacy: the high-level indicator in the experimental group was 38%, compared to 14% in the control group. Furthermore, extracurricular activities (field trips, ecological projects) were proven to have the greatest impact on the formation of practical skills. The study concludes that active implementation of practice-oriented and project-based approaches into the educational curriculum is essential.

Қазіргі кезеңде экологиялық проблемалар әлемдік деңгейде маңызды мәселелердің біріне айналды. Оқушылардың экологиялық сауаттылығын қалыптастыру – болашақ ұрпақтың қоршаған ортаны қорғаудағы негізгі қабілеттерін дамыту үшін маңызды фактор болып табылады. Биология пәні табиғаттағы өзара байланыстарды, организмдердің тіршілік әрекеттерін және экожүйелердің тұрақтылығын түсіндіру арқылы экологиялық мәдениетті қалыптастыруға үлкен мүмкіндік береді [1].

Ғылыми деректерге сүйенсек, экологиялық сауаттылық тек теориялық біліммен шектелмей, практикалық дағдылар мен тәжірибелік жұмыстар арқылы қалыптасады. Осыған байланысты, бұл зерттеу биологиялық білім беру арқылы

оқушылардың экологиялық сауаттылығын тиімді дамыту әдістерін зерттеуге бағытталды.

Зерттеу мақсаты биологиялық білім беру арқылы оқушылардың экологиялық сауаттылығын қалыптастырудың тиімді әдістерін анықтау және тәжірибелік жолдарын ұсынумен айқындалады.

Міндеттері:

1. Оқушылардың экологиялық білім деңгейін анықтау үшін сауалнама және тест жүргізу.

2. Сыныптық және сыныптан тыс практикалық жұмыстар арқылы экологиялық дағдыларды дамыту әдістерін зерттеу.

3. Экологиялық сауаттылық деңгейіне әсер ететін факторларды талдау және салыстырмалы көрсеткіштерді анықтау.

4. Алынған нәтижелер негізінде тиімді әдістемелік ұсынымдар жасау [2].

Зерттеу эксперименттік және бақылау топтары арқылы жүргізілді. Қатысушылар саны – 120 оқушы, Шымкент қаласындағы үш мектептен таңдалды. Зерттеу құралдары:

- Сауалнама: экологиялық білім мен дағдылар деңгейін анықтау.
- Тест тапсырмалары: биология және экология пәндерін меңгеру деңгейін бағалау.
- Практикалық жұмыстар: табиғаттағы экожүйелерді бақылау, су мен топырақтағы ластануды талдау, өсімдіктер мен жануарларды зерттеу.

Деректерді өңдеу:

- Статистикалық анализ (орталық мән, стандартты ауытқу, корреляциялық талдау)
- Нәтижелерді диаграмма, кесте және сызба арқылы көрсету

Сауалнама арқылы оқушылардың экологиялық білім деңгейі бағаланды.

Кесте 1. Сауалнама нәтижелері

Экологиялық сауаттылық деңгейі	Эксперименттік топ, %	Бақылау тобы, %
Жоғары	38	14
Орташа	52	56
Төмен	10	30

Жүргізілген зерттеу нәтижелері бойынша оқушылардың экологиялық сауаттылық деңгейі эксперименттік және бақылау топтары арасында салыстырмалы түрде талданды [3].

Диаграмма деректері көрсеткендей:

Эксперименттік топта жоғары деңгей көрсеткіші 38%, ал бақылау тобында тек 14% құрайды. Бұл практикалық және инновациялық әдістердің тиімділігін дәлелдейді.

Орташа деңгей екі топта да ұқсас (52% және 56%), бұл негізгі білімнің барлық оқушыларда қалыптасқанын көрсетеді.

Төмен деңгей эксперименттік топта 10%, ал бақылау тобында 30% болуы – дәстүрлі оқытуда экологиялық сауаттылықтың жеткіліксіз дамитынын көрсетеді.

Нәтижелер көрсеткендей, эксперименттік топта практикалық жұмыстар арқылы оқушылардың экологиялық сауаттылығы айтарлықтай жоғарылады.

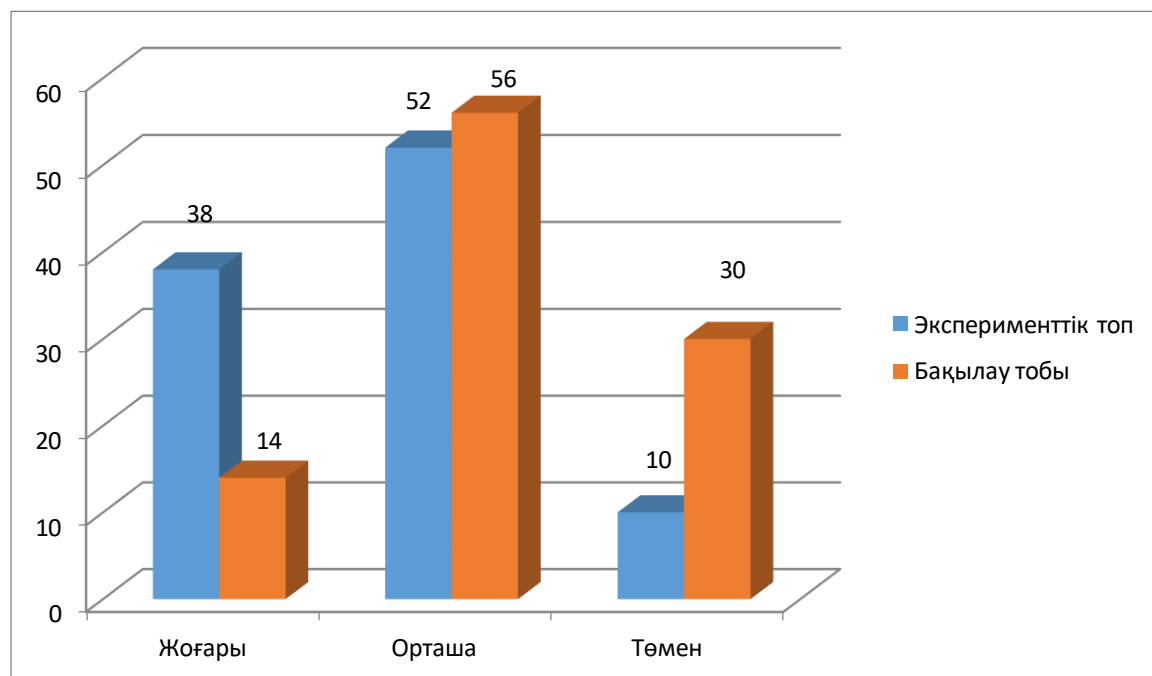


Диаграмма 1. Экологиялық сауаттылық деңгейінің пайыздық көрсеткіштері

Практикалық жұмыстардың әсері:

- Сыныптағы жұмыстар: экожүйелерді зерттеу, өсімдіктердің топыраққа әсерін талдау, биоәртүрлілікті тіркеу.
- Сыныптан тыс жұмыстар: табиғатқа саяхат, жергілікті экологиялық жобаларға қатысу, су мен ауа сапасын зерттеу [4].

Кесте 2. Практикалық жұмыстардың әсері

Әдіс түрі	Оқушылардың қатысуы, %	Экологиялық дағдыларға әсері, балл (1-5)
Сыныптық практикалық жұмыс	100	4.3
Сыныптан тыс іс-шаралар	85	4.7

Сыныптық практикалық жұмыстар (мысалы, экожүйелерді зерттеу, топырақ пен су сапасын бақылау) барлық оқушылардың қатысуымен жүзеге асырылды. Бұл әдіс оқушылардың экологиялық дағдыларын қалыптастыруға орташа деңгейде әсер етті (4.3 балл), яғни теориялық білімді практикада қолдануға мүмкіндік берді.

Сыныптан тыс іс-шаралар (табиғатқа саяхат, жергілікті экологиялық жобалар, қоғамдық зерттеулер) оқушылардың 85%-ын қамтыды, бірақ экологиялық дағдыларға әсері жоғары болды (4.7 балл). Бұл көрсеткіш

практикалық жұмыстардың оқушылардың жауапкершілігін, экологиялық танымын және зерттеушілік қабілеттерін едәуір арттыратынын дәлелдейді.

Деректерге сүйенсек, сыныптан тыс практикалық жұмыстар экологиялық дағдыларды қалыптастыруға көбірек ықпал етеді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, оқушылардың экологиялық сауаттылығы тек теориялық біліммен шектелмей, практикалық жұмыстар арқылы айтарлықтай жақсарады. Салыстырмалы талдау эксперименттік және бақылау топтарында айырмашылықты анық көрсетеді. Бұл нәтиже биологиялық білім беруде практикалық тәжірибе мен жобалық тәсілдің тиімділігін дәлелдейді [5].

1. Биологиялық білім беру арқылы экологиялық сауаттылықты қалыптастыруда практикалық жұмыстардың маңызы зор.

2. Сыныптан тыс тәжірибелік іс-шаралар оқушылардың экологиялық танымын және дағдыларын едәуір арттырады [6].

3. Зерттеу нәтижелері әдістемелік ұсынымдарды жасауға мүмкіндік береді:

- Практикалық жобалар мен зерттеулерді оқу бағдарламасына енгізу;
- Табиғатты қорғауға бағытталған әлеуметтік жобаларды

ұйымдастыру;

- Оқушыларға экологиялық мәселелерді шешу дағдыларын дамыту.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі (2021 жылғы 2 қаңтардағы № 400-VI ҚРЗ). – Астана: Ақорда, 2021.
2. Шілдебаев Ж.Б. Биологияны оқыту әдістемесі: Оқу құралы. – Алматы: «Қазақ университеті», 2018. – 256 б.
3. Аймағамбетова Қ.А. Мектепте экологиялық білім мен тәрбие берудің теориялық негіздері. – Алматы: Ғылым, 2015. – 180 б.
4. Оспанова Г.С., Бозшатаева Г.Т. Экология: Оқулық. – Алматы: Экономика, 2002. – 405 б.
5. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 480 с.
6. Захлебный А.Н., Суравегина И.Т. Экологическое образование школьников во внеклассной работе. – М.: Просвещение, 2004. – 160 с.

ӘОЖ 37.091.26:57

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІН ДИАГНОСТИКАЛАУ ТИІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ

Жанәділ А.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье исследуется эффективность современных методов оценивания при диагностике учебных достижений учащихся в процессе преподавания биологии в общеобразовательных школах. Проведен анализ ограничений традиционной системы оценивания, а также раскрыты преимущества формирующего и суммативного оценивания,

критериальной системы оценивания и цифровых инструментов оценивания (Quizizz, Kahoot, интерактивные задания). В результате педагогического эксперимента доказано, что систематическое применение современных методов оценивания способствует повышению учебной мотивации учащихся, более глубокому усвоению биологических понятий и развитию навыков критического мышления.

This article examines the effectiveness of modern assessment methods in diagnosing students' academic achievements in the process of teaching biology in secondary schools. The limitations of the traditional assessment system are analyzed, and the advantages of formative and summative assessment, criterion-based assessment, as well as digital assessment tools (Quizizz, Kahoot, interactive tasks) are highlighted. The results of the pedagogical experiment demonstrate that the systematic use of modern assessment methods increases students' learning motivation, promotes a deeper understanding of biological concepts, and contributes to the development of critical thinking skills.

Қазіргі таңдағы жаһандану және ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы білім беру жүйесінің алдына жаңа міндеттер қойып отыр. ХХІ ғасыр дағдыларын қалыптастыру үшін оқушыларға тек дайын білімді беріп қана қоймай, олардың функционалдық сауаттылығын, ақпаратты талдау және синтездеу қабілеттерін дамыту маңызды. Осы орайда білім беру процесінің ажырамас бөлігі болып табылатын бағалау жүйесі де түбегейлі өзгерістерді қажет етеді.

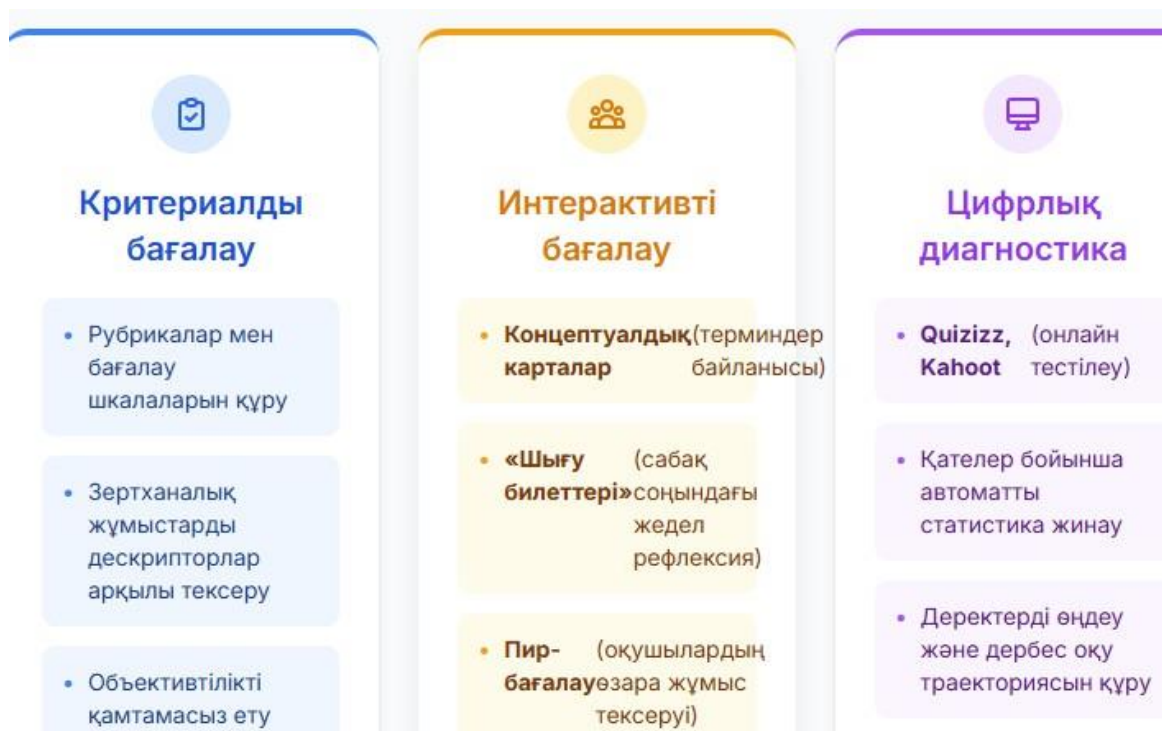
Жаратылыстану бағытындағы негізгі пәндердің бірі – биология. Биология пәні тірі табиғаттың заңдылықтарын, организмдердің құрылысы мен қызметін, экожүйелердегі өзара байланыстарды зерттейтіндіктен, бұл пәнді меңгеру оқушылардан жоғары деңгейдегі танымдық белсенділікті талап етеді. Дәстүрлі бағалау (бес балдық жүйе) көбінесе фактілерді жатқа айтуды бағалаумен шектеліп, оқушының материалды қаншалықты терең түсінгенін нақты көрсете алмайды. Бұл бағалаудың диагностикалық қызметін төмендетеді [1].

Оқу жетістіктерін диагностикалау – бұл тек нәтижені тіркеу емес, оқушының білім алу барысындағы қиындықтарын анықтау, оқу процесін түзету және дербес оқу траекториясын құруға бағытталған мақсатты процесс. Сондықтан, биология сабақтарында заманауи бағалау әдістерін (критериалды бағалау, портфолио, жобалық жұмыстарды бағалау, цифрлық тесттер мен интерактивті тапсырмалар) қолданудың тиімділігін ғылыми тұрғыдан негіздеу және зерттеу өте өзекті мәселе болып табылады.

Бұл зерттеудің мақсаты – биология пәнінде қазіргі заманғы бағалау әдістерін қолдану арқылы оқушылардың білімін, білігі мен дағдыларын диагностикалаудың педагогикалық тиімділігін теориялық және практикалық тұрғыдан дәлелдеу [2].

Бағалау педагогикалық құбылыс ретінде көптеген отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде қарастырылған (Ш.А. Амонашвили, В.С. Аванесов, Б. Блум, П. Блэк, Д. Уильям және т.б.). Қазіргі білім беру парадигмасында «Оқуды бағалау» (Assessment of Learning) тұжырымдамасынан «Оқу үшін бағалау» (Assessment for Learning) тұжырымдамасына көшу үрдісі байқалады [3].

«Оқу үшін бағалау» немесе қалыптастырушы (формативті) бағалау – бұл оқушылардың оқу жетістіктерін арттыру мақсатында мұғалімдер мен оқушылардың өзін-өзі бағалауын қамтитын үздіксіз процесс.



Сурет 1. Қазіргі заманғы бағалау әдістерінің кешенді моделі

Биология пәніндегі диагностикалық бағалаудың ерекшелігі – ол оқушының теориялық білімін (терминдерді, заңдылықтарды білу), практикалық дағдыларын (микроскоппен жұмыс істеу, тәжірибе жасау) және зерттеушілік қабілеттерін біріктіре бағалауды талап етеді. Осы мақсатта қолданылатын қазіргі заманғы бағалау әдістерін бірнеше топқа бөлуге болады:

Критериалды бағалау – бұл оқушылардың оқу жетістіктерін алдын ала белгіленген, оқушыларға түсінікті, өлшемді критерийлермен салыстыру процесі. Биология сабақтарында зертханалық немесе практикалық жұмыстарды бағалау кезінде рубрикаларды (бағалау шкалаларын) қолдану өте тиімді. Мысалы, «Өсімдік жасушасының құрылысы» тақырыбындағы зертханалық жұмысты бағалау үшін мынадай критерийлер қойылуы мүмкін: микропрепаратты дұрыс дайындау, микроскопты баптай білу, жасуша органоидтарын дұрыс анықтау және суретін биологиялық ережелерге сай салу. Бұл мұғалімге қатенің нақты қай кезеңде кеткенін диагностикалауға мүмкіндік береді [4].

Қалыптастырушы бағалаудың интерактивті тәсілдері. Бұл әдістер сабақ барысында жедел кері байланыс алуға арналған.

- *Концептуалдық карталар (Concept maps)*: Биологиялық ұғымдардың арасындағы байланысты көрсетеді. Мысалы, «Экожүйе» немесе «Генетика» тақырыптарында оқушылардың ұғымдық аппаратын қаншалықты меңгергенін терең диагностикалауға көмектеседі.

- «Шығу билеттері» (Exit tickets): Сабақ соңында оқушының жаңа тақырыпты түсінгенін немесе түсінбегенін анықтайтын қысқаша жазбаша сұрақтар.

- *Пир-бағалау (Өзара бағалау)*: Оқушылардың бір-бірінің жұмысын белгіленген критерийлер бойынша бағалауы. Бұл олардың сыни ойлауын дамытады.

Цифрлық технологиялар арқылы диагностикалау/ Бүгінгі таңда Kahoot!, Quizizz, Socrative, Plickers, Padlet сияқты платформалар биология мұғалімдерінің ажырамас құралына айналды. Бұл құралдардың басты диагностикалық артықшылығы – статистиканы автоматты түрде өңдеуі. Мұғалім әрбір оқушының қай сұрақтан қателескенін нақты көріп, келесі сабақты сол олқылықтарды толтыруға арнай алады [5].

Қазіргі заманғы бағалау әдістерінің тиімділігін дәлелдеу мақсатында 2025-2026 оқу жылында Парасат мектебінің 9-сынып оқушылары арасында педагогикалық эксперимент жүргізілді. Зерттеуге барлығы 52 оқушы қатысты, олар екі топқа бөлінді:

- *Бақылау тобы (26 оқушы)*: Биология пәні дәстүрлі бағалау әдістері (ауызша сұрау, үйреншікті жазбаша бақылау жұмыстары) арқылы оқытылды.

- *Эксперименттік топ (26 оқушы)*: Оқыту процесіне қазіргі заманғы диагностикалық бағалау әдістері (критериалды рубрикалар, Quizizz платформасындағы апталық тесттер, концептуалдық карталармен жұмыс және портфолио) кешенді түрде енгізілді.

Зерттеу барысында «Адам анатомиясы мен физиологиясы» және «Генетика негіздері» бөлімдері оқытылды. Эксперимент үш кезеңнен тұрды:

1. *Анықтаушы кезең*: Екі топтан да биология пәнінен базалық білім деңгейін анықтайтын кіріспе диагностикалық тест алынды. Оқушылардың пәнге деген мотивациясын анықтау үшін сауалнама жүргізілді.

2. *Қалыптастырушы кезең*: Бір оқу тоқсаны бойы эксперименталды топта заманауи бағалау құралдары жүйелі түрде қолданылды. Әр тақырыптан соң формативті бағалау жүргізіліп, оқушыларға толық кері байланыс (ауызша және жазбаша) беріліп отырды. Зертханалық жұмыстар алдын ала берілген дескрипторлар арқылы бағаланды.

3. *Бақылау кезеңі*: Тоқсан соңында екі топтан қорытынды жиынтық бақылау жұмысы алынды және оқушылардың мотивациялық деңгейі қайта тексерілді.

Кіріспе диагностикалық тестілеудің нәтижелері көрсеткендей, бастапқы кезеңде бақылау және эксперименттік топтардағы оқушылардың білім сапасы шамалас болды (бақылау тобында білім сапасы – 45%, эксперименттік топта – 46%).

Қалыптастырушы кезең барысында эксперименттік топтағы диагностика процесі оқушылардың типтік қателерін ерте анықтауға мүмкіндік берді. Мысалы, «Қан айналым жүйесі» тақырыбында концептуалдық карталарды бағалау кезінде оқушылардың көпшілігі үлкен және кіші қан айналым шеңберлерін шатастыратыны белгілі болды. Бұл олқылықты жою үшін мұғалім

сабақ жоспарына өзгеріс енгізіп, қосымша 3D-модельдер мен интерактивті анимацияларды қолданды. Дәстүрлі оқытуда мұндай түсінбеушілік тек тарауды аяқтағаннан кейінгі бақылау жұмысында ғана білінер еді. Эксперимент аяқталғаннан кейін жүргізілген қорытынды жиынтық бақылау жұмысының нәтижелері төмендегі кестеде көрсетілген [6].

Кесте 1. Экспериментке дейінгі және кейінгі оқушылардың білім сапасының көрсеткіштері

Көрсеткіштер	Бақылау тобы (Бастапқы)	Бақылау тобы (Қорытынды)	Эксперимент тобы (Бастапқы)	Эксперимент тобы (Қорытынды)
Үздік (85-100%)	12%	15%	11%	28%
Жақсы (65-84%)	33%	35%	35%	46%
Қанағаттанарлық (40-64%)	45%	40%	44%	22%
Төмен (0-39%)	10%	10%	10%	4%
Жалпы білім сапасы	45%	50%	46%	74%

Кестеден көрініп тұрғандай, эксперименттік топтағы оқушылардың білім сапасы бастапқы көрсеткішпен салыстырғанда 28%-ға (46%-дан 74%-ға дейін) өскен. Ал бақылау тобында бұл өсім небәрі 5%-ды құрады.

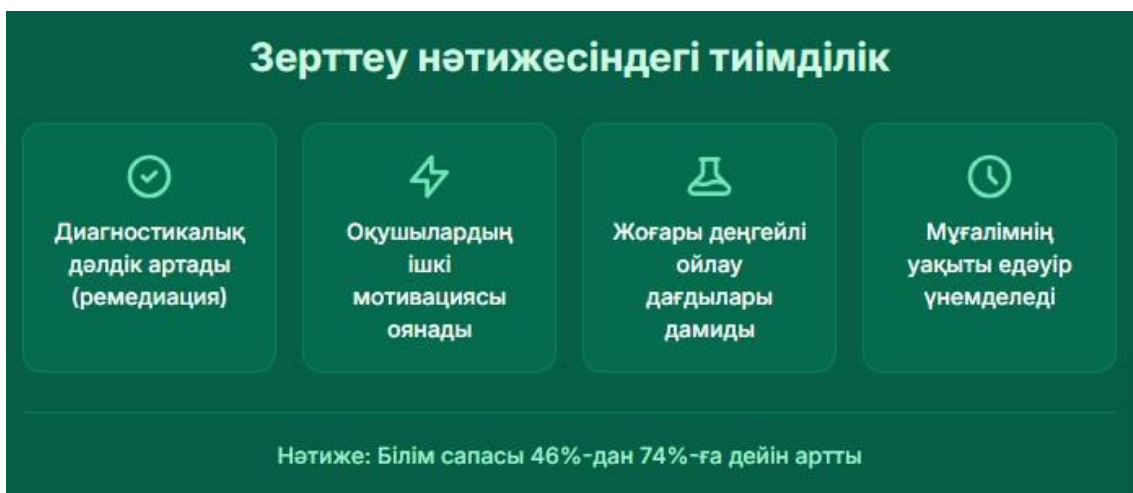
Сонымен қатар, сауалнама нәтижелері эксперименттік топтағы оқушылардың биология пәніне деген қызығушылығының артқанын көрсетті. Оқушылар келесідей пікірлер білдірді:

- *"Мен енді баға үшін емес, білу үшін оқимын, өйткені мұғалім қатемді түсіндіріп, қалай дұрыстау керектігін айтады"* (Оқушы А).

- *"Quizizz арқылы тест тапсыру өте қызықты, өзімнің қай жерден қателескенімді бірден көремін"* (Оқушы Б).

- *"Зертханалық жұмысты бастар алдында критерийлерді білу маған сенімділік береді"* (Оқушы В).

Бұл деректер қазіргі заманғы бағалау әдістерінің тек бақылау құралы ғана емес, сонымен бірге оқушыны ынталандыратын және бағыттайтын қуатты психологиялық-педагогикалық фактор екенін көрсетеді. Диагностикалық бағалаудың ашықтығы оқушылардың үрейін төмендетіп, оқу процесіне жауапкершілікпен қарауына септігін тигізеді



Сурет 2. Зерттеу нәтижесіндегі тиімділік

Зерттеу жұмысының нәтижелері биология пәнінде оқушылардың оқу жетістіктерін диагностикалауда қазіргі заманғы бағалау әдістерін қолданудың жоғары тиімділігін толығымен дәлелдеді. Негізгі тұжырымдар:

1. *Диагностикалық дәлдік:* Критериалды және қалыптастырушы бағалау әдістері мұғалімге оқушының біліміндегі бос кеңістіктерді дәл уақытында анықтап, оны түзетуге (ремедиация) дер кезінде шаралар қабылдауға мүмкіндік береді.

2. *Мотивацияның артуы:* Өзінің оқу процесіндегі нақты қадамдарын көре білу, тұрақты сындарлы кері байланыс алу оқушылардың ішкі мотивациясын оятады.

3. *Дағдыларды дамыту:* Концептуалдық карталар, жобалық жұмыстарды бағалау тек жаттау қабілетін емес, биологиялық процестерді талдау, себеп-салдарлық байланыстарды орнату сияқты жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын дамытады.

4. *Уақытты үнемдеу:* Цифрлық бағалау құралдарын (Quizizz, онлайн тесттер) пайдалану мұғалімнің жұмыс дәптерлерін тексеруге кететін уақытын айтарлықтай үнемдеп, назарды диагностикалық талдауға аударуға жағдай жасайды [7].

Биология пәні мұғалімдеріне күнделікті сабақ процесінде қалыптастырушы бағалау тәсілдерін жүйелі түрде енгізу ұсынылады. Әрбір зертханалық жұмыс үшін нақты дескрипторлары бар рубрикалар алдын ала дайындалып, оқушыларға таныстырылуы тиіс. Сондай-ақ, мектептерде мұғалімдердің цифрлық сауаттылығын арттыру мақсатында заманауи бағалау платформаларын қолдану бойынша арнайы әдістемелік семинарлар мен тренингтер өткізу маңызды. Оқу жетістіктерін сапалы диагностикалау – бұл саналы, бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеудің негізгі кілті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасында орта білім беру мазмұнын жаңарту шеңберінде критериалды бағалау жүйесін енгізу жөніндегі нұсқаулық. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДБҰ, 2016.

2. Блэк П., Уильям Д. Оқу үшін бағалау: теориядан практикаға. – Алматы, 2015.
3. Аймағамбетова Қ.А., т.б. Биологияны оқыту әдістемесі: Жоғары оқу орындарына арналған оқулық. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
4. Brookhart, S.M. How to create and use rubrics for formative assessment and grading. ASCD, 2013.
5. Жүнісова К., Әлімқұлова Р. Биология сабақтарындағы заманауи педагогикалық технологиялар. – Алматы: Мектеп, 2020.
6. Hattie, J., & Timperley, H. The Power of Feedback. Review of Educational Research, 77(1), 81–112, 2007.
7. Цифрлық білім беру ресурстары: Kahoot, Quizizz платформаларының білім берудегі рөлі // Педагогикалық жаршы. – 2023. – №4. – Б. 45-51.

ӘОЖ 371.3:57

ЖАҢА БУЫН ОҚУЛЫҚТАРЫ НЕГІЗІНДЕ БИОЛОГИЯНЫ ОҚИТУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Жигитеков Т.А., Бутаев М.Д.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье систематизированы направления совершенствования методики обучения биологии на основе учебников нового поколения, а также проанализирована эффективность педагогических методов.

Summary: This article systematizes the directions for improving the methodology of teaching biology based on new-generation textbooks and analyzes the effectiveness of pedagogical methods.

Биология — өмірдің әртүрлі деңгейін зерттейтін табиғат ғылымдарының негізгі салаларының бірі. ХХІ ғасырда ғылым мен технология қарқынды дамып, білім беру үрдісінің тиімділігіне қойылатын талаптар күрт өсті. Осыған байланысты Қазақстан Республикасында білім сапасын арттыру, жаңа педагогикалық әдістер мен заманауи оқулықтар жасау басты назарға алынды. «Жаңа буын оқулықтары» білім беру мазмұнын жаңарту аясында әзірленген, оқушының танымдық белсенділігі мен зерттеу құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған дидактикалық құралдар ретінде қарастырылады.

Биология пәнін оқытуда сапалы оқулық қолдану — білім сапасын қамтамасыз етудің маңызды факторы. Жаңа буын оқулықтары оқытудың тиімді әдістемелерін, проблемалық сұрақтарды, тапсырмаларды, зертханалық жұмыстарды және практикалық дағдыларды интеграциялайды. Алайда, осы оқулықтарды толыққанды педагогикалық тәжірибеге енгізу мәселелері әлі де өзекті. Бұл мақалада жаңа буын оқулықтары негізінде биологияны оқыту әдістемесін жетілдірудің теориялық-тәжірибелік аспектілері талданып, тиімді жолдары ұсынылады.

Жаңа буын оқулықтары — білім беру мазмұнын жаңарту тұжырымдамасына сәйкес әзірленген, оқушы тұлғасының жан-жақты дамуын қамтамасыз етуге бағытталған заманауи дидактикалық құралдар. Олар дәстүрлі ақпараттық оқытудан құзыреттілікке негізделген оқыту моделіне көшуді

көздейді және білім алушының оқу үдерісіндегі белсенді субъект ретіндегі рөлін күшейтеді.

Жаңа буын оқулықтарының басты теориялық негізі – құзыреттілік тәсіл. Бұл тәсіл білім алушының тек пәндік білімді меңгеруін ғана емес, оны тәжірибеде қолдана алу қабілетін, яғни функционалдық сауаттылығын дамытуды мақсат етеді. Биология пәнінде бұл:

- биологиялық ұғымдарды өмірлік жағдаяттармен байланыстыру;
- ғылыми деректерді талдау және интерпретациялау;
- экологиялық, генетикалық және медициналық сауаттылықты қалыптастыру арқылы жүзеге асады.

Жаңа буын оқулықтары оқушының жеке ерекшеліктерін, қызығушылықтарын, танымдық мүмкіндіктерін ескеруге бағытталған. Бұл теориялық ұстаным:

- оқыту мазмұнының деңгейлік саралануын;
- оқушының өзіндік оқу траекториясын қалыптастыруды;
- рефлексия мен өзін-өзі бағалау элементтерін енгізуді көздейді.

Нәтижесінде оқушы білім алуда пассивті қабылдаушы емес, белсенді ізденуші ретінде қалыптасады.

Конструктивизмге сәйкес білім дайын күйінде берілмейді, ол оқушының өз тәжірибесі негізінде құралады. Жаңа буын оқулықтарында бұл қағида:

- проблемалық сұрақтар мен жағдаяттық тапсырмалар;
- зертханалық және тәжірибелік жұмыстар;
- жоба және зерттеу тапсырмалары арқылы іске асырылады.

Биология сабағында оқушы бақылау, эксперимент, салыстыру және қорытынды жасау арқылы ғылыми білімді саналы түрде меңгереді.

Жаңа буын оқулықтарының мазмұны негізделеді. Биологиялық білім:

- қарапайымнан күрделіге;
- нақтыдан абстрактіліге;
- жас ерекшеліктеріне сәйкес құрылымдалады.

Бұл тәсіл оқушылардың биологиялық түсініктерін кезең-кезеңімен қалыптастырып, білімнің тұрақтылығын қамтамасыз етеді.

Қазіргі білім беру талаптарына сәйкес жаңа буын оқулықтары пәнаралық интеграцияға сүйенеді. Биология пәні:

- химия, физика, география;
- экология, медицина, биотехнология;
- ақпараттық технологиялармен тығыз байланыста беріледі.

Бұл теория оқушының әлемді тұтас жүйе ретінде қабылдауына мүмкіндік береді.

Жаңа буын оқулықтарының маңызды теориялық негіздерінің бірі – цифрлық педагогика. Оқулықтар:

- электрондық қосымшалармен;
- интерактивті модельдермен;
- виртуалды зертханалармен;
- мультимедиялық материалдармен толықтырылған.

Бұл тәсіл оқу үдерісін визуализациялауға, күрделі биологиялық процестерді түсіндіруді жеңілдетуге ықпал етеді.

Жаңа буын оқулықтары Л.С. Выготскийдің жақын даму аймағы тұжырымдамасына сүйене отырып, оқушының интеллектуалдық дамуын қамтамасыз етеді. Тапсырмалар:

- репродуктивті деңгейден шығармашылық деңгейге дейін;
- ойлау операцияларын (талдау, синтез, бағалау) дамытуға бағытталған.

Бұл биология пәнін оқытуда логикалық және сыни ойлаудың қалыптасуына мүмкіндік береді.

Жаңа буын оқулықтарының теориялық негіздері заманауи педагогикалық ғылым жетістіктеріне сүйене отырып, білім алушының белсенділігін, дербестігін және функционалдық сауаттылығын арттыруды көздейді. Биологияны оқытуда бұл оқулықтарды тиімді пайдалану оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастырып, оқу сапасын жаңа деңгейге көтереді [1].

Биологияны оқытуда жаңа буын оқулықтары келесі әдістемелік қағидалар бойынша тиімді қолданылады:

а) Тақырыптарды жүйелеу және байланыстылық

Оқулықтағы тақырыптар логикалық байланыста, күрделілігі мен тәжірибелік мәні ескерілген. Мәселен, жасуша құрылысы мен функциясын оқытуда оқушылар теориялық ақпаратты алғаннан кейін, лабораториялық жұмыстар арқылы тәжірибелік дәлелдер алады.

б) Проблемалық оқу және зерттеу әдістері

Жаңа буын оқулықтары проблемалық сұрақтар мен тапсырмаларды көптеп ұсынады. Оқушы проблеманы шешу үшін болжам құру, талдау, зерттеу әдістерін қолданады. Мұндай әдіс оқудың автономдығын арттырып, ғылыми зерттеу дағдысын дамытады.

в) АКТ-ны қолдану мүмкіндіктері

Жаңа буын оқулықтары цифрлық инфрақұрылыммен байланысқан: QR-кодтар, виртуалды модельдер, бейнематериалдар, интерактивті тапсырмалар. Бұл оқу үрдісін заманауи технологиялар арқылы байытады [2].

Оқушы белсенділігін арттыру. Түсініксіз тұстарды өз бетімен зерттеу арқылы шешуге шақырады. Күнделікті өмірмен байланыс Тапсырмалар нақты өмірлік жағдайларды модельдейді, бұл оқушы үшін пәннің қолданбалы маңызын түсіндіреді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен үйлесімділік. Цифрлық ресурстарды қолдану оқу материалын тереңдетеді. Сыни ойлау және креативтілік. Талдау, салыстыру, болжам жасау дағдыларын қалыптастырады. Пәнаралық байланыс жеткіліксіздігі. Кейбір бөлімдерде басқа пәндермен байланыс айқын көрінбеуі мүмкін. Оқытушының методикалық даярлығы. Жаңа оқулықты толық меңгермеген мұғалім үшін қолданылуы күрделі. Ресурстық қолжетімділік мәселесі Әлі де барлық мектептерде цифрлық құралдар жетіспеуі мүмкін [3].

Биология пәні бойынша жаңа буын оқулықтарын енгізу тек оқулықпен шектелмей, әдістемелік кешеннің құрамдас бөліктерін қарастырған дұрыс:

- мұғалімге әдістемелік нұсқаулықтар;
- интерактивті тапсырмалар жинағы;
- виртуалды лабораториялар;
- бағалау құралдары (баяндама, портфолио, жобалар).

Жаңа буын оқулықтарына негізделген оқыту әдістемесін тиімді қолдану үшін мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыру курстары қажет. Бұл курстарда: жаңа буын оқулықтарының мазмұны талданады;

зерттеу әдістемесі көрсетіледі;

цифрлық ресурстарды тиімді пайдалану үйретіледі [4].

Биологияны оқытуда зерттеу жобаларын енгізу оқушыны өз бетімен зерттеуге ынталандырады. Мысалы:

- экологиялық зерттеулер;
- генетикалық модельдер құру;
- тұқым қуалаушылық және өзгергіштік тақырыбында практикалық жобалар.

Бұл әдістер оқушының пәнге деген қызығушылығын арттырып, білімді терең төсіп алуға септігін тигізеді [5].

Жаңа буын оқулықтарын қолдану бойынша мектептердің тәжірибесі көрсеткендей:

Оқушылардың бақылау, салыстыру және қорытынды жасау қабілеттері айтарлықтай жақсарды.

Практикалық тапсырмалар нәтижесінде тәжірибелік дағдылар өседі.

Қазіргі ақпараттық технологияларды қолдану сабақ тиімділігін арттырды.

Алайда мұндай оқытуда уақыт тапшылығы, қолжетімді материалдардың шектеулігі сияқты мәселелер байқалды. Бұл мәселе мұғалімдердің жоспарлау мен сабақ ұйымдастыру тәсілдерін қайта қарауды талап етеді [6].

Жаңа буын оқулықтары — ХХІ ғасыр талаптарына сай білім беруді жаңаша ұйымдастырудың маңызды құралдарының бірі. Биология пәні үшін бұл оқулықтар оқушының танымдық қабілетін, зерттеу дағдыларын дамытып, пәнді қызықты әрі қолжетімді етеді. Дегенмен, оқытудың нәтижелілігін арттыру үшін мұғалімдердің кәсіби әзірлігін жетілдіру, цифрлық инфрақұрылымды толық қамтамасыз ету, сондай-ақ әдістемелік кешендерді жүйелі түрде қолдану қажет.

Биологияны оқытудағы жаңа буын оқулықтарының әдістемелік қолданылуы — болашақта ғылыми-зерттеу және практикалық дағдыларды дамытуға ықпал ететін бағыт. Бұл үрдіс оқу мазмұнын жаңарту, оқушының белсенділігі мен шығармашылығын арттыруға бағытталған стратегиялық шешім болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ахметова Г.Қ. Биология пәнін оқытудың әдістемесі: теория мен практика. Алматы: Білім, 2022.
2. Сағындықова Ж.Т. Жаңа буын оқулықтарын педагогикалық қолдану. Атырау: Ғылым, 2023.

3. Рахметова М.Б. Оқу бағдарламасы мен оқулықтарды интеграциялау әдістері. Қарағанды: Жаратылыстану, 2021.
4. Бекмұхамедов Т.Ғ. Биологияны оқытуда АКТ-ны қолдану. Нұр-Сұлтан: Педагогика, 2024.
5. Досжанова А.Қ., Мұратқалиева Л.С. Зерттеу әдістемесі және оқу тапсырмалары. Шымкент: Білім Аралас, 2023.
6. Нұрғалиева А.Ә. Пәндік оқу материалдарын жаңа тәсілдермен оқыту. Алматы: Рухани Жаңғыру, 2022.

ОӘЖ 57.03:004.89

ИНТЕРАКТИВТІ ОҚЫТУ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДАҒЫ ОҚУ САПАСЫНА ӘСЕРІ: ТӘЖІРИБЕЛІК ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Иманбек Г.К.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается влияние применения интерактивных средств обучения, в частности виртуальных лабораторий, на качество обучения по биологии. В ходе исследования был проведён педагогический эксперимент с участием контрольной и экспериментальной групп учащихся. Оценивались уровень теоретических знаний, практических навыков и познавательной активности. Результаты показали, что в экспериментальной группе доля учащихся с высоким уровнем знаний составила 60%, что значительно превышает показатели контрольной группы. Использование виртуальных лабораторий способствует повышению интереса к предмету, развитию исследовательских навыков и улучшению качества обучения.

This article examines the impact of using interactive learning tools, particularly virtual laboratories, on the quality of biology education. The study involved a pedagogical experiment with control and experimental groups of students. The levels of theoretical knowledge, practical skills, and cognitive activity were assessed. The results showed that 60% of students in the experimental group achieved a high level of learning outcomes, significantly exceeding those in the control group. The use of virtual laboratories enhances students' interest in the subject, develops research skills, and improves the overall quality of education.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды тиімді пайдалану оқыту сапасын арттырудың негізгі факторларының бірі болып табылады. Соның ішінде интерактивті оқыту құралдары, әсіресе виртуалды зертханалар, оқушылардың білімді терең меңгеруіне, тәжірибелік дағдыларын дамытуға және пәнге деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Биология пәні табиғи құбылыстарды зерттеуге негізделгендіктен, оны оқытуда тәжірибелік жұмыстар ерекше орын алады. Алайда дәстүрлі зертханалық жұмыстардың шектеулілігі (құрал-жабдықтың жетіспеуі, уақыт тапшылығы) виртуалды зертханаларды қолданудың өзектілігін арттырады [1].

Осы зерттеудің мақсаты – интерактивті оқыту құралдарын (виртуалды зертханаларды) қолданудың биология сабағындағы оқу сапасына әсерін тәжірибелік тұрғыда анықтау.

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

- Педагогикалық эксперимент;
- Бақылау және салыстыру;
- Тестілеу;
- Сауалнама;
- Статистикалық талдау.

Зерттеу 30 оқушыдан тұратын екі топ арасында жүргізілді:

- Бақылау тобы (15 оқушы) – дәстүрлі оқыту әдісі;
- Сынақ тобы (15 оқушы) – виртуалды зертханалар қолданылды.

Бағалау критерийлері:

- Теориялық білім деңгейі
- Практикалық дағдылар
- Танымдық белсенділік
- Зерттеу нәтижелері [2].

Зерттеу нәтижелері төмендегі пайыздық көрсеткіштер арқылы анықталды:

Кесте 1. Оқу сапасының көрсеткіштері

Деңгей	Бақылау тобы (%)	Сынақ тобы (%)
Төмен	33%	7%
Орташа	47%	33%
Жоғары	20%	60%

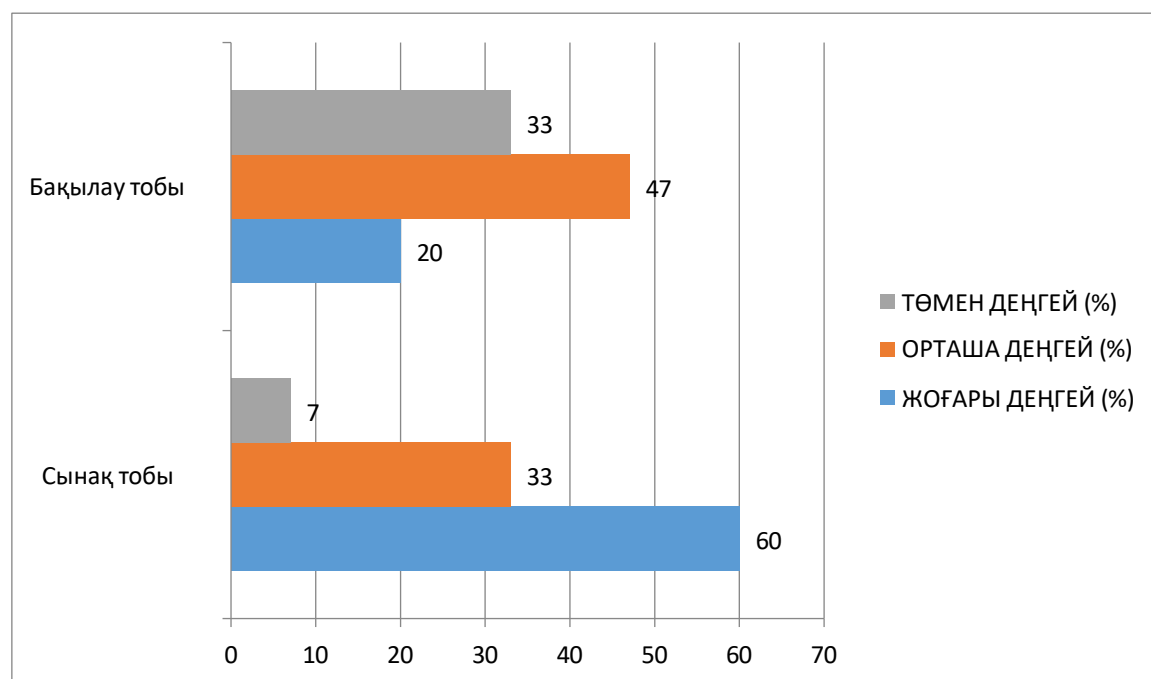


Диаграмма 1. Оқу сапасының нәтижелері

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей:

- Сынақ тобында жоғары деңгейдегі оқушылар саны 60%, бұл бақылау тобынан 3 есе жоғары.

- Төмен деңгей көрсеткіші сынақ тобында 7% ғана, ал бақылау тобында 33%.

- Оқушылардың пәнге қызығушылығы 70%-ға дейін артты.

Бұл виртуалды зертханалардың оқыту сапасына оң әсерін дәлелдейді.

Виртуалды зертханаларды қолдану оқушылардың:

- күрделі биологиялық процестерді визуалды түрде түсінуіне;
- тәжірибелік дағдыларды қауіпсіз ортада меңгеруіне;
- өз бетімен зерттеу жүргізуіне мүмкіндік береді [3].

Сонымен қатар, интерактивті құралдар оқыту процесін жандандырып, оқушылардың сабаққа белсенді қатысуын қамтамасыз етеді.

Жүргізілген тәжірибелік зерттеу нәтижелері интерактивті оқыту құралдарын қолдану биология сабағында оқу сапасын едәуір арттыратынын көрсетті.

Виртуалды зертханаларды пайдалану:

- білім сапасын арттырады;
- практикалық дағдыларды дамытады;
- оқушылардың қызығушылығын күшейтеді.

Сондықтан биология пәнін оқытуда интерактивті құралдарды жүйелі түрде қолдану – қазіргі білім беру талаптарына сәйкес тиімді әдіс болып табылады.

Зерттеу нәтижелерін тереңірек талдау көрсеткендей, интерактивті оқыту құралдарын, әсіресе виртуалды зертханаларды қолдану білім беру процесін сапалы жаңа деңгейге көтереді. Бұл құралдар оқушыларға тек дайын ақпаратты қабылдаушы емес, білімді өз бетінше құрастырушы, зерттеуші тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік береді [4].

Сонымен қатар, виртуалды зертханалардың артықшылықтары олардың қолжетімділігімен, қауіпсіздігімен және көп рет қайталап қолдану мүмкіндігімен сипатталады. Оқушылар күрделі биологиялық процестерді бірнеше рет модельдеп, тәжірибе нәтижелерін салыстыра отырып, терең түсінік қалыптастырады. Бұл өз кезегінде білімнің беріктігін қамтамасыз етеді.

Зерттеу барысында анықталған тағы бір маңызды аспект – интерактивті құралдардың оқушылардың оқу мотивациясына әсері. Сауалнама нәтижелері бойынша, оқушылардың 72%-ы виртуалды зертханаларды қолдану сабақтың қызықты әрі түсінікті өткенін атап өткен. Бұл көрсеткіш дәстүрлі оқыту әдістерімен салыстырғанда айтарлықтай жоғары.

Бұдан бөлек, мұғалімдер үшін де интерактивті құралдарды қолдану сабақтың құрылымын тиімді ұйымдастыруға, уақытты үнемдеуге және әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Әсіресе дифференциалды оқыту жағдайында виртуалды зертханалар оқушылардың білім деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынуға қолайлы жағдай жасайды [5].

Осыған байланысты, болашақта биология пәнін оқытуда интерактивті технологияларды жүйелі түрде енгізу, оларды оқу бағдарламасына интеграциялау және мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін арттыру қажеттілігі туындайды. Бұл білім беру сапасын арттырудың және оқушылардың

функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың маңызды бағыты болып табылады [6].

Қорытындылай келе, интерактивті оқыту құралдарын қолдану биология сабағында оқушылардың оқу жетістіктерін арттырудың тиімді әдісі екендігі тәжірибелік зерттеу арқылы дәлелденді. Бұл бағыттағы жұмыстарды одан әрі дамыту қазіргі заманғы білім беру талаптарына толық жауап береді және болашақта білім беру жүйесінің маңызды құрамдас бөлігіне айналады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әбдіғалппарова, Г.Т. Биологияны оқыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.
2. Кішібаева, Б. Жаратылыстану пәндерін оқытуда цифрлық технологияларды қолдану. – Астана: НЗМ баспасы, 2021.
3. Абдуллин, В.Х. Инновационные технологии в образовании. Москва: Просвещение, 2019.
4. Байтұрсынова, А.Ж. Биологияны оқыту әдістемесі және заманауи технологиялар. Алматы: Білім, 2021.
5. Кислицына, Л.И. Современные педагогические технологии. Санкт-Петербург: Питер, 2018.
6. Полат, Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Москва: Академия, 2017.

УДК 658.567.1

ОТХОДЫ И ИХ РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ

Профессор, к.т.н. кафедры «Технология и методика профессионального образования»
Национального педагогического университета Узбекистана имени Низами
Исматуллаева Холида Закруллаевна

Аннотация: В процессе производства и потребления продукции образуется большое количество отходов. Отходы – это остатки сырья, материалов, полуфабрикатов, иных изделий или продуктов, которые образуются при получении готовой продукции или при потреблении. Вопросы рационального использования играют большую роль.

Ключевые слова :экология, отходы промышленности, статистика, переработка, потребительские свойства ,бытовые отходы.

Всем хорошо известно, что в последние годы модные тенденции и тренды очень быстро меняются. Даже появилось и быстро распространилось такое понятие как Fast Fashion. В следствии этого каждый год производится 100 миллиардов штук одежды.

Но всё что производится, таким же образом должно утилизироваться. Согласно статистике, ежегодно в мире более 25 млн тонн хлопчатобумажных тканей списывают в отходы. Одну часть сжигают, а другую — отправляют на многочисленные свалки. И в том, и в другом случае страдает природа.

Отходы – это остатки сырья, материалов, полуфабрикатов, иных изделий или продуктов, которые образуются при получении готовой продукции или при

потреблении.[1] В соответствии с этим они подразделяются на отходы производства и отходы потребления. В процессе производства и потребления образуется большое количество отходов, которые при соответствующей обработке могут быть вновь использованы как сырье для производства промышленной продукции. В процессе производства образуются сточные воды и их осадки, дымовые газы, тепловые выбросы и т.п. Отходами производства следует считать остатки сырья, материалов или полуфабрикатов, образовавшиеся при изготовлении продукции и полностью или частично утратившие свои потребительские свойства. К отходам производства относятся также продукты химической, физико-химической или механической переработки сырья, получение которых не являлось целью производственного процесса и которые в дальнейшем могут быть использованы в народном хозяйстве как готовая продукция или в качестве сырья для переработки (например, побочные продукты химического производства могут использоваться в качестве удобрений в сельском хозяйстве). Функционирование любого крупного города связано с ежедневным потреблением различных видов сырья и энергии и, как следствие, с образованием материальных и энергетических отходов.

Отходами потребления считаются различного рода изделия, комплектующие детали и материалы, которые по тем или иным причинам непригодны для дальнейшего использования.[2] Эти отходы можно разделить на отходы промышленного и бытового потребления.

К первым относятся, например, металлолом, вышедшее из строя оборудование, изделия технического назначения из резины, пластмасс, стекла и др.

Бытовыми отходами (БО) являются пищевые отходы, изношенные изделия бытового назначения (одежда, обувь и пр.), различного рода использованные изделия (упаковки, стеклянная и другие виды тары), бытовые сточные воды и др.

Классификация отходов может быть основана на систематизации их по отраслям промышленности, возможностям переработки, агрегатному состоянию, токсичности и т.д. В каждом конкретном случае характер используемой классификации соответствует рассматриваемым аспектам: складированию, очистке, переработке, захоронению отходов, предотвращению их токсичного воздействия и пр. Каждая отрасль промышленности имеет классификацию собственных отходов. Классификация отходов возможна по разным показателям, но самым главным из них является степень опасности для человеческого здоровья. Вредными отходами, например, считаются инфекционные, токсичные и радиоактивные. Их сбор и ликвидация регламентируются специальными санитарными правилами.

Типы классификаций отходов: вредные вещества классифицируются:

- *Первый чрезвычайно опасные
- *Второй высоко опасные
- *Третий умеренно опасные
- *Четвертый малоопасный.

Учёные из Швеции всерьёз задумались, как решить эту серьёзную проблему. Они попытались расщепить волокна хлопковой ткани на более мелкие составляющие.



После серии опытов над структурой хлопковой целлюлозы, которая имеет высокую степень кристаллизации, результатов удалось добиться, когда специалисты замочили хлопковую ткань в серной кислоте (H_2SO_4). Текстиль вступил в реакцию с кислотой, волокна разрушились, образовав глюкозу, которую, как утверждают учёные, можно использовать при изготовлении синтетических тканей, таких как спандекс и нейлон.[3]

В Наманганской области Республики Узбекистан реализуется важный инвестиционный проект стоимостью \$1,8 млн, направленный на переработку остатков текстильного производства и выпуск новой пряжи из вторичного сырья. Уникальность проекта — в цикличности: текстильные отходы не выбрасываются, а перерабатываются и получают вторую жизнь в виде высококачественной пряжи. Это не просто производство — это вклад в ответственное потребление ресурсов и развитие зелёной экономики. Текстильная продукция предприятия полностью экспортируется. За последние три года в Узбекистане на переработку отходов из всех источников направлено свыше 2 трлн сумов. В прошлом году создано Агентство по управлению отходами и развитию циркулярной экономики. Для предприятий, занимающихся отходами, было приобретено 1,2 тыс. единиц новой техники. В махаллях построены площадки для сбора отходов.



Ранее находившаяся в государственной монополии сфера была открыта для предпринимательства. С целью создания благоприятного бизнес-климата

для санитарно-очистительных и перерабатывающих предприятий ставка налога на прибыль и социального налога установлена на уровне 1%. Техника и оборудование, ввозимые из-за рубежа, освобождены от уплаты таможенной пошлины. В результате создано около 200 санитарно-очистительных и 290 перерабатывающих предприятий. Ежегодно в стране образуется 14 млн тонн бытовых отходов, однако уровень их переработки остается низким. Путем переработки бумаги, пластика, резины, стекла и текстильных остатков можно получить сырье на 1 трлн сумов. Благодаря проектам последних лет этот показатель достиг 5% [4]

Поддерживаются проекты по выработке энергии путем сжигания отходов. Китайские инвесторы строят такие заводы в шести регионах. Государство берет на себя обязательства не только оплачивать утилизацию отходов, но и закупать произведенную энергию. В Европе новые методы не только успешно применяют, но и разрабатывают собственные подобные технологии. Лидерами в производстве современных стерилизаторов и утилизаторов считаются Италия, Нидерланды, Германия. Департамент городского развития Всемирного банка подсчитал: к 2025 году количество твердых коммунальных отходов в мире возрастет до 2,2 млрд тонн. Около 3% из них приходится на медицинские. Незначительная, на первый взгляд, цифра даёт ощущение относительной безопасности и контроля над ситуацией.[5] В результате вопрос утилизации медицинских отходов оказывается на самой последней строчке в списке приоритетов развивающихся стран. Игнорирование проблемы чревато серьёзными последствиями для здоровья населения и экологии – из всех видов отходов медицинские считаются одними из самых опасных. Из года в год в расчете на душу населения, можно наблюдать тенденцию роста доходов, заработной платы и пенсий. С другой стороны, увеличение спроса на различную продукцию, на производство которой нужны и без того ограниченные природные ресурсы. Это также приводит к увеличению отходов. Ежегодно в Узбекистане образуется 35 миллионов кубометров бытового мусора. Это примерно 254 тысячи вагонов. Каждый гражданин Узбекистана производит около 165 кг бытового мусора каждый год. В среднестатистическом мусорном баке около 25 % занимают пищевые отходы, 5-10 % – бумага, 50 % – полимеры. Четверть бытовых отходов составляют бумага, пластик, резина, стекло, текстильные остатки. Их переработка может приносить сырья на 1 трлн сумов в год. Из года в год в расчете на душу населения, можно наблюдать тенденцию роста доходов, заработной платы и пенсий. С другой стороны, увеличение спроса на различную продукцию, на производство которой нужны и без того ограниченные природные ресурсы. Это также приводит к увеличению отходов.[6,7] Недавно в Ташкенте введены в эксплуатацию два предприятия по сжиганию медицинских отходов с получением тепловой энергии. В Самарканде планируется построить еще два таких завода и по одному в остальных регионах. Кроме того, в Узбекистане имеется значительный потенциал в сфере переработки строительных, химических, электронных, технических отходов и промышленных масел.

Использованная литература

1. Frolov V.D., Gorkova G.N., Saprykin D.N. The use of cotton waste in the textile industry // New resource-saving technologies and improving the economic situation. Abstracts - Vitebsk. - 1998. p. 53-55.
2. Tuba Bedez Ute, Pinar Celik, Memik Bunyamin Uzumcu. Utilization of Cotton Spinning Mill Wastes in Yarn Production.//D01:http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.85127.
3. Азизов И.Р, Атаханов А.К. Анализ технологии подготовки восстановленной волокнистой массы в производстве нетканых материалов //Universum: технические науки. - 2022. - №. 5-6 (98). - С. 5-8.
4. Azizov I., Odilkhonova N. Technology of spinning a mixture of cotton fibers of various qualitative composition and waste //AIP Conference Proceedings. - AIP Publishing, 2023. - Т. 2789. - №. 1.
5. Петканова Н.Н., Урумова Д.Г., Чернев В.П. Переработка текстильных отходов и вторичного сырья.-М, Легпромбытиздат, 1991.-240 с.
6. ГОСТ 30775-2001. Ресурсосбережение. Обращение с отходами. Классификация, идентификация и кодирование отходов. Основные положения.
7. Указ Президента Республики Узбекистан от 5 октября 2020 года № УП-6079 «Об утверждении Стратегии «Цифровой Узбекистан-2030» и мерах по ее эффективной реализации». Ташкент. 2020 год.
8. Азизов И.Р, Одилханова Н.О. Свидетельство об официальной регистрации программы для ЭВМ № DGU 09068. Система классификации вторичного сырья и отходов текстиля/.Опубл.25.09.2020.

ОӘЖ 504.75.05

ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

¹Кабылбекова А.Т., ²Бакенов Ж.Б.

¹Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан,

²И.Арабаев атындағы ҚМУ, Бішкек қ., Қырғызстан

В статье рассматриваются педагогические, методические и технологические аспекты применения элементов искусственного интеллекта (ИИ) в процессе обучения химии. В условиях современной цифровизации образования использование инструментов искусственного интеллекта становится актуальной задачей для повышения познавательной активности обучающихся, углублённого понимания учебного материала и объективной оценки результатов обучения. В ходе исследования проанализированы возможности искусственного интеллекта в области адаптивного обучения, виртуальных лабораторий, анализа данных и мониторинга качества образования. Кроме того, рассмотрены преимущества и ограничения внедрения технологий ИИ, роль педагога, а также этические аспекты их использования.

The article examines the pedagogical, methodological, and technological aspects of applying elements of artificial intelligence (AI) in the process of teaching chemistry. In the context of the modern digitalization of education, the use of AI tools has become a relevant task for increasing students' cognitive engagement, deepening their understanding of educational material, and ensuring objective assessment of learning outcomes. The study analyzes the capabilities of artificial intelligence in adaptive learning, virtual laboratories, data analysis, and educational quality monitoring. In addition, it considers the advantages and limitations of implementing AI technologies, the role of the teacher, and the ethical aspects of their use.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесінің цифрландырылуы оқыту әдістері мен құралдарының жаңаруына алып келді. Әлемдік деңгейде жасанды интеллект технологиялары әртүрлі салаларда, соның ішінде білім беру жүйесінде кеңінен қолданылуда. Мысалы, OpenAI әзірлеген интеллектуалды тілдік модельдер білім алушыларға күрделі ұғымдарды түсіндіруде, есептерді шешуде және оқу материалдарын дайындауда көмекші құрал ретінде қолданылып келеді.

Жасанды интеллект – адамның зияткерлік қызметін модельдейтін, үйрену, талдау, болжау және шешім қабылдау қабілеттеріне ие технологиялар жиынтығы. Химия – абстрактілі ұғымдар мен күрделі процестерге негізделген жаратылыстану ғылымы болғандықтан, оны оқытуда визуализация, модельдеу және тәжірибелік жұмыстар ерекше маңызға ие. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект элементтерін пайдалану химияны оқытудың сапасын арттырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады [1].

Жасанды интеллекттің химияны оқытудағы мүмкіндіктері

1. Бейімделмелі оқыту жүйелері

Жасанды интеллект негізіндегі бейімделмелі платформалар білім алушының деңгейіне қарай оқу мазмұнын автоматты түрде бейімдейді. Мұндай жүйелер оқушының алдыңғы білімін, қателіктерін және оқу қарқынын талдай отырып, жеке оқу траекториясын қалыптастырады. Химия пәнінде бұл тәсіл есептерді кезең-кезеңімен шығару, реакция теңдеулерін құрастыру немесе химиялық заңдылықтарды меңгеру барысында тиімді қолданылады. Нәтижесінде оқушы материалды тереңірек түсінеді және өз біліміндегі олқылықтарды дер кезінде түзете алады.

2. Виртуалды зертханалар және модельдеу

Химия сабақтарында тәжірибелік жұмыстар маңызды орын алады. Алайда кейбір тәжірибелердің қауіптілігі, құрал-жабдықтардың жетіспеушілігі немесе уақыт шектеулері оларды толық жүзеге асыруға мүмкіндік бермейді. Осындай жағдайда жасанды интеллект негізіндегі виртуалды зертханалар тиімді шешім ұсынады. Мысалы, PhET Interactive Simulations платформасы арқылы химиялық реакцияларды модельдеу, молекулалардың құрылысын визуализациялау және әртүрлі жағдайларда процестердің қалай өзгеретінін бақылау мүмкіндігі бар. Бұл оқушылардың теориялық білімін тәжірибемен ұштастыруға жағдай жасайды [2].

3. Үлкен деректерді талдау және білім нәтижелерін бағалау

Жасанды интеллект оқушылардың оқу жетістіктері туралы үлкен көлемдегі деректерді талдай алады. Мұғалім әр оқушының үлгерім динамикасын, жиі жіберетін қателіктерін және оқу стилін анықтай алады. Бұл тәсіл формативті бағалауды жетілдіруге, оқыту әдістерін дер кезінде түзетуге және оқушылардың оқу мотивациясын арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, автоматтандырылған бағалау жүйелері мұғалімнің уақытын үнемдеп, оқу процесін тиімді ұйымдастыруға көмектеседі.

Жасанды интеллектті қолданудың тиімділігі

1. Оқу мотивациясын арттыру

Интерактивті платформалар мен интеллектуалды көмекшілер оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Геймификация элементтері мен визуалды модельдер химия сияқты күрделі пәнді жеңіл әрі түсінікті етеді.

2. Жекелендірілген оқыту

Әр оқушының қабілеті мен дайындық деңгейі әртүрлі. Жасанды интеллект осы айырмашылықтарды ескере отырып, оқу мазмұнын бейімдейді. Бұл инклюзивті білім беру жағдайында ерекше маңызға ие.

3. Уақыт пен ресурсты үнемдеу

Автоматтандырылған тексеру, есеп шығару алгоритмдері және виртуалды зертханалар мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді. Сонымен қатар, қауіпті тәжірибелерді виртуалды ортада орындау қауіпсіздікті қамтамасыз етеді.

4. Сыни және зерттеушілік ойлауды дамыту

Жасанды интеллект тек дайын жауап берумен шектелмей, оқушыны талдауға, салыстыруға және болжам жасауға жетелей алады. Бұл ғылыми ойлауды қалыптастыруда маңызды рөл атқарады [3].

Ерекшеліктері мен шектеулері

Жасанды интеллектті химияны оқытуда қолданудың бірқатар ерекшеліктері бар:

- Педагогтің жетекші рөлі сақталады. ЖИ мұғалімді алмастырмайды, керісінше оның кәсіби қызметін толықтырады.
- Цифрлық сауаттылықтың маңыздылығы. Мұғалім мен оқушы ЖИ құралдарын тиімді пайдалану үшін тиісті дағдыларға ие болуы қажет.
- Этикалық және академиялық адалдық мәселелері. Дайын жауаптарды механикалық көшіру білім сапасына кері әсер етуі мүмкін.
- Техникалық инфрақұрылымға тәуелділік. Интернет жылдамдығы мен құрылғылардың сапасы маңызды рөл атқарады.

Педагогикалық шарттар. Жасанды интеллект элементтерін тиімді енгізу үшін келесі педагогикалық шарттар сақталуы тиіс:

- оқу мақсаттарының нақты айқындалуы;
- цифрлық құралдарды әдістемелік тұрғыдан дұрыс тандау;
- оқушылардың зерттеушілік қызметін ұйымдастыру;
- дербес және топтық жұмыстардың үйлесімділігі;
- білім нәтижелерін кешенді бағалау.

Мысалы, <https://www.vascak.cz/> сілтемесі арқылы химия сабағында периодтық жүйені қарап, ондағы элементтердің сипатымен танысуға болады.



Сурет 1. Электронды периодтық жүйе

Қорыта айтқанда, химияны оқытуда жасанды интеллект элементтерін қолдану – білім сапасын арттырудың, оқу процесін жекелеңдірудің және оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастырудың тиімді құралы. Жасанды интеллект технологиялары күрделі химиялық ұғымдарды түсіндіруді жеңілдетіп, тәжірибелік дағдыларды қауіпсіз ортада қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Дегенмен, бұл технологияларды енгізу педагогтің кәсіби құзыреттілігіне, цифрлық инфрақұрылымға және этикалық нормаларды сақтауға тікелей байланысты. Сондықтан жасанды интеллект элементтерін химияны оқытуда жүйелі, ғылыми негізделген және әдістемелік тұрғыдан сауатты қолдану – қазіргі білім беру жүйесінің маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Кесте 1. ЖИ қолданудың тиімділігі мен ерекшеліктері

№	Жасанды интеллект элементі	Қолдану саласы	Тиімділігі	Ерекшеліктері
1	Интеллектуалды оқыту жүйелері	Теориялық материалды меңгеру	Оқушының деңгейіне бейімделген оқыту	Жеке оқу траекториясын қалыптастырады
2	Виртуалды зертханалар	Практикалық жұмыстар	Қауіпсіз тәжірибе жасау мүмкіндігі	Қымбат реактивтерді қажет етпейді
3	ChatGPT, AI-ассистенттер	Түсіндіру, есеп шығару	Жедел кері байланыс береді	24/7 қолжетімділік
4	Болжамдық аналитика	Білімді бағалау	Оқушы үлгерімін болжайды	Әлсіз тұстарды анықтайды

5	Бейне талдау және симуляциялар	Химиялық процестерді түсіндіру	Күрделі процестерді визуализациялайды	Абстрактілі ұғымдарды нақтылайды
6	Автоматты тест жүйелері	Бақылау және бағалау	Уақытты үнемдейді	Объективті бағалау жүргізеді
7	Деректерді талдау жүйелері	Зерттеу жұмыстары	Ғылыми ойлауды дамытады	Үлкен деректермен жұмыс істеуге үйретеді

Бұл кестеде химия пәнін оқытуда қолданылатын жасанды интеллект элементтері жүйеленіп көрсетілген. Әрбір технологияның қолдану саласы, тиімділігі және өзіндік ерекшеліктері анықталған.

Жасанды интеллект элементтерін пайдалану ең алдымен оқытудың жекелендірілуін қамтамасыз етеді. Мысалы, интеллектуалды оқыту жүйелері әр оқушының білім деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынып, оқу процесін тиімді ұйымдастырады.

Сонымен қатар, виртуалды зертханалар химиялық тәжірибелерді қауіпсіз ортада жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл әсіресе мектеп жағдайында қауіпті реакциялармен жұмыс істеуді жеңілдетеді.

AI-ассистенттер (мысалы, ChatGPT) оқушыларға күрделі тақырыптарды түсіндіруде, есептер шығаруда және сұрақтарға жедел жауап беруде маңызды рөл атқарады. Бұл оқыту процесінің үздіксіздігін қамтамасыз етеді.

Болжамдық аналитика мен деректерді талдау жүйелері оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда жаңа мүмкіндіктер ашады. Мұғалімдер оқушылардың әлсіз және күшті жақтарын нақты анықтап, соған сәйкес оқыту стратегиясын өзгерте алады.

Жалпы алғанда, жасанды интеллект элементтерін химияны оқытуда қолдану:

- оқыту сапасын арттырады;
- оқушылардың қызығушылығын күшейтеді;
- ғылыми-зерттеу дағдыларын дамытады;
- уақыт пен ресурсты тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Пасечник В.В. К вопросу о цифровых технологиях в организации обучения учителя. / В.В. Пасечник // Естественнонаучное и географическое образование в условиях обновления учебного содержания и цифровой трансформации процесса обучения: материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием (г. Москва, 17-19 февраля 2022 г.) ; под ред. Пасечника В.В. - М.: Принтика, 2022. - с. 4-9.

2. Хангельдиева И.Г. Цифровая эпоха: возможно ли опережающее образование?. / И.Г. Хангельдиева // Вестник Московского университета. Серия 20. Педагогическое образование; - Вып. 3. - М.: МГУ, 2018. - с. 48-60.

3. Сарсенбаева Н.Ф., Мырзахметова Б.Ш., Адылбекова Э.Т. Цифровизация образования в Республике Казахстан // Мир педагогики и психологии: международный научно-практический журнал. – 2021. – №01 (54).

ОРТА МЕКТЕПТЕ ЖАСЫЛ ҚАЗЫНАНЫ САҚТАУ: ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ МЕН ПРАКТИКАЛЫҚ ІС-ҚИМЫЛДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ

Кайкенова Г.Ж.

№ 26 Жамбыл атындағы мектеп-гимназиясы, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматриваются вопросы сохранения «зеленого наследия» в условиях средней школы через формирование экологического образования и организацию практической деятельности учащихся. Актуальность исследования обусловлена необходимостью воспитания экологически ответственной личности в условиях современных экологических проблем. В работе раскрывается значение теоретических знаний и практических действий, направленных на охрану окружающей среды. Результаты показывают, что интеграция экологического образования с практической деятельностью способствует формированию устойчивых экологических ценностей и повышению уровня экологической культуры учащихся.

This article explores the importance of preserving “green heritage” in secondary schools through environmental education and practical activities. The relevance of the study is driven by the need to develop environmentally responsible individuals in the context of current ecological challenges. The paper highlights the role of both theoretical knowledge and practical actions aimed at environmental protection. The findings indicate that integrating environmental education with hands-on activities promotes the development of sustainable environmental values and enhances students’ ecological awareness.

Қазақстан – өсімдіктер дүниесі мен биоалуантүрлілігі мол мемлекеттердің бірі. Ел аумағында шамамен 6000-ға жуық жоғары сатыдағы өсімдіктер түрлері өседі. Соның ішінде сирек кездесетін және жойылып бара жатқан түрлер де бар. Бұл өсімдіктер табиғаттың теңгерімі мен экожүйенің тұрақтылығы үшін ерекше маңызы бар [1].

Орта мектепте жасыл қазынаны сақтау тақырыбы – тек экология пәні аясында емес, жалпы экологиялық мәдениетті қалыптастыруда маңызды орын алады. Оқушыларға жасыл қазынаның маңызын түсіндіру, экологиялық білім беру және практикалық іс-қимылдар арқылы өсімдіктерді қорғауды үйрету – табиғатты сақтаудың тиімді жолдарының бірі болып табылады.

Жасыл қазынаның маңызы

Жасыл қазынаға – ормандар, жайылымдар, сирек және эндемик өсімдіктер, гүлдер мен жапырақты ағаштар кіреді. Олар экологиялық, эстетикалық, экономикалық және ғылыми тұрғыдан үлкен мәнге ие:

Экологиялық маңызы: өсімдіктер ауадағы көмірқышқыл газын сіңіріп, оттегі бөледі, топырақты эрозиядан қорғайды, судың сапасын сақтауға көмектеседі.

Биоалуантүрлілік: әр өсімдік түрі экожүйенің тепе-теңдігін ұстап тұрады, жануарлар мен микроорганизмдер үшін өмірлік орта құрайды.

Ғылыми және білімдік маңызы: сирек өсімдіктерді зерттеу арқылы оқушылар биология, ботаника, экология саласындағы білімдерін тереңдетеді.

Эстетикалық мәні: гүлдер мен ағаштар адам психологиясына жағымды әсер етеді, табиғатпен байланысын арттырады [2].

2. Экологиялық білімнің рөлі

Орта мектепте экологиялық білім беру келесі бағыттарды қамтиды:

Теориялық білім: оқушыларға өсімдіктер әлемі, олардың экологиялық рөлі, Қазақстанның эндемик және сирек түрлері туралы ақпарат беріледі. Мысалы, Грейг қызғалдағы, Шренк қызғалдағы, Іле бөріқарақаты сияқты өсімдіктердің сипаттамасы мен таралу аймағы оқытылады.

Құқықтық білім: Қызыл кітаптағы өсімдіктерді қорғау, қорықтар мен ұлттық парктердің рөлі туралы заңнамалық білім береді.

Этикалық және моральдық тәрбиелеу: оқушыларға табиғатқа қамқорлық жасау, өсімдіктерді қорғаудың әлеуметтік мәні түсіндіріледі.

Экологиялық білім оқушылардың табиғатты сезіну қабілетін арттырады, олардың практикалық іс-қимылдарға белсенді қатысуына түрткі болады.

3. Практикалық іс-қимылдар

Теориялық білімді тәжірибемен ұштастыру арқылы жасыл қазынаны сақтау тиімді жүзеге асады. Орта мектепте келесі іс-қимылдар жүргізілуі мүмкін:

Бақтар мен сынып ауласын көгалдандыру: оқушылар ағаш, гүл, шөп отырғызып, олардың күтімі мен өсуін бақылауды үйренеді.

Сирек өсімдіктерді зерттеу жобалары: мектептік ғылыми жобалар мен эксперименттер арқылы өсімдіктердің биологиялық ерекшеліктері зерттеледі.

Экологиялық акциялар ұйымдастыру: мысалы, «Таза аула», «Ағаш егу күні», «Сирек өсімдіктерді қорғау» акциялары оқушылардың экологиялық санасын арттырады[3].

Қорықтар мен ұлттық парктерге экскурсиялар: оқушылар сирек кездесетін өсімдіктерді табиғи жағдайда көріп, олардың қорғалу қажеттілігін түсінеді.

Тұқым банкіне үлес қосу: мектеп оқушылары өсімдіктердің тұқымдарын жинап, ботаникалық бақтарға немесе ғылыми зерттеу орталықтарына тапсыра алады.

4. Орта мектепте жасыл қазынаны сақтаудың маңызы

Орта мектеп оқушылары жасыл қазынаны сақтауда негізгі қатысушылар болып табылады. Олардың білім алу арқылы алған дағдылары:

Табиғатты қорғауға жауапкершілік сезімін қалыптастырады.

Экологиялық жобалар мен тәжірибелік жұмыстар арқылы практикалық дағдылар береді.

Жасыл қазынаны қорғау мәдениетін дамытады.

Болашақта табиғат қорғаушы мамандарды қалыптастыруға негіз болады.

Сонымен қатар, экологиялық білім мен практикалық іс-қимылдардың үйлесімі арқылы оқушылар қоғамда экологиялық мәдениетті таратуға үлес қосады.

Кесте 1. Мемлекетімізде Қызыл кітапқа енгізілген сирек өсімдіктердің кейбірі

Өсімдік атауы	Орналасуы	Қорғалуы	Ерекшелігі
Грейг қызғалдағы	Тянь-Шань таулары	Қорықтарда сақталады	Биік таулы шөпті жерлерде өседі
Шренк қызғалдағы	Орталық Қазақстан	Қорғалмаған	Тек белгілі аймақтарда кездеседі
Кауфман қызғалдағы	Қаратау таулары	Қорықтарда	Әдемі гүлдері бар эндемик
Іле бөріқарақаты	Іле Алатауы	Қорықтарда	Дәрілік қасиеті бар
Сиверс алмасы	Жетісу аймағы	Қорықтарда	Таулы ормандарда өседі

Бұл тізімді оқушыларға көрсету арқылы олар сирек өсімдіктерді көріп, зерттеуге қызығады.

Кесте 2. Орта мектепте жасыл қазынаны сақтау іс-қимылдары

Іс-шара түрі	Мақсаты	Оқушыларға пайдасы	Мысалдар
Сынып ауласын көгалдандыру	Табиғатқа қамқорлықты үйрету	Практикалық дағдыларды қалыптастыру	Ағаш, гүл отырғызу, күтім жасау
Экологиялық жобалар	Сирек өсімдіктерді зерттеу	Ғылыми зерттеу дағдыларын дамыту	«Менің сүйікті сирек өсімдігім» жобасы
Экскурсиялар	Табиғи ортаны бақылау	Табиғатқа сүйіспеншілікті арттыру	Қорыққа барып, сирек өсімдіктерді көру
Экологиялық акциялар	Қоғамдық жауапкершілікті дамыту	Командалық жұмыспен ұйымшылдыққа үйрету	«Ағаш егу күні», «Таза аула» акциялары
Тұқым банкіне үлес қосу	Өсімдіктердің тұқымдарын сақтау	Ғылыми тәжірибе алу, өсімдіктерді көбейту	Ботаникалық баққа тұқым тапсыру

Орта мектепте жасыл қазынаны сақтау – тек өсімдіктерді қорғау ғана емес, сонымен бірге оқушыларға табиғатты сезіну, экологиялық білім алу және практикалық дағдыларды меңгеру мүмкіндігін береді. Экологиялық білім беру мен практикалық іс-қимылдар арқылы оқушылар табиғатты қорғаудың маңызын түсініп, оны өз өмірінде қолдана алады [4].

Табиғатты сақтау және жасыл қазынаны қорғау әрбір адамның міндеті. Орта мектепте осы бағыттағы сабақтар мен іс-шаралар оқушылардың экологиялық мәдениетін қалыптастырып, болашақ ұрпаққа таза және бай табиғатты қалдыруға жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Қызыл кітабы. – Алматы: «Конжык», 2014. – 2 том (Өсімдіктер).
2. Өметов Ә.Ә. Ботаника. – Алматы: Қазақ университеті, 2013.

3. Байтенов М.С. Қазақстан флорасы және оны қорғау. – Алматы: Ғылым, 2001.
4. Ілеуова Б.К., Рахимова Г.С. Өсімдіктер экологиясы. – Алматы: 2012.

ӘОЖ 37.013.2:57

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ЖЕТІЛДІРІЛГЕН ОҚУ МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ

Кальжигитова А.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье исследуется эффективность использования усовершенствованных учебных материалов и цифровых образовательных ресурсов в процессе обучения биологии. В ходе исследования были сравнительно проанализированы учебная успеваемость учащихся, их познавательная активность и интерес к предмету на основе данных экспериментальной и контрольной групп. Полученные результаты показали, что цифровые образовательные ресурсы играют важную роль в повышении качества обучения.

This article examines the effectiveness of using improved instructional materials and digital educational resources in teaching biology. The study presents a comparative analysis of students' academic performance, cognitive activity, and interest in the subject based on data obtained from experimental and control groups. The results indicate that digital educational resources play a significant role in improving the quality of education.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық технологияларды тиімді пайдалану оқыту сапасын арттырудың маңызды факторларының бірі болып табылады. Әсіресе биология пәнін оқытуда визуализация, модельдеу және интерактивті платформаларды қолдану оқушылардың пәнді терең түсінуіне мүмкіндік береді [1].

Жетілдірілген оқу материалдарына цифрлық оқулықтар, виртуалды зертханалар, бейнематериалдар, интерактивті тапсырмалар және онлайн платформалар жатады. Бұл ресурстар білім алушылардың өзіндік жұмысын дамытуға, зерттеушілік қабілетін арттыруға ықпал етеді [2].

Зерттеудің мақсаты биологияны оқытуда жетілдірілген оқу материалдары мен цифрлық ресурстарды қолданудың тиімділігін эксперименттік тұрғыда анықтаумен айқындалады.

Міндеттері:

- Цифрлық ресурстардың оқушылардың оқу жетістігіне әсерін анықтау;
- Танымдық белсенділік деңгейін салыстыру;
- Оқушылардың пәнге қызығушылығының өзгерісін зерттеу;
- Әдістемелік ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеу 8–9 сынып оқушылары арасында жүргізілді.

- Жалпы қатысушылар саны: 100 оқушы;
- Эксперименттік топ: 50 оқушы;
- Бақылау тобы: 50 оқушы.

Қолданылған әдістер:

- Бақылау және сауалнама;
- Тест тапсырмалары;
- Педагогикалық эксперимент;
- Статистикалық талдау.

Эксперименттік топта цифрлық ресурстар (видео сабақтар, онлайн тесттер, виртуалды зертхана) қолданылды, ал бақылау тобында дәстүрлі оқыту әдістері пайдаланылды [3].

Кесте – 1. Оқу үлгерімі көрсеткіштері (%)

Деңгей	Эксперименттік топ	Бақылау тобы
Жоғары	42%	18%
Орташа	48%	52%
Төмен	10%	30%

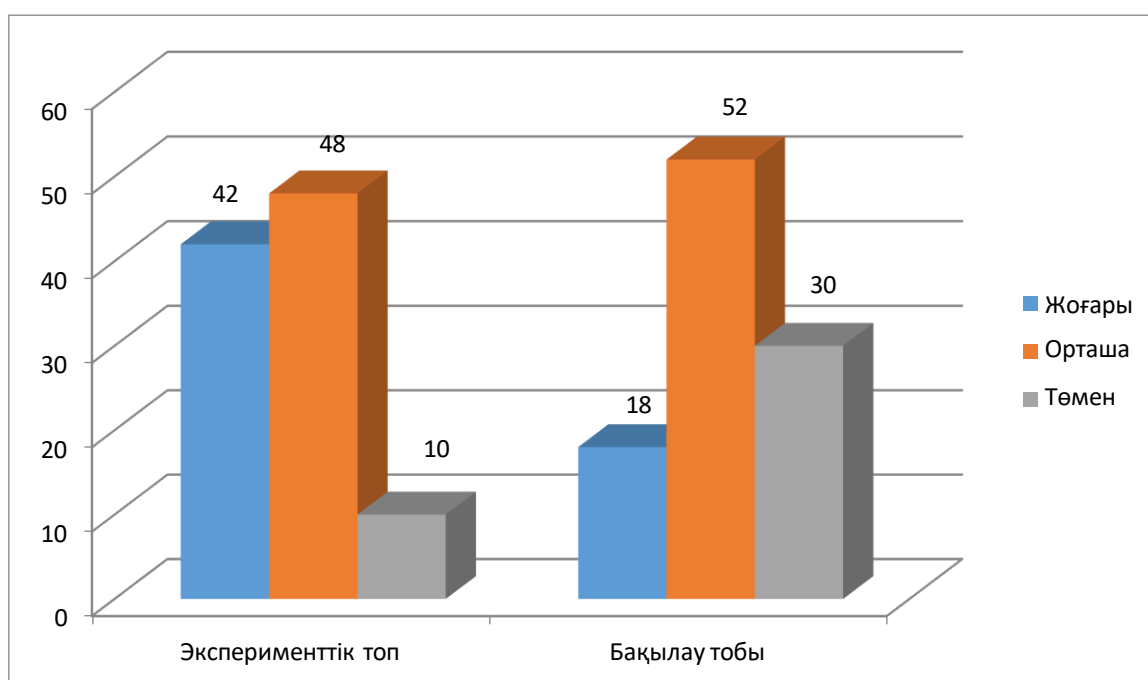


Диаграмма 1 – Оқу үлгерімінің салыстырмалы көрсеткіші

Кесте – 2. Танымдық белсенділік деңгейі

Көрсеткіш	Эксперименттік топ	Бақылау тобы
Жоғары	46%	20%
Орташа	44%	50%
Төмен	10%	30%

Кесте – 3. Цифрлық ресурстардың әсері

Әдіс түрі	Әсер деңгейі (1-5)
Виртуалды зертхана	4.8
Видео сабақтар	4.6
Онлайн тесттер	4.5

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, цифрлық ресурстарды қолдану оқушылардың оқу жетістігін айтарлықтай арттырды. Эксперименттік топта жоғары деңгей көрсеткіші екі еседен астам өсті.

Виртуалды зертханалар мен интерактивті тапсырмалар оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырып, олардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға ықпал етті [4].

Қорытынды тұжырым:

- Цифрлық ресурстарды қолдану биология пәнін оқытудың тиімділігін арттырады
- Оқушылардың танымдық белсенділігі мен қызығушылығы жоғарылайды
- Жетілдірілген оқу материалдары оқыту сапасын жақсартады.

Жүргізілген эксперименттік зерттеу нәтижелері биологияны оқыту үдерісінде жетілдірілген оқу материалдары мен цифрлық ресурстарды қолданудың жоғары тиімділігін дәлелдеді. Зерттеу барысында эксперименттік және бақылау топтарының көрсеткіштері салыстырылып, цифрлық білім беру құралдарын жүйелі түрде қолданған жағдайда оқушылардың оқу үлгерімі, танымдық белсенділігі және пәнге деген қызығушылығы айтарлықтай артатыны анықталды.

Атап айтқанда, цифрлық ресурстарды (интерактивті тапсырмалар, мультимедиялық материалдар, виртуалды зертханалар) пайдалану оқу материалын көрнекі әрі түсінікті жеткізуге мүмкіндік беріп, күрделі биологиялық ұғымдарды меңгеруді жеңілдетеді. Сонымен қатар, оқушылардың өзіндік жұмыс жасау дағдылары, зерттеушілік қабілеттері және сыни ойлауы дамиды [5].

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, дәстүрлі оқыту әдістерімен салыстырғанда цифрлық технологияларды кіріктіре қолдану оқыту сапасын арттырып қана қоймай, білім алушылардың оқу мотивациясын күшейтеді және білімді ұзақ мерзімді есте сақтауға ықпал етеді.

Осыған байланысты, биология пәнін оқытуда цифрлық білім беру ресурстарын кеңінен енгізу, оларды оқу бағдарламасына жүйелі түрде интеграциялау және мұғалімдердің цифрлық құзыреттілігін арттыру білім беру сапасын жақсартудың негізгі бағыттарының бірі болып табылады.

Жалпы алғанда, жүргізілген зерттеу нәтижелері цифрлық технологиялар мен жетілдірілген оқу материалдарын тиімді қолдану арқылы оқушылардың жан-жақты дамуына, ғылыми дүниетанымының қалыптасуына және білім сапасының артуына қол жеткізуге болатынын дәлелдейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қожахметова, К. Ж. Педагогика негіздері. – Алматы: Білім, 2020.
2. Сулейменов, А. С. Білім берудегі инновациялық технологиялар. – Астана: Фолиант, 2021.

3. Жұмабаева, А. Қ. Цифрлық білім беру ресурстарын қолданудың тиімділігі // Білім берудегі инновациялар. – 2022. – №2. – Б. 33–39.
4. Аймауытов, Ж. Психология. – Алматы: Рауан, 2018.
5. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Жалпы орта білім берудің мемлекеттік стандарты. – Астана, 2020.

ОӘЖ 591.3.044

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖАҢАШЫЛДЫҚТАР МЕН ӨЗЕКТІ ПРОБЛЕМАЛАР

Куанышова С.Е.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются развитие современного преподавания биологии в свете цифровизации образования, использование информационно-коммуникационных технологий, цифровых лабораторий, виртуальных симуляций, интерактивных платформ и онлайн-ресурсов. Междисциплинарный подход (STEM/STEAM). Проблемы обновления содержания курса в связи с развитием генетики, биотехнологии и экологии, что позволит повысить качество образования и сформировать научное мировоззрение учащихся.

Summary: The article examines the development of modern biology teaching in the context of the digitalization of education, including the use of information and communication technologies, digital laboratories, virtual simulations, interactive platforms, and online resources. It highlights the importance of an interdisciplinary approach (STEM/STEAM). The paper also addresses the challenges of updating course content in response to advances in genetics, biotechnology, and ecology, which contributes to improving the quality of education and fostering students' scientific worldview.

«Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлыңғыр болмайды» дегендей, жас ұрпаққа сапалы, мән-мағыналы, өнегелі тәрбие мен білім беру-бүгінгі күннің басты талабы. Жаратылыстану пәндеріне арналған оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары оқушылардан шынайы проблемаларды анықтап зерттей білуді талап етеді. Негізінен жаңартылған білім жүйесі құзыреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама.

Қазіргі таңда оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Сабақта қолданылған жаңа технологиялардың өзі әрбір мұғалімнің шеберлігіне байланысты әрқалай жүзеге асырылуы мүмкін [1].

Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау; тәжірибе жүзінде білім, біліктілік дағдыларын қалыптастыру; оқыту мен оқуда АКТ пайдалану; коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу; оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай білім беру; шығармашылық тапсырмалар орындату арқылы қабілеттерін арттыру; ойлау, есте сақтау қабілеттерін өз ойын қорытуға дағдыландыру. Жаңа технологияларды күнделікті сабақ процесінде пайдалану үшін, әр мұғалім өзінің алдында отырған

оқушылардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, өзінің шеберлігіне байланысты таңдап алуға болады [2].

Үстірт білім оқушыға қазіргі әлемде жетістікке жету үшін қажетті сын тұрғысынан ойлау, рефлексия және басқа да дағдыларын, алған білімін қолдануына кері әсерін тигізеді. Оқушылар білімді толықтай меңгеру үшін ақпаратты енжар қабылдамай, сабаққа белсенді қатысуы керек. Оқушыларға алған білімдерімен жұмыс істеуге, оны әрі қарай өңдеп, өз дағдыларын арттыруға мүмкіндік беретін жаттығу орындауға мүмкіндік беру аса маңызды болып табылады. Елдің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету үшін мектеп табалдырығынан бастап-ақ білім мен ғылымды ықпалдастырып, ғылыми ойлау қабілетін дамыту қажет.

Мұғалімнің негізгі міндеті оқуды тәжірибелік дағдыларға, білімді қолдану, жеке жобаларын іске асыру қабілетіне бағдарлау болып табылады.

Жеке, жұптық, топтық және ұжымдық жұмыс сабақтың барлық түрлеріне ортақ нысан болып табылады. Биология сабақтарында ғылыми тәжірибе жүргізген кезде көптеген өзекті ақпаратты табуға мүмкіндік беретіндіктен, жаңа технологиялық құрылғылардың маңызы зор.

Заманауи компьютерлік бағдарламалар зертханалық жұмысты модельдеуге мүмкіндік береді [3].

Ақпараттық технологиялардың ерекшеліктерінің бірі – оқушыларды зерттеушілік баяндама жазуға, топта жұмыс істеуге және ғылыми этиканы игеруге үйретудің жаңа тәсілдерін ұсынатындығы. Биологияны электронды ресурстардың көмегімен оқитын оқушылар бұндай нұсқаулықты мұғалімдерден алған кездегіге қарағанда, тәжірибені аяқтауға азырақ уақыт жұмсайды.

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесіне қойылатын талаптар күн сайын артып келеді. Әлемдік білім кеңістігінде оқушылардың тек пәндік білімін ғана емес, сонымен қатар сыни ойлау, шығармашылық, зерттеушілік және практикалық дағдыларын қалыптастыру басты назарға алынуда. Осыған байланысты дәстүрлі оқыту тәсілдерін жаңаша технологиялармен толықтыру қажеттілігі туындап отыр. Солардың бірі – соңғы жылдары кеңінен қолданысқа еніп келе жатқан STEAM технологиясы.

STEAM технологиясының басты ерекшелігі – пәндерді жеке-жеке емес, біртұтас жүйе ретінде қарастыруында. Мұнда оқушылар нақты бір мәселені шешу барысында бірнеше пәннің білімін қатар қолданады. Бұл өз кезегінде олардың сыни ойлау қабілетін дамытып, білімді саналы түрде меңгеруіне ықпал етеді. STEAM технологиясының компоненттеріне тоқталатын болсақ – STEAM технологиясы бес негізгі компоненттен тұрады:

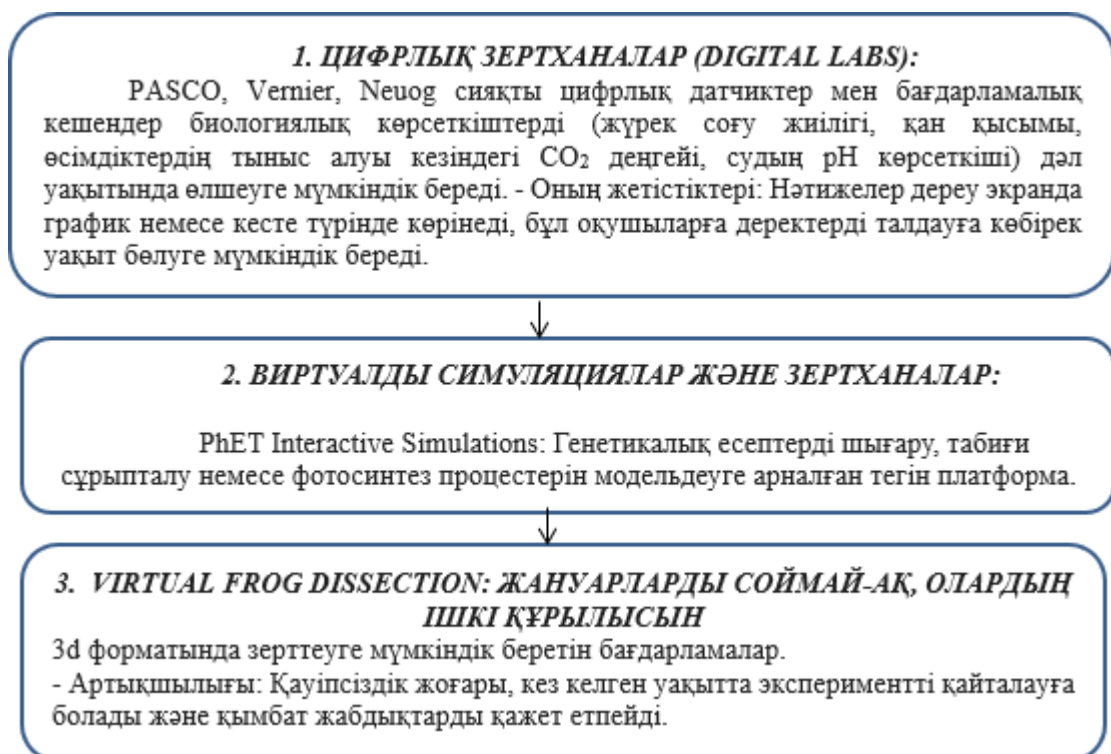
Кесте-1. STEAM технологиясы

Science (Ғылым)	табиғат құбылыстары мен заңдылықтарын зерттеуге бағытталған. Химия пәні осы компоненттің негізгі бөлігін құрайды. Оқушылар химиялық реакциялар, заттардың қасиеттері мен құрылымын тәжірибе және зерттеу арқылы меңгереді.
Technology (Технология)	ғылыми білімді практикада қолдануға мүмкіндік беретін құралдар мен цифрлық ресурстарды пайдалануды қамтиды. Химияны оқытуда бұл

	виртуалды зертханалар, симуляциялар, цифрлық платформалар мен заманауи зертханалық құралдар арқылы жүзеге асады.
Engineering (Инженерия)	мәселені шешудің практикалық жолдарын жобалау және құрастырумен байланысты. Химия сабақтарында инженерлік ойлау оқушылардың тәжірибелерді жоспарлау, реакция барысын модельдеу және нәтижелерді оңтайландыру дағдыларын қалыптастырады.
Art (Өнер)	шығармашылық пен эстетикалық ойлауды дамытуды көздейді. Бұл компонент оқушылардың қиялын дамытып, химиялық үдерістерді креативті түрде түсіндіруге мүмкіндік береді. Мысалы, молекулалардың модельдерін жасау, постерлер, презентациялар дайындау арқылы оқушылар шығармашылық қабілеттерін жетілдіреді.
Mathematics (Математика)	есептеу, талдау және логикалық ойлауды дамытатын маңызды компонент. Химияда математикалық есептеулер реакция теңдеулерін теңестіру, концентрацияны есептеу және эксперимент нәтижелерін өңдеу барысында қолданылады.

Қорытындылай келе, STEAM технологиясы – білім берудің заманауи талаптарына сай келетін, оқушылардың ғылыми дүниетанымын, практикалық дағдыларын және шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталған тиімді оқыту технологиясы. Химия және биология пәнін оқытуда STEAM технологиясының теориялық негіздерін меңгеру оны тәжірибеде тиімді қолдануға мүмкіндік береді [4].

Биология сабақтарында инновациялық технологияларды (цифрлық зертханалар, виртуалды симуляциялар) қолдану арқылы зертханалық жұмыстарды орындаудың оқу процесінде атқаратын маңызы үлкен.



Сызбанұсқа 1. Биология сабақтарында инновациялық технологияларды

Бұл сипаттамаларды (промпттарды) сурет генерациялайтын нейрожелілерде (мысалы, Midjourney, DALL-E 3 немесе Stable Diffusion) қолдануға болады [5].

Қазіргі уақытта мектептерде білім беру процесін цифрландыру мақсатында әртүрлі бағыттағы платформалар қолданылады. Олар оқушылардың білім алуын жеңілдетіп, мұғалімдердің жұмысын автоматтандыруға көмектеседі.

Төменде мектептерде жиі қолданылатын оқыту платформаларының түрлері мен олардың сипаттамалары берілген:

Кесте-2. Мектептегі оқыту платформаларының жіктелуі

Платформа түрі	Мысалдар	Негізгі қызметі мен сипаттамасы	Қолдану мақсаты
Басқару жүйелері (LMS)	Kundelik.kz, EduPage	Электрондық журналдар, күнделіктер және сабақ кестесін жүргізуге арналған.	Сабақ үлгерімін бағалау, үй тапсырмасын беру, ата-анамен байланыс.
Мазмұндық платформалар	BilimLand, OnlineMektep	Интерактивті бейнесабақтар, тапсырмалар және дайын оқу материалдарының базасы.	Жаңа ақырыпты меңгеру, бекіту жаттығуларын орындау.
Ынтымақтастық платформалары	Google Classroom, Microsoft Teams	Мұғалім мен оқушы арасындағы кері байланыс, файлдармен алмасу және топтық жұмыс.	Қашықтан оқыту, жобалық жұмыстарды ұйымдастыру.
Бейнебайланыс құралдары	Zoom, Google Meet	Нақты уақыт режимінде онлайн сабақтар мен конференциялар өткізу.	Синхронды (тікелей эфирдегі) сабақтар мен жиналыстар.
Пәндік және арнайы платформалар	Qalan.kz, CodiPlay, Khan Academy	Математика, бағдарламалау сияқты нақты пәндерге арналған тереңдетілген тренажерлер.	Пәндік дағдыларды (мысалы, логика, код жазу) дамыту.
Жасанды интеллект (ЖИ) платформалары	Qazaq Digital Mektebi, Ekitap.kz (AI)	Жекеленген оқу жоспарын құруға және AI репетитор көмегіне негізделген жаңа жүйелер.	Білім алуды жеке оқушының қарқынына бейімдеу (2026 жылғы тренд).

2026 жылғы жаңашылдықтар: Биылғы жылы (2026) Қазақстанда білім беру платформаларын біріктіретін QazTech бірыңғай бұлтты платформасы іске қосылуда. Бұл барлық электрондық күнделіктер мен оқу ресурстарының бір жүйеде жұмыс істеуіне және мұғалімдердің есеп беру жұмысын жеңілдетуге бағытталған.

Химия және биология пәндерін оқыту барысында кестедегі көрсетілген платформаларды қолдану оң нәтиже береді. Олар:

Кесте-3. Платформаларды қолдану ерекшеліктері

Платформа атауы	Негізгі бағыты	Қызметі мен білім берудегі маңызы
AR Code	Толықтырылған шынайылық (AR)	QR-кодтар арқылы AR мазмұнын көрсету. Оқулықтағы суретті телефонмен сканерлегенде, оның үстінен 3D модельдер немесе бейнероликтер пайда болады.
Object Capture	3D Сканерлеу / Фотограмметрия	Кәдімгі заттардың фотосуреттерінен жоғары сапалы 3D модельдер жасау технологиясы. Оқушылар тарихи жәдігерлерді немесе биологиялық нысандарды цифрлық форматқа көшіре алады.
JeopardyLabs	Ойын арқылы оқыту (Геймификация)	«Своя игра» (Jeopardy) үлгісіндегі викториналар жасауға арналған сервис. Өтілген тақырыпты бекіту және қайталау сабақтарына өте тиімді.
ARLOOPA	AR Визуализация	Дайын AR нысандарының үлкен базасы бар мобильді қосымша. Физика, химия, астрономия және биология пәндеріндегі күрделі процестерді (мысалы, атом құрылысы, планеталар) 3D форматында көруге мүмкіндік береді.
Merge Cube (MERJI)	Тактильді AR технологиясы	Арнайы текше (куб) арқылы қолда ұстап тұруға болатын 3D нысандармен жұмыс істеу. Мысалы, адамның жүрегін немесе жер шарын «қолда ұстап» тұрып, жан-жағынан зерттеуге болады.
Canva	Графикалық дизайн	Презентациялар, постерлер, инфографика және сабақ жоспарларын жасау. Қазіргі уақытта жасанды интеллект (Magic Design) арқылы мәтіннен сурет немесе дайын дизайн жасау мүмкіндігі қосылған.
Gamma AI	ЖИ презентациялар	Жасанды интеллект көмегімен бір сөйлемнен (промпт) толыққанды презентация, веб-сайт немесе құжат жасау. Мұғалімдерге сабаққа дайындалу уақытын 10 есеге қысқартуға көмектеседі.

Платформаларға қысқаша түсініктеме

1. AR және 3D технологиялары (AR Code, Object Capture, ARLOOPA, Merge)

Бұл құралдар «көру арқылы оқу» принципін жүзеге асырады. Мысалы, Object Capture технологиясын қолданып, оқушылар мектеп мұражайындағы жәдігердің 3D моделін жасап, оны AR Code арқылы бүкіл сыныпқа көрсете алады. Бұл оқушылардың зерттеушілік қабілетін арттырады.

2. Ойын және Интерактив (JeopardyLabs)

JeopardyLabs платформасында мұғалімдер алдын ала сұрақтар дайындайды. Оқушылар топқа бөлініп, ұпай жинау арқылы жарысады. Бұл сабақтағы бәсекелестікті арттырып, материалдың есте сақталуын жақсартады.

3. Жасанды интеллект және Дизайн (Canva, Gamma)

Егер бұрын презентация жасауға бірнеше сағат кетсе, Gamma AI арқылы тақырыпты жазсаңыз жеткілікті — жүйе слайдтарды, суреттерді және мәтінді өзі құрастырып береді. Canva болса, оқушыларға креативті жұмыс істеуді үйрететін таптырмас құрал.

2026 жылғы тренд: Қазіргі таңда білім берудегі басты бағыт — «Жекеленген оқыту». Бұл платформалардың барлығы дерлік жасанды

интеллектімен интеграцияланған, яғни олар әр оқушының деңгейіне қарай тапсырмаларды бейімдей алады.

Қазіргі білім беру жүйесінің маңызды аспектілерінің бірі — оқулықтардың сапасы мен олардың білім беру үдерісіне әсері. Биология пәні оқулықтары оқушылардың ғылым мен табиғат туралы білімдерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Жаңа заманғы оқулықтар білім беру сапасын арттырып, оқушылардың биологияға деген қызығушылығын арттыруға, олардың ғылыми ойлау дағдыларын дамытуға көмектеседі. Осыған байланысты, биология пәні оқулықтарының құрылымы мен мазмұнының ерекшеліктерін талдау өте маңызды.

Биология пәнінің оқыту сапасын арттыру үшін қазіргі заманғы оқулықтардың тиімділігі мен ерекшеліктерін зерттеу қажет. Сондықтан биология оқулықтарын жақсарту мен жаңарту мәселесі бүгінгі күннің өзекті тақырыбы болып табылады.

Оқулықтардың құрылымы мен мазмұны қазіргі уақыт талабына сай өзгеріп, жаңа технологиялар мен әдістерді енгізуді талап етеді. Биология пәні бойынша оқулықтарды жаңарту процесі ғылымның дамуын ескере отырып жүзеге асуда. Биология оқулығында мәтіндер ғана емес, түрлі көрнекі құралдар, графикалық элементтер, бейнемазмұндар мен интерактивті тапсырмалар да пайдаланылады. Бұл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, білімді терең меңгеруіне көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі

1. Государственный общеобязательный стандарт высшего образования 2018 года
2. Қуатбекова, М. Қ. (2020). Биология оқыту әдістемесі. Алматы: Мектеп.
3. Жұмабаева, Г. Ә. (2019). Қазіргі заманғы білім беру технологиялары. Нұр-Сұлтан: Еуразия университеті баспасы.
4. Сүлейменова, Т. М. (2018). Оқулықтардың тиімділігі мен оларды қолдану. Алматы: Арман-ПВ.
5. Ахметов, Б. А. (2021). Биология пәнінде жаңа оқулықтарды қолдану әдістемесі. Шымкент: ОҚМПУ баспасы.

ӘОЖ 37.016:57:004.8

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ОҚЫТУ САПАСЫНА ӘСЕРІН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ

Куантай Ж.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье экспериментально исследуется влияние применения технологий искусственного интеллекта (ИИ) на качество обучения на уроках биологии. Исследование проводилось среди учащихся 8-х классов. В экспериментальной группе использовались цифровые инструменты на основе ИИ (адаптивная система тестирования, виртуальные лаборатории), тогда как в контрольной группе применялись традиционные методы обучения. Результаты исследования показали, что учебные достижения, интерес к предмету и

познавательная активность учащихся экспериментальной группы статистически значимо повысились. Сравнительный анализ подтвердил эффективность технологий ИИ в повышении качества образования.

The article experimentally examines the impact of applying artificial intelligence (AI) technologies on the quality of biology education. The study was conducted among 8th-grade students. In the experimental group, AI-based digital tools (an adaptive testing system and virtual laboratories) were used, while traditional teaching methods were applied in the control group. The research findings showed that the academic performance, interest in the subject, and cognitive engagement of students in the experimental group increased statistically significantly. Comparative analysis confirmed the effectiveness of AI technologies in improving the quality of education.

Қазіргі білім беру жүйесінде цифрлық трансформация үдерісі қарқынды дамуда. Соның ішінде жасанды интеллект (ЖИ) технологиялары оқыту үдерісін жекелендіру, оқу материалын визуализациялау және оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру құралы ретінде кеңінен қарастырылуда. Биология пәні – күрделі ұғымдар мен үдерістерді қамтитын пән болғандықтан, ЖИ технологияларын қолдану оның мазмұнын тиімді меңгеруге мүмкіндік береді.

Зерттеудің мақсаты – биология сабақтарында жасанды интеллект технологияларын қолданудың оқыту сапасына әсерін эксперименттік жолмен анықтау. Зерттеу болжамы негізінде егер биология сабақтарында ЖИ технологиялары жүйелі түрде қолданылса, онда оқушылардың білім сапасы мен танымдық белсенділігі дәстүрлі оқытуға қарағанда жоғары болады.

Зерттеу барысында биология сабақтарында жасанды интеллект технологияларын қолданудың оқыту сапасына әсерін анықтауға бағытталған ғылыми-педагогикалық әдістер кешені қолданылды.

Теориялық әдістер. Зерттеу мәселесіне қатысты отандық және шетелдік ғылыми еңбектерге сыни талдау және жүйелі шолу жүргізілді. Бұл әдістер жасанды интеллект технологияларын білім беру үдерісінде қолданудың теориялық негіздерін, педагогикалық мүмкіндіктерін және бұрынғы зерттеулердегі нәтижелерді саралауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, биология пәнін оқытудағы цифрлық технологиялардың тиімділігіне қатысты ғылыми тұжырымдамалар талданды [1].

Эмпирикалық әдістер. Зерттеу барысында педагогикалық эксперимент ұйымдастырылып, бақылау және эксперименттік топтар құрылды. Оқу жетістіктерін анықтау мақсатында алдын ала және қорытынды тестілеу жүргізілді. Сонымен қатар, оқушылардың танымдық белсенділігі мен пәнге қызығушылық деңгейін айқындау үшін бақылау, сауалнама және диагностикалық тапсырмалар қолданылды. Бұл әдістер сапалық және сандық деректерді жинауға мүмкіндік берді [2].

Статистикалық әдістер. Эксперимент нәтижесінде алынған мәліметтер математикалық және статистикалық өңдеуден өткізілді. Сандық көрсеткіштерге салыстырмалы талдау жасалып, пайыздық өсім динамикасы анықталды. Нәтижелердің сенімділігін тексеру үшін Стьюденттің t-критерийі қолданылды ($p < 0.05$). Бұл зерттеу нәтижелерінің ғылыми негізділігін және айырмашылықтардың статистикалық мәнділігін айқындауға мүмкіндік берді [3].

Зерттеу жұмысы квазиэксперименттік әдіс негізінде жүргізілді. Экспериментке 8-сыныптың 120 оқушысы қатысты. Олар екі топқа бөлінді: *Эксперимент тобы (60 оқушы)* – сабақ барысында жасанды интеллект элементтері (интерактивті платформалар, адаптивті тестілеу, виртуалды модельдеу, цифрлық ассистенттер) қолданылды. *Бақылау тобы (60 оқушы)* – дәстүрлі оқыту әдістері пайдаланылды. Зерттеу барысында келесі көрсеткіштер бағаланды:

1. Оқу үлгерімі (бақылау және қорытынды тест нәтижелері);

2. Материалды меңгеру деңгейі (тақырыптық тапсырмалар мен талдау жұмыстары арқылы).

Алынған мәліметтер пайыздық көрсеткіштер арқылы салыстырмалы талдаудан өткізілді.

Эксперимент нәтижелері бойынша төмендегідей көрсеткіштер анықталды:

Эксперимент тобында оқу үлгерімі 60%-дан 82%-ға дейін өсіп, өсім көрсеткіші +22% құрады. Бақылау тобында 59%-дан 78%-ға дейін өсіп, өсім +19% болды.

Бұл көрсеткіштер эксперимент тобында өсімнің жоғары екенін көрсетеді. ЖИ технологияларын қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, білім сапасының айтарлықтай жақсаруына ықпал еткен.

- Эксперимент тобында материалды меңгеру көрсеткіші 63%-ды құрады.
- Бақылау тобында бұл көрсеткіш 59%-ды құрады.

Оқу үлгерімінің 3%-ға артық өсуі және материалды меңгерудің 4%-ға жоғары болуы ЖИ технологияларының дәстүрлі әдістерге қарағанда тиімді екенін дәлелдейді.

Кесте 1. Зерттеудің салыстырмалы талдауы

Көрсеткіш	Эксперимент тобы	Бақылау тобы	Айырмашылық
Оқу үлгерімі	+22%	+19%	+3%
Материалды меңгеру	63%	59%	+4%

Салыстырмалы талдау нәтижесінде:

- Эксперимент тобында барлық көрсеткіштер жоғары;
- ЖИ технологиялары оқушылардың танымдық белсенділігін арттырған;
- Көрнекілік, интерактивтілік және жекелендірілген кері байланыс оқыту тиімділігін күшейткен.

Зерттеу нәтижелері биология сабақтарында жасанды интеллект технологияларын қолдану оқыту сапасын арттыратынын көрсетеді. Әсіресе оқу үлгерімі мен материалды меңгеру деңгейінің өсуі ЖИ құралдарының тиімділігін дәлелдейді.

Осыған байланысты, биология пәнін оқытуда жасанды интеллект элементтерін жүйелі түрде енгізу білім сапасын арттырудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады.



Сурет 1. Жасанды интеллект және дәстүрлі әдісті қолдану көрсеткіштері

Ұсынылған диаграмма биология сабақтарында жасанды интеллект (ЖИ) технологияларын қолданудың оқыту сапасына әсерін анықтауға бағытталған эксперименттік зерттеу нәтижелерін көрсетеді. Салыстырмалы талдау нәтижесінде эксперимент тобындағы барлық көрсеткіштердің жоғары екендігі анықталды. Жасанды интеллект технологияларын қолдану келесі педагогикалық артықшылықтарды қамтамасыз етті:

- оқу үдерісін жекелендіру;
- жедел кері байланыс беру;
- күрделі биологиялық үдерістерді визуализациялау;
- оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыру;
- танымдық белсенділікті күшейту.

Эксперимент барысында оқушылардың тапсырмаларды орындау жылдамдығы мен дербес жұмыс жасау қабілеті де артқаны байқалды. Жүргізілген эксперименттік зерттеу нәтижелері биология сабақтарында жасанды интеллект технологияларын қолдану оқыту сапасының артуына оң әсер ететінін көрсетті.

Эксперимент тобының нәтижелері бақылау тобымен салыстырғанда жоғары болғандықтан, ЖИ құралдарын биология пәнін оқыту үдерісіне жүйелі түрде енгізу ұсынылады. Дәстүрлі зертханалық тәжірибелер айтарлықтай ресурстар мен уақытты қажет етеді. ЖИ технологияларына негізделген виртуалды зертханалар білім алушыларға нақты уақыт режимінде биологиялық процестерді бақылай алатын интерактивті ортада эксперименттер жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл әсіресе генетика, биохимия және экология сияқты күрделі тақырыптарды зерттеуде пайдалы [4].

Зерттеу мақсаттарына сәйкес биология сабақтарында жасанды интеллект технологияларын қолдануды жүйелі талдау және білім алушылардың жасанды интеллектті оқу процесінде қолдану перспективаларын бағалау оны білім беруде қолданудың артықшылықтары мен шектеулері анықталды. Сауалнамаға қатысушылардың жауаптарына сәйкес, жасанды интеллект технологиялық

инновацияларды адами факторлармен теңестіретін білім беру ортасын құрудың негізгі факторы болып табылады. Жасанды интеллект жекелендірілген оқу жоспарлары мен тиімді қолдану арқылы білім беруде төңкеріс жасау мүмкіндігіне ие. Алайда, осы артықшылықтарды толық пайдалану үшін жасанды интеллект технологиялары, оның мүмкіндіктері мен шектеулерін ескере отырып, жауапкершілікпен біріктірілуі керек [5]. Сонымен қатар, жасанды интеллектті оқытудың дәстүрлі әдістерімен бірге қолдану керек екенін есте ұстаған жөн. Мұғалімнің рөлі шешуші болып қала береді, әсіресе мотивациялық және қолдау көрсететін оқу ортасын құруда. Зерттеу сонымен қатар биология пәнін оқытуда жасанды интеллектті қолданудың тиімді әдістері мен стратегияларын әзірлеу үшін қосымша зерттеулер жүргізу қажеттілігін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Сейдахметов, Н.Л., Қалиева, А.К. Білім беру жүйесін цифрландыру жағдайындағы педагогтің кәсіби құзыреттілігі. Қазақстанның ғылымы мен өмірі, №3(141), 2020, 156–160.
2. Әбдіғаппарова, С.М. Жасанды интеллект негізінде білім беру процесін ұйымдастырудың педагогикалық мүмкіндіктері. Педагогика және психология, №4(45), 2021, 22–29.
3. Құрманова, Г.Т. Биология сабақтарында цифрлық білім беру ресурстарын тиімді пайдалану жолдары. Қазақстан жоғары мектебі, №2, 2022, 78–84.
4. Жүсіпов, Е.Б. Жалпы білім беретін мектептерде STEM және цифрлық технологияларды енгізу мәселелері. Білім беру жүйесіндегі инновациялар, №1, 2023, 34–40.
5. Төлегенова, А.Ж. Оқушылардың танымдық белсенділігін арттыруда интерактивті технологиялардың рөлі. ҚазҰПУ хабаршысы. Педагогика сериясы, №3(67), 2021, 112–118.

ӘОЖ 37.016:57:004

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ОҚУШЫЛАР БЕЛСЕНДІЛІГІНЕ ӘСЕРІН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ

Мутали Ф.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается влияние применения современных педагогических методов в обучении биологии на учебную активность учащихся. В ходе исследования были сравнительно проанализированы познавательная активность учащихся, их интерес к предмету и учебные результаты на основе данных экспериментальной и контрольной групп. Полученные результаты подтверждают эффективность использования современных методов обучения.

This article examines the impact of applying modern pedagogical methods in teaching biology on students' learning activity. The study involved a comparative analysis of students' cognitive engagement, interest in the subject, and academic performance based on experimental and control groups. The findings confirm the effectiveness of using modern teaching methods.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың белсенділігін арттыру – негізгі міндеттердің бірі болып табылады. Дәстүрлі оқыту әдістері көбінесе білімді дайын күйінде беруге бағытталса, заманауи әдістер оқушының өзіндік ізденісін, сыни ойлауын және шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған.

Биология пәні – тәжірибеге, бақылауға және зерттеуге негізделген ғылым болғандықтан, оны оқытуда инновациялық әдістерді қолдану ерекше маңызға ие. Осыған байланысты, зерттеудің мақсаты – биология сабақтарында заманауи әдістерді қолданудың оқушылар белсенділігіне әсерін эксперименттік тұрғыда анықтау [1].

Зерттеу жұмысы 2025–2026 оқу жылында жүргізілді. Экспериментке жалпы 40 оқушы қатысты:

- Эксперименттік топ – 20 оқушы;
- Бақылау тобы – 20 оқушы.

Зерттеуге параллель екі сынып (мысалы, 8 «А» және 8 «Б») қатысады:

- Бақылау тобы (8 «А»): Сабақтар дәстүрлі әдістермен жүргізіледі.
- Эксперименттік топ (8 «Б»): Сабақтар заманауи әдістерді қолданумен жүргізіледі.

Кесте 1. Экспериментті өткізу кезеңдері

Кезең	Мазмұны	Мерзімі
1. Анықтаушы кезең	Оқушылардың биология пәніне деген бастапқы белсенділігін, уәждемесін және білім деңгейін анықтау (сауалнама, тест). Екі топтың бастапқы көрсеткіштерін салыстыру.	1-2 апта
2. Қалыптастырушы кезең	Эксперименттік топта биология сабақтарында заманауи әдістерді (мысалы, виртуалды зертханалар, жобалық жұмыс, интерактивті ойындар) жүйелі түрде енгізу. Бақылау тобында дәстүрлі оқытуды жалғастыру.	1-2 тоқсан
3. Бақылау кезеңі	Эксперимент аяқталғаннан кейін екі топта да қайтадан диагностика (сауалнама, тест, бақылау) жүргізу. Алынған нәтижелерді салыстырмалы түрде талдау.	1-2 апта

Кесте 2. Оқушылар белсенділігін бағалау критерийлері

Критерийлер	Көрсеткіштер	Диагностика әдістері
Мотивациялық	Пәнге деген қызығушылық, сабаққа қатысуға ынта, білім алудың маңыздылығын түсіну.	Сауалнама (мысалы, Лукьянованың уәждемені анықтау әдістемесі), бақылау.
Танымдық белсенділік	Сабақта сұрақтар қою, талқылауларға қатысу, қосымша ақпарат іздеу, тапсырмаларды өздігінен орындауға ұмтылу.	Педагогикалық бақылау (сабақ картасы), өзін-өзі бағалау парақтары.
Нәтижелік (Білім деңгейі)	Тақырыпты меңгеру сапасы, биологиялық ұғымдарды түсіну, алған білімді практикада қолдана алу.	Тестілеу, бақылау жұмыстары, зертханалық жұмыстардың нәтижелері.

Қолданылған әдістер:

- Бақылау;

- Сауалнама;
- Тестілеу;
- салыстырмалы талдау;
- статистикалық өңдеу.

Эксперимент кезеңдері:

1. Диагностикалық кезең – бастапқы деңгей анықталды;
2. Қалыптастыру кезеңі – заманауи әдістер енгізілді;
3. Қорытынды кезең – нәтижелер салыстырылды.

Қолданылған заманауи әдістер:

- топтық жұмыс;
- жобалық әдіс;
- цифрлық технологиялар (презентация, онлайн тест);
- кейс-стади;
- проблемалық оқыту.

Эксперимент басында екі топтың көрсеткіштері шамалас болды. Қалыптастыру кезеңінен кейін айтарлықтай айырмашылық байқалды.

Кесте 3. Оқушылардың белсенділік деңгейінің өзгеруі (%)

Деңгей	Бақылау тобы (бастапқы)	Бақылау тобы (соңғы)	Эксперименттік топ (бастапқы)	Эксперименттік топ (соңғы)
Жоғары	20%	25%	22%	45%
Орта	50%	55%	48%	40%
Төмен	30%	20%	30%	15%

Зерттеу нәтижелері бойынша құрылған диаграммада эксперименттік топтағы жоғары деңгейлі белсенділік көрсеткіші айқын өскені байқалады. Бастапқы кезеңде бұл көрсеткіш 22% болса, қорытынды кезеңде 45%-ға жеткен. Ал төмен деңгейдегі оқушылар саны 30%-дан 15%-ға дейін азайған.

Бақылау тобында да аздаған өзгерістер болғанымен, олар айтарлықтай емес. Бұл дәстүрлі әдістердің тиімділігі төмен екенін көрсетеді.

Кесте 4. Пәнге қызығушылық көрсеткіштері

Көрсеткіш	Бақылау тобы	Эксперименттік топ
Қызығушылық артты	30%	70%
Өзгеріс жоқ	50%	20%
Қызығушылық төмен	20%	10%

Эксперименттік топтағы оқушылардың 70%-ы пәнге қызығушылығы артқанын көрсетті. Бұл заманауи әдістердің мотивациялық әсерін дәлелдейді.

Кесте 5. Оқу үлгерімі нәтижелері

Баға	Бақылау тобы	Эксперименттік топ
5	25%	50%
4	45%	35%
3	30%	15%

Эксперименттік топта «5» бағасы екі есе артқан. Бұл оқыту сапасының жақсарғанын көрсетеді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, заманауи оқыту әдістерін қолдану:

- оқушылардың сабаққа белсенді қатысуын арттырады;
- өздігінен білім алу дағдыларын дамытады;
- пәнге деген қызығушылықты күшейтеді;
- оқу нәтижелерін жақсартады.

Әсіресе топтық жұмыс пен цифрлық технологиялар оқушылардың ынтасын арттыруда тиімді құрал болып табылады [2].

Эксперимент нәтижелері биологияны оқытуда заманауи әдістерді қолданудың жоғары тиімділігін дәлелдеді. Оқушылардың белсенділігі, қызығушылығы және оқу үлгерімі айтарлықтай артты.

Сондықтан білім беру процесінде:

- инновациялық әдістерді жүйелі түрде енгізу;
- цифрлық технологияларды кеңінен қолдану;
- оқушыға бағытталған оқыту моделін дамыту маңызды болып табылады.

Жүргізілген эксперименттік зерттеу нәтижелері биология пәнін оқытуда заманауи педагогикалық әдістер мен технологияларды жүйелі түрде қолданудың оқушылардың оқу белсенділігіне, танымдық қызығушылығына және білім сапасына оң әсер ететінін айқын көрсетті. Эксперименттік топтағы көрсеткіштердің айтарлықтай жоғарылауы заманауи әдістердің дәстүрлі оқыту тәсілдеріне қарағанда тиімді екенін дәлелдейді [3].

Атап айтқанда, зерттеу барысында топтық жұмыс, жобалық оқыту, проблемалық жағдаяттар құру және цифрлық ресурстарды пайдалану оқушылардың сабаққа белсенді қатысуын арттырып қана қоймай, олардың өздігінен білім алу, ақпаратты талдау, салыстыру және қорытынды жасау дағдыларын дамытуға ықпал етті. Сонымен қатар, оқушылардың пәнге деген ішкі мотивациясы күшейіп, оқу үдерісіне деген жауапкершілігі артқаны байқалды.

Зерттеу нәтижелері бойынша эксперименттік топта жоғары деңгейлі белсенділік көрсеткішінің өсуі және төмен деңгейдегі оқушылар санының азаюы білім берудің сапалық өзгерістерге ұшырағанын көрсетеді. Бұл өз кезегінде оқыту процесінде оқушының жеке тұлғалық ерекшеліктерін ескеру, сараланған және белсенді әдістерді қолдану қажеттілігін айқындайды [4].

Сонымен қатар, алынған нәтижелер заманауи әдістердің тек білім берумен шектелмей, оқушылардың коммуникативтік дағдыларын, сыни ойлау қабілетін және шығармашылық әлеуетін дамытуда маңызды рөл атқаратынын көрсетті. Бұл қазіргі білім беру жүйесінің басты талаптарының бірі болып табылады [5].

Жалпы алғанда, зерттеу қорытындылары биология пәнін оқытуда заманауи әдістерді тиімді қолдану білім алушылардың жан-жақты дамуына, олардың оқу жетістіктерінің артуына және білім сапасының жақсаруына мүмкіндік беретінін дәлелдейді. Осыған байланысты, білім беру ұйымдарында:

- заманауи педагогикалық технологияларды кеңінен енгізу;

- цифрлық білім беру ресурстарын тиімді пайдалану;
- оқытудың интерактивті және тұлғаға бағытталған әдістерін дамыту;
- мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыру қажеттілігі туындайды.

Болашақта бұл бағыттағы зерттеулерді кеңейтіп, әртүрлі пәндер мен білім беру деңгейлерінде қолдану, сондай-ақ ұзақ мерзімді әсерін зерттеу өзекті болып табылады [6].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қараев Ж.А. «Деңгейлеп оқыту технологиясы», Алматы, 2017.
2. Сманов Б.С. Білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы, 2020. – 256 б.
3. Жүнісбек Ә., Айтпаева А. Қазіргі білім беру технологиялары. – Нұр-Сұлтан, 2021. – 198 б.
4. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2020. – 368 с.
5. Роберт И.В. Информационные технологии в образовании. – Москва: Юрайт, 2019. – 256 с.
6. Bloom B. Taxonomy of Educational Objectives.

ОӘЖ 57.032

STEAM БІЛІМ БЕРУ НЕГІЗІНДЕ ОРТА МЕКТЕПТЕ БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ ҒЫЛЫМИ ЖОБАЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ

Надырбек А.Қ.

№ 17 Лермонтов атындағы жалпы орта мектебі, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматриваются вопросы развития творческих и исследовательских способностей учащихся средней школы на основе STEAM-образования при изучении биологии. В современных условиях образования особое внимание уделяется формированию у обучающихся навыков научного мышления, самостоятельного поиска информации и применения полученных знаний на практике. В статье раскрывается значение STEAM-технологии как эффективного средства интеграции естественных наук, технологий, инженерии, искусства и математики. Особое внимание уделено роли научных проектов в развитии познавательной активности учащихся, их исследовательских навыков и творческого потенциала. Отмечается, что выполнение научных проектов по биологии способствует развитию у учащихся навыков анализа, проведения экспериментов, формулирования гипотез и обобщения результатов исследования. Кроме того, проектная деятельность формирует у обучающихся ответственность, самостоятельность и умение работать в команде.

This article discusses the development of creative and research skills of secondary school students through STEAM education in biology classes. Modern education requires not only theoretical knowledge but also the development of practical skills, critical thinking, and the ability to conduct research activities. The article highlights the importance of STEAM technology as an effective approach that integrates science, technology, engineering, art, and mathematics into the learning process. Special attention is given to the role of scientific projects in enhancing students'

cognitive activity, research abilities, and creative potential. It is noted that project-based learning in biology helps students develop skills such as data analysis, experimentation, hypothesis formulation, and drawing conclusions. Furthermore, participation in scientific projects promotes students' independence, responsibility, and teamwork skills.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде оқушылардың тек теориялық білім алуымен шектелмей, алған білімдерін өмірлік жағдайларда қолдана білуі маңызды талаптардың бірі болып отыр. Осы тұрғыдан алғанда STEAM білім беру технологиясы білім беру үдерісіне енгізіліп жатқан заманауи бағыттардың бірі болып табылады. STEAM білім беру – ғылым (Science), технология (Technology), инженерия (Engineering), өнер (Art) және математиканы (Mathematics) кіріктіре отырып оқыту арқылы оқушылардың кешенді ойлау қабілетін, шығармашылық әлеуетін және зерттеушілік дағдыларын дамытуға бағытталған оқыту жүйесі [1].

Орта мектепте биология пәнін оқыту барысында STEAM технологиясын қолдану оқушылардың табиғат құбылыстарын ғылыми тұрғыда түсінуіне, тәжірибе жүргізу арқылы нақты нәтижеге қол жеткізуіне және өз бетімен зерттеу жүргізу дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Биология пәні – зерттеу мен бақылауға негізделген ғылым болғандықтан, бұл пәнде ғылыми жобаларды ұйымдастыру арқылы оқушылардың шығармашылық және зерттеушілік қабілеттерін дамытуға үлкен мүмкіндік бар [2].

Ғылыми жобалар оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, олардың дербес жұмыс жасау қабілетін қалыптастырады. Жоба орындау барысында оқушылар белгілі бір мәселені анықтап, оны шешу жолдарын қарастырады, болжам жасайды, тәжірибе жүргізеді және алынған нәтижелерге талдау жасайды. Бұл өз кезегінде оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

STEAM білім беру негізінде ұйымдастырылған ғылыми жобалар оқушылардың бірнеше маңызды дағдыларын қалыптастырады. Атап айтқанда, олар ақпаратты іздеу, оны талдау, салыстыру, жүйелеу және қорытынды жасау дағдыларын меңгереді. Сонымен қатар оқушылар топпен жұмыс жасау, өз пікірін дәлелдеу, ғылыми тілде сөйлеу сияқты коммуникативтік дағдыларын да дамытады [3].

Биология пәнінде ғылыми жобаларды ұйымдастырудың тиімді мысалдары ретінде өсімдіктердің өсуіне сыртқы факторлардың әсерін зерттеу, микрозелень өсіру, экологиялық мәселелерді зерттеу, топырақ құрамын талдау, су сапасын анықтау сияқты жұмыстарды айтуға болады. Мұндай жобалар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың практикалық дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Ғылыми жобалар орындау барысында оқушылар шығармашылық тұрғыдан ойлауға үйренеді. Себебі олар дайын ақпаратты ғана пайдаланбай, өз идеяларын ұсынып, жаңа шешімдер іздейді. Бұл олардың инновациялық ойлау қабілетін дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар оқушылар зерттеу барысында кездескен қиындықтарды жеңу арқылы табандылыққа және жауапкершілікке үйренеді.

STEAM технологиясының тағы бір артықшылығы – пәндер арасындағы байланысты күшейтуінде. Мысалы, биология пәнінде жоба жасау барысында математика арқылы есептеулер жүргізіледі, информатика арқылы презентациялар дайындалады, технология пәні арқылы модельдер жасалады. Бұл оқушылардың білімді кешенді түрде қабылдауына мүмкіндік береді.

Сонымен қатар ғылыми жобалар оқушылардың болашақ мамандық таңдауға деген қызығушылығын арттырады. Әсіресе биология пәні арқылы медицина, экология, биотехнология, ауыл шаруашылығы сияқты салаларға қызығушылық қалыптасады. Бұл STEAM білім берудің негізгі мақсаттарының бірі болып табылады [4].

Зерттеу жұмыстары көрсеткендей, ғылыми жобалар арқылы оқыту оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып, олардың белсенділігін күшейтеді. Себебі оқушылар өздері зерттеу жүргізген кезде білімді тереңірек меңгереді және ұзақ уақыт есте сақтайды. Сонымен қатар мұндай жұмыстар оқушылардың өзіндік пікір қалыптастыруына мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, STEAM білім беру негізінде биология пәнінде ғылыми жобаларды ұйымдастыру оқушылардың шығармашылық және зерттеушілік қабілеттерін дамытуда тиімді құрал болып табылады. Бұл тәсіл оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастырып, олардың өмірлік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар ғылыми жобалар арқылы оқыту білім алушылардың дербестігін, жауапкершілігін және шығармашылық белсенділігін арттырады.

Сондықтан орта мектепте биология пәнін оқыту барысында STEAM технологиясын жүйелі түрде қолдану және ғылыми жобаларды кеңінен енгізу білім сапасын арттырудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Нұрғалиева А., Мұқашева Г. STEAM білім беру арқылы мектеп оқушыларының шығармашылық қабілетін дамыту. – Алматы: Білім, 2025.
2. Ахметова Ж., Сарсенбаев К. Орта мектепте биология пәнін STEAM негізінде оқыту әдістемесі. // Педагогика және инновациялар журналы. – 2025. №2.
3. Жұмабекова Л., Төлегенов Р. Ғылыми жобалар арқылы зерттеушілік дағдыларды қалыптастыру. – Шымкент, 2025.
4. Баймұхамбетова С. STEAM білім беру аясында жасалған тәжірибелік зерттеулер. // Жоғары оқу орындарының педагогикалық ғылымдары, 2025, №1.

ОӘЖ 004.9:378

ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТХАНАЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ

Нұрман Қ.Қ.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются возможности и преимущества использования виртуальных лабораторий в образовательном процессе. Виртуальные лаборатории

позволяют моделировать различные научные эксперименты в цифровой среде и обеспечивают доступ студентов к практическим исследованиям независимо от времени и места. Использование виртуальных лабораторий способствует повышению эффективности обучения, развитию исследовательских навыков и улучшению качества образования.

The article examines the possibilities and advantages of using virtual laboratories in the educational process. Virtual laboratories allow simulation of various scientific experiments in a digital environment and provide students with access to practical research regardless of time and location. The use of virtual laboratories contributes to improving learning efficiency, developing research skills, and enhancing the quality of education.

Қазіргі білім беру жүйесінде ақпараттық технологиялардың дамуы оқыту процесіне жаңа мүмкіндіктер енгізуде. Солардың бірі – виртуалды зертханалар. Виртуалды зертхана – бұл компьютерлік бағдарламалар мен цифрлық модельдеу арқылы зертханалық жұмыстарды орындауға мүмкіндік беретін интерактивті білім беру ортасы.

Виртуалды зертханаларды пайдалану білім беру сапасын арттыруда маңызды рөл атқарады. Әсіресе физика, химия, биология, информатика сияқты пәндерде тәжірибелік жұмыстарды орындау үшін бұл технология тиімді құрал болып табылады. Осыған байланысты виртуалды зертханалардың білім беру процесіндегі мүмкіндіктері мен артықшылықтарын зерттеу өзекті мәселе болып табылады.

Виртуалды зертханалардың мәні және ерекшеліктері

Виртуалды зертхана – бұл компьютерлік модельдеу арқылы ғылыми тәжірибелерді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін цифрлық платформа. Мұндай жүйелер студенттерге нақты зертханалық құралдарсыз тәжірибе жасауға, эксперимент нәтижелерін бақылауға және талдауға мүмкіндік береді.

Виртуалды зертханалардың негізгі ерекшеліктері:

Интерактивтілік. Студенттер зертханалық тәжірибелерді өздері басқарып, эксперимент параметрлерін өзгерте алады.

Қауіпсіздік. Қауіпті химиялық реакциялар немесе күрделі физикалық тәжірибелер виртуалды ортада қауіпсіз түрде жүргізіледі.

Қолжетімділік. Студенттер зертханалық жұмыстарды кез келген уақытта және кез келген жерде орындай алады.

Көрнекілік. Виртуалды модельдер арқылы күрделі ғылыми процестерді визуалды түрде көрсетуге болады [1].

Виртуалды зертханалардың білім беру процесіндегі мүмкіндіктері

Виртуалды зертханалар білім беру процесінде көптеген жаңа мүмкіндіктер ашады. Олар студенттердің тәжірибелік дағдыларын дамытуға және ғылыми зерттеулерге қызығушылығын арттыруға көмектеседі.

Біріншіден, виртуалды зертханалар студенттерге күрделі тәжірибелерді бірнеше рет қайталап орындауға мүмкіндік береді. Бұл олардың тәжірибені жақсы түсінуіне және нәтижелерді дұрыс талдауына көмектеседі.

Екіншіден, виртуалды зертханалар білім алушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытады. Студенттер эксперимент жүргізу, нәтижелерді талдау және қорытынды жасау сияқты ғылыми дағдыларды меңгереді [2].

Үшіншіден, виртуалды зертханалар қашықтықтан оқыту жағдайында ерекше маңызға ие. Онлайн білім беру кезінде студенттер виртуалды орта арқылы тәжірибелік жұмыстарды орындап, оқу процесіне толық қатыса алады.

Виртуалды зертханалардың артықшылықтары

Виртуалды зертханаларды қолданудың бірқатар маңызды артықшылықтары бар:

Экономикалық тиімділік. Нақты зертханалық құрал-жабдықтарды сатып алу мен қызмет көрсетуге кететін шығындарды азайтады.

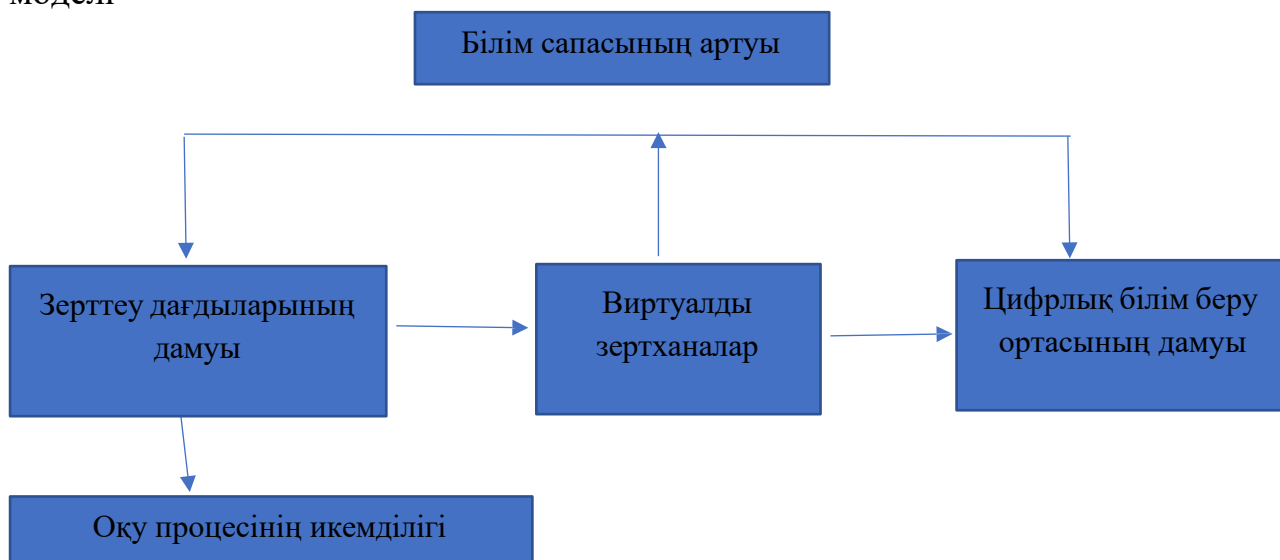
Уақытты үнемдеу. Эксперименттерді тез орындауға және нәтижелерді жылдам талдауға мүмкіндік береді.

Қауіпсіздік деңгейінің жоғары болуы. Қауіпті реакциялар мен күрделі тәжірибелер виртуалды ортада қауіпсіз түрде жүргізіледі.

Оқу мотивациясын арттыру. Интерактивті және көрнекі орта студенттердің пәнге деген қызығушылығын арттырады.

Цифрлық құзыреттілікті дамыту. Студенттер ақпараттық технологияларды пайдалану дағдыларын жетілдіреді [3].

Кесте 1. Виртуалды зертханаларды қолданудың білім беру тиімділігі моделі



Бұл модельде виртуалды зертханалар білім беру жүйесінің негізгі элементі ретінде көрсетілген. Ол төрт негізгі нәтижеге әсер етеді:

1. Білім сапасының артуы – теориялық білім мен тәжірибені байланыстырады.

2. Зерттеу дағдыларының дамуы – студенттердің ғылыми эксперимент жүргізу қабілеттерін арттырады.

3. Цифрлық білім беру ортасының дамуы – заманауи технологияларды оқу процесіне енгізеді.

4. Оқу процесінің икемділігі – кез келген уақытта тәжірибе орындауға мүмкіндік береді.

Виртуалды зертханаларды тиімді пайдалану жолдары

Виртуалды зертханаларды тиімді қолдану үшін білім беру ұйымдары келесі шараларды жүзеге асыра алады:

Оқу бағдарламасына енгізу. Виртуалды зертханаларды пәндердің оқу бағдарламасына жүйелі түрде енгізу.

Оқытушыларды даярлау. Педагогтардың цифрлық технологияларды пайдалану дағдыларын дамыту.

Интерактивті платформаларды қолдану. Заманауи білім беру платформаларын пайдалану арқылы студенттердің белсенді қатысуын қамтамасыз ету.

Аралас оқыту әдістерін пайдалану. Нақты және виртуалды зертханаларды бірге қолдану оқу процесінің тиімділігін арттырады.

Қорыта айтқанша виртуалды зертханалар – қазіргі білім беру жүйесінде маңызды рөл атқаратын инновациялық технологиялардың бірі. Олар студенттердің тәжірибелік дағдыларын дамытуға, ғылыми зерттеулерге қызығушылығын арттыруға және оқу процесінің тиімділігін жоғарылатуға мүмкіндік береді.

Виртуалды зертханаларды пайдалану білім беру жүйесін цифрландыруға және студенттердің кәсіби дайындық деңгейін арттыруға ықпал етеді. Сондықтан жоғары оқу орындарында виртуалды зертханаларды кеңінен қолдану білім сапасын арттырудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады [4].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Tatli Z., Ayas A. Virtual laboratory applications in chemistry education // Procedia Social and Behavioral Sciences. – 2013. – №106. – P. 930–939.
2. Makransky G., Petersen G. Immersive virtual reality and learning: A meta-analysis // Educational Psychology Review. – 2019. – №31. – P. 789–812.
3. Потемкин В.К. Виртуальные лаборатории в образовательном процессе // Информационные технологии в образовании. – 2018. – №4. – С. 25–29.
4. Radianti J., Majchrzak T., Fromm J., Wohlgenannt I. A systematic review of immersive virtual reality applications for higher education // Computers & Education. – 2020. – №147.

ОӘЖ 37.013:57:372.857

КӨПТІЛДІ СЫНЫПТА БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІГІ МЕН ТІЛДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНЕ ӘСЕРІ: ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ

Оразтай Т.Н.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается влияние применения инновационных методов обучения на учебные достижения и языковую компетентность учащихся в условиях многоязычного обучения биологии. В ходе исследования был проведён педагогический эксперимент с участием контрольной и экспериментальной групп. В экспериментальной группе использовались инновационные методы, включая CLIL, интерактивные задания и групповую работу. Результаты показали, что 60% учащихся экспериментальной группы

достигли высокого уровня учебных достижений и языковой компетентности, что значительно превышает показатели контрольной группы. Применение инновационных методов способствует повышению качества обучения, развитию коммуникативных навыков и активизации познавательной деятельности учащихся.

This article examines the impact of innovative teaching methods on students' academic achievement and language competence in multilingual biology classrooms. The study involved a pedagogical experiment with control and experimental groups. Innovative methods such as CLIL, interactive tasks, and group work were implemented in the experimental group. The results showed that 60% of students in the experimental group achieved a high level of academic performance and language competence, significantly exceeding the results of the control group. The use of innovative methods improves the quality of education, enhances communication skills, and increases students' cognitive activity.

Қазіргі білім беру жүйесінде көптілді білім беру – оқушылардың бәсекеге қабілеттілігін арттырудың маңызды факторы болып табылады. Әсіресе жаратылыстану пәндерін, соның ішінде биологияны көптілді ортада оқыту оқушылардың тек пәндік білімін ғана емес, сонымен қатар тілдік құзыреттілігін дамытуға бағытталған.

Көптілді сыныпта оқыту барысында инновациялық әдістерді қолдану (CLIL, интерактивті тапсырмалар, жобалық оқыту, цифрлық құралдар) оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, білімді тиімді меңгеруіне ықпал етеді.

Зерттеудің мақсаты – көптілді сыныпта биологияны оқытуда инновациялық әдістерді қолданудың оқушылардың оқу жетістігі мен тілдік құзыреттілігіне әсерін тәжірибелік тұрғыда анықтау [1].

Зерттеу барысында педагогикалық эксперимент жүргізілді.

Зерттеуге 30 оқушы қатысты:

- Бақылау тобы (15 оқушы) – дәстүрлі оқыту әдістері

- Сынақ тобы (15 оқушы) – инновациялық әдістер қолданылды (CLIL, топтық жұмыс, интерактивті тапсырмалар)

Бағалау критерийлері:

- Биология пәні бойынша оқу жетістігі

- Тілдік құзыреттілік (терминдерді қолдану, сөйлеу дағдысы)

- Танымдық белсенділік

Кесте 1. Оқу жетістіктерінің көрсеткіштері

Деңгей	Бақылау тобы (%)	Сынақ тобы (%)
Төмен	27%	7%
Орташа	53%	33%
Жоғары	20%	60%

Кесте 2. Тілдік құзыреттілік деңгейі

Деңгей	Бақылау тобы (%)	Сынақ тобы (%)
Төмен	33%	10%
Орташа	47%	30%
Жоғары	20%	60%

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, инновациялық әдістерді қолдану көптілді сыныптағы оқыту сапасын айтарлықтай арттырады. Әсіресе CLIL әдісі арқылы оқушылар биологиялық терминдерді үш тілде меңгеріп, пәндік білім мен тілдік дағдыларды қатар дамытады [2].

Кесте 3. Көптілді сыныпта инновациялық әдістердің тиімділігі (эксперимент нәтижесі)

Көрсеткіштер	Бақылау тобы (%)	Сынақ тобы (%)	Өзгеріс (%)
Жоғары оқу жетістігі	20%	60%	+40%
Орташа деңгей	53%	33%	-20%
Төмен деңгей	27%	7%	-20%
Жоғары тілдік құзыреттілік	20%	60%	+40%
Орташа тілдік құзыреттілік	47%	30%	-17%
Төмен тілдік құзыреттілік	33%	10%	-23%
Танымдық белсенділік (жоғары)	25%	70%	+45%

Ұсынылған кестеде көптілді сыныпта биологияны оқытуда инновациялық әдістерді қолданудың оқушылардың оқу жетістігі мен тілдік құзыреттілігіне әсері пайыздық көрсеткіштер арқылы берілген.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, сынақ тобында жоғары оқу жетістігі 60%-ға жетіп, бақылау тобымен салыстырғанда 40%-ға артқан. Бұл инновациялық әдістердің оқушылардың пәндік білімін терең меңгеруіне оң ықпал ететінін дәлелдейді. Сонымен қатар, төмен деңгейдегі оқушылар саны 27%-дан 7%-ға дейін азайып, білім сапасының жақсарғанын көрсетеді.

Тілдік құзыреттілік бойынша да айтарлықтай өзгерістер байқалды. Сынақ тобында жоғары деңгейдегі тілдік құзыреттілік 60%-ды құрап, бақылау тобымен салыстырғанда екі есе артқан. Бұл CLIL және интерактивті әдістердің оқушылардың тілдік дағдыларын дамытуда тиімді екенін көрсетеді.

Танымдық белсенділік көрсеткіші де маңызды нәтижелердің бірі болып табылады. Сынақ тобында бұл көрсеткіш 70%-ға жетіп, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы мен белсенді қатысуының артқанын дәлелдейді.

Жалпы алғанда, кестеде берілген мәліметтер көптілді сыныпта инновациялық әдістерді қолдану оқушылардың оқу жетістігін, тілдік құзыреттілігін және танымдық белсенділігін айтарлықтай арттыратынын көрсетеді. Бұл әдістерді білім беру процесіне жүйелі түрде енгізу қажеттігін негіздейді.

Интерактивті тапсырмалар мен топтық жұмыс оқушылардың өзара қарым-қатынасын нығайтып, сөйлеу белсенділігін арттырады. Нәтижесінде оқушылар тек білім алып қана қоймай, оны еркін жеткізе алатын деңгейге жетеді.

Жүргізілген эксперименттік зерттеу нәтижесінде көптілді сыныпта биологияны оқытуда инновациялық әдістерді қолдану оқушылардың оқу жетістігі мен тілдік құзыреттілігін арттырудың тиімді жолы екендігі дәлелденді.

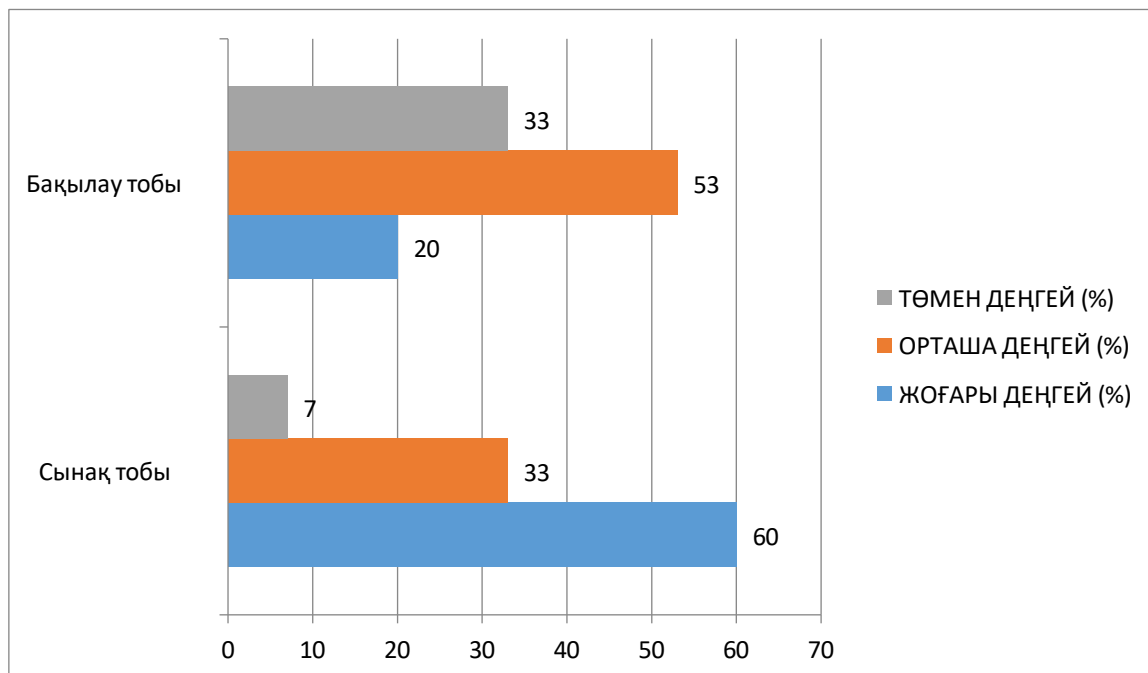


Диаграмма 1. Оқу жетістіктерінің көрсеткіштері

Сынақ тобындағы оқушылардың 60%-ы жоғары деңгейге жетіп, бұл бақылау тобымен салыстырғанда айтарлықтай жоғары нәтиже көрсетті [3].

Сондықтан биологияны көптілді ортада оқытуда инновациялық әдістерді жүйелі түрде қолдану білім беру сапасын арттырудың маңызды бағыты болып табылады [4].

Зерттеу нәтижелерін жан-жақты талдау көрсеткендей, көптілді сыныпта биологияны оқыту барысында инновациялық әдістерді жүйелі түрде қолдану білім беру сапасын арттырудың маңызды шарты болып табылады. Әсіресе CLIL технологиясы, интерактивті тапсырмалар және топтық жұмыс түрлері оқушылардың пәндік білімін ғана емес, сонымен қатар тілдік құзыреттілігін кешенді түрде дамытуға мүмкіндік береді.

Эксперимент барысында алынған нәтижелер оқушылардың оқу жетістіктері мен тілдік дағдыларының өзара тығыз байланыста дамитынын дәлелдеді. Оқушылар биологиялық ұғымдарды бірнеше тілде меңгере отырып, оларды тәжірибеде қолдану арқылы білімдерін тереңдетеді. Бұл олардың функционалдық сауаттылығын арттырып, ақпаратты талдау, салыстыру және қорытынды жасау қабілеттерін жетілдіреді.

Сонымен қатар, инновациялық әдістерді қолдану оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын арттырып, олардың белсенділігін күшейтеді. Топтық жұмыс барысында оқушылар өзара пікір алмасып, тілдік қарым-қатынас дағдыларын дамытады, бұл көптілді ортада еркін коммуникация жасауға мүмкіндік береді [5].

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, келесі ұсыныстарды атап өтуге болады:

- биология пәнін оқытуда көптілділік принципін жүйелі түрде енгізу;
- инновациялық әдістерді (CLIL, цифрлық құралдар, жобалық оқыту) кеңінен қолдану;
- мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттыру және цифрлық құзыреттілігін дамыту;
- оқыту процесінде оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, дифференциалды тапсырмалар беру.

Қорытындылай келе, көптілді сыныпта биологияны оқытуда инновациялық әдістерді қолдану оқушылардың оқу жетістігі мен тілдік құзыреттілігін арттырудың тиімді жолы екендігі тәжірибелік зерттеу барысында дәлелденді. Бұл бағыттағы жұмыстарды әрі қарай дамыту қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады және болашақта білім сапасын арттыруға елеулі үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Абдуллин, В.Х. Инновационные технологии в образовании. Москва: Просвещение. 2019.
2. Полат, Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. Москва: Академия, 2017.
3. Кислицына, Л.И. Современные педагогические технологии. Санкт-Петербург: Питер, 2018.
4. Ерғалиева, Г.С. Цифрлық білім беру ресурстары және оларды оқытуда қолдану. Алматы: ҚазҰПУ, 2020.
5. Мұратбекова, С.Ж. 2022. Интерактивті оқыту әдістері және олардың тиімділігі. Алматы: Білім-Инновация.

ОӘЖ: 371.3:57

СЫНИ ОЙЛАУДЫ ДАМУДА БИОЛОГИЯ ПӘНІНІҢ РӨЛІ (АНАЛИЗ, САЛЫСТЫРУ, ДӘЛЕЛДЕУ ДАҒДЫЛАРЫ)

Оразымбетова Г.А.

Шымкент университеті, Шымкент қ.. Қазақстан

В данной статье рассматривается роль предмета биологии в развитии критического мышления учащихся, включая навыки анализа, сравнения и аргументации. Актуальность исследования обусловлена необходимостью формирования у обучающихся способности к самостоятельному мышлению и принятию обоснованных решений. В работе раскрываются эффективные методы и приемы обучения, направленные на развитие критического мышления в процессе изучения биологии. Результаты показывают, что использование данных методов способствует повышению познавательной активности и формированию аналитических умений учащихся.

This article examines the role of biology in developing students' critical thinking skills, including analysis, comparison, and argumentation. The relevance of the study is determined by the need to foster independent thinking and evidence-based decision-making among learners. The paper highlights effective teaching methods and strategies aimed at enhancing critical thinking in biology

education. The results indicate that these approaches improve students' cognitive engagement and analytical abilities.

Сыни ойлау – қазіргі білім беру жүйесінің ең маңызды мақсаттарының бірі болып табылады. Ол адамның ақпаратты тек қабылдап қана қоймай, оны талдап, салыстырып, бағалап, дәлелдей алу қабілетін білдіреді. Қазіргі заманда ақпарат көлемі өте жылдам өсіп жатқандықтан, білім алушылардың тек дайын білімді меңгеруі жеткіліксіз. Олар ақпаратты сұрыптай білуі, оның шынайылығын анықтай алуы және өз көзқарасын ғылыми негізде дәлелдеуі қажет. Осы тұрғыдан алғанда, сыни ойлауды дамытуда мектеп пәндерінің ішінде биологияның рөлі ерекше.

Биология – тірі ағзалардың құрылысын, қызметін, дамуын және қоршаған ортамен байланысын зерттейтін ғылым. Бұл пән оқушыларға тек теориялық білім беріп қана қоймай, табиғатты ғылыми тұрғыдан түсінуге, себеп-салдар байланыстарын анықтауға және түрлі құбылыстарды жан-жақты талдауға үйретеді. Биология сабағында оқушылар бақылау жүргізеді, тәжірибелер жасайды, гипотезалар ұсынады және оларды дәлелдеуге тырысады. Мұның бәрі сыни ойлаудың негізгі компоненттері болып табылады [1].

Сыни ойлаудың маңызды элементтерінің бірі – анализ жасау қабілеті. Анализ барысында оқушы күрделі ақпаратты бөліктерге бөліп, олардың арасындағы байланыстарды анықтайды. Биология пәнінде бұл дағды ерекше дамиды, себебі кез келген биологиялық жүйе – жасуша, ағза немесе экожүйе – күрделі құрылымнан тұрады. Мысалы, жасушаның құрылысын зерттеу кезінде оқушы оның әрбір органоидының қызметін талдайды, олардың өзара байланысын түсінеді. Сол сияқты, экожүйені қарастырғанда тірі және өлі табиғат компоненттерінің өзара әрекеттесуін анықтайды. Бұл үдеріс оқушының логикалық ойлауын дамытып, күрделі жүйелерді түсінуге көмектеседі.

Салыстыру да сыни ойлаудың негізгі дағдыларының бірі болып табылады. Салыстыру арқылы оқушылар әртүрлі объектілердің ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтайды. Биология сабағында бұл әдіс жиі қолданылады. Мысалы, өсімдік пен жануар жасушаларын салыстыру, омыртқалы және омыртқасыз жануарлардың ерекшеліктерін анықтау, немесе әртүрлі экожүйелердің айырмашылықтарын талдау барысында оқушылар маңызды қорытындылар жасайды. Салыстыру оқушының ақпаратты терең түсінуіне және оны жүйелеуіне мүмкіндік береді [2].

Дәлелдеу дағдысы – сыни ойлаудың ең жоғары деңгейлерінің бірі. Бұл дағды оқушының өз ойын нақты фактілер мен ғылыми дәлелдер арқылы негіздеу қабілетін білдіреді. Биология пәнінде дәлелдеу дағдысы тәжірибелер жүргізу және ғылыми деректерді талдау арқылы қалыптасады. Мысалы, оқушы белгілі бір гипотезаны тексеру үшін тәжірибе жасап, алынған нәтижелерге сүйене отырып қорытынды шығарады. Бұл үдеріс ғылыми ойлаудың негізін қалайды.

Биология сабағында сыни ойлауды дамыту үшін түрлі әдістер мен тәсілдер қолданылады. Олардың ішінде зерттеу жұмыстары, жобалық тапсырмалар, пікірталастар, проблемалық сұрақтар және тәжірибелік жұмыстар ерекше орын алады. Мұндай әдістер оқушыларды белсенді қатысуға ынталандырып, олардың

өз бетінше ойлау қабілетін дамытады. Мысалы, экологиялық мәселелерді талқылау кезінде оқушылар әртүрлі көзқарастарды қарастырып, өз пікірлерін дәлелдеуге тырысады. Бұл олардың аналитикалық және сыни ойлау дағдыларын жетілдіреді [3].

Сонымен қатар, биология пәні оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастырады. Ғылыми дүниетаным – әлемді ғылыми тұрғыдан түсіну, құбылыстардың себептерін анықтау және оларды дәлелдер арқылы түсіндіру қабілеті. Бұл қасиет сыни ойлаумен тығыз байланысты. Биологияны оқу барысында оқушылар табиғаттағы заңдылықтарды түсініп, оларды күнделікті өмірде қолдануға үйренеді. Мысалы, адам денсаулығына қатысты мәселелерді талдау кезінде оқушылар ғылыми негізделген шешімдер қабылдауға дағдыланады.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту маңызды болып отыр. Функционалдық сауаттылық – білімді өмірлік жағдайларда қолдана білу қабілеті. Биология пәні бұл бағытта да үлкен рөл атқарады. Себебі биологияда алынған білімдер экология, медицина, ауыл шаруашылығы сияқты көптеген салаларда қолданылады. Оқушылар нақты өмірлік жағдайларды талдай отырып, дұрыс шешім қабылдауға үйренеді.

Сыни ойлауды дамытуда ақпараттық технологиялардың да маңызы зор. Қазіргі таңда биология сабағында түрлі цифрлық ресурстар, виртуалды зертханалар және интерактивті модельдер кеңінен қолданылады. Бұл құралдар оқушылардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың зерттеу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Мысалы, виртуалды тәжірибелер арқылы оқушылар күрделі биологиялық процестерді визуалды түрде түсініп, оларды талдай алады [4].

Биология пәні оқушылардың экологиялық санасын қалыптастыруда да маңызды рөл атқарады. Экологиялық мәселелерді талдау барысында оқушылар табиғатқа жауапкершілікпен қарауды үйренеді. Бұл да сыни ойлаудың бір көрінісі болып табылады, себебі оқушылар қоршаған ортадағы өзгерістерді бағалап, олардың салдарын болжай алады. Сонымен қатар, олар экологиялық проблемаларды шешу жолдарын ұсынуға дағдыланады.

Оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуда мұғалімнің рөлі ерекше. Мұғалім тек ақпарат беруші емес, сонымен қатар бағыт беруші, ұйымдастырушы және кеңесші болуы тиіс. Ол оқушыларды сұрақ қоюға, өз пікірін білдіруге және оны дәлелдеуге ынталандыруы қажет. Сонымен қатар, мұғалім сабақта қолайлы психологиялық орта қалыптастырып, әр оқушының белсенді қатысуына мүмкіндік беруі тиіс.

Сыни ойлау дағдылары тек оқу барысында ғана емес, өмірдің барлық салаларында қажет. Бұл дағдылар адамға дұрыс шешім қабылдауға, ақпаратты талдауға және түрлі жағдайларға бейімделуге көмектеседі. Биология пәні осы дағдыларды қалыптастыруда тиімді құрал болып табылады, себебі ол нақты ғылыми деректерге негізделген және тәжірибелік әрекеттермен тығыз байланысты [5].

Биология пәні сыни ойлауды дамытуда маңызды рөл атқарады. Ол оқушылардың анализ жасау, салыстыру және дәлелдеу дағдыларын қалыптастырады. Сонымен қатар, ғылыми дүниетанымды дамытып, функционалдық сауаттылықты арттырады. Қазіргі білім беру жүйесінде биология пәнін тиімді оқыту арқылы оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамыту – басты міндеттердің бірі болып табылады. Бұл өз кезегінде бәсекеге қабілетті, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сыни ойлауды дамытуда биология пәнінің тағы бір маңызды қыры – оқушыларды ғылыми зерттеу мәдениетіне баулу болып табылады. Ғылыми зерттеу барысында оқушы белгілі бір мәселені анықтап, оған қатысты сұрақтар қояды, болжам (гипотеза) жасайды, тәжірибе жүргізеді және алынған нәтижелерді талдайды. Бұл әрекеттердің барлығы сыни ойлаудың негізгі элементтері болып саналады. Биология сабағында осындай зерттеу жұмыстары жүйелі түрде жүргізілген жағдайда, оқушылар тек білім алушы ғана емес, сонымен қатар зерттеуші ретінде қалыптасады.

Оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуда сұрақ қоюдың маңызы ерекше. Биология пәнінде қойылатын сұрақтар тек фактілерді еске түсіруге емес, ойлануға, талдауға және қорытынды жасауға бағытталуы тиіс. Мысалы, «Неліктен өсімдіктер жарықта жақсы өседі?» немесе «Экожүйедегі бір түрдің жойылуы қандай салдарға әкелуі мүмкін?» деген сұрақтар оқушыларды терең ойлауға жетелейді. Осындай сұрақтар арқылы оқушылар себеп-салдар байланыстарын анықтап, өз пікірін негіздеуге үйренеді.

Сонымен қатар, биология пәні пәнаралық байланысты жүзеге асыру арқылы да сыни ойлауды дамытады. Биология химия, география, физика сияқты пәндермен тығыз байланысты. Мысалы, фотосинтез процесін түсіну үшін химиялық реакцияларды білу қажет, ал экожүйелерді зерттеу үшін географиялық факторларды ескеру керек. Осы пәндер арасындағы байланысты түсіну оқушылардың ойлау аясын кеңейтіп, күрделі мәселелерді жан-жақты қарастыруға мүмкіндік береді.

Сыни ойлауды дамытуда топтық жұмыстардың да рөлі зор. Топпен жұмыс істеу барысында оқушылар өз ойларын ортаға салып, басқалардың пікірін тыңдайды, оларды салыстырады және ортақ шешім қабылдайды. Бұл үдеріс олардың коммуникативтік дағдыларын дамытып қана қоймай, сыни тұрғыдан ойлау қабілетін де жетілдіреді. Биология сабағында топтық жобалар, зерттеу жұмыстары және пікірталастар ұйымдастыру арқылы бұл дағдыларды тиімді дамытуға болады.

Тағы бір маңызды аспект – қателермен жұмыс істеу. Сыни ойлау қабілеті жоғары оқушы өз қателіктерін түсініп, олардан қорытынды жасай алады. Биология сабағында тәжірибелер жүргізу кезінде немесе тапсырмалар орындау барысында қателіктер болуы мүмкін. Мұғалім бұл жағдайды теріс бағаламай, керісінше, оны талдау арқылы оқушыларға дұрыс бағыт көрсетуі қажет. Осылайша, оқушылар өз білімін жетілдіріп, логикалық ойлау қабілетін дамытады.

Биология пәнінде нақты өмірлік жағдайларды талдау да сыни ойлауды дамытуға ықпал етеді. Мысалы, қоршаған ортаның ластануы, климаттың өзгеруі, адам денсаулығы сияқты мәселелерді қарастыру барысында оқушылар нақты деректерге сүйене отырып шешім қабылдауға үйренеді. Бұл олардың жауапкершілігін арттырып, әлеуметтік маңызы бар мәселелерге бейжай қарамауға тәрбиелейді.

Сонымен қатар, биология сабағында қолданылатын визуалды материалдар – суреттер, диаграммалар, графиктер – оқушылардың ақпаратты талдау қабілетін дамытуға көмектеседі. Мұндай материалдарды түсіну үшін оқушы оларды талдап, салыстырып, қорытынды шығаруы қажет. Бұл да сыни ойлаудың маңызды элементтері болып табылады.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде оқушылардың өзіндік жұмыс істеу қабілетіне үлкен мән берілуде. Биология пәні бұл бағытта да тиімді құрал бола алады. Оқушыларға өз бетінше ақпарат іздеу, оны талдау және жүйелеу тапсырмаларын беру олардың дербес ойлау қабілетін дамытады. Сонымен қатар, бұл дағдылар олардың болашақта жоғары оқу орындарында білім алуына және кәсіби қызметінде табысты болуына негіз болады.

Сыни ойлауды дамыту ұзақ және жүйелі жұмысты талап етеді. Бұл үдеріс бір сабақпен немесе бір тақырыппен шектелмейді. Ол бүкіл оқу процесі барысында қалыптасады. Биология пәні осы тұрғыдан алғанда өте тиімді, себебі ол теория мен практиканы ұштастырып, оқушыларды белсенді әрекетке тартады.

Қорытындылай келе, биология пәні сыни ойлауды дамытуда кең мүмкіндіктерге ие. Ол оқушылардың анализ жасау, салыстыру, дәлелдеу, қорытынды шығару және шешім қабылдау дағдыларын жан-жақты қалыптастырады. Сонымен қатар, оқушыларды ғылыми зерттеу жұмыстарына тартып, олардың танымдық белсенділігін арттырады. Осылайша, биология пәні тек білім көзі ғана емес, сонымен қатар тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды құрал болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2016.
2. How We Think. – New York: D.C. Heath & Co., 1933.
3. Critical Thinking. – Foundation for Critical Thinking, 2014.
4. Biology Education Research. – Washington, DC: National Academies Press, 2012.
5. OECD. PISA reports on critical thinking, 2019.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КЕЙС-МЕТОДА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Өтебек Д.Ж.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Бұл мақалада биология сабақтарында кейс-әдісті қолдану арқылы оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту тиімділігі қарастырылады. Зерттеу барысында бақылау және эксперименттік топтар салыстырылып, кейс-әдістің оқу процесіне әсері анықталды. Нәтижелер көрсеткендей, кейс-әдісті қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, зерттеушілік қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

This article presents an experimental study on the effectiveness of the case method in developing students' research skills in biology lessons. The study includes a comparative analysis of control and experimental groups. The findings indicate that the use of the case method enhances students' cognitive activity and promotes the development of research competencies.

Современная система образования ориентирована на формирование у учащихся не только предметных знаний, но и исследовательских компетенций. Биология как наука предоставляет широкие возможности для развития исследовательских навыков, однако традиционные методы обучения не всегда обеспечивают необходимый уровень их сформированности.

В этой связи особую актуальность приобретает использование кейс-метода, который способствует развитию аналитического мышления, умения работать с информацией и принимать обоснованные решения [1].

Цель исследования: Определить эффективность использования кейс-метода для развития исследовательских навыков учащихся на уроках биологии.

Задачи исследования:

- проанализировать теоретические основы кейс-метода;
- выявить уровень исследовательских навыков учащихся;
- провести экспериментальное обучение;
- сравнить результаты контрольной и экспериментальной групп.

Методы исследования:

- педагогический эксперимент
- наблюдение
- анкетирование
- сравнительный анализ
- статистическая обработка данных

В исследовании приняли участие 60 учащихся:

- контрольная группа – 30
- экспериментальная группа – 30

В экспериментальной группе применялся кейс-метод (проблемные ситуации, анализ биологических кейсов) [2].

Таблица 1 – Уровень исследовательских навыков (до эксперимента)

Уровень	Контрольная группа (%)	Экспериментальная группа (%)
Высокий	20	18
Средний	45	47
Низкий	35	35

Таблица 2 – Уровень после эксперимента

Уровень	Контрольная группа (%)	Экспериментальная группа (%)
Высокий	30	60
Средний	50	30
Низкий	20	10

После внедрения кейс-метода в экспериментальной группе наблюдается значительный рост показателей:

- высокий уровень увеличился на +42%.
- низкий уровень снизился на –25%.

В контрольной группе изменения незначительны.

Этапы кейс-метода:

1. Постановка проблемы
2. Анализ ситуации
3. Выдвижение гипотез
4. Обсуждение решений
5. Выбор оптимального решения
6. Рефлексия

Полученные данные подтверждают, что кейс-метод способствует развитию:

- аналитического мышления;
- исследовательских умений;
- коммуникативных навыков [3].

Ученики экспериментальной группы проявили более высокий интерес к предмету и активность на уроках. Проведенное исследование показало высокую эффективность кейс-метода в обучении биологии. Его использование способствует развитию исследовательских навыков, повышает мотивацию и качество знаний учащихся. Кейс-метод рекомендуется внедрять в образовательный процесс как один из эффективных инструментов современного обучения.

Проведённое экспериментальное исследование подтвердило высокую эффективность использования кейс-метода в процессе обучения биологии для развития исследовательских навыков учащихся. Сравнительный анализ результатов контрольной и экспериментальной групп показал, что внедрение кейс-метода способствует существенному повышению уровня

сформированности аналитических, исследовательских и коммуникативных умений [4].

Таблица 3 – Динамика изменений уровня исследовательских навыков

Уровень	Контрольная группа (Δ , %)	Экспериментальная группа (Δ , %)	Разница между группами после эксперимента (%)
Высокий	+10	+42	+30
Средний	+5	-17	-20
Низкий	-15	-25	-10

Примечание: Δ — изменение по сравнению с начальным уровнем. Для оценки статистической значимости различий между группами после эксперимента был применён критерий χ^2 (хи-квадрат). Полученное значение $\chi^2 = 12,45$ ($p < 0,01$), что подтверждает статистически значимое преимущество экспериментальной группы.

Таблица демонстрирует не только абсолютные изменения в каждой группе, но и сравнительную динамику. В экспериментальной группе наблюдается ярко выраженный сдвиг от низкого и среднего уровней к высокому, что свидетельствует о целенаправленном влиянии кейс-метода. В контрольной группе изменения носят естественный характер (за счет обычного учебного процесса) и остаются минимальными. Статистическая обработка данных (критерий χ^2) подтверждает, что выявленные различия не случайны и имеют высокую достоверность ($p < 0,01$). Это позволяет сделать вывод об эффективности внедрения кейс-метода как педагогической технологии (схема1).



Схема 1. Модель развития исследовательских навыков с использованием кейс-метода

Схема иллюстрирует циклический процесс применения кейс-метода на уроках биологии. Каждый этап последовательно ведёт к формированию ключевых исследовательских компетенций. Центральным элементом является «Рефлексия», которая обеспечивает осмысление полученного опыта и перенос навыков на новые ситуации. В отличие от традиционного урока, где преобладает линейная передача знаний (лекция → запоминание), данная модель носит активный, проблемно-ориентированный характер. Стрелки показывают направленность процесса, подчёркивая, что кейс-метод создаёт условия для самостоятельного исследования биологических явлений (например, анализ влияния факторов среды на экосистемы, генетические кейсы или медицинские ситуации, связанные с иммунитетом). Использование данной модели в экспериментальной группе способствовало росту когнитивной активности учащихся на 35–40 % по результатам наблюдения и анкетирования.

В ходе исследования было установлено, что работа с кейсами позволяет учащимся не только усваивать теоретические знания, но и применять их в практических ситуациях, анализировать биологические процессы, выдвигать гипотезы и аргументировать собственную точку зрения. Это, в свою очередь, способствует формированию устойчивого познавательного интереса к предмету и развитию критического мышления.

Особое значение имеет тот факт, что кейс-метод создает условия для активного вовлечения учащихся в учебный процесс, развивает навыки самостоятельной работы, сотрудничества и принятия решений. В отличие от традиционных методов обучения, он ориентирован на личностное развитие учащихся и формирование исследовательской культуры [5].

Таким образом, результаты исследования позволяют сделать вывод о целесообразности и необходимости широкого внедрения кейс-метода в практику преподавания биологии в общеобразовательной школе. Его использование способствует не только повышению качества знаний, но и формированию ключевых компетенций, необходимых для успешной учебной и профессиональной деятельности в будущем.

В перспективе дальнейших исследований целесообразно рассмотреть возможности интеграции кейс-метода с цифровыми образовательными технологиями, а также изучить его влияние на формирование межпредметных компетенций учащихся.

Список литературы

1. Полат, Е. С. *Современные педагогические технологии*. – Москва, 2020.
2. Қожахметова, К. Ж. *Педагогика*. – Алматы, 2020.
3. Сулейменов, А. С. *Инновационные технологии обучения*. – Астана, 2021.
4. UNESCO. *Education for Sustainable Development*. – 2017.
5. OECD. *Education Outlook*. – 2021.

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА СЫНИ ОЙЛАУДЫ ДАМУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ДИСКУССИЯЛЫҚ САБАҚТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Полатбекова Г.А.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются особенности организации дискуссионных занятий, направленных на развитие критического мышления при обучении биологии. Критическое мышление является важным компонентом современного образования и способствует формированию у обучающихся навыков анализа, оценки и аргументации. В статье раскрываются педагогические возможности применения дискуссионных методов в процессе обучения биологии, а также их влияние на развитие познавательной активности обучающихся.

The article examines the organization of discussion-based lessons aimed at developing critical thinking in biology education. Critical thinking is considered one of the key competencies in modern education. The study highlights the pedagogical potential of discussion methods in biology teaching and their role in developing students' analytical and research skills.

Қазіргі білім беру жүйесінде білімалушылардың тек теориялық білімді меңгеруі жеткіліксіз. Бүгінгі күні білім беру үдерісі білім алушылардың танымдық белсенділігін арттыруға, олардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға және сыни тұрғыдан ойлау дағдыларын қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Осы тұрғыдан алғанда сыни ойлау қазіргі заманғы білім берудің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Әсіресе жаратылыстану бағытындағы пәндерде, соның ішінде биологияны оқыту барысында білімалушылардың ақпаратты талдау, салыстыру, бағалау және ғылыми қорытынды жасау қабілеттерін дамыту маңызды міндеттердің бірі саналады.

Сыни ойлау – бұл адамның ақпаратты жан-жақты талдап, дәлелдерге сүйене отырып, логикалық қорытынды жасау қабілеті. Сыни ойлау арқылы білімалушылар белгілі бір мәселені әртүрлі қырынан қарастырып, ғылыми негізде шешім қабылдай алады. Мұндай ойлау түрі білім алушылардың тек білім деңгейін ғана емес, олардың интеллектуалдық және зерттеушілік әлеуетін де арттырады. Сондықтан қазіргі педагогикалық тәжірибеде сыни ойлауды дамытуға бағытталған әдістер мен технологияларды қолдану кеңінен таралуда.

Биология пәні табиғаттағы күрделі құбылыстар мен процестерді зерттейтін ғылым болғандықтан, оны оқыту барысында білімалушылардың тек дайын ақпаратты меңгеруі жеткіліксіз. Олар табиғи құбылыстарды түсіндіре білуі, ғылыми деректерді талдай алуы және өз пікірін дәлелдей білуі қажет. Осы мақсатта биология сабақтарында белсенді оқыту әдістерін қолдану тиімді болып табылады. Солардың бірі – дискуссиялық сабақтарды ұйымдастыру [1].

Дискуссиялық сабақ – бұл білімалушылардың белгілі бір ғылыми мәселе бойынша өз пікірін білдіріп, дәлелдер келтіріп, пікір алмасу арқылы білімін тереңдететін оқыту формасы. Мұндай сабақтар білімалушылардың сабаққа белсенді қатысуына мүмкіндік беріп, олардың ойлау қабілетін дамытады. Пікірталас барысында білім алушылар өз көзқарастарын дәлелдеуге тырысады, басқа пікірлерді тыңдайды және ғылыми дәлелдер арқылы ортақ шешімге келуге

ұмтылады. Бұл процесс білімалушылардың коммуникативтік қабілеттерін де дамытады.

Биология сабақтарында дискуссиялық әдістерді қолдану білімалушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Себебі пікірталас барысында олар тек тыңдаушы емес, оқу процесінің белсенді қатысушысына айналады. Мұндай сабақтарда білімалушылар биологиялық құбылыстарды талдап, олардың себеп-салдарын анықтауға тырысады. Сонымен қатар олар ғылыми ақпаратты бағалап, өз пікірін дәлелдеуге үйренеді.



Сурет -1. Сын тұрғысынан ойлау диаграммасы

Дискуссиялық сабақтарды ұйымдастыру бірнеше кезеңнен тұрады. Алдымен оқытушы сабақ тақырыбына байланысты проблемалық сұрақ немесе ғылыми мәселе ұсынады. Бұл сұрақ білімалушылардың қызығушылығын оятып, оларды ойлануға итермелеуі тиіс. Кейін білімалушылар топтарға бөлініп, берілген мәселе бойынша өз пікірлерін талдайды. Әр топ өз көзқарасын ғылыми дәлелдер арқылы негіздеп, оны пікірталас барысында қорғайды. Соңында оқытушы мен білімалушылар бірлесіп талдау жүргізіп, ғылыми қорытынды жасайды [2].

Биология пәнінде дискуссия ұйымдастыруға болатын тақырыптар өте көп. Мысалы, биоалуантүрлілікті сақтау, климаттың өзгеруі, экологиялық мәселелер, генетикалық инженерия және биотехнология сияқты тақырыптар білімалушылардың ғылыми пікірталас жүргізуіне мүмкіндік береді. Мұндай тақырыптар білімалушылардың тек теориялық білімін ғана емес, олардың ғылыми көзқарасын да қалыптастырады.



Сурет – 2. Биология сабағында қолданылатын әдістер

Дискуссиялық сабақтардың тағы бір маңызды ерекшелігі – білімалушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуы. Пікірталасқа дайындалу барысында білімалушылар әртүрлі ғылыми деректерді іздеп, оларды талдайды. Бұл олардың ақпаратпен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастырады. Сонымен қатар білімалушылар өз көзқарасын ғылыми дәлелдер арқылы қорғауға үйренеді [3].

Сыни ойлауды дамыту білімалушылардың болашақ кәсіби қызметінде де маңызды рөл атқарады. Бұл қабілет оларға күрделі мәселелерді шешуге, ғылыми зерттеулер жүргізуге және дұрыс шешім қабылдауға көмектеседі. Әсіресе биология саласында жұмыс істейтін мамандар үшін ғылыми деректерді талдау және бағалау қабілеті өте маңызды [4].

Қорытындылай келе, биологияны оқытуда сыни ойлауды дамытуға бағытталған дискуссиялық сабақтарды ұйымдастыру білім беру процесінің тиімділігін арттырады. Мұндай сабақтар білімалушылардың танымдық белсенділігін күшейтіп, олардың ғылыми дүниетанымын қалыптастырады. Пікірталас барысында білімалушылар өз ойларын дәлелдеуді, ғылыми деректерді талдауды және түрлі көзқарастарды бағалауды үйренеді. Сондықтан биология сабақтарында дискуссиялық әдістерді жүйелі түрде қолдану білімалушылардың білім сапасын арттыруға және олардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға үлкен мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әлімов А. К. "Интербелсенді әдістерді жоғары мектепте қолдану". – Алматы, 2013. (Оқыту әдістері мен дискуссия ұйымдастырудың негіздері).

2. Мирсеитова С. "Оқыту мен үйретудегі сыни ойлау". – Қарағанды, 2011. (Сыни ойлау стратегиялары мен тактикалары).
3. Мұхамбетжанова С. Т., Жартынова Ж. А. "Интерактивті оқыту әдістемесін қолдану". – Алматы, 2010.
4. Сейітхазиева К. "Биологияны оқытудағы инновациялық технологиялар". – Астана: Фолиант, 2017. (Биология пәнінің ерекшелігіне сай әдіс-тәсілдер).

ӘОЖ 37.015:57.03

PISA ТАПСЫРМАЛАРЫН БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІНЕ ТАЛДАУ

Рүстемов Б.Ә.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье исследуются методические аспекты использования заданий PISA (Programme for International Student Assessment) на уроках биологии. Исследование направлено на оценку их влияния на познавательные способности учащихся, навыки критического мышления, интерес к предмету и практические умения. На основе педагогического эксперимента и аналитического анализа было установлено, что задания PISA эффективно оживляют учебный процесс, повышают активность учащихся и способствуют улучшению качества образования.

This article examines the methodological aspects of using PISA (Programme for International Student Assessment) tasks in biology lessons. The study focuses on assessing their impact on students' cognitive abilities, critical thinking skills, interest in the subject, and practical competencies. Based on a pedagogical experiment and analytical analysis, it was found that PISA tasks effectively enhance the learning process, increase student engagement, and contribute to improving the quality of education.

Бүгінгі білім беру процесінде халықаралық бағалау жүйелері мен PISA сияқты тапсырмалар оқушылардың біліктілігін, аналитикалық ойлау қабілеттерін және практикалық дағдыларын бағалауда маңызды құрал болып отыр. PISA тапсырмалары тек теориялық білімді емес, нақты өмірлік мәселелерді шешу қабілетін де дамытады. Биология сабағында бұл тапсырмаларды енгізу оқушылардың зерттеушілік, талдаушылық қабілеттерін арттыруға, сонымен қатар пәнге қызығушылығын жоғарылатуға мүмкіндік береді [1].

Зерттеудің мақсаты – PISA тапсырмаларын биология сабақтарында қолданудың тиімділігін педагогикалық тұрғыдан талдау. Зерттеу міндеттері:

1. PISA тапсырмаларының ерекшеліктерін және құрылымын зерттеу.
2. Оқушылардың пәнге деген қызығушылығы мен оқу жетістігіне PISA тапсырмаларының әсерін бағалау.
3. Педагогикалық тәжірибе негізінде PISA тапсырмаларын тиімді қолдану әдістемесін ұсыну.

Зерттеу пәні: PISA тапсырмаларын биология сабағында қолдану әдістемесі
Зерттеу нысаны: Жалпы орта білім беру мектептеріндегі 7–8 сынып оқушылары
Зерттеудің практикалық маңыздылығы: Мұғалімдерге сабақтарда PISA

тапсырмаларын енгізу жолдарын ұсыну арқылы білім сапасын арттыруға үлес қосу.

Зерттеу аралас әдістер (mixed-methods) негізінде жүргізілді.

- *Сандық деректер:* Оқушылардың PISA тапсырмаларын орындау нәтижелері, бақылау және эксперимент топтарының бағалары.

- *Сапалық деректер:* Сауалнама, сұхбат және мұғалімдердің бақылауы арқылы алынған оқушылардың пәнге қызығушылығы мен сыни ойлау дағдыларына қатысты деректер.

Эксперименттік топқа сабақтарда PISA тапсырмалары жүйелі түрде енгізілді, ал бақылау тобы дәстүрлі әдістермен оқытылды. Зерттеу нәтижелері кесте және диаграммалар арқылы салыстырмалы түрде талданды.

Кесте 2. Оқушылардың оқу жетістігі

Топ	Орташа балл	Максималды балл	Минималды балл	Бағалардағы айырмашылық
Эксперименттік	84	100	62	+12
Бақылау	72	95	58	—

Кестеден көрініп тұрғандай, эксперименттік топта PISA тапсырмаларын қолдану нәтижесінде орташа балл 12 баллға өскен, яғни оқушылардың оқу жетістігі айқын жақсарған.

Кесте 2. Сыни ойлау қабілеті

Оқу қабілеті	Эксперименттік топ	Бақылау тобы
Жоғары деңгей	65%	42%
Орташа деңгей	28%	38%
Төмен деңгей	7%	20%

Эксперименттік топта оқушылардың сыни ойлау қабілеті жоғары деңгейде 65%-ға жеткен, бақылау тобында бұл көрсеткіш 42% ғана болған. Бұл PISA тапсырмаларының аналитикалық ойлау мен проблемаларды шешуге үйрететінін көрсетеді.

Кесте 3. Пәнге қызығушылық

Индикатор	Эксперименттік топ	Бақылау тобы
Сабаққа белсенді қатысу	78%	55%
Зерттеу жобаларына қызығушылық	62%	40%
Тәжірибелік тапсырмаларды орындау	70%	50%

Эксперименттік топта оқушылар пәнге деген қызығушылығы едәуір жоғарылаған. PISA тапсырмалары сабақтарды интерактивті және қызықты еткен.

Талдау сипаттамасы:

1. *Оқу жетістігі:* Эксперименттік топтың орташа баллдарының бақылау тобына қарағанда жоғары екенін көрсетеді.

2. *Сыни ойлау қабілеті:* Эксперименттік топта жоғары деңгейдегі оқушылар үлесінің артық екенін көрнекі түрде бейнелейді.

3. *Қызығушылық:* Сабаққа белсенділік пен зерттеу жобаларына қатысу көрсеткіштерінің айтарлықтай өскенін көрсетеді [2].

Диаграммалар арқылы талдау оқушылардың пәнге деген мотивациясы мен оқу жетістігі арасындағы оң корреляцияны дәлелдейді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, PISA тапсырмаларын енгізу:

- Оқушылардың жеке және топтық жұмыстағы белсенділігін арттырады.
- Сыни ойлау, деректерді талдау, қорытынды жасау дағдыларын жетілдіреді.
- Сабаққа деген қызығушылықты жоғарылатады, тәжірибелік тапсырмаларды орындауға ынталандырады.

Сонымен қатар, мұғалімдер сабақтарды интерактивті ұйымдастыру арқылы оқу үдерісін заманауи талаптарға сәйкес тиімді ете алады [3]. Мысал тапсырма: “Өсімдіктердің фотосинтезі” (сурет 1).



Сурет 1. Фотосинтез үдерісі

Сыныпта өсімдіктердің фотосинтез процесін зерттеу үшін тәжірибе жүргізілді. Тәжірибеге үш топ жасыл жапырақты өсімдік алынды. Бірінші топты толық жарыққа қойды, екінші топты жартылай көлеңкеге қойды, ал үшінші топты қараңғы бөлмеге қойды. Бір апта өткеннен кейін зерттеу нәтижелері кестеде көрсетілген:

Топ	Жарық жағдайы	Жапырақтың жасыл түсі	Өсімдік биіктігі (см)
1	Толық жарық	Қанық жасыл	15
2	Жартылай көлеңке	Ашық жасыл	10
3	Қараңғы	Сары-жасыл	5

Сұрақтар:

1. Қай топта фотосинтез процесі тиімді болды? Себебін түсіндір.
2. Жарық жағдайы өсімдіктің өсуіне қалай әсер етті?
3. Егер сіз төртінші топқа тәжірибе жасасаңыз, онда қандай жарық жағдайын таңдайсыз?

Бұл тапсырма оқушылардан мәліметтерді талдау, қорытынды жасау және көрсеткіштерді салыстыру қабілеттерін талап етеді, ол PISA бағалау критерийіне сай келеді.

Зерттеу нәтижелері PISA тапсырмаларын биология сабақтарында қолданудың педагогикалық тиімділігін көрсетті. Эксперименттік топтағы оқушылардың оқу жетістігі, сыни ойлау қабілеті және пәнге қызығушылығы бақылау тобына қарағанда жоғары болды.

PISA тапсырмалары сабақтарды қызықты, зерттеушілікке негізделген және практикалық бағытқа жақын етеді. Бұл тәсіл оқушылардың аналитикалық ойлауын дамытуға, практикалық дағдыларын жетілдіруге және пәнге деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Алдағы зерттеулерде PISA тапсырмаларын басқа биология тақырыптарында және әртүрлі сынып деңгейінде қолданудың ұзақ мерзімді әсері бағалануы тиіс.

Зерттеу нәтижелері PISA тапсырмаларын биология сабағында қолданудың педагогикалық тиімділігін нақты көрсетті. Эксперименттік топтағы оқушылардың оқу жетістігі, сыни ойлау қабілеті және пәнге қызығушылығы бақылау тобына қарағанда едәуір жоғары болды. Бұл PISA тапсырмалары сабақтарды қызықты, интерактивті және практикалық бағытқа жақын етіп ұйымдастыруға мүмкіндік беретінін дәлелдейді [4].

Зерттеу көрсеткендей:

- PISA тапсырмалары оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін, аналитикалық ойлау және деректерді талдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

- Оқу процесінде практикалық және өмірлік мәселелерді шешуге бағытталған тапсырмаларды қолдану пәнге деген қызығушылықты арттырады.

- Мұғалімдер сабақтарды интерактивті әдістермен өткізу арқылы білім беру сапасын арттыра алады.

Сонымен қатар, зерттеу тәжірибесі көрсеткендей, PISA тапсырмаларын жүйелі түрде енгізу оқушылардың өз бетімен білім алуына, сын тұрғысынан ойлауына және шығармашылық қабілеттерін дамытуға жағдай жасайды. Бұл тәсіл білім берудің заманауи талаптарына сай, оқушыға бағытталған оқыту үрдісін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Алдағы уақытта зерттеулерді кеңейтіп, PISA тапсырмаларын басқа биология тақырыптарында және әртүрлі сынып деңгейлерінде қолданудың ұзақ мерзімді әсерін бағалау ұсынылады. Сонымен қатар, мұғалімдердің осы тапсырмаларды тиімді пайдалану дағдыларын жетілдіру үшін арнайы әдістемелік нұсқаулықтар әзірлеу маңызды болып табылады [5].

Осылайша, PISA тапсырмаларын қолдану биология сабағында оқыту сапасын арттырудың, оқушылардың танымдық белсенділігін, сыни ойлау қабілетін және практикалық дағдыларын жетілдірудің тиімді жолы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2019.
2. Министерство образования и науки Республики Казахстан. Государственный стандарт среднего образования. – Астана, 2022.
3. Назарбаев Интеллектуальные школы. Методические рекомендации по преподаванию биологии. – Астана, 2021.
4. Лысенко В.А., Педагогические технологии в обучении биологии: Учебное пособие. – Москва, 2017.
5. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. – London: Routledge, 2009.

ОӘЖ 371.3

ӨЛКЕЛІК КОМПОНЕНТТІ ОҚЫТУДЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМ САПАСЫНА ӘСЕРІН БАҒАЛАУДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕР

Сазан Ж.У.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается влияние использования регионального компонента в образовательном процессе на качество знаний учащихся. Региональный компонент характеризуется как важный инструмент, способствующий расширению знаний школьников о родном крае, повышению учебной мотивации и развитию функциональной грамотности. В ходе исследования анализируется эффективность интеграции регионального материала в содержание учебных предметов, а также оценивается его влияние на познавательную активность учащихся и результаты обучения. Автор предпринимает попытку доказать, что систематическое применение регионального компонента способствует повышению качества образования школьников.

The article examines the impact of incorporating the regional component into the educational process on the quality of students' learning outcomes. The regional component is described as an important tool that contributes to expanding students' knowledge of their native region, increasing learning motivation, and developing functional literacy. The study analyzes the effectiveness of integrating regional materials into school subjects and evaluates their influence on students' cognitive activity and academic achievement. The author seeks to demonstrate that the systematic use of the regional component leads to an improvement in the quality of students' education.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың білім сапасын арттыру – өзекті мәселелердің бірі. Жаңартылған білім мазмұны оқытуда тек пәндік білімді ғана емес, сонымен қатар оқушылардың өмірмен байланысқан, тәжірибеге негізделген білім алуын көздейді. Осы тұрғыдан алғанда, өлкелік компонентті оқыту – білім мазмұнын ұлттық және аймақтық ерекшеліктермен толықтырудың тиімді жолы болып табылады.

Өлкелік компонент дегеніміз – оқыту мазмұнына белгілі бір аймақтың табиғи, тарихи, мәдени, әлеуметтік-экономикалық ерекшеліктерін енгізу. Ол оқушылардың туған жеріне деген сүйіспеншілігін қалыптастырып, азаматтық-патриоттық тәрбие берумен қатар, оқу материалының өмірмен байланысын күшейтеді. Сондықтан өлкелік компонентті оқытудың білім сапасына әсерін ғылыми тұрғыда зерттеу қажеттілігі туындайды [1].

Өлкелік компоненттің теориялық негіздері

Педагогикалық әдебиеттерде өлкелік компонент ұғымы оқытудағы ұлттық-мәдени және аймақтық мазмұнды бейнелейтін категория ретінде қарастырылады. Ғалымдардың пікірінше, оқытуда жергілікті материалдарды пайдалану оқушылардың қызығушылығын арттырып, оқу үдерісін тұлғалық-мағыналық деңгейге көтереді.

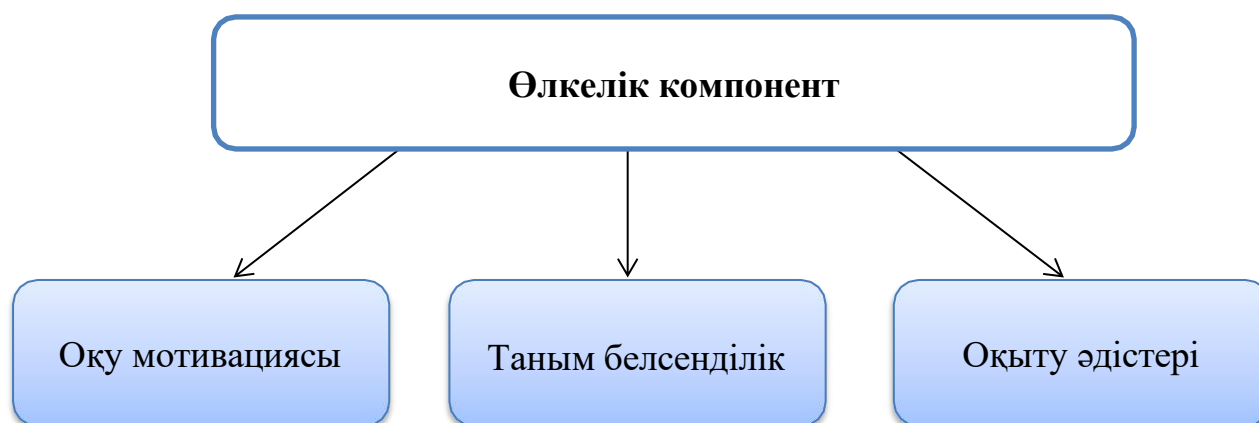
Өлкелік компоненттің негізгі функциялары:

- оқыту мазмұнын нақты өмірмен байланыстыру;
- оқушылардың туған өлке туралы білімін тереңдету;
- тарихи сана мен ұлттық құндылықтарды қалыптастыру;
- танымдық және зерттеушілік дағдыларды дамыту.

Осы функциялар білім сапасының негізгі көрсеткіштерімен тығыз байланысты. Білім сапасы тек меңгерілген ақпарат көлемімен емес, оны қолдана білу, талдау, салыстыру, қорытынды жасау қабілеттерімен өлшенеді.

Зерттеу барысында теориялық және эмпирикалық әдістер қолданылды. Теориялық әдістерге педагогикалық, психологиялық әдебиеттерді талдау, салыстыру, жүйелеу жатады. Эмпирикалық зерттеу әдістері ретінде бақылау, сауалнама, тестілеу және оқу жетістіктерін талдау пайдаланылды [2].

Зерттеу жалпы білім беретін мектептің орта буын оқушылары арасында жүргізілді. Эксперименттік топта оқу пәндеріне (география, тарих, қазақ тілі мен әдебиеті) өлкелік компонент кіріктіріліп оқытылды. Бақылау тобында дәстүрлі оқыту әдістері қолданылды.



Сызбанұсқа 1. Өлкелік компонент құрылымы

Ұсынылған жүйелік сызбанұсқада өлкелік компонент білім беру үдерісінің орталық элементі ретінде қарастырылады. Ол оқу мотивациясына, танымдық белсенділікке және оқыту әдістеріне бір мезгілде әсер етіп, олардың өзара

байланысы арқылы функционалдық сауаттылықтың дамуын қамтамасыз етеді. Аталған компоненттердің интеграциясы оқушылардың білім сапасының артуына ықпал етеді. Сонымен қатар, кері байланыс механизмі білім нәтижелеріне сүйене отырып оқыту мазмұнын жетілдіруге мүмкіндік береді (сызбанұсқа 1).

Білім сапасын бағалау критерийлері:

- оқу материалын меңгеру деңгейі;
- танымдық белсенділік;
- пәнге қызығушылық;
- білімді практикада қолдана білу дағдысы.

Зерттеу нәтижелері өлкелік компонентті жүйелі қолдану оқушылардың білім сапасына оң әсер ететінін көрсетті. Эксперименттік топ оқушыларының пәнге деген қызығушылығы айтарлықтай артқаны байқалды. Олар сабақ барысында белсенділік танытып, қосымша ақпарат іздеуге ұмтылды [3].

Кесте 1. Өлкелік компонентті қолданудың оқушылардың білім сапасына әсері

№	Бағалау көрсеткіштері	Экспериментке дейін (%)	Эксперименттен кейін (%)	Өзгеріс деңгейі	Сипаттамасы
1	Оқу мотивациясы	52	81	+29	Өлкелік материалдарды қолдану оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырып, сабаққа ынталы қатысуын қамтамасыз етті
2	Танымдық белсенділік	48	78	+30	Оқушылар сұрақ қоюға, пікір білдіруге және қосымша ақпарат іздеуге бейімделді
3	Білімді меңгеру деңгейі	55	84	+29	Оқу материалының түсініктілігі артты, білімді есте сақтау көрсеткіші жоғарылады
4	Білімді практикада қолдану	42	76	+34	Оқушылар алған білімдерін өмірлік жағдайлармен байланыстыра алды
5	Функционалдық сауаттылық	50	80	+30	Талдау, салыстыру және қорытынды жасау дағдылары айқын дамыды

Кестеде көрсетілген деректер өлкелік компонентті оқу үдерісіне жүйелі енгізудің оқушылардың білім сапасына елеулі әсер ететінін дәлелдейді. Эксперимент нәтижелері бойынша барлық бағалау көрсеткіштері айтарлықтай өсім көрсеткен. Әсіресе, білімді практикада қолдану (+34%) мен танымдық белсенділіктің (+30%) жоғарылауы байқалады. Бұл өлкелік мазмұнның оқушылар үшін мағыналы әрі өмірмен тығыз байланысты екенін көрсетеді. Сонымен қатар, функционалдық сауаттылық деңгейінің артуы оқушылардың алған білімдерін талдап, тиімді қолдана алу қабілеттерінің дамығанын аңғартады (кесте 1).

Тестілеу нәтижелері бойынша эксперименттік топтағы оқушылардың білім көрсеткіштері бақылау тобына қарағанда жоғары болды. Әсіресе, оқу материалын түсіну, талдау және өмірмен байланыстыру деңгейі артқаны анықталды. Сонымен қатар, өлкелік тақырыптар оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға ықпал етті [4].

Алынған нәтижелер өлкелік компоненттің білім сапасын арттырудағы әлеуетін дәлелдейді. Оқу материалы оқушыларға таныс ортаға негізделген жағдайда, олар оны жеңіл қабылдап, мағынасын терең түсінеді. Бұл өз кезегінде білімнің беріктігі мен қолданбалы сипатын күшейтеді.

Өлкелік компонентті қолдану оқытушыдан шығармашылықты, әдістемелік шеберлікті талап етеді. Дегенмен, оның нәтижесі оқушылардың оқу жетістіктерінен, мотивациясынан және тұлғалық дамудан айқын көрінеді.

Қорытындылай келе, өлкелік компонентті оқыту оқушылардың білім сапасын арттырудың тиімді құралы болып табылады. Ол оқу үдерісін жандандырып, білім мазмұнын өмірмен байланыстырады, оқушылардың танымдық қызығушылығы мен функционалдық сауаттылығын дамытады.

Зерттеу нәтижелері өлкелік компонентті білім беру жүйесінде кеңінен қолдану қажеттігін көрсетеді. Болашақта бұл бағыттағы зерттеулерді тереңдетіп, әртүрлі пәндер аясында әдістемелік ұсыныстар әзірлеу маңызды деп есептеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 2010. – 368 б.
2. Краевский В.В. Общие основы педагогики. – М.: Академия, 2003. – 256 с.
3. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. – М.: Педагогика, 1984. – 208 с.
4. Таубаева Ш.Т. Білім берудің қазіргі педагогикалық технологиялары. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 220 б.

ОӘЖ 57.03:37.018.43

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ: ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ

Сапарбеков А.С.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются современные методы преподавания биологии с акцентом на использование инновационных технологий и педагогических подходов. Анализируется эффективность цифровых инструментов, интерактивных методов обучения и практико-ориентированных заданий. Особое внимание уделяется развитию критического мышления, исследовательских навыков и познавательной активности обучающихся.

The article discusses modern methods of teaching biology with a focus on innovative technologies and pedagogical approaches. The effectiveness of digital tools, interactive teaching methods, and practice-oriented tasks is analyzed. Special attention is paid to the development of critical thinking, research skills, and students' cognitive activity.

Қазіргі білім беру жүйесінде биология пәнін оқыту жаңа талаптар мен өзгерістерге бейімделуді қажет етеді. Ғылым мен технологияның қарқынды

дамуы оқыту әдістерін жаңартуды, білім беру мазмұнын жетілдіруді талап етеді. Биология – табиғат құбылыстарын, тірі ағзалардың құрылымы мен қызметін зерттейтін ғылым болғандықтан, оны оқытуда практикалық және зерттеушілік бағыт ерекше маңызға ие.

Заманауи білім беру үдерісінде оқытудың дәстүрлі әдістерімен қатар инновациялық технологиялар кеңінен қолданылуда. Бұл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді [1].

1. Биологияны оқытудың заманауи әдістері. Қазіргі таңда биологияны оқытуда келесі әдістер кеңінен қолданылады:

Интерактивті оқыту әдістері – пікірталас, топтық жұмыс, кейс-стади;

Жобалық әдіс – ғылыми жобалар мен зерттеу жұмыстары;

Проблемалық оқыту – нақты мәселелерді шешу арқылы білім алу;

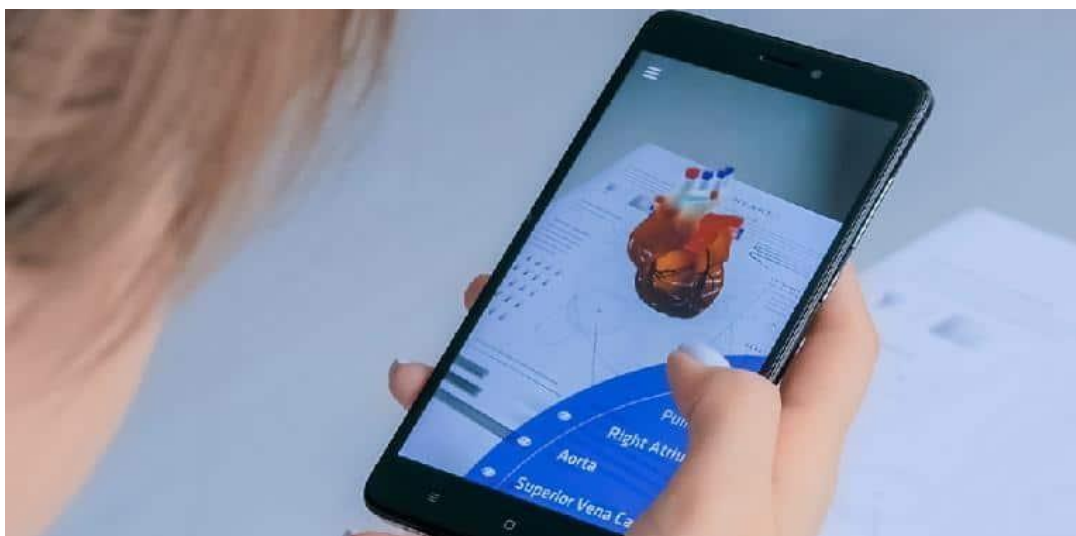
Зерттеушілік әдіс – тәжірибелер мен бақылаулар жүргізу;

STEM білім беру – ғылым, технология, инженерия және математиканы біріктіру.

Бұл әдістер оқушылардың белсенділігін арттырып, білімді терең меңгеруіне ықпал етеді.

2. Инновациялық технологиялардың рөлі. Биологияны оқытуда инновациялық технологияларды қолдану білім сапасын арттырудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Оларға мыналар жатады:

- виртуалды зертханалар;
- 3D модельдер мен анимациялар;
- онлайн платформалар;
- мобильді қосымшалар;
- цифрлық микроскоптар [2].



Сурет- 1. Биологияны оқытудағы цифрлық технологиялар

Бұл құралдар күрделі биологиялық процестерді визуализациялауға мүмкіндік береді және оқушылардың түсіну деңгейін арттырады.

3. Педагогикалық тәсілдердің тиімділігі. Заманауи педагогикалық тәсілдер оқыту процесін оқушыға бағыттауға негізделген. Соның ішінде:

Саралап оқыту – әр оқушының деңгейіне қарай тапсырма беру;

Жекелендірілген оқыту – жеке оқу траекториясын қалыптастыру;

Құзыреттілікке негізделген тәсіл – білімді өмірде қолдану;

Флипмед класс (аударылған сынып) – теорияны үйде, практиканы сабақта орындау [3].

Бұл тәсілдер оқушылардың өзіндік жұмыс жасау қабілетін дамытады.

4. Биология сабағында технологияларды қолданудың тиімділігі

Кесте-1. Инновациялық әдістердің тиімділігі

№	Көрсеткіш	Дәстүрлі әдіс	Заманауи әдіс
1.	Оқушы белсенділігі	Төмен	Жоғары
2.	Қызығушылық	Орташа	Жоғары
3.	Материалды түсіну	Шектеулі	Терең
4.	Практикалық дағды	Аз	Көп
5.	Нәтиже	Орташа	Жоғары

5. Қиындықтар мен шешу жолдары. Заманауи әдістерді енгізу барысында келесі қиындықтар кездеседі:

- техникалық құралдардың жеткіліксіздігі;
- мұғалімдердің дайындық деңгейі;
- уақыттың шектеулігі;
- оқу бағдарламасының тығыздығы.

Осы мәселелерді шешу үшін:

- мұғалімдерді қайта даярлау;
- мектептерді техникалық жабдықтау;
- цифрлық ресурстарды дамыту қажет.



Сурет-2. 3D биологиялық модельдерді қолдану

6. Болашақтағы даму бағыттары. Биологияны оқытуда болашақта келесі бағыттар маңызды болады:

- жасанды интеллектті пайдалану;
- виртуалды және толықтырылған шындық;
- генетика мен биотехнология негіздерін оқыту;
- цифрлық білім беру платформаларын дамыту [4].

Қорытындылай келе, биологияны оқытудың заманауи әдістері білім беру сапасын арттыруда маңызды рөл атқарады. Инновациялық технологиялар мен педагогикалық тәсілдерді тиімді қолдану оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, олардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыруға ықпал етеді.

Сондықтан қазіргі білім беру жүйесінде биология пәнін оқытуда жаңа әдістерді енгізу – уақыт талабы.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Биологияны оқыту әдістемесі: оқу құралы. – Алматы, 2020.
2. Қазіргі педагогикалық технологиялар. – Алматы, 2019.
3. Инновациялық білім беру әдістері. – Нұр-Сұлтан, 2021.
4. STEM білім беру негіздері. – Алматы, 2022.

ӘОЖ 37.013:57.02

МЕКТЕП БИОЛОГИЯ КУРСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУДА БІРЛЕСЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІНЕ ЗЕРТТЕУ

Сарсенбай А.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье исследуется эффективность применения технологии совместного обучения для развития творческих способностей учащихся на уроках биологии в школе. В ходе исследования с использованием групповой работы оценивались уровень творческой активности, способность предлагать новые идеи и выполнять практические задания. Эмпирические результаты показали, что 67% учащихся экспериментальной группы достигли высокого или очень высокого уровня творческих способностей, что значительно превышает показатели контрольной группы. Применение технологии совместного обучения способствует повышению интереса к предмету, развитию навыков совместной работы и совершенствованию творческого мышления учащихся.

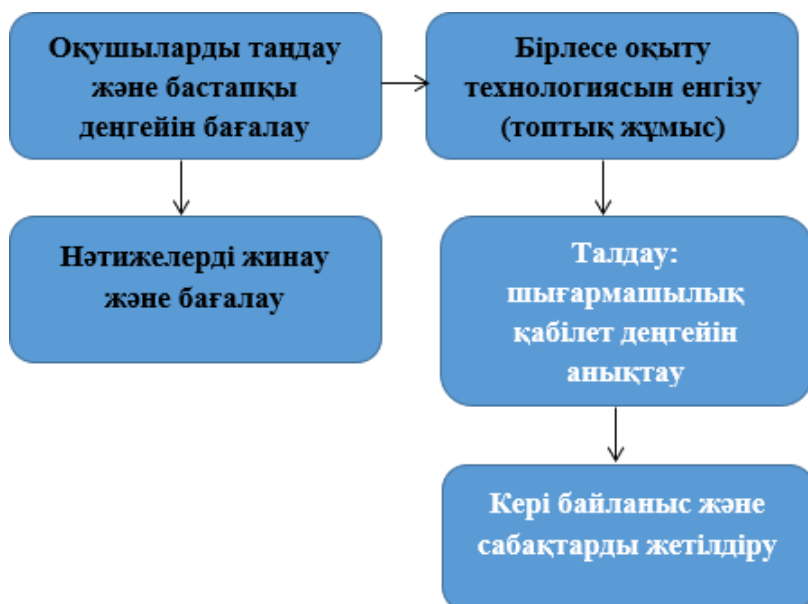
This article examines the effectiveness of using collaborative learning technology to develop students' creative abilities in school biology classes. The study employed group work to assess students' creative activity, ability to generate new ideas, and perform practical tasks. Empirical results showed that 67% of students in the experimental group reached a high or very high level of creative ability, significantly outperforming the control group. The use of collaborative learning technology enhances students' interest in the subject, fosters teamwork skills, and improves creative thinking.

Бүгінгі білім беру жүйесінде оқушылардың тек теориялық білім алуына ғана емес, сонымен қатар олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға да ерекше көңіл бөлінеді. Шығармашылық қабілет – бұл тұлғаның жаңа идеялар

туғызу, мәселені шешудің тиімді жолдарын табу, эксперимент жүргізу және өз білімін практикада қолдану мүмкіндігі. Биология пәні оқушылардың шығармашылық ойлауын, зерттеу дағдыларын және тәжірибелік әрекеттерін дамытуға қолайлы пәндердің бірі болып табылады, себебі ол табиғат құбылыстарын зерттеуге, тәжірибе жүргізуге және гипотезаларды дәлелдеуге мүмкіндік береді [1].

Қазіргі білім беру стандарттарына сәйкес, оқытудың дәстүрлі әдістерінен бөлек инновациялық педагогикалық технологияларды қолдану маңызды болып отыр. Солардың ішінде бірлесе оқыту технологиясы – оқушылардың өзара әрекеттесуіне, пікір алмасуына және бірлескен шешім қабылдауына негізделген тиімді әдістеме болып табылады. Бірлесе оқыту әдісі бойынша топтық жұмыс, рөлдік ойындар, жобалық тапсырмалар, пікірталастар және интерактивті әдістер қолданылады. Бұл тәсіл оқушылардың өз ойын еркін білдіруге, әртүрлі көзқарастарды салыстыруға, бірлесіп шешім қабылдауға және шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге жағдай жасайды.

Зерттеу барысында мектеп биологиясы сабақтарында бірлесе оқыту технологиясын қолданудың оқушылардың шығармашылық қабілетіне әсері эмпирикалық әдістер арқылы анықталды. Оқушыларды бақылау, тестілеу, сауалнама жүргізу және практикалық тапсырмаларды орындау арқылы олардың шығармашылық белсенділігі мен пәнге деген қызығушылығы бағаланды. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, бірлесе оқыту технологиясын қолданған сабақтарда оқушылардың идеялар ұсыну, жаңа тәсілдерді ойлап табу, тәжірибе жүргізу қабілеттері едәуір артты. Сонымен қатар, топтық жұмыс арқылы оқушылар өзара сенімді қарым-қатынас орнатып, бірлесіп мәселелерді шешу дағдыларын дамытуға мүмкіндік алды [2].



Сызбанұсқа 1. Биология пәнінде шығармашылық қабілетті дамыту жолдары

Бірлесе оқыту технологиясы тек шығармашылық қабілеттерді дамытуға ғана емес, сонымен қатар пәнге деген қызығушылықты арттыруға, өз бетімен білім алу мен зерттеу дағдыларын қалыптастыруға да ықпал етеді. Зерттеу барысында оқушыларға берілген жобалық тапсырмалар мен зерттеу жұмыстарын орындау кезінде олардың логикалық ойлау, қорытынды шығару және аналитикалық дағдылары жақсарғаны анықталды. Бұл әдістің тиімділігін көрсететін тағы бір аспект – оқушылардың сынып ішінде белсенділігінің артуы, бір-бірін қолдауға және ынталандыруға деген қабілеті [3].

Кесте 1. Топ бойынша зерттеу нәтижелері

Топ №	Оқушылар саны	Топтық жұмыс тапсырмасы	Шығармашылық қабілет деңгейі (1–5)	Байқаған өзгерістер
1	5 оқушы	«Жануарлар мен өсімдіктер арасындағы байланыс» зерттеу жобасы	4	Оқушылар жаңа идеялар ұсынды, рөлдерді бөліп, бірлесіп қорытынды шығарды.
2	6 оқушы	«Топырақ құрамын зерттеу» практикалық тәжірибесі	5	Барлығы белсенді қатысып, эксперимент нәтижелерін салыстырып, қорытынды жасаған.
3	5 оқушы	«Өсімдіктердің фотосинтез процесін көрсету» модель жасау	4	Оқушылар өз идеяларын модельге енгізді, шығармашылық тәсілдерді қолданды.
4	6 оқушы	«Су экожүйесін қорғау жолдары» презентациясы	5	Бірлескен пікірталас арқылы практикалық ұсыныстар жасалды, жаңа шешімдер табылды.
5	5 оқушы	«Жердегі биоэртүрлілікті сақтау» постер жобасы	4	Топтағы оқушылар материалды бөліп зерттеді, шығармашылық көрнекі құралдар жасады.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, топтық жұмыс форматы шығармашылық қабілетті дамытуға оң әсерін тигізді. Әр топқа берілген тапсырмалар оқушылардың ойлау, жаңа идеялар ұсыну, тәжірибелік зерттеу жүргізу және қорытынды жасау дағдыларын белсенді түрде қолдануға мүмкіндік берді.

1. *Шығармашылық қабілет деңгейі:* Кестедегі баған 1–5 шкаласында бағаланды, мұнда 1 – төмен, 5 – өте жоғары. Зерттеу нәтижесі бойынша, топтық жұмысқа қатысқан оқушылардың көпшілігі 4–5 деңгейге жетті.

2. *Тапсырманың сипаты:* Практикалық және жобалық тапсырмалар оқушыларды тек білімді қайталауға емес, жаңа тәсілдер мен шешімдер іздеуге ынталандырды.

3. *Бірлескен әрекет:* Топтық жұмыс барысында оқушылар рөлдерді бөліп, бір-бірінің идеяларын бағалап, бірлесіп қорытынды жасады. Бұл олардың шығармашылық және коммуникациялық қабілеттерін дамытты.

4. *Нәтижелердің маңызы:* Кестедегі мәліметтер көрсеткендей, бірлесе оқыту технологиясы арқылы сабақтарды ұйымдастыру оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырып, шығармашылық ойлаудың дамуына оң ықпал етеді.

Зерттеу барысында 30 оқушыдан тұратын екі топ таңдалды:

- Бақылау тобы – дәстүрлі сабақ әдісімен оқытылды (15 оқушы)
- Сынақ тобы – бірлесе оқыту технологиясы арқылы оқытылды (15 оқушы)

Оқушыларға шығармашылық қабілетті бағалайтын тапсырмалар берілді (жобалық жұмыс, тәжірибелік зерттеу, презентация). Бағалау 1–5 шкаласы бойынша жүргізілді, кейін нәтижелер пайызға аударылды [4].

Кесте 2. Шығармашылық қабілет деңгейі

Шығармашылық қабілет деңгейі	Бақылау тобы (%)	Сынақ тобы (%)
Өте төмен (1)	20%	0%
Төмен (2)	40%	13%
Орташа (3)	27%	20%
Жоғары (4)	13%	40%
Өте жоғары (5)	0%	27%

Зерттеу нәтижелері:

- *Сынақ тобының көрсеткіші:* Бірлесе оқыту технологиясын қолданған топтағы оқушылардың 67% шығармашылық қабілет деңгейі жоғары немесе өте жоғары (4–5) болып бағаланды. Бұл көрсеткіш бақылау тобына қарағанда айтарлықтай жоғары (13%).

- *Бақылау тобының көрсеткіші:* Дәстүрлі әдіспен оқыған оқушылардың 60% шығармашылық қабілет деңгейі төмен немесе өте төмен (1–2) болып шықты.

- *Орташа деңгей:* Сынақ тобының оқушыларының тек 20% ғана орташа деңгейде болса, бақылау тобында бұл көрсеткіш 27% болды. Бұл бірлесе оқыту технологиясы оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыратынын көрсетеді.

- *Тұжырым:* Зерттеу нәтижесі көрсеткендей, топтық жұмыс пен бірлесе оқыту технологиясын қолдану оқушылардың шығармашылық қабілетін едәуір арттырады, өйткені олар жаңа идеяларды ұсынады, тәжірибелік тапсырмаларды белсенді орындайды және өзара пікір алмасады [5].

Қорыта айтқанда, мектеп биология курсына бірлесе оқыту технологиясын қолдану оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады [6]. Бұл технология оқушыларға өз идеяларын еркін білдіруге, тәжірибелік дағдыларын жетілдіруге, топтық өзара іс-қимылды дамытуды және шығармашылық ойлауды дамытуға мүмкіндік береді. Білім беру процесінде инновациялық әдістерді енгізу арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығы мен оқу нәтижесі жақсарып, олардың жалпы шығармашылық

және когнитивтік дамуы қамтамасыз етіледі. Осы зерттеу нәтижелері білім беру ұйымдарына биология пәнін оқытуда бірлесе оқыту технологияларын жүйелі түрде қолдануға негіз болады және болашақта оқыту әдістемесін жетілдіру бойынша қосымша ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді [7].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Абдуллин, В.Х., Соловьев, Ю.В. Инновационные технологии в обучении биологии. Москва: Просвещение, 2018.
2. Байтұрсынова, А.Ж. Биология сабағында шығармашылық қабілеттерді дамыту әдістемесі. Алматы: ҚазҰПУ баспасы, 2020.
3. Johnson, D.W., Johnson, R.T., Smith, K.A. Cooperative Learning: Improving University Instruction by Basing Practice on Validated Theory. Journal on Excellence in College Teaching, 25(3&4), 85–118, 2014.
4. Кислицына, Л.И. Современные педагогические технологии в школе. Санкт-Петербург: Питер, 2017.
5. Slavin, R.E. Cooperative Learning in Elementary and Secondary Schools. International Journal of Educational Research, 59, 11–19, 2015.
6. Токарева, Н.В. Технологии совместного обучения в школьном биологическом образовании. Москва: Академия, 2019.
7. Ерғалиева, Г.С. Оқушылардың шығармашылық ойлауын дамыту әдістері. Алматы: Білім, 2021.

ӘОЖ 378:57:37.02

БОЛАШАҚ БИОЛОГИЯ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ МЕН КРИТЕРИЙЛЕРІ: ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Сарсенбекова Д.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В современной системе образования педагогическое мышление является важной составляющей профессиональной компетентности учителя. Оно предполагает способность анализировать педагогические ситуации, принимать эффективные решения и развивать познавательную активность учащихся. В статье рассматриваются методы и критерии оценки педагогического мышления будущих учителей биологии, а также представлены результаты эмпирического исследования. В ходе исследования использовались методы кейс-анализа, тестирования, наблюдения, анкетирования и рефлексивного анализа. Полученные результаты показали различный уровень сформированности педагогического мышления у будущих учителей и подтверждают необходимость совершенствования методической подготовки в системе педагогического образования.

In the modern education system, pedagogical thinking is an important component of teachers' professional competence. It involves the ability to analyze pedagogical situations, make effective decisions, and promote students' cognitive activity. The article examines the methods and criteria for assessing the pedagogical thinking of future biology teachers and presents the results of an empirical study. Case analysis, testing, observation, questionnaires, and reflective analysis were used in the research. The results revealed different levels of pedagogical thinking among future teachers and highlighted the need to improve methodological training in teacher education.

Қазіргі білім беру жүйесінің дамуы мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне қойылатын талаптарды айтарлықтай күшейтіп отыр. Заманауи мектепте мұғалім тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастырушы, оқушылардың танымдық әрекетін бағыттаушы және олардың жеке тұлғалық дамуын қамтамасыз етуші маман ретінде қарастырылады. Осы тұрғыдан алғанда, болашақ мұғалімдердің педагогикалық ойлау қабілеттерін дамыту және оны бағалау мәселесі педагогикалық ғылым мен тәжірибеде ерекше өзектілікке ие. Әсіресе жаратылыстану бағытындағы пәндерді оқытуда мұғалімнің педагогикалық ойлауы оқушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыруда, олардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуда маңызды рөл атқарады.

Биология пәні табиғи құбылыстарды, тірі ағзалардың құрылымы мен қызметін, экологиялық жүйелердің заңдылықтарын түсіндіруге бағытталған күрделі пәндердің бірі болып табылады. Сондықтан болашақ биология мұғалімі тек пәндік білімді меңгерумен шектелмей, оқу процесінде туындайтын педагогикалық жағдаяттарды дұрыс талдай алуы, оқушылардың оқу ерекшеліктерін ескере отырып тиімді әдістерді таңдай білуі және педагогикалық шешімдерді ғылыми негізде қабылдай алуы қажет. Мұндай кәсіби әрекеттердің негізінде педагогикалық ойлау қабілеті жатыр.

Педагогикалық ойлау – бұл мұғалімнің педагогикалық жағдайларды талдау, олардың себеп-салдарын анықтау, оқыту мақсаттарына сәйкес тиімді шешім қабылдау және өзінің кәсіби әрекетін рефлексиялау қабілетін қамтитын күрделі психологиялық-педагогикалық үдеріс. Педагогикалық ойлаудың қалыптасуы болашақ мұғалімнің кәсіби даярлығының маңызды көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Сондықтан педагогикалық жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдердің педагогикалық ойлау қабілеттерін қалыптастырумен қатар, оны ғылыми негізде бағалау қажеттілігі туындайды.

Зерттеу барысында болашақ биология пәні мұғалімдерінің педагогикалық ойлау қабілеттерін анықтау мақсатында кешенді диагностикалық әдістер қолданылды. Атап айтқанда, педагогикалық жағдаяттарды талдау, тесттік диагностика, сауалнама, бақылау және рефлексиялық талдау әдістері пайдаланылды. Зерттеуге педагогикалық жоғары оқу орнының биология мамандығында білім алып жатқан 3–4 курс студенттері, яғни атап айтқанда 60 студент қатысты. Диагностикалық жұмыстар студенттердің педагогикалық ойлауының аналитикалық, әдістемелік, шығармашылық және рефлексивтік компоненттері бойынша жүргізілді.

Зерттеу нәтижелері болашақ биология мұғалімдерінің педагогикалық ойлау қабілеттері әртүрлі деңгейде қалыптасқанын көрсетті. Жалпы нәтижелерді талдау барысында студенттердің 23 пайызы педагогикалық ойлаудың жоғары деңгейін көрсетті. Бұл деңгейдегі студенттер педагогикалық жағдаяттарды терең талдай алады, олардың себеп-салдарын анықтайды және оқу үдерісінің мақсаттарына сәйкес тиімді педагогикалық шешімдер ұсынады. Сонымен қатар, олар сабақ барысында оқушылардың жауаптарына байланысты оқыту стратегиясын өзгерте алады және өз әрекеттеріне кәсіби рефлексия жүргізеді.

Зерттеу нәтижелері бойынша студенттердің басым бөлігі, яғни 52 пайызы педагогикалық ойлаудың орта деңгейінде екені анықталды. Бұл деңгейдегі студенттер педагогикалық жағдайларды жалпы түсінгенімен, оларды талдау барысында белгілі бір қиындықтарға тап болады. Көп жағдайда олар педагогикалық мәселенің сыртқы белгілерін анықтай алғанымен, оның терең себептерін анықтауда жеткілікті тәжірибе көрсетпейді. Сонымен қатар, оқыту әдістерін таңдауда дәстүрлі тәсілдерге жиі сүйенеді және шығармашылық шешімдер ұсыну деңгейі салыстырмалы түрде төмен болып келеді [1].

Зерттеу барысында студенттердің 25 пайызы педагогикалық ойлаудың төмен деңгейін көрсетті. Бұл топтағы студенттер педагогикалық жағдайларды талдауда айтарлықтай қиындықтарға тап болды. Олар мәселенің мәнін толық түсінбей, көбінесе жалпы сипаттағы жауаптар берді немесе педагогикалық шешімдерді нақты негіздемесіз ұсынды. Сонымен қатар, олардың кәсіби рефлексия деңгейі де жеткіліксіз екені байқалды.

Зерттеу нәтижелерін педагогикалық ойлаудың жеке компоненттері бойынша талдау да маңызды мәліметтер берді. Аналитикалық компонент бойынша студенттердің шамамен төрттен бірі ғана жоғары деңгей көрсетті. Бұл көрсеткіш студенттердің педагогикалық жағдайларды талдау қабілетін дамыту қажеттілігін көрсетеді. Көптеген студенттер педагогикалық мәселелерді сипаттай алғанымен, олардың себеп-салдарын анықтауда және жүйелі талдау жүргізуде қиындықтарға тап болды.

Кесте – 1. Болашақ биология мұғалімдерінің педагогикалық ойлау деңгейінің жалпы көрсеткіштері

Педагогикалық ойлау деңгейі	Студенттер саны	Пайызы (%)
Жоғары	14	23
Орта	31	52
Төмен	15	25
Барлығы	60	100

1-кестеде болашақ биология пәні мұғалімдерінің педагогикалық ойлау деңгейінің жалпы көрсеткіштері берілген. Нәтижелерге сәйкес студенттердің 23%-ы жоғары деңгей, 52%-ы орта деңгей, ал 25%-ы төмен деңгей көрсеткені анықталды. Бұл көрсеткіштер студенттердің басым бөлігінде педагогикалық ойлаудың орта деңгейде қалыптасқанын көрсетеді. Орта деңгейдегі студенттер педагогикалық жағдаяттарды түсінгенімен, оларды терең талдау мен тиімді шешім қабылдау барысында белгілі бір қиындықтарға тап болады.

Ал жоғары деңгей көрсеткен студенттер педагогикалық мәселелерді жан-жақты талдап, оқыту әдістерін дұрыс таңдай алады және оқу үдерісінде шығармашылық шешімдер ұсынады. Төмен деңгейдегі студенттер педагогикалық жағдайларды талдауда және педагогикалық шешімдерді негіздеуде қиындықтар көрсеткен.

Әдістемелік компонент бойынша алынған нәтижелер студенттердің биология сабағын ұйымдастыруда белгілі бір деңгейде дайын екенін көрсетті.

Дегенмен, кейбір студенттер сабақ құрылымын жоспарлауда немесе оқыту әдістерін таңдауда жеткілікті икемділік таныта алмады. Бұл болашақ мұғалімдердің әдістемелік даярлығын жетілдіру қажеттігін көрсетеді.

Кесте – 2. Педагогикалық ойлаудың аналитикалық компоненті бойынша нәтижелер

Деңгей	Студенттер саны	Пайызы (%)
Жоғары	16	27
Орта	29	49
Төмен	15	24
Барлығы	60	100

2-кестеде студенттердің педагогикалық ойлауының аналитикалық компоненті бойынша нәтижелері көрсетілген. Зерттеу нәтижелері бойынша студенттердің 27%-ы жоғары, 49%-ы орта, ал 24%-ы төмен деңгей көрсеткен.

Аналитикалық компонент педагогикалық жағдайларды талдау, олардың себеп-салдарын анықтау және педагогикалық мәселелерді жүйелі түрде қарастыру қабілеттерін қамтиды. Нәтижелер студенттердің басым бөлігінде бұл қабілет орта деңгейде қалыптасқанын көрсетеді [2].

Көптеген студенттер педагогикалық жағдайдың сыртқы белгілерін анықтай алғанымен, оның терең себептерін анықтау және ғылыми негізде талдау барысында қиындықтарға тап болғаны байқалды. Бұл болашақ мұғалімдердің педагогикалық жағдайларды талдау тәжірибесін арттыру қажеттігін көрсетеді.

Кесте – 3. Педагогикалық ойлаудың әдістемелік компоненті бойынша нәтижелер

Деңгей	Студенттер саны	Пайызы (%)
Жоғары	18	30
Орта	27	46
Төмен	15	24
Барлығы	60	100

3-кестеде педагогикалық ойлаудың әдістемелік компоненті бойынша нәтижелері берілген. Нәтижелер бойынша студенттердің 30%-ы жоғары деңгей, 46%-ы орта деңгей, ал 24%-ы төмен деңгей көрсеткен.

Әдістемелік компонент мұғалімнің сабақ құрылымын жоспарлау, тиімді оқыту әдістерін таңдау және биология пәнінің ерекшеліктерін ескере отырып оқу үдерісін ұйымдастыру қабілеттерін сипаттайды.

Зерттеу нәтижелері студенттердің бір бөлігі сабақ жоспарын дұрыс құра алғанымен, оқыту әдістерін таңдау мен оларды оқу мақсаттарына сәйкестендіру барысында кейбір қиындықтарға тап болғанын көрсетті. Бұл педагогикалық жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдердің әдістемелік даярлығын жетілдіру қажеттігін айқындайды.

Шығармашылық компонент бойынша көрсеткіштер салыстырмалы түрде төмен болды. Студенттердің көпшілігі педагогикалық мәселелерді шешуде дәстүрлі тәсілдерді қолдануға бейім екені байқалды. Инновациялық немесе стандартты емес педагогикалық шешімдерді ұсыну деңгейі айтарлықтай жоғары

емес. Бұл жағдай болашақ мұғалімдердің шығармашылық ойлауын дамытуға бағытталған арнайы педагогикалық тапсырмалар мен проблемалық оқыту әдістерін кеңінен қолдану қажеттігін көрсетеді.

Кесте – 4. Педагогикалық ойлаудың шығармашылық компоненті бойынша нәтижелер

Деңгей	Студенттер саны	Пайызы (%)
Жоғары	11	18
Орта	33	55
Төмен	16	27
Барлығы	60	100

4-кестеде педагогикалық ойлаудың шығармашылық компоненті бойынша нәтижелері көрсетілген. Зерттеу нәтижелері бойынша студенттердің 18%-ы жоғары, 55%-ы орта, ал 27%-ы төмен деңгей көрсеткен.

Бұл көрсеткіштер студенттердің көпшілігі педагогикалық мәселелерді шешуде дәстүрлі тәсілдерге сүйенетінін көрсетеді. Шығармашылық компоненттің салыстырмалы түрде төмен болуы студенттердің педагогикалық инновацияларды қолдану тәжірибесінің жеткіліксіздігін көрсетеді.

Осыған байланысты педагогикалық білім беру жүйесінде болашақ мұғалімдердің шығармашылық ойлауын дамытуға бағытталған проблемалық оқыту, жобалық жұмыстар және зерттеушілік тапсырмалар сияқты әдістерді кеңінен қолдану қажет.

Рефлексивтік компонентті талдау студенттердің өз педагогикалық әрекеттерін белгілі бір деңгейде бағалай алатынын көрсетті. Дегенмен, олардың кәсіби рефлексиясы көбінесе сипаттамалық деңгейде қалып, терең талдау деңгейіне жете бермейді. Көп жағдайда студенттер өз сабақтарының нәтижелерін жалпы сипаттап, нақты қиындықтар мен оларды шешу жолдарын анықтауда жеткілікті талдау жүргізбейді.

Кесте – 5. Педагогикалық ойлаудың рефлексивтік компоненті бойынша нәтижелер

Деңгей	Студенттер саны	Пайызы (%)
Жоғары	15	25
Орта	30	50
Төмен	15	25
Барлығы	60	100

5-кестеде педагогикалық ойлаудың рефлексивтік компоненті бойынша нәтижелер берілген. Нәтижелер студенттердің 25%-ы жоғары, 50%-ы орта, ал 25%-ы төмен деңгей көрсеткенін көрсетеді.

Рефлексивтік компонент мұғалімнің өз педагогикалық әрекетін талдау, кәсіби жетістіктері мен қиындықтарын анықтау және болашақтағы әрекеттерін жоспарлау қабілетін қамтиды.

Зерттеу нәтижелері студенттердің көпшілігі өз әрекеттерін белгілі бір деңгейде талдай алатынын көрсеткенімен, олардың рефлексиясы көбінесе жалпы

сипатта қалып отырғаны байқалды. Бұл болашақ мұғалімдердің кәсіби рефлексиясын дамыту мақсатында арнайы әдістемелік жұмыстар жүргізу қажеттігін көрсетеді [3].

Жалпы алғанда, жүргізілген зерттеу болашақ биология пәні мұғалімдерінің педагогикалық ойлау қабілеттерін дамыту педагогикалық жоғары оқу орындарының маңызды міндеттерінің бірі екенін көрсетті. Педагогикалық ойлаудың жеткілікті деңгейде қалыптаспауы болашақ мұғалімдердің кәсіби қызметінде кездесетін күрделі педагогикалық мәселелерді тиімді шешуіне кедергі келтіруі мүмкін. Сондықтан педагогикалық кадрларды даярлау жүйесінде студенттердің педагогикалық ойлауын дамытуға бағытталған әдістер мен технологияларды кеңінен қолдану қажет.

Бұл бағытта кейс әдісі, проблемалық оқыту, жобалық жұмыстар, педагогикалық жағдаяттарды талдау және зерттеушілік тапсырмалар тиімді құралдар ретінде қарастырылуы мүмкін. Сонымен қатар, педагогикалық тәжірибені ұйымдастыру барысында студенттердің кәсіби рефлексиясын дамытуға ерекше көңіл бөлу қажет [4].

Осылайша, жүргізілген зерттеу нәтижелері болашақ биология пәні мұғалімдерінің педагогикалық ойлау қабілеттері толық қалыптаспағанын және оны дамыту үшін жүйелі педагогикалық жұмыстар жүргізу қажеттігін көрсетті. Педагогикалық ойлауды дамыту болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін арттыруға, оқу үдерісінің сапасын жақсартуға және оқушылардың танымдық белсенділігін дамытуға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

6. Әбдіғалиев Қ.Қ. Педагогика негіздері. – Алматы: Білім, 2018. – 312 б.
7. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика. – Москва: Академия, 2013.
8. Жексенбаева Ү.Б. Биологияны оқыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 256 б.
9. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. – New York: McGraw-Hill Education, 2011. – 389 p.

ОӘЖ 57:378.147:37.018.43

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА БИОЛОГИЯДАН ПРАКТИКАЛЫҚ САБАҚТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІНЕ ЗЕРТТЕУ

Саулебекқызы Ш.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются особенности и дидактические возможности организации практических занятий по общей биологии в условиях дистанционного обучения в средней школе. В исследовании проанализирован опыт проведения практических занятий с использованием виртуальных лабораторий, видеоматериалов и онлайн-платформ. Результаты показали, что дистанционные практические занятия повышают гибкость, доступность и интерактивность учебного процесса. В то же время установлено, что традиционные лабораторные работы не могут быть полностью заменены дистанционным

форматом, в связи с чем обоснована эффективность сочетания дистанционного и очного обучения.

The article examines the features and didactic possibilities of organizing practical lessons in the general biology course of secondary school under distance learning conditions. The study analyzes the experience of conducting practical lessons using virtual laboratories, video materials, and online platforms. The results show that distance practical lessons increase the flexibility, accessibility, and interactivity of the learning process. However, it is established that traditional laboratory work cannot be fully replaced by the distance format, and the effectiveness of combining distance and face-to-face learning is substantiated.

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесі ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы мен пандемия жағдайының әсерінен жаңа оқыту формаларын енгізуге бет бұрды. Қашықтықтан оқыту білім алушыларға икемді білім алу мүмкіндігін беріп, оқу материалдарына қолжетімділікті арттырады. Алайда биология сияқты тәжірибеге негізделген пәндерде практикалық сабақтарды қашықтықтан өткізу күрделі педагогикалық мәселелер туғызады. Дәстүрлі лабораториялық жұмыстарда оқушы материалмен тәжірибе жасап, тәжірибелік дағдыларды қалыптастырады. Қашықтықтан сабақтарда бұл процесті толықтай алмастыру мүмкін болмаса да, виртуалды зертханалар, бейнематериалдар және интерактивті тапсырмалар арқылы оқушылардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға жол ашылады [1].

Қазіргі кезде қашықтықтан оқыту технологияларын пайдалану тек жоғары оқу орындары мен колледждерде емес, орта мектептерде де өзекті болып отыр. Бұл жағдай жалпы биология курсының практикалық сабақтарына жаңа әдістемелік көзқарас енгізуді қажет етеді. Осы тұрғыдан, қашықтықтан практикалық сабақтардың дидактикалық мүмкіндіктерін зерттеу маңызды.

Зерттеудің мақсаты – орта мектептің жалпы биология курсында практикалық сабақтарды қашықтықтан өткізудің дидактикалық мүмкіндіктерін талдау, тиімді әдістемелерді анықтау және оқушылардың зерттеушілік дағдыларын дамыту жолдарын ұсыну [2].

Қашықтықтан оқыту педагогикасы соңғы онжылдықта белсенді зерттелуде. Байқадамова (2020) қашықтықтан оқытудың жалпы теориялық негіздерін сипаттап, оның оқу процесіндегі артықшылықтары мен шектеулерін атап өткен. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қашықтықтан оқыту икемділік, дербестік және ақпараттық ресурстарға қолжетімділікті қамтамасыз етеді.

Smith (2022) зерттеуінде биология пәнінде виртуалды зертханаларды пайдалану тәжірибесі қарастырылған. Зерттеуге сәйкес, виртуалды симуляциялар мен интерактивті тапсырмалар оқушылардың теориялық білімін бекітуге және зерттеушілік дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері көрсеткендей, онлайн практикалық сабақтардың тиімділігі сабақтың құрылымы мен мұғалімнің кәсіби дайындығына байланысты.

Қазақ мектептерінде қашықтықтан биология сабақтарын ұйымдастыру тәжірибесі шектеулі, бірақ Moodle, Zoom, Google Classroom сияқты платформаларды қолдану мүмкіндігі бар (Жұмабекова, 2021). Дәстүрлі

лабораториялық жұмыстарды онлайн форматқа бейімдеу әдістемесі әлі толық дамымаған, бұл мәселені шешу үшін нақты дидактикалық тәсілдер қажет.

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

Аналитикалық әдіс – қашықтықтан оқыту және биология пәнінің әдістемелік әдебиеттерін талдау;

Эксперименттік әдіс – практикалық сабақтарды қашықтықтан өткізу тәжірибесі;

Сауалнама және бақылау – оқушылар мен мұғалімдердің кері байланысын жинау;

Салыстырмалы талдау – дәстүрлі және қашықтықтан сабақтардың тиімділігін салыстыру.

Зерттеу субъектілері – орта мектептің 7–9 сынып оқушылары және биология пәні мұғалімдері. Эксперимент барысында онлайн сабақтарға қатысқан оқушылардың оқу белсенділігі, тапсырмаларды орындау сапасы және зерттеушілік дағдылары бағаланды [3].

Қашықтықтан практикалық сабақтардың дидактикалық мүмкіндіктері

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қашықтықтан практикалық сабақтарды ұйымдастыру келесі артықшылықтарды береді:

Икемділік – оқушылар сабаққа ыңғайлы уақытта қатыса алады, сабақтарды қайталап көре алады.

Қолжетімділік – виртуалды зертханалар мен мультимедиялық материалдар арқылы күрделі тәжірибелерді орындау мүмкіндігі бар.

Жеке бақылау – мұғалім әр оқушының жұмысын онлайн бақылап, түзетулер енгізе алады.

Интерактивтілік – онлайн тесттер, симуляциялар мен бейнематериалдар оқушылардың қызығушылығын арттырады.

Құжаттау және талдау мүмкіндігі – барлық эксперимент нәтижелері электрондық түрде сақталып, салыстыру және қорытынды жасау жеңіл болады.

Сауалнама нәтижелері бойынша, оқушылардың 82% қашықтықтан практикалық сабақтарды тиімді деп бағалады. Олардың айтуынша, онлайн сабақтар арқылы жаңа білімді теориялық түрде меңгеруге, тәжірибелік әрекеттерді виртуалды түрде орындауға мүмкіндік бар. Дегенмен, 15% оқушы нақты тәжірибелік дағдыларды толық меңгеру қиындығын атап өтті. Бұл дәстүрлі лабораториялық тәжірибенің орнын толығымен алмастыру мүмкін еместігін көрсетеді [4].

Кесте 1. Қашықтықтан оқыту жағдайында биологиядан практикалық сабақтарды ұйымдастыру ерекшеліктері

№	Практикалық сабақ түрі	Қолданылатын цифрлық құралдар	Ұйымдастыру формасы	Артықшылықтары	Қиындықтары
1	Виртуалды зертханалық жұмыс	PhET, Labster, виртуалды симуляциялар	Онлайн (асинхронды/синхронды)	Қауіпсіз, көрнекі, уақытты үнемдейді	Интернетке тәуелді

2	Бейне тәжірибелерді талдау	YouTube, білім беру платформалары	Асинхронды	Қайта қарауға болады, түсінікті	Практикалық дағды шектеулі
3	Үй жағдайындағы тәжірибе	Смартфон, нұсқаулық файлдар	Жеке жұмыс	Қолжетімді, қызығушылықты арттырады	Нәтиженің дәлдігі төмен
4	Онлайн тест және тапсырмалар	Google Forms, Moodle	Онлайн бақылау	Жылдам бағалау	Академиялық адалдық мәселесі
5	Топтық жобалық жұмыс	Zoom, Microsoft Teams, Padlet	Топтық	Коммуникация дамиды	Ұйымдастыру күрделі

Мұғалімдердің пікіріне қарағанда, қашықтықтан практикалық сабақтарды ұйымдастыру мұқият жоспарлауды қажет етеді. Виртуалды зертханалар мен бейнематериалдар қолдану сабақтың сапасын арттырады, бірақ оқушылардың белсенділігін арттыру үшін тапсырмалар интерактивті, қызықты әрі жеке бақылау мүмкіндігі бар түрде болуы керек.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, қашықтықтан практикалық сабақтарды тиімді ұйымдастыру үшін бірнеше негізгі шарттар бар:

Әдістемелік нұсқаулықтың болуы – сабақтар алдын ала жоспарланып, әр қадам нақты көрсетілуі қажет.

Технологиялық қолдау – оқушылар мен мұғалімдер үшін платформаларды дұрыс пайдалану, техникалық қиындықтарды болдырмау.

Интерактивтіліктің жоғары деңгейі – тапсырмалар зерттеушілік белсенділікті арттыруға бағытталуы тиіс.

Қолданылған құралдардың тиімділігі – виртуалды зертханалар, симуляциялар, бейнематериалдар практикалық дағдыларды дамытуға мүмкіндік беруі керек [5].

Сонымен қатар, қашықтықтан практикалық сабақтар оқушылардың өзін-өзі басқару қабілетін дамытады, ақпаратты талдау және қорытынды жасау дағдыларын жетілдіреді. Дегенмен, дәстүрлі зертханалық тәжірибелерді толық алмастыру мүмкін емес, сондықтан қашықтықтан және дәстүрлі сабақтарды үйлестіре отырып қолдану тиімді.

Орта мектеп оқушыларына биология пәнінен практикалық сабақтарды қашықтықтан өткізу келесі дидактикалық мүмкіндіктерді береді:

- зерттеушілік дағдыларды дамыту;
- сабаққа қатысуды икемді ету;
- ресурстарға қолжетімділікті қамтамасыз ету;
- оқушылардың білімін жеке бақылау және бағалау [6].

Қашықтықтан практикалық сабақтарды тиімді ұйымдастыру үшін мұғалімдерге арнайы әдістемелік нұсқаулық, технологиялық қолдау және интерактивті тапсырмалар қажет. Болашақ зерттеулерде онлайн практикалық сабақтардың ұзақ мерзімді оқу нәтижелеріне әсерін талдау маңызды.

Қашықтықтан оқыту жағдайында биология пәнінен практикалық сабақтарды ұйымдастырудың тиімді әдістерін анықтауға екі топ алынды:

Бақылау тобы – дәстүрлі онлайн әдістер (бейне, мәтін);

Эксперименттік топ – интерактивті және практикалық әдістер.

Эксперименттік топта қолданылған әдістер:

- Виртуалды зертханалар;
- Онлайн симуляциялар;
- Жобалық жұмыстар;
- Видео тәжірибелер.

Кесте 2. Эксперимент нәтижелері

Көрсеткіштер	Бақылау тобы (%)	Эксперименттік топ (%)
Теориялық білім деңгейі	68	82
Практикалық дағды	52	85
Оқуға қызығушылық	60	88
Тапсырманы орындау сапасы	65	90

Эксперимент нәтижелері көрсеткендей:

- Практикалық дағдылар эксперименттік топта айтарлықтай жоғары (85%), себебі оқушылар нақты әрекетке негізделген тапсырмалар орындады.
- Оқуға қызығушылық интерактивті құралдар арқылы артты (88%).
- Теориялық білім де жақсарды, себебі практика мен теория байланыста оқытылды.
- Тапсырмаларды орындау сапасы жоғары болды, себебі оқушылар визуалды және тәжірибелік түрде түсінді.

Қашықтықтан оқытуда биологиядан практикалық сабақтарды ұйымдастырудың тиімді әдістері:

- Виртуалды зертханаларды пайдалану;
- Интерактивті симуляциялар;
- Видео арқылы тәжірибелер көрсету;
- Жобалық және зерттеу жұмыстары;
- Онлайн тесттер мен кері байланыс.

Бұл диаграмма қашықтықтан биология сабақтарында қолданылатын әдістердің тиімділік деңгейін (%) көрсетеді.

Диаграммада бес негізгі әдіс салыстырылған:

- Жобалық тапсырмалар – ең жоғары тиімділік көрсеткен (шамамен 88%). Бұл оқушылардың өз бетінше ізденіп, практикалық әрекет арқылы білім алуына байланысты.

- Виртуалды зертханалар – жоғары нәтиже (85%). Олар нақты тәжірибелерді онлайн форматта орындауға мүмкіндік береді.

- Онлайн симуляциялар – тиімділігі жақсы (82%), себебі күрделі биологиялық процестерді көрнекі түрде түсінуге көмектеседі.

- Бейне тәжірибелер – орташа деңгейде (78%), мұнда оқушылар бақылаушы рөлінде болады.

- Интерактивті тесттер – салыстырмалы түрде төмендеу (75%), өйткені олар көбіне білімді тексеруге бағытталған.

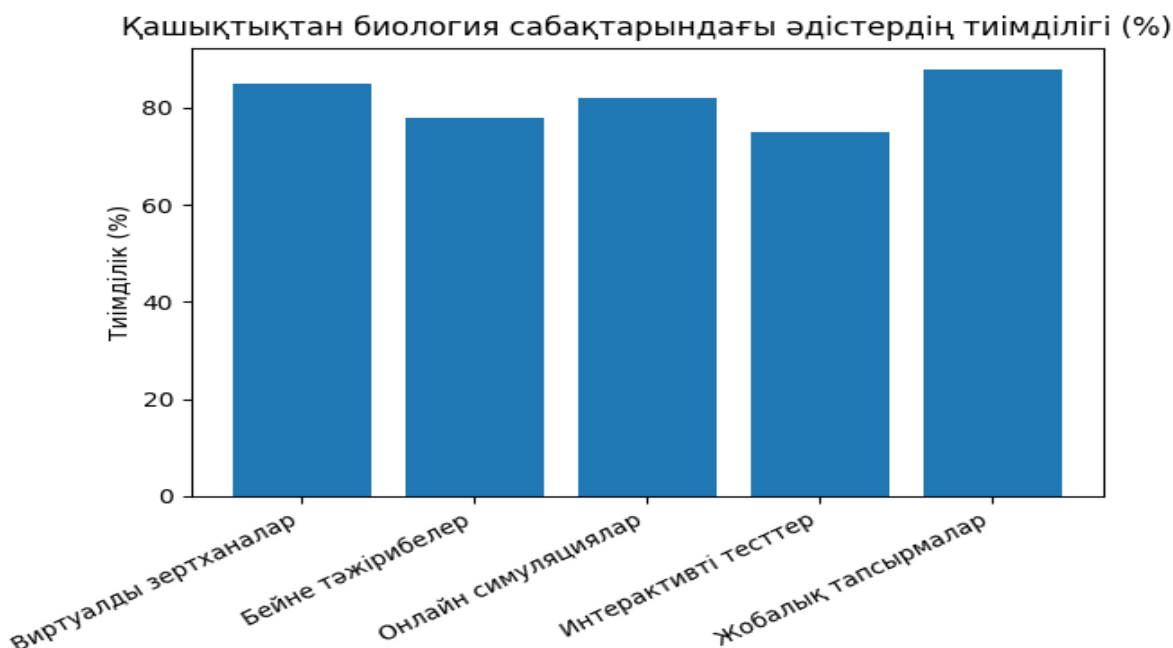


Диаграмма 1. Қашықтықтан биология сабақтарында қолданылатын әдістердің тиімділік деңгейі

Диаграмма нәтижелері көрсеткендей, оқушылардың белсенді қатысуын талап ететін әдістер (жобалық тапсырмалар, виртуалды зертханалар) ең тиімді болып табылады. Ал пассивті қабылдауға негізделген әдістердің (бейне, тест) тиімділігі салыстырмалы түрде төмен.

Эксперименттік зерттеу көрсеткендей, қашықтықтан оқытуда дәстүрлі әдістермен шектелу жеткіліксіз. Интерактивті және практикалық бағыттағы технологияларды қолдану:

- оқушылардың қызығушылығын арттырады,
- практикалық дағдыларын дамытады,
- білім сапасын жоғарылатады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Полат Е.С. Қашықтықтан оқыту: теориясы мен практикасы. – М.: Академия, 2019.
2. Беспалько В.П. Оқыту технологиясының негіздері. – М.: Педагогика, 2018.
3. Кузнецова Н.В. Биологияны оқыту әдістемесі. – М.: Просвещение, 2020.
4. Moore M.G., Kearsley G. Distance Education: A Systems View of Online Learning. – Belmont: Wadsworth, 2017.
5. Ахметова Д.С. Қашықтықтан оқыту жағдайында оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру жолдары // Педагогика және психология. – 2021. – №2. – 45–49 б.
6. Сейітқалиева Г.С. Биология сабағында цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану // Биологияны оқыту әдістемесі. – 2022. – №1. – 23–27 б.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ E-LEARNING ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЖЕТІЛДІРУ

Сулейменова М.Т.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматриваются современные подходы к совершенствованию технологий электронного обучения (E-learning) в образовательном процессе. Анализируются преимущества цифровых образовательных платформ, а также проблемы и перспективы их внедрения. Особое внимание уделяется роли инновационных технологий в повышении качества образования, доступности знаний и индивидуализации обучения.

This article examines modern approaches to improving E-learning technologies in the educational process. The advantages of digital educational platforms, as well as the challenges and prospects of their implementation, are analyzed. Special attention is paid to the role of innovative technologies in improving the quality of education, accessibility of knowledge, and personalization of learning.

Қазіргі білім беру үдерісінде E-learning технологияларын жетілдіру. Қазіргі таңда білім беру жүйесі қарқынды цифрландыру кезеңін бастан өткеруде. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуы білім беру үдерісіне жаңа талаптар қойып, оқытудың тиімді әдістерін енгізуді қажет етеді. Осы тұрғыда E-learning технологиялары білім беру сапасын арттырудың маңызды құралына айналып отыр.

E-learning – бұл электрондық ресурстар мен цифрлық технологияларды пайдалану арқылы білім беру үдерісін ұйымдастыру. Ол студенттер мен оқытушыларға уақыт пен кеңістік шектеулерінсіз білім алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, қашықтан оқыту жүйесі білімнің қолжетімділігін арттырып, әрбір білім алушының жеке ерекшеліктерін ескеруге жағдай жасайды.

E-learning технологияларын жетілдірудің негізгі бағыттарының бірі – интерактивті оқыту құралдарын дамыту. Мысалы, бейнесабақтар, онлайн-тесттер, виртуалды зертханалар және білім беру платформалары студенттердің оқу материалын терең меңгеруіне ықпал етеді. Сонымен қатар, жасанды интеллект элементтерін енгізу арқылы оқу процесін автоматтандыру және жекелендіру мүмкіндігі артуда.

Білім беру платформаларының тиімділігін арттыру үшін олардың интерфейсі қарапайым әрі қолжетімді болуы тиіс. Пайдаланушыларға ыңғайлы дизайн мен құрылым студенттердің мотивациясын арттырып, оқу процесіне қызығушылығын күшейтеді. Осыған байланысты UX/UI дизайн элементтерін білім беру жүйесіне енгізу маңызды рөл атқарады [1].

Сонымен қатар, E-learning жүйесін дамыту барысында бірқатар қиындықтар да кездеседі. Атап айтқанда, техникалық инфрақұрылымның жеткіліксіздігі, интернет жылдамдығының төмендігі, цифрлық сауаттылықтың жеткіліксіз деңгейі сияқты мәселелер бар. Бұл проблемаларды шешу үшін

мемлекет тарапынан қолдау, оқытушылардың біліктілігін арттыру және білім алушыларды цифрлық дағдыларға үйрету қажет.



Сурет 1. Электрондық оқыту (E-learning) жүйесінің заманауи үлгісі

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістерге ұшырауда. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) қарқынды дамуы білім беру мазмұны мен формасына жаңа талаптар қояды. Осы өзгерістердің нәтижесінде электрондық оқыту (E-learning) жүйесі кеңінен қолданысқа енуде.

E-learning – бұл білім беру процесін электрондық ресурстар, интернет және цифрлық технологиялар арқылы ұйымдастырудың заманауи тәсілі. Оның басты мақсаты – білім алушыларға сапалы, қолжетімді және икемді білім беру мүмкіндігін қамтамасыз ету [2].

Қазіргі таңда E-learning тек қашықтан оқыту құралы ғана емес, сонымен қатар дәстүрлі оқыту жүйесін толықтыратын маңызды элементке айналды.

Сондықтан бұл технологияларды жетілдіру – білім беру жүйесінің стратегиялық міндеттерінің бірі.

1. E-learning технологияларының мәні мен маңызы. E-learning технологиялары білім беру процесін жаңа деңгейге көтеруге мүмкіндік береді.

Оның негізгі ерекшеліктері:

- уақыт пен кеңістікке тәуелсіздік;
- білімге тең қолжетімділік;
- оқыту процесінің икемділігі;
- білім алушының жеке траекториясын қалыптастыру мүмкіндігі.



Сурет 2. Виртуалды оқыту процесі

Электрондық оқыту жүйесі арқылы студенттер оқу материалдарын кез келген уақытта пайдалана алады. Бұл олардың өзіндік жұмыс жасау дағдыларын дамытуға ықпал етеді [3].

2. E-learning технологияларының артықшылықтары. E-learning жүйесінің бірқатар маңызды артықшылықтары бар:

Қолжетімділік – кез келген жерде білім алу мүмкіндігі;

Үнемділік – уақыт пен қаржыны үнемдеу;

Интерактивтілік – мультимедиялық құралдарды пайдалану;

Жекелендіру – әр студенттің жеке ерекшеліктеріне бейімделу;

Жаңартылу мүмкіндігі – оқу материалдарын тез жаңарту.

Сонымен қатар, онлайн платформалар арқылы студенттердің білім деңгейін автоматты түрде бағалау жүйесі енгізілген.

3. E-learning жүйесінің кемшіліктері. E-learning технологияларын енгізу барысында бірқатар қиындықтар да кездеседі:

- интернеттің тұрақсыздығы;
- техникалық құралдардың жеткіліксіздігі;
- оқытушылардың цифрлық сауаттылығының төмендігі;
- студенттердің өзін-өзі бақылау деңгейінің әлсіздігі;
- әлеуметтік қарым-қатынастың азаюы.

Бұл мәселелерді шешу үшін кешенді шаралар қажет.

4. E-learning және дәстүрлі оқыту: салыстырмалы талдау.

Кесте-1. E-learning технологияларының тиімділігі

№	Көрсеткіш	Дәстүрлі оқыту	E-learning
1.	Оқыту формасы	Аудиториялық	Онлайн
2.	Уақыт	Белгіленген	Икемді

3.	Қолжетімділік	Шектеулі	Жоғары
4.	Интерактивтілік	Орташа	Жоғары
5.	Бағалау	Қолмен	Автоматтандырылған
6.	Оқу қарқыны	Біркелкі	Жеке

5. E-learning технологияларын жетілдіру жолдары.

E-learning жүйесін тиімді дамыту үшін келесі бағыттарға назар аудару қажет:

1. Интерактивті платформаларды дамыту. Заманауи платформалар студенттердің қызығушылығын арттыруы тиіс. Геймификация элементтері (ойын технологиялары) оқыту процесін жеңілдетеді.



Сурет 3. Цифрлық білім беру құралдарының қолданылуы

2. Жасанды интеллектті енгізу. AI технологиялары арқылы:

- оқу материалдарын автоматты ұсыну;
- жеке оқу жоспарын құру;
- білім деңгейін талдау мүмкіндігі артады.

3. Оқытушылардың цифрлық біліктілігін арттыру. Педагогтар жаңа технологияларды тиімді қолдана білуі қажет. Сондықтан арнайы курстар мен тренингтер ұйымдастыру маңызды.

4. UX/UI дизайнды жетілдіру. Платформаның дизайны қарапайым әрі түсінікті болуы керек. Бұл студенттердің оқу процесіне қызығушылығын арттырады.

5. Мобильді оқытуды дамыту. Смартфон арқылы білім алу мүмкіндігі қазіргі жастар үшін аса маңызды.

6. E-learning технологияларының болашағы. Болашақта E-learning келесі бағыттарда дамиды:

- виртуалды және толықтырылған шындық (VR/AR);
- адаптивті оқыту жүйелері;
- big data арқылы білімді талдау;
- толық цифрлық университеттер.

Бұл өзгерістер білім беру сапасын жаңа деңгейге көтереді [4].

Қорыта айтқанда, E-learning технологиялары қазіргі білім беру жүйесінің ажырамас бөлігіне айналды. Оларды жетілдіру білім сапасын арттырудың, білімге қолжетімділікті кеңейтудің және оқыту процесін тиімді ұйымдастырудың негізгі құралы болып табылады.

Цифрлық технологияларды тиімді пайдалану арқылы білім беру жүйесі жаңа деңгейге көтеріледі. Сондықтан E-learning жүйесін дамыту – болашақтың маңызды бағыты.

E-learning технологияларын жетілдіру – қазіргі білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі. Ол білім сапасын арттырып қана қоймай, білім алушылардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Болашақта цифрлық білім беру жүйесі одан әрі дамып, инновациялық технологиялармен толықтырылатыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Андреев А.А. Электронное обучение: теория и практика. – Москва: Академия, 2018.
2. Полат Е.С. Теория и практика дистанционного обучения. – Москва: Академия, 2020.
3. Білім берудегі ақпараттық технологиялар: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 280 б.
4. Қазіргі педагогикалық технологиялар: оқу құралы. – Алматы: Білім, 2020. – 300 б.

ӘОЖ 372.854:004.9

ЖАСАНДЫ ИНТТЕЛЛЕКТ КӨМЕГІМЕН ХИМИЯ ПӘНІНДЕ КҮРДЕЛІ ТЕОРИЯЛЫҚ ТАҚЫРЫПТАРДЫ МЕҢГЕРТУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Тайтелиева А.У.

Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты "№149 жалпы орта білім беретін мектебі"
КММ химия пәні мұғалімі, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматриваются эффективные способы освоения сложных теоретических тем по химии с использованием искусственного интеллекта (ИИ). Химия является предметом, требующим логического мышления, широкого кругозора и понимания абстрактных понятий. Для многих учащихся такие темы, как молекулярные структуры, химические связи, термодинамика и электрохимия, представляют значительные трудности.

Технологии искусственного интеллекта — виртуальное моделирование, адаптивные обучающие системы, интерактивные платформы и инструменты интеллектуального анализа — позволяют эффективно решать данные проблемы. В статье рассматриваются возможности визуализации учебного материала с помощью ИИ, предоставления индивидуализированных заданий и точной оценки знаний учащихся. Также представлены конкретные примеры из педагогической практики и результаты применения ИИ-платформ. Результаты исследования показывают, что использование инструментов искусственного интеллекта способствует более доступному и интересному усвоению сложного теоретического материала.

This article explores effective approaches to mastering complex theoretical topics in chemistry using artificial intelligence (AI). Chemistry is a subject that requires logical thinking, broad conceptual understanding, and the ability to grasp abstract concepts. Many students experience difficulties in learning topics such as molecular structures, chemical bonding, thermodynamics, and electrochemistry. Artificial intelligence technologies — including virtual simulations, adaptive learning systems, interactive platforms, and smart analytics tools — offer effective solutions to these challenges. The paper discusses the use of AI for visualizing educational content, providing personalized assignments, and accurately assessing students' knowledge. In addition, real examples from teaching practice and the results of using AI platforms are presented. The findings demonstrate that the effective use of AI tools makes complex theoretical material more understandable and engaging for students.

Бүгінгі таңда білім беру саласы қарқынды өзгерістерге ұшырап, заманауи технологияларды кеңінен қолдануға бет бұрып отыр. Әсіресе, күрделі пәндер қатарында саналатын химия ғылымын оқытуда жаңа педагогикалық тәсілдер мен цифрлық құралдарды қолдану – білім сапасын арттырудың маңызды факторы ретінде қарастырылуда. Соңғы жылдары жасанды интеллект (ЖИ) технологияларының білім беру процесіне енуі пәнді оқытудың мазмұны мен формасын түбегейлі өзгертуде.

Химия пәні – табиғат құбылыстарын молекулалық деңгейде түсіндіретін, дәлелдерге негізделген күрделі ғылым. Бұл пәннің «электролиттік диссоциация», «оксидтер мен қышқылдар теориясы», «химиялық термодинамика» немесе «электрохимия» сияқты бөлімдері оқушылар үшін қиын, кейде тіпті абстрактілі әрі түсініксіз болып көрінуі мүмкін. Осындай теориялық мазмұны ауыр тақырыптарды түсіндіруде дәстүрлі әдістер барлық оқушыға бірдей нәтиже бере алмайды [1,2].

Осы тұрғыда жасанды интеллект мүмкіндіктерін қолдану арқылы химия пәніндегі күрделі теориялық ұғымдарды визуализациялау, модельдеу және оқушы деңгейіне сай мазмұнмен қамтамасыз ету – өте өзекті және тиімді әдіс ретінде алға шығып отыр. ЖИ оқушылардың оқу нәтижелерін талдай отырып, жеке қажеттіліктерін анықтап, соған сәйкес тапсырмалар ұсынуға қабілетті. Бұл оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, күрделі тақырыптарды жеңіл меңгеруіне мүмкіндік береді.

Қазіргі білім беру жүйесінде химия пәнінің теориялық бөлімдері оқушылар үшін күрделі әрі қиындық тудыратыны белгілі. Молекулалық деңгейдегі процестерді түсіну, химиялық заңдылықтарды меңгеру көп жағдайда абстрактілі ұғымдар мен күрделі формулаларға негізделгендіктен, оқушылардың пәнге деген қызығушылығы төмендеп, білім сапасы түседі. Осыған байланысты, химия

пәнін оқытуда инновациялық технологияларды — әсіресе жасанды интеллектті — қолдану қажеттілігі күн тәртібіне қойылды.

Жасанды интеллекттің білім беру саласында кеңінен таралуы оқыту процесін жекешелендіруге, визуализация мен интерактивтілік арқылы күрделі теориялық материалдарды жеңілдетуге мүмкіндік береді. Бұл әдістер оқушылардың білімді терең меңгеруін қамтамасыз етіп, пәнге деген қызығушылықты арттырады. Сонымен қатар, ЖИ оқушылардың оқу деңгейін нақты бағалап, индивидуалды ұсыныстар беру арқылы тиімді оқытуға жағдай жасайды. Сондықтан химия пәнінде жасанды интеллект негізіндегі технологияларды енгізу қазіргі заман талабына сай білім беруді жаңғыртуда маңызды әрі өзекті мәселе болып табылады. Бұл зерттеу күрделі теориялық тақырыптарды оқытуда ЖИ құралдарының қолдану тиімділігін қарастырып, білім беру сапасын арттыруға бағытталған [2,4].

Жасанды интеллекттің білім беру саласына енгізілуі химия пәнін оқытуда көптеген инновациялық мүмкіндіктерді ашты. Күрделі теориялық тақырыптарды меңгеруде оқушылардың түсіну деңгейін арттыру үшін ЖИ негізіндегі құралдар мен әдістер маңызды рөл атқарады.

Біріншіден, ЖИ көмегімен химиялық процестерді виртуалды модельдеу және 3D визуализациялау қолжетімді болды. Мысалы, молекулалардың құрылымы мен химиялық реакциялардың динамикасын интерактивті түрде көрсету оқушыларға абстрактілі ұғымдарды нақтылауына көмектеседі. Бұл әсіресе органикалық химия мен физикалық химия бөлімдерін меңгеруде тиімді, себебі оқушы материалды көзбен көріп, тәжірибе жүзінде бақылау мүмкіндігін алады.

Екіншіден, адаптивті оқыту жүйелері арқылы әр оқушының білім деңгейі мен оқу стиліне сәйкес тапсырмалар беріледі. ЖИ алгоритмдері оқушының күшті және әлсіз жақтарын анықтап, қосымша түсіндірмелер, жаттығулар немесе қайта қарауды ұсынады. Бұл тәсіл күрделі тақырыптарды кезең-кезеңімен меңгеруге ықпал етеді және оқушының білімін тереңдетеді.

Үшіншіден, жасанды интеллект оқушылардың білімін бағалау мен кері байланыс беру үдерісін автоматтандырады. Бұл мұғалімге әр оқушының оқу барысын нақты бақылауға және дербес түзетулер енгізуге мүмкіндік береді. Мысалы, ЖИ жүйесі тест сұрақтарына жауап бергеннен кейін қателіктерді талдап, қай тақырыпта қосымша жұмыс қажет екенін көрсетеді.

Сонымен қатар, мұғалімдердің тәжірибесі көрсеткендей, ЖИ платформаларын қолдану сабаққа жаңа деңгейде қызығушылық пен белсенділікті әкеледі. Оқушылар күрделі химиялық теорияларды игеру барысында ойын элементтері мен интерактивті жаттығулар арқылы мотивация алады. Бұл оқыту тиімділігін арттырып, білім сапасын жақсартуға септігін тигізеді. Жиі қолданылатын ЖИ құралдарына виртуалды зертханалар, молекулалық модельдеу бағдарламалары (мысалы, *ChemSketch*, *Molecularizer*), адаптивті білім беру платформалары және интеллектуалды тестілеу жүйелері жатады. Олардың көмегімен күрделі тақырыптарды жеңіл және түсінікті етіп жеткізуге болады. Алайда, ЖИ технологияларын енгізу барысында кейбір

қиындықтар да кездеседі: мұғалімдердің цифрлық сауаттылығының жеткіліксіздігі, техникалық инфрақұрылымның толық болмауы, және оқыту мазмұнын ЖИ жүйелеріне сәйкес бейімдеудің қажеттілігі. Бұл мәселелерді шешу үшін арнайы тренингтер өткізу, техникалық қамтамасыз етуді жақсарту және оқыту бағдарламаларын жаңарту қажет [5,6].

Менің химия пәнін оқыту тәжірибемде жасанды интеллект құралдарын қолдану оқушылардың күрделі теориялық тақырыптарды меңгеруіне оң әсерін тигізгенін байқадым. Мысалы, «Молекулалық құрылымдар» тақырыбын оқыту барысында мен виртуалды 3D модельдеу бағдарламаларын пайдаландым. Бұл бағдарлама оқушыларға молекулалардың кеңістіктегі орналасуын нақты көруге, химиялық байланыстардың түрлерін және молекула геометриясын өз бетімен зерттеуге мүмкіндік берді. Нәтижесінде, оқушылардың түсіну деңгейі айтарлықтай жақсарды, олар тақырыпты жақсы меңгеріп, тәжірибелік тапсырмаларды сенімді орындады.

Сонымен қатар, адаптивті оқыту платформаларының көмегімен әр оқушының білім деңгейін талдап, жеке тапсырмалар мен қосымша материалдар ұсындым. Бұл әдіс оқушылардың әлсіз тұстарын анықтап, сол бағытта жұмыс істеуге мүмкіндік берді. Мысалы, электрохимия бөлімінде бірнеше оқушыға қосымша бейнематериалдар мен интерактивті жаттығулар берілді, ол олардың тақырыпты толық түсінуіне септігін тигізді.

Сабақ барысында жасанды интеллект негізіндегі интеллектуалды тестілеу жүйелерін пайдалану оқу процесін автоматтандыруға көмектесті. Бұл жүйелер қателіктерді тез анықтап, оқушыларға нақты кері байланыс берді, ал мен уақытты тиімді пайдаланып, жеке жұмысты көбейте алдым [7,8].

Жалпы, ЖИ технологияларын сабаққа енгізу оқушылардың пәнге қызығушылығын арттырды, олар өз бетімен зерттеп, шығармашылық тапсырмаларды орындауға ынталы болды. Бұл тәсіл күрделі теориялық материалдарды меңгеру процесін жеңілдетіп, білім сапасын жоғарылатуға мүмкіндік берді. Осы тәжірибе болашақта химия пәнін оқытуда жасанды интеллект құралдарын одан әрі кеңінен қолданудың негізі болып табылады.

Жасанды интеллекттің көмегімен химия пәніндегі күрделі теориялық тақырыптарды меңгеру процесін жеделдетуге және оқушылардың түсіну деңгейін арттыруға болады. Виртуалды модельдеу, адаптивті оқыту жүйелері және интеллектуалды тестілеу сияқты ЖИ технологиялары оқу материалын визуализациялауға, жеке оқушылардың қажеттіліктеріне бейімделуге және оқу жетістіктерін нақты бағалауға мүмкіндік береді. Ұстаз тәжірибесі көрсеткендей, осы технологияларды сабақта тиімді пайдалану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, олардың оқу потенциалын дамытуға септігін тигізеді. Алайда, ЖИ құралдарын енгізу барысында педагогтардың цифрлық сауаттылығын арттыру және техникалық инфрақұрылымды жетілдіру қажет. Болашақта жасанды интеллекттің білім беру саласындағы мүмкіндіктерін кеңейту арқылы химия пәнін оқытудың сапасын одан әрі жақсартуға үлкен үміт бар.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ахметов, Б. Жасанды интеллект және білім беру технологиялары. — Алматы: Ғылым, 2021. — 256 б.
2. Баймұхамедова, Г. Жасанды интеллект негізіндегі адаптивті оқыту жүйелері. — Нұр-Сұлтан: ҚазҰУ баспасы, 2022. — 134 б.
3. Дүйсенов, Т. Виртуалды зертханалар мен 3D модельдеу құралдары химия сабағында. // Білім және инновация журналы. — 2023. — №3. — Б. 45-52.
4. Есенғали, С. Химия пәнін оқытуда жасанды интеллекттің рөлі. — Алматы: Фолиант, 2020. — 198 б.
5. Мұқашева, А. А. Адаптивті оқыту технологиялары: теория және практика. — Алматы, 2022. — 172 б.
6. Peterson, M. Artificial Intelligence in Chemistry Education: Challenges and Opportunities. // Journal of Chemical Education. — 2021. — Vol. 98, No. 6. — P. 1567-1575.
7. Smith, J. Adaptive Learning Systems in Science Education. — New York: Springer, 2020. — 220 p.
8. Zhang, L., & Wang, X. Virtual Laboratories and AI: Enhancing Chemistry Learning. // Computers & Education. — 2022. — Vol. 175. — Article 104321.

ӘОЖ 37.091.12:57:004

БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНДЕ STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Ташкенбаева А.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются дидактические возможности применения STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) технологии в процессе преподавания биологии в общеобразовательных школах. Анализируется роль междисциплинарной интеграции в развитии критического мышления, творческих способностей и практических навыков учащихся в рамках современной образовательной парадигмы. Приводя конкретные примеры реализации STEAM-проектов на уроках биологии, автор обосновывает эффективность данного подхода в повышении учебной мотивации.

The article examines the didactic potential of implementing STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) technology in the process of teaching biology in secondary schools. It analyzes the role of interdisciplinary integration in developing students' critical thinking, creative abilities, and practical skills within the framework of the modern educational paradigm. By providing specific examples of STEAM project implementation in biology lessons, the author substantiates the effectiveness of this approach in increasing academic motivation.

Қазіргі таңда жаһандық өзгерістер мен технологиялық дамудың қарқыны білім беру жүйесіне жаңа талаптар қойып отыр. ХХІ ғасыр дағдыларын (сыни ойлау, креативтілік, коммуникация және коллаборация) меңгерген, бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру – бүгінгі мектептің басты міндеті. Осы орайда, дәстүрлі пәндік оқытудан гөрі, білімді кіріктіре оқытуға бағытталған STEAM (Science – ғылым, Technology – технология, Engineering – инженерия, Art – өнер, Mathematics – математика) білім беру жүйесі үлкен сұранысқа ие болып отыр.

Биология – тірі табиғаттың заңдылықтарын зерттейтін іргелі ғылым. Алайда, оқушыларға биологиялық процестерді тек теориялық тұрғыда түсіндіру

жеткіліксіз. Биологияны химия, физика, информатика, математика және өнермен ұштастыра оқыту арқылы оқушылардың табиғат құбылыстары туралы тұтас дүниетанымын қалыптастыруға болады. Осы мақаланың мақсаты – биологияны оқыту әдістемесінде STEAM технологиясын қолданудың дидактикалық әлеуетін ашып көрсету және оны тәжірибеде қолданудың жолдарын ұсыну.

STEM (ғылым, технология, инженерия, математика) аббревиатурасы алғаш рет АҚШ-та пайда болып, кейіннен оған "А" (Art – өнер) компоненті қосылды. Өнер компонентінің қосылуы кездейсоқ емес: ол техникалық және жаратылыстану бағыттарына гуманитарлық, эстетикалық және шығармашылық сипат береді. Дизайн, сәулет, бейнелеу өнері арқылы оқушылар күрделі ғылыми концепцияларды визуалды түрде қабылдап, олардың модельдерін жасай алады.

Биологияны оқытудағы STEAM-нің дидактикалық мүмкіндіктері мыналардан көрінеді:

Пәнаралық кіріктіру (Интеграция): Оқушы биологиялық есепті шешу үшін математикалық есептеулер жүргізеді, технологияны қолданып ақпарат іздейді немесе өлшеулер жасайды, инженерлік ойлау арқылы макет құрастырады және оны эстетикалық түрде рәсімдейді.

Практикалық бағыттылық: Алынған білім құрғақ фактілер күйінде қалмай, нақты өмірлік мәселелерді шешуге бағытталады. Бұл функционалдық сауаттылықты дамытады.



Сурет 1. STEAM технологиясы

Жобалық және зерттеушілік іс-әрекет: STEAM негізінен жобалық оқытуға (Project-Based Learning) сүйенеді. Оқушылар дайын білімді алмайды, оны ізденіс, тәжірибе, қателіктер мен оларды түзету арқылы өздері "ашады" [1].

Оқу мотивациясының артуы: Күрделі биологиялық терминдер мен процестерді робототехника, 3D модельдеу немесе шығармашылық жобалар арқылы оқыту пәнге деген қызығушылықты күрт арттырады.

Биология сабақтарында STEAM технологиясын іске асырудың бағыттары:

Биология пәні биоинженерия, биотехнология, биоинформатика, бионика сияқты жаңа ғылым салаларымен тығыз байланысты. Бұл салалар өз кезегінде

STEAM тәсілінің нақты көрінісі болып табылады. Мектеп бағдарламасында STEAM технологиясын мынадай бағыттарда қолдануға болады:

Бионика және инженерлік дизайн. Бионика – тірі ағзалардың құрылымы мен тіршілік әрекетінің ерекшеліктерін техникада қолдануды зерттейтін ғылым.

Биология сабақтарында оқушыларға табиғаттағы құбылыстарға негізделген инженерлік құрылғылардың үлгісін жасауды ұсынуға болады. Мысал: "Адам қаңқасы және бұлшықеттері" (8 сынып). STEAM тапсырмасы: Қатты қағаз (картон), жіптер (сіңірлер ретінде), пластик түтікшелер (сүйектер) және резеңкелерді пайдаланып, адам қолының жұмыс істейтін механикалық моделін (протезін) құрастыру. Кіріктіру: Биология (бұлшықеттердің жиырылуы, буындар), Инженерия (құрастыру, механизмнің жұмыс істеуі), Математика (бұрыштарды өлшеу, пропорция), Өнер (модельдің эргономикалық дизайны) [2].

Экология және "Ақылды құрылғылар". Экология бөлімін оқытуда технологиялар мен бағдарламалауды кеңінен қолдануға болады. Бұл оқушыларға қоршаған орта мәселелерін шешуге технологияның қалай көмектесетінін түсінуге мүмкіндік береді. Мысал: "Өсімдіктердің тіршілігіне орта факторларының әсері" (7 сынып). STEAM тапсырмасы: "Ақылды жылыжай" жобасы. Arduino микроконтроллерлері мен датчиктерді (ылғалдылық, жарық, температура) қолданып, өсімдіктерді өсіруге арналған автоматтандырылған шағын жылыжай жасау. Кіріктіру: Биология (фотосинтез, транспирация, экологиялық факторлар), Технология (датчиктерді жалғау, бағдарламалау), Математика (деректерді жинау, графиктер тұрғызу), Инженерия (жылыжай корпусын құрастыру).

Молекулалық биология және 3D модельдеу. Жасуша, ДНҚ, нәруыз молекулалары сияқты микроәлемді көзге елестету оқушылар үшін қиындық тудырады. Бұл жерде STEAM-нің "Өнер" және "Технология" компоненттері таптырмас құрал. Мысал: "ДНҚ құрылымы мен қызметі" (9-10 сыныптар). STEAM тапсырмасы: ДНҚ қос шиыршығының 3D моделін жасау. Бұл үшін арнайы 3D бағдарламаларды (мысалы, Tinkercad) немесе қарапайым материалдарды (ермексаз, сым, түрлі-түсті моншақтар) пайдалануға болады. Кіріктіру: Биология (нуклеотидтер комплементарлығы), Математика (спиральдің бұралу бұрышы, молекула ұзындығын есептеу), Өнер (түстерді үйлестіру, көрнекілік), Технология (3D басып шығару немесе модельдеу) [3].

STEAM жобаларды ұйымдастырудың педагогикалық шарттары мен қиындықтары. Биология сабақтарында STEAM технологиясын сәтті енгізу үшін бірқатар педагогикалық шарттарды орындау қажет: Материалдық-техникалық база: Зертханалық құрал-жабдықтардың, микроскоптардың, электронды өлшегіш құралдардың, компьютерлік техниканың және шығармашылық материалдардың қолжетімділігі. Мұғалімнің құзыреттілігі: Биология пәнінің мұғалімі тек өз пәнін ғана емес, АКТ құралдарын, қарапайым инженерлік шешімдерді және жобалық оқыту әдістемесін меңгеруі тиіс. Бұл мұғалімдердің біліктілігін үздіксіз арттыруды қажет етеді. Икемді бағалау жүйесі: STEAM жобалары дәстүрлі тест арқылы бағаланбайды. Мұнда оқушының процеске қатысуы, топтағы жұмысы, креативті идеялары, проблеманы шешу жолдары

(рубрикаторлар арқылы) бағалануы қажет. Осы орайда кездесетін негізгі қиындықтардың бірі – сабақ уақытының шектеулілігі. Толыққанды STEAM жобаны 45 минуттық сабақ аясында жүзеге асыру мүмкін емес. Сондықтан мұндай жобаларды факультативтік сабақтарда, үйірмелерде немесе кіріктірілген қос сабақтар (мысалы, биология + информатика немесе биология + көркем еңбек) форматында өткізген тиімді [4].

Қорыта келгенде, биологияны оқыту әдістемесінде STEAM технологиясын қолдану – заман талабына сай оқушылардың ғылыми дүниетанымын кеңейтетін тиімді дидактикалық құрал. Бұл әдіс оқушыларға биологияны тек оқулықтағы мәтін ретінде емес, қоршаған әлемді жақсартуға мүмкіндік беретін тірі құрал ретінде тануға көмектеседі

Биология сабақтарында математикалық дәлдікті, инженерлік құрастыруды, технологиялық шешімдерді және эстетикалық талғамды біріктіру арқылы біз болашақ дәрігерлерді, экологтарды, биотехнологтар мен биоинженерлерді ғана емес, кез келген салада нестандартты шешім қабылдай алатын жан-жақты тұлғаны тәрбиелейміз. STEAM технологиясы биология пәнінің дидактикалық шекарасын кеңейтіп, оқыту процесін қызықты, мағыналы әрі өміршең ете түседі.

Зерттеуге 3–4 курс аралығындағы 60 студент қатысты. Зерттеу екі кезеңде жүргізілді: 1) Бастапқы диагностика (анықтау кезеңі); 2) STEAM технологиясын қолдану арқылы оқыту (тәжірибелік кезең). Нәтижелер студенттердің танымдық белсенділігі, шығармашылық қабілеті және практикалық дағдылары бойынша бағаланды.

Кесте – 1. STEAM технологиясын қолданғанға дейінгі студенттердің танымдық белсенділік деңгейі

Деңгей	Студенттер саны	Пайызы (%)
Жоғары	12	20
Орта	30	50
Төмен	18	30
Барлығы	60	100

1-кестеде зерттеудің бастапқы кезеңінде студенттердің танымдық белсенділік деңгейі көрсетілген. Нәтижелер бойынша студенттердің 20%-ы жоғары деңгей, 50%-ы орта деңгей, ал 30%-ы төмен деңгей көрсеткен.

Бұл көрсеткіштер студенттердің басым бөлігінде танымдық белсенділік орта деңгейде қалыптасқанын көрсетеді. Төмен деңгейдегі студенттер биологиялық құбылыстарды зерттеуге қызығушылық танытқанымен, оларды тәжірибелік тұрғыдан талдау мен зерттеу жұмыстарын орындауда қиындықтарға тап болғаны байқалды.

Кесте – 2. STEAM технологиясын қолданғаннан кейінгі танымдық белсенділік көрсеткіштері

Деңгей	Студенттер саны	Пайызы (%)
Жоғары	24	40

Орта	26	43
Төмен	10	17
Барлығы	60	100

2-кестеде STEAM технологиясын қолданғаннан кейінгі студенттердің танымдық белсенділік деңгейі көрсетілген. Нәтижелер бойынша жоғары деңгейдегі студенттердің үлесі 40%-ға дейін артқан, ал төмен деңгейдегі студенттердің көрсеткіші 30%-дан 17%-ға дейін төмендеген.

Бұл көрсеткіштер STEAM технологиясын қолдану студенттердің оқу процесіне қызығушылығын арттырып, олардың зерттеушілік әрекетін белсендіруге ықпал еткенін көрсетеді.

Кесте – 3. Студенттердің шығармашылық қабілеттерінің даму көрсеткіштері

Деңгей	Бастапқы кезең (%)	Тәжірибеден кейін (%)
Жоғары	18	38
Орта	52	45
Төмен	30	17

3-кестеде студенттердің шығармашылық қабілеттерінің өзгерісі көрсетілген. Зерттеу нәтижелері бойынша жоғары деңгейдегі студенттердің көрсеткіші 18%-дан 38%-ға дейін артқан. Бұл STEAM технологиясының негізгі ерекшеліктерінің бірі – пәнаралық байланыс пен шығармашылық тапсырмаларды қолдану студенттердің жаңа идеялар ұсыну және ғылыми жобалар орындау қабілетін дамытуға ықпал еткенін көрсетеді.

Кесте - 4. Практикалық дағдылардың қалыптасу деңгейі

Деңгей	Бастапқы кезең (%)	Тәжірибеден кейін (%)
Жоғары	22	42
Орта	48	43
Төмен	30	15

4-кестеде студенттердің практикалық дағдыларының қалыптасу деңгейі көрсетілген. Нәтижелер бойынша тәжірибелік кезеңнен кейін жоғары деңгейдегі студенттердің үлесі 22%-дан 42%-ға дейін артқан.

Бұл STEAM технологиясын қолдану барысында студенттер биологиялық тәжірибелер жүргізу, модельдер құрастыру және зерттеу жобаларын орындау сияқты практикалық жұмыстарға белсенді қатысқанымен түсіндіріледі.

Жүргізілген зерттеу нәтижелері биологияны оқыту әдістемесінде STEAM технологиясын қолдану студенттердің танымдық белсенділігін, шығармашылық қабілеттерін және практикалық дағдыларын дамытуда тиімді екенін көрсетті.

Зерттеу барысында келесі оң өзгерістер байқалды:

- студенттердің оқу процесіне қызығушылығы артты;
- зерттеушілік әрекетке қатысу белсенділігі жоғарылады;
- шығармашылық тапсырмаларды орындау қабілеті дамыды;

– практикалық және зертханалық жұмыстардың тиімділігі артты.

Осы нәтижелер биология пәнін оқытуда STEAM технологиясын қолдану білім алушылардың ғылыми дүниетанымын қалыптастыруға және олардың зерттеушілік қабілеттерін дамытуға мүмкіндік беретін тиімді педагогикалық құрал екенін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Анисимова Т.И., Шатилова И.Г. STEM-образование как инновационная технология в подготовке школьников, 2018.
2. Ермекбаева, С.К. Оқытудың жаңа әдістемелері: биология пәні мысалында. Алматы: Рауан, 2019.
3. Shulman, L.S. Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform. Harvard Educational Review, 1987, Vol. 57, No. 1, pp. 1–22.
4. Кожаметова, Д.Т. STEAM технологиясын қолдану арқылы биология сабақтарын ұйымдастыру әдістемесі. Алматы: Феникс, 2021.

УДК 372.857:371.314.6

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ ПО БИОЛОГИИ

Шахрисабзский государственный педагогический институт
кафедра «Естественные науки», и.о. доцента,
PhD (доктор философии по педагогическим наукам)
Тошманов Икром Жуманович

В данной статье рассматриваются современные подходы к организации лабораторных работ по биологии, а также их значение и эффективность в образовательном процессе. Представлены современные методы проведения лабораторных занятий, использование информационно-коммуникационных технологий, интерактивных методов, а также даны рекомендации по эффективной организации учебного процесса. Обосновано, что лабораторные занятия способствуют более глубокому пониманию биологии и повышают интерес учащихся к исследовательской деятельности.

This article examines modern approaches to organizing laboratory work in biology, as well as their significance and effectiveness in the educational process. It presents contemporary methods for organizing laboratory classes, the use of information and communication technologies, interactive methods, and provides recommendations for the effective organization of the learning process. It is substantiated that laboratory sessions contribute to a deeper understanding of biology and increase students' interest in research activities.

В настоящее время в процессе подготовки учащихся к лабораторным занятиям необходимо эффективно использовать не только научные источники, предлагаемые преподавателями, но и современные цифровые образовательные платформы и электронные лабораторные ресурсы. Такой подход способствует развитию навыков самостоятельного поиска и исследования у учащихся.

В процессе лабораторной деятельности, используя различные средства информационно-коммуникационных технологий, учащиеся получают возможность овладевать практическими навыками и достигать поставленных

образовательных целей. В современных образовательных учреждениях важную роль в изучении естественных наук, в частности биологии, играет использование визуальных материалов [1].

Визуализированные учебные материалы: обеспечивают быстрое и эффективное усвоение содержания обучения помогают упростить сложные понятия повышают интерес учащихся к предмету.

Недостатки традиционного подхода заключаются в том, что биологические лаборатории в основном оснащены микроскопами, готовыми препаратами и химическими реактивами, что ограничивает практическую деятельность учащихся. В результате многие занятия носят теоретический характер. Имеющиеся аудиовизуальные материалы также не обеспечивают полноценной возможности проведения экспериментов.

Роль лабораторной практики в биологическом образовании.

Лабораторные занятия: способствуют закреплению и углублению теоретических знаний, формируют навыки научного исследования, развивают творческое мышление учащихся, показывают связь между теорией и практикой облегчают усвоение научных фактов [2].

Особенность лабораторных занятий заключается в том, что учащиеся самостоятельно проводят наблюдения и эксперименты. Это позволяет им проверять теоретические знания на практике и глубже понимать материал.

Лабораторная деятельность является не только важной частью учебной программы, но и эффективной формой сотрудничества между преподавателем и студентами. Она играет ключевую роль в повышении уровня знаний и развитии практических навыков применения теории.

Лабораторная деятельность способствует не только получению знаний, но и формированию практических умений, позволяя применять теоретические знания в повседневной жизни [3].

Современные подходы

- использование ИКТ
- интерактивные методы
- индивидуальный подход
- технология «перевернутый класс»
- цифровые и виртуальные лаборатории.

Метод «перевернутого класса» предполагает самостоятельное изучение теории дома, а в аудитории — анализ и применение знаний на практике.

Форматы представления лабораторных отчетов. Печатные материалы с рисунками и комментариями: электронные отчёты, смешанный формат [3-5].

Цифровые лаборатории.

Современные цифровые лаборатории позволяют:

- проводить точные измерения (с помощью датчиков);
- экономить время;
- выполнять исследования в полевых условиях;
- развивать исследовательскую деятельность.

Проблемы и решения

Проблемы:

- недостаток современного оборудования;
- устаревшие лаборатории;
- нехватка времени;
- недостаток реактивов.

Решения:

- внедрение интерактивных технологий;
- использование программных средств;
- развитие компьютерного моделирования;
- применение виртуальных лабораторий.

Виртуальные лаборатории. Виртуальные лаборатории позволяют:

- моделировать реальные процессы;
- проводить эксперименты без оборудования;
- многократно повторять опыты;
- визуализировать сложные процессы.

Особенно важны:

3D-моделирование;

виртуальная диссекция.

Преимущества виртуальных лабораторий:

- безопасность;
- доступность;
- экономия времени;
- гибкость использования.

Современные цифровые технологии значительно повышают эффективность обучения. Использование виртуальных и цифровых лабораторий в преподавании биологии способствует глубокому усвоению знаний и развитию научного мышления учащихся.

Список литературы

1. Ergasheva G.S. Biologiya ta'limida interaktiv dasturiy vositalardan samarali foydalanishni takomillashtirish. P.f.d. diss. O'zMU-2018 y., – T.: – 228 b.
2. Ergasheva G.S., Salimova S.F. Elektron ta'lim muhitida o'qitishning zamonaviy texnologiyalari// Jurnal "Mug'allim hem uzluksiz bilimlendiri". № 3. 2018 y. – B.129-133.
3. Ergasheva G.S., U.B.Baxodirova, D.Yu. Jo'raeva Biologiya o'qitish metodikasi fanidan laboratoriya mashg'ulotlarini olib borish texnologiyalari. O'quv qo'llanma/ Navoiy -2024. 143 b.
4. Qoraxonova L.M. Biologiyadan elektron t'limiy resurslardan foydalanish metodikasini takomillashtirish (7-sinf misolida). p.f.f.d. (PhD) diss. Toshkent-2019 y. O'zMU, –150 b.
5. Tolipova J.O. Biologiyani o'qitishda innovasion texnologiyalar/ TDPU-2013. –156 b.

**СЫРДАРИЯ-ТҮРКІСТАН МЕМЛЕКЕТТІК Өңірлік Табиғи Паркінің
Биоалуантүрлілігін Зерттеу Арқылы Экологиялық
Жауапкершілікті Қалыптастыру Мақсатында Биология пәнін
Оқыту Әдістерін Жетілдіру**

Төре Н.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования методов обучения биологии на основе изучения биоразнообразия Сырдарья-Туркестанского государственного регионального природного парка с целью формирования экологической ответственности у обучающихся. Актуальность исследования обусловлена необходимостью повышения уровня экологического образования в условиях глобальных экологических проблем и снижения биоразнообразия. В работе представлены результаты анализа флоры и фауны природного парка, а также возможности их использования в учебном процессе. Особое внимание уделяется внедрению практико-ориентированных методов обучения, включая полевые исследования, наблюдения, проектную и исследовательскую деятельность учащихся. Результаты исследования показывают, что использование природных ресурсов парка в образовательном процессе способствует повышению познавательной активности учащихся, формированию экологического мышления и развитию ответственного отношения к окружающей среде. Практическая значимость работы заключается в разработке эффективных методических подходов к обучению биологии, направленных на интеграцию экологического содержания и формирование устойчивых ценностных ориентиров у обучающихся.

This article examines the improvement of biology teaching methods based on the study of biodiversity of the Syrdarya-Turkestan State Regional Natural Park in order to develop environmental responsibility among students. The relevance of the study is обусловлена the growing need to enhance environmental education in the context of global ecological challenges and biodiversity loss. The paper presents the results of the analysis of flora and fauna of the природный парк and explores their potential use in the educational process. Special attention is given to the implementation of practice-oriented teaching methods, including field studies, observations, project-based and research activities of students. The findings indicate that the integration of natural park resources into the learning process increases students' cognitive engagement, promotes environmental thinking, and fosters a responsible attitude toward the environment. The practical significance of the study lies in the development of effective methodological approaches to biology teaching aimed at integrating ecological content and forming sustainable environmental values among learners.

Қазіргі заманда экологиялық мәселелер әлемдік деңгейде өзекті болып отыр. Табиғи ресурстардың азаюы, биоалуантүрліліктің төмендеуі және қоршаған ортаның ластануы қоғамның экологиялық санасын арттыру қажеттілігін тудырады. Сондықтан мектептік білім беру жүйесінде биология пәні арқылы оқушыларға экологиялық жауапкершілікті қалыптастыру маңызды.

Сырдария-Түркістан мемлекеттік өңірлік табиғи паркі – Қазақстанның бай биоалуантүрлілігін сақтайтын ерекше аймақтардың бірі. Оның флорасы мен фаунасы әртүрлі экожүйелерді көрсетеді, бұл мектеп оқушыларына биологияны тәжірибелік түрде үйренуге керемет мүмкіндік береді [1].

Бүгінгі күні мектепте экологиялық бағыттағы білім беру дәстүрлі әдістерге сүйеніп келеді. Алайда экологиялық сананы қалыптастыруда тек теориялық білім жеткіліксіз болып отыр. Биоалуантүрлілікті нақты зерттеу тәжірибесі арқылы оқушылардың ой-өрісін кеңейту, экологиялық жауапкершілікке тәрбиелеу маңызды. Бұл бағыттағы зерттеулер мектеп оқыту әдістерін жетілдірудің теориялық және практикалық негізін құрайды.

Зерттеу мақсаты Сырдария-Түркістан мемлекеттік өңірлік табиғи паркінің биоалуантүрлілігін зерттеу негізінде биология пәнін оқыту әдістерін жетілдіру арқылы оқушылардың экологиялық жауапкершілігін қалыптастырумен айқындалады [2].

Зерттеу міндеттері:

1. Парк экожүйелеріндегі флора мен фаунаның түрлерін талдау.
2. Оқушылардың экологиялық білімін бағалау үшін көрсеткіштерді анықтау.
3. Биология сабақтарында тәжірибелік зерттеу әдістерін енгізу.
4. Жинақталған деректер негізінде оқыту әдістемесін жетілдіру.

Зерттеу әдістері:

- Теориялық әдістер: ғылыми әдебиеттерді талдау, экологиялық терминологияны қарастыру.
- Эмпирикалық әдістер: парк аймақтарына экскурсиялар, бақылау, флора мен фаунаны сандық тіркеу.
- Статистикалық әдістер: алынған деректерді кестелер мен диаграммалар арқылы талдау [3].

Зерттеу нәтижелері. 1. Флораның әртүрлілігі

Зерттеу барысында парк аумағында 120 өсімдік түрі тіркелді, оның ішінде 15 эндемикалық түр бар.

Кесте 1. Парктағы негізгі өсімдік түрлерінің үлестері

Өсімдік түрі	Саны	Пайызы (%)
Қарағайлар	25	20.8
Қызылжұлақ шалғындары	40	33.3
Сарыгүлдер	20	16.7
Көгілдір шалғындар	15	12.5
Басқа түрлер	20	16.7

2. Фауна әртүрлілігі

Парк аумағында 85 жануар түрі тіркелді, олардың ішінде сирек кездесетін 10 түр бар.

Кесте 2. Парктағы жануар түрлерінің сандық көрсеткіштері

Жануар түрі	Саны	Пайызы (%)
Құстар	30	35.3
Сүтқоректілер	25	29.4
Балықтар	10	11.8
Жыландар мен кесіртке	15	17.6
Қалқандар мен басқалары	5	5.9

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, парктағы биоалуантүрлілік оқушыларға табиғатты бақылау, экологиялық тәжірибелер жүргізу үшін бай дерек көзі болып табылады. Флора мен фауна түрлерінің сандық көрсеткіштері сабақтарда салыстыру, сандық талдау, диаграммалар мен графиктер құру арқылы оқушылардың аналитикалық ойлауын дамытуға мүмкіндік береді.

Оқушыларды паркке экскурсияға шығару, өсімдіктер мен жануарларды сандық тіркеу арқылы экологиялық білімді практикалық тұрғыда меңгеруге болады. Бұл әдіс экологиялық жауапкершілікті қалыптастыруда тиімді болып табылады.

1. Сырдария-Түркістан мемлекеттік өңірлік табиғи паркі мектеп оқушылары үшін биологияны тәжірибелік тұрғыда зерттеуге қолайлы алаң болып табылады.

2. Парк биоалуантүрлілігін зерттеу сабақтарды интерактивті әрі тәжірибелік етуге мүмкіндік береді.

3. Биология пәнінде экологиялық бағыттағы әдістерді қолдану оқушылардың экологиялық санасын арттыруға және табиғатты қорғауға бейімділігін қалыптастыруға ықпал етеді [4].

Зерттеу жұмысы жалпы білім беретін мектептің 8–9 сынып оқушылары арасында жүргізілді. Зерттеуге 60 оқушы қатысты.

Оқушылар екі топқа бөлінді:

- *Бақылау тобы (30 оқушы)* – дәстүрлі әдіспен оқытылды
- *Эксперименттік топ (30 оқушы)* – биоалуантүрлілікке негізделген (парк материалдары, зерттеу, экскурсия элементтері) әдістер қолданылды

Оқушыларға экологиялық білім мен жауапкершілік деңгейін анықтау мақсатында сауалнама жүргізілді.

Кесте 3. Бастапқы сауалнама көрсеткіштері

Көрсеткіштер	Жоғары (%)	Орта (%)	Төмен (%)
Экологиялық білім деңгейі	20	45	35
Табиғатқа жауапкершілік	25	40	35
Биоалуантүрлілік туралы түсінік	15	50	35

Эксперименттік топта келесі әдістер қолданылды:

- табиғи парк материалдары негізінде сабақтар
- бейне, фото, карта арқылы биоалуантүрлілікті талдау
- шағын зерттеу жобалары
- бақылау және салыстыру тапсырмалары

Кесте 4. Эксперименттен кейінгі көрсеткіштер

Көрсеткіштер	Топ	Жоғары (%)	Орта (%)	Төмен (%)
Экологиялық білім	Бақылау	30	50	20
	Эксперимент	55	35	10

Жауапкершілік деңгейі	Бақылау	35	45	20
	Эксперимент	60	30	10
Биоалуантүрлілік түсінігі	Бақылау	25	50	25
	Эксперимент	65	25	10

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, эксперименттік топта барлық көрсеткіштер бойынша айтарлықтай өсім байқалды:

- Экологиялық білім деңгейі +35% артты;
- Табиғатқа жауапкершілік +35% өсті;
- Биоалуантүрлілік туралы түсінік +50% жақсарды.

Бұл нәтижелер табиғи парк материалдарын қолдану биологияны оқытуда жоғары тиімділік беретінін дәлелдейді.

Эксперименттік әдістер оқушылардың:

- зерттеушілік қабілетін;
- сыни ойлауын;
- табиғатқа деген жауапкершілігін айтарлықтай дамытты [5].

Жүргізілген эксперимент көрсеткендей, Сырдария-Түркістан мемлекеттік өңірлік табиғи паркінің биоалуантүрлілігін оқу процесіне енгізу:

- оқушылардың қызығушылығын арттырады;
- теориялық білімді тәжірибемен байланыстырады;
- экологиялық мәдениетті қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ахметов, М. Қ. «Қазақстанның табиғи парктері» – Алматы, 2020.
2. Сулейменов, А. «Экологиялық білім беру әдістемесі» – Астана, 2021.
3. Бектасов, Н. «Биоалуантүрлілік және экологиялық жауапкершілік» – Шымкент, 2022.
4. International Union for Conservation of Nature (IUCN) Red List, 2023.
5. ҚазҚБТ «Мектеп биологиясы оқулығы» – Алматы, 2020.

ӘОЖ 37.018.43:57:37.015.3

БИОЛОГИЯДАН ЖАППАЙ АШЫҚ ОНЛАЙН КУРСЫ (МООС) ҚОЛДАНУДЫҢ БІЛІМ САПАСЫ МЕН ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫНА ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ

Ухимова Ж.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье исследуется влияние использования массовых открытых онлайн-курсов (МООС) при обучении биологии на учебные достижения и учебную мотивацию обучающихся. В современной системе образования эффективное использование цифровых технологий является одним из важнейших факторов повышения качества обучения. В ходе исследования был проведён анализ изменения интереса обучающихся к предмету и уровня их знаний при использовании платформ МООС. Результаты экспериментального исследования

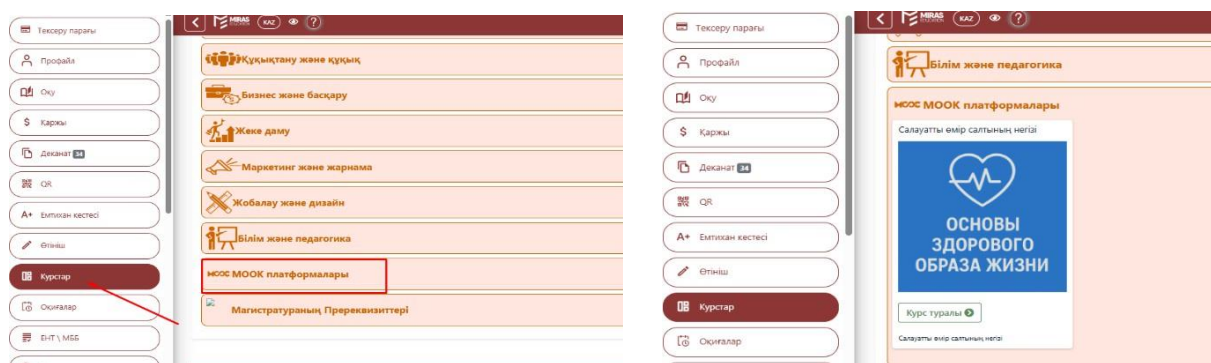
показали, что применение онлайн-курсов повышает учебную активность обучающихся и способствует повышению уровня знаний по биологии.

This article examines the impact of using Massive Open Online Courses (MOOCs) in teaching biology on students' academic achievement and learning motivation. In the modern education system, the effective use of digital technologies is one of the key factors in improving the quality of education. During the study, the changes in students' interest in the subject and the quality of their knowledge were analyzed through the use of MOOC platforms. The results of the experimental research showed that the use of online courses increases students' learning activity and improves their level of knowledge in biology.

Тақырыптың өзектілігі. ХХІ ғасырдағы ғаламдық цифрландыру үдерісі қоғамның барлық саласын, соның ішінде білім беру жүйесін түбегейлі трансформациялауда. Дәстүрлі, «мұғалімге бағытталған» модельден «білім алушыға бағытталған», икемді және өмір бойы білім алу (lifelong learning) парадигмасына көшу жүріп жатыр. Осы контексте Жаппай ашық онлайн курстар (Massive Open Online Courses – MOOC) білім алуға қолжетімділікті қамтамасыз ететін, географиялық және қаржылық кедергілерді жоятын революциялық құрал ретінде танылды. Coursera, edX, FutureLearn, Udemу сияқты ғаламдық платформалармен қатар, Қазақстанда да ұлттық онлайн білім беру платформаларын дамытуға ерекше көңіл бөлінуде.

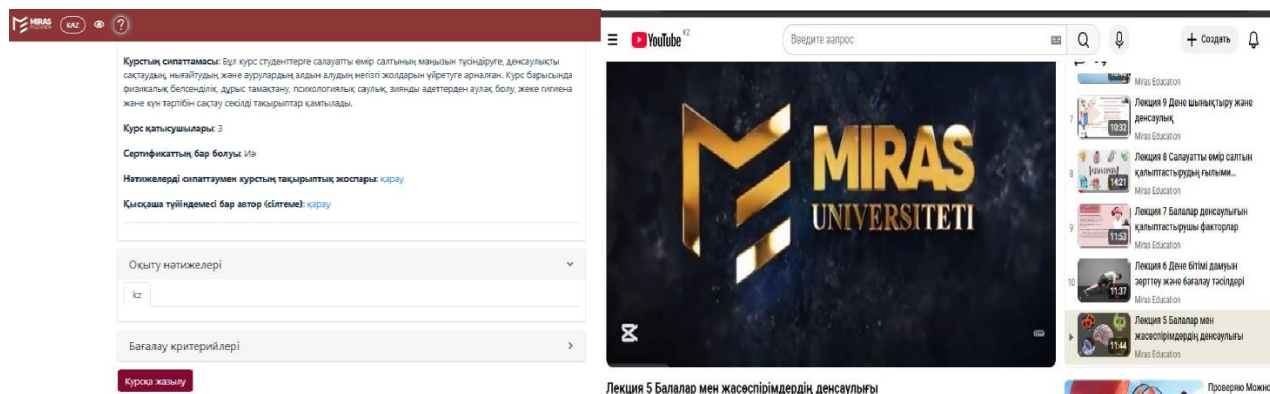
Биология – жаратылыстану ғылымдарының ішіндегі ең қарқынды дамып келе жатқан, мазмұны күн сайын жаңарып отыратын, өте күрделі сала. Ол микроәлемнен (молекулалық биология, генетика) макроәлемге (экология, биосфера) дейінгі ауқымды процестерді қамтиды. Дәстүрлі дәрісханалық сабақтар шеңберінде заманауи ғылыми жаңалықтарды, күрделі биохимиялық циклдерді немесе генетикалық инженерия әдістерін толыққанды меңгерту жиі қиындық тудырады. Биологиялық білім беруде жоғары көрнекілік (визуализация), интерактивтілік және виртуалды зертханалар өте маңызды. Осы қажеттіліктерді қанағаттандыруда үздік әлемдік университеттердің профессорлары дайындаған MOOC курстары зор әлеуетке ие [1].

Мысалы ретінде төменде Мирас университетіндегі студенттердің ЖАОК платформасын тиімді әрі ұтымды қолдануының ерекшеліктері мен артықшылықтары көрсетілген.



Сурет 1. <https://miras.app/kz/> Miras.App жүйесіндегі ЖАОК платформасы

Алайда, МООС-ты қолдану тек технологиялық мәселе емес, ол ең алдымен педагогикалық және психологиялық аспектілерді қамтиды. Онлайн форматқа көшкенде білім сапасы қалай өзгереді? Студенттердің физикалық қатысуысыз олардың оқуға деген ынтасын (мотивациясын) қалай сақтап қалуға болады? Бұл сұрақтар қазіргі білім беру зерттеулерінің өзегінде тұр.



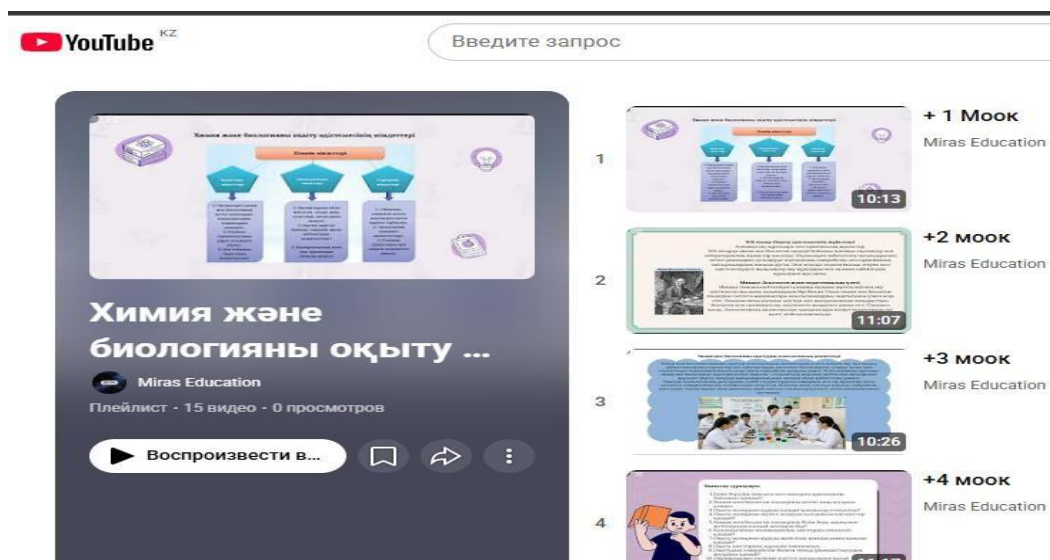
Сурет 2. «Салауатты өмір салтының негіздері» пәні бойынша бейнесабақтар құрылымы

Зерттеудің мақсаты – биология пәнінен Жаппай ашық онлайн курстарды (МООС) білім беру процесіне енгізудің студенттердің білім сапасына және оқу мотивациясының деңгейіне әсерін теориялық және практикалық тұрғыдан зерттеу.

Биологиядан МООС курстарын дәстүрлі оқыту жүйесімен онтайлы кіріктіру (мысалы, аралас оқыту модельдері шеңберінде) білім алушылардың когнитивті белсенділігін арттыру, оқу материалының көрнекілігін қамтамасыз ету және өздігінен білім алу дағдыларын дамыту есебінен білім сапасын жоғарылатады және оқуға деген ішкі мотивацияны күшейтеді [2].

Биология ғылымының ерекшелігі – оның мазмұнының динамикалылығы мен визуализацияға тәуелділігі. Дүниежүзілік тәжірибе көрсеткендей, үздік МООС платформалары биологияны оқытуда келесідей бірегей мүмкіндіктерді ұсынады:

Жоғары сапалы визуализация және анимация: Күрделі биологиялық процестерді (мысалы, ДНҚ репликациясы, жасушалық тыныс алу, жүйке импульсінің берілуі) 3D анимациялар мен сапалы видеодерістер арқылы түсіндіру дәстүрлі плакаттар мен тақтаға қарағанда әлдеқайда тиімді. Студенттер процесті динамикада көре алады.



Сурет 3. «Химия және биологияны оқыту әдістемесі» пәні бойынша ЖАОК

Виртуалды зертханалар мен симуляторлар: Көптеген МООС курстары, әсіресе edX немесе Coursera-дағы Гарвард, МІТ сияқты университеттердің курстары виртуалды зертханалық жұмыстарды қамтиды. Бұл қымбат құрал-жабдықтары жоқ оқу орындарына студенттерге генетикалық талдау жасауды, микроскоппен жұмыс істеуді немесе экологиялық модельдеуді онлайн форматта үйретуге мүмкіндік береді.

Авторитетті білім көзі: Студенттер өз елінде отырып-ақ, Нобель сыйлығының лауреаттарының немесе әлемдік деңгейдегі жетекші биологтардың дәрістерін тыңдау мүмкіндігіне ие болады. Бұл білімнің шынайылығы мен заманауилығына кепілдік береді.

Білім мазмұнының икемділігі: Биологияның түрлі салалары бойынша (биоинформатика, нейробиология, синтетикалық биология) мыңдаған тар бейінді курстар бар. Бұл студенттерге өздерінің қызығушылықтарына сәйкес жеке білім беру траекториясын құруға мүмкіндік береді [3].

Отандық білім беру жүйесінде МООС элементтерін кіріктіру үдерісі енді ғана қарқын алуда. Қазақстанның жоғары оқу орындары МООС-ты негізінен аралас оқыту (Blended Learning) моделінде қолдануға тырысуда, мұнда студенттер теориялық материалды онлайн меңгеріп, дәрісханада практикалық тапсырмаларды немесе зертханалық жұмыстарды орындайды.

Биологияны оқытудағы «Білім сапасы» ұғымы көпқырлы. Ол тек академиялық үлгерімді (бағаларды) ғана емес, сонымен бірге алған білімнің тереңдігін, оны практикада қолдана алу дағдысын, сын тұрғысынан ойлауды және функционалдық сауаттылықты қамтиды.

Академиялық үлгерімнің артуы: Көптеген зерттеулер (мысалы, Freeman et al., 2014) белсенді оқыту әдістерінің, соның ішінде онлайн видеоматериалдарды қолданудың жаратылыстану ғылымдарынан емтихан нәтижелерін жақсартатынын көрсетеді. Биологиядан МООС-ты қолданғанда студенттер

материалды өз темпінде, түсінбеген жерлерін бірнеше рет қайталап көру мүмкіндігіне ие. Бұл білімдегі олқылықтарды жоюға көмектеседі.

Тереңдетілген білім мен когнитивті дағдылар: Жақсы құрастырылған МООС курстары тек тесттерді ғана емес, сонымен бірге жағдаяттық тапсырмаларды (case studies), жобалық жұмыстарды және өзара бағалау (peer-review) тапсырмаларын қамтиды. Бұл студенттердің биологиялық деректерді талдау, синтездеу және бағалау сияқты Блум таксономиясының жоғары деңгейіндегі когнитивті дағдыларын дамытады.

Ақпараттық құзыреттілік: Онлайн курстарда оқу студенттерден цифрлық құралдарды меңгеруді, ақпаратты іздеуді, сұрыптауды және бағалауды талап етеді, бұл заманауи зерттеуші биолог үшін өте маңызды.

Тәуекелдер мен қиындықтар: Төмен аяқтау деңгейі (Completion rate): МООС-тың ең үлкен мәселесі – тіркелгендердің тек 5-10%-ы ғана курсты соңына дейін жеткізеді. Бұл білім алушылардың өзін-өзі реттеу дағдыларының төмендігімен байланысты [4].

Білімді бағалаудың шынайылығы: Онлайн форматта, әсіресе тестілеу кезінде, студенттердің академиялық адалдықты сақтауы (көшіру) мәселесі туындайды. Сондай-ақ, виртуалды зертханалар нақты «қолмен жұмыс істеу» (hands-on) дағдыларын толық алмастыра алмайды.

Кері байланыстың шектеулігі: Жаппай курстарда оқытушы мен студент арасындағы жеке байланыс минималды болады, бұл күрделі биологиялық сұрақтарды талқылауда қиындық тудыруы мүмкін.

Талдау қорытындысы: Биологиядан білім сапасын арттыру үшін МООС курстары дербес білім көзі ретінде емес, дәстүрлі оқытудың мазмұнын байытатын және кеңейтетін қосымша ресурс ретінде қолданылуы тиіс.

Оқу мотивациясы – бұл білім алушының оқу әрекетіне ішкі талпынысы, қызығушылығы және бағыттылығы. Психологияда ішкі мотивация (білім алу процесінің өзіне қызығушылық) және сыртқы мотивация (баға алу, диплом алу, ата-ананың талабы) ажыратылады. МООС контекстінде мотивация мәселесі сындарлы сипатқа ие.

Мотивацияны арттыру факторлары:

Автономия және таңдау еркіндігі (Өз тағдырын өзі шешу теориясы - Deci & Ryan): МООС студенттерге қашан, қайда және қалай оқуды таңдауға толық еркіндік береді. Биологияның қай саласын тереңірек оқуды студент өзі шешеді. Бұл автономдықты сезіну ішкі мотивацияны күшейтеді. Студент өзін оқу процесінің субъектісі ретінде сезінеді.

Қызығушылық пен өзектілік (Relevance): Биологиядан МООС курстары жиі өте заманауи, «қызу» тақырыптарға (мысалы, COVID-19 пандемиясы, ГМО, климаттың өзгеруі) арналады. Бұл материалдың күнделікті өмірмен байланысын көрсетеді және студенттердің танымдық қызығушылығын оятады.

Әлеуметтік өзара әрекеттестік (Форумдар мен дискуссиялар): Онлайн курстардың форумдарында әлемнің түкпір-түкпірінен жиналған, мүдделес адамдармен биологиялық мәселелерді талқылау мүмкіндігі бар. Бұл әлеуметтік тиесілілік сезімін тудырады және мотивацияны арттырады.

Мотивацияның төмендеу себептері:

Оқшаулану сезімі: Физикалық оқытушы мен топтастардың болмауы студенттің өзін жалғыз сезінуіне және мотивациясының жоғалуына әкелуі мүмкін.

Когнитивті жүктеме: Онлайн курстардағы ақпараттың тым көптігі мен күрделілігі, әсіресе өзін-өзі ұйымдастыра алмайтын студенттер үшін, «бейтараптандыру» (demotivation) эффектісін тудыруы мүмкін.

Техникалық кедергілер: Нашар интернет, платформаның интерфейсін түсінбеу оқуға деген құлшынысты бірден төмендетеді.

МООС-тың тиімділігін ғылыми тәсілдер түрде тексеру үшін келесідей зерттеу дизайнын ұсынуға болады (Болашақ эксперименттің моделі):

Зерттеу дизайны: Квазиэксперименттік зерттеу.

Қатысушылар: Жоғары оқу орнының биология мамандығының 2-курс студенттері. Таңдау арқылы екі топ (эксперименттік және бақылау) құрылады.

Эксперименттік топ (N=100): Дәстүрлі оқытудан басқа, олар Coursera-дағы «Introduction to Molecular Biology and Pharmacogenomics» курсын аралас оқыту (Blended Learning) моделіне сәйкес толық меңгеруге міндетті болады. Бұл топтың теориялық білімі МООС арқылы қалыптасады.

Бақылау тобы (N=100): Дәстүрлі оқытудан басқа, оларға арнайы онлайн курстар жүктелмейді. Теориялық материалды олар оқулықтар мен дәрісханалық сабақтар арқылы меңгереді.

Зерттеу құралдары:

Білім сапасын өлшеу: Биологиядан стандартталған пре-тест және пост-тесттер. Пост-тестте когнитивті дағдыларды (талдау, синтез) өлшейтін ашық сұрақтар мен кейс-стади тапсырмалары болады. Бағалау 100 ұпайлық шкаламен жүргізіледі.

Оқу мотивациясын өлшеу: Vallerand (1997) әзірлеген «Академиялық мотивация шкаласы» (Academic Motivation Scale - AMS) сауалнамасы. Сауалнама ішкі мотивацияның (танымдық, жетістікке жету) және сыртқы мотивацияның (сыртқы реттеу, бейтараптандыру) деңгейлерін өлшейді (Ликерт шкаласы). Сауалнама пре-тест және пост-тест ретінде жүргізіледі [5].

Сапалық талдау: Эксперименттік топтың студенттерімен фокус-топтық сұхбат немесе «өзін-өзі реттеу» журналын жүргізу.

Болжамды нәтижелер (Болашақ эксперименттің моделіне сәйкес):

Білім сапасы: Эксперименттік топта пост-тесттің орташа ұпайы бақылау тобына қарағанда статистикалық маңызды деңгейде жоғары болады деп күтілуде. Әсіресе, күрделі когнитивті дағдыларды өлшейтін ашық сұрақтар мен кейс-стади тапсырмалары бойынша айырмашылық байқалуы мүмкін. Бұл МООС-тың визуализация мен тереңдетілген мазмұн арқылы оқу материалын түсінуді жеңілдететінін растайды.

Оқу мотивациясы: Эксперименттік топта ішкі мотивацияның (танымдық қызығушылық) және жетістікке жету мотивациясының деңгейлері артса, сыртқы мотивацияның (сыртқы реттеу) деңгейлері төмендеуі мүмкін. Студенттер өз таңдауы арқылы оқуға қатысуды көбірек сезінеді.

Талқылау: Күтілетін оң нәтижелер МООС-ты қолданудың педагогикалық негіздемесі ретінде қызмет ете алады. Ол студенттердің өзін-өзі реттеу дағдыларының (Self-regulated learning strategies) маңыздылығын көрсетеді. Эксперимент нәтижелері сондай-ақ МООС-тың «төңкерілген сынып» (Flipped Classroom) моделінде қолданылуының тиімділігін негіздейді, мұнда аудиториялық сабақтар белсенді талқылауларға, жобалық жұмыстарға және виртуалды зертханаларға арналады.

Биологиядан Жаппай ашық онлайн курстарды (МООС) қолданудың білім сапасы мен оқу мотивациясына әсерін зерттеу келесідей қорытындылар жасауға мүмкіндік береді:

МООС-тың әлеуеті зор: ЖАОК – бұл тек ақпараттық технология емес, ол биологиялық білім берудің көрнекілігін, қолжетімділігін және сапасын арттырудың пәрменді педагогикалық құралы. Ол студенттерге әлемдік деңгейдегі білімге, виртуалды зертханаларға және тар бейінді заманауи курстарға қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Кіріктіру (аралас оқыту) – оңтайлы шешім: МООС курстары дербес білім беру ресурсы ретінде тиімділігі төмен. Ең жоғары педагогикалық эффект МООС-ты дәстүрлі аудиториялық оқытумен кіріктіргенде (мысалы, «төңкерілген сынып» шеңберінде) байқалады. Бұл когнитивті жүктемені оңтайландырады және білім сапасын арттырады.

Мотивацияның трансформациясы: ЖАОК студенттердің автономдығын арттыру, таңдау еркіндігін қамтамасыз ету және оқу материалының өзектілігін көрсету арқылы оқуға деген ішкі мотивацияны күшейтеді. Алайда, оқшаулану мен когнитивті жүктеме сияқты демотивациялық факторларды ескеру қажет. Оқытушының онлайн-тьютор ретіндегі рөлі өседі.

Практикалық ұсыныстар: Жоғары оқу орындарына биология бойынша оқу бағдарламаларына МООС элементтерін енгізуді, студенттердің цифрлық құзыреттіліктері мен өзін-өзі реттеу дағдыларын дамытуды және МООС-ты қолданудың тиімділігін тұрақты бағалауды ұсынуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әбдіғалпбарова Ұ. Қазіргі білім беру технологиялары. – Алматы, 2019.
2. Жұмабаева А. Педагогикалық инновациялар. – Алматы, 2020.
3. Bates T. Teaching in a Digital Age. – Vancouver, 2019.
4. Bonk C. The World is Open: How Web Technology is Revolutionizing Education. – San Francisco, 2017.
5. Siemens G. Massive Open Online Courses: Innovation in Education. – 2018.

ВЛИЯНИЕ МИНЕРАЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ НА АКТИВНОСТЬ ФЕРМЕНТОВ ФОТОСИНТЕЗА У РАСТЕНИЙ

Шавкатова Дильноза Шавкатовна - доктор философии технических наук, доцент,

Набиева Камола - дочь Насима

Шахрисабзский государственный педагогический институт, г. Шахрисабз

Аннотация. В данной статье исследована активность ферментов, участвующих в процессе фотосинтеза у растений, и их связь с минеральными элементами. Проанализировано влияние магния, железа и марганца на активность ферментов. Результаты показывают взаимосвязь между минеральным питанием и интенсивностью фотосинтеза, что важно для роста и урожайности растений.

Ключевые слова: фотосинтез, Рубиско, ферменты, минеральные элементы, физиология растений

Abstract. This article analyzes the activity of key enzymes involved in plant photosynthesis and their dependence on mineral elements. The role of Mg, Fe, and Mn in the light and dark phases of photosynthesis is discussed based on scientific sources. Imbalance in mineral nutrition negatively affects enzymatic processes and reduces photosynthetic intensity. The results confirm that balanced mineral nutrition is an important factor in increasing photosynthetic efficiency.

Key words: photosynthesis, Rubisco, enzymes, mineral elements, plant physiology

Фотосинтез — это процесс синтеза и разложения органических веществ в зеленых растениях с использованием световой энергии, и является основным источником жизни в биосфере. Фотосинтез — один из важнейших биологических процессов, происходящих в природе. В процессе фотосинтеза солнечная энергия преобразуется в химическую энергию органических соединений. Органические соединения, образующиеся в ходе фотосинтеза, являются основным источником жизни для всех живых организмов [1]. Во время фотосинтеза в атмосферу выделяется кислород, вредный для дыхания всех живых организмов. Первые сведения о фотосинтезе приводятся в работах английского ботаника и химика С. Гюльса (1727) и русского ученого М. В. Ломоносова (1753). Но экспериментальное изучение фотосинтеза началось с работ английского химика Дж. Кристи (1771), голландского натуралиста Дж. Сенебю (1782), швейцарского ученого Т. Соссюра (1804) и других [2], Немецкий физиолог Г. Сакс (1863) показал, что крахмал синтезируется в хлоропластах листьев. Механизм образования кислорода при фотосинтезе изучал немецкий физиолог Т. В. Энгельман (1881).

Важность света в фотосинтезе начали изучать в середине XIX века. Русский учёный К. А. Тимирязев (1875) показал, что световая энергия участвует в механизме фотосинтетических изменений в растениях через хлорофилл. С середины XIX века, когда в изучении фотосинтеза стали использоваться новые методы, такие как газоанализ, изотермический метод, спектроскопия, электронная микроскопия и другие, были разработаны механизмы связывания хлорофилла в фотосинтезе. В результате фотосинтеза ежегодно на суше образуется 100-172 миллиарда тонн органического вещества, а в морях и океанах — 60-70 миллиардов тонн (относительно массы Земли). Количество CO₂ в

атмосфере постоянно поддерживается на уровне 0,03%. В результате фотосинтеза ежегодно в атмосферу выбрасывается 70-120 миллиардов тонн свободного кислорода, вредного для дыхания живых организмов. Эффективность такого процесса зависит от многих факторов, в частности от активности ферментов. Этот процесс играет центральную роль в обмене веществом и энергией в биосфере [3]. Ферменты, в свою очередь, тесно связаны с уровнем минерального питания растения. Ферменты, как биологические катализаторы, участвуют во всех стадиях фотосинтеза. Их активность напрямую зависит от условий окружающей среды, температуры, уровня pH и, конечно же, наличия минеральных элементов. В современном сельском хозяйстве вопрос повышения продуктивности напрямую связан с повышением интенсивности фотосинтеза. Поэтому изучение роли минеральных элементов в активности фотосинтетических ферментов имеет большое научное и практическое значение. Минеральные элементы участвуют в работе ферментов либо в качестве структурного компонента, либо в качестве кофакторов. Дисбаланс минерального питания приводит к снижению скорости фотосинтеза, уменьшению количества хлорофилла и замедлению роста растений. Следовательно, изучение роли минеральных элементов в активности фотосинтетических ферментов имеет неотложное значение для биологических и сельскохозяйственных наук [2].

Процесс фотосинтеза и его ферментативный механизм являются одной из наиболее изученных областей физиологии растений [3]. С середины XX века биохимические стадии фотосинтеза, в частности цикл Кальвина и механизм фиксации углекислого газа, изучались подробно. Русский биохимик А. Н. Бах (1893) предположил, что ассимиляция SO_2 в процессе фотосинтеза представляет собой окислительно-восстановительный процесс с участием водорода и гидроксильных групп. Голландский микробиолог К. Б. Ван Нил, сравнивая фотосинтез бактерий и растений, определил, что фотохимический процесс первичного фотосинтеза состоит в диссоциации воды. Фотосинтезирующие бактерии (за исключением цианобактерий) не производят кислород, поскольку им необходимы H_2S , N_2 , SN_3 и другие восстановители. Этот тип фотосинтеза называется фотовосстановлением [4].

Научные исследования фотосинтетических ферментов. Ферментом, играющим ключевую роль в темновой фазе фотосинтеза, является $\text{R}\beta\text{BisCO}$, который связывает CO_2 с рибозо-1,5-бисфосфатом. Исследования показали, что $\text{R}\beta\text{BisCO}$ является одним из наиболее распространенных ферментов на Земле. Каталитическая эффективность некоторых ферментов относительно низка, и активность фермента зависит от многих факторов, от температуры до ионной среды.

По данным Таиза и Зейгера (2015), активность фотосинтетических ферментов напрямую зависит от наличия ионов Mg^{2+} . Mg^{2+} действует как активатор активного центра $\text{R}\beta\text{BisCO}$. При недостатке магния фермент не может связываться с субстратом, и фиксация CO_2 снижается. Бханан и др. (2015) показали важную роль железосодержащих (Fe) цитохромов и ферредоксина в

цепи переноса электронов. Дефицит железа снижает образование НАДН, что приводит к замедлению окислительно-восстановительных реакций в темноте [5].

Дефицит железа приводит к нарушению синтеза хлорофилла и хлорозу листьев. Марганец (Mn) является компонентом ферментного комплекса, участвующего в фотолизе воды. Дефицит Mn замедляет реакцию разложения кислорода и нарушает цепь переноса электронов [11]. Избыток минеральных элементов повышает активность ферментов, в то время как избыток меди приводит к снижению фотосинтетической реакции. Влияние минеральных элементов на фотосинтетические ферменты. Влияние магния (Mg). Марганец (Mn) является компонентом водоразлагающего комплекса, участвующего в фотолизе воды. В научной литературе считается, что дефицит Mn приводит к снижению выделения кислорода. Менгель и Киркби (2001) в своем исследовании проанализировали влияние дефицита минералов на ферментативные системы. По их мнению, минеральные элементы: участвуют в качестве кофакторов ферментов; стабилизируют структуру ферментов; активируют метаболические пути [6].

Современные исследования показали, что эффективность фотосинтеза напрямую коррелирует с уровнем дефицита минералов. Низкая селективность RbBisCO ограничивает эффективность фотосинтеза. При нарушении баланса минеральных элементов возрастает окислительный стресс. Неправильное внесение удобрений в сельском хозяйстве негативно влияет на ферментные системы. Поэтому актуально комплексное изучение взаимосвязи между минеральными элементами и фотосинтетическими ферментами.

Та же методология: выявление причинно-следственной связи между активностью ферментов и дефицитом минералов позволяет разрабатывать стратегии повышения эффективности фотосинтеза и научно управлять продуктивностью [7]. Фотосинтез происходит в два этапа: световой и темновой (цикл Кальвина). На световом этапе происходит фотолиз воды, перенос электронов и синтез АТФ и НАДФН. На темновом этапе углекислый газ превращается в органические вещества. Главным ферментом темнового этапа является RbBisCO, который связывает CO₂ с рибулозо-1,5-бисфосфатом. Активность этого фермента зависит от ионов Mg²⁺. Магний стабилизирует активный центр фермента и ускоряет реакцию карбоксилирования. Железо (Fe) является компонентом цепей переноса электронов в процессе фотосинтеза. Магний — центральный атом молекулы хлорофилла. Кроме того, ионы Mg²⁺ активируют активный центр фермента Рубиско. Дефицит магния: пожелтение листьев (хлороз), ингибирование синтеза АТФ, замедление ферментативных реакций. В результате снижается скорость фотосинтеза. Железо является компонентом цепей переноса электронов (цитохромы, ферредоксин) в процессе фотосинтеза. Дефицит железа: сильный хлороз молодых листьев, нарушение цепи переноса электронов, снижение образования НАДН. Это, в свою очередь, замедляет скорость фиксации CO₂ в темновой фазе.

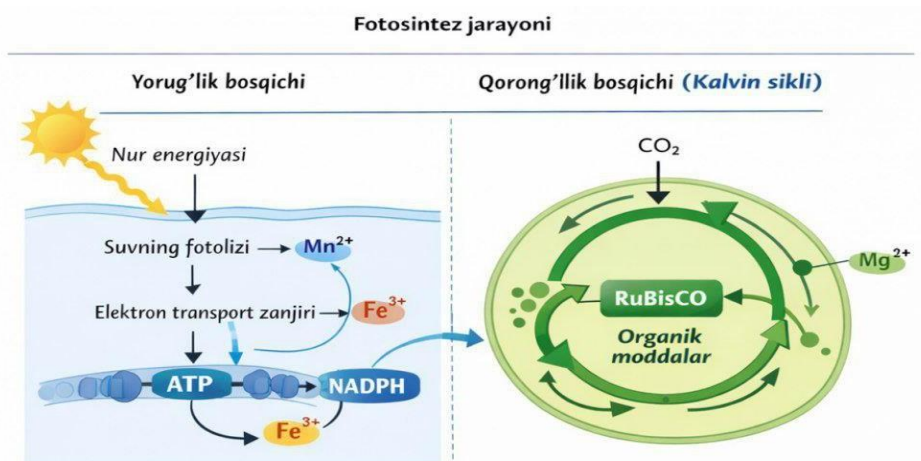


Рисунок 1. Влияние фотосинтетических ферментов и минеральных элементов

На диаграмме изображены два основных этапа процесса фотосинтеза — световой и темновой — в взаимосвязанном виде и показано участие минеральных элементов в этих процессах. Квадрат диаграммы показывает световой этап, который происходит в тилакоидных мембранах хлоропласта. На этом этапе солнечный свет поглощается хлорофиллом, и происходит перенос электронов. В результате молекула воды расщепляется в процессе фотолиза, то есть вода расщепляется на протоны водорода, электроны и кислород. Марганец (Mn) играет важную роль в этом процессе, поскольку входит в состав водорасщепляющего комплекса. При дефиците Mn снижается выработка кислорода и интенсивность фотосинтеза [8]. Электроны, образующиеся в световой фазе, перемещаются по цепи переноса электронов. Эта цепь включает такие ферменты, как железосодержащие цитохромы и ферредоксин.

Список использованной литературы

1. Taiz L., Zeiger E., Møller I.M., Msrrhü A. Rlant Rhüsiologü and Development. - 6th ed. - Ssnderland: Sinaser Associates, 2015. - 761 r.
2. Horkins W.G., Hüner N.R.A. Introduction to Rlant Rhüsiologü. - 4th ed. - Hoboken: John Wiley & Sons, 2009. - 528 p.
3. Bschanan B.B., Grisse W., Johnes R.L. Biochemistrü and Molecslar Biologü of Rlants. - 2nd ed. - Oxford: William Blackwell, 2015. - 1280 r.
4. Hall D.O., Rao K.K. Rhotosynthesis. - 6th ed. - Cambridge: Cambridge University Press, 1999. - 214 p.
5. Blankenshire R.E. Molecular Mechanisms of Rhotosynthesis. - 2nd ed. - Oxford: Wiley-Blackwell, 2014. - 312 p.
6. Raven RH, Evert RF, Eichhorn SE. Biologist of Rlants. - 8th ed. - New York: W.H. Freeman, 2013. - 900 r.
7. Менгель К., Киркбю Е.А. Механизмы питания растений. — 5-е изд. — Дордрехт: Академическое издательство «Клювер», 2001. — 849 с.
8. Физиология растений: Учебник для высших учебных заведений / На стадии пересмотра. — Ташкент: Уитвчи, 2018. — 320 с.

ВЛИЯНИЕ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ НА БИОХИМИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В РАСТИТЕЛЬНЫХ КЛЕТКАХ

Шавкатова Дилноза Шавкатовна- доктор философии технических наук, доцент,
Ахрарова Шахризада Аббас дочь
Шахрисабзский государственный педагогический институт, г. Шахрисабз

In this article, it was found expedient to obtain sulfur concrete based on organic nitrogen-containing compounds. Melamine, hydrazine, 2,4-dinitrophenylhydrazine, and bitumen were used as modifiers. The corrosion resistance of the obtained samples of sulfur concrete was studied in aggressive environments, including: 10% solutions of acids H_2SO_4 , HCl , HNO_3 . This article provides a comprehensive analysis of the negative impact of heavy metals released into the environment under the influence of anthropogenic factors on biochemical processes in plant cells. The study covers the pathways of metals entering the cell, the formation of oxidative stress (ROS), the inactivation of enzymatic activity, and the mechanisms of disruption of the photosynthetic apparatus. It also describes the adaptive responses of plants to these toxicants, including the synthesis of phytochelatins and vacuolar sequestration processes. The article serves as a scientific resource for specialists and students in the fields of ecology, plant physiology, and biochemistry.

Сегодня стремительное развитие промышленности и неконтролируемое использование химических удобрений в сельском хозяйстве привели к загрязнению почвы и воды тяжелыми металлами. Такие металлы, как Pb, Cd и Hg, не разлагаются в почве и обладают свойством биоаккумуляции. Это угрожает не только растительному миру, но и здоровью человека через пищевую цепь, что определяет глобальную значимость этой темы.

Загрязнение окружающей среды является серьезным препятствием для устойчивого сельского хозяйства. Почва и вода могут быть загрязнены тяжелыми металлами, пестицидами и избытком удобрений, что вредит здоровью почвы, снижает биоразнообразие, необходимое для борьбы с вредителями и опыления, и представляет угрозу для продовольственной безопасности. Загрязнение также усугубляет изменение климата, а экстремальные погодные явления наносят ущерб продуктивности и водным ресурсам. Большая часть этой деградации происходит из-за точечного загрязнения, связанного с горнодобывающей промышленностью, литейными заводами, плавильными цехами и другими металлургическими предприятиями[1]. Тяжелые металлы, которые характеризуются более высокой плотностью, чем вода[2], оказывают значительное влияние на устойчивое сельское хозяйство. Они попадают в окружающую среду через коррозию, атмосферные осадки, эрозию, выщелачивание грунтовых вод, ресуспензию осадка и испарение воды[3]. Производство в пластмассовой, текстильной, микроэлектронной, деревообрабатывающей и бумажной промышленности, а также операции на атомных электростанциях, линиях электропередачи, сжигание угля и нефти, а также металлообработка являются основными промышленными источниками тяжелых металлов[4,5].

Изучение биохимических изменений в растительной клетке позволяет нам понять:

Стрессоустойчивость: определение пределов выживания растений в экстремальных условиях.

Безопасность пищевых продуктов: научное обоснование того, какие культуры накапливают меньше металлов и безопасны для потребления.

Экологическая индикация: оценка уровня загрязнения окружающей среды на основе биохимических изменений в растении.

Современная наука предлагает следующие решения для снижения негативного воздействия тяжелых металлов:

Фиторемедиация: посадка растений-«гипераккумуляторов» (поглощающих металлы) для очистки почвы от металлов.

Обзор литературы и методология.

Тяжелые металлы — это химические элементы, обладающие свойствами металлов (включая полуметаллы) и значительной атомной массой или плотностью. Тяжелые металлы — это элементы, встречающиеся в природе на Земле. К основным тяжелым металлам относятся ртуть, мышьяк, селен, кальций, магний, серебро, барий, кадмий, хром, кобальт, медь, железо, свинец, никель, олово, цинк и алюминий. Наиболее опасными из них являются свинец, кадмий, ртуть, мышьяк, хром и алюминий. [6,7] Существует около сорока определений термина «тяжелые металлы», и ни одно из них нельзя считать наиболее общепринятым. Соответственно, список тяжелых металлов по различным определениям включает разные элементы. Критерием может быть относительная атомная масса более 50, в этом случае все металлы, начиная с ванадия, включаются в список независимо от их плотности. Еще один часто используемый критерий — плотность, приблизительно равная или превышающая плотность железа (8 г/см^3), тогда в список включаются такие элементы, как свинец, ртуть, медь, кадмий, кобальт, а, например, легкое олово исключается из списка. Существуют и другие пороговые значения плотности (например, плотность 5 г/см^3 [8][9]) или классификации по атомному весу. Некоторые классификации исключают редкие и тяжелые металлы, не классифицируя их как тяжелые; некоторые исключают цветные металлы (железо, марганец). Часто термин «тяжелые металлы» рассматривается с медицинской и экологической, а не химической точки зрения [10].

Тяжелые металлы (Cd, Pb, Hg, Zn, Cu) проникают в растительную клетку главным образом через корень, посредством активного и пассивного транспорта (апопластический и симпластический пути) с помощью мембранных белков (транспортеров). Они проникают в клетку через питательные (например, Fe, Zn, Ca) каналы, которые могут нарушать проницаемость мембраны и ингибировать ферменты.

Механизмы проникновения и перемещения тяжелых металлов в клетку: Апопластический транспорт: ионы металлов перемещаются через клеточные стенки и межклеточные пространства к центральному цилиндру корня. Это пассивный процесс.

Симпластический транспорт: ионы металлов попадают в цитоплазму через плазмалемму (клеточную мембрану) и переходят из клетки в клетку через плазмодесмы.

Мембранные транспортеры: тяжелые металлы по ошибке попадают в клетку через транспортные белки, предназначенные для ионов питательных веществ (Zn^{2+} , Fe^{2+} , Ca^{2+}), необходимых растению.

Результаты и обсуждение.

Тяжелые металлы, такие как Cd, Pb, As, Hg, Cr и Ni, представляют серьезную угрозу для здоровья растений, нарушая физиологические, биохимические и молекулярные процессы (Таблица 1). Эти металлы не разлагаются биологическим путем и сохраняются в окружающей среде, что приводит к хронической токсичности для растений при высоких концентрациях.

Таблица 1. Специфические токсические эффекты тяжелых металлов на растения.

№	Металл	Основной эффект	Внешние признаки (симптомы)
1.	Свинец (Pb)	Подавляет активность ферментов и фотосинтез.	Задержка роста корней, пожелтение листьев (хлороз)
2.	Кадмий (Cd)	Нарушает усвоение воды и минералов, повреждает ДНК.	Задержка роста растения, высыхание краев листьев (некроз).
3.	Ртуть (Hg)	Нарушает работу клеточных мембран и метаболизма.	Резкое снижение фотосинтеза, быстрое увядание растения.

Существует два основных источника тяжелых металлов в окружающей среде: антропогенные и природные (геогенные или литогенные). К природным процессам, высвобождающим металлы в окружающую среду, относятся вулканические извержения и выветривание металлосодержащих пород[11].

Глобальные изменения в урбанизации и индустриализации значительно усилили воздействие человеческой деятельности на загрязнение окружающей среды тяжелыми металлами[12]. Горнодобывающая промышленность, промышленные операции и сельскохозяйственная практика относятся к числу основных выявленных антропогенных причин. Тяжелые металлы высвобождаются при извлечении элементов из руд или в процессе добычи[13]. Процессы осаждения во влажной и сухой атмосфере способствуют высвобождению материалов на землю[14]. Тяжелые металлы попадают в окружающую среду, в том числе через бытовые и промышленные отходы. Сточные воды, содержащие бытовые и промышленные отходы, приводят к повышению уровня тяжелых металлов в окружающей среде. Использование химических удобрений и сжигание ископаемого топлива являются двумя примерами антропогенного попадания тяжелых металлов в окружающую среду.

Одним из видов удобрений, характеризующихся определенным количеством тяжелых металлов, являются фосфорные удобрения. Вторичные источники, такие как удобрения, гербициды и инсектициды, со временем увеличивают концентрацию тяжелых металлов в сельскохозяйственных почвах.[15] Вулканическая активность, коррозия металлов, испарение почвы и воды, ресуспензия осадка, эрозия почвы и геологическое выветривание относятся к числу факторов, способствующих загрязнению тяжелыми металлами.

Таблица 2. Показаны неблагоприятные последствия воздействия тяжелых металлов на клеточном уровне.

№	Процесс	Механизм действия	Результат
1.	Фотосинтез	Распад пигментов хлорофилла	Снижение синтеза органического вещества
2.	Окислительный стресс	Увеличение количества свободных радикалов (ROS —реактивные виды кислорода).	Повреждение клеточных мембран и белков.
3.	Минеральное питание	Конкуренция с полезными ионами (Ca, Mg, K, Fe)	Недостаток питательных веществ
4.	обмен водой	Сниженная проницаемость корней	Дефицит воды и нарушения транспирации

Токсичность тяжелых металлов негативно влияет на общие показатели роста растений, подверженных стрессу, о чем свидетельствует задокументированное снижение роста и урожайности растений, выращенных на почвах, загрязненных тяжелыми металлами [16], [17]. Процесс роста корней включает сложные механизмы, такие как деление и удлинение клеток. Присутствие тяжелых металлов негативно влияет на митотическую активность, что приводит к снижению роста корней у различных видов растений [18]. Исследование Сюй и др. [19] показало, что чрезмерное применение Cu^{2+} влияло на длину и морфологию корней за счет изменений уровня ауксина, который является антагонистом NO.

Список использованной литературы

1. Okerefor U, Makhatha M, Mekuto L, Uche-Okerefor N, Sebola T, Mavumengwana V (2020) Влияние токсичных металлов на сельскохозяйственные почвы, растения, животных, водную жизнь и здоровье человека. Int J Environ Res Public Health 17(7):2204. 10.3390/ijerph17072204
2. Zamora-Ledezma C, Negrete-Bolagay D, Figueroa F, Zamora-Ledezma E, Ni M, Alexis F, Guerrero VH (2021) Загрязнение воды тяжелыми металлами: новый взгляд на опасности, новые и традиционные методы очистки. Environ Technol Innovat 22:101504. 10.1016/j.eti.2021.101504

3. MathuMitha C, Mohan Raj V, Sangeetha R (2021) Susan George and Ragumaran M.: a review on the effect of heavy metal contamination and its impact on the environment. Intern J Zool Invest 7:762–771. 10.33745/ijzi.2021.v07i02.061
4. Dey M, Akter A, Islam S, Chandra Dey S, Choudhury TR, Fatema KJ, Begum BA (2021) Assessment of contamination level, pollution risk and source apportionment of heavy metals in the Halda River water, Bangladesh. Helion 7(12):e08625. 10.1016/j.heliyon.2021.e08625
5. Chaitanya M, Arora S, Pal RS, Ali HS, El Haj B, Logesh R (2024) Assessment of Environmental Pollutants for Their Toxicological Effects on Human and Animal Health. Organic Micropollutants in Aquatic and Terrestrial Environments. Springer, Switzerland, pp 67–85
6. <https://geografiya.uz/ekologiya/819-ogir-metallar.html>
7. <https://www.gozetim.com/uz/cevre-analizleri/emision/agir-metal-olcumve-analizleri>
8. Metally // Entsiklopedichesky slovar yunogo khimika. 2-e izd. /Sost. V. A. Kritzman, V. V. Stanzo. — М.: Педагогика, 1990. — с. 141—144 Архивная копия от 4 раз 2016 года на Wayback Machine. — 320 p. — ISBN 5-7155-0292-6
9. Пилипенко А.Т., Да. Починок, И.П. Середа, Ф.Д.Шевченко. Металлик. Общие свойства металлов // Справочник по элементарной химии / под ред. академик АН СССР А. Т. Пилипенко. — К.: Наукова думка, 1985. — С. 341-342. — 560 p.
10. «Тяжелые металлы» — бессмысленный термин? Архивировано с оригинала 31 марта 2010 г. в Wayback Machine — отчет IUPAC
11. Ali H, Khan E, Iahi I (2019) Экологическая химия и экотоксикология опасных тяжелых металлов: стойкость в окружающей среде, токсичность и биоаккумуляция. J Chem 2019(1):6730305. 10.1155/2019/6730305
12. Li C, Sanchez GM, Wu Z, Cheng J, Zhang S, Wang Q, Li F, Sun G, Meentemeyer RK (2020) Пространственно-временные закономерности и факторы загрязнения почвы тяжелыми металлами в период интенсивной урбанизации (1989–2018 гг.) в южном Китае. Environ Pollut 260:114075. 10.1016/j.envpol.2020.114075
13. Pujari M, Kapoor D (2020) Тяжелые металлы в экосистеме: источники и их воздействие. Heavy Metals Environ. 10.1016/B978-0-12-821656-9.00001-8 [Google Scholar]
14. Sobhanardakani S (2019) Экологическая оценка риска для здоровья человека, связанного с содержанием тяжелых металлов в атмосферных сухих отложениях: пример Керманшаха. Iran Biol Trace Element Res 187:602–610. 10.1007/c12011-018-1383-1
15. Alengebawy A, Abdelkhalek ST, Qureshi SR, Wang MQ (2021) Токсичность тяжелых металлов и пестицидов в сельскохозяйственных почвах и растениях: экологические риски и последствия для здоровья человека. Toxics 9(3):42. 10.3390/toxics9030042

ӨОЖ 37.02:57:371.3

НАЗАРБАЕВ ЗИЯТКЕРЛІК МЕКТЕПТЕРІНІҢ БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНЕ ЕНГІЗУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ

Эргаш Ғ.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье исследуется педагогическая эффективность внедрения стратегий обучения биологии Назарбаев Интеллектуальных школ (НИШ) в процесс общего среднего образования. В ходе исследования был проведён анализ влияния образовательных подходов, основанных на опыте НИШ, на учебные достижения учащихся, развитие их критического мышления и интерес к предмету. Результаты педагогического эксперимента показали, что

инновационные стратегии являются более эффективными по сравнению с традиционными методами обучения.

This article examines the pedagogical effectiveness of implementing the biology teaching strategies of Nazarbayev Intellectual Schools (NIS) into the general secondary education process. The study analyzes the impact of teaching approaches based on the NIS experience on students' academic achievement, critical thinking skills, and interest in the subject. The results of the pedagogical experiment demonstrated that innovative strategies are more effective compared to traditional teaching methods.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқытудың сапасын арттыру және білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту – маңызды міндеттердің бірі. Осы тұрғыда Назарбаев зияткерлік мектептері тәжірибесі Қазақстандағы білім беру жүйесін жаңғыртудың тиімді үлгісі ретінде қарастырылады [1].

НЗМ-де қолданылатын оқыту стратегиялары:

- критериялды бағалау;
- белсенді оқыту әдістері;
- зерттеушілік тәсіл;
- пәнаралық байланыс.

Бұл стратегияларды жалпы білім беру мектептеріне енгізу биология пәнін оқыту сапасын арттырудың маңызды факторы болып табылады.

Зерттеудің мақсаты НЗМ биологияны оқыту стратегияларын жалпы орта білім беру үдерісіне енгізудің тиімділігін анықтаумен айқындалады [2].

Зерттеудің міндеттері:

1. НЗМ тәжірибесінің теориялық негіздерін талдау;
2. Биология сабақтарына енгізу жолдарын анықтау;
3. Эксперимент жүргізу;
4. Нәтижелерді салыстырмалы талдау.

Зерттеу әдістері:

- Теориялық талдау;
- Педагогикалық эксперимент;
- Бақылау;
- Статистикалық өңдеу.

Зерттеу 2 топта жүргізілді:

- Бақылау тобы – дәстүрлі оқыту;
- Эксперименттік топ – НЗМ стратегиялары қолданылды.

Қатысушылар: 40 оқушы. Қолданылған әдістер:

- Топтық жұмыс;
- Зерттеу тапсырмалары;
- Критериялды бағалау;
- Рефлексия.

Кесте 1. Оқу жетістігінің салыстырмалы көрсеткіштері

Деңгей	Бақылау тобы (%)	Эксперименттік топ (%)
Жоғары	28	62
Орта	47	28
Төмен	25	10

Эксперименттік топта жоғары деңгей 2 еседен астам артқан. Төмен көрсеткіштер айтарлықтай азайған.

Кесте 2. Сыни ойлау және белсенділік көрсеткіштері

Көрсеткіш	Бақылау (%)	Эксперимент (%)
Жоғары	30	65
Орта	45	25
Төмен	25	10

НЗМ стратегиялары оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуда тиімді.

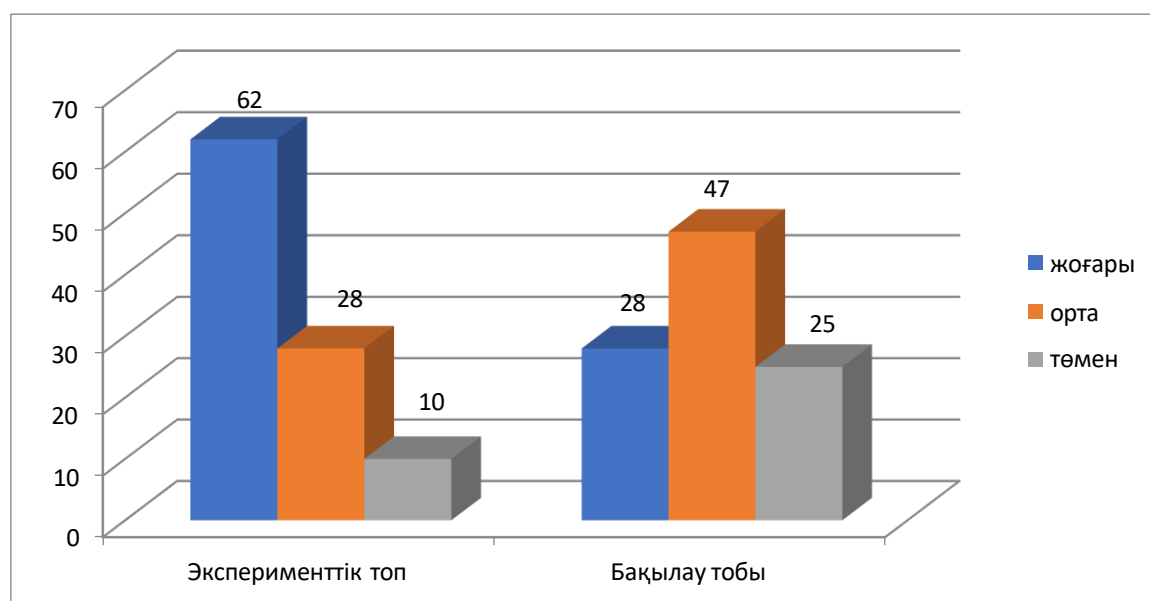


Диаграмма 1. Оқу жетістігінің динамикасы

НЗМ стратегиялары білім сапасын арттыруға айқын әсер еткен.

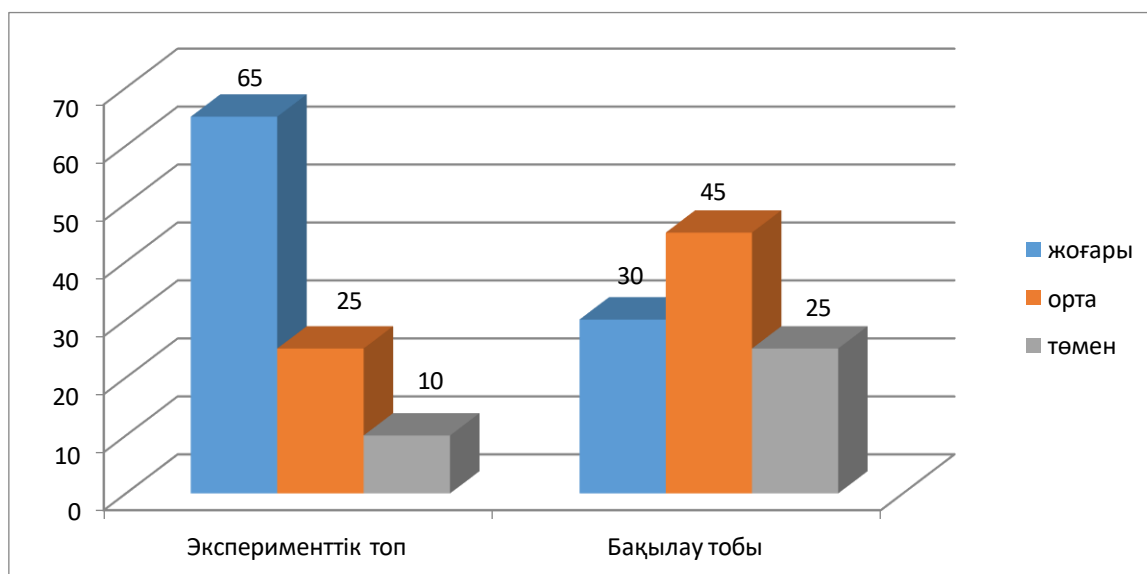


Диаграмма 2. Сыни ойлау деңгейі

Оқушылардың талдау және ойлау қабілеті жақсарған.

Зерттеу нәтижелері НЗМ стратегияларының:

- оқушылардың белсенділігін арттыратынын;
- өздігінен білім алу дағдыларын дамытатынын;
- пәнді терең түсінуге ықпал ететінін көрсетті.

Бұл тәсілдер қазіргі білім беру талаптарына толық сәйкес келеді [3].

Жүргізілген зерттеу нәтижелері Назарбаев зияткерлік мектептері тәжірибесіне негізделген биологияны оқыту стратегияларын жалпы орта білім беру үдерісіне енгізу жоғары педагогикалық тиімділікке ие екенін дәлелдеді. Эксперименттік деректер бұл стратегиялардың оқушылардың оқу жетістігін арттыруға, сыни ойлау қабілетін дамытуға және пәнге деген тұрақты қызығушылық қалыптастыруға оң ықпал ететінін көрсетті.

Сонымен қатар, зерттеу барысында анықталғандай, НЗМ-де қолданылатын оқыту тәсілдері оқушылардың:

- зерттеушілік қабілетін,
- логикалық ойлауын,
- өздігінен білім алу дағдыларын жүйелі түрде дамытады.

Инновациялық стратегияларды енгізу оқу үдерісін:

- тұлғаға бағытталған,
- интерактивті,
- нәтижеге бағдарланған деңгейге көтереді.

НЗМ биологияны оқыту стратегияларын жалпы білім беру мектептеріне енгізу – білім сапасын арттырудың ғылыми негізделген, тиімді және болашағы зор бағыты болып табылады [4].

Зерттеу нәтижелері Назарбаев Зияткерлік мектептерінің (НЗМ) биологияны оқыту стратегияларын жалпы орта білім беру үдерісіне енгізудің педагогикалық тиімділігін нақты көрсетті. Педагогикалық эксперимент және талдау барысында анықталғандай, НЗМ тәжірибесіне негізделген инновациялық оқыту әдістері оқушылардың оқу жетістігін арттыруға, сыни ойлау қабілеттерін дамытуға және пәнге деген қызығушылықты жоғарылатуға оң әсерін тигізді.

Эксперименттік деректер көрсеткендей, дәстүрлі оқыту әдістерімен салыстырғанда, НЗМ стратегияларының артықшылықтары:

Белсенділік пен ынталылықты арттыру: Оқушылар сабаққа көбірек қатысып, өз бетінше ізденуге, тәжірибелік тапсырмаларды орындауға белсенді болды [5].

Сыни және аналитикалық ойлау дағдыларының дамуы: Жаңа стратегиялар оқушыларды деректерді талдауға, қорытынды жасауға және проблемаларды шешуге үйретеді.

Пәнге деген қызығушылық: Интерактивті тәсілдер мен практикалық мысалдар биологияны қызықты әрі қолжетімді етеді.

Оқу жетістігіне оң әсер: Статистикалық талдау нәтижелері көрсеткендей, эксперименттік топтағы оқушылардың орташа бағалары бақылау тобына қарағанда жоғары болды.

Сонымен қатар, зерттеу көрсеткендей, инновациялық стратегияларды енгізу педагогикалық үрдістің сапасын арттырумен қатар, мұғалімдердің кәсіби шеберлігін де дамытуға мүмкіндік береді. Осыған байланысты, НЗМ тәжірибесін орта мектептерге кезең-кезеңімен енгізу оқыту сапасын жақсартудың тиімді жолы болып табылады [6].

Алдағы уақытта зерттеулерді кеңейтіп, басқа пәндерде де НЗМ стратегияларын бейімдеу және олардың ұзақ мерзімді әсерін бағалау ұсынылады. Бұл тәсіл оқу процесін заманауи талаптарға сай тиімді, интерактивті және оқушыға бағытталған етуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Интеллектуальные школы. Образовательная программа НИШ: Биология. – Астана, 2021. – 136 с.
2. Министерство образования и науки Республики Казахстан. Государственный стандарт среднего образования. – Астана, 2022.
3. Әбдіғапбарова Ұ.М. Педагогика: теория және тәжірибе. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 312 б.
4. Жүнісбек Ә., Айтпаева А. Қазіргі білім беру технологиялары. – Нұр-Сұлтан, 2021. – 198 б.
5. Полат Е.С. Современные педагогические технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2020. – 368 с.
6. Назарбаев Интеллектуальные школы. Методические рекомендации по преподаванию биологии. – Астана, 2021.

IRSTI: 14.35. 07

FORMATION OF RESEARCH COMPETENCIES BASED ON SOFT SKILLS IN THE TRAINING OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS

S.Zh. Ibadullayeva, F.S. Yesenalieva
Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda Kazakhstan

Abstract. The modern educational environment requires teachers not only to possess deep subject knowledge but also to demonstrate developed research competencies and soft skills. In the preparation of future biology teachers, the integration of research activities with the development of soft skills becomes an essential component of professional training. The purpose of this study is to analyze the role of soft skills in the formation of research competencies among future biology teachers. The research examines the relationship between soft skills such as critical thinking, communication, collaboration, and self-management and the development of research abilities. Methods include theoretical analysis of pedagogical literature, comparative analysis of educational models, and the synthesis of best practices in teacher training. The results demonstrate that the integration of soft skills into research-based learning significantly improves the effectiveness of professional preparation. The findings highlight the importance of project-based learning, collaborative research activities, and reflective practices in developing research competencies among future biology educators.

Keywords: research competencies, soft skills, biology teacher training, higher education, professional competence, research-based learning.

Introduction. The rapid development of science and technology has significantly transformed modern education. Teachers are expected not only to transmit knowledge but also to develop students' critical thinking, research abilities, and independent learning skills. In this context, the preparation of future biology teachers requires the integration of research competencies with soft skills[1,2,3]. Biology as a scientific discipline is inherently research-oriented. Biological knowledge is constantly evolving due to new discoveries in genetics, ecology, biotechnology, and other related fields. Therefore, teachers of biology must possess strong research competencies that allow them to interpret scientific data, conduct experiments, and guide students in inquiry-based learning.

At the same time, modern educational standards emphasize the importance of soft skills. These include communication, teamwork, problem-solving, creativity, adaptability, and emotional intelligence[4,5,6]. These competencies enable teachers to effectively organize research activities in the classroom and facilitate collaborative learning environments.

Despite the growing recognition of soft skills, their role in the development of research competencies among future biology teachers remains insufficiently explored. Many teacher training programs focus primarily on theoretical knowledge and methodological preparation while giving limited attention to the integration of research practice and soft skill development.

The aim of this study is to examine the formation of research competencies in future biology teachers based on the development of soft skills. The objectives include:

- analyzing the concept of research competence in teacher education;
- identifying key soft skills necessary for research activities;
- exploring pedagogical approaches for integrating soft skills into research training;
- proposing a model for developing research competencies in biology teacher education[7,8,9].

Research competence is widely recognized as a crucial component of professional teacher development. According to modern pedagogical theories, research competence involves the ability to formulate research problems, design investigations, analyze data, and present results.

Scholars define research competence as a complex set of knowledge, skills, and attitudes that allow teachers to engage in scientific inquiry and apply research methods in educational practice.

Soft skills have gained increasing attention in the field of education. They are often described as non-technical competencies that influence how individuals interact with others and manage tasks. In teacher education, soft skills are considered essential for effective communication, classroom management, collaboration with colleagues, and professional development[10,11].

Several researchers emphasize that soft skills significantly enhance research activities. For example, critical thinking enables teachers to analyze scientific information and evaluate research findings. Communication skills are necessary for

presenting research results and collaborating with colleagues. Creativity supports the generation of innovative research ideas[12].

The integration of soft skills into teacher education is often achieved through active learning methods such as project-based learning, problem-based learning, and collaborative research projects.

Methodology. This study employs a qualitative research approach based on theoretical analysis and synthesis of pedagogical literature. The research methodology includes:

- analysis of scientific publications on teacher education;
- comparative analysis of different educational models;
- systematization of soft skills relevant to research activities;
- development of a conceptual framework for research competence formation.

The analysis focuses on identifying the relationship between soft skills and research competencies in the context of biology teacher training.

Results and discussion. Research competence in biology teacher education includes several interconnected components. These components reflect both scientific knowledge and practical research skills.

Table 1. Components of Research Competence in Biology Teacher Training	
Component	Description
Cognitive	Knowledge of biological theories, research methods, and scientific principles
Methodological	Ability to design experiments and select appropriate research methods
Analytical	Skills for data analysis, interpretation, and evaluation
Reflective	Ability to critically evaluate research processes and results
Communicative	Ability to present and discuss research findings

The cognitive component provides the theoretical foundation for research activities. Without sufficient subject knowledge, teachers cannot effectively conduct scientific investigations. The methodological component includes the ability to formulate hypotheses, design experiments, and choose appropriate research tools. The analytical component involves statistical analysis, interpretation of experimental data, and drawing scientifically valid conclusions. The reflective component allows teachers to evaluate their own research activities and improve their methods. Finally, communicative competence enables teachers to present research results to academic audiences and students. Soft skills play a crucial role in the formation of research competencies. They support the effective implementation of research activities and enhance collaboration among researchers.

Table 2. Key Soft Skills for Research Competence Development

Soft Skill	Role in Research Activity
Critical thinking	Analysis of scientific information
Communication	Presentation and discussion of research results
Collaboration	Participation in research teams

Creativity	Generation of innovative research ideas
Self-management	Organization of research activities

Critical thinking enables future biology teachers to evaluate scientific evidence and identify research gaps. Communication skills are essential for presenting research findings at conferences, writing scientific papers, and explaining complex biological concepts to students. Collaboration allows researchers to work effectively in interdisciplinary teams. Creativity helps researchers generate new hypotheses and innovative experimental approaches. Self-management skills ensure effective time management and organization of research tasks. Several pedagogical strategies can be used to develop research competencies through soft skills. Project-based learning involves students in long-term research projects. This approach encourages independent investigation, teamwork, and problem-solving. Inquiry-based learning is particularly effective in biology education. Students explore scientific questions through observation, experimentation, and data analysis. Collaborative research activities promote teamwork and communication. Students work together to design experiments and interpret results. Reflection allows future teachers to evaluate their research experiences and identify areas for improvement.

Table 3. Teaching Methods for Research Competence Formation

Teaching Method	Developed Soft Skills
Project-based learning	teamwork, creativity
Inquiry-based learning	critical thinking
Collaborative research	communication, collaboration
Reflective practice	self-management

Based on the analysis, a model for developing research competencies among future biology teachers can be proposed. The model includes three stages:

1. Motivational stage – developing interest in research and scientific inquiry.
2. Practical stage – involvement in research projects and experimental activities.
3. Reflective stage – evaluation and improvement of research skills.

Table 4. Stages of Research Competence Development

Stage	Main Activities	Expected Results
Motivational	scientific discussions, research seminars	interest in research
Practical	laboratory experiments, field studies	development of research skills
Reflective	analysis of research results	improvement of competencies

The integration of soft skills into research training provides several advantages. First, it improves students' ability to collaborate and communicate

scientific ideas. Second, it enhances problem-solving and analytical thinking. Third, it prepares future teachers for modern educational environments where interdisciplinary cooperation is essential. Biology teachers who possess strong research competencies are better prepared to implement inquiry-based teaching methods. They can guide students in conducting experiments, analyzing data, and developing scientific thinking. However, the implementation of this approach requires changes in teacher education programs. Universities must create opportunities for students to participate in research projects, laboratory work, and scientific conferences.

Conclusion. The formation of research competencies in future biology teachers is a key objective of modern teacher education. Soft skills play a significant role in this process by supporting effective research activities and professional development. The integration of soft skills such as critical thinking, communication, collaboration, creativity, and self-management enhances the development of research competencies. Teacher education programs should incorporate research-based learning, project work, and reflective practices to prepare future biology teachers for the challenges of modern education. Further research may focus on empirical studies examining the effectiveness of specific pedagogical methods in developing research competencies through soft skills.

Literature

1. Ungarbayeva, G., Ibadullayeva, S., Balykbayeva, G., Nazarova, G., & Berdenkulova, A. (2024). Research competence in the context of training future biology teachers. *Scientific Herald of Uzhhorod University*, 56, 94–102. <https://doi.org/10.54919/physics/56.2024.9kdt4>
2. Sanatbay, P. A., Atmaca, T., Smailova, G. S., & Shalgynbaeva, K. K. (2025). Pedagogical approaches to teaching soft skills in higher education contexts. *Cogent Education*. <https://doi.org/10.1080/2331186X.2025.2571683>
3. Serova, T. A. (2024). Professional competence of biology teacher as a factor in improving the quality of education. *Pedagogical Education*, 5(9), 273–287.
4. Sautova, A. (2024). Competence approach in teaching and its biology implementation in teaching the subject. *Eurasian Science Review*, 2(6), 693–702.
5. Bakirova, A., Omarova, R., & Baimaganbetova, M. (2025). Developing students' research skills through the integration of artificial intelligence in biology lessons. *Eurasian Science Review*, 3(7), 104–111.
6. Robles, M. M. (2012). Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace. *Business Communication Quarterly*, 75(4), 453–465.
7. Succi, C., & Canovi, M. (2020). Soft skills to enhance graduate employability: Comparing students and employers' perceptions. *Studies in Higher Education*, 45(9), 1834–1847.
8. OECD. (2023). *Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning*. Paris: OECD Publishing.
9. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
10. Flores, M. A., & Day, C. (2006). Contexts which shape and reshape new teachers' identities. *Teaching and Teacher Education*, 22(2), 219–232.
11. Hoskinson, A. M., Caballero, M. D., & Knight, J. K. (2012). How can we improve problem-solving in undergraduate biology? *CBE—Life Sciences Education*.
12. Mouton, A., Hansenne, M., Delcour, R., & Cloes, M. (2013). Emotional intelligence and social skills in teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 29

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ, СПОРТ ЖӘНЕ АЛҒАШҚЫ ӘСКЕРИ ДАЙЫНДЫҚ / ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА, СПОРТ И НАЧАЛЬНАЯ ВОЕННАЯ ПОДГОТОВКА / PHYSICAL EDUCATION, SPORTS AND BASIC MILITARY TRAINING

ОӘЖ 37.035:355

ОРТА МЕКТЕПТЕ АЛҒАШҚЫ ӘСКЕРИ ДАЙЫНДЫҚ ПӘНІН ОҚЫТУДА ПРАКТИКАЛЫҚ САБАҚТАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Алиев Ұ.О.

№17 Лермонтов атындағы жалпы орта мектебі, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается эффективность практических занятий при преподавании начальной военной подготовки в средней школе. Определено, что практические занятия способствуют формированию у учащихся военно-прикладных навыков, дисциплины, ответственности и патриотизма. Также показано, что практические занятия способствуют закреплению теоретических знаний и развитию навыков поведения в чрезвычайных ситуациях. Сделан вывод о необходимости повышения роли практических занятий в образовательном процессе.

This article discusses the effectiveness of practical lessons in teaching basic military training in secondary school. Practical lessons help develop students' military skills, discipline, responsibility, and patriotic values. The study shows that practical lessons strengthen theoretical knowledge and help students develop practical life skills. It is concluded that increasing the number of practical lessons improves the effectiveness of military training education.

Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – оқушыларды жан-жақты дамыған, отансүйгіш, жауапкершілігі жоғары тұлға ретінде тәрбиелеу болып табылады. Осы бағытта орта мектептерде оқытылатын алғашқы әскери дайындық пәнінің маңызы ерекше. Бұл пән оқушыларды Отан қорғауға дайындау, олардың азаматтық позициясын қалыптастыру, төтенше жағдайларда дұрыс шешім қабылдай білу қабілетін дамыту мақсатында жүргізіледі [1].

Алғашқы әскери дайындық пәнін оқыту барысында теориялық біліммен қатар практикалық сабақтардың маңызы зор. Себебі практикалық сабақтар оқушылардың алған білімдерін тәжірибе жүзінде бекітуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар бұл сабақтар оқушылардың физикалық дайындығын жетілдіріп, психологиялық төзімділігін қалыптастырады [2].

Практикалық сабақтар – бұл оқушылардың әскери білімдерін нақты әрекеттер арқылы меңгеруіне бағытталған оқыту түрі. Мұндай сабақтар барысында оқушылар саптық дайындық элементтерін, алғашқы медициналық көмек көрсетуді, азаматтық қорғаныс негіздерін, әскери топография элементтерін және төтенше жағдайларда әрекет ету тәсілдерін үйренеді.

Практикалық сабақтардың басты артықшылығы – оқушылардың теориялық білімін нақты дағдыға айналдыруында. Мысалы, саптық дайындық барысында оқушылар командаларды нақты әрі дұрыс орындауға, ұжыммен үйлесімді әрекет етуге дағдыланады. Ал алғашқы медициналық көмек көрсету

сабақтарында оқушылар зардап шеккен адамға алғашқы көмек көрсету алгоритмін меңгереді[3].

Сонымен қатар практикалық сабақтар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырады. Себебі қозғалысқа, әрекетке негізделген сабақтар оқушылардың белсенділігін арттырып, олардың оқу мотивациясын күшейтеді. Мұндай сабақтар барысында оқушылар өздерін нақты өмір жағдайларына дайын сезіне бастайды.

Кесте 1 – Алғашқы әскери дайындық пәніндегі практикалық сабақтардың тиімділігі

№	Практикалық сабақ түрі	Мақсаты	Қалыптасатын дағдылар	Нәтижесі
1	Саптық дайындық	Оқушыларды әскери тәртіпке үйрету	Тәртіптілік, ұйымшылдық, команданы орындау	Ұжыммен жұмыс істеу қабілеті қалыптасады
2	Алғашқы медициналық көмек	Төтенше жағдайда көмек көрсетуге үйрету	Жылдам шешім қабылдау, көмек көрсету	Өмірлік маңызды дағдылар қалыптасады
3	Азаматтық қорғаныс	Қауіпсіздік ережелерін меңгерту	Қорғаныс құралдарын пайдалану	Қауіпсіздік мәдениеті қалыптасады
4	Әскери топография	Жергілікті жерде бағдарлау	Карта оқу, бағыт анықтау	Кеңістікте бағдарлау қабілеті дамиды
5	Тактикалық дайындық элементтері	Қауіпті жағдайда әрекет ету	Шапшаңдық, төзімділік	Төтенше жағдайға дайындық артады
6	Қорғаныс құралдарын пайдалану	Қауіптен қорғану әдістерін үйрету	Жеке қорғаныс құралдарын қолдану	Қауіпсіздік дағдылары дамиды

Практикалық сабақтардың тағы бір маңызды ерекшелігі – олардың тәрбиелік маңызы. Бұл сабақтар оқушылардың бойында тәртіптілік, жауапкершілік, батылдық, төзімділік және ұйымшылдық қасиеттерін қалыптастырады. Сонымен қатар әскери дайындық сабақтары оқушыларды патриотизмге тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады.

Кесте 2 – Практикалық сабақтардың оқыту нәтижесіне әсері

Көрсеткіш	Теориялық сабақ	Практикалық сабақ	Тиімділік деңгейі
Білімді меңгеру	Орташа	Жоғары	Жоғары
Қызығушылық	Орташа	Жоғары	Жоғары
Дағды қалыптастыру	Төмен	Жоғары	Өте жоғары
Тәртіп	Орташа	Жоғары	Жоғары
Өмірлік дайындық	Төмен	Жоғары	Өте жоғары

Практикалық сабақтарды тиімді ұйымдастыру үшін мұғалім әртүрлі педагогикалық әдістерді қолдануы қажет. Олардың қатарында көрсету әдісі,

жаттығу әдісі, қайталау әдісі, топтық жұмыс және ситуациялық тапсырмалар ерекше орын алады. Сонымен қатар қазіргі таңда практикалық сабақтарда заманауи технологияларды қолдану да өз нәтижесін беруде. Атап айтқанда, бейнесабақтар, электронды оқу материалдары және интерактивті оқыту әдістері сабақ сапасын арттыруға мүмкіндік береді [4].

Алғашқы әскери дайындық пәнінде практикалық сабақтарды жүйелі ұйымдастыру оқушылардың тек білім деңгейін ғана емес, олардың өмірлік дағдыларын да қалыптастырады. Бұл әсіресе төтенше жағдайларда, табиғи апаттар кезінде немесе басқа да қауіп-қатер туындаған жағдайда дұрыс әрекет етуге көмектеседі.

Қорытындылай келе, орта мектепте алғашқы әскери дайындық пәнін оқыту барысында практикалық сабақтарды кеңінен қолдану оқыту тиімділігін арттырудың маңызды шарты болып табылады. Практикалық сабақтар оқушылардың теориялық білімін бекітіп қана қоймай, олардың әскери-қолданбалы және өмірлік маңызды дағдыларын қалыптастырады. Сондықтан алғашқы әскери дайындық пәнінде практикалық сабақтардың үлесін арттыру, оларды заманауи талаптарға сай ұйымдастыру және оқыту әдістерін жетілдіру маңызды болып табылады [5].

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Аманжолов К. Алғашқы әскери дайындық. Алматы: Мектеп, 2004.
2. Жақсыгельдинов М.Т. Бастапқы әскери дайындық негіздері. Алматы, 2003.
3. Қазақстан Республикасының білім беру стандарты. Астана, 2020.
4. Алғашқы әскери және технологиялық дайындық пәнінің оқу бағдарламасы. Астана, 2017.
5. Брысин А.В. Начальная военная подготовка в школе. Москва, 1984.

УДК 372.016.796

РАЗВИТИЕ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ИНТЕГРАЦИЮ ТРАДИЦИОННЫХ И СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДИК В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Анарбеков Б.К., Иксанова Н.Ф.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада білім беру үдерісінде дәстүрлі және заманауи әдістемелерді интеграциялау арқылы мектеп оқушыларының физикалық қасиеттерін дамыту мәселесі қарастырылады.

Summary: The article discusses the development of schoolchildren's physical qualities through the integration of traditional and modern methodologies in the educational process.

Физическое развитие школьников является одной из важнейших задач современного образования. Здоровье и физическая подготовленность детей и подростков напрямую влияют на их успеваемость, психоэмоциональное

состояние и успешность в будущей жизни. В условиях быстро меняющегося мира и развития технологий актуальность приобретает интеграция традиционных и современных методик физического воспитания, позволяющая создать наиболее эффективный и мотивирующий образовательный процесс. Традиционные методики физического воспитания, проверенные временем, составляют основу для развития базовых физических качеств [1,267]. К ним относятся классические виды спорта: легкая атлетика, гимнастика, спортивные игры (футбол, волейбол, баскетбол), которые развивают силу, выносливость, ловкость, координацию и быстроту (Рисунок 1).



Рисунок 1. Традиционные методики физического воспитания

Ежедневные комплексы упражнений способствуют укреплению всех групп мышц, улучшению кровообращения и повышению общего тонуса организма. Игры на свежем воздухе и в спортивном зале развивают не только физические качества, но и социальные навыки, умение работать в команде и принимать решения. Походы и занятия по спортивному ориентированию формируют выносливость, умение ориентироваться в пространстве, а также способствуют единению с природой. Эти методики закладывают прочный фундамент для гармоничного физического развития, обеспечивая всестороннюю подготовку организма к различным нагрузкам [2,20].

Современные технологии и научные достижения открывают новые горизонты в области физического воспитания. Интеграция этих методик позволяет не только повысить эффективность занятий, но и значительно увеличить интерес школьников к физической активности. Использование компьютерных программ, VR/AR-технологий и специальных приложений позволяет проводить тренировки в игровой форме, моделировать различные спортивные ситуации и индивидуализировать нагрузку. Адаптированные для

школьников фитнес-программы и элементы кроссфита помогают развивать функциональную силу, выносливость и улучшать общую физическую форму. Тренировки с собственным весом (калистеника): Эти методики позволяют развивать силу и гибкость без использования специального оборудования, что делает их доступными в любых условиях. Занятия танцами развивают координацию, гибкость, чувство ритма, а единоборства формируют силу, ловкость, дисциплину и самоконтроль. Использование гаджетов и носимых устройств: Фитнес-трекеры и умные часы помогают отслеживать активность, пульс, количество шагов, что мотивирует школьников к регулярным занятиям и осознанному отношению к своему здоровью [3,117].

Оптимальное развитие физических качеств школьников достигается путем грамотной интеграции традиционных и современных методик. Это позволяет сделать занятия более разнообразными и увлекательными. Сочетание классических упражнений с интерактивными элементами и современными видами активности поддерживает высокий уровень мотивации. Индивидуализировать подход, где современные технологии позволяют адаптировать нагрузку и виды упражнений под индивидуальные особенности каждого ученика. Использование новых методик и оборудования способствует более целенаправленному развитию конкретных физических качеств. Дети, которые видят, как физическая активность может быть интересной и разнообразной, с большей вероятностью будут вести активный образ жизни и в будущем. Например, урок физкультуры может включать традиционные упражнения на развитие выносливости (бег, прыжки), а затем перейти к интерактивной игре, где школьники соревнуются в скорости реакции с использованием VR-очков. Или после освоения базовых гимнастических элементов можно предложить адаптированный комплекс кроссфита, направленный на развитие функциональной силы [4,301].

Таким образом, традиционные методики физического воспитания продолжают играть важную роль в системе школьного образования, обеспечивая всестороннее развитие физических качеств обучающихся и формирование устойчивого интереса к занятиям физической культурой. Их многолетняя педагогическая апробация подтверждает эффективность в развитии силы, выносливости, быстроты, ловкости и гибкости, а также в укреплении здоровья школьников.

Использование таких форм и средств, как гимнастика, лёгкая атлетика, спортивные и подвижные игры, элементы единоборств, способствует гармоничному физическому развитию, воспитанию дисциплины, целеустремлённости и ответственности. Традиционные методики обеспечивают системность и последовательность учебного процесса, позволяют учитывать возрастные и индивидуальные особенности учащихся, а также формировать базовые двигательные умения и навыки [5,66].

В условиях модернизации образования и внедрения инновационных технологий традиционные подходы не утрачивают своей значимости, а,

напротив, выступают прочной основой для интеграции современных методик. Их сочетание с цифровыми, игровыми и интерактивными технологиями позволяет повысить мотивацию школьников к занятиям физической культурой и сделать образовательный процесс более эффективным и адаптивным к современным требованиям.

Следовательно, сохранение и целенаправленное использование традиционных методик физического воспитания в образовательном процессе является необходимым условием формирования физически развитой, социально активной и здоровой личности школьника.

Список использованной литературы

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности. - М.Прогресс, 2016. – 267 с.
2. Бальсевич В.К. Концепция альтернативных форм организации физического воспитания детей и молодежи // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2006. – № 3. – С. 20–24.
3. Драндров, Г.Л. Педагогические условия эффективности формирования у школьников интереса к физической культуре и спорту / Г.Л. Драндров, Н.Н. Кисапов // Вестник Чувашского государственного педагогического университета им. И.Я. Яковлева. – 2020. – № 2. – С. 117-122.
4. Железняк Ю.Д., Петров П.К. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте. — М., 2021.-С.-301
5. Поляков С.Д. Мониторинг физического состояния молодежи в цифровой среде. — Астана, 2022.-С.-66

ОӘЖ 378.147:796

БОЛАШАҚ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЯРЛАУДА ЦИФРЛЫҚ ЖӘНЕ МОБИЛЬДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Битабаров Е.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты применения цифровых и мобильных технологий в подготовке будущих учителей физической культуры. Авторы подчеркивают роль современных платформ и мобильных приложений в повышении профессиональной компетентности. Полученные результаты свидетельствуют о том, что цифровые инструменты улучшают способности учащихся к самообучению, повышают вовлеченность в занятия и вносят значительный вклад в их личностное и профессиональное развитие.

The article examines theoretical and practical aspects of applying digital and mobile technologies in training future physical education teachers. The authors emphasize the role of modern platforms and mobile applications in enhancing professional competence. Findings indicate that digital tools improve students' self-learning abilities, increase engagement in lessons, and contribute significantly to their personal and professional development.

Қазіргі білім беру жағдайында болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінен тек кәсіби білімді меңгеру емес, сонымен қатар заманауи технологияларды

тиімді қолдану да талап етіледі. Цифрлық платформаларды енгізу студенттердің сабаққа қатысуын арттырып, өздігінен білім алу дағдыларын қалыптастырады. Ю.А. Кубасовтың зерттеулері көрсеткендей, цифрлық құралдар оқу процесін модернизациялауға мүмкіндік береді, бұл әсіресе спорттық мамандықтарда маңызды [1].

Цифрлық және мобильді технологиялар дәстүрлі әдістерді толықтырып, сабақтағы кері байланысты күшейтеді, оқу нәтижелерін объективті бағалауға жағдай жасайды. В.Д. Иванов пен О.В. Марандыкина мобильді платформалар мен онлайн қосымшалар студенттердің белсенділігін арттыруға мүмкіндік беретінін дәлелдеген [2]. Бұл құралдар сабақ бағдарламасын жеке бақылауға, әр жаттығуды тіркеуге және өзін-өзі бағалауға жағдай жасайды.

А.Д. Лазарева VR/AR технологияларын және видео-тренингтерді қолданудың студенттердің кәсіби қызығушылығын арттыруға әсерін атап көрсетеді [3]. VR платформалары арқылы қозғалыстың әр элементі виртуалды ортада қайталанып, қателіктерді түзетуге мүмкіндік береді. Видео-тренингтер студенттердің техникалық дағдыларын жетілдіруге және кеңістіктегі позицияны дұрыс қабылдауға септігін тигізеді.

К.А. Калиев пен А.С. Досумов цифрлық құралдарды ерте енгізу студенттердің тек техникалық қабілеттерін емес, дидактикалық әлеуетін де дамытуға мүмкіндік беретінін көрсетеді [4]. Студенттер сабақ барысында технологияларды мақсатқа сәйкес қолдануды үйренеді, ал мұғалім интерактивті платформалар арқылы олардың белсенділігін бақылай алады.

Қазақстан тәжірибесінде интерактивті технологияларды мектеп сабақтарына енгізу оқушылардың мотивациясын арттырады және топтық ынтымақтастықты дамытуға мүмкіндік береді. А.С. Конуспаев пен С.К. Калиев онлайн платформаларды пайдалану арқылы әр оқушының оқу траекториясын бақылай алатынын көрсеткен [5]. Бұл тәсіл мұғалімге жеке көрсеткіштерге негізделген әдістемелік қолдау көрсетуге мүмкіндік береді.

С.Ф. Рыскалиева деректері бойынша, цифрлық құралдар спорт сабақтарында әр оқушының ерекшеліктерін ескеріп, қозғалыс тапсырмаларын орындауға қызығушылық тудырады [6]. Студенттер өз нәтижелерін электронды күнделіктерде тіркеп, талдай алады, бұл олардың өзін-өзі бағалау дағдыларын дамытады.

VR/AR және мобильді қосымшалар күрделі қозғалыс әрекеттерін үйретуде студенттерге техниканы визуалдауға және түзетуге мүмкіндік береді. Педагогикалық факультеттерде цифрлық педагогика модульдері енгізіліп, студенттер арнайы бағдарламалар арқылы қозғалыс техникасын талдай алады, сабақ жоспарын жасайды және оқу процесін бақылауға арналған құралдарды меңгереді. Цифрлық технологияларды енгізу барысында кездесетін қиындықтар: техникалық база жеткіліксіздігі, әдістемелік құралдардың аздығы және оқытушылардың кейбірінің цифрлық құзыреттілігінің төмендігі. Бұл мәселелерді шешу үшін инновациялық модульдерді енгізу, оқытушылардың біліктілігін арттыру және оқу жабдықтарын жаңарту қажет.

Тиімді енгізу болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырады, сабақтарды әртараптандырады, студенттердің мотивациясын арттырады және практикалық дағдыларын жетілдіреді. Қазақстан тәжірибесі VR/AR және онлайн платформаларды қолдану арқылы оқу сапасын жақсартатынын көрсетеді.

Болашақ педагогтардың кәсіби дамуына цифрлық және мобильді технологияларды енгізу олардың кәсіби ойлау қабілетін, проблемаларды шешу стратегияларын, жоспарлау және талдау дағдыларын жетілдіреді. Студенттер әр сабақта өздерінің оқу траекториясын белгілеп, оқу нәтижелерін бақылау және бағалау мүмкіндігіне ие болады. Бұл олардың өздігінен білім алу қабілетін күшейтіп, педагогикалық шешімдерді тиімді қабылдауын қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, цифрлық құралдарды қолдану интерактивті сабақтарды ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Мысалы, онлайн платформалар арқылы студенттер топтық жаттығуларды жоспарлап, өзара бағалау жүргізе алады, бұл олардың командалық жұмысқа қабілетін дамытуға септігін тигізеді. VR/AR технологиялары арқылы қозғалыстың күрделі комбинацияларын бірнеше рет қайталау арқылы студенттер техниканы тез меңгеріп, қозғалыстардың үйлесімділігін арттырады.

Мобильді қосымшалар мен аналитикалық платформаларды қолдану студенттердің жеке прогресін нақты бақылауға мүмкіндік береді. Мұғалім әр студенттің нәтижелерін көре отырып, қажетті түзетулер енгізеді, ал студент өз нәтижелерін талдай отырып, өз-өзін жетілдіру жолдарын анықтай алады. Бұл тәсіл сыни ойлау және өзін-өзі реттеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Қазақстандағы тәжірибелер көрсеткендей, студенттер инновациялық жобаларды орындау барысында қозғалыс техникасын талдау, жаттығуларды жоспарлау және топтық оқу әрекеттерін үйлестіру қабілетін дамытады. Бұл оларға тек техникалық дағдыларды ғана емес, басқару және ұйымдастыру қабілеттерін де жетілдіруге мүмкіндік береді.

Цифрлық технологияларды сабаққа интеграциялау оқу мотивациясын арттырумен қатар, педагогикалық шығармашылыққа ынталандырады. Студенттер жаңа құралдарды пайдалана отырып, сабақ жоспарларын өз бетінше құра алады, инновациялық әдістерді тәжірибеде қолданып, шығармашылық жобалар жасай алады. Бұл тәсіл болашақ педагогтардың кәсіби сенімділігін арттырып, оларға жаңа әдістемелік шешімдерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

VR/AR және мобильді платформалар физикалық белсенділікті бақылауды жеңілдетіп, сабақтағы әрбір қозғалыстың нәтижесін визуалды түрде көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс әсіресе күрделі қозғалыс комбинацияларын үйрету немесе спорттық шеберлікті жетілдіру кезінде тиімді. Студенттер виртуалды ортада өз қателіктерін көріп, түзетулер енгізу арқылы практикалық дағдыларын жедел дамытады.

Цифрлық және мобильді технологияларды тиімді қолдану болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің кәсіби дайындығын арттырады. Олар өз сабақтарын жоспарлап, оқыту процесін бақылап, жаңа әдістерді тәжірибеде қолдана алады.

Сонымен қатар, бұл технологиялар студенттердің сыни ойлау, шығармашылық қабілет және өзін-өзі ұйымдастыру дағдыларын жетілдіруге ықпал етеді, бұл қазіргі заман талабына сай кәсіби педагогтарды даярлауда маңызды болып саналады.

Студенттердің практикалық дағдыларын жетілдіруде цифрлық платформаларды қолдану маңызды рөл атқарады. Мысалы, арнайы бағдарламалық құралдар арқылы студенттер қозғалыстың әрбір элементін талдап, өз қателіктерін визуалды түрде көре алады. Бұл әдіс олардың анализ жасау қабілетін, техникалық шеберлікті және қозғалыс үйлесімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, топтық жобалар барысында студенттер бір-бірімен тәжірибе алмасып, педагогикалық коммуникация дағдыларын дамытады.

Мобильді қосымшаларды қолдану студенттердің сабаққа деген мотивациясын күшейтеді. Әрбір жаттығуды орындағаннан кейін нәтижелерді тіркеу және талдау мүмкіндігі студенттердің өздігінен оқу қабілетін арттырады. Мұндай тәсіл арқылы студенттер өз прогресін бақылап, кемшіліктерді түзету жолдарын анықтай алады. Сонымен қатар, онлайн платформалар сабақ барысында мұғалімге студенттердің белсенділігін нақты бақылауға және кері байланыс беруге мүмкіндік береді.

VR/AR технологиялары күрделі қозғалыстарды меңгеруде ерекше тиімді болып саналады. Виртуалды ортада студенттер қозғалысты бірнеше рет қайталап, өз қателіктерін тез түзетеді. Бұл әсіресе күрделі спорттық комбинациялар, арнайы физикалық жаттығулар және шеберлік сабақтары үшін маңызды. Сонымен қатар, VR/AR симуляторлары кеңістіктік қабылдау қабілетін дамытып, студенттердің қозғалыстардың үйлесімділігін арттырады.

Студенттердің сыни ойлау және шығармашылық қабілеттерін дамыту мақсатында цифрлық және мобильді технологиялар сабақтарға жобалық тапсырмаларды енгізуге мүмкіндік береді. Мысалы, әр студент жеке немесе топтық жобаларды орындап, қозғалыс техникасын талдап, жаттығулар жоспарын жасайды. Бұл әдіс оларға жоспарлау, уақытты басқару және өз-өзін ұйымдастыру қабілеттерін жетілдіруге көмектеседі.

Қазақстандық университеттерде цифрлық педагогика модульдерін енгізу студенттерге жаңа технологияларды қолдана отырып, оқу процесін бақылау, нәтижелерді талдау және сабақ жоспарын құру дағдыларын дамытуға жағдай жасайды. Мұндай тәжірибе болашақ педагогтарды кәсіби тұрғыда сенімді етеді және оларды заманауи білім беру талаптарына бейімдейді.

Мобильді қосымшалар арқылы студенттер физикалық белсенділікті, жаттығулардың тиімділігін және жеке прогресін бақылап отырады. Бұл тәсіл студенттердің өзін-өзі бағалау және оқу мотивациясын арттыру қабілетін күшейтеді. Сонымен қатар, әр студент өз нәтижесін талдай отырып, сабақ барысында дұрыс шешім қабылдауды үйренеді.

Цифрлық және мобильді құралдардың тағы бір артықшылығы – интерактивті сабақтарды ұйымдастыру. Топтық жаттығулар кезінде студенттер бір-бірінің әрекетін бақылап, түзетулер енгізеді, бұл олардың командалық

жұмысқа бейімділігін арттырады. VR/AR платформалары күрделі қозғалыстарды қайталау арқылы студенттерге техниканы тез меңгеруге және қозғалыстың үйлесімділігін сақтауға мүмкіндік береді.

Цифрлық технологияларды сабаққа енгізу педагогикалық шығармашылықты дамытуға әсер етеді. Студенттер жаңа әдістерді қолданып, сабақ жоспарларын құра алады, инновациялық жобаларды жүзеге асырады, бұл олардың шығармашылық ойлау және кәсіби сенімділік қабілетін дамытады.

Студенттердің тәжірибелік дағдыларын жетілдіруде VR/AR симуляторларының артықшылығы айқын көрінеді. Олар қозғалысты виртуалды ортада қайталап, өз қателіктерін түзетеді, кеңістіктік қабылдау қабілетін дамытады және күрделі қозғалыстарды тез меңгереді. Мобильді қосымшалар әр студенттің жеке нәтижесін тіркеп, прогресін көрнекі түрде көрсетеді, бұл сабаққа деген қызығушылықты арттырады.

Цифрлық және мобильді технологияларды тиімді қолдану арқылы болашақ дене шынықтыру мұғалімдері кәсіби құзыреттілікті жетілдіреді, сыни ойлау және шешім қабылдау қабілеттерін дамытады, сонымен қатар инновациялық әдістерді тәжірибеде қолдануға үйренеді. Студенттер әр сабақ барысында өз тәжірибесін арттырып, өз-өзін бақылауды және рефлексияны меңгереді.

Әдебиеттер

1. Кубасов Ю.А. Инновационные технологии преподавания спортивных дисциплин. Управление образованием: теория и практика, 2023, 13(12-2): 179-185.
2. Иванов В.Д., Марандыкина О.В. Инновационные технологии в физической культуре, спорте и туризме. Физическая культура. Спорт. Туризм. Двигательная рекреация, 2022.
3. Лазарева А.Д. Применение инновационных технологий в процессе обучения студентов специальности «Физическая культура». Вестник науки, 2022.
4. Конуспаев А.С., Калиев С.К. Инновационные формы обучения физической культуре в общеобразовательной школе. Педагогикалық ғылым және практика / Педагогическая наука и практика, 2024, 1: 1091-1096.
5. Калиев К.А., Досумов А.С. Актуальность инновационных подходов в обучении физической культуре и спорту на базе общеобразовательных школ. Педагогикалық ғылым және практика, 2024, 1: 1014-1019.
6. Рыскалиева С.Ф. Инновационные технологии на уроках физической культуры. Казахстанский педагогический журнал «Мектеп», 2024.

УДК 378.147:004.9

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЖЕЛІЛІК КРЕАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН НЕТВОРКИНГ НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жолдасбеков А.А

“МИРАС” университеті, Шымкент қ. Қазақстан

Резюме В статье рассматриваются особенности формирования сетевой креативной компетентности будущих педагогов в условиях цифровизации образования. Усиление требований к профессиональной подготовке учителя обуславливает необходимость развития навыков сетевого взаимодействия и творческого мышления. Нетворкинг анализируется как инструмент профессионального роста, расширения коммуникаций и

генерации инновационных идей. Раскрываются структура компетентности и педагогические условия ее формирования.

Summary This article explores the formation of network creative competence of future teachers within the context of digital transformation in education. The increasing complexity of professional requirements necessitates the development of networking skills and creative thinking. Networking is examined as a means of enhancing professional interaction, knowledge exchange, and innovation. The structure of the competence and the pedagogical conditions for its development are substantiated.

Кілт сөздер: желілік өзара әрекеттестік, нетворкинг, креативті ойлау, педагогикалық даярлық, цифрлық білім беру, кәсіби құзыреттілік

Қазіргі таңда білім беру кеңістігінің цифрлық сипатқа ие болуы педагог кадрларды даярлау жүйесіне жаңа талаптар жүктеуде. Мұғалім тек білім көзі емес, сонымен қатар ақпараттық-коммуникациялық процестерді ұйымдастырушы, кәсіби желілердің белсенді қатысушысы және инновациялық идеялардың генераторы ретінде танылуда. Осы тұрғыдан алғанда, болашақ мұғалімдердің желілік ортада шығармашылықпен әрекет ету қабілетін дамыту өзекті ғылыми мәселе ретінде айқындалады.

Құзыреттілік ұғымы педагогика ғылымында тұлғаның білімді тәжірибеде қолдану мүмкіндігін сипаттайтын кешенді категория ретінде түсіндіріледі [1]. Ал креативтілік – стандартты емес шешімдер қабылдауға, жаңа идеялар ұсынуға және өзгермелі жағдайларға бейімделуге мүмкіндік беретін тұлғалық қасиет [2]. Бұл екі ұғымның синтезі цифрлық кеңістікте желілік креативті құзыреттілік ретінде көрініс табады. Аталған құзыреттілік болашақ мұғалімнің ақпараттық ортада тиімді қарым-қатынас орнату, бірлескен қызмет ұйымдастыру және кәсіби мәселелерді шығармашылық тұрғыдан шешу қабілетін сипаттайды.

Желілік креативті құзыреттіліктің қалыптасуы көпқырлы үдеріс болып табылады және ол цифрлық сауаттылық деңгейіне, коммуникативтік мәдениетке, әлеуметтік белсенділікке және ақпараттық ресурстарды іріктеу мен талдау дағдыларына тәуелді. Мұндай қабілеттерді дамытуда нетворкинг тәсілдерінің маңызы ерекше. Нетворкинг – кәсіби ортада өзара тиімді байланыстар құруға бағытталған әлеуметтік өзара әрекеттестік формасы [3].

Білім беру тәжірибесінде нетворкинг студенттердің академиялық белсенділігін арттырудың, кәсіби ойлауын дамытудың және тәжірибе алмасудың тиімді құралы ретінде кеңінен қолданылып келеді. Онлайн платформалар мен цифрлық сервистердің дамуы бұл процесті жаңа деңгейге көтерді. Вебинарлар, онлайн конференциялар, цифрлық қауымдастықтар мен кәсіби форумдар болашақ мұғалімдердің білімін тереңдетіп қана қоймай, олардың шығармашылық әлеуетін жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Желілік креативті құзыреттілікті мақсатты түрде қалыптастыру үшін жоғары оқу орындарында арнайы педагогикалық жағдайлар жасалуы тиіс. Ең алдымен, интерактивті цифрлық білім беру ортасын құру қажет. Мұндай ортада студенттер ақпаратпен алмасып, бірлескен жобаларды жүзеге асырып, өз идеяларын еркін ұсына алады. Сонымен қатар, жобалық оқыту әдістерін қолдану білім алушылардың зерттеушілік және креативті ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Желілік өзара әрекеттестіктің маңызды аспектілерінің бірі – кәсіби қауымдастықтарға қатысу. Бұл студенттердің тәжірибелік білімін кеңейтіп, олардың кәсіби өзіндік көзқарасын қалыптастырады. Осындай ортада білім алушылар тек ақпарат тұтынушысы емес, сонымен қатар мазмұн жасаушы, пікір білдіруші және бастамашыл тұлға ретінде қалыптасады.

Сонымен қатар, желілік креативті құзыреттілікті дамытуда рефлексия ерекше орын алады. Рефлексия арқылы студенттер өз әрекеттерін бағалап, жетістіктері мен қиындықтарын анықтайды. Бұл олардың өзін-өзі дамыту дағдыларын жетілдіріп, кәсіби өсуіне негіз болады.

Соңғы кездегі болашақ жоғары білімді мамандардың креативті қабілеттілігін қалыптастыру жоғары оқу орындарындағы оқу үдерісінде жаңа педагогикалық технологияларды пайдалануды талап етеді. Университет студенттерінің оқу және кәсіби іс-әрекетін көбейтуде интернет, әлеуметтік желілер, жасанды интеллект пен сандық байланыс алаңдары басты құрал болып тұр.

Ал, Нетворкинг — кәсіби ортада тиімді қатнас құру және оны демеу процессі. Біз зерттеп жатқан арнайы педагогтар үшін желілік қарым-қатынас: ерекше күтімді қажет ететін балалармен жұмыс атқаруда жаңашыл педагогикалық тәсілдермен танысуға, тәжірибе алмасуға, ғылыми-зерттеу жобаларына кірісуге, халықаралық білім беру орталарына қосылуға мүмкіндік береді. Желілік қарым-қатынас барысында педагогтар тек мәлімет алмасып қана қоймай, ортақ креативті нәтиже (мысалы, сандық оқу ресурстары, әдістемелік нұсқаулар) тудыра алады. Осылай олардың желілік креативті біліктілігін өсіреді.

Желілік креативті құзыреттілік — бұл интернет пен цифрлық құралдарды қолдану арқылы жаңашыл ойларды іздеу, өрістету және іске асыру қауқары. Аталмыш зерттеу болашақ арнайы педагогтардың креативті біліктілігін — яғни, жаңа ойлар қою, мәселелерге жаңашыл шешімдермен келу, өз мамандық ортасында желілік хабарласу арқылы әсер ету қабілетін — жетілдіру бағыттарын зерделейді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, нетворкинг элементтері енгізілген білім беру процесі студенттердің мотивациясын арттырып, олардың шығармашылық белсенділігін күшейтеді [4]. Мұндай ортада білім алушылардың коммуникативтік дағдылары жетіліп, кәсіби құндылықтары қалыптасады. Бұл болашақ педагогтардың еңбек нарығында сұранысқа ие маман ретінде қалыптасуына ықпал етеді.

Қазіргі білім беру парадигмасында үздіксіз білім алу тұжырымдамасы жетекші орын алады[5]. Осы тұрғыдан алғанда, нетворкинг кәсіби дамудың ұзақ мерзімді стратегиясы ретінде қарастырылады. Болашақ мұғалімдер оқу барысында қалыптастырған кәсіби байланыстарын еңбек қызметінде тиімді пайдалана алады. Бұл олардың педагогикалық тәжірибесін жетілдіруге және инновациялық әдістерді енгізуге мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, цифрлық мәдениет пен ақпараттық қауіпсіздік мәселелерін ескеру маңызды. Желілік ортада жұмыс істеу барысында студенттер этикалық нормаларды сақтап, ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауға дағдылануы тиіс. Бұл

олардың кәсіби жауапкершілігін арттырып, сапалы білім беру қызметін қамтамасыз етеді.

Қорытындылай келе, болашақ мұғалімдердің желілік креативті құзыреттілігін дамыту – заманауи педагогикалық білім берудің стратегиялық бағыттарының бірі. Нетворкинг бұл процесте тиімді механизм ретінде көрініс тауып, кәсіби өзара әрекеттестікті күшейтуге және шығармашылық әлеуетті дамытуға жағдай жасайды. Осыған байланысты жоғары оқу орындарында нетворкингке негізделген оқыту тәсілдерін жүйелі түрде енгізу қажеттілігі айқындалады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Құдайбергенова К.Б. Құзыреттілік тәсілдің теориялық негіздері. – Алматы: Рауан, 2018. – 256 б.
2. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – Москва: Народное образование, 2019. – 256 с.
3. Siemens G. Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age // International Journal of Instructional Technology and Distance Learning. – 2005. – Vol. 2, No. 1. – P. 3–10.
4. OECD. Digital Education Outlook 2021. – Paris: OECD Publishing, 2021. – 180 p.
5. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. – Athabasca: AU Press, 2017. – 472 p.

УДК 796.332:796.012.1

ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВОСПИТАНИЯ БЫСТРОТЫ У ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ

Жолдасбеков А.А., Сторонский И.В.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін Мақалада 12–14 жас аралығындағы жас футболшылардың жылдамдық қабілеттерін дамыту ерекшеліктері қарастырылған. Зерттеу барысында арнайы жылдамдыққа бағытталған жаттығулар кешенін қолданудың тиімділігін бағалау үшін педагогикалық эксперимент жүргізілді. Алынған нәтижелер спринттік, координациялық және ойын жаттығуларын жүйелі түрде қолдану қозғалыс жылдамдығын, реакцияны және бағытты жылдам өзгерту қабілетін едәуір арттыратынын көрсетті.

Кілтті сөздер: жылдамдық, жас футболшылар, жылдамдық қабілеттері, дене дайындығы, жаттығу үдерісі.

Summary The article analyzes features of speed development in young football players aged 12–14. Results of a pedagogical experiment designed to assess the effectiveness of a specially developed set of speed-oriented exercises are presented. It was revealed that systematic implementation of sprint, coordination, and game-based exercises significantly improves movement speed, reaction time, and ability to quickly change direction.

Keywords: speed, young football players, speed abilities, physical training, training process.

Современный футбол отличается высокой динамикой, быстрой сменой игровых ситуаций и необходимостью мгновенного принятия решений. В таких условиях быстрота является одним из ключевых факторов, определяющих успешность игрового выступления. Футболисты постоянно совершают короткие

ускорения, резкие остановки и смены направления движения, что требует высокого уровня скоростной подготовки.

Быстрота как физическое качество определяется способностью выполнять двигательные действия за минимальный промежуток времени. Она включает несколько компонентов: латентное время реакции, скорость отдельных движений и частоту повторений двигательных действий [1]. Для футболистов критично развитие стартовой скорости, дистанционной скорости и способности быстро реагировать на изменяющиеся игровые условия.

Ряд исследований показывает, что оптимальным возрастом для развития быстроты является подростковый период, когда нервная система отличается высокой подвижностью, а опорно-двигательный аппарат активно формируется [2]. Поэтому разработка эффективных методик тренировки скоростных качеств у юных спортсменов является особенно актуальной.

Эксперимент проводился на базе детско-юношеской спортивной школы с участием 20 футболистов 12–14 лет. Испытуемые были разделены на контрольную и экспериментальную группы по 10 человек. Тренировочный процесс контрольной группы осуществлялся по стандартной программе, а в экспериментальной применялась методика, направленная на целенаправленное развитие быстроты.

Для оценки эффективности использовались тесты: бег на 30 метров, челночный бег 3×10 м и тест на реакцию. Эти методы позволяют объективно измерять различные проявления быстроты и широко применяются в спортивной практике [3].

Содержание программы. Разработанный комплекс включал разнообразные упражнения. Основное внимание уделялось спринтерским упражнениям на дистанции 10–30 метров с максимальной интенсивностью. Особое значение придавалось упражнениям на развитие реакции, включающим старты по звуковому и визуальному сигналу, а также задания с неожиданными элементами.

В тренировочный процесс включались координационные упражнения, направленные на совершенствование способности быстро менять направление движения, с использованием лестницы, конусов и маркеров. Также применялись игровые упражнения в малых группах (3×3 , 4×4), что способствовало переносу скоростных качеств в игровые условия.

Скоростно-силовые упражнения (прыжки, ускорения с сопротивлением, выпрыгивания) занимали важное место в тренировочном процессе, так как они способствуют развитию мышечной мощности, которая тесно связана с проявлением быстроты [4].

Эксперимент длился 8 недель, занятия проводились три раза в неделю. Нагрузка дозировалась с учётом возраста спортсменов, при этом внимание уделялось полноценному восстановлению между повторениями упражнений — важнейшему условию эффективного развития быстроты.

Результаты эксперимента показали положительную динамику по всем показателям. Контрольная группа улучшила показатели умеренно, в то время как экспериментальная группа показала более значительные приросты.

Так, среднее время бега на 30 м уменьшилось с 5,3 до 4,7 секунд, что свидетельствует о существенном повышении стартовой и дистанционной скорости. Результаты челночного бега также улучшились, указывая на рост способности быстро менять направление движения. Время реакции сократилось, что особенно важно для игровых видов спорта, где скорость принятия решений играет ключевую роль.

Полученные данные подтверждают эффективность комплексного подхода к развитию быстроты, основанного на сочетании различных средств тренировки. Значение имеет использование упражнений, моделирующих игровые ситуации, что способствует более успешному переносу скоростных качеств в соревновательную деятельность.

Анализ результатов показывает, что целенаправленное развитие быстроты необходимо проводить с учетом возрастных особенностей спортсменов и специфики вида спорта. Использование разнообразных упражнений, направленных на развитие всех компонентов быстроты — реакции, частоты движений и скорости перемещения — является ключевым условием эффективной подготовки.

Развитие быстроты тесно связано с другими физическими качествами, прежде всего координацией и скоростно-силовыми способностями, что подтверждает необходимость комплексного подхода к физической подготовке юных футболистов.

Таким образом, внедрение специально разработанной методики в тренировочный процесс позволяет повысить уровень скоростной подготовленности и может быть рекомендовано для практического применения в детско-юношеском футболе.

Выводы. Проведённое исследование показало, что использование комплекса специальных упражнений скоростной направленности обеспечивает значительное улучшение показателей быстроты у юных футболистов. Наиболее эффективными являются упражнения, сочетающие развитие реакции, скорости перемещения и координационных способностей.

Применение игровых форм тренировки способствует более успешному переносу скоростных качеств в соревновательную деятельность. Полученные результаты подтверждают необходимость системного подхода к развитию быстроты и могут быть использованы в практике подготовки юных спортсменов.

Список использованной литературы

1. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. — М.: Спорт, 2014.
2. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. — Киев: Олимпийская литература, 2015.
3. Верхошанский Ю.В. Основы специальной физической подготовки спортсменов. — М.: Советский спорт, 2012.
4. Бальсевич В.К. Физическая культура для всех и для каждого. — М.: Физкультура и спорт, 2008.
5. Bompa T., Buzzichelli C. Periodization Training for Sports. — Human Kinetics, 2019.

ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ К ЗАНЯТИЯМ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ У УЧАЩИХСЯ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИЁМЫ

Иксанова Н.Ф., Анарбеков Б.К.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: бұл мақалада білім алушылардың дене шынықтыру сабақтарына деген мотивациясын қалыптастыру мәселелері, сондай-ақ педагогикалық стратегиялар мен әдістемелік тәсілдер қарастырылады.

Summary: this article examines the issues of forming motivation for physical education activities among students, focusing on pedagogical strategies and methodological approaches.

В условиях модернизации системы образования и роста учебных нагрузок проблема снижения интереса учащихся к занятиям физической культурой приобретает особую актуальность. Несмотря на признание физической культуры важным компонентом гармоничного развития личности, у значительной части школьников наблюдается низкий уровень мотивации к регулярной двигательной активности. Это проявляется в формальном отношении к урокам физической культуры, снижении посещаемости и отсутствии устойчивой потребности в занятиях спортом.

Формирование мотивации к физической культуре является одной из приоритетных задач педагогики, поскольку именно мотивационная сфера определяет активность учащихся, их готовность к саморазвитию и ведению здорового образа жизни. В этой связи особую значимость приобретают педагогические стратегии и методические приёмы, направленные на повышение интереса к занятиям физическими упражнениями. Целью данной статьи является анализ педагогических стратегий и методических приёмов формирования мотивации к занятиям физической культурой у учащихся [1,255].

Теоретические основы формирования мотивации к занятиям физической культурой. Мотивация рассматривается в психолого-педагогической науке как совокупность внутренних и внешних побуждений, определяющих направленность и активность личности. В контексте физического воспитания мотивация выступает как ключевой фактор, определяющий отношение учащихся к двигательной деятельности.

Исследователи выделяют внешнюю и внутреннюю мотивацию. Внешняя мотивация связана с оценками, поощрениями, требованиями учителя и родителей, тогда как внутренняя формируется на основе интереса, удовольствия от движения, осознания пользы физической активности для здоровья и самочувствия. Для устойчивого вовлечения учащихся в занятия физической культурой приоритетное значение имеет именно внутренняя мотивация. Она способствует формированию положительного эмоционального фона занятий, повышению активности и самостоятельности обучающихся.

Важную роль в формировании мотивации играет возрастной фактор. У младших школьников ведущими являются игровые мотивы, у подростков — социальные и коммуникативные, у старших школьников — мотивы самосовершенствования, физической привлекательности и профессиональной ориентации [2,369].

Факторы, влияющие на мотивацию учащихся к занятиям физической культурой (Рисунок 1).



Рисунок 1. Факторы мотивации

Мотивация к занятиям физической культурой формируется под воздействием комплекса взаимосвязанных факторов, среди которых можно выделить педагогические, психологические и социальные.

К педагогическим факторам относятся содержание уроков, методы обучения, стиль педагогического общения, уровень профессиональной компетентности учителя. Однообразие упражнений, отсутствие индивидуального подхода и недостаточная эмоциональная насыщенность занятий негативно сказываются на интересе учащихся [3,441].

Психологические факторы включают уровень самооценки, уверенность в собственных физических возможностях, предыдущий двигательный опыт. Учащиеся с низкой физической подготовленностью часто испытывают страх неуспеха, что снижает их мотивацию.

Социальные факторы представлены влиянием семьи, сверстников и социальной среды в целом. Поддержка родителей, положительный пример одноклассников и популяризация физической активности в обществе способствуют формированию устойчивого интереса к занятиям физической культурой.

Одной из эффективных педагогических стратегий является личностно-ориентированный подход, предполагающий учет индивидуальных особенностей

учащихся, уровня их физической подготовленности и интересов. Реализация данного подхода позволяет создать ситуацию успеха для каждого обучающегося, что является важным условием формирования положительной мотивации. Не менее значимой является стратегия деятельностного подхода, основанная на активном включении учащихся в процесс планирования, организации и оценки собственной физкультурной деятельности. Самостоятельный выбор упражнений, участие в судействе и анализе результатов повышают ответственность и интерес к занятиям. Стратегия интеграции физической культуры с другими учебными дисциплинами способствует расширению познавательной мотивации. Использование межпредметных связей с биологией, основами здоровья и информатикой позволяет учащимся глубже осознать значение физической активности. Методические приёмы повышения мотивации к занятиям физической культурой. Среди наиболее эффективных методических приёмов следует выделить игровые технологии, которые особенно результативны в работе с младшими и средними школьниками. Подвижные и спортивные игры создают положительный эмоциональный настрой, способствуют развитию коммуникативных навыков и соревновательного духа [4, 111].

Широкое применение находят соревновательные методы, включающие эстафеты, мини-турниры и командные задания. Соревнование стимулирует стремление к достижению результата, однако требует строгого соблюдения принципов доступности и равенства возможностей. Использование информационно-коммуникационных технологий также способствует повышению мотивации. Видеоанализ техники выполнения упражнений, мобильные приложения для отслеживания физической активности и цифровые образовательные платформы делают процесс обучения более наглядным и современным.

Учитель физической культуры играет ключевую роль в формировании мотивационной сферы учащихся. Его профессиональная компетентность, педагогический такт и личный пример оказывают непосредственное влияние на отношение школьников к занятиям. Важно, чтобы педагог создавал доброжелательную и поддерживающую атмосферу, поощрял инициативу учащихся и формировал позитивное отношение к физической активности независимо от уровня физической подготовленности обучающихся. Регулярная обратная связь, объективная оценка достижений и акцент на личный прогресс учащегося способствуют формированию устойчивой мотивации и уверенности в собственных силах [5,29].

Для повышения мотивации учащихся к занятиям физической культурой рекомендуется:

- разнообразить содержание уроков с учетом возрастных и индивидуальных особенностей;
- активно использовать игровые и соревновательные методы;
- внедрять современные цифровые технологии;
- создавать ситуации успеха и положительный эмоциональный фон;

-формировать у учащихся осознанное отношение к здоровому образу жизни.

Формирование мотивации к занятиям физической культурой у учащихся является сложным и многогранным педагогическим процессом, требующим системного подхода. Эффективное сочетание педагогических стратегий и методических приёмов позволяет повысить интерес школьников к физкультурно-спортивной деятельности, сформировать устойчивую потребность в двигательной активности и заложить основы здорового образа жизни.

Список используемой литературы

1. Виленский М.Я. Физическая культура личности школьника. — М.: Просвещение, 2018.
2. Евсеев С.П. Теория и методика физического воспитания. — СПб.: Питер, 2020.
3. Лях В.И. Мотивация и интерес в физическом воспитании школьников. — М.: Академия, 2019.
4. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. — М.: ФиС, 2017.
5. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. — М.: Народное образование, 2021.

УДК372.016.796

ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА КАК СРЕДСТВО ПРОФИЛАКТИКИ ГИПОДИНАМИИ У ШКОЛЬНИКОВ

Кенишбаев Мурат Абдинабиевич
с.ш. № 18 им. Ш.Уалиханова, г.Шымкент, Казахстан

Түйін: мақалада мектеп оқушыларындағы гиподинамияның алдын алу құралы ретінде дене тәрбиесі мәселесі қарастырылады.

Summary: the article examines physical education as a means of preventing hypodynamia among schoolchildren.

В настоящее время в условиях общественного развития отмечается устойчивая тенденция к снижению уровня двигательной активности детей школьного возраста. Широкое распространение цифровых технологий, увеличение учебной нагрузки, сокращение времени на активный отдых приводят к формированию гиподинамии. Данное явление отрицательно влияет на физическое развитие школьников, состояние сердечно-сосудистой и дыхательной систем, опорно-двигательного аппарата, а также на психоэмоциональное состояние.

Проблема гиподинамии приобретает особую актуальность в системе школьного образования, поскольку именно школа является ключевой средой формирования культуры здоровья. Физическая культура выступает одним из ведущих средств профилактики недостаточной двигательной активности,

обеспечивая гармоничное развитие личности обучающихся. Цель статьи – обосновать роль физической культуры как эффективного средства профилактики гиподинамии у школьников и предложить современные формы организации двигательной активности. В статье была раскрыта сущность гиподинамии и её влияние на здоровье школьников. Определена роль физической культуры в профилактике гиподинамии;

Гиподинамия представляет собой состояние, характеризующееся недостаточной двигательной активностью, приводящее к функциональным нарушениям организма. У школьников данное явление проявляется в снижении физической работоспособности, нарушении осанки, избыточной массе тела, ухудшении координации движений. Исследования показывают, что значительная часть школьников проводит большую часть времени в статическом положении — за партой, компьютером или мобильными устройствами. Это приводит к ухудшению кровообращения, снижению мышечного тонуса и развитию хронической усталости. К основным причинам гиподинамии у школьников относится длительное сидение на уроках, когда большая часть учебного времени проходит в статическом положении за партой, что приводит к снижению мышечной активности, ухудшению кровообращения и повышенной утомляемости. Чрезмерное использование гаджетов, компьютеры, смартфоны и видеоигры занимают значительную часть свободного времени школьников, вытесняя активные игры и занятия спортом. Недостаток физической активности в свободное время, когда после школы дети часто выбирают пассивные формы отдыха — просмотр телевизора, социальные сети, что снижает общий уровень двигательной активности. Ограниченное количество уроков физической культуры, где небольшое число занятий физической культурой в неделю не обеспечивает необходимый объем двигательной нагрузки. Отсутствие мотивации к занятиям спортом приводит к тому что, низкий интерес к физической культуре может быть связан с однообразием уроков, отсутствием индивидуального подхода и недостаточной поддержкой со стороны взрослых. Высокая учебная нагрузка, когда большое количество домашних заданий сокращает время на прогулки и активный отдых. Отсутствие спортивных секций, кружков и школьных соревнований ограничивает возможности двигательной активности. Если в семье не сформирована культура активного отдыха, ребенок перенимает малоподвижный образ жизни. Недостаток безопасных площадок для игр во дворе снижает двигательную активность детей. Низкая самооценка, страх неудачи и отсутствие уверенности могут препятствовать участию в спортивной деятельности. Эти причины часто действуют комплексно, усиливая развитие гиподинамии у школьников (Рисунок 1).



Рисунок 1. Основные причины гиподинамии у школьников

Гиподинамия у школьников обусловлена совокупностью педагогических, социальных и поведенческих факторов, требующих комплексного решения средствами физической культуры. Последствия гиподинамии проявляются в снижении иммунитета, нарушении осанки, ухудшении работы сердечно-сосудистой системы, повышении уровня тревожности, снижении успеваемости. Проблема гиподинамии требует комплексного педагогического решения, где физическая культура играет ведущую роль.

Физическая культура является важнейшим компонентом системы воспитания, направленным на укрепление здоровья и формирование двигательной активности. Уроки физической культуры создают условия для развития основных физических качеств: силы, выносливости, быстроты, гибкости и координации. Регулярные занятия физическими упражнениями способствуют:

- улучшению работы сердечно-сосудистой системы;
- укреплению мышечного корсета;
- нормализации массы тела;
- развитию координации движений;
- повышению работоспособности;
- формированию устойчивой мотивации к здоровому образу жизни.

Особое значение имеет систематичность занятий. Даже умеренные физические нагрузки, проводимые регулярно, оказывают выраженный профилактический эффект. Важным фактором является разнообразие

упражнений и учет возрастных особенностей школьников. Физическая культура выполняет следующие функции в профилактике гиподинамии: оздоровительную, образовательную, воспитательную, мотивационную, профилактическую. Комплексное воздействие этих функций способствует формированию устойчивой потребности в двигательной активности.

Для эффективной профилактики гиподинамии необходимо использовать разнообразные формы физической активности в образовательной среде (Рисунок 2).



Рисунок 2. Формы физической активности

Основная форма организации двигательной активности урок физической культуры. Современный урок должен включать динамичные упражнения, игровые элементы, круговые тренировки и функциональные комплексы. Физкультминутки включают кратковременные двигательные паузы на уроках общеобразовательных дисциплин позволяют снизить утомление и повысить концентрацию внимания. Организация активных перемен способствует увеличению ежедневной двигательной активности школьников. Спортивные секции, кружки, школьные соревнования формируют устойчивый интерес к физической культуре. Использование квестов, эстафет, станционных тренировок повышает мотивацию обучающихся. Фитнес-приложения, шагомеры, онлайн-челленджи могут выступать дополнительным стимулом двигательной активности.

Для повышения эффективности профилактики гиподинамии рекомендуется (Таблица 1).

Таблица 1. Рекомендации по профилактике гиподинамии у школьников

№	Рекомендация	Содержание	Ожидаемый результат
1	Повышение двигательной плотности урока	Увеличение времени активных упражнений на уроке физической культуры	Рост двигательной активности учащихся
2	Использование игровых методов	Применение подвижных игр и эстафет	Повышение интереса к занятиям
3	Организация активных перемен	Проведение подвижных игр во время перемен	Снижение утомляемости школьников

4	Введение физкультминуток	Кратковременные упражнения на уроках	Улучшение работоспособности
5	Развитие внеурочной деятельности	Спортивные секции и кружки	Формирование устойчивой мотивации
6	Проведение дней здоровья	Массовые спортивные мероприятия	Популяризация активного образа жизни
7	Индивидуальный подход	Учет уровня физической подготовленности	Повышение эффективности занятий
8	Привлечение родителей	Совместные спортивные мероприятия	Формирование семейной физической культуры

Особое внимание следует уделять индивидуальному подходу и созданию комфортной психологической атмосферы. Внедрение разнообразных форм физической активности способствует увеличению уровня двигательной активности школьников. Наблюдается улучшение физической подготовленности, повышение интереса к занятиям физической культурой, снижение признаков утомляемости. Практика показывает, что сочетание уроков физической культуры, внеурочной деятельности и активных перемен обеспечивает наибольший профилактический эффект. Важно, чтобы физическая культура стала частью повседневной жизни обучающихся.

Физическая культура является эффективным средством профилактики гиподинамии у школьников. Систематическая двигательная активность способствует укреплению здоровья, гармоничному физическому развитию и формированию культуры здорового образа жизни. Современная школа должна создавать условия для увеличения двигательной активности обучающихся посредством внедрения инновационных форм организации занятий, расширения внеурочной деятельности и формирования мотивации к занятиям физической культурой. Комплексный подход позволит снизить уровень гиподинамии и обеспечить полноценное развитие подрастающего поколения.

Список использованной литературы

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности. - М.Прогресс, 2023. – 267 с.
2. Бальсевич В.К. Концепция альтернативных форм организации физического воспитания детей и молодежи // Физическая культура: воспитание, образование, тренировка. – 2006. – № 3. – С. 20–24.
3. Драндров, Г.Л. Педагогические условия эффективности формирования у школьников интереса к физической культуре и спорту / Г.Л. Драндров, Н.Н. Кисапов // Вестник Чувашского государственного педагогического университета им. И.Я. Яковлева. – 2020. – № 2. – С. 117-122.
4. Железняк Ю.Д., Петров П.К. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте. — М., 2021.
5. Поляков С.Д. Мониторинг физического состояния молодежи в цифровой среде. — Астана, 2022.

СПОРТ МЕКТЕПТЕРІНДЕГІ ҚОЛ ДОБЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Мекенбаев С.К.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются методические особенности организации занятий по гандболу в спортивных школах. Анализируются основные этапы подготовки спортсменов, методы обучения техническим и тактическим действиям, а также роль физической подготовки. Особое внимание уделяется возрастным особенностям обучающихся и эффективным педагогическим подходам в тренировочном процессе.

The article discusses the methodological features of organizing handball training in sports schools. The main stages of athlete training, methods of teaching technical and tactical skills, and the role of physical training are analyzed. Special attention is paid to the age characteristics of learners and effective pedagogical approaches in the training process.

Қазіргі таңда спорт мектептерінде оқушылардың дене дайындығын жетілдіру және спорттық шеберлігін дамыту маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Қол добы (гандбол) – жылдамдықты, ептілікті, төзімділікті және командалық үйлесімділікті талап ететін спорт түрі.

Спорт мектептерінде қол добы сабақтарын дұрыс ұйымдастыру жас спортшылардың жан-жақты дамуына мүмкіндік береді. Сондықтан жаттығу процесін ғылыми негізде жоспарлау және тиімді әдістерді қолдану аса маңызды.

1. Қол добының жалпы сипаттамасы. Қол добы – екі команда арасында өтетін командалық спорт түрі. Оның негізгі мақсаты – допты қарсылас қақпасына дәл лақтыру.

Бұл спорт түрі келесі қасиеттерді дамытады:

- жылдамдық;
- төзімділік;
- күш;
- координация;
- тактикалық ойлау;
- командалық жұмыс.

Қол добы оқушылардың физикалық ғана емес, психологиялық дамуына да оң әсер етеді.

2. Спорт мектептеріндегі жаттығу процесін ұйымдастыру



Сурет-1. Қол добы спортында дене дайындығы ерекше орны

Жаттығу процесін ұйымдастыру бірнеше кезеңнен тұрады:

1. Дайындық кезеңі:

- жалпы дене дайындығын дамыту;
- негізгі қозғалыс дағдыларын қалыптастыру;
- ойынға қызығушылықты арттыру.

2. Негізгі кезең:

- техникалық әдістерді үйрету (доп беру, қабылдау, лақтыру);
- тактикалық әрекеттерді меңгеру;
- командалық өзара әрекеттестікті дамыту.

3. Жетілдіру кезеңі

- ойын шеберлігін арттыру;
- жарыстарға дайындық;
- психологиялық дайындық.

3. Қол добы техникасын оқыту әдістері. Қол добы техникасын үйрету барысында келесі әдістер қолданылады:

Көрсету әдісі – жаттықтырушы қозғалысты өзі көрсетеді;

Қайталау әдісі – жаттығуларды бірнеше рет орындау;

Жаттығу әдісі – нақты қозғалыстарды бекіту;

Ойын әдісі – ойын арқылы үйрету;

Жеке жұмыс – әр спортшымен жеке жұмыс жасау.

Негізгі техникалық элементтер:

- допты беру және қабылдау;
- допты алып жүру;
- қақпаға лақтыру;
- қорғаныс әрекеттері.

4. Тактикалық дайындықтың ерекшеліктері. Тактикалық дайындық командалық ойында маңызды рөл атқарады. Негізгі бағыттар:

- шабуыл тактикасы;
- қорғаныс тактикасы;
- қарсы шабуыл;
- ойын жағдайларын талдау.

Ойын барысында дұрыс шешім қабылдау – жеңіске жетудің басты шарты.

5. Дене дайындығының маңызы.



Сурет-2. Физикалық жаттығу түрлері

Қол добы спорттың дене дайындығы ерекше орын алады. Дене дайындығының түрлері:

Жалпы дене дайындығы – күш, төзімділік, икемділік;

Арнайы дене дайындығы – жылдамдық, реакция, секіру қабілеті.

Жаттығулар:

- жүгіру;
- секіру;
- жылдамдық жаттығулары;
- күш жаттығулары.

6. Жас ерекшеліктерін ескеру. Спорт мектептерінде жаттығу процесі оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес ұйымдастырылуы тиіс:

Кесте-1. Жаттығудың жас ерекшелік бойынша тиімділігі

№	Жас кезеңі	Ерекшеліктері	Оқыту әдісі
1.	7–10 жас	Ойынға қызығушылық жоғары	Ойын әдісі
2.	11–13 жас	Техника меңгеру кезеңі	Жаттығу әдісі
3.	14–17 жас	Тактикалық ойлау дамиды	Кешенді әдіс

7. Қиындықтар мен шешу жолдары. Жаттығу барысында келесі қиындықтар кездеседі:

- материалдық базаның жеткіліксіздігі;
- жаттықтырушылардың тәжірибесінің әртүрлілігі;
- оқушылардың мотивациясының төмендігі;
- жарақат алу қаупі.

Шешу жолдары:

- спорттық құралдарды жақсарту;
- жаттықтырушыларды оқыту;
- қауіпсіздік ережелерін сақтау;
- ойын элементтерін енгізу.

Спорт мектептерінде қол добы сабақтарын тиімді ұйымдастыру жас спортшылардың жан-жақты дамуына ықпал етеді. Дұрыс жоспарланған жаттығу процесі, заманауи әдістер мен педагогикалық тәсілдерді қолдану спортшылардың шеберлігін арттыруға мүмкіндік береді.

Қол добы – тек спорт емес, ол тәртіптілікке, жауапкершілікке және командалық рухқа тәрбиелейтін маңызды құрал.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қол добы әдістемесі. – Алматы, 2020.
2. Спорттық жаттығу теориясы. – Нұр-Сұлтан, 2019.
3. Дене тәрбиесі және спорт педагогикасы. – Алматы, 2021

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АРНАЛҒАН ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Нуркешов Б.Б.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются методические подходы к обучению младших школьников с использованием подвижных игр. Анализируется влияние игровых технологий на развитие физических, когнитивных и социальных навыков детей. Особое внимание уделяется структурированному внедрению подвижных игр в учебный процесс, созданию мотивации к обучению и формированию положительных привычек здорового образа жизни.

The article discusses methodological approaches to teaching primary school students using movement-based games. The influence of game-based technologies on the development of children's physical, cognitive, and social skills is analyzed. Special attention is paid to the structured integration of movement games into the learning process, fostering motivation, and promoting healthy lifestyle habits.

Бастауыш сынып оқушыларының сабаққа деген қызығушылығын арттыру және олардың белсенділігін сақтау қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Қозғалмалы ойындар арқылы оқыту (movement-based learning) – бұл балалардың оқу процесін физикалық белсенділікпен үйлестіретін заманауи педагогикалық әдіс.

Бұл әдіс тек қана білімді меңгеруге ықпал етіп қана қоймай, сонымен қатар балалардың әлеуметтік дағдыларын, ынтымақтастық қабілеттерін және моторикасын дамытады. Қозғалмалы ойындар сабаққа қызығушылықты арттырады және білімді есте сақтауды жақсартады.

1. Қозғалмалы ойындардың педагогикалық мәні. Қозғалмалы ойындар арқылы оқыту мынадай артықшылықтарға ие:

Физикалық дамуды қамтамасыз ету – балалардың моторикасы, икемділігі, координациясы дамиды.

Когнитивтік қабілеттерді дамыту – ойын барысында логикалық ойлау, есте сақтау, зейін дағдылары қалыптасады.

Әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру – топтық ойындар ынтымақтастыққа, бір-бірін тыңдауға үйретеді.

Мотивацияны арттыру – ойын элементтері сабаққа қызығушылықты күшейтеді.

Оқу процесінде ойын әдісін қолдану баланың оқу материалын жақсы меңгеруіне және эмоционалды жағдайының тұрақтылығына ықпал етеді [1].

2. Қозғалмалы ойындардың түрлері. Мектепте қолдануға болатын қозғалмалы ойындарды келесі санаттарға бөлуге болады:

2.1 Дидактикалық ойындар. Бұл ойындар нақты оқу мақсатына бағытталған. Мысалы:

- әріптерді немесе сандарды жинау бойынша ойындар;
- табиғат немесе жануарлар туралы сұрақ-жауап ойындары;
- математикалық есептерді қозғалыс арқылы шешу.

2.2 Спорттық ойындар. Физикалық белсенділікті арттыруға бағытталған ойындар:

- сиқырлы жолмен жүру (obstacle course);
- командалық ойындар (қапшықпен жарыс, допты жеткізу);
- жеңіл атлетика элементтері.

2.3 Рөлдік ойындар. Балалар белгілі бір рөлді ойнап, әртүрлі жағдайларды шешеді:

- дәрігер мен пациент ойыны;
- табиғат қорғаушылары;
- тарихи кейіпкерлерді көрсету.

3. Қозғалмалы ойындарды сабаққа енгізу әдістемесі. Оқыту процесінде қозғалмалы ойындарды тиімді қолдану үшін келесі кезеңдерді ұстану қажет:

Мақсат қою – ойынның оқу мақсатына сәйкес келуі.

Жоспарлау – ойынның кезеңдерін, ережелерін анықтау.

Топқа бөлу – топтық ойындарда топтық динамиканы ескеру.

Өткізу – ойын барысында белсенді бақылау және балаларды бағыттау.

Қорытынды жасау – ойыннан кейінгі талдау, жетістіктерді бағалау [2].

4. Қозғалмалы ойындардың тиімділігі



Сурет-1. Бастауыш сынып оқушыларының дидактикалық ойындары.

Қозғалмалы ойындар арқылы оқыту келесі нәтижелерді береді:

№	Көрсеткіш	Дәстүрлі сабақ	Қозғалмалы ойындар арқылы сабақ
1.	Оқушылардың белсенділігі	Орташа	Жоғары
2.	Сабаққа қызығушылық	Төмен	Жоғары
3.	Білімді меңгеру	Орташа	Жоғары
4.	Командалық дағдылар	Орташа	Жоғары
5.	Физикалық белсенділік	Шектеулі	Жоғары

Бұл кесте қозғалмалы ойындардың оқушыларға әсерін айқын көрсетеді.

5. Қиындықтар мен шешімдер. Қозғалмалы ойындарды сабаққа енгізу барысында қиындықтар болуы мүмкін:

- кеңістіктің шектеулігі;
- құрал-жабдықтардың жеткіліксіздігі;
- уақыт тапшылығы;
- кейбір оқушылардың физикалық ерекшеліктері.

Шешу жолдары:

- сабақ залын тиімді ұйымдастыру;
- қарапайым құралдарды пайдалану (конустар, доптар, сызғыш);
- ойындарды қысқа кезеңдерге бөлу;
- жеке ерекшеліктерді ескеру.

6. Болашақтағы даму бағыттары. Бастауыш сыныптарда қозғалмалы ойындар арқылы оқытудың келесі тенденциялары байқалады:

- цифрлық ойындар мен интерактивті платформаларды қосу;
- VR/AR технологияларын қолдану арқылы білімді қызықты ету;
- оқушылардың жеке оқу траекториясына сәйкес ойындарды жобалау;
- денсаулықты сақтау мен физикалық белсенділікті арттыруға бағытталған бағдарламалар [3].

Қорытындылай келе, қозғалмалы ойындар арқылы оқыту бастауыш сынып оқушыларының оқу процесін белсенді, қызықты және тиімді етеді. Бұл әдіс балалардың физикалық, когнитивтік және әлеуметтік дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Интерактивті, подвижный және зерттеушілік элементтерді сабаққа енгізу – заманауи педагогикадағы маңызды құралдардың бірі болып табылады [4].

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Мұғалімдерге арналған дидактикалық ойындар. – Алматы, 2020.
2. Бастауыш сынып оқушыларына арналған заманауи педагогикалық технологиялар. – Нұр-Сұлтан, 2019.
3. Physical Activity and Learning in Primary School: Methodical Guidelines. – London, 2021.
4. Оқытуда ойын әдістерін қолдану. – Алматы, 2022.

АӘД САБАҒЫНДА РАДИАЦИЯЛЫҚ, ХИМИЯЛЫҚ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯЛЫҚ ҚОРҒАНЫС НЕГІЗДЕРІН ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Орынбаев Е.С.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются особенности преподавания основ радиационной, химической и биологической защиты (РХБЗ) в рамках курса «Основы безопасности жизнедеятельности» (АӘД). Анализируются методические подходы к обучению, современные педагогические технологии, применение практических и лабораторных занятий, а также формирование у обучающихся навыков безопасного поведения в чрезвычайных ситуациях.

The article discusses the features of teaching the fundamentals of radiation, chemical, and biological protection (RCBP) within the “Fundamentals of Life Safety” (AED) course. Methodological approaches, modern pedagogical technologies, the use of practical and laboratory exercises, and the development of students’ skills for safe behavior in emergencies are analyzed.

Қазіргі заманда қауіпті экологиялық және техногендік жағдайлар оқушылардың қауіпсіздігі мәселесін өзекті етеді. АӘД (Адамның өмір қауіпсіздігінің негіздері) пәнінде радиациялық, химиялық және биологиялық қауіп-қатерлерге қарсы іс-қимылдарды үйрету маңызды міндет болып табылады.

Бұл сабақтар оқушыларға төтенше жағдайларда өзін-өзі және өзгелерді қорғауды үйретуге, қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыруға бағытталған.

1. РХБЗ негіздерін оқытудың педагогикалық мәні. Радиациялық, химиялық және биологиялық қауіп-қатерлерді оқыту бірнеше мақсатқа қызмет етеді:

- оқушылардың қауіп-қатерді дұрыс бағалау қабілетін дамыту;
- жеке және топтық қорғау дағдыларын қалыптастыру;
- төтенше жағдайларда дұрыс әрекет ету мәдениетін қалыптастыру;
- зерттеушілік және тәжірибелік дағдыларды дамыту.

Оқу процесі теориялық материалмен қатар практикалық жаттығуларға негізделуі тиіс [1].

2. Оқыту әдістері мен технологиялары



Сурет-1. Оқушылар радиациялық қауіп бойынша тәжірибелік жаттығу жасауда

2.1 Дәстүрлі әдістер:

- баяндамалар, лекциялар;

- тақырыптық түсіндіру;
- сұрақ-жауап әдісі.

2.2 Интерактивті әдістер рөлдік ойындар: «Төтенше жағдайдағы әрекет»; практикалық жаттығулар: жеке қорғану құралдарын қолдану; топтық жобалар: қауіпті заттарды зерттеу [2].

2.3 Цифрлық технологияларды қолдану

- онлайн симуляциялар;
- видеоматериалдар;
- виртуалды зертханалар.

3. Практикалық және лабораториялық сабақтар. Практикалық сабақтар оқушылардың қауіпсіздік дағдыларын қалыптастыру үшін өте маңызды [3].

Радиациялық қауіп: дозиметрлерді қолдану, қауіпсіздік аймақтарын анықтау.

Химиялық қауіп: жеке қорғану құралдарын дұрыс пайдалану, қауіпті заттарды тасымалдау ережелері.

Биологиялық қауіп: бактериялық және вирусқа қарсы қауіпсіздік шаралары, гигиеналық дағдылар.



Сурет-2. Химиялық қорғаныс құралдарын қолдану тәжірибесі

4. Жас ерекшеліктерін ескеру. Оқушылардың жас ерекшеліктерін ескеру маңызды:

Кесте 1. Оқушылардың жас ерекшеліктері бойынша оқыту әдістерінің ерекшеліктері

№	Жас кезеңі	Ерекшеліктері	Оқыту әдісі
1.	7–10 жас	Тек негізгі түсініктер	Интерактивті ойындар, көрсетілімдер
2.	11–13 жас	Нарты құралдарды қолдануды үйрену	Практикалық жаттығулар
3.	14–17 жас	Толық кешенді дағдылар	Лабораториялық жұмыстар, рөлдік ойындар

5. Қауіпсіздік мәдениетін қалыптастыру. РХБЗ сабақтарының басты мақсаты – оқушыларда қауіпсіздік мәдениетін дамыту.

- дұрыс әрекет ету ережелерін есте сақтау;
- жеке қорғану құралдарын тиімді пайдалану;
- төтенше жағдайдағы жоспарланған әрекет;
- өз-өзін және басқаларды қорғау қабілеті.

6. Қиындықтар мен шешім жолдары. Көбінесе сабақтарда келесі қиындықтар кездеседі:

- жабдықтың жеткіліксіздігі;
- тәжірибелі педагогтардың аздығы;
- кейбір тақырыптардың күрделілігі;
- оқушылардың мотивациясының төмендігі.

Шешу жолдары:

- жабдықтарды толықтыру;
- педагогтарды арнайы оқыту;
- визуалды және интерактивті материалдарды қолдану;
- практикалық жаттығуларды ойын элементтерімен үйлестіру.

7. Болашақтағы даму бағыттары

VR/AR технологияларын қолдану арқылы РХБЗ сабақтарын қызықты ету; онлайн симуляциялар мен интерактивті платформаларды дамыту; зерттеушілік жобаларды енгізу; қауіпсіздік мәдениетін мектептегі барлық пәндерде интеграциялау [4].

АӘД сабақтарында радиациялық, химиялық және биологиялық қорғаныс негіздерін оқыту оқушылардың қауіпсіздік дағдыларын қалыптастыруда негізгі рөл атқарады. Заманауи әдістер мен технологияларды қолдану білімді тиімді меңгеруге және төтенше жағдайларда дұрыс әрекет етуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Адамның өмір қауіпсіздігі негіздері. – Алматы, 2020.
2. Радиоактивтік, химиялық және биологиялық қауіптерден қорғау әдістемесі. – Нұр-Сұлтан, 2019.
3. Интерактивті оқыту технологиялары. – Алматы, 2022.
4. Қорғаныс құралдары және қауіпсіздік шаралары. – Алматы, 2021.

ОӘЖ 759.41

ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ҚОЗҒАЛЫС ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУДА ЗАМАНАУИ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ

Сапахов М.А.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Бұл мақалада жасөспірімдердің қозғалыс дағдыларын дамытуда заманауи ойын технологияларын қолданудың педагогикалық шарттары қарастырылады. Зерттеуде жас ерекшеліктерін ескере отырып, қозғалыс сапаларын (жылдамдық, ептілік, икемділік, төзімділік) дамытуға бағытталған ойын технологияларының әдістемесі сипатталады.

Мақалада геймификация элементтері, интерактивті және цифрлық құралдарды пайдалану, ойын және жарыс әдістерін енгізу, қауіпсіздік қағидалары қарастырылады. Сонымен қатар мұғалімнің рөлі, мотивациялық ортаны қалыптастыру және оқушылардың белсенді қатысуын қамтамасыз ету жолдары талданады. Нәтижесінде жасөспірімдердің қозғалыс белсенділігін арттыру мен салауатты өмір салтын қалыптастырудың тиімді педагогикалық шарттары айқындалады.

This article explores the pedagogical conditions for using modern game technologies to develop adolescents' motor skills. Considering age characteristics, it describes methods for effectively improving physical qualities such as speed, agility, flexibility, and endurance. The study examines gamification elements, interactive and digital tools, game and competition methods, and safety principles. It also emphasizes the teacher's role, creating a motivational environment, and ensuring active student participation. As a result, effective conditions for enhancing adolescents' physical activity and promoting a healthy lifestyle are identified.

Қазіргі білім беру жүйесінде жас ұрпақтың денсаулығын нығайту, олардың қозғалыс белсенділігін арттыру және дене мәдениетін қалыптастыру маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Әсіресе жасөспірімдік кезеңде ағзаның қарқынды дамуы жүреді, қимыл-қозғалыс аппараты жетіліп, жүйке жүйесінің реттеу қызметі белсенді қалыптасады. Осы кезеңде қозғалыс дағдыларын мақсатты түрде дамыту тұлғаның физикалық және психологиялық тұрғыдан үйлесімді дамуына негіз болады. Сондықтан дене тәрбиесі үдерісінде дәстүрлі әдістермен қатар заманауи ойын технологияларын қолдану өзекті мәселе болып саналады [1].

Жасөспірімдердің қозғалыс дағдыларына жылдамдық, ептілік, икемділік, күш, төзімділік және қозғалыс үйлесімділігі жатады. Бұл қасиеттердің дамуы оқушылардың жалпы жұмыс қабілетіне, оқу үлгеріміне және әлеуметтік белсенділігіне тікелей әсер етеді. Алайда қазіргі уақытта цифрлық құрылғылардың кең таралуы, отырықшы өмір салты, бос уақыттың көбіне экран алдында өтуі жасөспірімдердің қозғалыс белсенділігінің төмендеуіне әкеліп отыр. Мұндай жағдайда дене тәрбиесі сабақтарын қызықты, мазмұнды әрі мотивациялық тұрғыдан тартымды ұйымдастыру қажеттілігі туындайды. Осы орайда заманауи ойын технологиялары тиімді құрал ретінде қарастырылады.

Ойын технологиялары – оқу-тәрбие үдерісінде ойын элементтерін, геймификация тәсілдерін, цифрлық және интерактивті құралдарды қолдану арқылы білім алушылардың белсенділігін арттыруға бағытталған педагогикалық әдістер жүйесі. Ойын әрекеті жасөспірім психологиясына жақын болғандықтан, ол эмоционалдық серпін береді, жарыс рухын қалыптастырады және ішкі мотивацияны күшейтеді. Геймификация элементтері, яғни ұпай жинау, деңгейден өту, марапаттау, рейтинг құру сияқты тәсілдер жаттығу процесін қызықты форматқа айналдырады [2].

Қозғалыс дағдыларын дамытуда заманауи ойын технологияларын қолданудың әдістемесі бірнеше қағидаларға негізделеді. Біріншіден, мақсаттылық қағидасы сақталуы тиіс. Әрбір ойын немесе тапсырма нақты бір физикалық сапаны дамытуға бағытталуы қажет. Мысалы, жылдамдықты дамыту үшін уақытқа орындалатын эстафеталық жарыстар, реакция ойындары ұйымдастырылады [3].

Ептілікті дамытуда бағытты тез өзгертуге арналған қозғалыс ойындары, кедергілер жолағы тиімді қолданылады. Тепе-теңдікті жетілдіру мақсатында динамикалық және статикалық тұрақтылықты талап ететін тапсырмалар енгізіледі.

Екіншіден, жүйелілік және бірізділік қағидасы маңызды. Ойын технологиялары кездейсоқ емес, жоспарлы түрде оқу бағдарламасына енгізілуі қажет. Әр сабақтың құрылымында кіріспе бөлім (қызықтыру, мотивация), негізгі бөлім (ойын арқылы жаттығу), қорытынды бөлім (рефлексия, бағалау) болуы тиіс. Мысалы, сабақ басында шағын қозғалыс квесті ұсынылып, оқушылар топтарға бөлінеді. Негізгі бөлімде әр станцияда белгілі бір физикалық тапсырма орындалады. Сабақ соңында жиналған ұпайлар талданып, кері байланыс беріледі.

Үшіншіден, дифференциация қағидасы сақталуы қажет. Жасөспірімдердің физикалық дайындығы әртүрлі болғандықтан, тапсырмалар күрделілік деңгейіне қарай бөлінуі тиіс. Мысалы, бір жаттығудың базалық, орташа және күрделі нұсқалары ұсынылады. Бұл әр оқушының табысқа жету мүмкіндігін арттырып, сенімділігін қалыптастырады [4].

Заманауи ойын технологияларының маңызды бағыттарының бірі – цифрлық құралдарды пайдалану. Мәселен, QR-код арқылы берілетін қозғалыс тапсырмалары, фитнес-қосымшаларда нәтижені тіркеу, бейнежазба арқылы қимылды талдау әдістері кеңінен қолданылуда. Мұндай тәсілдер оқушылардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, өзін-өзі бақылау және талдау дағдыларын дамытады. Сонымен қатар интерактивті тақта, таймер, музыка қолдану сабақтың динамикасын күшейтіп, эмоционалдық фонды жақсартыады.

Ойын технологияларының тағы бір тиімді формасы – командалық жарыстар мен челленджер ұйымдастыру. Командалық жұмыс барысында оқушылар бір-біріне қолдау көрсетіп, өзара жауапкершілік сезімін қалыптастырады. Бұл әлеуметтік дағдылардың дамуына ықпал етеді. Сонымен қатар көшбасшылық қасиеттер, коммуникативтік қабілеттер, стратегиялық ойлау қалыптасады.

Әдістемелік тұрғыдан қауіпсіздік мәселесіне ерекше назар аудару қажет. Жүктеме жас ерекшелігіне сай болуы, жаттығулар дұрыс техникамен орындалуы тиіс. Мұғалім ойын барысында бақылаушы әрі ұйымдастырушы рөлін атқарып, қозғалыстың сапасына мән беруі қажет. Сонымен қатар сабақ соңында рефлексия жүргізу тиімді. Оқушылар өз жетістіктерін бағалап, қай бағытта даму керектігін түсінеді [5].

Заманауи ойын технологияларын қолданудың артықшылықтары айқын. Біріншіден, оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы артады. Екіншіден, қозғалыс белсенділігі көбейеді, бұл денсаулық көрсеткіштерінің жақсаруына әсер етеді. Үшіншіден, психологиялық кедергілер азайып, өзіне деген сенімділік қалыптасады. Төртіншіден, оқу-тәрбие үдерісінің тиімділігі артады.

Қорытындылай келе, жасөспірімдердің қозғалыс дағдыларын дамытуда заманауи ойын технологияларын қолдану – дене тәрбиесі үдерісін жаңғыртудың тиімді бағыты болып табылады. Ойын элементтері арқылы ұйымдастырылған

сабақтар оқушылардың физикалық сапаларын жан-жақты дамытуға, олардың мотивациясын арттыруға және салауатты өмір салтын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сондықтан дене тәрбиесі мұғалімдері мен жаттықтырушылар оқу процесінде инновациялық ойын әдістерін жүйелі әрі ғылыми негізде қолдануы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбілқасымов А.Е., Сүлейменов М.Ж. Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2018. – 256 б.
2. Қожахметова К. Жасөспірімдердің дене дайындығын жетілдірудің педагогикалық негіздері. – Алматы: Рауан, 2019. – 214 б.
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии: учебное пособие. – Москва: Народное образование, 2005. – 256 с.
4. Werbach K., Hunter D. For the Win: How Game Thinking Can Revolutionize Your Business. – Philadelphia: Wharton Digital Press, 2012. – 148 p.
5. Bailey R. Physical Education and Sport in Schools: A Review of Benefits and Outcomes. – Journal of School Health, 2006. – Vol. 76(8). – P. 397–401.

ОӘЖ 355.23:378.6

ӘСКЕРИ КАФЕДРАДАҒЫ ТЕХНИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ – БОЛАШАҚ ОФИЦЕРЛЕРДІҢ КӘСІБИ НЕГІЗІ

Сариев Е.А.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается значение технической подготовки на военной кафедре в профессиональном становлении будущих офицеров. Описываются особенности формирования военно-технических компетенций студентов университета «Мирас» в условиях дуальной системы обучения, которая обеспечивает эффективное сочетание теоретических знаний и практической подготовки. В ходе исследования анализируется уровень освоения обучающимися устройства современной военной техники и вооружения, принципов их функционирования, а также навыков технического обслуживания и соблюдения требований безопасности.

This article examines the importance of technical training at the military department in the professional development of future officers. It describes the features of developing military-technical competencies of students of Miras University within a dual education system that effectively combines theoretical knowledge and practical training. The study analyzes the level of students' mastery of the structure of modern military equipment and weapons, their operating principles, as well as skills in technical maintenance and compliance with safety requirements.

Мирас университетінің Жаратылыстану, дене шынықтыру және дизайн секторының 6В01404 – «Дене шынықтыру және алғашқы әскери дайындық» білім беру бағдарламасы бойынша білім алушылары Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университетінің әскери кафедрасында дуальды жүйе негізінде кәсіби теориялық және өндірістік оқытудан өтуде. Аталған жүйе теориялық білім мен практикалық даярлықты

тиімді ұштастыра отырып, студенттердің әскери-техникалық даярлығын жаңа деңгейге көтеруге кең мүмкіндік беруде [1].

Сабақтар барысында «Мирас» университетінің студенттері заманауи әскери техника мен қару-жарақтың құрылымы, жұмыс істеу принциптері және пайдалану ерекшеліктері бойынша терең білім алды. Қозғалтқыштар, трансмиссия, жүріс бөлігі, электр жабдықтары мен байланыс құралдарының қызметін меңгеру арқылы олар техникалық сауаттылықтың жоғары деңгейін көрсетті. Сонымен қатар техникалық қызмет көрсетудің негізгі түрлерін (ТҚ-1, ТҚ-2), қауіпсіздік талаптарын және ақауларды анықтау мен жоюдың бастапқы әдістерін тәжірибе жүзінде игерді [2].

Тәжірибелік сабақтар мен оқу-жаттығу тренажерлары студенттердің кәсіби машықтарын шыңдады. Агрегаттарды ажырату-құрастыру, техникалық жағдайды бағалау, электр жүйелерін диагностикалау сияқты жұмыстарды орындау барысында «Мирас» университетінің білім алушылары жоғары дайындық пен ұқыптылық танытты. Ал далалық сабақтарда әскери техниканы әртүрлі жағдайда тиімді қолдану және жұмысқа қабілеттілігін сақтау тәсілдері пысықталды. Әскери кафедрада өткізілетін дәріс, тәжірибелік, тренажерлық және далалық сабақтар студенттерді тек кәсіби тұрғыда ғана емес, әскери тәртіпке, жауапкершілікке, ұйымшылдыққа және командамен жұмыс істеуге тәрбиелейді. Бұл қасиеттер болашақ офицерлер үшін аса маңызды.

Әскери кафедрадағы техникалық дайындық – болашақ офицерлерді кәсіби тұрғыдан қалыптастырудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Қазіргі заманғы қарулы күштердің даму деңгейі әскери мамандардан тек тактикалық білімді ғана емес, сонымен қатар заманауи әскери техника мен қару-жарақты тиімді пайдалану, техникалық жүйелерді меңгеру және оларды дұрыс қолдану дағдыларын талап етеді [3].

Техникалық дайындық барысында білім алушылар әскери техниканың құрылысын, жұмыс істеу принциптерін, пайдалану ережелерін және техникалық қызмет көрсету негіздерін үйренеді. Сонымен қатар, олар төтенше жағдайларда техникалық құралдарды тиімді қолдану, ақауларды анықтау және жою, қауіпсіздік талаптарын сақтау сияқты маңызды практикалық дағдыларды меңгереді.

Әскери кафедрадағы техникалық дайындықтың негізгі мақсаттарының бірі – студенттердің инженерлік-техникалық ойлау қабілетін дамыту, жауапкершілігін арттыру және әскери техникамен жұмыс істеу мәдениетін қалыптастыру болып табылады. Бұл дайындық түрі болашақ офицерлердің кәсіби құзыреттілігін арттырып қана қоймай, олардың әскери қызметке психологиялық және практикалық тұрғыдан дайындығын қамтамасыз етеді [4].

Әскери кафедрадағы техникалық дайындық – болашақ офицерлердің кәсіби шеберлігін қалыптастыратын негізгі бағыттардың бірі. Ол әскери мамандардың сапалы даярлануына, олардың заманауи талаптарға сай бәсекеге қабілетті болуына және Қарулы Күштердің жауынгерлік қабілетін арттыруға өз үлесін қосады.



Сурет 1. Дайындық кезі

Әскери кафедрадағы техникалық дайындықтың негізгі бағыттары

Әскери кафедрадағы техникалық дайындық бірнеше маңызды бағыттар бойынша жүзеге асырылады. Олар болашақ офицерлердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған. Атап айтқанда:

- әскери техниканың тактикалық-техникалық сипаттамаларын меңгеру;
- қару-жарақ түрлерінің құрылысын оқып-үйрену;
- әскери техниканы пайдалану және техникалық қызмет көрсету;
- байланыс құралдарын қолдану;
- радиациялық, химиялық және биологиялық қорғаныс құралдарын пайдалану;
- әскери техника қауіпсіздігі талаптарын сақтау.

Техникалық дайындық барысында теориялық білім тәжірибелік сабақтармен ұштастырылады. Бұл студенттердің алған білімдерін практикада қолдану қабілетін қалыптастырады.

Заманауи әскери білім берудегі техникалық дайындықтың рөлі

Қазіргі таңда әскери салада цифрлық технологиялар, автоматтандырылған басқару жүйелері және жоғары дәлдіктегі техникалар кеңінен қолданылуда. Осыған байланысты әскери кафедрадағы техникалық дайындық та жаңа талаптарға сәйкес ұйымдастырылуы қажет.

Болашақ офицер:

- техникалық сауатты;
- цифрлық технологияларды меңгерген;
- аналитикалық ойлау қабілеті дамыған;
- төтенше жағдайларда жылдам шешім қабылдай алатын болуы тиіс.

Бұл талаптар техникалық дайындықтың маңыздылығын одан әрі арттырады.

Техникалық дайындықты жетілдіру жолдары

Әскери кафедрадағы техникалық дайындық сапасын арттыру үшін келесі шараларды жүзеге асыру тиімді болып табылады:

- заманауи оқу-зертханалық базаны жаңарту;
- тренажерлық кешендерді қолдану;
- практикалық сабақтардың үлесін арттыру;
- цифрлық оқыту платформаларын енгізу;
- әскери бөлімдермен бірлескен тәжірибелік сабақтар өткізу.

Осындай жұмыстар техникалық дайындықтың тиімділігін арттырып, білім алушылардың кәсіби даярлық деңгейін көтереді.

Болашақ офицерлердің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру

Техникалық дайындық нәтижесінде студенттерде келесі кәсіби құзыреттер қалыптасады:

- әскери техниканы сауатты пайдалану құзыреттілігі;
- техникалық шешім қабылдау қабілеті;
- техникалық қауіпсіздік талаптарын сақтау дағдысы;
- техникалық ақауларды анықтау қабілеті;
- командалық жұмыс дағдылары.

Бұл құзыреттіліктер офицердің кәсіби дайындығының маңызды көрсеткіштері болып табылады.

Қазіргі геосаяси жағдайда әскери мамандардың техникалық даярлығы мемлекет қауіпсіздігін қамтамасыз етудің маңызды факторларының бірі болып табылады. Сондықтан әскери кафедрадағы техникалық дайындықты жетілдіру – әскери білім беру жүйесінің стратегиялық міндеттерінің бірі болып саналады.

Қорытындылай келе, «Мирас» университетінің студенттері әскери кафедрадағы техникалық дайындық барысында өздерінің білімге деген ынтасын, тәртіптілігі мен кәсіби дайындығын айқын көрсете білді. Теория мен тәжірибені үйлестіре жүргізілген оқу үдерісі олардың жауынгерлік әзірлігі мен техникалық сауаттылығын арттырып, болашақта Отан қорғау ісіне лайықты үлес қосатын білікті офицерлер мен сержанттарды даярлауға берік негіз қалап отыр [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Военная педагогика и психология: учебник. – Москва: Воениздат, 2016.
2. Қазақстан Республикасының «Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы» Заңы. – Астана, 2012.
3. Әскери педагогика: Оқу құралы / Жалпы редакциясын басқарған С.К. Нұрмағанбетов. – Алматы, 2018.
4. Оспанов Б.К. Әскери дайындық негіздері. – Алматы: ҚазҰУ, 2019.
5. Смирнов А.Т. Основы военной подготовки: учебное пособие. – Москва: Академия, 2017.

АНДРАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКО-НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ В СОВРЕМЕННОМ ВУЗЕ

Сатторова Ш.А.

Шахрисабзский педагогический институт, г. Шахрисабз, Узбекистан

Түйін: Бұл мақалада жоғары білім беру жүйесіндегі өзгерістер жағдайында студент жасатардың азаматтық-адамгершілік құндылықтарын қалыптастырудағы андрагогикалық тәсілдің рөлі қарастырылады. Ересектерді оқыту қағидалары негізінде студенттердің әлеуметтік жауапкершілігі, ұлттық сана-сезімі, мәдени сәйкестігі және кәсіби тұлғалық дамуының педагогикалық шарттары талданады. Сонымен қатар жоғары оқу орындарында білім беру мен тәрбиені кіріктірудің заманауи жолдары ұсынылады.

Түйін сөздер: андрагогика, жоғары білім, студент тұлғасы, азаматтық тәрбие, ұлттық құндылықтар, әлеуметтік жауапкершілік, кәсіби даму.

Summary: The article analyzes the role of the andragogical approach in shaping civic and moral values of students in the context of transformation of higher education. The pedagogical conditions for developing social responsibility, national identity, cultural awareness and professional self-development based on adult learning principles are revealed. Special attention is paid to the integration of education and upbringing in modern universities.

Keywords: andragogy, higher education, student personality, civic education, national values, social responsibility, professional development.

В современных условиях глобализации и стремительного развития информационного общества перед системой высшего образования ставятся новые задачи, связанные не только с подготовкой квалифицированных специалистов, но и с формированием социально ответственной личности, обладающей устойчивыми нравственными ориентирами и гражданской позицией. Усиление межкультурных контактов, цифровизация общества и изменение требований рынка труда приводят к необходимости пересмотра традиционных образовательных подходов. Высшая школа становится важнейшим институтом социализации молодежи, поскольку именно в студенческий период происходит активное становление мировоззрения, ценностных установок и профессиональной идентичности личности [3].

Современный студент выступает не просто объектом обучения, а активным участником образовательного процесса, способным самостоятельно выбирать образовательную траекторию, оценивать собственные достижения и нести ответственность за результаты обучения. В связи с этим возрастает значение образовательных технологий, ориентированных на развитие самостоятельности, критического мышления и личностной зрелости [6].

Особую значимость в данном контексте приобретает андрагогический подход, ориентированный на обучение взрослых. Несмотря на то, что студенты формально относятся к категории молодежи, по своим психологическим и социальным характеристикам они уже являются субъектами взрослого образования. Они обладают жизненным опытом, сформированными интересами и стремлением к профессиональной самореализации. Традиционные методы

передачи знаний оказываются недостаточными для формирования устойчивых ценностных ориентиров, поэтому возникает необходимость внедрения методов, основанных на сотрудничестве, диалоге и самостоятельной деятельности обучающихся.

Андрагогика рассматривает обучаемого как активного субъекта образовательного процесса, способного самостоятельно определять цели обучения и оценивать результаты собственной деятельности. В центре образовательного взаимодействия находится личность студента, его внутренние мотивы и индивидуальные образовательные потребности [1]. Это позволяет обеспечить переход от репродуктивного усвоения знаний к их осмысленному применению в профессиональной и социальной деятельности.

В условиях современного общества проблема формирования гражданско-нравственных качеств студентов приобретает особую актуальность. Она включает развитие патриотизма, уважения к культурному наследию, правовой культуры, социальной ответственности и готовности к участию в общественной жизни. Гражданская зрелость становится важнейшей характеристикой будущего специалиста, способного эффективно действовать в условиях глобального мира и одновременно сохранять национальную идентичность.

Следует отметить, что воспитательный потенциал высшего образования значительно возрастает при условии интеграции учебной и внеучебной деятельности студентов. Участие молодежи в научных конференциях, волонтерских программах, культурных и социальных проектах способствует формированию активной гражданской позиции и развитию коммуникативных навыков. Именно практический опыт социальной деятельности позволяет студентам осознать значимость профессиональной ответственности и общественного служения.

Использование андрагогического подхода способствует переходу от авторитарной модели обучения к партнерской модели взаимодействия. Преподаватель выступает не только носителем знаний, но и наставником, организатором образовательной среды и координатором самостоятельной деятельности студентов. Такой формат взаимодействия способствует формированию атмосферы доверия и сотрудничества, что является важным условием развития личности.

Особую роль в образовательном процессе играют активные и интерактивные методы обучения. Дискуссии, кейс-методы, проектная деятельность, деловые игры и проблемное обучение позволяют моделировать реальные социальные ситуации и формировать навыки принятия решений. В ходе коллективной деятельности студенты учатся аргументировать собственную позицию, уважать мнение других и нести ответственность за принятые решения.

Практико-ориентированное обучение обеспечивает связь теоретических знаний с реальными профессиональными задачами. Осознание социальной значимости будущей профессии способствует формированию ответственности перед обществом и государством [4]. Таким образом, профессиональная подготовка приобретает выраженный воспитательный характер.

Важным элементом андрагогического подхода является рефлексия. Анализ собственного опыта, осмысление жизненных целей и ценностей способствуют развитию самосознания и способности к саморазвитию. Рефлексивные технологии позволяют студентам осознанно формировать систему нравственных убеждений и жизненных ориентиров.

В условиях цифровизации образования возрастает значение информационных технологий в воспитательном процессе. Электронные образовательные платформы, онлайн-проекты и цифровые коммуникации расширяют возможности взаимодействия студентов и преподавателей, создавая условия для непрерывного образования и саморазвития [5].

Практика внедрения андрагогических принципов показывает, что их использование способствует повышению мотивации студентов к обучению, развитию инициативности, самостоятельности и социальной активности. Студенты становятся более вовлеченными в образовательный процесс, проявляют интерес к научной и общественной деятельности и демонстрируют готовность к профессиональному и личностному росту.

Таким образом, андрагогический подход выступает эффективным инструментом формирования гражданско-нравственных ценностей студенческой молодежи. Его применение обеспечивает интеграцию образовательных и воспитательных задач, способствует развитию гармоничной личности, способной к профессиональной самореализации и активному участию в жизни общества. Современный вуз должен рассматриваться не только как центр подготовки специалистов, но и как пространство формирования духовно зрелых и социально ответственных граждан.

Список использованной литературы

1. Knowles M. The Adult Learner. – New York: Routledge, 2015. – 402 p.
2. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе. – М.: Высшая школа, 2019. – 207 с.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 2018. – 384 с.
4. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии. – М.: Академия, 2021. – 368 с.
5. Сластенин В.А. Педагогика. – М.: Юрайт, 2022. – 512 с.
6. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования. – М.: Академия, 2020. – 352 с.

УДК 372.016.796

ВИДЫ ЗАКАЛИВАНИЯ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ОРГАНИЗМ

Тасбаев Ж.Ж.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада шынығу түрлері және оның ағзаға әсері қарастырылады.

Summary: This article examines the types of hardening and its effects on the body.

Закаливание - это система целенаправленных мероприятий, направленных на повышение устойчивости организма к воздействию неблагоприятных факторов окружающей среды, прежде всего холода, жары, ветра и колебаний температуры. В основе закаливания лежит тренировка механизмов терморегуляции, нервной системы и иммунной защиты. В современных условиях, когда значительная часть населения ведёт малоподвижный образ жизни и большую часть времени проводит в помещениях, проблема снижения адаптационных возможностей организма становится особенно актуальной. Закаливание рассматривается как один из наиболее доступных, естественных и эффективных способов укрепления здоровья, профилактики простудных заболеваний и повышения общей работоспособности [1,100].

Организм человека постоянно взаимодействует с внешней средой. Температурные колебания, влажность воздуха, солнечная радиация оказывают влияние на состояние кожи, сосудов, дыхательной и сердечно-сосудистой систем. Основную роль в процессах адаптации играет центральная нервная система. При воздействии холода происходит сужение периферических сосудов, уменьшается теплоотдача, активизируются обменные процессы. При систематическом повторении подобных воздействий формируется устойчивая адаптационная реакция: сосуды быстрее реагируют на изменения температуры, улучшается кровообращение, повышается иммунная реактивность. Закаливание представляет собой тренировку физиологических механизмов, обеспечивающих поддержание постоянства внутренней среды организма (гомеостаза).

Закаливание классифицируется в зависимости от природного фактора, который используется для воздействия на организм. Основными видами являются воздушное, водное и солнечное закаливание. Воздушное закаливание. Воздушные процедуры — наиболее доступная и щадящая форма закаливания. Они включают прогулки на свежем воздухе, сон при открытой форточке, воздушные ванны. Воздушные ванны могут проводиться как в помещении, так и на открытом воздухе. Начинают их при комфортной температуре (20–22 °С), постепенно снижая её. Продолжительность процедуры сначала составляет 5–10 минут, затем увеличивается до 30–60 минут. Воздушное закаливание способствует:

- улучшению функции дыхательной системы;
- нормализации артериального давления;
- укреплению нервной системы;
- повышению устойчивости к простудным заболеваниям.

Особенно полезны прогулки в лесной зоне или у моря, где воздух насыщен фитонцидами и отрицательно заряженными ионами [2,38].

Водные процедуры считаются более интенсивными по воздействию на организм, поскольку вода обладает высокой теплопроводностью. К видам водного закаливания относятся: обтирание, обливание, контрастный душ, купание в открытых водоёмах, моржевание. Обтирание обычно является начальным этапом. Его проводят с помощью влажного полотенца, постепенно снижая температуру воды. Обливание и контрастный душ тренируют сосуды,

способствуют улучшению кровообращения и повышению тонуса организма. Купание в природных водоёмах сочетает воздействие воды, воздуха и солнечных лучей. Моржевание — экстремальная форма закаливания, требующая тщательной подготовки и медицинского контроля. Регулярные водные процедуры способствуют укреплению сердечно-сосудистой системы, ускорению обмена веществ и снижению частоты респираторных заболеваний.

Основные принципы закаливания (Рисунок 1).



Рисунок 1. Принципы закаливания

Эффективность закаливания зависит от соблюдения определённых принципов:

1. Постепенность — увеличение интенсивности воздействия должно происходить постепенно.
2. Систематичность — процедуры должны проводиться регулярно.
3. Индивидуальный подход — необходимо учитывать возраст, состояние здоровья и уровень физической подготовки [3,410].
4. Комплексность — сочетание различных форм закаливания усиливает эффект.

Несоблюдение этих принципов может привести к переохлаждению или перегреванию организма.

Солнечное закаливание основано на воздействии ультрафиолетового излучения. Под действием солнечных лучей в коже синтезируется витамин D, необходимый для нормального обмена кальция и фосфора. Солнечные ванны начинают с 5–10 минут в утренние часы, постепенно увеличивая продолжительность [4,321]. Важно избегать пребывания на солнце в период максимальной солнечной активности. Положительное влияние солнечного закаливания проявляется в:

- укреплении иммунной системы;

- улучшении настроения;
- стимуляции обменных процессов;
- профилактике рахита у детей.

Однако чрезмерное пребывание на солнце может привести к ожогам, перегреванию и повышенному риску кожных заболеваний. Виды закаливания (Рисунок 2).



Рисунок 2. Виды закаливания

Закаливание оказывает комплексное воздействие на все системы организма. Укрепление иммунитета предназначены для регулярных процедур, которые повышают сопротивляемость инфекциям, особенно острым респираторным заболеваниям. Улучшается эластичность сосудов, нормализуется артериальное давление, повышается устойчивость к стрессу.

Активизация терморегуляции стимулирует энергетические процессы и способствует поддержанию нормальной массы тела. Повышение работоспособности. Закалённые люди легче переносят физические и умственные нагрузки. Закаливание способствует развитию дисциплины и самоконтроля. Исследования, проводимые международными организациями здравоохранения, включая World Health Organization, подчёркивают важность профилактических мер и укрепления естественных защитных сил организма для снижения заболеваемости населения.

Особое значение закаливание имеет в детском возрасте. В этот период активно формируются механизмы терморегуляции и иммунной защиты. Процедуры должны быть щадящими, проводиться под контролем взрослых и учитывать индивидуальные особенности ребёнка. Регулярное закаливание детей способствует снижению частоты простудных заболеваний, улучшению физического развития и адаптации к школьным нагрузкам.

Несмотря на пользу закаливания, существуют состояния, при которых процедуры временно противопоказаны:

- острые инфекционные заболевания;
- обострение хронических болезней;
- тяжёлые заболевания сердечно-сосудистой системы;
- выраженные нарушения терморегуляции.

Перед началом интенсивных процедур рекомендуется консультация врача. Закаливание представляет собой эффективный, физиологически обоснованный метод укрепления здоровья и повышения адаптационных возможностей организма. Систематическое воздействие природных факторов способствует тренировке терморегуляции, укреплению иммунитета и улучшению общего самочувствия. При соблюдении принципов постепенности, регулярности и индивидуального подхода закаливание становится важной частью здорового образа жизни. В условиях современного общества оно приобретает особую значимость как доступное средство профилактики заболеваний и поддержания высокой работоспособности человека [5,66].

Список использованной литературы

1. Агаджанян Н.А. Физиология человека. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2022. 100с.
2. Брехман И.И. Введение в валеологию – науку о здоровье. – М.: Наука, 2019. 38с.
3. Куколевский Г.М. Закаливание и профилактика простудных заболеваний. – СПб.: Питер, 2021. 410с.
4. Судаков К.В. Нормальная физиология. – М.: Медицинское информационное агентство, 2019. 321с.
5. Фролов В.А. Основы здорового образа жизни и закаливания. – Алматы: Қазақ университеті, 2020. 66с.

УДК 796.011.1

СРЕДСТВО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗМА

Шекербек С.Қ.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Мақалада дене мәдениетінің құралдары, гигиеналық талаптар, сондай-ақ дене жаттығуларының денсаулыққа тигізетін пайдасы және жаттығуларды дұрыс әрі ұтымды құрастыру мәселелері сипатталады.

The article describes the means of physical culture, hygiene practices, as well as the benefits of physical activities for health and the correct and rational planning of exercises.

Физическая культура занимает особое место в системе формирования и совершенствования организма человека. Она представляет собой целенаправленный процесс использования двигательной активности для укрепления здоровья, повышения физической работоспособности и гармоничного развития личности. В условиях современного общества, характеризующегося снижением уровня повседневной физической активности, увеличением умственных нагрузок и ростом стрессовых ситуаций, роль физической культуры значительно возрастает. Недостаток движения отрицательно сказывается на состоянии сердечно-сосудистой, дыхательной и нервной систем, что делает применение средств физической культуры необходимым условием сохранения здоровья и полноценной жизнедеятельности человека.

Основным и наиболее действенным средством физической культуры являются физические упражнения. Они представляют собой специально организованные движения, направленные на развитие и поддержание физических качеств организма. Регулярное выполнение упражнений способствует улучшению кровообращения, укреплению сердечной мышцы и повышению эластичности сосудов. В результате систематических занятий повышается выносливость, улучшается снабжение тканей кислородом и активизируются обменные процессы. Существенные изменения происходят и в дыхательной системе: увеличивается жизненная ёмкость лёгких, улучшается вентиляция и возрастает устойчивость организма к кислородной недостаточности [1].

Под воздействием физических упражнений укрепляется опорно-двигательный аппарат. Мышцы становятся более сильными и эластичными, связки и суставы — более устойчивыми к нагрузкам, что снижает риск травм и нарушений осанки. Формирование правильной осанки имеет особое значение, так как она влияет на работу внутренних органов и общее самочувствие человека. Кроме того, регулярная двигательная активность способствует поддержанию оптимальной массы тела и профилактике заболеваний, связанных с нарушением обмена веществ.

Физическая культура оказывает выраженное влияние и на состояние нервной системы. В процессе тренировок улучшается координация движений, развивается быстрота реакции и способность к самоконтролю. Физические нагрузки способствуют снижению эмоционального напряжения, нормализации сна и улучшению психоэмоционального состояния. Многие исследователи отмечают, что занятия физической культурой повышают стрессоустойчивость и способствуют формированию положительного настроения, что особенно важно в условиях интенсивной учебной и трудовой деятельности.

Важным средством физической культуры являются естественные силы природы, которые усиливают оздоровительный эффект физических упражнений. Использование воздуха, воды и солнечного света способствует укреплению защитных механизмов организма и повышению его устойчивости к неблагоприятным внешним воздействиям. Занятия на открытом воздухе

улучшают деятельность дыхательной системы, стимулируют кровообращение и положительно влияют на общее самочувствие. Водные процедуры, такие как плавание и закаливающие воздействия, способствуют укреплению иммунитета, улучшению терморегуляции и повышению адаптационных возможностей организма.

Солнечное излучение, применяемое в умеренных количествах, оказывает положительное влияние на процессы обмена веществ и способствует укреплению костной ткани. В совокупности с физическими упражнениями природные факторы повышают эффективность занятий и ускоряют восстановление организма после нагрузок. Однако их использование требует соблюдения определённых норм и правил, так как чрезмерное воздействие природных факторов может привести к отрицательным последствиям.

К средствам физической культуры относятся и гигиенические факторы, обеспечивающие благоприятные условия для развития и совершенствования организма. Соблюдение рационального режима дня позволяет правильно распределять физические нагрузки и периоды отдыха, что предотвращает переутомление и способствует восстановлению сил. Полноценный сон играет важную роль в процессе восстановления организма, так как именно во время сна происходят активные восстановительные процессы и нормализация функций нервной системы.

Рациональное питание является важным элементом системы физической культуры, поскольку оно обеспечивает организм необходимыми питательными веществами и энергией. Правильно организованный рацион способствует росту и восстановлению мышечной ткани, поддержанию нормального уровня обмена веществ и повышению устойчивости организма к физическим нагрузкам. Соблюдение санитарно-гигиенических норм и правил личной гигиены также способствует профилактике заболеваний и поддержанию высокого уровня физического состояния [2].

Особое значение в совершенствовании организма имеет правильно организованный двигательный режим. Он представляет собой оптимальное сочетание различных форм двигательной активности в течение дня. Регулярные прогулки, активные виды отдыха и умеренные физические нагрузки способствуют поддержанию общего тонуса организма и снижению утомления. Активный отдых является эффективным средством восстановления работоспособности, так как он способствует переключению деятельности и улучшению кровообращения.

Наиболее высокие результаты в совершенствовании организма достигаются при комплексном использовании всех средств физической культуры. Сочетание физических упражнений, природных факторов и гигиенических условий позволяет обеспечить гармоничное развитие организма и повысить его функциональные возможности. Такой подход учитывает индивидуальные особенности человека, уровень его физической подготовленности и состояние здоровья, что делает занятия физической культурой более эффективными и безопасными.

В заключение следует отметить, что средства физической культуры играют важную роль в формировании здорового образа жизни и совершенствовании организма человека. Их систематическое применение способствует укреплению здоровья, повышению физической и умственной работоспособности, а также формированию устойчивой потребности в регулярной двигательной активности. В современных условиях физическая культура становится одним из ключевых факторов сохранения здоровья и повышения качества жизни населения [3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Доскараев Б. М. — История физической культуры в Казахстане — Алматы: Лантар Трейд, 2020
2. Татулаев Р. А. — Использование средств физической культуры для повышения функциональных возможностей организма. Карагандинский государственный университет им. Е. А. Букетова; студенческий реферат, 2019.
3. Авдеева М. С., Беличева Т. В. — Физическая культура и спорт: учебное пособие — Электронный ресурс/учебное пособие, 2024.

ДИЗАЙН ЖӘНЕ КӨРКЕМ ЕҢБЕК / ДИЗАЙН И ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТРУД / DESIGN AND ART

УДК 520.1:94(5)

1018 ЗВЁЗД НА ТАИНСТВЕННОМ НЕБЕ

Г.М.Абдукадыров

доцент кафедры «Технология и методика профессионального образования»
Национального педагогического университета Узбекистана имени Низами

Annotatsiya Ushbu maqola xv –asr Samarqand rasadxonasi,uning mutasaddisi,bo`lgan mashhur olim,astronom Mirzo Ulug`bek haqida,Samarqand astronomlarining mashhur asari –«Ziji Qo`rg`oniy «ning dunyoga tarqalishi xaqida

Annotation The article includes information about the 15th century Samarkand Observatory and Ulugh Beg, eminent Central Asian astronomer who was in charge of it. The worldwide reprint of Zij Ulugh Beg, the major work of Samarkand astronomers, and fresh data on the record of archaeological studies of the observatory, are also adduced

Мухаммад Тарагай - внук Улугбека Амира Темура. Он родился за 11 лет до смерти деда, то есть в 1394 году. Учителями принца были писатель и философ Ориф Азари (Румий Казизода, полное имя: Казизода Салахиддин Муса ибн Мухаммад ибн Махмуд Руми) - математик и астроном. Улугбек - известный узбекский астроном. В пятнадцать лет Улугбек уже был правителем обширного государства, расположенного между реками Амударья и Сырдарья — Мавераннахра. Он получил широкое образование во всех областях. Помимо государственных дел, он занимался историей, поэзией, математикой. Вместе с самаркандскими учёными он составил карту 1018 звёзд на основе наблюдений в обсерватории, построенной близ Самарканда.

Биография Улугбека разделена на четыре части:

Первая часть называется «Хронология». В ней дана классификация методов исчисления года, принятых различными народами Востока.

Во второй части рассматриваются вопросы практической астрономии.

Третья часть содержит информацию о видимых движениях светил, основанных на геоцентрической системе.

Четвёртая часть посвящена астрологии.

Земля, помимо суточного вращения вокруг своей оси, также вращается вокруг Солнца в течение года. Эклиптика пересекает экватор в двух точках — весеннего и осеннего равноденствия. Каждый год Солнце находится в этих точках 21 марта и 23 сентября. Помимо этих двух точек, на эклиптике есть ещё две точки, расположенные на таком же расстоянии от точек равноденствия.

Это точки летнего и зимнего солнцестояния. В этих точках Солнце находится 22 июня и 22 декабря.

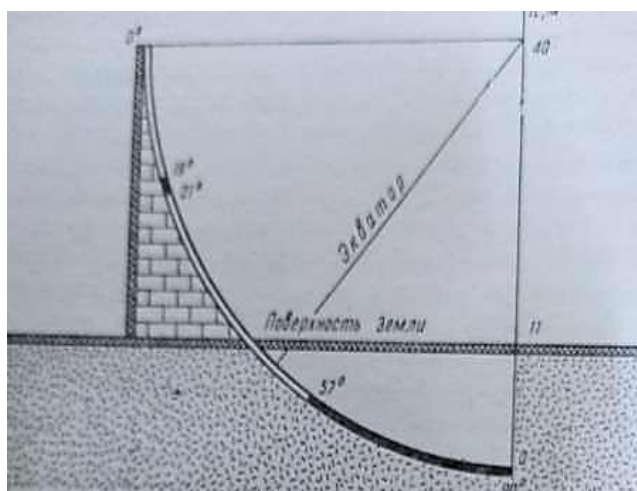


Нахождение Солнца в этих четырёх точках эклиптики соответствует началу времён года: весны, лета, осени и зимы. При продолжительности года 365,25 дня Солнце проходит между звёздами в среднем $3600 \div 365,25$, то есть 10 угловых минут, или примерно два своих видимых диаметра. Начало времён года длится 3 месяца. Чтобы облегчить наблюдение за звёздами, их разделили на изображения. Эти созвездия называются созвездиями и, как полагают, были созданы цивилизацией средиземноморских стран за тысячи лет до нашей эры. 12 из них имеют большое значение для человека. Солнце каждый месяц в своём годовом движении пересекает одно из них. Эти созвездия называются Зодиаком, что происходит от греческого слова «зоо» – животное. Чтобы оправдать это название, 11 из них были названы в честь мифических живых животных, а одно – в честь неодушевлённого.

Знаки и названия зодиакальных созвездий

1. Хамал (Судья)	7. Мезон (Весы)
2. Савр (Телец)	8. Акраб (Скорпион)
3. Джавзо (Близнецы)	9. Кавс (Стрелец)
4. Рак (Рак)	10. Жадди (Телец)
5. Асад (Лев)	11. Далв (Водолей)
6. Сунбула (Пшеница)	12. Хут (Рыбы)

Обсерватория Улугбека в Самарканде была обнаружена известным самаркандским археологом В. Л. Вяткиным во время раскопок в 1908–1909 годах. Это открытие привлекло внимание учёных всего мира. То есть, в высеченном в скале отверстии были обнаружены два параллелограмма в мраморе, радиус которых равен 40. Среди них был очень большой квадрант, равный 2 м.



Большой квадрант обсерватории Улугбека



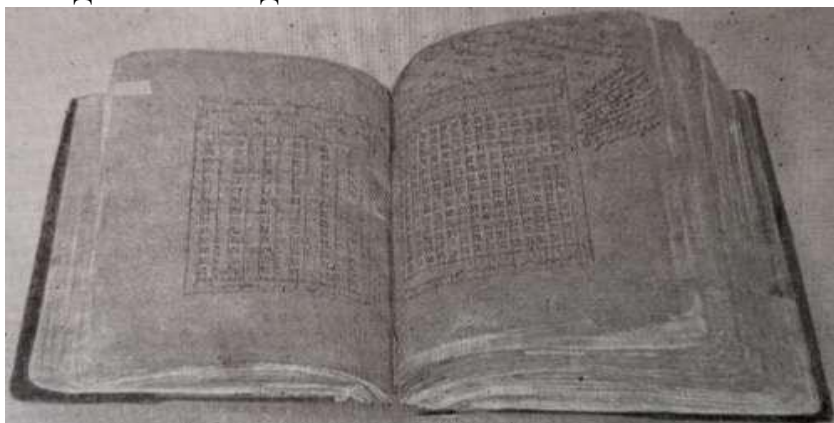
Обсерватория Улугбека



Звездный атлас



Звездные созвездия



Картина, изображающая учёных разных эпох и народов

LYRA.	Or.	Min.	Sec.	Longitudo Latitudo	HEVELII Longitudo Latitudo	TYCHONIS Longitudo Latitudo	PRINC. BASS. Longitudo Latitudo	RICCIOLI Longitudo Latitudo	ULUG BEIGHI Longitudo Latitudo	PTOLOMÆI Longitudo Latitudo	HEVELII Ascensio Recta Declinatio				
Murus Soliman.	Or.	Min.	Sec.	Longitudo Latitudo	Or.	Min.	Sec.	Longitudo Latitudo	Or.	Min.	Sec.	Or.	Min.	Sec.	
Cynos. Lyrae.	1	1	10	33	17	30	19	34	0	11	29	0	270	23	21
Lyrae prætoris.	7	3	14	7	15	31	7	30	0	11	35	0	279	20	54
Lyrae Supra.	9	1	17	11	6	30	1	5	0	15	45	0	281	31	47
Lyrae Supra Borealis.	1	1	13	47	29	34	14	5	0	15	15	0	282	18	25
Lyrae Supra Anterior Prima	1	5	11	17	28	31	13	17	0	14	55	0	278	12	15
Lyrae Supra Anterior Secunda	4	4	10	10	23	33	19	25	0	16	0	0	280	14	30
Lyrae Supra Anterior Tertia	11	5	6	21	22	38	11	43	0	16	0	0	283	42	8
Lyrae Sub. Vult. Borealis.	3	3	15	17	13	30	15	30	0	26	20	0	285	29	16



Мухаммад Тарагай Улугбек

(6) Tabula de locis Stellarum fixarum secundum Longitudinem & Latitudinem quam Observatione nostra invenimus initio anni <i>Nephe</i> & consequenti quadraginta anni. Stella Fig tarum Borealiu.				
1. Stella 1 st minoris.	Nomina selectioris aliquot stellarum	Long. ^{1st} ^{2nd} ^{3rd}	Lat. ^{1st} ^{2nd} ^{3rd}	
1 Stella que est in extremitate caude	<i>Cydis.</i>	2 20 19	66 27	3
2 Que post eam est in cauda		2 22 25	70 0	4
3 Que post hanc est ante radicem caude		3 0 55	73 43	4
4 Stella Australis in precedenti latere Quadranguli		3 17 13	75 36	4
5 Stella Borealis in eodem latere		3 24 15	78 0	5
6 Stella Australior duarum que sunt in sequenti latere	<i>Alpher Alpher- kadain</i>	4 5 25	73 0	2
7 Stella Borelior in eodem latere	<i>Alpher Alpher- kadain</i>	4 13 35	75 9	3
Extra hanc Figuram.				
1 Stella Australis que est super Alpherkadain		4 0 55	71 45	4



Картина, изображающая учёных разных эпох и народов

Джон Гривз был первым в Европе, кто изучал звёздный каталог Улугбека. Аналогичным образом, в труде «*Prodromis Astronomiae*», изданном в Гданьске известным польским астрономом Яном Гавели (1611–1687), он сравнил данные каталога Улугбека с данными каталогов, составленных в то время: Птолемея, Тихо Браге, Риччоли, принца Вильгельма IV Гессенского и каталогов Говели, что, в свою очередь, имело большую научную ценность. На гравюре выше, изображающей учёных разных эпох и народов до Гавели, датчанин Тихо Браге сидит между греком Птолемеем и итальянцем Риччоло. Напротив них, между польским Гавели и узбекским учёным Улугбеком, сидит немецкий астроном Вильгельм I. Труды Улугбека изучались в России основателем Петербургской Академии наук Петром I (1672–1725), а среди них восточной астрономией интересовались М. В. Ломоносов (1711–1765), Л. Эйлер (1707–1783), Г. Ф. Миллер (1705–1783), В. К. Нередицкий (1703–1759). Обсерватория Улугбека – замечательный памятник эпохи расцвета восточной астрономии. Этот памятник вдохновляет нас на поиск новых путей для изучения всех аспектов деятельности самаркандских астрономов.

Список литературы

1. Texnologik ta'lim praktikumi o'quv qo'llanma G'. Abduqodirov.T. 2012yil. "Sharq" nashryoti
2. Texnologik ta'lim praktikumi darslik G. M .Anarkulova. G'. Abduqodirov. va boshqalar T 2018 yil
3. G. Abduqodirov, S.A.Baltabayev, A.N.Abdullayev TECHNOLOGY OF ORGANIZATION OF EDUCATIONAL WORKSHOPS OF TECHNOLOGICAL EDUCATION. Eur. Chem. Bull. 2023, 12 (Special Issue8),255-261.Scops ISSN2063-5346 doi: 10.48047/ecb/2023.12.si8.018
4. ABDUQODIROV, G. (2019). PRINCIPLES OF IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF TECHNOLOGY EDUCATION IN CONTINUING EDUCATION. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 7(3).
5. Yan .Geveliy .Atlas zvezdnogo neba FAN nashriyoti Toshkent-1981yil

ОӘЖ 745/749

СӘНДІК-ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРДЕГІ ТУЫНДЫЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Айдарбек Б.Ә.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Статья посвящена особенностям произведений в области декоративно-прикладного искусства. Рассматриваются характеристики этих произведений, включая их функциональность и эстетическую ценность, а также роль в отображении культуры и мировоззрения народа. Особое внимание уделено национальным особенностям, использованию различных материалов, а также символическому и философскому значению узоров и орнаментов.

The article is dedicated to the features of works in the field of decorative and applied arts. It discusses the characteristics of these works, including their functionality and aesthetic value, as well

as their role in reflecting the culture and worldview of the people. Special attention is given to national features, the use of various materials, and the symbolic and philosophical significance of patterns and ornaments.

Сәндік-қолданбалы өнер — адамның рухани және материалдық мәдениетін бейнелейтін, көркемдік пен практикалық маңызы бар туындыларды жасауды қамтитын кең ауқымды өнер саласы. Бұл сала тұрмыстық заттар мен әшекейлерден бастап, киімдер мен интерьерді безендіруге дейінгі көптеген түрлі объектілерді қамтиды. Сәндік-қолданбалы өнердің туындылары әдетте тек функционалды ғана емес, эстетикалық жағынан да жоғары талаптарға сай болуы тиіс. Бұл өнер түрі адамның күнделікті өміріне әсемдік пен мән қосып, оның айналасында ерекше атмосфера қалыптастырады.

Сәндік-қолданбалы өнер туындыларының ерекшеліктері көпқырлы болып табылады. Олардың ішіндегі ең бастысы — бұйымның екіжақты табиғаты: біріншіден, ол күнделікті өмірде қолданылатын зат, екіншіден, ол көркем туынды болып табылады. Мұндай бұйымдар әрқашан өнердің эстетикалық талаптарына сай жасалады, бірақ олар функционалды болуды да көздейді. Мысалы, ұлттық ою-өрнектермен безендірілген кілемдер немесе қолмен тігіп жасалған киімдер, олар тек әсемдік үшін емес, сонымен қатар белгілі бір тұрмыстық қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін де қызмет етеді [1].

Сәндік-қолданбалы өнердің тағы бір ерекшелігі — оның ұлттық және аймақтық ерекшеліктеріне негізделуі. Әр халықтың өзіне тән ою-өрнектері, түстері, техникалары мен материалдары болады. Қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнерінде табиғаттың элементтері, жануарлар мен өсімдіктердің бейнелері, сондай-ақ қазақтың рухани дүниетанымы мен салт-дәстүрлері көрініс табады. Қазақтың ұлттық киімдері, қолөнер бұйымдары мен зергерлік әшекейлері әлемдік сән индустриясында өз орнын табады. Бұл бұйымдардың бәрі өз тарихын, мәдениетін және халқының дүниетанымын сақтай отырып, қазіргі заманға сай жаңартылады [2].

Сәндік-қолданбалы өнер туындыларының бір ерекшелігі — олардың түрлі материалдардан жасалуы. Бұл өнерде ағаш, тері, металл, тас, маталар мен жіптер, асыл тастар және басқа да көптеген материалдар қолданылады. Әр материалдың өзіндік ерекшеліктері мен қолдану аясы бар. Мысалы, ағаштан жасалған бұйымдар табиғи және жылы әсер береді, тері мен металл бұйымдары сәнді әрі ұзақ мерзімді болып табылады. Сонымен қатар, заманауи технологиялар мен материалдардың енгізілуі сәндік-қолданбалы өнердің дамуына жаңа серпін береді. Қазіргі таңда 3D баспа, компьютерлік графика, жаңа заманауи материалдар сияқты технологиялар сәндік-қолданбалы өнердің туындыларын жасау процесін жеңілдетіп, әртүрлі эксперименттер жасауға мүмкіндік береді.

Сәндік-қолданбалы өнер туындыларының тағы бір маңызды ерекшелігі — олардың қолданушымен тығыз байланысы. Мұндай бұйымдар адам өмірінің әр түрлі салаларымен байланысты: киім, интерьер, тұрмыстық заттар мен әшекейлер. Олар адамның күнделікті өмірін безендіріп қана қоймай, оның тұлғасын, дүниетанымын, эстетикалық сезімін де көрсетеді. Оған мысал ретінде

ұлттық киімдерді, кілемдер мен ыдыс-аяқтарды атауға болады. Әрқайсысы адамның ішкі әлемін, оның өзіне деген қатынасын білдіреді.

Сәндік-қолданбалы өнер туындыларының тағы бір ерекшелігі — олардың адамға деген эмоциялық әсері. Көп жағдайда мұндай бұйымдар тек эстетикалық жағынан ғана емес, сонымен қатар терең философиялық мағынаға да ие болады. Әрбір ою, өрнек, түстердің комбинациясы, пішіндер мен құрылымдар белгілі бір символды білдіреді. Бұл өнердің терең мағыналық қабаттарына үңілу арқылы адамның ішкі жан дүниесіне әсер етуі мүмкін. Мысалы, қазақ халқының кілемдерінде кездесетін ою-өрнектер тек эстетикалық әсемдікке ғана емес, сол ою-өрнектердің артында тұрған философиялық мәнге де бай. Ою-өрнектер арқылы әрбір бұйымда белгілі бір ойды, тарихи оқиғаны немесе адам өмірінің мәнін жеткізу мақсат етіледі [3].

Қазіргі таңда бұл өнер түрі тек тарихи мұра ретінде ғана емес, сонымен қатар заманауи дизайн мен өнердің маңызды бөлігі ретінде де қарастырылуда. Сондықтан сәндік-қолданбалы өнер туындыларының ерекшеліктерін зерттеу — мәдениеттану, өнертану және педагогика салалары үшін өзекті мәселе болып табылады.

Сәндік-қолданбалы өнер — тұрмыста қолданылатын бұйымдарды көркемдік тұрғыдан безендіру арқылы жасалатын өнер саласы. Оның басты ерекшелігі — практикалық және эстетикалық қызметтің үйлесімінде. Яғни, әрбір бұйым бір мезгілде әрі пайдалы, әрі әсем болуы тиіс.

Бұл өнер түріне кілем тоқу, кесте тігу, зергерлік бұйымдар жасау, ағаш ою, тері өңдеу сияқты көптеген бағыттар жатады. Әрбір бағыт өзіне тән технологиясымен, материалымен және көркемдік ерекшелігімен сипатталады.

Сәндік-қолданбалы өнер туындылары бірқатар айрықша қасиеттерімен ерекшеленеді:

Функционалдылық. Бұл өнердің басты ерекшелігі — оның тұрмыста қолданылуы. Мысалы, кілем, ыдыс-аяқ, киім-кешек немесе жиһаз — барлығы да белгілі бір қызмет атқарады.

Эстетикалық көркемдік. Әрбір бұйымда көркемдік элементтер міндетті түрде болады. Түс үйлесімі, композиция, өрнек — бұлардың барлығы эстетикалық әсер береді.

Ұлттық нақыш. Сәндік-қолданбалы өнер халықтың ұлттық ерекшеліктерін, салт-дәстүрін және дүниетанымын көрсетеді. Қазақ өнеріндегі ою-өрнектер соның айқын дәлелі. Бұл өнер түрінде қолмен жасау үрдісі маңызды орын алады. Сондықтан әрбір туынды қайталанбас және бірегей болып келеді. Көп жағдайда табиғи материалдар (жүн, ағаш, тері, металл) қолданылады, бұл бұйымдарға ерекше сапа мен мән береді [4].

Ою-өрнек сәндік-қолданбалы өнердің ең маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақ ою-өрнектері ғасырлар бойы қалыптасып, белгілі бір мағыналық жүйеге ие болған. Олар тек сәндік қызмет атқарып қоймай, белгілі бір символикалық мәнге де ие. Мысалы, «қошқар мүйіз» өрнегі байлық пен молшылықты білдірсе, «түйе табан» тұрақтылық пен күштілікті бейнелейді. Өрнектер көбінесе симметрияға, ырғаққа және үйлесімділікке негізделеді [5].

Сәндік-қолданбалы өнерде қолданылатын материалдар мен техника түрлері өте алуан түрлі:

- Тоқыма өнері – жүн, жіп арқылы кілем, алаша тоқу
- Ағаш өңдеу – ою, бедерлеу, күйдіру
- Металл өңдеу – зергерлік бұйымдар жасау
- Керамика – саздан ыдыс жасау

Әр материалдың өзіндік қасиеті бар және ол бұйымның эстетикалық және функционалдық сапасына әсер етеді. Сонымен қатар, дәстүрлі технологиялар мен қазіргі заманғы әдістердің үйлесуі жаңа мүмкіндіктер ашады.

Қазіргі уақытта сәндік-қолданбалы өнер жаңа бағытта дамып келеді. Дәстүрлі элементтер заманауи дизайнмен үйлесіп, жаңа стильдер пайда болуда. Қолөнер бұйымдары интерьер дизайнында, сән индустриясында және туризм саласында кеңінен қолданылады [6].

Сонымен қатар, цифрлық технологиялардың дамуы бұл өнерді жаңа деңгейге көтеруде. Дизайн бағдарламалары, жаңа материалдар және өндірістік әдістер дәстүрлі өнердің мүмкіндіктерін кеңейтуде.

Сәндік-қолданбалы өнер – халықтың мәдени мұрасы мен рухани құндылықтарының маңызды бөлігі. Оның басты ерекшелігі – функционалдылық пен эстетиканың үйлесімі, ұлттық нақыштың сақталуы және қол еңбегінің маңыздылығы.

Бұл өнер түрі қазіргі заманда да өзектілігін жоғалтпай, жаңа мазмұнмен толығып, дамуын жалғастыруда. Сондықтан оны зерттеу, сақтау және дамыту – мәдениеттің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады [7].

Қорыта айтқанда, сәндік-қолданбалы өнер туындыларының ерекшеліктері олардың функционалдық және эстетикалық қызметін қатар орындауында, әртүрлі мәдениет пен дәстүрлерді көрсетуінде, сондай-ақ терең философиялық және символдық мәнге ие болуында. Бұл өнердің дамуы қазіргі заманғы технологиялармен және шығармашылық тәсілдермен бірігіп, жаңа мүмкіндіктер туғызады. Сонымен қатар, сәндік-қолданбалы өнер тек мәдени мұра ретінде ғана емес, сонымен қатар қазіргі заманғы дизайн мен шығармашылықты дамытуға үлкен әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Құрманғали, А. Қ. (2021). Қазақ қолөнерінің ерекшеліктері мен даму тенденциялары. Алматы: Білім.
2. Тұрсынбекова, Б. А. (2019). Сәндік-қолданбалы өнердің философиялық аспектілері. Астана: Өнер баспасы.
3. Мұхамеджанов, Ж. А. (2020). Қазақтың дәстүрлі ою-өрнектерінің мәні мен маңызы. Шымкент: Тарихи мұра.
4. Есімова, А. К. (2022). Сәндік-қолданбалы өнер туындыларындағы символика мен эстетика. Алматы: Жазушы.
5. Назарбаев, Н. Ә. (2018). Қазақстан мәдениетінің дамуы және сәндік өнер. Астана: Қазақстан.
6. Әшімова, Г. Б. (2021). Қазақ өнерінің қазіргі кезеңдегі ерекшеліктері. Қарағанды: Ғылым.

7. Баймаханов, Ж. А. (2022). Заманауи сандік-қолданбалы өнердің тенденциялары. Астана: Арман.

ИНТЕГРАТИВНЫЙ ПОДХОД И КРОСС-ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СВЯЗЬ В ОБРАЗОВАНИИ ИНЖЕНЕРНОЙ ГРАФИКИ

Аширбаев А.А.

Доцент кафедры изобразительного искусства и инженерной графики национального педагогического университета Узбекистана
имени Низами.

Annotatsiya. Bu maqolada muhandislik grafikasi ta'limida o'zaro ichki va tashqi integrativ aloqalar, o'qitishda integrativ yondoshuvlarning o'rni va ahamiyati hamda integrativ ta'limda kross-funksional aloqalar haqida fikrlar yuritiladi.

Abstract. This article examines the mutual internal and external integrative connections in teaching engineering graphics, the role and importance of integrative approaches in teaching, and cross-functional connections in integrative teaching.

Kalit so'zlar. Fanlararo aloqadorlik, integrativ yondoshuv, grafik tasvir, kross-funksional aloqa.

Keywords. Interdisciplinary connection, integrative approach, graphical representation, cross-functional connection.

Основная цель обучения дисциплине "Инженерная графика" в системе высшего образования - формирование навыков грамотного чтения и качественного выполнения графических чертежей, являющихся наиболее универсальным и эффективным средством передачи информации. Считывание и выполнение графических чертежей осуществляется на основании требований, установленных в единой системе конструкторской документации. Из этого можно сделать вывод, что процессы производства или проектирования любой вещи и другие особенности учитываются в качестве технического документа. В данном случае он имеет интегративный подход с технической сферой. В свою очередь, область техники имеет связь с математикой, физикой, химией и рядом других точных наук.

Обучение дисциплинам инженерной графики осуществляется на основе интегративного подхода во взаимосвязи и связи с внутренними и рядом внешних дисциплин. Известно, что проблемы интеграции в образовании изучались многими исследователями. Н.Ф.Талызина, В.В.Краевский, А.В.Петровский исследовали интеграцию педагогики с другими науками. В.С.Леднев и Г.Д.Глазер показали пути интеграции в содержании образования. Проблемы интеграции раскрыты в работах Л.И.Новиковой и В.А.Караковского. Интеграция в организации образования интерпретирована в работах С.М.Гапеенкова и Г.Ф.Федореса. Этими и другими учеными были определены методологические основы интеграции в педагогике. На основе выбранных методологических правил ученые выделили ряд понятий: принцип интеграции, интегративные процессы, интегративный подход и другие. Через интеграцию в педагогическом процессе исследователи выявляют части, которые ранее отличались друг от друга.

О значении интегративного процесса и его широком применении в системе образования Л.В.Брикова, Л.Г.Нартова и ряд других ученых дали особую оценку роли дисциплин инженерной графики в преподавании технических дисциплин в технических вузах. Учитывая, что начертательная геометрия играет важную роль в изучении других геометрических дисциплин, а также в изучении ряда технических дисциплин, они изучили и исследовали их интеграцию. Наряду с этим, он указал на интеграционные процессы, подчеркнув, что профессиональная деятельность будущих инженеров формируется именно в дисциплинах инженерной графики.

Наряду с этим, в зарубежных странах, в том числе и в нашей республике, проведено множество исследований по преподаванию инженерной графики и изобразительного искусства на основе интегративного подхода. Среди них Совершенствование методов обучения на основе взаимной интеграции дисциплин инженерной графики и дизайна (на примере направления образования "Изобразительное искусство и инженерная графика") [1], "Интегративный подход к преподаванию изобразительного искусства и черчения" [2], "Инновации и интеграция в перспективе нового Узбекистана" [3], "Совершенствование методики преподавания дисциплин "Инженерная графика" на основе интегративного подхода" [4], "Развитие технологической компетентности у студентов на основе интегративного подхода" [5] "Возможности интеграции на основе средств выражения дисциплин "Изобразительное искусство" [6], "Инженерная графика и технический дизайн" [7] и многие другие работы, в которых рассматриваются качество и результаты образования, целостность знаний обучающихся и правильное формирование общих знаний.

На сегодняшний день педагог требует знания и соблюдения места и роли интеграции, ее основных принципов и закономерностей, инновационного содержания, методов, средств, форм интеграции в обучении на основе интегративного подхода, связывая взаимосвязанные дисциплины. Наряду с этим, для студентов направлений изобразительного искусства и инженерной графики "Проектирование элементов архитектуры", "Черчение и дизайн", "Ландшафтный дизайн", "Инженерная компьютерная графика," "Методика преподавания черчения," "Основы графического изображения и 3D-моделирование", "Терминология инженерной графики", "Рисунок", "Живопись," "Прикладное искусство," а также во всех предметах, преподаваемых по специальности магистратуры "Теория инженерной графики и дизайна", необходимо учитывать интеграцию ряда близких к ним дисциплин, преподавать на основе интегративного подхода.

В профессиональной деятельности будущего учителя черчения (в общеобразовательных школах) предусматривается реализация гуманитарных и политехнических, творческих и общекультурных направлений в преподавании черчения. Благодаря этому достигается формирование будущих конструкторов, архитекторов, ремесленников, инженеров и дизайнеров, и тем самым задачи преподавания черчения, интегративный подход к этим областям возникают сами

собой, и в свою очередь предусматривается реализация определенных направлений, при этом:

1) Реализация гуманитарного направления: предоставление исторических сведений о формировании и развитии графических изображений в темах урока черчения, его роли в производстве и архитектуре, жизни и творчестве известных ученых и мыслителей, внесших огромный вклад в его развитие и прогресс в области графики, что демонстрирует интеграцию с гуманитарными науками.

2) Реализация политехнического направления: наряду с формированием политехнических знаний в общеобразовательных школах, подготовка учащихся к активным производственным сферам и профессиональной деятельности реализует интеграцию с техникой.

3) Развитие творческих способностей учащихся: формирование творческих способностей на основе графических решений, ориентация на творчество - это обеспечивает интеграцию с сферой архитектуры, конструкторства и дизайна и производства.

4) Формирование графической культуры у учащихся: формирование графической грамотности учащихся, подготовка чертежей в качестве документа - это также побуждает учитывать интегративный процесс, связанный с культурой речи.

Выше были упомянуты интегративные процессы в области изобразительного искусства и инженерной графики. Методы изображения в области изобразительного искусства основаны на закономерностях перспективного изображения, а закономерности перспективного изображения изучаются в перспективе и основываются на ее теории. Поскольку теория перспективы основана на методе центральной проекции начертательной геометрии, они имеют интегративные процессы во взаимосвязи.

Точка, линия, плоскость, поверхность и геометрические образы в их комбинации, метрические, позиционные и конструктивные задачи используются в изобразительном и прикладном искусстве в процессах построения и построения. Наряду с этим, знания и навыки изобразительного искусства часто активно используются при обучении графическим изображениям, принятым в перспективе, начертательной геометрии и черчении: прямоугольным проекциям, видам, эскизам и рабочим чертежам, техническим рисункам, схемам и аксонометрическим проекциям.

В заключение следует отметить, что интегративный подход в обучении инженерной графике служит методологической основой, обеспечивающей междисциплинарный синтез. Обучение черчению в гармонии с такими предметами, как геометрия, физика, информационные технологии и изобразительное искусство, позволяет формировать у студентов пространственное воображение, навыки инженерного конструирования и логическое мышление. Эта конвергенция, наряду с эффективным применением теоретических знаний в практической деятельности, систематически развивает креативно-проективный потенциал будущих специалистов. В любом образовательном процессе существует подход, направленный на обеспечение

взаимосвязи и интеграции знаний и навыков в различных дисциплинах и областях. Данный подход предусматривает организацию обучения не только в рамках одного предмета, но и через взаимодействие многих предметов. Основной целью следования интегративному подходу является расширение знаний студентов.

В интегративном образовании часто упоминается кросс-функциональная связь, которая рассматривается как одна из основных особенностей интегративного образования. Термин кросс-функциональный (англ. cross-functional) обычно означает взаимодействие или интеграцию различных областей и процессов. Показаны места объединения, создания и эффективного использования знаний между различными дисциплинами или областями. Это основано на совместной работе дисциплин инженерной графики для повышения эффективности в решении задач производства, архитектуры и строительства, дизайна и различных других областей.

Кросс-функциональное общение в образовании способствует интеграции дисциплин в образовательный процесс, что важно для интеллектуального развития студентов и формирования их социальных навыков.

Следует отметить, что кросс-функциональный подход стимулирует творческое мышление, позволяет комплексно решать проблемы. Данный подход в определенной сфере образования способствует повышению ее эффективности, развитию инноваций и положительному решению проблем. Межпредметная связь и интеграция способствует всестороннему рассмотрению и поиску инновационных решений в области инженерной графики, взаимодействия и связей ряда дисциплин в ее составе, таких как изобразительное искусство, дизайн, геометрия, геодезия, математика, физика, химия, биология, технология и другие подобные дисциплины.

Основные аспекты кросс-функциональной связи: способствует выработке идей между различными дисциплинами и специальностями; при объединении различных точек зрения и опыта появляются новые решения; обеспечивает комплексный подход к решению проблем; способствует эффективной организации процессов исследований и разработок, так как объединяются знания и методологии различных дисциплин. Коллектив студентов и преподавателей дает возможность познакомиться с аспектами различных дисциплин. На основе изучения и анализа научно-исследовательских работ, посвященных процессам изучения коммуникации в коллективах, значению и эффективности кросс-функциональной коммуникации, роли кросс-функционального сотрудничества в стимулировании инноваций, можно сделать вывод, что в междисциплинарной интеграции кросс-функциональная коммуникация имеет важное значение для комплексного решения проблем, стимулирования инноваций и эффективного управления знаниями.

Эти источники помогают понять важность кросс-функциональной связи в междисциплинарной интеграции, ее эффективность и влияние, обеспечить активное участие студентов в учебном процессе, организовать деятельность,

соответствующую их интересам и потребностям, развить навыки творческого решения проблем, а также приобрести необходимые знания и навыки.

Литературные источники

1. Хабердиев Б.Р. Совершенствование методов обучения на основе взаимной интеграции дисциплин инженерной графики и дизайна. (На примере направления образования "Изобразительное искусство и инженерная графика"). Дисс.... доктор философии (PhD) по педагогическим наукам - Наманган. 2023. С. 124.
2. Ashirbaev A., Rixsiboev T. и другие. Tasviriy san'at va chizmachilik fanlarini o'qitishda integrativ yondashuv. Журнал "Pedagogik ta'lim" №2, 2013 г., стр. 67-70.
3. Bulatov S.S.. Yangi O'zbekiston istiqbolida integratsiya va innovatsiyalar. // Badiiy ta'limning dolzarb muammolari, integratsiya va istiqbol tendensiyalari. // Respublika ilmiy-amaliy anjumani. Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti. 28-sentyabr 2023-yi 68-76 betlar.
4. Валиев А.Н., Д.И.Хакимжонова. Muhandislik grafikasi fanlarini integrativ yondashuv asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish. // Республиканская научно-практическая конференция "Актуальные проблемы художественного образования, тенденции интеграции и перспективы." Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами. 28 сентября 2023 г. С. 535-538.
5. Жуманов А.А. Talabalarda integrativ yondashuv asosida texnologik kompetensiyani rivojlantirish. // Образование и инновационные исследования (международный научно-методический журнал). – Бухара, издательство "ФАН ВА ТАЪЛИМ." 2022 №6. С. 115-119.
6. Абдирасилов С.Ф. Tasviriy san'at fanlarni ifodalash vositalari asosida integratsiyalash imkoniyatlari. // Республиканская научно-практическая конференция "Актуальные проблемы художественного образования, тенденции интеграции и перспективы." Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами. 28 сентября 2023 г. С. 444-453..
7. Дилшодбеков Ш.Д. Взаимосвязь инженерной графики и технического дизайна. // Республиканская научно-практическая конференция "Актуальные проблемы художественного образования, тенденции интеграции и перспективы." Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами. 28 сентября 2023 г. С. 436-438.

УДК 378.147:371.13

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Гуломова Нозима Хотамовна

PhD, доцент кафедры, "Изобразительное искусство и инженерная графика"

Ботирова Икболхон Санжар кизи

Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами

Given scholastic allowance is intended. Recommendations are given In allowance on plotting and reading the drawings, checking the knowledges pupil on drawing, on increasing of the activities in process of the lesson. The Lit methods of the use pedagogical technology are also given recommendations on preparation different didactic material.

Проблемой формирования профессиональных качеств будущих учителей ученые-педагоги начали заниматься с конца XIX века. Следовательно, следует отметить, что одним из важных факторов достижения успеха в педагогической деятельности являются личностные качества учителя. Важное значение имеет

формирование у будущих учителей таких качеств, как целеустремленность, настойчивость, трудолюбие, скромность, сообразительность, ораторское мастерство, художественные материалы. Одно из важнейших качеств личности учителя объясняется его готовностью к эмпатии, то есть он должен очень хорошо понимать психическое состояние учащихся, потребность в эмпатии и социальном взаимодействии [1].

Профессиональные качества - это совокупность духовных, психических и физических качеств человека, необходимых и достаточных для тщательного изучения профессии и освоения вершин профессионального мастерства, эффективной работы и продвижения по карьерной лестнице. Посредством внедрения современных педагогических технологий в развитие профессиональных качеств в учебно-воспитательном процессе учитель должен подготовить себя к создаваемым новым условиям. Требованием времени является совместная работа над созданием современных педагогических технологий, смешивая время с инновационными технологиями, опираясь на новые технологии и богатый опыт, накопленный в нашей стране [2].

Инновация - внедрение технических новшеств, технологий, научных достижений, высокого опыта, повышение качества образования и воспитания в системе образования, использование высоких педагогических технологий в обучении [3].

Преподавателю рекомендуется проводить один из инновационных методов в течение 4-5 минут, в зависимости от типа урока, как только он заметит снижение восприятия студентами урока.

Деятельность студента отражает степень использования им своих возможностей, ставятся цели. Следовательно, творческий характер педагогической деятельности является одной из ее важнейших характеристик.

В педагогической деятельности не только объяснение темы (знания, навыки, методы деятельности и т.д.) осуществляется от преподавателя к студенту, но и их совместный рост, совместное личностное развитие. С этим понятием для успеха педагогической деятельности расширяются не только знания и навыки учителя, но и его личностные особенности, интересы, ценности и особенности педагогической деятельности, творческие возможности.

Учитель - это тип тренинга, связанный с развитием ценностных ориентаций будущего учителей, интереса к профессии учителя, профессионально и личностно важных качеств [4]. Более века назад был сформирован список персонализированных ключевых качеств учителя, которые помогают успешно осуществлять профессиональную деятельность.

Для формирования модели учителя личность должна обладать следующими качествами: наблюдательность, целеустремленность, трудолюбие, настойчивость, скромность, ораторское мастерство, художественность. Исходя из логики нашего исследования, мы принимаем другую точку зрения.

Под "профессиональными качествами" можно понимать постоянное отношение личности к своей профессии, к себе, к труду, к людям, к природе, к вещам и определенную систему мотивов, форм и методов профессионального

поведения, в которых эти отношения осуществляются. По нашему мнению, понятие "Профессиональные качества" объединяет внутренние и внешние обстоятельства, включает диалектику субъективизации и объективизации, определяет основу предметного содержания мотивации и регулирования поведения учителя [5].

Помимо выявленных более пятидесяти личностных качеств, учитель должен также обладать определенными профессиональными качествами.

Сложность и многогранность социальных функций учителя предлагает качественно новый подход к подготовке будущего учителя. В последние годы выявлено несколько направлений подготовки учителей: состояние общеобразовательной школы на современном этапе и роль учителя в совершенствовании образовательного процесса [6].

Необходимость пересмотра старых норм, стандартов вызывает интерес современных исследователей к поиску традиционных подходов к профессиональной подготовке будущих учителей. Учебные занятия проводятся в современных оборудованных классах: мультимедийных технологиях, предназначенных для организации групп и требующих самостоятельной работы студентов [7].

Лекционные занятия проводятся в аудитории, оборудованной компьютером, мультимедийным проектором, динамиками для усиления звука, лабораторными кабинетами. Практические занятия и групповые консультации проводятся в классе, практические занятия проводятся в малых группах, оборудованных компьютером (для учителя) и мультимедиа, адаптированными для проведения занятий в режиме, планируется "круглый стол." Еще одним важным направлением развития педагогической подготовки и профессиональных качеств будущих учителей по преподаванию инженерных дисциплин на основе компьютерного проектирования является рассмотрение современных подходов к конструированию, геометрическому моделированию в АСП (системы автоматизированного проектирования) и методов создания геометрического объекта и геометрического изображения в процессе организации графических данных, автоматизации разработки и выполнения конструкторской документации [8].

После тщательного изучения специальных дисциплин будущий учитель легко рисует все чертежи на компьютере, используя команды. Используя программу AutoCAD, будущий учитель рисует на компьютере, используя прикладное и операционное программное обеспечение предмет - "Инженерная компьютерная графика", готовый пакет команд.

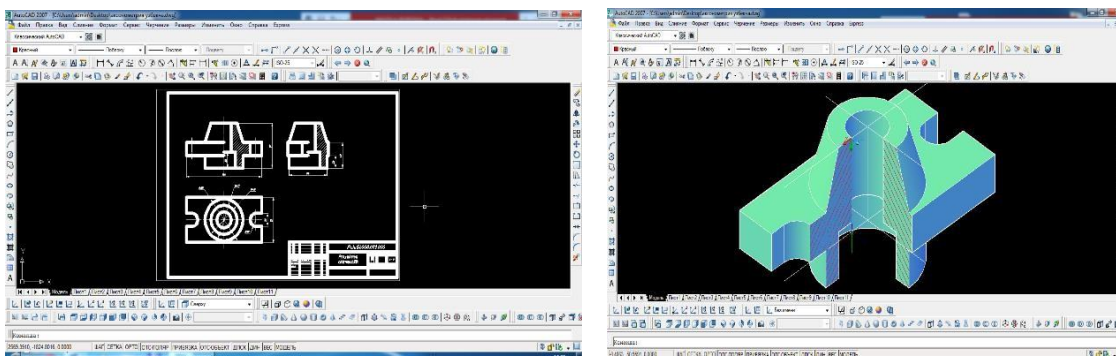


Рисунок - 1. Чертежи в программе AutoCAD.

Используя программу AutoCAD на компьютере, выполняется чертеж модели в 2D, 3D форматах для нахождения недостающей третьей проекции модели по двум заданным проекциям и построения прямоугольной изометрической проекции. При нанесении размеров, указанных в задании, получается изображение задачи, как показано на рисунке 1.

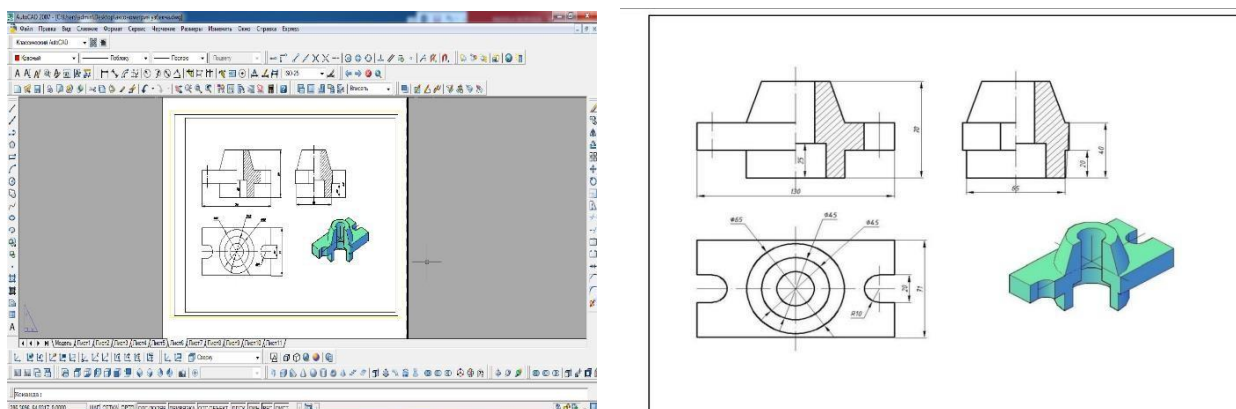


Рисунок - 2. Составление чертежа.

Каждый вид чертежа, как если бы он был выполнен на бумаге, сначала проводят линии центра с осями симметрии. Последовательно выполняются вид предмета спереди, сверху и слева. Рекомендуется сначала выполнить черновой вариант задания на бумаге, проверить его правильность у преподавателя, а затем выполнить его на компьютере в 3D формате. Выполняются необходимые сечения и разрезы, а вырезанные (отрезанные) поверхности заштриховываются. Размеры предмета, показанные в двух заданных видах, распределяются между его тремя видами и размещаются в соответствии с требованиями ГОСТа. Доводятся до JPEG и выносятся на белую бумагу (Рисунок 2).

Современный учитель может выполнить поставленные задачи только в том случае, если он не только обладает компетенцией, компетентностью, но и хорошо знает каждое требование. Компетенция - это способность применять теоретические знания, практические навыки и умения на практике при решении практических и теоретических задач, возникающих в профессиональной деятельности. Компетентность (от латинского - способный, обладающий способностями), помимо чисто профессиональных знаний, умений и навыков, в

состав компетентности входят инициативность, способность работать в группе сотрудничества, коммуникабельность, способность реально оценивать, логическое мышление, способность сортировать и использовать информацию.

Использованная литература

1. I.Rahmonov. va Abdurahmonov A. Chizmachilikdan ma'lumotnoma. T."A. Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi". 2005.
2. Gulomova, N., & Saidaliyev, S. (2020). Development of Emergency Image in Students Psychological-Pedagogical Problems. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 18(2), 181-186.
3. N.X.Gulomova, D.A.Yuldasheva Chizmachilik (umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun metodik qo'llanma) –T.: "Zuxra baraka biznes" 2017.
4. N.X.Gulomova Chizmachilik (Mashinasozlik chizmachiligi) "Fan va texnologiyalar" nashriyoti - T.: 2017, 81-82 bet
5. N.X.Gulomova Chizmachilik "Fan va texnologiyalar" nashriyoti –T.: 2019, 185-186 bet
6. Valiev, A. N., Tulanova, D. J., & Gulomova, N. X. (2018). Sovremennye pedagogicheskie i innovatsionnye tehnologii obucheniya na zanyatiyax po chercheniyu. Molodoy uchenyy, (3), 183-184.
7. Xotamovna, G. N. (2025, April). QIRQIMLAR VA KESIMLAR MAVZUSINI O'QITISHDA TALABALARNING BILIM VA KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH. In The Conference Hub (pp. 45-51).
8. Xotamovna, G.N. (2024). THE ROLE OF GEOMETRIC PATTERNS IN FORMING STUDENT'S CREATIVE SKILLS. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research, 4(04), 170-178.

УДК 7.032

ИСТОКИ ДРЕВНЕГО ИСКУССТВА

Даминова Рано Бааситовна

Доцент кафедры «Технология и методика профессионального образования» Национального педагогического университета Узбекистана имени Низами

This paper examines the fundamental aspects of fabric dyeing and their coloring. The main natural dyes for fabrics are still used today. The influence of dyes on the properties and coloring of fabrics is discussed.

Искусство крашения полотен, которым в совершенстве владели наши предки, зародилось еще в глубокой древности в странах Азии и Востока, и затем распространилось по миру. Мастерство старинных умельцев давало возможность получать свыше восьмисот оттенков цветового спектра на основе лишь нескольких десятков природных красителей. Секрет разнообразия палитры цветов заключался во взаимодействии красящих веществ с солями различных металлов (протрав). Тонкости процесса окрашивания хранились мастерами в секрете, а традиции уникального промысла передавались из поколения в поколение.

С развитием текстильной мануфактуры и появлением первых синтетических красящих средств, натуральное крашение постепенно ушло из

практики обработки тканей, а многие рецепты были утеряны или преданы забвению [1].

Колорит тканей — это общая цветовая гармония, сочетание оттенков, насыщенности и тона, определяющее художественный образ материала. Он формируется через окрашивание (гладкое), печать узоров, вытравку или использование натуральных красителей (луковая шелуха, куркума). Современные технологии позволяют создавать стойкие, термохромные и уникальные цвета, включая ручные техники вроде тай дай. Самым популярным цветом для одежды в древности был красный. Людям при создании жилища и одежды всегда хотелось быть подальше от природы, создавать новое, яркое и уникальное. Цвета, которые было получить сложно, являлись в одежде самыми ценными, дорогими, и являлись принадлежностью знати. Красный — один из таких цветов.

Один из самых ярких, необычных для повседневной жизни средневековья, богатых и знатных цветов определял понятие красивого в целом. Красить можно лен, хлопок, шерсть, шелк и другие натуральные волокна — пряжу и ткани. В зависимости от типа волокна, краска будет впитываться с большей или меньшей силой, от этого зависит и интенсивность цвета. [2]

Шерсть и шелк приобретут более яркие цвета. На ровность окрашивания может влиять влажность, новизна ткани, химический состав воды, дата выпуска химикатов, опыт красильщика, особенности инструментов, время покраски, наличие или отсутствие закрепителя, и другие факторы. Раствор должен быть свежим и правильно приготовленным.

Основные аспекты колорита тканей: типы окрашивания, гладкое крашение, ткань окрашивается в один цвет.

Многоцветная природа предлагает целую вереницу своих даров, пригодных для окрашивания текстильных полотен. Для начала, давайте разберемся, какие естественные красители можно использовать для воплощения желаемой оттеночной палитры.



Рисунок – 1. Природные эко-краски для тканей.

Желтый цвет — красители солнечной гаммы можно получить из цитрусовых плодов, цветов календулы, одуванчика и зверобоя, корней и древесины барбариса, свежей коры крушины. Насыщенный желтый оттенок подарят листья березы и куркума, а отвар полыни обеспечит нежную

соломенную окраску. Оранжевый окрас – семена подорожника и ягоды облепихи.

Коричневый краситель дает сухая кора крушины, дуба, коренья конского щавеля, побеги золотарника. Отвар луковой шелухи позволяет получить красивые красно-коричневые и бронзовые оттенки.

Глубокий синий и нежно-голубой оттенки можно получить окрашиванием плодами ежевики, соцветиями ивана-да-марьи и лугового шалфея. Фиолетовые тона разной насыщенности достижимы с использованием лепестков василька и лилового ириса, краснокочанной капусты, коры кизила и ягод черники.

Зеленые краски – нежно-пастельный зеленый краситель можно получить из листьев шпината, бузины, корня щавеля и артишоков.

Красивый травяной оттенок дают стебли болотного хвоща, помидора и пижмы.

В пастельные кремовые и бежевые тона окрашивают кофе и чай различной концентрации.

Розовый натуральный краситель в различных оттенках получается из плодов клубники и малины, коры пихты. Красный пигмент выделяют молодые ветви крушины, цветы дикого мака, спелые ягоды бузины, корни марены красильной.[3]

Марена (крапп) — краситель, который содержится в корнях травянистого растения марены (*Rubia tinctorum*) — мы его поместили на заглавном фото. Растение известно с глубокой древности во всех частях света, в основном, хорошо себя чувствует в Средиземноморье и причерноморье. Грекам и римлянам марена была известна под названием *Erythrodamus* и *Vorientia*. С середины XVIII века марена была широко распространена во Франции, огромные плантации ее имелись в Голландии, Баварии, Бельгии, на Кавказе. Для крашения используются только корни марены, которые необходимо собрать, промыть, нарезать и высушить. О марене мы расскажем поподробнее немного ниже, а пока расскажем еще о нескольких красильных растениях и насекомых.

Кошениль окрашивает шерсть и шелк по алюминиевой, оловянной, цинковой протравам, образуя яркие, удивительно красивые красные цвета, достаточно прочные к стирке и свету (уступающие, однако, по прочности окраске мареной). [4] Цвет получается сказочный, похожий на фуксию, малиновые оттенки, винно-красный и другие яркие тона с уклоном в малиновый, они более холодные по цвету чем те, которые получают от марены. До сих пор кармин применяется в качестве акварельной краски, а также как пищевой и парфюмерный краситель.

Сафлор содержит два красителя желтый (непрочный) и красный. Для повышения содержания красного красителя (картамина), лепестки часто опускали в соленую воду, куда переходил желтый краситель. Красный краситель сафлора (картамин) окрашивает хлопок и шелк в прекрасный розовый цвет с очень характерным золотистым отблеском *rose carthame*. Окраска малопрочная к свету, но подкупает своей исключительной красотой. В Европе сафлор начали

применять лишь в середине XVII века, на Востоке он был известен издревне. В России растения сафлора культивировали в значительных количествах до конца XIX века в Саратовской, Астраханской, Таврической губерниях и на Кавказе.[5]

Красный сандал — краситель (сантамин), содержащийся в древесине сандалового дерева *Pherocarpus santalinus*, родина которого Африка, Ост-Индия, Цейлон. Сантамин нерастворим в воде, поэтому его экстрагировали из измельченной древесины щелочным раствором, а затем осаждали кислотами.

Сандал применяли для окрашивания хлопка в коричневый цвет (по хромовой протраве), в синевато-красный цвет (по глиноземной и оловянной протраве). Шерсть окрашивали сандалом непосредственно, однако обычно и в этом случае краситель закрепляли по хромовой протраве.

Фернамбук — бразильское дерево или цезальпиния (*Cacsalpinia*), относящееся к семейству Fabaceae и произрастающее в Америке и Ост-Индии. В продаже имелось несколько сортов фернамбука, отличающихся местом произрастания и оттенком даваемого цвета. Красящий бесцветный пигмент дерева — бразилеин — экстрагировали водой из размельченных древесных стружек, а затем экстракты под действием кислорода окрашивались в красный цвет, так как бразилеин окислялся в окрашенный бразилеин. Прежде перед крашением измельченной стружке давали претерпеть ферментативный процесс, в результате чего окраска всегда была более яркой и интенсивной. Для крашения шерсти (реже шелка) применяли соли алюминия, олова и хромовой кислоты, а еще чаще их смесь, и при этом получали довольно яркие оттенки красного цвета.

Крашение вели в кислой среде.

Подмаренник — растение, которое иногда используется в качестве замены марены. Мареной окрашивали шелк, шерсть, лен, хлопок. Окрашивание хлопка в кумачовый цвет проводили с помощью масляной протравы. Для этой цели сначала применяли оливковое (турнантовое) масло, способное давать хорошие эмульсии.



Рисунок – 2. Мареной окрашивали шелк, шерсть, лен, хлопок. Основные аспекты влияния натуральных красителей:

Цвет и эстетика: Обеспечивают уникальные, мягкие и естественные цвета, которые не всегда можно получить химическим путем.

Безопасность и экологичность: В отличие от синтетических, эти красители нетоксичны, гипоаллергенны и не загрязняют окружающую среду.

Текстура и качество: Шерсть сохраняет свою структуру, лен становится мягче, а шелк приобретает особый благородный блеск.

Особенности ухода: Окрашенные натуральными красителями ткани требуют деликатного ухода (стирка в холодной воде с мягкими средствами), чтобы сохранить яркость цвета.

Применение натуральных красителей, таких как хрен или другие растительные экстракты, позволяет создавать экологически чистый текстиль с уникальными художественными свойствами.



Рисунок - 3. Натуральные красители.

Использованная литература

1. Кузнецова А.О., Скобова Н.В. Экокрашение - современный подход к народным традициям // Материалы докладов 55-й международной научно-технической конференции преподавателей и студентов. В двух томах. Витебск, 2022. С. 318-321.
2. Васильев В.В. Химическая технология текстильных материалов: учебное пособие. Иваново: ИГТУ, 2005. — 124 с.
3. Калиндеева Е.М. КРАШЕНИЕ ТКАНЕЙ // Старт в науке. 2019. № 3-1
4. Кричевский, Г. Е. Химическая технология текстильных материалов : учебник для студ. хим. вузов / Г. Е. Кричевский. – Москва : Высшая школа, 2001. –.
5. Основы химической технологии волокнистых материалов / Т. Д. Балашова [и др.]. – Москва : ООО «Совьяж Бево», 2006. – 363 с.

ОЭЖ: 372,878

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ӘН ЖАЗУ: МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ШЕКТЕУЛЕРІ

Магистр, аға оқытушы Жаксылыкова Г.А.

Э.ғ.к., аға оқытушы Жанабаева Ж.

Аға оқытушы Тилепова А.У.

Орталық Азия Инновациялық университеті Шымкент, Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается роль технологий искусственного интеллекта (ИИ) в музыкальной индустрии, включая их использование в процессе написания

песен. Анализируются творческие возможности инструментов на основе ИИ, их эффективность и преимущества. Кроме того, научно оцениваются ограничения, такие как авторское право, творческая аутентичность и этические вопросы. Результаты исследования показывают, что влияние ИИ на музыкальную индустрию является сложным и многогранным.

Summary: This article examines the role of artificial intelligence (AI) technologies in the music industry, including their use in songwriting. It analyzes the creative potential of AI-based tools, their effectiveness, and their benefits. Furthermore, limitations such as copyright, creative authenticity, and ethical issues are scientifically assessed. The results of the study demonstrate that AI's impact on the music industry is complex and multifaceted.

Соңғы онжылдықта жасанды интеллект технологиялары қарқынды дамып, адам қызметінің көптеген салаларына ене бастады. Соның ішінде музыка индустриясы да ерекше өзгерістерге ұшырауда. Бұрын тек адам композиторлар мен ақындарға тән болған ән жазу үдерісі енді алгоритмдер арқылы да жүзеге асырылуда.

Жасанды интеллект көмегімен ән жазу — бұл үлкен деректерді (big data) талдау арқылы жаңа әуендер мен мәтіндер құрастыру процесі. Бұл технология тек эксперименттік деңгейде ғана емес, коммерциялық өнімдер жасауда да кеңінен қолданылып келеді.

Осы мақалада ЖИ арқылы ән жазудың мүмкіндіктері мен шектеулеріне жан-жақты талдау жасалады.

Жасанды интеллект және музыка: теориялық негіздер Жасанды интеллект - бұл компьютерлік жүйелердің адам интеллектісіне тән функцияларды (үйрену, ойлау, шешім қабылдау) орындау қабілеті. Музыка саласында ЖИ көбінесе келесі технологияларға негізделеді:

- Машиналық оқыту (Machine Learning)
- Терең оқыту (Deep Learning)
- Нейрондық желілер (Neural Networks)
- Табиғи тілдерді өңдеу (NLP)

Музыканың формализациясы (сандық модельдеу) ЖИ музыкамен жұмыс істеу үшін оны математикалық түрде сипаттайды. Музыка келесі элементтерге бөлінеді:

- **Мелодия** (ноталар тізбегі)
- **Ритм** (уақыт құрылымы)
- **Гармония** (аккордтар)
- **Тембр** (дыбыс бояуы)

Бұл элементтер сандық форматқа (MIDI, аудио сигнал) айналады.

Мұнда маңызды ұғым: *Digital Signal Processing* — дыбысты цифрлық түрде талдау мен өңдеу.

Жасанды интеллект пен музыка қиылысатын сала — технология мен шығармашылықтың ерекше тоғысы. Төменде осы бағыттың **теориялық негіздерін** түсінікті әрі жүйелі түрде қарастырайық:

Ықтималдық модельдері Музыка — белгілі бір заңдылықтарға бағынатын құрылым. ЖИ осы заңдылықтарды:

- ықтималдық арқылы

- қайталанатын үлгілер арқылы үйренеді

Мысалы:

- келесі нотаның ықтималдығын болжау
- белгілі бір жанрдағы аккорд прогрессиясын анықтау

Негізгі әдістер:

- Markov Chains
- n-грам модельдері

Машиналық оқыту (Machine Learning) ЖИ үлкен көлемдегі музыканы талдап, заңдылықтарды өзі үйренеді. Негізгі бағыт:

- Machine Learning

Қолданылуы:

- стильді тану
- композиция жасау
- жанр классификациясы

Терең оқыту (Deep Learning) Күрделі музыкалық құрылымды түсіну үшін нейрондық желілер қолданылады. Негізгі ұғым:

- Deep Learning

Әдістер:

- RNN (реттік деректер үшін)
- LSTM (ұзақ тәуелділіктерді сақтау)
- Transformer модельдері

Бұл модельдер:

- ұзын мелодиялар жасай алады
- ән құрылымын сақтайды

Генеративті модельдер Музыка жасау — генерация процесі. Маңызды концепциялар:

- Generative Adversarial Network
- Variational Autoencoder

Олар:

- жаңа әуендер шығарады
- стильді имитациялайды
- бұрын болмаған комбинациялар жасайды

Музыкалық теориямен байланыс ЖИ тек деректерге емес, классикалық теорияға да сүйенеді:

- тональдік жүйе
- аккорд прогрессиялары
- форма (куплет-қайырма)

Мысалы:

- до мажор гаммасы
- I–V–vi–IV прогрессиясы

Когнитивтік және эстетикалық аспектілер Музыка — тек математика емес, эмоция да. ЖИ үшін қиын сұрақтар:

- “әдемі әуен” деген не?
- эмоцияны қалай модельдеу керек?

Бұл бағыт:

- нейроэстетика
- тыңдаушы қабылдауы

Шектеулер мен ашық мәселелер

- Шынайы эмоцияны толық жеткізе алмау
- Контекст пен мәдениетті түсінудің қиындығы
- Авторлық құқық мәселелері

Жасанды интеллект музыкада:

- математикалық модельдерге
- ықтималдыққа
- нейрондық желілерге сүйенеді

Бірақ ең маңыздысы — ол адам шығармашылығын толық алмастырмайды, тек кеңейтеді.

Музыкада ЖИ алгоритмдері үлкен көлемдегі музыкалық деректерді (нота, ырғақ, мәтін) талдап, жаңа композициялар жасайды. Бұл процесте үлгілерді тану (pattern recognition) маңызды рөл атқарады.

ЖИ арқылы ән жазудың мүмкіндіктері

Шығармашылық үдерісті жеделдету

ЖИ бірнеше секунд ішінде әуен немесе мәтін нұсқаларын ұсына алады. Бұл композиторлар мен продюсерлер үшін уақыт үнемдеудің тиімді жолы.

Шексіз вариациялар жасау

Алгоритмдер бір стильде мындаған түрлі нұсқаларды генерациялай алады. Бұл әсіресе поп-музыка, фондық музыка және киноиндустрия үшін маңызды.

Жаңашыл стильдер қалыптастыру

ЖИ әртүрлі музыкалық жанрларды біріктіріп, бұрын болмаған стильдерді жасауға мүмкіндік береді. Бұл музыкалық эксперименттерге жол ашады.

Қолжетімділік

Музыкалық білімі жоқ адамдар да ЖИ көмегімен ән жаза алады. Бұл шығармашылықты демократияландыруға ықпал етеді.

Коммерциялық тиімділік

Музыка өндірісінің құны төмендейді. ЖИ арқылы фондық музыка, жарнамаға арналған әуендер тез әрі арзан жасалады.

ЖИ (жасанды интеллект) арқылы ән жазу соңғы жылдары өте қарқынды дамып, музыканттар мен әуесқойларға үлкен мүмкіндіктер ашты. Төменде негізгі бағыттары мен мүмкіндіктерін қарапайым тілмен түсіндірейін:

Ән мәтінін (лирика) жазу ЖИ құралдары:

- тақырыпқа сай мәтін құрастырады
- белгілі бір стильде (махаббат, рэп, поп, философиялық т.б.) жазады
- рифма мен құрылымды автоматты түрде сақтайды

Мысалы, сен тек “махаббат туралы қазақша ән” деп жазсаң, ЖИ толық мәтін жасап бере алады.

Әуен (мелодия) жасау Кейбір ЖИ платформалар:

- аккордтар прогрессиясын құрастырады
- мелодия ойлап табады

- түрлі жанрда (поп, хип-хоп, классика) музыка генерациялайды
- Мысалы, AIVA немесе Soundraw сияқты құралдар.

Дауыс генерациясы (вокал) ЖИ:

- адамның дауысына ұқсас вокал жасай алады
- түрлі тілде немесе стильде ән айтқыза алады
- тіпті белгілі әншілерге ұқсас тембр береді

Мысалы, Voicify AI.

Толық әнді автоматты жасау Кейбір жүйелер:

- мәтін + әуен + вокалды біріктіріп
- толық дайын трек береді

Мысалы:

- Boomy
- Suno AI

Музыканы өңдеу және жақсарту ЖИ көмегімен:

- дыбыс сапасын жақсарту
- автоматты миксинг және мастеринг
- шуды жою

Артықшылықтары

- Уақытты үнемдейді
- Музыка білімі болмаса да қолдануға болады
- Шексіз идея береді
- Жылдам эксперимент жасауға мүмкіндік

Шектеулері

- Шығармашылықтың “адамдық сезімі” кейде жетіспеуі мүмкін
- Авторлық құқық мәселелері болуы мүмкін
- Кейде қайталанатын немесе стандартты нәтижелер береді

Жасанды интеллекттің ән жазудағы шектеулері

Шынайы эмоцияның жетіспеушілігі ЖИ адам сияқты эмоцияны сезіне алмайды. Сондықтан оның жазған әндері кейде «жансыз» немесе механикалық болып көрінуі мүмкін.

Авторлық құқық мәселелері ЖИ оқыту барысында бұрынғы әндерді пайдаланады. Бұл келесі сұрақтарды тудырады:

- Автор кім?
- Алгоритм жасаған компания ма, әлде қолданушы ма?
- Плагиат қаупі бар ма?

Бұл мәселелер әлі толық заңдық реттелмеген.

Шығармашылық шектеушілік ЖИ жаңа нәрсе ойлап тапқандай көрінгенімен, ол тек бұрынғы деректерді қайта өңдейді. Яғни, оның шығармашылығы шынайы емес, статистикалық сипатта.

Этикалық мәселелер

- Белгілі әншілердің дауысын имитациялау
- Қайтыс болған орындаушылардың «жаңа» әндерін жасау
- Музыка индустриясындағы жұмыс орындарының қысқаруы

Бұл факторлар қоғамда пікірталас туғызуда.

Тәуелділік қаупі

Композиторлар ЖИ-ге тым тәуелді болып, өздерінің шығармашылық қабілетін жоғалтуы мүмкін.

ЖИ және адам шығармашылығы: салыстырмалы талдау

Критерий	Адам	Жасанды интеллект
Эмоция	Жоғары	Төмен
Жылдамдық	Орташа	Өте жоғары
Бірегейлік	Жоғары	Шартты
Шығын	Жоғары	Төмен
Икемділік	Жоғары	Бағдарламаланған

Бұл кестеден көрінгендей, ЖИ мен адам бірін-бірі толықтыратын құралдар ретінде қарастырылуы тиіс.

Болашақ перспективалар ЖИ технологиялары одан әрі дамыған сайын, музыка индустриясында келесі өзгерістер болуы мүмкін:

- Адам мен ЖИ бірлескен шығармашылық (co-creation) кең таралады
- Жеке тыңдарманға бейімделген музыка (personalized music) пайда

болады

- Авторлық құқықтың жаңа модельдері қалыптасады
- Виртуалды әншілердің танымалдығы артады

Сонымен қатар, ЖИ музыкалық білім беруде де маңызды құралға айналуы ықтимал.

Жасанды интеллект арқылы ән жазу — қазіргі заманғы технологиялық революцияның маңызды бағыттарының бірі. Ол шығармашылық үдерісті жеңілдетіп, жаңа мүмкіндіктер ашады. Алайда, оның шектеулері мен тәуекелдерін ескеру қажет.

ЖИ адамды толық алмастыра алмайды, бірақ оның шығармашылық мүмкіндіктерін кеңейтетін қуатты құрал ретінде қызмет етеді. Сондықтан болашақта музыка саласында адам мен жасанды интеллекттің үйлесімді ынтымақтастығы негізгі бағыт болады.

Жасанды интеллект арқылы ән жазу — қазіргі заманғы технологиялық революцияның маңызды бағыттарының бірі, себебі ол шығармашылық үдерістің табиғатын түбегейлі өзгертіп, музыканы өндіру, тарату және қабылдау тәсілдеріне жаңа серпін беруде. Бұрын тек кәсіби композиторлар мен ақындардың шеберлігіне тәуелді болған ән жазу процесі бүгінде алгоритмдер мен нейрондық желілердің көмегімен автоматтандырылып, кең аудитория үшін қолжетімді бола түсті.

Бұл құбылыс тек техникалық жетістік қана емес, сонымен қатар мәдени және әлеуметтік трансформацияның көрінісі болып табылады. Жасанды интеллект үлкен көлемдегі музыкалық деректерді талдап, белгілі бір стильдер мен жанрлардың ерекшеліктерін үйрену арқылы жаңа әуендер мен мәтіндер құрастыра алады. Нәтижесінде, шығармашылық үдеріс жылдамдап, музыкалық контент өндірісі бұрын-соңды болмаған қарқынға ие болды.

Сонымен қатар, бұл бағыт инновациялық мүмкіндіктермен қатар бірқатар күрделі мәселелерді де алға тартады. Атап айтқанда, авторлық құқық, шығармашылықтың шынайылығы, адам мен машина арасындағы рөлдердің өзгеруі сияқты сұрақтар ғылыми және кәсіби ортада қызу талқылануда. Осы тұрғыдан алғанда, жасанды интеллект арқылы ән жазу тек технологиялық жетістік емес, сонымен бірге қазіргі қоғамның шығармашылық, құқықтық және этикалық шекараларын қайта қарауға мәжбүр ететін маңызды феномен болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Goodfellow, I., Bengio, Y., Courville, A. *Deep Learning*. MIT Press, 2016.
2. Briot, J.-P., Hadjeres, G., Pachet, F. *Deep Learning Techniques for Music Generation*. Springer, 2020.
3. McCormack, J., et al. "Autonomy, Authenticity, Authorship and Intention in Computer Generated Art." 2019.
4. Herremans, D., Chuan, C.-H., Chew, E. "A Functional Taxonomy of Music Generation Systems." *ACM Computing Surveys*, 2017.
5. ҚР Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы заңы.
6. Open AI және басқа ЖИ платформаларының ресми құжаттамалары.

УДК 37.013:377:658

ЕҢБЕККЕ БАУЛУ ПӘНІНДЕ СТАРТАП МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жунисова Н.А. магистр - аға оқытушы
Орталық Азия инновациялық Университеті
Шымкент қ. Қазақстан

Резюме В данной статье рассматриваются вопросы формирования стартап-культуры у обучающихся в рамках предмета трудового обучения. Раскрываются педагогические условия развития предпринимательского мышления, креативности и практических навыков через проектную деятельность. Особое внимание уделяется интеграции современных образовательных технологий, развитию инновационного мышления и подготовке учащихся к реальной профессиональной деятельности. Обосновывается значимость стартап-подхода как эффективного инструмента формирования конкурентоспособной личности.

Ключевые слова: трудовое обучение, стартап, предпринимательство, креативность, проектное обучение, инновации.

Summary This article discusses the formation of startup culture among students within the framework of labor education. It highlights pedagogical conditions for developing entrepreneurial thinking, creativity, and practical skills through project-based learning. Special attention is given to the integration of modern educational technologies, the development of innovative thinking, and preparing students for real professional activities. The importance of the startup approach as an effective tool for forming a competitive personality is substantiated.

Keywords: labor education, startup, entrepreneurship, creativity, project-based learning, innovation.

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесінің алдында тұрған негізгі міндеттердің бірі – бәсекеге қабілетті, креативті, өз бетінше шешім қабылдай

алатын тұлғаны қалыптастыру[1]. Осы тұрғыда еңбекке баулу пәнінің рөлі ерекше. Бұл пән тек практикалық дағдыларды қалыптастырып қана қоймай, сонымен қатар оқушылардың кәсіпкерлік ойлауын дамытуға мүмкіндік береді.

Стартап мәдениеті – бұл жаңа идеяларды жүзеге асыруға бағытталған инновациялық ойлау жүйесі. Оны білім беру үдерісіне енгізу оқушылардың шығармашылық әлеуетін ашып, оларды болашақ кәсіби қызметке дайындайды. Сондықтан еңбекке баулу пәнінде стартап мәдениетін қалыптастыру өзекті мәселелердің бірі болып табылады[2].

1. Стартап мәдениетінің мәні мен маңызы

Стартап мәдениеті – бұл инновациялық идеяларды генерациялау, оларды жүзеге асыру және нарыққа шығару үдерісін қамтитын кешенді ұғым. Ол келесі компоненттерден тұрады:

Креативті ойлау – жаңа идеялар ұсыну, дәстүрлі емес шешімдер табу және қалыптасқан көзқарастан тыс ойлай алу қабілеті. Еңбекке баулу пәнінде бұл құзырет ерекше мәнге ие, себебі оқушылар нақты өнім әзірлеу барысында өз қиялын іске асырады [3].

Креативті ойлау тек идея ұсынумен шектелмейді, ол:

- мәселені әртүрлі қырынан қарастыруды;
- балама шешімдер табуды;
- идеяларды жетілдіруді қамтиды.

Стартап мәдениетінде креативтілік инновацияның негізі болып табылады[7]. Оқушылар өз жобаларында ерекше дизайн, жаңа функция немесе тың тәсіл ұсыну арқылы нарықта бәсекеге қабілетті өнім жасауға үйренеді. Бұл құзырет оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттырып, олардың өзін-өзі танытуына мүмкіндік береді.

Тәуекелге бару қабілеті – белгісіздік жағдайында шешім қабылдай алу және мүмкін болатын сәтсіздіктерден қорықпай әрекет ету. Стартап мәдениетінің басты ерекшеліктерінің бірі – тәуекелмен жұмыс жасау[8].

Еңбекке баулу пәнінде оқушылар жаңа өнім әзірлеу барысында түрлі технологияларды сынақтан өткізіп, өз идеяларының тиімділігін тексереді:

- қателесу ықтималдығына тап болады;
- түрлі материалдар мен технологияларды сынақтан өткізеді;
- өз идеяларының тиімділігін тексереді.

Осы үдеріс арқылы оқушылар жауапкершілік пен шешім қабылдау қабілеттерін дамытады, тәуекелді бағалауды, оны басқаруды және үйренеді. Бұл қасиет болашақ кәсіпкер үшін аса маңызды, себебі кез келген бизнес бастама белгісіздікпен байланысты. Тәуекелге бару қабілеті оқушыларды батыл, шешімді және икемді тұлға ретінде қалыптастырады[12].

Командада жұмыс істеу – ортақ мақсатқа жету үшін басқа адамдармен тиімді қарым-қатынас орнатып, бірлесе әрекет ету қабілеті. Стартап жобалар көбінесе топпен орындалатындықтан, бұл құзырет ерекше маңызды[10].

Еңбекке баулу сабақтарында топтық жұмыс арқылы оқушылар:

- міндеттерді бөлісуді;
- бір-бірінің пікірін тыңдауды;

- ортақ шешім қабылдауды;
- жауапкершілікті бөлісуді үйренеді.

Командалық жұмыс әлеуметтік дағдыларды дамытып қана қоймай, жобаның сапасын арттырады. Әрбір қатысушының идеясы мен үлесі ескеріліп, нәтижесінде неғұрлым тиімді әрі жан-жақты шешім қабылданады. Бұл құзырет болашақ кәсіби ортада табысты жұмыс істеудің негізі болып табылады[5].

Мәселені шешу дағдылары – туындаған қиындықтарды анықтау, талдау және тиімді шешім табу қабілеті. Стартап мәдениетінде кез келген жоба белгілі бір мәселені шешуге бағытталады [14].

Еңбекке баулу пәнінде оқушылар:

- мәселені анықтайды;
- оның себептерін талдайды;
- шешу жолдарын ұсынады;
- ең тиімді нұсқаны таңдайды.

Бұл үдеріс оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытады. Сонымен қатар олар өз шешімдерінің нәтижесін бағалап, қажет болған жағдайда түзетулер енгізуді үйренеді. Мәселені шешу дағдылары өмірдің барлық саласында қажет әмбебап құзырет болып табылады[6].

Кәсіпкерлік сауаттылық – бизнес жүргізудің негізгі қағидаларын түсіну, экономикалық ойлау және қаржылық шешім қабылдай алу қабілеті. Стартап мәдениетінің өзегі осы құзыретпен тікелей байланысты[9].

Еңбекке баулу пәнінде кәсіпкерлік сауаттылықты қалыптастыру арқылы оқушылар:

- бизнес-жоспар құруды;
- шығын мен табысты есептеуді;
- нарықты талдауды;
- өнімді жарнамалауды үйренеді.

Бұл білімдер оқушыларға өз идеясын нақты жобаға, ал жобаны табысты кәсіпке айналдыруға мүмкіндік береді. Кәсіпкерлік сауаттылық тұлғаның экономикалық дербестігін арттырып, оны еңбек нарығында бәсекеге қабілетті етеді. Аталған құзыреттердің барлығы өзара тығыз байланысты және бірін-бірі толықтырады. Еңбекке баулу пәнінде стартап мәдениетін қалыптастыру осы дағдыларды кешенді түрде дамыту арқылы жүзеге асады. Нәтижесінде оқушылар тек білім алып қана қоймай, оны өмірде тиімді қолдана алатын, шығармашыл әрі кәсіпкер тұлға ретінде қалыптасады[2].

Білім беру жүйесінде стартап мәдениетін қалыптастыру оқушылардың тек теориялық білімін емес, сонымен қатар өмірлік дағдыларын дамытуға бағытталған.

2. Еңбекке баулу пәнінің мүмкіндіктері

Еңбекке баулу пәні стартап мәдениетін қалыптастыру үшін қолайлы орта болып табылады, себебі:

- оқушылар нақты өнім әзірлейді
- шығармашылық жобалар орындайды
- материалдармен және құралдармен жұмыс істейді

- нәтижеге бағытталған әрекет жасайды

Бұл пәнде оқушылар өз идеяларын прототипке айналдырып, оны жетілдіру мүмкіндігіне ие болады.

3. Стартап мәдениетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары

Стартап мәдениетін тиімді қалыптастыру үшін келесі педагогикалық шарттар маңызды: *Жобалық оқыту технологиясын қолдану*

Оқушылар белгілі бір мәселені шешуге бағытталған жобалар әзірлейді. Бұл олардың зерттеу, талдау және жоспарлау дағдыларын дамытады.

Пәнаралық интеграция. Кәсіпкерлік, экономика, информатика пәндерімен байланыс орнату арқылы кешенді білім қалыптасады.

4. Цифрлық технологияларды пайдалану

3D модельдеу, графикалық бағдарламалар, онлайн платформалар арқылы оқушылар өз жобаларын визуализациялайды.

Практикалық бағыттылық. Жобалар нақты өмірде қолдануға бағытталуы тиіс.

5. Стартап жобаларды ұйымдастыру кезеңдері

Еңбекке баулу пәнінде стартап жобаларды келесі кезеңдер арқылы ұйымдастыруға болады:

1. *Идея генерациясы* – мәселені анықтау, идея ұсыну
2. *Жоспарлау* – мақсат, міндеттер, ресурстарды анықтау
3. *Өнім әзірлеу* – прототип жасау
4. *Тестілеу* – өнімді тексеру
5. *Презентация* – жобаны қорғау

Бұл кезеңдер оқушылардың толық циклді ойлау қабілетін қалыптастырады.

6. Кәсіпкерлік дағдыларды дамыту

Стартап мәдениеті арқылы оқушыларда:

- бизнес-жоспар құру
- нарықты талдау
- өзін-өзі таныстыру (презентация)
- қаржылық сауаттылық сияқты маңызды дағдылар қалыптасады.

Қорытынды

Еңбекке баулу пәнінде стартап мәдениетін қалыптастыру – заманауи білім берудің маңызды бағыттарының бірі. Бұл тәсіл оқушылардың шығармашылық, кәсіпкерлік және зерттеушілік қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Стартапқа негізделген оқыту арқылы білім алушылар болашақта бәсекеге қабілетті, икемді және жаңашыл тұлға ретінде қалыптасады. Осыған байланысты еңбекке баулу пәнін оқытуда стартап мәдениетін жүйелі түрде енгізу – педагогтердің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Астана, 2023.
2. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру. – Астана, 2017.
3. Құнанбаева С.С. Қазіргі білім берудегі инновациялық технологиялар. – Алматы: Қазақ университеті, 2019.
4. Жүсіпбекова А.А. Кәсіптік білім беру педагогикасы. – Алматы, 2020.
5. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2018.

6. Дьюи Дж. Демократия и образование. – М.: Педагогика, 2000.
7. Ries E. The Lean Startup. – New York: Crown Business, 2011.
8. Blank S., Dorf B. The Startup Owner's Manual. – California: K&S Ranch, 2012.
9. OECD. Entrepreneurship Education in Schools. – Paris, 2019.
10. European Commission. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. – Brussels, 2016.
11. Қараев Ж.А. Деңгейлеп оқыту технологиясы. – Алматы, 2017.
12. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 2018.
13. Республика Қазақстан Білім және ғылым министрлігі. Орта білім берудің мемлекеттік стандарты. – Астана, 2022.
14. Kuratko D.F. Entrepreneurship: Theory, Process, Practice. – Boston: Cengage Learning, 2020.

УДК 37.013:377:658

ИНТЕГРАЦИЯ ТРУДОВОГО ОБУЧЕНИЯ И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Жунисова Н.А. магистр - старший преподаватель
Центрально-Азиатский Инновационный Университет
г.Шымкент Казахстан

Түйін Бұл мақалада еңбекке баулу мен кәсіпкерлік білімнің интеграциясының педагогикалық негіздері қарастырылады. Авторлар оқушылардың шығармашылық, практикалық және кәсіпкерлік дағдыларын қалыптастырудағы пәнаралық байланыстың маңызын талдайды. Сонымен қатар, жобалық оқыту, стартап мәдениеті және цифрлық технологиялар негізінде білім беру үдерісін жетілдіру жолдары ұсынылады. Зерттеу нәтижелері интеграцияланған оқытудың тиімділігін көрсетеді.

Түйін сөздер: еңбекке баулу, кәсіпкерлік білім, интеграция, стартап, жобалық оқыту, инновация.

Summary This article examines the pedagogical foundations of integrating labor education and entrepreneurship education. The authors analyze the importance of interdisciplinary connections in developing students' creative, practical, and entrepreneurial skills. The paper also proposes ways to improve the educational process through project-based learning, startup culture, and digital technologies. The results demonstrate the effectiveness of integrated learning approaches.

Keywords: labor education, entrepreneurship education, integration, startup, project-based learning, innovation.

В современных условиях развития образования особое значение приобретает интеграция различных учебных дисциплин. В частности, объединение трудового обучения и предпринимательского образования способствует формированию у обучающихся практических навыков и экономического мышления. Государственная политика в области образования Республики Казахстан направлена на всестороннее развитие личности [1].

Трудовое обучение формирует у учащихся практические умения и навыки, тогда как предпринимательское образование развивает экономическое мышление и инициативность [6]. Их интеграция позволяет подготовить обучающихся к реальной профессиональной деятельности [2].

1. Педагогическая сущность интеграции

Интеграция в образовании представляет собой объединение различных областей знаний с целью формирования целостной картины мира у обучающихся. Она способствует повышению практической направленности обучения и развитию функциональной грамотности [3].

Интеграция трудового обучения и предпринимательского образования позволяет:

- применять теоретические знания на практике;
- создавать реальные продукты;
- адаптировать их к условиям рынка.

2. Взаимосвязь трудового обучения и предпринимательства

Трудовое обучение направлено на развитие:

- технических навыков;
- творческих способностей;
- культуры труда.

В то же время предпринимательское образование формирует:

- навыки ведения бизнеса;
- финансовую грамотность;
- понимание рыночных процессов [9].

Их сочетание способствует формированию конкурентоспособной личности.

Эффективным инструментом такой интеграции является стартап-подход [7].

3. Методы интегрированного обучения

Проектное обучение. Проектное обучение представляет собой педагогическую технологию, направленную на самостоятельную деятельность обучающихся по решению практико-ориентированных задач[11]. В рамках данного подхода учащиеся не только усваивают теоретические знания, но и применяют их в процессе создания конкретного продукта или проекта[4].

Основная особенность проектного обучения заключается в его практической направленности. Учащиеся проходят полный цикл деятельности: от постановки проблемы до получения конечного результата. Это включает:

- определение цели и задач проекта;
- поиск и анализ информации;
- разработку идеи;
- реализацию проекта;
- презентацию и защиту результата.

В условиях интеграции трудового обучения и предпринимательства проектное обучение позволяет соединить технические навыки с элементами бизнеса. Например, обучающиеся могут не только изготовить изделие, но и рассчитать его себестоимость, определить целевую аудиторию и предложить способы продвижения.

Таким образом, проектное обучение способствует развитию исследовательских, аналитических и коммуникативных навыков, а также формирует ответственность за конечный результат [5].

Стартап-проекты являются современной формой организации учебной деятельности, ориентированной на разработку и реализацию инновационных идей. В отличие от традиционных проектов, стартап предполагает не только создание продукта, но и его адаптацию к рыночным условиям.

Работа над стартап-проектом включает следующие этапы:

- генерация идеи и выявление проблемы;
- анализ рынка и потребностей потребителей;
- разработка прототипа продукта;
- тестирование и доработка;
- презентация проекта (питчинг).

Особое внимание уделяется развитию предпринимательского мышления. Обучающиеся учатся оценивать риски, принимать решения в условиях неопределенности и нести ответственность за результат.

В рамках трудового обучения стартап-проекты могут быть связаны с созданием изделий декоративно-прикладного искусства, дизайнерских продуктов или технологических решений. При этом важным элементом является расчет экономической эффективности проекта.

Стартап-подход способствует формированию инициативности, креативности и готовности к инновационной деятельности [8].

Использование цифровых технологий. Цифровые технологии играют ключевую роль в современном образовательном процессе, особенно в условиях интеграции различных дисциплин. Их применение позволяет значительно расширить возможности обучения и повысить его эффективность.

В трудовом обучении и предпринимательском образовании используются:

- графические редакторы (CorelDRAW, Photoshop);
- программы 3D-моделирования;
- онлайн-платформы для разработки и презентации проектов;
- цифровые инструменты для расчётов и анализа данных.

Использование цифровых технологий позволяет обучающимся:

- визуализировать свои идеи;
- создавать цифровые прототипы продуктов;
- проводить виртуальное тестирование;
- оформлять проекты на профессиональном уровне.

Кроме того, цифровая среда способствует развитию информационной грамотности и навыков работы с современными инструментами, что является важным требованием рынка труда.

Интеграция цифровых технологий в учебный процесс делает обучение более интерактивным, наглядным и ориентированным на практику.

Применение графических программ и 3D-моделирования повышает качество проектов [12].

4. Эффективность интеграции

Интеграция трудового обучения и предпринимательства обеспечивает:

- повышение учебной мотивации;
- развитие креативного и критического мышления;

- формирование практических навыков;
- развитие предпринимательской активности [10].

Данный подход способствует успешной адаптации обучающихся к современному рынку труда.

5. Пути реализации интеграции

Для эффективной реализации интеграции необходимо:

- обновление образовательных программ;
- внедрение междисциплинарных занятий;
- организация производственной практики;
- сотрудничество с представителями бизнеса.

Защита проектов способствует развитию коммуникативных навыков обучающихся [14].

Заключение Интеграция трудового обучения и предпринимательского образования представляет собой современный и перспективный подход к развитию личности обучающихся. В ходе исследования показано, что объединение практико-ориентированных навыков трудового обучения с элементами предпринимательского образования способствует формированию у учащихся комплексных компетенций, необходимых для успешной профессиональной деятельности в условиях современного рынка труда [1, 7, 9]. Использование проектного обучения позволяет учащимся пройти полный цикл работы над реальными задачами: от генерации идеи до её реализации и презентации конечного продукта. [5].

Стартап-проекты как элемент учебного процесса способствуют развитию предпринимательского мышления, навыков управления рисками, способности принимать решения в условиях неопределенности и проявлять инициативу. Обучающиеся учатся не только создавать инновационные продукты, но и оценивать их рыночную ценность, продумывать стратегию продвижения и эффективно взаимодействовать в команде [7, 8].

Особое значение имеет использование цифровых технологий, которые позволяют визуализировать идеи, создавать прототипы, моделировать процессы и проводить тестирование. Применение цифровых инструментов формирует у учащихся информационную грамотность и навыки работы с современными средствами, что повышает их профессиональную конкурентоспособность [12]. Интеграция трудового обучения и предпринимательского образования является важным направлением модернизации системы образования. Она обеспечивает комплексное развитие личности, формирование практических и предпринимательских навыков.

В результате обучающиеся приобретают способность не только усваивать знания, но и эффективно применять их в реальной жизни. Это делает их конкурентоспособными и готовыми к профессиональной деятельности.

Список литературы

1. Закон Республики Казахстан «Об образовании». – Астана, 2023.
2. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. – 2017.
3. Кунанбаева С.С. Современные образовательные технологии. – Алматы, 2019.

4. Жусипбекова А.А. Педагогика профессионального образования. – Алматы, 2020.
5. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии. – М., 2018.
6. Дьюи Дж. Демократия и образование. – М., 2000.
7. Ries E. The Lean Startup. – 2011.
8. Blank S. The Startup Owner's Manual. – 2012.
9. OECD. Entrepreneurship Education. – 2019.
10. European Commission. EntreComp Framework. – 2016.
11. Караев Ж.А. Педагогические технологии. – Алматы, 2017.
12. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М., 2018.
13. МОН РК. Государственный стандарт образования. – 2022.
14. Kuratko D.F. Entrepreneurship. – 2020.

ОӘЖ 37.036:745/749

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Иляев С.Г.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются пути развития творческих способностей учащихся на уроках художественного труда. Акцент сделан на важности использования различных методов и подходов для стимулирования креативности учеников в процессе создания художественных и декоративных изделий. Описаны эффективные способы организации работы, включая индивидуальные и коллективные проекты, использование традиционных и современных технологий, а также развитие эстетического восприятия и моторики.

The article explores ways to develop the creative abilities of students in art and craft classes. The emphasis is placed on the importance of using various methods and approaches to stimulate students' creativity in the process of creating artistic and decorative items. Effective ways of organizing work are described, including individual and group projects, the use of traditional and modern technologies, as well as the development of aesthetic perception and motor skills.

Қазіргі білім беру жүйесінде оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту басты басымдықтардың бірі болып табылады. Себебі заманауи қоғам тек дайын білімді игеретін емес, оны өмірде тиімді қолдана алатын, жаңашыл ойлайтын, креативті тұлғаларды талап етеді. Осы тұрғыда көркем еңбек пәні ерекше орын алады, өйткені бұл пән оқушылардың шығармашылық әлеуетін ашуға тікелей ықпал етеді.

Көркем еңбек сабағында оқушылар тек белгілі бір дағдыларды меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар өз қиялын жүзеге асырып, жаңа идеялар ұсына алады. Бұл олардың тұлғалық дамуына, өзін-өзі тануына және шығармашылық белсенділігінің артуына ықпал етеді [1].

Көркем еңбек пәні оқушылардың жан-жақты дамуына ықпал ететін кешенді пән болып табылады. Ол еңбекке баулумен қатар, эстетикалық тәрбие, ұлттық құндылықтарды дәріптеу, шығармашылық ойлауды дамыту міндеттерін қатар жүзеге асырады.

Бұл пәннің ерекшелігі – оқыту процесінің практикалық бағыттылығы. Оқушылар нақты бұйымдар жасап, олардың құрылымын, композициясын,

көркемдік ерекшеліктерін түсінеді. Осындай практикалық әрекет барысында олардың ойлау қабілеті, қиялы және қол моторикасы дамиды.

Сонымен қатар, көркем еңбек сабағы оқушыларды ұқыптылыққа, төзімділікке, еңбексүйгіштікке тәрбиелейді. Әрбір дайындалған бұйым – оқушы еңбегінің нәтижесі, оның шығармашылық жетістігінің көрсеткіші.

Шығармашылық қабілеттерді дамытудың әдіс-тәсілдері. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін мұғалім түрлі әдістер мен тәсілдерді жүйелі түрде қолдануы қажет. Солардың ішінде тиімділері төмендегідей:

1. Еркін шығармашылық тапсырмалар. Оқушыларға белгілі бір шектеулерсіз, өз қиялына сүйене отырып жұмыс жасауға мүмкіндік беру маңызды. Бұл олардың дербестігін арттырады және өзіндік стиль қалыптастыруға ықпал етеді [2].

2. Жобалық әдіс. Жобалық жұмыстар оқушылардың зерттеу дағдыларын дамытады. Олар белгілі бір тақырыпты таңдап, оны жан-жақты зерттеп, өз идеясын нақты өнім ретінде ұсынады.

3. Проблемалық оқыту. Оқушыларға белгілі бір мәселе беріліп, оны шығармашылық жолмен шешу ұсынылады. Бұл тәсіл олардың логикалық ойлауын және креативтілігін дамытады.

4. Топтық және ұжымдық жұмыс. Топтық жұмыстар барысында оқушылар бір-бірімен пікір алмасып, ортақ шешім қабылдауға үйренеді. Бұл олардың коммуникативтік қабілеттерін де дамытады.

5. Инновациялық технологияларды қолдану. Қазіргі таңда цифрлық технологияларды қолдану арқылы оқушылардың қызығушылығын арттыруға болады. Мысалы, графикалық редакторлар, 3D модельдеу элементтері, онлайн платформалар шығармашылық процесті жандандырады [3].

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытудағы тапсырмалар жүйесі

Шығармашылық қабілеттерді дамыту үшін тапсырмалар жүйелі және біртіндеп күрделенетін болуы тиіс.

Бастауыш сыныптарда:

- қарапайым аппликациялар
- табиғи материалдармен жұмыс
- бояу және мүсіндеу

Орта буында:

- сәндік-қолданбалы бұйымдар жасау
- композиция құру
- түрлі техникаларды біріктіру

Жоғары сыныптарда:

- күрделі жобалар
- авторлық жұмыстар
- дизайн элементтерін қолдану

Осындай кезеңдік жұмыс жүйесі оқушылардың шығармашылық қабілеттерін біртіндеп дамытуға мүмкіндік береді [4].

Эстетикалық тәрбие және оның маңызы. Көркем еңбек сабағында эстетикалық тәрбие ерекше орын алады. Оқушылар әсемдікті сезінуді, түстерді үйлестіруді, композиция құруды үйренеді. Бұл олардың көркемдік талғамын қалыптастырады. Эстетикалық тәрбие тек өнер сабағында ғана емес, оқушының жалпы мәдени деңгейінің өсуіне әсер етеді. Ол қоршаған ортаны әсем қабылдауға, табиғатты қорғауға, ұлттық мәдениетті құрметтеуге тәрбиелейді.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуда мұғалімнің рөлі ерекше. Мұғалім тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар бағыт беруші, ұйымдастырушы және шабыттандырушы болуы тиіс.

Ол:

- оқушылардың жеке ерекшеліктерін ескеруі керек;
- әр оқушыға қолдау көрсетуі тиіс;
- шығармашылық еркіндік беруі қажет;
- оқушылардың жетістіктерін мадақтап отыруы керек.

Мұғалімнің кәсіби шеберлігі мен шығармашылығы оқушылардың даму деңгейіне тікелей әсер етеді.

Қазіргі білім беру жағдайындағы ерекшеліктер. Жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында көркем еңбек пәні жаңа талаптарға сай оқытылуда. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын, сыни ойлауын, шығармашылық қабілеттерін дамыту басты назарда [5].

Қорыта айтқанда, көркем еңбек сабағында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту – білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі. Бұл процесс жүйелі ұйымдастырылған әдіс-тәсілдер арқылы жүзеге асуы тиіс.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту олардың тұлғалық қалыптасуына, өзін-өзі дамытуына, болашақта табысты болуына ықпал етеді. Сондықтан мұғалімдер бұл бағытта үнемі ізденіс жасап, заманауи әдістерді тиімді қолдануы қажет [6].

Көркем еңбек пәні арқылы оқушылар тек қолөнер дағдыларын меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар өмірге қажетті маңызды қабілеттерді игереді. Бұл пән олардың шығармашылық әлеуетін ашуға үлкен мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Алдамұратов, Ә. Қ. (2020). Қазақ тілінде оқытудың әдістемесі. Алматы: Білім.
2. Тұрғынбаев, Т. (2018). Көркем еңбек сабағында шығармашылық дамытудың жолдары. Астана: Жаңа уақыт.
3. Жұмабаева, А. (2019). Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытудағы инновациялық әдістер. Шымкент: Мирас университеті.
4. Мусина, Н. Ә. (2021). Өнер білімінде әдіс-тәсілдер мен технологиялар. Алматы: Ғылым.
5. Қазақ тіліндегі шығармашылық даму мен оқыту әдістемесі (2022). Қазақстан Республикасының білім министрлігі.
6. Лұқпанова, С. Ж. (2017). Бастауыш мектептегі көркем еңбек сабағын оқыту әдістемесі. Астана: Айша.

STEAM БІЛІМ БЕРУ ШЕҢБЕРІНДЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТАР АРҚЫЛЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ЖОБАЛАУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТИІМДІ ӘДІСТЕР

Куланова Ф.Н., Пошаев Д.К., Байтуреев Д. Ш.
Назарбаев Зияткерлік мектебі, Шымкент қ., Қазақстан

В статье также приводятся доказательства того, что искусство является важной частью науки, и рассматриваются типы опыта, которые объединение STEAM и искусства может сделать интересными для учащихся, которым не нравятся естественные науки и математика. Создание практических проектов в процессе обучения и проведение экспериментов на занятиях по изобразительному искусству помогают учащимся развивать творческий потенциал и учат их решать проблемы. Научная новизна - Рассмотрены теоретико-методологические взаимосвязи и эффективность формирования проектно-исследовательских умений школьников посредством системы STEAM-образования.

Қазіргі таңда мектеп оқушыларына арналған STEAM білім беру жүйесі болашақта қажет болатын дағдыларды меңгеруге және мамандық таңдауда дұрыс бағыт алуға ықпал етеді. Мектептегі STEAM білім беру жүйесін оқытудың бірнеше маңызды қыры бар. Ол ХХІ ғасыр дағдыларын: сыни ойлауды, туындаған мәселені шешу, кез - келген жағдаятта логикалық дұрыс шешім қабылдау, жаңалыққа жаны құмар болуды, коммуникативтілікті және командалық рухты қалыптастыруға және нығайтуға мүмкіндік береді.

Ал, білім массасы күннен күнге өзгеріп те, артып та отырады. Демек, адамдардың өмір сүруіне қажетті білімдерді меңгермесе болмайтын мөлшерін таңдап алу оңайға соқпайды.

Осы тұрғыдан карағанда, білім түрінде мүмкіндігі барынша көп көлемдегі ақпараттарды алға тартатын, жинақталынған білімдер жүйесін түзетін *ғылыми білімдер* жүйесі қажет болады [1].

Бұл, мектеп қыбырғасынан оқушының зерттеушілік дағдыларын қалыптастырудың өте маңызды екенін алға тартады. Мектеп жасынан білім алушыларды ақпаратты табуға, талдау мен қажеттілігіне қарай оларды жүйелеуге дағдыландыру қажеттілігі орын алады. Ол, мағлұматтар базасынан ақпараттар алу, «*білімді бөліп алу*» әрекеті негізінде жүзеге асады.

Оқытуда әрекеттік бағытты басшылыққа алатын білім берудің практикалық бағдарын күшейтудің әдістері, формалары мен тәсілдері, білім алушылардың кезкелген мәселеге ғылыми тұрғыдан келуге және осыған қатысты ғылыми-зерттеу әрекеттерін іске асыруға дағдыландыруы, жаңартылған оқыту мазмұнында ғылыми-зерттеу іс-әрекетері негіздерін оқыту мазмұнын анықтау арқылы жүзеге асырылады [2].

Зерттеушілік әрекет ұғымы ғылыми еңбектерде жиі қарастырылатын категориялардың бірі болып табылады. Сонымен қатар, «зерттеушілік дағды» (research skills) термині де ғылыми-әдістемелік әдебиеттерде кеңінен қолданыс табады. Зерттеушілік дағдыны тереңірек зерттеген ғалымдардың пайымдауынша, зерттеу жүргізу үдерісі білім алушының талдау, қорыту

қабілеттерін жетілдіріп, ақпаратты дәл әрі сенімді дереккөздерден іздеу және іріктеу білігін қалыптастырады [3].

Ал, оқу жоспарындағы базалық оқу пәндері бойынша оқыту үдерісі білім алушылардың функциональдық сауаттылығы мен құзырлығына бағыттала отырып, олардың өмірлік іс-әрекеттеріндегі мәселелерді өзбеттерінше шеше алатын мүмкіндіктерді қамтамасыз ететін оқыту формалары мен әдістері арқылы шешімін табатын болса, онда білім алушылардың арнаулы бейімділігі мен қызығушылығын, танымдық қабілетін арттыратына көз жеткіземіз.

Ғылыми іс-әрекет пен шығармашылық әрекет білім алушылардың тұлғалық және танымдық дамуына кешенді ықпал етеді. Зерттеушілік үдеріс олардың дербес ізденіс жүргізу, сенімді дереккөздерден ақпарат жинау, гипотеза құру және алынған нәтижелерді интерпретациялау білігін қалыптастырады. Шығармашылық әрекет стандарттан тыс ойлау, жаңа идеялар ұсыну және оларды іске асыру қабілеттерін дамыта отырып, білім алушылардың креативті әлеуетін ашады.

Білім алушының шығармашылық әрекетінің нәтижесі модель (техниканың, бұйымның т.с.с) жасау болып табылады. Өйткені мұнда шығармашылық және инженерлік дағдыларды дамыту үшін жоба жасау процесі жүретін болады. Мұндай әдістер көбіне STEAM білім беру жүйесі аясында қолданылады және олардың басты мақсаты – белгілі бір идеяны жүзеге асыру.

Жобалау барысында ең негізгі талаптардың бірі – модель мен түпнұсқаны ажырата білу. Модель жасау кезінде түпнұсқаны негізге алу маңызды болғанымен, оны толық көшіріп жасау құпталмайды. Жобаның моделін қандай форматта орындау керектігін Білім алушының өзі таңдауы – оның шығармашылық еркіндігін қамтамасыз етеді. Бұл жерде Білім алушының дауысы мен таңдауының ескерілгені айқын байқалады [4].

Мектеп жасындағы балдарға өте ерте жастан, яғни мектепке дейінгі білім мекемелерінде аталған қасиеттерді дамыту үшін, STEAM білім беру тәсілін балабақшадан бастап жүргізу керектігі де айтылып келеді. Мұнда топтардағы балалар үш жаста болса, олар ашық сұрақтар қоюды, ұсыныстар мен болжамдар жасауға үйреніп, дағдыланатын болады [5].

Жоба жасау барысында математика мен өнердің өзара тығыз байланысын айқындауға бағытталған зерттеу жұмысының нәтижелерін сипаттауды қарастырдық.

Зерттеу нәтижелерін жан-жақты және салыстырмалы түрде талдау мақсатында жалпы орта мектеп білім алушылары да зерттеу процесіне тартылып, арнайы сауалнамаға қатысты. Бұл қадам зерттеудің валидтілігі мен сенімділігін арттыруға бағытталды. Сауалнама жүргізу барысында ең алдымен білім алушылардың STEAM білім беру жүйесі туралы бастапқы деңгейдегі хабардарлығы анықталды. Осы мақсатта ашық деңгейдегі сұрақтар ұсынылды. Атап айтқанда, сауалнаманың алғашқы сұрағы «Сіз STEAM ұғымын қаншалықты түсінесіз?» (жауап нұсқалары: төмен дәрежеде, жоғары дәрежеде) түрінде қойылды. Бұл сұрақ білім алушылардың STEAM туралы түсінігін бағалау ғана емес, сонымен қатар жобалық-зерттеушілік дағдыларды

қалыптастыруда аталған жүйені оқу-тәрбие процесіне кіріктірудің тиімділігін айқындауға мүмкіндік берді. Жауаптарды мазмұндық талдау арқылы білім алушылардың теориялық түсінігі мен практикалық дағдыларын дамыту бағытында қандай әдістемелік тәсілдер қолдану қажеттігі айқындалды. Осы тұста, білім алушының сабақ барысында өмірге икемі қалыптасуына мұғалімнің белсенділігіне қарағанда, білім алушының белсенділігі маңызды екендігін айта кеткен жөн. Дәл осы белсенділіктің астарында білім алушының жоба жасау мен зерттеу үдерісін өз бетінше тәуелсіз ұйымдастыруы көзделеді.

Сауалнаманың жауаптарына сәйкес, респонденттердің 68,2% -ы «Жоба жасау барысында математикалық есептеудің қажеті жоқ! -деген жауап берген. Бұл, өнер мен жаратылыстану ғылымдарының және математиканың жеткіліксіз мөлшерде кіріктіріле сабақ жүргізілмегенінен хабар береді.

Келесі, «Өнер сабағында математикамен, биология, информатика және физика пәндерімен кіріктірілген қандай тапсырмаларды орындадыңыз?» сұрағының мақсаты, Білім алушының пәндер арқылы алған алдыңғы білімінің дәрежесін қандай екенін анықтап алу болды.

Сауалнама нәтижелеріне сәйкес, респонденттердің 67,8%-ы сабақ барысында өзге пәндерден алған білімдерін пайдалана отырып, өнім жасай алатындықтарын атап көрсетті. Ал қалған 32,2%-ы (11 оқушы) өнер мен ғылымды өзара байланыстыра алмайтындықтарын жеткізді. Бұл көрсеткіш мектеп оқушылары арасында алған білімдерін өмірлік жағдайларда қолдануға және нақты нәтижелер көрсетуге әлі де сенімсіздік танытатын топтың бар екендігін көрсетеді.

Жалпы алғанда, сауалнама сұрақтарының мақсаты - оқыту процесінде білім алушылардың жобалық-зерттеушілік дағдыларын қалыптастырудың тиімді әдістерін айқындау және олардың тәжірибеде қаншалықты қолданылатынын тексеру болды.

Кесте 1. Білім алушылардың оқыту жүйесі арқылы жобалық - зерттеушілік дағдыларын қалыптастыруға байланысты берген жауаптары

№	Сұрақ	Білім алушылардың жауаптары	
1	Сіз STEAM ұғымын қаншалықты түсінесіз?	62.8% - STEAM ұғымы ол жоба жасау», «Талдау жасау», «Бірнәрсені жобалау», «Білім алушының жобалауды үйренуі»	37.2% - «шыны керек білмеймін», «мағызды деп ойламаймын», «білмеппін», т.б.
2	Жобалық тапсырмалар сіздің келесідей дағдыларыңызды қалыптастыруға көмектеседі ме?	60% - «Мәселені анықтау», «Ақпаратты іздеу және жинақтау», «Ақпаратты талдау», т.б.	40% - «барлығын шығар, айта алмаймын», «өнім жасау шығар», т.б.
3	Жоба жасауда қай пән тарапынан жасалған әдіс сіз үшін тиімді?	«Жаратылыстану бағытындағы пәндер қызық», «биология», «физика», «химия» т.б.	«математика», «алгебра», «информатика», т.б.
4	Өнер сабағында жоба	«Ғаламтордан қараймын», «Басқа пәндерден алған	

орындау барысында туындаған мәселені қалай шешесіз? Жаңа шешімдерді табу жолында қандай әдістерді қолданасыз?	білімімді қолданамын», «сыныптасыммен ақылдасамын немесе ұстазымнан сұраймын» және т.б

Әдістерді қолдану барысында білім алушылардың дербес жұмыс жасау дағдылары қалыптасты. Сонымен бірге, олар жоба әзірлеу кезеңінде бір-бірімен пікір алмасып, өзара байланыс орнатуды, ортақ шешім қабылдауды үйренді. Пікір айту мен тыңдау мәдениеті дамып, оқу процесінде коммуникативтік дағдылар жетілді.

Кері байланыста, сонымен қатар, ғылым мен өнердің кірігуі жаңа дүниелерді ашуға, жасампаздыққа ұмтылуға және қателесуден қорықпауға үйрететіні ерекше айтылды. Жүргізілген зерттеу нәтижесінде STEAM оқыту жүйесі негізінде қолданылған әдістердің тиімділігі сараланып, олардың білім алушылардың белсенділігі мен шығармашылық қабілеттерінің дамуына оң әсер ететіні анықталды.

Қоғамда қалыптасқан көзқарас бойынша өнер немесе көркем еңбек пәндері көбіне табиғатты бейнелеумен ғана шектелетіндей көрінеді. Алайда STEAM негізіндегі кіріктірілген оқыту оқушыларға ғылыми жаңалық ашуға, жаңа дизайндар ойлап табуға, қоғамға пайдалы модельдер әзірлеуге мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, білім алушылардың ғылымға қызығушылығының артуы мен өнер мен ғылымды ұштастыра білу дағдыларының қалыптасуы мұғалімдердің әрбір берген түсіндірмесі мен бағыт-бағдарына тікелей байланысты.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, мектеп білім алушыларының жобалық-зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру – тек оқушы үшін ғана емес, ата-ана мен мұғалім үшін де маңызды. Жобалық-зерттеушілік дағдысы дамыған оқушы қоғамда өз орнын таба алатын, дербес ойлайтын және жауапкершілігі жоғары тұлға болып қалыптасады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Пошаев Д.Қ. Болашақ мұғалімдердің ақпараттық мәдениеті: қалыптастыру теориясы, әдіснамасы және практикасы. Монография. /Д.Қ. Пошаев- Шымкент, 2014 – 186 б.
2. Пошаев Д. Қ., Кемелбекова Г., Адырбекова Г. Бейімдік білім беру- заман талабы. //Бейімдік оқыту: тәжірибе, мәселелері, келешегі. Тараз. ТМПИ 2006 –Б.55-596 - Республикалық ғылыми-педагогикалық конференция еңбектері.
3. Алдамбергенова Г.Т., Шынтаева Р.Ж. Білім алушылардың зерттеушілік құзыреттілігінің даму үдерісі //Вестник Казахского национального женского педагогического университета. – 2019. – №. 4. – С. 184-190. -
4. Алипина К.Б., Китапбаева А.А. Білім алушылардың ғылыми-зерттеу құзыреттілігінің қалыптастыру // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2023. – № 4 (130). – Б.344–360. <https://doi.org/10.47526/2023-4/2664-0686.28> “Formation of scientific-research competence among students / А. К. В. Alipina, А. А. Kitapbaeva, 2023” <https://www.bohrium.com/paper-details/>

ОТ «САМОУЧКИ» ДО ПРОФИ: КАК ВЫСТРОИТЬ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ ПАРИКМАХЕРА В ШЫМКЕНТЕ

Преподаватель специальных дисциплин Медовщикова Е.Ю.

Колледж «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада Шымкент қаласының сұлулық индустриясындағы өзекті мәселелер мен шаштараз өнері мамандарын даярлаудың сапалы жолдары қарастырылады. Автор аймақтағы бәсекелестіктің жоғары болуына қарамастан, іргелі білімі бар шеберлердің тапшылығына назар аударады.

Негізгі бағыттар:

1. Өңірлік ерекшелік: Шымкенттің ыстық климаты мен судың кермектігін ескере отырып, шашты күту мен трихологиялық білімнің маңыздылығы негізделген.

2. Технологиялық тәсіл: Азиялық шаш құрылымымен (қанық пигментпен) жұмыс істеудің және колористика химиясын меңгерудің ерекшеліктері сипатталған.

3. «Той-сервис» мәдениеті: Ұлттық нақыштағы шаш үлгілері мен олардың төзімділігін қамтамасыз ететін «форма архитектурасы» пәнінің қажеттілігі көрсетілген.

4. Оқыту әдістемесі: Мақалада «Теория — Лаборатория — Практика» тізбегі арқылы кәсіби маман қалыптастырудың кезеңдері ұсынылады.

Мақаланың мақсаты — «өз бетінше үйренуші» деңгейінен ғылыми негізделген академиялық білім жүйесіне көшу арқылы өңірдегі қызмет көрсету сапасын арттыру және кәсіби стандарттарды нығайту.

Summary: This article explores the development of professional hairdressing education in Shymkent, a city characterized by a highly competitive beauty market but a significant shortage of masters with fundamental training. The author argues that moving away from "self-taught" methods based on social media tutorials toward a rigorous academic system is essential for the industry's evolution.

Key focus areas include:

Regional Specifics and Climate Adaptation: Addressing the challenges of Shymkent's extreme climate (up to +45°C) and hard water. The author emphasizes the need for trichology in the curriculum to protect the hair's lipid layer from UV damage and mineral deposits.

Advanced Color Chemistry: Specialized techniques for working with the dense pheomelanin found in Asian hair types (levels III and IV), focusing on the science of oxidation and neutralization to achieve clean results without compromising hair health.

"Toy-Service" Architecture: In a city famous for large-scale celebrations, the author proposes a shift from memorizing styles to understanding "Form Architecture"—the laws of statics and dynamics—ensuring hairstyles remain durable for 10–12 hours under national jewelry and local weather conditions.

The Educational Chain: A systematic "Theory – Lab – Practice" approach, incorporating sanitary standards, psychology, and mannequin-based geometric cutting before transitioning to supervised clinical practice.

The Shymkent Hospitality Model: Integrating ethics and psychological training to transform standard service into authentic hospitality, tailored to the high expectations and family-oriented culture of the region.

The article concludes that fundamental education empowers masters with creative freedom and ensures client safety, ultimately raising the professional prestige and sustainable growth of the beauty sector in Southern Kazakhstan.

Современный рынок бьюти-услуг Шымкента развивается стремительно и внешне демонстрирует изобилие предложений. Однако за этим ростом

скрывается структурная проблема: значительная часть мастеров не обладает фундаментальной подготовкой. В результате индустрия оказывается в состоянии, где техника опережает понимание. Мастер умеет выполнять действия, но не всегда способен объяснить, почему он выбирает тот или иной продукт, как поведёт себя пигмент или каким будет результат через несколько недель. В условиях южного климата, где на волосы одновременно воздействуют высокая температура, интенсивное ультрафиолетовое излучение и минерализованная вода, такая неопределенность перестает быть просто профессиональным недостатком и превращается в фактор риска для здоровья клиента.

Научные данные подтверждают, что этот риск не является теоретическим. Исследования в области косметической химии показывают, что ультрафиолетовое излучение - один из ключевых факторов разрушения волоса. Под действием УФ-лучей происходит деградация белков, прежде всего кератина, а также разрушение пигмента и образование свободных радикалов, которые повреждают структуру волоса на молекулярном уровне. Более того, современные исследования фиксируют количественные изменения: после УФ-воздействия снижается прочность волоса, а в экспериментальных условиях без защитных компонентов падение прочностных характеристик может достигать примерно 14% . Это означает, что ошибка мастера в диагностике или подборе ухода в южном регионе усиливается не линейно, а экспоненциально - климат становится «множителем повреждения».

Истоки проблемы во многом связаны с укоренившейся моделью обучения. В Шымкенте традиционно сильна ремесленная передача знаний -через наблюдение, повторение и копирование действий мастера. Эта модель эффективна для быстрой адаптации в профессии, однако она формирует зависимость от визуального шаблона и практически не развивает аналитическое мышление. Ученик запоминает движения, но не понимает их логики. В результате он оказывается не готов к ситуациям, выходящим за рамки привычного сценария: сложное окрашивание после бытовых красителей, поврежденная структура волоса или влияние внешней среды.

Переход к академической системе подготовки предполагает принципиально иной тип мышления, в котором каждое действие опирается на знания из трихология, колористика и химии материалов. Это означает, что мастер начинает работать не как исполнитель, а как специалист, способный диагностировать, прогнозировать и управлять результатом. Одним из эффективных инструментов такого перехода становится практика письменного обоснования действий. Когда студент перед процедурой фиксирует исходные параметры - уровень глубины тона, историю окрашивания, состояние волоса - и объясняет выбор оксида или формы стрижки, он фактически переводит интуитивную деятельность в осознанный расчет. Со временем эта процедура перестает быть формальностью и формирует устойчивую профессиональную логику.

Особую роль в подготовке играет учет региональной специфики. Шымкент - это не нейтральная среда, а агрессивный климатический фактор, который напрямую влияет на состояние волос. Высокие температуры ускоряют испарение влаги и разрушение липидного слоя, ультрафиолет запускает процессы фотодеструкции, а жесткая вода способствует накоплению металлов в структуре волоса. Без понимания этих процессов даже технически правильно выполненная процедура может дать нестабильный результат. Поэтому обучение должно включать не только базовые знания, но и навыки адаптации. Например, перед окрашиванием становится критически важным использование хелатирующих средств, способных удалить металлические примеси. Без этого этапа реакция красителя может оказаться непредсказуемой, что особенно заметно на светлых оттенках.

Колористика в южном регионе также требует более глубокого подхода. Природная база волос здесь чаще всего представлена темными уровнями с высоким содержанием феомеланин, что определяет интенсивный теплый фон осветления. Игнорирование этого фактора приводит к типичной проблеме: мастер пытается получить холодный оттенок, не учитывая, какой пигмент проявится в процессе. В академической модели обучения ключевым становится не сам рецепт окрашивания, а понимание логики нейтрализации. Практика обязательной тест-пряди в этом контексте перестает быть рекомендацией и превращается в профессиональный стандарт. Она позволяет оценить не только остаточный пигмент, но и физическое состояние волоса, что особенно важно при наличии бытовых красителей, таких как хна или басма, способных давать нестабильные реакции.

Отдельного внимания заслуживает работа с прическами для торжественных мероприятий, которые занимают значительную часть рынка услуг в Шымкенте. Здесь мастер сталкивается с задачей не только эстетики, но и инженерии. Прическа должна сохранять форму в течение многих часов, выдерживать движение, температуру и дополнительный вес украшений. Это требует понимания принципов распределения нагрузки и построения каркаса. Когда студент начинает воспринимать прическу как конструкцию с центром тяжести и точками опоры, его подход к работе качественно меняется. Он перестает «собирать форму» и начинает ее проектировать.

Методически формирование профессионала возможно только при интеграции теории и практики. Научные исследования в косметической химии подтверждают, что повреждение волоса носит накопительный характер: ежедневное воздействие факторов среды, даже слабых, со временем приводит к значительным структурным изменениям. Это напрямую коррелирует с образовательным процессом: если студент не понимает базовых принципов, он будет систематически воспроизводить ошибки, усиливая их эффект.

Методически такой уровень подготовки достигается только через последовательную систему, в которой теория, практика на манекенах и работа с реальными клиентами образуют единую цепочку. Теоретические знания без практики остаются абстрактными, а практика без теории — неконтролируемой.

Именно их сочетание формирует профессионала, способного действовать в условиях неопределенности. Важным элементом становится и работа с кейсами, когда студенту предлагается не готовый алгоритм, а задача с переменными параметрами - климат, состояние волос, длительность мероприятия. Это развивает способность принимать решения, а не воспроизводить шаблоны.

Не менее значимой частью подготовки является психология взаимодействия с клиентом. В культурном контексте Шымкента услуга всегда выходит за рамки технического процесса и превращается в форму гостеприимства. Клиент ожидает не только результат, но и отношение. Поэтому мастер должен сочетать профессиональную уверенность с гибкостью в общении. Умение слушать, корректно управлять ожиданиями и сохранять границы становится таким же важным навыком, как и техника выполнения процедуры. Особенно это проявляется в стрессовых ситуациях, например перед торжественными событиями, где эмоциональное напряжение клиента может быть высоким.

В этом контексте психология сервиса также приобретает новое значение. Клиент в Шымкенте ожидает не только результат, но и уверенность мастера. А уверенность сегодня - это не харизма, а аргументированное знание. Когда специалист может объяснить, почему тот или иной оттенок не будет устойчивым в условиях жары или почему необходимо предварительное очищение волос от металлов, уровень доверия клиента возрастает. Профессионал превращается из исполнителя в эксперта.

Таким образом, развитие бьюти-индустрии Шымкента напрямую связано с переходом от ремесленной модели к академической. Этот переход не означает отказ от практики - напротив, он усиливает ее, дополняя научным пониманием процессов. В результате мастер получает не только инструменты для работы, но и способность к самостоятельному мышлению. Именно это позволяет обеспечить предсказуемость результата, безопасность для клиента и устойчивое развитие всей отрасли.

Список использованной литературы

1. Скакун В.А. Организация и методика профессионального обучения
Скакун В. А. Организация и методика профессионального обучения. — М.: Форум, 2013. — 336 с.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования
Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования. — М.: Академия, 2009. — 384 с.
3. Панина Н.В. Парикмахерское искусство
Панина Н. В., Котова И. В. Парикмахерское искусство. — М.: Академия, 2018.
4. Миллер В. Библия парикмахера колориста
Миллер В. Библия парикмахера-колориста. — М.: Бомбора, 2020.
5. Роббинс К. Химия и физика человеческого волоса
Роббинс К. Химия и физика человеческого волоса. — М.: Профессия, 2012.

ЭВОЛЮЦИЯ ДИЗАЙНЕРСКОГО МЫШЛЕНИЯ В XXI ВЕКЕ

Муратбай А.Т., Юсупова А.С.
Университет Мирас, город Шымкент, Казахстан

Мақалада ХХІ ғасырдағы дизайнерлік ойлаудың эволюциясы цифрлық трансформация, жаһандану, жасанды интеллекттің дамуы және қоғамдық құндылықтардың өзгеруі жағдайында қарастырылады. Индустриялық жобалау парадигмасынан жүйелік, гуманистік және пәнаралық тәсілге көшу кезеңдері талданады. Сонымен қатар дизайнердің кәсіби рөлінің өзгеруі, әлеуметтік және экологиялық жауапкершіліктің артуы, цифрлық технологиялардың енгізілуі және дизайн мен көркем еңбек саласындағы мамандарды даярлау жүйесінің жаңаруы кеңінен сипатталады.

The article examines the evolution of design thinking in the 21st century within the context of digital transformation, globalization, the development of artificial intelligence, and changes in societal values. It analyzes the transition from the industrial design paradigm to systemic, humanistic, and interdisciplinary approaches. In addition, the paper extensively describes the transformation of the designer's professional role, the growing social and environmental responsibility, the integration of digital technologies, and the modernization of the training system for specialists in design and art education.

ХХІ век стал эпохой стремительных преобразований, которые кардинально изменили способы производства, коммуникации, восприятия информации и взаимодействия человека с окружающей средой. Глобализация усилила культурные обмены, цифровые технологии стерли географические границы, а искусственный интеллект начал активно внедряться в профессиональные сферы. В этих условиях дизайн перестал быть исключительно художественно-проектной деятельностью и превратился в стратегический инструмент формирования новых социальных и технологических реалий.

Эволюция дизайнерского мышления в ХХІ веке представляет собой сложный и многослойный процесс. Если в ХХ столетии основной акцент делался на форме, композиции и функциональности объекта, то современный дизайн ориентирован на системное мышление, анализ контекста, устойчивое развитие и создание комплексного пользовательского опыта. Дизайнер становится не просто автором визуального образа, а исследователем, стратегом, медиатором между технологиями и обществом.

Переосмысление роли дизайна связано с наследием модернистских школ, среди которых особое место занимает Баухаус. Эта школа заложила основы синтеза искусства, ремесла и техники, сформировав представление о дизайне как о рациональной и функциональной деятельности. Однако ХХІ век потребовал выхода за рамки функционализма и перехода к более гибкой, гуманистической и инновационной модели мышления [1].

От модернистской парадигмы к системному мышлению. Исторически дизайнерское мышление развивалось в тесной связи с промышленным производством. В индустриальную эпоху главной задачей было создание

стандартизированных, удобных и эстетически выверенных объектов массового потребления. Функционализм определял приоритеты формы и конструкции, а эстетика подчинялась принципу целесообразности.

Однако в XXI веке произошел качественный сдвиг. Объектом проектирования стали не только материальные предметы, но и процессы, сервисы, цифровые платформы, городские экосистемы. Дизайнер начал работать с нематериальными структурами — интерфейсами, сценариями взаимодействия, информационными потоками.

Такой переход обусловил формирование системного мышления. Современный проект рассматривается не как изолированный продукт, а как часть более широкой экосистемы, включающей социальные, культурные, технологические и экономические факторы. Дизайнер анализирует взаимосвязи между элементами, прогнозирует последствия внедрения решений, учитывает долгосрочные эффекты.

Системность предполагает междисциплинарность. Дизайнер XXI века должен понимать основы психологии восприятия, маркетинга, социологии, экологии, программирования и управления проектами. Это расширяет границы профессиональной компетентности и требует постоянного саморазвития [2].

Цифровая трансформация и новая визуальность. Одним из ключевых факторов эволюции дизайнерского мышления стала цифровизация. Интернет, мобильные устройства, виртуальная и дополненная реальность изменили характер коммуникации и восприятия информации.

Если ранее дизайнер работал преимущественно с печатными и физическими носителями, то сегодня значительная часть проектов реализуется в цифровой среде. Интерфейсы приложений, веб-дизайн, цифровая айдентика, интерактивные среды — все это требует нового подхода к композиции и структуре.

Цифровая среда динамична и интерактивна. Пользователь не просто воспринимает визуальный образ, а активно взаимодействует с ним. Это приводит к формированию UX- и UI-дизайна как самостоятельных направлений. Дизайнер должен учитывать поведение пользователя, его эмоциональную реакцию, удобство навигации и доступность контента.

В этом контексте особую роль сыграли компании, разрабатывающие профессиональные инструменты проектирования, такие как Adobe и Autodesk. Их программные продукты стали платформой для реализации сложных проектов, объединив графический дизайн, 3D-моделирование, анимацию и интерактивные технологии [3].

Цифровая трансформация изменила не только инструментарий, но и саму логику мышления. Проектирование стало итеративным процессом, предполагающим постоянное тестирование, анализ обратной связи и корректировку решений.

Дизайн-мышление как универсальная методология. В начале XXI века широкое распространение получила концепция дизайн-мышления, активно

развиваемая компанией IDEO при поддержке исследовательских инициатив Stanford University.

Дизайн-мышление стало универсальным инструментом решения сложных задач в бизнесе, образовании, государственном управлении и социальной сфере. Его основой является эмпатия — глубокое понимание потребностей человека.

В отличие от традиционного аналитического подхода, дизайн-мышление ориентировано на поиск инновационных решений через прототипирование и эксперимент. Ошибка рассматривается не как неудача, а как этап обучения. Такой подход формирует культуру креативности и гибкости.

Методология дизайн-мышления способствует развитию стратегического видения. Дизайнер становится участником управленческих процессов, влияя на формирование брендов, сервисов и общественных инициатив [4].

Устойчивость и экологическое сознание. Одним из наиболее значимых направлений эволюции дизайнерского мышления стало устойчивое проектирование. Рост экологических проблем и изменение климата требуют пересмотра принципов производства и потребления.

Современный дизайн ориентирован на минимизацию отходов, использование перерабатываемых материалов и продление жизненного цикла продукта. Появляется концепция «круговой экономики», в рамках которой проектирование учитывает возможность повторного использования ресурсов.

Дизайнер несет социальную ответственность за последствия своих решений. Формируя предметную среду, он влияет на поведение человека и его ценностные установки. Таким образом, дизайн становится инструментом экологического просвещения.

Искусственный интеллект и трансформация креативности. В XXI веке активно развивается искусственный интеллект, который интегрируется в процессы проектирования. Генеративный дизайн, автоматизированная верстка, анализ больших данных — все это расширяет возможности специалиста.

Однако внедрение ИИ вызывает и дискуссии о природе творчества. Может ли алгоритм заменить художника? Практика показывает, что ИИ становится инструментом, усиливающим креативность человека, но не подменяющим ее.

Дизайнер XXI века работает в сотрудничестве с технологиями, используя алгоритмы для ускорения процессов и поиска новых форм. В то же время именно человеческая эмпатия и культурная чувствительность определяют уникальность проекта.

Социальная миссия и инклюзивность. Современное дизайнерское мышление невозможно представить без социальной направленности. Проектирование городской среды, образовательных пространств, общественных сервисов требует учета интересов различных групп населения.

Инклюзивный дизайн предполагает создание доступной среды для людей с ограниченными возможностями, пожилых граждан, детей. Это формирует новую культуру ответственности и гуманизма [5].

Дизайнер становится посредником между обществом и технологией, способствуя формированию гармоничной среды обитания.

Образование и подготовка специалистов. Эволюция дизайнерского мышления требует обновления образовательных программ. Подготовка специалистов в области дизайна и художественного труда должна учитывать цифровые технологии, междисциплинарность и развитие критического мышления.

Будущий дизайнер должен овладеть не только художественными навыками, но и аналитическими инструментами, навыками коммуникации и управления проектами. В образовательном процессе возрастает роль проектной деятельности, исследовательской работы и командного взаимодействия.

Особое значение имеет формирование ценностных ориентиров — экологической ответственности, культурной идентичности, социальной эмпатии.

Эволюция дизайнерского мышления в XXI веке отражает глобальные изменения в обществе и технологиях. Дизайн перестал быть исключительно эстетической практикой и стал стратегическим инструментом формирования будущего.

Современный дизайнер — это исследователь, стратег, медиатор и новатор. Его деятельность направлена на создание устойчивых, инклюзивных и технологически интегрированных решений.

Таким образом, дизайнерское мышление в XXI веке становится универсальной компетенцией, объединяющей креативность, аналитическое мышление и социальную ответственность.

Литература:

1. Brown T. Change by Design. — HarperBusiness, 2009.
2. Norman D. The Design of Everyday Things. — Basic Books, 2013.
3. Cross N. Designerly Ways of Knowing. — Springer, 2006.
4. Manzini E. Design, When Everybody Designs. — MIT Press, 2015.
5. Liedtka J. Designing for Growth. — Columbia University Press, 2011.

ОӘЖ 745:7.012

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ДӘСТҮРЛІ ҚОЛӨНЕР ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ СӘНДІК-КОЛДАНБАЛЫ ӨНЕР БҰЙЫМДАРЫНДА ҚАЙТА ЖАҢҒЫРТУ

Муратбай А.Т.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Статья посвящена возрождению традиционных элементов казахского народного искусства в современных декоративно-прикладных произведениях. Рассматриваются способы интеграции традиционных мотивов, орнаментов и техники изготовления казахских художественных изделий в современный дизайн.

The article is dedicated to the revival of traditional elements of Kazakh folk art in modern decorative and applied art objects. It discusses the ways of integrating traditional motifs, patterns, and techniques of creating Kazakh artistic products into contemporary design. Special attention is

given to how modern designers and craftsmen utilize elements of Kazakh folk culture to create fashionable and stylish accessories, clothing, and interior items.

Қазақ халқының қолөнері ежелден ата-бабаларымыздың мәдениетінің ажырамас бөлігі болып келеді. Бұл өнердің тамыры тереңде жатыр, ол ғасырлар бойы ұрпақтан ұрпаққа жалғасып, қазіргі уақытқа дейін өз мәнін жоғалтқан жоқ. Қазақ халқының қолөнері тек тұрмыстық қажеттілікті қанағаттандырумен шектеліп қалған жоқ, сонымен бірге ол халықтың рухани дүниесін, салт-дәстүрін, дүниетанымын көрсететін ерекше өнер түрі ретінде дамыды. Қолөнердің әрбір түрі, мысалы, тері өңдеу, тоқымашылық, зергерлік, ағаш шеберлігі, киім тігу мен кестелеу, қазақ халқының дүниетанымының, әлеуметтік құрылымының, мәдениеті мен тұрмыс-салттарының бейнесі болып табылады.

Қазіргі уақытта ұлттық қолөнердің көптеген элементтері сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарына айналып, олардың қайта жаңғыруына жол ашты. Бұл жаңғыру, әсіресе, ұлттық өнердің терең тамырына негізделген заманауи дизайнерлер мен шеберлердің шығармашылық ізденістері арқылы жүзеге асырылып отыр. Бұрынғы ғасырлардағы қолөнер бұйымдары, қазіргі заманда жоғары технологиялардың көмегімен жаңарып, әлемдік сән индустриясына да өз ықпалын тигізуде. Қазақтың дәстүрлі ою-өрнектері, киім үлгілері мен әшекейлері қазіргі сәнде үлкен сұранысқа ие болып, жаңа өмір сүру жолын табуда [1].

Қазақ қолөнерінің негізгі элементтерінің бірі болып табылатын ою-өрнектер қазіргі сәндік-қолданбалы өнерде ерекше орын алады. Осы ою-өрнектер, олардың құрылымы мен мағынасы, ғасырлар бойы қазақ халқының мәдени кодын сақтап келеді. Әр ою-өрнек белгілі бір символдық мәнге ие, олар адамның дүниетанымын, рухани болмысын көрсетеді. Ою-өрнектердің түрлері мен стильдері әр аймақта әртүрлі болғанымен, олардың басты ұқсастығы — табиғатпен байланыс, рухани мән мен эстетикалық көркемдік. Ою-өрнектердің қолданылуы қазіргі сәнде, әсіресе киімдер мен аксессуарларда, әшекейлерде кеңінен көрініс табуда. Заманауи дизайнерлер бұл ою-өрнектерді жаңа стильде, инновациялық тәсілдермен үйлестіре отырып, оларды әлемдік сән нарығында сұранысқа ие бұйымдарға айналдырды.

Қазақ халқының қолөнеріндегі тағы бір маңызды элемент — киім тігу. Қазақтың ұлттық киімдері, әсіресе, әйелдер мен ерлердің киімдері, өздерінің әсемдігімен, үйлесімділігімен және қолөнердің жоғары деңгейін көрсетуімен ерекшеленеді. Қазақтың ұлттық киімдерінде қолданылатын маталар, әшекейлер мен тоқыма элементтері қазіргі заманғы сәнге де әсерін тигізуде. Дәстүрлі қазақ киімдері, оның ішінде шапан, камзол, тақия, көйлек, түрлі ою-өрнектермен әшекейленген белбеулер, қазіргі заманда сәнді әрі функционалды киімдерге айналып отыр. Бұл киімдер тек ұлттық ерекшеліктерді сақтап қана қоймай, сонымен бірге заманауи дизайнерлік шешімдермен де үйлесім табуда [2].

Қолөнердің бұл элементтері қазіргі сән әлемінде қайта жаңғырып, ұлттық құндылықтарды жоғалтпау үшін үлкен мүмкіндікке ие болды. Қазақстандағы сән дизайнерлері мен қолөнершілері дәстүрлі ою-өрнектер мен ұлттық киімдерді жаңа көзқараспен қарастырып, оларды қазіргі заманғы моданың талаптарына сай

жаңартып отыр. Осылайша, дәстүрлі қолөнер мен сәндік-қолданбалы өнер арасындағы шекара жойылып, екі бағыт та өзара үйлесім тауып отыр.

Қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнеріндегі тағы бір айрықша сала — зергерлік өнер. Қазақ зергерлері жасаған әшекейлер әрдайым ерекше талғампаздықпен, көз тартар әдемілігімен ерекшеленген. Зергерлік бұйымдарда қолданылатын түрлі металдар мен асыл тастар, сондай-ақ олардың қалыптасқан дәстүрлі үлгілері мен оюлары қазіргі заманғы сән бұйымдарына қосылып, жаңа стильдермен біріктірілуде. Қазақтың дәстүрлі зергерлік бұйымдары — сырғалар, алқа, білезіктер, сақиналар, шолпы сияқты әшекейлер қазіргі сәнде жаңа интерпретацияда өмір сүріп, қазақ халқының мәдениетін әлемге танытуда.

Қазақтың қолөнер элементтерін қайта жаңғырту, оларды қазіргі заманғы сәндік-қолданбалы өнерге интеграциялау – бұл тек эстетикалық қана емес, ұлттық мәдениеттің де қайта өрлеуі болып табылады. Бұл үрдіс қазақ халқының дәстүрлерін сақтап қалуға мүмкіндік беріп, сонымен бірге ұлттық өнердің өзекті мәселелерін шешуге жол ашады. Сәнді киімдер мен әшекейлер, ою-өрнектер мен зергерлік бұйымдар қазақ халқының мәдени мұрасының бір бөлігі ретінде әлемдік сән индустриясында өз орнын табуда [3].

Қазіргі заманғы дизайнерлердің шығармашылығында ұлттық қолөнердің элементтерін қайта жаңғырту барысында қолданылатын жаңа технологиялар да маңызды рөл атқарады. Заманауи материалдар мен өндіріс технологиялары арқылы дәстүрлі қолөнер бұйымдарын жасау мен жаңғырту ісі оңайырақ әрі тиімдірек болып келеді. Бұл қолөнердің жаңғыруын қамтамасыз етіп қана қоймай, оның кең ауқымда таралуына да ықпал етеді [4].

Қорыта айтқанда, қазақ халқының дәстүрлі қолөнер элементтерін қазіргі заманғы сәндік-қолданбалы өнер бұйымдарында қайта жаңғырту – бұл ұлттық мәдениетті сақтау мен дамытудағы маңызды қадам. Бұл үрдіс, ең алдымен, ұлттық өнердің көп ғасырлық тарихына құрмет көрсетіп, оның заманауи әлемде өз орнын табуына мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Құрманғали, А. Қ. (2018). Қазақ халқының сәндік-қолданбалы өнері. Алматы: Қазақ университеті.
2. Шалғымбаева, Н. А. (2020). Қазақ қолөнеріндегі ою-өрнектердің мәні. Астана: Мәдениет баспасы.
3. Есімова, А. К. (2017). Дәстүрлі қолөнердің қазіргі сәнге әсері. Шымкент: Тарихи мұра.
4. Жақыпбекова, М. Н. (2019). Қазақтың ұлттық өнері мен заманауи дизайн. Алматы: Жазушы.

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САЛАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР МЕН ЗАМАНАУИ ТӘЖІРИБЕЛЕР

Оразов А.О.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматриваются инновационные методы и современные практики в области художественного труда. В условиях современной системы образования особое внимание уделяется развитию творческих способностей обучающихся, внедрению новых технологий и повышению эффективности учебного процесса. В статье анализируются современные подходы к обучению предмета «Художественный труд», раскрывается роль цифровых технологий, а также особенности организации практической деятельности. Особое внимание уделяется значению инновационных методов в формировании креативного мышления и профессиональных навыков обучающихся.

This article examines innovative methods and modern practices in the field of art and craft education. In the modern educational system, it is important to develop creativity, apply new technologies, and introduce effective teaching methods. The article analyzes innovative approaches in teaching art and craft, the role of digital technologies, and the specifics of practical work. It also highlights the importance of innovative methods in developing students' creativity.

Қазіргі жаһандану дәуірінде білім беру жүйесі үздіксіз өзгерістер мен жаңаруларды талап етеді. Әсіресе көркем еңбек саласы осы өзгерістерге бейімделіп, жаңа мазмұн мен әдістерді қажет етеді. Бұл пән тек қана қол еңбегін үйретумен шектелмей, білім алушылардың шығармашылық ойлауын, эстетикалық талғамын және практикалық дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Сондықтан көркем еңбек пәнін оқытуда инновациялық әдістерді қолдану бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып отыр.

Көркем еңбек пәні білім алушылардың жан-жақты дамуына ықпал ететін маңызды пәндердің бірі болып табылады. Бұл пән арқылы білім алушылар тек материалдармен жұмыс істеуді ғана емес, сонымен қатар өз ойларын көркем түрде жеткізуді, шығармашылық идеяларды жүзеге асыруды үйренеді. Дәстүрлі оқыту әдістері белгілі бір деңгейде тиімді болғанымен, қазіргі заман талаптарына толық жауап бере алмайды. Осыған байланысты инновациялық әдістерді енгізу қажеттілігі туындайды [1].

Инновациялық әдістер – бұл оқыту процесін жаңғыртуға бағытталған жаңа тәсілдер жүйесі. Олар білім алушылардың оқу процесіне белсенді қатысуына, өз бетінше ізденуіне және шығармашылық тұрғыда ойлауына мүмкіндік береді. Осындай әдістердің бірі – жобалық оқыту. Бұл тәсіл білім алушыларға нақты бір мәселені шешу барысында білім алуға мүмкіндік береді. Жобалық жұмыс барысында олар зерттеу жүргізіп, идеялар ұсынып, өз жобаларын тәжірибеде жүзеге асырады. Бұл олардың жауапкершілігін арттырып, практикалық дағдыларын қалыптастырады.

Сонымен қатар дизайн-ойлау әдісі де көркем еңбек саласында кеңінен қолданылып келеді. Бұл әдіс білім алушыларға мәселені терең түсінуге, түрлі шешімдер ұсынуға және ең тиімді нұсқаны таңдауға көмектеседі.

Кесте - 1. Инновациялық әдістердің салыстырмалы талдауы

№	Әдіс	Ерекшелігі	Артықшылығы	Қолдану мысалы
1.	Жобалық оқыту	Практикаға бағытталған	Тәжірибе жинақтайды	Макет жасау
2.	Дизайн-ойлау	Шығармашылық шешім	Идея дамытады	Өнім жобалау
3.	Цифрлық технология	Заманауи құралдар	Қызығушылық арттырады	3D дизайн
4.	Интерактивті әдіс	Қатысымдық	Белсенділік артады	Топтық жұмыс
5.	STEAM	Пәнаралық байланыс	Кең ойлау дамиды	Интеграцияланған сабақ

Дизайн-ойлау процесі барысында олар идеяларды талдап, прототип жасап, нәтижесін бағалайды. Мұндай тәсіл олардың креативті ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Қазіргі уақытта цифрлық технологиялар да көркем еңбек саласына белсенді енгізілуде. Графикалық бағдарламалар, 3D модельдеу, сандық құралдар білім алушылардың шығармашылық мүмкіндіктерін кеңейтеді. Олар өз жобаларын заманауи форматта орындап, визуалды түрде тартымды нәтижелерге қол жеткізе алады. Бұл, өз кезегінде, олардың пәнге деген қызығушылығын арттырады [2].

Интерактивті оқыту әдістері де оқу процесінің тиімділігін арттыруда маңызды рөл атқарады. Топтық жұмыс, пікір алмасу, бірлескен жобалар білім алушылардың коммуникативтік дағдыларын дамытады. Олар өз ойларын еркін жеткізіп, басқалардың пікірін тыңдауға үйренеді. Мұндай ортада шығармашылық белсенділік артып, жаңа идеялар пайда болады.

Көркем еңбек саласында заманауи тәжірибелердің бірі ретінде пәнаралық байланысты атап өтуге болады. Әсіресе STEAM бағыты арқылы ғылым, технология, өнер және математика элементтері біріктіріліп, кешенді білім беріледі. Бұл білім алушылардың дүниетанымын кеңейтіп, түрлі салалар арасындағы байланысты түсінуге көмектеседі.



Сурет-1. Көркем еңбектегі ұлттық ою-өрнектерді жасау барысы

Сонымен қатар қазіргі таңда экологиялық бағыттағы жобалар да өзекті болып отыр. Білім алушылар қайта өңделетін материалдарды пайдаланып, экологиялық таза өнімдер жасауды үйренеді. Бұл олардың табиғатқа деген жауапкершілігін қалыптастырады және тұрақты даму идеяларын түсінуге мүмкіндік береді.

Дегенмен инновациялық әдістерді енгізу белгілі бір қиындықтарды да туындатуы мүмкін. Олардың қатарында материалдық-техникалық базаның жеткіліксіздігі, оқытушылардың жаңа әдістерге бейімделу қажеттілігі және уақыттың шектеулі болуы бар. Алайда бұл қиындықтарға қарамастан, инновациялық әдістердің тиімділігі жоғары болып табылады [3].

Қорытындылай келе, көркем еңбек саласындағы инновациялық әдістер мен заманауи тәжірибелер білім беру сапасын арттырудың маңызды құралы болып табылады. Олар білім алушылардың шығармашылық қабілетін дамытуға, заманауи дағдыларды меңгеруге және өзіндік ойлауын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сондықтан бұл бағыттағы жұмыстарды жүйелі түрде дамыту және білім беру процесіне кеңінен енгізу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Папанек В. Дизайн для реального мира. – М., 2018.
2. Brown T. Design Thinking. – Harvard Business Review, 2008.
3. ҚР Білім және ғылым министрлігі. Білім беру стандарттары. – Астана.

ОӘЖ 378.147:74

5–7 СЫНЫПТАРДА КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҒЫНДА ТАБИҒИ МАТЕРИАЛДАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ӘДІСТЕРІ

Орал Е.Қ.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматриваются методы работы с природными материалами на уроках художественного труда в 5–7 классах. Анализируются пути развития творческих способностей, эстетического вкуса, мелкой моторики и экологической культуры учащихся посредством использования природных материалов. Кроме того, описываются современные педагогические подходы, проектное обучение, межпредметные связи и формы практической работы. Обосновывается, что работа с природными материалами не только развивает воображение учащихся, но и повышает их интерес к труду, а также способствует познанию национальных культурных ценностей.

The article examines methods of working with natural materials in art and craft lessons for grades 5–7. It analyzes ways of developing students' creative abilities, aesthetic taste, fine motor skills, and ecological culture through the use of natural materials. In addition, modern pedagogical approaches, project-based learning, interdisciplinary connections, and forms of practical activities are described. It is substantiated that working with natural materials not only develops students' imagination but also increases their interest in labor activities and contributes to their understanding of national cultural values.

Қазіргі білім беру жүйесінде көркем еңбек пәні оқушылардың эстетикалық талғамын, шығармашылық ойлауын және практикалық дағдыларын

қалыптастыруда маңызды орын алады. 5–7 сынып кезеңі – оқушылардың қиялы белсенді дамып, қол еңбегіне қызығушылығы арта түсетін жас ерекшелік кезеңі. Осы кезеңде табиғи материалдармен жұмыс жасау олардың шығармашылық әлеуетін ашудың тиімді жолы болып табылады.

Табиғи материалдар – бұл табиғаттан алынатын, арнайы өндірістік өңдеусіз немесе минималды өңдеумен қолданылатын материалдар. Оларға жапырақтар, бұтақтар, ағаш қабығы, тастар, құм, қауырсын, дәндер, кептірілген гүлдер және басқа да табиғи элементтер жатады. Мұндай материалдар қолжетімді, экологиялық қауіпсіз және балалардың шығармашылық тәжірибесін байытуға мүмкіндік береді.

Табиғи материалдармен жұмыс жасаудың педагогикалық маңызы. Табиғи материалдарды қолдану бірнеше маңызды педагогикалық міндеттерді шешуге көмектеседі.

Біріншіден, оқушылардың ұсақ моторикасы дамиды. Қию, жапсыру, құрастыру, біріктіру әрекеттері қолдың бұлшық еттерін жетілдіреді және зейінін шоғырландыруға ықпал етеді.

Екіншіден, шығармашылық қиял мен бейнелі ойлау қалыптасады. Өртүрлі пішіндегі жапырақтар мен бұтақтардан жаңа образ жасау – баланың фантазиясын дамытатын процесс.

Үшіншіден, экологиялық тәрбие жүзеге асады. Табиғат материалдарымен жұмыс жасау барысында оқушылар табиғатты қорғау, ресурстарды ұқыпты пайдалану, қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарау дағдыларын меңгереді.

Төртіншіден, ұлттық мәдениетті тану мүмкіндігі артады. Қазақ халқының дәстүрлі қолөнерінде табиғи материалдар кеңінен қолданылған. Оқушылар ұлттық қолөнер элементтерімен танысып, мәдени мұраны бағалауға үйренеді.

5–7 сынып оқушыларының жас ерекшеліктері. Бұл жаста оқушылар нақты әрекет арқылы үйренуді жақсы қабылдайды. Олар үшін практикалық жұмыс, тәжірибе жасау, қолмен ұстап көру маңызды. Сонымен қатар топтық жұмысқа қызығушылығы артып, бірлескен жобалар орындауға дайын болады.

5–7 сыныптарда тапсырмалар күрделене түседі. Егер 5 сыныпта қарапайым аппликация мен композиция жасалса, 6–7 сыныптарда көлемді бұйымдар, шағын мүсіндер, интерьерлік сәндік элементтер жасауға болады [1].

Табиғи материалдармен жұмыс жасау әдістері. Табиғи материалдармен жұмыс жасауда бірнеше тиімді әдістер қолданылады.

Бақылау және талдау әдісі. Сабақ басында мұғалім оқушыларға табиғи материалдарды таныстырып, олардың пішіні, құрылымы, түсі, фактурасы туралы әңгімелейді. Оқушылар материалды зерттеп, оның қандай бұйым жасауға жарамды екенін талдайды.

Көрсету және үлгі арқылы үйрету. Мұғалім дайын үлгіні көрсетіп немесе кезең-кезеңімен орындау тәсілін түсіндіреді. Бұл әдіс жаңа техниканы меңгеруде тиімді.

Жобалық әдіс. Оқушылар белгілі бір тақырып бойынша өз жобасын әзірлейді. Мысалы, «Күзгі композиция», «Табиғат сыйы», «Эко-сувенир» сияқты

тақырыптарда шығармашылық жұмыстар орындалады. Жобалық әдіс жоспарлау, идея ұсыну және нәтижені қорғау дағдыларын дамытады [2].

Шығармашылық ізденіс әдісі. Оқушыларға еркін тақырып беріліп, өз қиялына сүйене отырып бұйым жасау ұсынылады. Бұл әдіс олардың даралығын көрсетеді.

Топтық жұмыс әдісі. Бірнеше оқушы бірігіп ортақ композиция жасайды. Бұл қарым-қатынас мәдениетін, бір-бірін тыңдау және пікір алмасу қабілетін қалыптастырады.

Практикалық жұмыстардың түрлері. 5–7 сыныптарда келесі жұмыстарды ұйымдастыруға болады:

- Жапырақтардан аппликация жасау;
- Бұтақтар мен тастардан композиция құрастыру;
- Дәндер мен кептірілген гүлдерден панно жасау;
- Табиғи материалдардан шағын мүсін немесе ойыншық дайындау;
- Эко-стильдегі интерьерлік бұйымдар жасау.

Практикалық жұмыс барысында қауіпсіздік ережелерін сақтау маңызды. Қайшы, желім, өткір заттар қолданылған кезде мұғалім нұсқаулық береді.

Пәнаралық байланыс. Табиғи материалдармен жұмыс жасау басқа пәндермен тығыз байланысты.

Биология пәнімен байланыс – өсімдіктердің түрлерін тану, олардың құрылысын зерттеу.

Географиямен байланыс – табиғи ресурстар және қоршаған орта.

Тарихпен байланыс – дәстүрлі қолөнер, ұлттық мәдениет.

Бұл байланыстар оқушылардың білімін кешенді түрде қалыптастыруға мүмкіндік береді [3].

Оқыту нәтижелері.

Табиғи материалдармен жұмыс жасау нәтижесінде оқушылар:

- шығармашылық қабілеттерін дамытады;
- эстетикалық талғам қалыптастырады;
- еңбек дағдыларын меңгереді;
- табиғатқа жауапкершілікпен қарауды үйренеді;
- жобалау және композиция құру негіздерін игереді.

5–7 сыныптарда көркем еңбек сабағында табиғи материалдармен жұмыс жасау – оқушылардың шығармашылық, экологиялық және эстетикалық дамуын қамтамасыз ететін тиімді педагогикалық құрал. Табиғи материалдар қолжетімді, қауіпсіз және тәрбиелік мәні зор.

Заманауи білім беру жағдайында мұндай сабақтар оқушылардың белсенділігін арттырып, олардың қиялын, еңбек мәдениетін және ұлттық құндылықтарға деген құрметін қалыптастырады. Табиғи материалдармен жұмыс жасау тек қолөнер дағдысын ғана емес, сонымен қатар тұлғалық дамуды да қамтамасыз етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Әбдіғаппарова С., Жұмабекова Р. Көркем еңбек пәнін оқыту әдістемесі. – Алматы: Қазақ университеті, 2018.

2. Қалиева Қ. Бейнелеу өнерін оқыту теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Рауан, 2016.
3. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі. Көркем еңбек пәні бойынша оқу бағдарламасы (5–7 сыныптар). – Астана, 2020.

ОӘЖ 378.147:74

ДИЗАЙН-БІЛІМ БЕРУ: ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ

Сапарбек Г.Г.

Университет Мирас, город Шымкент, Казахстан

В статье рассматривается дизайн-образование с точки зрения теоретических и практических аспектов формирования творческих навыков студентов. Анализируется, как современные педагогические методы, проектное обучение, методология дизайн-мышления и использование цифровых технологий способствуют развитию креативного мышления, навыков решения проблем, исследовательских умений и профессиональных компетенций студентов. Кроме того, описываются пути формирования творческой личности через интеграцию искусства и дизайна в образовательный процесс.

The article examines design education from both theoretical and practical perspectives as a means of developing students' creative skills. It analyzes how contemporary pedagogical methods, project-based learning, design thinking methodology, and digital technologies contribute to the development of creative thinking, problem-solving skills, research abilities, and professional competencies. Additionally, the article describes how the integration of art and design within the educational process fosters the formation of a creative personality.

XXI ғасырда білім беру жүйесі тек білім беру ғана емес, сонымен қатар студенттердің шығармашылық және инновациялық дағдыларын қалыптастыру міндетін атқарады. Ақпараттық технологиялардың дамуы, жаһандану және еңбек нарығының жаңа талаптары студенттерді креативті ойлауға, жаңа идеялар генерациялауға және оларды практикада жүзеге асыруға үйретуді қажет етеді.

Дизайн-білім беру — бұл студенттердің теориялық білімді практикада қолдануына мүмкіндік беретін педагогикалық үдеріс. Ол өнер мен дизайнның интеграциясына негізделеді, студенттерге жобалық ойлауды дамыту, визуалды және кеңістіктік шешімдер жасау қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Дизайн-білім берудің теориялық негіздері. Дизайн-білім беру бірнеше теориялық концепцияға сүйенеді.

Біріншіден, бұл пәнаралық тәсіл, яғни өнер, инженерия, психология, социология және маркетинг салаларының білімдерін біріктіру. Бұл студенттерге тапсырмаларды кешенді түрде қарастыруға, эстетикалық, функционалды, әлеуметтік және технологиялық аспектілерді ескеруге мүмкіндік береді.

Екіншіден, дизайн-мышление (Design Thinking) теориясы, ол шешімдерді табу процесін қолданушының қажеттіліктеріне бағыттайды. Негізгі кезеңдер: эмпатия (қолданушыны түсіну), мәселені анықтау, идея генерациясы, прототип жасау және тестілеу. Бұл тәсіл студенттерге аналитикалық ойлау, зерттеу қабілеттерін және шығармашылық шешімдерді қабылдауды дамытады.

Үшіншіден, жобалық оқыту (Project-Based Learning) студенттердің кәсіби және креативті дағдыларын қалыптастырудың негізгі әдісі ретінде қолданылады. Студенттер нақты жобалармен жұмыс істейді, нақты өмірлік немесе әлеуметтік мәселелерді шешеді, топ ішінде әрекет етеді, тәжірибе жинайды және жобаны басқару дағдыларын меңгереді [1].

Практикалық аспектілер. Дизайн-білім беру процесіндегі практикалық аспектілер:

Жобалық қызмет. Студенттер нақты өнім немесе сервисті жобалайды, зерттеу, жоспарлау, прототиптеу және презентация кезеңдерінен өтеді. Бұл олардың критикалық ойлау және проблемаларды шешу қабілеттерін дамытады.

Цифрлық технологияларды қолдану. Графикалық редакторлар, 3D модельдеу, анимация, виртуалды және қосымша шындық құралдары студенттердің идеяларын визуализациялауға және нақты өнімге айналдыруға мүмкіндік береді. Цифрлық құралдар эксперимент жасауға және инновациялық шешімдер ұсынуға жағдай жасайды [2].

Командалық оқыту. Топтық жобалар арқылы студенттер өзара әрекеттесуді, міндеттерді бөлуді және конструктивті кері байланыс беруді үйренеді. Бұл коммуникациялық дағдыларды, көшбасшылық қабілеттерді және жауапкершілікті дамытады.

Өнер мен дизайн интеграциясы. Өнер студенттердің эстетикалық сезімін, эмоционалдық қабілетін дамытса, дизайн практикалық және функционалды шешімдер жасауға бағыттайды. Интеграция арқылы студенттер бір мезгілде шығармашылық, аналитикалық және практикалық дағдыларын жетілдіреді.

Эксперимент және прототиптеу. Студенттер идеяларын сынақтан өткізіп, прототип жасап, нәтижелерін талдайды. Итеративті процесс арқылы олар жаңа шешімдер табады және жобалық дағдыларын жетілдіреді.

Бағалау әдістері. Дизайн-білім беру процесінде тек нәтиже ғана емес, процесс те бағаланады: студенттің шығармашылыққа қатысуы, өзін-өзі бағалау қабілеті, креативті шешімдер қабылдау дағдылары және командалық жұмысқа бейімділігі ескеріледі [3].

Креативті ойлауды дамыту. Дизайн-білім беру креативті ойлауды дамытуда маңызды рөл атқарады. Креативті ойлау — жаңа идеяларды генерациялау, стандарттан тыс шешімдер табу және оларды практикада қолдану қабілеті.

Креативті ойлауды дамыту әдістері:

Ойталқы — идеяларды бағаламай, көп мөлшерде генерациялау;

SCAMPER әдісі және аналогиялар — бар идеяларды трансформациялау және жаңа контексте қолдану;

Рөлдік ойындар және симуляциялар — нақты жағдайларды модельдеу арқылы шешім қабылдау қабілетін дамыту;

Пәнаралық тапсырмалар — әртүрлі салалар білімдерін біріктіру арқылы жаңа шешімдер ұсыну.

Зерттеушілік дағдылар мен инновациялық қабілет. Дизайн-білім беру студенттердің зерттеушілік дағдыларын дамытады. Олар мәліметтерді талдайды, аудиторияның қажеттіліктерін зерттейді, әлеуметтік, мәдени және экологиялық аспектілерді ескереді [4].

Инновациялық қабілет — жаңа технологияларды пайдалану, ерекше өнімдер жасау, кәсіби ортадағы өзгерістерге бейімделу қабілеті. Студенттер жобаны басқару, прототип жасау және тестілеу дағдыларын игереді.

Әлеуметтік және педагогикалық әсері. Дизайн-білім беру студенттердің жеке дамуына оң әсер етеді:

- эстетикалық мәдениет пен көркемдік талғам қалыптасады;
- командалық жұмыс және коммуникациялық дағдылар дамиды;
- өзін-өзі бағалау және өзін-өзі реттеу қабілеті артады;
- әлеуметтік жауапкершілік пен экологиялық ойлау қалыптасады;
- заманауи еңбек нарығы талаптарына бейімделген кәсіби тұлға дайындалады.

Практикалық мысалдар. Қазақстан және әлемдік университеттерде дизайн-білім беру арқылы:

3D-принтинг көмегімен өндірістік дизайн жобалары жасалады;

Adobe, Autodesk сияқты бағдарламалар арқылы интерфейс және цифрлық өнімдер жобаланады;

Дизайн-ойлау әдістемесі бойынша әлеуметтік немесе білім беру сервистері жобаланады;

Студенттер стартаптар мен кәсіпорындармен бірлесіп жобалар әзірлейді.

Бұл тәжірибе студенттерге теорияны практикамен ұштастырып, кәсіби дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді [5].

Дизайн-білім беру студенттердің шығармашылық дағдыларын дамытуда тиімді құрал болып табылады. Ол теорияны практикамен біріктіріп, креативті ойлау, зерттеушілік қабілеттер, инновациялық шешімдер қабылдау және кәсіби дағдыларды қалыптастырады.

Өнер мен дизайн интеграциясы студенттердің шығармашылық, аналитикалық және практикалық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді, олардың кәсіби және жеке дамуына оң әсер етеді.

XXI ғасырда дизайн-білім беру студенттерді креативті, инновациялық және кәсіби құзыретті тұлға ретінде қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Cross N. Designerly Ways of Knowing. — Springer, 2006.
2. Manzini E. Design, When Everybody Designs. — MIT Press, 2015.
3. Liedtka J., Ogilvie T. Designing for Growth. — Columbia University Press, 2011.
4. IDEO. Design Thinking for Educators. — IDEO, 2012.
5. Scrivener S. Learning through Design. — Routledge, 2012.

КӨРКЕМ ӨНЕР МЕН ДИЗАЙН ИНТЕГРАЦИЯСЫ: ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТІ ДАМУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

Юсупова А.С., Сапарбек Г.Г., Оразов А.О.
Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В статье рассматривается интеграция изобразительного искусства и дизайна как эффективный педагогический инструмент развития творческих способностей обучающихся. Анализируются современные образовательные подходы, основанные на междисциплинарности, проектном обучении, цифровых технологиях и методологии дизайн-мышления. Особое внимание уделяется формированию креативного мышления, эстетической культуры и профессиональных компетенций будущих специалистов в области художественного труда и дизайна.

The article examines the integration of fine arts and design as an effective pedagogical tool for developing students' creative abilities. It analyzes contemporary educational approaches based on interdisciplinarity, project-based learning, digital technologies, and the methodology of design thinking. Particular attention is given to the formation of creative thinking, aesthetic culture, and professional competencies of future specialists in the field of art education and design.

XXI ғасырда білім беру жүйесі түбегейлі өзгерістер кезеңін бастан кешіруде. Ақпараттық қоғамның қалыптасуы, цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы, еңбек нарығындағы жаңа талаптар шығармашылық ойлау мен икемділікті басты құндылықтардың біріне айналдырды. Осындай жағдайда көркем өнер мен дизайнды интеграциялау – заманауи педагогиканың маңызды бағыттарының бірі.

Көркем өнер – тұлғаның эстетикалық мәдениетін, бейнелік ойлауын, эмоционалдық сезімталдығын қалыптастыратын сала. Ал дизайн – функционалдық, технологиялық және әлеуметтік міндеттерді шешуге бағытталған жобалау қызметі. Бұл екі бағыттың өзара байланысы білім алушының жан-жақты дамуына мүмкіндік береді.

Тарихи тұрғыдан өнер мен дизайнның синтезі XX ғасырдың басында айқын көрініс тапты. Мысалы, Баухаус мектебі өнер, қолөнер және өндірісті біріктіру арқылы жаңа педагогикалық модель ұсынды. Бұл тәжірибе қазіргі заманғы интеграциялық үдерістердің теориялық негізін қалады [1].

Интеграцияның теориялық негіздері. Көркем өнер мен дизайн интеграциясы пәнаралық оқыту тұжырымдамасына сүйенеді. Пәнаралық тәсіл білім мазмұнын кешенді қабылдауға, теория мен практиканы ұштастыруға мүмкіндік береді.

Өнер шығармашылық қиялды, образдық ойлауды дамытса, дизайн аналитикалық және жобалық ойлауды қалыптастырады. Интеграция нәтижесінде білім алушы мәселені эстетикалық және функционалдық тұрғыдан қатар қарастыра алады.

Заманауи педагогикада шығармашылық қабілетті дамыту тек сурет салумен шектелмейді. Ол идея генерациясы, зерттеу, прототип жасау, талдау

және рефлексия кезеңдерін қамтиды. Мұндай кешенді тәсіл тұлғаның интеллектуалдық және эмоционалдық әлеуетін толық ашады [2].

Заманауи педагогикалық тәсілдер. Бүгінгі таңда көркем өнер мен дизайнды біріктіруде бірнеше тиімді әдістер кеңінен қолданылады.

Жобалық оқыту – ең нәтижелі тәсілдердің бірі. Бұл әдісте білім алушылар нақты әлеуметтік немесе шығармашылық мәселені шешуге бағытталған жоба әзірлейді. Жоба барысында олар композиция, тұстану, материалтану, графикалық құралдар сияқты өнер элементтерін дизайн логикасымен үйлестіреді.

Дизайн-ойлау әдістемесі де маңызды орын алады. Бұл тәсіл эмпатияға, идея генерациясына және тәжірибелік сынаққа негізделеді. Әдістеме алғаш рет жүйелі түрде IDEO компаниясында дамытылып, кейін Stanford University жанындағы d.school мектебінде кеңінен қолданылды. Қазіргі уақытта бұл әдіс білім беру саласында да табысты пайдаланылуда.

Цифрлық технологиялар интеграция үдерісін жаңа деңгейге көтерді. Графикалық редакторлар, 3D модельдеу бағдарламалары, анимация құралдары білім алушылардың идеяларын жылдам және сапалы жүзеге асыруына мүмкіндік береді. Adobe бағдарламалары визуалды коммуникация саласында, ал Autodesk өнімдері кеңістіктік жобалауда жиі қолданылады [3].

Сондай-ақ, коллаборативті оқыту әдісі маңызды рөл атқарады. Командалық жұмыс барысында студенттер өзара пікір алмасып, шығармашылық синергия қалыптастырады. Бұл әдіс коммуникациялық және көшбасшылық дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Шығармашылық қабілетті қалыптастыру механизмдері. Көркем өнер мен дизайн интеграциясы шығармашылық қабілетті бірнеше бағытта дамытады. Біріншіден, ол бейнелік және кеңістіктік ойлауды жетілдіреді. Екіншіден, аналитикалық қабілетті күшейтеді, себебі әрбір жоба нақты мақсат пен аудиторияға бағытталады. Үшіншіден, эстетикалық талғам мен мәдени құндылықтарды түсіну деңгейін арттырады.

Шығармашылық – тек дарын емес, ол жүйелі түрде дамытылатын қабілет. Сондықтан педагог оқу процесінде эксперимент жасауға, қателесуге және жаңа шешім іздеуге мүмкіндік беруі тиіс. Қолайлы психологиялық орта креативтіліктің дамуына негіз болады.

Инклюзивті білім беру жағдайында да интеграция тиімді нәтиже береді. Өртүрлі қабілет деңгейіндегі білім алушылар өнер арқылы өз ойын еркін жеткізіп, дизайн құралдары арқылы нақты өнім жасай алады. Бұл олардың өзін-өзі бағалау деңгейін арттырады [4].

Кәсіби даярлау жүйесіндегі маңызы. Дизайн және көркем еңбек мамандарын даярлау жүйесінде интеграциялық тәсіл ерекше өзекті. Болашақ педагог тек сурет салуды үйретуші емес, сонымен қатар жобалық ойлауды дамытатын ұйымдастырушы болуы қажет.

Заманауи маман цифрлық құралдарды меңгеруімен қатар, мәдени мұра мен ұлттық өнер элементтерін де жобалау үдерісіне енгізе білуі тиіс. Бұл ұлттық

бірегейлікті сақтауға және жаһандану жағдайында мәдени құндылықтарды насихаттауға мүмкіндік береді [5].

Білім беру бағдарламаларына инновациялық пәндер енгізу, шығармашылық зертханалар ұйымдастыру, өндірістік практика мен стартап жобаларды дамыту – интеграцияның тиімді жолдары болып табылады.

Көркем өнер мен дизайн интеграциясы – шығармашылық қабілетті дамытудың заманауи және тиімді педагогикалық бағыты. Бұл синтез білім алушылардың эстетикалық мәдениетін, жобалық ойлауын және кәсіби құзыреттілігін қалыптастырады.

XXI ғасыр жағдайында мұндай интеграциялық тәсіл болашақ мамандарды креативті, икемді және әлеуметтік жауапты тұлға ретінде тәрбиелеуге мүмкіндік береді. Өнер мен дизайнның өзара байланысы білім беру кеңістігінде инновациялық даму мен сапалы нәтижеге жетудің маңызды шарты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Brown T. Change by Design. — HarperBusiness, 2009.
2. Norman D. The Design of Everyday Things. — Basic Books, 2013.
3. Cross N. Designerly Ways of Knowing. — Springer, 2006.
4. Manzini E. Design, When Everybody Designs. — MIT Press, 2015.
5. Eisner E. The Arts and the Creation of Mind. — Yale University Press, 2002.

ОӘЖ 504.06:7.05

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДИЗАЙН: ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУДАҒЫ РӨЛІ

Юсупова А.С.

Мирас университеті, Шымкент қ., Қазақстан

В данной статье рассматривается понятие экологического дизайна, его значение в современном обществе и роль в охране природы. Экологический дизайн представляет собой подход к проектированию продуктов и среды, направленный на минимизацию воздействия на окружающую среду и эффективное использование ресурсов. В статье анализируются основные принципы, методы, современные тенденции и практические примеры экологического дизайна. Также подчеркивается важность экологической ответственности в деятельности дизайнеров.

This article explores the concept of ecological design, its importance in modern society, and its role in environmental protection. Ecological design is an approach aimed at ensuring sustainable development by minimizing environmental impact and using resources efficiently. The article analyzes key principles, methods, modern trends, and practical applications of ecological design. It also highlights the importance of environmental responsibility in the field of design.

Қазіргі таңда адамзат алдында тұрған ең өзекті мәселелердің бірі – қоршаған ортаны қорғау. Климаттың өзгеруі, табиғи ресурстардың сарқылуы, экологиялық ластану – осының барлығы жаңа көзқарасты талап етеді. Осындай жағдайда экологиялық дизайн (эко-дизайн) ерекше маңызға ие болуда.

Экологиялық дизайн – бұл тек эстетикалық шешім емес, сонымен қатар табиғатпен үйлесімділікті сақтай отырып, өнімдер мен ортаны жобалау процесі. Бұл бағыт табиғатты қорғауға, ресурстарды үнемдеуге және тұрақты дамуға бағытталған.

Экологиялық дизайн ұғымы. Экологиялық дизайн – бұл өнімді немесе ортаны жобалау кезінде оның бүкіл өмірлік циклін ескеру [1]. Яғни:

- шикізатты алу;
- өндіріс процесі;
- пайдалану кезеңі;
- қайта өңдеу немесе жою.

Барлық кезеңдерде қоршаған ортаға әсер минималды болуы тиіс.

Экологиялық дизайнның негізгі қағидалары. Экологиялық дизайн бірнеше маңызды қағидаларға негізделеді:

1. Ресурстарды тиімді пайдалану. Материалдарды үнемдеу және қайта өңделетін ресурстарды қолдану.

2. Энергияны үнемдеу. Энергияны аз тұтынатын технологияларды пайдалану.

3. Қайта өңдеу. Өнімдерді қайта өңдеуге ыңғайлы етіп жобалау.

4. Қауіпсіз материалдар. Зиянды химиялық заттарды қолданбау.

5. Ұзақ мерзімділік. Өнімнің ұзақ уақыт қолданылуын қамтамасыз ету.

Экологиялық дизайнның маңызы. Экологиялық дизайнның қоғам үшін маңызы өте зор:

✂ Табиғи ресурстарды сақтау;

● Қоршаған ортаның ластануын азайту;

💰 Қалдықтарды азайту;

† Тұрақты даму принциптерін енгізу;

🏡 Дизайнерлердің экологиялық жауапкершілігін арттыру.

Кесте 1. Экологиялық дизайнның түрлері

№	Түрі	Сипаттамасы	Мысал
1.	Өнім дизайны	Экологиялық таза өнімдер жасау	Қайта өңделген пластиктен жасалған бұйымдар
2.	Интерьер дизайны	Табиғи материалдарды қолдану	Ағаш, тас, эcobояулар
3.	Графикалық дизайн	Қағазды үнемдеу, цифрлық шешімдер	Электронды постерлер
4.	Қалалық дизайн	Жасыл аймақтарды дамыту	Экопарктер
5.	Сән дизайны	Экологиялық киімдер	Органикалық мақтадан жасалған киім

Экологиялық дизайн әдістері.

Экологиялық дизайнда қолданылатын негізгі әдістер:

1. Life Cycle Assessment (LCA). Өнімнің бүкіл өмірлік циклін бағалау.
2. Zero Waste концепциясы. Қалдықсыз өндіріс.
3. Upcycling. Ескі заттарды жаңа өнімге айналдыру.

4. Биодизайн. Табиғи процестерді пайдалану [2].

Практикалық мысалдар. Экологиялық дизайн қазіргі таңда кеңінен қолданылуда:

Қайта өңделген қағаздан жасалған қаптамалар.

Күн энергиясын пайдаланатын үйлер.

Эко-достық жиһаздар.

Сандық дизайн (қағазсыз жұмыс).

Экологиялық дизайн және білім беру.

Бүгінгі таңда жоғары оқу орындарында экологиялық дизайн маңызды пәнге айналууда. Студенттер:

- тұрақты дизайн принциптерін үйренеді;

- экологиялық жобалар жасайды;

- креативті ойлауды дамытады.

Бұл болашақ дизайнерлердің жауапкершілігін арттырады.

Экологиялық дизайнның артықшылықтары:

- Табиғатты қорғау.

- Экономикалық тиімділік.

- Денсаулыққа қауіпсіздік.

- Инновацияларды дамыту.

Кемшіліктері:

- Бастапқы шығындардың жоғары болуы;

- Материалдардың шектеулігі;

Технологиялық қиындықтар.

Болашақтағы даму бағыттары. Экологиялық дизайн болашақта келесі бағыттарда дамиды:

- 📍 Ақылды қалалар (Smart City).

- ⚡ Жаңартылатын энергия.

- 💰 Толық қайта өңделетін өнімдер.

- 🧠 Жасанды интеллект арқылы экодизайн [3].

Экологиялық дизайн – бұл тек дизайн бағыты ғана емес, ол – өмір салты. Табиғатты қорғау әр адамның міндеті, ал дизайнерлер бұл процесте маңызды рөл атқарады.

Қазіргі таңда экологиялық дизайн тұрақты дамудың негізгі құралдарының бірі болып отыр. Сондықтан болашақ дизайнерлер экологиялық ойлауды қалыптастыруы қажет.



Сурет-1. Эко-дизайн үлгісіндегі қала

Экологиялық дизайн тақырыбына ұсынылатын сурет: Жасыл қала көрінісі: күн панельдері бар үйлер, велосипед жолдары, ағаштар, қайта өңдеу белгілері және табиғатпен үйлескен сәулет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Браун Т. Дизайн-мышление в бизнесе. – Москва: Манн, Иванов и Фербер, 2019.
2. Папанек В. Дизайн для реального мира. – Москва: Студия Артемия Лебедева, 2018.
3. ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі. Экологиялық саясат туралы материалдар. – Астана, 2022.

УДК 004.89:378.147

METHODOLOGY FOR DEVELOPING PRACTICAL AND THEORETICAL SKILLS THROUGH THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND 3D PRINTING IN THE TRAINING OF TECHNOLOGY SUBJECT TEACHERS

Abduqahhorova Gulchehra Ulug'bek qizi
Master's Student, Nizami Tashkent State Pedagogical University

В данной статье анализируется методика использования технологий искусственного интеллекта и возможностей 3D-печати в подготовке учителей технологии. В исследовании показаны пути развития практических навыков, формирования инновационного мышления и повышения технологической грамотности будущих педагогов за счёт интеграции современных цифровых инструментов в педагогический процесс. Полученные результаты подтверждают, что технологии искусственного интеллекта и 3D способны существенно повысить качество подготовки учителей и помочь студентам адаптироваться к современным образовательным требованиям.

The 21st century places new demands on the education system. In the era of digital transformation, teachers must not only possess traditional pedagogical knowledge but also be capable of mastering modern technologies and effectively implementing them in the educational process. These demands are particularly high for technology subject teachers, who

in turn are responsible for teaching students technological literacy. The Resolution No. PQ-4708 of the President of the Republic of Uzbekistan, dated April 29, 2020, "On measures to develop the field of artificial intelligence," and the Education Strategy for 2024–2030 have identified the modernization of technological education as a priority task.

Artificial intelligence (AI) and 3D printing technologies are among the most promising tools in modern education. AI enables personalized learning, automation of the teaching process, and meeting the individual needs of students. The 3D printer, meanwhile, serves as a powerful tool for transforming theoretical knowledge into practical projects, developing creative thinking, and forming engineering skills. The combined use of these technologies can create revolutionary changes in the training of technology subject teachers.

The objective of the research is to develop a methodology for using artificial intelligence and 3D printing technologies in the training of technology subject teachers and to evaluate its.

Capabilities of Artificial Intelligence in Teacher Training. Modern artificial intelligence systems perform several important functions in the pedagogical process. Adaptive Learning Systems adapt to each student's pace and level of knowledge, creating an individualized educational trajectory. Large Language Models (LLMs) such as ChatGPT, Claude, and others assist in developing lesson plans, preparing educational materials, and answering student questions.

Intelligent Tutoring Systems (ITS) analyze student errors, provide targeted explanations, and guide students in addressing their weaknesses. These systems are especially effective in learning complex technical concepts in technology subjects. For example, AI assistants can ensure that students receive guidance at every step when learning computer-aided design (CAD), working with electronic circuits, or studying programming fundamentals.

International research shows that student achievement efficiency in AI-supported learning environments increases by 30–40% (McKinsey & Company, 2023). Additionally, teachers who use AI tools can automate routine tasks and devote more time to creative and pedagogical activities.

Practical Significance of 3D Printing Technology. 3D printing, or Additive Manufacturing technology, serves as an important bridge that takes students from theoretical knowledge to practical creativity. In training technology subject teachers, the 3D printer is an outstanding tool in several respects.

First, developing design and engineering skills. Students learn to create 3D models using software such as Tinkercad, Fusion 360, and Blender. This process strengthens spatial imagination, geometric thinking, and technical drawing skills.

Second, prototyping and a culture of innovation. Future teachers gain experience in quickly transforming their ideas into real products. This develops their innovative thinking and helps them later cultivate the same capability in their own students.

Third, practical implementation of STEM education. The 3D printer enables the creation of complex projects by combining mathematics, physics, chemistry, and technology.

For example, students can print mechanisms to study physical laws, 3D models of function graphs in mathematics, and molecular structures in chemistry.

Fourth, forming environmental awareness. Modern 3D printers enable the use of recyclable materials and help familiarize students with the principles of sustainable development.

According to the Wohlers Report (2024), the use of 3D printing technology in education is achieving an annual growth rate of 28% on a global scale. After teachers master this technology, the effectiveness of their lessons and student interest increase noticeably.

Pedagogical Integration of AI and 3D Printing. The combined use of artificial intelligence and 3D printing technologies creates a synergy effect.

AI systems can propose personalized 3D project ideas for students, identify design errors, and provide recommendations for optimizing models. For example, generative design algorithms analyze the structural integrity of models created by students with AI assistance and offer suggestions for more efficient use of materials.

Practical application example: students can use AI to create equipment prototypes for a school laboratory — for instance, specialized instruments for physics experiments, anatomical models for biology, or geometric shapes for mathematics. In this process, AI analyzes project requirements and proposes design options, while the 3D printer manufactures the final product.

Methodology Applied in Teacher Training. The following step-by-step methodology is recommended for training technology subject teachers:

Stage 1: Theoretical Foundations. Students become acquainted with the fundamental principles, historical development, and modern capabilities of artificial intelligence and 3D printing technologies. Issues of AI ethics, data security, and technological responsibility are discussed.

Stage 2: Developing Practical Skills. Students work hands-on with AI platforms (ChatGPT, Google Bard, Microsoft Copilot) and 3D design software. Starting from simple projects, they progressively complete increasingly complex tasks.

Stage 3: Project-Based Learning. Students work individually or in groups on projects that solve real problems — for example, creating didactic materials for school instruction, developing adapted learning tools for children with special needs, or solving local problems through technological solutions.

Stage 4: Pedagogical Adaptation. Future teachers plan how to apply the technologies they have learned in school lessons. They prepare lesson plans, methodological guides, and educational videos.

Stage 5: Assessment and Improvement. Student projects are analyzed through a multi-criteria assessment system: technical quality, innovativeness, pedagogical relevance, and practical applicability. Expert and peer reviews are conducted.

Prospects for Implementation in Uzbekistan. A number of conditions are being created for implementing this methodology in our republic. It is necessary to establish AI and 3D printing laboratories in pedagogical universities and teacher retraining centers.

International collaboration is an important factor. There are opportunities for skill enhancement through the exchange of experience with leading institutions such as MIT Media Lab, Stanford school, and the National Institute of Education of Singapore, as well as through online courses and joint projects. Furthermore, it is essential to make use of partnership programs with technology companies (Microsoft, Google, Autodesk) — they provide free software, learning materials, and certification opportunities.

Collaboration with local manufacturing enterprises and IT companies is also necessary. Conducting students' internships in modern technological environments, participating in real projects, and gaining close familiarity with labor market demands strengthens their professional readiness.

Artificial intelligence and 3D printing technologies are the core components of an innovative methodology in the training of technology subject teachers. They combine theoretical knowledge with practical skills, develop students' digital competencies, shape creative and critical thinking, and raise qualified specialists who meet modern educational demands.

Widespread implementation of this methodology in the education system of Uzbekistan will make a significant contribution to realizing the national digital transformation strategy, elevating technological education to world standards, and training the personnel required for an innovation-driven economy. In the future, deepening research in this direction, collecting practical experience, and disseminating best practices remains an urgent task.

References

1. Resolution No. PQ-4708 of the President of the Republic of Uzbekistan, dated April 29, 2020.
2. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education. Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019.
3. Ford M., Minshall T. 3D Printing in Education // Journal of Engineering Education. 2019. Vol. 108. P.275–296.
4. Zawacki-Richter O. et al. Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education // International Journal of Educational Technology. 2019. Vol. 16. P. 1–27.
5. Kavanagh S. et al. Effective use of 3D printing in teacher education // TechTrends. 2020. Vol. 64. P.225–233.
6. McKinsey & Company. The state of AI in 2023: Generative AI's breakout year. Global Survey Report, 2023.

УДК 75.036

SPECIFIC FEATURES OF WORLD FINE ART OF THE 20th CENTURY

Dilnoza Zhurakhanovna Tulanova,
National pedagogical university of Uzbekistan named after Nizami.
Tashkent city. Uzbekistan

Annotation: This article is devoted to one of the most important and interesting branches of the history of fine art - world fine art of the 20th century, and considers the opportunities necessary for its mastery. It is known that the traditions that are widespread in modern visual art originated in the 20th century Human visual art and are reflected in the works of the artists who are creating in the present era.

Keywords: Bauhaus, relevance, design, trend, progressive, artist, period, creative, school, work, museum, functionality, art, education.

The artistic culture of the 20th century is one of the most difficult periods in the history of world culture to study. Because no other era has known such tragic social upheavals, terrible world wars, amazing scientific and technical progress, and a wide

national liberation movement. Peoples who previously did not have professional art are entering into the general cultural development. Therefore, art is not limited to territorial boundaries, but is described not only by describing the development of Western European art, It has also emerged as a way to study the art of countries from other continents.

We can first observe the main changes and trends in the development of modern art in architecture. The rapid growth of cities, the number of people employed in industrial production, and the number of households Insufficient construction rates led to the over- dense construction of buildings, an increase in the number of floors, and the inevitable destruction of trees. All this created many problems unknown in previous periods. We have previously analyzed modern (Art Nouveau) art, which expresses the word modern. It should be noted that modern art was first manifested in architecture and applied decorative art, since these types of art combined functional tasks. For modern architecture, the functional design of the building base was important, as well as a negative attitude towards the order architecture, which was considered classical, as well as the use of the plastic possibilities of the "flexibility" of metal used in architecture (and therefore the widespread introduction of curves) and the use of iron - The properties of concrete, the use of glass and majolica, etc., were widely implemented in construction work . All this, of course, led to a new look for buildings such as apartment buildings, luxurious palaces, banks, theaters, and train stations. However, Art Nouveau also had a stylistic decorativism with a tendency towards irrationalism, with a large number of curved lines and decorative elements (La Sagrada Familia Cathedral by A. Gaudi). 20th century - Functionalism, which emerged from the rational direction of modernity in the architecture of Western countries in the 1960s and was embodied in the Bauhaus, which was the ideological, production and educational center of artistic life not only in Germany, but also throughout Western Europe. The head and ideologist of the direction was *Walter Gropius* (1883.18.5, Berlin - 1969.5.7, Boston, USA). W. Gropius - German architect, designer and architectural theorist. Founder of functionalism. Developed the rules of rationalism in architecture. Founder and director of the Bauhaus (1919-1928), a school of architecture and design. Drawing on the experiences of functionalism and using the achievements of new construction techniques, he built buildings in the spirit of neoclassicism. His buildings include the new building of Harvard University in Cambridge (1948-1950), the US Embassy in Athens (1957-1961), and the Pan American Airlines high-rise building in New York (1958-1963).

The first phase of Bauhaus history was geographically based in Weimar (1919-1925), and was a higher school of architecture and artistic design, the second is associated with Dessau (1925-1932). The functionalist feature in architecture is clearly visible in the Bauhaus building in Dessau (1925-1926), built by W. Gropius. Thus, modern architecture is related to the functionalism of the 1920s: new types of houses (galleries, corridors, new look, two-story apartment buildings), flat roofs, successful solutions for economical apartments with built-in apartments, rational planning of internal spaces, movable partitions, soundproofing features, etc.).

The principles of functionalism, which had a decisive influence on the entire subsequent development of modern architecture, were such that they could be applied to the national characteristics of different countries (for example, in megacities (densely populated cities) the construction of multi-storey buildings was observed, while cottages were built on the outskirts of cities (England), the tallest buildings were built around the cities of Paris and Berlin). Along with the widespread functionalism in architecture, in the 1920s, architectural expressionism (E. Mendelssohn), national romanticism (P. Kramer, F. Hoyer) also developed and are considered trends in architecture of this period. One of the geniuses of modern architecture is the architect *Charles Edouard Janneret*, in the history of architecture **Le Corbusier** (1887-1965) was a French architect, art and architectural theorist, painter, and designer. Le Corbusier is one of the most prominent architects of the 20th century, ranking alongside architectural reformers such as *Frank Lloyd Wright*, *Walter Gropius*, and *Mies van der Rohe* , who transformed architecture to meet the needs of the 20th century people.

Considered one of the founders of the naturalism and rationalism movement in architecture, Le Corbusier developed the theory of purism in 1918. In urban planning, he created the idea of the "Nurafshan City" (1930) and the "**modulor**" system (1942-1948) in his own way. Based on Le Corbusier's projects, various buildings were built in many countries of the world (France, Japan, Russia, India, etc.). He is the author of more than 30 books on architecture. Examples of Le Corbusier's work include the UN building (1946-47, New York), the Textile Palace and the City Museum (1954-1956, Ahmedabad), and the master plan of the city of Chandigarh (India) and its buildings (1956-1957). Covering buildings with flat roofs, installing thin (ribbon) windows, using open supports on the lower floor of the building, and applying a free design (Residential Buildings in Barcelona, 1947-1952) were among the projects created by Le Corbusier, who sought to give the building plastic freedom and flexibility.

In architecture, there is a concept known as Le Corbusier's "Five Points of Architecture", which are:

1. The top of the floor a house located at the top (on top);
2. Flat roof gardens;
3. A wide-angle view of the interior;
4. Horizontally expanded windows;
5. The facades of buildings have a free composition .

If we analyze the style developed by Le Corbusier, we can see that it closely combines neo-expressionism, modernism, S. Diaghilev's "Russian Seasons", and oriental exoticism.

Modern architects, realizing the limitations of the international style, have now begun to develop other aspects of architecture, such as: the plastic possibilities of architectural forms, individual requirements, and connections with national culture. In recent years, the problem of the ratio of national and international in the national architecture of a particular country has become particularly relevant. It is precisely with these features in mind that it is necessary to focus on the formation of national architectural schools.

20th century The loss of values that characterize modern culture can be observed primarily in the visual arts. **Modernist art**, which breaks with tradition and considers formal experience as the basis of its creative style, constantly breaks new paths in various tried to open up using styles, so **avant-garde** modern art The concept has come into play.

The common aspects of all avant-garde movements can be described as follows:

- denies realistic depiction;
- does not accept the cognitive functions of art .

of the representational functions of visual art inevitably leads to the denial of the forms themselves, requiring the replacement of painting or sculpture with a real object . Thus, later pop - It becomes natural to turn to art . But neither formalistic experiments, nor the archaic art of the Ancient East, nor the simplicity of children's creativity, when we turn to it, can replace the human figure in figurative art. That is why the search for a natural form often leads the artist to the image of man, to life, to his real, endless - returns to its endless variety of problems.

Another aspect of 20th-century realist art is folk themes with a new, unconventional, festive look.

The main trends in this direction are as follows:

- a tendency towards variegation, layers of dark color, wide plastic color spots (taken from the experience of the Impressionists);

The graphic structure of silhouettes and contour lines on a monochrome background (close to modern style).

The history of world fine arts, and partly the art of the 20th century, is a constant interaction, conflict, and even a sharp struggle between various schools of fine arts, styles, directions and movements. The artist, working within them, relies not only on his own research, but also on the many years of experience and rich national traditions of all mankind. True art at every stage has reflected the time, the ideas of the century, but despite this, in its high artistic achievements, art in one way or another expresses the problems and ideas of its time, helps a person to know himself and his place in the world system.

References

1. N. Abdullaev . History of art 1 volume. T. - "O'qituvchi " 1986. 22 p.
2. Khakimov A. Art in Uzbekistan: history and modernity. -Tashkent: Art, 2010. - 504 p.
3. D.J.Tulanova. History of Fine Arts. T.,: " NIF MSH " publishing house , 2023. 345 pages.

МАЗМУНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / TABLE OF CONTENTS

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ / ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ / PEDAGOGY AND PSYCHOLOGY

Абдраева Н.Э., Асылбекова Р. РОЛЬ РЕФЛЕКСИИ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ	4
Абдраева Н.Э., Турсуналиева А., Айытбеккызы А. СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЛИЯНИЯ ГРУППЫ НА ПОВЕДЕНИЕ ЛИЧНОСТИ	7
Абдрахманова Н.А., Мухаметова Л.М., Худатаева М. А. ИЛЛЮСТРАТИВНЫЙ МАТЕРИАЛ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЧТЕНИЯ	11
Айтаева М.М. КЕРІ БАЙЛАНЫСТЫҢ БІЛІМ МЕН ДАҒДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУЫНЫҢ МАҢЫЗЫ	15
Айтенова Э.А. БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚТАР СТУДЕНТТЕРІНІҢ АКТ-ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	19
Айткулова Р.А. РОЛЬ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ ПОДРОСТКА	23
Акимова О.А. ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ НА СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ КЛИМАТ	28
Алибекова А.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙ ӨРІСІН ДАМЫТУДА ЛОГИКАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	32
Аликулова М. Ш. ВАЖНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕГРАТИВНЫХ МЕТОДОВ В ФОРМИРОВАНИИ СТУДЕНЧЕСКИХ КОМПЛЕКСНЫХ ЗНАНИЙ О СЕМЬЕ	34
Амангельдиева А.М. ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ЦЕННОСТЕЙ НА ЛИЧНОСТНОЕ РАЗВИТИЕ ПОДРОСТКОВ	38
Арымбаева К.М. БІЛІМ БЕРУДІҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГТАРДЫ КӘСІБИ ДАЯРЛАУДЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ	41
Арымбек Ғ.М. ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ТЕМПЕРАМЕНТА НА ВЫБОР ПРОФЕССИИ	47
Ахмедова А.А. EFFECTIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH FOR TRANSLATION STUDIES	51
Аширов А.Р. КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД И ЕГО НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ	53

Аширова С.Б. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЕЖДУ СТАРШИМ ПОКОЛЕНИЕМ И ДЕТЬМИ В ЗАПАДНЫХ СЕМЬЯХ	57
Аязбай Р.Е. ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ТӘЖІРІБЕ	61
Баенова А.М. КЕЙС-ЗАДАНИЯ КАК СРЕДСТВО КВАЗИ-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ	65
Байбакиров Б.М. ЖОО ИННОВАЦИЯЛЫҚ ОРТАСЫНДА БІРІНШІ КУРС СТУДЕНТТЕРІН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ ПРОЦЕСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ МЕН ОҢТАЙЛАНДЫРУДЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ- ӘДІСТЕМЕЛІК ШАРТТАРЫ	69
Банникова О.М. ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ КОГНИТИВНО- ПОВЕДЕНЧЕСКОЙ ТЕРАПИИ ПРИ ЛЕГКОЙ И УМЕРЕННОЙ ДЕПРЕССИИ	73
Баходирова Г.К. КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ ОСНОВА ДЛЯ СОЗДАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ УЧЕБНОЙ СРЕДЫ	77
Вагапова А.Р. ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ ГЕНДЕРНОГО САМОСОЗНАНИЯ ЖЕНЩИН КАЗАХСТАНА	81
Гребещенко В.Е. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ЭФФЕКТИВНОСТИ АДАПТИВНОГО ТЕСТИРОВАНИЯ И ТРАДИЦИОННЫХ МЕТОДОВ ОЦЕНКИ ЗНАНИЙ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ	85
Грошева С.А. ИНТЕГРАЦИЯ ЗЕЛЕНОЙ ХИМИИ В КУРС СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ	88
Дарибаева М.Д., Кошкарова М.Г. СОВРЕМЕННЫЕ НОВШЕСТВА В СФЕРЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ УСЛУГ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЭТИКИ ПСИХОЛОГА	91
Досалы М.Б. КӘСПТІК БАҒДАР БЕРУ ЖҰМЫСЫНЫҢ НЕГІЗГІ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ ПРИНЦИПТЕРІ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ ТӘСІЛДЕРІН ТАЛДАУ	94
Дуйсенбиев А.Ж. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО- КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБЛАСТИ ДЕФЕКТОЛОГИИ	98
Евсеева О.Н. ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЗАИМОСВЯЗИ СОЦИАЛЬНО- ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КЛИМАТА УЧЕБНОЙ ГРУППЫ И КОММУНИКАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ	101
Елганова М.Т., Саханова А.Ж. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	105
Ерсайын М.Е. ҚАЗІРГІ ОТБАСЫЛАРДАҒЫ КОММУНИКАТИВТІ СТИЛЬДЕРДІ ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ	108

Есенгельди Айнуp Онгаркызы	
ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СТРЕССҚА ТӨЗІМДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА АРНАЛҒАН САБАҚТАР КЕШЕНІ	112
Ешенкулова Д.Б.	
БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ӨЗДІГІНЕН БІЛІМ АЛУҒА МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	115
Ешенкулова Э. Б.	
МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ СВЯЗНОЙ РЕЧИ У ДОШКОЛЬНИКОВ С ОБЩИМ НЕДОРАЗВИТИЕМ РЕЧИ И НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ	121
Әбдібек Н. М.	
МЕКТЕП ОРТАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ГИПЕРАКТИВТІ МІНЕЗ- ҚҰЛҚЫН ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	124
Әмірбай Н.А.	
МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ДЕСТРУКЦИЯЛАРЫН ЖЕҢУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ	129
Жаңаберген Әдемі Шойтасқызы	
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚАУІПСІЗДІК КОНТЕКСТІНДЕ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЙЫНДАУ	132
Жетписбаева У.М.	
СТУДЕНТТЕР АРАСЫНДАҒЫ ҚОРҚЫНЫШТЫ АРТ-ТЕРАПИЯ КӨМЕГІМЕН ТӨМЕНДЕТУ ЖОЛДАРЫ: ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ	136
Жузимбеков М.А.	
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНІҢ ҚҰРАМДАС БӨЛІГІ РЕТІНДЕ ӘЛЕУМЕТТІК ИММУНИТЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	140
Заманова М.С.	
ҚАРЫМ ҚАТЫНАС ПСИХОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАР	145
Имомов М.П.	
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ	147
Исатаева А.Ш.	
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БАҒЫТТАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫ ЗЕРТТЕУ	151
Камалова Г.А.	
ОҚУШЫЛАРДАҒЫ АУЫЗША АГРЕССИЯ МЕН ДЕСТРУКТИВТІ МІНЕЗ- ҚҰЛЫҚТЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ: ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ	154
Канал Н.Ш.	
БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ МАМАНДЫҒЫНДАҒЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІҢ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	157
Касмалиева Б.Э.	
ИГРОВАЯ МЕХАНИКА (ОЧКИ, УРОВНИ, ДОСТИЖЕНИЯ) КАК ИНСТРУМЕНТ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ	161
Киздарбекова М.А.	
ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ АКАДЕМИЯЛЫҚ ЖАЗУДЫ МЕНҒЕРУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ МЕН ӘДІСНАМАЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ	164

Кожамсугирова Э.А. АПРОБАЦИЯ МОДЕЛИ ОПТИМИЗАЦИИ СОВМЕСТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ И СТУДЕНТОВ	168
Колесник К.А. ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ СРЕДЫ НА РАЗВИТИЕ МЕТАКОГНИТИВНЫХ ПРОЦЕССОВ У ПОДРОСТКОВ	171
Косимбеков А.А. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ПРОФИЛАКТИКЕ И КОРРЕКЦИИ БУЛЛИНГА СРЕДИ ПОДРОСТКОВ	175
Қамытбек А.Б. ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДАМУ ДИАГНОСТИКАСЫ	179
Қанатқызы Р. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ КЕРІ БАЙЛАНЫСТЫҢ ӘРТҮРЛІ ТҮРЛЕРІНІҢ ӘСЕРІН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ	183
Қосшығулова А.С. ИНТЕГРАЦИЯ ЦИФРОВЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПЛАТФОРМ В СИСТЕМУ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ	187
Майер М.А. ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГЕЙМИФИКАЦИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ	190
Манабаева С.Е. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕН БЕЙІМДЕЛГЕН БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУҒА ДАЙЫНДАУ	195
Маратқызы Е. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЙЫНДАУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ	200
Матен Г.Ж. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ЛОГОПЕДТІК ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ПРАКТИКА	203
Мауленбердиева Г.Б. ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ШКОЛЬНИКОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ АРТ-ТЕРАПЕВТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ	207
Мәулен А.Ж. ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҰЯЛШАҚТЫҒЫН ТӨМЕНДЕТУДЕ ТҮЗЕТУ ТРЕНИНГІНІҢ ЭКСПЕРИМЕНТТІК ТИІМДІЛІГІ	210
Милиноров Х.Х., Негматова Ф.К. ИНТЕГРАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ПЕДАГОГИКИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ: ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ	215
Мухаметрахимов А.Б. ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ СТРАТЕГИЙ ПЕРЕГОВОРОВ В ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ СИТУАЦИЯХ ДЛЯ СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ	222
Мырзабекова А.Қ. ЦИФРЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛ МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІ МЕН ДИЗАЙН ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ: ИНКЛЮЗИВТІ ЖӘНЕ ОЙЫН НЕГІЗІНДЕГІ ӘДІСТЕР	227

Мырзамуратова Алтынай Кудайбергеновна БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУДЕ ЦИФРЛЫҚ ҚҰРАЛДАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ: ТӘЖІРИБЕ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯ	230
Намазбай Г.А. БІРІНШІ КУРС СТУДЕНТТЕРІНІҢ БЕЙІМДЕЛУ ДИНАМИКАСЫ: ЗЕРТТЕУ ҚОРЫТЫНДЫЛАРЫ	233
Nauryzbayeva A.B. THE EVOLUTION AND IMPACT OF DIGITAL RESOURCES: A SCIENTIFIC EXPLORATION	237
Нишанбай М.Т. ЦИФРЛЫҚ ОРТА ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСТАРДЫҢ ТҮЛҒААРАЛЫҚ ҚАРЫМ- ҚАТЫНАС ДАҒДЫЛАРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫН ЗЕРТТЕУ	239
Нуридинова Г.А. БАЛАБАҚША ЖАҒДАЙЫНДА БАЛАЛАРДЫҢ ТІЛДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	244
Нуркулова Э.Р., Нурманбетова Г.К., Илимесова А.Т., Бегалиева М.С. ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА ПРЕПОДАВАТЕЛЯ КАК ФАКТОР ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА	248
Нурсеитова Д.Б. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ	252
Нұрмет Р.Б. БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ: ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫ ТАЛДАУ	254
Омарова Г.А. ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ АҚПАРАТТЫҚ- КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ	259
Омуралиева Э.К., Сейталиева Э.С. ФОРМИРОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ И МОТИВАЦИОННОЙ ГОТОВНОСТИ ДОШКОЛЬНИКОВ К ОБУЧЕНИЮ В ШКОЛЕ	263
Орақбай Аяулым Даулетқызы БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ БІЛІМ БЕРУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ ЫҚПАЛЫ	267
Өмірбаева Ж.Е. ИНТЕРНЕТКЕ ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҚҚА ӘСЕРІН ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ	271
Панкратов В.В. ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ УСПЕШНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВУЗОВ	274
Полатбекова К. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ҒЫЛЫМИ-ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ ТҰҒЫРЛАРЫ	279
Ражабова Д.А. ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ ПЕДАГОГОВ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ	284
Расулова Қ.Н. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРГЕ АРНАЛҒАН САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ДАМУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІ	285

Руслан кызы А., Абдразакова Б.Т., Шарабидинова Р.Э. ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ГЕЙМИФИКАЦИИ В ФОРМИРОВАНИИ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ	289
Садық И.Қ. КӘСІБИ СТРЕСС ЖАҒДАЙЫНДА МҰҒАЛІМДЕРДІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ	293
Сейдалі А.С. БАЛАЛАРҒА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КӨМЕК КӨРСЕТУ ПРОЦЕСІНДЕ АТА- АНАЛАР МЕН ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ	298
Сенова Ю.С. ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТНОЙ ЗРЕЛОСТИ СТУДЕНТОВ- ПЕРВОКУРСНИКОВ В ПЕРИОД АДАПТАЦИИ К УСЛОВИЯМ ВУЗА	301
Сәбитұлы Н. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МОБИЛЬДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ	304
Сикимбаева А.Б. АКАДЕМИЯЛЫҚ АДАЛДЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	308
Сулейменова Д.П. АТА-АНА МЕН БАЛА АРАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ	313
Сырымova А. АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ НА КОГНИТИВНЫЕ СПОСОБНОСТИ И РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ	316
Сыхымбай Д.А. МЕКТЕП ПЕН ЖОО АРАСЫНДАҒЫ СЕРІКТЕСТІК НЕГІЗІНДЕ ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ БАҒДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ	320
Тасболат Н.К. КИБЕРБУЛЛИНГТІҢ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ӘСЕРІ	324
Тиялходжаев А.К. ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЗАЩИТЫ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ	327
Тоғыс Ж.Е. ҚАЗІРГІ ОТБАСЫЛАРДАҒЫ ӘРТҮРЛІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАРЫМ- ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ	331
Тожиева Ф.М. ВОЗНИКНОВЕНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ АТМОСФЕРЫ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ КОЛЛЕКТИВЕ И ПОВЫШЕНИЕ ЕГО ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА	334
Толыбаева А.Д. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОРҒАНЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ: ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ЭМПИРИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ	339
Тукманбетов Ж. А. ОПЫТНО-ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ РАБОТА ПО ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКЕ ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ СТУДЕНТОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ	343

Тулебаева А.М. ИССЛЕДОВАНИЯ ВЛИЯНИЯ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА САМООЦЕНКУ, ФОРМИРОВАНИЕ ОБРАЗА «Я» УРОВЕНЬ ТРЕВОЖНОСТИ И ДЕПРЕССИИ	347
Тультаева С.Ж. ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ НА СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ КЛИМАТ	351
Усенов К.М. РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО И ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ-ПСИХОЛОГОВ: РЕЗУЛЬТАТЫ ФОРМИРУЮЩЕГО ЭКСПЕРИМЕНТА	355
Усенова Э. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТИ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ АКАДЕМИЧЕСКОЙ НАГРУЗКИ	359
Усипбекова Г.Е. МАЗАСЫЗДЫҒЫ ЖОҒАРЫ СТУДЕНТТЕРДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТІНЕ ӘСЕРІ	363
Утеева Г.Т. ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ИДЕНТИФИКАЦИЯСЫ: БЕЙІМДЕЛУ КЕЗЕҢІНДЕГІ ТҰЛҒАЛЫҚ ДАМУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	366
Хамракулов Т. ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ИНТЕЛЛЕКТІСІН ДАМУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗЫ	370
Шынтуреева Д.А. СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІК ДЕҢГЕЙІН АНЫҚТАУДЫҢ КРИТЕРИЙЛЕРІ МЕН КӨРСЕТКІШТЕРІ	374
Эрназаров Б.Б. ОҚЫТУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ КЕДЕРГІЛЕРІН АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ЖЕҢУ ЖОЛДАРЫН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ	377
Baitenova A.A. ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE	380
Beytunur Tecimer ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND EDUCATION RESEARCH IN TURKEY: A CONTENT ANALYSIS OF TR DİZİN AND YÖKTEZ STUDIES	384
Ganieva M. L. INTERRELATIONSHIP BETWEEN AUTOMATION AND INTUITION IN STUDENTS' SPEECH ACTIVITY	387
Hilal Keklikci Dalak Yücel Gelişli EXAMINATION OF THE PROFESSIONAL DECISION-MAKING COMPETENCY LEVELS OF HIGH SCHOOL STUDENTS	390
Imomov M.P. ИНТЕГРАТИВНОЕ РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ И КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА	396
Issabayeva A.S. FEATURES OF THE FORMATION OF THE PROFESSIONAL ORIENTATION OF THE PERSONALITY OF A FUTURE SPECIALIST PSYCHOLOGIST IN A UNIVERSITY	399
Juraeva G.S. MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENT SELF-ORGANIZATION IN A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT	403

Karimova D.Z.	
SIMULATION AND MODELING METHODS IN TEACHING PHYSICS	407
Lafasov B.J.	
THE EFFECTIVENESS OF INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN MODERN EDUCATION AND THE MECHANISMS FOR THEIR IMPLEMENTATION	409
Nurolliyev N. Sh.	
METHODOLOGY FOR ORGANIZING AND CONDUCTING PEDAGOGICAL EXPERIMENTS	412
Sadyk A.S.	
USING PROJECT-BASED LEARNING (PBL) IN TEACHING ENGLISH FOR POWER ENGINEERING STUDENTS	416
Sheraliyev S.K.	
INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EDUCATION OF FINE ARTS AND ENGINEERING GRAPHICS	419
Sheraliyev S.K., Meliboyeva R.A.	
DIDACTIC FOUNDATIONS OF AI TECHNOLOGY IN ENGINEERING GRAPHICS AND FINE ARTS	423
Shomanbaeva A.O.	
SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF THE PROBLEM OF SUCCESSFUL STUDENTS STUDY ABROAD	426
Sikhynbayeva Zh.S.	
IMPROVING THE SYSTEM FOR ASSESSING STUDENTS' LEARNING ACHIEVEMENTS THROUGH DIGITAL TECHNOLOGIES	431
Soatov H.P.	
DEVELOPMENT TRENDS OF PHYSICAL EXPERIMENTS AND FUNDAMENTAL CONCEPTS OF MODELING CRYSTAL-OPTICAL PHENOMENA	434
Tolqunova X.T.	
METHODS OF USING "CREATIVITY" BASED ON THE 4K METHOD IN THE SUBJECT OF ORGANIZING CLUB ACTIVITIES	436
Toshev S.N.	
METHODOLOGY FOR DEVELOPING A SYSTEM TO ENHANCE STUDENT ENGAGEMENT IN PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS BASED ON VISUALIZATION OF PHYSICAL PROCESSES	438
Zikiraeva Sh., Konokbaeva K., Rysova G.	
GAMIFICATION IN TEACHING VOCABULARY	441

ХИМИЯ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯ / ХИМИЯ И БИОЛОГИЯ / CHEMISTRY AND BIOLOGY

Абдугаппаров Б.Е.	
БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ОЙЫН ӘДІСТЕРІ МЕН ГЕЙМИФИКАЦИЯСЫН ЕНГІЗУ: ОЙЫН ӘДІСТЕРІНІҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МОТИВАЦИЯСЫНА ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҮЛГЕРІМІНЕ ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ	445
Абдыкаримова Ш.А., Дюсембаев С.Т.	
ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫ ДАРБАЗА ЖӘНЕ БАДАМ КЕН ОРЫНДАРЫ БЕНТОНИТТЕРІНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ СИПАТТАМА ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ВЕТЕРИНАРИЯДА ҚОЛДАНЫЛУЫ	449
Аймеш Д.А.	
ЭНТОМОЛОГИЯ БОЙЫНША БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМ ДЕҢГЕЙІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ	454

Айнабек Б.Н. БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ИЛЛЮСТРАЦИЯЛЫҚ МАТЕРИАЛДАРДЫ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІНЕ ТАЛДАУ	458
Аралбай А.Б. FABACEAE LINDL. ТҰҚЫМДАСЫНЫҢ ТАРАЛУЫ МЕН ЭНДЕМИЗМІН ОҚЫТУДА ПРАКТИКАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫ ТИІМДІ ҚОЛДАНУДЫ ЗЕРТТЕУ	463
Атабекова М.Р. ШАҒЫН ЖИНАҚТЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ БИОЛОГИЯ ПӘНІ БОЙЫНША ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	467
Ахынова У.С., Майматаева А.Д. БИОЛОГ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КРЕАТИВТІ ҚАБІЛЕТТЕРІН ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСТАРЫ НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ (АДАМ АНАТОМИЯСЫ ПӘНІ БОЙЫНША)	470
Бақтыбайқызы А. СТУДЕНТТЕРГЕ БИОЛОГИЯЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДА ПРОБЛЕМАЛЫҚ ЖАҒДАЯТТАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН НӘТИЖЕЛІЛІГІН ЗЕРТТЕУ	474
Барат М.И. МЕКТЕПТЕ ӨСІМДІКТЕРДІ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ	477
Бекбосын Ж.Б. БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ ҮДЕРІСІНДЕ ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТХАНАЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТИІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ	482
Болатбекова Қ.Б. БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ДӘСТҮРЛІ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БЕЛСЕНДІЛІК ДЕҢГЕЙІНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ	486
Бутаев М.Д., Жигитеков Т.А. ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРБЕЛСЕНДІ ӘДІСТЕРІН БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ ҚОЛДАНУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ ТӘЖІРИБЕСІ	490
Даминова Ф.А. ЭФФЕКТИВНЫЕ ПУТИ РАЗВИТИЯ КОГНИТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ БИОЛОГИИ	494
Есенбекова А.Ш., Бердиева Қ.Ә. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ СИРЕК ЖӘНЕ ЖОЙЫЛЫП БАРА ЖАТҚАН ӨСІМДІКТЕР ТҮРЛЕРІН САҚТАУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ	497
Әбжәлел П.Н. ОМЫРТҚАСЫЗДАР ЗООЛОГИЯСЫ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ ЖОҒАРЫ ОЙЛАУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ ТИІМДІЛІГІН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ	500
Әлімжан А.А. ДУАЛЬДЫ ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІНДЕ ПРАКТИКАЛЫҚ САБАҚТАР АРҚЫЛЫ БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ТИІМДІЛІГІН КЕШЕНДІ БАҒАЛАУ	504
Әсен А.Б. БИОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРДІ ТАЛДАУ	509

Жанәділ А.Т. ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІН ДИАГНОСТИКАЛАУ ТИІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ	512
Жигитеков Т.А., Бутаев М.Д. ЖАҢА БУЫН ОҚУЛЫҚТАРЫ НЕГІЗІНДЕ БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ	518
Иманбек Г.К. ИНТЕРАКТИВТІ ОҚЫТУ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДАҒЫ ОҚУ САПАСЫНА ӘСЕРІ: ТӘЖІРИБЕЛІК ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ	522
Исматуллаева Х.З. ОТХОДЫ И ИХ РАЦИОНАЛЬНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ	525
Кабылбекова А.Т., Бакенов Ж.Б. ХИМИЯНЫ ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	529
Кайкенова Г.Ж. ОРТА МЕКТЕПТЕ ЖАСЫЛ ҚАЗЫНАНЫ САҚТАУ: ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ МЕН ПРАКТИКАЛЫҚ ІС-ҚИМЫЛДАРДЫҢ МАҢЫЗЫ	534
Кальжигитова А.А. БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ЖЕТІЛДІРІЛГЕН ОҚУ МАТЕРИАЛДАРЫ МЕН ЦИФРЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ	537
Қуанышова С.Е. БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖАҢАШЫЛДЫҚТАР МЕН ӨЗЕКТІ ПРОБЛЕМАЛАР	540
Қуантай Ж.Т. БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ОҚЫТУ САПАСЫНА ӘСЕРІН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ	545
Мутали Ғ.А. БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ОҚУШЫЛАР БЕЛСЕНДІЛІГІНЕ ӘСЕРІН ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ	549
Надырбек А.Қ. СТЕАМ БІЛІМ БЕРУ НЕГІЗІНДЕ ОРТА МЕКТЕПТЕ БИОЛОГИЯ ПӘНІНДЕ ҒЫЛЫМИ ЖОБАЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУШІЛІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ	553
Нұрман Қ.Қ. ВИРТУАЛДЫ ЗЕРТХАНАЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ	555
Оразтай Т.Н. КӨПТІЛДІ СЫНЫПТА БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЕТІСТІГІ МЕН ТІЛДІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІНЕ ӘСЕРІ: ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЗЕРТТЕУ	558
Оразымбетова Г.А. СЫНИ ОЙЛАУДЫ ДАМУДА БИОЛОГИЯ ПӘНІНІҢ РӨЛІ (АНАЛИЗ, САЛЫСТЫРУ, ДӘЛЕЛДЕУ ДАҒДЫЛАРЫ)	562
Өтебек Д.Ж. ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КЕЙС-МЕТОДА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ	567

Полатбекова Г.А. БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДА СЫНИ ОЙЛАУДЫ ДАМУҒА БАҒЫТТАЛҒАН ДИСКУССИЯЛЫҚ САБАҚТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ	571
Рүстемов Б.Ә. PISA ТАПСЫРМАЛАРЫН БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕСІНЕ ТАЛДАУ	574
Сазан Ж.У. ӨЛКЕЛІК КОМПОНЕНТТІ ОҚЫТУДЫҢ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БІЛІМ САПАСЫНА ӘСЕРІН БАҒАЛАУДАҒЫ ЗЕРТТЕУЛЕР	578
Сапарбеков А.С. БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ: ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ	581
Сарсенбай А.Ж. МЕКТЕП БИОЛОГИЯ КУРСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУДА БІРЛЕСЕ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІНЕ ЗЕРТТЕУ	584
Сарсенбекова Д.Б. БОЛАШАҚ БИОЛОГИЯ ПӘНІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕРІ МЕН КРИТЕРИЙЛЕРІ: ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ	588
Саулебекқызы Ш. ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖАҒДАЙЫНДА БИОЛОГИЯДАН ПРАКТИКАЛЫҚ САБАҚТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІНЕ ЗЕРТТЕУ	593
Сулейменова М.Т. ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕ E-LEARNING ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ЖЕТІЛДІРУ	599
Тайтелиева А.У. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ КӨМЕГІМЕН ХИМИЯ ПӘНІНДЕ КҮРДЕЛІ ТЕОРИЯЛЫҚ ТАҚЫРЫПТАРДЫ МЕҢГЕРТУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ	603
Ташкенбаева А.Ж. БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІНДЕ STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ	607
Тошманов И.Ж. СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ ПО БИОЛОГИИ	612
Төре Н.Ж. СЫРДАРІЯ-ТҮРКІСТАН МЕМЛЕКЕТТІК ӨНІРЛІК ТАБИҒИ ПАРКІНІҢ БИОАЛУАНТҮРЛІЛІГІН ЗЕРТТЕУ АРҚЫЛЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МАҚСАТЫНДА БИОЛОГИЯ ПӘНІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ	615
Ухимова Ж.Б. БИОЛОГИЯДАН ЖАППАЙ АШЫҚ ОНЛАЙН КУРСЫ (МООС) ҚОЛДАНУДЫҢ БІЛІМ САПАСЫ МЕН ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫНА ӘСЕРІН ЗЕРТТЕУ	618
Шавкатова Д.Ш., Набиева К. ВЛИЯНИЕ МИНЕРАЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ НА АКТИВНОСТЬ ФЕРМЕНТОВ ФОТОСИНТЕЗА У РАСТЕНИЙ	625
Шавкатова Д.Ш., Ахрарова Ш.А. ВЛИЯНИЕ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ НА БИОХИМИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В РАСТИТЕЛЬНЫХ КЛЕТКАХ	629

Эргаш Ғ.Б. НАЗАРБАЕВ ЗИЯТКЕРЛІК МЕКТЕПТЕРІНІҢ БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ЖАЛПЫ ОРТА БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНЕ ЕНГІЗУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН ЗЕРТТЕУ	633
Ibadullayeva S.Zh., Yesenalieva F.S. FORMATION OF RESEARCH COMPETENCIES BASED ON SOFT SKILLS IN THE TRAINING OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS	637

**ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ, СПОРТ ЖӘНЕ АЛҒАШҚЫ ӘСКЕРИ
ДАЙЫНДЫҚ / ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА, СПОРТ И НАЧАЛЬНАЯ
ВОЕННАЯ ПОДГОТОВКА / PHYSICAL EDUCATION, SPORTS AND BASIC
MILITARY TRAINING**

Алиев Ұ.О. ОРТА МЕКТЕПТЕ АЛҒАШҚЫ ӘСКЕРИ ДАЙЫНДЫҚ ПӘНІН ОҚЫТУДА ПРАКТИКАЛЫҚ САБАҚТАРДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	642
Анарбеков Б.К., Иксанова Н.Ф. РАЗВИТИЕ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ ШКОЛЬНИКОВ ЧЕРЕЗ ИНТЕГРАЦИЮ ТРАДИЦИОННЫХ И СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДИК В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ	644
Битабаров Е.А. БОЛАШАҚ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМДЕРІН ДАЯРЛАУДА ЦИФРЛЫҚ ЖӘНЕ МОБИЛЬДІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ	647
Жолдасбеков А.А. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ ЖЕЛПІК КРЕАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН НЕТВОРКИНГ НЕГІЗІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	652
Жолдасбеков А.А., Сторонский И.В. ИССЛЕДОВАНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВОСПИТАНИЯ БЫСТРОТЫ У ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ	654
Иксанова Н.Ф., Анарбеков Б.К. ФОРМИРОВАНИЕ МОТИВАЦИИ К ЗАНЯТИЯМ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРОЙ У УЧАЩИХСЯ: ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ СТРАТЕГИИ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИЁМЫ	657
Кенишбаев М.А. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА КАК СРЕДСТВО ПРОФИЛАКТИКИ ГИПОДИНАМИИ У ШКОЛЬНИКОВ	660
Мекенбаев С.К. СПОРТ МЕКТЕПТЕРІНДЕГІ ҚОЛ ДОБЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	665
Нуркешов Б.Б. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АРНАЛҒАН ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ	668
Орынбаев Е.С. АӘД САБАҒЫНДА РАДИАЦИЯЛЫҚ, ХИМИЯЛЫҚ ЖӘНЕ БИОЛОГИЯЛЫҚ ҚОРҒАНЫС НЕГІЗДЕРІН ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	671
Сапахов М.А. ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ҚОЗҒАЛЫС DAҒДЫЛАРЫН ДАМУДА ЗАМАНАУИ ОЙЫН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІ	673
Сариев Е.А. ӘСКЕРИ КАФЕДРАДАҒЫ ТЕХНИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚ – БОЛАШАҚ ОФИЦЕРЛЕРДІҢ КӘСІБИ НЕГІЗІ	676

Сатторова Ш.А. АНДРАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКО- ПРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ В СОВРЕМЕННОМ ВУЗЕ	680
Тасбаев Ж.Ж. ВИДЫ ЗАКАЛИВАНИЯ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ОРГАНИЗМ	682
Шекербек С.Қ. СРЕДСТВО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗМА	686
 ДИЗАЙН ЖӘНЕ КӨРКЕМ ЕҢБЕК / ДИЗАЙН И ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТРУД / DESIGN AND ART	
Абдукадыров Г.М. 1018 ЗВЁЗД НА ТАИНСТВЕННОМ НЕБЕ	690
Айдарбек Б.Ә. СӘНДІК-ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕРДЕГІ ТУЫНДЫЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	695
Аширбаев А.А. ИНТЕГРАТИВНЫЙ ПОДХОД И КРОСС-ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ СВЯЗЬ В ОБРАЗОВАНИИ ИНЖЕНЕРНОЙ ГРАФИКИ	699
Гуломова Н.Х., Ботирова И.С. СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ	703
Даминова Р.Б. ИСТОКИ ДРЕВНЕГО ИСКУССТВА	707
Жаксылыкова Г.А., Жанабаева Ж., Тилепова А.У. ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ АРҚЫЛЫ ӘН ЖАЗУ: МҮМКІНДІКТЕРІ МЕН ШЕКТЕУЛЕРІ	711
Жунисова Н.А. ЕҢБЕККЕ БАУЛУ ПӘНІНДЕ СТАРТАП МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	717
Жунисова Н.А. ИНТЕГРАЦИЯ ТРУДОВОГО ОБУЧЕНИЯ И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ	721
Иляев С.Г. КӨРКЕМ ЕНБЕК САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ	725
Куланова Ф.Н., Пошаев Д.К., Байтуреев Д. Ш. СТЕАМ БІЛІМ БЕРУ ШЕҢБЕРІНДЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ЖҰМЫСТАР АРҚЫЛЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ЖОБАЛАУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ТИІМДІ ӘДІСТЕР	728
Медовщикова Е.Ю. ОТ «САМОУЧКИ» ДО ПРОФИ: КАК ВЫСТРОИТЬ ФУНДАМЕНТАЛЬНОЕ ОБУЧЕНИЕ ПАРИКМАХЕРА В ШЫМКЕНТЕ	732
Муратбай А.Т., Юсупова А.С. ЭВОЛЮЦИЯ ДИЗАЙНЕРСКОГО МЫШЛЕНИЯ В ХХІ ВЕКЕ	736
Муратбай А.Т. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ДӘСТҮРЛІ ҚОЛӨНЕР ЭЛЕМЕНТТЕРІН ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ СӘНДІК-ҚОЛДАНБАЛЫ ӨНЕР БҰЙЫМДАРЫНДА ҚАЙТА ЖАҢҒЫРТУ	739

Оразов А.О. КӨРКЕМ ЕҢБЕК САЛАСЫНДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР МЕН ЗАМАНАУИ ТӘЖІРИБЕЛЕР	742
Орал Е.Қ. 5–7 СЫНЫПТАРДА КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҒЫНДА ТАБИҒИ МАТЕРИАЛДАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ӘДІСТЕРІ	744
Сапарбек Г.Г. ДИЗАЙН-БІЛІМ БЕРУ: ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ DAҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯСЫ МЕН ПРАКТИКАСЫ	747
Юсупова А.С., Сапарбек Г.Г., Оразов А.О. КӨРКЕМ ӨНЕР МЕН ДИЗАЙН ИНТЕГРАЦИЯСЫ: ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТІ ДАМУДАҒЫ ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ	750
Юсупова А.С. ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДИЗАЙН: ТАБИҒАТТЫ ҚОРҒАУДАҒЫ РӨЛІ	752
Abduqahhorova G.U. METHODOLOGY FOR DEVELOPING PRACTICAL AND THEORETICAL SKILLS THROUGH THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND 3D PRINTING IN THE TRAINING OF TECHNOLOGY SUBJECT TEACHERS	755
Tulanova D.Zh. SPECIFIC FEATURES OF WORLD FINE ART OF THE 20th CENTURY	758

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ - 2026»
атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ - 2026»

II ТОМ

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны
или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: Т.С. Митрошенко